ÎZÂHU'L-EŞBÂH

EL-EŞBÂH VE'N-NEZÂİR TERCÜME VE ŞERHİ

1. CİLT

SÜLEYMAN SIRRI EFENDİ

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI

ÎZÂHU'L-EŞBÂH SÜLEYMAN SIRRI EFENDİ 2

ÎZÂHU'L-EŞBÂH SÜLEYMAN SIRRI EFENDİ 1

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI

ÎZÂHU'L-EŞBÂH

el-Eşbâh ve'n-Nezâir Tercüme ve Şerhi

SÜLEYMAN SIRRI EFENDİ

1. Cilt

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 198

Dinî İlimler Serisi	: 34
Kitabın Adı	: ÎZÂHU'L-EŞBÂH el-Eşbâh ve'n-Nezâir Tercüme ve Şerhi 1. Cilt (2 Cilt)
Metin	: İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrâhîm (ö. 970/1563)
Tercüme ve Şerh	: Süleyman Sırrı Efendi (ö. 1931)
Özgün Dili	: Osmanlı Türkçesi
Hazırlayanlar	: Dr. Necmettin Azak, Yazma Eser Uzmanı Hüseyin Örs, Yazma Eser Uzmanı Şaban Kütük, Arş. Gör., Dumlupınar Üniversitesi, İslâmî İlimler Fak., (İslam Hukuku)
Editör	: Prof. Dr. Abdullah Kahraman Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, (İslam Hukuku)
Son Okuma	: Seher Erdem Örs, Yazma Eser Uzmanı
Arşiv Kayıt	: Beyazıt Yazma Eser Ktp., Veliyyüddin Efendi Nr. 3963-3967
Yapım	: Yüksel Yücel
Baskı	: İmak Ofset Basım Yayın Tic. ve San. Ltd. Şti. Akçaburgaz Mah. 137. Sok. No: 12, Esenyurt /İstanbul Tel.: 444 62 18 www.imakofset.com.tr Sertifika No: 12531
Baskı Yeri ve Yılı	: İstanbul 2022
Baskı Miktarı	: 1. Baskı, 1500 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Library of Congress A CIP Catalog Record
Süleyman Sırrı Efendi
el-Eşbâh ve'n-Nezâir Tercüme ve Şerhi, *Îzâhu'l-Eşbâh*

1. Fıkıh, 2. Hanefî Fıkhı, 3. Küllî Kâide, 4. Hiyel, 5. Elgâz, 6. Furûk, 7. Eşbâh, 8. İbn Nüceym

ISBN: 978-975-17-5185-0 (Takım), ISBN: 978-975-17-5186-7 (1. Cilt)

T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
Süleymaniye Mh. Kanuni Medresesi Sk. No: 5 34116 Fatih / İstanbul
Tel.: +90 (212) 511 36 37
Faks: +90 (212) 511 37 00
info@yek.gov.tr
www.yek.gov.tr

ÎZÂHU'L-EŞBÂH

EL-EŞBÂH VE'N-NEZÂİR TERCÜME VE ŞERHİ

(İNCELEME - METİN)

1. CİLT

SÜLEYMAN SIRRI EFENDİ
(ö. 1931)

Hazırlayanlar
Necmettin Azak - Hüseyin Örs - Şaban Kütük

Editör

Abdullah Kahraman

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

TAKDİM

İnsanlık tarihi, akıl ve düşünce sahibi bir varlık olan insanın kurduğu medeniyetleri, medeniyetler arasındaki ilişkileri anlatır. İnsan, zihnî faaliyetlerde bulunma kabiliyetiyle bilim, sanat ve kültür değerleri üretir, ürettiği kültür ve düşünce ile de tarihin akışına yön verir.

Medeniyetler, kültürler, dinler, ideolojiler, etnik ve mezhebî anlayışlar arasındaki ilişkiler kimi zaman çatışma ve ayrışmalara, kimi zaman da uzlaşma ve iş birliklerine zemin hazırlamıştır.

İnsanların, toplumların ve devletlerin gücü, ürettikleri kültür ve medeniyet değerlerinin varlığıyla ölçülmüştür. İnsanoğlu olarak daha aydınlık bir gelecek inşâ edebilmemiz, insanlığın ortak değeri, ortak mirası ve ortak kazanımı olan kültür ve medeniyet değerlerini geliştirebilmemizle mümkündür.

Bizler, Selçuklu'dan Osmanlı'ya ve Cumhuriyet'e kadar büyük devletler kuran bir milletiz. Bu büyük devlet geleneğinin arkasında büyük bir medeniyet ve kültür tasavvuru yatmaktadır.

İlk insandan günümüze kadar gök kubbe altında gelişen her değer, hakikatin farklı bir tezahürü olarak bizim için muteber olmuştur. İslâm ve Türk tarihinden süzülüp gelen kültürel birikim bizim için büyük bir zenginlik kaynağıdır. Bilgiye, hikmete, irfana dayanan medeniyet değerlerimiz tarih boyunca sevgiyi, hoşgörüyü, adaleti, kardeşlik ve dayanışmayı ön planda tutmuştur.

Gelecek nesillere karşı en büyük sorumluluğumuz, insan ve âlem tasavvurumuzun temel bileşenlerini oluşturan bu eşsiz mirasın etkin bir şekilde aktarılmasını sağlamaktır. Bugünkü ve yarınki nesillerimizin gelişimi, geçmişimizden devraldığımız büyük kültür ve medeniyet mirasının daha iyi idrak edilmesine ve sahiplenilmesine bağlıdır.

Felsefeden tababete, astronomiden matematiğe kadar her alanda, Medine'de, Kahire'de, Şam'da, Bağdat'ta, Buhara'da, Semerkant'ta, Horasan'da, Konya'da, Bursa'da, İstanbul'da ve coğrafyamızın her köşesinde üretilen değerler, bugün tüm insanlığın ortak mirası hâline gelmiştir. Bu büyük emanete sahip çıkmak, bu büyük hazineyi gelecek nesillere aktarmak öncelikli sorumluluğumuzdur.

Yirmi birinci yüzyıl dünyasına sunabileceğimiz yeni bir medeniyet projesinin dokusunu örecek değerleri üretebilmemiz, ancak sahip olduğumuz bu hazinelerin ve zengin birikimin işlenmesiyle mümkündür. Bu miras bize, tarihteki en büyük ilim ve düşünce insanlarının geniş bir yelpazede ürettikleri eserleri sunuyor. Çok çeşitli alanlarda ve disiplinlerde medeniyetimizin en zengin ve benzersiz metinlerini ihtiva eden bu eserlerin korunması, tercüme ya da tıpkıbasım yoluyla işlenmesi ve etkin bir şekilde yeniden inşâ edilmesi, Büyük Türkiye Vizyonumuzun önemli bir parçasıdır. Bu doğrultuda yapılacak çalışmalar, hiç şüphesiz tarihe, ecdadımıza, gelecek nesillere ve insanlığa sunacağımız eserleri üretmeye yönelik fikrî çabaların hasılası olacaktır. Her alanda olduğu gibi bilim, düşünce, kültür ve sanat alanlarında da eser ve iş üretmek idealiyle yeniden ele alınmaya, ilgi görmeye, kaynak olmaya başlayan bu hazinelerin ülkemize ve tüm insanlığa hayırlar getirmesini temenni ederim. Aziz milletimiz, bu kutsal emaneti yücelterek muhafaza etmeyi sürdürecektir.

Recep Tayyip Erdoğan
Cumhurbaşkanı

İÇİNDEKİLER

TAKDİM 4
ÖNSÖZ 21
GİRİŞ 25
I. İbn Nüceym'in *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*'i 26
II. *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* Üzerine Yapılan Çalışmalar 30
III. Süleyman Sırrı Efendi ve *Îzâhu'l-Eşbâh* Adlı Eseri 47
KAYNAKLAR 74
ÎZÂHU'L-EŞBÂH
MUKADDİME 81
Unvân 82
Îzâh 82
Mebâdi-i Lâzime 84
Keyfiyyet-i Vaz'ı 85
Ehl-i Hadîsin Silki ile İmâmları 86
Mezheb-i Zâhiriyye 86
Mezheb-i Şâfi'î ve Silki 87
Mezheb-i Hanbelî ve Silki 87
Sebeb-i İhtilâf 88
Hükm-i İctihâd ve Taklîd 89
Tenbîh: *el-Eşbâh*'ın Sebeb-i Îzâhı 90
Dinî İlimlerin Faziletleri 90
İmâm-ı A'zam'ın Menâkıb-ı Celîlesi 96
el-Eşbâh ve'n-Nezâir'in Sebeb-i Te'lîfi 97
Kavâ'id-i Külliyye ve Ekseriyye 98
BİRİNCİ FEN: KAVÂ'İD-İ KÜLLİYYE 108
KÜLLÎ KÂİDELERİN BİRİNCİ NEV'İ 108
BİRİNCİ KÂİDE: NİYET OLMAKSIZIN SEVÂB OLMAZ 110
Kâide-i Mezkûrenin Hadîs-i Şerîften Keyfiyyet-i İstinbâtı 112

Mikdâr-ı Hutbe 130
Hükmü'l-Ezân 130
Hükmü'l-İstikbâl 132
Hükm-i Setri'l-Avret 133
Hükm-i Sevâb 134
İbâdât ve Muʿâmelâtta Sıhhatle Maksad 134
Zekâta Müteʿallik Ahkâma Niyyet 134
Ahkâm-ı Düyûn 141
Savmda Hükm-i Niyyet 142
Hacda Hükm-i Niyyet 145
Hükmü'l-Kazâ 147
İʿtikâfta Ahkâm-ı Niyyet 147
Ahkâm-ı Keffârât 148
Dahâyâya Müteʿallik Hükm-i Niyyet 149
Hedâyâ Hakkında Hükm-i Niyyet 152
İʿtâka Müteʿallik Hükm-i Niyyet 153
Tedbîr ve Kitâbette Ahkâm-ı Niyyet 155
Cihâda Müteʿallik Ahkâm-ı Niyyet 156
Fezâil-i Cihâd 156
Harbde Katlleri Câiz Olup Olmayanlar 159
Dâr-ı Harbe İdhâli Mekrûh Olan Şeyler 160
Cevâz-ı Kıtâle Mâniʿ Olan Avârız-ı Muhrime 160
Hükm-i Îmân 163
Ahkâm-ı Emân 164
Vasiyyete Müteʿallik Hükm-i Niyyet 164
Ahkâm-ı Vakıf 169
Nikâha Müteʿallik Ahkâm-ı Niyyet 173
Ahkâmü'n-Nikâh 173
Nikâhın Ehli ve Mahalli 175
Sıhhat-i Nikâha Mâniʿ-i Şerʿî 175
Nikâh-ı Sahîhin Hükmü 176
Nikâh-ı Sahîh ve Fâsid 177
Kurubât-ı Sâirede Hükm-i Niyyet 179
Kazâya Müteʿallik Hükm-i Niyyet 180
Hâkimle Hakem Beyninde Fark 181
Şartu'l-Kazâ 183

Aksâmu'l-Kazâ 184
Hükm-i Kazâ 185
İkâme-i Hudûd ve Teʿâzîre Müteʿallik Hükm-i Niyyet 186
Hükm-i Taʿzîr 187
Hükm-i Mubâhât 188
Hükmü'l-Muʿâmelât 190
Hükm-i Hibe 193
Talâka Müteʿallik Ahkâm-ı Niyyet 195
Elfâz-ı Kinâye ile Hükm-i Talâk 200
Hükm-i Tefvîz 201
Hükm-i Hulʿ 202
Hükm-i Îlâ 202
Hükm-i Zıhâr 203
Hükm-i Ricʿat 204
Ahkâm-ı Yemîn 204
Erkân-ı Eymân 206
Yemînin Hükmü 206
Aksâm-ı Yemîn Billâh 207
Hükm-i Niyyet 208
İkrâr, Vekâlet, Îdâʿ, İcâre, Kazf, Sirkate Müteʿallik Hükm-i Niyyet 209
Vekâlet 210
Îdâʿ 210
İcâre 211
Kazf 211
Hükm-i Sirkat 212
Kısâsa Müteʿallik Hükm-i Niyyet 212
Katl 213
Bunların Hükümleri 214
Şurût-ı Kısâs 215
Şibh-i Amdin Hükmü 216
Katl-i Hatânın Hükmü 216
Tesebbüben Katlin Hükmü 216
Hükm-i Niyyet 216
Lâhika: Diyet 217
Aʿzânın Erş ve Diyeti 218
Diyet-i Şerʿî 218

Tilâvet-i Kırâatte Hükm-i Niyyet 218
Niyyet-i Mücerredenin Hükmü 220
Hükmü't-Türûk 221
Hükm-i Mezkûrun Nazîreleri 223
İKİNCİ KÂİDE: BİR İŞTEN MAKSAD NE İSE HÜKÜM ONA GÖREDİR 224
Hükmü'l-İhdâd 228
Namâzda Tilâvet-i Âyetle Cevâbın Hükmü 229
Salavât-ı Şerîfenin Ahkâm-ı Şerʿiyyesi 231
Salavât-ı Şerîfenin Hükm-i Tekerrürü 232
Ahkâm-ı Sücûd li-Gayrihî Teʿâlâ 235
İʿtizâr 236
Ahkâm-ı Niyyet 238
Birincisi: Niyyetin Hakîkatini Beyân 239
İkincisi: Niyyetin Sebeb-i Meşrûʿiyyeti 241
Hükm-i İbâdet 242
İbâdet-i Mahzânın Hükmü 243
Üçüncüsü: Niyyet Edilen Şeyin Taʿyîn Edilip Edilmemesi 244
Hükm-i Zarf 245
Hükm-i Miʿyâr 247
Savm-ı Ramazân'da Hükm-i Müsâfir 248
Hükm-i Müşkil 248
Dîk Vakitle Taʿyînin Adem-i Sukûtu 249
Sebeb-i Vücûb Olan Vakti Taʿyînin Hükmü 249
Zâbıt: İhtilâf-ı Cins İhtilâf-ı Sebeb ile Bilinir 254
Hükm-i Edâi'l-Keffârât 256
Zekâtta Hükm-i Taʿyîn 256
Hükmü'l-Vitr 260
Salât-ı Cenâzede Hükm-i Niyyet 260
Secde-i Tilâvetin Hükmü 261
Namâzda Tilâvetin Hükmü 262
Secde-i Tilâvetin Rüknü 262
Keyfiyyet-i Edâsı 262
Hükm-i Nevâfil 262
Ahkâmü's-Sünen 263
Hükmü't-Terâvîh 264

Cumʿa Namâzında Kılınan Sünen-i Revâtib 268
Hükm-i Kırâat 271
Hükmü'l-Vitr 271
Salât-ı Îdeyn 272
Salât-ı Küsûf ve Havf ve İstiskâ 273
Müstehab Olan Namâzlar 274
Salât-ı Evvâbîn 274
Salâtu'd-Duhâ 276
Salât-ı Hâcet 276
Salât-ı İstihâre 276
Zâbıta: Taʿyîn Yapıp da Taʿyînde Hatâya Düşmek 277
Cenâze Namâzının Hükmü 283
Mes'ele: Yaptığı Şeyin Aksine Niyyet Etmek 286
Teyemmüm ile Cevâz-ı Salâtın Beyânı 289
Dördüncüsü: Niyyet Edilen Şeyin Farz, Nâfile, Kaza ve Eda Gibi Sıfatlarını Beyân Etme 290
Hükm-i Vâcibât 291
Hükm-i Nevâfil ve Sünen-i Revâtib 291
Niyyetle Taʿyîn Vasfının İştirâtının Hükmü 292
Aksâmu'l-Musallî 293
Namâzın Gayrı Menvîlerin Hükümleri 295
Ahkâm-ı Zekât 295
Ahkâm-ı Hac 297
Ahkâm-ı Keffârât 298
Ahkâmü'l-Vudû' ve'l-Gusl 299
Hükm-i Teyemmüm 299
Hükm-i Hutbe 300
Cenâze Namâzının Hükmü 300
Namâzla Mükellef Olmayan Sıbyânın Hükm-i Salâtları 301
Farz-ı Ayn ve Kifâyenin Hükümleri 302
İâde Olunan Namâzların Hükümleri 302
Edâ veya Kazâyı Taʿyînin Hükmü 303
Farzı Vakte İzâfe ile Hükm-i Niyyet 305
Kazâ Niyyetiyle Vaktinin Hükm-i Edâsı 306
Edâ Niyyetiyle Kazâ ve Kazâ Niyyetiyle Edâ 306
Edâ ve Kazâ Husûsunda Hükm-i Hac 308

Beşincisi: İhlâsın Beyânı 309
Hakîkat-i Riyâ ve İhlâs 314
Hükm-i Kasd 315
Tarîk-i Hacda Hükm-i Ticâret 316
Namâzda İmâma Hükm-i Feth 317
Altıncısı: İki İbâdeti Cemʿ Etmek 321
Niyyet-i Vâhide ile İki Savmı Cemʿin Hükmü 322
Zekâtta Cemʿin Hükmü 323
Farz-ı Aynla Farz-ı Kifâyenin Hükm-i Cemʿleri 324
Savm-ı Kazâ ile Savm-ı Kefârette Hükm-i Cemʿ 324
Zekâtta Hükm-i Cemʿ 325
Salâtta Hükm-i Cemʿ 325
Fâitelerde Hükm-i Cemʿ 326
Namâz ile Tavâfta Farz ile Neflin İctimâʿlarının Hükmü 327
Hükm-i Tavâf 327
Farzla Neflin Hükm-i İctimâʿları 328
Zekâtta Farzla Tetavvuʿun Hükm-i İctimâʿları 328
Savmda İki Sünneti Cemʿin Hükmü 329
Hacda Hükm-i Cemʿ 330
Cinâyet-i Cimâʿın Hükmü 332
İki Hacca İhrâmda Hükm-i Sayd 332
Başlanmış Olan İbâdeti Katʿ veya Ondan Başkasına Nakle Hükm-i Niyyet 333
Yedincisi: Niyyetin Vakti 334
Sıhhat-i Salât ve Emsâlinde Matlûb Olan Niyyetle Maksad 336
Namâz Cinsinden Olmayarak Sıhhat-i Salâta Mâniʿ Olan Şey ile Maksad 337
Abdest Hakkında Mesnûne Olan Niyyetin Vakti 339
Gusül ve Teyemmüm Haklarında Vakt-i Niyyet 339
Niyyet-i Takarrub ve Kurbet 341
Bahs-i İstiʿmâl 341
Zekâtın Sıhhatinde Niyyetin Vakti 342
Sadaka-i Fıtırda Vakt-i Niyyet 343
Savm Hakkında Vakt-i Niyyet 344
Gayr-ı Ramazân'ın Hükmü 345
Hacda Vakt-i Niyyet 346

Sekizincisi: Niyyetin Devam Şartı Olmadığı ve
Her Rükündeki Hükmü 347
Her Cüzde Niyyetin Adem-i Lüzûmu 347
Niyyât-ı Mezkûrede Hükm-i Nevâfil 349
Beyân olunduğu vechile Tavâfla Vakfe Beynlerinde Fark 350
Dokuzuncusu: Niyyetin Mahalli 351
Menşe-i Hilâf 357
Diyâneten Tasdîk ile Kazâen Tasdîk Beyninde Fark 364
Talâk Mahalli ile Gayr-i Mahal Beynini Cemʿin Hükmü 365
Menkûha ile Behîme Emsâli Beynini Talâkta Cemʿin Hükmü 366
Asl-ı Sânîden Hâric Olan Mesâil 370
Hükmü'n-Nezr 370
Hükm-i Vakf 371
Hadîs-i Nefsin Hükmü 372
Onuncusu: Niyyetin Şartları 377
Birincisi: Müslüman Olmak 377
İkincisi: Temyîz 380
Üçüncüsü: Niyyet Edilen Şeyi Bilmek 381
Dördüncüsü: Niyyet ile Niyyet Edilen İbâdet Arasına Aykırı
Bir Şeyin Girmemesi 382
Menvîye Münâfî Olan Aʿmâl 384
Katʿa Niyyetin Savmda Hükmü 385
Niyyetle Katʿ-ı İbâdet Husûsunda Savmla Salât Beyninde Fark 385
Katʿ-ı Sefere Niyyetin Hükmü 387
Şurût-ı İkâme 387
Müsâfirin İkâmete Hükm-i Niyyeti 388
Terk-i Ticârete Niyyetin Hükmü 388
Vedîʿada Hükmü 389
Niyyet-i Kalbin Şartı 390
Fasıl: İbâdette Tereddüd 391
Ferʿ: Niyyette "İnşâallâh" Demek 393
Kâide: fi'l-Eymân: Âmmın Niyyetle Tahsîsi Kazâen Değil,
Diyâneten Geçerlidir 395
Niyyetle Taʿmîm-i Hâs 397
Eymânda Diğer Kâide: Yemîn, Eğer Mazlûm ise Yemîn
Edenin Niyyetine Göredir. Eğer Zâlim ise Yemîn Etmesi
İstediği Kişinin Niyyetine Göredir 398

Kâide fîhâ: Yemînler Maksadlara Değil, Lafızlara Binâ Edilmiştir 399
Salât Lafzının Tekrârıyla İbtidâ veya Te'kîd Kasdı 401
Niyyetle İhtimâlât-ı Selâsenin İkrârda Cereyânı 403
Zevcesini Vâlidesine Teşbîhin Hükmü 403
Hükm-i Kur'ân 405
Hükm-i Hutbe 405
Namâzda İken Hâricde Bulunana Cevâbın Hükmü 405
Tekmîl: Niyyette Niyâbetin Adem-i Cevâzı 406
Zekâtta Hükm-i Niyâbet 406
Niyâbet-i Niyyetin Hacda Hükmü 407
Âyet-i Secdenin Hükmü 411
Hükmü'l-Münâdâ 412
Aʿlâm-ı Menkûlenin Hükümleri 412
Kâide-i Mezkûrenin Arûzda Cereyânı 413
ÜÇÜNCÜ KÂİDE: ŞEK İLE YAKÎN ZÂİL OLMAZ 414
KÂİDE: Bir Şeyin Bulunduğu Hâl Üzere Kalması Asıldır 425
Hükm-i Teyemmüm 428
Kable'l-Gurûb Şekkin Hükmü 431
Hükmü'n-Nafaka 432
Temkîn ve Adem-i Temkînle İhtilâfın Hükmü 432
İstîzânda Red ve Kabûl ile İhtilâfın Hükmü 433
Mebâyiʿde Hükm-i İhtilâf 434
Satılan Lahmin Hill ve Hurmetine Hükm-i İhtilâf 434
İmtidâd-ı Tuhûr ile İmtidâd-ı İddet 435
KÂİDE: Berâet-i Zimmet Asıldır 435
KÂİDE: Bir Şeyi Yapıp Yapmadığı Konusunda Şübheye Düşen Kişinin Onu Yapmamış Olması Asıldır 439
Edâ-yı Salâtta Hükm-i Şek 441
İmâmla Cemâʿat Beyninde İhtilâfın Hükmü 442
Kılmakta Olduğu Namâzın Sıfatında İhtilâfın Hükmü 443
Terk Olunan Secdenin Hangi Namâzdan Olduğunu Şekkin Hükmü 443
İftitâh Tekbîrinde Şekkin Hükmü 444
Erkân-ı Hacda Şekkin Hükmü 444
Salât-ı Fecrin Kıyâmında Şekkin Hükmü 445
Secdede Şekkin Hükmü 445
Evkât-ı Hamseyi Baʿde'l-Edâ Şekkin Hükmü 447

Talâkta Şekkin Ahkâmı 447
Hadeste Şekkin Hükmü 448
İçinde Fare Meytesi Bulunan Suyun Hükmü 449
Mikdâr-ı Zekâtta Şekkin Hükmü 451
Edâsı Lâzım Olan Savm ve İddetin Mikdârlarında Şekkin Hükmü 451
Yemîn Billâh veya bi't-Talâk veya bi'l-İtâkta Şekkin Hükmü 452
KÂİDE: Bir Şeyde Asl olan Yokluktur 454
Sıfât-ı Ârıza ve Sıfât-ı Asliyye 455
Kârda İhtilâfın Hükmü 457
Teʿâruz-i Asleyn 457
İhtilâf-ı Nafakanın Hükmü 458
Nafaka-i Evlâd Daʿvâsı 458
Re's-i Mâlın Mikdârında İhtilâfın Hükmü 459
Karz veya Hediye Olmasıyla İhtilâfın Hükmü 460
İrdâʿda İhtilâfın Hükmü 461
Satılan veya Kiraya Verilen Şeyin Kabzında İhtilâfın Hükmü 461
Müdâyenede Hükm-i Kabz 462
Kıdem-i Aybın İddiʿâda İhtilâfın Hükmü 462
Tenbîh: Sıfat-ı Ârızada Aslolan Yokluktur 464
KÂİDE: Bir Emr-i Hâdisin Akreb-i Evkâtına İzâfesi Asıldır 465
Semere-i Hilâf 466
Talâk-ı Fârda İhtilâf 468
Kâide-i Mezkûreden Hâric Olan Mesâil 470
İkrârda İhtilâfın Hükmü 471
Vekâlette Hükmü 474
KÂİDE: Ebdâʿda (Cinsel Konular) Aslolan Harâmlıktır 481
Asl-ı Mezkûrden Hâric Olan Mes'ele 484
Hükm-i İhtilâf 485
Tenbîh: Kâidenin İstisnâları 489
KÂİDE: Kelâmda Asl Olan Hakîkattir 492
İfâde-i Merâmın Turuk-ı Edâsı 493
Hükm-i Kinâye 494
Hakîkat-Mecâz-Kinâye 494
Alâka 494
Semere-i Hilâf 501
Hükm-i İkrâr 503

Hâtime: "Şek ile Yakîn Zail Olmaz." Kâidesi ile İlgili Fâideler 510
Birinci Fâide: "Şek ile Yakîn Zail Olmaz." Kâidesinin İstisnaları 510
İkinci Fâide: Şek, Zan ve Vehmin Maʿnâsı 515
Üçüncü Fâide: İstıshâb 517
DÖRDÜNCÜ KÂİDE: MEŞAKKAT TEYSÎRİ CELB EDER 524
Esbâbu't-Tahfîfât 528
Birincisi: Yolculuk 528
İkincisi: Hastalık 530
Üçüncüsü: İkrâh 531
Dördüncüsü: Unutma 532
Beşincisi: Cehâlet 533
Altıncısı: Umûm-i Belvâ ve Zorluk 533
Mâ-i Kalîlin ve Kesîrin Takdîrinde İhtilâf 538
Hükm-i Kırâat 539
Terk-i Cemâʿate Aʿzâr-i Şerʿiyye 543
Salât-ı Sefîne Mes'elesi 546
İhsâr 548
Ahkâm-ı Îlâ 559
Ahkâm-ı Kitâbet 562
Tezkiye-i Şuhûd 565
Yedincisi: Noksânlık 567
Fevâid-i Mühimme 569
Birincisi: Meşakkat Türleri 569
İkincisi: Kolaylaştırılmış Husûslar 575
Üçüncüsü: Meşakkat ve Sıkıntının Nas Olmayan Konuda Dikkate Alınması 579
Dördüncüsü: Bir İş Dîk Oldukda Müttesi' Olur 581
BEŞİNCİ KÂİDE: ZARAR İZÂLE OLUNUR 582
Birincisi: Zarûretler, Memnûʿ Olan Şeyleri Mubâh Kılar 588
İkincisi: Zarûretler, Kendi Mikdârlarınca Takdîr Olunur 592
Şehîd 596
Hükm-i Cebîre 598
Üçüncüsü: Bir Zarar Kendi Misli ile İzâle Olunmaz 601
Tenbîh: Zarar-ı Âmmı Defʿ için Zarar-ı Hâs İhtiyâr Olunur 603
Tenbîhun Âhar: Zarar-ı Eşed, Zarar-ı Ahaf ile İzâle Olunur 607

Dördüncüsü: İki Fesâd Teʿâruz Ettikde Ehaffı İrtikâb ile Aʿzamının Çaresine Bakılır 614
Beşincisi: Defʿ-i Mefâsid Celb-i Menâfiʿden Evlâdır 621
Altıncısı: Hâcet Umûmî Olsun Husûsî Olsun Zarûret Menzilesine Tenzîl Olunur 627
ALTINCI KÂİDE: ÂDET MUHAKKEMDİR 633
Birinci Bahis: Âdet Ne ile Sabit Olur? 645
İkinci Bahis: Âdet Muttarid veya Gâlib Olunca İʿtibâra Alınır 647
Fasıl: Örfî Maʿnâ ile Şerʿî Maʿnânın Teʿâruz Etmesi 656
Örfün Şerʿle Teʿâruzu Hâlinde Mesâil-i Müstesnâ 657
Fasıl: Örfî Maʿnâ ile Lugavî Maʿnânın Teʿâruz Etmesi 662
Tenbîh: "Yemîn Örfe Bağlıdır." Kuralı Dışında Kalan Mes'eleler 664
Üçüncü Bahis: Muttarid Âdet, Şart Gibi Değerlendirilir mi? 669
Dördüncü Bahis: Lafızların Hamledildiği Örf, Sonradan Çıkan Değil, Öncekine Yakın Olan Örftür 678
Hükm-i Eymân 679
Hükm-i İkrâr 680
Hükm-i Daʿvâ 682
Hükmü't-Taʿtîl fi'l-Medrese 683
Tenbîh: Ahkâm-ı Örf Örf-i Âmm ve Örf-i Hâss 687
KÜLLÎ KÂİDELERİN İKİNCİ NEVʿİ 695
Birinci Kâide: İctihâd ictihâd ile Nakz olunmaz 695
Şerâit-i İctihâd 695
Ahkâm-ı İctihâd 696
Tenbîhât 705
İkinci Kâide: Helal ve Harâm İctimâ Edince Harâm Galebe Kılınır 717
Mesâil-i Müstesnâ 727
Mesâil-i Hârice 764
Üçüncü Kâide: İbâdette Başkasını Kendine Tercîh Etmek Mekrûh, Fazîlet ve Kemâlatta Mahbûb ve Memdûhtur 767
Dördüncü Kâide: Vücûdda Bir Şeye Tâbiʿ Olan Hükümde Dahi Ona Tâbiʿdir 771
Birinci Kâide: Tâbiʿ Olan Şeye Ayrıca Hüküm Verilemez 772
Hükm-i Kâideden Hârice Olan Mesâil 773
el-Kâidetü's-Sâniye: Kendisine Tâbiʿ Olunan (Asıl) Düşünce, Tâbi Olan da Düşer 777

Tenbîh: Asıl Sâkıt Oldukda, Ferʿi Dahi Sâkıt Olur 779
el-Kâideü's-Sâlise: Tâbiʿ, Aslın (Metbûʿ) Önüne Geçmez 781
el-Kâidetü'r-Râbiʿa: Bizzat Tecvîz Olunmayan Şey Bittebaʿ Tecvîz Olunabilir. 782
Fâide: İstisnâlar 786
Beşinci Kâide: Tebaʿa Üzerine Tasarruf Maslahata Menûttur 787
Tenbîh: Devlet Başkanının Şerʿî Konulardaki Emri 795
Tenbîh-i Âhar Kâdînin Yetîm Malı, Vakıf ve Terekeler Üzerindeki Tasarrufu 799
Altıncı Kâide: Hadler Şübhe ile Düşer 806
Şübhe 808
Tenbîh: Mütercimin Sözü Diğer Konularda Olduğu Gibi Hadlerde de Kabûl Edilir 822
Tenbîh: Had Gibi Kısas da Şübhe ile Düşer 824
Yedinci Kâide: Hür İnsân Üzerinde Zilyedlik Oluşturulamaz 833
Fürûʿ-i Kâide 836
Kâide-i Mezkûreden Hârice Olan Mesâil 837
Sekizinci Kâide: Aynı Cinsten İki Şey Bir Araya Gelirse ve Maksadları da Farklı Değilse Genel Olarak Biri Diğerine Dâhil Olur 839
Dokuzuncu Kâide: Kelamın İʿmâli, İmkân Olduğu Sürece, İhmalinden Evlâdır. İʿmâli Mümkün Olmazsa İhmâl Olunur 859
Hükm-i Kâideden Hâric Olan Kelâmın Hükmü 872
Tenbîh: Te'sîs, Te'kîdden Hayırlıdır 917
Onuncu Kâide: Harac, Damân Mukâbilindedir 921
Mesâil-i Hârice 929
On Birinci Kâide: Suâl Cevâbda İʿâde Olunmuş Addolunur 930
On İkinci Kâide: Sâkite Söz İsnad Edilmez 936
Kâide-i Mezkûreden Hârice Olan Mesâil 940
On Üçüncü Kâide: Farz, Nâfileden Daha Faziletlidir 952
On Dördüncü Kâide: Alması Memnûʿ Olan Şeyin, Vermesi Dahi Memnûʿ Olur 954
Tenbîh: İşlenmesi Memnûʿ Olan Şeyin, İstenmesi Dahi Memnûʿ Olur 956
On Beşinci Kâide: Kim ki Bir Şeyi Vaktinden Evvel İsti'câl Eyler ise Mahrûmiyyetle Muâteb Olur. 957
Kâide-i Mezkûreden Hârice Olan Mesâil 960

On Altıncı Kâide: Velâyet-i Hâssa Velâyet-i Âmmeden Akvâdır 963
Velâyetin Envâʿ ve Merâtibi Hakkında Zâbıt 965
On Yedinci Kâide: Hatâsı Zâhir Olan Zanna İʿtibÂr Yoktur 969
Hükm-i Kâideden Hârice Olan Mesâil 970
Hükm-i Kâidede Dâhil Olan Mesâil ile Hârice Olanlar Beyninde Fark 973
On Sekizinci Kâide: Mütecezzî Olmayan Bir Şeyin Bazını Zikretmek, Küllünü Zikir Gibidir 976
On Dokuzuncu Kâide: Mübâşir İle Mütesebbib Müctemiʿ Oldukda Hüküm Fâile Muzâf Kılınır 980
Hükm-i Kâideden Hârice Olan Mesâil 983
Tekmîl 988
Menşe-i İhtilâf 989

ÖNSÖZ

İslâm medeniyetinin en önemli ilmî disiplinlerinden biri olan fıkıh ilmi, Müslüman toplumun hukûkî ihtiyacını asırlarca karşılamıştır. Mezheplerin teşekkülü ile beraber yazılan temel fıkıh metinleri zamanla farklı türden birçok çalışmaya konu olmuştur. Özellikle tedris ve iftâ faaliyeti muhtasar ve şerhlerin ortaya çıkıp yaygınlaşmasına, Memlükler ve Osmanlılar döneminde ise bu şerhlere haşiyelerin yazılmasına vesile olmuştur. Metin, muhtasar, şerh ve hâşiye türleri bir yandan ana akım fıkıh faaliyetini devam ettirirken diğer yandan ise fıkhın alt türleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Memlükler döneminde İbnü'l-Vekîl (ö. 716/1317), Tâceddin es-Sübkî (ö. 771/1370), İbnü'l-Mülakkın (ö. 804/1401) ve Celâleddin es-Süyûtî (ö. 911/1505) gibi Şâfiî fakihleri el-Eşbâh ve'n-Nezâir literatüründe önemli eserler vermişlerdir. Onların eliyle olgunlaşan fıkhın bu alt edebi türü, Hanefî fıkhı kanadında İbn Nüceym (ö. 970/1563) ile zirveye ulaşmıştır.

Hanefî fıkıh tarihinde İbn Nüceym'in yazmış olduğu *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* adlı eser, yeni bir edebiyatın doğmasına vesile olmuştur. Özellikle Osmanlı döneminde çokça rağbet görmüş ve şerh, haşiye, tertib ve tercüme gibi farklı türden yaklaşık kırk beş çalışmaya konu olmuştur. Fıkhî hükümlerin dayandığı küllî kâideler ile fıkhî meselelerin temel benzerlik ve farklılıkların neler olduğu derinlikli bir şekilde tartışıldığı bu eser yedi bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde fıkhın bütününün dayanağı olarak değerlendiren altı küllî kâide ile bunların tamamlayıcısı konumunda olan on dokuz küllî kâide Hanefî mezhebinden seçilen örnekler ile ele alınmıştır. Fevâid başlığını taşıyan ikinci bölüm ise fürû fıkıhtaki aynı meselelerdeki kâideleri fıkıh bablarına göre incelemektedir. Fıkhî meseleler arasındaki benzerlik ve farklılıklar (el-cem' ve'l-fark) ise üçüncü bölümde işlenmektedir. Elgâz yani fıkhi bilmeceler dördüncü, fıkhî çıkmazlarda sunulan çözümlerin ele alındığı hiyel konusu ise beşinci bölümde incelenmiştir. Fıkıh babların düzeni takip edilerek ele alınan

furûk bahsi ise altıncı bölümde yer almaktadır. Son fen olan yedinci bölümde ise imâmların hayat hikâyelerinden seçilen anektotlar ile Ebû Hanife'nin Ebû Yûsuf'a vasiyeti hikâyât ve mürâselât başlığı altında yer bulmaktadır.

Mecelle'nin temel kaynaklarından olan *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, Osmanlının bütün dönemlerinde rağbet görmekle beraber Türkçe'ye tercümesi Süleyman Sırrı'ya nasip olmuştur. II. Abdülhamid dönemi eğitim politikalarında aktif rol oynadığı bilinen Süleyman Sırrı'nın (ö. 1931) bu eseri tercüme etmesinin nedeni, Dârü'l-Fünûn öğrencilerinin *Mecelle*'yi daha iyi anlamalarını sağlamaktır. 1902'de Dârü'l-Fünûn'da ders vermeye başlamasıyla tercümeye giriştiği bilinen Süleyman Sırrı'ın emekli oluncaya kadar, yaklaşık on iki yıl tercümesini devam ettirmiş olması kuvvetle muhtemeldir. *Mecelle*'nin daha iyi anlaşılması gâyesiyle tercüme edildiği için iç dizaynda da *Mecelle* belirleyici olmuştur. Süleyman Sırrı eseri tercüme ederken lafzî bir tercüme ile yetinmemiş, özellikle Osmanlı dönemi şerhlerindeki bilgileri de tercümesine aktararak şerhli bir tercüme ortaya koymuştur.

Süleyman Sırrı tarafından beş cilt olarak tercüme edilen bu kitabın yayıma hazırlanmasında birçok kişinin katkısı olmuştur. Kitabın editörlüğünü üstlenen Prof. Dr. Abdullah Kahraman hocamıza, eseri başından sonuna kadar yazma nüshasıyla karşılıklı okuyarak çok büyük katkılar sunan Seher Erdem Örs'e içtenlikte teşekkür ederiz. Hazırlamış olduğu Arapça metinden istifade etmemize izin veren ve karşılaştırma esnasında gördüğü hataları bizimle paylaşan Doç. Dr. Osman Bayder'e; Süleyman Sırrı'nın müellif hattı nüshalarını görüp istifade etmemizde bize her türlü kolaylığı sağlayan YEK İstanbul Bölge Müdürü Salih Şahin Bey ile Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi Müdürü Mehmet Arif Vural Bey'e, nüshanın yeniden çekiminde yardımcı olan Mustafa Dil'e teşekkürü borç biliriz. Kitabın neşir sürecinde bize değerli geri dönüşlerde bulunan mesai arkadaşlarımız Dr. Göker İnan, Uğur Öztürk, İsmet İpek ve Muhammed Osman Doğan'a, basım sürecindeki destekleri için Murat Ünlüer, Ahmet Özer ve Arafat Aydın'a ve kitabın tasarımını titizlikle yapan Yüksel Yücel'e gönülden teşekkür ederiz.

Son olarak desteklerini bizlerden hiçbir zaman esirgemeyen Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanı Prof. Dr. Muhittin Macit ile Çeviri ve Yayım Dairesi Başkanı Doç. Dr. Ferruh Özpilavcı hocalarımıza kalbî şükranlarımızı sunarız.

Bu kitabın hazırlanması esnasında bize gerekli kolaylığı sağlayan değerli eşlerimize ve çocuklarımıza teşekkür ederiz.

Gayret bizlerden tevfîk Allah'tandır.

Necmettin Azak, Hüseyin Örs, Şaban Kütük
Ramazan 1443/Nisan 2022
İstanbul

GİRİŞ

Mezheplerin teşekkül ettiği döneme kadar fer'î meselelere meseleci bir metotla çözümler üretilirken, mezheplerin gelişimlerini tamamlamaları sonrasında bir taraftan fer'î ahkâm alanında müstakil eserler telif edilmiş diğer taraftan da benzer fıkhî meseleleri ortak bir paydada bir araya toplama gayreti içerisinde genel ilke ve esaslar oluşturulmaya çalışılmıştır. IV./X. yüzyıldan itibaren doğup gelişen kavâid edebiyatıyla beraber benzer meselelerin hükümlerini bir asıl (kâide) altında bir araya getirme gayreti zamanla bu benzerler arasındaki farklılıkları da ortaya çıkarmaya başlamıştır. VIII./XIV. yüzyıldan itibaren kavâid türü eserlerde fıkhın inceliklerini öğretmek amacıyla bilmece, hiyel, hikâye tarzı konuların da eklenmesi ile birlikte bu türe ait yazımların bir başlık altında bir araya getirilmesi düşüncesi eşbâh ve nezâir ilminin doğmasını sağlamıştır.[1] Şâfiî fakihlerinden İbnü'l-Vekîl (ö. 716/1317) ile başlayan bu türün gelişimi Sübkî (ö. 771/1370), İbnü'l-Mülakkın (ö. 804/1401), Suyûtî (ö. 911/1505) ve Hanefîlerden İbn Nüceym (ö. 970/1563) ile sürdürülmüştür.[2]

Hicri IV. ve V. yüzyıllarda Hanefî fakîhleri tarafından kavâid edebiyatı alanında ilk eserlerin verilmeye başlanmasından sonra Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî fakîhleri eliyle bu türe ait yazımlar geliştirilmiş; asıl, kâide, dâbıt, furûk vb. gibi disiplinler fıkhın içinde yer almaya başlamıştır. Bu edebiyatı bir çatı altında birleştiren *el-eşbâh ve'n-nezâir* türü telifler, Şâfiî âlimleri tarafından fıkıh ilmine kazandırılmış ve geliştirilmiş olsa da İbn Nüceym'in telif ettiği *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* Hanefî muhîtinde çokça etkili olmuştur. Kendisinden önce Hanefî mezhebinde bu tarzda bir eserin yazılmaması ve sonrasında eser üzerine yazılan şerh, haşiye, tertîb, risâle, manzume, tercüme ve ta'lîklerin sayısına eşbâh ve nezâir edebiyatında hiçbir eserin ulaşamaması, onun bu konuda mezhep içerisinde sahip olduğu konumu göstermektedir. Bu sebeple önce İbn Nüceym'in *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*'i, sonra bu eser üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilecektir. Bu çalışmaların son halkasını oluşturan ve ilk defa Osmanlı Türkçe'siyle kaleme alınan şerh müstakil bir başlık altında ele alınacaktır.

---

1 Mustafa Baktır, "Eşbâh ve Nezâir", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/esbah-ve-nezair (13.04.2022). Kavaid edebiyatının gelişimi için bkz. Necmettin Kızılkaya, *Hanefî Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Külli Kaideler*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2013.

2 Bu çalışmanın giriş bölümü Necmettin Azak tarafından hazırlanan doktora çalışmasının dirase kısmından istifade edilerek yayımlanan şu makaleden özetlenmiştir: Necmettin Azak, "Kavâ'id-i Fıkhıyyede Bir Literatür İncelemesi: İbn Nüceym'in el-Eşbâh ve'n-Nezâir'i ve Üzerine Yapılan Çalışmalar", *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 3/2 (31 Aralık 2020), 547-596.

I. İbn Nüceym'in *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*'i

Hanefî fakihleri, fıkhî meseleleri genelde fıkhın klasik sistematiği içerisinde ele alarak metin, şerh, haşiye vb. eserler telif etmelerine rağmen, özellikle Şafiî ve Mâlikî fakihlerin hicrî VI. yüzyıldan itibaren benzer meseleleri fıkhın temel ilke ve esasları çerçevesinde bir araya getirme çabaları bir taraftan fıkhın klasik sistematiğinde yeni bir yazım türü ortaya koymuş, diğer taraftan da kavâid edebiyatında alt disiplinlerin oluşmasına katkı sağlamıştır. Hanefîlerin IV. ve VI. yüzyıllar arasında bu türe ait temel ilke ve esasları ilk defa Ebû Tâhir ed-Debbâs, Kerhî, Debûsi vb. fakihler eliyle vaz' etmesine rağmen bu yazım türünü daha çok fürû fıkıh içerisinde kalarak devam ettirmişlerdir. Ancak İbnü'l-Vekîl gibi âlimler tarafından müstakil kitaplarda incelenmeye başlanılan bu yazım türünün üretiminde Şâfiî ve Mâlikîler daha baskındı. Nitekim Şafiî ve Mâlikîlerin yoğunlukta yaşadığı Mısır coğrafyasındaki bu tür fıkhî gelişmeler, aynı bölgede yaşayan dönemin önde gelen Hanefî fakihlerinden İbn Nüceym'in dikkatini çekmiş, Hanefî mezhebinde bu tür kavâid çalışmalarının yapılmamasından dolayı oluşan boşluğu doldurmak için eserini telif etmiştir. İbn Nüceym *el-Eşbâh*'ın mukaddimesinde eserini kaleme alma gerekçesini açıklarken: "Hanefî fakîhlerin muhtasar, mutavvel, şerh, hâşiye, fetvâ vb. gibi pek çok eser te'lîf ettiklerini, ancak İbnü's-Sübkî'nin *el-Eşbâh*'ına denk bir eser yazamadıklarını, kendisinin bu boşluğu doldurmak için *el-Eşbâh*'ı yazmaya karar verdiğini"[1] belirtmektedir. İbn Nüceym, yöntem olarak İbnü's-Sübkî ve Suyûtî'nin eserleriyle aynı sistematiği kullanmasına rağmen, içerik olarak Hanefî müktesebâtından istifade ederek *el-Eşbâh*'ı bir fihrist ve mukaddime ile yedi ana bölümde oluşturmuştur. Her ne kadar Suyûtî'den fazla bahsetmese de eserlerin mukayesesi yapıldığında Subkî'den ziyade Suyûtî'den daha çok etkilendiğini, ancak bunu ifade etmediği görülmektedir.[2]

Bu çalışmada öncelikli olarak *el-Eşbâh*'ın bölümleri kısaca açıklanacak[3], ardından üzerine yapılan şerh-haşiye çalışmaları hakkında bilgi verilecektir.

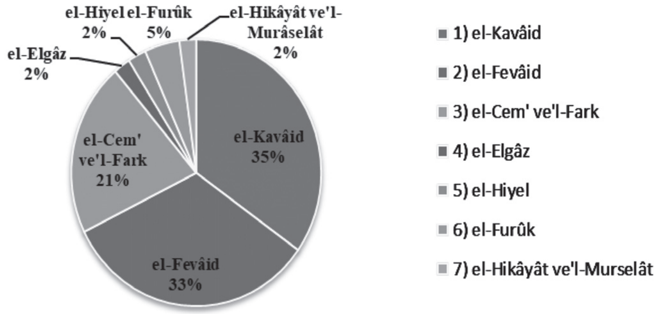
1 Zeynüddin b. İbrahim İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir (nşr. Muhammed Mutî' el-Hâfız)* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1983), 10.

2 Subkî, Suyûtî ve İbn Nüceym'in *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*'inin bölümlerinin karşılaştırması için bk. Necmettin Azak, *Pîrîzâde'nin Umdetü Zevi'l-Basâir li-Halli Mühimmâti'l-Eşbâh ve'n-Nezâir Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*, (İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 48.

3 *el-Eşbâh*'ın bölümlerinin tablo-grafik dağılımı için bk. Azak, "Pîrîzâde'nin Umdetü Zevî'l-Basâir li-Halli Mühimmâti'l-Eşbâh ve'n-Nezâir Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili", 167-177.

Bu çalışmaların bir kısmı *el-Eşbâh*'ın tümünü içerirken ekseri ise bazı bölümlerini kapsamaktadır.

***el-Eşbâh*'ın Bölümleri**

Fihrist[1]: İbn Nüceym, bu kısımda kitabı okuyanların rahatça istifade etmelerini sağlamak için detaylı bir fihrist yazmıştır.

Mukaddime[2]: Müellif, mukaddime bölümünde fıkıh ilminin üstünlüğünü ve önemini, fıkıh ilmiyle meşgul olanların meziyetlerini vurguladıktan sonra eserini kaleme alma gerekçesini belirtmektedir. İbn Nüceym, eserin bölümlerine başlamadan önce mukaddime kısmında her bir bölüm ile ilgili özet bilgilendirmeler yapmaktadır.

Birinci Bölüm: *el-Fennü'l-Evvel*: Kâidelerin yer aldığı birinci bölümdür. Bu bölümü iki kategoride ele alan İbn Nüceym, birincisinde altı temel küllî kâideye,[3] diğerinde ise on dokuz kâideye yer vermiştir.[4] Ancak bu kâidelerin açıklamalarına bakıldığında İbn Nüceym'in yer yer başka kâidelere de yer verdiğini ve böylece toplamda bu sayının kırktan fazla olduğu görülmektedir. İbn Nüceym, temel altı kâideyi açıklarken naslardan dayandığı delilleri zikretmekte; fürû-i fıkıhtaki uygulama alanının çerçevesini belirtmekte ve birçok örnek vermektedir. Ayrıca kâide altında yer alan alt kâideler varsa onları maddeler halinde zikrederek örnekler vermekte, istisnaları olan kâidelere vurgu yaparak izah etmektedir. Bu bölümde yer alan kâideler, daha çok dâbıt ile küllî kâide arasında kapsam alanı olan, fıkhın birden fazla konusuna uygulanabilen, istisnaları bulunan ekseri (ağlebî) kâidelerdir.

1 İbn Nüceym, *el-Eşbâh*, 1-8.
2 İbn Nüceym, *el-Eşbâh*, 9-13.
3 İbn Nüceym, *el-Eşbâh*, 14-114.
4 İbn Nüceym, *el-Eşbâh*, 115-190.

İkinci Bölüm: *el-Fennü's-Sânî*[1]: Bu bölüme *el-fevâid* ismini veren müellif, bölümün konularına başlamadan önce, *el-Fevâidü'z-Zeyniyye* adlı bir eser kaleme aldığını, oradaki fâidelerin sayısının beş yüze ulaştığını, konuların dağınık bir şekilde yer aldığını, bunun da istifadeyi zorlaştırdığını ifade etmektedir. Bu sebeple eserinde, öncelikle *el-Hidâye* ve *Kenz*'de olduğu gibi meşhur fıkıh kitaplarındaki yöntemi takip ettiğini, sonrasında ise birinci bölümde yer vermediği bazı dâbıtlara burada yer verdiğini, böylece kitabın faydasının artacağını belirten İbn Nüceym, aslında bu bölümün dâbıtlar ve istisnalardan oluştuğunu dile getirmektedir. Bu kısmın müderris, müftî ve kadılar için faydalı olduğunu belirttikten sonra birçok örnek zikretmektedir. Son olarak kâide ve dâbıt arasındaki farka işaret ederek kısa bir tanımlama yapan İbn Nüceym'e göre kâide, fürû-i fıkhın değişik konularını bir araya getirirken; dâbıt ise fürû-i fıkhın sadece aynı konularını bir araya getirmektedir. *Tahâret* ile başlayıp *ferâiz* konusuyla tamamlanan bu bölümde, konular altında ilgili dâbıt/fâide zikredilerek örnekler verilmekte, istisnalara işaret edilerek genelde maddeler halinde sayılmakta ve istifade edilen mezhep kaynakları belirtilmekte, yeri geldikçe bazı konu ve kavramlara detaylı olarak yer verilmektedir.

Üçüncü Bölüm: *el-Fennü's-Sâlis*[2]: Bu bölüme *el-cem' ve'l-fark* ismini veren müellif, bölümün girişinde "sürekli tekrarlanan ve fakîhin bilmemesinin ayıp karşılanacağı ahkâma" dikkat çektikten sonra unutkanlık, cehalet, mükreh, çocukluk, kölelik, sarhoşluk, körlük vb. konuları bu bölüm içerisinde ele almaktadır. Ahkâm konularında daha çok bölüm başlığında ifade ettiği gibi "el-cem'" konusuna giren, birbirine benzeyen ve hükümleri karıştırılabilecek meseleleri ele almakta; "el-fark" ile de daha çok furûk kitaplarında ele alınan abdest ile teyemmüm, mesh ile yıkamak, hayız ile nifas, cuma ile bayram, zekât ile sadaka-i fıtır, şahitlik ile rivayet, vekil ile vasî gibi konulara yer vermekte, aralarındaki farklar sebebiyle hükümlerinin değişmesini izah etmektedir.

Dördüncü Bölüm: *el-Fennü'r-Râbi'*[3]: Bu bölüme *el-elgâz* ismini veren İbn Nüceym, İbn Şihne'nin telif ettiği *ez-Zehâirü'l-Eşrefiyye fi'l-Elgâz li's-Sâdeti'l-Hanefiyye* adlı eseri gözden geçirdiğini ve ondaki elgâzın en

---

1 İbn Nüceym, *el-Eşbâh*, 192-358.
2 İbn Nüceym, *el-Eşbâh*, 359-465.
3 İbn Nüceym, *el-Eşbâh*, 466-76.

güzellerini özetleyerek seçip aldığını, zayıf rivayetlerden oluşanları ise geride bıraktığını ifade etmektedir. Elgâzın, zor anlamları çözme alışkanlığını kazandırma, eğlendirerek öğretme becerisini geliştirme, meselelere farklı açıdan bakabilme ve analitik düşünceyi geliştirme gibi maksatlarla ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bu bölümde, fürû-i fıkhın tertip sırasına göre tahâretten başlayıp ferâize kadar farklı konularda bilmecelere yer vermiştir. Elgâz, salât konusunda "Hangi mükellefe yatsı ve vitir namazı gerekmez?" sorusunun cevabında "güneş battıktan hemen sonra şafağın oluştuğu yerde yaşayan kimseye" gibi soru cevap formatında, fıkhî melekeyi geliştirmeye yönelik alıştırmalar olarak değerlendirilmektedir.

Beşinci Bölüm: *el-Fennü'l-Hâmis*[1]: Bu bölüme *el-hiyel* ismini veren İbn Nüceym, hilenin haramdan kaçış olduğunu, ondan kurtulmanın güzel bir davranış olduğunu belirttikten sonra âyet ve hadislerden örnekler vererek hilenin meşrûiyetine delil getirmektedir. Daha sonra fürû-ı fıkhın yirmi beş konusunda, namaz, oruç, zekât vb. örnekler sunarak hiyel konusunu tamamlamaktadır. Örnek olarak, bir kimsenin peş peşe iki ay oruç tutması gerekse, Receb ve Şaban ayında oruç tutsa, fakat Şaban ayından bir gün noksan iken Ramazan ayı başlasa, o bir günü tamamlamak için hile; Ramazan'ın ilk günü sefere çıkar ve niyet ettiği oruç Ramazan orucu değil, kendisine gereken oruç olur.[2]

Altıncı Bölüm: *el-Fennü's-Sâdis*[3]: Bu bölüme *el-furûk* ismini veren İbn Nüceym, bölümün girişinde Kerâbîsî'nin (ö. 570/1174) *Telkîhu'l-Mahbûbî* olarak isimlendirilen *el-Furûk* kitabından bazı meseleleri bir araya getirdiğini belirttikten sonra salât, zekât, savm, hac, nikâh, talâk ve ıtâk gibi konularda farklar üzerinde durmaktadır.

Yedinci Bölüm: *el-Fennü's-Sâbi*:[4] Bu bölüme *el-hikâyât ve'l-mürâselât* ismini veren İbn Nüceym, Kureşî'nin (ö. 775/1373) *el-Cevâhirü'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*'sini ve Kerderî'nin (ö. 827/1424) *Menâkıbü'l-İmâmi'l-Aʿzam*'ını sık sık mütâlaa ettiğini, aralarında fıkhî hükümleri kapsayan

1 İbn Nüceym, *el-Eşbâh*, 477-488.
2 Furûk edebiyatı ve geçirdiği aşamalar için bkz. Necmettin Kızılkaya, *İslam Hukukunda Farklar: Furuk Literatürü Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.
3 İbn Nüceym, *el-Eşbâh*, 489-511.
4 İbn Nüceym, *el-Eşbâh*, 512-522.

örnekleri özetleyerek eserine aldığını belirtmektedir.[1] İki kısımdan oluşan bu bölümün ilk kısmında Ebû Hanîfe ve talebeleri arasında geçen ilginç olayların anlatılması, fıkhî soruların sorulması, Ebû Hanîfe'nin verdiği cevaplarla muhatabını şaşkınlık içerisinde bırakması gibi örnekler yer almaktadır. İkinci kısımda ise Ebû Hanîfe'nin Ebû Yûsuf'a vasiyyeti yer almaktadır.

II. *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* Üzerine Yapılan Çalışmalar

İbn Nüceym'in *el-Eşbâh*'ı üzerine yapılan çalışmalar; şerh, hâşiye, ta'lîk, tertîb, risâle, manzûme ve tercüme türlerinden oluşmaktadır. Gerekli görülenler kısaca tanıtılacak ve son kısımda bütünü tablo şeklinde verilecektir.[2]

Şerh ve Haşiyeler

1. *Şerhu'l-Eşbâh ve'n-Nezâir*. Zeyrekzâde, Muhammed b. Muhammed el-Hüseynî (ö. 1003/1595).

Eser, *el-Eşbâh*'ın birinci bölümünün tamamı ile ikinci bölümünün *kitâbü'ş-şehâdât* konusuna kadar olan kısmın şerhidir. Müellif, eserin mukaddimesinde kendisinden *el-Eşbâh*'a bir şerh yazmasının istenmesi üzerine şerhini kaleme aldığını ve hâkim ve kadıların, hükümlerin değişmesini etkileyen usûlî konularda birbirine benzeyen meselelerden ancak *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* ile sıyrılıp kurtulabileceklerini ifade etmektedir.[3]

Ferağ kaydından anlaşıldığında göre şerh, ders esnasında yapılan takrirlerin yazıya geçirilmesi ile oluşturulmuştur. Zeyrekzâde, şerhine 'kavluhû' ile *el-Eşbâh*'tan birkaç kelime yazarak başlamakta, devamında ise kısa ve öz olarak şerhini yapmaktadır. Eserin tespit edebildiğimiz yazma nüshaları şunlardır: Süleymaniye Ktp., Nafız Paşa, nr. 255; Mehmed Nuri Efendi (Fetva Emini), nr. 182-1; Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 337; Laleli, nr. 854-2; Mehmed Hilmi-Fethullah Fehmi, nr. 151-2.

---

1 İbn Nüceym, *el-Eşbâh,* 512.

2 *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* üzerine yapılan çalışmalar da Necmettin Azak tarafından yayımlanan makaleden özetlenerek buraya dercedilmiştir. Bk. Necmettin Azak, "Kavâ'id-i Fıkhıyyede Bir Literatür İncelemesi: İbn Nüceym'in el-Eşbâh ve'n-Nezâir'i ve Üzerine Yapılan Çalışmalar", *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 3/2 (31 Aralık 2020), 547-596.

3 Muhammed b. Muhammed el-Hüseynî Zeyrekzâde, *Şerhu'l-Eşbâh ve'n-Nezâir* (İstanbul: Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, 337), vr. 1b.

2. ***Zahîratü'n-Nâzır fi'l-Eşbâh ve'n-Nezâir.*** Ali et-Tûrî, Ali b. Abdullah el-Hanefî (ö. 1004/1595).

Tûrî, *el-Eşbâh*'ın tertibine kısmen bağlı kalarak, kendi üslubuna göre yeni bir sınıflandırma ve bölümleri başlıklandırma yaparak eserini şerh etmektedir. Eserine *el-Eşbâh*'ın ikinci bölümü olan *el-fevâid* kısmıyla başlamakta, ardından *el-fennü's-sâlis* bölümünde el-cemʿ, el-ahkâm, arş, kürsî, semâ, melek vb. konularıyla birlikte *el-Eşbâh*'ta yer alan üçüncü bölümün konularıyla devam ettirmektedir. *el-Fennü'r-râbiʿ* bölümünü de *el-kavâidü'l-külliye* olarak isimlendirmekte ve burada elli dokuz kâidenin açıklamasına yer vermektedir. Eserin tespit edebildiğimiz tek yazma nüshası: Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 466'da kayıtlıdır.

3. ***Hâşiye ale'l-Eşbâh ve'n-Nezâir.*** İbn Gânim el-Makdisî, Nureddîn Ali b. Muhammed (ö. 1004/1596).

Ali el-Makdisî'nin eserindeki yöntemi, *el-Eşbâh*'ın yedi bölümünü kapsayacak şekilde, birbirine karışmış meseleleri "kavluhû" sözüyle ele alması, "ekûlu" ile başlayarak gerekli açıklamaları, tashihleri yapması ve görüşlerinin kaynağını zikrederek bir başka meseleye geçmesi şeklindedir. Ali el-Makdisî'nin yazmış olduğu bu kısa haşiye h. 1290'da İstanbul Matbaa-i Âmire'de Hamevî'nin *el-Eşbâh* üzerine yazdığı iki cilt halinde basılan *Gamzu Uyûni'l-Basâir* adlı şerhinin birinci cildinin sonunda yer almaktadır.[1] Eserin tespit edebildiğimiz yazma nüshaları şunlardır: Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 628-1; Hamidiye, nr. 500-1; Şehid Ali Paşa, nr. 744-2; Yeni Cami, nr. 1182-16; Laleli, nr. 853-1; Konya Bölge Yazma Eserler, nr. 9435-1.

4. ***Tenvîru'l-Basâir ale'l-Eşbâh ve'n-Nezâir.*** İbn Habîb el-Gazzî, Şerefuddîn b. Abdülkâdir (ö. 1005/1597).

Eser, *el-Eşbâh*'ın birinci bölümünden altıncı bölümünün sonuna kadar olan kısımlarını açıklamaktadır. Ancak haşiye ağırlıklı olarak birinci ve ikinci bölümleri kapsamaktadır. Eserin bazı yazma nüshaları şunlardır: Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 853-3; İsmihan Sultan, nr. 125; Kılıç Ali Paşa, nr. 342.

---

1 Cengiz Kallek, "İbn Gānim, Nûreddin", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-ganim-nureddin (13.04.2022).

5. *Hâşiye/Taʿlîka ale'l-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir.* Ali b. Cârullah b. Zahîre el-Hanefî el-Mekkî (ö. 1010/1601).

Eser, *el-Eşbâh*'ın ilk üç bölümünün, yani el-fennü'l-evvel, el-fennü's-sânî ve el-fennü's-sâlis'in ta'lîkidir. Eser, *el-Eşbâh*'taki bazı konuların kısa açıklaması şeklindedir. Müellif, burada konuları 'kavluhu' ile *el-Eşbâh* metninden bir iki kelime yazdıktan sonra "ey:" diyerek açıklama yapmaktadır. Eserin tespit edebildiğimiz tek yazma nüshası ise Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 744-1'de kayıtlıdır.

6. *Tenvîrü'l-Ezhân ve'd-Damâir fî Şerhi'l-Eşbâh ve'n-Nezâir.* Celeb Muslihuddîn, Mustafa b. Hayreddîn er-Rûmî (ö. 1025/1616).

Eser, *el-Eşbâh*'ın sadece ikinci kısmının, yani *el-fennü's-sânî*'nin *kitâbü't-tahâre* ile başlayıp *kitâbü'l-vesâyâ* ile biten *el-fevâid* kısmının şerhidir. Bu bölümde fevâid ve fıkhî dâbıtlar, Hanefî mezhebi imamları arasındaki ihtilaflar, bazen de diğer mezhep görüşleri muhtasar bir şekilde ele alınmaktadır. Eserin bazı yazma nüshaları şunlardır: Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 723; Nafiz Paşa, nr. 271-2; Pertev Paşa, nr. 185M.

7. *Zevâhiru'l-Cevâhiri'n-Nedâir ale'l-Eşbâh ve'n-Nezâir.* et-Timurtaşî, Salih b. Muhammed el-Gazzî (ö. 1055/1645).

Eser, *el-Eşbâh*'ın tüm bölümlerini kapsamaktadır. Timurtaşî, *el-Eşbâh*'ı çok kez gözden geçirme fırsatı bulduğunu, Hanefîlerden hiçbir âlimin böyle bir eseri telif edemediğini, İbn Nüceym'in babasının hem hocası hem de şeyhi olduğunu, fıkıh alanındaki çoğu birikimini ondan kazandığını, bazı faydalı tasniflerin yapıldığını ve bazı Hanefî âlimlerin *el-Eşbâh* üzerine haşiyeler yazdıklarını, kendisinin bu haşiyeleri gece gündüz mütâlaa ettiğini vedikkatini çeken yerleri toplamaya başladığını belirttikten sonra her ne kadar böyle bir eseri telif ya da tasnif edemezse de bir haşiye yazabileceğini, gerekçe olarak da musannifin eserinde görmezden geldiği bazı hususları vuzuha kavuşturmayı, onları beyan etmeyi, mutlak olarak ifade edilen bazı hususları takyîd etmeyi, bazı yerlere dikkat çekmeyi, kendisine kadar yazılan haşiyelerde yer alan bazı noktalara itiraz etmeyi düşündüğünü ve bu sebeple eserini yazmaya başladığını ifade etmektedir.[1]

---

1 Timurtaşî, *Zevâhiru'l-Cevâhiri'n-Nedâir Hâşiye ʿale'l-Eşbâh ve'n-Nezâir*, vr. 2a.

Eserin tespit edebildiğimiz yazma nüshaları şunlardır: Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 713; nr. 714; nr. 628-2; Hamidiye, nr. 500-2; Hasan Hüsnü Paşa, nr. 320; Murad Molla, nr. 800; Laleli, nr. 945; Beyazıt Ktp., Veliyyüddîn Efendi, nr. 1147; nr. 1148; nr. 1149.

8. *Hallü'l-İştibâh an Akdi'l-Eşbâh.* Karaçelebîzâde Abdülazîz Efendi (ö. 1068/1658)

Eser, *el-Eşbâh*'ın ikinci ve üçüncü bölümlerinin şerhi ve tertibi şeklindedir. Müellif, mukaddimede beyan ettiği hususlar çerçevesinde *el-Eşbâh*'ı şerh etmektedir. Eserin derkenarında bazen *el-Eşbâh* metnini vererek çerçeve içerisinde açıklama yapmakta bazen de çerçeve içerisinde metnini vererek derkenarda şerhini yapmaktadır.

Karaçelebizâde mukaddimede, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*'in muhtasar olduğunu; önemli nadir meseleleri, küllî kâide ve fâideleri kapsadığı için diğer benzerleri gibi dönemin âlimleri arasında önemli bir yere sahip olduğunu; ancak usûl ve fürû konularında düzen ve tertibinin, bâb ve fasılların olmadığını, bir konuyu bulabilmek için çok çaba sarfedilmesi gerektiğini, bunun da istenilen istifadeyi elde etmede ciddi sıkıntılar oluşturduğunu; bu sebeplerle arzu edilen bilgiye rahatça ulaşılması için geçerli ve bilinen yöntemleri kullanarak eseri yeniden düzenlediğini belirtmektedir.

Eserin tespit edebildiğimiz tek yazma nüshası Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 650'de kayıtlıdır.

9. *Nüzhetü'n-Nevâzır ale'l-Eşbâh ve'n-Nezâir.* Hayreddîn er-Remlî, Ahmed b. Ali el-Uleymî (ö. 1081/1671).

Remlî, haşiyesinde ilk üç bölüme, yani kavâid, dâbıt, fark ve cem' bölümlerine geniş yer vermekle birlikte, eserin son varaklarına doğru diğer bölümlere de birer sayfa yer vererek eserin tamamını şerh etmektedir.

Eserin mukaddimesinde Hayreddîn er-Remlî'nin oğlu Necmeddîn, babasının kitaplarını karıştırırken İbn Nüceym'in *el-Eşbâh*'ına kendi eliyle yazmış olduğu haşiyeyi bulduğunu, onun müşkil meseleleri izah ettiğini, sorunları çözdüğünü, birbirine benzeyenleri ayrıştırdığını (el-fark), ayrışan meseleleri bir araya getirdiğini (el-cem'), hafî olanı celî kıyas ile ortaya

çıkardığını görünce bu notları bir araya getirmeyi düşündüğünü ve ona da *Nüzhetü'n-Nevâzır ale'l-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir* ismini verdiğini kaydetmektedir.[1]

Eserin tespit edebildiğimiz tek yazma nüshası Süleymaniye Ktp., Damat İbrahim Paşa, nr. 513-2'de kayıtlıdır.

10. *Umdetü Zevî'l-Basâir li-Halli Mühimmâti'l-Eşbâh ve'n-Nezâir.* Pîrîzâde, İbrahim b. Hüseyin b. Ahmed (ö. 1099/1687).

Eser, *el-Eşbâh*'ın birinci, ikinci ve üçüncü bölümlerinin haşiyesidir. Pîrîzâde, *el-Eşbâh*'ta bazı bilgilerin mutlak, mücmel ve âmm olarak zikredildiğini; mezhep imamlarından nakledilen bazı zayıf rivayetlerle aykırı görüşlerin yer aldığını ifade ettikten sonra İbn Nüceym'in mutlak olarak ele aldığı konuları takyîd ettiğini, mücmel olarak zikrettiklerini tafsil ettiğini, mezhep imamlarından nakledilen sarih rivayetleri sunduğunu, İbn Nüceym'in bazı yerlerde "Bugüne dek mezhep müktesebatında böyle bir şey görmedim." şeklindeki yaklaşımına tespit ettiği rivayetleri ek olarak ilave ettiğini, sahih olmayan bazı istisnalara yeri geldikçe dikkat çektiğini, naklettiği rivayetler içerisinde tercih edilen muteber görüşleri açıkladığını, bazı mühim faideler ilave ettiğini, bunlardan bir kısmını da "el-Ferâidü'l-müfredât" olarak başlıklandırdığını ifade etmektedir.[2]

11. *Gamzu Uyûni'l-Basâ'ir alâ Mehâsini'l-Eşbâh ve'n-Nezâir.* el-Hamevî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed (ö. 1098/1687)[3]

Eser, *el-Eşbâh*'ın tam şerhidir. Bu sebeple *el-Eşbâh*'ın en önemli şerhleri arasında yer almaktadır. Eser, İstanbul Matbaatü'l-Âmire'de h. 1290'da; Leknev'de 1284, 1294 ve 1317'de basılmıştır. Ayrıca Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye'de 1985'de yeni baskısıyla dört cilt halinde basılmıştır. Eserin pek çok yazma nüshası mevcuttur.

12. *Keşfü'l-Hatâir ʿani'l- Eşbâh ve'n-Nezâir.* en-Nablusî, Abdulğânî b. İsmail ed-Dımaşkî (ö. 1143/1730).

---

1 Hayredin b. Ahmed b. Ali el-Uleymî Remlî, *Nüzhetü'n-Nevâzır ʿale'l-Eşbâh ve'n-Nezâir* (İstanbul: Süleymaniye Ktp., Damat İbrahim Paşa, 513-2), vr. 113b.

2 Daha detaylı bilgi için bk. Azak, "Pîrîzâde'nin Umdetü Zevî'l-Basâir li-Halli Mühimmâti'l-Eşbâh ve'n-Nezâir Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili", 176. Saffet Köse - İlyas Kaplan, *Umdetü Zevî'l-Basâir li-Halli Mühimmâti'l-Eşbâh ve'n-Nezâir* (İstanbul: İrşad Kitapevi, 2016).

3 Hayreddin ez-Ziriklî, *el-Aʿlâm* (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, 2002), 1/239; İsmail Paşa Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn* (Beyrut: Darü't-Türâsi'l-Arabiyye, ts.), 1/164-165; İsmail Paşa Bağdâdî, *Îzâhu'l-Meknûn* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1947), 2/147.

Nablusî, e*l-Eşbâh*'ın ilk bölümü olan *el-Kavâidü'l-külliye* bölümünde yer alan altı temel kâidenin ilk üçünün şerhini ancak tamamlayabilmiş, dördüncü kâideyi ise vefatı sebebiyle tamamlayamamıştır. Nablusî'nin, *el-Eşbâh* metnini kelime kelime açıklaması, detaylara girmesi, sözlük anlamlarına yer vermesi, alıntı yaptığı kaynakların isimlerini zikretmesi, yeri geldiğinde âyet ve hadislerden delil göstermesi vb. eserinin tam bir şerh özelliği taşıdığını göstermektedir.

Nablusî, *el-Eşbâh*'ın mükemmel bir kitap olduğunu, ince manaları keşfedecek ve gizli kalmış yönlerini açığa çıkaracak çok az sayıda mezhep öğretisine vâkıf olan kimselerin haşiyeleri dışında bir şerhin olmadığını gözlemlediğini; kendisinden bir şerh yazılması talebi karşısında h. 1136 senesinde şerhini yazmaya başladığını ve ona *Keşfü'l-Hatâir ani'l- Eşbâh ve'n-Nezâir* ismini verdiğini belirtmektedir.[1]

Eserin tespit edebildiğimiz tek yazma nüshası Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 724'te kayıtlıdır.

13. *Şerhu'l-Eşbâh ve'n-Nezâir.* el-Kırşehrî, Muhammed b. Veli b. Resûl (ö. 1165/1752).

Eser, *el-Eşbâh*'ın sadece ilk üç bölümü olan *el-Fennü'l-evvel (el-Kavâid), el-Fennü's-sânî (el-Fevâid)* ile *el-Fennü's-sâlis (el-Cem' ve'l-Fark)*'ten de *el-cem'* bölümünün tamamı ile *el-Fark*'tan sadece bir farkın şerhidir. Tek kitap halinde iki cilt olarak hazırlanmıştır. Birinci cilt *kavâid-i külliye* bölümünü 1b-148b, ikinci cilt ise *el-Fevâid* bölümü ile *el-cem'* kısmını 149a-408a içermektedir. Eserin bazı yazma nüshaları şunlardır: Süleymaniye Ktp. Atıf Efendi, nr. 844; Hasan Hüsnü Paşa, nr. 367.

14. *Umdetü'n-Nâzır ale'l-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir.* Ebussuûd Muhammed b. Ali el-Hüseynî (ö. 1172/1759).[2]

Müellif, haşiyesini *el-Eşbâh*'ın yedi bölümünden sadece iki bölümü, yani *el-kavâid* olan birinci bölümü ile *el-fevâid* olan ikinci bölümü üzerine yazmıştır. Eseri üç cilt halinde hazırlamıştır. Eserin hazırlanmasında Hamevî, Pîrîzâde ve Gazzî'nin etkileri açık bir şekilde görülmektedir. Eser üzerine Ezher Üniversitesinde Abdülkerim Câmûs b. Mustafa tarafından tahkik çalışması yapılmıştır.

---

1 Abdulğânî b. İsmail ed-Dımaşkî Nablusî, *Keşfü'l-Hatâir 'ani'l-Eşbâh ve'n-Nezâir* (İstanbul: Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, 724), vr. 3a.

2 Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, 10/307.

Eserin tespit edebildiğimiz yazma nüshaları şunlardır: Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 183; nr. 184; nr. 185.

15. *Tevfîku'l-İlâh fî Şerhi Fennin mine'l-Eşbâh.* Sünbülzâde Mehmed el-Marʿaşî, (ö. 1160?/1747?).

Sünbülzâde, *el-Eşbâh*'ın sadece yirmi beş kâidesini kapsayan birinci bölümünü şerh etmiştir. Müellif, *el-Eşbâh*'ın ibarelerinde kapalılık olduğunu, bu sebeple izah ve beyana ihtiyaç duyulduğunu, yeni sorunların ortaya çıktığını ve bunların araştırılıp açıklanması gerektiğini ifade ederek şerh etmeye başladığını ve bunu da birinci bölüm ile sınırlandırdığını belirtmektedir.[1]

Eser üzerine 2016 senesinde Ahmed Derviş Müezzin tarafından tahkik çalışması yapılmıştır. Eserin tespit edebildiğimiz yazma nüshaları şunlardır: Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 413; Laleli, nr. 953; Nuruosmaniye Ktp., nr. 1566.

16. *et-Tahkîku'l-Bâhir Şerhu'l-Eşbâh ve'n-Nezâir.* Hibetullah et-Tâcî, Muhammed b. Muhammed (ö. 1224/1809).

Eser *el-Eşbâh*'ın tamamının şerhidir. Müellif, bu eserini üç cüz hâlinde hazırlamıştır. *el-Eşbâh* şerhleri içerisinde en kapsamlı şerh olarak kabul edilmektedir. Dr. Üsame b. Muhammed tarafından eserin tamamı tahkik edilerek sekiz cilt halinde 2021 yılında Dârü'l-Lübâb tarafından neşredilmiştir.[2]

Eserin tespit edebildiğimiz yazma nüshaları şunlardır: Süleymaniye Ktp., Hafid Efendi nr. 53; nr. 54; nr. 55; Amasya Beyazıt Ktp., nr. 1236-1.

17. *Hâşiye ʿale'l-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir.* el-Kırımî, Abdülbâkî b. Saʿîd b. Şaʿbân (ö. ?/?)

Eser, hacim olarak diğer haşiyelere göre daha kısa olmasına rağmen *el-Eşbâh*'ın tüm bölümlerini kapsamaktadır. Müellif, İbn Nüceym'in ifadelerini "kavluhu" ile başlatarak kısa açıklamalarla şerh etmektedir. Kırımî,

---

1 Muhammed Maraşî Sünbülzâde, *Tevfîku'l-İlâh fî Şerhi Fennin mine'l-Eşbâh ve'n-Nezâir* (İstanbul: Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, 413), vr. 1b.

2 Eser üzerine Müslim b. Beheyt b. Muhammed el-Fezzî el-Cuhanî tarafından Medine İslâm Üniversitesi Şeriat Fakültesinde ilk üç kâideyi içeren bir doktora tezi hazırlanmıştır. Ayrıca eserin *el-kavâid* bölümündeki kâidelerin bir kısmı Selim Öztürk tarafından da yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

el-Eşbâh'ta bazı hatalar olduğunu, bu hatalara dair açıklamalarda bulunmak ve mücmel olan noktaları vuzuha kavuşturmak istediğini belirtmektedir. Eser üzerine bazı notlar düşerek yazmaya başladığını, sonra bunları bir araya getirip haşiyesini yazmaya karar verdiğini mukaddimesinde belirtmektedir.

18. *İkdu'd-Dürer ve'l-Cevâhir Nakdü'l-Eşbâh ve'n-Nezâir.* Karabeyzâde, Mehmed Emîn b. Osman Kazasker (ö. 1222/1807).

el-Eşbâh'ın altıncı bölümü olan furûk kısmını haşiyesine dahîl etmeyen müellif, yedinci bölüm olan hikâyât kısmını altıncı bölüm olarak ele almakta; birinci bölümden altıncı bölümün sonuna kadar kısa açıklamalarla eseri şerhetmektedir. Mehmed Emin, eserinde daha çok mezhep imamlarından nakiller yaparak mühim meseleleri ilave ettiğini belirtmektedir.

Eserin tespit edebildiğimiz yazma nüshaları şunlardır: Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar nr. 2395; Yahya Tevfik Efendi, nr. 445-1.

19. *Nüzhetü'n-Nevâzır ale'l-Eşbâh ve'n-Nezâir.* İbn Âbidîn, Muhammed b. Ömer (ö. 1252/1836).

Eser *el-Eşbâh*'ın tamamını kapsamaktadır. İbn Âbidîn'in talebesi Muhammed b. Hasan el-Baytâr tarafından hocasının kitap üzerindeki notlarının derlenmesiyle meydana getirilmiştir.[1] Kitap Muhammed Mutîʿ el-Hâfız'ın tahkikiyle *el-Eşbâh* ile birlikte 1403/1983'te Dımaşk'ta Dârü'l-Fikr tarafından neşredilmiştir. Yazma eser nüshasında derkenar şeklinde notlar halinde haşiye yer almaktadır. Eserin tespit edebildiğimiz yazma nüshası: Süleymaniye Ktp., Damat İbrahim Paşa, nr. 513-2.

Tertîbler

1. *İbrâzü'd-Damâir fî Tertîbi'l-Eşbâh ve'n-Nezâir.* Ali el-Müderris İzmirî (ö. ?/?)

Ali el-Müderris, *el-Eşbâh*'ın tüm konularını füru fıkıh kitablarının tertibini esas alarak tertib etmiştir. Konuları ve kâideleri ilgili fıkhî bâblar altında ele alarak izah etmek suretiyle *el-Eşbâh*'ın güzel bir tertîbini hazırlamıştır.[2] el-Müderris, İbn Nüceym'in *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*'inin muhtasar olduğunu,

---

1 Ahmet Özel, "İbn Âbidîn, Muhammed Emîn", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-abidin-muhammed-emin (13.04.2022).

2 Ali el-Müderris İzmirî, *İbrâzü'd-Damâir fî Tertîbi'l-Eşbâh ve'n-Nezâir* (İstanbul: Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, 541), vr. 7a.

fürû konuları kapsamakta eşi benzeri bulunmadığını, tertibinin alışılmış fıkıh kitaplarının usûlüne göre farklı olması vb. sebeplerle eseri bilinen yöntemlere göre yeniden düzenlemeyi istediğini, bu şekilde istifadenin daha faydalı olacağını ifade etmektedir.[1]

Eserin tespit edebildiğimiz tek nüshası Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 541 nolu kayıttadır.

2. *el-İkdü'n-Nazîm fî Tertîbi'l-Eşbâh ve'n-Nezâir.* Celeb Muslihüddîn, Mustafa b. Hayreddîn er-Rûmî (ö. 1025/1616).

Celeb Muslihüddîn, *el-Eşbâh*'ın birinci bölümü olan *el-fennü'l-evvel*'i fıkhın tertibine göre düzenlemekte, ilgili kâideleri bu tertibin içerisinde izah etmektedir. Celeb Muslihüddîn, *el-Eşbâh*'ın konularının fıkhın bâblarına göre tasnif edilmemesinden kaynaklanan bir zorluğun meydana geldiğini ve bunu aşmak için eserin birinci bölümünü fıkhî tertibine göre yeniden düzenlediğini, böylece talebelere ve kavâide yönelenlere kolaylık sağladığını, eserine *el-İkdü'n-Nazîm* ismini verdiğini zikretmektedir.

Eserin tespit edebildiğimiz tek yazma nüshası Süleymaniye Ktp. Hekimoğlu nr. 336'da kayıtlıdır.

3. *Tertîbü'l-Eşbâh ve'n-Nezâir: Hâdî Şerî'a.* Hîş Halil, Muhammed er-Rûmî el-Kalembekî (ö. 1001/1592)

Tertibini iki kısımda ele alan müellif, *el-kısmü'l-evvel*i usûl ve vesileler, *el-kısmü's-sâni*yi de fürû ve meseleler etrafında toplamıştır. Birinci kısmı *el-fennü'l-evvel* ve *el-fennü's-sâni* olarak iki kategoriye ayırmış; *el-Fennü'l-evvel*in altı babında temel altı kâideyi ve bu kâidelerin açıklaması şeklinde olan diğer alt kâideleri; yedinci bâbında ise kalan on dokuz kâideyi toplamıştır. Bu kısım İbn Nüceym'in *el-Eşbah*'ındaki *el-fennü'l-evvel*e tekabül etmektedir. *el-Fennü's-sâni*nin altı faslında ahkâm konularını, -ki bu *el-Eşbâh*'ta *el-cem'* kısmına tekabül etmektedir- yedinci faslında ise el-fevâid konularını -ki bu da *el-Eşbâh*'ta el-fark kısmına tekabül etmektedir- toplamıştır. Fürû ve mesele etrafında topladığı *el-kısmü's-sânî*de, fıkıh kitaplarının tasnifi doğrultusunda fıkhî bâblar altında konuları toplamış, *kitabü't-tahâre* ile başlayıp *kitâbü'l-vesâya* ile bitirmiştir.[2]

---

1 İzmirî, *İbrâzü'd-Damâir fî Tertîbi'l-Eşbâh ve'n-Nezâir* (Esad Efendi, 541), vr. 1b.

2 Muhammed er-Rûmî el-Kalembekî Hîş Halil, *Tertîbü'l-Eşbâh* (İstanbul: Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, 329), vr. 1b.

Eserin tespit edebildiğimiz yazma nüshaları şunlardır: Süleymaniye Ktp., Kasidecizâde, nr. 251; Râgıp Paşa, nr. 456; Çelebi Abdullah, nr. 89; Fatih, nr. 1511; nr. 1512; Kılıç Ali Paşa, nr. 329; İzmir, nr. 152.

4. *Tertîbü'l-Eşbâh ve'n-Nezâir.* Abdullah Ahdî, İbnü'l-Kâdî Ali b. el-Hüseyn es-Sinobî (ö. 1050/1641 ve sonrası).

Abdullah Ahdî'nin tertip ettiği eserinde *el-Eşbâh*'ın bütün konuları yer almaktadır. Ancak tertibin yapıldığı kısımlar *el-Eşbâh*'ın bir ve ikinci bölümlerini kapsamakta, diğer bölümlerinde ise herhangi bir tasarrufta bulunmadan eserine doğrudan almaktadır. Birinci ve ikinci bölümleri fıkhî bâblara göre tertip eden müellif, her bir başlığı iki kere kullanmakta, bir ve ikinci bölümlerdeki ilgili konuları bunlar altında ele almaktadır. Abdullah Ahdî, *el-Eşbâh*'ı bir hazineye benzeterek içerisindeki bilgiye ulaşmak istendiğinde bunun çok zor olduğunu, konu başlıkları (fıkhî bâblara göre) olmadan hangi konunun nerede bulunabileceğinin tespit edilememesinin istifadeyi zorlaştırdığını, bu zorluğu gidermek için eseri fıkhî bâblara göre tertip etmeye başladığını ifade etmektedir. [1]

Eser, Süleymaniye Ktp. Nuruosmaniye, 1410 numarada kayıtlıdır.

5. *Müfâdü'l-Eşbâh.* Gedûsî Mehmed Efendi, (Gedizli) Muhammed b. Ahmed b. Mustafa (ö. 1253/1837).

Gedizli Mehmed Efendi *el-Eşbâh*'ı fıkhî tertibe göre yeniden tasnif ederek daha fazla istifade edilmesini sağlamak için kaleme aldığı ifade etmektedir. Gedizli, *el-Eşbâh*'ın meşhur eserlerden istifade edilerek usûl, furû ve kâideleri bir araya getirdiğini, *Kenz*'in bâb ve fasıllara tertib edildiği gibi kendisinin de *el-Eşbâh*'ı tertib etmek istediğini ve eserini *Müfâdü'l-Eşbâh* olarak isimlendirdiğini belirtmektedir.[2]

Eser, Diyanet İşleri Başkanlığı Ktp. 3892 numarada kayıtlıdır.

1 İbnü'l-Kâdî Ali b. el-Hüseyn es-Sinobî Abdullah Ahdî, *Tertîbü'l-Eşbâh ve'n-Nezâir* (İstanbul: Süleymaniye Ktp., Nuruosmaniye, 1410), vr. 7a.

2 Muhammed b. Ahmed b. Mustafa Muhammed Gedûzî, *Müfâdü'l-Eşbâh*, Diyanet İşleri Başkanlığı Ktp., 3892, vr. 1b-2a.

6. *İthâfü'l-Ebsâr ve'l-Basâir bi-Tebvîbi'l-Eşbâh ve'n-Nezâir.* Muhammed Ebü'l-Feth el-Hanefî (ö. 1294/1877).

Ebü'l-Feth, *el-Eşbâh*'ın ikinci bölümü olan el-fevâid içerisindeki konu tertibini, yani fıkhî bâblara göre tasnifi esas almıştır. Ancak bu tertibi yaparken herhangi bir açıklama, izah, tenkit yapmamaktadır. Ebü'l-Feth, *el-Eşbâh*'ın konu ve içerik olarak pek çok önemli meseleleri kapsadığını, alanında eşi benzeri bulunmadığını, ancak konu ve meselelere ulaşmak istendiğinde bunun çok zor olduğunu, daha ziyâde istifade edilebilmesi için eserin tertip edilmesi gerektiğini vurguladıktan sonra eseri tertip etmeye başladığını ifade etmektedir.[1]

Eser, 1275'de telif edilmiş ve 1289'da İskenderiyye'de el-Matbaatü'l-Vataniyye'de basılmıştır. Eserin yazma nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Mehmet Sefayihi nr. 324'te kayıtlıdır.

Risâleler

1. *Risâle fî Beyâni Takrîri İbâretin Vakaʿat fi'l-Eşbâh fi'l-Mahâdır ve's-Sicillât.* el-Hamevî, Ahmed b. Muhammed (ö. 1098/1686).

İbn Nüceym'in *el-Eşbâh*'ını veciz bir şekilde oluşturmuş olması, eserinin anlaşılmasını zorlaştırmış, bazı soruların cevapsız kalmasına sebep olmuştur. Hamevî, hâkimin verdiği kararların kaydedilmesi, yazıya geçirilmesi, beş adet kayıt yapılması; delillerinin yazılması/yazılmaması, şahitlik ve bazı muamelelerin feshedilmesi konusu özelinde, meseleye yaklaşım tarzını ortaya koyarak ibaredeki kapalılığı ve zorluğu yazmış olduğu bu risâle ile gidermeye çalışmaktadır.

Eser, 1290'da İstanbul Matbaâ-i Âmire'de Hamevî'nin *el-Eşbâh* üzerine yazdığı *Gamzu Uyûni'l-Basâir* adlı şerhinin birinci cildinin sonunda bir varaklık bir risâle şeklinde yer almaktadır.

2. *Îkâzu'l-İnbâh li-Fehmi'l-İştibâhi'l-Vâkiʿ li-İbni Nüceym fi'l-Eşbâh.* el-Berzencî, Muhammed b. Resûl el-Hüseynî (ö. 1103/1691).

Eser, altı sayfa olarak bir mecmua[2] içerisinde risâle formatında kaleme alınmıştır. Berzencî bu eserinde, *el-Eşbâh*'ın birinci bölümün ikinci

---

1 Muhammed Ebü'l-Feth el-Hanefî, *İthâfü'l-Ebsâr ve'l-Basâir bi-Tebvîbi'l-Eşbâh ve'n-Nezâir* (İstanbul: Süleymaniye Ktp., Mehmet Sefayihi, 324), vr. 1b.

2 Muhammed b. Resûl el-Hüseynî Berzencî, *Îkâzu'l-İnbâh li-Fehmi'l-İştibâhi'l-Vâkiʿ l'İbni Nüceym fi'l-Eşbâh* (İstanbul: Millet Ktp., Feyzullah Efendi, 2154), vr. 83-85.

kısmında yer alan on beşinci kâideyi açıklamaktadır. İbn Nüceym'in مَنْ اسْتَعْجَلَ الشَّيْءَ قَبْلَ أَوَانِهِ عُوقِبَ بِحِرْمَانِهِ kâidesi altında fürû meselelerine ait vermiş olduğu örneklerde birbirine karıştırılmış bazı meselelere Berzencî tarafından dikkat çekilmekte, kaynaklardan örnek verilerek açıklamalar yapılmaktadır. Eserin tespit edebildiğimiz tek yazma nüshası Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi, nr. 2154'de kayıtlıdır.

3. *Sür'atü'l-İntibâh li-Mes'eleti'l-Eşbâh.* en-Nablusî, Abdulgânî b. İsmail ed-Dımaşkî (ö. 1143/1730).

Eser, risâle formatında kaleme alınmış bir kâidenin açıklaması şeklindedir. Nablusî, bu eserinde *el-Eşbâh*'ın birinci bölümünde yer alan kâideler kısmının sonundaki الأيمان مبنية على الألفاظ لا على الأغراض kâidesinin açıklamasını yapmaktadır. Nablusî, yeminler konusunda lafızlara göre hüküm verileceğini, maksatlara riayet edilmeyeceğini çeşitli kaynaklara atıfta bulunarak örneklerle izah etmektedir. Bazı istisna durumlarında lafızlardaki ifadelere göre hüküm vermenin geçersiz olduğunu da ifade etmektedir. Eserin tespit edebildiğimiz tek yazma nüshası Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3607-26'da kayıtlıdır.

4. *Raf'ü'l-İştibâh an İbârati'l-Eşbâh.* İbn Âbidîn, Muhammed b. Ömer (ö. 1252/1836).

el-Eşbâh'ın ikinci bölümünde *Kitâbü's-siyer* başlığı altında *bâbu'r-ridde* konusunun sonunda yer alan "Peygamberlerin nübüvvet dönemlerinde ve öncesinde masum olmadıklarını söylemek, nassları reddetmek olduğu için kâfir olunacağı" ile ilgili meseleyi ele alan İbn Âbidîn, şerh ve haşiyelerden nakiller yaparak farklı soruları da gündeme taşıyarak bir çözüm üretmektedir. Ayrıca kelamcıların görüşlerine yer veren İbn Âbidîn, avâm-havâs ayrımına ve cehaletin itikadî konularda geçerli olup olmayacağı meselesine de değinerek sekiz sayfada konuyu tartışmaya açmaktadır. Bu kısım, *Mecmû'atü Resâili İbn Âbidîn*'de on dördüncü risale olarak yayınlanmıştır.[1]

5. *Raf'u'l-İştibâh an Kelâmi'l-Eşbâh.* İlyâszâde, Hatîb Hayreddîn (ö. 1290/1873).

---

1 Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dımaşki İbn Âbidîn, *Mecmû'atü Resâili İbn Âbidîn* (Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, ts.), 1/306-313.

Müellif, *el-Eşbâh*'ın birinci bölümünde on üçüncü kâide olarak zikredilen لا ينسب إلى ساكت قول kâidesinin açıklamasında örneklerden bazılarının -ki İbn Nüceym burada 35 örnek zikretmektedir- diğerlerinden ayrılmasını ve bu kâidenin istisnası olarak ele alınmasını vurgulamaktadır.[1]

Eser, Hamevî'nin *el-Eşbâh* üzerine yazdığı ve iki cilt halinde 1290 yılında İstanbul Matbaa-i Âmire'de basılan *Gamzu Uyûni'l-Basâir* adlı şerhin birinci cildinin sonunda bir varak halinde yer almaktadır.

Manzume

el-Eşbâh'ın birinci bölümünde yer alan kâideler daha kolay ezberlenmesi amacıyla manzum hale getirilmektedir. Hamevî'nin, *el-Ukûdü'l-Hisân fî Kavâʿidi Mezhebi'n-Nûʿmân* adlı eseri bu türde telif edilenlerdendir.

el-ʿUkûdü'l-Hisân fî Kavâʿidi Mezhebi'n-Nûʿmân. el-Hamevî, Ahmed b. Muhammed Mekkî (ö. 1098/1686).

Hamevî, *el-Eşbâh*'ın birinci bölümünde yer alan kâideleri 43 beyitte manzum hale getirmektedir. İlk on dört kâidede İbn Nüceym'e övgüde bulunduktan sonra Hanefî mezhebinde esas olan kâidelerin derlenmesine ve *el-Eşbâh* altında bir araya getirilmesine vurgu yapmaktadır. Altı kâidenin yer aldığı kâvâid-i külliyenin birinci bölümü beş beyitte,[2] on dokuz kâidenin yer aldığı ikinci bölümü yirmi bir beyitte ele almakta ve salât u selâmın yer aldığı üç beyit ile de manzumesini sonlandırmaktadır. Hamevî, ayrıca Hanefî mezhebinde mesâilü'l-kütüb olan zâhiru'r-rivâye, nâdiru'r-rivâye, fetâvâ ve vâkıʿât türü eserleri de 15 beyitte manzum hale getirmiş, "fâide" başlığı altında kısaca bu eserleri tanıtmıştır. Eserin tespit edebildiğimiz tek yazma nüshası Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 362'de kayıtlıdır.

Tercüme/Şerh

Îzâhu'l-Eşbâh. Süleyman Sırrı (1851-1931).

Bu kısım "Süleyman Sırrı Efendi ve *Îzâhu'l-Eşbâh* Adlı Eseri" başlığı altında detaylı olarak ele alınacağından burada sadece yerini tespit etmekle iktifa edilmiştir.

---

1 Ahmed b. Muhammed Hamevî, *Gamzu Uyûni'l-Basâir Şerhu Kitâbi'l-Eşbâh ve'n-Nezâir* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 1/244.

2 Ahmed b. Muhammed Mekkî Hamevî, *el-ʿukûdü'l-Hisân fî Kavâʿidi Mezhebi'n-Nûʿmân* (İstanbul: Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, 362), vr. 12b-14b.

***el-Eşbâh* Üzerine Yapılan Çalışmalar-Kategorik-**					**Eşbâh Bölümleri**						
	Eser türü	**Müellif Adı**	**Vefat**	**Eser Adı**	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
1	Manzume	İbn Kazîb Elbân	1096	نظم الأشباه والنظائر							
2	Manzume	Hamevî	1098	العقود الحسان في قواعد مذهب النعمان	+						
3	Risâle	Erdebîlî, İshak b. Ahmed	1055	رسالة على الأشباه والنظائر							
4	Risâle	Hamevî	1098	رسالة في بيان تقرير عبارة وقعت في الأشباه في المحاضر والسجلات							
5	Risâle	Berzencî, Muhammed	1103	إيقاظ ذوي الإنباه لفهم الاشتباه الواقع لابن نجيم في الأشباه	+						
6	Risâle	Nablusî Abdulğânî	1143	سرعة الانتباه لمسئلة الأشباه	+						
7	Risâle	İbn Âbidîn	1252	رفع الاشتباه عن عبارة الأشباه		+					
8	Risâle	İlyâszâde, Hatîb	1290	رفع الاشتباه عن كلام الأشباه	+						
9	Şerh/Haşiye	Zeyrekzâde Muhammed	1003	شرح الأشباه والنظائر	+	1/2					
10	Şerh/Haşiye	Ali et-Tûrî	1004	ذخيرة الناظر في الأشباه والنظائر	+	+	+				
11	Şerh/Haşiye	İbn Gânim el-Makdisî Nureddin Ali	1004	حاشية على الأشباه والنظائر	+	+	+	+	+	+	+
12	Şerh/Haşiye	İbn Habîb Şerefuddin el-Gazzî	1005	تنوير البصائر على الأشباه والنظائر	+	+	+	+	+	+	
13	Şerh/Haşiye	Ali b. Cârullah	1010	حاشية على الأشباه والنظائر	+	+	+				
14	Şerh/Haşiye	Celeb Muslihuddîn	1025	تنوير الأذهان والضمائر في شرح الأشباه والنظائر		+					
15	Şerh/Haşiye	Timurtâşî Salih	1055	زواهر الجواهر النضائر على الأشباه والنظائر	+	+	+	+	+	+	+
16	Şerh/Haşiye	Hayreddin er-Remlî	1081	نزهة النواظر على الأشباه والنظائر	+	+	+	+	+	+	+
17	Şerh/Haşiye	Hamevî	1098	غمز عيون البصائر على محاسن الأشباه والنظائر	+	+	+	+	+	+	+
18	Şerh/Haşiye	Pîrîzâde İbrahim	1099	عمدة ذوي البصائر لحل مهمات الأشباه والنظائر	+	+	+				
19	Şerh/Haşiye	Kufeyrî Muhammed	1130	كشف السرائر عن الأشباه والنظائر							
20	Şerh/Haşiye	Nablusî Abdulğânî	1143	كشف الخطائر عن الأشباه والنظائر	1/2						
21	Şerh/Haşiye	Sünbülzâde el-Mar'aşî Muhammed	1160?	توفيق الإله في شرح فن من الأشباه	+						
22	Şerh/Haşiye	Muhammed b. Veli el-Kırşehrî el-İzmîrî	1165	شرح الأشباه والنظائر	+	+	1/2				

23	Şerh/Haşiye	Ebu's-Su'ûd Muhammed b. Ali	1172	عمدة الناظر على الأشباه والنظائر	+	+					
24	Şerh/Haşiye	Hatîb Battâl	1181	كشف الاشتباه في شرح الأشباه لابن نجيم							
25	Şerh/Haşiye	Ebu'l-Feth ed-Dımaşkî	1214	شرح الأشباه والنظائر لابن نجيم							
26	Şerh/Haşiye	Karabeyzâde, Mehmed Emin Kazasker	1222	عقد الدرر والجواهر في نقد الأشباه والنظائر	+	+	+	+	+	-	+
27	Şerh/Haşiye	Hibetullah et-Tâcî	1224	التحقيق الباهر شرح الأشباه والنظائر	+	+	+	+	+	+	+
28	Şerh/Haşiye	İbn Âbidîn	1252	نزهة النواظر على الأشباه والنظائر	+	+	+	+	+	+	+
29	Şerh/Haşiye	Keşmîrî, Muhammed Enver	1352	حاشية على الأشباه والنظائر							
30	Şerh/Haşiye	Muhammed b. Hâlid el-Ensârî	1364	شرح الأشباه والنظائر							
31	Şerh/Haşiye	Abdülbâkî el-Kırîmi	?	حاشية على الأشباه والنظائر	+	+	+	+	+	+	+
32	Şerh/Tertîb	Karaçelebîzâde Abdülaziz	1068	حل الاشتباه عن عقد الأشباه		+	+				
33	Ta'lika	Ahîzâde Avdülhalim	1013	حاشية/تعليقة على الأشباه والنظائر							
34	Ta'lika	Ebu'l-Meyâmin	1015	تعليقة على الأشباه والنظائر							
35	Ta'lika	Azmîzâde Hâletî Mustafa	1040	تعليقة على الأشباه والنظائر							
36	Ta'lîka	Çivîzâde Muhammed	995	تعليقة على الأشباه والنظائر							
37	Ta'lîka	Kınalızâde Ali	998	تعليقة على الأشباه والنظائر							
38	Tekmile	İbni Bâlî (Bâlîzâde)	1220	تكملة على الأشباه والنظائر							
39	Tercüme	Süleyman Sırrı	1930	إضاح الأشباه	+	+	+	+	+	+	+
40	Tertîb	Hîş Halil Kelambeki	1001	ترتيب الأشباه والنظائر: هادي شريعة	+	+	+	+	+	+	+
41	Tertîb	Celeb Muslihuddîn	1025	العقد النظيم في ترتيب الأشباه والنظائر	+						
42	Tertîb	Abdullah Ahdî	1050?	ترتيب الأشباه والنظائر	+	+	+	+	+	+	+
43	Tertîb	Gedûsî, Gedizli Mehmed Efendi	1253	مفاد الأشباه	+	+	+	+	+	+	+
44	Tertîb	Muhammed Ebü'l-Feth	1294	إتحاف الأبصار والبصائر بتبويب الأشباه والنظائر	+	+	+	+	+	+	+
45	Tertîb	Ali el-Müderris İzmîrî	?	إبراز الضمائر في ترتيب الأشباه والنظائر	+	+	+	+	+	+	+

el-Eşbâh Üzerine Yapılan Çalışmalar-Kronolojik Tasnif-						
sn	**Eser türü**	**Müellif Adı**	**Vefat**	**Tez**	**Basım**	**Eser Adı**
1	Ta'lîka	Çivîzâde Muhammed	995			تعليقة على الأشباه والنظائر
2	Ta'lîka	Kınalızâde Ali	998			تعليقة على الأشباه والنظائر
3	Tertîb	Hîş Halil Kelambeki	1001			ترتيب الأشباه والنظائر : هادي شريعة
4	Şerh/Haşiye	Zeyrekzâde Muhammed	1003			شرح الأشباه والنظائر
5	Şerh/Haşiye	Ali et-Tûrî	1004			ذخيرة الناظر في الأشباه والنظائر
6	Şerh/Haşiye	İbn Gânim el-Makdisî Nureddin Ali	1004		+	حاشية على الأشباه والنظائر
7	Şerh/Haşiye	İbn Habîb Şerefuddin el-Gazzî	1005			تنوير البصائر على الأشباه والنظائر
8	Şerh/Haşiye	Ali b. Cârullah	1010			حاشية على الأشباه والنظائر
9	Ta'lika	Ahîzâde Avdülhalim	1013			حاشية/تعليقة على الأشباه والنظائر
10	Ta'lika	Ebu'l-Meyâmin	1015			تعليقة على الأشباه والنظائر
11	Şerh/Haşiye	Celeb Muslihuddîn	1025	Doktora		تنوير الأذهان والضمائر في شرح الأشباه والنظائر
12	Tertîb	Celeb Muslihuddîn	1025			العقد النظيم في ترتيب الأشباه والنظائر
13	Ta'lika	Azmîzâde Hâletî Mustafa	1040			تعليقة على الأشباه والنظائر
14	Tertîb	Abdullah Ahdî	1050?			ترتيب الأشباه والنظائر
15	Risâle	Erdebîlî, İshak b. Ahmed	1055			رسالة على الأشباه والنظائر
16	Şerh/Haşiye	Timurtâşî Salih	1055			زواهر الجواهر النضائر على الأشباه والنظائر
17	Şerh/Tertîb	Karaçelebîzâde Abdülaziz	1068			حل الاشتباه عن عقد الأشباه
18	Şerh/Haşiye	Hayreddin er-Remlî	1081			نزهة النواظر على الأشباه والنظائر
19	Manzume	İbn Kazîb Elbân	1096			نظم الأشباه والنظائر
20	Manzume	Hamevî	1098			العقود الحسان في قواعد مذهب النعمان
21	Risâle	Hamevî	1098			رسالة في بيان تقرير عبارة وقعت في الأشباه في المحاضر والسجلات
22	Şerh/Haşiye	Hamevî	1098		+	غمز عيون البصائر على محاسن الأشباه والنظائر
23	Şerh/Haşiye	Pîrîzâde İbrahim	1099	Doktora	+	عمدة ذوي البصائر لحل مهمات الأشباه والنظائر
24	Risâle	Berzencî, Muhammed	1103			إيقاظ ذوي الإنباه لفهم الاشتباه الواقع لابن نجيم في الأشباه

el-Eşbâh **Üzerine Yapılan Çalışmalar-Kronolojik Tasnif-**						
sn	**Eser türü**	**Müellif Adı**	**Vefat**	**Tez**	**Basım**	**Eser Adı**
25	Şerh/Haşiye	Kufeyrî Muhammed	1130			كشف السرائر عن الأشباه والنظائر
26	Risâle	Nablusî Abdulğânî	1143			سرعة الانتباه لمسئلة الأشباه
27	Şerh/Haşiye	Nablusî Abdulğânî	1143			كشف الخطائر عن الأشباه والنظائر
28	Şerh/Haşiye	Sünbülzâde el-Marʿaşî Muhammed	1160?		+	توفيق الإله في شرح فن من الأشباه
29	Şerh/Haşiye	Muhammed b. Veli el-Kırşehrî el-İzmîrî	1165			شرح الأشباه والنظائر
30	Şerh/Haşiye	Ebu's-Suûd Muhammed b. Ali	1172	Y.Lisans (1kâide)		عمدة الناظر على الأشباه والنظائر
31	Şerh/Haşiye	Hatîb Battâl	1181			كشف الاشتباه في شرح الأشباه لابن نجيم
32	Şerh/Haşiye	Ebu'l-Feth ed-Dımaşkî	1214			شرح الأشباه والنظائر لابن نجيم
33	Tekmile	İbni Bâlî (Bâlîzâde)	1220			تكملة على الأشباه والنظائر
34	Şerh/Haşiye	Karabeyzâde, Mehmed Emin Kazasker	1222			عقد الدرر والجواهر في نقد الأشباه والنظائر
35	Şerh/Haşiye	Hibetullah et-Tâcî	1224	Doktora (3kâide)	+	التحقيق الباهر شرح الأشباه والنظائر
36	Risâle	İbn Âbidîn	1252		+	رفع الاشتباه عن عبارة الأشباه
37	Şerh/Haşiye	İbn Âbidîn	1252		+	نزهة النواظر على الأشباه والنظائر
38	Tertîb	Gedûsî, Gedizli Mehmed Efendi	1253			مفاد الأشباه
39	Risâle	İlyâszâde, Hatîb	1290		+	رفع الاشتباه عن كلام الأشباه
40	Tertîb	Muhammed Ebü'l-Feth	1294		+	إتحاف الأبصار والبصائر بتبويب الأشباه والنظائر
41	Şerh/Haşiye	Keşmîrî, Muhammed Enver	1352			حاشية على الأشباه والنظائر
42	Şerh/Haşiye	Muhammed b. Hâlid el-Ensârî	1364			شرح الأشباه والنظائر
43	Tercüme/Şerh	Süleyman Sırrı	1930			إضاح الأشباه
44	Şerh/Haşiye	Abdülbâkî el-Kırîmi	?			حاشية على الأشباه والنظائر
45	Tertîb	Ali el-Müderris İzmîrî	?			إبراز الضمائر في ترتيب الأشباه والنظائر

III. Süleyman Sırrı Efendi ve *Îzâhu'l-Eşbâh* Adlı Eseri

1. Süleyman Sırrı'nın Hayatı ve Eserleri

Süleyman Sırrı Efendi, sonradan Karaman ilinin bir ilçesi olacak olan İçel sancağına bağlı Ermenek kasabasında 1267'de (1851)[1] senesinde ticaretle meşgul olan Abdullah Zühdü Efendi[2] ve Havva Hanım'ın çocukları olarak dünyaya geldi. Telif ettiği bazı eserlerinde "el-İçelî"[3] ve verdiği icazetlerinde "Ermenekli/Ermenâkî"[4] nisbelerini kullanan Sırrı Efendi'nin vefatından sonra Soyadı Kanunu ile birlikte ailesi "Gür"[5] soyadını almıştır.

İlk eğitimini Ermenek'te sıbyan mektebinde alan Süleyman Efendi, temel eğitimden sonra medrese tedrisatına başladı. Medresede belli bir dönem okuduktan sonra Ermenek Rüşdiye mektebine kayıt oldu ve eğitimine orada devam etti. 1287/1870'de şehâdetnâmesini alarak Rüşdiye'den mezun olduktan sonra medrese eğitimine devam etti. Süleyman Sırrı ilim tahsiline devam etmek için İstanbul'a gitti ve orada Beyazıt Camii dersiâmlarından olan hemşehrisi Ermenekli Mehmed Aynî Efendi'nin himayesine girdi. Hem Mehmed Aynî'den hem de dönemin diğer hocalarından dersler almaya başladı. Hocalarından[6], özellikle Beyazıt dersiamlarından Ermenekli

---

1 Süleyman Sırrı Efendi'nin Sicill-i Ahvâl defterindeki kaydına göre 1271(1855); İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi'nin sicil kaydına göre 1267(1851); Merkez Efendi Kabristanı'ndaki mezar taşına göre 1849; Aile Nüfus Kayıt Belgesine göre ise 1 Temmuz 1854 yılında doğduğu kayıtlıdır. Bk. BOA, *Dahîliye Nezâreti Sicill-i Ahvâl İdaresi,* DH. SAİD, nr. 72/107 (resmî biyografisi); İMŞSA, Sicill-i Ahvâl Dosyası (SAD), nr. 3428 (kendi doldurduğu forum). Süleyman Sırrı'nın biyografisi hakkında detaylı bilgi için bk. Musa alak, "Süleyman Sırrı", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/suleyman-sirri (13.04.2022); Mustafa Oral, *Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü'l-Müntehî alâ Kifâyetü'l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015); Gülsüm Merve Arazlı, *Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi Kelâmî Görüşleri ve Kelama Dair Eserleri* (İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

2 Sırrı Efendi aile şeceresini "Süleyman Sırrı b. Abdullah b. Zühdü b. el-Hâc Hüseyin Hüsnü" olarak *Kifâyetü'l-Müntehî* adlı eserinde kaydetmektedir. Bk. Süleyman Sırrı, *Kifâyetü'l-Müntehî Şerhu Kifâyeti'l-Mübtedî* (İstanbul, 1312), 176.

3 Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması* (İstanbul, ts.), 4/314.

4 Süleyman Sırrı, *İcâzetnâme* (İstanbul: Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, 2715), 2a; Süleyman Sırrı, *Medhal-i Fıkh* (İstanbul, 1329), 1.

5 Cumhuriyet döneminde çeşitli illerde valilik görevini deruhte eden Tevfik Gür Süleyman Sırrı Efendi'nin mahdumudur.

6 Hocaları arasında, Ermenekli Hüseyin Efendi, Ermenekli Ökkeş Efendizâde, Boyabatlı Deli Osman Efendi, Amasyalı Abdülkerîm Efendi gibi kişiler bulunmaktadır. Harun Zorlu, *Süleyman Sırrı Efendi'nin (Ermenekli) Fıkha Dair Eserlerinin Tahlili: İbadet Bahisleri Bağlamında* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019), 12.

Mehmed Ayni Efendi'den aldığı icazet[1] sonrası Hamidiyye Medresesi ve Duhûl kadılığı imtihanlarına girip şehâdetnâme almaya hak kazandı. İlk resmi görevine 1293/1876'da Beşiktaş Mekteb-i Rüştiyye-i Askerîsi'nde Arapça öğretmenliği ile başladı. 1296/1879'da ise Ruûs imtihanını vererek dersiâm olabilmeye ehil olduğunu göstermiş ve Bâyezid Câmii'nde dersiâm olabilmiştir.[2]

Devletin çeşitli kademelerinde görev alan ve bunları layıkıyla yürüten Sırrı Efendi, eğitim ve telif işlerinin yanında idari vazifeleri de birlikte yürütmüştür. Eğitim alanında yürüttüğü görevleri şöyle özetleyebiliriz: Beşiktaş Mekteb-i Rüşdî-i Askerîsi Arapça muallimliği, Bâyezîd dersiâmlığı, İbtidâ-i hâric İstanbul müderrisliği, Mekteb-i idâdiyye-i harbiyye-i şâhâne sınıf-ı mahsûs-i Arabî muallimliği, Mekteb-i Nûmûne-i Terakkî Mantık muallimliği, Mekteb-i Nûmûne-i Terakkî tatbîkât-ı Arabiyye muallimliği, Mekteb-i Hukûk-i Şâhâne "Kitâbü'n-nikâh" muallimliği, Dârülfünun ulûm-i dîniyye muallimliği, İstanbul Sultânîsi ulûm-i dîniyye muallimliği, vaizlik. Bunun yanında idari olarak da şu görevleri deruhte etmiştir: Tetkik-i Müellefât-ı Şerʿiyye Meclisi Âzâlığı, Maârif Nezâreti Encümen-i Teftîş ve Muâyene Âzâlığı, İzmir Kadılığı, Bursa Kadılığı, Meclis-i Kebîr-i Maârif Âzâlığı, Kütüb-i Dîniyye ve Şerʿiyye Tetkik Heyeti Riyâseti, Haremeyn Kadılığı, Meclis-i Maârif Âzâlığı, Darülmuallimîn Müdürlüğü.[3]

Beyazıt Yahnikapan Mahallesi'nde ikamet eden Süleyman Sırrı Efendi, gazetelerin vefeyat[4] bölümünde yer alan bilgiye göre 28 Ağustos 1931 yılında Cuma günü vefat etmiştir. Cenazesi Merkez Efendi Mezarlığı'na defnedilmiştir.[5]

Süleyman Sırrı Efendi, hayatı boyunca gerek görev yaptığı dönemlerde gerek emekli olduktan sonra İslâmî ilimlerin çoğu alanında; tefsir, hadis, fıkıh,

---

1 Sırrı, *İcâzetnâme* (Yazma Bağışlar, 2715), 2a.

2 İMŞSA, *Sicill-i Ahvâl Dosyası*, nr. 3428 (kendi doldurduğu evrak). Talebeleri arasında Hüseyin Fehmî Efendi, Yozgatlı Seyyid Ömer Fevzî b. Mustafa, Ankaralı Hacı Hâfız Refî Efendi, Gündoğdu Zâde İbn Muharrem el-Hüseynî gibi şahıslar vardır. Harun Zorlu, *Süleyman Sırrı Efendi'nin (Ermenekli) Fıkha Dair Eserlerinin Tahlili: İbadet Bahisleri Bağlamında*, 13.

3 Detaylı bilgi için bk. BOA, *Dahîliye Nezâreti Sicill-i Ahvâl İdaresi,* DH.SAİD, nr. 72/107 (resmî biyografisi); İMŞSA, Sicill-i Ahvâl Dosyası (SAD), nr. 3428 (kendi doldurduğu forum); Alak, "Süleyman Sırrı"; Oral, *Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü'l-Müntehî alâ Kifâyetü'l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki*, 15-22.

4 *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Ağustos 1931.

5 Alak, "Süleyman Sırrı".

kelam, mantık, Arapça ilimlerine dair Arapça ve Türkçe olarak yaklaşık on yedi eser kaleme almış velûd bir âlimdir. Hanefî fürû fıkhına dair Mergînânî'nin *el-Hidâye*'si ile kavaid edebiyatına dair İbn Nüceym'in *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*'i üzerine yaptığı hacimli çalışmalar ilmî yetkinliğini gösteren iki önemli eseridir. *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* üzerine yaptığı şerhli tercüme tespit edebildiğimiz kadarıyla Türkçe yazılan ilk şerh çalışması olup geç Osmanlı uleması arasında gelenek ile modern eğitimi birleştirmiş, medrese ile dâru'l-fünun arasında köprü kurması açısından da ayrı bir öneme hâizdir. Eserlerinin bir kısmı yayımlanmış olmakla beraber pek çoğu müellif nüshası olarak yazma halinde Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi koleksiyonunda bulunmaktadır. Bazı eserleri son yıllarda akademik çalışmalara; makale ve tezlere konu olmuş, birkaç eseri tahkik edilmiş ve günümüz Türkçe'sine çevrilmiştir. Elinizdeki bu eser de bu mahiyette bir çalışmanın neticesi olarak ortaya çıkmıştır.

Süleyman Sırrı Efendi'nin kaleme aldığı eserlerini dil açısından Arapça ve Osmanlı Türkçesi, içerik olarak telif ve şerh çalışması şeklinde bir tasnifleme ile telif ve yayım tarihleriyle birlikte kısaca şöyle ifade edebiliriz:

1. ***Vesîletü'l-Felâh:*** İlmihal konularının ele alındığı[1] ders kitabı olarak hazırlanan bir eserdir.[2] Matbu nüshanın kapağındaki nota göre eser akâid, tahâret, salât, savm, zekât, hac, udhiye ve fitre konularını içermektedir.[3] 1328/1910 tarihinde basılmıştır.

2. ***Keşf-i Bâl:*** Yazma halinde bulunan eser, *İlmihâl-i Sağîr* adlı Türkçe bir kitabın şerhidir.[4] Eserin giriş kısmında "Şârihi: Beyazıd dersiâm mucîzlerinden Sırrı Ermenekli, İlm-i hâl şerhi: *Keşf-i Bâl*" şeklinden bir not vardır. Sırrı Efendi, akâide dair konularda *Nesefî Akâid'i* ve şerhlerinden; fıkha dair konularda ise *Mülteka, Dürr-i Muhtâr,* Tahavî ve İbn Âbidîn'in *Dürr-i Muhtâr*'a yazdığı haşiyelerden istifade etmiştir.[5]

---

1 Alak, "Süleyman Sırrı".

2 Harun Zorlu, *Süleyman Sırrı Efendi'nin (Ermenekli) Fıkha Dair Eserlerinin Tahlili: İbadet Bahisleri Bağlamında*, 54.

3 Süleyman Sırrı Efendi, *Vesîletü'l-Felah*, Dersaâdet, 1328.

4 Alak, "Süleyman Sırrı", EK-2/539. Bu eserin kime ait olduğu belirtilmemiştir. Mustafa Oral bu eserin Süleyman Hüsnü Paşa (ö. 1892) ait olduğunu ifade etmektedir. bkz. Mustafa Oral, *Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü'l-Müntehî Alâ Kifâyeti'l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki*, 31.

5 Süleyman Sırrı Efendi, *Keşf-i Bâl* (İstanbul: Beyazıt Yazma Eser Ktp., Veliyyüddîn Efendi), nr. 4041.

3. ***Kitâbü'l-İbâdât:*** Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan hacimli bir eser olup ahkâm-ı şer'iyye, fıkıh ilminin konusu, ictihad, Hanefi alimlerin ilmi silsileleri, resmü'l-müfti, telfîk, fukaha tabakatı gibi konular ele alınmıştır.[1]
4. ***Hulâsatü'l-Muhtâreyn*:** Nikah, mehir, çeyiz, talak, çeyiz, iddet, hadâne ve fesih konularını içeren Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış bir eserdir. Konuların sonunda yer alan rakamlar İbn Âbidîn'in *Hâşiye*'sindeki sayfaları göstermektedir. 1324/1906 yılında basılmıştır.[2] *Îzâhu'l-Eşbâh*'ta otuzdan fazla bu esere atıf vardır.
5. ***Medhal-i Fıkıh:*** Fıkıh ilminin kurucusu, kuruluşu, kaynakları, dört mezheb imamının menâkıbı, tabakât-ı fukaha, resmü'l-müfti, telfîk ve ibâdât bahislerini içeren bir kitaptır. 1329/1911 tarihinde basılmıştır. [3] Eserin kaynakları arasında *Îzâhu'l-Eşbâh* da bulunmaktadır.[4]
6. ***Îzâhu'l-Hidâye*:** Burhâneddin el-Mergînânî'nin *el-Hidâye* adlı eserinin tercüme ve şerhidir.[5] Eser, sekiz cilt olup toplamda 5038 sayfadır. 20 Muharrem 1333 (9 Aralık 1914) Çarşamda günü, saat 5.45'te tamamlanmıştır.[6] Eserin tahâret bahsi ve salât konularının bir kısmı 1330/1912 tarihinde basılmıştır. Sırrı Efendi *Îzâhu'l-Eşbâh*'ta bu eserine atıflarda bulunmaktadır.[7]
7. ***Tâcü'l-Mefârik fi Îzâhi'l-Meşârik*:** Radıyyüddin es-Sâgânî'nin *Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviyye* adlı eserinin açıklamalı tercümesidir.[8] 12 Cemaziyelahir 1340 (10 Şubat 1922) tarihinde tamamlanmıştır.[9]

---

1 Harun Zorlu, *Süleyman Sırrı Efendi'nin (Ermenekli) Fıkha Dair Eserlerinin Tahlili: İbadet Bahisleri Bağlamında*, 57.

2 Süleyman Sırrı Efendi, *Hulâsatü'l-Muhtâreyn*, 1.

3 Süleyman Sırrı Efendi, *Medhal-i Fıkıh*, 1. Bu eserde tartışılan konuların mahiyeti ve dönemin diğer meseleleri için bkz. Mürteza Bedir, "Geleneğin Son Halkası: Hâdimî'nin *Mecâmi'ü'l-Hakâ'ik* Adlı Eseri ve Usul'de Güncel Bilgi Meselesi ya da Bugün Fıkıh Usulünü Hangi Eserlerden Okumalıyız?", *Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası: Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler XVIII. Yüzyıl*, I/2018; Ahmed Hamdi Şirvani, *Levami'u'd-Dekakik fi Tercemeti Mecami'i'l-Hakaik* (hazırlayanların girişi), hz. Hüseyin Örs, Seher Erdem Örs, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017. Fıkıh tarihi bağlamında karşılaştırma için bkz. Süleyman Kaya, "Fıkıh Tarihi Bağlamında Osmanlı Tecrübesini Doğru Anlamak", Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XVIII/33, 2016.

4 Süleyman Sırrı Efendi, *Medhal-i Fıkıh*, 15, 17. Sırrı Efendi, *Îzâhu'l-Eşbâh*'ta bu eserine on beşten fazla atıfta bulunmaktadır.

5 Alak, "Süleyman Sırrı".

6 Süleyman Sırrı Efendi, *Îzâhu'l-Hidâye* (İstanbul: Beyazıt Yazma Eser Ktp., Veliyyüddîn Efendi), nr. 3962, 5308.

7 Örneğin, 228, 706, 1897, 2748, 2749. meselelerde *Îzâhu'l-Hidâye*'ye atıflar vardır.

8 Alak, "Süleyman Sırrı", EK-2/539.

9 Süleyman Sırrı, *Tâcü'l-Mefârik fi Îzâhi'l-Meşârik* (İstanbul: Beyazıt Yazma Eser Ktp., Veliyyüddîn Efendi), nr. 3907.

8. ***Esbâbü'l-Felâh*: Her birinde bir ayetin tefsir edildiği kırk iki bölümden oluşan bir eserdir.[1] Eser, 1302/1884-5 yılında İstanbul'da Mekteb-i Sanayi Matbaası'nda basılmıştır.[2]

9. ***Kenzü'l-Akâid*: Kapak sayfasında eserin ismi *ilm-i kelâmdan Kenzü'l-Akâid nâm risâle-i nefîse* şeklindedir. Eserde kelam ilminin konusu, amacı, faydası gibi mevzular ve amentü esasları izah edilmektedir. Eserde Mahmud Esad ve Encümen-i maârif azâsından Tâhir Efendi'nin takrizleri yer almaktadır.[3]

10. ***Miftâhü'l-Akâid:*** *Kenzü'l-Akâid*'in ihtisar edilmiş halidir. 1321/1902 tarihinde basılmıştır.[4]

11. ***Makâsıd-ı Münciye fî Siyeri Fahri'n-Nübüvve:*** Hz. Peygamber'in (sav) hayatının anlatıldığı bir eserdir. Hz. Peygamber'in (sav) doğumuyla başlamakta ve Hz. Ebubekir'in hilâfete gelmesine kadarki zamanı içeren bir siyer kitabıdır. Sonunda cihadın hükümleri ve faziletlerine dair bir bölüm yer almaktadır.[5]

12. ***Kifâyetü'l-Müntehî fî Şerhi Kifâyeti'l-Mübtedî*: Birgivî'nin sarf ilmine dair eserinin şerhidir.[6] Müellif nüshasındaki ferağ kaydına göre eser 5 Cemaziye'l-ahir 1298 (5 Mayıs 1881) yılında yatsı ezanı okunurken tamamlanmıştır. 1312/1895 tarihinde İstanbul'da basılmıştır.[7]

13. ***Teshîlü'l-Lehce ve's-Sarf fî Usûli'l-Mükâlemeti'l-Arabiyye*: Arapçayı hızlı ve kolay bir şekilde öğretmek amacıyla Arapça-Osmanlıca olarak bir ders kitabı şeklinde hazırlanmıştır. Eser, iki kısım olup birinci kısım sarfa, ikinci kısım nahve dairdir. İstanbul'da 1316/1898-99 yılında Matbaa-i Âmire'de basılmıştır.[8]

---

1 Alak, "Süleyman Sırrı", EK-2/539.

2 Harun Zorlu, *Süleyman Sırrı Efendi'nin (Ermenekli) Fıkha Dair Eserlerinin Tahlili: İbadet Bahisleri Bağlamında*, 44.

3 Süleyman Sırrı Efendi, *Kenzü'l-Akâid*, 4-8.

4 Alak, "Süleyman Sırrı".

5 Süleyman Sırrı Efendi, *Makâsıd-ı Münciye fî Siyeri Fahri'n-Nübüvve*, hz. Selim Argun, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020), 35.

6 Alak, "Süleyman Sırrı".

7 Süleyman Sırrı Efendi, *Kifayetü'l-Müntehi Şerhu Kifayeti'l-Mübtedi li'l-Birgivi,* (İstanbul: Beyazıt Yazma Eser Ktp., Veliyyüddîn Efendi), nr. 4093.

8 Harun Zorlu, *Süleyman Sırrı Efendi'nin (Ermenekli) Fıkha Dair Eserlerinin Tahlili: İbadet Bahisleri Bağlamında*, 47-48.

14. ***Hulâsatü'l-Efkâr alâ Şerhi'l-Alâka*:** Mahmûd el-Antâkî'nin *el-Alâka* adlı eserine Hâfız Seyyid'in kaleme aldığı şerhin haşiyesidir.[1]

15. ***Yeni Mantık***: Mantık ilmine dair bir eserdir.[2] Eser bir mukaddime ve iki babdan oluşmaktadır. Mukaddimede mantık ilmindeki kavramların izahı yapılmaktadır. Birinci babda tasavvurat, ikinci babda ise tasdikat konusu yer almaktadır. Son kısımda ise öğrencilerin bilmesi gereken sorular maddeler halinde zikredilmektedir. Eser, 149 sayfa olarak 1310/1892-93 yılında İstanbul'da Karabet Matbaası'nda basılmıştır.

2. *Îzâhu'l-Eşbâh*

Eserin Müellife Aidiyeti, Sebeb-i Te'lifi ve Muhtevası

Îzâhu'l-Eşbâh adlı eserin Süleyman Sırrı Efendi'ye aidiyetini eser içi atıflar, kendisinin diğer eserlerine yapılan atıflar, yazısı/hattı, yazma nüshanın birçok sayfasında bulunan mühürler ve eserin matbu kısmı tevsik etmektedir. Süleyman Sırrı'nın hattıyla yazılan nüshaların çeşitli sayfalarında "Hacı Sırrı Vakfı, 1346 [1927/1928]"[3] mührü de nüshanın Süleyman Sırrı'ya ait olduğunu gösteren karînelerdendir. Yine birinci cildin 484-621. meselelerin yer aldığı 64 sayfalık kısmın Dârü'l-Fünûn'da ders kitabı olarak okutulmak üzere "Dârü'l-Fünûn Dersleri/Îzâhu'l-Eşbâh, Muallimi: Sırrı" ismiyle yayımlanmış olması bu aidiyeti ifade etmektedir.[4] Ayrıca Süleyman Sırrı Efendi'nin, eserlerinde yöntem olarak detaylı bilgi vermek istediği yerlerde daha önce yazmış olduğu eserlerine atıflar yaptığı görülmektedir.[5] Bundan dolayı *Îzâhu'l-Eşbâh*'tan sonra Mergînânî'nin *el-Hidâye*'sine Osmanlı Türkçesi'yle yazmış olduğu *Îzâhu'l-Hidâye* adlı şerhinin "Dîbâce-i Hidâye Şerhi" kısmında *Îzâhu'l-Eşbâh*'ı kendisinin şerh ettiğini ifade etmektedir.

> "(...) erbâb-ı ifâde ve istifâdeye vazʿ ve iktidârım nisbetinde taʿmîm-î fevâid ve takdîm-i mevâid ârzû ve emeliyle, kânûn-i hukûk-i medeniyye

---

1 Alak, "Süleyman Sırrı".

2 Eserin mukaddimesinde "Beyân-ı Hakîkat" başlığı altında kaleme aldığı yazıda mantık ilminin önemine vurgu yapan Sırrı Efendi, cümlelerini II. Abdülhamid'e sevgi ve övgü ifadelerinden sonra, "'Yeni Mantık' ünvanıyla şu kitabı neşr eyledim." ile devam ettirip, "Mekteb-i idâdiyye-i harbiyye-i şâhâne sınıf-ı mahsûs-i Arabî ve Mekteb-i nûmûne-i terakkî Mantık ve tatbîkât-ı Arabiyye muallimi Süleyman Sırrı" imzasıyla tamamlamaktadır. Bk. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, K.02014.

3 Süleyman Sırrı, *Îzâhu'l-Eşbâh* (İstanbul: Beyazıt Yazma Eser Ktp., Veliyyüddîn Efendi), nr. 3963, 487.

4 Bu matbu kısım müellif nüshası olan *Îzâhu'l-Eşbâh*'ın ilgili sayfaları arasına daha sonra ilave edilmiştir. Bk. Sırrı, *Îzâhu'l-Eşbâh* (İstanbul: Beyazıt Yazma Eser Ktp., Veliyyüddîn Efendi), nr. 3963, 230-304.

5 Sırrı, *Îzâhu'l-Eşbâh* (İstanbul: Beyazıt Yazma Eser Ktp., Veliyyüddîn Efendi), nr. 3963; 3, 4, 5, 7, 8. maddeler.

olan *Mecelle*-i mübeccelenin kavâid-i külliyyesinin başlıca me'hazi bulunan fahru'l-fukahâ, ferîdü'z-zamân ve adîmü'l-mesîl ve'l-akrân İbn Nüceym-i Mısrî *halledehullâhu fî a'le'l-cinân* hazretlerinin yedi fen üzere müretteb olan *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* nâm eser-i mesîlü'l-cevâhirini üslûb-ı *Mecelle* üzere *Îzâhu'l-Eşbâh* unvanıyla dokuz bin küsür mesâil-i şerʿiyyeyi câmiʿ olarak lisân-ı azbi'l-beyân-i Osmânî üzere şerh ve îzâh ettiğim gibi (...)"

Süleyman Sırrı Efendi, *el-Eşbâh*'ı tercüme ve şerh etmesinin gerekçesini 12. mes'elede dile getirmektedir. Buna göre *el-Eşbâh*'ın, Osmanlı şerʿiyye ve nizâmiyye mahkemelerinde kanun olarak uygulanan ve diğer İslâm coğrafyalarında da medenî kanuna kaynaklık teşkil eden *Mecelle*'nin en başta gelen kaynağı olması sebebiyle bu eserden hakkıyla istifadeyi artırmak üzere eseri tercüme ve şerh etmiştir. *Mecelle*'nin daha da anlaşılır kılınması adına girişilen bu çabada, *Mecelle*'nin tertip ve izâhı esas alınmış ve meseleler iç atıflarla desteklenip numaralandırılmıştır. Ayrıca *Mecelle*'de yer alan konuların muâmelatın belirli konularıyla sınırlı olması, aile, miras, ceza vb. kısımların dışarıda bırakılması, *el-Eşbâh*'ın ise tüm bu eksik konuları kapsaması, bunlarla beraber pek çok küllî kâide ve dâbıtları barındırması, önemini bir kat daha artırdığını ve bu sebeple eserin ilim erbabına kazandırılması gerektiğini ifade etmektedir.[1]

12. Mes'ele: Îzâh-ı sadedinde bulunduğumuz işbu *Eşbâh ve Nezâir* nâm eser, mehâkim-i şerʿiyye ve nizâmiyyede kânûn-i hukûk ittihâz olunan *Mecelle*'nin belki bi'l-cümle milel-i mütemeddinenin kânûn-i medenîlerinin başlıca me'hazı hükmünde olup *Mecelle*'de yalnız muʿâmelât kısmından büyûʿ ve icâre ve kefâlet ve havâle ve rehin ve emânet ve hibe ve gasb ve hacr ve ikrâh ve şüfʿa ve şirket ve vekâlet ve sulh ve ibrâ ve ikrâr ve daʿvâ ve beyyinât ve kazâ kısımları alınarak mündericâtı bunların hükümlerine münhasır olduğu hâlde, bu eserimizde onlar ile beraber gerek vesâil ve gerek mesâil bi'l-cümle ebvâb-ı ibâdât ve muʿâmelât ve cinâyât ve ukûbât ve eymân ve vesâyâ ve evkâf ve nikâh ve talâk emsâli bi'l-cümle efʿâl-i mükellefe müteʿallik mebâhis-i lâzime ve fünûn-i sâire-i fıkhiyyenin kavâʿid-i külliyye ve mesâil-i ferʿiyyesini câmiʿ olarak yedi fenni müştemil ve fenn-i fıkıhta mütebahhir ve ihtisâsı

1 Mecelle yazıldıktan sonra olumlu olumsuz birçok çalışmaya konu olmuştur. Mecelle literatürü için bkz. Sami Erdem, "Türkçede Mecelle Literatürü", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, III/ 5, 2005; Abdullah Kahraman, "Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Mecelle Müdafaası", Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu Kitabı, 2015.

> mütekeffil bir eser olup hakkıyla ifâde ve istifâdeyi teshîl için ebhâs-ı sâbıkayı lâhıkaya ve lâhıkayı sâbıkaya numaralarıyla rabt ederek *Mecelle* tarzında tertîb ve îzâh olunmuştur.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Süleyman Sırrı'nın *Îzâhu'l-Eşbâh* adlı bu tercüme ve şerh çalışması, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*'in ilk Türkçe tercüme ve şerhidir. İbn Nüceym nasıl ki Eşbâh literatüründe Hanefîler tarafından yazılan ilk *Eşbâh ve'n-Nezâir*'in müellifi ise Süleyman Sırrı Efendi de bu eserin ilk Türkçe tercüme ve şerhinin müellifidir.

Îzâhu'l-Eşbâh beş cilt halinde Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi bölümü 3963-3967 demirbaş numaralarında bulunmaktadır. Eser, müellif hattıdır ve rika hattı ile 19 satırdan oluşan geniş hacimli defterlere yazılmıştır. Birinci cilt 488 (1-487), ikinci cilt 419 (488-1003), üçüncü cilt 496 (1004-1519), dördüncü cilt 394 (1520-1910) ve beşinci cilt 520 (1911-2425) sayfadır. Eserin çok az bir bölümü[1] "Dârü'l-Fünûn Dersleri" adlı mecmûanın içerisinde Rûmî 6 Mart 1326'da (19 Mart 1910 Milâdî) basılmıştır.[2]

Süleyman Sırrı'nın eserini ne zaman yazmaya başladığı ve ne zaman bitirdiğine dair ne mukaddimede ne de ferağ kaydında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak onun bu eserini hangi tarihlerde yazmakta olduğunu satır arası verdiği bilgilerinden çıkartmak mümkündür. Beş ciltlik eserin 3. cildinin 1160. sayfasının –yaklaşık olarak eserin yarısına tekabül etmektedir- 1981. mes'elesindeki ifadesine göre 18 Aralık 1909 tarihinde eserini tebyize çekmiştir.

> 1981. Mes'ele: (...) "Hayrü'n-nâs men yenfe'ü'n-nâs" sırrına mazhariyyet ârzûsuyla bi-havlihi te'âlâ lisân-i azbi'l-beyân-i Osmânî üzere *Îzâhu'l-Eşbâh* nâm iş bu eser-i âcizi bugün sâhe-i sevâd-ı tesvîdden sahîfa-yı beydâ-yı îzâhda arz-ı endâm itmâm eylemiştir. 5 Kânûn-i evvel 1325 [5 Zilhicce 1327/18 Aralık 1909].

---

1 Birinci cildin 230. sayfasından itibaren matbu olan; 4 forma 27 satır 64 sayfadan oluşan kısım esere ayrıca ilave edilmiştir. Bununla birlikte matbu olan kısımın yazma hali de 230-304 sayfaları arasında yer almaktadır. Sözkonusu matbu kısmın içeriği ise *el-Eşbâh*'ın birinci Fenni'nin ikinci küllî kâidesi "Bir işten maksad ne ise hüküm ona göredir."'in "Ahkâm-ı Niyet" başlığı altında dördüncü maddesinde yer alan "Ahkâm-ı Hac" konusu ile başlayıp dokuzuncu maddeye kadar devam etmektedir.

2 Sırrı Efendi, 19 Cemaziyelahir 1318/14 Ekim 1902 yılında Dârü'l-Fünûn'da fıkıh muallimliğine başlamış ve yaklaşık on iki yıl bu görevi ifa ettikten sonra Rûmî 18 Teşrînisâni 1329, Hicrî 2 Muharrem 1332 ve Miladî 1 Aralık 1913'te emekli olmuştur. Bk. BOA, *Maarif Nezâreti Evrakı*, 762/67.

Aynı şekilde 4. cildin ortalarına doğru sayfa 1571, 2845. mes'elede konuyu izah ederken 1327 [Rûmî]'de [milâdî 1911] eserin yazımına devam ettiğini belirtmektedir.

> 2845. Mes'ele: Musannif-i allâme *Câmiʿü'l-Fusûleyn*'den naklen zamanımızda fetvâ kâdînin ilmiyle amelin adem-i cevâzınadır, buyuruyor. 74. mes'elede beyân olunduğu üzere musannif-i allâme bu eserini dokuz yüz altmış sekiz [968] târihinde te'lîf buyurmakla kendi zamanında kâdînin kendi ilmiyle hükmün adem-i cevâzıyla iftâyı ol târihde *Câmiʿü'l-Fusûleyn*'in târîh-i te'lîfine nisbet buyurulur, ol zamanlar hükkâmın ilmine iʿtimâd olunmayarak onunla hükmün adem-i cevâzına fetvâ verilir ise zamân-ı tahrîrimiz olan bin üç yüz yirmi yedi [1327] târihinde[1] ve bundan sonra adem-i cevâzı evleviyyetle anlaşılır.

Süleyman Sırrı tercüme esnasında kendi döneminin olaylarına da atıf yapmakta ve bazen ilgili dönemin tarihini vermektedir. Aşağıdaki mesele de bunun örneklerinden biridir.

> 166. Mes'ele: Hudûdda bulunan mücâhidîn, aʿdânın şerrini defʿe kâfî olmadığı hâlde onlara yakın bulunanlara dahi farziyyet tevcîh ederek derece derece hasbe'l-îcâb şu içinde bulunduğumuz ***harb-i umûmî*** gibi ki 1330, 1331, 1332, 1333, [13]40, [13]41, [13]42 [1914-1926] senelerde bi'l-cümle mükellefîne farz-ı ayn olup kifâyet hâlinde bâkîlerinden sâkıt olup farz-ı kifâye olur. [2]

Yukarıdaki örnekte Süleyman Sırrı'nın yapmış olduğu bu tercümesini I. Dünya Savaşı yıllarında gözden geçirdiğini görmekteyiz. İlgili meselede zikredilen tarihler metnin gözden geçirilmesi esnasında kenarına ekleme olarak kaydedilmiştir.

Farklı pasajlarda zikredilen bu tarihler dışında açıkça herhangi bir tarih verilmemektedir. Süleyman Sırrı'nın bu eseri Dârü'l-Fünûn fıkıh muallimliğine başladıktan sonra öğrenciler için tercümeye çalıştığı göz önünde bulundurulduğunda tercümeye 14 Ekim 1902'den sonra giriştiğini ifade edebiliriz. Nitekim malum olduğu üzere Süleyman Sırrı, 14 Ekim 1902 yılında Dârü'l-Fünûn fıkıh muallimliğine başlamış ve yaklaşık on iki yıl bu

---

1 Tarihin Hicrî ya da Rûmî olduğu belirtilmemiştir. Genel olarak bu tür durumlarda hicrî tarih esas alınmaktadır. Ancak müellif 1981. mes'elede eserin yazımını 5 Kânun-i evvel 1325 Rûmî olarak ifade etmiş idi. Buna binaen 2845. meselede ifade ettiği 1327 tarihinin de Rûmî olması daha uygundur.

2 Bk. *Îzâhu'l-Eşbâh,* 80.

görevde kalarak 1 Aralık 1913'te emekli olmuştur. 1911'de eserin yaklaşık 2/3'sini tamamladığına göre en geç 1913'te eserini bitirmiş olmalıdır. Eserin baş kısmı sayılabilecek olan 166. mes'eleye koyduğu I. Dünya Savaşı notu ise tercümesini en erken 1926'ya kadar gözden geçirdiğini göstermektedir. Ancak muhtemelen vefat edinceye kadar tercümesine yeni ekleme ve düzeltmeler yapmaya devam etmiştir.

el-Eşbâh metni yedi bölümden ve her bir bölüm de kendi içinde gerek kâide gerekse fıkhın tertibi açısından farklılıklar arzetmektedir. Konulara ve kâidelere daha hızlı ulaşmak için İbn Nüceym'in *el-Eşbâh*'ı ile Süleyman Sırrı'nın *Îzâhu'l-Eşbâh*'ını konu, cilt, sayfa ve meseleler başlıkları altında tablolar halinde bir listesini sunmayı okuyucular açısından faydalı olacağını düşünerek hazırladık. Buna göre genel olarak *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*'in bölüm ve konularının *Îzâhu'l-Eşbâh*'taki ilgili cilt, sayfa ve mesele numaraları şöyledir:

el-Eşbâh ve'n-Nezâir		***Îzâhu'l-Eşbâh***	
Bölümler	**Konular**	**Cilt/Sayfa**	**Mesele No.**
el-Fihrist		1/1	
el-Mukaddime		1/1-29	1-35
Birinci Bölüm	el-Kavâid	1/29-3/1161	36-1981
İkinci Bölüm	el-Fevâid	3/1162-5/1927	1982-3763
Üçüncü Bölüm	el-Cem' ve'l-Fark	5/1928-2269	3764-4550
Dördüncü Bölüm	el-Elgâz	5/2269-2325	4551-4667
Beşinci Bölüm	el-Hiyel	5/2325-2374	4668-4785
Altıncı Bölüm	el-Furûk	5/2375-2387	4786-4823
Yedinci Bölüm	el-Hikâyât ve'l-Murâselât	5/2387-2425	4824-4896

el-Eşbâh ve'n-Nezâir'in birinci bölümünün birinci kısmının *Îzâhu'l-Eşbâh*'taki ilgili cilt, sayfa ve mesele numaraları şöyledir:

el-Eşbâh ve'n-Nezâir		***Îzâhu'l-Eşbâh***	
1.Bölüm	**Kavâid-i Külliye**	**Cilt/Sayfa**	**Mes'ele**
Kâide-1	لا ثواب إلا بالنية Niyet olmaksızın sevap olmaz	1/32-148	41-308
Kâide-2	الأمور بمقاصدها Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir	1/149-366	309-724
Kâide-3	اليقين لا يزول بالشك Şek ile yakîn zail olmaz	1/366-2/508	725-961
Kâide-4	المشقة تجلب التيسير Meşakkat teysiri celb eder	2/508-574	962-1100
Kâide-5	الضرر يزال Zarar izâle olunur	2/575-630	1101-1221
Kâide-6	العادة محكمة Adet muhakkemdir	2/631-699	1222-1351

el-Eşbâh ve'n-Nezâir'in birinci bölümünün ikinci kısmının *Îzâhu'l-Eşbâh*'taki ilgili cilt, sayfa ve mesele numaraları şöyledir:

el-Eşbâh ve'n-Nezâir		***Îzâhu'l-Eşbâh***	
1.Bölüm	**Kavâid-i Ekseriye**	**Cilt/Sayfa**	**Mes'ele**
Kâide-1	الإجتهاد لاينقض بمثله İctihâd ile ictihâd nakz olmaz	2/700-725	1352-1388
Kâide-2	إذا اجتمع الحلال والحرم غلب الحرم على الحلال Helal ve haram içtima edince haram baskın kılınır	2/725-780	1389-1490
Kâide-3	الايثار في القرب مكروه وفي غيرها محبوب İbadette başkasını kendine tercih etmek mekruh, fazilet ve kemâlatta mahbub ve memduhtur	2/781-786	1491-1503
Kâide-4	التابع تابع Vücudda bir şeye tabi olan hükümde dahi ona tabidir	2/786-805	1504-1543
Kâide-5	تصرف الإمام على الرعية منوط بالمصلحة Raiyye yani tebe'a üzerine tasarruf maslahata menuttur	2/805-826	1544-1582
Kâide-6	الحدود تدرأ بالشبهات Hadler şüphe ile düşer	2/827-856	1583-1649

Kâide-7	الحر لايدخل تحت اليد Hür insan üzerinde zilyetlik oluşturulamaz	2/856-862	1650-1663
Kâide-8	إذا اجتمع أمران من جنس واحد ولم يختلف مقصودهما دخل أحدهما في الآخر غالبا Aynı cinsten iki şey bir araya gelirse ve maksatları da farklı değilse genel olarak biri diğerine dahîl olur	2/862-889	1664-1701
Kâide-9	إعمال الكلام أولى من إهماله متى أمكن وإلا أهمل Kelamın i'mâli, imkân olduğu sürece, ihmalinden evlâdır. İ'mâli mümkün olmazsa ihmal olunur	2/889-3/1078	1702-1791
Kâide-10	الخراج بالضمان Harâc, daman mukabilindedir	3/1079-1089	1792-1086
Kâide-11	السؤال معاد في الجواب Sual cevapta iâde olunmuş addolunur	3/1089-1095	1087-1818
Kâide-12	لاينسب إلى ساكت قول Sâkite söz isnad edilmez	3/1096-1115	1819-1881
Kâide-13	الفرض أفضل من النفل Farz, nafileden daha faziletlidir	3/1115-1118	1882-1886
Kâide-14	ما حرم أخذه، حرم إعطاؤه (ما حرم فعله حرم طلبه) Alması memnû' olan şeyin, vermesi dahi memnû' olur	3/1118-1121	1887-1896
Kâide-15	من استعجل بالشيء قبل أوانه عوقب بحرمانه Kim ki bir şeyi vaktinden evvel isti'câl eyler ise mahrumiyyetle muâteb olur	3/1121-1128	1897-1912
Kâide-16	الولابة الخاصة أقوى من الولاية Velâyet-i hâssa velâyet-i âmmeden akvâdır	3/1129-1134	1913-1928
Kâide-17	لاعبرة بالظن البين خطؤه Hatası zâhir olan zanna itibar yoktur	3/1135-1143	1929-1948
Kâide-18	ذكر بعض ما لايتجزأ كذكر كله Mütecezzî olmayan bir şeyin bazını zikretmek, küllünü zikir gibidir	3/1143-1148	1949-1956
Kâide-19	إذا اجتمع المباشر والمتسبب أضيف الحكم إلى المباشر Mübâşir yani bizzat fâil ile mütesebbib müctemi' oldukta hüküm ol fâile muzâf kılınır	3/1148-1160	1957-1981

el-Eşbâh ve'n-Nezâir'in ikinci bölümünün *Îzâhu'l-Eşbâh*'taki ilgili cilt, sayfa ve mesele numaraları şöyledir:

el-Eşbâh ve'n-Nezâir		*Îzâhu'l-Eşbâh*	
2.Böl.	**el-Fevâid**	**Cilt/Sayfa**	**Mes'ele**
1	Tahâret	3/1163-1181	1984-2030
2	Namaz	3/1181-1222	2031-2135
3	Zekât	3/1222-1238	2136-2177
4	Oruç	3/1238-1253	2178-2209
5	Hac	3/1253-1271	2210-2246
6	Nikâh	3/1271-1296	2247-2293
7	Talâk	3/1297-1322	2294-2343
8	Köle Azadı	3/1323-1335	2344-2369
9	Yeminler	3/1336-1369	2370-2423
10	Hadler ve Ta'zir	3/1370-1377	2424-2436
11	Siyer	3/1377-1400	2437-2488
12	Lakît, Lukata, Âbık ve Mefkûd	3/1400-1409	2489-2503
13	Şirket	3/1409-1417	2504-2521
14	Vakıf	3/1418-1467	2522-2612
15	Alım-Satım	3/1467-4/1520	2613-2472
16	Kefâlet	4/1521-1538	2743-2780
17	Yargılama, Şahitlik ve Dava	4/1539-1696	2781-3128
18	Vekâlet	4/1696-1720	3129-3181
19	İkrâr	4/1720-1748	3182-3241
20	Sulh	4/1748-1758	3242-3266
21	Mudârebe	4/1758-1762	3267-3282
22	Hibe	4/1762-1765	3283-3294
23	Borçlanma	4/1766-1779	3295-3227
24	İcâre	4/1779-1808	3228-3111
25	Vedia, Ariyet ve Diğer Emanetler	4/1808-1826	3412-3460
26	Hacr ve Me'zun	4/1826-1835	3461-3490
27	Şüf'a	4/1835-1847	3491-3525
28	Kısmet (Taksim)	4/1847-1854	3526-3542
29	İkrâh	4/1854-1858	3543-3556
30	Gasb	4/1858-1871	3557-3594
31	Av, Hayvan Kesimi ve Kurban Bölümleri	4/1872-1878	3595-3616
32	Hazr ve İbâha	4/1879-1885	3617-3634

33	Rehin	4/1885-1891	3635-3656
34	Cinâyetler	4/1891-1899	3657-3682
35	Vasiyyetler	4/1889-5/1916	3683-3727
36	Ferâiz	5/1916-1927	3728-3763

el-Eşbâh ve'n-Nezâir'in üçüncü bölümünün *Îzâhu'l-Eşbâh*'taki ilgili cilt, sayfa ve mesele numaraları şöyledir:

el-Eşbâh ve'n-Nezâir		***Îzâhu'l-Eşbâh***	
3.Böl.	**el-Cem ve'l-Fark**	**Cilt/Sayfa**	**Mes'ele**
1	Ahkâm-ı nâsî: Unutkanlara dair hükümler	5/1929-1935	3675-3774
2	Ahkâm-ı cehil: Hukukî bilmezlik	5/1936-1948	3775-3824
3	Ahkâmu's-sıbyân: Çocuklara dair hükümler	5/1948-1968	3825-3885
4	Ahkâmü's-sekrân: Sarhoşlara dair hükümler	5/1968-1972	3886-3895
5	Ahkâmü'l-abîd: Kölelere dair hükümler	5/1972-1984	3869-3925
6	Ahkâmü'l-Âmâ: Âmâ ile ilgili hükümler	5/1984-1985	3926-3929
7	Ahkâmü'l-erba'a: Dört hüküm: iktisâr, inkılâb, istinâd ve tebyîn	5/1985-1989	3930-3935
8	Ahkâmü'n-nakd: Altın ve gümüşün taayyün ettiği ve etmediği konular	5/1989-2007	3936-3967
9	Ahkâmü'l-ma'tûh: Ma'tuh ile ilgili hükümler	5/2007-2008	3968-3968
10	Ahkâm-ı mecnûn: Mecnun ile ilgili hükümler	5/2008-2009	3969-3982
11	Ahkâmü'l-hünsâ: Hünsa-yı müşkil ile ilgili hükümler	5/2011-2014	3973-3985
12	Ahkâmü'l-ünsâ: Kadınlara dair hükümler	5/2015-2016	3986-3990
13	Ahkâmü'l-kefen: Kefenleme ile ilgili hükümler	5/2017-2021	3991-4008
14	Ahkâmü'z-zimmî: Zimmîlere dair hükümler	5/2022-2023	4009-4013

15	Ahkâmü'n-nezir: Adak ile ilgili hükümler	5/2023-2027	4014-4025
16	Ahkâmü'l-cân: Cinlere dair hükümler	5/2028-2042	4026-4049
17	Ahkâmü'l-mehârim: Mahrem ile ilgili hükümler	5/2042-2049	4050-4075
18	Ahkâmü'l-gaybûbeti'l-haşefe: Cinsel ilişki ile ilgili hükümler	5/2050-2060	4076-4096
19	Ahkâmü'l-ukûd: Akidler ile ilgili hükümler	5/2060-2066	4097-4112
20	Ahkâmü'l-fusûh: Fesih hükümleri	5/2067-2069	4113-4117
21	Ahkâmü'l-kitâbe: Yazıya dair hükümler	5/2069-2083	4118-4151
22	Ahkâmü'l-işâre: İşaretlere dair hükümler	5/2084-2096	4152-4175
23	el-Kavl fi'l-milk: Mülkiyete dair	5/2096-2126	4176-4245
24	el-Kavl fi'd-deyn: Borca dair	5/2127-2160	4246-4330
25	el-Kavl fî semeni'l-misl ve ücreti'l-misl ve mehri misl: Semen-i misil, ecr-i misil ve mehr-i misile dair	5/2161-2179	4331-4380
26	el-Kavl fi'ş-şart ve't-ta'lîk: Şart ve ta'lik hakkında	5/2179-2185	4381-4394
27	el-Kavl fî ahkâmi's-sefer: Yolculuk ile ilgili hükümler	5/2186-2188	4395--4401
28	el-Kavl fî ahkâmi'l-harem: Harem bölgesine dair hükümler	5/2188-2190	4402-4408
29	el-Kavl fî ahkâmi'l-mescid: Camiye dair hükümler	5/2191-2196	4409-4426
30	el-Kavl fî ahkâmi yevmi'l-cum'a: Cuma gününe dair hükümler	5/2197-2199	4427-4429
31	Fıkhî meselelerde farklar: Biribirine benzeyen ancak hükümleri ayrı olan konular. (31 konu)	5/2199-2200	4430
32	Abdestle gusül arasındaki fark	5/2200	4430
33	Mest üzerine mesh ile gasl-i ricl arasında fark	5/2200	4431
34	Başa mesh ile mestlere mesh arasında fark	5/2200	4432

35	Abdestin teyemmümden ayrıldığı haller	5/2201	4433
36	Mesh-i cebîranın mest üzerine mesh ile ayrıldığı şeyler	5/2201-2202	4434
37	Hayız ile nifâs arasındaki fark	5/2202	4435
38	Ezânla kâmet arasındaki fark	5/2202-2203	4436
39	Secde-i sehivle secde-i tilâvet arasındaki fark	5/2203	4437
40	Secde-i tilâvetle secde-i şükür arasındaki fark	5/2203-2204	4438
41	İmâm ile cemâat arasındaki fark	5/2204	4439
42	Cumʿa ile bayram arasındaki fark	5/2204-2205	4440
43	Gasl-i meyyit ile gusl-i hay arasındaki fark	5/2205	4441
44	Zekâtla sadaka-i fıtır arasındaki fark	5/2206	4442
45	Hacc-ı temettu ile hacc-ı kırân arasındaki fark	5/2206	4443
46	Hibe ile ibrâ arasındaki fark	5/2207	4444
47	İcâre ile beyʿarasındaki fark	5/2207	4445
48	Zevce ile câriye arasındaki fark	5/2207-2208	4446
49	Nafaka-i zevce ile nafaka-i karîb arasındaki fark	5/2208-2209	4447
50	Mürted ile kâfir-i aslî arasındaki fark	5/2209	4448
51	Itkla talâk arasındaki fark	5/2209-2210	4449
52	Itk ile vakıf arasındaki fark	5/2210	4450
53	Müdebber ile ümm-i veled arasındaki fark	5/2211	4451
54	Beyʿ-i fâsidle beyʿ-i sahîh arasındaki fark	5/2211-2212	4452

55	İmâmet-i uzmâ/hilâfet ile kazâ arasındaki fark	5/2212-2213	4453
56	Kazâ ile hisbe arasındaki fark	5/2213	4454
57	Şehâdetle rivâyet arasındaki fark	5/2213-2214	4455
58	Habs-i rehinle mebî arasındaki fark	5/2214-2215	4456
59	Beyʿe vekîl ile kabz-ı deyne vekîl arasındaki fark	5/2215-2216	4457
60	Nikâhla ricʿat arasındaki fark	5/2216	4458
61	Vekîl ile vasî arasındaki fark	5/2216-2219	4459-4465
62	Vasî ile vâris arasındaki fark	5/2220-2221	4466-4469
63	Kâide: Bir vacip yapıldıktan sonra üzerine ekleme yapılsa hepsi vacip olur mu, olmaz mı?	5/2221-2223	4470-4473
64	Fâide: İlim öğrenme ahkâmı ve kısımları	5/2223-2224	4474-4475
65	Fâide: Kâmil muhaddis	5/2225-2229	4476-4480
66	Fâide: Marifeye muzâf olan müfred umûm içindir	5/2229-2234	4481-4490
67	Fâide: Salgın hastalıklar ve musibetler	5/2235-2246	4491-4506
68	Fâide: Yıkılan kilisenin yeniden yapılanması	5/2246-2247	4507
69	Fâide: Fasıklığın şehadete etkisi	5/2248	4508
70	Fâide: Sefihin hükmü	5/2249-2250	4509-4512
71	Fâide: Gafletin hükmü	5/2250-2251	4413-4515
72	Fâide: Cenazenin yüksek yere konulması	5/2252	4516
73	Fâide: İlmu'l-kazâ ile fıkhu'l-kazâ arasındaki fark	5/2252-2254	4517-4518
74	Fâide: Halifeliğin şartları	5/2254-2255	4519-4520

75	Fâide: Müderris ile ilgili meseleler	5/2256-2259	4522-4528
76	Fâide: Kıyamet günü ilm-i nâfiden sual olunmayacak	5/2260	4529
77	Hâdise: Medreseye sicil kasası koymanın hükmü	5/2261-2262	4532
78	Fâide: Eşbeh sözünün manası	5/2262-2263	4533
79	Fâide: Nir şey bâtıl oldukta, onun zımnındaki şey dahi bâtıl olur	5/2263-2266	4534-4543
80	Hükm-i ibrâ	5/2266-2267	4544-4547
81	Hükm-i kefâlet	5/2268	4548
82	Fâide: Fâside mebnî olan şey de fâsiddir	5/2268	4549
83	Fâide: İki hakkın ictimâ etmesi	5/2268-2269	4550

el-Eşbâh ve'n-Nezâir'in dördüncü bölümünün *Îzâhu'l-Eşbâh*'taki ilgili cilt, sayfa ve mesele numaraları şöyledir:

el-Eşbâh ve'n-Nezâir		***Îzâhu'l-Eşbâh***	
4.Böl.	**el-Elgâz**	**Cilt/Sayfa**	**Mes'ele**
1	Taharet	5/2271-2272	4553-4557
2	Namaz	5/2274-2280	4558-4573
3	Zekât	5/2280-2283	4574-4581
4	Oruç	5/2284-2285	4582-4586
5	Hac	5/2285-2286	4587-4589
6	Nikah	5/2287-2291	4590-4597
7	Talak	5/2291-2293	4598-4600
8	Köle Azadı	5/2293-2295	4601-4605
9	Yeminler	5/2295-2299	4606-4613
10	Hadler	5/2299-2301	4614-4616
11	Siyer	5/2301-2302	4617-4620
12	Mefkud	5/2302	4621
13	Vakıf	5/2303	4622-4623

14	Alım-Satım	5/2303-2305	4624-4627
15	Kefalet	5/2306	4628-4630
16	Yargılama	5/2307	4631-4632
17	Şahitlik	5/2308-2309	4633-4636
18	İkrar	5/2310-2311	4637-4638
19	Sulh	5/2311-2312	4639
20	Mudârebe	5/2312	4640
21	Hibe	5/2312-2313	4641-4642
22	İcâre	5/2313	4643
23	Vedia	5/2313-2314	4644
24	Ariyet	5/2314-2315	4645-4647
25	Mükâteb	5/2315-2316	4648-4649
26	Me'zun	5/2316-2317	4649-4650
27	Gasp	5/2317-2318	4651-4653
28	Şuf'a	5/2318	4654
29	Taksimat	5/2318-2319	4655
30	Kurban	5/2319	4656-4657
31	Kerâhiyet	5/2320-2322	4658-4662
32	Cinayetler	5/2322-2323	4663-4665
33	Ferâiz	5/2323-2325	4666-4667

el-Eşbâh ve'n-Nezâir'in beşinci bölümünün *Îzâhu'l-Eşbâh*'taki ilgili cilt, sayfa ve mesele numaraları şöyledir:

el-Eşbâh ve'n-Nezâir		***Îzâhu'l-Eşbâh***	
5.Böl.	**el-Hiyel**	**Cilt/Sayfa**	**Mes'ele**
1	Birincisi: Namaz	5/2328	4673-4673
2	İkincisi: Oruç	5/2328-2329	4674-4675
3	Üçüncüsü: Zekât	5/2329-2232	4676-4683
4	Dördüncüsü: Fidye	5/2232-2233	4684
5	Beşincisi: Hac	5/2233	4685-4686
6	Altıncısı: Nikah	5/2234-2236	4687-4697
7	Yedincisi: Talak	5/2236-2341	4698-4706
8	Sekizincisi: Muhâlea	5/2342	4707-4709

9	Dokuzuncusu: Yemin	5/2342-2349	4710-4729
10	Onuncusu: Köle azadı ve bağlantılı konular	5/2349-2350	4730-4735
11	On birincisi: Vakıf ve sadak	5/2350-2351	4736
12	On ikincisi: Şirket	5/2351	4737
13	On üçüncüsü: Hibe	5/2352	4738-4739
14	On dördüncüsü: Alım satım	5/2353-2357	4740-4747
15	On beşincisi: İstibrâ	5/2357-2358	4748
16	On altıncısı: Borçlanmalar	5/2358-2363	4749-4758
17	On yedincisi: İcâre (Kira)	5/2364-2367	4759-4769
18	On sekizincisi: Davanın menedilmesi	5/2367-2369	4770-4772
19	On dokuzuncusu: Vekâlet	5/2369-2371	4773-4775
20	Yirmincisi: Şuf'a	5/2371	4776
21	Yirmi birincisi: Sulh	5/2372	4777
22	Yirmi ikincisi: Kefalet	5/2372	4778-4779
23	Yirmi üçüncüsü: Havale	5/2372	4778-4779
24	Yirmi dördüncüsü: Rehin	5/2373	4780-4781
25	Yirmi beşincisi: Vasiyyet	5/2374	4782-4785

el-Eşbâh ve'n-Nezâir'in altıncı bölümünün *Îzâhu'l-Eşbâh*'taki ilgili cilt, sayfa ve mesele numaraları şöyledir:

el-Eşbâh ve'n-Nezâir		***Îzâhu'l-Eşbâh***	
6.Böl.	**el-Furûk**	**Cilt/Sayfa**	**Mes'ele**
1	Namaz	5/2376-2378	4788-4795
2	Zekât	5/2378-2379	4796-4799
3	Oruç	5/2380	4800-4802
4	Hac	5/2380-2381	4803-4807
5	Nikâh	5/2382-2383	4808-4812
6	Talak	5/2383-2385	4813-4319
7	Köle Azadı	5/2386-2387	4320-4823

el-Eşbâh ve'n-Nezâir'in yedinci bölümünün *Îzâhu'l-Eşbâh*'taki ilgili cilt, sayfa ve mesele numaraları şöyledir:

el-Eşbâh ve'n-Nezâir		*Îzâhu'l-Eşbâh*	
7.Böl.	**el-Hikâyât ve'l-Mürâselât**	**Cilt/Sayfa**	**Mes'ele**
1	Birinci Mesele: Bir çamaşırcı inkâr ettiği elbiseyi daha sonra yıkayıp sahibine getirse ücrete hak kazanır mı, kazanmaz mı?	5/2388	4825
2	İkinci Mesele: Namaza giriş, farz ile midir yoksa sünnet ile mi?	5/2389	4826
3	Üçüncü Mesele: Bir kuş, içerisinde et ve çorba olan ve ateş üzerinde bulunan bir tencerenin içine düşüp ölse bu ikisi yenir mi yenmez mi?	5/2388-2390	4827
4	Dördüncü Mesele: Müslüman bir erkek, zimmî bir kadınla evli, kadın kocasından hamile iken ölüyor. Bu durumda hangi makbere gömülür?	5/2390	4828
5	Beşinci Mesele: Bir ümmüveled, efendisinden izinsiz olarak biriyle evlense ve efendi de ölse ümmüveledin efendiden iddet beklemesi gerekir mi?	5/2390-2391	4829
6	Menâkıb-ı Kerderî'den Nakiller: Ebû Yûsuf'un Ebû Hanîfe'den ayrılıp tek başına ders verme sebebi. Ebû Hanîfe ile İlgili Bazı Olaylar	5/2391-2402	4830-4844
7	Vasiyyet-i İmâm-ı Azam: Ebû Hanîfe'nin Ebû Yûsuf'a Vasiyyeti	5/2402-2423	4845-4895
8	Hâkim eş-Şehîd'in öldürülmesi	5/2423-2425	4896

3. Eserin Metodu

Süleyman Sırrı Efendi, eseri tercüme-şerh ederken takip ettiği yöntemin *Mecelle* üslûbu olduğunu belirtmektedir. *Mecelle*'yi hem önemli bir kaynak olarak kullanması, hem de telîf tarzının merkezine koyması Dâru'l-Fünûn'da *Mecelle*'nin ağırlığını ve sonrasında oluşan literatüre etkisini gösteren önemli bir örnektir. Bilindiği üzere *Mecelle*'de ele alınan konular "1., 2., 3… madde" şeklinde tertip edilmiştir. Bu yöntemi benimseyen Sırrı Efendi, her bir konuyu "1., 2., 3… mes'ele" şeklinde ele almıştır. Yapmış olduğu bu numaralandırma, metin içi atıfların yerlerinin net bir şekilde tespit edilmesini kolaylaştırmıştır. Tercümesini uzun yıllar gözden geçirdiği için birinci ciltte bahsi geçen bir konunun beşinci ciltte hangi numara altında olduğunu gösterebilmektedir. Bunu da çoğunlukla "345. mes'elede beyân olunacağı üzere" veya "49. mes'elede beyân olunduğu üzere" şeklinde hem

geçmiş hem de gelecek konulara metin içi atıflar yaparak göstermektedir. Metin içi atıflar sayesinde şerh ettiği meseleyi gereksiz uzatmadan sakındığı gibi konunun ilgilisini detaylar için farklı yerlere yönlendirmektedir.

Mecelle üslûbunu takip eden Süleyman Sırrı Efendi, ilk olarakbaşlıkları parantez () içinde vermekte, ardından ilgili kısmın Arapça metnini vermekte ve devamında ise "Mes'ele 1, 2, 3..." diyerek konuyu tercüme ve şerh etmektedir. Arapça metni de bazen parantez içine almakta bazen ise normal olarak vermektedir. Başlıklar arası herhangi bir hiyerarşi gözetmeksizin hepsini parantez içine alarak vurgulamaktadır. Küllî kâidelerin yer aldığı birinci bölümde fıkhî meseleler konular altında değil de küllî kâideler altında açıklandığından dolayı istifadeyi arttırmak adına Arapça metinde olmayan birçok alt başlık eklemiştir.

Müellifin, eserini telif ettikten sonra üzerinde birtakım tashihler, ilaveler ve iptaller yaptığı; daha çok satır arası tamamlayıcı açıklamalara yer verdiği, bazı kelimelere dipnot işareti koyarak bunları yan sayfada açıkladığı görülmektedir. Birinci Dünya savaşı ve sonrası tarihlerine dair yaptığı bazı gözlemlerin metnin kenarında gösterilerek dahîl edilmesi, Sırrı Efendi'nin şerhini tamamladıktan sonra bu eseri üzerinde mütaalalarını devam ettirdiğini, uzun yıllar emek verdiğini göstermektedir. Aşağıdaki mes'ele kendi döneminin problemlerini esere yansıttığı önemli bir örnektir:

> 166. Mes'ele: Hudûdda bulunan mücâhidîn, a'dânın şerrini def'e kâfî olmadığı hâlde onlara yakın bulunanlara dahi farziyyet tevcîh ederek derece derece hasbe'l-îcâb şu içinde bulunduğumuz harb-i umûmî gibi ki 1330, 1331, 1332, 1333, [13]40, [13]41, [13]42 [1914-1926] senelerde bi'l-cümle mükellefîne farz-ı ayn olup kifâyet hâlinde bâkîlerinden sâkıt olup farz-ı kifâye olur.

Sırrı Efendi açıklamalarına yer yer gündelik hayattan örnekler verip bir taraftan tarihe not düşerken diğer taraftan da toplumun yaşayışını ortaya koymaktadır. Mesela, "Zarar-ı Âmmı Def' için Zarar-ı Hâs İhtiyâr Olunur." kâidesinin açıklamasında insanların zarûrî ihtiyaçlarını satan kimselerin yüksek fiyattan mallarını satmaya çalışması durumunda fiyatlara narh konulabileceğini bu kâide kapsamında ele almaktadır.

> "1162. Mes'ele: (...) Şu içinde bulunduğumuz [1]330, [1]331, [1]332, [1]333, [1]334 seneleri [1914-1918] ekmeğin kıyyesi 40, yağın kıyyesi 300, kahvenin kıyyesi altı-yedi yüzlerde. Ve'l-hâsıl kırk paraya alınan şeyler iki yüz ve üç yüz kuruşa, bir fes üç yüz beş yüz, bir gömlek altı liraya, her şey bu hesâb üzere çıkarak açlıktan pek çok kimseler telef olmuştur. Bununla beraber senede beş yüz kuruş eline girmeyen bazı kimseler alışverişle yevmiye elli-altmış lira kârı beğenmez oldular."

1163. mes'elenin izahında "İhtikâr yapanın malı elinden cebren alınır ve satışa konulur." meselesini de aynı kâide altında ele aldıktan sonra o savaş yıllarında devletin ileri gelenlerinin bu ihtikârı yapmış olmalarını, bu kimselerin hem devlete hem de halka hainlik ettiklerini, milyonlarca kişinin bu sebeple telef olduğunu ifade etmektedir.

> "1163. Mes'ele: (...) Lâkin işbu içinde bulunduğumuz [1]330 ilâ [1]335 senelerinde olduğu gibi vükelâ-yı devlet yaparsa kime mürâca'at eylemeli? Devlet ve milletimizi mahveden havene-i devlet ve milletin yapmadıkları kalmadı. Onun için milyonlar ile insânlar mahv u telef oldu. Allah cezâlarını teşdîd eylesin."

Altıncı kâidenin "Âdet muhakkemdir." altında yer alan "Âdet muttarid veya gâlib olunca İ'tibâra alınır." konusunda gündelik hayata dair malumata yer verildiği görülmektedir. Buna göre o dönemde cârî olan Osmanlı, İngiliz ve Fransız altınlarının revaçta olduğu, yine muhtelif altınların ve mecidiye, çeyrek, karabeşlik ve frank gibi paraların tedavülde olduğu görülmektedir.[1]

el-Eşbâh'ın konularının muhtasar olarak ele alınması, bazı konuların mutlak, mücmel ve âmm olarak ifade edilmesi, Hanefî imamlarından nakledilen bazı zayıf rivayetlerle aykırı görüşlerin yer alması gibi sebeplere binaen pek çok şerh ve haşiyeye konu olmuştur. Şerh geleneğinin bir takipçisi olan Süleyman Sırrı Efendi de şerhinde bu literatürde değinilen meseleleri ele almıştır. Buna göre, *el-Eşbâh* metnin anlaşılmasına dair takip ettiği yöntemlerin başında klasik şerh usulü şeklinde fıkhî kavramları izah ederken önce lügat ve şer'î manalarına yer verdiği, sonrasında bu anlamları teyit eden delilleri; ayet, hadis, kamus ve -varsa- şiir ile delillendirdiği görülmektedir.[2]

---

1 Bk. 1254, 1321. meseleler.

2 Yaklaşık altmış küsür kavramın lügat ve şer'î manalarına yer vermektedir. Örnek için bk. *Îzâhu'l-Eşbâh,* 227, 311, 3491. mes'ele.

Bununla birlikte bazı konuların açıklamasına, özellikle kavaid-i külliyenin bulunduğu birinci bölümde daha fazla yer verdiği, fıkhın o konudaki görüş ve istisnalarını detaylı bir şekilde ele aldığı görülmektedir. Mesela, birinci kâidenin açıklamasında "Cihada Müteʿallik Ahkâm-ı Niyet" başlığımız altında *el-Eşbâh* metninde yer alan "Cihad, ibadetlerin en ulularındandır. Bu sebeble hâlis niyet ve ciddiyet gerekir." bilgisini açıklarken cihad kelimesinin sözlük ve ıstılah anlamlarının yanı sıra ayet ve hadislerden deliller ileri sürerek bulunduğu zemini tespit etmekte, sonrasında "cihadın faziletleri, lüzumunun şartları, şerʿî hükmü, savaşta öldürülmesi caiz olan ve olmayan kimseler, dâr-ı harbe idhâli mekruh olan şeyler, cevâz-ı katle mani olan ârizi yasaklar, iman ve emanın hükümleri" gibi konu başlıkları altında detaylı açıklamalara yer vermektedir.[1]

Sırrı Efendi, meseleleri izah ederken nakil yöntemi olarak sadece Hanefî mezhebinin görüşünü esas almamış, aynı zamanda diğer mezheplerin de konu hakkındaki görüşlerine yer vermiştir. Ancak diğer mezheplerin görüşlerini *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* ve şerhlerinde zikredilen görüşler çerçevesinde ele almıştır. Ayrıca mezhep içi farklı görüşlere de değinen Sırrı Efendi, meseleleri tartıştıktan sonra mezhepte muhtâr olan görüşü zikretmektedir. Bu yönüyle şerh, mukarin bir fıkıh kitabı formatında görülmektedir. Nitekim Şâfiî mezhebinin görüşlerinden yaklaşık 200, Mâlikî ve Hanbelî'nin görüşlerinden ise 80 kadar farklı ictihada yer verilmektedir.

Nakil kaynaklarını ağırlıklı olarak Hanefî mezhebinin temel usul ve fürû kitapları ile bunların meşhur şerhleri ve fetva kitaplarından veren Sırrı Efendi'nin, muâsır kavaid kitaplarından da istifade ettiği görülmektedir.

Son olarak Süleyman Sırrı Efendi, okuyucuya kolaylık sağlaması adına bir ve beşinci ciltlere fihrist eklemiştir. Birinci cildin başına koyduğu fihrist tüm ciltleri kapsayan genel bir fihristken, beşinci cildin sonuna koyduğu fihrist ise tek tek tüm ciltleri kapsayan detaylı bir fihristtir. Bizler de eserin transkripsiyonu esnasında bu fihristten mümkün mertebe istifade ederek yer yer ara başlıklandırmaları köşeli parantez içerisinde vermeye gayret ettik.

---

1 Bk. 158-189. meseleler.

4. Eserin Kaynakları

Süleyman Sırrı Efendi, İbn Nüceym'in *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*'ini izah ederken çoğunlukla *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*'in şerhleri ile son dönem temel fıkıh eserlerden istifade etmiştir. Özellikle Hamevî'nin *el-Eşbâh* üzerine yazmış olduğu *Gamzü Uyûni'l-Basâir*'ini başucu kitabı olarak kullanmıştır. Hamevî'yi temel başvuru eseri olarak aldığı için Hamevî'nin nakillerini bazen doğrudan onun adını zikrederek bazen de dolaylı yolla ona atıfta bulunarak aktarmıştır.[1] Hamevî'nin sadece alıntıladığı kaynakları değil doğrudan onun kendi açıklamalarına da yer vermektedir.[2]

Süleyman Sırrı'nın çokça kullandığı diğer bir *Eşbâh* şerhi ise Sünbülzâde Mehmed el-Marʿaşî'nin *Tevfîkü'l-İlâh* adlı şerhidir. İbn Âbidîn'nin hocası Hibetullâh et-Tâcî'nin *et-Tahkîku'l-Bâhir*'i de temel kaynaklarından biridir. İbn Âbidîn'in eserlerine de çokça atıf yapan Süleyman Sırrı, son dönem İbn Âbidîn etkisini gösteren önemli örneklerden biridir. İbn Âbidîn'e yaptığı atıflar çoğunlukla ilgili meseleleri daha da detaylandırmak üzere kurgulanmıştır. Ayrıca meselelerin sonunda modern dönem atıf sistemine uygun olarak cilt ve sayfa numarasını da zikretmektedir.

Mecelle, Süleyman Sırrı Efendi'nin hem üslûb hem de kaynak olarak kullandığı önemli bir çalışmadır. Birçok yerde *Mecelle* maddelerine yer vermekte ve madde numarası ile kaynağını belirtmektedir.

Süleyman Sırrı Efendi'nin diğer bir kaynak grubu ise kendi telîf ettiği eserleridir. Çoğunlukla meseleleri daha da detaylandırmak üzere kendi telif ettiği eserlerine de müracaat edilmesi gerektiğini söylemektedir. Bu eserler arasında *Medhal-i Fıkh, Hulâsatü'l-Muhtâreyn, Îzâhu'l-Hidâye, Miftâhü'l-Akâid, Kitâbu'l-İbâdât* ve *Vesîletü'l-Felâh* zikredilebilir.

1) *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Ali b. Muhammed (ö. 1088/1677).

2) *Umdetü Zevi'l-Basâir*, Pîrîzâde (ö.1099/1687)

3) *Reddü'l-Muhtâr:* İbn Âbidîn (ö. 1252/1836)

1 Örnek için bk. "Hamevî'nin beyânına göre *Hâniyye*'nin kitâb-ı büyû (...), *Bezzâziyye*'den naklen Hamevî'nin beyânına göre (...), *Fethü'l-Kadîr*'den naklen Hamevî'nin beyânına göre (...)."

2 Örnek için bk. "Hamevî'nin beyânına göre, beyân olunduğu vechile eymânda niyyetle âmmı tahsîs bi'l-ittifâk diyâneten makbûl olduğu gibi (...)"

4) *el-Cevheretü'n-Neyyire*, Haddâd, Radıyyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Muhammed el-Haddâd (ö. 800/1398).

5) *el-Fevâ'idü'z-Zeyniyye fî Mezhebi'l-Hanefiyye*, İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî (ö. 970/1563).

6) *el-Ferâidü'l-Behiyye fi'l-Kavâʿidi'l-Fıkhiyye*, Mahmûd Hamza b. Muhammed Nesîb b. Hüseyn b. Yahyâ el-Hüseynî (1821-1887).

7) *Hazâinü'l-Esrâr ve Bedâ'iu'l-Efkâr*, Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed ed-Dımaşkî (ö. 1088/1677).

8) *Hulâsatü'l-Muhtâreyn*, Süleyman Sırrı (1851-1931).

9) *Îzâhu'l-Hidâye*, Süleyman Sırrı (1851-1931).

10) *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, (Heyet, 1868-1876)

11) *et-Tahkîku'l-Bâhir*, Hibetullâh et-Tâcî (ö. 1224/1809)

5. Metnin Oluşumunda Takip Edilen Yöntem

Metnin ortaya çıkarılmasında Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi 3963-3967 numaralarında kayıtlı müellif nüshası esas alınmıştır. Eserin müellif nüshası dışında başka bir nüshası bulunmamaktadır. Ancak eserin başından çok az bir kısmının ders kitabı olarak hazırlanmak üzere basımı gerçekleştirilmiştir. Bu kısım da müellif nüshasının içine derç edilmiştir.

Metnin kaynağı Arapça, şerh ise Osmanlı Türkçe'siyle kaleme alınmıştır. Bu sebeple Arapça kısımdaki *el-Eşbâh* metninde sehven oluşan bazı hatalar tarafımızdan olabildiğince tashih edildi. Arapça metinler okuyucuya kolaylık sağlaması için imlâ ve noktalama işaretleriyle tashih edildi. Yöntem olarak önce *el-Eşbâh* metnini yazarak arkasından tercümesini yapan Sırrı Efendi'nin, nâdiren *el-Eşbâh*'ın Arapça metinlerini yerleştirmeyi unuttuğu tespit edildi. O yerlerdeki Arapça metinler tarafımızdan ilave edilerek dipnotta buna işaret edildi.

Şerh kısmında meseleleri *Mecelle* formatında numaralandırıp izah ettiğinden dolayı bazı yerlerde sehven numaralarda atlamalar, kısmen tekrarlar olduğu görülmektedir. Bu durumlarda müellifin numaralandırmalarına

sadık kalınarak herhangi bir müdahelede bulunulmadı. Aynı şekilde sayfa rakamlarında oluşan bu tür kusurlarda da mevcut numaralar aynen muhafaza edildi.

Sırrı Efendi'nin metindeki bazı kelime ya da meselelere sonradan yaptığı açıklamalarda ilgili yere dipnot numarası vererek kenarda ya da diğer sayfada yaptığı açıklamalar cümlenin akışına uygun olduğu için metnin içine yerleştirilerek konu bütünlüğünün devam etmesi sağlandı.

Transkripsiyonda Türkiye Yazma Eserler Kurumunca uygulanan hafif transkripsiyon ilkeleri esas alındı. Ayn işareti kelimelerin başında kullanılmadı, kelimelerin orta ve sonunda ise gösterildi. Hemze işareti harfin kendisinin ya da kendisinden önceki harfin cezimli olması durumunda kullanıldı.

Metin içindeki ayetler harekeli olarak çiçek durak içerisinde verilerek dipnotta tercümesi yapıldı. Hadis metinleri ise sadece ilgili yerlerin harekelenmesi yapılarak parantez içerisinde zikredilerek dipnotta tercümesi ve tahrici yapıldı. Diğer Arapça ifadeler ve beyitler, eğer metnin devamında Sırrı Efendi tarafından açıklaması yapılıyorsa olduğu gibi bırakıldı, şayet herhangi bir açıklamada bulunmamışsa dipnotta tercümesine yer verildi. Yine terkip halinde ifade edilen Arapça kelimeler cümlenin akışına göre transkripsiyon yapılmadan Arapça harflerle ifade edildi.

Kavram ve bazı terimlerin kullanımında italik yazı stili tercih edildi. Metin içinde konuşma şeklindeki örneklerde çift tırnak (“”); tarafımızdan yapılan ilavelerde köşeli parantez ([]) kullanıldı. Sayfa numaraları köşeli parantez içerisinde kullanıldı. Ancak Arapça metnin devam ettiği diğer sayfa geçişlerinde sayfa numaraları “54. Mes'ele: [34]” şeklinde Arapça metnin bitiminden sonraki meseleden hemen sonraya getirildi.

Tarafımızdan eklenen başlıklara köşeli parantez içinde verilerek işaret edildi. Metnin bazı yerlerinde Sırrı Efendi tarafından sonradan konulmak üzere boş bıraktığı mesele numaraları unutulduğundan ya da hangi meselede izah edildiğini/edileceğini tespit edemediğinden o boş kısımlar [...] işareti ile belirtildi.

KAYNAKLAR

Abdullah Ahdî, İbnü'l-Kâdî Ali b. el-Hüseyn es-Sinobî. *Tertîbü'l-Eşbâh ve'n-Nezâir*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Nuruosmaniye, 1410, 1a-219b.

Alak, Musa. "Süleyman Sırrı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. EK-2/544-545. Ankara: TDV Yayınları, 2016.

Albayrak, Sadık. *Son Devir Osmanlı Uleması*. 5 Cilt. İstanbul, 1996. ts.

Arazlı, Gülsüm Merve. *Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi Kelâmî Görüşleri ve Kelama Dair Eserleri*. İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Azak, Necmettin. "Kavâ'id-i Fıkhıyyede Bir Literatür İncelemesi: İbn Nüceym'in el-Eşbâh ve'n-Nezâir'i ve Üzerine Yapılan Çalışmalar". *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 3/2 (31 Aralık 2020), 547-596. https://doi.org/10.5281/zenodo.4394278

Azak, Necmettin. *Pîrîzâde'nin Umdetü Zevî'l-Basâir li-Halli Mühimmâti'l-Eşbâh ve'n-Nezâir Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*. İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

Bağdâdî, İsmail Paşa. *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*. 2 Cilt. Beyrut: Darü't-Türâsi'l-Arabiyye, İstanbul 1951-Ofset baskı-., ts.

Bağdâdî, İsmail Paşa. *Îzâhu'l-Meknûn fî Zeyl-i ala Keşfi'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*. 2 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1947.

Baktır, Mustafa. "Eşbâh ve Nezâir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11/456-457. Ankara: TDV Yayınları, 1995.

Bedir, Mürteza. "Geleneğin Son Halkası: Hâdimî'nin Mecâmi'ü'l-Hakâ'ik Adlı Eseri ve Usul'de Güncel Bilgi Meselesi ya da Bugün Fıkıh Usulünü Hangi Eserlerden Okumalıyız?". *Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası: Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler XVIII*. Yüzyıl, I/2018.

Berzencî, Muhammed b. Resûl el-Hüseynî. *Îkâzu'l-İnbâh li-Fehmi'l-İştibâhi'l-Vâki' li-İbni Nüceym fi'l-Eşbâh*. İstanbul: Millet Ktp., Feyzullah Efendi, 2154, 82a-86b.

Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. 3 Cilt. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.

Gedûzî, Muhammed b. Ahmed b. Mustafa Muhammed. *Müfâdü'l-Eşbâh*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Ktp., 3892, 1a-286a.

Erdem, Sami. "Türkçede Mecelle Literatürü". Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, III/ 5, 2005.

Güleç, Hasan. "Ahîzâde Abdülhalim Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/548. Ankara: TDV Yayınları, 1988.

Hamevî, Ahmed b. Muhammed. *Gamzu Uyûni'l-Basâir Şerhu Kitâbi'l-Eşbâh ve'n-Nezâir*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. bs., ts.

Hamevî, Ahmed b. Muhammed Mekkî. *el-ʿUkûdü'l-Hisân fî Kavâʿidi Mezhebi'n-Nûʿmân*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, 362, 12b-14b.

Hîş Halil, Muhammed er-Rûmî el-Kalembekî. *Tertîbü'l-Eşbâh*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, 329, 1a-205b.

İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dımaşki. *Mecmûʿatü Resâili İbn Âbidîn*. 2 Cilt. Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, ts.

İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim. *el-Eşbâh ve'n-Nezâir (nşr. Muhammed Mutîʿ el-Hâfız)*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1. bs., 1983.

İpekten, Haluk. "Azmîzâde Mustafa Hâletî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/348-349. Ankara: TDV Yayınları, 1991.

İpşirli, Mehmet. "Çivizâde Mehmed Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8/347-348. Ankara: TDV Yayınları, 1993.

İzmirî, Ali el-Müderris. *İbrâzü'd-Damâir fî Tertîbi'l-Eşbâh ve'n-Nezâir*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, 541, 1a-272a.

Kahraman, Abdullah. "Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Mecelle Müdafaası". Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu Kitabı, 2015.

Kallek, Cengiz. "İbn Gânim, Nureddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19/503-504. Ankara: TDV Yayınları, 1999.

Katib Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah. *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn (tsh. Mehmet Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge)*. 2 Cilt. Ankara: Maârif Vekalet, 1941.

Kaya, Süleyman. "Fıkıh Tarihi Bağlamında Osmanlı Tecrübesini Doğru Anlamak". Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XVIII/33, 2016.

Kehhâle, Ömer Rızâ. *Muʿcemü'l-Müellifin: Terâcîmu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye*. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.

Keşmîrî, Muhammed Enver Şah. *et-Tasrîhu bimâ Tevâtare fî Nüzûli'l-Mesîh*. thk. Abdülfettah Ebû Ğudde. Halep: Mektebetü'l-Matbûʿâtü'l-İslâmiyye, 1. bs., 1965.

Kızılkaya, Necmettin. *Hanefi Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Külli Kaideler*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2013.

Kızılkaya, Necmettin. *İslam Hukukunda Farklar: Furuk Literatürü Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.

Köse, Saffet - Kaplan, İlyas. *Umdetü Zevî'l-Basâir li-Halli Mühimmâti'l-Eşbâh ve'n-Nezâir*. İstanbul: İrşad Kitapevi, 2016.

Muhammed Ebü'l-Feth el-Hanefî. *İthâfü'l-Ebsâr ve'l-Basâir bi-Tebvîbi'l-Eşbâh ve'n-Nezâir*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Mehmet Sefayihi, 324, 1-538.

Muhibbî, Muhammed Emin b. Fazlillah b. Muhibbillah ed-Dımaşkî. *Hulâsatü'l-Eser fî A'yâni'l-Karni'l-Hâdî Aşer*. 4 Cilt. Beyrut: Daru Sâdır, ts.

Nablusî, Abdulğânî b. İsmail ed-Dımaşkî. *Keşfü'l-Hatâir ʿani'l-Eşbâh ve'n-Nezâir*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, 724, 1a-160b.

Oral, Mustafa. *Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü'l-Müntehî alâ Kifâyetü'l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Özel, Ahmet. "İbn Âbidîn, Muhammed Emîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19/292-293. Ankara: TDV Yayınları, 1999.

Remlî, Hayreddin b. Ahmed b. Ali el-Uleymî. *Nüzhetü'n-Nevâzır ʿale'l-Eşbâh ve'n-Nezâir*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Damat İbrahim Paşa, 513-2, 113a-173b.

Sırrı, Süleyman. *İcâzetnâme*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, 2715, 1a-10a.

Sırrı, Süleyman. *Îzâhu'l-Eşbâh*. İstanbul: Beyazıt Yazma Eser Ktp., Veliyyüddîn Efendi, 3963-3967, 1-2398.

Sırrı, Süleyman. *Kifâyetü'l-Müntehî Şerhu Kifâyeti'l-Mübtedî*. İstanbul, 1312.

Sırrı, Süleyman. *Medhal-i Fıkh*. İstanbul, 1329.

Sünbülzâde, Muhammed Maraşî. *Tevfîku'l-İlâh fî Şerhi Fennin mine'l-Eşbâh ve'n-Nezâir*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, 413, 1a-132a.

Şirvani, Ahmed Hamdi. *Levâmi'u'd-Dekakik fi Tercemeti Mecâmi'i'l-Hakâik* (hazırlayanların girişi). haz. Hüseyin Örs, Seher Erdem Örs. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017.

Timurtaşî, Salih b. Muhammed el-Gazzî. *Zevâhiru'l-Cevâhiri'n-Nedâir Hâşiye ʿale'l-Eşbâh ve'n-Nezâir*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, 713, 1a-322a.

Zeyrekzâde, Muhammed b. Muhammed el-Hüseynî. *Şerhu'l-Eşbâh ve'n-Nezâir*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, 337, 1a-112b.

Ziriklî, Hayreddin. *el-Aʿlâm: Kâmûsu Terâcîmi li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ mine'l-Arabi'l-Müsta'ribîn ve'l-Müsteşrikîn*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, 15. bs., 2002.

Zorlu, Harun. *Süleyman Sırrı Efendi'nin (Ermenekli) Fıkha Dair Eserlerinin Tahlili: İbadet Bahisleri Bağlamında*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

BOA, *Dahîliye Nezâreti Sicill-i Ahvâl İdaresi,* DH.SAİD, nr. 72/107

İMŞSA, *Sicill-i Ahvâl Dosyası* (SAD), nr. 3428

ÎZÂHU'L-EŞBÂH

Süleyman Sırrı Efendi

METİN

1. Cilt

ÎZÂHU'L-EŞBÂH

[MUKADDİME]

بسم الله الرحمن الرحيم، وبه نستعين الحمد لوليه والصلاة والسلام على نبيه.[1]

Baʿde zâ;

Maʿlûm-ı erbâb-ı nühâ ve meczûm-ı ashâb-ı dehâdır ki cevher-i celîl ilm ve kemâl, hilye-i zîbâ hüsn ve cemâl olup tahsîl-i ilim ve kemâl bâbında fikr ve nazar kurbet-i hâlise olan sıyâma, taʿlîm ve teʿallümü miʿrâc-ı vuslat olan kıyâma muʿâdil olduğu şehâdet-kerde-i erbâb-ı kemâldir. Lâkin;

عند الإله علوم ليس يعرفه إلا لبيب له في الوزن رجحان
لله في ذاك سر ليس يعرفه إلا فريد وذاك الفرد إنسان[2]

muktezâsınca ravza-i nüzhet-i iktirâ-yı ilmin şuʿab ve ağsânı kesîr ve fürûʿ ve efnânı vefîr olmakla her ne kadar usûl ve mevzûʿâtı ve esmâr ve itmâmâtı iʿtibâriyle aksâm ve envâʿı muhtelif ve mütefâvit olarak cümlesini ihâta hadd-ı ihsâdan efzûn ve tavk-ı muhâfazadan bîrûn ise de bâʿis-i fevz ve necât ve dâʿi-yi feyz ve kemâlât olmakta hâiz-i rüchân ve mütecâviz-i hadd-i siyân olarak müteʿâref ve şâyıʿü'l-fevâ'id ve'l-esmâr olanları ulûm-ı şerʿiyye ve akliyye ve edebiyye ve rıyâziyye olarak çâr unsur kemâlât olup:

Ulûm-i şerʿiyye dahî; İlm-i Tevhîd ve İlm-i Tefsîr ve İlm-i Hadîs ve İlm-i Fıkh'a ve *Ulûm-i Akliyye*; Mantık, Cedel, Usûl-i Dîn, Usûl-i Fıkıh, İlm-i İlâhî, İlm-i Tabîʿî, İlm-i Mîkât, İlm-i Felsefe, Kimya gibi birtakım fünûna ve *Ulûm-i Edebiyye* de; Lügat, Sarf, İştikâk, Nahiv, Meʿânî, Beyân, Bedîʿ, Arûz, Karz-ı şiʿir, Kâfiye, İnşâ-i Şiʿir, Kitâbet, Kırâat, Muhâdarât, Târîh'e ve *Ulûm-i Riyâzıyye* de; Hisâb, Cebir, Hendese, Mûsikî, Tasavvuf, Siyâset-i Medeniyye, Tedbîr-i Menzil gibi aksâm[a] taksîm olunarak bir dereceye kadar taht-ı inzıbâta alınarak çâre-i ifâde ve istifâdeleri teshîl olunmuştur.

---

1 Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla başlarım ve ondan yardım dilerim. Allah'a hamd, Nebîsine salât ve selâm olsun.

2 Allah katında bazı ilimler vardır, bilemez kimse onu
Sadece terazide ağırlığı olanlar vardır, bilirler onu
Bunda Allah'ın bir sırrı vardır, bilemez kimse onu
Sadece biricik olan bireyler vardır, bilirler onu.

İşte saded-i ifâde ve îzâhda bulunduğumuz ilim de *ulûm-i şerʿiyye* aksâmından İlm-i fıkıh ve İlm-i şerâ'iʿ olup ulûm-ı sâireye nisbetle fazl ve şerefi ve fevâ'id ve semerâtı ve makâm ve merâtibi mevzûʿ ve gâyesi ile îzâh-ı hakîkatinden münkeşif ve müstefâd olacaktır. **[2]**

UNVÂN

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله على ما أنعم.

Musannif-i allâme Zeynüddîn İbn Nüceym-i Mısrî hazretleri işbu sadr-ı îzâhında bulunduğumuz *Eşbâh ve Nezâir* unvân metînü'l-beyânıyla maʿrûf ve müştehir bulunan ferâid-i behiyyelerini silk-i te'lîf ve tertîbe nazmı mahzâ tevfikât-ı ilâhiyye âsâr-ı bâhiresinden olmakla zimmetine terettüb eden vazîfe-i teşekkürü hasbe'l-imkân îfâ emeliyle teyemmünen besmele-i şerîfe ile ibtidâ ve iftitâhı hamd ve senâ-yı Perverdigâr ile taʿkîb ve hilye-i emr-i zî-bâle imtisâl ile tahliye ve tehzîb buyurmuşlardır.

Îzâh

1. Mes'ele: حمد lügatte; الوصف بالجميل على جهة التعظيم قصدا مطلقا diye taʿrîf olunur ki velev bilâ-niʿmet mutlakan taʿzîm ve ağrâz kasdıyla mahmûd ve memdûhu muttasıf olduğu evsâf-ı cemîle ve ezkâr-ı celîle ile vasf ve senâdan ibâret olup ıstılâh-ı ulemâda; فعلٌ ينبئ عن تعظيم المنعِم؛ بسبب كونه منعِما عليه ile muʿarref olarak nâil olduğu lütuf ve ihsâna karşı memdûhuna taʿzîm ve ihtirâm işʿâr eden efʿâl ve harekâttan ibâret olmakla Cenâb-ı Hakk'a hamd ve senâ mutlakan, Cenâb-ı Hakk'ı taʿzîmen evâmir-i ilâhiyyesine imtisâl ve nevâhîden ictinâbla kemâl-i züll ve meskenetle izhâr-ı taʿzîm ve ubûdiyyet kasdıyla vücûd ve kıdem emsâli sıfât-ı zâtiyye ve hayât ve levâzım-ı sâiresi bulunan sıfât-ı subûtiyyesi gibi muktezâ-yı zât-ı ulûhiyyeti bulunan sıfât-ı mukaddese-i ezeliyye-i fezâil ve bi'l-cümle kâinâtı ifâza-i envâr-ı feyz ve îcâdla îsâl-i kemâl gibi muktezâ-yı tekvîn olan nuʿût-ı zâtiyye-i fevâzıl ile vasf ve senâ ve ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾[1] muktezâsınca tefaddulen inâyet ve ihsân buyurduğu eltâf-ı ilâhiyye-i nâ-mütenâ[hiyye] ve mütevâliyyesine karşı tenzîh ve taʿzîm inbâ ve işʿâr eden vezâif-i ubûdiyyeti îfâ ve edâdan ibâret olup ﴿لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ﴾[2] muktezâsınca olacak ol vechile

1 "Ben cinleri ve insanları sırf bana kulluk etsinler diye yarattım." Zâriyât, 51/56.
2 "Eğer şükrederseniz size (nimetimi) daha çok vereceğim." İbrahim, 14/7.

niʿam-ı ilâhiyyeye şükr, niʿam-ı ilâhiyyenin tezyîdini müstelzim olacağından bi'l-cümle tekâlif-i ilâhiyyenin fâidesi dahi mükellefîne râciʿ olmakla efʿâl-i ilâhiyyenin her türlü ilel ve ağrâzından münezzeh bulunduğu beyândan müstağnîdir. **[3]**

الله lafz-ı celîli bi'l-cümle sıfât-ı kemâliyye ile muttasıf ve nakâisten münezzeh olan Zât-ı Vâcibü'l-vücûd hazretlerine mahsûs ism-i Celâl olduğu gibi, الحمد de lâm-ı taʿrîfte istiğrâka ve لله da lâm-ı cârre de mefhûm-ı hamd ile ittisâfın Cenâb-ı Hakk'a hasr ve ihtisâsını ve Cenâb-ı Hakk'ın bi-hasebi'z-zât ve's-sıfât ihtisâs-ı mezkûre istihkâkını ifâdeye mahmûl olup على ما أنعم cümlesinde على da bi-iʿtibâri'l-isbât الحمد لله cümlesine müteʿallik ve merbût olarak ihtisâs ve istihkâkın inʿâm-ı İlâhî üzerine terettüb ve isbâtını ifâde eder. Zîrâ ما masdariyye olarak asıl ibâre الحمد لله على إنعامه takdîrinde olarak hamdin maʿnâ-yı ıstılâhîsinden müstefâd olan mahmûdun aleyhi beyândır.

Binâenaleyh, "Hâsıl-ı maʿnâ her türlü evsâf-ı cemîle ile vasıf ve senâ ve her türlü taʿzîm ve ihtirâm[ı] işʿâr eden ibârât ve tâʿât-ı ulûhiyyet-i zât-ı pâkine ve rubûbiyyet-i sıfât-ı sübhânına münhasıra olarak kâinâtı ifâza-i envâr-ı füyûzât ile taltîf buyuran Cenâb-ı vâcibü'l-vücûd hazretlerine mahsûs ve münhasırdır." demek olup Cenâb-ı Hakk'ın ol vechile bâʿis-i hamd ve senâ olan eltâf-ı ilâhiyyesinin en mühim ve muʿtenâsı saʿâdet-i dâreyni te'mîn buyuran şeref-i îmân ve İslâm'la müşerref kılarak çirkâb-ı şirk ve cehâletten halâs olup bu ise Hazret-i Peygamber vâsıtasıyla hâsıl olarak müstahakk-ı menn ve şükrân olmakla onu da îfâ için,

وصلّ الله على سيدنا محمد وسلّم.

cümle-i celîlesiyle tesmiye ve tahmîdi redîf buyurmuştur ki صلاة lügatte; her ne kadar mutlakan *duʿâ* maʿnâsına ise de bi-hasebi'l-istiʿmâl bu makâmda olduğu gibi Cenâb-ı Hakk'a isnâd olunursa رحمة maʿnâsına mahmûl olup رحمة ise *rikkat-i kalb* maʿnâsına olarak kalb ve rikkat ve teessür gibi âsâr-ı hudûsdan münezzeh olan Cenâb-ı Hakk'a isnâd ve isbâtı mümteniʿ olmakla gâyesi bulunan eltâf-ı ilâhiyyesinin ifâza ve ihsânı kasd olunur.

Binâenaleyh mazmûn-ı cümle, "Cenâb-ı Allah rehber-i necâtımız olarak sebeb-i saʿâdetimiz olan Hazret-i Peygamber'in şân-ı risâletlerine lâyık

eltâf-ı ilâhiyyesiyle taltîf ve her türlü avârız ve mekârihden sâlim ve âzâde buyursun." demek **[4]** olup 323. mes'elede beyân olunacağı üzere ol vechile salât ve selâm îcâbına göre farz, vâcib, müstehab, harâm, mekrûh olabilir.

Mebâdi-i Lâzime

2. Mes'ele: Her fennin tâlibine bilinmesi mûcib-i basîret ve izdiyâd-ı suhûlet olan mebâdi-i lâzime tahsîl olunacak fennin ismi, vâzı'ı ve keyfiyet-i vaz' ve te'sîsiyle sûret-i tedvîn ve te'lîfi ve me'hazı ve hükm-i şer'îsi ve fezâil ve nisbet-i fâidesi ve mevzû'u ve gâyesiyle hakîkati olmak üzere on kadar şey olup:

فأوّلُ الْأبْواب في المبادي وتلك عشَرةٌ على المُراد
الحَدُّ والموضوعُ ثمّ الواضع والإسمُ واستمدادُ حُكمُ الشّارع
تَصوُّر المسائلِ والفضيلة ونِسبةٌ فائدةٌ جليلة

nazmıyla cem' olunmuştur ki işbu îzâhı sadedinde bulunduğumuz metnin ismi fıkıh olup, teşrî' i'tibâriyle vâzı'ı Cenâb-ı Allah ve teblîğ i'tibâriyle vâzı'ı Cenâb-ı Risâlet-meâb aleyhi efdalü's-salavât ve ekmelü't-tahiyyât Efendimiz hazretleri olup edille-i şer'iyyeden müstefâd olan kavâ'id-i usûliyyenin vaz' ve te'sîsiyle ahkâm-ı fer'iyyesini bi'l-istinbât cem' ve tedvîniyle üslûb-i ma'rûf üzere ebvâb ve fusûle taksîm ederek tertîb i'tibâriyle İmâm-ı A'zam ve hümâm-ı efham Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit hazretleridir ki kendileri başlıca Hazret-i Hammâd'dan, onlar da İbrahim Neha'î hazretlerinden, bunlar da Hazret-i Alkame'den, onlar da Abdullah b. Mes'ûd hazretlerinden ve onlar da mişkât-ı sadr-ı nübüvvet ve fass-ı hâtem-i risâlet aleyhi efdalü's-salavât ve ekmelü't-tahiyyât Efendimiz hazretlerinden, onlar da Hazret-i Cebrâ'il vâsıtasıyla Cenâb-ı Rabbü'l-Âlemîn hazretlerinden ahz ve telakkî buyurmuşlardır ki:

الفقه زرع ابن مسعود وعلقمة حصاده إبراهيم دواس
نعمان طاحنه يعقوب عاجنه محمد خابز والأكل الناس

nazmıyla[1] işâret olunmuştur. **[5]**

1 Fıkhı Abdullah b. Mes'ûd ve Alkame ekti, İbrahim hasat etti, Ebû Hanîfe öğüttü, Ebû Yûsuf hamur yaptı, Muhammed ekmek haline getirdi, İnsanlar da onun ekmeğinden yiyorlar.

Keyfiyyet-i Vazʿı

3. Mes'ele: Kütüb-i mevsûkanın beyânlarına göre sadr-ı İslâm'da bi'l-cümle ashâb-ı kirâm hazerâtı ehl-i fıkıh ve erbâb-ı fetvâ olmayıp belki Ali b. Ebî Tâlib ve Abdullah b. Mesʿûd ve Abdullah b. Abbâs hazerâtı gibi bizzât hâce-i kâinât aleyhi efdalü's-salavât ve ekmelü't-tahiyyât Efendimiz hazretlerinden iktibâs-ı envâr-ı füyûzât-ı kudsiyye ederek vücûh-ı Kur'âniyye ve müşâhede-i sünen-i seniyye ile usûl-i dîniyyeyi hâfız ve nâsih ve mensûhu ve muhkem ve müteşâbihi ve mücmel ve müfesseri gibi edille-i şerʿiyyenin ahkâm-ı şerʿiyyeyi ifâdesiyle ahkâm-ı mezkûrenin edille-i mezbûreden istinbâtında medhali bulunan vücûh-i sâireye vâkıf olarak âyât-ı celîle ve ehâdîs-i nebeviyyenin ibâre ve işâre ve iktizâ ve delâlesinden istinbât-ı ahkâma kâdir olan havâss-ı ashâba mahsûs olarak bi'l-cümle usûl-i dîniyye ve ahkâm-ı şerʿiyye onlar vâsıtasıyla neşr ve taʿmîm buyurulmuştur.

Çünkü *Medhal-i Fıkh* nâm eserimizde tafsîl ve îzâh olunduğu vechile sadr-ı İslâm'da bi'l-cümle tâife-i Arab okuyup yazmaktan mahrûm birtakım ümem-i ümmiyye olup nâdiren içlerinden müşârün ileyhim hazerâtı gibi menbaʿ-ı feyz-i risâletten kesb-i füyûzât ederek *kurrâ* ünvânıyla kesb-i iştihâr edip futûhât-ı İslâmiyye kesb-i ittisâʿ ve intişâr ederek şems-i risâlet-i kudsiyyetle envâr-ı İslâmiyye âfâk ve aktârı tenvîr ve efrâd-ı saʿâdet meʿâd-ı islâmiyyeyi teksîr ederek neşr-i meʿârif-i dîniyye ile zalâm-ı ümmiyyet mübeddel-i envâr-ı füyûzât olarak gerek bizzât mişkât-ı nübüvvetten iktibâs ve gerek onlardan istifâde ve istifâza buyuran ekâbir-i sahâbeden semʿan ve hasbe's-selîka âyât-ı celîle ve sünen-i seniyyeden bi'l-istinbât her ne kadar revnak-bahş-ı sahîfe-i sutûr kılınmamış ise de mahfûz-ı muhâfaza-i sudûr kılınarak kâbiran an-kâbir bi'l-müşâfehe ifâde ve istifâde ile bi'l-cümle ahkâm-ı şerʿiyye Hulefâ-yı Râşidîn ve eimme-i dîn-i mübîn beyninde kesb-i rusûh ve temekkün ederek karîn-i hadd-i kemâl olmakla emr-i ictihâd bir dereceye kadar kesb-i tekarrur edip fenn-i müstakil sırasına girmiş ve ol vakitler böyle ictihâd-ı ahkâma **[6]** kadar olan ekâbir-i ümmete *kurrâ* yerine ulemâ ve fukahâ unvân-ı mefâhiri'l-bürhânı nişâne-i imtiyâz ittihâz olunmuştur.

Binâenaleyh, asr-ı kemâlât-hasr-ı sahâbeden sonra ilm-i fıkh; biri cânib-i Irâk'ta ehl-i re'y ve diğeri semt-i Hicâz'da ehl-i hadîs silki olmak üzere iki

kısma münkasim olup ehl-i Irâk indinde tashîh-i esânîd, şurût-ı kesîre ile meşrût olarak onlarda rüvât-ı hadîs kalîl olmakla ekseriyetle ahkâm-ı şerʿiyyeyi Kitâb ve sünnet ve icmâʿ-ı ümmetle mansûsun bi'l-ahkâm olan hâdisâta kıyâsla bi'l-ictihâd istinbât ederek usûl-i re'y ve ictihâdda kesb-i rusûh ve meleke edilmekle onlara ehl-i re'y taʿbîr olunup muktedâ bihleri Ebû Hanîfe Nuʿmân b. Sâbit hazretleridir ki emr-i ictihâd ve isâbette eslâf ve ahlâftan hiçbir müctehid kaʿbına vâsıl olamayarak imâmü'l-eimme ve sirâcü'l-ümme unvânıyla benâm oldukları İmâm Mâlik ve İmâm Şâfiʿî hazerâtı gibi ecille-i müctehidînin şöhretleriyle müsebbet ve müberhendir.

Ehl-i Hadîsin Silki ile İmâmları

4. Mes'ele: Ehl-i hadîsin imâm-ı hümâmları, imâm-ı dâru'l-hicret İmâm Mâlik b. Enes el-Asbahî hazretleri olup katr-ı Hicâz'da bast-ı bisât-ı ictihâdla ihyâ-yı meʿâlim-i dîniyye buyurup silk-i ictihâdları sünen-i seniyyeye hasr etmekle istinbât-ı ahkâm-ı şerʿiyye olup hattâ ehl-i Medîne'nin bir husûsta ittifâk ve iʿtiyâdlarını ahlâfın eslâftan tevârüsle iktibâs ederek silsile-i ittibâʿ ve iktibâsları sünen-i seniyyeye müstenid olarak bir emr-i mesnûn olmak üzere istinbât-ı ahkâmda delîl-i şerʿî gibi telakkî ve iʿtibâr buyurmuşlardır.

Binâenaleyh, *Medhal-i Fıkh*'ta bast ve beyân olunduğu vechile ittifâk-ı mezkûru iʿtibârının kütüb-i Mâlikî'de bâb-ı icmâʿda beyân-ı icmâʿ-ı ümmet olmak üzere kabûlünü îcâb eylemeyeceği cihetle icmâʿ-ı ümmet; "Her asırda bulunan müctehidîn-i izâm hazerâtının alâ vechi'l-ictihâd bir hükm-i şerʿî üzerine ittifâklarından ibâret olmakla öyle ehl-i Medîne'nin iʿtibâr ve ittifâkları ile hâsıl olmaz." diyerek iʿtirâza mahal yoktur.

Mezheb-i Zâhiriyye

5. Mes'ele: [7] Baʿde ﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ﴾[1] ve ﴿وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾[2] muktezâlarınca; "Kitâb-ı ilâhiyye bi'l-cümle ahkâm-ı şerʿiyyeyi ibâre ve işâre ve iktizâ ve delâlelesiyle ifâdeye kâfî olmasına kâil olarak edille-i şerʿiyyeyi nusûsla icmâʿa hasr ederek bir hükmün illetini tasrîh

1 "Bu kitabı sana her konuda açıklama getiren bir rehber olarak indirdik." Nahl, 16/89.
2 "Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır." Enʿâm, 6/59.

her mahalde hükm-i mezkûru tasrîhdir." diyerek illet-i mansûsa ile kıyâs-ı celîyi nassa ircâʿla Havâric mutlakan ve bazı Şiîler ile Nazzâm ve Dâvûd-ı İsfahânî şerʿiyâtta kıyâsla ameli nefy ve inkâr ederek Dâvûd b. Ali ile oğlu "Zâhiriyye" unvânıyla üçüncü bir silk te'sîs ederek ehl-i re'y ve ehl-i hadîs ve zâhiriyye mezhebi olmak üzere bir aralık fürûʿ-i aʿmâlde mezheb-i cumhûr bu üçe münhasır olmuş ise de zamân-ı kalîlde mezheb-i Zâhiriyye'nin usûlü karîn-i zevâl ve etbâʿı munkarız-ı hâl olarak mezheb-i Hanefî ile mezheb-i Mâlik tarîk-i rüşd ve hidâyet kılınmıştır.

Mezheb-i Şâfiʿî ve Silki

6. Mes'ele: Baʿde İmâm-ı Şâfiʿî Muhammed b. İdrîs hazretleri ibtidâen İmâm Mâlik hazretlerinden silk-i hadîsi, baʿde't-tahsîl eimme-i Hanefiyyeden usûl-i re'yi de tahsîl ederek, her iki silki yekdiğerine mezcle te'lîf ederek müstakillen bir mezheb te'sîs buyurmuştur. Müşârun ileyh hazretleri büleğâ-yı Arab'dan olmakla ibtidâen âyet-i celîle ve ehâdîs-i şerîfenin sûret-i ifâdelerine nazar ile hangi tarafta kuvvet ve kanâʿat bulursa onunla ameli tercîh edip bir tarafta kuvvet bulamaz ise re'y ve kıyâsla ictihâd ederek birçok usûl ve fürûʿda ehl-i re'y ve ehl-i hadîse muhâlefette bulunarak bâb-ı ictihâdda kesb-i istiklâl ve iştihâr eylemiştir.

Mezheb-i Hanbelî ve Silki

7. Mes'ele: Baʿdehu İmâm Ahmed b. Hanbel hazretleri dahi eimme-i Hanefiyye ve Şâfiʿîden bi't-tederrüs eimme-i selâse silkini baʿde't-tahsîl pek çok ehâdîs-i nebeviyye zabt ederek onların birbirini te'kîd ve te'yîdlerine nazar ile takviyeleriyle ameli **[8]** esâs ittihâz ederek edille-i sâireye tercîhle pek çok mes'elede re'yi diğerlerine muhâlif bulunduğundan silk-i mezkûru mezheb-i mahsûsu ittihâziyle bâb-ı amelde mezheb-i ehl-i sünnet bu dörtte kesb-i karâr eylemiştir.

Çünkü her ne kadar nefsinde emr-i ictihâd mümkin ise de 1353. mes'elede beyân olunacağı üzere birçok ulûm ve fünûna mütevakkıf olup bunlar ise elsine-i büleğâdan iktibâs olunan pek çok makâlât ve ıstılâhâtın hakâ'ik ve dekâ'ik-i ihâtaya mütevakkıf olup tegayyür-i zamânla ahkâmın efʿâl ve ahvâle tatbîkâtı da tegayyür ederek emr-i ictihâd müteʿazzir olur bir hâle

gelerek ulemâ-yı zamân emr-i ictihâdda izhâr-ı acze mecbûr oldukları gibi Tahâvî ve *Dürr-i Muhtâr* ve *Redd-i Muhtâr* ve *Ferâid-i Behiyye* hattâ musannif-i allâmenin fenn-i sânîde beyânlarına göre birtakım nâ-ehlin ictihâd fikriyle emr-i dînde hilâf-ı şerʿ bidʿatler ihdâsıyla îkâʿ-ı fesâd eylemelerinden tevakkî ve ihtirâz için nâsı mezâhib-i erbaʿa-i mezkûreden birine zihâbla taklîd ve ittibâʿa sevk ederek bi'l-icmâʿ dört yüz târîhlerinde re'y ve ictihâdla amelden ihtirâzla gerek müftî ve gerek kâdî bir mes'ele hakkında eimmeden nass bulunmakdıkça başka bir mes'eleye kıyâsla iftâ ve kazâdan menʿ olunmakla bâb-ı ictihâd mesdûd hükmünde kılınmıştır. *Medhal-i Fıkh* nâm eserimizin 21. mes'elesine mürâcaʿat buyurulsun.

8. Mes'ele: Her ne kadar beyân olunduğu üzere fürûʿ-i aʿmâlde mezheb-i ehl-i sünnet mezâhib-i mezkûreye münkasim ise de *Medhal-i Fıkh*'da 21. mes'elesinde bast-ı beyân olunduğu üzere me'hazlerinin ittihâdına binâen fi'l-hakîka cümlesi ayn-ı şerîʿattan muktebes olup mevrid-i nassın gayrıda hasbe'l-ictihâd bazı mesâilde vâkıʿ olan ihtilâf, ihtilâf-ı ezmân ve eşhâsın muktezâsı olarak tahfîf veya teşdîde râciʿ olmakla (اختلاف أمتي رحمة واسعة)[1] muktezâsınca ümmet-i Muhammed hakkında bir lutf-i İlâhî olduğu gibi bir hükm-i şerʿî hakkında vâkıʿ olan ittifâkları da (اتفاق أمتي حجة قاطعة)[2] müfâdınca huccet-i kâtıʿa olan edille-i şerʿiyyeden olarak muktezâları aklen ve naklen vâcib olmakla ittifâkî olan ictihâdlarında cümlesinin isâbet ve hakîkatlerine kâil **[9]** olmak lâzım olduğu gibi ihtilâfî olanda dahi her mükellefin tâbiʿ olduğu imâmın hatâya ihtimâliyle berâber isâbetine kâil olarak muktezâ-yı ictihâdıyla amel eylemesi lâzımdır.

Sebeb-i İhtilâf

9. Mes'ele: Eimme-i mezkûrenin ictihâdı olan mesâilde ihtilâflarına sebeb bir hâdisenin hükm-i şerʿîsini beyânda ibtidâen Kitâb'a, nass-ı Kitâb bulunmaz ise sünnet-i seniyyeye, bu da bulunmadığı hâlde icmâʿa mürâcaʿat olunup hükm-i hâdiseye dâir böyle bir delîl-i şerʿî bulunmadığı hâlde bi'l-ictihâd nass-ı Kitâb veya sünnet-i seniyye veya icmâʿ-ı ümmetle sâbit olan hükm-i şerʿîye kıyâsla makîsun aleyhde sâbit olan hükm-i

1 "Ümmetimin (bir meseledeki) ihtilafı geniş bir rahmettir." Ali el-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfû'a*, I, 84, r. 17; Ali el-Müttaki, *Kenzü'l-Ummâl*, X, 136, r. 28686.

2 Ümmetimin (bir meseledeki) ittifakı katî bir delildir.

nassı makîste izhâr ederek amel lâzım olup fıtraten ârâ-yı beşerin ihtilâfına binâen ictihâdî olan mes'elede ihtilâf, zarûrî olmakla beyân olunduğu vechile ittifâkî olan ictihâdlarının isâbet ve hakkıyyetlerine kâil olunup ihtilâfî olanlarda her mükellef kendi imâmının hatâya ihtimâliyle berâber isâbetine kâil olarak muktezâ-yı ictihâdıyla amel eylemesi lâzımdır.

Hükm-i İctihâd ve Taklîd

10. Mes'ele: Hükm-i ictihâd mevrid-i nassın gayrıda cârî olmakla şerâ'it-i ictihâdı hâiz olan hiçbir müctehidin ictihâdında gerek isâbet ve gerek hatâsı hakkında nass bulunmayacağı gibi, müctehidin ictihâdı edille-i zanniyyeye müstenid olmakla 1454. mes'elede beyân olunacağı üzere her müctehidin bi'l-ictihâd istinbât eylediği hükmün isâbet ve hatâya ihtimâli zarûrî olup hasbe'l-ictihâd hükm-i hâdiseye hâsıl olan zann-ı gâlibiyle gerek kendisi ve gerek kendisine taklîd ve ittibâ' eden mükellefe amel lâzım olup (إن أصبْت فلك عشر حسنات، وإن أخطأْت فلك حسنة واحدة)[1] muktezâsınca hiçbir müctehid ictihâdında hatâ üzere muâheze olunmayıp belki isâbet ederse biri ictihâd ve dokuzu isâbet sevâbı olmak üzere on sevâba müstahik olup hatâ ederse yalnız ictihâd sevâbı olmak üzere bir sevâba müstahik **[10]** olacağından, ânifen işâret olunduğu üzere ittifâkî olanda isâbetlerine kâil olup ihtilâfî olanlarda her mukallide tâbi' olduğu imâmın ictihâdında hatâ ihtimâliyle berâber isâbetine kâil olarak muktezâsıyla amel lâzım ise de îmân-ı nakîzına ihtimâli olmayan tasdîk-i yakînîden ibâret olarak i'tikâdiyyâtın esâsı yakîn üzerine mübtenî ve müesses olmakla bâb-ı i'tikâdda vücûben zât-ı Bârî ve sıfât-ı mukaddese-i ilâhiyye ve ahvâl-i melâike ve kütüb-i semâviyye ve rusül-i kirâm ve kazâ ve kader ve hayr ve şerr ve ba'de'l-mevt bi'setle haşr-i cismânî ve sâir ferâiz-ı dîniyye gibi edille-i kat'iyye ile sâbite olan zarûrât-ı dîniyyeyi i'tikâdda biz ehl-i sünnetin mezhebi kat'iyyen hak olup muhâlif bulunan fırka-i dâllenin mezheblerinin butlânıyla kâil olmak lâzımdır.

Bununla berâber 2439. ve 2453. mes'elelerde beyân olunacağı üzere kıdem-i âleme kâil olmak ve cüz'iyyâtta ilm-i Bârî'yi inkâr gibi zarûrât-ı dîniyyeye mu'ârız olmadıkça ehl-i kıble ikfâr olunmaz.

---

1 "Şayet (içtihadında) isabet edersen on hasene, hata edersen bir hasene vardır." Ahmed b. Hanbel, XXIX, 357, r. 17824; Abd b. Hümeyd, *Müsned*, I, 242, r. 292; Taberânî, *el-Mucemü'l-evsat*, II, 162, r. 1583.

11. Mes'ele: Eimme-i erbaʿanın menâkıb-ı celîleleri ve fıkhın me'hazı ve hükm-i şerʿîsi ve fezâili ve nisbet-i fâidesi ve mevzûʿu ve gâyesi ve hakîkati ve tabakât-ı fukahâyı ve derecât-ı mesâili ve resm-i iftâ ve kazâ ve alâmetleri ve mebâhis-i ictihâd ve ahkâm-ı telfîk ve baʿde'l-amel taklîdden rücûʿ ve ahkâm-ı şerʿiyye ve mahkûmün bih ve mahkûmün aleyh ve hukûk-ı Bârî ve hukûk-ı ibâd ve aksâmına müteʿallik mebâhis-i lâzime ve edille-i akliyye ve nakliyye ile isbât-ı matlûb olan mesâil-i lâzime ve mebâhis-i azîmet ve ruhsat ve mesâil-i fıkhiyyenin hikmet-i ameliyyeye tatbîki gibi bi'l-cümle mesâil-i mühimme *Medhal-i Fıkh* nâm eserimizde mufassalan îzâh olunmakla mürâcaʿat olunması tavsiye olunur.

Tenbîh [*el-Eşbâh*'ın Sebeb-i Îzâhı]

12. Mes'ele: Îzâh-ı sadedinde bulunduğumuz işbu *Eşbâh ve Nezâir* nâm eser, mehâkim-i şerʿiyye ve nizâmiyyede kânûn-ı **[11]** hukûk ittihâz olunan *Mecelle*'nin belki bi'l-cümle milel-i mütemeddinenin kânûn-i medenîlerinin başlıca me'hazı hükmünde olup *Mecelle*'de yalnız muʿâmelât kısmından büyûʿ ve icâre ve kefâlet ve havâle ve rehin ve emânet ve hibe ve gasb ve hacr ve ikrâh ve şüfʿa ve şirket ve vekâlet ve sulh ve ibrâ ve ikrâr ve daʿvâ ve beyyinât ve kazâ kısımları alınarak mündericâtı bunların hükümlerine münhasır olduğu hâlde, bu eserimizde onlar ile berâber gerek vesâil ve gerek mesâil bi'l-cümle ebvâb-ı ibâdât ve muʿâmelât ve cinâyât ve ukûbât ve eymân ve vesâyâ ve evkâf ve nikâh ve talâk emsâli bi'l-cümle efʿâl-i mükellefe müteʿallik mebâhis-i lâzime ve fünûn-i sâire-i fıkhiyyenin kavâʿid-i külliyye ve mesâil-i ferʿiyyesini câmiʿ olarak yedi fenni müştemil ve fenn-i fıkıhta mütebahhir ve ihtisâsı mütekeffil bir eser olup hakkıyla ifâde ve istifâdeyi teshîl için ebhâs-ı sâbıkayı lâhıkaya ve lâhıkayı sâbıkaya numaralarıyla rabt ederek *Mecelle* tarzında tertîb ve îzâh olunmuştur.

[Dinî İlimlerin Faziletleri]

وبعد؛ فإن الفقه أشرف العلوم قدرا.

13. Mes'ele: Musannif-i allâme besmele ve hamdele ve salvele gibi umûr-ı müteyemmine ile dîbâce-i kitâbı, baʿde't-tahliye ulûm-ı şerʿiyye içinden ilm-i fıkhın fünûn-i sâireye nisbetle fazl ve ruchânını beyâna şurûʿla buyurur ki:

Bi'l-cümle efʿâl-i mükellefînin ahkâm-ı şerʿiyyesini mütekeffil olan ilm-i fıkıh kadr ve şeref cihetinden eşref-i ulûm ve ahsen-i fünûndur. Zîrâ irsâl-i rusül ve inzâl-i kütübden maksad; ilm-i şerâiʿ ve ahkâmı taʿlîm olup ilm-i şerâiʿ ve ahkâm ise ilm-i fıkıhtan ibârettir. Belki (مَن عمِل بما عَلِم، علَّمه اللهُ عِلْمَ ما لم يَعلم)[1] muktezâsınca ilm-i fıkıh bi'l-cümle ulûm ve fünûnun mâder-i husûlüdür.

وأعظمها أجرا وأتمها عائدة وأعمها فائدة وأعلاها مرتبة وأسناها منقبة.

14. Mes'ele: [12] Her ilmin fazl ve şerefi ancak mevzûʿu ve gâyesinin fazl ve şerefiyle mütevâzin ve mütenâsib olup bi'l-cümle ulûm ve fünûn içinden ulûm-i şerʿiyye ve ulûm-i şerʿiyye içinden ilm-i tevhîdle ilm-i tefsîrin mevzûʿları zât-ı Bârî ve sıfât-ı mukaddese-i ilâhiyye olduğu gibi, ilm-i hadîs ve sünnetin mevzûʿları da eşref-i mahlûkât aleyhi ekmelü't-tahiyyât Efendimiz hazretlerinin akvâl ve efʿâl ve ahvâli bulunması şerefiyle müftehar ve mubâhî bulunması iʿtibâriyle bi'l-cümle ulûm ve fünûndan eşref ve aʿlâ olup, ilm-i fıkhın mevzûʿu ise ahkâm-ı şerʿiyye cihetinden sübûten veya selben efʿâl-i mükellefîn olması iʿtibâriyle ulûm-i selâsenin dûnunda olması anlaşılır ise de esâsı adîmü'l-indirâs olan edille-i şerʿiyyeye istinâdı ve onların semere-i fevâ'idi olup irsâl-i rusül ve inzâl-i kütübün gâyesi olması iʿtibâriyle ecir ve mükâfât cihetinden aʿzam ve ekser ve avâ'id ve atâyâ cihetinden etemm ve ekmel ve üzerine terettüb edecek esmâr ve fevâ'id cihetinden eʿamm ve eşmel ve saʿâdet-i dâreyni mütekeffil olarak bi-hasebi'l-merâtib esnâ ve aʿlâ olup

يملأ العيون نورا والقلوب سرورا والصدور انشراحا.

bi'l-cümle efʿâl-i mükellefin gerek dünyevî ve gerek uhrevî ahkâm-ı lâzimelerini hall ve îzâh husûsunda basr-ı basîretlerini envâr-ı vukûf ve ıttılâʿla tenvîr ederek hall-i müşkilât ve ihkâk-ı hakla zimmet-i mükellefden ıskât-ı vâcibi teshîl ederek kalblerine sürûr ve sudûr-ı efkâr ve vukûflarına inşirâh ilkâ ve imlâ eder.

ويفيد الأمور اتساعا وانفتاحا.

1 "Kim bildiğiyle amel ederse Allahu Teâlâ ona bilmediklerinin bilgisini öğretir." Ebu Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, VI, 163; Ali el-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfû'a*, I, 325, r. 450.

Efʿâl-i mükellefin hill ve hurmet ve sıhhat ve fesâd gibi ahkâm-ı lâzimesini ifâde ve beyânla menâfiʿ-i uhreviyye ve mesâlih-i dünyeviyyesini tahsîl ve te'mîn husûsunda ittisâʿ-ı karîha ve infitâh-ı fikir ifâde eder.

هذا.

Huz-hâzâ takdîrinde olarak erbâb-ı taleb ve tahsîlin îkâzıyla nazar-ı dikkatlerini celbe ihtâr ve işâret olmakla, işte ilm-i fıkıh beyân olunan mezâyâyı celîleyi hâiz bir fenn-i celîl olduğundan zinhâr tahsîl husûsunda tekâsül ve tehâvünde bulunma. Zîrâ; **[13]**

لأن ما بالخاصّ والعامّ من الاستقرار على سنن النظام والاستمرار على وتيرة الاجتماع والالتئام، إنما هو بمعرفة الحلال من الحرام، والتمييز بين الجائز والفاسد في وجوه الأحكام.

15. Mes'ele: ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾[1] muktezâsınca velev enbiyâ-yı ahyâr ve evliyâ-yı ebrâr ve hükümdâr-ı nâmdâr olsun, gerek havâs ve gerek avâm bi'l-cümle efrâd-ı mükellefînden sâdır olan her fiil üzerine muktezâları olarak tefaddulen tâʿat üzerine mükâfât ve muktezâ-yı adâlet olarak maʿsiyet üzerine mücâzât gibi gerek dünyevî ve gerek uhrevî bir hükm-i şerʿî terettüb edip dâr-ı teklîfte dâim olundukça her mükellefden sâdır olacak efʿâl ve hâlâtın intihâ ve inkıtâʿı kâbil olmayacağı gibi bi't-tabʿ ahkâm-ı lâzimeleri de nâ-mütenâhî olup nevʿ-i insân ise fıtraten medeniyyü't-tabʿ olarak hayvânât-ı sâire gibi münferiden yaşamaları kâbil olmayacağından elbette bast-ı bisât-ı medeniyyetle bir hey'et-i ictimâʿiyye teşkîl ederek yekdiğerleriyle iştirâk ve taksîm-i aʿmâl ile teʿâvüne muhtâc ve muzdâr olup hâlbuki her şahsın tabʿına mülâyim ve mizâcına muvâfık olanı câzib ve câlib ve zevkine münâfî ve mugâyir bulunanı dâfiʿ ve sâlib olması, fıtraten tabʿında merkûz olarak dâʿî-yi münâferet ve bâʿis-i nizâʿ ve husûmet olduğu zarûrî olmakla aralarında ihkâk-ı hakla adl ve nizâmın halelden vikâyesiyle bi'l-cümle efʿâl ve ahvâlde sünen-i nizâm üzere bekâ ve istimrâr ve vetîre-i ictimâʿ ve ittifâk üzere devâm ve istikrârın husûlü her birisinin hukûkunu muhâfaza ile te'mîn-i ülfet ve te'yîd-i uhuvvet ve ünsiyyeti kâfil olarak helâli harâmdan ve câiz

1 "Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür." Zilzâl, 99/7-8.

ve sahîhi fâsid ve butlândan tefrîk ve temyîzle ahkâm-ı lâzimelerini mübîn bir kânûn-i külliyyenin tatbîkâtıyla icrâ-i adâlete mütevakkıf olup bu vechile hâiz-i ahkâm olan kânûn-i küllî ise vahy-i celîl-i İlâhî'nin âsârıyla mü'eyyed olan ilm-i celîl-i fıkıhtır.

[Fıkhın Mevzûʿu]

Zîrâ fıkhın mevzûʿu aʿmâle müteʿallik bi'l-cümle efʿâl-i mükellef olmakla **[14]** mesâil-i fıkhiyye; ya ibâdât gibi sırf hükm-i âhirete veya muʿâmelât gibi sırf hükm-i dünyâya veya münâkehât ve ukûbât gibi min-vechin dünyâya ve min-vechin âhirete teʿalluk ederek müşterek olup bi'l-cümle milel-i mütemeddinenin kavânîn-i esâsiyyeleri; muʿâmelât ve münâkehât ve ukûbâta münkasime olarak muʿâmelâta teʿalluk eden kısmına *kânûn-i medenî* tesmiye olunmağın bi'l-cümle kavânîn ve nizâmâtın üssü'l-esâsı fenn-i celîl-i fıkıh olup asla vukûf, ferʿe vukûfu müstelzim olarak teshîl ve te'mîn edecek beyândan müstağnî ise de lâkin müteʿallakı bulunan efʿâl-i mükellef gibi ilm-i fıkıhta bir bahr-i pâyân olarak ondan mesâil-i lâzimeyi istihsâl ile havâdis-i vâkıʿaya tatbîki fevka'l-âde meleke ve mahârete mütevakkıf olmakla fukahâ-yı izâm ve müctehidîn-i kirâm hazerâtı fetâvâ-yı havâdisin kavâʿid-i fıkhiyyeye tatbîklerine pek büyük himmetler sarf eylemişlerdir.

Bunlardan tahsîl-i meleke eylemek bahr-i ummânda bulunan dürer-i girân-bahâyı birer birer toplayıp tasnîf eylemek kabîlinden olarak ne kudret-i beşer kifâyet ve ne de ömr-i insân mütehammil ve müsâʿid olacağından musannif-i allâme Zeynüddîn İbn Nüceym hazretleri işbu îzâhı sadedinde bulunduğumuz *Eşbâh ve Nezâir* nâm eserin fenn-i evvelinde fenn-i fıkıhda müsellemâttan olarak ümmehât-ı usûlden bir hayli kavâʿid-i asliyye ve mesâil-i külliyye cemʿ ederek her birisi üzerine ebvâb-ı fıkıhtan temâs eden birçok mesâil-i cüz'iyye tefrîʿ edip baʿdehû الأشباه تنكشف بأضدادها[1] müfâdınca tezyîd-i inkişâf için usûl-i mezkûreden müstesnâ olan mesâil-i hâriciyyede beyân ederek kavâʿid-i mezkûre ihâta olununca tahtında münderic olan ahkâm-ı cüz'iyyenin zabt ve ihâtası taht-ı imkân ve suhûlete alınmış olacağından bir kâidenin ihâtasıyla şâmile olduğu ahkâm-ı cüz'iyyenin ihâtası zarûrî hükmünde olmakla ber-vech-i beyân îzâhâta, ber-vech-i işâretle buyurur ki;

---

1 Benzerlikler zıtlarıyla bilinir.

بحوره زاخرة، ورياضه ناضرة، ونجومه زاهرة، وأصوله ثابتة، وفروعه نابتة.

16. Mes'ele: Fenn-i celîl-i fıkıh öyle bir bahr-i bî-pâyândır ki hâiz ve hâvî olduğu mesâil-i lâzime ve ahkâm-ı şerʿiyyesi bulunan **[15]** dürer ve cevâhiri ad ve ihsâdan hâric ve riyâz-ı nüzheti iktirâsı ile'l-ebed revnak-bahş-ı tarâvet olup irşâd-ı merâsıd ve îsâl-i makâsıda nücûm-i zâhire ve alâyim-i bâhiredir. Zîrâ hasbe'l-usûl esâsı adîmü'l-indirâs olan edille-i şerʿiyye gibi usûl-i sâbitenin fürûʿ-i nâbitesi olup

لا يفنى بكثرة الإنفاق كنزه، ولا يبلى على طول الزمان عزه.

Fenn-i celîl-i fıkıh öyle bir hazîne-i lâ yefnâ ve defîne-i bî-hemtâdır ki ke-enne aslında merkûz ve me'haz faslında meknûz olan cevâhir-i nefîse-i mesâili takrîr ve tedrîs edilerek ehl ve erbâbına kesret-i infâk ve îsâr ile artar eksilmez ve taşar dökülmez ve mürûr-i dehr ve ubûr-i şehr ile kesb-i kuvvet ve metânet edip revnak ve behâsına kesâd ve kadr ve kıymetine halel ve fesâd târî olmaz. Bir cevher-i dil-ârâ-yı dâimîdir ki:

Nazm:

وَإِنّي لَا أَسْتَطِيعُ كُنْهَ صِفَاتِهِ
وَلَوْ أَنَّ أَعْضَائِي جَمِيعًا تَكَلَّمُ

Yaʿni mâlik olduğum bi'l-cümle aʿzâ ve kıvâm mâlik-i lisân ve hâiz-i ifâde-i beyân olsa bile ilm-i celîl-i fıkhın mezâyâ-yı celîlesinin künh ve hakîkatini değil îzâh ve beyân, belki işʿâr ve ifhâmına kâdir değilim.

Zîrâ; ﴿يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّا اُولُوا الْاَلْبَابِ﴾[1] ve (مَن يُرد الله به خيرا يُفقِّهه في الدِّين)[2] muktezâlarınca emr-i dînde ilm-i fıkıh ehl ve erbâbına hayr-ı kesîr-i câmiʿ bir hikmet-i celîle olarak istihsâli mücerred tevfîkât-ı ilâhiyye refîk ve rehberi olan efrâd-ı azîzeye habsolup (إن الحكمة تزيد الشريف شرفاً، وترفع المملوك حتى تجلسه مجالس الملوك)[3] müfâdınca

1 "O, dilediğine hikmeti verir ve kime hikmet verilirse o kimse birçok hayra nâil olmuş demektir. Bunu ise ancak derin kavrayış sahibi olanlar düşünüp anlarlar." Bakara, 2/269.

2 "Allahu Teâlâ hayr murad ettiği kimseyi dinde fakih eyler." Buhâri, "İlim", 13, r. 71; Müslim, "İmâre", 175.

3 "Hikmet, soylu kişilerin onurunu artırır; köleyi meliklerin meclisine oturtuncaya kadar da yükseltir." Ebu Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, VI, 173; Deylemî, *el-Firdevs*, II, 152, r. 2769; İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 246, r. 1306; Ali el-Müttaki, *Kenzü'l-Ummâl*, X, 146, r. 28742.

ilm-i fıkıh, kemâlât-ı zâtiyye ve fezâil-i ilmiyye ve ameliyye erbâbının fazl ve kemâllerini tezyîd ve hafîd-i mezellet ve saff-ı niʿâl-i hakârette hâib ve hâsir olan abd-i memlûkü kusvâ-yı eʿâlî ve zirve-i meʿâlî bulunan mecâlis-i mülûk ve eşrâfta hem-celîs-i ağrâz eder, onun için,

وأهله قوام الدين وقوامه.

17. Mes'ele: Buyurulmuştur ki, (ما عُبِد اللهُ بشيءٍ أفضلَ مِن فقهٍ في الدِّين، ولَفَقِيهٌ واحدٌ أشدُّ على الشيطان مِن ألفِ عابدٍ، ولِكلِّ شيءٍ عمادٌ، وعماد الدِّين: الفِقْهُ)[1] **[16]** muktezâsınca ilm-i fıkıh, dîn-i İslâm'ın direği olarak onunla iştigâl ve muktezâsıyla amel, efdal-i ibâdât olmakla bi'z-zarûre ehl ve erbâbı bulunan fukahâ-yı izâm hazerâtı da kıvâmü'd-dîn olarak ilâ nihâyeti'z-zamân ahkâm-ı celîlesini taʿlîm ve tefhîm ve muktezâsıyla amel ederek dîn-i İslâm'ın hâfız ve hâmîsi, sebeb-i bekâ ve bâʿis-i devâm ve hüsn-i kıvâmlarıdır. Zîrâ;

وبهم ائتلافه وانتظامه.

Edyân-ı sâlifede olduğu gibi ahkâm-ı celîlesini tahrîf ve tasnîʿden muhâfaza ve usûl ve kavâʿidini ber-nehc-i şerʿ-i şerîf tatbîk ve icrâ ederek mesâlih-i ibâdın halelden vikâyesiyle muhâfaza-i îtilâf ve intizâmı ancak onların te'lîf ve tedrîsi ve ihkâk-ı hak husûsunda miʿyâr-ı şerîʿatle ahkâm-ı celîlesini bi'l-muvâzene tenfîz ve icrâlarıyla hâsıl olur.

وإليهم المفزع في الدنيا والآخرة، والمرجع في التدريس والفتوى.

18. Mes'ele: Muʿâmelât gibi ahkâm-ı dünyeviyye ve ibâdât ve tâʿat gibi ahkâm-ı uhreviyye ve ukûbât ve keffârât emsâli dünyâ ve âhirete teʿalluk eden bi'l-umûm efʿâl-i mükellef ve aʿmâl-i ibâdın merciʿi ilm-i fıkh olmakla ahkâm-ı şerʿiyyelerini taʿlîm ve tefhîm ve muktezâsını tatbîk ve icrâ ederek nizâm-ı âlem ve hukûk-i Bârî ve hukûk-i ibâdın her türlü teʿaddî ve tecâvüzden vikâyesi ancak fukahânın vazîfesi olmakla taʿlîm ve iftâ ve infâz-ı kazâ gibi her hâlukârda efrâd-ı mükellefînin melce' ve merciʿleri onlardır.

---

1 "Allahu Teâlâ'ya dinde fıkıhtan daha üstün bir şeyle ibadet edilemez. Bir fakih şeytana karşı bin âbidden daha kuvvetlidir. Her şeyin bir direği vardır, bu dinin direği ise fıkıhtır." Beyhakî, *Şubü'l-Îmân*, III, 231, r. 1584; Taberânî, *el-Mucemü'l-evsat*, VI, 194, r. 6166; Dârekutnî, *Sünen*, IV, 55, r. 3085; Kudâî, *Müsned*, I, 150, r. 206.

[İmâm-ı Aʿzam'ın Menâkıb-ı Celîlesi]

خصوصًا أن أصحابنا –رحهم الله– لهم خصوصية في هذا الشأن، والناس لهم أتباع.

19. Mes'ele: Husûsiyle iki mes'elede ilm-i fıkhın vâzıʿlarını beyânda îzâh olunduğu üzere İmâm-ı Aʿzam hazretleri edille-i şerʿiyyeden müstefâd olan kavâʿid-i usûliyyeyi vazʿ ve te'sîs ederek ahkâm-ı cüz'iyye-i ferʿiyyelerini bi'l-istinbât ebvâb ve fusûle taksîm ile efrâd-ı beşeriyyenin menâfiʿ-i dîniyye ve dünyeviyelerini te'mîn ve muhâfaza husûsunda tahrîr ve te'lîf ve taʿlîm ve tefhîmle kavânîn-i dîniyyenin tanzîm ve tedvîn bâbında eimme-i Hanefiyye bi'l-umûm **[17]** müctehidîn-i izâm ve ulemâ-yı dîn hazerâtına nisbetle sebkat ve rüchânlarına binâen cümlesi eimme-i Hanefiyyenin etbâʿı mesâbesinde olmakla mezâhib-i sâireye taklîd ve ittibâʿ eden efrâd-ı mükellefîn dahi fi'l-hakîka eimme-i Hanefiyyenin etbâʿlarıdır.

الناس في الفقه عيال على أبي حنيفة رحمه الله تعالى.

20. Mes'ele: Bâb-ı ictihâdın fethiyle kavânîn-i ictihâdiyyenin tedvîn ve tanzîmi husûsunda Hazret-i İmâm müctehidîn-i sâirenin muktedâ bihleri olunca bi'l-cümle efrâd-ı mükellefîn ahkâm-ı fıkhiyyede İmâm-ı Aʿzam hazretlerinin iyâli olarak irşâdlarına muhtâc olmakla emr-i diyânette cümlesinin sebeb-i necât ve vâsıta-i felâhları bulunduğu beyândan müstağnîdir.

ولقد أنصف الشافعي –رحمه الله تعالى– حيث قال: «من أراد أن يتبحر في الفقه فلينظر إلى كتب أبي حنيفة، كما نقله ابن وهبان عن حرملة.

21. Mes'ele: Hermele'den naklen İbn Vehbân'ın beyânına göre İmâm Şâfiʿî hazretleri makâm-ı teşekkürde insâf buyurup "İlm-i fıkıhda tevaggül ve tebahhur kasdında bulunanlar eimme-i Hanefiyyenin kitâblarına nazar edip onları mütâlaʿa ederek taʿlîm ve teʿallümde bulunsunlar. Zîrâ ahkâm-ı fıkhiyyeyi istihrâcla hakkıyla vukûf onlara müyesser olmuştur." diyerek takdîr ve tavsiyede bulunmuşlardır.

وهو كالصديق –رضي الله تعالى عنه–، له أجره وأجر من دوَّن الفقه، وألفه وفرع أحكامه على أصوله إلى يوم القيامة.

22. Mes'ele: Birinci halîfe-i Resûlillâh sıddîk-i aʿzam hazretleri cümleden akdem, gerek Hazret-i Peygamber'in şeref-i nübüvvetlerini ve gerek miʿrâc-ı saʿâdet-ibtihâclarını tasdîk ve gerek zamân-ı saʿâdet-kırân-ı hilâfetlerinde havâss-ı sahâbe-i kirâmla bi'l-müşâvere hıfz-ı Kur'ân bulunan bi'l-cümle ashâb-ı kirâm hazerâtının icmâʿ ve ittifâklarıyla aslu'l-usûl **[18]** ve üssü'l-esâs olan Kur'ân-ı bâhiru'l-burhânı vahy-i celîl-i İlâhî ile inzâl buyurulduğu tarz ve tertîb üzere Mushaf-ı vâhidde cemʿ husûsunda bi'l-cümle Ashâb-ı Kirâm'ı sebkat ederek ilm-i hüdâ ve muktedâ-yı dîn oldukları gibi İmâm-ı Aʿzam hazretleri de edille-i şerʿiyyeden müstefâd olan kavâʿid-i usûliyyeyi bi'l-istinbât vazʿ ve te'sîsle ahkâm-ı lâzimelerini tefrîʿ ve tedvîn ve ebvâb ve fusûle taksîm ve tertîb ederek tarz-ı ictihâdı te'mîn bâbında bi'l-cümle müctehidîn-i izâm hazerâtını sebkat ve rüchânda sıddîk-ı aʿzam makâmında olarak (مَن سَنَّ سُنَّة حسنةً كان له أجرُها وأجرُ مَن عَمل بها إلى يوم القيامة مِن غير أنْ يَنقُص مِن أُجورهم شيءٌ)[1] muktezâsınca bi'l-cümle aʿmâl-i sâlihasının ecir ve hasenâtı defter-i aʿmâlini tezyîn buyuracağı gibi yevm-i kıyâmete kadar her husûsda kendilerine taklîd ve ittibâʿ ederek silklerine sülûk edenlerin ecir ve hasenâtlarından hiçbir şey tankîs edilmeyerek onların emsâliyle dahi me'cûr ve müsâb olarak ilâ kıyâmi's-sâʿa defter-i saʿâdetleri küşâde buyurulacağı derkârdır.

[*el-Eşbâh ve'n-Nezâir*'in] Sebeb-i Te'lîfi

وإن المشايخ الكرام قد ألّفوا ما بين مختصر ومطوّل من متون وشروح وفتاوى واجتهدوا في المذهب والفتوى وحرّروا ونقحوا -شكر الله سعيهم- إلا أني لم أرَ لهم كتابًا يحكي كتاب الشيخ تاج الدين السبكي الشافعي مشتملًا على فنون في الفقه.

23. Mes'ele: Musannif-i allâme ber-vech-i beyân fenn-i celîl-i fıkhın ve ehl ve erbâbının fezâilini ve keyfiyyet-i tedvînini baʿde'l-beyân işbu eserinin sebeb-i te'lîfini beyâna şurûʿla buyurur ki:

"Eimme-i Hanefiyyeden fukahâ-yı izâm ve meşâyıh-ı kirâm hazerâtı efʿâl-i mükellefînin ahkâm-ı şerʿiyyelerini beyânla menâfiʿ-i dîniyye ve mesâlih-i

1 "Kim (İslâm'da) güzel bir yol açarsa bu işten dolayı kendisine sevap verilir. Ayrıca açtığı yolda yürüyenler kadar da sevap alır, üstelik yürüyenlerin sevaplarında bir eksilme de olmaz." İbn Mâce, "İftitâh", 14, r. 203, 207; Dârimî, "İlim", 29, r. 529, 531; Ahmed b. Hanbel, XXXI, 536, r. 19200; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IV, 294, r. 7742.

uhreviyyelerini te'mîn ve teshîl için mütûn ve şurûh ve havâşî ve fetâvâdan muhtasar ve mutavvel usûl ve fürûʿa müteʿallik pek çok kütüb-i nefîse ve âsâr-ı celîle te'lîf buyurup mezâhib ve fetâvâda mesâil-i mücmelenin tefsîr ve îzâhı ve akvâl-i muhtemelenin tahrîr ve beyânlarıyla tenkîh ve tehzîbleri husûsuna bezl-i himmet ve nakd-i inâyet ve gayret **[19]** buyurmuşlar. Cenâb-ı Allah saʿylerini meşkûr ve amellerini mebrûr ve hatâlarını mağfûr buyursun. Velâkin kütüb-i mezkûre içinde eimme-i Şâfiʿiyyeden Şeyh Tâcüddîn Sübkî hazretlerinin kitâblarına benzer tarz-ı tahrîr ve sanʿat-ı tertîb üzere fenn-i fıkıhda tenvîr-i efkâr ve teşhîz-i ezhân eden fünûn-i adîdeyi şâmil bir kitâb göremedim."

وقد كنت لما وصلت في شرح الكنز إلى تبييض باب بيع الفاسد، ألّفت كتابا مختصرا في الضوابط والاستثناءات منها، سميته بـ«الفوائد الزينية في الفقه الحنفية» وصل إلى خمسمائة ضابط، فألهمت أن أصنع كتابا على نمط السابق مشتملا على [سبعة] فنون. يكون هذا المؤلف النوع الثاني منها:

24. Mes'ele: Hâlbuki *Şerh-i Kenz*'in beyʿ-i fâsid bâbının tebyîzına vâsıl olduğum sırada, davâbıt-ı fıkhiyye ve davâbıt-ı mezkûreden müstesnâ olarak onların muktezâlarından hâric olan mesâil-i ferʿiyyeleri beyân hakkında muhtasar bir kitâb te'lîf ederek *el-Fevâidü'z-Zeyniyye fi'l-Fıkhi'l-Hanefiyye* unvânıyla tesmiye edip davâbıt-ı mezkûre de beş yüze bâliğ olmuş idi. Min-tarafillâh şeyh-i müşârün ileyh hazretlerinin kitâbı tarzında yedi fen üzere müretteb olarak bir kitâb tertîb edip fevâid-i mezkûreyi fünûn-i mezkûrenin fenn-i sânîsi kılmak kalbime ilhâm olunmağın lillâhi'l-hamd ve'l-minne ol vechile nâil-i emel olmaya tevfîkât-i ilâhîye refîk ve rehber buyurularak işbu *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* nâm eserim meydân-ı istifâdeye vazʿ olunmuştur.

[Kavâʿid-i Külliyye ve Ekseriyye]

الأول: معرفة القواعد التي يرد إليها، وفرعوا الأحكام عليها، وهي أصول الفقه في الحقيقة، وبها يرتقي الفقيه إلى درجة الاجتهاد ولو في الفتوى.

25. Mes'ele: Fünûn-i mezkûrede fenn-i evvel ber-vech-i âtî beyân olunacak kavâʿid-i fıkhiyye beyânında olup 37. mes'elede beyân olunacağı üzere *kavâʿid,* kâidenin ve *davâbıt,* dâbıtanın cemʿi **[20]** olup gerek kâide

ve gerek dâbıta lugatte; *esâs* ve *asıl* maʿnâsına olarak, gerek binânın temel üzerine ibtinâsı gibi hissen ve gerek medlûlün delîl ve maʿlûlün illet üzerine ibtinâsı gibi aklen kendisi üzerine başka bir şey ibtinâ olunan şey demek olup ıstılâhta ise كلي ينطبق على جميع جزئياته لمعرفة أحكامها منه diye taʿrîf olunarak mevzûʿları zımnında münderic olan mesâil-i cüz'iyyenin ahkâm-ı lâzimeleri kendilerinden istinbât ve istihrâc olunarak bilinmesi için mesâil-i mezkûre üzerine muntabık olan hükm-i küllîden ibâret olmakla ber-kâide zabt ve ihâta olununca onun mevzûʿu zımnında münderic olan bi'l-cümle mesâil-i ferʿiyye-i cüz'iyyelerini zabt ve ihâta hâsıl olmuş addolunabileceğinden musannif-i allâme hazretleri işbu yedi fen üzere tertîb ve te'lîf buyurdukları *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* nâm eser-i bî-hemtâlarının fenn-i evvelini iki nevʿa taksîm ederek, nevʿ-i ûlâ: لا ثواب إلا بالنية، والأمور بمقاصدها، واليقين لا يزول بالشك، والمشقة تجلب التيسير، والضرر يزال، والعادة محكمة gibi aslu'l-usûl olarak ber-vech-i âtî 38. mes'elede beyân olunacağı usûle tevfîkan kendilerinden istinbât ve istihrâc olunarak ahkâm-ı lâzimeleri tefrîʿ olunan kavâʿid-i külliyyeyi maʿrifet beyânında olup kavâʿid-i mezkûre ise fi'l-hakîka ahkâm-ı şerʿiyyenin edille-i şerʿiyyeden istinbât ve istihrâclarını ifâde ve teshîl husûsunda usûl-i fıkıh olup velev emr-i fetvâ ve kazâda olsa bile hakkıyla ihâta ve zabt olundukları hâlde ehl ve erbâbı bulunan fakîh derece-i ictihâdda terakkî edebilir.

وأكثر فروعها، ظفرت به في كتب غريبة أو عثرت به في غير مظنة إلا أني بحول الله تعالى لا أنقل إلا الصحيح المعتمد في المذهب، وإن كان مفرعا على قول ضعيف أو رواية ضعيفة نبهت على ذلك غالبا.

26. Mes'ele: Fenn-i evvelin her iki nevʿinde îrâd olunan kavâʿid-i külliyye ve davâbıt-ı mezkûreden istinbât ve istihrâc olunarak ferʿleri bulunan mesâil-i fıkhiyyenin ekserisini nüshalarının kıllet ve izzetlerine binâen her mahalde veya herkeste bulunamayan nüsah-ı garîbe ve kütüb-i nâdirede bulup veyâhûd nüsah-ı kesîresi bulunup hasbe'l-münâsebe bâbının ve mahall-i münâsibinin **[21]** gayrısında îrâd olunarak me'mûl olunmayan mahallerde muttaliʿ olup velâkin bi-havlihî ve kudretihî teʿâlâ bulup muttaliʿ olduğum her mesâil-i ferʿiyyeyi nakl ve îrâd eylemeyip belki mezheb-i muhtâr-ı Hanefîde sıhhatine iʿtimâd olunan mesâil-i cüz'iyyeyi nakl ve tefrîʿ edip hasbe'l-îcâb kavl-i zaʿîf veya rivâyet-i zaʿîfeye müferraʿ ve müstenid olanlardan nakl ve tefrîʿa lüzûm görülenleri ekseriyâ zaʿîflerine tenbîh ve işâret eyledim, demektir.

وحكي: أن الإمام أبا طاهر الدباس جمع قواعد مذهب أبي حنيفة سبعة عشر قاعدة، ورده إليها. وله حكاية مع أبي سعيد الهروي الشافعي، فإنه لما بلغه ذلك سافر إليه، وكان أبوطاهر ضريرا، يكرر كل ليلة تلك القواعد بمسجده بعد أن يخرج الناس منه، فالتف الهروي بحصير وخرج الناس وأغلق أبو طاهر باب المسجد وسرد منها سبعة، فحصلت للهروي سعلة فأحس به أبو طاهر فضربه وأخرجه من المسجد. ثم لم يكررها فيه بعد ذلك، فرجع الهروي إلى أصحابه وتلاها عليهم.

27. Mes'ele: Mahallinde hikâye olunduğuna göre meşâyıh-ı Hanefiyyeden Ebû Tâhir Debbâs aʿmâ olup İmâm-ı Aʿzam hazretlerinin bâb-ı ictihâdda düstûr-i mezheb ittihâz buyurdukları kavâʿid-i asliyyeyi on yedi kâidede cemʿ edip mezheb-i Hanefîyi kavâʿid-i mezkûreye redd ve ircâʿ ederek yatsı namâzını baʿde'l-edâ cemâʿat çıktıktan sonra mescidin kapısını kapayıp kavâʿid-i mezkûreyi evrâd ve ezkâr gibi dâimâ zikr ve tilâvetle istinbât-ı ahkâm eylemek muʿtâdı olduğu, eimme-i Şâfiʿiyyeden Ebû Saʿîd-i Herevî'nin mesmûʿu oldukda müsâferetle gelip mescid-i mezkûrde bir hasıra sarılarak ihtifâ edip cemâʿat mescidden çıktıktan sonra Ebû Tâhir muʿtâdı vechile kapıyı kapatıp kavâʿid-i mezkûreyi tekrâr ve tezkâra başlayıp nihâyet yedinci kâidenin itmâmı sırasında Ebû Saʿîde bir öksürük hâsıl olarak Ebû Tâhir'in haberi olmakla Ebû Saʿîd'i darb ve itâbla mescidden ihrâc edip baʿdehû kavâʿid-i mezkûrenin mescid-i mezbûrda tekrâr ve tezkârını terk edip Ebû Saʿîd de zabt edebildiği yedi kâideyi ashâb ve şâkirdlerine taʿlîm ve tedrîs ile istinbât-ı ahkâmda **[22]** istifâde eylemişlerdir. Bazılarının beyânlarına göre hikâye-i mezkûre Ebû Tâhir ile başkaları beyninde cereyân edip Ebû Saʿîd-i Herevî hazretleri nâkildir.

28. Mes'ele: Hikâyeden maksad, fukahâ-yı izâm nazarında kavâʿid-i mezkûrenin şânına tederrüce iʿtinâ ve ihtimâm olunduğu beyândır. Çünkü kavâʿid-i mezkûre kütüb-i müdevvenede neşr olunarak Hazret-i İmâm'a nisbetle beyne'l-ulemâ tekarrur etmeden başkaları kendilerine nisbet ederek muktezâlarıyla amel husûsunda iʿtibâr ve iʿtimâddan sukûtu havfına mebnî olmakla (مَن كَتَم عِلمًا أَلْجَمَه اللهُ بِلِجامٍ مِن النار)[1] hadîs-i şerîfiyle ihâfa ile menʿ buyurulan ketm-i ilm kabîlinden değildir. Zîrâ mezheb-i Hanefî üzere te'lîf olunan bir kitâbda neşr olunarak her kesimin istifâdesi derkârdır.

1 "Bildiği bir konuda kendisine danışılan kimse bilgisini gizlerse kıyamet günü ağzına ateşten bir gem vurulur." Ebû Dâvûd, "İlim", 9, r. 3658; Tirmizî, "İlim", 3, r. 2649; İbn Mâce, "İftitâh", 24, r. 265.

النوع الثاني في معرفة الضوابط وما دخل فيها وما خرج عنها: وهو أنفع الأقسام للمدرس والمفتي والقاضي، فإن بعض المؤلفين يذكر ضابطا ويستثني منه أشياء، فأذكر فيه أني زدت أشياء أخر، فمن لم يطلع على المزيد ظن الدخول وهي خارجة كما ستراه؛ ولهذا وقع موقعا حسنا عند أهل الإنصاف، وابتهج به من هو من أولي الألباب.

29. Mes'ele: Fünûn-i sebʿadan fenn-i evvelin nevʿ-i sânîsi mesâil-i fıkhiyye istinbât ve istihrâc olunan davâbıt-ı külliyye ve davâbıt-ı mezkûrenin fürûʿ ve cüz'iyyâtından olarak mevzûʿu zımnında münderic ve muktezâsına muvâfık olup üzerine tefrîʿ olunacak ve muktezâsına muhâlif olup hâric olarak onlardan istisnâ olunan mesâil-i fıkhiyyeyi maʿrifet beyânında olmakla, bu nevʿin mündericâtı belki her iki nevʿi şâmil olan fenn-i evvelin müfâdı taʿlîm ve tedrîs için müderrislere ve iʿlâm ve iftâ için müftîlere ve ihkâk-ı hakla ilzâm veya menʿle kazâ için kâdîlara ve her vechile istifâde için erbâb-ı mutâlaʿaya aksâm-ı sâire ve fünûn-i bâkiyeden daha nâfiʿ ve müfîddir.

Zîrâ gerek usûl ve gerek fürûʿda bazı müellifler kavâʿid ve davâbıt-ı mezkûreden **[23]** bazılarını zikr edip muktezâlarına muhâlif olarak onun hükmünden bazı mesâilin istisnâsıyla iktifâ ederler. Hâlbuki mahallerinde beyân edilerek görüleceği vechile onların istisnâ ettikleri mesâil üzerine ben birçok mes'ele ziyâde edeceğim ki onların da gerek kavâʿid ve gerek davâbıtın müfâd ve muktezâlarına muhâlif olarak hükümlerinden müstesnâ olduklarına vâkıf olamayan müderrisler taʿlîm ve tefhîmlerinde ve müftîler iftâlarında ve kâdîlar kazâlarında ve erbâb-ı mutâlaʿa istifâdelerinde onların da hükm-i kavâʿidde duhûllerine kâil olarak hükm-i şerʿîlerini beyânda hatâ ederler. İşte bu hikmete binâen benim bu eserim erbâb-ı insâf nazarlarında karîn-i takdîr ve rehîn-i kabûl olarak ûlîl-elbâb olanlar kemâl-i ibtihâc ve şevk ve sürûrla tilkâ ve kabûl buyurdular.

الفن الثاني: في بيان الفوائد، **الثالث**: معرفة الجمع والفرق، **الرابع**: معرفة الألغاز، **الخامس**: الحيل، **السادس**: الأشباه والنظائر، السابع: ما حكي عن الإمام الأعظم وصاحبيه والمشايخ المتقدمين والمتأخرين من المكاتبات المطارحات والمراسلات والغريبات.

وأرجو من كرم الله الفتاح أن هذا الكتاب إذا تم بحول الله وقوته يصير نزهة للناظرين، ومرجعا للمدرسين، ومطلبا للمحققين، ومعتمدا للقضاة والمفتين، وغنيمة للمحصلين وكشفا لكرب الملهوفين.

30. Mes'ele: Bu kitâbın hâvî olduğu fünûn-i sebʿadan; fenn-i sânî *fevâid-i fıkhiyye*, fenn-i sâlis *fark ve cemʿ*, fenn-i râbiʿ *elgâz-ı fıkhiyye*, fenn-i hâmis *hiyel-i şerʿiyye*, fenn-i sâdis *eşbâh ve nezâir*, fenn-i sâbiʿ de İmâm-ı Aʿzam hazretleriyle Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed ve sâir meşâyıh-ı mütekaddimîn ve müte'ahhirîn beyninde tahkîk-i makâmla tedkîk-i ahkâm ve tenvîr-i efkâr ve teşhîz-i ezhân için cereyân eden *mükâtebât* ve *mutârahât* ve *murâselât* ve *vakâyiʿ-i garîbeler* beyânında olup Fettâh-ı Kerîm olan Cenâb-ı Hakk'a eltâf-ı ilâhiyyesinden ümîd ve intizâr eder.

Belki benim bu kitâbım karîn-i hitâm oldukda erbâb-ı mutâlaʿa için bir mesîre-i nüzhet ve ehl-i tedrîs için merci-ʿi vüsʿat ve ehl-i tahkîk ve erbâb-ı **[24]** tedkîk için bir matlab-ı füshat ve erbâb-ı iftâ ve ashâb-ı kazâ için bir düstûr-i istinâd ve iʿtimâd ve ehl-i tahsîl ve erbâb-ı diyânet için bir ganîmet-i uzmâ ve kendisine hâdise-yi dehriyye ve avârız-ı beşeriyye urûzuyla hükm-i şerʿîsini taʿyîn ve istifâde husûsunda giriftâr-ı gumûm ve dûçâr-ı hümûm olan erbâb-ı ibtilâ ve ekdârın âlâm ve ekdârını izâle ederek ebvâb-ı meserretlerini keşşâf-ı füyûzât olacaktır, demek olup lâkin bazı erbâb-ı vukûfun beyânlarına göre merhûmun ömrü, maksadını îfâya vefâ etmediğinden fenn-i sâbiʿ hakkındaki vaʿdini incâza muvaffak olamayarak başkası tarafından bazıları noksân olarak ikmâl ve itmâm edilmiştir.

31. Mes'ele: Îzâhât-ı vâkıʿadan müstefâd ve 33. mes'elede tasrîh olunduğu üzere *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* fenn-i sâdisin ismi olmakla bu kitâba onunla tesmiye cüz'ün ismiyle külle tesmiye kabîlinden olup 4551. mes'elede beyân olunacağı üzere *elgâz*, *lâm*ın veyâhûd *lâm*ın ve *gayn*ın zamme veya fethalarıyla *lügaz*ın cemʿi olup "taʿmiye olunarak mestûru'l-merâm olan kelâm" demek olup lisân-ı Türkî'de *bilmece* denir ki tenvîr-i efkâr ve teşhîz-i ezhân ve erbâb-ı zekâ ve ashâb-ı dehânın derece-i zekâ ve kuvve-i idrâki ve intikâliyyelerini tecrübe ve imtihân için edeben ve şiʿren, nazmen veya nesren maksûdün bi'l-ifâde şeyleri taʿmiye ve ibhâm ederek muʿammâdan farkı meselâ 4553. mes'elede beyân olunacağı üzere "Dünyâda bulunan

suların en efdali hangileridir?" gibi suâl tarîkiyle îrâd olunmasıdır ki bu suâlin cevâbı da mes'ele-i mezkûrede mezkûrdür.

32. Mes'ele: Hâzâ "huz hâzâ" demek takdîrinde olarak ﴿هٰذَا وَاِنَّ لِلطَّاغِينَ لَشَرَّ مَاٰبٍ﴾[1] âyet-i celîlesinde olduğu gibi mâ ba'dında zikir ve beyân olunan kelâm veya bahsi mâ kablinde beyân olunana rabt ederek muhâtabı îkâz ile nazar-ı dikkatini celb için îrâd olunup bu makâmda işbu eserim beyân olunan evsâf-ı lâzimeyi hâiz olarak şâyân-ı i'tinâ ve ihtimâm bir eser-i bî-hemtâdır, demektir. **[25]**

لأن الفقه أوّل فنوني، طالما أسهرت فيه عيوني وأعملتُ بدني إعمالَ الجدّ ما بين بصري ويدي وظنوني، ولم أزل منذ زمن الطلب أعتني بكتبه قديمًا وحديثًا، وأسعى في تحصيل ما هُجِر منها سعيًا حثيثًا إلى أن وقفت منها على الجم الغفير، وأحطت بغالب الموجود في بلدنا القاهرة مطالعة وتأمّلًا بحيث لم يفتني إلا النزر اليسير، ما ستراه عند سردها مع ضمّ الاشتغال والمطالعة لكتب الأصول من ابتداء أمري، ككتاب البزدوي، والإمام السرخسي، والتقويم لأبي زيد الدبوسي، والتنقيح وشرحه وشرح شرحه وحواشيه، وشروح البزدوي من الكشف الكبير والتقرير، حتى اختصرت تحرير المحقق ابن الهمام وسميته: «لب الأصول». ثم شرحت المنار شرحًا جاء بحوله وقوته فائقًا على نوعه.

32. Mes'ele: Zîrâ fenn-i celîl-i fıkıh ibtidâen tahsîli uğrunda bütün gece hâb-ı rahatımı terk ederek gözümle me'âni-yi maksûdeye delâlet eden elfâzın ibâre ve nukûşuna nazar ve hâme-i destimle elfâz ve ibâresine delâlet eden nukûş ve hudûdunu tahrîr ve terkîmle te'lîf ve kuvve-i akliyye ve havâss-ı fikriyyemle mesâilini tahkîk ve ahkâm-ı şer'iyyelerini tedkîk ve mülâhaza ederek bütün a'zâ ve kuvâmı tahsîline cehd ve gayretle bezl ederek çalıştığım ve taleb ve tahsîline bed' edip başladığım günden beri gerek kütüb-i kadîme ve gerek âsâr-ı cedîde-i nefîseden bulunan usûl ve fürû'a dâir bi'l-umûm kütüb-i dîniyyenin tedkîk ve mütâla'asıyla istinsâh ve tahrîr ve te'lîflerine dikkat ve i'tinâ ederek a'sâr-ı sâlifede te'lîf olunup kûşe-i hicrân ve zevâyâ-yı nisyâna atılan âsâr-ı eslâfı ihâta ile muhâfaza-i hâfızada nakş ve nigâr ederek tenvîr-i sudûr ve tezyîn-i sahîfe ve sutûrdan bir ân hâlî kalmayarak menşe-i neş'etim olan Mısr-ı Kâhire'de bulunan kütüb-i

---

1 "Bu böyledir. Öte yandan azgınlara da çok kötü bir gelecek vardır." Sâd, 38/55.

mevcûdenin pek çoklarını nazar-ı imzâ ile mîzân-ı mütâlaʿadan geçirip ümmehât-ı usûlden kitâb-ı Pezdevî ve İmâm-ı Serahsî ve Ebû Zeyd ed-Debûsî gibi fuhûl-i ulemânın âsâr-ı celîlelerinden bulunan *Takvîm* ve *Tenkîh* ve şerhleri ve şerhlerinin şerhleri ve hâşiyeleri ve *Keşf-i Kebîr* ve *Takrîr* gibi şurûh-ı Pezdevî'yi tedkîk ve mütâlaʿa ile iştigâlimi damm ve ilâve ederek bu eserime **[26]** me'haz ittihâz ettiğim ber-vech-i âtî 35. mes'elede beyân olunacak yetmiş bir kadar kütüb-i fıkhiyye-i mevsûka ve fetâvânın taʿdâd ve beyânında göreceğin vechile kütüb-i fıkhiyyeden pek azı bile nazar-ı tedkîk ve mütâlaʿamdan kaçmamıştır.

Hattâ Muhakkık İbn Hümâm'ın usûl-i fıkıhtan *Tahrîr* nâm eser-i mânend-i cevherini ihtisâr ederek *Lübbü'l-Usûl* tesmiye edip baʿdehû bi-havlihî ve kuvvetihî teʿâlâ akrân ve emsâline fâik ve nevʿi içinde kendisiyle iftihâr ve ibtihâca lâyık sûrette *Metn-i Menâr*'ı şerhle uyûn-i muhassılîni tenvîr buyurmuşlardır. Cenâb-ı Hakk saʿylerini meşkûr ve amellerini makbûl ve mebrûr buyursun.

فنشرع إن شاء الله تعالى بحوله وقوته، فيما قصدناه من هذا التأليف بعد تسميته: بـ«الأشباه والنظائر» تسمية له باسم بعض فنونه، سائلًا من الله تعالى القبول، وأن ينفع به مؤلِّفه ومن نظر فيه أنه خير مأمول وأن يدفع عنه كيد الحاسدين وافتراء المتعصبين.

33. Mes'ele: Musannif-i allâme dîbâce ve sebeb-i te'lîf ve kitâbın sûret-i tertîb ve keyfiyyet-i tahsîl ile fenn-i celîl-i fıkıhtaki âsâr-ı mesâʿîsini baʿde'l-beyân gâye-i emelini de beyân için 31. mes'elede işâret olunduğu üzere işbu eserine cüz'ün ismiyle külle tesmiye tarîkiyle fenn-i sâdisin ismi olan *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* ismiyle baʿde't-tesmiye Cenâb-ı Hakk'ın havl ve kudretinden bu eserin hüsn-i kabûlüyle gerek kendisi ve gerek tedrîs ve tederrüsü ve tedkîk-i mütâlaʿada bulunanların müstefîd olmaları husûsunda istimdâd ve istirhâmla maksad-ı aksâ olan eserin te'lîf ve tahrîrine bed' ve mübâşeretle emelinin husûlünde tevfîkât-ı İlâhî'ye refîk ve rehber buyurularak hasûd-i bî-sudun her türlü kir ve hîlesi ve müteʿassıbîn-i muʿannidînin mâniʿ-i istiğfâr olmaları husûsunda inâd ve ısrârla onun iftirâlarını defʿ ve izâle ile şerlerinden vikâye ve muhâfaza buyurulması niyâzıyla tahsîl-i kemâl için nasıl çalışmak lâzım olduğunu ber-vech-i âtî kısımla ifâdeye şurûʿla buyurur ki:

ولعمري إن هذا الفن لا يدرك بالتمني ولا ينال بسوف ولعل ولو أني، ولا يناله إلا من كشف عن ساعد الجدّ وشمّر واعتزل أهله وشدّ المِئْزَر وخاض البحار وخالط العجاج يدأب في التكرار والمطالعة بكرةً وأصيلًا وينصب نفسه للتأليف والتحرير بياتًا ومقيلًا ليس له همة إلا معضلة يحلّها أو مستصعبة عزّت على القاصرين ويرتقي إليها ويحلّها؛ على أن ذلك ليس من كسب العبد وإنما هو من فضل الله تعالى يؤتيه من يشاء.

34. Mes'ele: [27] Beni yoktan var edip nutk ve idrâkla envâʿ-i sâireden mümtâz ve hâtır ve hayâle gelmeyen ve havsala-i beşere sığmayan ve tavk-ı ihâta ve iktidârın fevkinde bulunan nîce eltâf-ı ilâhiyyesiyle taltîf buyurarak ömür ve âfiyet ihsânıyla ser-firâz buyuran Feyyâz-ı mutlak hazretlerine kasem ederim ki bi'l-umûm efrâd-ı beşeriyyenin bi'l-cümle saʿâdet-i dîniyye ve dünyeviyyesini kâfil olan fenn-i celîl-i fıkhın tahsîl ve idrâkı öyle temennî ve niyâzla ârzû-yı mücerredle karîn-i husûl ve ileride çalışırız veya keşke kuvve-i mâliyye ve istitâʿat-i mâddiyye ve maʿneviyyeye mâlik olsak kesb ve istihsâline bezl-i mukadderet eder idik gibi emân-ı vâhîye ile vusûl olunmaz. Zîrâ niʿmet külfette ve külfet de niʿmete göre olmak hikmet-i celîlesine binâen bahr-i bî-pâyân fıkıhtan sayd-ı dürer ve cevâhir eylemek sâhil-i bahrde imrâr-ı evkât ve ifnâ-yı ömürle hâsıl olmayıp belki teşmîr-i sâk-ı himmet ve dâmen-der-meyân-ı gayretle mâniʿ-i feyz ü tekemmül olan ehl ve iyâl ve akrabâ ve teʿallukâttan hicrânla bi'l-cümle alâ'ik-ı avâ'ikten dûr ve cemâl-i dil-ârâ-yı evtânın letâif-i zâile ve avâtıf-ı mâ'ilesinden mehcûr olarak tahsîl-i kemâlât kasdıyla meyân-ı iʿtinâ ve ihtimâma nıtâk-ı cedd ve gayreti bend ederek deryâlara dalıp toz ve dumanlara karışıp leylen ve nehâran fünûn-i lâzimenin tedkîk ve mütâlaʿasını evrâd ve ezkâr, mertebe-i dîniyye gibi iʿtibâr ederek te'lîf ve tahrîrlerine hasr-ı enfâsla fikrini ya nice mesâil-i muʿdile-i mühimmenin hall ve îzâhında veyâhûd erbâb-ı tekâsül ve nihâdının istisʿâb ederek semtine tekarrubdan izhâr-ı acz ettikleri dekâyık-ı müşkilenin zirve-i beyânına vusûl ve suʿûda tırmanarak kaʿrına vusûl ve vukûfla hall-i merâm ve nâil-i maksad ve makâm olmakla hâsıl olup bu ise mahdûdü'l-kudret olan abd-i âcizin kesb ve iktidârından hâric olmakla ancak ﴿يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ﴾[1] ve (مَن يُرد اللهُ به خيرا يُفَقِّه في الدِّين)[2] muktezâlarınca

1 "O, dilediğine hikmeti verir." Bakara, 2/269.
2 "Allahu Teâlâ hayr murad ettiği kimseyi dinde fakih eyler." Buhâri, "İlim", 13, r. 71; Müslim, "İmâre", 175.

[28] Cenâb-ı Hakk'ın inâyet ve ihsânına mütevakkıf olarak tevfîkât-i ilâhiyyenin refîk ve rehber olmasına menût ve mütevakkıf olduğundan ﴿وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى﴾[1] muktezâsınca ber-vech-i beyân her türlü alâyık-ı beşeriyyeden katʿ-ı alâka ederek cidd-i tâm ve bezl-i mukadderetle takdîr-i İlâhî'ye tevfîkini niyâz ve istirhâma çalışmakla hâsıl olur.

[*el-Eşbâh ve'n-Nezâir*'in Kaynakları]

وها أنا أذكر الكتب التي نقلت منها مؤلفاتي الفقهية التي اجتمعت عندي في أواخر سنة ثمان وستين وتسعمائة. فمن شروح الهداية: النهاية وغاية البيان ومعراج الدراية والبناية والعناية وفتح القدير. ومن شروح الكنز: الزيلعي والعيني ومسكين. ومن شروح القدوري: السراج الوهاج والجوهرة والمجتبى والأقطع. ومن شروح المجمع: شرح المصنف وابن الملك ورأيت شرحًا للعيني. وقفًا، وشرح منية المصلي لابن أمير حاج، وشرح الوافي الكافي، وشرح الوقاية والنقاية وإيضاح الإصلاح، وشرح تلخيص الجامع الكبير للعلامة الفارسي وتلخيص الجامع للصدر الشهيد والبدائع للكاشاني، شرح التحفة والمبسوط شرح الكافي وكافي الحاكم الشهيد وشرح الدرر والغرر لملا خسرو والهداية وشرح الجامع الصغير لقاضيخان وشرح مختصر الطحاوي والاختيار. ومن الفتاوى: الخانية، والخلاصة، والبزّازية، والظهيرية، والولوالجية، والعمدة، والعدة، والصغرى، والواقعات للحسام الشهيد، والتنبيه، والقنية، والمنية، والغنية، ومآل الفتاوى، والتلقيح للمحبوبي، وتهذيب قلانسي، وفتاوى قاري الهداية، والقاسمية، والعمادية، وجامع الفصولين، وكتاب الخراج لأبي يوسف، وأوقاف الخصّاف، والإسعاف، والحاوي القدسي، والتتمّة، والمحيط الرضوي، والذخيرة، وشرح منظومة النسفي، وشرح منظومة ابن الوهبان له ولابن الشحنة، والصيرفية، وخزانة الفتاوى، وبعض خزانة الأكمل، وبعض السراجية، والتاتارخانية، والتجنيس، وخزانة الفقه، وحيرة الفقهاء، ومناقب الكردري، وطبقات عبد القادر، والله تعالى أعلم.

35. Mes'ele: İşte 968 [1561] senesi evâhirinde nezdimde bulunup kütüb-i fıkhiyye te'lîfine muvaffak olduğum âsâr-ı fıkhiyyeme me'haz olarak onlardan nakl-i mesâil eylediğim kütüb-i muʿtebere ve ümmehât-ı fıkhiyye

1 "İnsana, kendi çalışmasından başkası yoktur." Necm, 53/39.

ber-vech-i âtî beyân olunacak kitâblar der ki: ﴿إِنَّ هٰذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولٰى صُحُفِ اِبْرٰهِيمَ وَمُوسٰى﴾[1] silk-i celîle-i sülûkle onları naklediyorum ki "Eserimin **[29]** hangi meselesinde iştibâh olunursa mürâcaʿatla hall-i iştibâh buyurulsun." demek olup onlar da:

Şurûh-ı *Hidâye*'den *Nihâye*, *Gâyetü'l-Beyân*, *İnâye*, *Miʿrâcü'd-Dirâye*, *Binâye*, *Gâye*, *Fethü'l-Kadîr*;

Şurûh-ı *Kenz*'den Zeylaʿî, Aynî, *Miskîn*;

Şurûh-ı *Kudûrî*'den *Sirâcü'l-Vehhâc*, *Cevhere*, *Müctebâ*, *Aktâʿ*;

Şurûh-ı *Mecma*ʿdan Musannifek ve İbn Melek şerhleri, vakf olarak şerh-i Aynî, İbn Emîri-l-Hâcc'ın *Münye* şerhi, *Kâfî*'nin *Vâfî* şerhi, *Şerh-i Vikâye Nukâye*, *Îzâhu'l-Islâh*; Allâme-i Fârisî'nin *Telhîsu'l-Câmiʿi'l-Kebîr* şerhi, Sadr-ı Şehîd'in *Telhîsu'l-Câmiʿi*, Mollâ Hüsrev'in *Gurer Şerh-i Düreri*, Kâsânî'nin *Bedâi*ʿi, şerhi *Tuhfe*, Şerh-i *Kâfî-i Mebsût*, Hâkim-i Şehîd'in *Kâfî*'si, *Hidâye*, Kâdîhân'ın *Câmiʿü's-Sağîr* şerhi, *Şerh-i Muhtasar-ı Tahâvî*, *İhtiyâr*.

Ve Fetâvâ'dan; *Hâniyye*, *Hulâsa*, *Bezzâziyye*, *Zahîriyye*, *Velvâliciyye*, *Umde*, *Udde*, *Suğrâ*, Hüsâm Şehîd'in *Vâkıʿât*'ı, *Kunye*, *Münye*, *Gunye*, *Meâlü'l-Fetâvâ*, *Telkîh-ı Mahbûbî*, *Tehzîb-i Kalânisî*, *Fetâvâ-yı Kârii'l-Hidâye*, *Kâsımiyye*, *İmâdiyye*, *Câmiʿü'l-Fusûleyn*, Ebû Yûsuf'un *Kitâbü'l-Harâc*'ı, *Evkâf-ı Hassâf*, *İsʿâf*, *Hâvî'l-Kudsî*, *Tetimme*, *Muhît-ı Radavî*, *Zahîre*, *Şerh-i Manzûmet-i Nesefî*, bir de İbn Şihne'nin diğeri İbn Vehbân'ın *Manzûme* şerhleri, *Sayrafiyye*, *Hizânetü'l-Fetâvâ*, bazı *Hizânetü'l-Ekmel*, bazı *Sirâciyye*, *Tâtârhâniyye*, *Tecnîs*, *Hizânetü'l-Fıkh*, *Zahîretü'l-Fukahâ*, *Menâkıb-ı Kerderî*, *Tabakât-ı Abdülkâdir* gibi 72 kadar kütüb-i muʿteberdir.

---

1 "Bunlar önceki kitaplarda, İbrahim ve Musa'nın kitaplarında da vardır." Aʿlâ, 87/18-19.

[BİRİNCİ FEN: KAVÂʿİD-İ KÜLLİYYE]

[KÜLLÎ KÂİDELERİN BİRİNCİ NEVʿİ]

الفن الأول: في القواعد الكلية

الأولى: «لا ثواب إلا بالنية». صرح به المشايخ في مواضع من الفقه.

أولها: في الوضوء، سواء قلنا إنها شرط الصحة كما في الصلاة والزكاة والصوم والحج أو لا، كما في الوضوء والغسل.

36. Mes'ele: Musannif-i allâme ebhâs-ı mebâdiyeyi baʿde'l-beyân makâsıda şuruʿla buyurur ki, fünûn-i sebʿadan fenn-i evvel efʿâl-i mükellefînin ahkâm-ı şerʿiyyeleri kendilerinden istinbât olunan kavâʿid-i külliyye beyânında olup kavâʿid-i mezkûreden biri bi'l-iktizâ [1](إنما الأعمال بالنيات) hadîs-i şerîfinden müstefâd olarak inde'l-Hanefî hükm-i uhrâyâ **[30]** muhtass olan لا ثواب إلا بالنية külliyyesi olup fukahâ-yı izâm hazerâtından bazıları kâide-i mezkûrenin müfâdını kütüb-i fıkhiyyenin mevâzıʿ-ı adîdesinde tasrîh ve beyân buyurup mevâzıʿ-ı mezkûreden biri gerek namâz ve zekât ve savm ve hac gibi maksûdun bizzât olarak taʿabbüd için meşrûʿ buyurulan ibâdet-i hâlisede olduğu gibi: [2]﴿وَمَا أُمِرُوا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اللهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ âyet-i celîlesi ve icmâʿ-ı ümmetle sâbit olarak niyyetin şart-ı sıhhat olduğuna kâil olalım. Ve gerek abdest ve gusülde olduğu gibi vesâilden olmakla adem-i iştirâtıyla hükmedelim. Kitâb-ı vudû'da tasrîh buyurulmuştur.

37. Mes'ele: 25. mes'elede işâret olunduğu üzere *kavâʿid* kâidenin ve *davâbıt* dâbıtanın cemiʿleri olarak lügatte; ما يبتنى عليه الغير maʿnâsına, yaʿnî *esâs* ve *asıl* maʿnâlarına olup ıstılâhda; mevzûʿları zımnında münderic olan mesâil-i cüz'iyyenin ahkâm-ı lâzimeleri kendilerinden istinbât olunarak bilinmeleri için mesâil-i mezkûreye muntabık olan hükm-i küllî maʿnâsınadır.

38. Mes'ele: Kavâʿid-i mezkûreden mesâil-i mezbûreyi istinbâtın tarîki, meselâ; namâz veya zekât veya oruç emsâli kâide-i külliyyenin mevzûʿu zımnında münderic olan efʿâl-i mükellefden birini mevzûʿ ve kâide-i külliyyenin mevzûʿunu mahmûl yaparak hâsıl olan kazıyyeyi nefs-i kâideye suğrâ

1 "Ameller(in sevabı) niyetlere göredir." Buhârî, "Bedü'l-Vahy", 1. r. 1; Müslim, "İmâre", 155.

2 "Halbuki onlara, Allah'a kulluk etmeleri, bu dini yalnız O'na has kılmaları emredilmişti." Beyyine, 98/5.

sehletü'l-husûl olarak ilâve olundukda şekl-i evvelden bir kıyâs-ı iktirânî hâsıl olup suğrâda mahmûl ve kübrâda mevzûʿ olarak tekerrür eden hadd-i evsat terk olunarak suğrânın mevzûʿuyla kübrânın mahmûlünden terkîb eden kazıyye istinbâtı matlûb olan mes'elenin aynı olur.

Meselâ; "Her ibâdetin sıhhatinde niyyet şarttır." külliyyesinden namâz ve emsâli ibâdetlerin sıhhatlerinde niyyetin şart olarak farz olduğunu istinbât kasd olunduğunda "Namâz ibâdettir. Her ibâdetin sıhhatinde niyyet şart olarak farzdır." denildikde bir kıyâs-ı iktirânî olup "tekerrür eden ibâdetler terk olunduğunda" öyle ise "Namâzın sıhhatinde niyyet şart olarak farzdır." demek lâzım gelir ki isbât ve istinbâtı matlûb olan mes'elenin aynıdır. **[31]**

Kâide-i Külliyye - Kâide-i Ekseriyye

39. Mes'ele: Gerek kâide ve gerek zâbıta *külliyye* veya *ekseriyye* olarak ikişer kısım olup mevzûʿları zımnında münderic olan bi'l-cümle mesâilin hükümleri hükm-i kâideye muvâfık olarak dâhil olursa *külliyye* olup onlardan bazıları muhâlif olarak hâric olursa *ekseriyye* denir.

Meselâ, gerek Kitâb ve gerek icmâʿla sâbit olarak "Her ibâdetin sıhhatinde niyyet şarttır." kâidesi, bir kâide olup hâlbuki mevzûʿu zımnında münderic olarak eşref-i ibâdâttan olan îmân ve Îslâm gibi bazı efʿâl-i mükellef ibâdet-i mahzâ olup âdete ihtimâlî olmayarak tefrîk ve temyîze muhtâc olmayan ibâdetlerin sıhhatleri niyyetle meşrût olmadıkları cihetle hükm-i kâideye muhâlif olarak muktezâsından hâric olmakla kâide-i mezkûre külliyye olmayıp belki ekseriyyedir.

Zîrâ 345. mes'elede beyân olunacağı üzere niyyet, ibâdeti âdetten ve farz ve vâcib olan ibâdetlerin bazılarını bazılarından temyîz için meşrûʿ kılınmakla îmân ve İslâm ve maʿrifet-i Bârî emsâli mahzâ ibâdet olup âdeten muhtemel olmayanların sıhhatleri niyyetle meşrût değildir. Onun için 65. mes'elede beyân olunacağı üzere mükrehin sıhhat-i îmân ve İslâm'ı müttefakun aleyh olup ikrâh ise niyyete münâfîdir.

Ve kezâ inde'l-Hanefî; "Sıhhat-i salât için meşrûʿ kılınan hadesten tahâret ve necâsetten tahâret ve erkân-ı mefrûza emsâli vesâilin sıhhatlerinde niyyet şart değildir." kazıyyesi bir kâide olup hâlbuki nebîz-i temr ve

sü'r-i himâr gibi meşkûku't-tahâre olan sıvılar ile alınan abdest ve edilen guslün ve suyu istiʿmâlden acz hâlinde bunlardan halef olarak edilen teyemmümlerin sıhhatlerinde niyyet şart olarak, hükm-i kâideye muhâlif olmakla hükm-i kâideden müstesnâ olarak kavâʿid-i mezkûrenin *ekseriyye* olup *külliyye* olmamaları lâzım gelir ise de "Her ibâdetin sıhhatinde niyyet şartır." külliyyesi "âdete muhtemele olan her ibâdetin" kaydıyla ve "Hadesten tahâret gibi vesâilin sıhhatlerinde niyyet şart değildir." külliyyesinde "Mâ-i mutlak-ı tahûr ile hadesten tahâretin sıhhatinde niyyet şart değildir." diyerek takyîd olundukda küllî oldukları beyândan müstağnîdir. **[32]**

Tenbîh

40. Mes'ele: Her ne kadar beyân olunduğu üzere kavâʿid-i mezkûre takyîd olunarak külliyyetleri muhâfaza olunsa bile musannif-i allâmenin *Fevâid-i Zeyniyye*'sinde beyânına göre kavâʿid-i mezkûrenin cümlesi Hazret-i İmâm'dan menkûl olarak sâbit olmayıp, belki bazı meşâyıh-ı Hanefiyyenin kelâmlarından istinbât olundukları cihetle vâkiʿ olan bir hâdisenin bir kitâb-ı mevsûkta aynen mes'elesi bulunmadıkça kavâʿid-i mezkûreye tatbîkle iftâ ve kazâ câiz değillerdir.

Zîrâ 29. mes'elede beyân olunduğu üzere kavâʿid-i mezkûreden hükm-i mes'elenin istisnâsı câiz olmakla asıl hâdisenin hükmü, hükm-i kâideye muhâlif olup muktezâ-yı kâide verilen iftâ veya kazânın hilâf-ı şerʿ olarak adem-i nefâzları zarûrîdir.

[BİRİNCİ KÂİDE: NİYET OLMAKSIZIN SEVÂB OLMAZ]

[القاعدة الأولى: لاثواب إلا بالنية]

41. Mes'ele: Fenn-i evvelin nev'-i evvelinde inde'l-Hanefî tâʿat üzerine tefaddulen isâbe ve maʿsiyet üzerine karîn-i afv olmaz ise istihkâk-ı ikâb gibi hükm-i âhirete muhtass olan لا ثواب إلا بالنية külliyyesi bi'l-iktizâ' , hadîs-i şerîfinden istinbât olunarak asl-ı külliyye لا ثوابَ لطاعةِ المكلَّف ولا عقابَ لمعصيته إلا بنيته[1] takdîrinde olup fiil-i mükellef me'mûrun bih olup da karîn-i niyyet olarak tâʿat ise tefaddulen sevâb terettüb ederek mükellefin müsâb

1 Mükellefin itaat karşılığında alacak olduğu sevabı ile masiyet karşılığında alacak olduğu günahı ancak niyetiyle gerçekleşir.

olması ve menhiyyün anh olarak maʿsiyet ise karîn-i afv-ı ilâhî olmadıkça hasbe'l-adâle müstahikk-ı ikâb olması ancak niyyete mütevakkıf olup bilâ-niyyet vâkiʿ olan tâʿat üzerine sevâb ve maʿsiyet üzerine istihkâk-ı azâb terettüb etmez.

Binâenaleyh, mücerred serinlemek veya taʿlîm ve teʿallüm kasdıyla alınan abdest ve edilen gusül ile her ne kadar namâz gibi sıhhatleri tahâretle meşrût olan bi'l-cümle efʿâl-i mükellef câiz ise de niyyete mukârin olmadıklarından üzerlerine sevâb terettüb etmeyeceği gibi, meselâ; hâl-i nevmde birinin üzerine düşüp de itlâf gibi bilâ-kasd vâkiʿ olan cinâyet üzerine de cezâ olarak istihkâk-ı ism terettüb eylemez. Ammâ hükm-i dünyevî olan damân-ı ziyân sâkıt olmaz. Zîrâ ânifen işâret olunduğu ve 44. mes'elede beyân olunacağı üzere kâide-i mezkûre tâʿat üzerine isâbe ve maʿsiyet üzerine istihkâk-ı azâb gibi hükm-i uhrevîye muhtass olmakla damân-ı itlâf gibi hükm-i dünyevî müfâdından hâric olarak ona şumûlü yoktur.

42. Mes'ele: Sevk-i ifâdeden müstebân olduğu üzere müteʿallak-ı hüküm olan fiil-i mükellef ya me'mûrun bih olup karîn-i niyyet olarak **[33]** tâʿat veya menhiyyün anh olarak ol vechile maʿsiyet veya taleb ve menʿ teʿalluk eylemeyerek mubâh olmak üzere üç kısım olup; tâʿatın muktezâsı karîn-i niyyet olursa isâbe ve maʿsiyetin muktezâsı karîn-i afv-ı ilâhî olmaz ise istihkâk-ı azâb olmakla asl-ı küllîye ânifen işâret olunduğu üzere لا ثواب لطاعة المكلف ولا عقاب لمعصيته إلا بالنية demek takdîrinde ise de hüsn-i zanna binâen لا ثواب إلا بالنية ile iktifâ olunmuştur.

43. Mes'ele: Kâide-i mezkûreye ber-vech-i âtî efʿâl-i mükellefden hadesten tahâret, necâsetten tahâret ve mestler üzerine mesh ve istikbâl-i kıble emsâli sıhhat-i ibâdetin şartları olarak meşrûʿ kılınmakla vesâilden addolunan ve ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾[1] muktezâsınca niʿam-i ilâhiyyeye şükrân-ı izdiyâd olmak üzere taʿabbüd için meşrûʿ buyurularak ibâdet olmakla mesâil ve makâsıd addolunan mutlakan salât-ı kâmile ve salât-ı cenâze ve secde-i tilâvet ve secde-i şükür ve iktidâ ve imâmet ve hutbe ve ezân ve ikâme ve savm ve zekât ve hac ve udhiye ve iʿtikâf ve keffârât ve iʿtâk ve cihâd ve vasiyyet ve vakıf ve nikâh ve kazâ ve mubâhât ve muʿâmelât ve hibe ve

---

1 "Cinleri ve insanları sadece bana kulluk etsinler diye yarattım." Zâriyât, 51/56.

talâk ve ricʿat ve yemîn ve ikrâr ve kısâs ve hatâ-i kırâat-i Kur'ân ve damân-ı ziyân ve vekâlet ve ibdâʿ ve iʿâre ve icâre ve kazf ve sirkat ve tefvîz-i talâk ve hulʿ ve zıhâr mesâili gibi 46 kadar ebvâb-ı fıkhiyyeden mesâil-i fıkhiyye tefrîʿ olunarak ahkâm-ı şerʿiyyeleri beyân olunacaktır.

Kâide-i Mezkûrenin Hadîs-i Şerîften Keyfiyyet-i İstinbâtı

وعلى هذا قرّروا حديث: «إنّما الأعمال بالنيات» أنّه من باب المقتضَى إذ لا يصحّ بدون التقدير؛ لكثرة وجود الأعمال بدونها فقدّروا مضافًا، أي: حكمَ الأعمال. وهو نوعان: أخرويٌّ: وهو الثواب واستحقاق العقاب، ودنيويٌّ: وهو الصحّة والفساد. وقد أريد الأخرويّ بالإجماع، للإجماع على أنّه لا ثواب ولا عقاب إلا بالنيّة، فانتفى الآخر أن يكون مرادًا إما لأنه مشترك. ولا عموم له أو لاندفاع الضرورة به من صحّة الكلام به فلا حاجة إلى الآخر، والثاني أوْجه لأن الأوّل لا يسلّمه الخصم؛ لأنه قائل بعموم المشترك.

44. Mes'ele: [34] Usûl-i fıkıhta beyân olunduğu üzere gerek âyet-i celîle ve gerek ehâdîs-i nebeviyye ahkâm-ı şerʿiyyeyi ifâdelerinde medhalleri olan ahvâl-i müşterekleri iʿtibâriyle aksâm-ı erbaʿaya münkasim olup:

1- Vücûh-i nazmları iʿtibâriyle; hâs, âmm, müşterek, müevvel.

2- Vücûh-i beyânları iʿtibâriyle; zâhir, nass, müfesser, muhkem, hafî, müşkil, mücmel, müteşâbih.

3- Vücûh-i istiʿmâlleri iʿtibâriyle; hakîkat, mecâz, sarîh, kinâye.

4- Maʿnâ-yı maksûda vücûh-i vukûfları iʿtibâriyle; bi'l-ibâre, bi'l-işâre, bi'd-delâle, bi'l-iktizâ ifâdeleri olup (إنما الأعمال بالنيات) hadîs-i şerîfi لا ثواب إلا بالنية külliyyesini bi'l-iktizâ ifâde etmekle fukahâ-yı izâm hazerâtı hadîs-i şerîf-i mezkûru, vücûh-i ifâdenin muktezâ bâbından olmak üzere takrîr ve beyân buyurmuşlardır.

Zîrâ إنما kelimesi nefy ve istisnâ maʿnâsını mütezammin olarak edât-ı kasr olup, kasr ise; تخصيص شيء لشيء ونفيه عما عداه[1] maʿnâsına olarak bir hükmü bir şeye isbât edip mâʿadâsından selbini mukayyed olmakla biri îcâb-ı kasdî diğeri nefy-i zımnî ve tebeʿî olarak; biri müsbet diğeri menfî iki hüküm ifâde edeceği gibi aʿmâl de amelin cemʿi olarak efrâd-ı mâsadaka

1 Bir hükmü (sadece) bir şeye tahsis etme ve (o şeyin) dışındakilerde o (hükmün uygulanabilirliğini) nefy etmektir.

aleyh karînesiyle harf-i taʿrîfte medhûlünün sâdık olduğu cemîʿ-i efrâda hükmün şumûlünü ifâde edeceğinden istiğrâka mahmûl olarak sâdık olduğu efrâd-ı amelin cümlesine hükm-i kasrın şumûlünü ifâde ederek hadîs-i şerîfin maʿnâsı bi'l-cümle aʿmâl-i mükellef ancak niyyetle vâkiʿ olup bilâ-niyyet hiçbir amel vâkiʿ ve sâbit olmâz, demek olup hâlbuki bilâ-niyyet elfâz-ı sarîha ile beyʿ ve icâre ve nikâh ve talâk ve itâk emsâli pek çok efʿâl-i mükellef sâbit olacakları gibi bilâ-mübâşere mücerred niyyetle namâz ve oruç ve zekât ve hac emsâli ibâdât ve muʿâmelât-ı sâireden pek çok aʿmâl-i mükellefte sâbit olmayarak hadîs-i şerîfin hükmü vâkıʿa muhâlif olarak kizbi lâzım gelip, hâlbuki ﴿وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ﴾[1] nass-ı celîl-i ilâhîsiyle min tarafillâh sıdk-ı mü'ebbed olan bi'l-cümle ahbâr-i Resûlillâh'ın kizbi muhâl olup, 170. mes'elede beyân olunacağı üzere aʿmâli mümkin olan kelâm ihmâl olunamayacağından mahall-i kelâmın delâletiyle maʿnâ-yı hakîkîsi irâde müteʿazzir **[35]** olunca ﴿وَسْئَلِ الْقَرْيَةَ﴾[2] âyet-i celîlesinde olduğu gibi zarûreten sıdk-ı mütekellim için mecâza haml olunarak, bir muzâf takdîriyle (إنما الأعمال بالنيات) demek إنما حُكم الأعمالِ بالنياتِ demek takdîrinde olarak aʿmâl ile hükm-i aʿmâl kasd olunup حكم ise sıhhat ve cevâz ve fesâd emsâli hükm-i dünyevî ile karîne-i niyyet olarak tâʿat üzerine terettüb-i sevâb ve maʿsiyet üzerine istihkâk-ı azâb maʿnâsına hükm-i uhrevî beyninde müşterek olup, müşterek ise inde'l-Hanefî umûmu gayr-i kâbil olarak karîne-i muʿayyene bulunmadıkça her iki maʿnâyı birlikte irâde müteʿazzir olmakla karîne-i muʿayyene ile maʿnâ-yı maksûd taʿayyün edene kadar hükmü tevakkuf olduğu gibi bu misillü mecâz hazfleri gerek inde'l-Hanefî ve gerek Şâfiʿîlere göre muktezâ olup, muktezâ ise maʿnâ olmakla bi'l-ittifâk elfâz-ı mahsûs olan umûmla muttasıf olmayıp hükm-i mezkûr ise defʿ-i zarûret için hasbe'l-iktizâ takdîr olunarak hükm-i dünyevî ile hükm-i uhrevîden birinin irâdesiyle zarûret müntefiye olarak الضرورة تتقدر بقدرها[3] muktezâsınca diğerini irâdeye hâcet kalmayacağından لا ثواب إلا بالنية kâidesinin hükmü ise eimme-i erbaʿa indinde mucmeʿun aleyh olmakla inde'l-Hanefî bi'l-icmâʿ takdîr olunan hüküm, tâʿat üzerine sevâb ve maʿsiyet üzerine istihkâk-ı azâb maʿnâsına hükm-i uhrevî tahsîs olunarak sıhhat ve fesâd ve cevâz ve adem-i cevâz emsâli hükm-i dünyevîyi irâdeye mahal kalmaz.

---

1 "O arzusuna göre de konuşmaz. O(nun sözleri) vahiyle bildirilenden başkası değildir." Necm, 53/3-4.
2 "Şehrin halkına sor." Yusuf, 12/82.
3 Zaruret miktarınca takdir olunur.

Zîrâ 46. mes'elede beyân olunacağı üzere hükm-i dünyevî olan sıhhat ve cevâzın mebnâsı vücûd, şurût ve erkân ve fesâd ve adem-i cevâzın esâsı bunlardan velev birinin fukdânı olup hükm-i uhrevîden bulunan sevâbın esâsı tâʿate ve istihkâk-ı azâbın mebnâsı maʿsiyete hulûs-ı niyyet olarak yekdiğerine münâfî ve mütebâyin olarak muhtelif olduklarından meselâ; tahâret zannıyla cevâz-ı salâta mâniʿ necâsetle kılınan namâzda şart-ı sıhhat olan tahâret bulunmadığından sahîh ve câiz olmayarak zimmet-i mükellefden vâcib sâkıt olmadığı hâlde 87. mes'elede îzâh olunacağı üzere hulûs-ı niyyete mukârin olursa müsâb olur. Ve biʿl-aks erkân ve şerâ'itini câmiʿ olarak riyâ ile kılınan namâz şurût ve erkânın câmiʿ olmakla câiz olarak zimmet-i mükellefden vâcib sâkıt olduğu hâlde hulûs-ı niyyete mukârin olmadığından hükm-i uhrevî olan sevâb terettüb eylemez.

45. Mes'ele: İştirâkın umûmuyla adem-i ittisâfına binâen İmâm Şâfiʿî hazretlerinin abdest ve gusül gibi vesâilin sıhhatlerinde **[36]** (إنما الأعمال بالنيات) hadîs-i şerîfiyle ve hatâ ve nisyân ile savmın adem-i fesâdında (رُفع عن أمتي: الخطاءُ والنسيانُ)[1] hadîs-i şerîfiyle eimme-i Hanefiyye aleyhine ihticâc ve istidlâli gayr-ı sahîhtir. Zîrâ beyân olunduğu üzere hükm-i hadîsi tashîh için takdîr olunan hüküm ile her iki maʿnâyı birden irâde bi'l-icmâʿ gayr-ı câizdir.

46. Mes'ele: Hulâsa-i kelâm ber-vech-i beyân inde'l-Hanefî müşterekin ve inde'ş-Şâfiʿî muktezâ ve mecâzın adem-i umûmlarına binâen bi'l-ittifâk hükm-i mezkûr ile hem hükm-i dünyevî ve hem de hükm-i uhrevîyi irâde müteʿazzir olmakla İmâm Şâfiʿî hazretleri (إنما الأعمال بالنيات) demek, لا أعمال إلا بالنيات diyerek nefy ve istisnâ' maʿnâsına olarak لا أعمال bi'l-mutâbaka asl-ı amelin ve bi'l-iltizâm hükm-i amel gibi vasf-ı amelin nefyini ifâde edip medlûl-i mutâbıkı olan asl-ı amelin nefyini irâde müteʿazzir olunca Hazret-i Peygamber'in biʿset ve risâletlerinden maksad-ı aslı, hill ve hurmet ve sıhhat ve fesâd gibi efʿâl-i mükellefin ahkâmını taʿlîm ve beyân olmasına binâen medlûl-i iltizâmî olan vasf-ı amel, yaʿni sıhhat ve fesâd gibi hükm-i dünyevîyi irâde taʿayyün ederek hükm-i mezkûru sıhhat ve fesâd ve cevâz ve adem-i cevâz gibi hükm-i dünyevîye haml ve tahsîsle إنما الأعمال بالنيات

1 "Ümmetimden hata ve unutma(nın hükmü) kaldırılmıştır." Fettenî, *Tezkire*, I, 91; İbn Adî, *el-Kâmil*, III, 209, r. 479; Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, II, 253; Ali el-Müttaki, *Kenzü'l-Ummâl*, IV, 233, r. 10307; Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, II, 64.

demek, إنما صحت الأعمال وجوازها وفسادها بالنيات[1] demek takdîrinde olarak hadîs-i şerîften لا صحة ولا فساد إلا بالنية[2] külliyyesini istinbât ederek gerek vesâil ve gerek mesâil bi'l-cümle ef'âl-i mükellefin sıhhat ve cevâzında niyyetin iştirâtına (رفع عن أمتي: الخطأ والنسيان) hadîs-i şerîfiyle istidlâl ederek hatâ ve nisyâna iftârla savmın adem-i fesâdına kâil olup, İmâm-ı Aʿzam hazretleri de (إنما الأعمال بالنيات) demek, لا أعمال إلا بالنيات demek takdîrinde olarak bi'l-mutâbaka asl-ı amelin nefyini mukayyed olup nefsü'l-emirde mevcûd ve bi'z-zarûre mütehakkik olan bir ameli nefiyden maksad üzerine terettüb edecek fâidesini nefy olup bir amelin ise sevâbdan aʿzam fâidesi olamayacağından nefy-i mezkûr kemâline masrûf olarak (إنما الأعمال بالنيات) demek, لا ثواب ولا عقاب لأعمال المكلف إلا بالنية demek takdîrinde olmakla bi'l-icmâʿ hükm-i mezkûru tâʿat üzerine sevâb ve maʿsiyet üzerine istihkâk-ı azâb gibi hükm-i uhrevîye haml ile hükm-i mezkûru hükm-i uhrevîye tahsîs ile efʿâl-i mükellef üzerine sevâb ve azâbın terettübünde niyyetin şart olmasına kâil olarak bi'l-iktizâ (إنما الأعمال بالنيات) hadîs-i şerîfinden لا ثواب إلا بالنية külliyyesini **[37]** istinbât buyurmuşlardır.

Binâenaleyh inde'l-Hanefî hadîs-i şerîf-i mezkûrden istinbât olunan kâide-i külliyye لا ثواب إلا بالنية olduğu gibi inde'ş-Şâfiʿî dahi لا صحة ولا فساد إلا بالنية külliyyesi olup, lâkin İmâm-ı Aʿzam hazretlerinin ihtiyârları üzerine hadîs-i şerîf bi'l-icmâʿ umûmu üzere ibkâ olunup, İmâm Şâfiʿî hazretlerinin ihtiyârları üzerine muhassasdır. Zîrâ elfâz-ı sarîh ile muʿâmelât ve nikâh ve talâk ve itâk emsâli bilâ-niyyet nice efʿâl-i mükellef sahîh olarak üzerlerine hükm-i şerʿîleri terettüb eder ise de 44. mes'elede işâret olunduğu üzere sevâbın mebnâsı hulûs-ı niyyet olmakla bi'l-ittifâk bilâ-niyyet vâkiʿ olan hiçbir fiil üzerine sevâb ve istihkâk-ı azâb gibi hükm-i uhrevî terettüb eylemez.

Kelâmdan maksad ise ifâde ve istifâde oduğundan asıl olan mümkin mertebe umûmu üzere ibkâ ve icrâ olmakla usûl-i Hanefînin usûl-i Şâfiʿî üzerine fazl ve rüchânı beyândan müstağnîdir.

47. Mes'ele: Dîbâce-i kitâbı beyânda işâret olunduğu üzere her ne kadar *salât* lafzı lügatte; "duʿâ" maʿnâsına ise de bi-hasebi'l-örf Cenâb-ı Hakk'a isnâd

1 Amellerin sıhhat, cevaz ve fasit olması niyetlere göredir.
2 Sahihlik ve fasitlik ancak niyetle gerçekleşir.

olunursa “rahmet” maʿnâsına ve meleklere nisbet olunursa “istiğfâr” maʿnâsına olarak elfâz-ı müşterekeden olup, hâlbuki ﴿إِنَّ اللهَ وَمَلٰٓئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ﴾[1] âyet-i celîlesinde her ikisine birden nisbet olunarak istiʿmâliyle istidlâl ederek eimme-i Şâfiʿî'den bazıları müşterekin karîneden mücerred olarak istiʿmâli hâlinde umûmla ittisâfına kâil olarak إنما الأعمال بالنيات hadîs-i şerîfini tashîh için takdîr olunan hükmün inde'l-Hanefî hükm-i uhrevîye ihtisâsını isbâtta müşterekin adem-i umûmuyla istidlâli, adem-i teslîmlerine binâen musannif-i allâmenin bu makâmda beyânına göre hükm-i mezkûrun tâʿat üzerine sevâb ve maʿsiyet üzerine istihkâk-ı azâb maʿnâsına hükm-i uhrevîye tahsîsini icmâʿla istidlâl, müşterekin adem-i umûmuyla istidlâlden daha evlâ ve evcehdir, buyuruluyor.

Yaʿni müşterekin umûmla adem-i ittisâfı, eimme-i Şâfiʿiyye beyninde müttefakun aleyh olmadığı cihetle ihtisâs-ı mezkûrun isbâtına müşterek, adem-i umûmuyla istidlâl[e] kâil olanlara göre müvecceh ise de umûmuna kâil olanların adem-i teslîmlerine binâen 44. mes'elede işâret olunduğu üzere sevâbın mebnâsı hulûs-ı niyyet ve sıdk-ı azîmet **[38]** olmakla bi'l-umûm efʿâl ve aʿmâl-i mükellef üzerine sevâbın terettübü ihdâsında Cenâb-ı Hakk'a tâʿat kasdına mütevakkıf olduğu müttefakun aleyh olmakla tahsîs-i mezkûr icmâʿla taʿlîl ederek isbât evcehdir, buyurulur.

48. Mes'ele: Âyet-i celîle ile müşterekin umûmla ittisâfına istidlâlden *salât*ın rahmetle istiğfâr beyninde müşterek olduğunu menʿle cevâb verilir. Zîrâ *salât,* duʿâ maʿnâsında hakîkat olup ümmî ile dilsizin namâzlarında bulunmadığından ıstılâh-ı şerʿde “efʿâl-i mahsûsa ve erkân-ı maʿlûmeden ibâret olan namâz” maʿnâsına nakl olunduğu gibi, duʿâ ednâdan aʿlâya hitâb olarak âyet-i celîlede Cenâb-ı Hakk'a isnâdı hâlinde duʿâ maʿnâsına hamli müteʿazzir olmakla Hazret-i Peygamber'in şeref ve şân risâletlerini izhâr için lüzûm-ı alâkasıyla şân-ı Peygamberîye “iʿtinâ ve ihtimâm” maʿnâsında müstaʿmel olup bu ise gerek rahmet ve gerek istiğfâr maʿnâlarını müstelzim olarak mecâz olup müşterek değildir.

فحينئذ لا يدل على اشتراطها في الوسائل للصحة ولا على المقاصد أيضا.

49. Mes'ele: (إنما الأعمال بالنيات) hadîs-i şerîfinin sıdkını te'yîd ve tashîh

1 “Allah ve melekler peygambere salât ediyorlar.” Ahzâb, 33/56.

için takdîr olunan hüküm ile tâʿat üzerine sevâb ve maʿsiyet üzerine istihkâk-ı azâb maʿnâsına hükm-i uhrevî kasd olununca hadîs-i şerîf-i mezkûr gerek sıhhat-i ibâdetin şartları olarak meşrûʿ buyurulan vesâil ve gerek taʿabbüd için meşrûʿ buyurularak maksûdun bizzât olan savm ve salât ve hac ve zekât emsâli mesâilin sıhhatlerinde niyyetin şart olduğuna delâlet eylemez. Zîrâ sıhhat ve cevâz beyân olunduğu üzere efʿâl-i mükellefin ahkâm-ı dünyeviyyesindendir.

Velev-süllime *Havâşî*'nin beyânlarına göre hadîs-i şerîf-i mezkûr haber-i vâhid olarak sübûten ve mü'evvel olarak delâleten zannî olmakla her ne kadar kendisiyle niyyetin mesnûn ve müstehab olması sâbit olabilir ise de şart olarak farz olması sâbit olamayacağından inde'l-Hanefî ibâdâtın sıhhatlerinde şart olarak niyyetin farz olması 52. mes'elede beyân olunacağı üzere ﴿وَمَا أُمِرُوا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾[1] âyet-i celîlesi ve icmâʿ-ı ümmetle sâbittir.

50. Mes'ele: Her ne kadar âyet-i celîle ehl-i kitâbdan ahbâr ve hikâye tarîkiyle vâride ise de bilâ-red teblîğ olunmakla gayr-i mensûh olarak شريعةُ مَن قَبلنا شريعة لنا[2] muktezâsınca bizim için de delîl-i şerʿîdir. **[39]**

وفي بعض الكتب: أن الوضوء الذي ليس بمنوي ليس بمأمور به، ولكنه مفتاح للصلاة.

51. Mes'ele: Bazı kütüb-i fıkhiyyenin beyânına göre bilâ-niyyet alınan abdest me'mûrun bih olmayıp, velâkin sıhhat-i şurûʿla cevâz-ı salâta miftâh-i duhûldur, denilmiş.

Yaʿni 344. mes'elede beyân olunacağı üzere niyyet; ihdâs-ı fiilde Cenâb-ı Hakk'a kurbet ve tâʿat kasdından ibâret olmakla, bilâ-niyyet alınan abdest, kurbet ve tâʿat olmayacağından me'mûrun bih olmayıp bununla berâber (مِفتاحُ الصلاةِ الطُّهورُ)[3] muktezâsınca, "Bilâ-niyyet alınan abdest ile namâz vesâir bilâ-tahâret edâları câiz olmayan efʿâl-i mükellefin cevâz ve sıhhatlerine binâen miftâh-i sıhhatleridir." denilmek istenilmiş ise de

1 "Halbuki onlara, Allah'a kulluk etmeleri, bu dini yalnız O'na has kılmaları emredilmişti." Beyyine, 98/5.

2 Bizden önceki (peygamber)lerin şeriatı bizim şeriatımızdır.

3 "Namazın anahtarı temizliktir." Ebû Dâvûd, "Tahâret", 31, r. 62; Tirmizî, "Tahâret", 3, r. 3; İbn Mâce, "Tahâret", 3, r. 275.

﴿إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾[1] âyet-i celîlesinde muhdis-i mükellef edâ-yı salât ve emsâlini kasd eylediğinde vâcib olan abdestin sıhhati, niyyetle mukayyed ve meşrût olduğuna delâlet bulunmadığı gibi, fiil-i mükellefin me'mûrun bih olmasında dahi niyyetle meşrût olmadığından bilâ-niyyet alınan abdestin me'mûrun bih olmadığı müsellem olmayıp, belki namâz ve mess-i mushaf ve tavâf gibi bilâ-tahâret edâları câiz olmayan bir fiil-i mükellefin edâsını muhdis-i mükellef kasd ettikde âyet-i celîle-i mezkûre ise me'mûrun bih olarak matlûb olan abdest, aʿzâ-yı mağsûleyi gasl ve memsûhayı meshden ibâret olmakla gerek husûlünde ve gerek me'mûrun bih olmasında niyyetle mukayyed değildir. Zîrâ [2](خُلِق الماءُ طَهورا ما لم يُتنجَّس) muktezâsınca mâ-i mutlak-ı tâhir fıtraten mutahhir olmakla velev bilâ-niyyet aʿzâ-yı mezkûre gasl ve mesh olundukda me'mûrun bih olan abdest hâsıl olur.

Zîrâ usûl-i fıkıhdan naklen 365. mes'elede beyân olunacağı üzere vesâilden bulunan bi'l-cümle şurûtta matlûb olan husûlleri olup, kasd ve niyyetle tahsîlleri değildir. Binâenaleyh, sıhhatlerinde niyyetle meşrût olmayıp belki niyyet mesnûndur. Ammâ nebîz-i temr ve sü'r-i himâr gibi mutahhir olmaları meşkûk olan sular ile alınan abdest ve edilen guslün sıhhatleriyle mücerred taʿabbüd için alınan abdest ve edilen guslün ibâdet olmaları için niyyet şarttır.

وإنما شرطت في العبادات بالإجماع أو بآية ﴿وَمَا أُمِرُوا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ﴾ والأول أوجه، لأن العبادة فيها بمعنى التوحيد بقرينة عطف الصلاة والزكاة.

52. Mes'ele: [40] (إنما الأعمال بالنيات) إنما حكم الأعمال بالنيات demek takdîrinde olup beyân olunduğu vechile inde'l-Hanefî takdîr olunan hüküm ile maksad, tâʿat üzerine sevâb ve maʿsiyet üzerine istihkâk-ı azâb gibi hükm-i âhiret olmakla hadîs-i şerîf-i mezkûr aʿmâlin sıhhat ve fesâdı gibi hükm-i dünyevîsine şâmil olmayınca, bi'l-cümle ibâdâtın sıhhatlerinde niyyetin iştirâtına delâlet eylemez. Belki ibâdâtın sıhhatlerinde niyyetin şart olması

1 "Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalkacağınız zamân yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedin, ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar (yıkayın)." Mâide, 5/6.

2 "Su kirlenmediği müddetçe temiz olarak yaratılmıştır." Ebû Dâvûd, "Tahâret", 34, r. 66; Tirmizî, "Tahâret", 49, r. 66.

icmâʿ-ı ümmet veyâhûd ﴿وَمَا اُمِرُوا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾[1] âyet-i celîle-siyle sâbittir. Lâkin iştirât-ı mezkûrun icmâʿla sübûtu âyet-i celîle ile sübûtundan evcehdir.

Zîrâ siyâk-ı âyette ﴿وَيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوا الزَّكٰوةَ﴾ cümlelerinin ﴿لِيَعْبُدُوا﴾ cümlesi üzerine atfı karînesiyle âyet-i celîlede matlûb olan ibâdetle maksad, zikr-i mülâzim ve irâde-i lâzım tarîkiyle mecâzen tevhîd maʿnâsına olmakla namâz ve zekât ve oruç emsâli aʿmâl-i ibâdetin sıhhatlerinde niyyetin iştirâtını ifâde eylemez, buyurulur.

53. Mes'ele: Âyet-i celîle ile matlûb olan ibâdetin sıhhatlerinde niyyetin şart olmasına istidlâlin tarîki ﴿مُخْلِصِينَ﴾ *li-yaʿbüdû*nün fâʿilinden hâl olup, hâl ise âmilin kaydı olmakla ﴿لِيَعْبُدُوا﴾ ile matlûb olan ibâdet, ihlâs kaydıyla mukayyed olan ibâdet olup ihlâs ise 506. mes'elede beyân olunacağı üzere ibâdeti Cenâb-ı Hakk'a hasr ve tahsîsle mâʿadâsından tecrîdden ibâret olarak ancak Cenâb-ı Hakk'a tâʿat, kasd ve niyyetle hâsıl olmakla ibâdet-i matlûbenin niyyetle mukayyede olarak meşrût olmasını müstelzimdir.

54. Mes'ele: Siyâk-ı âyette zikr olunan ﴿وَيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوا الزَّكٰوةَ﴾ cümleleri, ﴿لِيَعْبُدُوا﴾ cümlesi üzerine maʿtûf olarak ibâdet olmakla ﴿لِيَعْبُدُوا﴾ emriyle matlûb olan mutlak ibâdetin zımnında dâhil olarak tekrâr lüzûmundan ihtirâz için beyân olunduğu vechile zikr-i melzûm ve irâde-i lâzım tarîkiyle *li-yuvahhidû* maʿnâsına hamliyle matlûb olan ibâdet *tevhîd* maʿnâsına olmakla âyet-i celîle ibâdetin sıhhatinde niyyetin iştirâtına delîl olamayacağından ibâdeti âdetten temyîzle ibâdetin sıhhatinde niyyetle iştirâtına icmâʿla isbâtın âyet-i celîle ile isbâtından evceh **[41]** olmasına kâil olunur ise de 888. mes'elede beyân olunacağı üzere kelâmda hakîkat asıl olarak irâdesi mümkin iken mecâza hamli câiz olmayacağından haml-i mezkûr hilâf-ı vâkıʿadır.

Zîrâ maʿtûf olan salât imâdüddîn olarak niʿmet-i zâhire ve bedeniyyenin şükrünü edâ için meşrûʿ buyurularak baʿde'l-îmân (أفضل ما فرض الله)[2] olduğu gibi zekâtta otuz iki kadar âyet-i celîle de namâza mukârin olarak niʿmet-i bedeniyyeye hâdim olan niʿmet-i mâliyyenin şükrünü îfâ için meşrûʿ

1 "Halbuki onlara, Allah'a kulluk etmeleri, bu dini yalnız O'na has kılmaları emredilmişti." Beyyine, 5/98.

2 "Allahu Teâlâ'nın farz kıldığı şeylerin en faziletlisi."

buyurularak ibâdât-ı sâire üzerlerine fazl ve rüchânlarını izhârla onlara nisbetle asâletlerine binâen تصريح بما علم ضمنا kâidesine tevfîkan atfü'l-hâss ale'l-âmm olarak mukteza-yı belâgat olmakla li-yaʿbüdû ile matlûb olan ibâdetin maʿnâ-yı hakîkîsini irâde mümkin olmakla mecâza haml gayr-ı mecâzdır.

Velev-süllime 340. ve 348. mes'elelerde niyyetin sebeb-i meşrûʿiyyetini beyânda îzâh olunacağı üzere îmân ve İslâm gibi âdete muhtemel olmayan ibâdet-i mahzâların sıhhatlerinde niyyete hâcet olmayarak, velev kerhen vukûʿları bi'l-ittifâk sahîh olmakla ﴿لِيَعْبُدُوا﴾ *li-yüvahhidû* maʿnâsına olsa idi ihlâs ile takyîd müstağnâ anh olarak lağv olması lâzım gelir. Bu ise bâtıldır. Binâenaleyh ibâdetin sıhhatlerinde niyyetle iştirât icmâʿla sâbit olduğu gibi Kitâb'la dahi sübûtu cây-ı iştibâh değildir.

فلا تشترط في الوضوء والغسل ومسح الخفّين وإزالة النجاسة الحقيقية عن الثوب والبدن والمكان والأواني للصحّة.

55. Mes'ele: (إنما الأعمال بالنيات) hadîs-i şerîfinin sıdkını tashîh için takdîr olunan hüküm ile inde'ş-Şâfiʿî sıhhat ve fesâd ve cevâz ve adem-i cevâzı gibi hükm-i dünyâ kasd olunarak istinbât olunan kâide-i külliyye لا صحة لأعمال المكلف إلا بالنيات olup aʿmâl ise gerek vesâil ve gerek mesâil bi'l-cümle efʿâl-i mükellefe şâmil olarak sıhhat-i salâtın şartlarından bulunan abdest ve gusül emsâli bi'l-cümle vesâilin sıhhatlerinde dahi niyyet şart olarak farz ise de inde'l-Hanefî hükm-i mezkûr tâʿat üzerine sevâb ve maʿsiyet üzerine istihkâk-ı azâb gibi hükm-i âhirete tahsîs olunarak sıhhat-i aʿmâlin niyyetle iştirâtı ﴿وَمَٓا اُمِرُٓوا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَٓاءَ﴾ âyet-i celîlesi ve icmâʿla sâbit olup bunlar ise niyyetle iştirâtın **[42]** niʿam-i ilâhiyyeye karşı şükrân-i izdiyâd olarak mücerred taʿabbüd için meşrûʿ buyurulan namâz ve oruç ve zekât ve hac emsâli maksûdun bizzât olan ibâdetlere ihtisâsını ifâde edip hadesten tahâret ve necâsetten tahâret emsâli şurût ise vesâil olup maksûdun bizzât olarak meşrûʿ kılınmış ibâdet olmadıklarından gerek abdest ve gerek gusül ve mestler üzerine mesh gibi hadesten tahâret ﴿وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ﴾[1] muktezâsınca sevb ve beden ve mekân vesâir evânî emsâli şeylerden necâset-i hakîkiyyenin izâlesiyle necâsetten tahâret gibi vesâilin sıhhatlerinde niyyet şart kılınmaz.

1 "Elbiseni tertemiz tut." Müddessir, 74/4.

وأما اشتراطها في التيمم؛ فلدلالة آيته عليها، لأنه القصد.

56. Mes'ele: Her ne kadar hâl-i iktidârda mâ-i mutlakla abdest ve gusül gibi hâl-i aczde teyemmüm de sıhhat-i salât emsâlinde şart olarak vesâilden olup vesâilin sıhhatlerinde ise niyyet şart olmayıp, teyemmüm ise mutlakan abdest ve gusülden bedel ve halef olup İmâm Züfer'in dediği gibi "Halefler şurût ve ahkâmda asıllarına tâbiʿ olarak, asılda şart olmayan şeyin halefte dahi şart olması îcâb eder." ise de teyemmümün sıhhatinde niyyetin iştirâtı hâl-i aczde meşrûʿiyyetini ifâde eden ﴿فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا﴾[1] âyet-i celîlesinin işâretiyle sâbittir. Zîrâ teyemmüm lügatte; "kasd" ve "niyyet" maʿnâsına olmakla muhdisin edâ-yı salât ve mess-i mushaf ve tavâf emsâli bilâ-tahâret edâları câiz olmayan şeylerden birinin edâsını kasd edip abdest ve gusül için suyu istiʿmâlden acz hâlinde onlardan bedel olarak bi'l-ibâre mâ sîka lehi bulunan teyemmümün lüzûmunu ve bi'l-işâre medlûlün edâsı bulunan kasd ve niyyetin lüzûmunu ifâde eder. Zîrâ teyemmüm lügatte "kasd" maʿnâsınadır.

57. Mes'ele: Vesâilden bulundukları için hâl-i iktidârda abdest ve gusül gibi asılların sıhhatlerinde kasd ve niyyete mukârenet arandığı hâlde, halefi olan teyemmümde kasd-ı mukârenete işâretle emirde hikmet-i celîle (خلق الماء طهورا مالم يتنجس) muktezâsınca gerek abdest ve gusülde âlet-i tahâret olan su, fıtraten mutahhir olup teyemmümde âlet-i tahâret olan türâb ise mülevves olarak nefsinde mutahhir olmayıp, belki mutahhir olması kurbet ve tâʿat kasdıyla hâsıl olmasıdır. Onun için nebîz-i temr ve sü'r-i himâr gibi mutahhir olmaları meşkûk olan suyla alınan abdest ve edilen guslün sıhhatlerinde dahi niyyet şarttır. **[43]**

58. Mes'ele: Îcâbı hâlinde teyemmümün meşrûʿiyyeti ﴿وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْدِيكُمْ﴾[2] âyet-i celîlesi ve (التيمم وضوء المسلم ولو إلى عشر حجج ما لم يجد الماء أو لم يحدث)[3] hadîs-i şerîfi ve icmâʿ-ı ümmetle sâbit olarak farz-ı katʿî olan zarûrât-ı dîniyyeden olmakla inkârı mûcib-i ekfârdır.

1 "Su bulamadığınız takdirde temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin)." Mâide, 5/6.

2 "Şayet hasta veya yolculuk halinde veya içinizden biri ayak yolundan gelirse yahut kadınlarla cinsel ilişkide bulunursa, bu hallerde su bulamadığınız takdirde temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin), yüzünüzü ve ellerinizi onunla meshedin." Mâide, 5/6.

3 "Teyemmüm Müslümanın abdestidir. Su bulmadığı veya abdestini bozmadığı sürece on yıl/hac mevsimi olsa dahi teyemmümlü kalabilir." Ali el-Müttaki, *Kenzü'l-Ummâl*, IX, 403, r. 26702; Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, I, 148.

59. Mes'ele: Ânifen beyân olunduğu üzere teyemmümün lügatte "kasd" maʿnâsına olması bi'l-işâre sıhhatinde niyyetle iştirâtını iktizâ ederse âyet-i vudû'da فاغسلوا ve âyet-i gusülde فاطهروا ve izâle-i necâsette وثيابك فطهر emirleriyle bi'l-işâre bunların sıhhatlerinde dahi niyyete mukârenetlerinin iştirâtını ifâde ederler. Zîrâ me'mûrun bih olan gasl-i vücûh ve emsâli ve tetahhur ve tathîr, efʿâl-i ihtiyâriyyeden olmakla ehdâslarında teyemmüm gibi mesbûkun bi'l-kasd ve'l-ihtiyâr olup, ihtiyar ise ehdâsı terk üzerine tercîhle irâde ve kasd maʿnâsına olup gerek teyemmüm ve gerek sâir ibâdetlerin sıhhatlerinde şart olan niyyet de menvîyi irâdeden ibâret olmakla gerek kasd ve niyyet ve gerek ihtiyâr-i maʿnâ müttehidlerdir.

Binâenaleyh, فاغسلوا ve فاطهروا demek, فاختاروا الغسل والتطهر بالقصد والإرادة demek olmakla onlarda sıhhatlerinde bi'l-işâre niyyetle meşrût olmaları îcâb eder, diye suâl vârid olmaz. Zîrâ teyemmümün hikmet-i meşrûʿiyyetinde ifâde olunduğu üzere teyemmümde âlet-i tahâret olan türâb, fıtraten mülevves olarak onunla tetahhur hilâf-ı akıl ve hikmet olmakla izâle-i hades için mutahhir olması kurbet ve tâʿat niyyetine mütevakkıf olup gerek hadesten tahâret ve gerek necâsetten tahârette âlet-i tahâret olan su ise fıtraten mutahhir olarak onunla tetahhur maʿkûl olmakla her ne kadar me'mûrun bih olması iʿtibâriyle ehdâsları mesbûkun bi'l-ihtiyâr ise de matlûb olan tahâretin husûlü mesbûkun bi'l-ihtiyâr olarak niyyete mütevakkıf değildir.

وأما غسل الميت؛ فقالوا: لا تشترط لصحة الصلاة عليه، وتحصيل طهارته. وإنما هي شرط لإسقاط الفرض عن ذمّة المكلّفين.

60. Mes'ele: Vesâilden bulunduğu için hayâtta bulunanların gusüllerinde niyyet şart olmadığı hâlde fukahânın beyânlarına göre **[44]** gasl-i meyyitte niyyetin iştirâtı gasli sahîh olarak tahâretinin husûlüyle üzerine cenâze namâzının sıhhati için olmayıp, belki 1128. mes'elede beyân olunacağı üzere [1](للمسلم على المسلم ستة حقوق) muktezâsınca hayâtta bulunup vefâtına vâkıf olanlar üzerine techîz ve tekfîn ve edâ-yı namâz ile kabrine götürüp defni gibi gasli de kifâye-i farz olmakla diğer mükelleflerden ıskât-ı farz için lâzım olmakla, gasl-i meyyitin sıhhatinde dahi niyyetin adem-i iştirâtı beyândan müstağnîdir.

---

1 "Müslümanın Müslüman üzerinde altı hakkı vardır." Serahsî, *el-Mebsût*, II, 58; Merğînânî, *el-Hidâye*, III, 103; Askalânî, *ed-Dirâye fî Tahrîci Ehâdîsi'l-Hidâye*, II, 168, r. 821; Zeylaî, *Tebyîn*, I, 18.

ويتفرّع عليه: أن الغريق يغسل ثلاثًا في قول أبي يوسف، وفي رواية عن محمد أنه إن نوى عند الإخراج من الماء يغسل مرّتين، وإن لم ينوِ فثلاث مرات، وعنه يغسل مرّة واحدة، كما في فتح القدير.

61. Mes'ele: Ber-vech-i beyân ıskât-ı farz için gasl-i meyyitte niyyetin şart olarak lüzûmu üzerine ber-vech-i âtî mesâil teferruʿ eder. Şöyle ki, *Fethü'l-Kadîr*'in beyânına göre nehir veya deniz emsâli suya düşüp de vefât eden kimse, Ebû Yûsuf'a göre baʿde'l-ihrâc biri farz diğerleri ikmâl-i farz için sünnet olarak üç defa gasl olunur. Zîrâ boğulduğu suda gasl olunmasıyla zimmet-i mükellefden farz-ı gasl sâkıt olmaz. İmâm Muhammed'den bir rivâyette sudan çıkarır iken gasline niyyet edilirse, emir tekrâr iktizâ etmeyeceğinden onunla farz sâkıt olarak edâ-yı sünnet için iki defa gasl olunup, niyyet edilmez ise biri farz diğeri sünnet olarak üç defa gasl olunması, diğer rivâyette zimmet-i mükellefden ıskât-ı farzın husûlüne binâen bir defa gasl ile iktifâ olunur.

وأما في العبادات كلها؛ فهي شرط صحّتها إلا الإسلام، فإنه يصحّ بدونها، بدليل قولهم: إنّ إسلام المكرَه صحيح.

62. Mes'ele: 687. mes'elede îzâh olunacağı üzere îmân ve İslâm ve maʿrifet-i Bârî gibi mahzâ ibâdet olanların gayrı, gerek namâz ve oruç gibi sırf ibâdet-i bedeniyye ve gerek zekât ve sadaka-i fıtır ve udhiye ve infâk-ı mehârim ve sâir nevâfil-i sadakât gibi sırf ibâdet-i mâliyye ve gerek hac ve cihâd gibi mâliyye ile bedeniyyeden mürekkeb olan ibâdât-ı hâlise ve gerek vakf ve vasiyyet ve nikâh ve iʿtâk gibi ibâdât-ı iltizâmiyye olsun ve gerek efʿâl-i maʿlûm ve erkân-ı mahsûsayı câmiʿ olan salât-ı kâmile-i mutlak ve gerek salât-ı cenâze ve secde-i sehv ve secde-i tilâvet ve secde-i şükür gibi salât-ı kâsıra olarak cüz'î ibâdet olsun, bi'l-cümle ibâdâtın sıhhatlerinde bi'l-ittifâk niyyet şarttır.

Zîrâ 345. mes'elede beyân olunacağı üzere niyyetin sebeb-i meşrûʿiyyeti âdetten ve farz ve vâcib olan bazı ibâdetleri **[45]** bazılarından temyîz ve tefrîk olmakla 49. mes'elede beyân olunduğu üzere ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللهَ مُخْلِصِ﴾[1] âyet-i celîlesi ve icmâʿ-ı ümmetle bi'l-icmâʿ bi'l-cümle ibâdetlerin sıhhatlerinde niyyet şarttır.

1 "Halbuki onlara, Allah'a kulluk etmeleri, bu dini yalnız O'na has kılmaları emredilmişti." Beyyine, 98/5.

63. Mes'ele: Îmân ve İslâm ve maʿrifet-i Bârî gibi sırf ibâdet olup âdete ihtimâli olmayan efʿâl-i mükellefin âdetten tefrîk ve techîze muhtâc olmadıklarından mukrehin îmân ve İslâm'ının sıhhatleriyle akvâl-ı fukahâya binâen sıhhatlerinde niyyetle meşrût değillerdir. Binâenaleyh, muhtâr olarak gerek harbî ve gerek zimmî mutlakan gayr-i müslimin sıhhat-i îmânında niyyet şart olmadığından, velev telef-i nefs havfıyla olsa dahi mücerred kelime-i şehâdeti ikrârlarıyla ahkâm-ı İslâm icrâ olunur.

[ولا يكون مسلمًا بمجرد نية الإسلام بخلاف الكفر كما سنُبيّنه في بحث التروك][1]

64. Mes'ele: Gerek îmân ve gerek İslâm edille-i şerʿiyye ile katʿiyyen maʿlûm olarak sâbit olan bi'l-cümle zarûrât-ı dîniyyeyi kalben tasdîk ve lisânen ikrârdan ibâret olarak fiil kabîlinden olmakla mücerred niyyetle tamâm olmayacağından bilâ-tasdîk velâ-ikrâr mücerred İslâm olmaya niyyetle gayr-i müslim müslümân olmaz ise de 667. mes'elede bahs-i türûkda beyân olunacağı üzere küfrü terk, îmândan ibâret olarak mücerred niyyetle tamâm olacağından her ne kadar buʿd buʿd olsa bile bir müslim hâlâ kalbi mutma'in bi'l-îmân olduğu hâlde küfre niyyet eylese fi'l-hâl kâfir olur.

وأما الكفر؛ فيشترط له النية لقولهم: إنّ كفر المكرَه غير صحيح. وأما قولهم: إنه إذا تكلّم بكلمة الكفر هازلًا يكفر، إنما هو باعتبار أنّ عيْنَه كفرٌ، كما عُلم في الأصول من بحث الهزل.

65. Mes'ele: Tehdîdini îkâʿa kâdir olarak katl-i nefs veya katʿ-ı uzv ile ikrâh ve icbâr edilerek kelime-i küfrü telaffuz eden mükrehin küfrünün adem-i sıhhatiyle akvâl-i fukahâya binâen küfrün sıhhatinde niyyet şarttır. Binâenaleyh, bir müslim küfre niyyet etmedikçe hasbe'l-maʿzere kerhen mücerred kelime-i küfrü ikrâr veya ikrârı terkle kâfir olmaz.

66. Mes'ele: Ânifen beyân olunduğu üzere küfrü terk, tasdîk ve ikrârdan ibâret olarak mücerred niyyetle tamâm olarak hâsıl olur ise de mükrehin küfrünün adem-i sıhhatiyle akvâl-i fukahâya binâen bilâ-niyyet küfür sahîh olmayıp, hezl ise niyyete muhâlif olduğu hâlde hâzilen elfâz-ı küfrü tekellüm ve âyîn-i kefereyi irtikâb edenin küfrüyle akvâl-i fukahânın sahîh olmaması **[46]** lâzım gelir, denirse usûl-i fıkıhda hezl bahsinde beyân olunduğu üzere

1 *el-Eşbâh*'ın bu metni Süleyman Sırrı tarafından sehven unutulmuş olduğundan köşeli parantez içerisinde verilmiştir.

hâzilin küfrü hezl ile söylediği veya işlediği şey ile lâzım gelmeyip, belki ﴿وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ اِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ اَبِاللّٰهِ وَاٰيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِؤُنَ لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ اِيمَانِكُمْ﴾[1] muktezâsınca nefs-i hezl, dîni istihfâfla tebeddül-i iʿtikâda emâre olarak küfr olduğu içindir, diye cevâb verilir.

فلا تصحّ صلاة مطلقًا ولو صلاة جنازة إلا بها فرضًا أو واجبًا أو سنّةً أو نفلًا.

67. Mes'ele: Ber-vech-i beyân Kitâb ve sünnet ve icmâʿ-ı ümmetle bi'l-icmâʿ sıhhat-i ibâdette niyyet şart olmakla, gerek farz ve gerek vâcib veya sünnet veya nâfile her ne kadar salât-ı cenâze veya secde-i tilâvet ve emsâli eczâ-yı salât olsa dahi bilâ-niyyet mutlakan namâz ve sâir ibâdet sahîh olmazlar.

وإذا نوى قطعها لا يخرج عنها إلا بمنافٍ.

68. Mes'ele: Musallî namâzın farzlarından birini terk veya müfsidâtından birini irtikâb gibi namâzın sıhhatine münâfî bir hâlde bulunmadıkça 667. mes'elede beyân olunacağı üzere mücerred kılmakta olduğu namâzı katʿa niyyet etmekle namâzı fâsid olarak ondan çıkmış olmayarak itmâm ve ikmâliyle zimmetinden vâcib sâkıt olur.

ولو نوى الانتقال عنها إلى غيرها، إن كانت الثانية غير الأولى وشرع بالتكبير، صار منتقلًا، وإلا فلا.

69. Mes'ele: Kılmakta olduğu namâzı bırakıp da diğer namâza intikâl kasd ettikte nazar olunur; eğer intikâl edeceği namâz kılmakta olduğu namâzın gayrı olarak fiil-i cevârih olan iftitâh-ı tekbîr ile diğer namâza şurûʿ eylemiş ise bi-refʿ-i yed ve tekbîr-i şurûʿla kılmakta olduğu namâzı terk edip diğerine intikâl eylemiş olur ise de refʿ-i yedle tekbîr almaz veya kılmakta olduğu namâza tekrâr başlamak gibi intikâl edeceği namâz, kılmakta olduğu namâzın aynı olursa mücerred niyyetle intikâl eylemiş olmayacağından itmâm ve ikmâliyle edâ edilmiş olur. Zîrâ namâzdan hurûc efʿâl-i mükelleften olmakla vukûʿunda fiili lâzım olup, niyyet-i mücerrede ile hâsıl olmaz, hattâ namâzda iken meselâ; savm **[47]** gibi başka bir ibâdete kalben niyyet sahîh olup, lisânıyla niyyeti telaffuz etmedikçe namâzı fâsid olmaz. İbn Âbidîn 583'e bak.

---

1 "Onlara soracak olsan mutlaka, 'Biz lafa dalıyor eğleniyorduk, hepsi bu!' derler. De ki: 'Siz Allah ile, O'nun âyetleriyle ve peygamberiyle mi eğleniyordunuz?' Mazeret ileri sürmeye kalkmayın. İman ettiğinizi söyledikten sonra inkârcılığınızı açığa vurdunuz." Tevbe, 9/65-66.

ولا يصح الاقتداء بإمام إلا بنية وتصح الإمامة بدون نيتها، خلافا للكرخي وأبي حفص الكبير كما في البناية إلا إذا صلى خلفه نساء.

70. Mes'ele: *Binâye*'nin beyânına ve yine 4439. mes'elede beyân olunacağına göre bilâ-niyyet muktedînin imâma iktidâsı sahîh olmaz ise de imâm nefsinde münferid olarak cemâʿate irtibâtı olmadığından İmâm-ı Kerhî ile Ebû Hafs-ı Kebîr'in hilâflarına, kendisine nisâ iktidâ eylemedikçe başkasına imâm olmaya niyyet edilmeyerek imâmet sahîh olup, öyle olan imâma iktidâ eden cemâʿatin namâzları sahîh olur. Şu beyâna göre cemâʿatin imâma iktidâsı ibâdet olarak sıhhatinde niyyetle meşrût olup, imâm nefsinde münferid olarak imâmet ibâdetten maʿdûde olmadığında sıhhatinde niyyetle meşrût değildir.

Redd-i Muhtâr'da beyân olunduğuna göre kavl-i *Muhtâr*'da cumʿa ve bayram ve cenâze namâzları gibi sıhhatleri cemâʿatle meşrût olan namâzlarda namâza niyyet iktidâya niyyeti müstelzim olarak mücerred namâza niyyet iktidânın sıhhatinde kâfîdir.

فإن اقتداءهن به بلا نية الإمام للإمامة غير صحيح.

71. Mes'ele: İktidâ edecek cemâʿat-i nisâya imâmete niyyet etmeyen imâma nisânın iktidâları sahîh değildir. Binâenaleyh, öyle olan imâma iktidâ ederek kıldıkları namâz da sahîh olmayacağından, imâm olacak kimselere onlara imâmete niyyet eylemek lâzım gelir.

واستثنى بعضهم الجمعة والعيدين، وهو الصحيح كما في الخلاصة.

72. Mes'ele: Bazı fukahâ imâmetlerine niyyet eylemeyen imâma cemâʿat-i nisânın iktidâlarının adem-i sıhhati ile hükümden salât-ı cumʿa ve îydeyn gibi sıhhatleri cemâʿatle meşrût olan namâzları istisnâ ederek bunlarda imâmete niyyet eylemeyen imâma nisânın iktidâları sahîh olup, *Hulâsa*'nın beyânına göre sahîh olan da budur. **[48]**

ولو حلف أن لا يؤم أحدًا فاقتدى به إنسان صح الاقتداء، وهل يحنث؟ قال في الخانية: يحنث قضاء لا ديانة، إلا إن يشهد قبل الشروع فلا يحنث قضاء أيضا.

73. Mes'ele: Ânifen beyân olunduğu üzere ricâle imâmete niyyet şart olmadığından gerek yemîn billâh ve gerekse "Eğer imâm olursam (meselâ) kölem âzâd olsun." gibi taʿlîk tarîkiyle hiçbir kimseye imâm olmayacağına yemîn edip de münferiden başladığı namâzda iken kendisine nisânın gayrı başkası iktidâ eylese, onun iktidâsı sahîh olarak namâzı da sahîh olup, *Hâniyye*'nin beyânına göre "Kable'ş-şurûʿ imâmete niyyet etmeyeceğine işhâd etmedikçe diyâneten hânis olmaz." ise de bi-hasebi'z-zâhir mahlûfun aleyh bulunan imâmetin tahakkukuna binâen kazâen hânis olarak kefâret veya cezâ-yı muʿallak lâzım gelir.

Zîrâ niyyet umûr-ı bâtınadan olmakla her ne kadar Cenâb-ı Hakk'a karşı adem-i niyyeti maʿlûm olmakla hânis değil ise de abde karşı gayr-ı maʿlûm olarak 292. mes'elede beyân olunacağı üzere mahlûfun aleyhin vukûʿu gibi "delîl-i zâhir umûr-ı bâtınadan bulunan niyyet makâmına kâim olarak" onun muktezâsı olan hinsle hükm olunur. Ammâ kable'ş-şurûʿ adem-i imâmete işhâd eylemiş olsa diyâneten hânis olmadığı gibi kazâen dahi hânis olmaz.

وكذا: لو أمّ الناس هذا الحالف في صلاة الجمعة صحت وحنث قضاء، ولا يحنث أصلا إذا أمّهم في صلاة الجنازة وسجدة التلاوة.

74. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile "Hiç kimseye imâm olmayacağım." diye yemîn eden kimsenin cumʿa namâzında dahi bilâ-niyyet imâmeti sahîh olup **[49]** bilâ-işhâd başkalarının iktidâlarıyla kazâen hânis olur ise de cenâze namâzıyla secde-i tilâvette imâmetle hânis olmaz. Zîrâ bir şey mutlak olarak zikr olunursa kemâline binâen ferd-i kâmiline masrûf olmak kâide-i mukarraradan olmakla adem-i imâmete yemîn salât-ı kâmileye masrûf olup, salât-ı kâmile ise tahrîm ve kıyâm ve kıraât ve rükûʿ ve sücûd emsâli erkân-ı maʿlûmeyi câmiʿ olan salât-ı mutlakadır. Cenâze namâzı ise yalnız tahrîme ile kıyâmdan ve secde-i tilâvet ise secdeden ibâret olarak her ne kadar eczâ-yı salâttan iseler de salât-ı mutlakadan maʿdûde olmadığında mahlûfun aleyhden hâric olarak onlar da imâmetle yemînde hânis olmaz.

ولو حلف أن لا يؤم فلانًا فأمّ الناس ناويًا أن لا يؤمه ويؤمّ غيره فاقتدى به فلان حنث، وإن لم يعلم به انتهى. ولكن لا ثواب له على الإمامة.

75. Mes'ele: Hâlif-i mezkûr muʿayyen olarak meselâ, Zeyd veya Amr gibi bir şahsa adem-i imâmete yemîn edip de ona adem-i imâmete ve ondan başkasına imâmete niyyetle imâm olsa her ne kadar kendisinin haberi olmaksızın ol kimse de kendisine iktidâ ederek edâ-yı salât ettiyse, adem-i imâmeti işhâden birlemedikçe mahlûfün aleyhin iktidâsı ona imâmete niyyet makâmına kâim olarak kazâen hânis olup yemîn billâhda kefâret ve yemîn bi't-taʿlîkta cezâ-yı muʿallak lâzım gelir ise de lâkin لا ثواب إلا بالنية muktezâsınca ol kimseye nazaran imâmet sevâbı terettüb eylemez. Zîrâ mukteză-yı niyyet olan sevâbın terettübü vâkıf-ı esrâr olan Cenâb-ı Hak tarafındandır.

وسجود التلاوة كالصلاة، وكذا سجدة الشكر على قول من يراها مشروعة، والمعتمد أن الخلاف في سنيتها لا في الجواز.

76. Mes'ele: Secde-i tilâvet de secde-i sehv gibi bazen namâzdan cüz' olarak ibâdet olup, ibâdet ise sıhhatinde niyyetle meşrût olmakla secde-i mezkûre de sıhhatinde niyyete ihtiyâcda salât-ı kâmile hükmündedir. ﴿لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ﴾[1] muktezâsınca nâil olduğu niʿmete karşı cevâz-ı meşrûʿiyyetine kâil olanlara **[50]** göre secde-i şükürden ibâdet olarak sıhhatinde niyyete ihtiyâcda namâz gibidir. Ammâ sevâb husûsunda bi'l-cümle efʿâl-i mükellef niyyete muhtâcdır. Kavl-i muʿtemed üzere ihtilâf, secde-i şükrün cevâz ve meşrûʿiyyetinde olmayıp belki mesnûne olmasındadır.

Müftâ bih olarak inde'l-İmâmeyn müstehab olup *Muhît*'den naklen İbn Âbidîn'in beyânına göre İmâm-ı Aʿzam hazretleri "Secde-i şükrün vücûbuna kâil değilim. Zîrâ vâcib olsa Cenâb-ı Hakk'ın eltâf-ı ilâhiyye ve niʿam-i sübhâniyyesi her ân ve zamân dâimâ ve mütevâlî olmakla hiçbir ân secdeden baş kaldırmamak îcâb eder. Bu ise teklîf-i bimâ-lâ yutâk olmakla ﴿لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا﴾[2] müsâʿade-i celîlesiyle vâcib değil ise de meşrûʿdur." diyerek adem-i vücûbuna kâil olması mesnûne veya müstehabbe olarak meşrûʿa olmasına münâfî olmayacağından, inde'l-Hanefî secde-i şükrün meşrûʿiyyeti müttefakun aleyha olup mutlakan secde

1 "Eğer şükrederseniz size (nimetimi) daha çok vereceğim." İbrahim, 14/7.
2 "Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar." Bakara, 2/286.

Cenâb-ı Hakk'a izhâr-ı ubûdiyyet olarak ibâdetten maʿdûde olmakla, sıhhatinde niyyetle meşrût ise de her namâzın akabinde edilen secde-i vâhide vücûbunu îhâm edeceğinden mekrûhtur. Secde-i tilâvetle secde-i şükr beyninde fark 4439. mes'elede mezkûrdur.

وكذا سجود السهو ولا تضره نية عدمه وقت السلام.

77. Mes'ele: Secde-i sehiv de namâzdan cüz' olarak niyyete muhtâc olup, namâzdan hîn-i selâmda secde-i sehvi terk-i niyyet hasbe'l-îcâb hitâm-ı salâtta ityân ve edâsına münâfî ve muzır olmayarak niyyetle edâ edildiği hâlde terk-i vâcib veya irtikâb-ı mekrûhla hâsıl olan noksân-ı salât cebr ve ikmâl olunur. Zîrâ sıhhat-i salâta münâfî bir hâl vâkiʿ olmadıkça selâm-ı hürmet salâtı kâtıʿ olmayacağından secde-i vâhideden sonra secde-i sehvin sıhhatine mâniʿ değildir.

Hükm-i Hutbe

وأما النية في الخطبة للجمعة؛ فشرط صحتها حتى لو عطس بعد صعود المنبر، فقال: «الحمد لله» للعطاس غير قاصد لها لم تصح، كما في فتح القدير وغيره.

78. Mes'ele: 4440. mes'elede [beyân olunacağı üzere] cumʿa hutbesi cumʿa namâzının sıhhat-ı edâsının şartlarından olması iʿtibâriyle vesâilden olup 55. mes'elede beyân olunduğu üzere vesâilin sıhhatlerinde niyyet şart olmadığından kıyâs olan hutbenin sıhhatinde dahi **[51]** niyyetin adem-i iştirâtı ise de cumʿa hutbesi iki rekʿat namâz mesâbesinde olup, eimme-i erbaʿa indinde bi'l-ittifâk cumʿa namâzının sıhhat-i edâsının şartı olarak farz olmakla sıhhatinde niyyet şarttır.

Hattâ *Fethü'l-Kadîr* ve başkalarının beyânlarına göre hatîb tilâvet-i hutbe için minbere çıktıktan sonra aksırıp da teşmît kasdıyla "elhamdülillâh" dese inde'l-İmâm hutbeden sahîh olmaz. Ve İmâm-ı Aʿzam hazretlerinden bir kavle göre böyle teşmît niyyetiyle hamd, zebh üzerine tesmiyeden de sahîh olmaz. Binâenaleyh, mezbûhun ekli helâl olmaz. Zîrâ lahm-i mezbûhun hilli Ehl-i kitâb olarak zebha ehil olup meʿa't-tesmiye mahall-i meşrûʿundan zebhle tezkiyesine mütevakkıftır.

Mikdâr-ı Hutbe

79. Mes'ele: ﴿اِذَا نُودِيَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ﴾[1] âyet-i celîlesinde zikr ile maksad hutbe olup, mutlak olarak vârid olduğundan kalîl ve kesîre şâmil olmakla hutbe-i mefrûzanın edâsında hutbeye niyyetle "elhamdülillâh" veya "lâ ilâhe illallâh" veya "subhânallâh" demek meʿal-kerâhe kâfî ise de aksırmaya veya taʿaccüb için hamd, zebîha üzerine tesmiyeden nâʿib olmadığı gibi mezheb-i muhtâr üzere hutbeden de nâib olarak sahîh olmaz.

80. Mes'ele: İmâmeyn hazerâtına göre hutbe, Cenâb-ı Hakk'a hamd ve senâ ve Hazret-i Peygamber'e salât ve selâm ve ehl-i îmâna duʿâ ve mevʿizeye müştemil olan zikre müteʿârif olup matlûb ise müteʿârife munsarif olacağından hutbe niyyetiyle lâ ekall, ettahiyyâtü lillâhi... sonuna kadar zikr-i tavîlden lâzımdır.

İnde'ş-Şâfiʿî hamdele ve salvele ve takvâ ile vasiyyet ve kırâat-i âyet ve duʿâ gibi erkân-ı hamseye câmiʿ olması şart olup İmâm Ahmed bir rivâyette İmâm-ı Aʿzam ile, diğer rivâyette İmâmeyn kavline kâildir.

وخطبة العيدين كذلك، لقولهم: يشترط لها ما يشترط لخطبة الجمعة، سوى تقديم الخطبة.

4440. mes'elede beyân olunacağı üzere "Cumʿa hutbesi şart olup, şart meşrût üzerine mukaddem olmakla, namâzdan evvel ve iki bayram hutbeleri namâzdan sonra meşrûʿ olup tilâvetten mâʿadâ cumʿa hutbesinde niyyet gibi şart olan her şey bayram hutbelerinde de şarttır." diyerek vârid olan akvâl-i fukahâya binâen bayram hutbelerinde dahi niyyet şarttır. Hâl-i iktidârda hutbeteynde kıyâm, eimme-i erbaʿa indinde bi'l-ittifâk meşrûʿ olup İmâm Şâfiʿî ve Mâlik hazerâtı kıyâmın vücûbuna, İmâm-ı Aʿzam'la İmâm Ahmed hazerâtı adem-i vücûbuna kâillerdir. İnde'ş-Şâfiʿî beyne'l-hutbeteyn celse vâcib ve tahâret şart olup, eimme-i sâire ile İmâm Şâfiʿî'nin kavl-i kadîminde tahâretle meşrût değildir. **[52]**

Hükmü'l-Ezân

وأما الأذان؛ فلا تشترط لصحته، وإنما هي شرط للثواب عليه.

---

1 "Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığında Allah'ı anmaya koşun." Cumʿa, 62/9.

81. Mes'ele: Ezân, lügatte *te'zîn*den ism-i masdar olarak mutlakan iʿlân maʿnâsına ise de şerʿde, "elfâz-ı mahsûsa ile vech-i mahsûs üzere vakt-i salâtin duhûlünü iʿlân ve mahall-i salâtı yakîn ve cemâʿati cemâʿatle edâ-yı salâta daʿvet ile iʿzâz-i dîn için meşrûʿ" buyurularak ricâl için evkât-ı hamse ve cumʿa namâzlarının vakitlerinde her ne kadar kazâ olsa dahi hazar ve seferde infirâd ve cemâʿatle edâ olunacak namâzlar için eimme-i erbaʿa indinde bi'l-ittifâk vâcib kuvvetinde sünnet-i müekkededir.

Binâenaleyh bilâ-özr terk, mûcib-i ismdir. ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾[1] âyet-i celîlesi müezzinler hakkında nâzil olduğu gibi hadîs-i şerîf de (خمسة أضمن لهم الجنة: المرأة الصالحة المطيعة لزوجها، والولد المطيع لأبويه، والمتوفى في طريق مكة، وصاحب الخلق الحسن، ومن أذن في مسجد من المساجد إيمانا واحتسابا)[2] buyurulmuştur.

Keyfiyyet-i Edâsı

*Bedâi*ʿin beyânına göre İmâm Mâlik hazretleri şehâdeteyni iʿtiyâden ibtidâsında "Allâhu ekber, Allâhu ekber" diyerek iki tekbîr ile iktifâsına kâil olup Ebû Yûsuf hazretlerinden dahi ol vechile mervî ise de ezânın asl-ı meşrûʿiyyeti Abdullah b. Zeyd'in hadîsiyle sâbit olup bunda ise "Allâhu ekber, Allâhu ekber, Allâhu ekber, Allâhu ekber" diyerek iki savt ve dört tekbîr ile mervî olmakla inde'l-âmme ol vechile telakkî ve kabûl buyurulmuştur. İmâm Mâlik hazretleri intihâsını ibtidâsına kıyâsla "Allâhu ekber" diyerek yalnız bir tekbîr ile ihtitâmına kâil ise de hadîs-i Abdullah'a binâen inde'l-âmme "Allâhu ekber, Allâhu ekber, Lâ İlâhe illallah" diyerek meʿa't-tekbîr tevhîd ile hatm olunması ihtiyâr olunmuştur. Vakt-i gaflet olduğundan inde'l-âmme sabah ezânında iki defa "es-Salâtü hayrun mine'n-nevm" ilâve olunur.

82. Mes'ele: İkâme de hükm-i mezkûrda aynı ezân gibidir. İmâm Ahmed hazretleri şehirde bulunanlara ezânın kifâyeten farz olmasına kâil olup beyân olunduğu üzere vakt-i salâtın duhûlünü iʿlân ve mahall-i salâtı taʿyîn ve cemâʿati cemâʿate daʿvet ve iʿlân-ı kelimetu'llâh ile şeʿâir-i islâmiyyeyi

1 "Allah'a çağıran, dine ve dünyaya yararlı iş yapan ve "Ben müslümanlardanım" diyenden daha güzel sözlü kim vardır?" Fussilet, 41/33.

2 Şu beş kişiye cennet garanti olmuştur: İnanarak ve sevabını sadece Allah'tan umarak kocasına itaat eden saliha kadın, ana-babasına itaat eden evlat, Mekke yolunda iken vefat eden, güzel ahlak sahibi olan ve herhangi bir mescidde müezzinlik eden kimse. Semerkandî, *Tenbîhü'l-Gâfilîn*, I, 288.

izhâr hikmetine binâen meşrûʿ buyurularak vesâil kabîlinden olmakla sıhhat-i niyyetle meşrût değil ise de لا ثواب إلا بالنية muktezâsı üzere sevâb için şart olmakla bilâ-niyyet tilâvetleri üzerine sevâb terettüb eylemez.

83. Mes'ele: İkâmede inde'l-Hanefî beyân olunduğu vechile iki defa "kad kâmetis's-salât" ilâvesiyle ezân gibi ise de İmâm Mâlik'le İmâm Şâfiʿî hazretleri indinde "kad kâmetis's-salât"tan mâʿadâsı birer defa olup, İmâm Şâfiʿî hazretleri indinde dahi "kad kâmetis's-salât" iki defa okunur.

Hükmü'l-İstikbâl

وأما استقبال القبلة؛ فشرَط الجرجاني لصحته النية، والصحيح خلافه كما في المبسوط.

84. Mes'ele: ﴿فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾[1] muktezâsı üzere namâzın şurût-ı sıhhatinde bulunan istikbâl-i kıble de vesâilden olmakla, sıhhatinde niyyete adem-i ihtiyâc mukteza-yı kâide ise de İmâm Cürcânî iştirâtına kâil olup *Mebsût*'un beyânına göre sahîh ve râcih olan vesâilden olmakla adem-i iştirâtıdır.

وحمل بعضهم الأوّل على ما إذا كان يصلى في الصحراء، والثاني على ما إذا كان يصلى إلى محراب، كذا في البناية.

Lâkin *Binâye*'nin beyânına göre iştirâtıyla kavl-i mercûh, Beyt-i muʿazzama isâbet-i istikbâl için sahrâda taharrî ile kılınan namâzlarda ve adem-i iştirâtıyla kavlde beyt-i muʿazzama veya eslâf tarafından bi'l-ictihâd taʿyîn edilerek vazʿ olunan mihrâblara **[53]** karşı kılınan namâzlara mahmûl olmakla kavleyn beyni tevfîk olunmuştur. Zîrâ ﴿فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ muktezâsınca sıhhat-i istikbâlde Mescid-i Harâm'ın bir cüz'üne isâbet kâfî olduğu gibi, mihrâblar bi'l-ictihâd taʿyîn olunarak mevzûʿ olmakla onlara karşı kılınan namâzlarda niyyete ihtiyâc yok ise de böyle alâmet-i kıble bulunmayan sahrâlar ve denizlerde bi't-taharrî kılındıkda takviye-i taharrî için mâ-i meşkûkla tahârette olduğu gibi niyyet îcâb eder.

85. Mes'ele: Musallî namâzda kıble-i istikbâle ya kâdir veya âciz olup, kâdir olduğu sûrette Kaʿbe-yi muʿazzamaya müşâhid olup veya olmaz.

1 "Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir." Bakara, 2/144.

Müşâhid olduğu sûrette ﴿فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ muktezâsınca ayn-ı Kaʿbeye teveccüh lâzım olup, müşâhid değil ise ﴿وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ﴾[1] muktezâsınca eslâf tarafından taʿyîn olunarak vazʿ olunan mihrâbların bulunduğu semtte, bulunmadığı hâlde cihet-i kıbleyi bilen ehl-i kıble var ise ondan suâl ederek haber verdiği cihete, bulunmadığı hâlde bi't-taharrî zann-ı gâlib hâsıl olan cihete teveccüh lâzım olup, hâric-i şehirde hayvân üzerinde namâzda olduğu gibi li-özr-i şerʿî istikbâlden âciz olanın kıblesi kâdir olduğu cihettir. Zîrâ tâʿat bi-kadri't-tâkadır.

Şu kadar var ki re's-i ibâdet olan îmân ve kezâ savm ve zekât ve hac gibi ibâdât-ı sâirenin sıhhatlerinde istikbâl-i kıble şart olmayıp belki mücerred ibtilâ için Hazret-i Âdem'e secdeyle melekler mükellef oldukları gibi namâzda dahi cihet-i kıbleyi istikbâl ile teklîf-i ibtilâ için olmakla şart zâid olup kıyâm ve emsâli gibi rükn-i aslî olarak şart değildir. Zîrâ namâz miʿrâc-ı Bârî ve bârgâh-ı Ulûhiyyete münâcât-ı müslimîn olup, maʿbûdün bi'l-hakk olan Cenâb-ı Hakk cihetten münezzeh olmakla mukteza-yı akl, ibâdât-ı sâirede olduğu gibi namâzda dahi bir cihete teveccühle mukayyed olmaktır. ﴿سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّاهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا قُلْ لِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾[2] âyet-i celîlesi de hükm-i mezkûru te'yîd eder.

Hükm-i Setri'l-Avret

وأما ستر العورة؛ فلا تشترط لصحته، ولم أر فيه خلافًا.

86. Mes'ele: ﴿يَابَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾[3] muktezâsınca setr-i avret dahi sıhhat-i salâtın şartlarından olarak vesâilden olmakla sıhhatinde niyyet şart olmayıp, adem-i iştirâtı husûsunda kütüb-i fıkhiyyede hilâf görmedim. Binâenaleyh, adem-i iştirâtı müttefakun aleyh olup setr-i avretin vücûbu namâza mahsûs olmayıp, belki 1413. mes'elede beyân olacağı üzere her ne kadar karanlık gecede tenhâ mahalde bulunsa bile zarûret messetmedikçe hâric-i salâtta dahi lâzımdır. Lâkin, hâric-i salâtta böyle lâzım olan setr, mutlakan göbek ile dizleri arasını setr olup الرُّكبة مِن العورة muktezâsınca dizlere de setr lâzımdır.

1 "Nerede olursanız olun yüzünüzü o yöne çevirin." Bakara, 2/144.

2 "İnsanlardan bir kısım sefihler, 'Onları şimdiye kadar yöneldikleri kıbleden vazgeçiren sebep nedir?' diyeceklerdir. De ki: 'Doğu da batı da Allah'ındır. O, dilediğini dosdoğru yola iletir.'" Bakara, 2/142.

3 "Ey Âdemoğulları! Her namaz kılacağınızda güzelce giyinin." Aʿrâf, 7/31.

Şurût-ı salâttan bulunan vakit, efʿâl-i mükellefden hâric olmakla, niyyetle adem-i iştirâtını beyâna hâcet yoktur. Tekbîr-i tahrîme *rahmân rahîm* gibi esmâ-yı müşterekeden olur ise taʿyîn için niyyet icâb eder ise de *Allahu ekber* gibi Cenâb-ı Hakk'a mahsûs olursa şart değildir. Onun için musannif-i allâme onlardan bahs eylemedi.

Hükm-i Sevâb

ولا يشترط للثواب صحة العبادة، بل يثاب على نيته وإن كانت فاسدة بغير تعمد، كما لو صلى محدثًا على ظن طهارته، وسيأتي تحقيقه.

87. Mes'ele: Menvî olan fiil-i mükellefte niyyet üzerine sevâbın terettübünde ibâdetin sıhhati şart değildir. Belki "Abdestim var." zannıyla bilâ-vudû' kılınan namâz gibi min-gayr-i kasdin fâsid olarak niyyetle edâ edilen ibâdet üzerine sevâb terettüb ederek fâʿili müsâb olur. Zîrâ 44. mes'elede işâret olunduğu üzere himmetin medârı vücûd-i şurût **[55]** üzere, sevâbın medârı sıdk ve azîmetle sıhhat-i niyyettir. Binâenaleyh şurût-ı sıhhatinden biri bulunmayarak bilâ-vukûf edâ edilen namâz sahîh olmayarak zimmet-i mükellefden sâkıt olmaz ise de sıdk ve azîmetle sıhhat-i niyyete mukârin olursa müsâb olur.

İbâdât ve Muʿâmelâtta Sıhhatle Maksad

88. Mes'ele: İbâdâtta sıhhatle maksad, zimmet-i mükellefden vâcibin sukûtu olup muʿâmelâtta ise akd-i beyʿ üzere milk-i rakabe ve nikâh üzerine milk-i mütʿa ve akd-i icâre üzerine milk-i menfaʿat ve talâk üzerine kayd-ı nikâhın ve iʿtâk üzerine kayd-ı rakabenin zevâlleri gibi ukûd ve fusûhtan ibâret olan tasarrufât-ı şerʿiyyenin eserleri bulunan ihtisâsât-ı şerʿiyyenin terettübleridir.

Zekâta Müteʿallik Ahkâma Niyyet

وأما الزكاة؛ فلا تصح أداؤها إلا بالنية، وعلى هذا فما ذكره القاضي الإسبيجابي: «أن من امتنع عن أدائها، أَخَذها الإمام كرهًا، ووضعها في أهلها، وتجزئه؛ لأن للإمام ولاية أخذها، فقام أخذه مقام دفع المالك باختياره.» ضعيف، والمعتمد في المذهب عدم الإجزاء كرهًا.

89. Mes'ele: İbâdet-i mâliyyeden bulunan zekât, fi'l-asl iki kısım olup; biri zekât-ı mâl diğeri zekât-ı re'stir. Zekât-ı mâl da farz, vâcib, nâfile olarak üç kısım olup farz olan zekât-ı mâl dahi iki nev' olup; biri zekât-ı nukûd ve emvâl-i ticâretle sevâim olup, diğeri mezrû'ât ve esmâr gibi hâsılât-ı arzın zekâtı olan öşür ve harâc arzıdır. (فَمَا سَقَى بماء السماء أو سقى سيحا ففيه عشر كامل، وما سقى بغرب أو دالية أو سانية ففيه نصف العشرِ)[1] muktezâsınca yağmur veya mâ-i cârî ile sulanırsa öşr; ve dolap ve tulumla sulanırsa nısf-ı öşr; veya harâc olup ﴿وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ﴾[2] âyet-i celîlesiyle sâbittir. Vâcib olan zekât-ı mâlda udhiye ve nafaka-i mehârim olup nâfile olanda sadakât-ı sâiredir. 50. mes'eleye bak.

Kısm-ı evvelin farziyyeti ﴿وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾[3] ve ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا﴾[4], ﴿وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ﴾[5] gibi âyât-ı celîle ve (بُنِيَ الإِسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةِ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، وَإِقَامِ الصَّلاَةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، وَصَوْمِ رَمَضَانَ، وَحَجِّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا)[6] ve (اعْبُدُوا رَبَّكُمْ، وَصَلُّوا خَمْسَكُمْ، وَصُومُوا شَهْرَكُمْ، وَحُجُّوا بَيْتَ رَبِّكُمْ، وَأَدُّوا زَكَاتَكُمْ طَيِّبَةً بِهَا أَنْفُسُكُمْ تَدْخُلُوا جَنَّةَ رَبِّكُمْ)[7] gibi ehâdîs-i şerîfe ve icmâ'-ı ümmetle sâbitedir.

Vâcib olan zekât-ı re's, sadaka-i fıtır olup (أَدُّوا عن كلِّ حرٍّ وعبدٍ صغيرٍ وكبيرٍ نصف صاعٍ مِن برٍّ أو صاعا مِن تمرٍ أو صاعا مِن شعيرٍ)[8] hadîs-i şerîfiyle sâbit olup, hadîs-i şerîf-i mezkûr haber-i vâhid olarak zanniyyü's-sübût ve kat'iyyu'd-delâle olmakla nemâ ve havelânla mukayyed olmayarak nisâba mâlik olanlara ve fakîr çocukları velev gayr-i müslim köle ve câriyeleri gibi taht-ı velâyetlerinde bulunup yevm-i fıtrın tulû'-i fecrinde bulunanlar için vâcib olur.

---

1 "Yağmur veya akan sularla sulanırsa onda bir (öşür), dolap ve tulumla sulanırsa yirmide bir (nısf-ı öşr) dir." Buhârî, "Zekât", 55, r. 1483; Müslim, "Zekât", 7; Ebû Dâvûd, "Zekât", 4, r. 1572.

2 "Hasat günü de hakkını verin." En'âm, 6/141.

3 "Zekâtı verin." Bakara, 2/4.

4 "Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka al." Tevbe, 9/103.

5 "Yardım isteyenlere ve yoksullara mallarından belli bir pay ayırırlardı." Zâriyât, 51/19.

6 "İslâm beş şey üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Rasûl'ü olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, ramazan orucunu tutmak, gitmeye gücü yetenin hac etmesi." Buhârî, "Îmân", 1, r. 8; Müslim, "Îmân", 21; Tirmizî, "Îmân", 3, r. 2609.

7 "Rabbinize kulluk ediniz, namazlarını kılınız, (ramazan) ayı orucunu tutunuz, beytinizi (Kabe) haccediniz, sizin için tayyip olan zekatlarınızı veriniz ki Rabb'inizin cennetine giresiniz." Ahmed b. Hanbel, XXXVI, 595, r. 22260; Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, IX, 461, r. 6967; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 52, r. 19; Taberânî, *el-Mucemü'l-Kebîr*, VIII, 138, r. 7622.

8 "Her hür ve köle, genç yaşlı için yarım sa' buğday veya bir sa' hurma ya da bir sa' arpa ödeyiniz." Nesâî, "Salâtü'l-Îdeyn", 22, r. 1580; Ahmed b. Hanbel, V, 323, r. 3291. Farklı lafızlarla rivayet için bk. Buhârî, "Zekât", 77, r. 1511; Müslim, "Zekât", 14.

90. Mes'ele: İbâdât-ı hâlise aksâmından niʿmet-i mâliyyenin teşekkürünü edâ için ehline farz olarak meşrûʿ buyurulan zekât, ibâdet-i mâliyyenin farz kısmı olup bi'l-ittifâk ibâdetin sıhhatinde niyyet şart olmakla zekâtın sıhhat-i edâsıyla zimmet-i mükellefden sukûtu niyyete mütevakkıftır.

Binâenaleyh Kâdı İsbîcâbî'nin nisâba mâlik olarak edâsıyla mükellef olan kimse edâsından imtinâʿ ederse bi'l-icmâʿ taʿzîr-i şerʿ lâzım olup, İmâmü'l-müslimîn veya nâibi bulunan me'mûrîn-i mâliyye tarafından cebren alınıp beytülmâle vazʿ edilerek ehline sarf olunursa sâhibinden kifâyet ederek zimmetinden vücûb-i zekât sâkıt olur. Zîrâ hasbe'l-velâyet İmâmü'l-müslimîn böyle olup mahalline sarf eylemek hakkına mâlik olmakla onun bu vechile cebren alıp mahalline sarf eylemesi mükellefin ihtiyâriyle te'diyesi makâmına kâimdir, kavli zaʿîftir. Zîrâ sıhhatinde niyyetle meşrût olup niyyet ise ihdâs-ı fiilde Cenâb-ı Hakk'a kurbet ve tâʿat kasd ve ihtiyârından ibâret olmakla cebr, niyyet ve ihtiyâra münâfîdir. Binâenaleyh, 2150. mes'elede beyân olunacağı üzere mezheb-i muhtârda muʿtemed olan **[56]** öyle cebren alınıp mahalline sarfla zimmet-i mükellefden vâcibin adem-i sukûtudur, denilmiş ise de ânifen beyân olduğu üzere zaʿîftir.

قال في المحيط: ومن امتنع عن أداء الزكاة فالساعي لا يأخذ منه الزكاة كرهًا، ولو أخذ لا يقع عن الزكاة؛ لكونها بلا اختيار، ولكن يجبره بالحبس ليؤدي بنفسه.

91. Mes'ele: *Muhît*'in beyânına göre mükellef edâ-yı zekâttan imtinâʿ ederse sâʿî cebren almayıp belki kendisi ihtiyâr ile edâ eylemek için habs ve tevkîfle bi'l-ihtiyâr edâya icbâr edilir. Zîrâ cebren alınıp mahalline sarf edilmesiyle mükellefin zimmetinden vâcib sâkıt olmaz, denilmiş ise de cây-ı nazardır. Zîrâ bu sûrette dahi cebrden hâlî değildir.

Velev-süllime ale'l-ıtlâk ikrâh bi'l-külliyye ihtiyârı ihlâl eylemez. Zîrâ mükrehin hîn-i edâda ihtiyârıyla vermesi câizdir ve İsbîcâbî'nin dediği gibi (خذها من أغنيائهم وردها في فقرائهم)[1] muktezâsınca hasbe'l-velâye me'mûr olanların alıp mahalline edâları hükmen mükellefin ihtiyârıyla te'diyesi makâmına kâim olarak vâcibin sukûtunda kâfîdir. Fete'emmel!

وخرج عن اشتراطها له ما إذا تصدق بجميع النصاب بلا نية فإن الفرض يسقط عنه، واختلفوا في سقوط زكاة البعض إذا تصدق به.

1 "Zekatı zenginlerden alın fakirlere verin." Buhârî, "Zekât", 1, r. 1395; Müslim, "Îmân", 29, 31.

92. Mes'ele: Ânifen beyân olunduğu üzere zekât, ibâdet-i mâliyyenin farz kısmı olarak edâsında niyyetin iştirâtından havelân-ı havl ile vücûb-i edâsının tahakkukundan sonra bilâ-niyyet nisâbın cümlesini tasadduk hâric olarak bi'l-ittifâk zimmet-i mükellefden farz zekâtı sâkıt olur. Zîrâ vücûb-i zekât namâz ve oruç gibi zimmet-i mükellefe teʿalluk etmeyip belki kudret-i müyessire ile milk-i nisâba teʿalluk etmekle nisâbın helâkıyla bile sıfât-ı yüsrün zevâliyle sâkıt olur ise de nezr veya kefâret gibi vâcib-i âhar niyyetiyle tasadduk olunursa menvîden sahîh olup zekâtı dâmin olacağı gibi nisâbın itlâf ve istihlâkıyla dahi dâmin olur.

93. Mes'ele: Her ne kadar beyân olunduğu üzere bilâ-niyyet nisâbın cümlesini tasaddukla bi'l-ittifâk zimmet-i mükellefden vâcib sâkıt **[57]** olur ise de *Redd-i Muhtâr*'ın beyânına göre zekâtı lâzım gelen nisâbın bazısını tasadduk ederek edâsı vâcib olan mikdâr-ı matlûb taʿayyün edemeyeceğinden zimmet-i mükellefden vâcibin sukûtunda ihtilâf olunup, Ebû Yûsuf hazretleri vâcibü'l-edâ olan mikdârın adem-i taʿayyününe binâen adem-i sukûtuna kâil olarak tasadduk olunanla bâkî kalan mecmûʿ-i malın zekâtlarının lüzûm-ı edâsıyla İmâm Muhammed'e göre kalîli kesîre nisbet ve kıyâsla taʿayyün edeceğinden tasadduk olunan mikdârın vücûb-i edâsının zimmet-i mükellefden sukûtuyla hükm olunur.

قالوا: وتشترط نية التجارة في العروض، ولا بد أن تكون مقارنة للتجارة، فلو اشترى شيئًا للقنية ناويًا أنه إن وجد ربحًا باعه، لا زكاة عليه.

94. Mes'ele: *Medhal-i Fıkh* ve *Vesîletü'l-Felâh* nâm eserlerimizde îzâh olunduğu üzere zekâtı lâzım gelen mal nukûd ve sâime ve emvâl-i urûz olarak üç kısım olup; nukûd, nakdin cemʿi olarak gerek madrûb ve gerek masnûʿ ve gerek külçe olsun mutlakan altınla gümüşten ibâret olarak fıtraten emvâl-i ticâret olmakla havâic-i asliyyeden fazla ve nisâba bâliğ olup milk-i tâmla mâlik olunarak bir sene mürûruyla havelân-ı havl bulundukta her ne garazla bulunsa dahi şerʿan muʿayyen olan zekâtını edâ vâcib olacağı gibi, koyun ve keçi ve sığır ve manda ve mutlakan deve döl ve döşü ve menâfiʿ-i sâiresiyle istifâde için senenin ekserisini kırda otlayarak sâime olursa yine zekâtı lâzım gelip bu ikisinin gayrı olan emvâl-i urûz, havâic olarak mahlûk olmakla ticâret niyyetiyle alınmadıkça zekât îcâb etmeyeceğinden fukahânın beyânlarına göre zekâtın vücûbunda ticârete niyyet şart kılınır.

95. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile emvâl-i urûzda zekâtın vücûbunda şart olan, niyyetin ya bi'l-fiil mübâdele ile akd-i ticârete sarîhan veya urûz-ı ticâret bedelinde almak ve ticâret niyyetiyle aldığı akârını urûz bedelinde icâre gibi delâleten ticârete mukârene olması lâzım olmakla ba'de'l-akd ve kable'l-mübâdele ticârete niyyet veya 681. mes'elede beyân olunacağı üzere "Kâr bulur isem satarım, bulmaz isem isti'mâl ederim." diyerek niyyet-i ticârette tereddüd ile alırsa zekât lâzım gelmez. **[58]** Zîrâ vücûb-ı zekâta sebeb ticâret olup ticâret ise bi'l-fiil malı mala mübâdele olduğu gibi niyyet de irâde-i câzimeden ibâret olarak tereddüde münâfîdir.

ولو نوى التجارة فيما خرج عن أرضه العشرية أو الخراجية أو المستعارة أو المستأجرة، لا زكاة عليه.

96. Mes'ele: Arâzî-yi öşriyye ve harâciyye ve müste'âre ve müste'ceresinin zekâtlarından ibâret olan öşür ve harâcın ba'de'l-edâ bâkî kalan hâsılâtla bilâ-mübâdele mücerred ticârete niyyetle emvâl-i ticâretten olmayacağı cihetle zekât lâzım gelmez. Zîrâ mes'ele-i ânifede beyân olunduğu üzere nukûdla sevâimin gayrı olan emvâl-i urûzda zekâtın vücûbuna sebeb ticâret olup, ticâret ise bi'l-fiil malı mala mübâdeleden ibâret olmakla bilâ-mübâdele mücerred ticârete niyyetle zekâtın sebeb-i vücûbu olan ticâret bulunamayacağı gibi gerek öşür ve gerek harâc arzın zekâtı olup (لا ثِنَى في الصدقة)[1] muktezâsınca bir şeyden iki defa zekât almak da menhî olmakla zekâtın adem-i lüzûmu beyândan müstağnîdir.

97. Mes'ele: *Medhal-i Fıkh* nâm eserimizde îzâh olunduğu üzere inde'l-Hanefî öşür ile harâc ictimâ' eylemez ise de eimme-i selâse indinde öşr-i arzın galle ve hâsılâtının ve harâcda rakabesinin zekâtı olarak arâzî-yi harâciyyenin vaktinde harâcı ve hâsılâtından öşrü alınır. Binâenaleyh, inde'l-Hanefî arâzî-yi harâciyyeden harâc alınıp öşür alınmaz.

98. Mes'ele: Arâzî birinin, zer'i başkasının olursa eimme-i selâse ve İmâmeyn hazerâtına göre öşür zer' sâhibine lâzım gelip, İmâm-ı A'zam hazretlerine göre öşür tarla sâhibine lâzım gelir. İstîcârda dahi hükm-i hilâf böyledir.

---

1 "Zekat (aynı sene içerisinde) iki kez alınmaz." Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, VI, 332, r. 15902; Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, III, 445.

ولو قارنت ما ليس [بدل مال] بمال كالهبة والصدقة والخلع والمهر والوصية لا تصحّ على الصحيح.

99. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile nukûdla sevâimin gayrı olan emvâl-i urûzda vücûb-i zekâta sebeb ticârete mukârin niyyet olup, ticâret ise mânî' bulunmayarak akd-i şirâ veya akd-i icâre veya ikrâz veya istikrâz tarîkiyle bi'l-mübâdele mal bedelinde mal kazanmaktan ibâret olup böyle bir akde mukârenet bulunmadığından kavl-i sahîh üzere hibe ve sadaka ve bedel-i hul' ve mehir ve vasiyyet ve verâset tarîkleriyle alınan malı, mücerred kabûl gibi mal bedelinde mal olmayan kabûle mukârin olan **[59]** niyyet ticâret-i sahîha olmayacağından bu misillü mallar ile bi'l-fiil mübâdele bulunmayarak mücerred ticârete niyyetle emvâl-i ticâretten olmayacağı cihetle zekât lâzım gelmez.

Zîrâ beyân olunduğu üzere bilâ-mübâdele ticâret için olmak fıtraten ticâret için yaratılan nukûda mahsûs olup, nukûdla sevâimin gayrı olan emvâl-i urûz, ticârete mukârin olmadıkça gayr-i nâmî olmakla zekât îcâb eylemez. Zîrâ zekâtın vücûbuna sebeb havâic-i asliyyeden fazla ve nisâba bâliğ ve hakîkaten veya hükmen nâmî olan mala milk-i tâmla mâlik olarak havelân-ı havl bulunmaktır ki kuyûd-i mezkûreden velev birinin fıkdânı hâlinde zekât lâzım gelmez.

Zekât-ı Sevâim

وفي السائمة؛ لا بدّ من قصد إسامتها للدَّرّ والنسل أكثر الحول، فإن قصد به التجارة ففيها زكاة التجارة إن قارنت الشراء، وإن قصد به الحمل أو الركوب أو الأكل فلا زكاة أصلًا.

100. Mes'ele: 94. mes'elede beyân olunduğu üzere emvâl-i zekât nukûd ve sevâimle emvâl-i ticâretten ibâret olmakla gerek altın ve gerek gümüş havâic-i asliyyeden fazla ve nisâba bâliğ olarak milk-i tâmla memlûk olunup havelân-ı havl bulundukda behemehâl zekâtı lâzım olduğu gibi ticârete mukârin niyyetle alınan emvâl-i ticârette dahi kuyûd-i mezkûrenin tahakkuku hâlinde [1](هاتوا رُبُعَ عُشْرِ أموالكم) muktezâsınca kırkta bir zekâtı lâzım gelir.

1 "Mallarınızda öşürün (1/10) dörtte birini (1/40) veriniz." Ebû Dâvûd, "Zekât", 4, r. 1572; İbn Mâce, "Zekât", 4, r. 1790; Ahmed b. Hanbel, II, 334, r. 1097.

101. Mes'ele: Koyun ve keçi ve sığır ve manda ve deve gibi beş nevʿ hayvânda zekâtın lüzûmunda döl ve döşü ve sâir menâfiʿiyle istifâde için senenin ekserîsini raʿy-i mubâhla kırda otlamak maʿnâsına isâme lâzımdır. Zîrâ *sevâim* lügatte; mutlakan "otlayan hayvânlar" maʿnâsına *sâime*nin cemʿi olup şerʿde sütü ve yağı ve peynir ve nesilleri emsâli menâfiʿiyle istifâde için senenin ekserîsini raʿy-i mubâhla kırda otlayan koyun ve keçi ve sığır ve manda ve deveden ibâret olup zekâtlarının vücûbunda İmâm Mâlik'in hilâfına diğer eimme indlerinde, bu vechile isâme şart olarak zekâtları da kendilerine mahsûs olan mikdârlardan ibâret olan nisâblarıyla lâzım gelip **[60]** bi'l-fiil mübâdele ile akd-i ticârete mukârin olarak bunlar ile ticâret kasd olunursa emvâl-i ticâretten olarak (هاتوا ربع عشر أموالكم) muktezâsınca rubʿ-ı öşürden ibâret olan zekât-ı ticâret lâzım gelip, senenin nısfında yem ve saman ve sâir ot emsâli nevâle ile beslenirler veyâhûd [tezek] taşımak veya rükûb ve araba ve dolap çevirmek vesâir vechile istiʿmâl ve istihdâm için veyâhûd etlerini yemek için beslenirler ise havâic-i asliyyeden olarak aslen zekâtları lâzım gelmez.

Zîrâ ânifen îzâh olunduğu üzere zekâtın vücûbunda havâic-i asliyyeden fazla olmak, havâic-i asliyyeden olan mallar sahiplerinin ihtiyâclarıyla meşgûl olmakla nazar-ı şerʿde maʿdûm hükmündedir.

İmâm Mâlik indinde hayvânât-ı mezkûrede zekâtın vücûbunda isâme şart olmayarak meşrût-ı sâiresi bulunduğu hâlde mutlakan zekâtları lâzım gelir.

102. Mes'ele: (الْمُسْلِمُونَ شُرَكَاءُ فِي ثَلَاثٍ: فِي الْمَاءِ، وَالْكَلَإِ، وَالنَّارِ)[1] muktezâsınca kimsenin taht-ı temellük ve ihrâzında bulunmayan ırmaklar ve nehir ve kuyuların suları ve merʿâlarda kendi kendilerine biten hudâyinâbit otlar ve hâlî mahallelerde yanmış ateşler gibi üç şey ile istifâde cümleye mubâh olarak herkes bunlar ile istifâdede müştereklerdir.

Binâenaleyh, sâhipsiz yerlerde kendi kendilerine hudâyinâbit olan otlar mubâh oldukları gibi *Mecelle*'nin 1257. maddesinde beyân olunduğu üzere bir kimsenin milkinde bilâ-tesebbüb kendi kendine biten otlarda mubâh olmakla hakk-ı duhûl olarak ücretle memlûk olan merʿâlarda otlayan

1 "Müslümanlar şu üç şeyde ortaktırlar: Su, ot ve ateş." Ebû Dâvûd, "Büyû'", 63, r. 3477; İbn Mâce, "Ruhûn", 16, r. 2472; Ahmed b. Haanbel, XXXVIII, 174, r. 23082.

hayvânlarda raʿy-i mubâhla otlayarak sâime olmalarına halel gelmeyeceğinden zekâtları lâzım gelir. Zîrâ beyân olunduğu üzere bilâ-tesebbüb kendi kendilerine biten otlar mubâh ise de merʿânın sâhipleri kendi milklerine âharı duhûlden menʿe mâlik olmakla verilen ücret ot parası olmayıp belki çok duhûl olmakla raʿyin ibâhasına mâniʿ değildir. **[61]**

Ahkâm-ı Düyûn

104. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile mükellefin yedinde bulunan emvâl-i mevcûdesine zekât lâzım geldiği gibi başkaları zimmetinde bulunan alacaklara da lâzım gelir.

Aksâm-ı Düyûn

105. Mes'ele: Lüzûm-i zekât husûsunda alacak; inde'l-İmâm kavî, mütevassıt, zaʿîf olarak üç kısım olup *deyn-i kavî*; "karzan verilen ve emvâl-i ticâret bedeli olan alacaklar" olup hükmü inde'l-İmâmeyn gerek az ve gerek çok ve inde'l-İmâm kırk dirhem mikdârı kabz edildikçe geçen senelerin zekâtını vermek lâzım gelir.

106. Mes'ele: *Deyn-i mütevassıt*; hizmet için köle ve câriye ve mesken için hâne kiralarından terâkim eden eski püskü sevb-i bedenî gibi ticâret için olmayan mal bedeli olan alacaklardır ki hükmü, iki yüz dirhem mikdârı kabz edilmedikçe geçen senelerin zekâtları lâzım gelmez ve geçen senelerde vakt-i kabz veya medyûnun zimmetinde lüzûm-i vaktinden iʿtibâr olunur.

107. Mes'ele: *Deyn-i zaʿîf*; mehir, vasiyyet, bedel-i muhâlaʿa, dem-i amdden sulh, diyet, bedel-i kitâbet, bedel-i siʿayet gibi bir maldan bedel olmayan alacaklardır ki hükmü, nisâb mikdârı *Bedâi*ʿin beyânına göre cümlesi kabz olunup baʿde'l-kabz kabz olunan malın üzerinden bir sene mürûr etmedikçe zekâtı lâzım gelmez.

Zekâtın Mahalli ve Ehli

108. Mes'ele: Zekâtın sıhhat-i edâsında ehline vermek de şart olup ehli ise ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَابْنِ السَّبِيلِ﴾[1] âyet-i celîlesiyle mikdâr buyurulan sekiz sınıftan

1 "Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, âzat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar." Tevbe, 9/60.

illet ve sebebinin zevâli veya Hazret-i Muʿâz'a hitâben (خذها من أغنيائهم وردها في فقرائهم)[1] hadîs-i şerîfiyle müellefe-i kulûbün hakları nesh olunarak bâkî kalan yedi sınıf fukarâ-yı müslimîndir. **[62]**

Te'diye-i Zekâtta Efdal Olan

109. Mes'ele: Hukûk, karâbeti muhâfaza ile sıla-i rahim için ibtidâen akrabâsından muhtâc olan karındaşlarına, baʿdehû onların evlâdına, baʿdehû hukûk-i cîrâna riʿâyeten kamşularına, baʿdehû ehl-i beldesinin fukarâsına vermektir.

110. Mes'ele: Hukûk-i cîrânı muhâfaza için zekâtı, bulunduğu beldeden başka belde fukarâsına götürmek tenzîhen mekrûh ise de başka beldede akrabâsından muhtâc bulunur veya dâr-ı İslâm'a götürülür veya ulemâ ve sulehâdan bulunanlara gönderilir veya kable'l-havl gönderilirse bilâ-kerâhet câizdir.

111. Mes'ele: Akrabâsından muhtâc olanlara vermek hem sadaka ve hem de sıla-i rahim olmakla cümlesinden efdaldir. Mes'ele-i edâ-yı zekâtın sıhhatinde temlîk şart olup temlîk ise temellük ve kabûl ile hâsıl olacağından mescid ve medrese ve çeşme ve köprü yaptırmak ve cenâzenin techîz ve tekfînine sarf eylemek ve köle ve câriye âzâd eylemek gibi kâbil-i temellük olmayan mahallere sarf eylemekle sahîh olmayacağı ekser-i kütüb-i fıkhiyyede mezkûrdur.

112. Mes'ele: Vâkıʿan mahall-i zekâtı beyânda وَفِي سَبِيلِ اللهِ âyet-i celîlesi bu misillü mahallere şâmil olarak cevâzına kâil olanlar da var ise de ekser-i kütüb-i fıkhiyyede fi-sebîlillâh ile maksad, kuvve-i mâliyye ve sâiresi zâyiʿ olarak yolda kalan fukarâ-yı huccâcla zuʿafâ-i mücâhidîne tahsîs olunmaktadır.

Savmda Hükm-i Niyyet

وأما النية في الصوم؛ فشرط صحته لكل يوم.

113. Mes'ele: Niʿam-i ilâhiyyeye karşı şükrân-ı izdiyâd olarak taraf-ı İlâhî'den matlûbu'l-edâ olan ibâdât; ya savm ve salât gibi sırf bedeniyye veya zekât ve emsâli gibi sırf mâliyye veya hac ve cihâd gibi mâliyye ile bedeniyyeden mürekkebe olmak üzere üç nevʿ olup, ibâdet niyyetiyle vakt-i imsâktan

---

1 "Zekatı zenginlerden alın fakirlere verin." Buhârî, "Zekât", 1, r. 1395; Müslim, "Îmân", 29, 31.

gurûb-ı şemse kadar ekl ve şürb ve muʿâmele-i zevciyye gibi muftirâttan hakîkaten veya nisyânen iftâr gibi hükmen imsâktan ibâret olan savm da ibâdet-i bedeniyyeden olup **[63]** ibâdeti âdetten temyîz için bi'l-cümle ibâdetler ise bi'l-ittifâk sıhhatlerinde niyyetle meşrût olmakla mutlakan savmın sıhhatlerinde dahi Kitâb ve Sünnet ve icmâʿ-ı ümmetle niyyet şarttır. Binâenaleyh bilâ-niyyet vâkiʿ olan imsâkla savm-ı şerʿî sahîh olmaz.

Savm-ı Ramazânın Sebeb-i Vücûbu

114. Mes'ele: Mezheb-i muhtârda mükellefe savm-ı ramazânın sebeb-i vücûbu ﴿فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ﴾[1] âyet-i celîle (وصوموا لرؤيته)[2] hadîs-i şerîfi muktezâlarınca leylen veya nehâran hilâl-i şehrî şuhûd olup, hava mağmûm olarak hilâl-i şehrî şuhûd mümkin olmadığı hâlde (فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ الْهِلَالُ فَأَكْمِلُوا العِدَّةَ ثَلاَثِينَ)[3] muktezâlarınca şehr-i şaʿbân otuz güne bâliğ oldukda ertesi gün ramazân olarak cümle mükellefîne edâ-yı savm vâcib olur.

115. Mes'ele: Şehr-i şevvâl ve şuhûr-i sâirenin sübûtları da bu kıyâs üzere olarak âhir-i ramazânda hilâl-i şevvâl müşâhede olunursa terk-i savmla bayram yapılıp hava mağmûm olarak rü'yeti mümkin olmaz. Ramazânın ibtidâsı sâbit ise otuz güne iblâğ edilerek tekmîl-i selâsîn ile bayram yapılıp gerek vücûb-i savm ve gerek cevâz-ı iftârla bayramda muhtâr olan akvâl-i müneccimîn ile amelin adem-i cevâzıdır.

116. Mes'ele: Her ne kadar vücûb-i savm için hilâl-i ramazânı isbâtta "şehâdet ederim" diyerek lafz-ı şehâdet ve sebk-i daʿvâ şart olmayarak, açık havada birçok kimselerin ahbârları ve mağmûm havada, hasenâtı seyyiâtına gâlib olan velev bir âdilin ve kavl-i sahîhte mestûru'l-hâl bir müslimin ahbârı makbûl ise de inde'l-İmâm rü'yet-i hilâli isbâtta daʿvâ şart olup savm ise ibâdet olarak taht-ı kazâda dâhil olmayacağından şehr-i ramazâna muʿallak olarak huzûr-ı hâkimde ya vekâlet-i muʿallaka iddiʿâsı veya deyn-i müeccel daʿvâsı üzerine ikâme olunan şâhidlerin kabûl-i şehâdetleriyle sübût-i hilâle binâen ilzâm-ı müddeʿâ ile hüküm zımnında hilâl-i ramazânda sâbit olarak savm vâcib olur. **[64]**

1 "Artık içinizden kim bu aya yetişirse onu oruçlu geçirsin." Bakara, 2/185.
2 "Hilali gördüğünüz zamân oruca başlayın." Buhârî, "Savm", 11, r. 1909; Müslim, "Sıyâm", 2.
3 "Hilal size bulutlu (hilali göremezseniz) ise sayıyı otuza tamamlayınız." Buhârî, "Savm", 11, r. 1907; Müslim, "Sıyâm", 5, 17.

ولو علّقها بالمشيئة صحت؛ لأنها إنما تبطل الأقوال، والنيّة ليست منها.

117. Mes'ele: "Niyyet ettim bugünün savmına inşâallâh" diyerek savma niyyeti meşîet-i ilâhiyyeye taʿlîkle niyyet bâtıla olmayacağından savm-ı mezkûrun sıhhatine mânîʿ olmaz. Zîrâ 686. mes'elede beyân olunacağı üzere usûl-i fıkıhta beyân olunduğu vechile her ne kadar taʿlîk-i mezkûr beyân-ı tağyîr olarak sadr-ı kelâmın hükmünü tağyîr edeceğinden zevcesine hitâben "enti tâlik inşâallâh" veya kölesine hitâben "ente hürrun inşâallah" diyerek gerek tatlîk ve gerek hürriyeti meşîet-i ilâhiyyeye taʿlîk eylese bu misillü tasarrufât-ı kavliyyeyi ibtâl ederek hiçbiri vâkiʿ olmaz ise de niyyet gibi tasarrufât-ı kalbiyyeyi tağyîr ederek ibtâl eylemeyeceğinden böyle niyyet-i muʿallaka ile menvî olan savm ve emsâli sahîhlerdir. Zîrâ niyyet, tasarrufât-ı kavliyyeden değildir.

118. Mes'ele: Tasarrufât-ı kavliyyeyi ibtâl ederek muʿallak olan talâk ve emsâlinin adem-i vukûʿlarına sebeb meselâ; meşîet vesâir bir şeyin husûlüne muʿallak olan hükümlerin vukûʿları mazmûn-ı şartın husûlüne muʿallak olarak mevkûf olup, bu makâmda mazmûn-ı şart ise Cenâb-ı Hakk'ın meşîetinin husûlü olup bu ise Cenâb-ı Hakk'ın gayrısına maʿlûm olmadığı cihetle mazmûn-ı cezâ olan talâk ve itâk emsâli muʿallak olan şeylerin husûlleriyle hükmedilememesi zarûrîdir.

والفرض والسنة والنفل في أصلها سواء.

119. Mes'ele: Gerek farz ve gerek vâcib veya sünnet veya nâfile olan bi'l-cümle oruçlar ibâdet olup bi'l-ittifâk her ibâdetin sıhhatinde niyyet şart olmakla sıhhatlerinde niyyete muhtâc olmakta farz, vâcib ve nâfile oruçlar **[65]** beyninde fark olmayarak cümlesinin sıhhatlerinde niyyet şarttır.

120. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile cümlesi ibâdet olarak sıhhatlerinde niyyete muhtâc olmakta gerek farz veya vâcib veya nâfile olan oruçlar beyninde fark yok ise de niyyetle taʿyînin lüzûm ve adem-i lüzûmu hakkında savm-ı ramazânın sıhhat-i edâsı ile diğerleri hakkında fark vardır. Zîrâ sahîh-i mukîm hakkında eyyâm-ı ramazân savm-ı ramazânın miʿyârı olarak başka savma ihtimâli olmayarak muʿayyen olup, muʿayyeni taʿyîn ise lugavî olarak hangi savma niyyet eylese ancak savm-ı ramazânın edâsından vâkiʿ olarak sahîh olur ise de ﴿فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾[1] muktezâsınca marîz ve müsâfir haklarında eyyâm-ı sıhhat

1 "İçinizden hasta veya yolcu olanlar, (tutamadıklarını) başka günlerde sayısınca tutar." Bakara, 2/184.

ve ikâmelerinde kazâ eylemek üzere ramazânda terk-i savm-ı ramazâna mesâğ-ı şerʿî bulunmakla, bunlara göre nehâr-ı ramazân zarf olarak başka oruçların edâlarına müsâʿid olmakla her neye niyyet ederler ise menvîden vukûʿuna binâen ibâdet olarak asl-ı savma niyyet lâzım olduğu gibi tutacağı orucu diğerlerinden temyîz için taʿyîn lâzımdır.

121. Mes'ele: Sahîh-i mukîm hakkında edâ-yı savm-ı ramazânı niyyetle taʿyînin adem-i lüzûmu, diğerlerinde lüzûmu ile fark bulunduğu gibi geceden niyyetin lüzûmu ve adem-i lüzûmu gibi vakt-i niyyeti taʿyîn husûsunda dahi oruçlar beyninde fark vardır.

Zîrâ beyân olunduğu vechile inde'l-Hanefî edâ-yı savm-ı ramazân ve kezâ nezr-i muʿayyen ile nâfile oruçlar şerʿan muʿayyen olarak niyyetle taʿyîne muhtâc olmadıklarından gurûb-ı şemsden nısf-ı nehâr-ı şerʿînin kubeyline kadar niyyetle sahîh iseler de kazâ-yı savm-ı ramazân ve şurûʿ sebebiyle vâcib olup ifsâd edilen nâfile ve keffârât olarak lâzım gelen oruçlar ve hacc-ı mutʿa ve hacc-ı kırânda kurbân oruçları ve nezr-i mutlak oruçlarının sıhhatlerinde kable'l-imsâk geceden niyyetle taʿyîn eylemek lâzımdır. İşte bu vechile farka binâen niyyete ihtiyâcda adem-i farklarını asl-ı niyyetle takyîd ve tahsîs ederek في أصلها سواء buyurulmuştur.

Hacda Hükm-i Niyyet

وأما الحج؛ فهي شرط صحته أيضًا فرضًا كان أو نفلًا.

122. Mes'ele: [66] Erkân-ı ameliyye-i islâmiyyeden olarak zamân-ı mahsûsta mekân-ı mahsûsu fiil-i mahsûsla ziyâret-i mahsûstan ibâret olan hac da ibâdet-i mâliyye ile bedeniyyeden mürekkeb olarak istitâʿat-ı mâliyye ve bedeniyyeye mâlik olan her mükellefe ömründe bir kere farz olup, ondan ziyâdesi nâfile olarak ibâdet olup ibâdetin ise sıhhatinde niyyet şart olmakla gerek farz ve gerek nâfile haccın sıhhatinde dahi niyyet şart olarak farz olmakla bilâ-niyyet edâ edilen hac sahîh olmaz.

123. Mes'ele: Hacda zamân-ı mahsûs tavâfa göre kurbân bayramının ilk günü tulûʿ-i fecrinden âhir-i ömre kadar olup vukûfa göre yevm-i arefenin zevâlinden yevm-i nahrın tulûʿ-i fecrine kadar olan zamândan ve mekân-ı mahsûsda tavâfa göre beyt-i muʿazzamadan ibâret olan Kaʿbe-i muʿazzama olup vukûfa göre Arafât'tır. Fiil-i mahsûs da tavâfla vukûf üzerine

mukaddem olarak hac niyyetiyle mîkâtların birinden telbiye veya telbiye makâmına kâim olan ezkâr-ı sâire veya sevk-i hedy ile ihrâma girmektir ki bu vechile ihrâmın mîkatların birinden olması haccın vâciblerindendir. Ziyâret-i mahsûsada Kaʿbe-i muʿazzamayı tavâfla her ne sebeble olsa dahi vaktinde velev bir lahza Arafât'ta bulunma maʿnâsına vakfeden ibârettir.

124. Mes'ele: Bu vechile ziyâret-i mahsûsa beyân olunan vakt-i muʿayyende olup vukûfa müştemil olursa hac denildiği gibi vakt-i mahsûsla mukayyed ve vukûfa müştemil olmayarak yalnız tavâfla saʿyden ibâret olursa umre denir ki baʿde'l-ihrâm tavâf ve saʿy edip tıraş veya saçından veya sakalından bir mikdârını kestirerek ihrâmdan çıkmadan ibâret olup, ihrâmla tavâf rüknü, saʿyle tırâş veya emsâli umrenin vâciblerindendir.

Binâenaleyh hakîkat-i hac mîkâtların birinden ihrâmla Mekke-i Mükerreme'ye vardıkda tavâf-ı kudûm olarak mesnûnen beyt-i muʿazzamı tavâf edip baʿdehû mesʿâda saʿy edip baʿdehû vaktinde Arafât'ta vakfe ile bayram gecesi Müzdelife'de kalarak vakfe ile sabah namâzını baʿde'l-edâ' Minâ'ya gelip kurbânı baʿde'z-zebh, üç mahalde recm-i şeyâtîn ile Mekke-i Mükerreme'ye gelip erkân-ı hacdan olarak farz olan tavâf ziyâretini baʿde'l-edâ beyân olunduğu vechile ihrâmdan çıkmaktan ibâret olup vaktine "mevsim" ve beyân olunan efʿâline "menâsik" taʿbîr olunur. **[67]**

والعمرة كذلك، ولا تكون إلا سنة.

125. Mes'ele: Îzâh olunduğu vechile umre dahi ibâdet olarak meşrûʿ olmakla sıhhatinde niyyetle meşrût olmakta hac gibi olup velâkin umre, İmâm-ı Aʿzam ile İmâm Mâlik hazerâtına göre ancak sünnet-i mü'ekkede olup İmâm Ahmed hazretleri hac gibi farz olmasına kâil olup İmâm Şâfiʿî hazretlerinden iki kavl vârid olup esahh olan İmâm Ahmed hazretlerinin dedikleri gibi farz olmasıdır.

126. Mes'ele: Vakt-i umre husûsunda beyne'l-eimme ihtilâf olarak eimme-i selâse hazerâtı bilâ-kerâhe her vakit cevâz-ı edâsına kâil olup, İmâm Mâlik hazretleri bir senede iki kere umrenin kerâhetine kâildir.

والمنذور كالفرض، ولو نذر حجة الإسلام لا تلزمه إلا حجة الإسلام، كما لو نذر الأضحية.

127. Mes'ele: "Adamak" maʿnâsına nezr sebebiyle vâcib olan gerek hac ve gerek umre de ibâdet olmakla sıhhatlerinde şart olarak niyyete ihtiyâcda sâir ibâdât-ı mefrûze gibi olup ﴿وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ﴾[1] muktezâsınca menzûrlerinin farz olması ise de zinâ ve sirkat emsâli menhiyyâttan bulunan maʿsiyetleri nezrleri ve ibâdet-i marîz gibi ibâdet cinsinden olmayan şeyleri nezr, îfâ-yı nezr ile emrin muktezâsından müstesnâ olarak matlûb olan îfâ-yı menzûr muhassas olmakla emr-i mezkûr bâkîlerde zanniyyü'd-delâle olduğundan farz mukâbili bulunan vâcibdir.

128. Mes'ele: 2193. mes'elede beyân olunacağı üzere nezrin sıhhatinde menzûrun, sirkat ve zinâ emsâli bizzât maʿsiyet ve fi'l-hâl vâcib olan savm ve salât emsâli kable'n-nezr ve ileride sebeb-i vücûbun hulûlüyle vâcib olacağı savm ve salât emsâli îcâb-ı Bârî'yle vâcib li-aynihi olmamaları ve kendi cinsinden maksûdun bizzât olarak vâcib li-aynihi olmaması şart olmakla mâlik-i nisâb olarak vâcib olan udhiyeyi nezr ile ancak hasbe'n-nisâb vâcib olan udhiye lâzım geldiği gibi istitâʿat-i mâliyye ve bedeniyyeye mâlik olarak üzerine vâcib olup edâsıyla mükellef olduğu haccetü'l-İslâm'ın edâsını nezr ile de ancak hasbe'n-nisâb edâsı farz olan haccı edâ lâzım gelip **[68]** nezr sebebiyle vâcib olarak başka bir haccın edâsı dahi lâzım gelmez. Zîrâ kable'n-nezr îcâb-ı Bârî'yle vâcibi nezr hâsıl-ı tahsîl olmakla lağvdır.

Hükmü'l-Kazâ

والقضاء في الكل كالأداء من جهة أصل النية.

129. Mes'ele: Namâz ve oruç ve hac emsâli muvakkat olarak farz olup evkât-ı mahsûsâlarında fevt edilerek baʿdehû kazâ olunacak bi'l-cümle efʿâl-i mükellefîn dahi ibâdet olup gerek Kitâb ve gerek icmâʿ-ı ümmetle her ibâdetin sıhhatlerinde niyyet şart olarak farz olmakla bi'l-cümle kazâlar dahi edâlarının vücûbunu ifâde eden o sebeble vâcib olduklarından sıhhatlerinde asl-ı niyyete ihtiyâcda edâları gibi olup savmda olduğu gibi fazla olarak savm-ı ramazânın kazâlarına nazaran vakitleri zarf olmakla sahîh-i mukîm haklarında dahi niyyetle taʿyîne dahi muhtâcdır.

İʿtikâfta Ahkâm-ı Niyyet

وأما الاعتكاف؛ فهي شرط صحته واجبًا كان أو سنة أو نفلًا.

---

1 "Adaklarını yerine getirsinler." Hac, 22/29.

130. Mes'ele: Bi'l-ittifâk eimme-i erbaʿa indinde efʿâl-i mükellefînden iʿtikâf gerek vâcib ve gerek sünnet ve gerek nefl olsun ibâdet olmakla sıhhatinde niyyet şarttır.

131. Mes'ele: İʿtikâf ﴿أَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ﴾[1] delâletiyle şerîʿat-i kadîmeden olarak lügatte; ﴿يَعْكُفُونَ عَلَى أَصْنَامٍ لَهُمْ﴾[2] müfâdınca, "taʿabbüd için bir mahalde habs-i nefs edip eğlenmek" maʿnâsına isim olup, şerʿde; inde'l-İmâm velev mümeyyiz erkek için her ne kadar evkât-ı hamsede namâz kılınsa bile muvazzaf imâm ve müezzini bulunan mescid-i cemâʿatte ve İmâm Şâfiʿî ve Mâlik hazerâtına göre mutlak mescidde ve İmâm Ahmed'e göre cumʿa namâzı kılınan câmiʿde ibâdet niyyetiyle meks edip evrâd ü ezkâr ve ibâdât ü tâʿatle iştigâl ederek keyfiyyet-i mahsûsa üzere eğlenmesidir ki nezr veya şurûʿ veya taʿlîk ederek îcâb-ı abdle vâcib ve ramazânın aşr-i âhirinde alâ tarîki'l-kifâye sünnet-i mü'ekkede vesâir vakitlerde müstehab olarak **[69]** üç kısım olup, bi'l-ittifâk ibâdet olarak sıhhatleri niyyetle meşrût olduğu gibi kısm-ı evvelden nezr sebebiyle vâcib-i evvelinin sıhhatinde bi'l-ittifâk savm da şarttır. Binâenaleyh bilâ-savm berây-ı iʿtikâf nezr eylese sâim olarak edâsı lâzım gelir.

132. Mes'ele: İnde'l-İmâm edâ-yı salât-ı cumʿa ve îydeyn ve ihtilâm olarak istihmâm gibi hâcet-i şerʿiyye ve kazâ-yı hâcet gibi hâcet-i tabîʿiyye ve bulunduğu hâlde mescidden cebren çıkarılması veya mescidin yıkılması gibi hâcet-i zarûriyye bulunmadıkça mahall-i iʿtikâftan çıkmamak ve hasbe'l-hâce çıkıldığı hâlde bilâ-zarûre hâricde teahhuru memnûʿ olarak ifsâdı mûcibdir.

133. Mes'ele: İnde'l-eimme kadınlar hakkında efdal olan hânesinin mescidinde iʿtikâf eylemesidir.

Ahkâm-ı Keffârât

أما الكفارات؛ فالنية شرط صحتها عتقًا أو صيامًا أو إطعامًا.

134. Mes'ele: *Medhal-i Fıkh* nâm eserimizin 68. mes'elesinde îzâh olunduğu üzere keffârât dahi kefâret-i katl ve kefâret-i yemîn ve kefâret-i iftâr ve kefâret-i zıhâr ve kefâret-i cinâyet-i hac olup *kefâret-i katl,* hatâen katl

1 "Tavaf edecekler ve kendini ibadete verecekler için evimi temiz tutun." Bakara, 2/125.
2 "Putlara tapan bir kavimle karşılaştılar." Aʿrâf, 7/138.

veya cerh ve *kefâret-i yemîn,* nakz-ı yemîn ve *kefâret-i iftâr,* bilâ-özr-i şerʿî ramazânda leylen niyyet ettiği savmı, nehâran ihtiyâriyle nakz ve *kefâret-i zıhâr,* zevcesini veya ondan taʿbîr olunan uzvunu kendisine müebbeden harâm olan mehârime veya uzv-ı mezkûruna baʿde't-teşbîh kasd-ı mukârenet ve *kefâret-i cinâyet,* hacda ihrâmda terk-i vâcib ve irtikâb-ı hurmetle vâkiʿ olan maʿsiyetler üzerine cezâ ve ukûbet olarak vâcib olup ﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾[1] muktezâsınca setr-i uyûb veya mahv-ı zünûb için tahrîr-i rakabe veya altmış gün mütetâbiʿan savm veya itʿâm-ı taʿâm ve kefâret-i yemînde onlar ile iksâ-yı mesâkîn gibi hisâl-i hasenâtla edâ olunarak ibâdet olduklarından sıhhatlerinde niyyet şarttır.

135. Mes'ele: Keffârât-ı mezkûreden kefâret-i yemînden başkaları mertebe olarak ibtidâen tahrîr-i rakabe ve ondan acz hâlinde altmış gün savm-ı mütetâbiʿ, ondan acz hâlinde ve kefâret-i yemînde ﴿فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّام﴾[2] muktezâsınca on miskîne itʿâm-ı taʿâm **[70]** veya iksâ veya iʿtâk-ı rakabede muhayyer olup bunlardan acz hâlinde üç gün oruçtur. Bu makâmda *Medhal-i Fıkh*'a mürâcaʿat buyurulması tavsiye olunur.

Dahâyâya Müteʿallik Hükm-i Niyyet

وأما الضحايا؛ فلا بد فيها من النية، لكن عند الشراء لا عند الذبح.

136. Mes'ele: "Kazâyâ" *kazıyye*nin, "atâyâ" *atiyye*nin cemiʿleri oldukları gibi, "dahâyâ" da *dahîyye*nin cemʿi olarak kurbân bayramında kesilen koyun veya keçi veya sığır veya devenin ismi olup, mevzû-ı mes'ele efʿâl-i mükellefîn olması karînesiyle bu makâmda maksad hürr-i mukîm-i müslim olup nemâ ve havelân-ı havl şart olmayarak nisâba mâlik olanlara inde'l-İmâm vâcib ve İmâmeyn hazerâtıyla eimme-i selâseye göre sünnet-i mü'ekkede olarak kurbân niyyetiyle hayvânât-ı mezkûreyi zebhle kanını akıtmaktır.

Binâenaleyh hayyen aynını veya kıymetini tasaddukla sahîh olmayarak zimmet-i mükellefden sâkıt olmayacağı gibi îyd-i adhâdan akdem veya sonra zebhle de sahîh olmaz.

---

1 "Şüphesiz ki iyilikler kötülükleri yok eder." Hûd, 11/114.

2 "Bunun da kefâreti, ailenize yedirdiğinizin ortalama seviyesinden on fakire yedirmek yahut onları giydirmek ya da bir köle âzat etmektir. Buna imkânı olmayan ise üç gün oruç tutmalıdır." Mâide, 5/89.

137. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile zebh-i dahâyâ ibâdet-i mâliyyenin vâcib kısmından olup, her ibâdetin sıhhatinde niyyet şart olmakla udhiyenin sıhhatiyle zimmet-i mükellefden sukûtunda niyyetten lâzımdır.

138. Mes'ele: Musannif-i allâmenin fikrince sıhhat-i dahâyâda şart olan niyyetin lüzûmu vakt-i şirâda olup, vakt-i zebihde değil ise de sâir kütüb-i fıkhiyyenin beyânlarına göre niyyetin menvîye mukâreneti için evlâ olan, hîn-i zebihde şart olup bilâ-özr terk-i mukârenet hilâf-ı evlâdır.

وتفرّع عليه: أنه لو اشتراها بنية الأضحية فذبحها غيره بلا إذن، فإن أخذها مذبوحة ولم يضمنه أجزأته، وإن ضمنه لا يجزيه، كما في أضحية الذخيرة.

139. Mes'ele: Musannif-i allâmenin beyânı vechile sıhhat-i udhiyede şart olarak niyyetin hîn-i iştirâda lüzûmu üzerine *Zahîre*'nin kitâb-ı udhiyesinden naklen ber-vech-i âtî mesâil tefrîʿ olunur. Şöyle ki:

Birinin kurbân niyyetiyle almış olduğu hayvânını sâhibinin izni olmayarak başkası kendi nefsi için kesip de onun bedelinde hiçbir şey **[71]** tazmîn ettirmeyerek mezbûh olduğu hâlde istirdâd eylese hîn-i iştirâda kurbâna niyyet eylemiş olmakla kendisinden sahîh olarak zimmetinden vâcib sâkıt olur ise de bir şey tazmîn ettirir ise vâcib olan irâka-i dem tecezzî kabûl etmeyeceğinden sahîh olmayarak ıskât-ı vâcibden kifâyet eylemez.

140. Mes'ele: Bu sûrette zâbih, hayvanın kıymetini dâmin olursa bi-tarîki'l-istinâd vakt-i kabzdan iʿtibâren mâlik olacağından kendisine vâcib olan udhiyeden kifâyet ederek zimmetinden vâcib sâkıt olur.

141. Mes'ele: Hükm-i mezkûra binâen biri diğerinin kurbânını gasb veya sirkat ederek bedelini sâhibine dâmin olsa bi-tarîki'l-istinâd vakt-i gasb veya sirkatten iʿtibâren mâlik olacağından kendileri için tasarrufları sahîh olarak kurbân niyyetiyle zebhi sahîh olur ise de *Hulâsa*'nın beyânına göre, vedîʿa ve âriyet ve bidâʿa ve rehin olan ve müvekkil için bi'l-vekâle alınan koyunları mûdiʿ ve müsteʿîr ve müstebdiʿ ve vekîl ve zevceynden her biri diğerin[in] koyun ve emsâlini bilâ-izin kendi nefisleri için boğazlayıp da kıymetlerini dâmin olsalar kendilerinden kifâyet eylemez. Zîrâ bu sûretlerde udhiye ancak zebihle taht-ı damânlarında dâhile olmakla, damânla mâlik olmaları bi-tarîki'l-istinâd zebhe mübâşeret üzerine tekaddüm edemeyerek bilâ-iz,n başkasının milkinde zebhle tasarruf olup, bu ise câiz olamayacağından kendilerinden kifâyet eylememesi zarûrîdir.

وهذا إذا ذبحها عن نفسه، وأما إذا ذبحها عن مالكه، فلا ضمان عليه.

142. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile mezbûh olarak istirdâd edip de bilâ-izin zebh sebebiyle noksân-ı kıymetle damân talebinde bulunması, ol kimse bilâ-izn kendi nefsi için boğazlayarak başkasının malına tecâvüzle gâsıb olduğuna göre olup ammâ koyun sâhibine kurbân olmak niyyetiyle mücerred hizmet ve muʿâvenet olmak üzere boğazlıyormuş olsa hasbe'l-örf delâleten me'zûn olarak gâsıb olmadığından damân îcâb eylemeyeceği gibi sâhibinden sahîh olarak ıskât-ı vâcib de hâsıl olmakla hîn-i iştirâda niyyetin sıhhatiyle ıskât-ı vâcib de kifâyeti derkârdır. **[72]**

وهل تتعين الأضحية بالنية؟ قالوا: إن كان فقيرًا وقد اشتراها بنيتها تعينت فليس له بيعها، وإن كان غنيًّا لم تتعين، والصحيح أنها تتعين مطلقًا فيتصدق بها الغني بعد أيامها حيّة، ولكن له أن يقيم غيرها مقامها، كما في البدائع من الأضحية.

143. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile kurbân niyyetiyle alınan hayvânın niyyet-i mezkûre ile kurbâna taʿayyün ve ihtisâsında ihtilâf olunup, her ne kadar eimme-i selâse indinde teʿayyün eylemez ise de fukahâ-yı Hanefiyyenin beyânlarına göre inde'l-Hanefî fakîr olarak kendisine kurbân vâcib değil iken kurbân niyyetiyle alarak şurûʿ sebebiyle ol hayvanın zebhini kendisine îcâb ederek onu zebh vâcib olup teʿayyün edeceğinden onu satmak câiz olmaz ise de zengin olarak hasbe'n-nisâb kendisine îcâb-ı Bârî'yle vâcib olan zebhle irâka-i dem olup bu ise hangi hayvanı zebh eylese hâsıl olacağından kurbân niyyetiyle almış olduğu hayvân zebhe teʿayyün etmeyerek onun bedelinde başkasını zebhin cevâzıyla hükm-i mes'elede zengin ile zükûret beyni tefrîk edilmiş ise de kitâb-ı udhiyede *Bedâî*ʿin 68. sahîfede beyânına göre sahîh olan gerek zengin ve gerek zükûret mutlakan kurbân niyyetiyle alınan kurbâna teʿayyün ederek eyyâm-ı nahrdan sonraya kalır ise irâka-i demin vücûbu aynını tasadduka intikâl ederek ganî olan ve *Tahkîku'l-Bâhir*'in beyânına göre gerek ganî ve gerek fakîre kıymetini veyâhûd etini tasadduk câiz olmayıp belki hay olarak aynını tasadduk teʿayyün eder. Şu kadar fark vardır ki hayvân-ı mezkûr[da] telef veya cevâz-ı kurbâna mâniʿ bir ayb zâhir olursa fakîrden zebh sâkıt olup zengine onun bedelinde başkasına tasadduk îcâb eder. Zîrâ fakîre zebhle vâcib olan, onun aynı olup telef olarak zebhe mahal kalmayınca zimmetten hasbe'ş-şurûʿ vücûb sâkıt olur.

Hedâyâ Hakkında Hükm-i Niyyet

قالوا: والهدايا كالضحايا.

144. Mes'ele: Fukahâ-yı izâm hazerâtının beyânlarına göre udhiye hakkında beyân olunan ahkâm-ı câriyede hedâyâ, **[73]** dahâyâ gibi olup tetavvuʿan kesilen kurbânlardan bi'l-ittifâk ekl câiz ise de menzûr olan kurbândan câiz olmadığı gibi gerek dahâyâ ve gerek hedâyâdan satmak bi'l-ittifâk câiz değildir.

145. Mes'ele: "Hedâyâ" *hedy*in cemʿi olup 2212. mes'elede beyân olunacağı üzere hedy, lugaten ve şerʿan, Harem-i Şerîf'te irâka-i demiyle takarrub ve tâʿat kasd edilerek boğazlanmak için Harem-i Şerîf'e gönderilen koyun ve sığır ve deve olup ednâsı koyun ve aʿlâsı deve ve evsatı sığırdır.

146. Mes'ele: Udhiyede olduğu gibi hedyde dahi zebh olunacak koyun lâ ekall bir yaşında ve sığır iki yaşında ve deve beş yaşında olup, ancak udhiyede câiz olabilenler câiz olur. Her ne kadar dem-i şükürde mendûb ise de hedyi Arafât'a götürmek ve hedy olduğuna alâmet olmak üzere boynuna alâmet maʿnâsına kılâde asarak taklîd ve teşhîri vâcibdir.

147. Mes'ele: Her ne kadar dem-i mütʿa ve dem-i ihsâr ve dem-i cezâyı sayd ve dem-i cinâyet-i hac gibi nevʿleri muhtelif ise de takarrub ve tâʿat için iştirâ olunan gerek deve ve gerek sığırdan ve udhiyede bi'l-ittifâk cümlesi İslâm olarak takarrub ve tâʿat kasdı şartıyla birinde yedi kişinin iştirâkı câiz olarak kifâyet eder ise de biri gayr-i müslim olarak ibâdete ehil olmaz veya kendi hissesinin kurbân olması niyyetinde bulunmayarak takarrub niyyetinde muhâlif olur ise irâka-i dem tecezzî kabûl etmeyeceğinden hiçbirinden sahîh olmaz. Ammâ gerek koyun ve gerek keçiden bir tanesi ancak bir kimseye kifâyet edebilir. Ahkâm-ı niyyetin bidâyetinden buraya gelene kadar beyân olunan ahkâm-ı lâzimenin pek çoğu *Medhal-i Fıkh*'da edillesiyle îzâh olunmakla mürâcaʿatla mütâlaʿası tavsiye olunur. Zîrâ ahkâm-ı şerʿiyyelerinden bahs olunan bi'l-cümle efʿâl-i mükellefînin hakîkat-i lugavyye ve şerʿiyyeleri ve aksâm-ı külliyyeleri ve esbâb-ı vücûb ve şerâ'it-i vücûb ve sıhhatleri gibi pek çok ahkâm-ı lâzimelerinin beyânı bu eserimizde terk olunup *Medhal*'de mufassalan beyân olunmuştur. **[74]**

İʿtâka Müteʿallik Hükm-i Niyyet

وأما العتق؛ فعندنا ليس بعبادة وضعًا بدليل صحته من الكافر ولا عبادة.

148. Mes'ele: *Medhal-i Fıkh*'ın 25. mes'elesinde beyân olunduğu üzere ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾[1] muktezâsınca bi'l-cümle ins ve cinnin sebeb-i hılkatleri bulunan ibâdet, hâlise ve iltizâmiyye olarak iki kısım olup, (*Eşbâh*'da 113. mes'elede olduğu üzere) Cenâb-ı Hakk'ın kullarına tefaddulen ihsân buyurduğu niʿam-i zâhire ve bâtınesine karşı şükrân-ı izdiyâd olarak mücerred taʿabbüd için meşrûʿ buyurulan ibâdet-i hâlise namâz ve oruç gibi ya sırf bedeniyye ve zekât ve sadaka-i fıtır ve udhiye ve infâk-ı mehârim gibi sırf ibâdet-i mâliyye ve hac ve cihâd gibi ibâdet-i mâliyye ve bedeniyyeden mürekkeb olarak üç kısım olup, cümlesinin sıhhatinde niyyet şart olduğunu baʿde'l-beyân ibâdet-i iltizâmiyyenin beyânlarına şurûʿla buyurur ki inde'l-Hanefî kayd-ı rakabenin izâlesinden ibâret olan ıtk, hakk-ı edâda fürûʿla mükellef olmayan gayr-i müslimden sıhhat-i vukûʿu delâletiyle taʿabbüd için vazʿ ve meşrûʿ buyurulan ibâdet-i hâliseden değil ise de (مَنْ أَعْتَقَ رَقَبَةً مُؤْمِنَةً، أَعْتَقَ اللّٰهُ بِكُلِّ عُضْوٍ مِنْهُ عُضْوًا مِنَ النَّارِ)[2] diğer hadîs-i şerîfte (أَيُّمَا امْرِئٍ مُسْلِمٍ أَعْتَقَ امْرَأً مُسْلِمًا اسْتَنْقَذَهُ اللّٰهُ بِكُلِّ عُضْوٍ مِنْهُ عُضْوًا مِنَ النَّارِ)[3] muktezâlarınca kurbet ve tâʿât kasdıyla ihdâs olunursa iltizâmen ibâdet olarak azâb-ı nârdan bâʿis-i necât ve dâʿi-yi halâs olduğu beyândan müstağnî olmakla buyurur ki:

فإن نوى وجه الله تعالى، كان عبادةً مثابًا عليه.

149. Mes'ele: Bir köle veya câriyeyi iʿtâkla Cenâb-ı Hakk'a kurbet ve taʿabbüd kasd ederse iltizâmen ibâdet olarak ânifen beyân olunan ehâdîs-i şerîf muktezâlarınca nâr-ı cahîmden halâsla müsâb olur.

وإن أعتق بلا نية صح، ولا ثواب له إذا كان صريحًا.

150. Mes'ele: Ve eğer kurbet ve tâʿat kasd eylemeyerek أنت حر أو معتق gibi elfâz-ı sarîha ile iʿtâk eder ise **[75]** beyân olunduğu vechile vazʿan taʿabbüd için meşrûʿ buyurulmuş ibâdet-i hâlise olmadığı cihetle sıhhat-i vukûʿunda niyyete muhtâc olmayarak sahîh olup لا ثواب إلا بالنية muktezâsınca üzerine

1 "Cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım." Zâriyât, 51/56.

2 "Kim mümin bir köle azad ederse Allahu Teâlâ da onun her bir uzvunu cehennem azabından azad eder." Buhârî, "Keffârâtü'l-Eymân", 6, r. 6715; Müslim, "İtk", 22.

3 "Müslüman bir erkek müslüman bir kadını azad ederse Allahu Teâlâ da onun her uzvuna karşılık bir uzvunu cehennem azabından kurtarır." Buhârî, "İtk", 1, r. 2517; Müslim, "İtk", 24.

sevâb terettüb eylemez. Zîrâ hükm-i kâide muktezâsınca ta'ât üzerine sevâb ve ma'siyet üzerine istihkâk-ı azâb gibi hükm-i uhrevî niyyetin muktezâlarıdır.

وأما الكناية؛ فلا بد لها من النية.

151. Mes'ele: *Elfâz* bi-hasebi'l-isti'mâl hakîkat ve mecâz ve bunlardan her biri de sarîh ve kinâye olarak dört kısım olup *hakîkat*; ma'nâ-yı mâ vudi'a lehinde isti'mâl olunan lafız olup 888. mes'elede beyân olunacağı üzere kelâmda ma'nâ-yı hakîkatin asâletine binâen irâdesi mümkin iken mecâza haml olunmaz. *Mecâz* ise, ma'nâ-yı mâ vudi'a lehin irâdeden karîne-i mâni'aya binâen bir alâka ve münâsebetle gayrısında isti'mâl olunan lafızdır. *Sarîh* ise, gerek hakîkat ve gerek mecâz maksûd-ı mütekellim fehm-i sâmi'a tebâdür eden lafızlar olup kemâl-i zuhûrlarına binâen hükümlerinin sübûtunda lafızları, ma'nâları makâmına kâim olarak hüküm, lafızlarına nisbet olunmakla karîne ve niyyete muhtâc olmayarak vâkı' olacağından bilâ-niyyet köle veya câriyesine hatâen ya أنت حر أو معتق denildikde fi'l-hâl âzâd olurlar. *Kinâye* ise, ma'nâ-yı maksûd, mestûr ve mübhem olarak hükmün sübûtunda behemehâl niyyete muhtâcdır.

Binâenaleyh beyân olunduğu vechile kurbet ve tâ'at kasdıyla أنت حر أو معتق denildiği hâlde ibâdet olarak fi'l-hâl âzâd olup azâb-ı nârdan halâs olarak müsâb olacağı gibi, bilâ-niyyet أنت حر أو معتق denildiği hâlde mubâh olarak yine fi'l-hâl âzâd olup üzerine sevâb ve azâb terettüb eylemez. Zîrâ ber-vech-i îzâh sevâb ve azâb, niyyet üzerine mürettteblerdir ve ammâ لا ملك لي عليك ولا حق لي عليك[1] diyerek hitâb ederse elfâz-ı kinâyeden olarak sübût-i hükümde niyyete muhtâc olarak kurbet ve tâ'ate niyyet edilmedikçe sevâb terettüb etmeyeceği gibi kadr ve kıymetin izâlesine niyyet edilmedikçe âzâd da olmazlar.

فإن أعتق للصنم أو للشيطان صح، وأثم.

152. Mes'ele: **[76]** Ve eğer ehl-i şirk tarafından sanem veya şeytân için âzâd edilirse sahih olup ma'siyet olmakla muktezâ-yı niyyeti olarak âsim ve günahkâr olur.

---

1 Artık benim senin üzerinde ne bir mülkiyetim ne de bir hakkım vardır.

وإن أعتق لأجل مخلوق صح، وكان مباحًا لا ثواب ولا إثم.

153. Mes'ele: Ve eğer "Pederim veya vâlidem için âzâd ol veya hür veya muʿtaksın." diyerek bir mahlûk için âzâd ederse mubâh olarak sahîh olup sevâb ve ism terettüb eylemez.

وينبغي أن يخصص الإعتاق للصنم بما إذا كان المعتِق كافرًا، أما المسلم إذا أعتق له قاصدًا تعظيمه كفر؛ كما ينبغي أن يكون الإعتاق لمخلوق مكروهًا.

154. Mes'ele: Ânifen işâret olunduğu üzere sanem için iʿtâkın ism olarak sıhhatini iʿtâk eden kimsenin kâfir olmasıyla tahsîs lâzımdır. Ve illâ niyyet-i mezkûre ile iʿtâk eden müslim olup da saneme taʿzîmen iʿtâk ederse mahlûku taʿzîm için iʿtâkın mekrûh olması lâzım olduğu gibi küfrü lâzım gelir. Zîrâ şirk olarak ﴿إِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَن يَشَاءُ﴾[1] muktezâsınca bilâ-tevbe mağfiret-i ilâhiyyeden hirmânına sebeb olur.

155. Mes'ele: Tafsîlât-ı mezkûreden müstebân olduğuna göre hâl-i iktidârda kefâret-i katl ve kefâret-i iftâr ve kefâret-i zıhârda muʿayyen olarak ve kefâret-i yemînde muhayyer olarak iʿtâk *vâcib* ve kurbet ve tâʿat kasdıyla *mendûb* ve kurbet ve tâʿat kasd edilmeyerek iʿtâk *mubâh* olup sevâb ve ism terettüb eylemez. Ve sanem ve şeytâna taʿzîmen ehl-i küfr tarafından iʿtâk *harâm* olarak ism olup, müslim tarafından küfür ve bir mahlûka taʿzîmen iʿtâk *tahrîmen mekrûh* olarak cümlesinde elfâz-ı sarîha ile bilâ-niyyet ve elfâz-ı kinâye ile meʿa'n-niyyet sahîh olarak âzâd olur.

Tedbîr ve Kitâbette Ahkâm-ı Niyyet

والتدبير والكتابة كالعتق.

156. Mes'ele: [77] Tedbîr, mâ baʿde mevte muzâf olarak köle veya câriyeyi iʿtâkından ibâret olarak mutlak ve mukayyed olmak üzere iki kısım olup "Vefâtımdan sonra âzâd olsun." diyerek ale'l-ıtlâk mâ baʿde mevte muzâfla âzâd ederse tedbîr-i mutlak olup vefâtıyla sülüs-i mâlından âzâd olur.

Ve eğer "Şu maksadım hâsıl olursa vefâtımdan sonra âzâd olsun." diyerek husûl-i maksada muʿallak olursa tedbîr-i mukayyed olup niyyete müteʿallak

1 "Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını dilediği kimse hakkında bağışlar." Nisâ, 4/48.

olan ahkâm-ı mezkûrenin cümlesinde iʿtâk-ı müneccez gibidir. Ve böyle âzâd edilen köleye *müdebber* ve câriyeye *müdebbere* denir.

157. Mes'ele: *Kitâbet*, "Şu kadar kuruş kazanıp bana teslîm edersen âzâd ol." diyerek bir mikdâr meblağ bedelinde iʿtâktan ibâret olup gerek tedbîr ve gerek kitâbetle iʿtâklarda beyân olunan ahkâmda ıtk-ı kâmil gibi olup bedel mukâbilinde âzâd olacak köleye *mükâteb* ve câriyeye *mükâtebe* denilip bedel-i kitâbeti kâmilen ödeyene kadar yeden hür iseler de rakabeten memlûk ve memlûke olup bedel-i kitâbetlerini te'diye ile kâmilen âzâd olurlar ise de edâdan izhâr-ı acz ederler ise rıkkıyyette kalırlar.

Cihâda Müteʿallik Ahkâm-ı Niyyet

وأما الجهاد؛ فمن أعظم العبادات فلا بد من خلوص النية.

158. Mes'ele: *Cihâd,* lügatte "celb-i maslahat ve menfaʿat ve defʿ-i mazarrat ve mezellet husûsunda bezl-i mukadderetle uğraşmak" maʿnâsına *mücâhede*den masdar olup şerʿde; iʿlâ-yı kelimetullâh ile iʿzâz-ı dîn için ﴿إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُم بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ﴾[1] muktezâsınca ﴿إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ﴾[2] nassıyla mansûsun bi's-sû' olan nefse ve onun muʿâvenetiyle nufûs-i beşeriyyeye mukteza-yı adâvetini icrâya uğraşan şeytân-ı laʿîn ile hudûd-i meşrûʿayı tecâvüze tasaddî eden aʿdâ-yı dînin mazarratını defʿ ve izâle ve selâmet-i mülk ve milleti te'mîn için bizzât kıtâle mübâşeret veya bezl-i mâl veya re'y-i sâib ve tedbîr-i muvâfık irâesiyle **[78]** veya teksîr-i sevâd ve müdâvât-ı mecrûhîn ve tedârik-i levâzımı zafer gibi maddî ve maʿnevî muʿâvenette sarf-ı kuvvet ve kudret maʿnâsına olarak aʿzam-ı ibâdâttan olmakla sıhhatiyle أجركم بقدر نعيكم muktazâsınca her türlü ecr ve mesûbâtın fevkinde olarak müsâb olmak için hulûs-i niyyet ve ciddiyyet lâzımdır.

Fezâil-i Cihâd

159. Mes'ele: Fezâil-i cihâd hakkında vârid olan gerek âyât-ı celîle ve gerek âsâr-ı bâhire add ve ihsâdan efzûn olup ﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَن يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَٰكِن لَّا تَشْعُرُونَ﴾[3] muktezâsınca bâʿis-i hayât idi ve (لَغَدْوَةٌ في سبيل

1 "Allah, kendi yolunda çarpışırken öldüren ve öldürülen müminlerin canlarını ve mallarını, karşılığında cennet vermek üzere satın almıştır." Tevbe, 9/111.

2 "Çünkü nefis, rabbimin acıyıp koruması dışında, daima kötülüğü emreder." Yusuf, 12/53.

3 "Allah yolunda öldürülenlere 'ölüler' demeyin. Bilakis onlar diridirler, fakat siz bilemezsiniz." Bakara, 2/154.

لغدوة في سبيل الله أو رَوْحَةٌ خيرٌ من الدنيا والآخرة)[1] müfâdınca cihâd uğrunda bir kerre sabah veya akşam bulunmak bi'l-umûm niʿam-ı dünyâ ve âhiretin en aʿlâlarına sebebdir. 2215. mes'eleye bak.

160. Mes'ele: Bilâd-ı İslâmiyye ve tebʿa-ı milletten aʿdâ-yı dînin mazarrat ve mezelletlerini defʿ ve izâle için düşmân karşısında ve hudûd-i islâmiyyeyi muhâfazada bulunanların bir vakit namâzları beş yüz vakit namâzdan ve bir dirhem sadakaları yedi yüz dirhem sadakanın fevkinde olup bu hâlde vefât edenler suâl-i münkereyn ve azâb-ı kabr ve dehşet-i mahşerden emîn olup defter-i aʿmâline kıyâmete kadar mücâhidîn sevabı yazılacağı nice âsâr-ı celîle ile müsebbet ve müberhendir.

161. Mes'ele: İmâm Suyûtî sadakât-ı câriye esbâbını ber-vech-i âtî nazm ile beyân buyurmuştur:

إذا مات ابن آدم جاء يجري	عليه الأجر عد ثلاث عشر
علوم بثها ودعاء نجل	وغرس النخل والصدقات تجري
وراثة مصحف ورباط ثغر	وحفر البئر أو إجراء نهر
وبيت للغريب بناه يأوي	إليه أو بناه محل ذكر
وتعليم لقرآن كريم	شهيد في القتال بر
كذا من سن صالحة ليقضي	فخذها من أحاديث بشعر

162. Mes'ele: [79] ﴿وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا﴾[2] âyet-i celîlesi ve (رَجَعنا مِن الجهادِ الأصغرِ إلى الجهاد الأكبرِ)[3] hadîs-i şerîfi muktezâlarınca ve (أعدى عدوك نفسك التي بين جنبيك)[4] müfâdınca mansûs bi'l-adâve olan nefs-i emmârenin hilâfına ibâdât ve tâʿât-ı ilâhiyyeye mülâzemetle mücâhede-i nefsiyye, aʿzâ-yı zâhire ile mücâhede ve mukâteleden eşed olmakla[5] (أجركم بقدر تعبكم) ve [6](أفضل الأعمال أحمزها) muktezâlarınca gâyet ve netice iʿtibâriyle ecr ve

---

1 "Sabah ya da akşam, Allah yolunda (yapılan) bir sefer, dünyadan ve içindekilerden daha hayırlıdır." Buhârî, "Rikâk", 2, r. 6415; Müslim, "İmâre", 112.

2 "Bizim uğrumuzda elinden gelen çabayı sarfedenlere gelince, onları bize ulaşan yollara mutlaka yöneltiriz." Ankebût, 29/69.

3 "Küçük cihaddan büyük cihada döndük." Ali el-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfûa*, I, 206, r. 211; Fettenî, *Tezkire*, I, 191; Suyûtî, *ed-Dürer*, I, 125, r. 245.

4 "Senin en azılı düşmanın nefsindir." Deylemî, *el-Firdevs*, III, 408, r. 5248; Fettenî, *Tezkire*, I, 191; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, IV, 431, r. 11263.

5 Mükafatınız emeğiniz oranındadır.

6 "Amellerin en faziletlisi, en güçlü olanıdır." Sehâvî, *el-Makasıdü'l-Hasene*, I, 131, r. 138; Muhammed eş-Şeybânî, *el-Kesb*, I, 49.

mesûbâtta aʿzam ve ekserdir. Zîrâ aʿzâ-yı zâhirenin hedef-i maksadı mâil-i zevâl ve zâil-i nevâl olan mal veya can olup aduvv-i nefs ve şeytânın nokta-i garazları ise neʿûzü billâhi teʿâlâ bâʿis-i necât ve sebeb-i felâh ve saʿâdet olan îmânın izâlesidir.

Lüzûm-ı Cihâdın Şartları

163. Mes'ele: Lüzûm-ı cihâd iki şartla meşrût olup biri, dîn-i hakkı kabûlden imtinâʿ ve îbâ edip kendileriyle İslâm arasında bir gûnâ ahd ve mîsâk bulunmamak; diğeri, maddî ve maʿnevî kuvvet ve galebenin zann-ı kavî ile maznûn ve me'mûl olmasıdır.

Binâenaleyh maddî ve maʿnevî esbâb ve âlâtın tedârikiyle esbâb-ı zafer taht-ı te'mîne alınarak galebe ve zafer me'mûl olmadıkça harbe kıyâm tehlikeye ilkâ-i nefs olup bu ise ﴿وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ﴾[1] muktezâsınca menhîdir. Binâenaleyh ﴿وَأَعِدُّوا لَهُم مَّا اسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ﴾[2] muktezâsınca her ân ve dakîka her türlü esbâb-ı zaferin teheyyi ve tedârikine bezl-i mukadderetle idâme ve ibkâsına çalışmak da cihâddan maʿdûd olarak bâʿis-i necât ve dâʿi-yi saʿâdet olduğu gibi hilâfında hareket de câlib-i felâket ve müstelzim-i nedâmettir.

Hükm-i Şerʿî

164. Mes'ele: Îcâbı hâlinde Kitâb ve sünnet ve icmâʿ-ı ümmetle farz-ı ayn ve farz-ı kifâye olarak sâir ibâdât gibi lüzûmuna binâen edâsıyla mükellef olanların nâil-i mükâfât-ı uzmâ olmalarıdır. **[80]**

165. Mes'ele: ﴿فَضَّلَ اللهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللهُ الْحُسْنَىٰ﴾[3] âyet-i celîlesi muktezâsınca bi'l-fazl mücâhedede bulunanların fazl ve dereceleri ziyâde ise de hasbe'l-iktizâ sâir vezâif-i dîniyyenin îfâsıyla meşgûl olarak bulunamayanlar vaʿd-i hüsnâda teşrîk buyurulduğu gibi Hazret-i Peygamber dahi hasbe'l-îcâb ashâb-ı kirâm hazerâtından lüzûmu mikdârını cihâda sevk buyurup fazlasını sevk buyurmazlardı. Hâlbuki bi'l-cümle ehl-i îmâna ale'l-ıtlâk cihâd farz olsa idi kifâyet mikdârından

1 "Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın." Bakara, 2/195.
2 "Onlara karşı elinizden geldiği kadar güç hazırlayın." Enfâl, 8/60.
3 "Allah, malları ve canlarıyla cihad edenleri, derece bakımından oturanlardan üstün kıldı. Gerçi Allah bütün müminlere o güzel geleceği vaad etmiştir." Nisâ, 4/95.

fazla olarak kalanların terk-i farzla müstahikk-i azâb olmaları lâzım gelirdi. Bu ise gerek âyet-i celîle ve gerek sünnet-i seniyyenin müfâdına münâfî olmakla aʿdânın şerrini defʿle mücâhedenin lüzûmu kendilerinin bi'l-mübâşere bulunmalarına tevakkuf edenlere farz-ı ayn olup diğerlerine farz-ı kifâye derecesinde kalır.

Binâenaleyh aʿdânın şerrinden muhâfaza için hudûd-i islâmiyyeyi kifâyet mikdârı mücâhidle levâzım-ı müdâfaʿa ve mücâhededen hâlî bırakmak katʿiyyen câiz olamaz.

166. Mes'ele: Hudûdda bulunan mücâhidîn, aʿdânın şerrini defʿe kâfî olmadığı hâlde onlara yakın bulunanlara dahi farziyyet tevcîh ederek derece derece hasbe'l-îcâb şu içinde bulunduğumuz harb-i umûmî gibi ki 1330, 1331, 1332, 1333, [13]40, [13]41, [13]42 senelerde bi'l-cümle mükellefîne farz-ı ayn olup kifâyet hâlinde bâkîlerinden sâkıt olup farz-ı kifâye olur.

167. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere *cihâd* celb-i menâfiʿ ve defʿ-i mazarrat için bezl-i mukadderet maʿnâsına mücâhededen ibâret olmakla ﴿لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَىٰ حَرَجٌ﴾[1] muktezâsınca kör ve topal ve kötürüm ve şeyh-i fânî gibi mücâhede ve mukâteleden âciz olanlara bi'l-fiil mücâhede lâzım değil ise de ashâb-ı gınâdan olanlara iʿâne-i mâliyye ve bi'l-cümle mü'niyete nusret ve muʿâvenetle duʿâ ve bu husûsa teşvîk ve terğîble vaʿz ve nasihatte bulunmak da cihâddan maʿdûdedir. Zîrâ ﴿إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُم بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ﴾[2] muktezâsınca bezl-i mâl ile iʿâne de bezl-i nefs gibi mücâhededir ki her ikisinin de neticesi niʿam-i cennetle mükâfât-ı ilâhiyyedir. **[81]**

Harbde Katlleri Câiz Olup Olmayanlar

168. Mes'ele: Her ne kadar hâl-i harb ve mukâtelede olsa bile kadınlar ve sabîler ve şeyh-i fânî olan ihtiyarlar ve kötürüm ve aʿmâ ve bir taraftan eli diğer taraftan ayağı kesilenler ve sağ elleri kesilenler ve maʿtûhlar ve savmaʿalarında bulunan ruhbânlar ve dağlar başında imrâr-ı evkât ederek inzivâda bulunup kimse ile ihtilât eylemeyenler gibi mukâtele ve muhârebede bulunmaktan âciz olanları katl menhîdir. Zîrâ kıtâldan maksad defʿ-i zarar olmakla zarara kâdir olmayanları katlin maʿnâsı yoktur.

---

1 "Gözleri görmeyen için bir sakınca yoktur." Nûr, 24/61.

2 "Allah, kendi yolunda çarpışırken öldüren ve öldürülen müminlerin canlarını ve mallarını, karşılığında cennet vermek üzere satın almıştır." Tevbe, 9/111.

Dâr-ı Harbe İdhâli Mekrûh Olan Şeyler

169. Mes'ele: Ehl-i harbi ikdâr, ehl-i îmânı ızrâr olarak ism ve udvân olup bunlar ise ﴿وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾[1] muktezâsınca menhî olmakla ehl-i harbe esliha ve hayvânât ve zimmî köle emsâli harb husûsunda onlara yardım edecek bi'l-cümle mühimmât-ı harbiyyeyi onlara satmak, onlara iʿâne ve imdâd olmakla menhî ve memnûʿdur.

170. Mes'ele: Gerek üserâ ve gerek sâireden iğtinâm olunan şeyleri dâr-ı harbde bırakmak da ehl-i İslâm'a mazarrat ve ehl-i harbe menfaʿat bulunmaz ise onları terk eylemek câiz ise de hilâfı hâlinde câiz olmayacağından dâr-ı İslâm'a ihrâcı mümkin olduğu hâlde gerek neslinden ve gerek re'yinden istifâde olunacak esîrleri ihrâc lâzım ise de ihrâcı mümkin olmaz veya acûz ve şeyh-i fânî olarak kendilerinden hiçbir vechile istifâde me'mûl olmaz veya muhârebe ve mukâteleye iştirâk etmeyen ruhbânlar gibi ashâb-ı savmaʿadan iseler katledilmeyerek terk edilmeleri lâzımdır. Zîrâ onları katl ve itlâf memnûʿdur.

171. Mes'ele: İğtinâm olunan şeyler esliha ve hayvânât ve mühimmât-ı harbiyye ve emvâl-i sâireden ise behemehâl dâr-ı İslâm'a ihrâcları lâzım olup ihrâcları kâbil olmadığı hâlde itlâfları mümkin olanları itlâf eylemek kâbil olmayanları zîr-i zemîne defn ile düşmanın istifâdesinden menʿ lâzımdır.

Cevâz-ı Kıtâle Mâniʿ Olan Avârız-ı Muhrime

172. Mes'ele: [82] Harbde aʿdânın cevâz-ı katline mâniʿ olan esbâb-ı muhrime îmân ve emân ve Harem-i Şerîf'e ilticâdan ibâret olarak üç nevʿ olup cevâz-ı katle mâniʿ olan îmânın sübûtu nass ve delâlet ve tebeʿiyyet olarak turuk-ı selâse üzeredir.

173. Mes'ele: Cevâz-ı katle mâniʿ olan îmânın sübûtunda tarîk-i nass لا إله إلا الله diyerek ikrâr-ı tevhîdle yalnız izhâr-ı şehâdette bulunmak veyâhûd لا إله إلا الله آمنت برسل الله diyerek yalnız tevhîd-i Bârî ve tasdîk-i risâletle izhâr-ı şehâdetinde bulunmak veyâhûd sarîhan لا إله إلا الله محمد رسول الله diyerek muʿtakid olduğu küfürden teberrî ile tevhîd-i Bârî ve tasdîk-i şerîʿat ve risâletle izhâr-ı şehâdette bulunmak üzere üç vechile olur. Zirâ katli mubâh olan ehl-i harb ya Dehrî-yi muʿattıl gibi münkir-i Sâniʿ veyâhûd Veseniyye

1 "Günah ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın." Mâide, 5/2.

ve Mecûsiyye gibi her ne kadar asl-ı Sâniʿ mukır ise de şirk olarak tevhîdini münkir veyâhûd bazı felâsife gibi Sâniʿ ve tevhîdî mukır olup risâlet ve şerîʿatı münkir veyâhûd tâife-i Yahûd ve Nasârâ gibi asl-ı Sâniʿ ve tevhîd-i Bârî ve fi'l-cümle risâleti mukır olup velâkin risâlet-i Muhammed aleyhi's-selâm gibi bazı peygamberin sübût ve risâletini münkir olarak dört sınıf üzeredir.

174. Mes'ele: Eğer harbî olan düşman esâsen münkir-i Sâniʿ olan Dehriyye ile münkir-i tevhîd olan Veseniyye ve Mecûsiyye sınıfından ise "Lâ ilâhe illallâh" diyerek yalnız ikrâr-ı tevhîdde bulunursa onun sübut-i îmânıyla hükm olunarak katli harâm olur. Zîrâ bunlar asl-ı şehâdetten mümteniʿ oldukları cihetle onların yalnız şehâdetini ikrârları îmânlarına delîl olarak cevâz-ı katllerine mâniʿdir. Ve kezâ أشهد أن محمدا رسول الله diyerek tasdîk-i risâleti ikrâr ederler ise yine îmânlarıyla hükm olunarak hurmet-i katl gibi ahkâm-ı İslâm'ın icrâsı lâzımdır. Zîrâ bunlarda kelimeteyn-i şehâdeteyden her birini ikrâr mümteniʿ olmakla bunlardan birini ikrârları îmânlarına delîldir.

175. Mes'ele: Eğer harbî, Sâniʿ ve tevhîdi mukır olup risâleti münkir olan bazı felâsifeden ise onun لا إله إلا الله diyerek ikrâr-ı tevhîdde bulunmasıyla İslâm'ıyla hükm olunmaz. Zîrâ bunlar yalnız risâleti münkir olmakla ikrâr-ı Sâniʿ ve tevhîdden imtinaʿ eylemezler. Belki bunların inkârları tasdîk-i risâlette olmakla yalnız أشهد أن محمدا رسول الله diyerek ikrâr-ı risâlette bulunurlar ise İslâm ve îmânlarıyla hükm olunarak kıtalleri harâm olur. Zîrâ bu sınıfın sübut-i îmânlarına delîl ikrâr-ı risâletleridir. **[83]**

176. Mes'ele: Eğer harbî, Sâniʿ ve tevhîd ve fi'l-cümle risâleti mukır olan Yahûd ve Nasârâ'dan ise mücerred لا إله إلا الله محمد رسول الله diyerek şehâdeteyni ikrârlarıyla İslâm ve îmânlarıyla hükm olunmayıp belki Yahûdiyyet ve Nasrâniyyetten teberrîleri de lâzımdır. Zîrâ bunlar Hazret-i Paygamber'in asl-ı risâletini zâten mukır olup küfürlerine sebeb onun risâletini kavm-ı Arab'a hasr ile kendilerine biʿsetinin şümûlünü inkârlarıdır.

Binâenaleyh onların ikrâr-ı Sâniʿ ve tevhîdle Hazret-i Peygamber'in mücerred risâletini ikrârları îmânlarına delîl olamayacağından hurmet-i katl ile hükm-i İslâm'ın icrâsında tevhîd-i Bârî ve ikrâr-ı risâletle berâber Yahûdiyyet ve Nasrâniyyetten teberrîleri de lâzımdır. Binâenaleyh bunların "ene müslim" ve "ene mü'min" veya "eslemtü" ve "âmentü" demeleri şerîʿat-i

Muhammediyye'ye mü'min olmalarına delîl olamaz. Zîrâ kendi dinlerine mü'min ve müslim olduklarını iddiʿâ ile şerîʿat-i Muhammediyye ile mükellef olduklarını münkirlerdir. Hâlbuki cevâz-ı katllerine mâniʿ olan îmân ise ancak risâlet-i Muhammediyye'ye îmândır.

Bi-Tarîki'd-Delâle Cevâz-ı Katle Mâniʿ Olan Îmânın Sübûtuna Delîl

177. Mes'ele: Hanefî ve Şâfiʿîlere göre bi-tarîki'd-delâle cevâz-ı katle mâniʿ olan îmânın sübûtuyla hükme sebeb, gerek ehl-i kitâb ve gerek ehl-i şirkin cemâʿatle edâ-yı salâtta bulunmalarıdır. Binâenaleyh münferiden edâ'-yı salât îmânların sübûtuna delîl değildir. Zîrâ münferiden namâz edyân-ı sâirede dahi meşrûʿa olup şerîʿat-i Muhammediyye'ye mahsûs olarak delîl-i îmân olan namâz [1](مَن صلَّ صلاتنا واستقبلَ قِبلتَنا وهو مِنَّا) muktezâsınca hey'et-i mahsûsa üzere tamâmen muktedî olarak cemâʿatle kılınan namâzdır.

Cevâz-ı Katle Mâniʿ Olan Esbâb-ı Muhrimeden bi-Tarîki't-Tebeʿiyye Îmânın Sübûtuyla Hüküm

178. Mes'ele: Bi-tarîki't-tebeʿiyye îmânın sübûtuyla hükm-i sığâr ve mecânîn gibi gayr-ı mükellefler hakkında cârî olup ebeveyn veya ehad-i ebeveynlerinin tasdîk ve ikrârları bunların tasdîk ve ikrârlarından halef olarak onların islâmlarına tebeʿan bunların îmân ve islâmlarıyla hükm olunarak hayâtlarında cizye ve istirkâktan halâs ve katllerinde techîz ve tekfîn ve gusl ve salât-ı cenâze gibi bi'l-cümle ahkâm-ı islâmiyye icrâ olunur.

179. Mes'ele: Bu bâbda asıl olan, *Medhal-i Fıkh*'ın 71. mes'elesinde beyân olunduğu üzere îmânda asıl olan **[84]** zât-ı Bârî ve sıfât-ı mukaddese-i İlâhiyye ve melâike ve rusul-i kirâm ve kütüb-i semâviyye ve kazâ ve kader ve hayr ve şerr ve haşr-i cismânî emsâli bi'l-cümle zarûrât-ı dîniyyeyi kalben tasdîk asl-ı îmân olup mücerred hurmet-i katl ve cizyeden halâs ve nisâ-yı müslime ile cevâz-ı izdivâc ve vefâtı hâlinde techîz ve tekfîn ve gusl ve salât-ı cenâze ve İslâm kabrine defin gibi ahkâm-ı islâmiyyenin icrâsında alâmet olmak üzere şart olarak ikrâr, tasdîk-i mezkûrden halef olarak her ne kadar nefsü'l-emirde tasdîk-i kalbî bulunmasa bile mücerred ikrâr üzerine ahkâm-ı mezkûre icrâ olunur.

---

1 "Namazımızı kılan ve kıblemize yönelen kimse bizdendir." Buhârî, "Salât", 28, r. 391; Nesâî, "Îmân", 9, r. 4997.

180. Mes'ele: Ânifen beyân olunduğu üzere gayr-ı mükellef olan sığâr ve mecânînin îmânlarının sübûtuyla hükümde onların aczlerine binâen ebeveynlerinin veya ehad-i ebeveynlerinin tasdîk ve ikrârları onların tasdîk ve ikrârlarından halef olarak onların tasdîk ve ikrârlarına tebeʿan sığâr ve mecânînin sübût-i îmânlarıyla hükm olunarak sabî ve mecnûn olan gayr-i müslimin zevcesi İslâm oldukda merkûmların velîlerine İslâm arz olunup kabûl ederler ise onların İslâmiyyetlerine tebeʿan bunların da İslâmiyyetleriyle hükm olunarak nikâhlarının bekâsıyla hükm olunup îbâ ve imtinâʿ ederler ise onların küfürlerine tebeʿan bunların da küfürleriyle hükm olunarak nikâhlarının feshiyle hükm olunacağı gibi cevâz-ı katlleri ve hurmeti husûsunda onların hâllerine tebeʿan hükm olunur.

181. Mes'ele: Ebeveynlerinden kimseler bulunmaz veya bulunur da İslâm olmazlar ise İslâm olmakta bunların Ehl-i dâra tebaʿiyyetleri ebeveynlerine tebaʿiyyetlerinden halef olarak dâr-ı hârbde esîr edilip de dâr-ı İslâm'a çıkarılırlar ise dâr-ı İslâm'a tebeʿan İslâmiyyetleriyle hükm olunur. Zîrâ Ehl-i dârın ikrârları onların ikrârlarından halef olur.

182. Mes'ele: Dâr-ı İslâm'a çıkarılmayıp da dâr-ı harbde ganîmetle taksîm olunarak bir müslime isâbet ederler veya satılır ise onlara veya esîr eden müslime tebeʿan bunların dahi İslâmlarıyla hükm olunarak üzerlerine ahkâm-ı İslâmiyye icrâ edilir.

183. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile ebeveynlerine veya dâra ve emsâline tebeʿiyyetle İslâmiyyet'le hüküm onların tasdîk ve ikrârdan acz hâllerinde olup ammâ âkil olarak tasdîk ve ikrâra kudretleri hâlinde tebaʿiyyetle hüküm gayr-ı muʿteberdir.

Hükm-i Îmân

184. Mes'ele: Gerek bi-tarîki'l-asâle ve gerek bi-tarîki't-tebaʿiyye îmânın hükmü dünyevî ve uhrevî olarak iki kısım olup hükm-i uhrevîsi, **[85]** îmân aslu'l-hasenât olup ﴿مَن جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِّنْهَا﴾[1] muktezâsınca ehl-i cinâna iltihâkla mükâfât-ı nâ-mütenâhiyyeye nâil olmak ve hükm-i dünyevîsi ise (أُمِرتُ أنْ أقاتلَ الناس حتى يقولوا: «لا إله إلا الله»، فإذا قالوا ها، عصَموا مِنِّي دِمائَهم وأموالَهم إلا بحقها)[2] muktezâsınca nefislerini esâret ve katlden ve mallarını iğtinâmdan muhâfaza gibi beyân olunan ahkâm-ı islâmiyyenin icrâsıdır.

---

1 "Kim iyilikle gelirse ona daha iyisi verilir." Neml, 27/89.

2 "İnsanlarla 'Allah'tan başka ilah yoktur.' diyinceye kadar savaşmakla emrolundum. O sözü söylediklerinde canları ve malları muhafaza altına alınmış olur. Ancak İslâm'ın getirdiği haklar bunun dışındadır." Buhârî, "Îmân", 15, r. 25; Müslim, "Îmân", 32.

185. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile izhâr-ı îmân sebebiyle katl-i nefs câiz olmayarak ismet-i nefsin sübûtuna tebeʿan ismet-i malda sâbite olarak tebeʿiyyete kâtıʿ bulunmadıkça elinde bulunan malını iğtinâm da câiz olmaz.

186. Mes'ele: Hükm-i mes'ele muktezâsınca ehl-i harb olan bir belde ahâlisi müslümân oldukdan sonra istîlâ eden müslümânlara onların gerek katlleri ve gerek mallarını iğtinâm helâl olmaz.

187. Mes'ele: Böyle dâr-ı harbde müslümân olup dâr-ı İslâm'a hicret eylemeyerek orada bulunan müslümânı gerek amden gerek hatâen katl edene kefâretten başka hiçbir şey lâzım gelmez ise de Ebû Yûsuf'a göre hatâen katlde diyet, İmâm Şâfiʿî hazretlerine göre hatâen katlde diyet ve amden katlde kısâs lâzımdır.

Ahkâm-ı Emân

188. Mes'ele: Harbînin cevâz-ı katline mâniʿ olan esbâb-ı muhrimeden *emân*; muvakkat ve mü'ebbed olarak iki kısım olduğu gibi emân-ı muvakkat da iki kısım olup biri, asâkir-i İslâmiyye bir beldeyi veya bir kalʿayı muhâsara ederek onlar da emân taleb etmeleri üzerine verilen emân-ı muvakkattır ki cevâzının şartı asâkir-i İslâmiyye kendilerinde zaʿf ve düşmanda kuvvet hiss edilmektir. Zîrâ böyle bir özr-i şerʿî bulunmadıkça farz olan kıtâl, emânla terk olunmaz.

189. Mes'ele: Diğeri mütâreke maʿnâsına müdâraʿadır ki muvakkaten terk-i kitâl üzere musâlaha ve muʿâhededen ibâret olarak hükm-i emân maʿrûfun hükmü gibi bir taraftan nakz edilmedikçe tarafeynin gerek enfüs ve gerek malları teʿaddî ve tecâvüzden masûn olarak hükm-i musâlahaya riʿâyetin lüzûmudur.

Emân-ı müebbed gerek kavlen sarâhaten ve gerek emânla dâr-ı İslâm'a dâhil oldukda fiilen cizyeyi kabûl eylemesi gibi delâleten zimmeti kabûlden ibâret olup akd-i zimmet tesmiye olunarak hükm-i zimmeti muhâfaza eyledikçe gerek malı ve gerek canı taht-ı emândadır. **[86]**

Vasiyyete Müteʿallik Hükm-i Niyyet

وأما الوصية؛ فكالعتق إن قصد التقرب فله الثواب، وإلا فهي صحيحة، فقط.

190. Mes'ele: Vasiyyet, tavsiye, îsâ lügatte; kendi gaybetinde başkasından bir şeyin işlenmesini taleb edip ısmarlamak maʿnâsına ism-i masdar olup

şerʿde; teberruʿ tarîkiyle gerek ayn ve gerek deyn bir şeyi mâ baʿde mevte muzâf olarak temlîk veya kendisinden sonra muhtâc-ı velâyet olan evlâd-ı sığârı ve emvâlini hüsn-i idâre edip gözetmek için başkasını vasî taʿyîn eylemek maʿnâsına olup ibâdete ehil olmayan gayr-i müslim ve müşrikten sıhhat-i vukûʿu delâletiyle savm ve salât gibi teʿabbüd için meşrûʿ buyurulmadığından vazʿan ibâdet-i hâlisadan olmadığı cihetle sıhhatinde niyyete adem-i ihtiyâcda ıtk gibi ise de cihet-i birre vasiyyetle takarrub ve tâʿat kasd olunursa iltizâmen ibâdet olmayıp müsâb olarak sahîh olduğu gibi bilâ-niyyet vasiyyet olunursa dahi sahîh olup لا ثواب إلا بالنية muktezâsınca sevâb terettüb eylemez.

Sıfatı

191. Mes'ele: *Müctebâ*'nın beyânına göre vasiyyet; vâcibe, müstehabbe, mubâha, mekrûhe olarak dört kısım olup yedinde bulunup beyyinesi ve kimsenin haberi olmayarak mechûl olan emânet ve deyn gibi hukûk-i ibâdı ehline iʿâde ve teslîm ve edâsına muvaffak olamayarak fevt olup zimmetinde kalan savm ve salât ve zekât ve hac ve keffârât gibi hukûk-i Bârî'nin fidyelerini te'diye ile vasiyyet *vâcibe*, ve kurbet ve tâʿat kasdıyla cihet-i birre velev ağniyâdan bulunsun akrabâ ve ecânibe vasiyyet *müstehabbe* olup tâʿat ve kurbet kasd olunmayarak bilâ-niyyet ağniyâya vasiyyet *mubâh* ve fısk ve fucûra sarf edecekleri maʿlûm olanlara vasiyyet *mekrûh* olup (إن الله أعطى كل ذي حق حقه فلا وصية لوارث)[1] hadîs-i meşhûr ve âyet-i mîrasla ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِن تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ﴾[2] âyet-i celîlesi mensûh olmakla vârislerine vasiyyet gayr-ı câizedir.

Hadîs-i şerîf-i mezkûr her ne kadar rivâyet, mütevâtir değil ise de müctehidîn-i izâm tarafından kabûl olunarak amelen mütevâtir olmakla kendisiyle hükm-i kitâbı neshi câizdir. Çünkü *Bedâi*ʿin beyânına göre *tevâtür*; rivâyeten ve amelen olmak üzere iki kısım olup beynlerinde fark amelen mütevâtirin inkârı ikfâr îcâb eylemeyip aksine îcâb eylemesidir.

Sebeb-i Meşrûʿiyyeti

192. Mes'ele: Vasiyyet-i vâcibe hakkında edâlarıyla müteveccih olan hitâbât-ı ilâhiyye olup diğerlerinde teberruʿât-ı sâire gibi **[88]** hâl-i hayâtında edâlarına muvaffak olamayarak fevt ettiği hayrât ve hasenâtın edâlarını

1 "Allahu Teâlâ her hak sahibine hakkını verdi, artık varise vasiyyet yoktur." Ebû Dâvûd, "Vesâyâ", 6, r. 2870; Tirmizî, "Vesâyâ", 5, r. 2120.

2 "Birinize ölüm yaklaştığında, eğer geriye mal bırakıyorsa anasına, babasına ve akrabâsına uygun bir vasiyyette bulunması, sakınanlara bir borç olmak üzere yazıldı." Bakara, 2/180.

talebdir. Zîrâ te'diye-i vâcibâtla vasiyyet bi'l-vâsıta onları kazâ demek olup kazânın sebeb-i vücûbu ise edânın sebeb-i vücûbu olan emr ve hitâbât-ı ilâhiyyedir.

Sıhhatinin Şartları

193. Mes'ele: Bazısı rükn-i vasiyyete ve bazıları mûsîye bazıları mûsâ lehe ve bazıları mûsâ bihe âit olmak üzere dört nevʿ olup [ilki] rükn-i vasiyyete nazaran şartı, kabûlün îcâba muvâfık olmasıdır. Binâenaleyh iki şahsa hitâben "Şunu size vasiyyet ettim." diyerek vasiyyet edilip de onlardan biri reddeylese hiçbirine sahîh olmaz. Zîrâ îcâb ikisine birden vârid olmakla yalnız birinin kabûlü îcâba muhâliftir. Ammâ ibtidâen birine vasiyyet edilip baʿdehu diğerine de vasiyyet edildikde diğerini teşrîk ederek alâ tarîki'l-infirâd ikisine vasiyyet edilmiş olmakla kabûl eden hakkında sahîh olarak nısfına müstahik olup nısf-ı diğerinde reddiyle bâtıla olmakla mûsînin veresesine intikâl eder.

İki, mûsîye nazaran şartı. Vasiyyet eden mûsînin âkil bâliğ olarak teberruʿ ve temlîke ehil olmasıdır. Binâenaleyh sağîr ve sağîre ve mecnûn ve mecnûne ve ıtkına muzâf olmadıkça memlûk ve memlûkenin vasiyyetleri gayr-ı sahîhtir. Zirâ bilâ-ivaz teberruʿ kendi haklarında zarar-ı mahz olmakla ol vechile tasaddukları gayr-ı muʿteberdir. Her ne kadar isâbe tarîkiyle ivaz-ı uhrevî var ise de [1](أفضل الصدقة على ذي الرحم الكاشح) muktezâsınca da[2] terk-i vasiyyetle veresesine bırakmak hem sadaka ve hem de sıla olarak vasiyyetin ivazı üzerine mercûhtur.

[Üç] Kendisine vasiyyet olunan mûsâ lehe nazaran şartı. Vakt-i vasiyyette tahkîkan veya rahm-i mâderde cenîn gibi takdîren berhayât olup vakt-i vefâtta vâris ve vasiyyet edenin amden veya hatâen bi'l-mübâşere kâtili olmamasıdır. *Bedâi*ʿin beyânına göre maʿdûma vasiyyet sahîh olmadığından rahm-i mâderde cenîne vasiyyet olunup da müddet-i hamlin ekalli olan altı aydan akdem doğarsa vasiyyet olunan şeye müstahik olur ise de vâlidesi talâk veya vefât-ı zevcle muʿtedde olmadıkça zâhir-i rivâyette mûsînin vefâtından ve *Tahâvî*'nin beyânına göre vakt-i vasiyyetten altı ay sonra doğarsa zâhir-i rivâyete göre vakt-i vefâtta *Tahâvî*'nin beyânına göre vakt-i vasiyyette mûsâ lehin vücûdu meşkûk olmakla müstahik olmaz.

1 "Sadakanın en faziletlisi kendisiyle arası iyi olmayan akrabâsına verdiğidir." Ahmed b. Hanbel, XXXVIII, 510, r. 23530; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 43, r. 13223.

2 Bk. Dâmâd, *Mecmau'l-Enhur*, II, 69.

Hakk-ı hükümde vasiyyetin infâz ve iʿtibârı vakt-i mevtte sâbit olduğundan zâhir rivâyette mûsâ lehin mebde'en vücûdu vakt-i vefâttan ve sebeb-i istihkâk vasiyyet olmakla *Tahâvî*'nin beyânına göre vakt-i vasiyyetten iʿtibâr olunmuştur.

Ammâ cenînin vâlidesi muʿtedde olduğu hâlde nesebi iki seneye kadar pederinden sâbit olup bu ise vakt-i vefâtında rahm-i mâderde bulunmasına mütevakkıf olmak zarûretine binâen vakt-i vefâttan veya vakt-i vasiyyetten sonra iki seneden evvel doğarsa ol vakitler vücûduyla hükm olunarak nesebi sâbit olacağı gibi vasiyyetin sıhhatiyle mûsâ bihe müstahik olur.

Mütesebbib, hakîkaten kâtil olmadığından tesebbüben katl sıhhat-i vasiyyete mâniʿ değildir. Başka vârisi bulunmaz veya kâtili sabî veya mecnûn olarak gayr-i mükellef bulunursa yine mâniʿ değildir. Binâenaleyh birâderine vasiyyet edip de kable'l-vefât bir oğlu doğarak birâderi verâsetten sâkıt olur ise etmiş olduğu vasiyyeti sahîh olup kable'l-vefât oğlunun vefâtıyla birâderi vâris olur ise oğlunun hayâtında etmiş olduğu vasiyyeti bâtıla olur. *Redd-i Muhtâr*'ın beyânına göre mûsâ lehin Zeyd ve Amr gibi şahsen veya fukarâ ve mesâkîn gibi nevʿan maʿlûm ve muʿayyen olmasıdır. Zîrâ cihet-i mechûleye vasiyyet gayr-ı sahîhtir.

[Dört] Vasiyyet olunan şeye nazaran şartı. Mâl-ı mütekavvim veya menfaʿatin müteʿallakı olup müsteğrak bi'd-deyn olmamasıdır. Zirâ kazâ-yı deyn tenfîz-i vesâyâ üzerine mukaddemdir.

Ve vasiyyet eden kimsenin vefâtından sonra ukûddan bir akid ile kâbil-i temlîk olup sülüs-i mâl mikdârı olmasıdır. Binâenaleyh eşcârının ile'l-ebed vereceği meyveleri mûsînin hâl-i hayâtında akd-i muʿâmele ile temlîke kâbil olduğundan vasiyyeti câize ise de koyunların ileride doğuracakları yavruları kable'l-mevt ukûddan biriyle temlîk câiz olmadığından istihsânen vasiyyeti gayr-i sahîhtir. Vasiyyet mâ baʿde mevte muzâf olan temlîkten ibâret olmakla vakt-i vefâttan iʿtibâr olunacağından vakt-i vefâtta ise terekeye hakk-ı verese teʿalluk edeceğinden 4579. mes'elede dahi îzâh olunacağı üzere gerek hâl-i sıhhatinde ve gerek vakt-i marazında vasiyyet eylesin, verese icâze vermedikçe sülüsten ziyâdesinin vasiyyeti gayr-ı sahîhtir.

194. Mes'ele: Fevt olup kazâya kalarak namâz ve oruç emsâli zimmetinde pek çok hukûk-i Bârî bulunup sülüs-i mâlı kifâyet eylemez veya aslen malı **[90]** bulunmaz ise hayâtta olanlar tarafından başkasından istikrâz ederek fidyeleri bedelinde fukaraya hibe ve istirdâd ederek devir tarîkiyle edâ edilip baʿdehu yine ol parayı sâhibine iʿâde ile hukûk-i Bârî'den olan diyetleri edâ câizdir. Tarîk-i mezkûr ile hukûk-i ibâd sâkıt olmayacağından istihlâl îcâb eder.

Rüknü

195. Mes'ele: "Filan şeyi fülân kimseye veya fülân mahalle vasiyyet ettim" veya "vasiyyet olsun." demek gibi mâ baʿde mevte muzâf olarak temlîkde istiʿmâl olunan lafızlardır. *Bedâi*ʿin beyânına göre rüknü, vasiyyet eden kimsenin îcâbıyla mûsînin vefâtından sonra kendine vasiyyet olunan tarafından sarâhaten veya rahm-i mâderde cenîne vasiyyet ve kezâ kendisine vasiyyet olunan kimsenin bilâ-kabûl vasiyyet edenin vefâtından sonra vefâtı gibi delâleten kabûldür. Binâenaleyh hakîkaten rüknü, mûsî tarafından îcâb, baʿde'l-mevt mûsâ leh tarafından adem-i reddir. Binâenaleyh vakt-i kabûl baʿde'l-mevt olup mûsînin hayâtında red ve kabûl gayr-i muʿteberdir. Zîrâ hükm-i vasiyyetin subûtu baʿdel'-mevttir. Zîrâ temlîk mâ baʿde mevte muzâf olmakla temlîk baʿde'l-mevt hâsıl olur.

Hükmü

196. Mes'ele: Mûsâ bihe nazaran 191. mes'elede beyân olunduğu üzere îcâbına göre vâcibe, müstehabbe, mubâhe, mekruhe olması olup mûsâ lehe nazaran hükmü hibede olduğu gibi vasiyyet olunan şeyin vasiyyet olunan kimsenin milk-i cedîdle milki olmasıdır. Binâenaleyh vasiyyet olunan câriye ise istibrâ lâzımdır. Eimme-i selâse indinde meyyite vasiyyet bâtıla olup İmâm Mâlik sıhhatine kâil olarak deyni veya kefâret gibi hukûk-i ibâd ve hukûk-i Bârî'ye sarf olunup bunlar yoksa vereseye verilir. Marîzin lisânı tutulup da işâretle vâkiʿ olan vasiyyeti İmâm-ı Aʿzamla İmâm Ahmed indinde gayr-i câize ise de İmâm Şâfiʿî indine câize olup mezheb-i Mâlik'te zâhir olan cevâzıdır. (*Mîzân-ı Şaʿrânî*, 92.)

197. Mes'ele: Beyân olunan şerâit, sıhhati câmiʿ olduğu hâlde katl ve istiğrâk-ı deyn gibi bir mâniʿ menʿ etmedikçe her ne kadar verese icâze

vermeseler bile velev ecnebîye veya ağniyâya olsa dahi sülüs-i mâlını vasiyyet bi'l-icmâʿ câiz olup ziyâdesinin cevâzı verese-i kibârın icâzelerine mütevakkıftır. Zîrâ hasbe'l-verâse onların haklarıdır. Maraz-ı mevtinde vukûʿ bulan hibe ve iʿtâk ve vasiyyet ve vakıf emsâli bi'l-cümle teberruʿât-ı müstehabbe, bi'l-ittifâk sülüs-i mâlından iʿtibâr olunur.

Kazâ-yı düyûn farz ve vâcib [ve] teberruʿ olarak, *kazâ-yı dü*yûn tenfîz-i vesâyâ üzerine mukaddem olmakla kazâ-yı düyûn tenfîz-i vasâya üzerine takdîm olunup müste'mende olduğu gibi velev hükmen mâniʿ ve müzâheme bulunmayacağı cihetle vârisi bulunmadığı hâlde cümle malını vasiyyet câizedir. Binâenaleyh müste'men, cümle malını bir müslime veya zimmîye vasiyyet eylese câizedir. Zîrâ sülüsten ziyâdesi vasiyyetin cevâzına mâniʿ hukûk-i veresenin teʿalluku olup hâlbuki ihtilâf-ı dâr verâsete mâniʿ olmakla mâniʿ müntefîdir. Beyân olunduğu üzere vasiyyet teberruʿ olmakla gerek kavlen ve gerek beyʿ ve başkasına hibe ederek fiilen rücûʿu câizdir. **[91]**

Ahkâm-ı Vakıf

وأما الوقف؛ فليس بعبادة وضعًا بدليل صحته من الكافر، فإن نوى القربة فله الثواب، وإلا فلا.

198. Mes'ele: Vakıf, her ne kadar eimme-i erbaʿa indinde bi'l-ittifâk kurbet-i câize ise de ibâdete ehil olmayan velev mecûsî olsun gayr-i müslimden dahi sıhhat-i vukûʿunun delâletiyle taʿabbüd için meşrûʿ kılınan namâz ve oruç emsâli ibâdât-ı hâliseden olmadığından aslen mubâh olarak sıhhatinde niyyete muhtâc olmayıp niyyet ve kasd-ı kurbete mukârin olmayan vakıf sahîh olup لا ثواب إلا بالنية muktezâsınca bilâ-niyyet vâkiʿ olan vakıf üzerine sevâb terettüb eylemez ise de kurbet ve taʿât niyyetiyle vâkıʿ olursa iltizâmen ibâdet olarak vâkıfı me'cûr ve müsâb olur. Vakıf, şerâiʿ-i kadîmeden olup ibtidâen iltizâm buyuran Hazret-i İbrâhîm aleyhisselâmdır.

Vukûf lügatte; lâzım olarak bir mahalde bir mikdâr eğlenmek ve müteʿaddî olarak idrâk ve ıttılâʿ maʿnâlarına olup, vakf ise müteʿaddî olarak mutlakan habs maʿnâsına olarak tevkîf taʿbîr olunur. Şerʿde İmâm-ı Aʿzam Hazretlerine göre âriyet gibi gayr-ı lâzım olarak bir aynı hayâtında vâkıfın ve baʿde'l-vefât veresenin mülkü hükmünde olmak üzere habs ve ibkâ ile menfaʿatini cihet-i birre tasadduk ve teberruʿdur.

Binâenaleyh gayr-i lâzım olarak kâbil-i fesh olmakla her ne kadar mekrûh ise de hayâtında kendisi ve baʿde'l-vefât veresesi rücûʿ ederek mevkûfta verâset cereyân eder. Mescid ve medrese gibi vakıflar müstağnâ anh olarak harâb oldukda vâkıfın veya veresenin mülküne avdet edeceğinden bunların aynları Cenâb-ı Hakk'ın mülkü üzeredir, diye suâl vârid olmaz.

İmâmeyn hazerâtına göre vakıf menfaʿati cihet-i birre tasadduk ve teberruʿla, aynı Cenâb-ı Hakk'ın mülkü olmak üzere habsten ibâret olarak lâzım ve gayr-i kâbil-i fesh olmakla ondan vâkıfın mülkü zâil olmağın baʿde'l-vakf hayâtında kendisi ve baʿde'l-vefât veresesi rücûʿ edemezler. İbn Kemâl ve İbn Şihne'nin beyânlarına göre müftâ bih olan da budur.

199. Mes'ele: Vakfın cevâzı müttefakun aleyh olup velâkin lüzûm ve adem-i lüzûmu husûsunda ihtilâf olunarak İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre vakıf âriyet kabîlinden olarak gayr-ı lâzım olup "Bir aynı hayâtında vâkıfın ve baʿde'l-vefât veresesinin mülkü hükmünde olmak üzere habs ve ibkâ ile menâfiʿini cihet-i birre tasadduk ve teberruʿdan ibârettir."

Binâenaleyh her ne kadar mekrûh ise de hayâtında vâkıfın ve baʿde'l-vefât veresesinin rucûʿları câiz olarak vakf olunan malda verâset cereyân eder ise de İmâm Muhammed'e göre mütevellîye teslîm şartıyla, İmâmeyn hazerâtına göre vakıf ıskât kabîlinden olarak aynı Cenâb-ı Hakk'ın mülkü hükmünde olmak üzere habs ile menfaʿatini cihet-i birre temlîk ve teberruʿdan ibâret olarak lâzım olup vâkıfın mülkü zâil olmakla hayâtında kendinin ve baʿde'l-vefât veresesinin rucûʿları sahîh olmaz. İbn Kemâl ve İbn Şihne'nin beyânlarına göre müftâ bih olan da lüzûmuyla İmâmeyn kavilleridir.

Binâenaleyh İmâm Muhammed'e göre mütevellîye baʿde't-teslîm ve Ebû Yûsuf ve İmâm Şâfiʿî ve İmâm Mâlik'e göre mücerred "Vakfettim." demesiyle lâzım olarak vâkıfın mülkü zâil olup hiçbir vechile rücûʿ ve verâset cereyân eylemez.

200. Mes'ele: Beyne'l-müctehidîn ihtilâfî olan husûsâtta kâdî, onlardan birinin re'yini tercîh ederek onun muktezâsıyla hükm eylese hükm-i hâkimle te'yîd ederek bi'l-ittifâk nâfiz olup ihtilâf mürtefiʿ olacağından İmâm-ı Aʿzam hazretlerine **[92]** göre baʿde'l-inʿikâd vakfın lüzûmu vâkıf, Hazret-i İmâmın re'yine göre vakfın adem-i lüzûmuna binâen rücûʿ iddiʿâsında bulunup mütevellî ise İmâmeyn hazerâtının kavillerine istinâden lüzûmuna kâil olarak def'le

münâzaʿada bulunarak taraf-ı sultânîden taʿyîn olunan hâkime bi'l-mürâcaʿa mürâfaʿada bulunup taraf-ı hâkimden dahi İmâmeyn kavline binâen vakf-ı mezkûrun lüzûmuyla hükmedilerek tescil veyâhûd vefâtından sonra "Falân malım fülân mahalle vakf olsun." diyerek vasiyyet edip musırran alâ îsâihi vefâtıyla lâzım olur.

Vakfın İnʿikâdıyla Sebeb-i Meşruʿiyyeti

201. Mes'ele: Vakfın inʿikâdı, vakfın hükmü kâbil olan mahalle muzâf olarak rükn-i vakfın ehlinden sudûrudur. Vakfın hükmü, mâl-ı mevkûfun aynı mahbûs olup menfaʿati cihet-i birre âide olmasıdır. Mahalli de hükm-i vakfı kâbil olan mâl-ı mütekavvimdir. Mâl-ı mütekavvim, kendisiyle intifâʿ mubâh veya muhrez olan maldır.

Vakfın rüknü, "Fülân malımı vakfettim veya sadaka-i müeyyede ile sadaka ettim." demek gibi inşâ ve kazâ ifâde eden sözdür. Binâenaleyh bilâ-telaffuz mücerred kalben niyyet veya vakfiyyesini yazmakla münʿakid olmaz. Vakfın ehli; âkil, bâliğ, hür olan kimsedir.

202. Mes'ele: Vakfın sebeb-i meşrûʿiyyeti. (إذا مات ابن آدم انقطع عمله إلا من ثلاثة أشياء صدقة جارية وعلم ينتفع به أو ولد صالح يدعو له)[1] muktezâsınca müddet-i hayâtında fevt ettiği zahr-ı âhiretini tedârik ve hayrât ü hasenât ile defter-i aʿmâline sadakât-ı câriyesinin sebtini idâme için dünyâda akrabâ ve teʿallukâtından ve sâir muhtâcînden ebnâ-yı cinsine teʿâvün ü tenâsur ile ve takarrub ve taʿabbüdde bulunarak saʿâdet-i âtiyesini te'mîn eylemektir.

Sıhhatinin Şartları

203. Mes'ele: Vâkıfın âkil, bâliğ, hür olarak temlîk ve teberruʿ ile tasarrufa ehil olmasıdır. Binâenaleyh adem-i ehliyyetlerine binâen sabî ve mecnûn ve maʿtûhun vakıfları sahîh değil ise de menfaʿat-i mahz olarak mevkûfun aleyh olmaları sahîh olacağından başkasının **[93]** kendilerine vakfı sahîh olur. Ve kezâ العبْدُ وما يَملِكه كان لِمالكه[2] muktezâsınca memlûk ve memlûke temlîke mâlik olmadıklarından onların vakıfları da sahîh değil ise de bir malı vakfetmeye efendisi tarafından me'zûn olursa hasbe'l-izn ol malın vakfı sahîh olur. Ve kezâ tasarruftan memnûʿ olarak adem-i ehliyyetine

1 "İnsan öldüğü zamân amel defteri kapanır, ancak şu üç kişinin ki hariç: (Geriye) Sadaka-i câriye, faydalanılan ilim ve kendisine dua eden salih evlad (bırakanlar)." Müslim, "Hibât", 14; Ebû Dâvûd, "Vesâyâ", 14, r. 2880; Tirmizî, "Ahkâm", 36, r. 1376.

2 "Kölenin sahip olduğu mal efendisine aittir." Bâbertî, *el-İnâye*, IX, 158.

binâen deyn veya sefeh sebebiyle mahcûr olmaması da şart olmakla hacri fekkedilmedikçe vakfı sahîh olmaz. Vakfın sıhhatinde rızâ ve ihtiyâr da şart olmakla ikrâh ve icbâr-ı muʿteber ile vâkiʿ olan vakıf da sahîh olmaz.

Mevkûfun akâr olması da şart olmakla vakfı muʿtâd ve müteʿâref olmayan mahalde emvâl-i menkûlenin vakfı sahîh olmaz ise de muʿtâd ve müteʿâref olan mahallerde gerek nukûd ve gerek kütüb emsâli bi'l-cümle emvâl-i menkûlenin vakıfları sahîh olacağı gibi akâra tebeʿan dahi sahîh olur. Binâenaleyh bir akâr vakf olundukda ona tâbiʿ olan menkûlâtın dahi vakfı sahîh olur.

Vakfın ayn olması da şart olduğundan zihinde olan deynin kable'l-kabz vakfı sahîh değildir. Hîn-i temlîkte mevkûfun vâkıfın mülkü olması da şart olduğundan bilâ-izn başkasının malını vakf sahîh değil ise de mal sâhibi ol malın vakfını mûciz olursa 272. mes'elede beyân olunacağı üzere icâze-i lâhika vekâlet-i sâbıka hükmünde olmakla sahîh olur.

Mevkûfun muʿayyen ve maʿlûm olması da şart olduğundan lâ ale't-taʿyîn "Malımdan bir şey vakfettim." veya "İki akârımdan birini vakfettim." demekle vakıf sahîh olmaz.

Vakfın müneccez olması da şart olduğundan hîn-i vakıfta mevcûd ve muhakkak olmayan şeye muʿallak olan vakıf da sahîh olmaz ise de mevcûd ve muhakkaka taʿlîk tencîz olmakla hîn-i vakıfta mülkü olan bir akâra işâretle "Şu akâr mülküm ise vakıf olsun." dese sahîh olur ise de zamân-ı müstakbele nisbet ve izâfe ile de sahîh olmayacağından "Şu kadar gün veya şu kadar ay sonra fülân malım vakf olsun." demekle sahîh olmaz. Hıyâr-ı şartla muhayyer olmamak da şart olduğundan bir müddet sonra vakfı nakz etmekde muhayyer olmak şartıyla **[94]** vakıf sahîh olmaz. Vakfın müebbed olması da şart olmakla muvakkat vakıf sahîh olmaz. Vakfedilecek ebniye ve eşcârın müstahakku'l-kalʿ olmaması da şart olarak mağsûb olan arsa üzerinde ihdâs edilen ebniye ve eşcârı vakıf da sahîh olmaz.

Tenbîh

204. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile bir malı bir mahalle vakfedene *vâkıf* ve ol mala *mevkûf* ve *mahall-i vakf* denildiği gibi vakf olunan nukûdun nemâsı ve ebniyenin îrâd ve îcârı gibi temlîk olunan menâfiʿ-i

vakfa *galle-i vakf* ve vakf olunan cihete *meşrûtun leh* ve *mevkûfun aleyh* ve *masraf-ı vakıf* denir.

Ber-vech-i şart, mesâlih-i vakfı idâreye taʿyîn olunan kimseye *mütevellî* ve *kayyim* denildiği gibi mütevellî ve kayyimin idâre-i vakıfta tasarrufa nezâret için taʿyîn olunan zâta da *nâzır-ı vakıf* denir. Galle-i vakfı tahsîle me'mûr olana *câbî* denir. Meʿâbid ve medâris ve mekâtib ve imârât ve tekâyâ ve zevâyâ emsâli ashâb-ı hayr tarafından inşâ ve vakfedilen mahallere *mü'essesât-ı hayriyye* denir.

Vakfın galle ve menâfiʿinden verilen maʿâş ve taʿyînâta *vazîfe* denir ki cemʿinde vezâif taʿbîr olunup bunlara müstahik olanlara *mürtezak* ve *ehl-i vezâif* denir.

Nikâha Müteʿallik Ahkâm-ı Niyyet

وأما النكاح؛ فقالوا: إنه أقرب إلى العبادات حتى أن الاشتغال به أفضل من التخلي لمحض العبادة، وهو عند الاعتدال سنة مؤكدة على الصحيح، فيحتاج إلى النية لتحصيل الثواب.

205. Mes'ele: Nikâha müteʿallik niyyet; fukuhâ-yı izâmın beyânlarına göre efʿâl-i mükellefînden nikâh ibâdete diğerlerinden akrebdir, hattâ nikâhla iştigâl ibâdete hasr-ı vakt ederek onlar ile iştigâlden efdaldır. Bu vechile hükm-i mes'ele hâl-i iʿtidâlde bulunan eşhâsa göre sünnet-i müekkede olup kavl-i sahîh üzere tahsîl-i sevâb için niyyete muhtâcdır. Tafsîlâtı ber-vech-i âtîdir. **[95]**

Ahkâmü'n-Nikâh

وهو أن يقصد إعفاف نفسه وتحصينها وحصول ولد. وفسّرنا الاعتدال في الشرح الكبير شرح الكنز ولم تكن فيه شرط صحته، قالوا: يصح النكاح مع الهزل، لكن قالوا: لو عقد بلفظ لا يعرف معناه، ففيه خلاف، والفتوى على صحته عَلم الشهود أو، لا. كما في البزّازية.

205. Mes'ele: *Nikâh* lügatte; akid ile vat'dan birinde hakîkat, diğerinde mecâz veya ikisi beyninde iştirâk-ı lafzî veya maʿnevî ile müşterek olmak üzere akvâl-i erbaʿa ile ihtilâfî olup, şerʿan; العقد يفيد ملك المتعة قصدا diye taʿrîf olunarak "kasden milk-i mütʿa ifâde eden bir akid" demektir.

Milk-i Mütʿa

206. Mes'ele: Milk-i hil veya bir nevʿ ihtisâstan ibâret olup bu makâmda mütʿadan maksad, mâniʿ-i şerʿî bulunmayarak mebâdî-i tenâsül ve tevâlüd olan muʿâmele-i zevciyye ve mukaddemâtıyla sûret-i meşrûʿada zevcle zevceden her birinin yekdiğerlerinden temettuʿ ve intifâʿlarından ibâret olmakla milk-i mütʿa ol vechile zevceynin yekdiğerinden intifâʿlarının hilli veya yekdiğerine ihtisâsından ibâret olacağından nikâh ol vechile hill ve ihtisâs ifâde eden akidden ibâret olur.

Akid[1]

207. Mes'ele: Lügatte; "düğmek" ve "düğümlemek" maʿnâsına olup عقد شيأ بالحبل ve عقد البيع gibi hissî ve maʿnevîden eʿamdır. Istılâh-ı fıkhiyyede; "hakîkaten veya hükmen tarafeynin bir husûsu iltizâm ve teʿahhüd eylemeleridir ki îcâb ve kabûlün irtibâtından ibâret olup îcâb ve kabûl dahi hakîkî ve hükmîden eʿamdır.

208. Mes'ele: Hakîkaten *îcâb*, örf-i belde üzere inşâ-yı tasarruf için âkideynin birinden "Tezvîc veya tezevvüc ettim." gibi evvelen sâdır olarak îcâba sâlih olan sözdür ki tasarruf onunla isbât olunur."

Kabûl, inşâ-yı tasarruf için "Kabûl ettim." demek gibi sâniyen âkid-i âhardan ol vechile sâdır olan sözdür ki **[96]** akid onunla tamâm olur.

Hükmen *îcâb ve kabûl*, âkideyn makâmına kâim olan tarafeynin velî-yi vâhidi veya onun vekîli tarafından meclîs-i akidde ve huzûr-i şehâdette zevcle zevceye işâretle "Şunu, buna tezvîc ettim." demek, muʿayyen îcâb ve kabûl makâmına kâim olan kelâm-ı vâhidden ibârettir.

İnʿikâd; îcâb ve kabûlün müteʿallakında milk-i mütʿa gibi eseri zâhir olacak vechile yekdiğere ber-vech-i meşrûʿ teʿallukudur.

209. Mes'ele: İmdi *nikâh*; "Ukûd-i sâire gibi îcâb ve kabûlün yekdiğeriyle irtibâtından hâsıl olan tasarruf-ı şerʿîden ibâret olup mâzî sîgasının hadesin tahakkuk ve sübûtuna delâleti daha zâhir olduğundan ya bizzât zevceyn veya velîleri veya vekîlleri tarafından meclîs-i akidde ve mahzâ şuhûda bir taraftan "Tezvîc veya tezevvüc ettim." deyip diğer taraftan "Kabûl ettim." diyerek, îcâb ve kabûlün ikisi de mâzî sîgası veya bir taraftan

1 Hâmiş: 2391. mes'elede îzâh olunacağı üzere.

"Al ve tezvîc et." gibi emir sîgası ve diğer taraftan "Aldım ve kabûl etttim." gibi mâzî sîgasıyla münʿakid olur. Lâkin bu sûrette emir sîgasının îcâb veya maʿnâ-yı me'mûru akde tevkîl olmak üzere ihtilâfî olup semere-i hilâf emîr sîgası îcâb olduğuna göre tamâm-ı akd, tarafeyn ile kâim olarak sıhhat-i akidde şâhidlerin meclîs-i akidde de her iki sîgayı istimâʿları îcâb eder.

Ammâ tevkîl olunduğuna göre mâzî sîgası hem îcâb ve hem de kabûl olarak tamâm-ı akd ancak kâbil ile kâim olduğundan, şâhidlerin yalnız kâbilin "Kabûl ettim." sözünü istimâʿları sıhhat-i akidde kâfîdir veya bir taraftan "Alırım ve tezvîc veya tezevvüc ederim." gibi fi'l-hâl inşâ-yı akid kasd olunan muzâri sîgası diğer taraftan "Aldım veya tezvîc veya tezevvüc ettim." gibi mâzî sîgası veya bir taraftan "Ene mütezevvicün." gibi ism-i fâʿil, diğer taraftan "Kabûl ettim." veya "Kabiltü." gibi mâzî veya âkideyn beyninde maʿlûme ve muʿayyene **[97]** olan bir kadını hıtbe ve akid için "O kadını bana tezvîc ettin mi?" diyerek istifhâm diğer taraftan "Ettim." diyerek mâzî sîgalarıyla münʿakid olur.

Ammâ meclis, meclis-i akid değil ise vaʿde haml olunarak nikâh münʿakid olmaz veya tarafeynin velî-yi vâhidi tarafından zevcine işâretle "Şunu buna veya filâneyi filâne akd ettim." gibi îcâb ve kabûl makâmına kâim bir mâzî sığasıyla münʿakid olur.

Nikâhın Ehli ve Mahalli

210. Mes'ele: *Nikâhın ehli*, mevâniʿ-i şerʿiyyeden hâlî olan recül ve mahalli kadındır.

Sıhhat-i Nikâha Mâniʿ-i Şerʿî

211. Mes'ele: Zevcle zevce beyninde karâbet-i nesebiyye veya sıhriyye veya radâʿiyye veya ihtimâl-i zükûret gibi hurmet-i mü'eyyide îcâb eden bir hâl veya mehârim beynini cemʿ veya şirk veya hürre üzerine câriyeyi nikâh veya hürre göre dördü ve abde göre ikiyi tecâvüz veya hürreye göre talâk-ı selâse ve câriyeye göre iki talâkla mutallaka olmak veya velev iddet zarfında bulunarak bırakan kocasının hakkı teʿalluk eylemek gibi hurmet-i muvakkate îcâb eden bir sebeb bulunarak hurmet-i muvakkatede esbâb-ı mezkûrenin zevâline kadar nikâh sahîh olmayacağından nikâha recül ehil ve mer'e mahal olamaz ise de esbâb-ı hurmetin zevâliyle sahîh olur.

Sebeb-i Meşrûʿiyyeti

212. Mes'ele: İlm-i İlâhî'de mukadder olan zamâna kadar nevʿ-i insânın bekâsını muhâfaza ile bekâ-yı âlemin ekmel vecih ve eslem tarîk üzere husûlüyle nüfûs-i beşeriyyeyi mehâlik-i fahşiyyeden muhâfaza ederek teksîr-i tenâsül gibi mesâlih-i celîledir.

Rüknü

213. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere hakîkaten veya hükmen îcâb ve kabûl olup İmâm Şâfiʿî ve Ahmed indlerinde nikâh ancak velî-yi zükûrun *nikâh* ve *tezvîc* ve *tezevvüc* gibi elfâz-ı Arabiyye ile akdiyle sahîh olup, İmâm-ı Aʿzam indinde hürre-i bâliğa nefsine velîsinden elyaktır, **[98]** maʿnâsına (الأيم أحق بنفسها من وليها)[1] hadîs-i şerîf muktezâsınca mehr-i misliyle küfüvvüne nefsini akdi câiz ve lâzım olarak sahîhtir. Zîrâ inde'l-Hanefî nikâh; almak, vermek hibe etmek gibi fil-hâl ayn-ı kâmilenin temlîkini ifâde eden her lafız ile münʿakid olacağı gibi, nikâhta iʿtibâr akıl ile bulûğa olmakla, îcâbı hâlinde mer'e-yi mükellefenin akde vekîl olması ve nefsini başkasına akdi sahîhlerdir. İmâm Mâlik indinde şerîfe ve cemîle ise izn-i velî şart olup hilâfı hâlinde kendi rızâsıyla ecnebînin vekâletiyle de sahîh olur.

Nikâh-ı Sahîhin Hükmü

214. Mes'ele: Menkûhanın menâfiʿ-i budʿu bedelinde zevc üzerine gayr-i mü'ekked olarak mehrin lüzûmu esbâb-ı hurmetten hâlî olarak vech-i meşrûʿ üzere zevceynin yekdiğerinden istimtaʿlarının hill veya ihtisâs ve hurmet-i musâhere ve mehârim beynini adem-i cemʿ ve yekdiğerine tevârüsleri ve talâk ve liʿân ve zıhâr ve îlânın sıhhatleri ve hakk-ı habs ve beyne'n-nisâ vücûb-i kasem ve lüzûm-ı temkîn-i nefs ve velâyet-i te'dîb gibi şeylerdir.

Nikâh-ı fâsidin hükmü de mûcebü'd-duhûl fi'n-nikâhi'l-fâsid (الأقل من المسمى ومن مهر المثل) muktezâsı üzere ancak mevziʿ-i nesilden vat' ile mehr-i misil ile mehr-i müsemmânın ekalli ve şübhe-i nikâha binâen haddin sukûtu ve nesebin sübûtu ve müfârakattan iʿtibâren iddet-i talâkın lüzûmu gibi şeylerdir.

---

1 "Dul kadın (nikahta) velisin (in iznin)den daha çok hak sahibidir." Müslim, "Nikâh", 66; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 26, r. 2098; Tirmizî, "Nikâh", 18, r. 1108.

Nikâh-ı Sahîh ve Fâsid

215. Mes'ele: Nikâh-ı sahîh ber-vech-i âtî şartları câmiʿ olan nikâh olup nikâh-ı fasid de şürût-ı mezkûreden velev bir tanesi bulunmayan nikâhtır.

Sıfatı

216. Mes'ele: Fukahâ-yı izâmın beyânlarına göre eimme-i erbaʿa indinde bi'l-ittifâk asl-ı şerʿde ukûd-i meşruʿa ve mesnûneden olarak nikâh, ibâdâta sâir efʿâl-i mükellefden akrebdir. Emr-i nikâh min-vechin ibâdâttan maʿdûddür. Hattâ nikâhla iştigâlin mahzâ nevâfil-i ibâdâtla iştigâl için tecerrüd ve inzivâdan efdal olduğu *Bedâî*ʿde vücûh-i erbaʿa ile isbât olunmuştur.

217. Mes'ele: Bu makâmda musannif-i allâmenin beyânına göre ber-vech-i işâre kavl-i sahîh üzere *nikâh*; hâl-i iʿtidâlde sünnet-i mü'ekkede **[99]** olarak nefsini hurmet-i zinâdan muhâfaza ve husûl-i veled için tevâlüd ve tenâsül ile tahsîl-i sevâb için niyyete muhtâcdır, buyurup *Kenz* şerhinde iʿtidâli tecerrüd hâlinde irtikâb-ı zinâdan havf ve te'ehhül hâlinde mer'eye cevr ve cefâdan ve terk-i ferâiz ve sünnetten adem-i havfle berâber mer'enin hakkı bulunan vat' ve mehir ve nafakaya iktidâr ile beyân buyurup bunlara kâdir olmaz ise veya bunların birinden havf eder ise muʿtedil olmayarak adem-i mesnûniyyetine kâil olmuş ise de nikâh, îcâbı hâlinde farz, vâcib, sünnet-i mü'ekkede, harâm, mekrûh, mubâh olabilir. Tafsîlâtı *Hulâsatü'l-Muhtâreyn* nâm eserimizde mezkûrdur.

217. Mes'ele: Fukahâ-yı izâmdan naklen musannif-i allâmenin bu makâmda beyânına göre nikâh min-vechin muʿâmelâttan olmakla sıhhatinde niyyetle meşrût değil. Zîrâ (ثلاث جدهن جد وهزلهن جد: النكاح والطلاق والعتاقة)[1] muktezâsı üzere sıhhatinde niyyete muhtâc olmayıp belki hezl ile de sahîh olur.

Hattâ *Bezzâziyye*'de beyân olunduğuna göre âkideynce maʿnâsı maʿlûm olmayan îcâb ve kabûl ile akd olunsa sıhhatinde ihtilâf olunup şâhidler gerek maʿnâsını bilsinler ve gerek bilmesinler müftâ bih olan sahîh olmasıdır, buyuruluyor ise de sıhhatinin şartlarından anlaşılacağı üzere inde'l-Hanefî sahîh ve muʿtemed olan nikâh "almak, vermek, varmak, bağışlamak" emsâli

---

1 "Üç şey vardır ki ciddisi de ciddi şakası da ciddidir: Talak, nikah ve köleyi azat etme." Ebû Dâvûd, "Talâk", 10, r. 2194; Tirmizî, "Talâk", 9, r. 1184; İbn Mâce, "Talâk", 13, r. 2039.

fi'l-hâl ayn-ı kâmilenin temlîkini ifâde eden elfâz-ı kinâye ile akd olunur ise şâhidlerin müctemaʿan îcâb ve kabûlü işiterek maʿnâlarını bilmeleri sıhhat-i akidde şart olmakla "niyyet nikâhın şart-ı sıhhati değil" demeden maksadı, muʿâmelattan olduğu haysiyyetle demek olup ibâdetten bulunduğu cihetle sıhhat-i niyyetle meşrût olacağı gibi *Bezzâziyye*'den naklen hezl ile sıhhatine binâen şâhidlerin maʿnâlarını bilmesi bile sıhhatiyle maksadı da îcâb ve kabûl, tezvîc ve tezevvüc ve nikâh maddeleri gibi elfâz-ı sarîhadan olduğuna göre olsa gerektir. Zîrâ elfâz-ı mezkûre maʿnâlarının kemâl-i vuzûh ve zuhûruna binâen isbât-ı hükümde maʿnâları **[100]** makâmına kâim olarak hükümleri aynı kelâma teʿalluk edeceğinden niyyete muhtâc olmadıkları gibi maʿnâlarını bilmeleri de lâzım değil ise de beyân olunduğu üzere "Aldım, verdim, vardım, sattım, bağışladım." gibi elfâz-ı kinâye ile akd olunur ise de karîne veya niyyetle berâber îcâb ve kabûl ile maksadın nikâh olduğuna şâhidlerin lühûk-ı ilimleri de şarttır.

Sıhhatinin Şartları

218. Mes'ele:

1- Zevceynin mevâniʿ-i şerʿiyyeden hâlî olarak nikâha ehil ve mahal olmaları,

2- İttihâd-ı meclis,

3- Meclis-i akidde iʿlâm ve istimâʿ şartlarıyla îcâb ve kabûl,

4- Îcâb ve kabûl ile fi'l-hâl inşâ-yı akid kasd olunması,

5- Îcâb ve kabûlün ayn-ı kâmileye veya ayn-ı kâmileden taʿbîr-i şâyiʿ olan uzva nisbet olunması,

6- İmâm Şâfiʿî ve Ahmed indlerinde *tezvîc* ve *tezevvüc* ve *nikâh* ifâdeleri gibi ancak elfâz-ı sarîha ile ve inde'l-Hanefî fi'l-hâl ayn-ı kâmilenin temlîkini ifâde eden her lafızla, İmâm Mâlik indinde bununla berâber mehrin zikri de şart olarak münʿakid olacağından îcâb ve kabûl elfâz-ı kinâyeden olursa karîne veya niyyetle berâber onlar ile maksad, akd-i nikâh olduğuna şâhidlerin vâkıf olması,

8-[1] Nikâh-ı müslimede akde şehâdet için âkil, bâliğ, hür müslim olarak îcâb ve kabûlü müctemeʿan işitir ve mezheb-i muhtâr üzere nikâh olduğunu

1 Müellif, 7 rakamını sehven unutmuştur.

fehmeder iki recül veya bir recül ile iki hürre şâhidlerin hâzır olmaları, İmâm Şâfiʿî ile İmâm Ahmed indinde şâhidlerin erkek ve âdil olmaları lâzım olup, İmâm Mâlik indinde bilâ-şehâdet câiz ise de iʿlânı lâzımdır.

9- Şâhidler indinde menkûhanın muʿayyene olması,

10- Îcâb ve kabûlün zamân-ı müstakbele muzâf ve bir şeye muʿallak olmamaları,

11- Tesmiye-i mehir îcâba vasl olunursa kabûl-i mehrin zikriyle îcâbın tamâmından sonra vârid olması,

12- Kabûlün îcâba adem-i muhâlefeti,

13- Sağîr ve sağîre ve mecnûn ve mecnûne ve memlûk ve memlûke gibi muhtâc-ı velâyet olanlar haklarında izn-i velî bulunması,

14- İnde'l-Hanefî bir rivâyette zevcin zevceye neseb, İslâmiyyet, sanʿat, hürriyyet, diyânet, mal gibi şeylerde müsâvî veya ondan ziyâde olmasıdır ki **[101]**

Nazm:

إن الكفاءة في النكاح تكون في ستٌّ لها بيتٌ بديعٌ قد ضُبِط

نسبٌ وإسلامٌ كذالك حرفةٌ حرِّيَّةٌ وديانةٌ مالٌ فقط[1]

nazmıyla cemʿ edilmiştir.

İmâm Şâfiʿî ve Ahmed indlerinde diyânet ve sanʿat ve hürriyyet ve aybdan selâmet olarak beş şeyde kefâet aranır. İnde'l-Hanefî adem-i kefâ'et evliyâ için hakk-ı iʿtirâz îcâb edip İmâm Mâlik indlerinde butlân-ı nikâh îcâb eder. İmâm Şâfiʿî'den iki kavl olup esahh olan zevce ve evliyânın rızâları olmaz ise butlân-ı akid îcâbı olup, azhar rivâyette İmâm Ahmed İmâm Şâfiʿî ile birliktedir.

Kurubât-ı Sâirede Hükm-i Niyyet

وعلى هذا سائر القرب لا بد فيها من النية بمعنى توقف حصول الثواب على قصد التقرب بها إلى الله تعالى من نشر العلم تعليمًا وإفتاءً وتصنيفًا.

219. Mes'ele: Tafsîlât-ı sâbıkaya binâen taʿlîm ve teʿallüm ve tedrîs ve iftâ ve te'lîf-i kütüb-i lâzime ile neşr-i ulûm ve taʿmîm-i meʿârif gibi

1 Nikahta denklik altı şeyde olur ki güzel bir beyitte kaydedilmiştir,
(Bunlar:) Nesep, İslâmiyet, sanaat, hürriyyet, dindarlık ve maldır.

menâfî'-i âmmede ve diyânete hizmet ederek Cenâb-ı Hakk'ın rızâsına nâil olmak emel ve ârzûsuyla vukû' bulun sâir tâ'at ve kurbetler îcâbına göre farz-ı ayn ve farz-ı kifâye ve sünnet ve mendûb olarak لا ثواب إلا بالنية muktezâsınca hükm-i uhrevî olan sevâbın husûlü ihdâs ve ityânında tâ'ati kasd u niyyete mütevakkıftır.

Kazâya Müte'allik Hükm-i Niyyet

وأما القضاء، فقالوا: إنه من أشرف العبادات والثواب عليه، أي: على القضاء، متوقف عليها، أي: على النية.

220. Mes'ele: Med ve kasr ile *kazâ* lügatte; ﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ﴾[1] muktezâsınca "emir ve hüküm" ma'nâlarına, (وقضيت الوطر وقضيت الحاجة) muktezâsınca "ferâğ" ma'nâsına, ﴿فَقَضَىٰ عَلَيْهِ﴾[2] de olduğu gibi "darb ve katl" ma'nâlarına, ﴿فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانتَشِرُوا﴾[3] de olduğu gibi "edâ" ma'nâsına, ﴿وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَٰلِكَ الْأَمْرَ﴾[4] de olduğu gibi "inhâ" ma'nâsına, ﴿فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ﴾[5] de **[102]** olduğu gibi "vaz' ve takdîr" ma'nâlarına gelip kazâ ve kader de bu ma'nâdan me'hûzdur. Şer'de; alâ-vechi'l-hakkâniyye hasımlar beyninde fasl-ı husûmet ve kat'-ı münâza'a ile ihkâk-ı hakla hüküm ma'nâsına olup

Erkânı

Nazm:

أطراف كل قضيةٍ حكميةٍ   ستٌّ يلوح بعدها التحقيقُ
حكمٌ ومحكومٌ به وله ومحـ   ـكومٌ عليهِ وحاكمٌ وطريقٌ[6]

nazmıyla beyân olunduğu üzere altı şey olup:

1- *Hüküm*dür ki hâkimin beyne'n-nâs vukû' bulan da'vâ ve muhâsemeyi ahkâm-ı meşrû'asına tevfîkan fasl ve hasm eylemesi olup biri "Hükmettim." "İddi'â olunan şeyi müstahikki bulunan hasmına ver." demek gibi sözler ile mahkûmün bihi mahkûmün aleyhe ilzâm eylemesidir ki buna kazâ-yı ilzâm ve kazâ-yı istihkâk denir. Diğeri müdde'îye "Hakkın yoktur.

1 "Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi emretti." İsrâ, 17/23.
2 "Ölümüne sebep oldu." Kasas, 28/15.
3 "Namaz kılındı mı artık yeryüzüne dağılın." Cum'a, 62/10.
4 "O'na şu hükmü bildirdik." Hicr, 15/66.
5 "Böylece onları yedi gök olarak yarattı." Fussilet, 41/12.
6 Her davanın tarafları soruşturma bir karar verdikten sonra ortaya çıkan altı şeydir: Hüküm, Mahkûmün bih, Mahkûmun leh, Mahkûmün aleyh, Hâkim, Yargılama usulü.

Münâzaʿa ve iddiʿâdan memnûʿsun." demek gibi sözler ile müddeʿî münâzaʿa ve iddiʿâdan menʿ ile hükm olup menʿ-i muhâkeme ve kazâ-yı terk denir. Binâenaleyh kazâ iki kısım olup biri kazâ-yı ilzâm diğeri kazâ-yı terktir.

2- *Mahkûmün bih*dir ki muhâfaza-i hayât ve ensâl ve emvâl ve aʿrâz ve ukûl ve dîn için zecr ve ukûbet olarak meşrûʿ buyurulan hudûd-i şerʿiyye ve sâir hukûk-i ibâddan hâkimin mahkûmün aleyhe ilzâm eylediği şeydir ki kazâ-yı ilzâmda müddeʿînin hakkını îfâ eylemesi ve kazâ-yı terkte müddeʿînin münâzaʿadan vazgeçmesidir.

3- *Mahkûmün leh*dir ki daʿvâsı sahîh ve hakka olup usûlen sâbit olarak müstahak olmakla kendisi için hükm olunan kimsedir.

4- *Mahkûmün aleyh*dir ki kendi aleyhine ilzâm veya terkle hükm olunan kimsedir.

5- Beyne'n-nâs vukûʿ bulan daʿvâ ve muhâsemeyi ahkâm-ı meşrûʿasına tevfîkan fasl u katʿ eylemek üzere taraf-ı sultânîden nasb ve taʿyîn olunan hâkim veya 2907. maddede beyân olunacağı üzere hasmeynin muhâseme ve daʿvâlarını fasl için kendilerinin intihâb ve ihtiyârlarıyla hâkim ittihâz ettikleri hakem olup tahkîmden *muʿazzam* vezninde *muhakkem* dahi denir ki العادة محكّمة külliyyesinde daha ziyâde îzâh olunur. **[103]**

Hâkimle Hakem Beyninde Fark

221. Mes'ele: Hakem veya muhakkemin kazâsı ancak faslı için intihâb ve ihtiyâr olunduğu meseleye münhasır olup hâkimin hüküm ve kazâsı ise hudûdu dâhilinde bulunan efrâdın umûmuna şâmildir. 2908. mes'elede beyân olunacağı üzere 14 meselede fark vardır.

6- Tarîk-i kazâdır ki beyyine veya ikrâr veya yemînden nükûl olmak üzere üçtür. Beyyine hilâf-ı zâhiri isbât için, yemîn aslı ibkâ içindir. Binâenaleyh asıl ve zâhirin hilâfını iddiâ edene bi'l-beyyine daʿvâsını isbât lâzım gelip münkire ibkâ-yı asıl için yemîn teklîf olunur.

Binâenaleyh (البينةُ للمدعي، واليمينُ على مَن أنكر)[1] muktezâsınca beyyine müddeʿîye ve yemîn münkire lâzım gelir. Velâkin tahlîf sıhhat-i daʿvâya mütevakkıftır. Beyyine lügatte; vâzıh ve âşikâr olan şeye denip huccet ve burhân

1 Sanânî, el-Musannef, VIII, 272, r. 15190; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, X, 427, r. 21201; Dârekutnî, *Sünen*, V, 369, r. 4472.

maʿnâsında istiʿmâl olunur. Istılâh-ı fukahâda, isbât-ı müddeʿâ için ikâme olunan huccet-i kaviyyedir. Beyyine huccet-i müteʿaddiye, ikrâr huccet-i kâsıradır. *Mecelle*, 2. madde.

Binâenaleyh bir kimse diğerinden bir şey daʿvâ ederek li-ecli'l-muhâkeme huzûr-i hâkime geldiklerinde usûl-i meşrûʿasına tevfîkan hâkim ibtidâen müddeʿâ aleyh huzûrunda müddeʿâ bihe daʿvâsını takrîr veya evvelce tahrîren zabt olunmuş ise kırâatle mazmûnunu kendisine tasdîk ettirip baʿdehû müddeʿâ aleyhe hitâben "Sen ne dersin?" diyerek isticvâbda bulunup müddeʿâ aleyh, müddeʿînin daʿvâsını ikrâr ederse ikrârıyla ilzâm eder.

İnkârda bulunursa [1](البينةُ للمدعي، واليمينُ على مَن أنكر) muktezâsı üzere müddeʿîden isbât-ı müddeʿâ için beyyine taleb olunup bi'l-beyyine müddeʿâsını isbât ederse muktezâsıyla hükmederek müddeʿâ aleyhe ilzâm eder. İsbât edemez ise müddeʿînin bir yemîn hakkı kalmakla onun talebi üzerine müddeʿâ aleyhe yemîn teklîf eder. Müddeʿâ aleyh yemîn eder veya müddeʿî yemîn verdirmez ise müddeʿî müddeʿâ aleyhe husûmetten menʿ ile hükmeder.

Müddeʿâ aleyh yemînden nükûl ederse hâkim nükûlüyle hükmedip baʿde'l-hükm yemîn talebinde bulunursa talebine iltifât olunmaz.

3072. mes'elede beyân olunacağı üzere (لا تحليف بلا طلب الخصم / لا تحليف إلا بطلب الخصم) Yemin, davalının talebi üzere hâkim tarafından davacıya verdirilir, muktezâsınca her ne kadar hasım taleb etmedikçe kâdı müddeʿâ aleyhe yemîn teklîf eylemez ise de altı kadar mes'elede bilâ-taleb teklîf edip onlardan dördü Ebû Yûsuf'un kavli üzeredir. Zîrâ bâb-ı kazâda onun kavliyle amel olunur. Mesâil-i mezkûreden biri;

1- Şüfʿa daʿvâsında şaraba vâkıf olduğu anda şüfʿa talebinde bulunduğuna,

2- Hıyâr-ı bulûğ daʿvâsında hîn-i bulûğunda mufârakat talebinde bulunduğuna,

3- Hıyâr-ı ayb ile mebîʿde ayb-ı kadîm zuhûrunda adem-i rızâsına,

4- Mefkûd olan zevcinden nafaka daʿvâsında kablel-gaybûbe kocası tarafından nafakası verilmediğine,

5- Birinin yedinde bulunan şey kendisinin olduğunu iddiʿâda zülyede beyʿ veyâ hibe veya tasadduk gibi bir sebeble vermediğine,

---

1 Sanânî, el-Musannef, VIII, 272, r. 15190; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, X, 427, r. 21201; Dârekutnî, *Sünen*, V, 369, r. 4472.

6- Mütevaffâdan alacak daʿvâsında bulunan kimseye her ne kadar verese yemîn taleb ve teklîf eylemese dahî, müddeʿînin mütevaffâdan gerek bizzât ve gerek bi'l-vâsıta istîfâ etmediğini veya ona hibe ve teberrûʿ ve ihlâl ederek ıskât etmediğine yemîn teklîf olunur. *Ferâid-i Behiyye*, 18.

Şartu'l-Kazâ

222. Mes'ele: 1329. mes'elede beyân olunacağı üzere hükme nazaran sıhhat-i kazânın şartı bir hasmın diğerinden daʿvâ ederek daʿvâ-yı sahîhle mesbûk olmasıdır. Zîrâ sebk-ı daʿvâ bulunmadan vukûʿ bulan hüküm fetvâ olup kazâ olmaz. Ve bi'l-beyyine veya bi'l-ikrâr veya yemînden nükûl gibi taraf-ı selâseden biri ile daʿvânın sâbit olmasıdır.

Mahkûmün aleyhe nazaran şartı, bizzât kendisi veya vekîlin huzûrudur. Yaʿnî hîn-i muhâkemede tarafeyn hâzır olarak bi'l-muvâcehe muhâkeme edildikten sonra hîn-i hükümde meclis-i kazâda hâzır olmaları şarttır. Şu kadar var ki müddeʿâ aleyh müddeʿînin daʿvâsını baʿde'l-ikrâr kablel-hükm meclis-i hükümden gâib olsa hâkim ikrârına binâen onun gıyâbında hükmeylese sahîh olur.

Hâkime nazaran şartı da akıl, bulûğ, İslâm, hürriyyet, semʿ, basar, nutk, hadd-i kazften selâmet, taraf-ı sultânîden hükme nasb ve taʿyîn[den] **[104]** ibâret olarak dokuz olup, hâkim taraf-ı sultânîden icrâ-yı muhâkemeye ve hükme vekîl olmakla mücerred daʿvâyı istimâʿa taʿyîn olunması sıhhat-i kazâda kifâyet eylemez.

Nazm:

شروط القضاء تسع عليك بحفظها لتحوز سبقا في طلابك للعلى
بلوغ وإسلام وعقل ومنطق فصيح به فصل الخصومة قد حلا
تولية حكما دون سمع لدعوة وحرية سمع والإبصار قد تلا
وفقدان القذف قد شرطوا له كذا قال زين الدين في البحر مجملا

Nazmıyla Hamevî, şurût-ı mezkûreyi silk-i nazma çekip beyân eylemiştir. Binâenaleyh hâkim; hakîm, fehîm, müstakîm ve emîn, mekîn, metîn olarak mesâil-i fıkhiyyeye ve usûl-i muhâkemeye ve örf ve âdet-i kavme vâkıf ve deʿâvâ-yı vâkıʿayı onlara tatbîkan fasl ve hasm etmeye muktedir olması lâzımdır.

İşte şurût-ı mezkûreye binâen sağîr ve maʿtûh ve aʿmâ ve tarafeynin savt-ı kavillerini işitemeyecek derece sâğır olması, sıhhat-i kazâya mâniʿ olarak kazâları gayr-i câizdir. Şurût-ı mezkûreye nazaran sıhhat-i kazâda zükûret ve ictihâdın şart olmadığı müstefâd oluyor.

Aksâmu'l-Kazâ

223. Mes'ele: *Câmiʿü'l-Fusûleyn*'in beyânına göre kudât ve hükkâmın kazâları üç kısım olup:

1- Nass ve icmâʿnın hilâfına olan hükümlerdir ki 1383. mes'elede beyân olunacağı üzere bil-icmâʿ bâtıl olarak hangi hâkime ref ʿolunsa nakz edilip infâz ve tecvîz edilmez.

2- Müctehedün fih olarak ihtilâfî olan mes'elede hüküm olup hükm-i hâkimle te'yit ederek nâfiz olup başka hâkime ibrâz olunsa infâzıyla hükmedip nakz edilmez. Zîrâ 1360. mes'elede beyân olunacağı üzere müsâvî ve mâ dûnu bulunan ictihâdla ictihâd nakz olunmaz.

3- Baʿdel-hükm kendisinde ihtilâf tebeyyün eden hükümdür ki nefâzında ihtilâf olunarak, bazıları mutlakan nefâzına kâil olup infâzıyla hükmederse ikinci kısım gibi **[105]** olarak hükm-i hâkimle te'yîdine binâen başka hâkime ibrâz olunursa nakz edilmez ise de kable'l-infâz ikinci hâkim nakz ile ibtâl ederse bâtıl olarak başka hâkim infâz ve imzâ edemez.

Şerâit-i sıhhati câmiʿ olarak Kitâb ve sünnet ve icmâʿ-ı ümmet gibi usûl-i meşrûʿasına muvâfık olan kazânın aksâm-ı mezkûreden hâric olduğu beyândan müstağnîdir. Zîrâ beyân olunduğu üzere infâzı, hükm-i hâkime mütevakkıf olan hüküm, re'y ve ictihâdla olan hüküm olabilir.

Ehliyyet-i Kazânın Şartı

224. Mes'ele: İndel-İmâm kazâya ehliyyetin şartı, şehâdete ehliyyetin şartı olup şehâdete ehil olan kazâya ehil olur. Zîrâ her ikisi de velâyet bâbından olarak şehâdet, kâdî üzerine kazâyı ilzâm ettiği gibi kazâ da hasım üzerine hakkını ilzâm edeceğinden, şehâdet kazâdan akvâ olarak hükm-i kazâ hükm-i şehâdet üzerine terettüb eder. Kazânın şartı şehâdete ehliyyet olunca abd ve sabî ve aʿmâ ve mer'e ve gayr-i müslim gibi şehâdete ehil olmayanların kazâya da adem-i ehliyyetleri lâzım gelir. Binâenaleyh 222. mes'elede beyân olunduğu üzere kazâları nâfiz olmaz.

Eimme-i selâse indinde beyyine ve ikrâr ve yemînden nükûl gibi turuk-ı kazâya câhil olarak ehl-i ictihâd olmayan kimselere tevliyet-i kazâ gayr-ı sahîh olarak ehliyyet-i kazânın şartı, turuk-ı kazâya vukûf olarak kazânın ehli müctehid olandır.

225. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere inde'l-Hanefî şehâdete ehil olan kazâya ehil olup kebâiri mürtekib ve sağâire musır ve münhemik olan fâsığın şehâdete ehil olmasına nazaran kazâya da ehil olması lâzım gelir ise de gerek kazâ ve gerek şehâdet emânet olup ﴿إِنَّ اللهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا﴾[1] muktezâsınca adem-i mubâlâtına binâen emniyyete ehil olmamalarına binâen, fâsıkın şehâdeti kabûl olunmayıp kabûl eden âsim ve günahkâr olacağı gibi müftâ bih olarak fâsıka da vücûben kazâ taklîd olunmayıp taklîd edenin terk-i vâcible âsim ve günahkâr olması lâzım gelir.

Hükm-i Kazâ

226. Mes'ele: İhkâk-ı hak için kazânın meşrûʿiyyeti Kitâb ve sünnet ve icmâʿ-ı ümmetle sâbite olarak efrâd-ı ibâd **[106]** beyninde usûl-i meşrûʿasına tevfîkan ihkâk-ı hakla hüküm ve kazâ baʿdel-eymân (أفضل ما فرض الله) olarak eşref-i ibâdetten olmakla, sıhhatinde niyyet şart olduğu gibi لا ثواب إلا بالنية muktezâsı üzere ihkâk-ı hak ederek hüküm ile me'cûr ve müsâb olmakta niyyete muhtâc ve mütevakkıftır.

İnâye'nin beyânına göre [2](عدل ساعة خير من عبادة سبعين سنة) muktezâsı üzere adl ve hakkâniyyetle kazânın fazl ve şerefi müsellemü's-sübûttur. Zîrâ ihkâk-ı hakla kazâ olmasa umûr-ı ibâd bâtıl ve bilâd ve memâlik âtıl olarak harâb ve mütehavvil-i türâb olacağından irsâl-i rüsul ve inzâl-i kütüb ihkâk-ı hakla icrâ-yı adâlet hikmetine müstenidlerdir.

Binâenaleyh *Mîzân*'ın beyânına göre İmâm-ı Aʿzam ve İmâm Şâfiʿî ve Mâlik indlerinde taʿyîn edenlere kazâ farz-ı kifâye olarak kabûlü vâcib olup İmâm Ahmed'den azhar rivâyette farz değildir. Rüşvetle kazâyı alan bi'l-ittifâk kâdî olmadığından hükmü nâfiz değildir. Hilâf-ı ilmiyle kâdînın kazâsı bil-icmâʿ câiz olmayıp muktezâ-yı ilmiyle kazâsının cevâzında ihtilâf olunarak inde'l-İmâm hudûd îcâb eden efʿâlde gerek kablel-kazâ ve gerek baʿdel-kazâ müşâhede ettiği şeylerde ilmiyle kazâsı câiz değil ise de hukûk-i

1 "Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi emreder." Nisâ, 4/58.

2 "Bir saat adaletle hükmetmek, altmış sene ibadet etmekten daha hayırlıdır. "Deylemî, *el-Firdevs*, III, 52, r. 4135. Farklı rivayet için bk. (يَوْمٌ مِنْ إِمَامٍ عَادِلٍ أَفْضَلُ مِنْ عِبَادَةِ سِتِّينَ سَنَةً) Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 280, r. 16649; Taberânî, *el-Mucemü'l-Kebîr,* XI, 337, r. 11932.

nâsda kablel-kazâ ve baʿdel-kazâ vâkıf olduğu şeylerde ilmiyle kazâsı câiz olup İmâm Mâlik ve Ahmed indinde gerek hukûk-i Bârî ve gerek hukûk-i ibâda teʿalluk eden husûsâtta aslen câiz değildir. Mezheb-i Şâfiʿîden sahîh olan hukûk-i Bârî'den olan hudûd-i şerʿiyyenin gayrısında cevâzıdır.

İkâme-i Hudûd ve Teʿâzîre Müteʿallik Hükm-i Niyyet

وكذا إقامة الحدود والتعازير، وكل ما يتعاطاه الحُكّام والوُلاة، وكذا تحمّل الشهادة وأداؤها.

227. Mes'ele: *Hudûd* haddin ve *teʿâzîr* de *taʿzîr*in cemʿleri olup *had* lügatte; mutlakan menʿ maʿnâsına olup **[107]** şerʿde; muhâfaza-i hayât için kısâs ve muhâfaza-i nesil ve neseb için hadd-i zinâ ve muhâfaza-i mâl için hadd-i sirkat ve katʿ-ı tarîk ve muhâfaza-i ırz ve nâmus için hadd-i kazf ve muhâfaza-i akıl için hadd-i şürb-i hamr ve sekr ve muhâfaza-i dîn için hadd-i ridde gibi âlemi ifsâdla ihlâlden menʿ ve muhâfaza için katl ve katʿ veya harb ve recm gibi hudûd-i şerʿiyye hakk-ı Bârî olarak bil-icmâʿ Kitâb ve sünnet ve icmâʿ-ı ümmetle sâbite olan ukûbât-ı mukaddere ve zevâcir-i muʿayyenedir ki her ne kadar makâm-ı hükm ve kazâya vâsıl olmadan af ve terkiyle şefâʿat câiz ise de katʿ-ı yediyle mahkûm olan Mahzûmiyye hakkında şefâʿatte bulunan Üsâme b. Zeyd'e hitâben (أتشفع في حدِّ مِن حدود الله)[1] hadîs-i şerîfiyle şeref-vürûd eden inkâra binâen baʿdel-vusûl terk-i vâcible affını taleb ve şefâʿat câize değil ise de (اِدْرَؤوا الحدودَ بالشبهات ما استطعتم)[2] muktezâsınca hudûd-i mezkûre şübheyle terk ve te'hîr olunup edille-i zanniyyeden olmakla kıyâsla sâbit olmaz.

Hükmü

228. Mes'ele: *Îzâhu'l-Hidâye* nâm eser-i âcizîde beyân olunduğu üzere küffâr haklarında dahi meşrûʿ buyurulması delâletiyle inde'l-İmâm muhtâr olan hudûd-i mezkûre, mahdûdun günahını müzîl ve mutahhir olmayıp belki mahv ve izâlesi tevbe ve istiğfâra mütevakkıf olarak tevbe ve istiğfâr edilmedikçe baʿdel-had cinâyetin ismi bâkîdir. Gayr-ı mukadder olmakla taʿzîr ve hakk-ı velî olmakla kısâs, hudûd-i mezkûreden maʿdûd değillerdir. Mes'ele-i âtîyede beyân olunacağı üzere her ne kadar îcâbı hâlinde taʿzîrin

---

1 "Allahu Teâlâ'nın had (ceza)lerinden bir haddinin (uygulanmaması için) şefaatçi mi olayım?" Buhârî, "Hudûd", 13, r. 6788; Müslim, "Hudûd", 8.

2 "Gücünüz yettiğince şüpheler sebebiyle hadleri uygulamayınız." İbn Mâce, "Hudûd", 5; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 57, r. 15922; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 511, r. 28493.

ekalli üç ve ekseri otuz dokuz kamçı vurmakla bidâyetiyle nihâyeti mukadder ise de bu ikisinin arasında ne mikdâr ile sukûtu gayr-ı mukadder olmakla hudûd-i mukaddereden olması lâzım gelmez.

229. Mes'ele: 2431. mes'elede beyân olunacağı üzere hâkim tarafından hudûd-i mezkûrenin lüzûmuyla baʿdel-hükm emr-i dünyâda tevbe ile hudûd-i mezkûre bil-icmâʿ sâkıta olmaz ise de kablel-hükm ihtilâfîdir. ﴿إِنَّ اللهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا﴾[1] ve hudûd-i mezkûrenin ikâmesi de ihkâk-ı hakla kazâ ve kurb-i sâire gibi tahsîl-i sevâb husûsunda niyyete muhtâcdır.

Hükm-i Taʿzîr

230. Mes'ele: [108] *Taʿzîr* lügatte; mutlakan terbiye maʿnâsına olup şerʿde; hudûd-i mezkûre gibi mukadder olmayıp belki ﴿وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا﴾[2] âyet-i celîlesi ve (رحم الله امرأ علق سوطه يراه أهله)[3] hadîs-i şerîfî muktezâları üzere reîs-i âile veya hükkâm ve kudât ve vülâtın re'y ve takdîrlerine muhavvel olarak Tahtâvî'den naklen *Ferâid-i Behiyye*'nin beyânına göre لا يبلغ في التعزير أربعين سوطا[4] muktezâsınca hudûd-i mezkûrenin dûnunda îcâbına ve şahsa göre mükelefîn hakkında cümlesi bir yere vurulmak şartıyla ekalli üç ve ekseri otuz dokuz defa kamçı ile veya ensesine tokat veya tekdîr ve tevbîh veya kulağını çekmek veya unf ve şiddetle söylemek veya yüzüne belirmek veya habs ve tevkîf emsâli muʿâmelâtla terbiyeden ibâret olarak emsâli misillü tahsîl-i sevâbda niyyete mütevakkıftır.

Ve sıbyân hakkında (مروهم لسبع واضربوا هم لعشر)[5] muktezâsı üzere abdest ve namâz ve sâir diyânetle ülfet ve iʿtiyâd için yedi yaşlarında emir ve on yaşına baʿdel-bulûğ imtinâʿ ve ısrâr ederlerse şamarla ona kadar darb ile terbiyedir. Zîrâ kamçı veya değnekle darb, cinâyet üzerine cezâ olup gayr-ı mükellef ise cezâya ehil değildir.

Velhâsıl ashâb-ı cerâim ulemâ ve sâdât gibi eşrâfü'l-eşrâf ise kendilerine bi'l-vâsıta ihtâr ile ve eimme ve muhtârân ve sâir ileri gelenlerden veya eşrâf-ı kurrâdan ise mahkemeye celb ederek ihtâr ve orta halli esnâf-ı

---

1 "Allah bütün günahları bağışlar." Zümer, 39/53.
2 "ve onları darpedin. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın." Nisâ, 4/34.
3 "Kırbacını ailesinin görebileceği bir yere asan kişiye Allahu Teâlâ rahmet eylesin." Sanânî, *el-Musannef*, IX, 447, r. 17963; Taberânî, *el-Mucemü'l-Kebîr*, X, 285, r. 10672; Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, I, 421, r. 1229.
4 Tazir cezalarında en fazla otuz dokuz kere kırbaç vurulabilir.
5 Ebû Dâvûd, "Salât", 26, r. 494; Tirmizî, "Salât", 183, r. 407.

mütevassıtu'l-evsâftan ise habs ve tekdîr ve tevbîh ile ayak takımdan eşirrâ makûlesi ise habs ve darbla, hâlleriyle mütenâsib terbiyeden ibâret olarak hüsn-i niyyete mukârin olursa me'cûr ve müsâb olup sû-i niyyete mukârin olursa الأمور بمقاصدها muktezâsıyla müstahikk-ı itâb olur.

231. Mes'ele: [1](من رأى منكم منكرا فليغيره بيده فإن لم يستطع فبلسانه) muktezâsınca hilâf-ı şerʿ ve muhill-i âr ve nâmûs bir hâle mübâşere hâlinde hakk-ı Bârî olarak vâcib olan taʿzîri her müslim sûret-i **[109]** meşrûʿa ve lisân-ı münâsible muʿâmele-i maʿrûfe dâiresinde îfâ edebilir. Zîrâ izâle-i münker ve tarîk-i maʿrûf ve meşrûʿdan imâta-i ezâ kabîlinden olarak şuʿab-ı îmândan maʿdûddur. Ammâ cürmü baʿdel-îkâʿ cezâsı bulunan taʿzîri icrâ, hudûd-i şerʿiyye gibi vülât ve hükkâm-ı beldeye âittir.

232. Mes'ele: Velhâsıl vülât ve hükkâmın şerʿan harâm ve örfen muhill-i âr ve nâmûs olan bir fiili irtikâb eden veya kavlen veya fiilen veya işâreten bi-gayrı hakkin başkalarına ezâ ve cefâ ve ızrârda bulunan kimseler haklarında beyân olunan hudûd-i mukaddere ve teʿâzîr-i meşrûʿanın ikâme ve edâları ve ahâli ve tebʿa üzerine câlib-i maslahat ve sâlib-i mazarrat olan her türlü muʿâmele-i şerʿiyye ve siyâsiyyeleri ve îcâbı hâlinde isbât-ı hukûkla ihkâk-ı hak için tahammül-i şehâdetle îfâ ve edâsı üzerlerine sevâbın terettübüyle me'cûr ve müsâb olmak niyyete muhtâc olmak da tâʿat-ı sâire ihkâk-ı hakla kazâ gibidir.

Beyân olunduğu üzere hudûd ve keffârât îcâb etmeyen her maʿsiyette taʿzîr bil-icmâʿ meşrûʿ olup lâkin müstahikk-i taʿzîr olan kimseler hakkında hakk-ı Bârî olarak icrâsının vücûbunda ihtilâf olunup İmâm Şâfiʿî hazretleri adem-i vücûbuna, İmâm-ı Aʿzam ve İmâm Mâlik hazretleri icrâ edilmedikçe ıslâhı kâbil olmayacağı zann-ı gâlible maznûn ise vücûbuna başka tarîkle ıslâhı kâbil ise adem-i vücûbuna ve İmâm Ahmed hazretleri müstahakkına, icrâsının vücûbuna kâillerdir.

Hükm-i Mubâhât

وأما المباحات؛ فإنها تختلف صفتها باعتبار ما قصدت لأجله، فإذا قصد بها التقوي على الطاعات أو التوصل إليها كانت عبادة، كالأكل والنوم واكتساب المال والوطء.

1 "Bir kötülük gördüğünüz zamân hemen müdahele ederek onu elinizle değiştiriniz, buna gücünüz yetmezse dilinizle değiştiriniz." Müslim, "Îmân", 78; Ebû Dâvûd, "Melâhim", 17, r. 4340; Tirmizî, "Fiten", 11, r. 2172.

233. Mes'ele: *Mubâhât* mubâhın cemʿi olup cemʿ sîgasıyla îrâdı, efrâd-ı nevʿiyyesinin kesretine tenbîh içindir. **[110]**

Fıkhın mevzûʿu sübûten veya selben fiil-i mükellef olup farz, vâcib, sünnet, müstehab olanlarda ityânla; harâm ve tahrîmen mekrûh olanlarda terkle teklîf sâbit olup ityânları matlûb olanlar meşrûʿât, terkleri matlûb olanlar menhiyyât olarak, ne ityân ve ne de terklerine teklîf ve taleb teʿalluk etmeyenlerin ityân ve terkleri seyyân olarak mubâh olmakla, müteʿallak-ı hüküm olan fiil-i mükellef ya me'mûrun bih olarak tâʿat veya menhiyyün anh olarak maʿsiyet olup gerek ityân ve gerek terk ile emir ve nehye teʿalluk etmeyenler mubâh olup mubâh ise asl-ı vazʿında me'mûrun bih olarak müteʿallak-ı sevâb olan tâʿat veya menhiyyün anh olarak müteʿallak-ı ikâb olan maʿsiyet olmadığından niyyete muhtâc değil ise de fâil-i muhtârdan sâdır olan fiil, kasd ve ihtiyâra müstenid olup (الأمور بمقاصدها) muktezâsınca bir işten maksad ne ise ona göre hükm olunacağından bil-cümle mubâh olan fiillerin hüküm ve sıfatları kendilerine teʿalluk eden fiil-i mükellefin ihtilâfıyla tehallüf ederek her ne kadar mücerred karnını doyurmak için yemek yemek ve harâretini defʿ için su içmek mubâh olduğu haysiyyetten gerek sevâb ve gerek sıhhat için niyyete tevakkuf eylemez ise de lâkin fiilen muhâfaza-ı hayât ve farz olan savmın edâsının tevakkuf ettiği derece ekl ve şürb farz olarak ibâdet olması haysiyyetinden gerek sıhhatinde ve gerek sevâbın terettübünde niyyete muhtâc olacağından gerek farz ve gerek vâcib veya nâfile ibâdât ve tâʿatın edâlarına kuvvet ve kudret tahsîli için yiyip içmek ve sabâh namâzına kalkıp edâ eylemek niyyetiyle vaktinde yatıp uyumak ve hayrât ve hasenâta ve sıla-i rahme ve infâka ve iʿâşeleriyle mükellef oldukları kimselerin infâk ve iʿâşelerine sarf eylemek niyyetiyle sûret-i meşrûʿada mal kazanmak ve efrâd-ı islâmiyyenin teksîriyle Cenâb-ı Hakk'a ibâdât ve tâʿate ve sâir hayrâta çalışarak defter-i aʿmâline hasenât-ı câriye yazılmak için evlâd eriştirmek kasdıyla muʿâmele-i zevciyyede bulunmak **[111]** gibi zâtında mubâh olan fiilerin kendilerine teʿalluk eden kasd ve niyyetin ihtilâflarıyla sıfatları muhtelif olarak farz veya vâcib veya nâfile derecesinde ibâdet olarak sıhhatlerinde niyyete muhtâc olacakları gibi لا ثواب إلا بالنية muktezâsınca üzerlerine sevâbın terettübünde dahi niyyete muhtâc olarak muktezâ-yı niyyet olan ahkâm-ı şerʿiyyede teretttüb eder. Bilâhare bunları bir emr-i münkeri tahsîli kasdıyla işler ise maʿsiyet olarak muktezâsına

göre müstahikk-i ikâb olur. Zîrâ ﴿فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾[1] muktezâsınca niyyet, hayır üzerine isâbete terettübü muktezâ-yı fazl-ı İlâhî olduğu gibi, karîn-i fiil olarak kasd-ı şer üzerine ikâbın teferruʿu da muktezâ-yı adl-i sübhânîdir. Ammâ beyân olunduğu üzere kasd-ı hayr ve niyyet şerre müstenid olmayarak vazʿ-ı aslîsi bulunan sırf ibâha hâlinde gerek sevâb ve gerek ikâb teʿalluk eylemeyeceğinden hiçbir vechile niyyete muhtâc değildir.

Hükmü'l-Muʿâmelât

وأما المعاملات؛ فأنواع، فالبيع لا يتوقف عليها.

234. Mes'ele: Ammâ efʿâl-i mükellefin muʿâmelât kısmı mukaddimede işaret olunduğu üzere büyûʿ, icâre, kefâle, havâle, rehin, emâne, hibe, gasb, hacr, ikrâh, şüfʿa, şirket, vekâlet, sulh, ibrâ, ikrâr emsâli pek çok envâʿ-ı adîdeye şâmile olup envâʿ-ı mezkûreden biri ticâret için rızâ-yı tarafeynle malı mala mübâdele maʿnâsına beyʿ olup ﴿أَحَلَّ اللهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا﴾[2] muktezâsınca eimme-i erbaʿa indinde bil-icmâʿ beyʿ helâl ve ribâ harâm olarak **[112]** her âkil-i bâliğ-i muhtârın şerâiti câmiʿ olan tasarrufu sahîh olup mecnûnun beyʿi bâtıl ve İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre izn-i velînin sebkati şartıyla ve İmâm Ahmed indinde mutlakan izn-i velî şartıyla sabî-yi mümeyyizin beyʿi sahîh olup İmâm Mâlik'e ve İmâm Şâfiʿî hazretlerine göre mutlakan gayr-ı sahîhtir.

Zîrâ beyʿ ve şirâ' ibzâl-ı mâlı müstelzim olarak sabî-yi gayr-i âkilin muʿâmelesi ise süfehâya iʿtâ-yı mal mesâbesinde olup bu ise ﴿وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللهُ لَكُمْ قِيَامًا﴾[3] âyet-i celîlesiyle menhîdir. Lâkin İmâm-ı Aʿzam hazretleriyle İmâm Ahmed'e göre sağîr-i mümeyyizin muʿâmelesi izn-i velîye müstenid olup sabîye muzâf olmadığından ve dellâl mesâbesinde olarak akdi mükellef olan velîye muzâf olmakla hüküm nehiyden hâricdir. İkrâh, emr-i kalbî olup hüküm ise delîl-i zâhirine muzâf olacağından inde'l-İmâm mükrehin muʿâmelesi sahîh olup eimme-i selâse indinde gayr-ı sahîhtir.

---

1 "Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür." Zilzâl, 99/7-8.

2 "Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır." Bakara, 2/275.

3 "Allah'ın geçiminize dayanak kıldığı mallarınızı aklı ermezlere vermeyin." Nisâ, 4/5.

Erkân-ı Beyʿ

235. Mes'ele: *Beyʿ*, ukûd-i şerʿiyyeden bir akid olmakla îcâb ve kabûl ile münʿakid olup nikâhda olduğu gibi beyʿde dahi îcâb ve kabûl "Beyʿ ettim ve sattım ve iştirâ ettim ve aldım kabûl ettim." gibi örf ve âdet-i belde üzere inşâ-yı akd için istiʿmâl olunan lafızlardır ki bunlar ile pazarlık kesilip lisânımızda tefe'ül için "Var hayrını gör." diyerek hayırlaşmak taʿbîr olunur.

Binâenaleyh *îcâb,* "Sattım." veya "Aldım." diyerek inşâ-yı tasarruf için ibtidâen söylenen sözdür ki tasarruf onunla isbât olunup kabûl de inşâ-yı tasarruf için "Verdim." veya "Kabûl ettim." gibi sâniyen taraf-ı âhardan söylenilen sözdür ki akid onunla tamâm olur.

Akid de tarafeynin bir husûsu iltizâm ve teʿahhüd eylemeleridir ki îcâbla kabûlün irtibâtından ibârettir. *İnʿikâd*, îcâb ve kabûlün müteʿallakında eseri zâhir olacak vechile yekdiğere ber-vech-i meşrûʿ teʿalluk eylemesidir.

وكذا الإقالة والإجارة؛ لكن قالوا: إن عقد بمضارع لم يصدر بـ«سوف» أو «السين» توقف على النية، فإن نوى به الإيجاب للحال كان بيعًا وإلا لا، بخلاف صيغة الماضي؛ فإن البيع لا يتوقف على النية.

236. Mes'ele: Fukahâ-yı izâmın beyânlarına göre beyʿ ve ikâle ve icâre emsâli îcâb ve kabûl ile münʿakid olan ukûd-i şerʿiyyede erkân-ı akid olan îcâb ve kabûl, gerek hakîkat ve gerek mecâz, yâ sarîh veya kinâye olarak ikişer kısım olup sarîh 217. mes'elede beyân olunduğu üzere kesret-i istiʿmâl ile maksûd-ı mütekellim bilâ-karîne zâhir ve mütebâdir olarak maʿnâlarının kemâl-i vuzûh ve zuhûruna binâen hükm-i şerʿîlerinin sübûtunda maʿnâları makâmına kâim olarak hükümleri ayn-ı kelâma teʿalluk edip mâzî sîgasının tahakkuk-i sübûtuna binâen sarîh hükmünde olarak sîga-i mezkûre ile akdin sıhhat-i inʿikâdı niyyete tevakkuf eylemez ise de kinâye gerek hakîkat ve gerek mecâz maʿnâ-yı maksûd-ı mestûr veya başka maʿnâya muhtemel olarak bilâ-karîne maksûd-ı mütekellim münfehim olmayacağından hükm-i şerʿîlerinin sübûtunda maʿnâ-yı maksûdu taʿyîn için behemehâl niyyet ve karîneye muhtâc olup beyʿ ve ikâle ve icâre ve emsâli ukûdda işâret olunduğu üzere mâzî sîgası elfâz-ı sarîhadan maʿdûde olmakla "aldım" ve "sattım" ve "îcâr ve istîcâr ettim." gibi mâzî sîgasıyla münʿakid olan ukûdun sıhhati niyyete tevakkuf eyleyeceğinden "Şu mâlı şu kadar kuruşa **[113]** sana sattım." deyip

alan da "Kabûl ettim." veya "Satın aldım." dedikten sonra birisi "Ben satmaya veya almaya niyyet eylememiş idim, beyʿ münʿakid değildir." diyerek nükûl fikrinde bulunsa sözü mesmûʿ olmayarak akd-i mezkûrun muktezâsıyla hükm olunur.

Ammâ "Alırım." ve "Satarım." diyerek karîne-i hâliyye veya istikbâliyyeden mücerred olan muzâriʿ sîgasıyla icrâ edilirse muzâriʿ sîgasıyla "alırım" ve "satarım" maʿnâsına hâl ile, "alacağım" ve "satacağım" maʿnâsına istikbâlden birinde hakîkat, diğerinde mecâz veya ikisi beyninde müşterek olmak üzere ihtilâfî olmakla îcâb ve kabûl Arabî'de سوف أبيع وسأشتري ve terki de "alacağım" ve "satacağım" gibi edât-ı istikbâl olan سوف وسين ve "-cek veya -cak" edâtlarına mukârin olmayan muzâriʿ sîgasıyla akd olunursa "alırım" ve "satarım" maʿnâlarına fil-hâl inşâ-yı akid kasd olunursa beyʿ münʿakid olur ise de

وأما المضارع المتمحّض للاستقبال، فهو كالأمر، لا يصح البيع به، ولا بالنية. وقد أوضحناه في شرح الكنز.

vasf-ı alâmetinin *Kenz*'de îzâhına göre "alacağım" ve "satacağım" gibi istikbâle mahsûs olan sîgaları bâyiʿ tarafından mücerred vaʿde ve müşterî tarafından müsâveme ve pazarlığa haml olunarak münʿakid olmaz.

Binâenaleyh "al" ve "sat" gibi emir sîgaları istikbâlde mahz olmakla onlar ile de münʿakid olmayacağı beyândan müstağnîdir. Böyle istikbâle delâleti zâhir olan lafızlar ile her ne kadar fil-hâl inşâ-yı akid kasd olunsa dahi beyʿ münʿakid olmaz. Zîrâ elfâz-ı mezkûrenin istikbâle delâletleri zâhir olmakla fi'l-hâl inşâ-yı akde niyyet mahalline mesârif olmayacağından lağv olur. Zîrâ niyyet fiil-i kalb olarak umûr-ı bâtıneden olmakla inʿikâd ve adem-i inʿikâdla hüküm sıyağ-ı mezkûre gibi delîl-i zâhire nisbet olunacağından sîganın muktezâsıyla hüküm zarûrîdir.

237. Mes'ele: Ânifen beyân olunduğu üzere "alacağım" ve "satacağım" gibi ve adem-i mücerred maʿnâsına müstaʿmel olan müstakbel sîgalarıyla beyʿ münʿakid olmaz ise de müşterî tarafından "Bunu bana şu kadar kuruşa sat." deyip bayiʿ tarafından "Sattım." demek veya bâyiʿ "Al." deyip müşterînin "Aldım." demesi gibi îcâbla kabûlden biri emir, diğeri mâzî olursa bi-tarîkil-iktizâ hâle delâlet eden emir sîgasıyla da beyʿ münʿakid olur. Ve kezâ müşterî "Şu kadar kuruşa bunu aldım." diye, bâyiʿ "al" veya "Var hayrını gör." dese yine münʿakid olur. **[115]** Zîrâ bu makâmda "al" veya

"Hayrını gör." demek, "işte sattım, al hakkında hayırlı olsun." diyerek izhâr-ı rızâdan ibârettir.

Îcâb ve kabûl beyân olunduğu üzere şifâhen olduğu gibi mükâtebe ve teʿâtî ve dilsizin işâret-i maʿhûdesiyle münʿakid olur.

وقالوا: لا يصح مع الهزل لعدم الرضا بحكمه.

Mes'elede ânifen işâret olunduğu üzere beyʿ, alıp satanın rızâlarıyla malı mala mübâdele edip değişerek malı kazanmaktan ibâret olmakla, îcâbla kabûlden maksad-ı aslî, âkideynin rızâları olarak buna delâlet eden mübâdele-i fiiliyye, yaʿnî teʿâtî ve mükâtebe ile de münʿakid olur ise de satanın paraya ve alanın mala mâlik olması maʿnâsına beyʿin hükmüne rızânın adem-i tahakkukuna binâen fukahânın beyânlarına göre hezl ile beyʿ sahîh olmayarak münʿakid olmaz.

Hükm-i Hibe

238. Mes'ele: *Hibe*, bilâ-ivaz bir malı başkasına bağışlayıp meccânen temlîkten ibâret olup bağışlayana *vâhib* ve ol mala *mevhûb* ve onu kabûl edene *mevhûbun leh* denip *ittihâb* da hibeyi kabûl eylemektir.

Bilâ-ivaz vermek hibe olduğu gibi hediye ve sadaka ve ibâha da olabilir. Beynlerinde fark; hibe, beyân olunan maʿnâya olduğu gibi hediye de bir kimseye ikrâmen götürülen veya gönderilen mâl olup sû'-i istiʿmâl edilmemek şartıyla (إنّ الهدايا بِقدْر مَهديها) mefhûmunca ehibbâ ve asdıkâya iktidârı nisbetinde ihdâ (تهادوا تحابوا) muktezâsınca[1] meşrûʿ olarak vesîle-i muhabbettir.

Sadaka; sevâb ve tâʿat kasdıyla muhtâcîne hibe olunan mal olup îcâbına göre zekât gibi farz ve fitre gibi vâcib ve sâire gibi nâfile olarak abdin ubûdiyette sıdk ve sadâkatını işʿâr ettiğinden sadaka taʿbîr olunur.

İbâha, bir şeyi bilâ-ivaz ekl ve tenâvül eylemek üzere âhara izin ve ruhsat vermektir. Mubâh ibâha olunan şeydir. **(114)**

والهبة لا تتوقف على النية، قالوا: لو وهب مازحًا صحت، كما في البزّازية.

لا ثواب إلا بالنية muktezâsınca müsâb olmak için bil-cümle efʿâl-i mükellefte niyyet şart ise de hibenin sıhhati niyyete tevakkuf eylemediği cihetle sıhhatinde şart değildir. Binâenaleyh *Bezzâziyye*'de beyân olunduğu vechile fukahâ-yı

1 Muvatta', "Hüsnü'l-Hulk", 16; Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, VI, 109, r. 1612; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VI, 280, r. 11946.

izâmın beyânlarına göre mizâh tarîkiyle hibenin sıhhatini musannif-i allâme beyân buyurur ise de havâşin beyânlarına göre musannifin ifâdesi *Bezzâziyye*'nin beyânına muhâliftir.

Zîrâ *Bezzâziyye*'de asıl mes'ele لو قال: هب لي على وجه المزاح، فوهب وقبل وسلم جاز sûretinde olmakla mizâh akd-ı hibede olmayıp belki taleb-i hibede olup hibe ise bilâ-mizâh vâkiʿ olan îcâb ve kabûl ile münʿakid olursa sahîh olmasıdır.

Binâenaleyh mizâh tarîkiyle hibenin sıhhatine binâ ederek sıhhat-i hibede niyyetin adem-i iştirâtını isbât cây-ı nazardır. Zîrâ ânifen beyân olunduğu üzere "Hibenin sıhhatinde vâhibin rızâsı şart olup hibede mizâh ise rızâya muhâlif olmakla mizâhla hibenin adem-i sıhhati lâzım gelir." denir ise de *Hâniyye*'den naklen *Ferâid-i Behiyye*'nin beyânına göre المزاح في الهبة إذا اتصل القبض جد muktezâsınca hibede kabza muttasıl olan mizâh, cidd olmakla mizâh tarîkiyle biri diğerine "Bunu bana hibe et." deyip de vâhib de "Hibe ettim." diyerek teslîm ve tesellüm vâkiʿ olursa câiz olur.[1]

ولكن لو لقّن الهبة ولم يعرفها لم تصح، لا لأجل أن النية شرطها، وإنما هو لفقد شرطها، وهو الرضا.

Mes'ele ber-vech-i işâre, hibenin sıhhatinde vâhibin rızâsı şart olup bu ise hibenin maʿnâsını bilmeye mütevakkıf olmakla, hibenin maʿnâsını bilmeyen bir kimseye "Bunu sana hibe ettim, bağışladım." demesi taʿlîm ve telkîn edilerek onun böyle söylemesiyle hibe sahîh olmaz ise de lâkin bu vechile hibenin adem-i sıhhati niyyetle meşrût olup da bulunmadığından olmayıp belki hibenin sıhhatinde şart olan rızâ-yı vâhibin fıkdânına mebnîdir.

وكذا: لو أكره عليها لم تصح، بخلاف الطلاق والعتاق، فإنهما يقعان بالتلقين ممّن لا يعرفهما؛ لأن الرضا ليس بشرطهما.

Mes'ele işte ber-vech-i îzâh, telkîn sûretinde rızâ-yı vâhibin fıkdânına binâen ikrâh ve icbâr ile hibe sahîh olmaz. Zîrâ ikrâh ve icbâr rızâya muhâliftir. Bu vechile hükm-i mes'elede talâkla itâk hibenin hilâfınadır. Zîrâ bunların sıhhatlerinde rızâ şart olmadığından telkîn ile zevcesine أنت طالق ve köle ve câriyesine أنت حر dese zevce boş, köle ve câriye âzâd olacakları

1 Hamzavî, *el-Ferâidü'l-Behiyye*, 180.

ولذا لو أكره عليهما يقعان.

İşte talâk ve itâkın vukûʿlarında rızânın adem-i iştirâtına binâen talâk ve itâka ikrâh ve icbâr ile îkâʿ edilseler vâkıʿ olurlar. **[116]**

Erkân-ı Hibe

239. Mes'ele: Eimme-i erbaʿa indinde bil-ittifâk hibe îcâb ve kabûl ile münʿakid olup her ne kadar İmâm Mâlik'te bilâ-kabz sahîh olur ise de eimme-i selâse indinde sıhhat, vâhibin sarâhaten veya delâleten iznine mütevakkıf olarak kabz ile kâim olur. İmâm Mâlik ve Şâfiʿî hazerâtına göre beyʿ gibi müşâʿın hibesi câiz olursa şerîkin hissesi mevhûbun lehin yedinde vedîʿa olup İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre abd ve cevâhir gibi kâbil-i kısmet olmayanlarda câiz ise de kâbil-i kısmet olanlarda müşâʿ olarak câiz değildir.

240. Mes'ele: Hibede *îcâb*, "Bağışladım ve hibe ettim ve ihdâ eyledim" gibi meccânen bir malı temlîk maʿnâsında istiʿmâl olunan sözler olup *kabûl* de "Kabûl ettim." gibi sâniyen mevhûbun leh tarafından vâkıʿ olan sözdür. "Al bunu senin olsun, bunu size verdim veya takdîm ediyorum." gibi meccânen temlîke delâlet eden sözler de hibeyi îcâb edeceği gibi, hibe teʿâti ile de münʿakid olup gerek hibe ve gerek sadakada irsâl ve kabz fiilleri de lafzen îcâb ve kabûl makâmına kâim olarak onunla da sahîh olur. Zîrâ hibede kabz, beyʿde kabûl hükmündedir ve kabza vâhibin sarâhaten veya delâleten izni lâzımdır. Vâhibin icâbı delâleten kabz etmedir.

Şurût-ı Hibe

241. Mes'ele: Mevhûb vâhibin malı olması, vakt-i hibede mevcûd olması ve mevhûbun muʿayyen ve maʿlûm olması ve vâhibin âkil, bâliğ olarak teberrûʿ ve tasarruf ehli olması ve hibede vâhibin rızâsı bulunması sıhhat-i hibede şart olarak şurût-ı mezkûreden biri bulunmaz ise sahîh olmaz. Mevhûbun leh kabz ile mevhûba mâlik olur. **[117]**

Talâka Müteʿallik Ahkâm-ı Niyyet

وأما الطلاق؛ فصريح وكناية. فالأوّل: لا يحتاج في وقوعه إليها، فلو طلّق غافلًا أو ساهيًا أو مخطئًا وقع، حتى قالوا: إن الطلاق يقع بالألفاظ المصحّفة قضاء، ولكن لا بد أن يقصدها باللفظ.

244. Mes'ele: [118] *Teslîm* maʿnâsına selâm gibi, *tatlîk* maʿnâsına talâk da isim olarak lügatte; gerek hissî ve gerek maʿnevî mutlakan ref-i kayd, yaʿnî bağı çözmek maʿnâsına olup, ıstılâh-ı fukahâda; bir şeyin bağını çözmek gibi kayd-ı hissiyyenin refʿ ve izâlesinde *ifʿâl* bâbından ıtlâk ve menkûhayı boşamak maʿnâsına kayd-ı nikâhın refʿ ve izâlesinde *tefʿîl* bâbından tatlîk ve müştekkâtı müteʿâref olarak müstaʿmel olup zevcesine hitâben *ifʿâl* bâbından أنت مطلقة dese, kinâye olduğundan karîne veya niyyete mukârin olmadıkça kazâen zevcesi boş olmaz ise de *tefʿîl* bâbından أنت مطلقة dese sarîh olmakla bilâ-karîne kazâen fil-hâl bir talâk-ı ricʿî vâkiʿ olur.

Binâenaleyh elfâz-ı talâk, biri sarîh diğeri kinâye olarak iki kısım olup *sarîh*; tatlîk ve müştakkâtı gibi bâinde fi'l-hâl ve ricʿîde baʿde inʿikâdi'l-iddet veya hürrede üç ve câriyede iki talâka bulûğla kayd-ı nikâhın izâlesinde istiʿmâl olunup başka maʿnâda istiʿmâl olunmayarak kesret-i istiʿmâl ile maʿnâsı zâhir ve mütebâdir olan elfâz olup 217. mes'elede beyân olunduğu üzere maʿnâlarının zuhûruna binâen hükm-i şerʿîlerinin sübûtunda lafızları maʿnâları makâmına kâim olarak niyyete muhtâc olmadıklarından her ne kadar gâfilen veya sâhiyen veya hatâen zevcesine hitâben أنت مطلقة veya طلقتك dese fil-hâl bir talâk-ı ricʿî vâkiʿ olur. Hattâ fukahânın beyânlarına göre adem-i tatlîke işhâd etmedikçe zevcesine hitaben أنت طانع وتالن أو طالن أو تانع gibi elfâz-ı muharrefe ve musahhafe ile dahi kazâen talâk vâkiʿ olur. Zîrâ bu misüllü elfâz-ı mezkûre isbât-ı hükümde elfâz-ı sarîheden maʿdûdelerdir.

245. Mes'ele: Her ne kadar beyân olunduğu vechile isbât-ı hükümde elfâz-ı sarîha niyyete muhtâc değiller ise de **[119]** lâkin 4128. mes'elede beyân olunacağı üzere kendileriyle talâkın vukûʿunda أنت طالق diyerek hitâbla mezbûreyi kasd lâzımdır. Onun için

قالوا: لو كرّر مسائل الطلاق بحضرتها، ويقول في كل مرة: أنت طالق، لم يقع الطلاق بحضرتها.

fukahânın beyânlarına göre mezbûreye hitâb kasd edilmeyerek mücerred tasvîr-i mes'ele edilerek taʿlîm kasdıyla zevcesine karşı أنت طالق diyerek mesâil-i talâkın takrîr ve tekrârıyla mezbûre boş olmaz.

ولو كتبتْ: «امرأتي طالق» أو «أنت طالق»، وقالت له: «اقرأ عليّ»، فقرأ عليها، لم يقع لعدم قصدها باللفظ.

246. Mes'ele: Hükm-i mezbûre binâen meselâ zevcesi امرأتي طالق أو أنت طالق أو طلقتك cümlelerinden birini bir kâğıda yazıp kocasına hitâben "Bunu bana karşı oku." diye verip de kocası da kendisine hitâb kasd etmeyerek mücerred onun emrine imtisâlen tilâvet kasdıyla okumakla mezbûre boş olmaz.

ولا ينافيه قولهم: إن الصريح لا يحتاج إلى النية.

Bu vechile talâkın adem-i vukû'u fukahânın "Elfâz-ı sarîh hükm-i şer'î-lerinin sübûtunda niyyete muhtâc değildir." sözlerine münâfî değildir. Zîrâ ânifen beyân olunduğu üzere ma'nâlarının zuhûruna binâen hükm-i şer'î-lerinin sübûtunda ma'nâları makâmına kâim olarak niyyete adem-i ihtiyâc-ları talâkı îkâ' kasdıyla mahallerine mesârif oldukları sûretlerdedir.

وقالوا: لو قال: «أنت طالق» ناويًا الطلاق من وثاق لم يقع ديانة ويقع قضاء.

247. Mes'ele: Fukahânın beyânlarına göre "bağdan çözülmek" ma'nâ-sına kayd-ı hissînin izâlesine niyyetle zevcesine hitâben أنت طالق dese 597. mes'elede beyân olunacağı üzere niyyetin mahalli kalb olmakla telaffuz kasd-ı kalbîye muhâlif olduğu sûrette şer'an kasd-ı kalbî mu'teber olmakla adede mukârin olmadıkça diyâneten tasdîk olunarak boş olmaz ise de hilâf-ı zâhir olmakla kazâen niyyetinde tasdîk olunmayarak talâkın vukû'uyla hükm olunur. Zîrâ kasd-ı kalbî umûr-ı bâtıneden olmakla talâkın vukû' ve adem-i vukû'uyla hüküm, delîl-i zâhirine nisbet olunup أنت طالق lafzı ise talâkın vukû'unda sarîh olarak delîl-i zâhir olmakla kazâen vukû'uyla hüküm zarûrîdir. Ammâ أنت طالق ثلاثا diyerek adede mukârin olursa aslen niyyetinde tasdîk olunmayarak diyâneten ve hem de kazâen talâkın vukû'uyla hükm olunur. Zîrâ ثلاثا lafzı, kayd-ı hissî olan visâkın izâlesini irâdeye mâni'dir. **[120]**

248. Mes'ele: Sûret-i mezkûrede mezbûre, başka kocadan boşanmış olup da "أنت طالق lafzıyla ondan olan talâkını ihbâr kasd ettim." dese *Reddü'l- Muhtâr*'ın beyânına göre lafzın muhtemiline niyyet olmakla ittifâk-ı rivâyetle diyâneten ve bir rivâyette kazâen dahi tasdîk olunarak mezbûre boş olmaz.

وفي عبارة بعض الكتب: أن طلاق المخطئ واقع قضاء لا ديانة، فظهر بهذا أن الصريح لا يحتاج إليها قضاء، ويحتاج إليها ديانة، ولا يرد عليه قولهم: إنه لو طلقها هازلًا يقع قضاء وديانة؛ لأن الشارع صلى الله تعالى عليه وسلم جعل هزله به جدًّا.

249. Mes'ele: Bazı kütüb-i fıkhiyyenin ibâresinde vâkiʿ olduğuna göre "Muhti'in talâkı kazâen vâkiʿ olup diyâneten vâkiʿ olmaz." denir. 247. mes'ele mûcebince kayd-ı hissîden talâk niyyetiyle zevcesine hitâben أنت طالق dedikde diyâneten tasdîk olunup kazâen adem-i tasdîkiyle ve hatâen dediği sûrette kazâen vâkı' olup diyâneten adem-i vukûʿundan zâhir olan أنت طالق gibi elfâz-ı sarîh ile talâkın kazâen vukûʿu niyyete muhtâc olmayıp diyâneten vukûʿunun muhtâc olmasıdır.

Elfâz-ı sarîh ile diyâneten vukûʿ-ı talâkın niyyete ihtiyâcı üzerine fukahânın, bir kimse hâzilen zevcesine hatâen أنت طالق dese, elfâz-ı sarîhadan olmakla kazâen ve diyâneten talâk vâkiʿ olarak zevcesi boş olur, kavilleriyle suâl vârid olmaz. Zîrâ sâhib-i şerîʿat -aleyhi efdalü's-salavât ve ekmelü't-tahiyyat- Efendimiz hazretleri[1](ثلاثٌ جِدُّهنَّ جدٌّ وهَزلهنَّ جدٌّ: النكاح والطلاق والعتاق) kavl-i şerîfleriyle elfâz-ı sarîha ile nikâh ve talâk ve itâkın sübût-i hükümlerinde hezli cidd hükmünde kalmıştır.

Binâenaleyh fukahânın dedikleri gibi her ne kadar elfâz-ı mezkûre ile vâkıʿ olan ukûd ve füsûh üzerine hükm-i şerʿîlerinin terettüb ve sübûtu niyyete muhtâc değil ise de kayd-ı hissîden talâk maʿnâsı kasd ederek zevcesine hitâben أنت طالق dedikde, niyyetinde tasdîkle diyâneten nikâhın bekâsı husûsunda niyyete muhtâcdır. Bilâ-niyyet hükm-i şerʿîlerinin sübûtunda niyyete adem-i ihtiyâcları maʿnâ-yı şerʿîlerinin gayrısını irâdenin diyâneten tasdîkinde niyyete ihtiyâclarına münâfî değildir. Zîrâ müsbet menfînin gayrıdır. **[121]**

وقالوا: لا تصحّ نية الثلاث في «أنت طالق»، ولا نية البائن، ولا تصحّ نية الثنتين في المصدر «أنت الطلاق» إلا أن تكون المرأة أمة، وتصح نية الثلاث.

1 "Üç şey vardır ki ciddisi de şakası da ciddidir: Nikah, talak ve köle âzat etme." Ebû Dâvûd, "Talâk", 10, r. 2194; Tirmizî, "Talâk", 9, r. 1184; İbn Mâce, "Talâk", 13, r. 2039.

250. Mes'ele: ﴿الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ﴾[1] muktezâsınca hürrenin talâkı üç ve [2](طلاق الأَمَةِ ثِنْتان، وعِدَّتها حيضتان) mûcebince gerek mükâtebe veya ümm-i veled veya müdebbere, mutlakan câriyenin talâkı iki olup fukahânın beyânlarına göre inde'l-İmâm zevcesine hitâben أنت طالق kavliyle hürrede talâk-ı selâse ve bâine niyyeti sahîh olmayıp belki bir talâk-ı ricʿî vâkıʿ olur. Zîrâ طالق lafzı bil-ibâre ancak mer'enin vasfı olan talâka delâlet edip zevc tatlîk etmedikçe zevce talâkla muttasıf olmayacağından, *tatlîk* maʿnâsına zevcin vasfı bulunan talâka bil-iktizâ delâlet ederek vâkıʿ olacak talâk muktezâ olup, muktezâ ise 44. mes'elede beyân olunduğu üzere maʿnâ olmakla aded cihetinden birden üçe kadar, vasıf cihetinden ricʿî ve bâine şâmil olmak maʿnâsına umûm-i elfâzın havâssından olarak maʿnâ-yı umûm ve husûsla muttasıf olmayacağı gibi muktezâ, tashîh-i kelâm için zarûreten sâbit olup zarûret ise الضرورات تتقدر بقدرها muktezâsınca sîganın muktezâsı bulunan talâk-ı vâhid-i ricʿî vukûʿuyla müntefî olarak aded cihetinden birden ziyâdeye ve vasıf cihetinden bâine hâcet yoktur. Zîrâ amel iktizâya mebnî olmakla, zarûret ancak mikdârıyla takdîr olunur.

Binâenaleyh أنت طالق kavliyle birden ziyâdeye ve bâine niyyet, inde'l-Hanefî gayr-i sahîh olmakla ancak talâk-ı vâhid-i ricʿî vâkiʿ olur. Lâkin طالق lafzının talâk-ı vâhid, ferd-i hakîkîsi olduğu gibi hürreye nazaran talâk-ı selâse ve emeye nisbetle iki talâk, ferd-i iʿtibârîsi olarak İmâm Züfer ile eimme-i selâse indinde lafzın muhtemiline niyyet olmakla hürrede üç ve câriyede iki niyyet edilirse diyâneten tasdîk olunarak menvîler vâkıʿ olur. Hürreye nazaran iki talâk ne ferd-i hakîkîsi ve ne de ferd-i iʿtibârîsi olmadığından gayr-ı muhtemil olmakla iki talâka niyyeti bil-ittifâk sahîh olmamak îcâb eder. **[122]**

251. Mes'ele: Mer'e câriye olmadıkça masdar sîgasıyla zevcesine hitâben أنت الطلاق kavlinde belki mes'ele-i ânifede beyân olunduğu üzere أنت طالق kavlinde bile iki talâka niyyet sahîh olmaz. Zîrâ hürrede ferd-i hakîkî, talâk-ı vâhid ve ferd-i iʿtibârî üç olmakla üçe niyyeti sahîh olabilir ise de iki aded-i mahz olarak lafzın ihtimâli yoktur. Ammâ zevce câriye olursa iki, müntehâ-yı talâk olarak ferd-i iʿtibârîsi olmakla lafız, muhtemil olarak câriyede iki talâk niyyeti sahîh olur.

---

1 "Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir." Bakara, 2/229.

2 "Cariyenin talakı ikidir, iddeti de iki hayzdır." İbn Mâce, "Talâk", 30, r. 2079; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 605, r. 15166; Dârekutnî, *Sünen*, V, 68, r. 3994.

Elfâz-ı Kinâye ile Hükm-i Talâk

وأما كناياته فلا يقع بها إلا بالنيّة ديانة، سواء كان معها مذاكرة الطلاق أو لا.

252. Mes'ele: Ammâ talâk-ı kinâyenin hükmü, elfâz-ı kinâyenin talâk ve gayrısına ihtimâline binâen gerek müzâkere-i talâk halinde ve gerek adem-i müzâkere halinde olsun, elfâz-ı kinâye ile diyâneten talâk ancak niyyetle vâkiʿ olup bilâ-niyyet diyâneten vâkiʿ olmaz. Kinâye-i talâkın talâk ve talâkın gayrısına ihtimâline binâen kadının zevcine "Beni boşa." diyerek boşanmasını talebi gibi gerek müzâkere-i talâk mukârin olsun ve gerek olmasın, diyâneten elfâz-ı kinâye ile talâkın vukûʿu niyyete mütevakkıf olup,

والمذاكرة إنما تقوم مقام النية في القضاء إلا في لفظ الحرام فإنه كناية، ولا يحتاج إليها، فينصرف إلى الطلاق إذا كان الزوج من قوم يريدون بالحرام الطلاق.

müzâkere-i talâk ancak أنت علي حرام demek gibi *harâm* lafzının gayrısında kazâen talâkın vukûʿunda niyyet makâmına kâime olup hakîkaten kasd-ı kalbîye mukârin olmadıkça mücerred müzâkere-i talâk karînesiyle elfâz-ı kinâye ile diyâneten talâk vâkiʿ olmaz.

Ammâ *harâm* lafzı menʿ maʿnâsına olarak nikâhtan veya başkasından menʿe muhtemil olarak talâkın elfâz-ı kinâyesinden olarak onunla da talâkın vukûʿu niyyete muhtâc ise de zevcesinin mutâlebe-i talâkla müzâkere-i talâk esnâsında zevcin zevcesine "Sen bana harâmsın." diyen kimse harâm lafzını îkâʿ-ı talâkta istiʿmâl ederek beynlerinde örf olup onunla îkâʿ-ı talâk kasd eden kavim efrâdından ise her ne kadar kinâyeden olsa dahi îkâʿ-ı talâkta maʿrûf olup, maʿrûf ise meşrûʿ hükmünde olmakla kazâen talâkın vukûʿunda niyyete muhtâc olmayarak talâk-ı bâinle zevcesi boş olur. **[123]**

وأما تفويض الطلاق والخلع والإيلاء والظهار؛ فما كان منه صريحًا لا يشترط له النية، وما كان كناية اشترطت له.

Ammâ tefvîz-i talâk ve hulʿ ve îlâ ve zıhârdan her biri elfâz-ı sarîh ile icrâ edilirler ise niyyete muhtâc değiller ise de kinâye sûretinde şart olarak niyyete muhtâclardır.

Hükm-i Tefvîz

256. Mes'ele: Gerek sarîh ve gerek kinâye ve gerek ricʿî ve gerek bâin talâk bi-nefsihi ehli bulunan zevc tarafından îkâʿ edildiği gibi zevcin emri ve izniyle başkası tarafından îkâʿ olunabilip bu da tefvîz ve tevkîl ve risâlet tarîki olmak üzere üç türlü olur.

Bunlardan *tefvîz* dahi kabûl ve infâzı meclis-i tefvîze maksûr olarak îkâʿ-ı talâkın zevcin zevcesine temlîkinden ibâret olup elfâzı da tefvîz-i talâk niyyetiyle zevcesine hitâben اختاري نفسك "Nefsini ihtiyâr et." ve أمرك بيدك "Emrin elinde olsun." طلقي نفسك إن شئت "İster isen kendini boşa." diyerek tahyîr ve emir bil-yed ve meşîet olmak üzere üç türlü olup bunlardan talâkı nefsin misüllüler tefvîz-ı sarîh olmakla îkâʿında niyyete muhtâc değiller ise de اختاري نفسك veya أمرك بيدك misüllüler tefvîz-i kinâye olmakla sıhhatlerinde niyyete muhtâclardır. Binâenaleyh tefvîz-i sarîh sûretinde vâkiʿ olan talâk-ı ricʿî ve tefvîz-i kinâye olanlar da bâindir.

İmdi, tefvîz-i sarîh sûretiyle zevcesine طلقي نفسك dese veya kinâye tarîkiyle tefvîz-i talâk niyyetiyle اختاري نفسك veya أمرك بيدك dese tefvîz bir vakitle tevkît edilmedikçe ve tevkît edildiği sûrette vakt-i tefvîz münkazî olmadıkça hitâb sûretinde ancak meclis-i tefvîzde ve gıyâb sûretinde kendisine haber-i tefvîzin vusûlüyle ilim meclisinde hakîkaten veya hükmen kabûlden iʿrâza delâlet eder bir hâl vâkiʿ olmadıkça her ne kadar meclis imtidâd eylese dahi zevce nefsini tatlîke mâlik olarak tatlîk edebilir. Zîrâ tefvîz temlîk olduğundan meclis-i tefvîzde zevcenin kabûlüne mütevakkıf olup tevkîl olmadığından zevcin rucûʿu sahîh olmaz.

Tenbîh: Hâşimî'nin *Câmiʿül-Kebîr* şerhinden naklen *Ferâidü'l-Behiyye*'nin beyânına göre, zevce kendi ihtiyâr ve rızâsıyla boşanır ise de iddet zarfında vefât eden kocasına vâris olmaz ise de bilâ-ihtiyâr ve-lâ rızâ boşanır ise vâris olur. Binâenaleyh medhûlun bihâ olan iki zevcesine birden طلقا أنفسكما deyip de onlardan birisi meclis-i tefvîzde "Kendimi ve arkadaşımı tatlîk ettim." dese, kendi hakkında tefvîz tarîkiyle, diğeri hakkında tevkîlen ikisi de üçer talâk boş olmuş olurlar. Zîrâ mezbûre kendi hakkında bi-tarîki't-tefvîz, arkadaşı hakkında bi-tarîki't-tevkîl tatlîke mâliktir. Çünkü bilâ-ivaz talâk, ıskât-ı mahz olmakla vukûʿunda re'y ve tedbîre muhtâc olmaz.

Beyân olunduğu vechile her ikisi de talâk-ı selâse ile boş olarak tekrâr talâk mahalleleri kalmadığından meclis-i mezkûrde diğer zevcesi de "Kendimi ve arkadaşımı tatlîk ettim." dese hükmü yoktur. Bunlar iddet içinde iken kocaları vefât etse tefvîz tarîkiyle kendisini boşayan, kendi ihtiyârı ve rızâsıyla boşandığından vâris olamaz ise de diğeri vâris olur. Zîrâ bu kendi ihtiyârıyla boşanmadığı için hakk-ı verâseti bâkîdir.

Hükm-i Hulʿ

257. Mes'ele: [125] *Hulʿ* lügatte; *hâ*nın fethiyle fe-te-ha bâbından ﴿فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ﴾[1] nazm-ı celîlinde olduğu gibi üzerinde bulunan sevb veya ayakkabılarını çıkarıp izâle eylemek maʿnâsına ve *hâ*nın zammıyla kisve-yi zevciyyeti izâle maʿnâsına olup şerʿde; kayd-ı nikâhın izâlesi bedelinde *hulʿ* lafzıyla zevcin zevceden mal bedelinde müfârakatları, yaʿnî خالعتك veya بارأتك على مال كذا diyerek meblağ-ı muʿayyen bedelinde kayd-ı nikâhın izâlesiyle müfârakattır.

Şartı, talâkın şartı gibi olup hükmü الخلع تطليقة بائنة muktezâsı üzere talâk-ı bâindir. Zevce zevcinden müteneffire olarak beynlerinde hüsn-i muʿâşeret kâbil olmadığı hâlde ﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ﴾[2] muktezâsı üzere eimme-i erbaʿa indinde bi'l-ittifâk muhâlaʿa câize olup İmâm-ı Aʿzam ve İmâm Mâlik hazerâtına göre ve azhar-ı kavleynde İmâm Şâfiʿî ve bir rivâyette İmâm Ahmed indinde ânifen beyân olunduğu üzere *hulʿ* talâk olup İmâm Ahmed'in esahh kavlinde fesh olarak aded-i talâk tenâkus eylemez.

Hükm-i Îlâ

258. Mes'ele: *Îlâ* lügatte; mutlakan yemîn maʿnâsına olup şerʿde; müddeti zarfından terk-i mukârenet üzere velev zimmî olsun zevcin yemîn eylemesidir.

Müddet-i îlâ: Eimme-i erbaʿa indinde bi'l-ittifâk hürre olan menkûhasına والله لا أقربك veya لا أبيت على فراش معك demek gibi bir lafız ile lâ ekall dört ay ve câriye ise iki ay veya daha ziyâde müddeti zarfında adem-i mukârenetle kasem billâh veya "Mukârin olursam şöyle olsun." diyerek ağyârca bir şeye taʿlîkle yemîn olup ekser müddeti için hadd-i muʿayyen yoktur.

1 "Pabuçlarını çıkar." Tâhâ, 20/12.
2 "Kadının evlilikten kurtulmak için bir meblâğ vermesinde taraflara bir vebal yoktur." Bakara, 2/229.

Binâenaleyh hürre hakkında dört aydan ve câriye hakkında iki aydan ekalde îlâ sâbit olmayıp vakt-i tencîzde menkûhası bulunan hürre zevcesine "'Vallâhi dört ay' veya 'daha ziyâde' ve câriye ise 'iki ay' veya 'daha ziyâde' sana takarrub etmeyeceğim veya yakın olmayacağım veya tekarrüb eder isem 'bir sene oruç' veya 'bir hac borcum olsun.'" deyip de müddet-i mezkûre zarfında tekarrub ederse hânis olup kefâret veya cezâ-yı muʿallak lâzım gelip îlâ sâkıt olur ve illâ mürûr-ı müddetle yemîn sâkıt olup îlâ sâbit **[126]** olarak zevcesi bir talâk-ı bâinle boş olur.

Îlânın şartı, vakt-i tencîzde velev hükmen menkûha olarak mer'enin talâka mahal ve zevcin inde'l-İmâm talâk ve inde'l-İmâmeyn kefârete ehil olmaları; *ehli,* talâk ehli olan zevc; *mahalli,* vakt-i tencîzde muʿtedde-i ricʿiyye gibi velev hükmen menkûha olup; *rüknü,* yemîn-i mezkûr; *hükmü,* yemîninde bâr olarak mürûr-ı müddetle bâinen talâk-ı vâhide müddeti zarfında mukârenetle hânis olursa kefâret veya cezâ-yı muʿallakın lüzûmudur.

Hükm-i Zıhâr

259. Mes'ele: *Zıhâr*, eimme-i erbaʿa indinde bi'l-ittifâk gerek hür ve gerek abd zevc-i müslimin zıhâr niyyetiyle velev kitâbiyye veya sağîre veya mecnûne olsun nefs-i zevcesini veya kendileriyle küllden taʿbîr olunan re's ve rakabe emsâli bir uzvunu veya nısfı ve sülüsü gibi cüz'-i ve şâyiʿini neseben veya mehren veya radâʿen vâlidesi ve hemşîresi ve teyzesi ve halası gibi kendisine müebbeden harâm olan bir kadının bizzât kendisine veya zahrı ve batnı ve uyluğu gibi kendisine nazarı harâm olan uzvuna nisbet eylemesi olup "Sen 'vâlideme' veya 'hemşîreme' veya 'vâlidene' benzersin." veya "Senin başın veya batnın onlara veya onların zahrına veya uyluğuna benzer." diyerek sarâhaten veya iki hareminden birine böyle zıhârda bulunduktan sonra diğerine "Sen bana arkadaşın gibisin." diyerek zımnen teşbîh edip benzetmesidir ki ﴿وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِن نِّسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا﴾[1] âyet-i celîlesi muktezâsınca eimme-i erbaʿa indinde bi'l-ittifâk kâdir ise ıtk-ı rakabe, değil ise mütetâbiʿan iki ay oruç veya altmış fakîri itʿâm ederek kefâret vâcibe olmakla kable'l-keffâre vat'ı ve mukaddemâtı harâmdır.

1 "Karılarına zıhâr yapıp da sonra dediklerinden dönenlerin, onlarla temas etmeden önce bir köle âzat etmeleri gerekir." Mücâdele, 58/3.

Hükm-i Ricʿat

وأما الرجعة فكالنكاح؛ لأنها استدامته، لكن ما كان منها صريحًا لا يحتاج إليها، وكنايتها تحتاج إليها.

260. Mes'ele: *Talâk-ı ricʿî,* hakîkaten duhûlden sonra ivaza mukârin olmayarak nassan veya işâreten hürrede üç ve câriyede iki adede mukârin olmayıp beynûnet ifâde eder bir şey ile vasıflanmayarak أنت طالق veya مطلقة gibi elfâz-ı sarîh veya طلاغ وطلال وتلاغ gibi elfâz-ı sarîh makâmına kâim olan elfâz-ı muharrefe ile **[127]** vâkıʿ olan talâk olup, *hükmü;* iddet münkazıye olmadıkça milk-i nikâh bâkî olmakla zevc kavlen veya fiilen ricʿat edebilip tecdîd-i nikâha ve ziyâde-i mehre ve ikâme-i şehvete ve bâliğa ise zevcenin, sağîre ise velîsinin izin ve rızâlarına muhtâc olmamak ve zıhâr ve îlâ ve liʿân ve yekdiğerine tevârüs gibi ahkâm-ı nikâh cereyân etmek ve iddet zarfında zevc vefât ederse iddet-i vefâta münkalib olmak ve iddet zarfında terk-i zînetle ihdâdın adem-i lüzûmu ve zevceynin birlikte bir odada bulunmaları gibi hâllerde talâk-ı bâine muhâlif olarak beynlerinde nikâh bâkîdir.

Ricʿat, "Ben sözümden döndüm, sen benim zevcemsin." diyerek kavlî olduğu gibi muʿâmele-i zevciyye ve mukaddemâtı gibi fiiliyye de olur. Eimme-i selâse indinde ricʿat işhâda muhtâc değil ise de İmâm Şâfiʿî'den bir kavlde ve İmâm Ahmed'den bir rivâyette işhâd şarttır. Ber-vech-i îzâh, tefvîz ve hulʿ ve zıhâr ve ricʿat elfâz-ı sarîha ile vukûʿlarında niyyete muhtâc değiller ise de kinâyede muhtâclardır.

Ahkâm-ı Yemîn

وأما اليمين بالله فلا يتوقف عليها فينعقد إذا حلف عامدًا أو ساهيًا أو مخطئًا أو مكرَهًا، وكذا إذا فعل المحلوفَ عليه كذلك.

261. Mes'ele: *Yemîn*, asl-ı lügatte; sol taraf maʿnâsına yesâr mukâbili olan "sağ taraf" ve "sağ el" maʿnâsına olarak cemʿi أيمان وأيمين ve cemʿu'l-cemʿ olarak أيامن gelip sağ el sol elden ve sağ taraf sol taraftan akvâ olmak mülâbesesiyle kuvvete yemîn ıtlâk olunur. ﴿فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ﴾[1] âyet-i celîlesinde ضربا بالقوة diyerek tegayyür olunmuştur. **[128]** Selefte Araplar ahd ve hilf husûsunda sağ elini refîkinin sağ eline darb ve mesh eylemeleri

1 "Sonra onlara güçlü darbeler indirmeye başladı." Sâffât, 37/93.

münâsebetiyle and maʿnâsına hilf ve kaseme nakl olunarak yemîn ıtlâk olunup ıstılâh-ı fukahâda; gerek fiil ve gerek terk üzerine hâlifin azm ve kasdı kendisiyle takviye olunan akd-i şerʿîden ibâret olarak iki kısım olup, biri "vallâhi veya billâhi veya tallâhi" diyerek hayrın iki cânibinden birini ism-i Bârî ile takviyeden ibâret olup kasem taʿbîr olunur.

Diğeri de meselâ, "Eğer hilâf-ı şerʿ bir hâlde bulunur isem bir hac veya bir ay oruç borcum olsun." gibi taʿlîktir. Zîrâ kasemde hânis olursa diyâneten kefâretle mahkûm olarak mahlûfun aleyhin muhâfazasını takviye ettiği gibi şartın husûlü hâlinde cezâ-yı muʿallaka mahkûm olarak taʿlîklerde dahi takviye-i maksad bulunmakla yemînde duhûlü derkârdır. Fakat kitâb-ı eymânda ... mes'elede beyân olunacağı üzere:

1- أنت طالق إن أردت

2- Sağîre ve yâise olarak eşhur ile muʿteddeye أنت طالق إذا جاء رأس الشهر veya إذا أهل الهلال

3- أنت طالق إن طلقتك

4- إن أديت إليَّ ألفا فأنت حر، وإن عجزت فأنت رقيق

5- أنت طالق إنْ حضت حيضة gibi beş mes'elede hüküm taʿlîka münhasır olmadığından bu beş mahalde taʿlîkât-ı mezkûre yemînden maʿdûde değillerdir.

Binâenaleyh "Yemîn etmeyeceğim." diye yemîn edip de taʿlîkât-ı mezkûrede bulunmakla hânis olmaz. Zîrâ أنت طالق إن أردت kavli, temlîkte müstaʿmel olarak meşîet tarîkiyle tefvîz-i talâk olup taʿlîk değildir. Onun için talâkın vukûʿu meclis-i tefvîzde nefsini tatlîkle zevcenin kabûlüne maksûrdur.

Ve kezâ أنت طالق إذا جاء رأس الشهر veya إذا أهل الهلال kavli de taʿlîk olmayıp belki talâk-ı mesnûnun vaktini beyândır. Zîrâ eşhur ile muʿtedde hakkında talâk-ı mesnûnun vakti ibtidâ-yı şehrdir.

Ve kezâ أنت طالق إن طلقتك kavliyle maksad, tatlîka mâlik olduğunu ihbâra mahmûldur. **[129]** Ve kezâ إن أديت إلى ألفا فأنت حر، وإن حجزت فرقيق kavli, kitâbeti beyâna mahmûldur. أنت طالق إن حضت حيضة kavli, bir hayz-ı kâmil ancak tuhûrdan lâ ekall bir cüz'ünü görmekle vukûʿunu beyâna mahmûl olarak hiçbirisi sırf taʿlîka delâlet etmediklerinden yemînden maʿdûde değillerdir.

262. Mes'ele: Mesâil-i mezkûrenin mâʿadâsında taʿlîk yemînden maʿdûd olduğundan işâret olunduğu üzere "Yemîn etmeyeceğim." diye yemîn edip de "Eğer hakkıyla derse çalışır isen elli lira borcum olsun." diyerek taʿlîkte bulunup da mazmûn-ı şart vâkiʿ olursa cezâ-yı muʿallak lâzım gelir.

Erkân-ı Eymân

263. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile vav, bâ ve tâ gibi eymânda müstaʿmel olan elfâz olup şartları da "Vallâhi tahsîl-i kemâle çalışacağım." veya "Vaktimi zâyi etmeyeceğim." gibi yemîn billâh ile "Eğer şu iş hâsıl olursa şu kadar rekʿat namâz veya oruç veya hac borcum olsun." diyerek kurbet ve ibâdete taʿlîkle yemînin sıhhatinde hâlifin müslim-i mükellef olarak onları edâ ile mükellef olması, diğer sûretlerde mücerred âkil, bâliğ olması ve yemîninde bâr olmasının mümkin olmasıdır. Zîrâ gayr-i müslim hakk-ı edâda fürûʿla mükellef olmadıklarından sıhhat-i eymânda onlara göre İslâmiyyet şart değildir.

Yemînin Hükmü

264. Mes'ele: Yemînin hükmü ﴿وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ﴾[1] muktezâsınca asıl olarak inde'l-İmâmeyn bâr olmak olup halef olarak yemîn billâhta lüzûm-i kefârettir ki ﴿فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَٰلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ﴾[2] muktezâsınca hânis oldukda eimme-i erbaʿa indinde bi'l-icmâʿ hâlif muhayyer olarak inde'l-İmâm on miskîni, velev bir günde veya bir miskîni on günde hânisin ehli ve iyâlinin evsat derece taʿamlarıyla itʿâm veya kâdir **[130]** ise bir köle âzâd eylemek veya on miskîni iksâ olup vakt-i edâda bunlardan âciz ise İmâm-ı Aʿzamla İmâm Ahmed'e göre vâcib olarak ve İmâm Şâfiʿî'ye göre racîh olarak mütevâliyen ve İmâm Mâlik'e göre bilâ-tevâlî üç gün oruç tutmaktır. Eimme-i selâseye göre bir miskîni on gün itʿâm itʿâm-ı vâhid hükmünde olduğu gibi hâlifin gâibde malı veya başkasında alacağı var iken iʿtâk ve iksâ ve itʿâmından âciz olmakla savmla kefâret câize olmayıp belki malın vücûduna kadar kefâreti te'hîr eder ise de inde'l-İmâm bu hâlde savm kâfîdir.

1 "Yeminlerinize bağlı kalın." Mâide, 5/89.
2 "Bunun da kefâreti, ailenize yedirdiğinizin ortalama seviyesinden on fakire yedirmek yahut onları giydirmek ya da bir köle âzat etmektir. Buna imkânı olmayan ise üç gün oruç tutmalıdır. Yemin ettiğinizde (bozarsanız) yeminlerinizin kefâreti işte budur." Mâide, 5/89.

265. Mes'ele: Eimme-i erbaʿa indinde bi'l-icmâʿ meselâ, "Bir ay oruç tutacağım." veya "Filân hayrı yapacağım." gibi bir tâʿatin isbât ve edâsına yemîn eylemiş ise bâr olarak yemîni muhâfaza lâzım olup, muhâfazaya kâdir iken kefâret vermek üzere hinsin cevâzında ihtilâf olunup İmâm-ı Aʿzam ile İmâm Ahmed'e göre gayr-ı câiz ve İmâm Şâfiʿîye göre her ne kadar câiz ise de evlâ olan bâr olmaktır. İmâm Mâlik'ten iki rivâyet vardır. Ammâ meselâ, zinâ ve sirkat gibi bir maʿsiyetin ityânına yemîn ederse bi'l-icmâʿ terk-i maʿsiyetle hânis olup kefâret vermesi lâzımdır.

Fukarâ-yı müslimîn-i ahrârdan her ne kadar tegaddî eden sabî olsa dahi bi'l-icmâʿ kefâreti vermek câiz ise de gayr-i mütegaddî ise İmâm Ahmed'e göre kâfî değildir. Beş fakîri itʿâm ve beşini iksâ İmâm-ı Aʿzam ile İmâm Ahmed'e göre kâfî ise de İmâm Şâfiʿî ve Mâlik'e göre gayr-ı kâfîdir.

Aksâm-ı Yemîn Billâh

266. Mes'ele: Yemîn billâh; yemîn-i gamûs ve yemîn-i lağv ve yemîn-i münʿakide olarak üç türlü olup *yemîn-i gamûs*, an-kasdin kizb üzerine yemîn olup kebâirden olmakla eimme-i selâseye göre kefâretle sâkıt olmayacağından kefâret lâzım gelmeyip tevbe ve istiğfâr lâzımdır. İmâm Şâfiʿî ve bir rivâyette İmâm Ahmed'e göre kefâret lâzımdır. İmâm-ı Aʿzamla İmâm Mâlik'e göre yemîn-i lağv geçmiş veya hâlde, İmâm Ahmed'e göre mâzîde vâkiʿ **[131]** sıdk-ı iʿtikâdiyle kizb üzerine yemîn olup, hükmü bi'l-icmâʿ ﴿لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ﴾[1] muktezâsınca talâk ve itâk ve nezrin gayrısında kefâretle muâheze îcâb eylemez ise de talâk ve itâk ve nezr vâkiʿ olacaklarından tevakkî lâzımdır. Binâenaleyh gamûsla lağv beyninde fark, gamûsda kizibde teʿammüd ve lağvde adem-i teʿammüddür.

Tenbîh

﴿لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ﴾ âyet-i celîlesinde ﴿لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ﴾ cümlesi nekre hükmünde olup siyâk-ı nefiyde vâkiʿ olan nekreler ise umûm ifâde edeceğinden yemîn-i lağvde muâhezenin intifâsını kefârete kasr, âyet-i celîlenin muktezâsına münâfî olmakla talâk ve itâk ve nezre dahi hükm-i intifânın şümûlu lâzım gelir, denir ise 2373. mes'elede beyân olunacağı üzere sibâk-ı âyette ﴿وَلٰكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا عَقَّدتُّمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ﴾[2] âyet-i celîlesinin delâ-

---

1 "Yeminlerinizin kasıtlı olmayanlarından dolayı Allah sizi sorumlu kılmaz." Bakara, 2/225.

2 "Fakat bilerek ettiğiniz yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Bunun da kefâreti on fakire yedirmektir." Bakara, 2/225.

letiyle meşrûʿ olan yemîn "vallâhi" veya "billâhi" diyerek Cenâb-ı Hakk'ın ismi ve sıfatına edilen kasem olup ﴿لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ﴾ âyet-i celîlesi gerek lağv ve gerek münʿakide yemînin kasem kısmının hükm-i celîlini beyân için sevk olunmakla talâk ve itâk ve nezr ile olan yemînlere şâmile olmadığından bunlar da muâhezenin intifâsını iktizâ eylemez. Onun için yemîn-i lağvin kaseme mahsûs olduğu İmâm Muhammed'den mervîdir. Mes'ele-yi mezkûreye bak.

Yemîn-i münʿakide; gerek kasem ve gerek taʿlîk sıfat-ı istikbâl ile "şöyle yapacağım" veya "yapmayacağım" ve "Eğer şöyle olur ise âzâd ol." diyerek yemîn olup hükmü beyân olunduğu üzere haberde ﴿وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ﴾[1] muktezâsınca kâdir olduğu hâlde bâr olmak maʿsiyetin ityânına hânis olup kefâret veya cezâ-yı muʿallakı edâdır. Gayr-i müslimin yemîni inde'l-İmâm münʿakide değil ise de eimme-i selâse indinde münʿakide olarak hânis olursa kefâret lâzımdır. İnde'l-İmâm mutlakan kable'l-hins verilen kefâret baʿde'l-hins kifâyet eylemez ise de İmâm Şâfiʿî indinde hins-i mubâhta savmın gayrısını takdîm câiz olup İmâm Mâlik ve İmâm Ahmed'den bir rivâyette ale'l-ıtlâk câizdir.

Hükm-i Niyyet

267. Mes'ele: Yemîn billâh, sıhhatinde niyyete tevakkuf etmeyip inde'l-İmâm gerek amden veya hatâen veya sehven veya kerhen münʿakide olacağı gibi İmâm-ı Aʿzam ile İmâm Mâlik'e göre gerek yemîn billâh ve gerek taʿlîk ve zıhâra bu hâlleriyle hânis olup kefâret ve cezâ-yı muʿallak lâzım gelir. İmâm Şâfiʿî'den azhar kavlde mutlakan adem-i hins İmâm Ahmed'den bir rivâyette yemîn billâh ile zıhârda adem-i hins, yemîn bi't-talâk ile yemîn bi'l-itâkda hânis olur.

268. Mes'ele: Yemîn billâh beyân olunduğu vechile inʿikâdında niyyete tevakkuf etmediği gibi örfe tevakkuf edip etmemesinde ihtilâf olunup sahîh olan gerek müteʿâref ve gerek gayr-i müteʿâref olsun "والله والرحمان والرحيم والحق" gibi esmâ-yı ilâhiyyenin cümlesiyle bilâ-niyyet inʿikâdıdır. Zîrâ cümlesiyle taʿzîm-i Bârî iʿtikâd olunur.

1 "Yeminlerinize bağlı kalın." Bakara, 2/225.

Ve bir de yemîn billâh [1](من حلف فليحلف بالله أو ليصمت) hadîs-i şerîfiyle sâbit olup cümle esmâullâh ile halef ise halef billâhdır. Hâlbuki nas ve delâlet-i nas ile sâbit olan şeyde örf ve niyyete riʿâyet olunmaz. **[133]** Zîrâ 1248. mes'elede beyân olunacağı üzere mevrid-i nasta örf ve âdet iʿtibâr olunmaz.

وأما نية تخصيص العام في اليمين فمقبولة ديانةً اتفاقًا، وقضاءً عند الخصّاف، والفتوى على قوله: إن كان الحالف مظلومًا.

269. Mes'ele: 290. mes'elede beyân olunacağı üzere eymânda niyyetle âmmın tahsîsi diyâneten bi'l-ittifâk ve müftâ bih olarak hâlif mazlûm ise Hassâf'a göre kazâen dahi câiz olup, eğer şöyle olursa alacağı zevcelerin boş ve köle ve câriyelerin âzâd olmasına yemîn edip de "Maksadım fülân beldede alacağım mer'e veya köle ve câriye idi." dese diyâneten bi'l-ittifâk, mazlûm ise müftâ bih olarak Hassâf'a göre kazâen dahi tasdîk olunur.

وكذلك اختلفوا: هل الاعتبار لنية الحالف أو لنية المستحلف؟ والفتوى على اعتبار نية الحالف إن كان مظلومًا، لا إن كان ظالمًا، كما في الولوالجية والخلاصة.

270. Mes'ele: Eymânda kazâen âmmı tahsîste iʿtibâr hâlif veya müstahliften hangisinin niyyetine olunduğunu taʿyînde ihtilâf olunup *Velvâliciyye* ve *Hulâsa*'nın beyânlarına göre, mazlûm ise bi'l-hâssa hâlifin niyyetine olup gayrın hakkını ibtâl için kizbiyle yemîn gibi, zâlim ise iʿtibâr müstahlifin yemîninedir.

Bazı erbâb-ı fetvâ, mazlûm ise iʿtibârın hâlifin niyyetine olmasını yemîn billâh ile takyîd edip yemîn bi't-talâk ve'l-itâkta gerek zâlim ve gerek mazlûm muʿteber olan mutlakan hâlifin niyyetidir.

İkrâr, Vekâlet, Îdâʿ, İcâre, Kazf, Sirkate Müteʿallik Hükm-i Niyyet[2]

وأما الإقرار والوكالة؛ فيصحان بدونها، وكذا الإيداع والإعارة، وكذا القذف والسرقة.

[İkrâr]

271. Mes'ele: *İkrâr* lügatte; "sübût" maʿnâsına *karâr*dan me'hûz olup şerʿde; başkasının kendi üzerinde bulunan hakkını ihbârdır. Kendi aleyhine

1 Taberânî, *el-Muʿcemü'l-Kebîr*, XII, 301, r. 13179.
2 Ammâ ikrâr ile vekâlet bilâ-niyyet sahîh oldukları gibi îdâʿ ve icâre ve kezâ kazif ve sirkatta sahîh olarak üzerlerine ahkâm-ı şerʿiyyelerinin icrâsı lâzım gelir.

maksûr olarak huccet-i kâsıra olmakla esbâb-ı hükümden maʿdûd olup sıhhatinde niyyete muhtâc değildir. Haber verene *mukırr* ve hakkı ikrâr olunana *mukarrun leh* ve ol hakka *mukarrun bih* denir. Her ne kadar mukarrun lehin âkil, bâliğ olması şart değil ise de mukırrın âkil, bâliğ olup ikrârında rızâsı ve mahcûr olmaması şarttır.

Hükmü, mukırrı ikrârıyla ilzâmdır. Onun için "Kişi ikrârıyla muâheze olunur." denir. Ve maʿlûmu ikrâr sahîh olduğu gibi mechûlu ikrâr da sahîh olur ise de beyʿ ve icâre gibi mea'l-cehâle sahîh olmayan ukûdda **[134]** mukarrun bihin mechûl olması ikrârın sıhhatine mâniʿdir. Binâenaleyh "Fülânın emâneti veya hakkı vardır." veya "Fülânın malını gasb veya sirkat ettim." dese ikrârı sahîh olup mukarrun bihin taʿyîniyle cebrolunur ise de "Ben fülâna bir şey sattım." veya "Ondan bir şey istîcâr ettim." dese sahîh olmayacağından taʿyîni için icbâr olunmaz.

Vekâlet

272. Mes'ele: *Vâv*ın fethi ve kesriyle vekâlet, iʿtimâd ve inkiyâd ve bir işi diğerine bi'l-külliyye ısmarlamak maʿnâsına أكل vezninde وكل ve وصول vezninde وكول den me'hûz olarak bir işin tesviyesine vekîl olmak maʿnâsına isim olup ıstılâh-ı fukahâda; "Bir kimse işini başkasına tefvîz edip ısmarlayarak ol işte ol kimseyi kendi makâmına ikâme eylemektir." Tevkîl edene *müvekkil* ve tevkîl olunana *vekîl* ve ol işe de *müvekkelün bih* denip rüknü; îcâb ve kabûl olup baʿde'l-îcâb vekîl reddederse îcâbın hükmü bâtıl olur. Bir işin tesviyesine izin ve icâze de tevkîldir. Ve 203. mes'elede işâret olunduğu üzere icâzet-i lâhika vekâlet-i sâbıka hükmündedir.

Sıhhatin Şartları

Vekîlin âkil ve mümeyyiz olması şart olup bâliğ olması şart değildir ve vekîlin tevkîl olunduğu işi icrâya muktedir olması ve müvekkelün bihin maʿlûm olması lâzım olup sıhhatinde niyyete muhtâc değildir.

Îdâʿ

273. Mes'ele: Malının muhâfazasını diğerine ihâle etmektir ki 3413. mes'elede beyân olunacağı üzere ihâle edene -dal'ın kesriyle- *mûdiʿ* ve kabûl edene *vedîʿ* ve -dal'ın fethiyle- *müstevdaʿ* denilir. Îdâʿ olunan mağsûbu müstevdaʿ îdâʿ edene red ile damândan berî olur. Binâenaleyh, "Gâsıp mağsûbu

sattırmak için dellâle verdi de sahibi bunu benden sirkat etti." diyerek iddiâda bulunup dellâl de ol malı sattırmak için verene reddederse dellâle daman lâzım gelmez.

İcâre

İcâre lügatte; ücret maʿnâsına olup îcâr maʿnâsında dahi müstaʿmeldir. Istılâh-ı fukahâda; ivaz-ı maʿlûm bedelinde menfaʿat-i maʿlûmeyi satıp temlîk eylemektir ki kiraya vermek taʿbîr olunur.

Ücret; kira, yaʿnî bedel-i menfaʿat. *Îcâr;* kiraya vermek. *İstîcâr;* kiralamak ve kirasıyla tutmak. İcâre-i lâzime ve icâre-i münecceze ve icâre-i mudâfe olarak birkaç kısma taksîm olunup hıyâr-ı şart **[135]** ve hıyâr-ı ayb ve hıyâr-ı rü'yetten ârî olan icâre-i lâzime olarak tarafeynden birisi bilâ-özr fesh edemez.

İcâre-i münecceze; vakt-i akidden iʿtibâren îcârdır.

İcâre-i mudâfe; gelecek bir vakt-i muʿayyenden iʿtibâren îcârdır ki cümlesi sıhhatinde niyyete muhtâc değillerdir.

Hâniyye'den naklen *Ferâid-i Behiyye*'nin beyânına göre gerek menkûlattan ve gerek gayr-i menkûl aynın bekâsıyla intifâʿ olunan herşeyi îcâr ve istîcâr câizdir.

Kazf

274. Mes'ele: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾[1] muktezâsınca ehl-i ırz ve nâmus olan muhadderât-ı İslâmiyye hakkında töhmet-i zinâ ile ifk-i iftirâda bulunmaktır ki *Fethü'l-Kadîr*'in beyânına göre kebâirden olup dünyâda hükmü ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً﴾[2] muktezâsınca dört şâhidle usûlen isbât edemez ise hadd-i şürb gibi aded cihetinden seksen celde ve sübût cihetinden de bir defa ikrâr ile veya iki recülün şehâdetiyle sâbit olup hudûd-i sâirede olduğu gibi nisânın şehâdetleriyle sâbit olmaz. Ahiretçe *hükmü* ﴿لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾[3] medlûlünce dâreynde dergâh-ı Ulûhiyyetten melʿûn ve matrût olarak azâb-ı azîmle muʿazzeb ve muʿâkab olmaktır.

---

1 "İmanlı, saf ve namuslu kadınlara iftira atanlar dünyada ve âhirette lânetlenmişlerdir, onlara büyük bir ceza vardır." Nûr, 24/23.

2 "İffetli kadınlara iftira atan, sonra da dört şahit getiremeyen kimselere seksen sopa vurun." Nûr, 24/4.

3 "Dünyada ve âhirette lânetlenmişlerdir, onlara büyük bir ceza vardır." Nûr, 24/23.

Kazifte hakk-ı Bârî ile hakk-ı abd müşterek olup inde'l-Hanefî hakk-ı Bârî gâlib olmakla hadd-i kazf baʿde's-sübût makzûf tarafından af ve ibrâ ile sâkıt olmaz ve ondan mal ile sulh olunmaz. Binâenaleyh sulh olunsa bile malı reddedip ikâme-i haddi taleb edebilir ve tekâdüm-i zamânla sâkıt olmaz. *Hâniyye*'den naklen *Ferâid-i Behiyye*'nin beyânına göre makzûfta şartları, makzûfun hür ve müslim ve âkil ve bâliğ olup zinâ ile mahdûd olmamasıdır. Kâzif hakkında şartları da kâzifin âkil, bâliğ olmasıdır ve kazfe nazaran şartı sarîh olup kinâye olmamasıdır. Zîrâ şübhe ile had sâbit olmaz. *Medhal-i Fıkh* nâm eserimizin 55. mes'elesine bakınız.

Hükm-i Sirkat

275. Mes'ele: *Sirkat* lügatte; sâhibinin haberi olmayarak bir şeyi çalmak maʿnâsına olup ıstılâh-ı fukahâda; âkil, bâliğin milki ve şübhe-i milki bulunmayan on dirhem mikdârı sikke-i madrûbeyi mekân-ı muhrezden çalmasıdır ki hadd-i şürb gibi bir kere kendisinin ikrârı veya iki recülün şehâdetleriyle sâbit olup ﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا﴾[1] muktezâsınca katʿ-ı yedle hadd-i şerʿî îcâb edip sıhhatinde niyyetle meşrût değildir.

Kısâsa Müteʿallik Hükm-i Niyyet

وأما القصاص؛ فمتوقّف على قصد القاتل القتل، لكن قالوا: لما كان القصد أمرًا باطنيًّا أقيمت الآلة مقامه. فإن قتله بما يفرّق الأجزاء عادة كان عمدًا ووجب القصاص، وإلا فإن قتله بما لا يفرق الأجزاء عادة، لكنه يقتل غالبًا فهو شبه عمدٍ، لا قصاص فيه عند الإمام الأعظم. وأما الخطأ؛ بأن يقصد مباحًا فيصيب آدميًّا، كما علم في باب الجنايات.

276. Mes'ele: [136] Hükm-i kısâs cinâyet üzerine müterettib olmakla evvela cinâyet ve aksâmıyla kısâs veya diyet îcâb edip etmeyeni beyân lâzımdır. *Cinâyet*, şerʿan memnûʿ olan bir fiilin ismi olup insânın ya nefsine veya aʿzâsına veya malına veya ırzına teʿalluk eder. Istılâh-ı fukahâda; *cinâyet* insânın nefsine veya aʿzâsına teʿalluk eden kısmında örf olmakla bu makâmda maksad-ı fukahâya göre cinâyet olup insânın nefsine teʿalluk edene *katl* ve *cinâyet fi'n-nefs* denip, aʿzâsına teʿalluk edene de *cerh* ve *katʿ* ve *cinâyet-i mâdûne'n-nefs* taʿbîr olunur.

277. Mes'ele: Cinâyetin fâiline *cânî* ve kendi üzerinde vâkiʿ olana *maktûl* veya *mecrûh* ve her ikisine şâmil olarak *mecniyyun aleyh* denir.

---

1 "Hırsızlık eden erkek ve hırsızlık eden kadının ellerini kesin." Mâide, 5/38.

Katl

278. Mes'ele: *Katl*, ruhu bedenden izâle eden bir fiil-i mü'essirden ibâret olup, katledene *kâtil* ve katl olunana *maktûl* ve *katîl* denir. Zîrâ [1](مَن قَتلَ قَتيلًا فله سلْبُه) hadîs-i şerîfinde olduğu gibi katîl maktûl maʿnâsınadır.

279. Mes'ele: *Kısâs* lügatte; ödeşmek maʿnâsına olup şerʿde; kâtili maktûl bedelinde katl veya mecrûhun telef olan uzvu bedelinde cârihin ona mümâsil olan uzvunu itlâf ile ödeşmekten ibâret olup *kaved* -kafın ve vavın fetheleriyle dahi denir.

Aksâm-ı Katl

280. Mes'ele[2]**:** Katl-i amd, şibh-i amd, hatâ, hatâ mecrâsına cârî tesebbüben katlden ibâret olarak beş kısım olup[3] inde'l-İmâm *katl-i amd;* aslen katli meşrûʿ ve mubâh olmayan bir insânı âdeten aʿzâ ve eczâsını tefrîk eden **[137]** âlet-i cârihadan biriyle kasden katl olup *şibh-i amd*; katli meşrûʿ olmayan bir âdemi, meselâ sopa ve tokat ile vurup veya bağteten üzerine sayha etmek gibi âdeten aʿzâ ve eczâsını tefrîk etmek ekseriyâ katl edilip alet-i cârihadan maʿdûd olmayan bir şey ile katletmektir. Binâenaleyh insânın bir uzvuna atılan kurşun diğer uzvuna isâbetle itlâfda amddir. Zîrâ tefrîk-i aʿzâ hâsıldır.

281. Mes'ele: *Hatâen katl de;* bâb-ı cinâyetten anlaşıldığı vechile sayd gibi mubâh olan bir şeyi kasd edip de kasda makrûn olmayarak hatâen bir âdemi katl olup hatâ da iki kısım olarak biri, sayd zannıyla bir âdeme kurşun atıp da ol âdemi itlâf gibi zanda hatâ, diğeri bir insânı veya başkasını itlâf için veya başka bir şeye nişan için atmış olduğu veya kazâra elindeki silahı boşalıp bir insâna isâbetle onu öldürmesi gibi fiilde hatâdır. Bazen de sayd zannıyla bir insâna atmış olduğu kurşun diğerine isâbet ederek katl gibi zanda hatâ ile fiilde hatâ ictimâʿ eder.

282. Mes'ele: *Hatâ mecrâsına cârî olan katl;* meselâ, hâl-i nevminde veya kazâra minâre veya hânenin damı gibi yüksek bir mahalden bilâ-kasd birinin üzerine düşüp veya elinde veya sırtında bulunan bir şey düşüp de başkasına isâbetle itlâf gibi ihtiyârî olmayan bir fiil ile vâkiʿ olan katldir.

---

1 "Her kim bir düşman katlederse ganimeti onundur." Buhârî, "Farzu'l-Humus", 17, r. 3142; Müslim, "Cihâd", 2.

2 Kendisine kısâs ve diyet ve kefâret ve hirmân-ı irs gibi ahkâm-ı mahsûsa teʿalluk eden katl.

3 Amma ale'l-ıtlâk katl, *Îzâhu'l-Hidâye* nâm eserimizde îzâh olunduğu üzere kısâsen katl veya recmen katl veya katl-i harbî veya kuttaʿ-ı tarîk ve katl-i mürted gibi aksâm-ı sâireye de şâmildir. Binâenaleyh bu makâmda katli, aksâm-ı hamseye taksîm, kitâb-ı eymânda yemîni aksâm-ı selâseye taksîmi gibi kendilerine aksâm-ı mahsûsa teʿalluk eden yemîn taksîmi gibi olur. Zîrâ ale'l-ıtlâk yemîn, yemîn billâh ve yemîn bi's-salât ve yemîn bi's-sıyâm ve yemîn bi'l-hac ve'l-mütʿa ve'l-kisve ve'ş-şürb emsâli aksâm-ı kesîreye şâmildir.

283. Mes'ele: *Tesebbüben katl;* ulu'l-emr tarafından izne mukârin olmayarak tarîk-i âmmda kazmış olduğu kuyuya birinin düşüp de telef olması bir insânın katline sebeb olmaktır.

Bunların Hükümleri

284. Mes'ele: İnde'l-eimme bi'l-ittifâk gerek biri hür, diğeri abd veya biri müslim diğeri gayr-i müslim olsun, kâtil peder veya memlûke nazaran seyyidi olmadıkça mutlakan katl-i amdin hükmü kısâs olup eimme-i selâse indinde tahammül olunmayacak derece ağır taş veya ağaç emsâli ile suya gark ve ateşte hark ve boğmak ve bir mahalde habs ile açlık ve susuzlukla itlâf veya üzerine binâ veya hacer-i azîm yıkarak itlâf eylemek de amden olarak **[138]** kısâs lâzım gelip İmâm Yûsuf ile İmâm Muhammed hazerâtı da bu hâlde kısâsa kâil iseler de İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre kısâs ancak ateş ve kılınç ve silah gibi eczâ-yı bedeni tefrîk edip ayıran şeyler ile katlde lâzım gelip, suda boğmak ve sayha etmek gibi eczâ-yı bedeni tefrîk etmeyen şey ile katlde kısâs îcâb eylemez.

285. Mes'ele: Hasbe'l-îcâb kısâs bazen diyete ve bazen af veya sulh ve ibrâ ile meccânen veya bedel-i sulh mukâbili olarak sâkıt olup amdden başkalarının mûcebleri diyettir. Lâkin tesebbüben katlin diyeti mûcib olması iki şart ile meşrût olup biri, teʿaddî, yaʿnî mütesebbibin katle mufdî olan fiili haksız olarak işlemiş olması, diğeri mütesebbibin fiiliyle katl fiili arasına başka bir fiil-i ihtiyârî haylûlet eylememektir. Binâenaleyh kendi mülkünde kazmış olduğu kuyuya bir kimsenin düşüp de telef olması gibi mütesebbibin katle müeddî olan fiili haklı olursa cevâz-ı şerʿî damâna münâfî olacağından diyet iktizâ etmeyeceği gibi bilâ-izn tarîk-i âmmda kazmış olduğu kuyuya bir kimsenin bi'l-ihtiyâr kendisini atıp da telef olması gibi mütesebbibin fiili ile katl fiili arasına başka bir fiil-i ihtiyârînin haylûleti diyetin lüzûmuna mâniʿdir. Bu bahsin tamâmı 1979. mes'elede gelecektir.

286. Mes'ele: İmâm-ı Aʿzam indinde ve İmâm Mâlik'ten bir rivâyette ve İmâm Şâfiʿî'den kavl-i râcihte katl-i amdde vâcib olan aynen kısâs olup veresenin taleb ve ihtiyârına muʿallak olarak muhayyer olup da lâ-ale't-taʿyîn kısâsla diyetten berî değildir. Binâenaleyh velîy-i maktûl bir şahıs olup da kâtil-i âmidi kısâsın bir cüz'ünden affeylese "Mütecezzî olmayan bir şeyin cüz'ünü zikr, küllünü zikr hükmünde olur." kâidesine tevfîkan kısâsın küllîsi sâkıt olup diğer cüz'leri diyete münkalib olmaz. Ammâ velî-yi

maktûl müteʿaddid olup da içlerinden velev biri affeder veya bir mikdâr mal bedelinde **[139]** sulh olursa, cümlesi için kısâs sâkıt olup sâirlerinin kısâstan hisseleri diyete münkalib olur. Bir rivâyette İmâm Mâlik'in hilâfına eimme-i selâse indinde mer'enin affıyla da kısâs sâkıt olur.

Şurût-ı Kısâs

287. Mes'ele: 1- Veresenin kısâs taleb etmeleri,

2- Kâtilin âkil, bâliğ olması,

3- Maktûl, kâtilin evlâd ve ahfâdı gibi fürûʿundan olmaması,

4- Maktûlun veresesi içinde kâtilin ferʿi bulunmaması,

5- Maktûl, kâtilin memlûkü olmaması,

6- Kâtilin ikrâh-ı muʿteber ile mükreh olmaması,

2250. mes'elede beyân olunacağı üzere hîn-i kısâsta af ihtimâline binâen maktûlün cümle veresesi hâzır bulunmaları şart olmakla Şurût-ı mezkûreden birisinin fikdânı hâlinde maktûl kısâs olunmaz.

288. Mes'ele: Katl-i amdin dünyâca mûcebi ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى﴾[1] âyet-i celîlesi ve (للعَمْد قَوَدٌ)[2] had'is-i şerîfi muktezâlarınca kısâs olup âhiretçe mûcebi ﴿وَمَن يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا﴾[3] muktezâsı üzere mûcib-i azâb-ı muhalled olan ism olup kefâret îcâb etmez. Zîrâ amden katl nihâyet-i cinâyet olmakla cezâsı da dünyâca nihayet-i cezâ olan kısâs olup, âhiretçe azâb-ı dâimdir.

Velî-yi maktûl sağîr veya mecnûn olmakla İmâm-ı Aʿzam'la İmâm Mâlik'e göre kısâs te'hîr olunmaz ise de af ihtimâline binâen İmâm Şâfiʿî ile İmâm Ahmed'den azhar rivâyette sağîrin bulûğuna ve mecnûnun ifâkatine kadar te'hîr olunur.

İmâm-ı Aʿzam'la İmâm Mâlik'e göre müteʿaddid kimseleri katleden kâtilin cezâsı yalnız kısâs olup, İmâm Şâfiʿî indinde vâhiden baʿde vâhid katlederse birincisi için kısâs, diğerleri için diyet lâzım olup, cümlesini birden katl ederse evliyâ-yı maktûlîn beyninde kurʿa atılıp kurasında kısâs çıkan kısâs ettirip diğerleri diyet alır. İmâm Ahmed'e göre müteʿaddid maktûlün

---

1 "Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında kısas size gerekli kılındı." Bakara, 2/178.

2 "Kasten birisini öldüren katil hakkında maktül tarafının kısas hakkı vardır." Ebû Dâvûd, "Diyât", 17, r. 4539; Nesâî, "Tahrîmu'd-dem", 13, r. 4057; İbn Mâce, "Diyât", 8, r. 2635.

3 "Kim de bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde devamlı kalmak üzere cehennemdir." Nisâ, 4/93.

velîleri hâzır olup da kısâs taleb ederler ise cümlesi bedelinde kısâs edilip diyet îcâb eylemez. Bazısı kısâs ve bazısı diyet taleb ederler ise ol vechile amel olunup cümlesi diyet taleb ederler ise her birisi için diyet-i kâmile lâzım gelir. **[140]**

Şibh-i Amdin Hükmü

289. Mes'ele: Şibh-i amdin mûceb-i dünyevîsi âkilesi üzerine devede 297. mes'elede beyân olunacağı üzere diyet-i muğallaza olup hükm-i uhrevîsi ism ile kefârettir. Mâ dûne'n-nefs cinâyette şibh-i amd yoktur.

Katl-i Hatânın Hükmü

290. Mes'ele: Hatâen katlin cezâ-yı dünyevîsi ﴿وَمَن قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ﴾[1] muktezâsı üzere hatâen bir mümini katl ederse âkilesi üzerine diyet olup, cezâ-yı uhrevîsi de kefâret olarak tahrîr-i rakabe-i mü'minedir. Eimme-i erbaʿa indinde bi'l-ittifâk kâtil muhalledün fi'n-nâr değildir ve katlden tevbe sahîhtir.

Tesebbüben Katlin Hükmü

291. Mes'ele: Tesebbüben katlin mûcebi yalnız âkilesi üzerine diyet olup kefâret yoktur. Tesebbüben katlden mâʿadâ cümlesi kâtili, maktûlün mîrâsından ve vasiyyetinden mahrûm eder ise de kâtil sağîr veya mecnûn ve maʿtûh veya mükreh olursa hükm-i mezkûrden müstesnâdırlar.

Hükm-i Niyyet

292. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere kısâsın lüzûmu kâtilin katl fiilini kasden îkâʿına mütevakkıf olup fukahânın beyânlarına göre kasden ise umûr-ı bâtıneden olarak vukûf müteʿazzir olduğundan delîl-i zâhiri bulunan âlet-i katl isbât-ı hükümde kâtilin katli amden îkâʿı makâmına ikâme olunarak onun muktezâsı ile hükm olunur. Zîrâ bir şeyin umûr-ı bâtınede delîl-i zâhiri, ol şeyin makâmına kâim olarak hükm-i şerʿî delîl-i zâhiri üzerine terettüb eder. Binâenaleyh hükm-i kısâsın sübûtunda şâhidlerin ol kimse maktûlü âlet-i câriha ile vurup onun eser-i darbından vefât etti diye şehâdetleri kâfî olup amden veya teʿammüden lafızlarını zikretmelerine hâcet yoktur. Zîrâ delîl-i zâhiri olan âlet-i câriha ile amd makâmına kâimdir. Binâenaleyh kâtil

1 "Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin mümin bir köle âzat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir." Nisâ, 4/92.

maktûlü tefrîk-i eczâ eden âlet-i câriha ile katlederse amd olup kısâs îcâb eder ve illâ beyân olunduğu üzere âdeten aʿzâyı tefrîk etmez ise de gâliben katle bâʿis olur. Bir vâsıta ile katl ederse şibh-i amd olup inde'l-İmâm kısâs îcâb eylemez. **[141]**

Lâhika: [Diyet]

293. Mes'ele: *Diyet*, -dâl'ın kesriyle ve yâ'nın fethi ve tahfîfiyle- katlde maktûlun nefsine bedel ve cerh ve katʿda mecrûhun cerh ve katʿ edilen uzvuna bedel, cânî üzerine lâzım gelen maldan ibâret olarak cemʿi *diyât* gelip, nefsin diyetine *diyet-i kâmile* ve uzvun diyetine de *diyet-i kâsıra* ve -hemzenin fethiyle- *erş* dahi ıtlâk olunur.

294. Mes'ele: İmâm-ı Aʿzam ile İmâm Ahmed'e göre diyet, üç nevʿi maldan edâ olunup 1) Gümüş, 2) Altın, 3) Devedir. İmâm Şâfiʿî indinde deve var iken başkasından diyetin iʿtâsı tarafeynin rızâsına mütevakkıftır.

295. Mes'ele: İnde'l-İmâm zükûrun diyeti gümüşten on bin ve eimme-i selâse indinde on iki bin dirhem-i şerʿî ve altından bin dînâr ve deveden yüz deve olup inâsın diyeti zükûrun diyetinin nısfıdır.

296. Mes'ele: Yüsr ve suhûletine binâen mine'l-kadîm memâlik-i Osmâniyye'de diyetin gümüşten hüküm ve edâsı müteʿâmel ve müteʿâref olarak hâlis gümüşten veznen edâ olunup hâlisi gışşına gâlib olan gümüş hükümde hâlis addolunur.

Binâenaleyh fî zamâninâ yirmi kuruş râic olan sîm-i mecîdiye seksen üç ayarında olmakla hâlisi mikdâr-ı gışşına gâlib olduğundan diyetin veznen mecîdiye ile edâsı câiz olup kıymetçe sîm-i mecîdiyeye mu'âdil olan sâir meskûkât-ı mütedâvile ile diyetin edâsı ancak tarafeynin rızâlarıyla câiz olur.

Keyfiyyet-i Te'diyesi

297. Mes'ele: Eimme-i erbaʿa indinde bi'l-ittifâk diyet, üç senede edâ olunmak üzere vakt-i hükümden iʿtibâren üç taksîtle edâ olunup katl-i hatâda diyet, kâtilin âkilesi üzerine lâzım olarak yüz devenin yirmisi ibn-i mehâz ve yirmisi bint-i mehâz ve yirmisi bint-i lebûn ve yirmisi hıkkadan ve yirmisi cezʿadan verilip, şibh-i amdde 289. mes'elede beyân olunacağı

üzere diyet-i mugallaza olmakla, beşer deve ziyâdesiyle ibn-i mehâzın mâʿadâsı olan dört nevʿ devenin her birinden yirmi beşer deve verilir. Binâenaleyh diyette tağlîz devede zâhir olup yirmi deve ziyâde[de]n ibârettir. **[142]**

Aʿzânın Erş ve Diyeti

298. Mes'ele: El ve ayak ve kulak ve dudak ve göz ve kaş ve kadınların memeleri ve meme başları gibi beden-i insândan çift olan aʿzânın her ikisi bir nefs-i kâmil addolunarak diyetleri diyet-i kâmile, yaʿnî nefsin tamâm-ı diyetidir. Yalnız tekinin diyeti diyet-i kâmilenin nısfıdır. Ricâlin memelerinin diyeti olmayıp onlarda hükûmet-i adl câridir.

299. Mes'ele: Hükûmet-i adl, baʿdel bür' kendisinde ayb ve noksânı mûcib bir eser kalan mecrûh, memlûk farz olunarak bir kere ol eserden sâlim olarak ve bir kere de ol eser ile muʿayeb olarak ehl-i hibre tarafından kıymet takdîr olunup beynlerindeki fark-ı noksân sâlimen kaçta bir ise, o nisbette diyetin mikdârıdır. Lisânla aklın diyetleri diyet-i kâmiledir.

Diyet-i Şerʿî

300. Mes'ele: Bir dirhem-i şerʿî on dört kırât ve bir kırât, mütevassıt olarak beş arpa tanesi mikdârı olmakla bir dirhem-i şerʿî mütevassıt yetmiş arpa mikdârı olur. Dînâr on dirhem-i şerʿî sîm-i hâlis kıymetinde altındır.

301. Mes'ele: *İbn-i mehâz*: İki yaşına giren erkek deve. *Bint-i mehâz*: Dişisi. *Bint-i lebûn*: Üç yaşında dişi deve. *Hıkka*: Dört yaşında dişi deve. *Cezʿa*: Beş yaşında dişi devedir.

Tilâvet-i Kırâatte Hükm-i Niyyet

وأما قراءة القرآن؛ قالوا: إن القرآن يخرج عن كونه قرآنًا بالقصد، فجوّزوا للجنب والحائض قراءةَ ما فيه من الأذكار بقصد الذكر والأدعية بقصد الدعاء.

302. Mes'ele: [143] 2049. mes'elede îzâh olunacağı üzere Kur'ân-ı Kerîm'in tilâvetinin cevâzı, niyyete tevakkuf eylemez ise de erkân-ı salâttan olmakla erkân-ı sâire gibi bazen sıhhati niyyetle meşrût olan namâzdan cüz' olarak ibâdet olması için tilâvet-i niyyet şarttır. Zîrâ fukahânın beyânlarına göre mahallinin gayrıda kasd ve niyyetle hükm-i Kur'ân tebeddül ederek cünüb ve hâyız ve nüfesâya tilâveti ve ale'l-ıtlâk muhdise mess harâm iken Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan *lâ İlâhe illâ hû* gibi ezkârı zikir kasdıyla ve

﴿رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً﴾[1] gibi edʿiyeyi müştemil olanları duʿâ niyyetiyle tilâvet ve misilleri tecvîz olunmuştır.

لكن أشكل عليه قولهم: «لو قرأ بقصد الذكر لا تبطل صلاته».

Ammâ mahallinde tilâvet olunursa hüküm, delîl-i zâhirine binâ olunarak âyât-ı sâire gibi kasd ve niyyetle tegayyür etmeyeceğinden mahall-i kırâat olan namâzda fâtihâ-yı şerîf her ne kadar duʿâ niyyetiyle tilâvet olunsa dahi vücûb-i kırâat sâkıt olarak namâz câiz olacağı gibi erkân ve edʿiyeyi müştemil olan âyât-ı mezkûreyi damm ve tilâvetle dahi hükm-i kırâatin bekâsına binâen namâz câiz olur. Binâenaleyh namâzda duʿâ ve zikir kasdıyla tilâvet olundukları hâlde namâzın adem-i fesâdıyla kasd-ı mezkûr ile hükm-i kırâatin tebeddülüne işkâl vârid olmaz.

وأجبْنا عنه في شرح الكنز: بأنه في محله فلا يتغير بعزيمته.

Zîrâ musannif-i allâmenin *Şerh-i Kenz*'de işkâl-i mezkûrden cevâb verdiği vechile kasd-ı mezkûr ile hükm-i tebeddül mahallinin gayrıda tilâvete mahsûs olup namâz gibi mahall-i tilâvette kırâat olunur ise tebeddül etmeyerek hükm-i Kur'ân bâkîdir.

303. Mes'ele: Ânifen beyân olunduğu üzere duʿâ ve ezkâr kasdıyla hükm-i Kur'ân tegayyür ve tebeddül mahallinin gayrıya mahsûs olarak mahallinde tilâvet olunursa bekâsına binâen

وقالوا: إن المأموم إذا قرأ الفاتحة في صلاة الجنازة بنية الذكر، لا تحرم عليه مع أنه تحرم عليه قراءتها في الصلاة.

Fukahânın beyânlarına göre cenâze namâzı meyyit için duʿâdan ibâret olarak mahall-i tilâvet olmayıp mahallinin gayrıda ise kasd-ı mezkûr ile hükm-i Kur'ân tebeddül ve tegayyür edeceğinden gerek imâm ve gerek cemâʿate cenâze namâzında fâtihâ-yı şerîfeyi duʿâ niyyetiyle tilâvet câize olup erkân-ı maʿlûmeden ibâret olan namâzlar ise mahall-i tilâvet olarak hükm-i Kur'ân tebeddül ve tegayyür etmeyip inde'l-Hanefî muktediye namâzda tilâvet gayr-ı câiz **[144]** olmakla her ne kadar duʿâ veya zikir kasdıyla olsa dahi fâtihâ-yı şerîfeyi cemâʿatin tilâvetleri harâmdır. Zîrâ mahall-i tilâvette duʿâ veya zikir niyyetiyle hükm-i Kur'ân tebeddül eylemez.

---

1 "Ey rabbimiz! Bize bu dünyada iyilik ver." Bakara, 2/201.

Niyyet-i Mücerredenin Hükmü

وأما الضمان؛ فهل يترتّب في شيء بمجرد النية من غير فعل؟ فقالوا في المُحرِم: إذا لَبس ثوبًا، ثم نزعه، ومِن قصده أن يعود إليه لا يتعدّد الجزاء، وإن قصد أن لا يعود إليه تعدّد الجزاء بلبسه.

304. Mes'ele: Savm ve salât emsâli sıhhatleri niyyetle meşrût olan efʿâl-i mükellef gibi bazı ahvâlde hükm-i şerʿî ne mücerred niyyet ve ne de mücerred fiil üzerine terettüb eylemeyip belki niyyete mukârenet şartıyla bi'l-mübâşere fiil üzerine terettüb edip ve bazen de elfâz-ı sarîha ile bilâ-niyyet nikâh ve talâk ve itâk ve beyʿ emsâli mücerred fiil üzerine terettüb ettiği gibi bazen de müslimin küfre ve müsâfirin ikâmete ve emvâl-i ticârette terk-i ticârete niyyet gibi terk kabîlinden olan husûsatta bilâ-fiil mücerred niyyet üzerine her birerlerinin hükm-i şerʿîleri terettüb edeceğinden fukahâ-yı izâm hazerâtının beyânlarına göre ihrâmda bulunan huccâc ve emsâline, dikişli elbise giymek mahzûrât-ı ihrâmdan olarak memnûʿ olduğundan, giyinirse ihrâm üzerine cinâyet olmakla cezâ olarak bir dem, yaʿnî kurbân lâzım gelip tekrâr giyinmek niyyetiyle çıkarıp da evvelki cezâyı edâ etmeden giyinir ise niyyet-i mezkûreye binâen tekrâr cezâ lâzım gelmez ise de bir daha giymemek niyyetiyle çıkarıp da tekrâr giyer ise cezâ teʿaddüd eder.

وقالوا في المودَع: إذا لبس ثوب الوديعة، ثم نزعه، ومن نيته أن يعود إلى لبسه، لم يبرأ من الضمان.

305. Mes'ele: 676. mes'elede beyân olunacağı ve 273. mes'elede de beyân olunduğu üzere fukahânın beyânlarına göre, bir kimse muhâfaza için vedîʿa olarak kendisine bırakılan sevbi, sâhibinin izni yok iken giymiş olsa emânete teʿaddî eylemiş olmakla **[145]** zâyiʿ olur veya ziyân târî olur ise damân lâzım gelip bilâ-ziyân tekrâr giymemek niyyetiyle çıkarır ise teʿaddî zâil olmakla 3439. mes'elede beyân olunacağı üzere bilâ-teʿaddî velâ-sunʿ zâyiʿ olsa damân îcâb eylemez ise de tekrâr giymek niyyetiyle çıkardıktan sonra her ne kadar bilâ-teʿaddî velâ-sunʿ zâyiʿ olsa dahi zâyiʿ olursa ol sevbi şerʿan dâmin olur.

İşte bu vechile muhrime ihrâmda lübs üzerine cezâ ve müstevdeʿa ziyaʿ üzerine damân, mücerred niyyet üzerine terettüb eylemiştir. Lâkin mûcib-i cezâ ve damân olan niyyet, emr-i kalbî olarak umûr-ı bâtineden olup

bir şeyin umûr-ı bâtinede delîl-i zâhiri emr-i bâtın makâmına kâim olarak الأمور بمقاصدها muktezâsınca hüküm, delîl-i mezkûr ile anlaşılacak kasda göre olmakla kable'l-hükm delîl-i mezkûru taharrî îcâb edeceğinden hükmedecek olan hâkimin ahvâl-i zâhire ile hasmın ahvâl-i kabliyesine vukûfla taʿyîn-i hükmü zekâsına muhavvel olmakla 222. mes'elede beyân olunduğu üzere mevkiʿ-i kazâda bulunan hâkimin hakîm, fehîm, müstakîm olarak emîn, mekîn, metîn olması lâzım gelir.

Hükmü't-Türûk

وأما التروك؛ كترك المنهي عنه، فذكروه في الأصول في بحث ما تترك به الحقيقة عند الكلام على حديث: «إنما الأعمال بالنيات»، وذكروه في نية الوضوء، وحاصله: أن ترك المنهي عنه لا يحتاج إلى نية للخروج عن عهدة النهي. وأما لحصول الثواب بأن كان كفا وهو أن تدعوه النفس إليه قادرًا على فعله فيكفّ نفسه عنه خوفًا من ربّه فهو مثاب، وإلا فلا ثواب على تركه، فلا يثاب على ترك الزنا وهو يصلي، ولا يثاب العنّين على ترك الزنا، ولا الأعمى على ترك النظر المحرّم.

306. Mes'ele: Me'mûrun bih olarak meşrûʿâttan meselâ, savm ve salât emsâli vâcibâtı terk üzerine istihkâk-ı ikâb ve sünen-i mü'ekkedeyi terk üzerine hirmân-i şefâʿat ve terk-i mubâh üzerine hasbe'l-kasd sevâb veya ikâb ve sirkat ve zinâ ve kazif **[146]** ve şürb-i hamr gibi gerek harâm ve gerek tahrîmen mekrûh olan menhiyyün anhleri terk ile gerek uhde-yi nehiyden hurûc ve gerekse üzerlerine sevâb ve istihkâk-ı ikâb gibi hükm-i şerʿîlerin terettübü niyyete mütevakkıf olup olmaması husûsunda niyyetin ahkâm-ı şerʿiyyesini beyân için usûl-i fıkıhta (إنما الأعمال بالنيات) hadîs-i şerîf üzerine cereyân eden kelâm sırasında … mes'elede beyân olunacağı üzere meselâ, mahall-i kelâmın delâleti gibi kendileriyle meʿânî-yi hakîkiyye terk olunan karîne-i mâniʿaların envâʿ ve ahvâlini ve kütüb-i fıkhiyyede vesâilden olarak abdestin sıhhatinde niyyetin şart olmadığını beyân bahsinde zikr olunan akvâl-i fukahânın hulâsası 36. mes'elede beyân olunduğu üzere (إنما الأعمال بالنيات) hadîs-i şerîfinde *aʿmâl,* amelin cemʿi olarak muʿarref bi'l-lâmi'l-istiğrâk olmakla gerek salât ve savm gibi aʿmâl-i cevârih ve gerekse kırâat-i Kur'ân ve evrâd ve ezkâr-ı kavliyye gibi aʿmâl-i lisân ve gerek ezkâr-ı kalbiyye ve türûk gibi aʿmâl-i kalbe şâmil olarak nehiylerde taleb-i keffe mevzûʿ olmakla menhiyyün anhleri terk, onları ityândan nefsi menʿ ve keften

ibâret olarak aʿmâl-i mükellefte dâhil olduğundan uhde-i nehiyden hurûcla zimmetinden vâcibi ıskât için niyyete muhtâc olmayarak velev bilâ-niyyet menhiyyâtı terkle nevâhîden ictinâb hâsıl olur ise de ityâna kâdir olarak onlardan nefsini menʿ üzerine sevâbın terettübüyle müsâb olmak لا ثواب إلا بالنية muktezâsınca niyyete muhtâc olmasıdır.

Zîrâ meselâ; ﴿وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾[1], ﴿وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَا﴾[2] gibi nehiylerde ikâbla vaʿîd ve ihâfenin menât ve illeti, menhiyyün anhleri irtikâb ve ityândan ibâret olmakla onlar üzerine azâb ve ikâbın intifâsında velev bilâ-niyyet mücerred onları terk kâfî ise de terk üzerine terettüb edecek sevâbın menâtı ityânlarına kâdir iken havf-ı İlâhîye binâen nehye imtisâl ile nefsi ityânlardan keff olup keff-i nefs ise amel-i kalb olarak aʿmâl-i mükellefden olmakla (إنما الأعمال بالنيات) muktezâsınca terk üzerine sevâb ve ityân üzerine istihkâk-ı ikâb gibi hükm-i şerʿî-yi uhrevînin terettübünde niyyete muhtâc ve mütevakkıftır.

Binâenaleyh mükellef ﴿وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَا﴾ ile menhiyyün anh olan zinâyı ityâna kâdir olup nefsinde kendisini onu ityân ve irtikâba dâʿî olarak havf-ı ilâhiye binâen nehiyden intihâ ve ictinâb **[147]** kasdıyla terk, yaʿnî nefsini ityândan keffle menʿ ederse müsâb olur ise de meselâ, namâzda veya uykuda bulunmak veya mecbûb veya innîn olmak gibi bir mâniʿin menʿiyle ityânından âciz olduğundan, terk ederse müsâb olmadığı gibi aʿmânın mehârime nazarı terki üzerine de sevâb terettüb eylemez. Zîrâ bunlara göre menhiyyün anhleri terk, ityânından nefislerini menʿ ile aʿmâl-i mükellefden olmayıp belki adem-i ityândan ibâret olup, adem-i ityân ise tavk-ı beşerden hâric olarak nehiyle mükellefün bih değildir ki menât sevâb olan niyyete muhtâc olsun. Zîrâ ﴿لَا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾[3] muktezâsınca teklîf, makdûr-i mükellef olan aʿmâle teʿalluk eder. İnnîn ve mecbûbe nazaran zinâyı ve aʿmâya nisbetle nazarı terk ise adem-i ityândan ibâret olup adem-i ityân veya terk ise makdûr-i beşer değildir.

وعلى هذا، قالوا في الزكاة: لو نوى ما للتجارة أن يكون للخدمة كان للخدمة وإن لم يعمل بخلاف عكسه، وهو ما إذا نوى فيما كان للخدمة أن يكون للتجارة لا

1 "Zalimlerin yanında olmayın." Hûd, 11/113.
2 "Zinaya yaklaşmayınız." İsrâ, 17/32.
3 "Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar." Bakara, 2/286.

يكون للتجارة حتى يعمل للتجارة؛ لأن التجارة عمل فلا يتم بمجرد النية، والخدمة ترك للتجارة فتتم بها.

307. Mes'ele: İtyânına kâdir olanlara göre gerek me'mûrun bih olarak meşrûʿları ve gerek menhiyyün anh olarak menhîleri terk, onları ityândan nefislerini menʿ ve kefften ibâret olarak amel kabîlinden olmakla her ne kadar uhde-yi nehiyden hurûc için menhiyyün anhleri terk, niyyete muhtâc değil ise de me'mûrun bihleri terk üzerine istihkâk-ı ikâb ve menhiyyün anhleri terk üzerine husûl-i sevâb husûsunda niyyete muhtâc olup ityânlarına kâdir olmayanlara göre terk, adem-i ityândan ibâret olup adem ise kudret-i beşerden hâric olarak adem-i ityân maʿnâsına terk üzerine sevâb ve ikâb gibi hükm-i şerʿî terettüb etmeyeceğinden fukahâ-yı izâm hazerâtının kitâb-ı zekâtta beyânlarına göre ticâret kasdıyla alınan köle veya câriyeyi istihdâma ve emvâl-i sâireyi def-iʿ hâcet **[148]** için terk-i ticâretle istiʿmâl ve istihdâmlarına niyyet edilse her ne kadar istihdâm ve istiʿmâl edilmeseler bile mücerred terk-i ticârete niyyetle hizmet ve istiʿmâl için havâic-i asliyyeden olarak vücûb-i zekâtlarının sukûtuyla hükm-i şerʿî terettüb eder.

Zîrâ 304. mes'elede beyân olunduğu, 675. mes'elede beyân olunacağı üzere terk, mücerred niyyetle tamâm olarak muktezâ-yı niyyet olan hükm-i şerʿî terettüb eder. Lâkin istihdâm ve istiʿmâl gibi havâic-i asliyyeden olmak üzere alınmış olanlar bi'l-fiil mübâdele ve mübâyeʿa ile akd-i ticârete mukârin olmadıkça mücerred ticârete niyyetle emvâl-i ticâretten olarak muktezâ-yı niyyet olan vücûb-ı zekât gibi hükm-i şerʿî terettüb eylemez. Binâenaleyh her ne kadar havelân-ı havl bulunsa dahi zekâtları lâzım gelmez. Zîrâ ticâret kâr kasdıyla bi't-terâzî malı mala mübâdele ile değişmekten ibâret olarak fiil olup, fiil ise bilâ-mübâşere terk gibi mücerred niyyetle tamâm olmayacağından bilâ-fasl mücerred niyyet üzerine hükm-i şerʿî terettüb eylemez. Ammâ hizmet ve istiʿmâli terk ticâretten ibâret olmakla mücerred niyyetle tamâm olarak niyyet-i mücerrede üzerine hükm-i şerʿî terettüb eder.

Hükm-i Mezkûrun Nazîreleri

قالوا: ونظيره المقيم والصائم والكافر والمعلوفة حيث لا يكون مسافرًا ولا مفطِرًا ولا مسلمًا ولا سائمةً بمجرد النية، ويكون مقيمًا وصائمًا وكافرًا ومعلوفة بمجرد النيّة؛

لأنها ترك العمل، كما ذكره الزيلعي.

308. Mes'ele: Fukahâ-yı izâm hazerâtının beyânlarına göre ahkâm-ı mezkûrenin nazîreleri *sefer*; lâ ekall on sekiz sâatlik bir mesâfeye gitmek kasdıyla mukîm olduğu beldenin umrânını tecâvüzden ve *iftâr;* hâl-i sıyâmda ekl ve şürb emsâli muftırâtı ekl ve şürbden ve *İslâm*; kalben tasdîkle lisânen ikrâr ve evâmire inkıyâd ve nevâhîden ictinâbdan ve *isâme*; döl ve döşüyle ve sâir menâfiʿiyle istifâde niyyetiyle koyun ve keçi ve sığır ve manda ve deve gibi behâimin, senenin ekserisini kırda otlatmaktan ibâret olarak fiil olup fiil ise bilâ-mübâşere mücerred niyyetle tamâm olmayacağından bi'l-fiil bunlara mübâşeret olunmadıkça mücerred sefere niyyetle mukîm müsâfir ve İslâm'a niyyetle gayr-i müslim müslümân ve yem ve samanla beslenen hayvânlar sâime olmazlar ise de bunların aksleri terk olarak mücerred niyyetle tamâm olmakla, mücerred ikâmete niyyetle müsâfir mukîm ve imsâka niyyetle gayr-ı sâim sâim ve küfre niyyetle müslim kâfir ve isâmeye niyyetle maʿlûfe sâime olarak üzerlerine hükm-i şerʿîleri terettüb eder. Zîrâ *Zeylaʿî*'nin beyânına göre bunların cümlesi terk-i amelden ibâret olarak niyyetle tamâm olurlar. **[149]**

[İKİNCİ KÂİDE: BİR İŞTEN MAKSAD NE İSE HÜKÜM ONA GÖREDİR]

القاعدة الثانية: [الأمور بمقاصدها]

ومن هنا، وممّا قدّمناه في المباحات وممّا سنذكره عن المشايخ صحّ لنا وضع قاعدة للفقه هي الثانية: «الأمور بمقاصدها»، كما علمته في التروك.

309. Mes'ele: Gerek لا ثواب إلا بالنية külliyyesine tefrîʿan, ânifen Zeylaʿî'den naklen ticârette mücerred terk-i ticâretle istiʿmâl ve istihdâma niyyetle her ne kadar istihdâm ve istiʿmâl olunmasa bile havâic-i asliyyeden olarak vücûb-i zekâtın sukûtu ve gerekse 233. mes'elede beyân olunduğu üzere ihdâs ve ityânına teʿalluk eden niyyetin ihtilâfıyla mubâhların sıfatları muhtelif olarak şey'-i vâhidin hem hill ve hem hurmet ve hem vâcib ve hem de harâm olması gibi muktezâ-yı niyyetle hükümlerinin tebeddül ve ihtilâfından ve gerekse ber-vech-i âtî meşâyih-i fukahâdan niyyete müteʿallik zikr ve beyân olunacak efʿâl-i mükellefe dâir mesâil-i şerʿiyyelere

binâen gerek vesâil ve gerek mesâili ibâdete ve gerek muʿâmelâta teʿalluk eden ebhâs-ı niyyete dâir ikinci derecede bir kâide-i külliyye-i fıkhiyyenin dahi vazʿı sahîh olup o da الأمور بمقاصدها külliyyesidir ki, "Bir işten maksad ne ise hüküm ona göredir." demek olmakla bu kâide dahi gerek ibâdât ve gerek muʿâmelât ve sâireye dâir birtakım kavâʿid-i fıkhiyye dahi intâc edeceğinden kâide-i mezkûre aslu'l-usûldür.

310. Mes'ele: Kâide-i mezkûrede fenn-i evvelin nev-iʿ evvelinin müştemil olduğu kavâʿid-i sittenin ikincisi olup لا ثواب إلا بالنية kâidesi gibi bi'l-iktizâ (إنما الأعمال بالنيات) hadîs-i şerîfinden istinbât olunarak onun muktezâsıdır ki 306. mes'elede hükm-i türûku beyânında anlaşıldığı üzere bir işten fâil-i mükellefin maksadı her ne ise fiilin üzerine terettüb edecek hüküm de ol maksadın muktezâsı olarak kasd-ı mükellefin ihtilâfıyla muhtelif olur. **[150]**

Tahlîl

311. Mes'ele: *Umûr* lügatte; hâl ve fiil ve hâdise maʿnâlarına emrin cemʿi olup, makâsıd da niyyet ve kasıt maʿnâsına *maksad*ın cemʿi olarak ﴿وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ﴾[1] ve ﴿وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ﴾[2] âyet-i celîlelerinde olduğu üzere bu makâmda olduğu gibi cemʿi *umûr* gelir. Istılâh-ı usûliyyûnda emir; alâ tarîki'l-istiʿlâen taleb-i fiil maʿnâsına masdar ve ism-i masdar olarak nehiy mukâbili olup Fârisî'de fermân ve Türkî'de buyuruk ve buyuruldu taʿbîr olunarak cemʿi evâmir gelir.

Binâenaleyh bu makâmda lafzının delâletiyle ahvâl ve efʿâl ve havâdis maʿnâlarına olup hâsıl-ı ibâre حكم أفعال المكلف بمقتضى مقاصده demek takdîrinde olup efʿâl-i mükellefin hükmü, muktezâ-yı makâsıd-ı dîniyyeye göredir, demektir. Zîrâ *el-umûr* demek, حكم أمور المكلف demek olup bi'l-cümle efʿâl-i kulûb ve aʿmâl-i cevâriha şâmil olarak gerek kalben ve gerek kavlen ve gerek fiilen mükellefden sudûr edecek cemîʿ-i aʿmâl ve hâdisenin hükmü, fâil-i mükellefin kasd ve niyyetinin muktezâsıdır, demek olur.

Binâenaleyh kasd-ı mezkûrun muktezâsı olan hüküm, gerek sıhhat ve fesâd ve cevâz ve adem-i cevâz gibi hükm-i dünyevîye haml olunsun ve gerek tâʿat üzerine sevâb ve maʿsiyet üzerine istihkâk-ı ikâb gibi hükm-i

1 "Her iş O'na döndürülür." Hûd, 11/123.
2 "Firavun'un emri isabetli değildi." Hûd, 11/97.

uhrevîye mahmûl bulunsun, fiil-i mükellef üzerine terettüb edeceğinden savm ve salât ve zekât ve hac gibi ibâdât ve beyʿ ve şirâ ve icâre ve talâk ve itâk ve icâre ve gasb emsâli muʿâmelâtın ahkâm-ı şerʿiyyeleri bi'l-mübâşere ityân ve edâ ile fiil-i mükellefe mukârin olmadıkça niyyet-i mücerrede üzerine terettüb eylemez. Zîrâ 308. mes'elede beyân olunduğu üzere efʿâl ve aʿmâl makûlesi olan hâdise mücerred niyyetle tamâm olmayacaklarından muktezâ-yı niyyet olarak üzerlerine terettüb edecek ahkâm-ı şerʿiyyenin terettübünde bi'l-fiil mübâşeret lâzım olmakla bilâ-mübâşere mücerred niyyetle aʿmâl-i mezkûreden **[151]** hiçbirisi müteʿallak-ı hüküm olarak vâkiʿ olmazlar ise de 305. mes'elede beyân olunduğu üzere ihrâmda cinâyet-i hâc ve teʿaddî-yi vedîʿada olduğu gibi emvâl-i ticârette istihdâm ve istiʿmâle ve ikâmete ve sıyâma ve sâimeyi istihdâma niyyet emsâli terk kabîlinden olanlar mücerred niyyetle tamâm olarak bilâ-mübâşere mücerred niyyet üzerine hükm-i şerʿîleri terettüb eder.

312. Mes'ele: Ânifen beyân olunduğu üzere *umûr* emrin cemʿi olup, cemʿ sîgaları ise vazʿ olundukları maʿnâların sâdık oldukları efrâda hükümlerinin teʿalluk ve şumûlünü ifâde eylemesi karînesiyle, dâhil olan harf-i taʿrîf de istiğrâka mahmûl olarak medhûlü bulunan umûrun sâdıka olduğu cemʿ-i efrâda isbât ve îcâb veya nefy ve selble hükmün şümûlünü ifâde etmekle gerek zâhir ve gerek bâtın-ı aʿmâl ve akâidin hükümleri teʿalluk edecek kasd ve niyyete göre olarak haber niyyetiyle vukûʿ bulan aʿmâl ve iʿtikâd üzerine isâbe ve hilâfı üzerine istihkâk-ı ikâbla hükm olunacağından bir yetîmi taʿlîm ve terbiye ile saʿâdet-i âtiyesini te'mîn niyyetiyle vukûʿ bulan tekdîr ve tevbîh ve tazyîk ve darb emsâli efʿâl-i mükellef tâʿat olarak üzerine isâbe ve ihânet ve izlâl kasdıyla olursa ayn-ı fiil maʿsiyet olarak istihkâk-ı ikâb gibi fiil-i vâhid üzerine ihtilâf kasd ve niyyetle ahkâm-ı muhtelife terettüb eder. Zîrâ kâide-i mezkûre muktezâsınca bir işten maksad-ı mükellef her ne ise terettüb edecek hüküm ona göre olmakla, maksadın ihtilâfıyla terettüb edecek hükmün ihtilâfı zarûrîdir.

Lâkin 294. mes'elede beyân olunduğu üzere kasd, insâna nazaran umûr-ı bâtineden olup bir şeyin umûr-ı bâtinede zâhir olan delîli ol şey makâmına kâim olarak verilecek hüküm delîl-i zâhirine göre olacağından katl-i amdde âlet-i katl, amd ve kasd makâmına kâim olarak tefrîk-i aʿzâ eden âletle katlde kısâs ve diğerlerinde diyetle hükm olunur.

وذكر قاضيخان في فتاواه: أن بيع العصير ممّن يتخذه خمرًا إن قصد به التجارة فلا يحرم، وإن قصد به لأجل التخمير حرم. وكذا غرس الكرم، انتهى.

313. Mes'ele: [**152**] *Fetâvâ-yı Kâdîhân*'da beyân olunduğuna göre mücerred ticâret niyyetiyle şarab yapana şırayı satmak inde'l-İmâm mubâh olup, şarab yapmak kasdıyla satar ise kâide-i mezkûre muktezâsınca harâm olur. Zîrâ evvelki sûrette bey'den mükellefin maksadı, mücerred ticâret olup ticâret ise ﴿وَأَحَلَّ اللهُ الْبَيْعَ﴾[1] muktezâsınca mubâh olarak helâl olup ikincide maksadı, hurmete i'âne olup bu ise ﴿وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾[2] muktezâsı üzere harâmdır.

İşte kâide-i mezkûrenin muktezâsı olarak ayn-ı fiile te'alluk eden niyyetin ihtilâfıyla hill ve hurmetle hükmü muhtelif olup şarab yapacağı ma'lûm değil ise bey' bi'l-ittifâk câizdir.

314. Mes'ele: Kâide-i mezkûre muktezâsınca üzüm ve meyvesiyle sûret-i meşrû'ada istifâde niyyetiyle asma ve sâir eşcâr-ı müsmire dikmek mubâh, belki sadaka-yı câriye olmak kasdıyla müstehab olarak helâl iken, şarap yaptırmak niyyetiyle harâm olarak ihdâsına te'alluk eden niyyetin ihtilâfıyla üzerine terettüb edecek hüküm hill ve hurmet beyninde dâirdir.

وعلى هذا عصير العنب بقصد الخلية أو الخمرية. والهجر فوق ثلاث دائر مع القصد، فإن قصد هجر المسلم حرم وإلا لا.

315. Mes'ele: İşte kâide-i mezkûre muktezâsınca üzümü sirke veya şarab yapmak veya yaptırmak niyyetiyle şıra yapıp veya yaptıranın hükümleri de ihtilâf-ı niyyetle hill ile hurmet beyninde dâir olarak muhtelif olduğu gibi bir müslimin bilâ-mûceb-i şer'î diğer müslime üç günden ziyâde dargınlıkla hicrânı, ya'ni görüşüp konuşmaması (لا يَحِل لِمؤمنٍ أنْ يَهجرَ مؤمنا فوق ثلاثٍ، فإنْ مرَّ به فليلقه وليسلِّم عليه، فإن ردَّ فقد اشتركا في الأجر، وإن لم يرد عليه فقد باء بالإثم)[3] muktezâsı üzere [**153**] bir emr-i meşrû' kasdına müstenid olursa bilâ-takdîr müddeti câiz, belki hasbe'l-îcâb müstehab olup hilâfı hâlinde harâm olarak ihtilâf-ı niyyetle hükmü muhteliftir.

---

1 "Allah alım satımı helâl kılmıştır." Bakara, 2/275.

2 "Günah ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın." Mâide, 5/2.

3 "Bir müminin, bir müminden üç günden fazla küs kalması helal değildir. Yanından geçerse hemen onu karşılasın ve selamını versin. Selamını alırsa her ikisi de sevapta ortak olmuş olurlar, şayet selamını almaz ise o zamân günahkar olmuş olur." Buhârî, "İsti'zân", 9, r. 6237; Müslim, "Birr", 23.

Hükmü'l-İhdâd

والإحداد للمرأة على ميت غير زوجها فوق ثلاث دائر مع القصد، فإن قصدت ترك الزينة والتطيب لأجل الميت حرم عليها، وإلا فلا.

316. Mes'ele: *İhdâd* ve *hidâd* lügatte; kocası vefât eden kadının niʿmet-i izdivâcından hirmânı üzerine iddet tarafında yas tutup hüzün ve kederiyle zîb ve zînetleri terk eylemesi maʿnâsına ve katʿ maʿnâsına -cîm ile- *cidâd* dahi mervî olup kasd-ı mezkûre binâen mezbûrenin müddet-i iddetinde tezyînâttan münkatıʿ olması maʿnâsına olup, şerʿde gerek talâk-ı bâin ve gerek vefât-ı zevc iddetinde hemseri bulunan zevcinden müfârakatı üzerine izhâr-ı hüzün ve keder için bilâ-özr elbise-i fâhire iktisâ ve ıtriyyât ve kına ve sürme gibi müzeyyenâtla tezyîni terk eylemesidir ki, zevcinden başka meyyit için üç günden ziyâdesi kasd u niyyetin ihtilâfıyla muhtelif olarak hill ile hurmet beyninde dâir olup *Fethü'l-Kadîr*'in beyânına göre zevcinden mâʿadâ usûl ve fürûʿu ve sâir akrabâ ve teʿallukâtından birinin vefâtı üzerine alâmet-i hüzn olmak üzere icrâsının adem-i vücûbunda ihtilâf olmayıp ibâhasında ihtilâf olunarak İmâm Muhammad hazretleri *Nevâdir*'de pederi veya vâlidesi veya evlâdı veya karındaşları gibi akrâbasından biri vefât eden kadını (لا تحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر أن تحد فوق ثلاث إلاّ على زوج أربعة أشهر وعشرا)[1] ve diğer hadîs-i şerîfte (لا تلبس المُتوفى عنها زوجها المعصفر من الثياب، ولا الحلي، ولا تختضب، ولا تكتحل)[2] hadîs-i şerîfleri muktezâsı üzere üç günden ziyâde terk-i ziynet ve tıyble ihdâd helâl olmayıp gerek talâk-ı bâin ve gerek vefât-ı zevcle kocasından mufârakatı üzerine her ne kadar câriye olup veya kable't-tatlîk ve kable'l-vefât kocası terk-i ihdâdla emrederek ruhsat vermiş olsa bile hakk-ı şerʿ olarak müddet-i iddet zarfında ihdâd vâcib olup kocası izin vermedikçe sâir teʿallukâtının vefâtı üzerine üç günden ziyâdesi harâmdır. Ammâ ziynet zevcin kendi hakkı olmakla ziyâdeye izin verir ise mubâh olup beyân olunduğu üzere **[154]** mâtem kasdıyla olmayıp da adem-i rağbetine mebnî olur veya fesekanın nazar-ı tasallutunun defʿi için olursa bilâ-müddet helâl ve mubâh olur.

317. Mes'ele: Mükellefe olmadıklarından gayr-i müslime ve sağîre ve mecnûne ve maʿtûhe üzerlerine ve niʿmet-i nikâh ve izdivâcdan mahrûmiyet bulunmadığından ıtk olunan veya efendisi vefât eden ümm-i veled ve

1 Buhârî, "Cenâiz", 30, r. 1280; Müslim, "Talâk", 58.

2 Ebû Dâvûd, "Talâk", 47, r. 2304; Ahmed b. Hanbel, XLIV, 205, r. 26581; Beyhakî, *es-Sünenü's-Sağîr*, III, 165, r. 2819; İbn Hibbân, *Sahîh*, X, 144, r. 4306.

nikâh-ı fâsid ve şübhe-i vat' ve talâk-ı ric'î iddetlerinde bulunan kadınlara ihdâd gayrı lâzımdır.

وكذا قولهم: إن المصلي إذا قرأ آية من القرآن جوابًا لكلام بطلت صلاته، وكذا إذا أُخبِر المصلّي بما يَسُرُّه، فقال: «الحمد لله» قاصدًا الشكر بطلت صلاته، أو بما يسوءه فقال: «لا حول ولا قوة إلا بالله»، أو بموت إنسان فقال: « إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ» قاصدًا له بطلت صلاته.

Namâzda Tilâvet-i Âyetle Cevâbın Hükmü

318. Mes'ele: Kırâat namâzın erkânından olmakla tilâvet îcâbına göre farz veya vâcib veya müstehab olarak lâzım olduğu hâlde الأمور بمقاصدها muktezâsınca ihtilâf-ı niyyetle hükm-i tilâvet dahi muhtelif olarak fukahânın beyânlarına göre namâzda bulunan kimseye hâricden أمع الله إله؟[1] diyen kimseye cevâb kasdıyla musallînin ﴿لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ﴾[2] âyeti tilâvetiyle, وما مالك؟[3] diye suâl edene ﴿الْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ﴾[4] diyerek, ومن أين جئت؟[5] diye suâle ﴿وَبِئْرٍ مُعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَشِيدٍ﴾[6], وما تلك بيمينك؟[7] diyene ﴿هِيَ عَصَايَ﴾[8] âyetlerini cevâb kasdıyla tilâvetiyle namâz fâsid olur ise de mücerred tilâvet-i Kur'ân kasdıyla okumakla fâsid olmaz. İşte tilâvetle namâzın butlân ve adem-i butlânı ihtilâf-ı kasdla muhtelif olarak tâlînin tilâvetten maksadına göre hükm-i şer'î îcâb eder.

319. Mes'ele: Ve kezâ 710. mes'elede beyân olunacağı üzere namâzda iken mûcib-i meserret olarak vâki' olan tebşîre cevâben teşekkür kasdıyla ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾[9] tilâveti ve mûcib-i hüzn ve keder olan ahbâra cevâben لا حول ولا قوة إلا بالله[10] demesiyle ve haber-i vefâta cevâben istircâ' kasdıyla ﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾[11] âyetini tilâvetle namâzı bâtıl olup **[155]** tilâvet-i Kur'ân kasdıyla fâsid olmaz. Binâenaleyh 302. mes'elede beyân olunduğu üzere mahallinin gayrıda ihtilâf-ı niyyetle hükm-i Kur'ân tegayyür ederek cevâb kasdıyla kelâm-ı fâsid hükmünde olarak müfsidât-ı salâttan ma'dûd oluyor.

1 Allah'tan başka ilah var mıdır?
2 "O'ndan başka ilah yoktur." Tevbe, 9/129.
3 Nelere mâliksin?
4 "Atları, katırları, eşekleri de…" Nahl, 16/8.
5 Nereden geldin?
6 "Nice kuyular, nice görkemli köşk var!" Hac, 22/45.
7 Sağ elindeki nedir?
8 "O benim asâmdır." Tâhâ, 20/18.
9 "Hamd, Allahu Teâlâ'ya mahsustur." Fatiha, 1/1.
10 Güç ve kuvvet ancak Allahu Teâlâ'dandır.
11 "Doğrusu biz Allah'a aidiz ve kuşkusuz O'na döneceğiz." Bakara, 2/156.

وكذا قولهم بكفره: إذا قرأ القرآن في معرض كلام الناس، كما إذا اجتمعوا فقرأ ﴿فجمعناهم جمعًا﴾، وكذا إذا قرأ ﴿وكأسًا دهاقًا﴾ عند رؤية كأس، وله نظائر كثيرة في ألفاظ التكفير كلّها ترجع إلى قصد الاستخفاف به.

320. Mes'ele: Ve kezâ fukahânın beyânlarına göre birtakım süfehâ ve füsekâ meclis-i fısk ve fücûrda toplanıp da bu hâllerine telmîhen[1] ﴿فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعًا﴾ âyet-i celîlesini tilâvet ettikleri gibi muhill-i taʿzîm ve hürmet olan mahalde Kur'ân-ı Kerîm'i tilâvet edenlerin ve kezâ işret ve hezeyân meclisinde kadehi görünce[2] ﴿وَكَأْسًا دِهَاقًا﴾ âyet-i celîlesini tilâvet edenlerin küfrüyle hükm olunur. Zîrâ bunların bu hâlde ve böyle mahalde Kur'ân-ı Kerîm'i tilâvetleri lehv ve hezeyânla hakaret kasdına delîl-i zâhir olup bu ise كل إناء يترشح بما فيه[3] muktezâsınca tebeddül-i iʿtirâflarını ifâde ederek onun muktezâsı olan ikfârla hüküm îcâb eder. Bu vechile ikfâr îcâb eden elfâz bâbında bunların pek çok nazîreleri olup cümlesi vâcibü'l-ihtirâm olan Kur'ân-ı Kerîm'i istihfâf kasdına râciʿ olarak mûcib-i ikfârdır.

وقال قاضيخان: الفقاعي إذا قال عند فتح الفقّاع للمشتري: «صلِّ على محمد»، قالوا: يكون آثمًا، وكذا الحارس إذا قال في الحراسة: «لا إله إلا الله» يعني: لأجلها للإعلام بأنه مستيقظ، بخلاف العالم إذا قال في المجلس: «صلّوا على النبي» فإنه يثاب على ذلك، وكذا القارئ إذا قال: «كبِّروا» يثاب؛ لأن الحارس والفقاعي يأخذان بذلك أجرًا.

321. Mes'ele: Kâdîhân'ın beyânına göre şerbetçinin kendisini erbâb-ı salâhtan gösterip müşterîleri iğfâl ederek kandırmak niyyetiyle şerbet kabının ağzını açar iken صلى الله على سيدنا محمد **[156]** diyerek salavât-i şerîfeyi âlet-i tezvîr ittihâzı ve kezâ bekçinin sârika karşı kendisinin uyanık olduğunu iʿlâm ve iʿlân kasdıyla لا إله إلا الله diyerek kelime-i münciye-i tevhîdi maksad-ı hissîsini ifâdeye âlet ittihâz eylemesi muhill-i taʿzîm olmakla fukahânın beyânlarına göre günahtır. Zîrâ onları bu makâmda îrâdları kâide-i mezkûre muktezâsınca tezvîrât kasdına âlet ittihâz ettiklerine delîl-i zâhir olmakla ona göre hüküm îcâb eder. Ammâ kurbet ve tevhîd ve zikir kasdıyla tekellüm ve tilâvet edilseler (من قال لا إله إلا الله فقد دخل الجنة)[4] ve (مَن صلَّى

1 "Böylece onları bütünüyle bir araya getirmişizdir." Kehf, 18/99.
2 "Dolu dolu kadehler." Nebe, 78/34.
3 Her kap içindekini dışa sızdırır.
4 "Kim 'Allah'tan başka ilah yoktur.' dese cennete girer." Tirmizî, "Îmân", 17, r. 2638; Ahmed b. Hanbel, XXXII, 465, r. 19689.

[1](علىّ مرةً، صلى الله تعالى عليه عشر مرات) muktezâlarınca lâ ekall on misli rahmet-i ilâhiyyeye mazhar olarak duhûl-i cennetle mübeşşer olurlar.

Salavât-ı Şerîfenin Ahkâm-ı Şerʿiyyesi

322. Mes'ele: Salavât-ı şerîfenin zikri îcâbına göre farz, vâcib, sünnet, müstehab, harâm, mekrûh olabilir. Zîrâ [2]﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ muktezâsınca her müslime ömründe bir defa salavât-ı şerîfe getirmek farz olup [3](رغم أنف رجل ذكرت عنده فلم يصل عليَّ) ve [4](من نسى الصلاة عليَّ فقد أخطأ الطريق) ve [5](من ذكرت عنده فلم يصل عليَّ فقد شقي) ve [6](من الجفاء أن أذكر عند الرجل فلم يصل) gibi ehâdîs-i şerîfelerde ism-i pâk-ı risâletleri zikr olunup da baʿde'l-istimâʿ terk-i salât üzerine gam ve ibʿâd ve şekâ ve buhl ve cefâ gibi mûcib-i ikâb olan hâlleriyle ihâfe buyurulması Hazret-i Peygamber'in ism-i şerîflerini işitenlere salavât-ı şerîfe getirmesinin vücûbunu ifâde eder. Zîrâ istihkâk-ı ikâb terk-i vâcibin muktezâsıdır ve mutlaka namâzların kâʿde-yi ahîresinde baʿde't-teşehhüd ve salât-ı zuhr ve cumʿadan evvel ve baʿde'l-cumʿa kılınan dörder rekʿat sünnet-i mü'ekkedeleri, gayr-ı sâir sünnetleri her kaʿdelerinde sünnet ve salavât-ı şerîfeye müdâvemet **[157]** müstehab ve farz-ı zuhr ve cumʿa-nın dörder rekʿat sünnet-i mü'ekkedelerinin kaʿde-i ûlâlarında mekrûh ve beyân olunduğu vechile tâcirin müşterî celbi için âlet-i tezvîn ittihâz ederek semʿa tarîkiyle muhill-i taʿzîm olmakla harâmdır.

323. Mes'ele: *Nehr*'in beyânına göre namâzda sinnen bâliğ olarak getirmiş olduğu salavât-ı şerîfeyle ömründe bir kere farz olan salavât-ı şerîfe sâkıt olur.

Tenbîh

324. Mes'ele: Hazret-i Peygamber'in kendisine salavât-ı şerîfe getirmesi farz veya vâcib değildir. Zîrâ [7]﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ hitâbıyla

---

1 "Kim bana bir kez salât ederse Allahu Teâlâ o kimseye on katıyla muamele eder." Müslim, "Salât", 70; Ebû Dâvûd, "Salât", 36, r. 523.

2 "Ey iman edenler, siz de ona salât ve selâm okuyun." Ahzâb, 33/56.

3 "Yanında ismim anıldığı hâlde bana salât ü selâm getirmeyenin burnu sürtülsün." Tirmizî, "Daavât", 114, r. 3545; Ahmed b. Hanbel, XII, 421, r. 7451; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IV, 500, r. 8504.

4 "Bana salât etmeyi unutan kimse (cennetin) yolundan sapmıştır." Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, III, 91.

5 "Yanında ismim anıldığı halde bana salât getirmeyen kimse günahkar olmuştur." Taberânî, *el-Mucemü'l-Evsat*, IV, 162, r. 3871; Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, I, 224, r. 644.

6 "Birisinin yanında ismim anılıp da salat getirilmezse bu cefadandır." Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, I, 491, r. 2156.

7 "Ey iman edenler, siz de ona salât ve selâm ediniz." Ahzâb, 33/56.

muhatab ümmet olup kendileri muhâtab ve mükellef değillerdir. Zîrâ usûlde beyân olunduğu üzere her ne kadar Resûl-i Ekrem *sallallâhu teʿâlâ aleyhi ve sellem* Efendimiz hazretleri يا ايها الناس veya عبادي gibi hitâbât-ı ilâhiyye ile muhâtab ise de يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ hitâbı kendilerine şâmil değildir. Çünkü insâna nisbet olunan salât, duʿâ maʿnâsına olup her şahıs nefsi için duʿâ ederek hayr talebinde mecbûr ve meclûb olmakla nefsi için duʿâda külfet ve meşakkat olmaz. Hâlbuki hitâb teklîften olmakla ibtilâ için hitâbla teklîf kendisinde külfet ve meşakkat ve tabʿına münâferet bulunan şeylerde bulunur. Binâenaleyh ﴿ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ﴾[1] misillü hitâblar îcâba mahmûl olmayıp belki nedb içindir. Onun için hadîs-i kudsîde (مَن شَغَله ذكري عن مسئلتي أعطيتُه فوق ما أُعطيَ السَّائلين)[2] buyurulmuştur.

Salavât-ı Şerîfenin Hükm-i Tekerrürü

325. Mes'ele: Her defa ism-i Nebî aleyhi's-selâm zikr olundukça zikredene ve işitene salavât-ı şerîfenin tekerrür-i vücûbunda Tahâvî ile Ebü'l-Hasen el-Kerhî hazretleri ihtilâf edip sahîh olarak Tahâvî'ye göre muhtâr olan her ne kadar meclis-i vâhidde olsa bile sebeb-i vücûb olan zikr-i Resûlillâh tekerrür ettikçe müsebbeb olan **[158]** vücûb-i salâtın da tekerrürüdür. Binâenaleyh vücûb-i salâtın tekerrürü emrin muktezâsı olmayıp belki namâz gibi tekerrür-i sebebin muktezâsı olup hakk-ı abd olarak zimmet-i mükellefte deyn olmakla terki hâlinde kazâsı lâzım gelir. İmâm Kerhî'ye göre muhtâr olan meclis-i vâhidde ism-i Nebînin tekerrürü hâlinde tekerrür-i salâtın müstehab olmasıdır ve müftâ bih olan da bu ise de Halebî ve başkalarının tahkîk ve tashîhlerine göre mezheb-i muhtârdan muʿtemed olan İmâm Tahâvî'nin dediği gibi sebeb-i vücûb olan zikrin tekerrürüyle sebeb olan vücûb-i salâtın tekerrürüdür. Zîrâ (رغم أنف رجل ذكرت عنده فلم يصل علي)[3] gibi sebkat eden ehâdîs-i şerîfenin zâhir-i müfâdları vücûbun tekerrürüdür.

326. Mes'ele: Namâzda ism-i Bârî zikrinde *celle celâlühû ve amme nevâlühû* ve ism-i nebî zikrinde *sallallahu Teʿâlâ aleyhi ve sellem* ve ism-i sahâbî zikrinde *radıyallâhu anhu* ve kırâat-i imâma *sadakallahu'l-azîm* emsâli ile

---

1 "Bana dua edin, duanızı kabul edeyim." Ğâfir, 40/60.

2 "Kim (Kur'ân'ı okuma) meşguliyeti sebebiyle benim zikrimden ve benden istemekten geri kalırsa, ben ona isteyenlere verdiğimin en üstününü veririm." Tirmizî, "Fedâil", 25, r. 2926; Taberânî, *ed-Duâ*, III, 1628, r. 1851.

3 "Yanında ismim anıldığı hâlde bana salât ü selâm getirmeyenin burnu sürtülsün." Tirmizî, "Daavât", 114, r. 3545; Ahmed b. Hanbel, XII, 421, r. 7451; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IV, 500, r. 8504.

cevâb kasd olunursa kâide-i mezkûre muktezâsınca kelâm-ı nâsdan olmakla ifsâd-ı salâtla hükm olunur.

327. Mes'ele: Vâizlerin ibtidâ-yı vaazda yaptıkları gibi bir âlim mecliste salavât-ı şerîf teklîfiyle صلوا على النبي، صلى الله تعالى عليه وسلم diyerek veya bir gâzîyi aʿdâ üzerine hucûmla te'mîni galebe kasdıyla كبِّروا diyerek tekbîr ile teklîf ve kendilerinin kurbet ve tâʿat niyyetiyle salât ve tekbîr getirmeleri şerbetçi ve bekçinin hilâfına olarak müstehab olmakla müsâb olurlar. Zîrâ şerbetçinin zikirden maksadı müşterîyi kandırarak parasını almak ve bekçinin maksadı da muhâfaza üzerine ücret almak gibi umûr-ı hasîsenin husûlüne ezkâr-ı celîleyi vesîle ittihâzıyla tezvîrâta âlet etmesi semʿa olarak ihânet ve ibtizâli müstelzim olup bu ise ismdir.

رجل جاء إلى بزّاز يشتري منه ثوبًا، فلما فتح المتاع قال: «سبحان الله» أو قال: «اللهم صلّ على محمد» إن أراد بذلك إعلام المشتري جودة ثيابه ومتاعه كره، انتهى.

328. Mes'ele: [159] Meselâ, kumaş satan kimsenin kumaş almak niyyetiyle gelmiş olan müşterîye karşı kumaşı arz ederken "sübhânallâh" veya "Allahumme salli alâ Muhammed" demesiyle müşterîye satacağı kumaşın nefâsetini anlatmak kasd ederse müşterîyi iğfâl ile kandırmaya âlet ittihâzına binâen mekrûhtur.

وفيها أيضًا: إذا قال المسلم للذمي: «أطال الله بقاءك» قالوا: إن نوى بقلبه أن يطيل الله بقاءه لعل أنه يسلم أو يؤدي الجزية عن ذلّ وصغار لا بأس به؛ لأن هذا دعاء له إلى الإسلام أو لمنفعة المسلمين، انتهى.

329. Mes'ele: Yine Kâdîhân'ın beyânına göre müslimin gayr-i müslime hatâen أطال الله بقاك diyerek bekâ ve hayâtının temâdîsine duʿâ ile İslâm olmasını veya züll ve sığâr ile cizye vermesi gibi menâfiʿ-i islâmiyyede bulunmasını kasd ederse fukahânın beyânlarına göre kâide-i mezkûre muktezâsınca bekâlarıyla duʿâda beis yoktur. Zîrâ ol vechile duʿâ ya İslâm'a duʿâ veya menfaʿat-i müslimîne duʿâ olmakla müstehabdır.

ثم قال رجل: أمسك المصحف في بيته ولا يقرأ فيه، قالوا: إن نوى به الخير والبركة لا يأثم، ويرجى له الثواب.

330. Mes'ele: Kâdîhân mes'ele-i ânifeyi baʿde'l-beyân aslen tilâvet etmeyerek Mushaf-ı Şerîf'i hânesinde habs edip hıfzeden kimse onu böyle habs ve imsâkla teberrük ve teyemmün talebi gibi bir hayır kasd ederse kâide-i mezkûre muktezâsınca âsim olmayıp belki muktezâ-yı kasdı olarak niyyetiyle me'cûr ve müsâb olması me'mûldür.

ثم قال: رجل يذكر الله في مجلس الفسق، قالوا: إن نوى أن الفَسَقة يشتغلون بالفسق وأنا أشتغل بالذكر فهو أفضل وأحسن.

331. Mes'ele: Yine Kâdîhân mes'eleyi sâbıkayı baʿde'l-beyân buyurur ki, meclis-i fıskta bulunan bir kimse meclis-i mezkûrda "Allah" veya "lâ İlâhe illallâh" emsâli ezkâr-ı Bârî'de bulundukda fukahânın beyânlarına göre bu fâsıklar hilâf-ı meşrûʿ olarak fısk u fücûr ile iştigâl ediyorlar, bârî ben de ezkâr-i ilâhiyye ile iştigâl edeyim de ﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾[1] muktezâsınca bunların meclisinde bulunmak sebebiyle hâsıl olan vizr ve vebâlim, **[160]** hasenât-ı zikr sebebiyle mahv olarak mübeddel-i hasenât olsun, kasdında bulunur ise الأمور بمقاصدها muktezâsınca adem-i iştigâlinden efdal ve ahsendir.

وإن سبّح في السوق ناويًا أن الناس يشتغلون بأمور الدنيا وأنا أسبح الله في هذا الموضع، فهو أفضل من أن يسبح وحده في غير السوق، وإن سبّح على وجه الاعتبار يؤجر على ذلك، وإن سبّح على أن الفاسق يعمل الفسق كان آثمًا.

332. Mes'ele: Sokakta tesbîh ve tenzîhte bulunup da nâs umûr-ı dünyâ ile iştigâl ederek Cenâb-ı Hak'tan gaflette bulunurlar, bari ben de vazîfe-yi ubûdiyyeti îfâ için bu mahalde Cenâb-ı Hakk'ın şân-ı ulûhiyyetine münâfî olan nekâistan tesbîh ve tenzîhle zikredeyim, belki cümlemiz mazhar-ı mağfiret oluruz, kasdında bulunursa başkalarının irşâd ve îkâzına sebeb olacağından sokağın gayrısında ve tenha mahalde tesbîh ve tenzîhden efdaldir. Ve eğer insânlar hiçbir ân hatâ ve isyândan hâlî olmadıkları hâlde her ân ve zamân hâtır ve hayâle gelmedik eltâf-ı ilâhiyyesiyle taltîf buyurmasını nazar-ı ibret ve iʿtibâra alarak eserden mü'essire istidlâl tarîkiyle Cenâb-ı Hakk'ın fadl ve keremini takdîr kasdıyla tesbîh ederse (ذاكر الله في الغافلين كالمجاهد في سبيل الله)[2] muktezâsınca niyyetiyle me'cûr olup, eğer fâsıkların fıskla iştigâllerini takdîr ve tahsîn için makâm-ı temcîde tesbîh ederse (المَرْأُ مع مَن أحبَّ)[3] muktezâsınca onların vizrine iştirâk ederek âsim olur.

---

1 "İyilikler kötülükleri yok eder." Hûd, 11/114.

2 Gafiller arasında Allahu Teâlâ'yı zikretmek, Allah yolunda yapılan cihat gibidir.

3 "Kişi sevdiğiyle berâberdir." Buhârî, "Edeb", 96, r. 6170; Müslim, "Birr", 165.

Ahkâm-ı Sücûd li-Gayrihî Teʿâlâ

ثم قال: إن سجد للسلطان فإن كان قصده التعظيم والتحية دون الصلاة لا يكفر؛ أصله أمر الملائكة بالسجود لآدم صلوات الله وسلامه على نبينا وعليه، وسجود إخوة يوسف عليهم السلام.

333. Mes'ele: Yine Kâdîhân mesâil-i mezkûreyi baʿde'l-beyân buyurmuş ki Cenâb-ı Hakk'ın gayrısına ibâdet şirk olmakla secde-i ubûdiyyet kasdıyla pâdişaha ve sâireye secde küfür îcâb ederse de mücerred taʿzîm ve tahiyye kasdıyla olursa küfür îcâb eylemez. Zîrâ melâike-i kirâm Hazret-i Âdem'e secde-i taʿzîm ve tekrîmle meʿmûr oldukları gibi Yûsuf *aleyhisselâm*ın birâderleri de Yûsuf *aleyhisselâm*a secde-i taʿzîm ve ihtirâmda bulundular. **[161]**

ولو أكره على السجود للملك بالقتل، فإن أمروه به على وجه العبادة فالأفضل الصبر كمن أكره على الكفر، وإن كان للتحية فالأفضل السجود، انتهى.

334. Mes'ele: Ânifen beyân olunduğu üzere Cenâb-ı Hakk'ın gayrısına ibâdet şirk olmakla ibâdet kasdıyla secde câiz değil ise de mücerred taʿzîm ve tahiyye kasdıyla cevâzına binâen imtinâʿ ettiği hâlde, katl ile Cenâb-ı Hakk'ın gayrısına secde ile icbâr ve ikrâh olundukda; eğer secde-i ubûdiyyetle emr olunursa efdal olan secdeden imtinâʿ, sabredip katl olunursa şerbet-i şehâdeti nûş ederek mazhar-ı gufrân olur. Ve eğer secde-i taʿzîm ve ihtirâmla emr olunursa cevâzına binâen efdal olan secde edip nefsini itlâftan muhâfaza eylemektir. Zîrâ ﴿وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ﴾[1] muktezâsı üzere ihtiyârıyla nefsini tehlikeye ilkâ menhî olup mücerred taʿzîm kasdıyla secde ise havâss-ı ibâd olan enbiyâ ve melâikeden bilâ-ikrâh vukûʿu mansûstur, buyuruluyor ise de *İmâdiyye*'nin beyânına göre (لو أَمرتُ أحدا أنْ يَسجد لِإحدٍ لَأَمرتُ المرأةَ أنْ تَسجد لِزوجها)[2] hadîs-i şerîfiyle nesh olunarak taʿzîm ve tahiyye kasdıyla dahi Cenâb-ı Hakk'ın gayrısına secde harâmdır. Ammâ hîn-i selâmda rükûʿ eder gibi inhinâ, fiil-i mecûsa müşâbih olmakla mekrûhdur.

Bir kimsenin kendi elini başkasına öptürmesi de mekrûh ise de ilmine hürmeten âlimin ve salâhına hürmeten sulehânın ve adâletine hürmeten sultânın elini öpmekde beis yoktur, denilmiş ise de Sadru'ş-Şehîd mutlakan eli öpmek ve öptürmenin kerâhetiyle fetvâ vermiştir.

---

1 "Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın." Bakara, 2/195.

2 "Bir kimseye secde edilmesini emredecek olsaydım, kadına, eşine secde etmesini emrederdim." İbn Mâce, "Nikâh", 4, r. 1852; Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, IX, 158, r. 2329; Hâkim, *Sahîh*, IV, 190, r. 7325.

وقالوا: الأكل فوق الشبع حرام بقصد الشهوة، وإن قصد التقوّي على الصوم أو لأكل الضيف فمستحب.

335. Mes'ele: Fukahâ-yı izâmın beyânlarına göre kâide-i mezkûre muktezâsınca mukteza-yı şehvetini icrâ kasdıyla karnını doyurduktan sonra ﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا﴾[1] muktezâsınca baʿde'ş-şebʿ ekl isrâf olarak harâm olup savm gibi ibâdât ve tâʿata kudret ve kuvvet kasdıyla veya misâfire refâkat kasdıyla müstehabdır. Zîrâ 233. mes'elede beyân olunduğu üzere umûr-ı mubâhanın vasfı **[162]** teʿalluk eden kasd ve niyyetin ihtilâfıyla muhteliftir.

وقالوا: الكافر إذا تترس بمسلم، فإن رماه مسلم فإن قصد قتل المسلم حرم وإن قصد قتل الكافر، لا.

336. Mes'ele: Katli mubâh olmayan kimsenin demi maʿsûm olmakla bilâ-mûceb-i şerʿî bir insânı katl ve itlâf, şerʿan memnûʿ olarak harâm ise de fukahânın beyânlarına göre bir işten maksad ne ise hüküm ona göre olmakla harbde bir harbî, müslimi kendisine siper edip de diğer müslimin ol harbîyi katl ile diğer müslümânlardan şerrini defʿ kasdıyla ehven-i şerri ihtiyâr ederek hasbe'l-îcâb harbîyi itlâf kasdıyla ol müslime kurşun atmak câiz olup, ol müslimi katl kasdıyla atması harâmdır. Zîrâ bir işten maksad ne ise hüküm ol maksada göredir.

İʿtizâr

ولو لا خوف الإطالة لأوردنا فروعًا كثيرة شاهدة لما استنبطناه من القاعدة، وهي: الأمور بمقاصدها.

337. Mes'ele: الأمور بمقاصدها kâidesi üzerine tefrîʿ-i fürûʿda itâle-i kelâmla erbâb-ı tahsîl ve istifâdeyi tasdîʿ ve izʿâc havfı olması idi (إنما الأعمال بالنيات) hadîs-i şerîfinde bi'l-iktizâ istinbât olunan kâide-i mezkûreyi isbât ve îzâhla merʿiyyetine işhâd için bi'l-cümle ebvâb-ı fıkhiyye ve sâireden fürûʿ-i kesîr îrâd ederdik. Ammâ havf-ı mezkûr mesâil-i mezbûre ile iktifâya mecbûr eyledi.

وقالوا في باب اللقطة: إن أخذها بنية ردّها حلّ له رفعها، وإن أخذها بنية نفسه كان غاصبًا آثمًا.

---

1 "Yiyin için fakat israf etmeyin." A'râf, 7/31.

Fukahânın *lukata* bâbında beyânlarına göre sâhibi maʿlûm olmayarak bir mahalde bulunan bir şeyi sâhibi bulunduğu hâlde vermek kasdıyla almak câiz olup cevâz-ı şerʿî damâna münâfî olmakla bilâ-teʿaddî zâyiʿ olur ise damân da lâzım gelmez ise de kendisinin olmak kasdıyla alır ise gâsıb olarak alması harâm olup her ne kadar bilâ-teʿaddî zâyiʿ olsa bile âsim olarak âhiretçe müstahikk-i ikâb olup dünyâca kıymetini dâmin olur. 292. mes'elede beyân olunduğu üzere kasıt, umûr-ı bâtıneden olarak hüküm, delîl-i zâhirine isnâd olunacağından, alır iken veya sonra esbâb-ı mümkine ile iʿlânı sâhibine red için aldığına ve adem-i iʿlânı kendi nefsi için aldığına delîl olarak kasdı **[163]** makâmına kâim olmakla ona göre hükm olunur. Binâenaleyh iʿlânı üzerine emânet ve adem-i iʿlânı üzerine gasb olarak muktezâlarıyla amel lâzım gelir.

Hâniyye'den naklen *Ferâid-i Behiyye*'nin beyânına göre bilcümle ulemâyı Hanefiyye indinde sahibine vermek kasdıyla lukatayı alıp yerden kaldırmak, görüldüğü mahalde bırakıp terkinden efdaldir. Bulunan lukata hayvan ölüp de kazâ-yı kâdî ile infâk ve iʿâşe edilirse bedeliyle sâhibine müracaât edilip alınırsa bilâ-kazâ sarf edilirse teberruʿ olarak mürâcaʿat edilmez. Zîrâ kazâ-yı kâdî ile infâk emr-i mâlik ile infâk gibidir. Mültekıt lukatayı mahalline iʿâde ile damândan berî olur ise de gâsıb bizzât sahibine reddetmedikçe berî olamaz. Lukatanın telefi halinde sâhibi "Gasben aldın!" deyip, iltikât eden "Sahibine vermek üzere lukata olarak aldım." diye ihtilâf ederler ise söz sahibinin olarak mültekıta damân lâzım gelir. نفقة اللقيط وجنايته في بيت المال muktezâsınca sahibine reddetmeden bulan kimse vefât ederse beytü'l-mâlın olup verese beynlerinde taksîm edemez. *Ferâid*, 282.

وفي التاتارخانية من الحظر والإباحة: إذا توسّد الكتاب، فإن قصد الحفظ لا يكره، وإلا كره.

338. Mes'ele: *Tâtârhâniyye*'nin hazr ve ibâha bahsinde beyânına göre muhâfaza kasdıyla velev mushaf-ı şerîf olsun, kitâbı başının altına koyup yastık ittihâz eylemek mekrûh değil ise de mücerred yastık olmak üzere koymak mekrûhtur. Zîrâ mükellefin bir fiilinden maksadı ne ise hüküm ona göre olmak kâide-i mezkûrenin muktezâsıdır. Onun için *Bezzâziyye*'nin kitâb-ı istihsânda beyânına göre hasbe'z-zarûre yazar iken gerek mushaf-ı şerîf ve gerekse sâir kütüb-i dîniyye üzerine hokka veya dividi koymak câiz ise de bilâ-zarûret tehâvünen koyması mekrûhtur.

وإن غرس في المسجد فإن قصد الظلّ لا يكره، وإن قصد منفعة أخرى يكره.

339. Mes'ele: Gölgesiyle veya yemişiyle cemâʿatin istifâdesi kasdıyla mesâcid ve cevâmiʿin avlularına ağaç dikmek câiz ise de gayr-ı meşrûʿ bir menfaʿat kasdıyla dikmesi mekrûhtur. Ve ol ağacın yapraklarını yolmak kendisine câiz değil ise de meyvesinden gerek kendisi ve gerek başkalarının istifâdeleri câizdir.

وكتابة اسم الله تعالى على الدراهم إن كان بقصد العلامة لا يكره، وللتهاون يكره. والجلوس على جولق فيه مصحف إن قصد الحفظ لا يكره، وإلا يكره.

340. Mes'ele: Alâmet-i İslâmiyye olmak kasdıyla derâhim ve denânîr, yaʿnî kesilmiş olan gerek altın ve gerek gümüş sikke ve sâir para üzerine ism-i Bârî ve bunun emsâli kelime-i tevhîd gibi şerʿan vâcibü'l-ihtirâm olan elfâz-ı celîleyi yazmak mekrûh değil ise de öyle bir kasd-ı meşrûʿa binâen olmayıp da tehâvünen olursa mekrûh olup ihâneten olursa küfür olarak harâmdır. Ve kezâ 2128. mes'elede beyân olunacağı üzere hıfz kasdıyla içinde mushaf-ı şerîf bulunan çuval üzerine oturmak mekrûh değil ise de muhâfaza kasdına mukârin olmaz ise mekrûhtur. **[164]**

Ahkâm-ı Niyyet

ثم اعلم أن هاتين القاعدتين يشملهما الكلام على النية، وفيها مباحث: **الأوّل**: في بيان حقيقتها. **الثاني**: في بيان ما شرعت لأجله. **الثالث**: في بيان تعيين المنوي وعدم تعيينه. **الرابع**: في بيان التعرّض لصفة المنوي من الفرضية والنفلية والأداء والقضاء. **الخامس**: في بيان الإخلاص فيها. **السادس**: في بيان الجمع بين عبادتين بنية واحدة. **السابع**: في بيان وقتها. **الثامن**: في بيان عدم اشتراط استمرارها وفيه حكمها في كل ركن من الأركان. **التاسع**: في محلها. **العاشر**: في شروطها.

341. Mes'ele: Maʿlûm ola ki ahkâm-ı niyyete müteʿallak olan kelâm, لا ثوات إلا بالنية kâidesiyle الأمور بمقاصدها kâidesinin her ikisine de müştemil olmakla ebhâs-ı niyyet kâideteyn-i mezkûreteynin hâtimesi makâmında olarak ber-vech-i âtî:

1- Niyyetin hakîkat-i lügaviyye ve şerʿiyyesi,

2- Sebeb-i meşrûtiyyet ve meşrûʿiyyeti,

3- Menvîyi taʿyînde lüzûm ve adem-i lüzûmu,

4- Menvînin farz veya nefl, kazâ veya edâ olması gibi sıfatlarına taʿarruzla taʿyînlerinin lüzûm ve adem-i lüzûmu,

5- Niyyette ihlâs,

6- Niyyet-i vâhidede iki ibâdeti cemʿ,

7- Niyyetin vaktini taʿyîn,

8- Niyyetin istimrârının adem-i iştirâtı ve erkândan her rükünde hükmünü,

9- Mahall-i niyyeti,

10- Niyyetin şartlarını beyânda olarak ebhâs-ı aşereyi müştemildir.

[Birincisi: Niyyetin Hakîkatini Beyân]

البحث الأول: في حقيقة النية

أما الأوّل: فهي في اللغة: «القصد»، كما في القاموس: نوى الشيء ينويه نية تشدد وتخفف قصده. وفي الشرع: كما في التلويح: قصد الطاعة والتقرّب إلى الله تعالى في إيجاد الفعل، انتهى.

Hakîkat-i Niyyet

342. Mes'ele: [165] Mebâhis-i aşereden bahs-i evvel, niyyetin hakîkat-i lügaviyye ve şerʿiyyesi beyânında olup *Kâmûs*'un beyânına göre niyyet lügatte; kasıt maʿnâsına lefîf-i makrûn olarak da "darebe" bâbından nevâ-yenvî-niyyet diyerek tasrîf olunup müteʿaddî olarak *ya*'nın tahfîf ve teşdîdiyle niyyet bir şeyi kasd eylemektir. Şerʿde *Telvîh*'in beyânına göre ihdâs-ı fiilde Cenâb-ı Hakk'a tâʿat ve takarrub kasd eylemektir. Binâenaleyh lügatte mutlakan kasıt maʿnâsına olduğu hâlde şerʿde kurbet ve tâʿat kasdına mahsûs olmakla eʿamm-ı mutlaktan ehassa menkûl kabîlindendir.

ولا يرد عليه النية في التروك؛ لأنه كما قدمناه لا يتقرب بها إلا إذا صار الترك كفًّا وهو فعل وهو المكلف به في النهي.

343. Mes'ele: 306. mes'elede beyân olunduğu üzere menhiyyun anhleri terk, onları ityâna kâdir olup nefs-i mükellefte ityâna dâîʿ iken taleben li't-tâʿa nefsi onun ityân ve ihdâsından menʿ ve keff maʿnâsına olup, keff-i nefs ise hakîkatte ihdâs-ı kefften ibâret olarak mükellefün bih olan fiil olmakla

ihdâs-ı fiilde Cenâb-ı Hakk'a tâʿat ve takarrub kasd eylemektir diyerek niyyetin maʿnâ-yı şerʿîsini taʿrîf menhiyyün anhleri terke sâdık değildir diye suâl vârid olmaz. Zîrâ tahayyüllerde menhiyyün anhleri terk beyân olunduğu üzere onları ityâna kâdir iken taleben li't-tâʿa nefsi ityânından keff ve menʿi kasd olunmadıkça Cenâb-ı Hakk'a takarrub ve tâʿat hâsıl olmayacağından mükellefün bih olan terk-i menhiyyün anhleri ityândan nefsi menʿ maʿnâsına terk olup,

لا الترك بمعنى العدم؛ لأنه ليس داخلًا تحت القدرة للعبد، كما في التحرير.

adem-i ityân ve ihdâs maʿnâsına olarak ademden ibâret olan terk değildir. Zîrâ mes'ele-i mezkûrede beyân olunduğu üzere adem-i ihdâs ve ityân kudret-i abdden hâric olarak *Tahrîr*'de beyân olunduğu üzere adem-i ityân maʿnâsına terke teklîf teʿalluk eylemez. **[166]**

وعرّفها القاضي البيضاوي بأنها شرعًا: الإرادة المتوجهة نحو الفعل ابتغاء لوجه الله وامتثالًا لحكمه. ولغة: انبعاث القلب نحو ما تراه موافقًا لغرض من جلب نفع أو دفع ضرّ حالًّا أو مآلًا.

344. Mes'ele: Kâdî Beyzâvî niyyetin maʿnâ-yı şerʿîsini hükm-i ilâhiyyeye imtisâlen ve rızâ-yı Bârî'yi taleben fiil-i kurbet ve takarrub cânibine müteveccih olan irâde ile taʿrîf edip *Redd-i Muhtâr*'da dahi niyyet irâde-i câzimeden menvînin keyfiyyet-i mahsûsaya tahsîsini îcâb eden sıfattan ibâret olmakla hakîkaten niyyet mesbûkun bi'l-ilm ve ehad-i mütesâviyeyni âhar üzerine müreccih olan irâde-i câzimedir ki hâlisan li-vechillâh ibâdet gibi menvîleri kasd ve irâde olup mutlak ilim değildir.

Zîrâ 105. mes'elede beyân olunduğu üzere küfre ilim küfür iktizâ etmediği hâlde küfre niyyet fi'l-hâl küfür îcâb eder. Binâenaleyh niyyet mesbûkun bi'l-ilm olarak menvîyi ihdâs ve ityân cihetine müteveccih olan irâde-i câzimeden ibâret olunca kalben menvîyi taʿyîn ederek ityân ve ihdâsını cezm etmedikçe mücerred bilmesi sıhhat-i menvîde kifâyet eylemez. Ve niyyet lügatte dahi hâlen ve me'âlen celb-i menfaʿat ve maslahat ve defʿ-i mazarratın garazına muvâfık ve mülâyim gördüğü cânibe kalbin inbiʿâs ve teveccühüyle taʿrîf eylemekle nehiylerde terk beyân olunduğu üzere, meselâ harâmdan nefsini menʿ gibi keff-i nefsden ibâret olup kasd-ı kalbe

mukârenetle kurbet ve tâʿat olarak menvîde dâhil olmakla taʿrîfin adem-i sıdkıyla suâl vârid olmaz. Gerek lügavî ve gerek şerʿî taʿrîfler beyninde fark zâhirdir.

[İkincisi: Niyyetin Sebeb-i Meşrûʿiyyeti]

el-Bahsü's-Sânî

الثاني: في بيان ما شرعت لأجله

قالوا: المقصود منها تمييز العبادات من العادات، وتمييز بعض العبادات عن بعض، كما في البناية وفتح القدير كالإمساك عن المفطرات، قد يكون حِمْيةً أو تداويًا أو لعدم الحاجة إليه. والجلوس في المسجد قد يكون للاستراحة.

345. Mes'ele: [167] Ebhâs-i aşereden bahs-i sânî niyyetin sebeb-i meşrûʿiyyetini beyânda olup fukahânın beyânlarına göre efʿâl-i mükellefden bazılarının sıhhat ve isâbelerinde şart olarak niyyetin meşrûʿ ve meşrût buyurulmasından maksad oruç maʿnâsına imsâk gibi ibâdeti riyâzet veya tedâvî veya adem-i ihtiyâca binâen imsâk gibi âdetten ve *Binâye* ve *Fethü'l-Kadîr*'in beyânlarına göre evkât-ı duhâda namâz ve ramazânda sahîh-i mukîme oruç gibi farz ve vâcibleri nevâfilden temyîz gibi bazı ibâdeti bazılarından temyîz ve tefrîktir.

Zîrâ meselâ imsâk bazen himye veya tedâvî veya adem-i ihtiyâc veya adem-i vücûddan nâşî olarak âdet olduğu gibi ibtidâ-yı fecirden gurûb-i şemse kadar taʿabbüd niyyetiyle ibâdet olarak diğerlerinden temyîz için sıhhat-i niyyetle meşrûttur. Ve kezâ mescidde bulunup oturmak bazen edâ-yı salâta intizâr için olarak المنتظر إلى الصلاة في الصلاة muktezâsınca ibâdet olup, bazen de mücerred istirâhat veya başkasıyla buluşmak ve görüşmek gibi esbâb-ı âdiye için olarak ibâdet olmaz. Belki mâlâyaʿnî için olarak îcâbına göre harâm ve mekrûh da olabilir. Zîrâ ihtilâf-ı niyyetle hüküm tehallüf eder.

ودفع المال قد يكون هبة أو لغرض دنيوي وقد يكون قربة كزكاة أو صدقة؛ والذبح قد يكون للأكل فيكون مباحًا أو مندوبًا.

Ve kezâ fukarâya mal vermek bazen zekât olarak farz ve bazen fitre olarak vâcib ve bazen sâire sadaka-i nâfile gibi müstehab olup ibâdet ve kurbet

olarak sıhhat ve sevâb için niyyete muhtâc olur. Ve bazen meşrûʿ veya gayr-ı meşrûʿ sûrette celb-i kulûb ve tervîc-i merâm ve hibe ve izhâr-ı semâhat gibi sebeblere binâ olup îcâbına göre rüşvet emsâli menhiyyün anh olarak harâm veya mubâh olabilir.

أو للأضحية فيكون عبادة أو لقدوم أمير فيكون حرامًا أو كفرًا على قول.

Ve kezâ koyun ve keçi ve sığır ve deve gibi hayvânları zebh bazen mücerred ekl veya beyʿ için olarak mubâh veya mendûb veya 171. mes'elede beyân olunduğu üzere inde'l-İmâm ehline vâcib ve eimme-i selâse ve İmâmeyn'e göre sünnet-i mü'ekkede olup kurbân olarak ıskât-ı vâcib için vâcib olarak ibâdet olup diğerlerinden temyîz için sıhhatinde niyyete muhtâc olur veya bir kimsenin kudûmüne hurmet için olarak harâm ve bir kavle göre küfür olabilir. **[168]**

Hükm-i İbâdet

ثم التقرّب إلى الله تعالى يكون بالفرض والنفل والواجب. فشرعت لتمييزها عن بعضها.

346. Mes'ele: Mes'ele-i ânifede beyân olunduğu üzere efʿâl-i mükelleften Cenâb-ı Hakk'a kurbet ve tâʿat kasdına mukârin olarak ibâdet olanlarda bazen farz veya vâcib veya nâfile olarak farz veya vâcib olanları nâfile olanlardan ve 350. mes'elede beyân olunacağı üzere evkât-i hamsede farz olan namâzlar gibi esbâb-ı vücûbun ihtilâfıyla muhtelifü'l-cins olan farz veya vâciblerin sıhhatlerinde menvîleri taʿyîn şart olmakla farz veya vâciblerin bazılarını bazılarından temyîz için niyyet meşrûʿ kılınmıştır. Zîrâ Cenâb-ı Hakk'a tekarrub ve tâʿat farz veya vâcible olduğu gibi nevâfil ile de olmakla farz veya vâcib olanları diğerlerinden temyîz lâzımdır.

347. Mes'ele: لا ثواب إلا بالنية muktezâsınca bi'l-cümle efʿâl-i mükellef isâbe ve istihkâk-ı ikâb husûsunda niyyete mütevakkıf olduğu gibi Cenâb-ı Hakk'a tekarrub ve tâʿat kasdıyla ityân olunarak ibâdet olanları diğerlerinden ve ibâdet olanların da farz veya vâcib olanlarını nevâfilden ve muhtelifü'l-cins olan farz ve vâcibleri bazılarını bazılarından niyyetleri taʿyîn ederek temyîz için sıhhatlerinde niyyetle taʿyîn şart olarak niyyetin sebeb-i meşrûʿiyyeti üzerine ber-vech-i âtî mesâil tefrîʿ olunur.

İbâdet-i Mahzânın Hükmü

فيفرع على ذلك: أن ما لا يكون إلا عبادة ولا يلتبس بغيره لا تشترط فيه نية، كما قدّمناه. والمعرفة والخوف والرجاء والنيّة وقراءة القرآن والأذكار لأنها متميزة لا يلتبس بغيرها.

348. Mes'ele: إن ما لا يكون إلا عبادة لا يحتاج في صحته إلى النية muktezâsınca 39. mes'elede beyân olunduğu üzere îmân ve İslâm ve ma'rifet-i Bârî ve Cenâb-ı Hakk'ın mukteзâ-yı adlinden havf ve mukteзâ-yı fadl ve kereminden **[169]** ümit ve recâ ve niyyet-i ibâdet ve 302. mes'elede beyân olunduğu üzere tilâvet-i Kur'ân ve Cenâb-ı Hakk'ı kalben ve kâlıben zikir gibi mahzâ ibâdet olup âdete muhtemel olmayan ef'âl-i mükellefden ibâdet-i mahzâlar ibâdet olarak mümtâz ve müte'ayyin olmakla âdete adem-i ihtimâl ve adem-i iltibâslarına binâen temyîz ve tefrîke muhtâc olmadıklarından her ne kadar لا ثواب إلا بالنية muktezâsınca isâbe husûsunda niyyet lâzım ise de sıhhatleriyle zimmet-i mükellefden vücûbun sukûtu gibi hükm-i dünyevînin terettübünde niyyete muhtâc olmayarak sıhhatlerinde niyyetle meşrût değillerdir. Binâenaleyh velev ikrâh ve icbâr ile bilâ-niyyet sâdır olsalar dahi sahîh olarak ahkâm-ı şer'iyyeleri icrâ olunur.

وما عدا الإيمان لم أره صريحًا، ولكنه مخرّج على الإيمان المصرّح به، ثم رأيتُ ابنَ وهبان في شرح المنظومة قال: إن ما لا يكون إلا عبادة لا يحتاج إلى النية.

349. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere ibâdet-i mahz olarak âdetten temyîz ve tefrîk adem-i ihtiyâclarına binâen îmânın gayrısının sıhhatlerinde niyyetin adem-i iştirâtı husûsunda kütüb-i dîniyyede hükm-i sarîh görememiş isem de niyyetin sebeb-i meşrû'iyyetine nazaran cümlesi bi'l-ictihâd hükm-i mezkûrde musarrahun bih olan îmân üzerine muharrec ve muferra' olup ba'dehu İbn Vehbân'ın *Manzûme*'si şerhinde gödüm ki ef'âl-i mezkûre gibi sırf ibâdet olup âdete muhtemel olmayan ef'âl-i mükellef sıhhatleriyle hükm-i şer'îlerinin sübûtunda niyyete muhtâc olmadıkları musarrah olup

فذكر أيض أن النية لا تحتاج النية.

yine şerh-i mezkûrde niyyetin niyyete adem-i ihtiyâcı da mezkûr ve musarrahtır. Zîrâ niyyet sıhhatinde niyyete muhtâc olsa muhtâcun ileyhâ olan niyyet de diğer niyyete muhtâc olarak devr veya teselsül gibi mahzûru müstelzim olup

ونَقَل العيني في شرح البخاري: الإجماع على التلاوة والأذكار والأذان لا يحتاج إلى النية.

tilâvet-i Kur'ân ve evrâd ü ezkâr ve ezânın sıhhatleriyle hükm-i şerʿîlerinin sübûtunda bi'l-icmâʿ niyyete muhtâc olmadıkları *Buhârî*-yi şerîf şerhi Aynî'de menkûl ve mezkûr olup لا ثواب إلا بالنية muktezâsınca husûl-i sevâb için bi'l-umûm efʿâl-i mükellefin niyyete ihtiyâcı beyândan müstağnîdir.

[Üçüncüsü: Niyyet Edilen Şeyin Taʿyîn Edilip Edilmemesi]

el-Bahsü's-Sâlis

الثالث: في بيان تعيين المنوي وعدمه

الأصل عندنا: أن المنوي إما أن يكون من العبادات أو لا، فإن كان عبادة فإن كان وقتها ظرفًا للمؤدّى بمعنى أنه يسعه وغيره كالصلاة، فلا بدّ من التعيين كالصلاة كأن ينوي الظهر.

Ebhâs-ı Aşereden Bahs-i Sâlis **[170]**

350. Mes'ele: Niyyete müteʿallik olan ebhâs-ı aşereden bahs-i sâlis menvînin sıhhati husûsunda niyyetle taʿyînin şart olarak lüzûm ve adem-i lüzûmu beyânında olup bu bâbda inde'l-Hanefî asıl olan menvî ya namâz ve oruç ve zekât ve hac gibi mücerred taʿabbüd için mevzûʿ ve meşrûʿ buyurularak ibâdet-i maksûdeden olur veya böyle taʿbîr için meşrûʿ buyurulmayıp belki meselâ namâza nazaran hadesten tahâret ve necâsetten tahâret ve istikbâl-i kıble emsâli ibâdet-i maksûdenin sıhhatlerine şart olarak vesâilden bulunur. İbâdet-i maksûdeden oldukları sûrette savm ve salât ve hac gibi edâları ya bir vakitle muvakkat veya zekât veya cihâd gibi bir vakitle gayr-ı muvakkat bulunur. Edâları bir vakitle muvakkat bulunduğu sûrette vakitleri müeddânın ya zarfı veya miʿyârı veya min-vechin zarf ve min-vechin miʿyârı olarak müşkil olmak üzere üç kısım olup namâzda olduğu gibi vakit müeddânın zarfı olursa zarf mazrûfdan vâsiʿ ve fazla olarak mazrûf olan müeddâ ve müeddânın cinsinden başka ibâdetlerin edâlarına müsâid olmakla (وإنما لكل إمرء ما نوى)[1] muktezâsınca maksûdun bi'l-edâ olan ibâdeti diğerlerinden temyîz ve tefrîk için sıhhat-i edâsında niyyetle menvîyi

1 "Herkes için ancak niyet ettiği (şeyin karşılığı) vardır." Buhârî, "Bedü'l-Vahy", 1, r. 1; Müslim, "İmâre", 155.

taʿyîn şart olarak lâzım olup meselâ farz-ı zuhr ile farz-ı asr sûreten ve fiilen yekdiğerine müsâvî ve müşâbih olup sebeb-i vücûbları olan vakitlerin ihtilâflarıyla muhtelifü'l-cins olmakla sıhhatlerinde niyyetle yekdiğerinden tefrîʿ ederek taʿyîn şarttır.

فإن قرنه باليوم كظهر اليوم صح، وإن خرج الوقت أو بالوقت ولم يكن خرج الوقت، فإن خرج ونسيه لا يجزيه في الصحيح.

Hükm-i Zarf

351. Mes'ele: Maksûdun bi'l-edâ olan fiil-i mükellef namâz ise ânifen beyân olunduğu üzere vakit müeddânın zarfı ve edâsının şartı ve vücûbunun sebebi olarak sıhhatinde niyyetle taʿyîn şart olmakla "niyyet ettim **[171]** şu günün farzına" veya "şu vaktin farzına" veya "niyyet ettim farza" diyerek farz ya güne veya vakte muzâf ve mukârin kılmak veya mutlak olarak zikr eylemek üzere üç sûret hâsıla olup şu üç sûretle niyyet, ya vakit içinde veya kable'l-vakt veya baʿde'l-vakt bulunarak dokuz sûret hâsıla olup vaktin adem-i duhûlü veya hurûcu da ya maʿlûm veya mechûl olmak üzere ihtimâl on sekize bâliğ olup vaktin adem-i duhûlü gerek maʿlûm ve gerek mechûl olsun sıhhat-i edâ vücûb-i edânın ve vücûb-i edâ da asl-ı vücûbun ferʿleri olup asl-ı vücûba sebeb ise duhûl-i vakit olup bi-dûni's-sebeb müsebbebin tahakkuku gayr-i kâbil olmakla kable'l-vakt her nasıl niyyet edilse aslen sahîh olmayacağı gibi "niyyet ettim şu günün farzına" diyerek farzı güne izâfe ile de gerek vakit içinde ve gerekse baʿde'l-vakt yine sahîh olmaz. Zîrâ ol günün bi'l-ittifâk beş vakit ve inde'l-İmâm salât-ı vitir ile altı vakit farz bulunduğundan matlûb olan taʿyîn-i menvî hâsıl olmaz.

وفرض الوقت كظهر الوقت إلا في الجمعة؛ فإنها بدل لا أصل إلا أن يكون اعتقاده أنها فرض الوقت.

"Niyyet ettim farza" diyerek ale'l-ıtlâk farza niyyet sûretinde hiç taʿyîn bulunmayacağından adem-i sıhhat beyândan müstağnî olup "niyyet ettim şu vaktin farzına" diyerek farzı vakte muzâf kılıp da vakit içinde ise zuhr vakti gibi inde'l-Hanefî cumʿanın gayrısında namâz sahîh olur ise de cumʿada sahîh olmaz. Zîrâ inde'l-Hanefî cumʿa ol vaktin farzı olmayıp belki ol vaktin farzı olan salât-ı zuhrdan bedel olarak onun halefi olmakla "şu vaktin farzına" diyerek niyyetle taʿyîn edemez ise de İmâm Züfer ve eimme-i selâse gibi ol vaktin farzı salât-ı cumʿa olması iʿtikâdında bulunanlara

salât-ı cumʿa taʿyîn ederek sahîh olup zimmet-i mükellefden vâcib sâkıt olur. Ammâ "niyyet ettim şu vaktin farzına" diyerek farzı vakte muzâf kılıp da maʿlûm olarak vakit çıkmış ise mutlakan sahîh olmayıp vaktin hurûcu gayr-i maʿlûm ise ihtilâfî olup *Tâtârhâniyye*'nin beyânına göre esahh olan adem-i sıhhattir. Zîrâ o vaktin farzı zuhra nisbetle asr ve asra nisbetle mağrib gibi içinde bulunduğu vaktin farzıdır. Ammâ daha vakit içinde iken "niyyet ettim şu vaktin zuhruna" veya "asrına" diyerek zuhr veya asrı vakte muzâf kılar ise [**172**] her ne kadar salât-ı cumʿada olsa bile sahîh olur ise de vakit çıkıp da çıktığını bilmez ise esahh olan adem-i sıhhattir.

352. Mes'ele: Suver-i mezkûrede evlâ olan niyyeti zuhr veya asra ve bunları da yevme izâfe ile "niyyet ettim bugünün salât-ı zuhr veya asrına" demeli. Zirâ 438, 492. mes'elede beyân olunacağı üzere edâ ile kazâdan her biri diğeri makâmında istiʿmâl olunarak edâ niyyetiyle kazâ ve kazâ niyyetiyle edânın cevâzlarına binâen ol günün salât-ı zuhr ve asırları müteʿaddid olmadıkları cihetle vakit içinde ise edâ olarak, vakit çıkmış ise kazâ olarak niyyet-i mezkûre ile kılmış olduğu namâzı sahîh olarak câizdir.

فإن نوى الظهر لا غير اختلف فيه، والأصح الجواز.

353. Mes'ele: Musallî kılacağı namâza niyyette "niyyet ettim salât-ı zuhra veya asra veya mağribe" diyerek yalnız vaktine nisbet ve izâfe ile namâza niyyet ederse sıhhat ve cevâzında ihtilâf olunmuş ise de esahh olan öyle niyyetle kılınan namâzın cevâzıyla sahîh olmasıdır. Eğer zuhr ve asr emsâlini vakte izâfe ile "şu vaktin zuhruna veya asrına" diyerek niyyet ederse vakit içinde ise sahîh olur ise de vakit çıkmış ise gayr-i sahîhtir. Zîrâ meselâ vakt-i asrın zuhru ve mağribin asrına niyyet olup hâlbuki vakt-i asrın zuhru ve mağribin asrı olmaz.

قالوا وعلامة التعيين للصلاة بحيث يكون لو سئل: «أي صلاة يصلي؟» يمكنه أن يجيب بلا تأمّلٍ.

354. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere sıhhat-i salâtta niyyetle kılacağı namâzı taʿyîn lâzım olup fukahânın beyânlarına göre sıhhat-i salâtta şart olarak matlûb olan taʿyînin alâmeti hangi namâzı kılacağı suâl olundukda bilâ-teemmül kılacağı namâzı taʿyîn ederek haber vermesi kendisine mümkin olacağı derece melhûz ve mazbûtu olmasıdır. [**173**]

Hükm-i Miʿyâr

وإن كان وقتها معيارًا لها، بمعنى لا يسع غيرها كالصوم في يوم رمضان، فإن التعيين ليس بشرط إن كان الصائم صحيحًا مقيمًا فيصح بمطلق النية وبنية النفل وواجب آخر؛ لأن التعيين في المتعين لغو.

355. Mes'ele: Sahîh-i mukîm hakkında savm-ı ramazânda olduğu gibi ibâdetin vakti kendi cinsinden başka ibâdetin edâsına kâbil ve müsâiʿd olmayarak müeddânın miʿyârı olur ise her ne kadar niyyetle ibâdeti taʿyîn Cenâb-ı Hakk'a kurbet ve tâʿat olmak üzere ihlâstan ibâret olarak eimme-i selâse hazerâtına göre savm-ı ramazânın sıhhatinde dahi niyyetle taʿyîn lâzım ise de inde'l-Hanefî sahîh-i mukîme göre savm-ı ramazânın sıhhat-i edâsında niyyetle taʿyîn şart değildir. Zîrâ savm vakt-i imsâkdan gurûb-i şemse kadar ibâdet niyyetiyle muftırâtdan imsâkdan ibâret olarak tezâyüdüyle mütezâyid ve tenâkusuyla mütenâkıs olarak evkât-i savmla mukadder ve muʿayyen olup muʿayyeni taʿyîn ise lağv olacağından sahîh-i mukîme göre gerek mutlakan savma niyyetle veya vâcib-i âhar veya nâfile niyyetiyle olsa bile menvî kendine mahsûs olan vaktiyle mukadder ve muʿayyen olduğundan ramazândan sahîh olarak zimmetinden vâcib sâkıt olur. Zîrâ ifâde olunduğu üzere savm ibâdet niyyetiyle vakt-i imsâkdan gurûb-i şemse kadar imsâkdan ibâret olmakla başka savma zamân müsâiʿd değildir ki niyyetle taʿyîne muhtâc olsun.

وإن كان مريضًا ففيه روايتان: والصحيح وقوعه عن رمضان سواء نوى واجبًا آخر أو نفلًا.

Ammâ ﴿فَمَن كَانَ مِنكُم مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾[1] muktezâsınca sâim, marîz ve müsâfir olup da savm-ı ramazânın edâsını vakt-i sıhhatine ve ikâmete te'hîr mücâz olarak eyyâm-ı ramazânda edâsıyla muʿayyen olarak mükellef değil ise onun hakkında eyyâm-ı ramazân zarf olarak niyyet-i mutlaka veya mütehâlife ile savm-ı ramazânın sıhhatinde Hazret-i İmâm'dan iki rivâyet vâride olup bir rivâyette menvîden diğer rivâyette savm-ı ramazândan vukûʿu ihtilâfî ise de sahîh olan her ne kadar kazâ ve nezr ve kefâret gibi **[174]** vâcib-i âhara veya nâfile savma niyyet ederse dahi sahîh-i mukîm gibi tutmuş olduğu oruç, savm-ı ramazândan vâkîʿ olarak zimmetinden farz-ı ramazân sâkıt olur.

1 "İçinizden hasta veya yolcu olanlar, (tutamadıklarını) başka günlerde sayısınca tutar." Bakara, 2/184.

Savm-ı Ramazân'da Hükm-i Müsâfir

وأما المسافر؛ فإن نوى عن واجب آخر وقع عمّا نواه لا عن رمضان، وفي النفل روايتان، والصحيح وقوعه عن رمضان.

356. Mes'ele: Ammâ sâim müsâfir olursa ﴿أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾ muktezâsınca 969. mes'elede beyân olunacağı üzere المشقة تجلب التيسير muktezâsınca her ne kadar meşakkat vâkiʿ olmasa bile sebeb-i meşakkat olan sefer, müsebbib makâmına ikâme olunarak sefer özrüyle hâl-i seferde savm-ı ramazânın edâsını terk ile evkât-ı ikâmesinde kazâya ruhsat-ı şerʿiyyeye binâen eyyâm-ı ramazânda savm-ı ramazânın edâsıyla mükellef olmayarak gerek kazâ veya kefâret veya nezr gibi vâcib-i âhara niyyetle sâim olursa menvîden vâkiʿ olup nâfile savma niyyet ederse iki rivâyet vâride olup sahîh olan, savm-ı ramazândan vâkiʿ olmasıdır. Binâenaleyh savm-ı ramazânda marîz ile müsâfir beyninde bir rivâyete göre fark vardır.

Fark-ı mezkûrde eyyâm-ı ramazânda terk-i savma ruhsat, marîzda acze ve müsâfirde sefere teʿalluk edip marîz ramazânda sâim olunca edâ-yı savmdan adem-i acziyle edâya iktidârı zâhir olarak Zeylaʿî'nin beyânı vechile marîz-i mezkûr esihhâya iltihâk ederek nâfile niyyetiyle tutmuş olduğu orucu savm-ı ramazândan vâkiʿ olup müsâfir hakkında ise seferin bekâsıyla sebeb-i acz olan meşakkatin bekâsı zâhir olmakla ﴿فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾ muktezâsınca nâfile niyyetiyle tutmuş olduğu savmı savm-ı ramazândan vâkiʿ olmaz. **[175]**

Hükm-i Müşkil

وإن كان وقتها مشكلًا كوقت الحج يشبه المعيار باعتبار أنه لا يصح في السَّنة إلا حجة واحدة، والظرف باعتبار أن أفعاله لا تستغرق وقته فيصاب بمطلق النية نظرًا إلى المعيارية وإن نوى نفلًا وقع عمّا نوى نظرًا إلى الظرفية.

357. Mes'ele: İbâdetin vakti hac gibi min-vechin miʿyâra ve min-vechin zarfa müşâbih olarak müşkil olur ise miʿyâra müşâbih olmasına nazaran mutlak hacca niyyetle isâbet olunarak taʿyîni gayr-ı lâzım ise de zarfa müşâbih olmasına nazaran namâz gibi sıhhatinde edâ edeceği haccı niyyetle taʿyîni lâzımdır.

Vech-i İşkâl

358. Mes'ele: Bir senede bir hacdan ziyâde edâ-yı hac kâbil olmadığından savma nazaran nehâr-ı ramazân gibi vakt-i hac miʿyâra müşâbih olup efʿâl-i haccın kâmilen evkât-ı haccı işgâl edememesine nazaran namâza nisbetle vakt-i salât gibi zarfa müşâbihtir. Zîrâ efʿâl-i hac ihrâm, tavâf ve saʿyle vakfeden ibâret olup bir namâzın vakti içinde kendi cinsinden kazâ ve nezr gibi vâcib veya nâfile pek çok namâzların edâsı câiz olduğu gibi vakt-i hacda dahi efʿâl-i hac cinsinden pek çok tavâf ve umreler icrâ olunur. Zîrâ âfâkîlere göre tavâf nâfile namâzdan efdal olarak ibâdettir.

Binâenaleyh namâza nisbetle vakt-i salât gibi vakt-i hac da zarfa müşâbihtir. Binâenaleyh niyyetle taʿyîn lâzımdır. Hâlbuki bir senede ancak bir hac edâ olunup gerek vâcib ve gerek nâfile başka haccın adem-i cevâzına nisbetle savma nazar, nehâr-ı ramazân gibi miʿyârdır. Binâenaleyh niyyetle taʿyîne lüzûm görülmemek lâzım gelir. Zîrâ zarfa müşâbih olmasının hükmü sıhhatinde **[176]** edâ edeceği haccı niyyetle taʿyînin şart olması ve miʿyâra müşâbih olmasının hükmü de adem-i iştirâtı olarak vakt-i hacda nâfile hacca niyyet ederse zarfa müşâbih olduğundan menvîden vâkiʿ olarak sahîh olup edâ ettiği hac nâfile olur. Miʿyâra müşâbih olduğuna göre de mutlak hacca niyyetle isâbet olunarak câiz olup edâ ettiği hac vâcib olan hac olarak zimmetinden sâkıt olur.

Dîk Vakitle Taʿyînin Adem-i Sukûtu

ولا يسقط التعيين في الصلاة بضيق الوقت؛ لأن السعة باقية بمعنى أنه لو شرع متنفّلًا صح وإن كان حرامًا.

359. Mes'ele: Vakit dîk olmakla sıhhat-i salâtta şart olan niyyetle taʿyîn sâkıt olmaz. Zîrâ her ne kadar farz vaktinden ihrâca bâʿis olacağından harâm ise de âhir-i vâkitte müteneffilen meşrûʿ olsa sahîh olarak itmâmı lâzım olmak maʿnâsına vüsʿat-i vakit bâkîdir.

Sebeb-i Vücûb Olan Vakti Taʿyînin Hükmü

ولا يتعين جزء من أجزاء الوقت بتعيين العبد قولًا، وإنما يتعين بفعله كالحانث في اليمين لا يتعين واحد من خصال الكفارة إلا في ضمن فعله.

360. Mes'ele: Edâ-yı vâcib husûsunda abdin kavlen taʿyînle eczâ-yı vakitten hiçbir cüz' vücûba sebebiyyet taʿyîn etmeyip belki yemîninde hânis

olan kimsenin kefâreti gibi şurûʿa mukârin olarak edâya ittisâl ile veya son vâkitte edâsıyla hitâbın tevcîhinde teʿayyün eder. Zîrâ yemîninde hânis olan kimseye ﴿فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ﴾[1] muktezâsınca alâ tarîki'l-ihtiyâr itʿâm-ı taʿâm veya iksâ veya tahrîr-i rakabeden lâ ale't-taʿyîn birisiyle kefâret lâzım olup kavlen hânisin taʿyîniyle muʿayyen olarak bunlardan hiçbirisi teʿayyün etmeyip belki iktidâr hâlinde şu üçten hangi birini edâ ederse zimmetinden vâcib sâkıt olacağından fiilen edâ zımnında verdiğini teʿayyün edip bunlardan acz **[177]** hâlinde ﴿فَمَن لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ﴾[2] muktezâsınca üç gün oruç tutmak lâzım gelir. Binâenaleyh hâl-i iktidârda şu üçten birini kavlen taʿyîn edip de diğerini edâ eylese sahîh olarak zimmetinden vücûb-i kefâret sâkıt olur.

هذا في الأداء، وأما في القضاء فلا بدّ من التعيين صلاةً أو صومًا أو حجًّا.

361. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere vaktin namâza nazaran zarf ve savma nazaran miʿyâr ve hacca nazaran min-vechin zarf ve min-vechin miʿyâra müşâbih olarak müşkil olup zarf olduğuna göre müeddânın sıhhatinde niyyetle taʿyîni şart olup miʿyâr olduğuna göre vaktiyle muʿayyen olarak adem-i iştirâtı ve müşkil olup da zarfa müşâbih olduğuna göre maksûdun bi'l-edâ olan diğerlerinden temyîz ve tefrîk için niyyetle taʿyîn olarak her neye niyyet edebiliyorsa menvîden sahîh olup miʿyâra müşâbih olmasına göre niyyet-i mutlak ile isâbet olunarak farz olan haccın edâsı sahîh olarak zimmet-i mükellefden vâcibin sâkıt olması gibi sıhhatlerinde niyyetle iştirât ve adem-i iştirâtla beynlerini fark ancak vakitleri içinde edâları hakkında olup ammâ maksûdun bi'l-edâ olan ibâdet vaktinde fevt olarak, kazâ ise gerek namâz ve gerek oruç ve gerek baʿde'ş-şurûʿ ifsâd ile kazâya kalan hac olsun eğer bir tane ise cümlesinde vakit müeddânın zarfı olmakla bi-hasebi'z-zât bi'l-ittifâk cümlesinin sıhhatlerinde niyyetle taʿyînleri şarttır.

وأما إن كثرت الفوائت فاختلفوا في اشتراط التعيين لتمييز الفروض المتحدة من جنس واحد، والأصح أنه إن كان عليه قضاء من رمضان واحد، فصام يومًا ناويًا عنه ولكن لم يعيّن أنه عن يوم كذا فإنه يجوز، ولا يجوز في رمضانين ما لم يعيّن أنه صائم عن رمضان سَنة كذا.

1 "Bunun da kefâreti, ailenize yedirdiğinizin ortalama seviyesinden on fakire yedirmek yahut onları giydirmek ya da bir köle âzat etmektir." Mâide, 5/89.

2 "Buna imkânı olmayan ise üç gün oruç tutmalıdır. Yemin ettiğinizde (bozarsanız) yeminlerinizin kefâreti işte budur." Mâide, 5/89.

362. Mes'ele: Ammâ kazâya kalan gerek namâz ve gerek oruç bir vakitten ziyâde olarak müteʿaddid ise ya evkât-ı hamseden kazâya kalan namâz ve iki ramazândan kazâya kalan oruç **[178]** gibi esbâb-ı vücûbun ihtilâfıyla muhtelifü'l-cins olur veyâhûd [1]﴿فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ﴾ âyet-i celîlesi [2](وصوموا لرؤيته) hadîs-i şerîfi muktezâlarınca otuz gün savm-ı ramazânın sebeb-i vücûbları hilâl-i şehri rü'yetten ibâret olmasıyla kavle göre bir ramazândan kazâya kalan oruçlar gibi müttehidü'l-cins olup böyle müttehidü'l-cins olanları kazânın sıhhatinde niyyetle taʿyînin iştirâtında ihtilâf olunmuş ise de esahh olan müttehidü'l-cins olanların kazâlarının sıhhatlerinde niyyetle taʿyîn şart olmadığından bir ramazândan birkaç gün oruç kazâya kalıp da hangi günün orucu olduğunu niyyetle taʿyîn edemeyerek ol ramazândan kazâya kalan oruç niyyetiyle bir gün oruç tutsa câiz olup bir günün vücûb-i kazâsı zimmetinden sâkıt olur ise de iki veya daha ziyâde ramazândan kazâya kalan oruçlar gibi muhtelifü'l-cins olursa sıhhatlerinde niyyetle taʿyînleri şart olmakla hangi senenin ramazânından kalanı kazâ edeceğini vaktiyle taʿyîn etmedikçe câiz olmaz.

وأما قضاء الصلاة فلا يجوز ما لم يعيّن الصلاة ويومها بأن يعيّن ظُهر يوم كذا، ولو نوى أوّل ظهر عليه أو آخر ظهر عليه جاز. وهذا هو المخلص لمن لم يعرف الأوقات الفائتة إذا اشتبهت عليه أو أراد التسهيل على نفسه.

363. Mes'ele: Kazâ-yı salâtta dahi kazâ edeceği namâz müteʿaddid ise 367. mes'elede beyân olunacağı üzere sebeb-i vücûb olan vaktin ihtilâfıyla muhtelifü'l-cins olarak sıhhatlerinde niyyetle taʿyînleri şart olmakla, meselâ "fülân günün salât-ı zuhru veya asrı" diyerek hangi günün hangi namâzı olduğunu taʿyîn etmedikçe câiz olmayarak zimmetinden vücûb-i kazâ sâkıt olmayacağından **[179]** en evvel kazâya kalan veya en sonra kazâya kalan, meselâ salât-ı zuhr veya asr diyerek kazâ edebilirler ise matlûb olan taʿyîn hâsıl olarak câiz olup zimmetinden vücûb-i kazâ sâkıt olur.

İşte kazâya kalan borçları birden ziyâde olarak çok olup da vakitleriyle taʿyîn edemeyenlere veya taʿyînleri müştebih olan veya taʿyîn husûsunda suhûlet arayanlar haklarında tarîk-i selâmet ve çare-i halâs bu vechile taʿyîn ederek kazâ ile zimmetinden vâcibin ıskâtıdır. Zirâ

1 "Artık içinizden kim bu aya yetişirse onu oruçlu geçirsin." Bakara, 2/185.
2 "Hilali gördüğünüz zamân oruca başlayın." Buhârî, "Savm", 11, r. 1909; Müslim, "Sıyâm", 2.

﴿فَخَلَفَ مِن بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا﴾[1] muktezâsınca âhirette azâb ile giriftâr olacağı beyândan müstağnîdir.

وذكر في المحيط: أن نية التعيين في الصلاة لم تشترط باعتبار أن الواجب مختلف متعدد، بل باعتبار أن مراعاة الترتيب واجب عليه، ولا يمكنه مراعاة الترتيب إلا بنية التعيين حتى لو سقط الترتيب بكثرة الفوائت يكفيه نية الظهر لا غير، وهذا مشكل. وما ذكره أصحابنا كقاضي خان وغيره خلافه، وهو المعتمد، كذا في التبيين.

364. Mes'ele: Kefâret-i *Muhît*'te zikr ve beyân olunduğuna göre ber-vech-i beyân sıhhat-i salâtta edâ edeceği namâzı niyyetle taʿyînin lüzûmu edâ veya kazâsı lâzım gelen namâz muhtelifü'l-cins olarak yekdiğerlerinden temyîz ve tefrîk için olmayıp belki edâlarında tertîbe riʿâyet vâcibe olup tertîbe riʿâyet ise ancak niyyet taʿyînle mümkin olabilmesi iʿtibâriyledir. Hattâ fevâit altı vakte bâliğ olarak tertîb sâkıt olsa kazâ ile vâcibi zimmetten ıskâta, meselâ yalnız salât-ı zuhra veya asra niyyet kâfî olup vaktiyle taʿyîne lüzûm yoktur, buyurulmuş ise de 346. mes'elede beyân olunduğu üzere niyyetin **[180]** sebeb-i meşrûʿiyyeti ibâdeti âdetten ve farz ve vâcib olanları nevâfilden ve esbâb-ı vücûblarının ihtilâfıyla muhtelifü'l-cins olan farzlardan her birini diğerinden fark ve temyîz için olması kâidesine muhâlif olmakla *Muhît*'in ber-vech-i beyân ifâdesini kabûl müşkildir. Zîrâ her namâzın sebeb-i vücûbu kendisine mahsûs olan vakit olup sebebin ihtilâfıyla müsebbeb olan vâciblerin ihtilâfı zarûrî olup her namâz diğer namâzın gayrı olarak muhtelifü'l-cins olmakla her namâzın sıhhatinde niyyetle taʿyîn lâzım olup Kâdîhân ve sâir eimme-yi fukahânın beyân ve ifâdeleri de *Muhît*'in beyânının hilâfına olup *Tebyîn*'in beyânına göre bu bâbda muhtâr ve muʿtemed olan da eimme-yi mezkûrenin dedikleri gibi farz olan namâzların sıhhat-i edâlarında niyyetle taʿyînlerinin iştirâtı, sebeb-i vücûbları olan vakitlerin ihtilâfıyla müsebbeb olan farzlarda muhtelifü'l-cins olarak mütezâhime olduklarından musallî gerek sâhib-i tertîb olsun ve gerek olmasın edâ edeceği farz veya vâcibi diğerlerinden tefrîk ve temyîz için behemehâl sıhhatlerinde niyyetle taʿyînleri lâzım olup müteʿaddid olarak kâbil olmaz ise en sonra veya en evvel kazâya kalan salât-ı zuhr veya asra diyerek niyyetle matlûb olan taʿyîni hâsıl olarak edâsı sahîh olup zimmetinde vâcib sâkıt olur.

1 "Sonra bunların ardından artık namazı kılmayan ve nefsânî arzulara uyan bir nesil geldi. Bunlar elbette azgınlıklarının cezasını bulacaklardır." Meryem, 19/59.

وقالوا في التيمم: لا يجب التمييز بين الحدث والجنابة حتى لو تيمم الجنب يريد به الوضوء جاز، خلافا للجصاص؛ لكونه يقع لهما على صفة واحدة فيميز بالنيّة كالصلوات المفروضة.

قالوا: وليس بصحيح؛ لأن الحاجة إليها ليقع طهارة، وإذا وقع طهارة جاز أن يؤدي به ما شاء؛ لأن الشروط يراعى وجودها لا غير، ألا ترى أنه لو تيمم للعصر، جاز له أن يصلي به غيره.

365. Mes'ele: Fukahânın beyânlarına göre teyemmümle sıhhat-i salât ve emsâlinde نويت رفع الحدث veya نويت رفع الجنابة diyerek hades-i asgardan abdest bedelinde edilen teyemmüm ile hades-i ekber olan cenâbet ve kezâ inkıtâʿ-i hayz ve nifâsdan gusül bedelinde edilen teyemmümler beynini temyîz ve tefrîk **[181]** lâzım değildir. Zîrâ gerek abdest ve gerek gusül bedelinde edilen teyemmümler beyninde fark olmayarak her ikisiyle de namâz ve emsâli câizlerdir.

Binâenaleyh Hassâf'ın hilâfına cünüb ve hayız ve nifâsları munkatıʿ olanların abdest veya gusül niyyetiyle etmiş oldukları teyemmüm ile namâz ve emsâli câizlerdir. Her ne kadar Hassâf ve kezâ Ebû Bekir er-Râzî, türâb nefsinde mülevves olup mâ-i mutlak gibi fıtraten mutahhir olmadığından mutahhir olması hilâf-ı maʿkûl olmakla, mutahhir olması için behemehâl kurbet ve ibâdete niyyet lâzım olup hasbe'z-zarûret emr-i taʿabbudî olarak hem hades-i asgardan abdest bedelinde ve hem de hades-i ekberden gusül bedelinde tahâret olmak üzere farz olarak sıfat-ı vâhide üzere vâkiʿ olmakla salavât-ı mefrûza gibi abdest bedelinde olan teyemmümle gusül bedelinde olan teyemmüm beynini niyyetle tefrîk lâzımdır, diyorlar ise de sâir fukahânın beyânlarına göre beyân olunduğu vechile tefrîk ve temyîzin lüzûmuyla kavl, gayr-ı sahîhtir. Zîrâ suyla gerek abdest ve gerek gusülden acz hâlinde teyemmüme ihtiyâc-ı tahâret olarak vukûʿu için lâzım olup ﴿فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا﴾[1] muktezâsınca suyla tahâretten acz hâlinde inde'l-Hanefî teyemmüm gerek abdest ve gerek gusülden bedel-i mutlak olmakla, tahâret olarak vâkiʿ olunca hangisinden bedel olur ise olsun onunla dilediği namâzı edâ câiz olur.

1 "Su bulamamışsanız o zamân temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin)." Nisâ, 4/43.

Zirâ 15. mes'elede işâret olunduğu üzere usûl-i fıkıhta beyân olunduğu üzere iʿtibâr şurûtun ancak vücûd ve husûlüne olup bi'l-iltizâm tahsîline değildir. Görmez misin inde'l-Hanefî, meselâ salât-ı asr için edilen teyemmüm ile suyu istiʿmâle kudret veya sâir nevâkız-ı vudû' ile müntakız olmadıkça sa'ir namâzları da edâ câizdir. Ammâ inde'ş-Şâfiʿî bedel zarûret olup bir farzın edâsıyla zarûrete mütevaffik olarak birden ziyâde farz kılınmaz.

Zâbıt: Fî Hâze'l-Bahs

التعيين لتميز الأجناس فنية التعيين في الجنس الواحد لغو لعدم الفائدة والتصرف إذا لم يصادف محله كان لغوا، ويعرف اختلاف الجنس باختلاف السبب، والصلاة كلها من قبيل المختلف حتى الظهرين من يومين أو العصرين من يومين بخلاف أيام رمضان فإنه يجمعها شهود الشهر.

[182] Sıhhatlerinde niyyetle taʿyînleri lâzım gelip gelmeyen menvîleri bilmek için zâbıt ber-vech-i âtîdir.

366. Mes'ele: Niyyetle menvîyi taʿyîn sebeb-i vücûbun ihtilâfıyla muhtelifü'l-cins olan ibâdetleri yekdiğerinden tefrîk ve temyîz için lâzımdır. Binâenaleyh bir ramazândan müteʿaddid oruçları ve abdest ve gusül bedelinde teyemmümler gibi cins-i vâhidden ibâret olan ibâdetler beynini niyyetle taʿyîn de adem-i fâideye binâen lağvdır. Zîrâ beyʿ-i hür gibi mahalline tesâdüf etmeyen tasarruf lağvdır.

Zâbıt: İhtilâf-ı Cins İhtilâf-ı Sebeb ile Bilinir

367. Mes'ele: İhtilâf-ı cins ihtilâf-ı sebeb ile bilinir. Binâenaleyh 363. mes'elede işâret olunduğu üzere her namâzın sebeb-i vücûbu kendisine mahsûs olan vakit olmakla, gerek farz ve gerek vâcib bi'l-cümle namâzlar muhtelif olup hattâ iki günden iki salât-ı zuhr veya asr ve mağrib ve işâ yekdiğerlerinin gayrı olarak sıhhatlerinde niyyetle vakitleriyle taʿyînleri şarttır. Lâkin eyyâm-ı ramazân evkât-ı salâtın hilâfına olarak 362. mes'elesinde beyân olunduğu üzere ﴿فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ﴾[1] âyet-i celîlesi ve (وصوموا لرؤيته)[2] hadîs-i şerîfleri muktezâlarınca otuz gün savm-ı ramazânın sebeb-i vücûbları olan şuhûd-i şehr cümlesini cemʿ ederek cümlesi müttehidü'l-cins olmakla zâbıt-ı mezkûr muktezâsınca sıhhatlerinde niyyetle taʿyîn

1 "Artık içinizden kim bu aya yetişirse onu oruçlu geçirsin." Bakara, 2/185.
2 "Hilali gördüğünüz zamân oruca başlayın." Buhârî, "Savm", 11, r. 1909; Müslim, "Sıyâm", 2.

şart olmayarak sahîh-i mukîm haklarında gerek niyyet-i mutlaka ve gerek niyyet-i mütehâlife ile de sahîh olurlar.

Zîrâ 355. mes'elede beyân olunduğu üzere sahîh-i mukîme göre eyyâm-ı ramazân sıyâm-ı mezkûrenin miʿyârı olarak vakitleriyle muʿayyen olup 366. mes'ele muktezâsınca muʿayyeni taʿyîn lağvdır. *Hidâye* ve *Redd-i Muhtâr*'ın beyânlarına göre bu vechile hükm-i mes'ele İmâm Mâlik'in kavli olup inde'l-Hanefî her günün savmı leyle ile diğerinden fasl olunmakla her günün savmında niyyet lâzımdır.

Fürûʿ

ويفرع على ذلك: أنه لو كان عليه قضاء يوم بعينه فصامه بنية يوم آخر أو كان عليه قضاء صوم يومين أو أكثر، فصام يوما عن قضاء صوم يومين جاز، بخلاف ما إذا نوى عن رمضانين حيث لا يجوز لاختلاف السبب، كما إذا نوى ظهرين أو ظهرا عن عصر أو نوى ظهر يوم السبت وعليه ظهر يوم الخميس.

368. Mes'ele: Sıhhat-i ibâdette niyyetle menvîyi taʿyîn ibâdeti âdetten ve muhtelifü'l-cins olan ibâdetleri yekdiğerlerinden tefrîk ve temyîz için şart olup ihtilâf-ı cinste ihtilâf sebebiyle hâsıl olarak evkât-ı hamsede namâz ve müteʿaddid ramazânlar'dan oruç gibi sebeb-i vücûb olan vakitlerin ihtilâfıyla muhtelif olanların sıhhatlerinde niyyetle taʿyîn şart olup bir ramazânın oruçları gibi müttehidü'l-cins olanlar vakitleriyle muʿayyen olup muʿayyeni taʿyîn lağv olmakla sıhhatlerinde niyyetle taʿyîn şart olmaması zâbıtası üzerine ber-vech-i âtî mesâil tefrîʿ olunur.

Şöyle ki, bir kimsenin muʿayyen olarak bir ramazânın, meselâ pazar veya pazartesi gününden kazâya kalmış bir gün oruç borcu olup da başka gün niyyetiyle veya iki veya daha ziyâde günler kazâya kalıp da onlardan bir gün kazâ eylese sebeb-i vücûb rü'yet-i hilâl olarak müttehidü'l-cins olmakla câiz ise de iki ramazândan kazâya kalan oruçların sebeb-i vücûbları olan şehrin ihtilâfıyla muhtelifü'l-cins olmakla vaktiyle taʿyîn edilmeyerek iki salât-ı zuhra veya zuhrdan asra veya asırdan zuhra veya cumʿa gününden kazâya kalan zuhr veya asr emsâli bir vakit namâzı başka günden niyyetle kazâ gibi ihtilâf sebebiyle muhtelifü'l-cins olarak sıhhatlerinde vakitleriyle taʿyîn şart olarak bilâ-taʿyîn sahîh olmazlar.

Ammâ *Reddü'l-Muhtâr*'ın beyânına göre Fahru'l-İslâm ve sair fuhûl-ı ulemânın ihtiyârlarına göre her gün savm-ı ramazânın sebeb-i vücûbu vakt-i imsâktan nısf-ı nehâr-ı şer'înin kubeyline kadar kendisinde inşâ-yı savm mümkin olan vakit olduğuna göre savm-ı ramazân da evkât-ı hamsede namâz gibi muhtelifü'l-cins olarak sıhhatlerinde her gün niyyetle ta'yînleri lâzım geleceğinden ihtiyâten niyyetle ta'yîn evlâdır.

Hükm-i Edâi'l-Keffârât

وعلى هذا أداء الكفارات لا يحتاج فيه إلى التعيين في جنس واحد، ولو عين لغي. وفي الأجناس: لا بدّ منه، كما حققناه في الظهار من شرح الكنز.

369. Mes'ele: Zâbıt-ı mezkûr muktezâsınca cins-i vâhidde ta'yîn lağv olup ecnâs-ı muhtelifede lüzûmuna binâen bir cinsten olan kefâret-i yemîn veya keffaret-i iftâr veya kefâret-i zıhâr veya kefâret-i cinâyet-i haccın sıhhat-i edâları **[183]** niyyetle ta'yîne muhtâc olmadıklarından ta'yînleri lağv olup, meselâ kefâret-i yemînle kefâret-i iftâr veya kefâret-i zıhâr emsâli muhtelifü'l-cins olanlarda *Şerh-i Kenz*'in zıhâr bahsinde tahkîk eylediğimiz vechile niyyetle hangisinin kefâreti olduğunu ta'yîn lâzımdır.

Binâenaleyh *Tahkîku'l-Bâhir*'in beyânına göre bir cinsten olan iki kefâret-i zıhâr veya iki kefâret-i katlden iki köle âzâde eylese sahîh olarak onlar zimmetinden sâkıt olacakları gibi bir köle âzâd eylese de sahîh olarak onlardan biri zimmetinden sâkıt olur ise de biri kefâret-i zıhâr diğeri kefâret-i katl olsa birinde sebeb-i vücûb zıhâr, diğerinde hatâen katl olmakla muhtelifü'l-cins olacaklarından hangisinin kefâretinden olduğunu niyyetle ta'yîn eylemedikçe hiçbirinden sahîh olmaz.

Zekâtta Hükm-i Ta'yîn

وأما في الزكاة؛ فقالوا: لو عجّل خمسة سودا عن مائتي درهم سود، فهلكت السود قبل الحول وعنده نصاب آخر، كان المعجل عن الباقي.

370. Mes'ele: Zâbıt-ı mezkûr muktezâsınca sebeb-i vücûbun ihtilâfıyla muhtelifü'l-cins olan vâciblerin sıhhatlerinde ta'yîn şart olarak lâzım ve müttehidü'l-cins olanlarda ta'yîne muhtâc olmayarak gayr-ı lâzım olup zekâtın sebeb-i vücûbu olan mal ise 9. mes'elede beyân olunduğu üzere nukûd ve emvâl-i urûz ve hayvânât-ı sâimenin nisâbları gibi bazen muhtelifü'l-cins

olarak sıhhat-i edâlarında niyyetle taʿyîn îcâb eder ise de altınla gümüş gibi nukûd müttehidi'l-cins olarak sıhhatleri niyyetiyle taʿyîne muhtâc olmayacağından fukahânın beyânlarına göre, meselâ sikke-i hâliseden iki yüz dirhem gümüş mikdârı nakdin zekâtı olan beş dirhemi kable'l-havl taʿcîl ederek edâ edip de kable'l-havl zekâtı edâ olunarak taʿcîl olunan iki yüz dirhem nakdi telef olup da indinde onun cinsinden nisâb-ı âhara mâlik olsa ittihâd-ı cinse binâen vermiş olduğu zekât-ı muʿaccel nezdinde bulunan nisâb-ı âharın zekâtına masrûf olarak mahsûb olur. Zîrâ niyyetle telef olunan zekâtına tahsîs edilerek ona mahsûs olmayıp belki mâlik olduğu nukûdun zekâtındandır. Bâkî kalan nakid de mâlik olduğu nakiddir. **[183]**

وفي فتح القدير من الصوم: ولو وجب عليه قضاء يومين من رمضان واحد، فالأولى أن ينوي أوّل يوم وجب عليّ قضاؤه من هذا الرمضان وإن لم يعيّن جاز.

371. Mes'ele: Kitâb-ı savmdan *Fethü'l-Kadîr*'in beyânına göre bir ramazândan iki gün orucu kazâya kalan kimseye evlâ olan tertîbe riʿâyet için 363. mes'elede beyân olunduğu üzere ol ramazândan ibtidâen kazâsı vâcib olana niyyet eylemek ise de müttehidü'l-cins olarak niyyetle taʿyîn gayr-i lâzım olduğundan bilâ-taʿyîn kazâ eylese de câiz olur. Binâenaleyh mâlik olduğu nukûdun bazısını, zekâtını te'diyede dahi taʿyîn şart olmadığından kable'l-havl nisâbın bazısı telef olur ise verilen zekât bâkîlerden mahsûb olur.

وكذا: لو كانا من رمضانين على المختار حتى لو نوى القضاء لا غير جاز.

Kavl-i muhtâr üzere kazâya kalan iki gün oruç iki ramazândan ise evlâ olan evvelâ kazâya kalan savmın kazâsına niyyetle ibtidâen onu kazâ eylemektir. Hattâ bir ramazânın oruçları müttehidü'l-cins olarak sıhhat-i edâlarında niyyetle taʿyîne muhtâc olmadıklarından günlerini taʿyîn etmeyerek yalnız kazâya niyyet eylemiş olsa ittihâd-ı cinse binâen câiz olarak tuttuğu mikdârı zimmetinde sâkıt olur. İşte bu mes'ele de taʿcîl-i zekât mes'elesinin hükmünü te'yîd eder.

ولو وجبت عليه كفارة فطر، فصام إحدى وستين يومًا عن القضاء والكفارة ولم يعيّن يوم القضاء، جاز.

372. Mes'ele: Nehâr-ı ramazânda amden nakz-ı savm ederek kefâret-i iftâr vâcib olup da fakrına binâen tahrîr-i rakabe ve itʿâm-ı mesâkînden âciz olarak yevm-i kazâyı taʿyîn eylemeden altmış bir gün oruç tutsa ittihâd-ı cinse binâen altmış gün kefâret-i fıtır ve bir günü de kazâ olarak sahîh olup zimmetinden hem kazâ ve hem de kefâret sâkıt olur. Zîrâ her ikisinin de sebeb-i vücûbu iftâr-ı savm-ı ramazân olmakla müttehidü'l-cins olup sebebin ittihâdıyla müsebbeb olan gerek kazâ ve gerek kefâret vâcibde müttehid olmakla zâbıt-ı mezkûr muktezâsınca sıhhatleri niyyetle taʿyînle meşrût değildir.

وفي الخانية: لو عجّل الزكاة عن أحد المالين فاستُحقّ ما عجّل عنه قبل الحول لم يكن المعجّل عن الباقي.

373. Mes'ele: 367. mes'elede beyân olunan zâbıt mûcebince ibâdetin sıhhatinde niyyetle menvîyi taʿyîn sebeb-i vücûbun ihtilâfıyla muhtelifü'l-cins olan ibâdetler beynini temyîz ve tefrîk için meşrûʿ kılınarak lâzım olmakla *Hâniyye*'nin beyânına göre 4443. mes'elede beyân olunacağı üzere meselâ, havâic-i asliyyesinden fazla sâime olarak nisâba bâliğ olan deve ve koyun gibi muhtelifü'l-cins iki nevʿ malından birinin zekâtını taʿcîl edip kable'l-havl verdikten sonra ol malın müstahikkı yaʿnî sâhibi çıkıp elinden alınmış olsa ol mala mâlik olmadığından onun zekâtı olmak üzere taʿcîl edip kable'l-havl vermiş olduğu zekât yedinde kalan malın zekâtına masrûf olarak ondan mahsûb olmaz. Zîrâ sebeb-i vücûb olacak mala mâlik olmadığından vermiş olduğu zekât sadaka-i nâfile olarak teberruʿdur.

وكذا: لو استحقّ بعد الحول لأن في الاستحقاق عجّل عما لم يكن ملكه، فبطل التعجيل، انتهى.

Müstahikk-ı mezkûr, yaʿnî ol malın sâhibi baʿde'l-havl zuhûr etse idi yine hükm-i mes'ele böyledir. Zîrâ istihkâkta mülkünde olmayan bir maldan taʿcîl eylemiş olmakla sebeb-i vücûb olan mala mâlik olmadığından taʿcîl-i mezkûr bâtıl olarak vermiş olduğu zekât nâfile olur. Zîrâ sıhhat-i te'diye vücûb-i te'diyenin, vücûb-i te'diye de asl-ı vücûbun, asl-ı vücûb da nisâba mâlik olmanın ferʿidir. Taʿlîle nazaran muʿaccelun anhın müstahikkı zuhûr etmeyip de belki telef olsa idi mâlik olduğu hâlde vermiş olmakla bâkîden

mahsûb olacağı anlaşılıyor ise de farz-ı zuhr niyyetiyle farz-ı asrı edâ gibi muhtelifü'l-cins olan ibâdetlerin sıhhatinde niyyetle menvîyi taʿyînle şart olmasına binâen koyunların zekâtı olmak üzere verilen zekâtın devenin zekâtına mahsûb olması cây-ı nazardır. Bir de 572. mes'elede beyân olunacağı üzere zekâtın sıhhat-i edâsında şart olan niyyette asıl olan edâya mukârin olup nihâyet bilâ-niyyet fakîre veya vekîle verip de daha ellerinde iken niyyet edilir ise sahîh olur ise de baʿde'l-istihlâk edilen niyyetle edâ-yı zekât sahîh olmaz. **[184]**

وفيها أيضًا: لو كان له خمس من الإبل الحوامل، يعني الحبالى فعجّل شاتين عنها وعمّا في بطونها، ثم نتجت خمسًا قبل الحول أجزأه، وعما تحمل في السنة الثانية لا يجوز.

374. Mes'ele: Yine *Hâniyye*'de beyân olunduğuna göre gebe olarak sâime beş devesi olup da onlar ile hâmil oldukları yavrularının zekâtları niyyetiyle kable'l-havl taʿcîl edip biri analarının diğeri yavrularının zekâtı olmak üzere iki koyun zekât verilip de kable'l-havl beş yavru doğursalar taʿcîl olunan zekât onlardan kifâyet eder ise de sene-i âtiyede gebe kalıp da doğuracakları yavrulardan taʿcîl eylese kifâyet eylemez. Çünkü *Redd-i Muhtâr*'ın beyânına göre taʿcîl-i zekâtın cevâzı vakt-i taʿcîlde mal nisâba bâliğ olarak havl münʿakid olmak ve esnâ-yı havlde mal kâmilen telef olarak nisâba münkatıʿ olmamak ve âhir-i havlde nisâbın kâmil olmasıyla meşrût olduğundan şurût-ı mezkûrenin vücûdu hâlinde nisâba mâlik olan kimse gelecek senelerin veya birkaç nisâbların zekâtlarını taʿcîl edip vaktinden veya nisâbından akdem verse sebeb-i vücûb olan nisâb-ı nâmî mevcûd olmadığından vaktin hulûlüyle baʿde'l-vücûb ibtidâ-i vakitte edâ-yı salât gibi sahîh olup verilen senelerin veya nisâbların zekâtları zimmetten sâkıt olur. Zîrâ vücûba sebebiyyette asıl olan, nisâb-ı evvel olup sonradan hâsıl olanlar ona tâbiʿ olacaklarından hîn-i taʿcîlde analarının karınlarında mevcûd olanların zekâtlarını taʿcîl sahîh ise de sebeb-i vücûb olan nisâb mevcûd olmadığından sene-i âtiyede gebe kalarak doğacakların zekâtlarını taʿcîl câiz olmaz. Zîrâ kable'l-vücûb zekât kable'l-vakt edâ-yı salât gibi câiz olmayarak nâfile olur. **[185]**

هذا: في الفرائض والواجبات كالمنذور والوتر على قول الإمام، وصلاة العيدين على الصحيح وركعتي الطواف على المختار.

375. Mes'ele: 366. mes'elede beyân olunan zâbıt muktezâsınca evkât-ı hamsede namâz gibi esbâb-ı vücûbun ihtilâfıyla muhtelifü'l-cins olanların sıhhatlerinde niyyetle menvîyi taʿyînin lüzûmu ve bir ramazânın savmları gibi müttehidü'l-cins olanlarda adem-i lüzûmla hüküm, evkât-ı hamsede namâz gibi farzlar ile menzûrlar ve İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre salât-ı vitir ve kavl-i sahîh üzere bayram namâzları ve kavl-i muhtâr üzere iki rekʿat tavâf namâzı gibi vâciblere mahsûs olup 385. mes'elede beyân olunacağı üzere mutlakan nevâfil ve kavl-i muʿtemed üzere sünnet-i mü'ekkedeler gerek "neveytü's-salâte" diyerek niyyet-i mutlaka ve gerekse başka namâza niyyetle niyyet ederek niyyet-i mutehâlife ile sahîh olacaklarından onların sıhhatlerinde niyyetle menvîyi taʿyîn şart değildir. Belki 385. mes'elede îzâh olunacağı üzere nevâfilde asl-ı salâta niyyet kâfîdir.

Hükmü'l-Vitr

وينوي الوتر لا الوتر الواجب، للاختلاف فيه.

376. Mes'ele: 409. mes'elede beyân olunacağı üzere inde'l-İmâm salât-ı vitr amelen farz ve iʿtikâden vâcib ve sübûten sünnet olmak üzere üç rivâyet vâride olup İmâmeyn hazerâtıyla eimme-yi selâseye göre sünnet-i mü'ekkede olarak ihtilâfî olmakla salât-ı vitre niyyette farz veya vâcib veya sünnet olması gibi vasıflar ile tavsîf edilmeyerek "niyyet ettim salât-ı vitre" diyerek yalnız salât-ı vitre niyyet eylemeli. Zîrâ sünnetle tavsîf edilir ise İmâm-ı Aʿzam'a göre vâcib veya farzla tavsîf edilirler.

Diğerlerine göre gayr-ı sahîh olması lâzım gelir, demek anlaşılır ise de ânifen beyân olunduğu üzere sünnetlerin niyyet-i mütehâlife ile de bu izne binâen vitir, farz veya vâcible tavsîfi sünnet olmasına kâil olanlara göre sıhhatine mâniʿ olmamak îcâb eder. **[186]**

Salât-ı Cenâzede Hükm-i Niyyet

وفي صلاة الجنازة ينوي الصلاة لله تعالى والدعاء للميت.

377. Mes'ele: Cenâze namâzı hakîkatte cenâze için afv ve mağfiretle duʿâdan ibâret olarak kifâye-i mefrûza olan ibâdet olmakla sıhhatinde niyyetle taʿyîn lâzım olduğundan cenâze namâzı kılacak kimse "Allah için namâza, meyyit için duʿâya" niyyet eder.

Ammâ cenâzenin er veya kadın olduğunu bilmez ise "imâmın namâzını kıldığı cenâzeye" diyerek niyyetle taʿyîn gibi kifâyet eder. Zîrâ 460. mes'elede beyân olunacağı üzere taʿyîn edip de hatâ ederse sıhhat-i salâta mâniʿdir.

Secde-i Tilâvetin Hükmü

ولا يلزمه التعيين في سجود التلاوة لأي تلاوة سجد لها كما في القنية.

378. Mes'ele: Her ne kadar efrâd-ı tilâvet muhtelife ise de sebeb-i vücûb olan tilâvet-i sahîha cins-i vâhid olarak muʿayyen olmakla *Kunye*'nin beyânına göre meclis-i vâhidde âyet-i vâhideyi her ne kadar mükerreren tilâvet eylese dahi cümlesinden secde-i vâhide kifâyet edeceğinden sıhhatinde hangi tilâvetin secdesi olduğuna niyyetle taʿyîn lâzım değil ise de âyât-ı muhtelife meclis-i vâhidde veya âyet-i vâhideyi mecâlis-i muhtelifede tilâvet ederse secdenin vücûbunda sebeb-i vücûbun teʿaddüdüyle ihtilâfına binâen zâbıta-i mezkûre muktezâsınca kıyâs olan, her secdenin sıhhatinde niyyetle taʿyînin lüzûmudur.

Secde-i Tilâvetin Esbâb-ı Mûcibesi

379. Mes'ele: *Dürr-i Muhtâr*'ın beyânına göre secde-i tilâvetin sebeb-i vücûbu âkil, bâliğ olarak mükellefin tilâvet-i sahîhası ve inde'l-baʿz böyle tâlîden istimâʿ ve böyle tâlîye iktidâdan ibâret olarak **[187]** üç olup her ne kadar lügat-i Fârisiyye ile tilâvet olunsa dahi secde âyeti ihbâr olundukda tâlîye ve işitene ve tâlîye iktidâ edene secde vâcibdir.

Binâenaleyh secdenin tilâvete izâfesi, secdenin vücûbunu tilâvete hasr ve tahsîs için olmayıp belki tilâvetin vücûb-i secdeye sebebiyyette asâletine veya diğerlerinin sebeb veya şart olmasıyla ihtilâfa tenbîh için iktifâ kabîlindendir. Ve illâ sebebiyyetine kâil olanlara göre secde-i tilâvet ve secde-i istimâʿ ve secde-i iktidâ olarak üç kısma ayrılması lâzım gelir. Zîrâ izâfet-i mezkûre hükmün sebebine izâfesidir. Hâlbuki zâbıta-yı mezkûre muktezâsınca sebeb-i vücûbun ihtilâfıyla müsebbeb olan vâcib muhtelifü'l-cins olup hükm-i zâbıtaya binâen muhtelifü'l-cins olan ibâdetin sıhhatinde ise niyyetle menvîyi taʿyîn lâzımdır. Şu kadar var ki tâlî ile muktedî haklarında secdenin vücûbunda âyet-i secdeyi istimâʿ şart olmadığından sâğır olarak istimâʿ eylemese dahi mücerred tilâvet ve tâlîye iktidâ ile vâcibe olur.

Namâzda Tilâvetin Hükmü

380. Mes'ele: Gerek imâm ve gerek münferid, secde âyetini namâzda tilâvet edip de secdeyi terk ederler ise 2111. mes'elede beyân olunacağı üzere namâzdan cüz' olduğundan hâric-i salâtta edâ edilmeyeceğinden terk-i vâcible âsim olmakla ıskât-ı ism için tevbe ve istiğfâr lâzım gelir. Zîrâ كل سجدة وجبت في الصلاة ولم تؤد فيها سقطت muktezâsınca “Namâzda vâcibe olan secde namâz içinde edâ olunmaz ise mahallini fevt etmekle hâric-i salâtta edâsı meşrûʿ değildir.”

Secde-i Tilâvetin Rüknü

381. Mes'ele: Namâzda secde-i tilâvetin rüknü sücûd veya akîb-i tilâvette secde niyyetiyle rükûʿ ve marîz ve râkib haklarında secdenin bedeli olan îmâdır. Ammâ hâric-i salâtta tilâvet olunursa rükûʿ secdeden bedel olamayarak secde lâzımdır. **[188]**

Keyfiyyet-i Edâsı

382. Mes'ele: 2111. ve 4437. mes'elelerde beyân olunacağı üzere refʿ-i yed ve teşehhüd ve selâm şart olmayarak cehren mesnûn olarak iki tekbîr ile müstehab olarak iki kıyâm arasında bir secdedir. Esahh kavlde lâ ekall üç kere *sübhâne Rabbiye'l-aʿlâ* diyerek tesbîh meşrûʿdur.

Ehli

383. Mes'ele: Secde-i tilâvet bazen namâzdan cüz' olduğundan edâen veya cünüb veya sekrân ve nâim gibi kazâen vücûb-i salâta ehil olan mükelleftir. Binâenaleyh gayr-i müslim ve mecnûn-i mutbık ve sabî ve hayz ve nüfesâ gibi gayr-ı mükelleflere gerek tilâvet ve gerek istimâʿ ve gerek iktidâ ile secde lâzım gelmez ise de mecnûn-i mutbıkdan mâʿadâsının tilâvetleriyle işitenlere lâzım gelip esâsen mükellef olmadıklarından yankı denilen aks-i sedâ ve fonograf ve tuyûrdan istimâʿ ile secde lâzım gelmez.

Şartı

384. Mes'ele: Bazen namâzdan cüz' olarak namâz hükmünde olmakla iftitâh tekbîri ile vakit ve taʿyîn-i niyyetten mâʿadâ şurût-i salâtla meşrûttur.

Hükm-i Nevâfil

وأما النوافل؛ فاتفق أصحابنا أنها تصح بمطلق النيّة.

385. Mes'ele: İnde'l-Hanefî bi'l-ittifâk nevâfil "neveytü's-salâte" diyerek niyyet-i mutlak ile sahîha olup her ne kadar sünene de şâmile ise de bu makâmda mukâbele karînesiyle maksad sünnet-i revâtib gibi sünenlerin gayrı olan namâzlardır.

Ahkâmü's-Sünen

وأما السنن الرواتب؛ فاختلفوا في اشتراط تعيينها، والصحيح المعتمد عدم الاشتراط، وأنها تصح بنية النفل وبمطلق النية.

386. Mes'ele: Salât-ı zuhr ve cumʿadan akdem kılınan dörder rekʿat ve salât-ı fecrden akdem ve zuhr ve akşam ve yatsıdan sonra kılınan ikişer rekʿat ve baʿde'l-cumʿa kılınan dört ve iki rekʿat sünen-i revâtibde "neveytü sünnete'l-fecr veya sünnete'z-zuhr" diyerek sıhhatlerinde niyyetle taʿyînin lüzûmunda ihtilâf olunup sahîh ve muʿtemed olan 388. mes'elede îzâh olunduğu üzere adem-i iştirâtı olup "neveytü'n-nefle veya neveytü's-salâte" diyerek niyyet-i nefl ve niyyet-i mutlak ile sahîh olmalarıdır. Zîrâ 375. mes'elede beyân olunduğu üzere taʿyîn-i mezkûr, farzlar ile vâciblere mahsûstur. **[189]**

Tefrîʿ

ويفرّع عليه: لو صلى ركعتين على ظن أنها تهجد بظن بقاء الليل، فتبين أنها بعد طلوع الفجر كانت عن السنة على الصحيح، فلا يصليها بعده للكراهة.

387. Mes'ele: Sünen-i revâtibin niyyet-i mutlak ve niyyet-i nefl ile sıhhatleri üzerine ber-vech-i âtî mesâil tefrîʿ olunur. Şöyle ki daha gece zannıyla teheccüd niyyetiyle iki rekʿat namâz kılıp baʿde'l-fecr edâ olunduğu zâhir olsa kavl-i sahîh ve muʿtemed üzere sünnet-i fecrden kifâyet edip baʿde'l-fecr nâfile mekrûh olmakla tekrâr sünnet-i fecr kılınmaz.

وأما من قال: «إذا صلى ركعة قبل الطلوع وأخرى بعد الطلوع كانتا عن السنة» فبعيد؛ لأن السنة لا بدّ من الشروع فيها في الوقت ولم يوجد.

388. Mes'ele: Ammâ bir rekʿatını kable'l-fecr ve bir rekʿatını baʿde'l-fecr kılınan iki rekʿat teheccüdün sünnet-i fecr makâmına kıyâmıyla kavl, kabûlden baʿîddir. Zîrâ sünnet-i fecre vakti içinde şurûʿla edâsı lâzım olup bu vechile şurûʿ bulunmadığından kable'l-fecr şurûʿla kılınan nâfile, sünnet-i fecr makâmına

kâim olamayacağından vakt-i fecrde bed' ile müstakillen sünnet-i fecrin edâsı lâzımdır.

وقالوا: لو قام إلى الخامسة في الظهر ساهيًا بعد ما قعد للأخيرة فإنه يضمّ سادسة، وتكون الركعتان نفلًا ولا تكونان عن سنة الظهر على الصحيح.

389. Mes'ele: Fukahâ-yı izâmın beyânlarına göre salât-ı zuhrun kaʿde-i âhîresinde teşehhüd mikdârı oturup sehven kable's-selâm beşinci rekʿata kıyâm edip secde ile kayıtlasa itmâm-ı şefʿ için bir rekʿat dahi ilâve ederek altı rekʿata iblâğ edip ilâve olunan iki rekʿat nâfile olup kavl-i sahîh üzere zuhrun sonraki iki rekʿat sünnet-i mü'ekkedesi makâmına kâim olamaz. **[190]**

وهذا لا يدل على اشتراط التعيين؛ لأن عدم الإجزاء لكون السنة لم تشرع إلا بتحريمة مبتدئة ولم يوجد.

390. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile ilâve olunan iki rekʿatın zuhrun son sünneti makâmına adem-i kıyâmı, sünnet-i mü'ekkedelerde sıhhatlerinde niyyetle taʿyînin şart olduğuna delâlet eylemez. Zîrâ adem-i kıyâm adem-i taʿyînden nâşi olmayıp belki sünnetler tahrîme-i mübtede'e ve müstakille ile meşrûʿa iken müstakillen sünnete şurûʿ bulunmadığından kâime olamadı.

Hükmü't-Terâvîh

واختلف التصحيح في التراويح: هل تقع التراويح بمطلق النية أو لا بدّ من التعيين؟ فصحّح القاضيخان الاشتراط والمعتمد خلافه، كالسنن الرواتب.

391. Mes'ele: Salât-ı terâvîhin niyyet-i mutlak ile sıhhati veya taʿyînin lüzûmu hakkında tashîhler ihtilâf edip Kâdîhân sıhhatlerinde niyyetle taʿyînin lüzûmunu tashîh eylemiş ise de muʿtemed olan sünen-i revâtib gibi adem-i iştirâtıdır. Zîrâ 403. mes'elede beyân olunacağı üzere terâvîh de sünnet-i mü'ekkededir. Binâenaleyh "neveytü't-terâvîha" diyerek niyyetle sahîh olacağı gibi "neveytü's-salâte" diyerek niyyet-i mutlak ve "neveytü'n-nefle" diyerek nefle niyyetle de sahîh olur. Zîrâ 385. mes'elede işâret olunduğu üzere nefl, farz ile vâcibin mâʿadâsı olarak sünnet-i mü'ekkedelere de şâmil olup nevâfil ise gerek niyyet-i mutlak ve gerek mütehâlife ile sahîhlerdir.

ويفرع ايضا على اشتراط التعيين للسنن الرواتب وعدمه، مسألة أخرى: هي لو صلى بعد الجمعة أربعًا في موضع يشك في صحة الجمعة فعلى الصحيح المعتمد تنوب عن سنة الجمعة حيث لم يكن عليه ظهر فائت وعلى القول الآخر لا، كما في فتح القدير.

392. Mes'ele: Sünen-i revâtibin sıhhatlerinde, meselâ «نويت سنة الظهر أو العصر أو المغرب» diyerek kılacağı sünnete niyyetle **[191]** niyyetin iştirât ve adem-i iştirâtı üzerine gece zannıyla baʿde'l-fecr kılınan iki rekʿat teheccüd namâzı üzerine başka bir mes'ele dahi tefrîʿ olunur.

Şöyle ki, bir beldede müteʿaddid mahallelerde cumʿanın adem-i cevâzıyla kavl-i mercûh üzerine müteʿaddid mahallelerde cumʿa namâzı edâ olunup hangisine ibtidâen bed' edilerek edâ edildiği maʿlûm olmayarak sıhhati meşkûk olan mahalde baʿde'l-cumʿa vaktine erişip hâlen edâsı müyesser olmayan "zuhr-i âhîre veya zuhr-i evvele" diyerek niyyetle dört rekʿat namâz kılıp baʿdehu sâir câmilerden evvel edâ olunarak cumʿanın sıhhati zâhire olsa taʿyînin adem-i iştirâtıyla kavl-i sahîh-i muʿtemed üzerine kazâya kalmış farz-ı zuhru var ise ondan, yok ise böyle kılınan namâz *Fethü'l-Kadîr*'in beyânına göre cumʿanın son sünneti makâmına kâim olup sıhhat-i sünnette taʿyîn şart olduğu kavle göre şart olan taʿyîn bulunmadığından kâim olmaz. Binâenaleyh 394. mes'elede beyân olunacağı üzere Şeyhayn hazerâtına göre nâfile olup İmâm Muhammed'e göre gayr-i sahîh olur. **[192]**

Tenbîh

393. Mes'ele: Mes'ele-i mezkûrenin asl-ı esâsı işâret olunduğu vechile mezheb-i muhtâr üzere müftâ bih olarak mutlakan bir şehrin müteʿaddid mahallelerinde edâ-yı cumʿa câizdir. Zîrâ nüfûs-ı kesîrayı mesâfe-i baʿîdeden bir mescide hasr, harec-i azîm olup bu ise (لا حرج في الدين)[1] nassıyla memnûʿ ve merfûʿdur. Zîrâ ﴿يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْر﴾[2] muktezâsınca bi'l-cümle tekâlif-i ilâhiyye dâʿi-i yüsr ve mâniʿ-i usr olmakla meşakkat teshîl ve teysîr îcâb eder.

Lâkin mercûh olarak inde'l-baʿz bir şehirde iki mevziʿden ziyâde mahallede edâ-yı cumʿa câiz olmayacağından kılındığı takdîrde tahrîme

1 "Dinde güçlük yoktur." (وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ) Hac, 22/78.
2 "Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez." Bakara, 2/185.

cihetinden hangisi evvel başlanmış ise onun cumʿası sahîh olup tahrîmede mukârenet veya iştibâhla fâsid olacağından baʿde'l-cumʿa ahvat olan beyân olunduğu vechile niyyet edilerek kılmak lâzım gelip *Münye* şerhinde evlâ olan **[193]** baʿde'l-cumʿa, cumʿanın dört rekʿat sünnet-i mü'ekkedesini edâ edip baʿdehu beyân olunduğu vechile niyyet edilerek dört rekʿat dahi kılıp baʿdehu iki rekʿat da sünnet-i vakt kılmaktır. Zîrâ bu sûrette kavl-i râcih üzere mutlakan ve kavl-i mercûh üzere cümlesinden akdem bed' ederek edâ ile cumʿa sahîh olup kazâya kalmış salât-ı zuhr var ise vech-i şurûʿ üzere kazâ edilmiş olup kavl-i mercûh üzere cumʿa gayr-i sahîh ise ol günün salât-ı zuhru sünnetleriyle berâber edâ edilmiş olur.

وهو أيضًا يتفرع على: أن الصلاة إذا بطل وصفها لا يبطل أصلها وهو قول أبي حنيفة وأبي يوسف، خلافًا لمحمد رحمه الله تعالى.

394. Mes'ele: Ber-vech-i mezkûr niyyetle baʿde'l-cumʿa kılınan dört rekʿat namâzın cumʿanın sünneti makâmına kıyâm ve adem-i kıyâmıyla ihtilâf sünen-i revâtibin sıhhatinde niyyetle taʿyînin iştirât ve adem-i iştirâtı üzerine teferrûʿ ettiği gibi ber-vech-i âtî İmâm-ı Aʿzam hazretleriyle İmâm Ebû Yûsuf'a göre vasf-ı salâtın butlânı asl-ı salâtın butlânını müstelzim olmayarak namâzın farziyyet veya vücûb vasfı bâtıl olursa asl-ı salâtın nâfile olarak bekâsıyla kavillerine de müteferriʿdir.

Ammâ İmâm Muhammed'e göre butlân-ı vasıf butlân-ı aslı müstelzim olarak nâfile dahi olamayacağından hiçbir vechile sünnet, cumʿa makâmına kâim olamayacağı gibi nâfile dahi olamaz.

وينبغي أن تلحق الصيامات المسنونة بالصلات المسنونة، فلا تشترط لها التعيين ولم أر مَن نبّه عليه.

395. Mes'ele: 395. mes'elede lâyık olan hükm-i mezkûrde sünnet olarak edâ olunan oruçlar, sünnet olan namâzlara ilhâk olunarak sünnet olan namâzların sıhhatlerinde niyyetle taʿyîn şart olmadığı gibi sünnet olan oruçların sıhhatlerinde dahi şart olmamış ise de lâkin, bu bâbda fukahâdan tenbîh edeni görmedim, buyuruluyor ise de bahs karînesiyle **[194]** sıyâmât-ı mesnûneden maksad sünnet-i mü'ekkede ile mesnûn ise sünnet-i mü'ekkede ile mesnûn savm, gayr-ı maʿrûf olup sıyâm-ı nâfile kasd olunursa Kâdîhân tenbîhle buyurur ki "Tetavvuʿla kazâ-yı savm-ı ramazâna

niyyet eylese İmâm Muhammed'e göre niyyetler tedâfuʿ ederek kazâ vasfı lağv olarak asl-ı niyyetin bekâsına binâen tetavvuʿ olur." buyurulmuş ise de İmâm Muhammed'e göre vasfın butlânıyla aslın butlânı mes'elesine binâen cây-ı nazar olmakla musannif adem-i rü'yetle bu dakikaya işâret buyuruyor.

Tekmîl

السنن الرواتب؛ في اليوم والليلة اثنتا عشرة ركعة: ركعتان قبل الفجر، وأربع قبل الظهر، وركعتان بعدها، وركعتان بعد المغرب، وركعتان بعد العشاء؛ وفي صلاة الجمعة أربع قبلها وأربع بعدها.

396. Mes'ele: Ebhâs-i âtiye ferâizi mükmil olarak meşrûʿ kılınan namâzlar beyânındadır, demek olarak sünnetlerin mükmil-i farz olduklarına işârettir. Zîrâ [1] أن فريضة الصلاة والزكاة وغيرها إذا لم تتم تكمل بالتطوع والنوافل muktezâlarınca ale'l-ıtlâk baʿde'l-ferâiz meşrûʿ kılınan sünen-i ibâdât nisyân ve emsâli bir özre binâen edâ-yı ferâizde vâkiʿ olan nevâkısı ikmâl ve itmâm için ve kable'l-ferâiz meşrûʿ buyurulanlar şeytanın tamaʿ terkini katʿ için meşrûʿ buyurulmuşlardır.

397. Mes'ele: Gece ile gündüz, yaʿnî evkât-ı hamseden ibâret olan yirmi dört sâat zarfında meşrûʿ buyurulan sünen-i revâtib-i mü'ekkede, iki rekʿatı kable'l-fecr ve dört rekʿatı kable'z-zuhr ve iki rekʿat baʿde'z-zuhr ve iki rekʿat baʿde'l-mağrib ve iki rekʿat baʿde'l-ʿişâ olarak mecmûʿu on iki rekʿat olup inde'l-Hanefî kable'l-ferâiz kılınan dört rekʿatlı sünen-i mü'ekkedenin dördü bir namâz olarak birinci kaʿdeleri kaʿde-i ûlâ olmakla teşehhüd üzerine kasr olunup üçüncü rekʿata kıyâmda **[195]** subhâneke okunmaz.

Binâenaleyh beyân olunacağı üzere baʿde't-teşehhüd sehven "Allahumme salli alâ Muhammed" demesiyle rekʿat-ı sâlisenin farz olan kıyâmını te'hîr ile secde-i sehv lâzım gelip amden tilâvetiyle tahrîmen mekrûh olmakla vakit içinde iʿâdesini îcâb eder ve bi-tarîki'l-azîme dörder rekʿat olarak meşrûʿ olduklarından iki selâmla ikişer rekʿat kılınmış olsa sünnet-i mü'ekkede olarak edâ edilmiş olmaz.

---

1 Namâz, zekât ve diğerlerinin farziyyetleri (bir özre binaen) tamamlanamadığı zamân tetavvu ve nâfilelerle ikmâl edilir.

Cumʿa Namâzında Kılınan Sünen-i Revâtib

398. Mes'ele: Dört rekʿat kable'l-cumʿa ve dört rekʿat baʿde'l-cumʿa kılınan sekiz rekʿat namâzlar da sünnet-i mü'ekkede olup gerek kable'z-zuhr ve gerek kable'l-cumʿa kılınan bu dörder rekʿat sünnet-i mü'ekkedelerin dördü bir namâz olarak birer selâmla meşrûʿ olmakla, ânifen işâret olunduğu üzere ikişer selâmla kılınırlar ise edâ edilmiş olmazlar ise de lâkin *Redd-i Muhtâr*'da beyân olunduğuna göre [1](من كان منكم مصليا بعد الجمعة فليصل أربعا) muktezâsı üzere bilâ-özr baʿde'l-cumʿa bir selâmla edâsı meşrûʿ olunduğu gibi (إذا صليتم بعد الجمعة فصلوا أربعا، فإن عجل بك شيء فصل ركعتين في المسجد وركعتين إذا رجعت)[2] muktezâsı üzere baʿde'l-cumʿa kılınan dört rekʿat sünnet-i mü'ekkedenin hasbe'l-özr iki selâmla edâsı da meşrûʿ olduğu müstefâd olur.

399. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere birer selâmla meşrûʿ buyurulan dörder rekʿat sünen-i mü'ekkedeler ikişer selâmla, yaʿnî ikişer rekʿat olarak edâ olunsalar sünen-i mezkûreden nâibe olmadıklarından bir selâmla dört rekʿat namâz nezr edilip de iki selâmla edâ olunsa nezr-i mezkûr sâkıt olmaz ise de iki selâmla nezr olunup da bir selâmla edâ olunsa câiz olarak nezr sâkıt olur.

Sünen-i Mezkûrenin Hikmet-i Meşrûʿiyyetleri

400. Mes'ele: Âtîde musannifin tasrîh buyuracağına göre kable'l-ferâiz meşrûʿ kılınanlar nevâfili **[196]** terk etmeyenlerin ferâiz ve vâcibâtı terk etmeyecekleri evvel emirde anlaşılarak terk-i vâcibât husûsunda şeytanın ümid ve tamâʿını katʿla iğvâ ve tasallutunu defʿ olup baʿde'l-vâcibât meşrûʿ buyurulanlarda beyân olunduğu vechile ان فريضة الصلاة والزكاة وغيرهما إذا لم تتم تكمل بالتطوع muktezâsınca hasbe'l-beşeriyye nisyân ve emsâli bir özür ile vâcibâtın edâsında vâkiʿ olan nevâkızı ikmâl ve itmâm için meşrûʿ buyurulmuştur. Zîrâ nevâfil cevâbir-i ferâizdir.

Binâenaleyh kable'l-ferâiz kılınan sünenlerde en sonra veya en evvel kazâya kalan meselâ, salât-ı zuhr veya asra diyerek kazâ-yı kâimeye niyyetle kılındıkları hâlde güç hâl ile bıraktırmış olduğu namâzları kazâ ile zimmetten ıskât eden kimsenin fi'l-hâl edâsına başladığı namâzı terk etmeyeceği evleviyyetle anlaşılarak terk ve ifsâd husûsunda şeytanı daha ziyâde mey'ûs

1 "Cuma namâzından sonra kim namâz kılarsa dört rekʿat olarak kılsın." Müslim, "Cuma", 69.
2 "Cumanın farzından sonra namaz kıldığında dört rekʿat olarak kılınız. Şayet bir işinizden dolayı acil durum olursa iki rekʿat mescidde, geri kalan iki rekʿatı da işi bitirdiğinizde kılsın." Müslim, "Cuma", 68; Ahmed b. Hanbel, XII, 361, r. 7400; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 339, r. 5939.

ederek hem hikmet-i meşrûʿiyyet olan ye's-i şeytân ve hem de zimmette kalıp mûcib-i mes'ûliyyet olan deyn-i vâcibâttan halâs olmak daha evlâ olması müstefâd olur.

401. Mes'ele: (مَن حافظ على أربع قبل الظهر وأربع بعدها حرَّمه الله على النار)[1] muktezâsı üzere kable'z-zuhr ve baʿde'z-zuhr dörder rekʿat edâsına müdâvemet azâb-ı nârdan bâʿis-i necâttır.

Hükm-i Terâvih

والتراويح؛ عشرون ركعة بعشر تسليمات بعد العشاء في ليالي رمضان.

402. Mes'ele: *Terâvîh* tervîhanın cemʿi olup her dört rekʿat başında tilâvet-i ihlâs veya başka evrâd ve ezkâr ile fâsıla verilerek vukûʿ bulan istirâhate binâen bahsi sadedinde bulunduğumuz yirmi rekʿat namâzın her dört rekʿatı tervîha tesmiye olunarak mecmûʿuna birden terâvîh ıtlâk olunur.

403. Mes'ele: (إن الله فرض عليكم صيامه وسن قيامه)[2] muktezâsı üzere ramazân geceleri **[197]** baʿde'l-ʿişâ on selâmla edâ olunan yirmi rekʿat nefs-i terâvîh ricâl ve nisâya bi'l-icmâʿ sünnet-i mü'ekkede olduğu gibi (عليكم بسنتي وسنة الخلفاء الراشدين المهديين عضوا عليها بالنواجذ)[3] ve (إنّ لعمر فيكم سنة مهدية فاتبعوه ولا تخالفوه)[4] muktezâları üzere cemâʿatle edâsında kifâyet sünnet-i mü'ekkededir. Zîrâ Resûl-i ekrem ve Nebî-yi muhterem *sallallahu Teʿâlâ aleyhi ve sellem* Efendimiz hazretleri cemâʿat-i ashâb-ı kirâm hazerâtına leyle-i ramazânda bir gece yirmi rekʿat terâvîh kıldırıp da ertesi gece tekrâr ashâb-ı kirâm hazerâtı edâyı terâvîh için mescid-i saʿâdete cemʿ olduklarında tekrâr bir dahi kıldırıp üçüncü gece tekrâr intizârda bulunduklarında (عرفت اجتماعكم لكن خشيتُ أن يكتَب عليكم)[5] hadîs-i şerîfleriyle cemâʿatle edâsına devâm hâlinde farz buyurulması havfıyla iʿtizâr buyurmakla Fârûk-ı Aʿzam hazretlerinin zamân-ı hilâfetlerine kadar ehl-i îmân münferiden edâ ile müdâvemet buyurup müşârün ileyh hazretlerinin zamân-ı hilâfetlerinde Şeyhu'l-İkrâ Ebî İbn Kaʿb hazretlerine

---

1 "Kim öğleden önce ve sonra dört rekʿat namâz kılmaya devam ederse Allah ona cehennemi haram eder." Ebû Dâvûd, "Salât", 302, r. 1269.

2 "Allah sizlere ramazan orucunu farz ve teravihi de sünnet kıldı." İbn Mâce, "İkâmetü's-Salât", 173, r. 1328; Ahmed b. Hanbel, III, 198, r. 1660; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IV, 351, r. 7955; Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, V, 228, r. 3343;

3 "Benim ve Raşit halifelerin sünnetine sımsıkı sarılınız." Ebû Dâvûd, "Sünnet", 6, r. 4607; İbn Mâce, "İftitâh", 6, r. 41; Dârimî, "İlim", 1, r. 96.

4 Şüphesiz Ömer'in aranızda yol gösteren bir sünneti vardır, ona uyun ve karşı gelmeyin.

5 "Toplanmanızı(n gerekçesini) biliyorum, lâkin (bu teravih namazının) sizlere farz kılınmasından endişe ediyorum." Buhârî, "Terâvîh", 1, r. 2012; Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 178.

cemâʿatle edâsını emir buyurup ashâb-ı kirâm hazerâtı husûsuyla Hazret-i Osman ve Ali ve İbn Mesʿûd ve İbn Abbâs ve Talha ve Zübeyr hazerâtı gibi eimme-i dîn-i mübînden muhâcirîn ve ensârdan pek çok ekâbir-i sahâbe-yi kirâm hâzır olarak bi'l-ittifâk cümlesi cemâʿatle edâya müdâvemet buyurup Hazret-i Ali *kerremallahu vechehu* Efendimiz (نور الله مضجع عمر كما نور مساجدنا وإنما لم يواظبها النبي صلى الله تعالى عليه وسلم أن يكتب علينا)[1] kavl-i şerîfleriyle cemâʿatle edâsının sünnet-i mü'ekkede olduğunu tasdîkle senâ ve sitâyiş buyurmuşlar. Binâenaleyh icmâʿ-i sahâbe vâkiʿ olarak (إنّ لعمر فيكم سنة مهدية فاتبعوه ولا تخالفوه) hadîs-i şerîfinin umûr-ı müstakbeleden ahbâr olarak muʿcize-i bâhire cümlesinden olduğu zâhir olmakla hezele-i revâfızın **[198]** sünnet-i Ömer iʿtikâdlarının butlânı beyândan müstağnîdir.

404. Mes'ele: Ânifen beyân olunduğu üzere nefs-i terâvih ricâl ve nisâya mü'ekked olarak sünnet-i ayniyye ise de cemâʿatle edâsı sünnet-i kifâyedir. Binâenaleyh bir mescidin ehli cümle mescidde cemâʿatle edâsını terk ile âsim ve günahkâr olup içlerinden bazılarının edâlarıyla diğerlerinden ism sâkıt olur ve *Halebî*'nin beyânına göre cemâʿatle edâsı meşrûʿ buyurulan her ibâdetin cemâʿatle mescidde edâları efdaldir.

405. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere salât-ı terâvih sünnet olup sünnetler ise ikmâl-i ferâiz için meşrûʿ buyurulmakla aded-i rekeʿâtı evkât-ı hamsede kılınan farz meʿa'l-vitrin mecmûʿ-ı rekʿatlarına müsâvî olmak hikmetine binâen muhtâr olan on selâmla yirmi rekʿattır.

406. Mes'ele: Hükm-i nevâfili beyânda zikr olunduğu vechile her iki rekʿat terâvih bir namâz olup her kaʿdesi kaʿde-i ahîre olarak farz olmakla teşehhüd mikdârı oturmak şartıyla yirmi rekʿatı bir selâmla edâ, tekmîl-i terâvih olmak üzere sahîh ise de terâvih bulunmadığından hilâf-ı meşrûʿ olmakla mekrûhtur.

407. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere kaʿde-i ahîreler farz olup hâlbuki farzın terkiyle namâz fâsid olacağından her iki rekʿat hitâmında teşehhüd mikdârı oturmadan yirmi rekʿatı bir selamla kılması müftâ bih olarak ancak selâma mukârin olan son iki rekʿat sahîh olarak iki rekʿat terâvih kılmış olup şurûʿla itmâmı vâcib olduğundan bâkî kalan on sekiz rekʿatta edâ ile ikmâl lâzım gelir.

1 Allah'ın nuru Ömer'in yanındadır. Mescitlerimizin nuru da öyledir. (Teravih namazının) farz kılınması endişesiyle Peygamber (sas) (namaza devamda) ısrar etmedi.

Hükm-i Kırâat

408. Mes'ele: Terâvihde bir hatim sünnet ve iki hatim fazîlet ve üç hatim edfal olmakla cemâʿatin kesli için bir hatim terk olunmaz, denilmiş ise de *İhtiyâr*'ın beyânına göre fî zamâninâ efdal olan **[199]** cemâʿati tenfîrden muhâfaza için onlara sıklet vermeyecek mikdârı kırâattir. Zîrâ teksîr-i cemâʿat tatvîl-i kırâatten efdaldir. Binâenaleyh imâmın savt-ı hasen ve hoş-elhân olmasının efdaliyeti de müstefâd olur.

Hükmü'l-Vitr

وصلاة الوتر؛ على قولهما.

409. Mes'ele: İmâmeyn hazerâtıyla eimme-yi selâseye göre salât-ı vitir de sünnet-i mü'ekkededir. İmâm-ı Aʿzam hazretleri indinde salât-ı vitir amelen farz ve iʿtikâden vâcib ve sübûten sünnet olmak üzere üç rivâyet vâride olup, amelen farz olduğundan terk eden âsim olup ve fevtiyle cevâz-ı tertîb fevt olup tertîb ve kazâsı lâzım gelir. İʿtikâden vâcib olmakla inkârı ikfâr îcâb etmez ve sübûten sünnet, yaʿnî meşrûʿiyyeti üç defa (الوتر واجب فمن لم يوتر فليس مني)[1] ve (أوتروا قبل أن تصبحوا)[2] hadîs-i şerîfleriyle sâbittir, diyerek farz, vâcib, sünnet olmak üzere Hazret-i İmâm'dan vârid olan rivâyât-ı selâse beyni tevfîk olunmuştur.

410. Mes'ele: İnde'l-İmâm beyân olunduğu üzere vitir, amelen farz olmakla ashâb-ı tertîbe göre vakt dayyık olmamak ve fevâit altı vakte bâliğ olmamak ve altıncı vakte kadar kazâsı terk olunmamak şartıyla fevt olup kazâya kalan, meselâ sabah namâzının salât-ı vitir içinde veya fevt olan salât-ı vitir sabah namâzı içinde musallînin hâtırına gelmesiyle onlar mevkûfen fâsid olduğu gibi fevt olup kazâya kalan namâzın sâir namâzların edâlarında hâtıra gelmesiyle onlar da fâsid olup kable'l-kazâ vefât ederse baʿde'l-vefât fidye ile ıskât-ı salât için vitirde sayılarak altı vakit farz üzerine hesâb olunur.

411. Mes'ele: Eimme-yi selâse ile inde'l-İmâmeyn vitir sünnet olmakla beyân olunduğu vechile hüküm, tertîb cereyân **[200]** eylemez ise de

---

1 "Vitir namazı vaciptir, kim ki vitir namazını kılmazsa benden değildir." Ebû Dâvûd, "Salât", r. 1419; Ahmed b. Hanbel, XXXVIII, 127, r. 23019; Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, IV, 103, r. 976;

2 "Sabah olmadan önce vitir namazını kılınız." Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 160; Tirmizî, "Vitir", 12, r. 468; İbn Mâce, "İkâmetü's-Salât", 122, r. 1189.

(من نام عن وتر أو نسيه فليصله إذا ذكره)[1] muktezâsı üzere bi'l-ittifâk kazâ olunup bilâ-özr kâʿiden ve râkiben kılınmaz. Hâlbuki kazâ emriyle vâcibin mislini ityândan ibâret olarak sünnetlerin adem-i kazâları ve nevâfilden olmakla bilâ-özr kâʿiden ve îcâbı hâlinde râkiben edâlarının adem-i cevâzı ve terk-i farz veya vâcib olmasıyla kavl-i İmâmı musaddıktır.

Salât-ı Îdeyn

وصلاة عيدين؛ سنة في إحدى الروايتين عنه.

412. Mes'ele: *Îdeyn*, îdin tesniyesi olarak avdetten me'hûz olup bayram günleri Cenâb-ı Hakk'ın kullarına maddî ve maʿnevî birçok eltâf-ı ilâhiyyesi âide ve mütekerrire olması ve ekseriyâ ol günler sürûr ve meserret ve neşâtla avdet eylemesi tefâ'ulüyle ol günlere îd tesmiye olunmuştur. Zîrâ lisân-ı Arabî'de "kufûl ve avdet" tefâ'ulüyle kervana *âide* maʿnâsına *kâfîle* tesmiye olunur.

413. Mes'ele: Îdeynden biri iftâr bayramı diğeri kurbân bayramı olup cemʿi *aʿyâd* gelir. Tefâ'ül tarîkiyle her eyyâm-ı meserrete îd taʿbîr olunur. Onun için,

عيد وعيد وعيد صرن مجتمعة   وجه الحبيب ويوم العيد والجمعة[2]

nazmıyla işâret olunmuştur ki üç bayram ictimâʿ etti. Biri rü'yet-i cemâl-i dost ve biri de bayram günü olup diğeri de yevm-i istirâhat olan cumʿa günü demektir.

Zamân-ı Meşrûʿiyyeti

414. Mes'ele: Bayram namâzları hicret-i Nebeviyye'nin birinci senesi meşrûʿ buyurulup İmâm-ı Aʿzam hazretlerinden bir rivâyette sünnet olup diğer rivâyet-i sahîhada esahh kavl üzere hutbeden mâʿadâ cumʿanın gerek vücûb ve gerek sıhhat-i edâsının şartları kendilerinde bulunan kimselere vâcib olup لا ثواب إلا بالنية külliyyesinin fürûʿlarını beyânda 104. mes'elede beyân **[201]** ve işâret olunduğu ve "fenn-i cemʿ ve fark"ta beyân olunacağı üzere hutbe, cumʿa namâzında kable's-salât şart olarak farz olup bayram

1 "Uyku veya unutma sebebiyle vitri kılamayan kimse, onu hatırladığında kılsın." Ebû Dâvûd, "Salât", 339, r. 1431; Tirmizî, "Vitir", 11, r. 465; İbn Mâce, "İkâmetü's-Salât", 122, r. 1188.

2 Bayram ve bayram ve bayram (üçü) bir araya geldi,
(Bunlar) dostun yüzü, bayram ve cuma günü (idi).

namâzlarında ise baʿde's-salât sünnettir. Binâenaleyh hutbenin terk ve takdîmiyle bayram namâzları mekrûh olurlar ise de fâsid olmazlar.

415. Mes'ele: Timurtâşî'den naklen Kuhistânî'nin beyânına göre bayramla cumʿa ictimâʿ ederse ancak birinin namâzı lâzım gelir, deyip lâzım olan namâzı taʿyînde inde'l-baʿz, evlâ olan cumʿa namâzı ve diğerlerine göre bayram namâzlarıdır, denilmiş ise de inde'l-Hanefî ictimaʿları hâlinde her ikisi de edâ olunur. Zîrâ Timurtâşî sîga-i temrîzle kavl-i mezkûrun zaʿfına işʿâr için başka mezhebden nakl ve hikâye tarîkiyle söylemiştir.

Salât-ı Küsûf ve Havf ve İstiskâ

وصلاة الكسوف؛ سنة على الصحيح، وقيل: واجب، وصلاة الخسوف والاستسقاء على قول.

416. Mes'ele: Elsine-i fukahâda *küsûf*, güneş tutulmasında ve *husûf* da ay tutulmasında örf olup kavl-i sahîh üzere salât-ı küsûf sünnet, inde'l-baʿz vâcib olup salât-ı havf ile salât-ı istiskâ da bir kavle göre sünnet olup diğer kavle göre müstehablardır.

Keyfiyyet-i Edâları

417. Mes'ele: *Tenvîru'l-Ebsâr*'ın beyânına göre müstehab olan nâfile namâzlar gibi inde'l-Hanefî rükûʿ-i vâhidle eimme-yi selâse indinde her rekʿatta ikişer rükûʿ ile evkât-ı mekrûhenin hâricinde bilâ-ezân velâ ikâme velâ cehr velâ hutbe cumʿa namâzını edâya mâlik olan imâma iktidâ ile ve imâm hâzır değilse münferiden, açılana kadar kıyâm ve kırâat ve rükûʿ ve sücûdu ve evrâd ve ezkârı uzatarak her iki rekʿatta veya dört rekʿatta selâmla edâ edilip kıbleye müstakbil olarak **[202]** câlisen ve nâsa müstakbil olarak kâimen imâm duʿâ edip cemâʿat âmîn der. Bu vechile namâz husûf ve küsûfa münhasır olmayıp belki nehâran şiddet-i zulmet ve şiddet-i rîh ve zelâzil ve savâʿık ve fevka'l-âde kar ve matarın devâmı ve umûm-i emrâz ve âfât-ı semâviyye ve araziyye vukûʿunda himâye-i ilâhiyyeye ilticâ ederek selâmetle izâlesini niyâz ve istirhâmıyla kılınır.

418. Mes'ele: İstiskâ; yağmura ihtiyâc hâlinde duʿâ ve istiğfâr ile inde'l-İmâm bilâ-hutbe, İmâm Muhammed'in hilâfına bilâ-kalb-i ridâ her ne kadar cemâʿatle edâsı câiz ise de gayr-ı mesnûn olmakla münferiden kemâl-i huşûʿ ve tezellül ve tevâzuʿla mâşiyen mütetâbiʿan üç gün sahraya çıkıp her

gün kable'l-hurûc fukarâya tasadduk edip her gün tevbe istiğfârlarını tecdîd ederek hayvânların yavrularını analarından ayırarak inzâl-i rahmet için edâ-yı salât edip duʿâ ve niyâz etmek müstehabdır. Hayvânât-ı sâireyi de çıkarmak mendûb olup evlâ olan İmâm-ı müslimînin birlikte çıkmasıdır.

Müstehab Olan Namâzlar

وأما المستحب؛ فأربع قبل العصر، وأربع قبل العشاء، وركعتان بعد ركعتي الظهر، وركعتان بعد ركعتي العشاء، وست بعد ركعتي المغرب، وسنة الوضوء، وتحية المسجد، وينوب عنها كل صلاة أداها عند الدخول، وقيل: تؤدي بعد القعود وركعتا الإحرام، كذلك ينوب عنها كل صلاة فرضًا كانت أو نفلًا.

419. Mes'ele: Meşrûʿât; farz, vâcib, sünnet, nefl olmak üzere dört kısım olup müstehab, mendûb, âdâb, fazîlet, nefl, tetavvuʿ ehl-i usûl indinde maʿnen müttehid, lafzen müterâdif olarak fiiliyle müsâb olunup terkiyle levm ve itâb terettüb eylemeyen aʿmâl-i mükellefden ibârettir, beyân olunacak namâzlar gibi. **[203]** İnde'l-fukahâ Resûl-i Ekrem *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimiz hazretleri ahyânen bir veya ziyâde kere işleyip ekseriyâ terk buyurdukları ve selef-i sâlihînin edâsına muhabbet ettikleri fiilleri olup ber-vech-i âtî beyân olunacak namâzlar da bunlardandır.

420. Mes'ele: Kable'l-asr dört rekʿat ve kable'l-işâ dört rekʿat ve salât-ı işâ ve zuhrun son ikişer rekʿat sünnet-i mü'ekkedelerine ikişer rekʿat dahi ilâve ederek dörder rekʿat kılmak bi'l-ittifâk müstehab olup (من حافظ على أربع ركعات قبل الظهر وأربع بعدها حرمه الله على النار)[1] hadîs-i şerîfiyle baʿde'z-zuhr dört rekʿat edâsına devâm nâr-ı cahîmden halâsa sebebdir.

Salât-ı Evvâbîn

421. Mes'ele: (من صلى بعد المغرب ست ركعات كتب من الأوابين)[2] hadîs-i şerîfi muktezâsınca baʿde'l-mağrib kılınan iki rekʿat sünnet-i mü'ekkededen sonra kılınan altı rekʿat evvâbîn de bi'l-ittifâk müstehab olup lâkin baʿde'z-zuhr ve'l-işâ kılınan dörder rekʿat ve baʿde'l-mağrib kılınan altı rekʿat sünen-i mü'ekkedelerden başka olarak mı yoksa sünen-i mezkûre ile birlikte olarak mı

1 "Kim öğleden önce ve sonra dört rekʿat namâz kılmaya devam ederse Allah ona cehennemi haram eder." Ebû Dâvûd, "Salât", 295, r. 1269; Tirmizî, "Salât", r. 428.

2 "Kim akşam namazından sonra altı rekʿat namâz kılarsa evvabin olarak yazılır." Serahsî, *el-Mebsût*, I, 157.

müstehablardır, ihtilâf olunup *Tevfîku'l-İlâh*'ın beyânına göre *Şerh-i Münye*'de cümlesinde birlikte olmasını tercîh edip musannif-i kitâb bu makâmda yalnız baʿde'l-mağrib kılınan altı rekʿat salât-ı evvâbînde mü'ekkededen başka olmasını, zuhr ile işâda birlikte olmalarını ihtiyâr buyurmuştur.

422. Mes'ele: *Tecnîs*'in beyânına göre inde'l-İmâmeyn salât-ı leylde efdal olan ikişer rekʿatla edâ olmakla bu altı rekʿat evvâbîni üç selamla edâ müstehabdır.

423. Mes'ele: Baʿde'l-vudû' iki rekʿat sünnet-i vudû' ve mescide baʿde'd-duhûl tahiyye-i mescid dahi müstehab olan namâzlardan olup inde'l-baʿz sünnet olarak farz ve gerek **[204]** nevâfil ve gerek münferiden ve gerek cemâʿatle mescide baʿde'd-duhûl kılınan her namâz tahiyye-i mescid makâmına kâim olup bir günde iki rekʿat kifâyet etmekle mescide duhûlün tekerrürüyle tahiyye-i mescidin edâsı tekerrür etmeyeceği gibi kable'l-edâ kuʿûdla sâkıt olmaz. (يا أبا ذر! إن للمسجد تحية، وإن تحيته ركعتان، فقم فاركعهما)[1] hadîs-i şerîfin delâletiyle (إذا دخل أحدكم المسجد فلا يجلس حتى يصلي ركعتيْن)[2] hadîs-i şerîfi tahiyye-i mescidin edâsında evlâ olan suverini beyândır.

424. Mes'ele: Tahiyyenin mescide izâfesi mecâz olarak tahiyyetü Rabbi'l-mescid veya tahiyyetü Mâliki'l-mescid demektir. Zîrâ "tahiyye" fi'l-hakîka mescide olmayıp belki mâlik-i mescid olan Cenâb-ı Hakk'adır.

425. Mes'ele: Tahiyye-i mescid; evkât-ı mekrûhenin gayrısında müstehab olup evkât-ı mekrûhede girilir ise tekbîr ve tehlîl ve salavât-ı şerîfe gibi evrâd ve ezkâr ile iştigâl edilir.

426. Mes'ele: Tahiyye-i mescidde mesnûn olan iki rekʿat ve inde'l-baʿz efdal olarak dört rekʿat olup taʿzîm-i mescidin husûlüne binâen beyân olunduğu üzere baʿde'd-duhûl kılınan her namâz tahiyye makâmına kâim olarak onunla sâkıt olduğu gibi gerek farz veya vâcib veya nevâfil her namâz ihrâm için müstehab olan namâz makâmına kâim olur.

427. Mes'ele: *Kût*'tan naklen *Ziyâü'l-Maʿnevî*'nin beyânına göre li-maʿziretin tahiyye-i mescidi edâ edemeyene dört defa سبحان الله والحمد لله ولا حول ولا قوة إلا بالله diyerek tesbîh mendûbdur.

1 "Ey Ebû Zer! Mescidin bir tahiyyatı vardır, o da iki rekʿattır. Kalk, onları kıl." Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, I, 166; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 652, r. 4166; İbn Hibbân, *Sahîh*, II, 76, r. 361.

2 "Sizden birisi mescide girdiği zamân iki rekʿat namaz kılmadıkça oturmasın." Buhârî, "Salât", 59, r. 444; Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 69.

Salâtu'd-Duhâ

وصلاة الضحى؛ وأقلها أربع وأكثرها ثنتا عشرة ركعة.

428. Mes'ele: *Redd-i Muhtâr*'ın beyânına göre vakt-i kerâhetin hurûcundan zevâle kadar ekalli iki, evsatı sekiz, ekseri on iki rekʿat salât olup musannif-i kitâb ekallini dört ve ekseri on iki rekʿat, ekalli dörde kasr ile evsatı beyândan sarf-ı nazar buyurmuştur.

Salât-ı Hâcet

وصلاة الحاجة.

429. Mes'ele: Salât-ı hâcette müstehab olan namâzlardan olup İmâm Tirmizî'nin **[205]** Abdullah ibn Ebû Evfâ'dan tahrîcine göre (من كانت له إلى الله حاجة، أو إلى أحد من بني آدم فليتوضأ وليحسن الوضوء، ثم ليصل ركعتين، ثم ليثن على الله، وليصل على النبي صلى الله عليه وسلم، ثم ليقل: «لا إله إلا الله الحليم الكريم، سبحان الله رب العرش العظيم، الحمد لله رب العالمين، أسألك موجبات رحمتك، وعزائم مغفرتك، والغنيمة من كل بر، والسلامة من كل إثم، لا تدع لي ذنبا إلا غفرته، ولا هما إلا فرجته، ولا حاجة هي لك رضا إلا قضيتها يا أرحم الراحمين»)[1] diyerek duʿâ eder.

430. Mes'ele: *Redd-i Muhtâr*'ın beyânına göre salât-ı hâcette dört rekʿat ve inde'l-baʿz iki rekʿat ve *Hâvî'l-Kudsî*'nin beyânına göre bir selamla on iki rekʿattır.

Salât-ı İstihâre

وصلاة الاستخارة؛ كما في شرح منية المصلي وتمامها مع الكلام على صلاة الرغائب وصلاة ليلة البراءة مذكور فيه لابن أمير حاج الحلبي.

431. Mes'ele: *Münye* şerhinde beyân olunduğu üzere salât-ı istihâre de müstehab olup Câbir b. Abdullâh hazretleri Hazret-i Peygamber-i zî-şânımız bize Kur'ân-ı Kerîm'i taʿlîm buyurdukları gibi her umûrda istihâreyi de taʿlîm ve telkîn buyurup (إذا هم أحدكم بالأمر، فليركع ركعتين من غير الفريضة، ثم ليقل: «اللهم إني أستخيرك بعلمك وأستقدرك بقدرتك، وأسألك من فضلك العظيم، فإنك تقدر ولا أقدر، وتعلم ولا أعلم، وأنت علام الغيوب، اللهم إن كنت تعلم أن هذا الأمر خير لي في ديني ومعاشي وعاقبة أمري – أو قال عاجل أمري وآجله – فاقدره لي ويسره لي، ثم بارك لي فيه، وإن كنت تعلم

1 "Allah'a veya ademoğlundan birine ihtiyaç duyan kimse öncelikle güzel bir şekilde abdest alıp iki rekʿat namâz kılsın. Allah'a hamd u sena ve Resûlüne salât ü selâm getirdikten sonra da şöyle dua eylesin: (...)" Tirmizî, "Vitir", 17, r. 479.

أن هذا الأمر شر لي في ديني ومعاشي وعاقبة أمري – أو قال في عاجل أمري وآجله – فاصرفه عني واصرفني عنه، واقدر لي الخير حيث كان، ثم أرضني»)[1] diyerek maksadınız **[206]** her ne ise zikr ediniz buyurur idi demiş.

432. Mes'ele: *Redd-i Muhtâr*'ın beyânına göre istihâre duʿâsında (الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على رسولنا محمد صلى الله تعالى عليه وسلم) diyerek hamdele ve salvele ile bed' ve hatim müstehab olup *Ezkâr*'ın beyânına göre istihâre namâzında dahi rekʿat-ı ûlâda, kul yâ eyyühe'l-kâfirûn sûresini ve rekʿat-ı sânîde sûre-i İhlâs okumak müstehabdır.

433. Mes'ele: (يا أنس! إذا هممتَ بأمر، فاستخرْ ربَّك فيه سبع مرات، ثم انظر إلى الذي يسبق إلى قلبك؛ فإنَّ الخير فيه)[2] muktezâsı üzere istihârenin yedi defa tekrârı müstehab olup istihâre için namâz müteʿazzir olursa duʿâ ile istihâre edilir.

434. Mes'ele: Bu bâbda meşâyih-i izâmdan mesmûʿ olan tahâret üzere baʿde'd-duʿâ kıbleye müteveccihen yatıp rüyasında beyaz veya yeşil görür ise alâmet-i hayır olup teşebbüs etmeli ve siyah veya kırmızı görür ise alâmet-i şer olup ictinâb etmeli. Salât-ı regâib ve salât-ı leyle-i kadîr ve berâat üzerine kelâmla berâber müstehabbât-ı mezkûrenin cümlesinin tamâmı İbn Emîri'l-Hâc Halebî'nin *Münye* şerhinde mezkûr olmakla daha ziyâde vukûf ârzû buyuran zevât-ı kirâm mürâcaʿat buyursun.

Zâbıta: [Taʿyîn Yapıp da Taʿyînde Hatâya Düşmek]

ضابط: فيما إذا عين وأخطأ. الخطأ: فيما لا يشترط التعيين له لا يضر كتعيين مكان الصلاة وزمانها وعدد الركعات، فلو عيّن عدد ركعات الظهر ثلاثًا أو خمسًا صح؛ لأن التعيين ليس بشرط فيه، فالخطأ فيه لا يضرّه.

435. Mes'ele: Ebhâs-i âtîye taʿayyünde muzır olup olmayan hatâları beyân için zâbıt olup mekân-ı salât ve zamân-ı salât ve aded-i rekʿat gibi sıhhat-i salâtta taʿyîn şart olmayan şeyleri taʿyîn edip de fiilen hatâ edilmedikçe kavlen taʿyînde hatâ edilmiş olsa sıhhat-i salâta zarar vermeyerek hatâ ile berâber sahîh olarak zimmet-i mükellefden sâkıt olur.

---

1 "Biriniz bir iş hakkında endişeleniyorsa, farz namâzın dışında iki rekʿat namâz kılsın ve sonra da şöyle desin: (...)" Buhârî, "Tevhîd", 10, r. 7390; Ebû Dâvûd, "Salât", 364, r. 1538.

2 "Ya Enes! Bir iş ile ilgileneceğin zamân onu yedi defa Rabb'inle istihare et, sonra kalbinden geçene bak, çünkü onda hayır vardır." Deylemî, *el-Firdevs*, V, 365, r. 8451; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, VII, 813, r. 21531.

436. Mes'ele: [207] Zâbıt, taʿyîn-i salât zımnında müteʿayyin olan mekân-ı salât ve zamân-ı salât ve taʿyîn-i şâriʿle müteʿayyin olan aded-i rekʿat-ı salâtta taʿyîn şart olmadığından, taʿyîn edilip de taʿyînlerinde hatâ edilmiş olsa fiilen terk-i farzla hatâ edilmedikçe namâzın sıhhatine zarar vermez. Binâenaleyh meselâ, salât-ı zuhru üç rekʿat veya beş rekʿatla taʿyîn edip de şerâ'it-i sıhhati câmiʿ olarak tamâm kılmış olsa sahîh olarak zimmetinden sâkıt olur. Zîrâ namâzın aded-i rekʿatı taʿyîn-i şâriʿle muʿayyen olarak sıhhatlerinde taʿyîn şart olmadığından gerek ziyâde ve gerek noksân kavlen taʿyînle vâkiʿ olan hatâ sıhhatine zarar vermeyeceği gibi meselâ, "Fülân mescidde veya hânede kılacağım." diye taʿyîn edip de "Başka mahalde veya fülân sâat veya dakîkada kılacağım." diye taʿyîn edip de ondan akdem veya sonra kılarak taʿyîninde hatâ eylemiş olsa bu vechile vâkiʿ olan hatâ sıhhat-i salâta zarar vermeyerek, kılmış olduğu namâzları sahîh olur. Zîrâ bunlar taʿyîn-i salâtla müteʿayyin olduklarından sıhhat-i salâtta taʿyînleri şart değildir.

قال في البناية: ونية عدد الركعات والسجدات ليست بشرط ولو نوى الظهر ثلاثًا أو خمسًا صحت، وتلغو نية التعيين، كما إذا عيّن الإمام من يصلي به فبان غيره.

437. Mes'ele: *Nihâye*'de, bazı nüshada *Binâye*'de beyân olunduğuna göre edâsı lâzım gelen namâzın sıhhatinde aded-i rekʿât ve secdelerini niyyetle taʿyîn şart olmadığından 96. mes'elede beyân olunduğu üzere imâm nefsinde münferid olarak nisâ iktidâ etmedikçe cemâʿat-i ricâle sıhhat-i imâmette, imâmete niyyeti şart olmadığından kendisine iktidâ edecek cemâʿati taʿyîn edip de baʿde'l-edâ cemâʿat başkaları olduğu zâhir olarak taʿyîn-i cemâʿatteki hatâsı sıhhat-i salâta zarar vermeyerek gerek kendinin ve gerek cemâʿatin namâzları sahîh olarak niyyet-i taʿyîn lağv olduğu gibi meselâ, salât-ı zuhru üç veya beş rekʿatla taʿyîne niyyet edip de dört rekʿat olarak edâ eylese zâbıt-ı mezkûr muktezâsınca namâz sahîh olup niyyet-i taʿyîn lağv olur.

Zâbıt

ومنه: ما إذا عيّن الأداء فبان أن الوقت خرج أو القضاء فبان أنه باقٍ.

438. Mes'ele: Taʿyîn şart olmadığından gayr-i muzır olan hatâlardan biri de kılacağı namâzı edâ niyyetiyle taʿyîn edip de vaktin hurûcu zâhir olarak **[208]** vakit çıktı zannıyla kazâ niyyetiyle taʿyîn edip de vaktin daha çıkmadığı anlaşılarak vâkiʿ olan hatâlar olup 496. mes'elede beyân olunacağı,

352. mes'elede işâret olunduğu üzere edâ ile kazâdan her biri diğerinin makâmında müstaʿmel olarak sıhhat-i salâtta taʿyînleri şart olmadığından zâbıt-ı mezkûr mûcebince taʿyînlerinde hatâ, sıhhat-i salâta zarar vermeyerek edâ niyyetiyle kazâ olarak ve kazâ niyyetiyle de edâ olarak kılınan namâzlar sahîh olur.

وعلى هذا القياس الشاهد إذا ذكر ما لا يحتاج إليه فأخطأ فيه لا يضره.

439. Mes'ele: Her ne kadar taʿyîn-i menvî bâbından değil ise de mücerred taʿyînde hatânın sıhhat-i hükümde muzır olmaması münâsebetiyle buyurur ki zâbıt-ı mezkûre kıyâsen meselâ, bir kimse diğer kimsenin hayvânının sirkatini isbât için şâhidler sıhhat-i şehâdette muhtâcun ileyh olmayan bir şeyi zikredip de hatâ veya ihtilâf etseler, kabûl-i şehâdetle sıhhat-i hükme zarar vermez ise de erkek veya dişi olması ve adedleri ve kıymetleri gibi muhtâc-ı taʿyîn olan şeylerde hatâ ve ihtilâf kabûl-i şehâdete muzırdır.

قال في البزّازية: لو سألهم القاضي عن لون الدابة، فذكروا لونا، ثم شهدوا عند الدعوى، وذكروا لونًا آخر تقبل، والتناقض فيما لا يحتاج إليه لا يضرّ، انتهى.

440. Mes'ele: *Bezzâziyye*'nin kitâb-ı şehâdesinde mes'ele-yi mezkûreyi aynen beyândan sonra beyânına göre sirkat olunan hayvân daʿvâsında kâdî şâhidlerden hayvânın levnini suâl edip onlar da bir levn zikrettikten sonra hîn-i daʿvâda şehâdet edip başka bir levn zikretseler müddeʿî hayvânın levnini zikretmedikçe isbât-ı müddeʿâda levnini taʿyîn lâzım olmadığından inde'l-İmâm sirkat daʿvâsında şâhidlerin böyle taʿyîni levndeki hatâlarıyla berâber şehâdetleri kabûl olunarak hadd-i sirkatın lüzûmuyla hükm olunur. Zîrâ kabûl-i şehâdette muhtâcun ileyh olmayan şeylerde tenâkuz, onlardan sükût gibi kabûle zarar vermez.

Tevfîku'l-İlâh'ın beyânına göre bu vechile levnde hatâ veya ihtilâf gayr-i muzır olarak şehâdetlerinin kabûlü **[209]** sirkate mahsûs olarak inde'l-İmâm olup gasb daʿvâsında bi'l-ittifâk muzır olarak kabûl olunmayacağı gibi müddeʿî sirkat daʿvâsında mesrûkun levnini zikretmiş ise şehâdetin kabûlünde levn-i mezkûrde ittihâd ve ittifâk lâzım olarak hatâsı kabûle mâniʿdir.

Zâbıt

وأما فيما يشترط فيه التعيين كالخطأ من الصوم إلى الصلاة وعكسه، ومن صلاة الظهر إلى العصر وعكسه فإنه يضر.

441. Mes'ele: "Neveytü en esûme" diyerek savma niyyetle taʿyîn edecek iken "neveytü's-salâte" diyerek hatâen salâta niyyet veya aksine olarak salâta niyyetle savmı taʿyînde hatâ ve kezâ salât-ı zuhra salât-ı asr ile veya salât-ı asra salât-ı zuhr ve başkasıyla niyyet ederek taʿyîninde hatâlar menvînin sıhhatinde şart olan taʿyînde hatâ olmakla sıhhatlerine muzır olarak böyle niyyette hatâ ile tutulan oruç ve kılınan namâzlar sahîh olmazlar.

Zâbıt

ومن ذلك ما إذا نوى الاقتداء بزيد فإذا هو عمرو.

442. Mes'ele: 94. mes'elede beyân olunduğu üzere evkât-ı hamse namâzları gibi sıhhatlerinde cemâʿatle meşrût olmayan namâzlarda inde'l-eimme bi'l-ittifâk iktidânın sıhhatinde niyyet şart olup velâkin iktidâ edeceği imâmı şahsıyla taʿyîn olmadığından ismiyle tasrîh ve tahsîs etmedikçe Zeyd zannıyla iktidâ etmiş olduğu imâm Amr olsa, namâz sahîh ise de ismiyle tasrîh ve tahsîs ederek "İktidâ ettim Zeyd'e" diyerek iktidâ edip de imâmın Amr olduğu zâhir olsa mevcut olan imâma iktidâya niyyet etmediğinden ismiyle taʿyîndeki hatâsı muzır olarak iktidâsı sahîh olmayacağından namâzı da sahîh olmaz. Zîrâ mes'ele-yi mezkûrede beyân olunduğu üzere imâma iktidânın sıhhatinde niyyet şart olup bu ise iktidâ olunan imâmın taʿyînini iktizâ edip **[210]** taʿyîn olunan imâmın hilâfı zuhûr ederse iktidâsı sahîh olmayınca namâzı da sahîh olmaz.

والأفضل أن لا يعيّن الإمام عند كثرة الجماعة كيلا يظهر كونه غير المعيَّن فلا يجوز.

443. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere ismiyle imâmı taʿyîndeki hatâ sıhhat-i iktidâya muzır olarak cevâz-ı salâta mâniʿ olmakla cemâʿat-i kesîreyle kılınan namâzlarda iktidâ edeceği imâmı taʿyînde taʿyîn olunan imâmın gayrı zuhûr ederek hatâ ile iktidânın adem-i sıhhatiyle namâzın adem-i cevâzına binâen efdal olan iktidâ edeceği imâmı ismiyle tasrîh ve tahsîs etmeyip belki "iktidâen bi-hâza'l-imâm" diyerek iktidâya niyyet eylemektir.

ولو نوى الاقتداء بالإمام القائم وهو يرى أنه زيد وهو عمرو، صح الاقتداء؛ لأن العبرة لِما نوى لا لِمن رأى وهو قد نوى الاقتداء بالإمام فصح اقتداؤه.

444. Mes'ele: Görerek Zeyd zannettiği imâma "İktidâ ettim." veya "Uydum şu hâzır olan imâma." diye kendisine işâretle taʿyîn ve taʿrîf edip de baʿde'l-edâ hilâfı zuhûr etse işâret-i hissiyye tesmiye ve tavsîfden akvâ olmakla tavsîf ve tesmiye lağv olarak müşârün ileyh olan imâma iktidâ eylemiş olmakla iktidâ sahîh olarak namâzı da sahîh olur. Zîrâ sıhhat-i iktidâda iʿtibâr menviyyun bih olup murâ'iye değildir. **[211]** Menvîyyün ileyh mihrâbda bulunan imâmdır.

وفي التاتارخانية: صلى الظهر ونوى أن هذا ظهر يوم الثلاثاء فتبين أنه من يوم الأربعاء، جاز ظهره. والغلط في تعيين الوقت لا يضر.

445. Mes'ele: *Tâtârhâniyye*'nin beyânına göre vakti içinde kılınacağı meselâ, salât-ı zuhru salı gününün zuhru niyyetiyle kılıp da ol gün çarşamba günü olarak kıldığı zuhr çarşamba gününün zuhru olduğu zâhir olsa, vakitle kılacağı farz baʿde'l-yakîn sıhhat-i salâtta yevmiyle taʿyîn şart olmayıp ve şart olmayan şeyi taʿyînde hatâ sıhhate zarar vermeyeceğinden zâbıt-ı mezkûr muktezâsınca niyyet-i mezkûre ile kılmış olduğu namâz sahîh olarak zimmetinden sâkıt olur. Zîrâ sıhhat-i salâtta şart olmayan vakti taʿyînde vâkiʿ olan galat, sıhhat-i salâta zarar vermez.

ومثله في الصوم لو نوى قضاء يوم الخميس فإذا عليه غيره لا يجوز.

446. Mes'ele: Zâbıt-ı mezkûr muktezâsınca sıhhat-i ibâdette şart olan taʿyînde hatâ muzırr-ı sıhhat olup gayr-ı meşrût olanda muzır olmakta taʿyîn-i savm, taʿyîn-i salât ve imâm kabîlinden olarak perşembe günü kazâya kalan savma niyyetle sâim olup da baʿde'l-edâ kazâya kalan savm, başka günün savmı olduğu zâhir olsa menvî olan savm kazâsı vâcib olan savmın gayrı olarak sıhhat-i savmda şart olan taʿyîn-i vakitte hatâ olarak zâbıt-ı mezkûr muktezâsınca kazâsı lâzım olan savmdan sahîh olmayarak zimmetinden sâkıt olmaz ise de kelâm-ı musanniften münfehim olduğu vechile bir ramazânın salı gününden kalmış olan savmı, ol ramazânın **[212]** perşembe gününün savmı niyyetiyle kazâ edip de salı gününden olduğu zâhir olsa taʿyînde vâkiʿ olan hatâ gayr-ı muzır olmakla sahîh olur. Zîrâ 361. mes'elede beyân olunduğu üzere bir ramazânın savmları müttehidü'l-cins olmakla sıhhatlerinde niyyetle taʿyîn lâzım değildir.

ولو نوى قضاء ما عليه من الصوم وهو يظنه يوم الخميس وهو غيره جاز.

447. Mes'ele: Perşembe gününün savmı zannıyla üzerinde kazâya kalan savmı baʿde'l-edâ ol ramazânın başka gününden olduğu zâhir olsa iʿtibâr menviye olup mer'î ve maznûna olmadığı gibi müttehidü'l-cins olarak taʿyînle meşrût olmadığından câiz olur.

ولو كان يرى شخصه فنوى الاقتداء بهذا الإمام الذي هو زيد، فإذا هو خلافه جاز؛ لأنه عرّفه بالإشارة فلغت التسمية.

448. Mes'ele: İktidâ edeceği imâmın şahsını görüp de ona iktidâya niyyetle "İktidâ ettim şu imâm olan Zeyd'e" diyerek iktidâ edip de baʿde'l-edâ' imâmın başkası olduğu zâhir olsa 444. mes'elede beyân olunduğu vechile işâret-i hissiyye tesmiye ve tavsîfden akvâ olmakla Zeyd'le tesmiye lağv olarak müşârün ileyh olan imâma iktidâ eylemiş olmakla iktidânın sıhhatine binâen namâzı câiz olur.

وكذا لو كان آخر الصفوف لا يرى شخصه، فنوى الإمام القائم بالمحراب الذي هو زيد، فإذا هو غيره جاز أيضًا.

449. Mes'ele: Ve kezâ son safta bulunarak imâmın şahsını görmeyerek mekânla taʿyîn için "Şu mihrabda bulunan Zeyd imâma." diye niyyetle iktidâ edip de başkası olduğu zâhir olsa mihrabda bulunan imâma iktidâ eylemiş olup iʿtibâr ise menviye olup maznûna olmadığından sıhhat-i iktidâya binâen namâzı câiz olur. Zîrâ iktida eylemiş olduğu menvî mekânla taʿyîn eylediği imâmın aynıdır. **[213]**

Zâbıt

ومثل ما ذكرنا في الخطأ في تعيين الميت، فعند الكثرة ينوي الميت الذي يصلي عليه الإمام، كذا في فتح القدير.

450. Mes'ele: Cenâze namâzında taʿyîn-i meyyitte vâkiʿ olan hatânın hükmü, taʿyîn-i imâmda hatânın hükmü gibi olmakla cemâʿat-i kesîre olup meyyitten uzak olarak meyyitin kim olduğu ve erkek veya kadın olduğunu bilemez ise *Fethü'l-Kadîr*'in beyânına göre "Allah için namâza ve imâmın namâzını kıldığı meyyit için duʿâya" diyerek niyyet eder. Cenâze müteʿaddid

olup da menvîden zâid olmadıkça taʿyîn-i adedinde hatâ sıhhat-i salâtına zarar vermez ise de menvîden ziyâde olursa zâide niyyet bulunmadığından ona göre namâz câiz olmayıp zâid ise gayr-ı muʿayyen olarak ziyâdenin cümlesine şâmil olacağından hiçbirinin namâzından sahîh olmaz. Binâenaleyh cenâze böyle müteʿaddid olup da mikdârı maʿlûm olmaz ise niyyetle taʿyîn-i âdetlerine tasaddî etmemek îcâb eder.

Cenâze Namâzının Hükmü

451. Mes'ele: Cenâze üzerine namâzda gasli ve techîz ve tekfîn ve defni gibi hayâtta bulunanlar üzerine kifâyeten bi'l-icmâʿ farz olmakla her ne kadar cümle mükellefîn terk ederler ise cümlesi terk-i farzla günahkâr olurlar ise de içlerinden velev birinin edâsıyla maksad hâsıl olursa diğerlerinden farz sâkıt olarak ism de sâkıt olur.

Şartı

452. Mes'ele: Umûr-i mezkûrenin hayâtta bulunanlara kifâyeten vücûbunun şartları âkil, bâliğ, müslim olarak cenâze vefâtına vâkıf olmalarıdır. Binâenaleyh şurût-ı mezkûreden velev biri bulunmayana vâcib değillerdir.

Sıhhatinin Şartları

453. Mes'ele: [214] Sıhhatinin şartları da bir kısmı cenâzeye diğer kısmı namâz kılacaklara âid olarak iki kısım olup; cenâzeye âid olan şartları meyyitin müslim olup defnolunmamış ise necâsetten tâhir olması ve eğer defnolunmuş ise gerek kable'd-defn namâzı kılınsın ve gerek kılınmasın istihsânen bilâ-gasl kabri üzerine namâz kılınır. Namâz kılacaklara âid olan şartı da hadesten tahâret ve necâsetten tahâret ve setrü'l-avret ve istikbâl-i kıble ile Allah için namâza, meyyit için duʿâya niyyetten ibâret olarak vakitten mâʿadâ sâir namâzların sıhhatlerinde lâzım olan şartlardır.

454. Mes'ele: *Kunye*'nin beyânına göre cenâzenin sıhhat-i salâtında bedeni ve mekânı ve sevbinin necâsetten tahâreti ve setr-i avret hem cenâzede ve hem de namâz kılacaklarda şarttır. Binâenaleyh cenâze ve cemâʿat tâhir olup da imâm cevâz-ı salâta mâniʿ necâsetle kıldırmış olsa iʿâdeleri lâzım gelir ise de imâm tâhir olup da cemâʿatte tahâret bulunmasa imâmın namâzı sahîh olarak diğerlerinden farz sâkıt olmakla iʿâde olunmaz.

455. Mes'ele: Cenâze namâzı kifâyeten farz olmakla kadın imâm olsa onun namâzıyla farz sâkıt olarak iʿâde lâzım gelmez.

456. Mes'ele: Salât-ı cenâzenin sıhhatinde cenâzenin tekmîli veya ekser-i uzvunun kıbleye müteveccih olarak imâmın önünde bulunması şart olmakla gâib veya hayvân üzerinde yüklü veya imâmın arka tarafında bulunursa sahîh olmaz. Şart-ı mezkûre binâen cenâze min-vechin imâm ise de mer'e ve sabî üzerine namâzın cevâzına binâen min-vechin de imâm değildir. Ammâ Hazret-i Peygamber'in Necâşî üzerine gıyâben namâzı duʿâya mahmûl veya cenâzesi müslümânlar tarafından **[215]** huzûr-i Hazret-i Peygamberî'ye ihdâr ve irâ'e olunarak havâss-ı Peygamberî cümlesindendir.

Rüknü

457. Mes'ele: Dört tekbîr ile kıyâmdan ibâret olup evlâ olan tekbîre-i ûlâda rükün olup şart olmadığından onun üzerine başka cenâze namâzı binâ olunmaz ve kıyâm da rükün olduğundan bilâ-özr kâʿiden veya râkiben câiz değildir. Ammâ çamur ve yağmur özrüyle nüzûl müteʿazzir olursa râkiben câiz olduğu gibi namâz kıldıracak velî kıyâmdan âciz olarak cemâʿat kâim iken kâʿiden kıldırması inde'ş-Şeyhayn cümlesinden, İmâm Muhammed indinde yalnız imâmdan olarak kifâyet eder.

وفي عدة الفتاوى: لو قال: اقتديت بهذا الشاب فإذا هو شيخ لم يصح. ولو قال: اقتديت بهذا الشيخ فإذا هو شاب صح؛ لأن الشاب يُدْعى شيخًا لعلمه بخلاف عكسه.

458. Mes'ele: *Umdetü'l-Fetâv*â'nın beyânına göre namâza şurûʿ eder iken "Niyyet ettim şu genç imâma iktidâya." diye niyyet edip de baʿde'l-edâ' şeyh, yaʿnî ihtiyâr olduğu zâhir olsa hâlen ve âtiyen kendisiyle ittisâfı kâbil olmayan bir sıfat-ı muhtassa ile işâret ederek taʿyînde hatâsına binâen iktidâsı sahîh olmayarak namâzı da sahîh olmaz ise de hâlen veya meâlen ittisâfı kâbil olarak kelâm tashîh olunacağından "İktedeytü bi-hâze'ş-şeyh." diye niyyet edip de bir genç olduğu zâhir olsa iktidâsı sahîh olarak namâzı da sahîh olur. Zîrâ ilmine ve ameline binâen fi'l-hâl "gence", "şeyh" taʿbîri sahîh olacağı gibi âtiyen dahi sinnen ittisâfı zarûrîdir.

والإشارة هنا لا تكفي؛ لأنها لم تكن إشارة إلى الإمام، إنما هي إلى شاب أو شيخ، فتأمل.

459. Mes'ele: Mes'ele-i ânifede "bi-hâze'ş-şeyh, bi-hâze'ş-şebâb" diyerek işâret mutlakan imâma olmayıp belki "şeyh ve şâbb" gibi sıfat-ı tabîʿiyye-i muhtassa ile mevsûf olmakla **[216]** sıhhat-i iktidâda kâfî değildir. Lâkin 448. mes'elede beyân olunduğu üzere şahsı görüp de "Niyyet ettim şu imâm olan Zeyd'e." deyip de baʿde'l-edâ' hilâfı zuhûr ettiği hâlde işâret-i hissiyyenin tesmiyeden akvâ olmasına binâen Zeyd ile tesmiye lağv olarak müşârün ileyhe iktidâ eylemiş olmakla sahîh olduğu gibi işâret-i hissiyye tavsîften de akvâ "şâbb" ve "şeyh" ile tavsîfte lağv olarak müşârün ileyhe iktidâ olarak sahîh olması lüzûmuna binâen mes'eleteyn beyninde farkın adem-i zuhûruna işâretle teemmül ile emrediyor. Vech-i teemmül mes'ele-yi sâbıkada müşârün ileyhin şahsı mer'î olmak üzere tasvîr olunup bu makâmda ise kelâm gayr-i mer'î olan imâm hakkında olmakla farka işâret olmak muhtemeldir.

وعلى هذا لو نوى الصلاة على الميت الذكَر فبان أنه أنثى أو عكسه لم يصح، ولم أر حكم ما إذا عيّن عدد الموتى عشرة فبان أنهم أكثر أو أقل، وينبغي أن لا يضر إلا إذا بان أنهم أكثر؛ لأن فيهم من لم ينو الصلاة عليه وهو الزائد.

460. Mes'ele: 456. mes'elede işâret olunduğu üzere cenâze namâzında cenâze min-vechin imâm hükmünde olarak taʿyîn-i imâmda vukûʿ bulan hatâ üzerine mesâil-i ânifede beyân olunduğu vechile bir gençten "şeyh" ile taʿbîr gibi hâlen ve meâlen ittisâfı kâbil olan vasfa işârette hatâ ile iktidâ sahîh olup aksine olarak ittisâfı kâbil olmayanda hatâ ile gayr-ı sahîh olması üzerine cenâze namâzında erkek diye niyyet edip kadın ve kadın diye niyyet edip erkek olsa, erkeğin kadınlıkla ve kadının erkeklikle gerek hâlen ve gerek meâlen ittisâfları gayr-ı kâbil olmakla niyyetle taʿyînde vukûʿ bulan hatâya binâen iktidâ sahîh olmayıp meselâ, "Niyyet ettim şu on cenâze için duʿâya." diyerek niyyetle adedi taʿyîn edip de maʿdûddan zâid veya noksân çıkarak taʿyîn-i mikdârda vâkiʿ olan hatânın sıhhati muzır veya gayr-ı muzır olması husûsunda **[217]** hükmünü göremedim ise de lâyık olan menvînin adedi muʿayyenden ziyâde ise muzır olup değilse gayr-ı muzır olmasıdır. Zîrâ aded-i mevtâ menvîden ekser olursa 450. mes'elede beyân olunduğu üzere zâide niyyet bulunmadığından ona göre iktidâ gayr-ı sahîh olup hâlbuki zâid gayr-ı muʿayyen olarak ziyâdelik mevtânın cümlesine şâmil olmakla cümlesine iktidâ gayr-ı sahîh olarak namâzın da adem-i sıhhati lâzım geleceğinden cenâze müteʿaddid olup da mikdârı maʿlûm değilse aded-i mevtâya tasaddî edilmemek lâzım gelir ve illâ namâzın iʿâdesi îcâb eder.

Mes'ele: [Yaptığı Şeyin Aksine Niyyet Etmek]

ليس لنا أن ينوي خلاف ما يؤدي إلا على قول محمد رحمه الله في الجمعة، فإنه إذا أدرك الإمام في التشهد أو في سجود السهو نواها جمعة ويصليها ظُهرًا عنده، والمذهب أنه يصليها جمعة فلا استثناء.

461. Mes'ele: Eimme-i Hanefiyyeden İmâm Muhammed'den başka müeddânın hilâfına niyyet eden veyâhûd menvînin hilâfını edâ eden olmayıp ancak İmâm Muhammed hazretlerinin kavli üzerine cumʿa namâzının teşehhüd veya secde-i sehvine idrâk edip erişebilen kimse cumʿa namâzı olmak üzere niyyet edip salât-ı zuhr olmak üzere edâ eder. Lâkin mezheb-i muhtârda, cumʿa olarak şurûʿ ettiği gibi cumʿa namâzı olarak edâ edeceğinden istisnâ yoktur, buyuruluyor ise de *Dürr-i Muhtâr*'da beyân olunduğu üzere İmâm Muhammed indinde teşehhüde veya hilâf-ı muhtâr olarak secde-i sehiv edilip de secde-i sehivde erişen kimse hakkında meselâ, cemâʿat gibi sıhhat-i edâ için bazı şartları fevt olmakla cemâʿat sevâbına nâil olmak gibi min-vechin cumʿa ve min-vechin kable'l-idrâk salât-ı cumʿanın fevtiyle salât-ı zuhr olarak dört rekʿat kılıp cumʿa olması iʿtibârine göre **[218]** kaʿde-i ahîre olmakla iki rekʿat başında vücûben oturup ilâve edeceği iki rekʿat nâfile olmak ihtimâline binâen sonraki rekʿatlarda dahi zamm-ı sûre eder.

462. Mes'ele: Musannif-i kitâb menvînin gayrısını edâyı İmâm Muhammed'e tahsîs ederek mes'ele-yi mezkûreye hasr ediyor. Hâlbuki ber-vech-i âtî beyân olunacak mes'eleden anlaşılacağı üzere hükm-i mes'ele İmâm Muhammed'e mahsûs olmadığı gibi mes'ele-yi mezkûreye de münhasır değildir. Mesâil-i mezkûreden:

1- Hüccâc-ı müslimîn baʿde'l-Arafât ihrâmdan çıkmak için tetavvuʿ niyyetiyle tavâf eylemiş olsa farz olan tavâf-ı ziyaretten vâkiʿ olarak menvî tetavvuʿ iken müeddâ farzdır. Âtiyen bahs-i sâminde 584-589. mes'elelerde bu mes'elenin nazîrini kendisi de tasrîh buyuracaktır.

2- Yevm-i şekte tetavvuʿan sâim olup da nehâren ramazân olduğu sâbit olursa savm-ı ramazân olarak itmâm edileceğinden menvî tetavvuʿ, müeddâ farzdır.

3- 389. mes'elede beyân olunduğu üzere farz-ı zuhra başlayıp da kaʿde-i ahîrede teşehhüd mikdârı baʿde'l-kuʿûd sehven beşinci rekʿata kıyâm edip de secde ile kayıtla birer rekʿat dahi ilâve ederek altı rekʿatı itmâm ederek bir kavle göre bu ilâve olunan iki rekʿat zuhrun son sünneti makâmına kâim olarak menvî farz, müeddâ sünnettir. Adem-i kıyâmı takdîrine göre nâfile olacağından hükm-i mes'ele yine böyledir.

4- 387. mes'elede beyân olunduğu üzere gece zannıyla iki rekʿat teheccüd kılıp da baʿde'l-fecr kılındığı zâhir olsa sünnet-i fecr makâmına kâim olarak menvî teheccüd olup müeddâ sünnet-i fecrdir.

5- Tahrîr-i rakabeden âciz olarak kefâret-i zıhâr veya kefâret-i iftâr için farz olarak savma baʿde'l-bed' ıtka kâdir olsa nâfile olarak itmâm edeceğinden menvî farz, müeddâ nâfiledir. **[219]**

6- Münferiden salât-ı zuhra başlayıp da rekʿat-ı sâliseyi secde ile kayıtlamadan cemâʿatle o namâza şurûʿ olunsa, iki rekʿat başında selâmla imâma iktidâ ederek cemâʿatle edâ edeceğinden kılmış olduğu iki rekʿat menviyyen farz iken edâen nâfiledir.

7- Muʿayyen olarak bir gün savm nezr edip de ol gün nâfileye niyyetle sâim olsa vâcib olan menzûrdan vâkiʿ olarak menvî nâfile, müeddâ vâcibdir.

8- Tulûʿ-i fecirden sonra tetavvuʿ niyyetiyle iki rekʿat namâz kılıp baʿde'l-fecr nâfile mekrûh olmakla sünnet-i fecrden vâkiʿ olarak menvî nâfile, müeddâ sünnet-i fecrdir.

9- Leyle-i şekte âhir-i şaʿbân niyyetiyle sâim olup da nehâran ramazân olduğu sâbit olsa farz olan savm-ı ramazân olacağından menvî nâfile, müeddâ farzdır.

10- Abdestte gasl-ı yed ile bed' sünnet olmakla sünnet niyyetiyle başlamış olsa onunla farz sâkıt olarak menvî sünnet, müeddâ farzdır.

İşte mesâil-i mezkûrenin ekserisi ittifâkî olmakla müeddânın menvînin gayrı olması mes'elesi, mes'ele-yi cumʿaya münhasır olmadığı gibi İmâm Muhammed hazretlerine de mahsûs olmadığı beyândan müstağnîdir.

وأما إذا لم يكن المنوي من العبادات المقصودة، وإنما هو من الوسائل كالوضوء والغسل والتيمم، قالوا في الوضوء: لا ينويه؛ لأنه ليس عبادة.

463. Mes'ele: Niyyetin ebhâs-ı aşeresinden bahs-i sâlis niyyetle menvîyi taʿyînin lüzûm ve adem-i lüzûmunu beyân için menvî; ya savm ve salât ve hac ve zekât gibi taʿabbüd için meşrûʿ buyurularak ibâdât-ı maksûdeden olup veya ibâdât-ı maksûdenin sıhhatleri için meşrûʿ buyurularak namâza nisbetle hadesten ve necâsetten tahâret ve setru'l-avret ve istikbâl-i kıble emsâli vesâilden bulunup ibâdât-ı maksûdeden olanlarda **[220]** vakit; ya müeddânın zarfı veya miʿyârı veyâhûd min-vechin zarfa ve min-vechin miʿyâra müşâbih olarak müşkil olup namâz gibi muhtelifü'l-cins olarak zarf olanların sıhhatlerinde behemehâl niyyetle menvîyi taʿyîn şart ve sahîh-i mukîme nazaran savm-ı ramazân gibi miʿyâr olanlardan gayr-ı şart olup hac gibi müşkil olanlarda miʿyâra müşâbih olmasına nazaran mutlakan hacca niyyetle farz olan hac sahîh olup zarfa müşâbih olmasına nazaran gerek farz ve gerek nefl, neye niyyet ederse ondan vâkiʿ olacağını baʿde'l-beyân vesâil kabîlinden olan kısm-ı sânîde hükm-i niyyeti beyâna şurûʿla buyurur ki, menvî ibâdât-ı maksûdeden olmayıp da belki abdest ve gusül ve teyemmüm emsâli bilâ-tahâret edâsı sahîh olmayan ibâdâtın sıhhatleri için şart olarak meşrûʿ kılınmakla vesâilden olursa fukahânın beyânlarına göre şurûtta matlûb olan husûlleri olup tahsîlleri olmadığından vesâilden bulundukları haysiyyetten her ne kadar inde'l-Hanefî niyyet mesnûne ise de şart olarak farz olmadığı için mâ-i-mutlak-ı tahûr ile alınan abdest ve edilen guslün sıhhatlerinde niyyet lâzım değil ise de nebîz-i temr ve sü'r-i himâr gibi mâ-i meşkûk ile abdest ve guslün sıhhatlerinde niyyet lâzım olduğu gibi mücerred taʿabbüd ve takarrub için alınır ve edilirler ise ibâdet olarak sıhhatleri haysiyyetlerinde dahi niyyet şarttır. Zîrâ ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾[1] muktezâsınca bi'l-umûm ibâdât-ı muhtemelenin sıhhatlerinde niyyet lâzımdır.

واعترض الشارح الزيلعي على الكنز في قوله: «ونيته» بناء على عود الضمير إلى الوضوء، وكذا اعترضوا على القدوري في قوله: «ينوي الطهارة» والمذهب أن ينوي ما لا يصح إلا بالطهارة من العبادة أو رفع الحدث، وعند البعض نية الطهارة تكفي.

464. Mes'ele: **[221]** Fukahâ-yı Hanefiyye indinde namâz ve emsâli bilâ-tahâret edâsı sahîh olmayan efʿâl-i mükellef için mâ-i mutlak-ı tahûr ile alınan abdest vesâil kabîlinden olarak sıhhatinde niyyetle meşrût

1 "Halbuki onlara, ancak dini Allah'a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O'na kulluk etmeleri emredilmişti." Beyyine, 98/5.

olmadığından sâhib-i *Kenz*'in ونيته kavlindeki zamîrin vudû'a rucû'una binâen şârih-i *Zeyla'î* i'tirâz ettiği gibi sâhib-i *Kudûrî*'nin وينوى الطهارة kavline dahi fukahâ-yı izâm i'tirâz eylemiştir.

465. Mes'ele: İnde'l-Hanefî abdest ve gusül gibi vesâilde mezheb-i muhtâr mesnûn olarak muhdise göre namâz ve cünübe göre tilâvet-i Kur'ân gibi ibâdetten olup bilâ-tahâret edâsı sahîh olmayan şeylere veya ref'-i hadese niyyet eylemektir. İnde'l-ba'z niyyet-i mesnûnenin edâsında niyyet-i tahâret kâfî olarak نويت الطهارة demek mesnûndur.

Redd-i Muhtâr'da hükm-i niyyeti beyânda niyyet abdest ve gusül gibi vesâilde sünnet ve namâz ve oruç ve zekât gibi maksûdun bizzât olan ibâdetler ile teyemmüm ve nebîz-i temr ve sü'r-i himâr gibi mâ-i meşkûkle abdest ve keffârât misillüler ile menvînin ibâdet olmasında şart-ı sıhhat olarak farzdır.

وأما في التيمم؛ فقالوا: إنه ينوي عبادة مقصودة، لا تصحّ إلا بالطهارة مثل سجدة التلاوة وصلاة الظهر.

466. Mes'ele: 82. mes'elede beyân olunduğu üzere teyemmümde âlet-i tahâret olan türâb nefsinde mülevves olarak su gibi mutahhir olmayıp belki mutahhir olması kurbet niyyetiyle hâsıl olacağından nebîz-i temr ve sü'r-i himâr gibi mâ-i meşkûku't-tahâre ile alınan abdest ve edilen gusüllerde olduğu gibi niyyet şart olmakla fukahâ-yı izâmın beyânlarına göre hasbe'l-iktizâ teyemmümde farz olarak secde-i tilâvet ve mutlakan namâz gibi bilâ-tahâret sahîh olmayan ibâdet-i maksûdeye niyyet eder.

Teyemmüm ile Cevâz-ı Salâtın Beyânı

قالوا: لو تيمم لدخول المسجد أو الأذان أو الإقامة لا يؤدى به الصلاة؛ لأنها ليست بعبادة مقصودة، وإنما هي أتباع لغيرها، وفي التيمم لقراءة القرآن روايتان: فعند العامة لا يجوز كما في الخانية، وهو محمول على ما إذا كان محدثًا، أما إذا كان جُنبًا فتيمم لها جاز له أن يصلي به كما في البدائع، وقد أوضحناه في شرح الكنز.

467. Mes'ele: [222] Fukahâ-yı izâmın beyânlarına göre duhûl-i mescid ve tilâvet-i ezân ve ikâme için edilen teyemmüm ile namâz kılınmaz. Zîrâ bunlar ibâdet-i maksûde bizzât olmayıp belki namâz gibi başkasına ittibâ' olarak vesâillerdir. Ammâ tilâvet-i Kur'ân için edilen teyemmüm ile cevâz-ı salâtta

iki rivâyet vâride olup *Hâniyye*'nin beyânına göre inde'l-âmme sahîh olan adem-i cevâzıdır. *Redd-i Muhtâr*'da beyân olunduğuna göre inde'l-âmme teyemmüm-i mezkûre ile adem-i cevâz hades-i asgar ile muhdisin tilâvet için etmiş olduğu teyemmüme mahmûldür. Zîrâ muhdis-i mezkûr için bilâ-tahâret tilâvet câizdir. Ammâ cünüb veya inkıtâʿ-ı hayz ve nifâsla tilâvet için teyemmüm ederse *Bedâi*ʿin beyânına göre onunla namâz câizdir. Zîrâ hades-i ekber ile muhdise bilâ-tahâret tilâvet-i Kur'ân câiz olmayıp tilâvet-i Kur'ân ise maksûdun bizzât olarak ibâdet olan namâzdan cüz' olmakla ibâdet-i maksûdeden maʿdûddür.

468. Mes'ele: Teyemmüm ile namâzın cevâzının şartı namâz gibi bilâ-tahâret edâsı sahîh olmayan ibâdet-i maksûde için edilmektir. Binâenaleyh tilâvet-i Kur'ân için hades-i ekber ile muhdisin etmiş olduğu teyemmüm ile namâz câiz ise de hades-i asgar ile muhdisin tilâvet için gerek muhdis ve gerek cünüb vesâirenin mess-i Mushaf ve duhûl-i mescid ve emsâli ibâdet olmayan şeyler için etmiş oldukları teyemmümleriyle namâz câiz olmaz. Teyemmüm ile namâzın cevâz ve adem-i cevâz bahsini *Kenz* şerhinde îzâh eyledik. Ârzû buyuran müracaʿat eylesin, buyuruyorlar. **[223]**

[Dördüncüsü: Niyyet Edilen Şeyin Farz, Nâfile, Kaza ve Eda Gibi Sıfatlarını Beyân Etme]
el-Bahsü'r-Râbiʿ
469. Mes'ele:

[الرابعة:] في صفة المنوي من الفريضة والنافلة والأداء والقضاء.

أما الصلاة؛ فقال في العناية: أنه ينوي الفريضة في الفرض، فقال معزيًا إلى المجتبى: لا بدّ من نية الصلاة ونية الفرض ونية التعيين حتى لو نوى الفرض لا يجزيه، انتهى.

470. Mes'ele: Ebhâs-ı aşereden bahs-i râbiʿ menvînin farz veya nâfile olması ve edâ veya kazâ bulunması gibi vasıflarından taʿarruz lâzım olup olmayan sıfatlarını beyânda olup menvî namâz ise bazı nüshada *Binâye* ve bazılarında *İnâye* ve bazılarında da *Bezzâziyye*'den naklen beyânına göre musallî farz olan namâzların edâsında farza niyyet eder, deyip *Müctebâ*'ya azv ve nisbetle ibâdât-ı sâireden temyîz için namâzda salâta ve nevâfilden tefrîk için farziyyet vasfına ve ferâiz-ı sâireden temyîz için edâ edeceği namâzı

taʿyîne niyyet gibi niyyet-i salât ve niyyet-i farîza ve niyyet-i taʿyîn olmak üzere üç hâle niyyet lâzımdır. Hattâ şu üç vasıftan yalnız farza niyyetle "neveytü'l-farz" demiş olur. Ferâiz-i sâireden temyîz edemeyeceğinden sahîh olmayacağı cihetle ıskât-ı farzda kifâyet eylemez, demiş.

Hamevî'nin beyânına göre *Müctebâ*'da musallî salât-ı zuhr veya asr veya mağrib gibi kılacağı namâzı vaktiyle taʿyîn ederse ahvâl-i selâseyi cemʿ eylemiş olmakla sıhhatiyle ıskât-ı farz da kâfîdir, demekle musannifin nakli menkûlun anha gayr-ı muvâfık olduğu anlaşılır.

Hükm-i Vâcibât

والواجبات كالفرائض كما في التاتارخانية، وأما النافلة والسنة الراتبة فقدّمنا أنها تصح بمطلق النية وبنية مباينة.

471. Mes'ele: İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre salât-ı vitr ve bayram namâzları ve menzûrları ve şurûʿ sebebiyle vâcib olanlar gibi vâcibler hükm-i mezkûrde farzlar gibi olmakla onlarda dahi niyyet-i salât ve niyyet-i vâcib ve niyyet-i taʿyîn gibi umûr-ı selâseyi niyyetle taʿyîn lâzım gelir ise de musannifin 376. mes'elede hükm-i vitri beyânda musallîye lâyık olan yalnız vitre niyyet edip "vitr-i vâcibe" diyerek vasfına taʿarruz etmemeli. Zîrâ salât-ı vitir **[224]** inde'l-İmâm amelen farz ve iʿtikâden vâcib olup İmâmeyn hazerâtıyla eimme-i selâse indlerinde sünnet olmakla vâcible kayıtlar ise onlara göre, sünnetle kayıtlar ise İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre sahîh olmaz, diyerek vâkiʿ olan ihtârına binâen ya vitir hükm-i mezkûrde min-külli-vechin ferâiz gibi olmamak veyâhûd hükm-i mezkûrde vâcibâtın ferâiz gibi olması İmâm-ı Aʿzam hazretlerinin kavline mebnî olmak îcâb eder ki muhtâr olan da budur.

Hükm-i Nevâfil ve Sünen-i Revâtib

472. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile sıhhat-i salâtta, asl-ı salâtta ve sıfat-ı salâtta ve taʿyîn-i salâtta niyyet lâzım ise de 386 ve 387. mes'elelerde beyân olunduğu üzere inde'l-Hanefî bi'l-ittifâk nevâfilde "neveytü's-salâte" diyerek niyyet-i mutlaka ile ve baʿde'l-fecr teheccüd niyyetiyle kılmış olduğu iki rekʿat namâzın sünnet-i mü'ekkede olan sünnet-i fecr makâmına kıyâmına binâen niyyet-i mütebâyine ile de sahîh olduğu gibi sünen-i revâtib de "neveytü's-salâte" diyerek niyyet-i mutlaka ile sıhhatinde ihtilâf olunmuş ise de sünnet-i mü'ekkede de nevâfilden olmakla sahîh ve

muʿtemed olan sünen-i mezkûrenin sıhhatlerinde meselâ, نويت سنت الفجر أو الظهر أو العصر gibi niyyetle taʿyînin adem-i iştirâtı olmakla gerek nefl niyyetiyle ve gerek "neveytü's-salâte" diyerek niyyet-i mutlaka ile sahîh olarak beyân olunduğu vechile gece zannıyla teheccüd niyyetiyle kılınan iki rekʿat namâzın baʿde'l-fecr edâ olunduğu zâhir oldukda ekked-i mü'ekked olan sünnet-i fecr makâmına kâim olup tekrâr sünnet-i fecr kılınmaz.

Niyyetle Taʿyîn Vasfının İştirâtının Hükmü

ويفرع على اشتراط نية الفريضة: أنه لو لم يعرف افتراض الخمس إلا أنه يصليها في أوقاتها لا تجوز، وكذا لو اعتقد أن منها فرضًا ونفلًا ولا يميز ولم ينو الفرض فيها، فإن نوى الفرض في الكل جاز.

473. Mes'ele: Farzların sıhhatinde niyyetle farziyyet vasfını taʿyînin iştirâtı üzerine ber-vech-i âtî mesâil tefrîʿ olunur. Şöyle ki bir kimse beş vakit namâzın farz **[225]** olduğunu bilmeyerek bilâ-taʿyîn vakitlerinde kılmış olsa şart olan taʿyîn-i farziyyet bulunmadığından câiz olmaz. Binâenaleyh öğrenip taʿyîn ederek kazâları lâzım gelir. Zîrâ dâr-ı İslâm'da her mükellefe ferâiz-i dîniyyesini öğrenmek farz-ı ayn olmakla cehil, özür addolunur.

Dürr-i Muhtâr'ın beyânına göre böyle kimseler cemâʿatle kılıp da imâmın kıldığı namâza niyyet ederler ise matlûb olan taʿyîn hâsıl olarak namâzları câiz olacağı gibi beş vakit namâzın farz olduğunu bilip de farz, vâcib ve sünnetlerini temyîz edemeyerek cümlesinde farza niyyetle kılar ise gerek ferâiz ve gerek nevâfil cümlesi yine câiz olur. Zîrâ farzlarda farza niyyetle matlûb olan taʿyîn bulunup nevâfilde ise gerek niyyet-i mutlaka ve gerek muhâlefe kâfî olmakla farz niyyetiyle cümlesi câiz olur.

ولو ظن الكل فرضًا جاز، وإن لم يظن ذلك فكل صلاة صلاها مع الإمام جاز إن نوى صلاة الإمام، كذا في فتح القدير.

474. Mes'ele: Farz niyyetiyle nevâfil ve sünenin cevâzına binâen evkât-ı hamsede kılınan namâzların cümlesini farz zannederek farz niyyetiyle kılmış olsa câiz olup farz zannında değil ise *Fethü'l-Kadîr*'in beyânına göre imâmın kıldığı namâza niyyet ederse cemâʿatle kıldığı namâzların cümlesi câiz ise de imâmın namâzına niyyet eylemez ise şart olan taʿyîn bulunamayacağından câiz olmayacağından münferiden kılar ise adem-i cevâzı evleviyyetle sâbit olmakla mesâil-i salâta vâkıf olmayanlara cemâʿate mülâzemetin lüzûmu beyândan müstağnîdir.

Aksâmu'l-Musallî

وفي القنية: المُصلّون ستة.

الأوّل: مَن عَلم الفروض منها والسنن منها وعلم معنى الفرض أنه ما يستحق الثواب بفعله والعقاب بتركه، والسنة ما يستحق الثواب بفعلها ولا يعاقب على تركها فنوى الظهر أو الفجر أجزأته، وأغنت نية الظهر عن نية الفرض.

[Kısm-ı Evvel]

475. Mes'ele: [226] *Kunye*'nin beyânına göre musallî altı kısım olup (1) Namâzın farz, vâcib, sünenlerini bildiği gibi farzın delîl-i kat'î ile sâbit olarak edâ edenin sevâba ve terk edenin azâb ve ikâba müstahik ve inkârı mûcib-i ikfâr olduğunu ve sünnetin kavlen veya fiilen veya takrîren Hazret-i Peygamber'den sâdır olup ahyânen terk ettiği şeylerden ibâret olarak imtisâlen edâ edenlerin sevâba müstahik olup bilâ-ısrâr terk edenlerin ikâba müstahik olmayacağını bilerek kılacağı namâzı vaktine izâfe ile salât-ı zuhra veya asra veya mağribe diyerek niyyet ederse sıhhatiyle zimmetinden sâkıt olup beyân olunduğu vechile kılacağı namâzı vaktine izâfe ile salât-ı zuhra veya asra niyyeti farza niyyetten muğnî olur.

Kısm-ı Sânî

والثاني: من يعلم ذلك وينوي الفرض فرضًا، ولكن ما يعلم ما فيه من الفرائض والسنن تجزيه.

476. Mes'ele: Musallînin ikinci kısmı, namâzın farzlarını ve sünenlerini bilip farza farz diyerek ve sünnete sünnet diyerek niyyet eder ise de lâkin namâzda bulunan farzlar ve sünnetleri bilemez. Bu sınıfın namâzı da sahîh olarak zimmetten farz sâkıt olur.

Kısm-ı Sâlis

والثالث: ينوي الفرض ولا يعلم معناه لا تجزيه.

477. Mes'ele: Üçüncü sınıf, kıldığı namâzlarda farza niyyet eder velâkin farzın hakîkat ve hükmünü bilmez. Böyle olan kimselerin mücerred farza niyyetleriyle namâzları gayr-i sahîh olarak ıskât-ı farza kâfî değildir.

Kısm-ı Râbiʿ

والرابع: علم أن فيما يصليه الناس فرائض ونوافل ويصلي كما يصلي الناس، ولا يميز الفرائض من النوافل ولم ينو الفرض في شيء منها لا يجزيه؛ لأن تعيين النية شرط، وقيل: يجزيه ما صلى في الجماعة ونوى ما صلى الإمام.

478. Mes'ele: Dördüncü kısım nâsın kılmakta **[227]** oldukları namâzda farz ve nâfile olduğunu bilip velâkin hangileri farz ve hangileri nâfile bilemeyerek nevâfili ferâizdan tefrîk ve temyîz edemeyip farza da niyyet eylemeden nâsın kıldıkları gibi kılar. Bu sınıfın da böyle kılmış olduğu namâzda şart-ı sıhhat olan taʿyîn bulunmadığından gayr-i sahîh olarak zimmetlerinden ıskât-ı vâcibe de kifâyet eylemez. İnde'l-baʿz cemâʿatle kılıp da imâmın namâzına niyyet ederse iltizâmen taʿyînin vücûduna binâen câiz olarak zimmetten vücûb sâkıt olur.

Kısm-ı Hâmis

والخامس: اعتقد أن الكل فرض جازت صلاته.

479. Mes'ele: Beşinci kısım gerek farz ve gerek nevâfil evkât-ı hamsede kılınan namâzların cümlesini farz iʿtikâd ederek farz niyyetiyle kılıp sünen ve nevâfil, niyyet-i mutlaka ve niyyet-i mütehâlife ile sahîh olmakla cümlesini farz niyyetiyle edâ câiz ise de *Fetâvâ-yı Zahîriyye*'nin beyânına göre salât-ı mağrib gibi kendisinden akdem aded-i rekʿatta kendilerine müsâvî sünnet bulunmayan farzlarda başkasına imâm olsa kendisine iktidâ eden cemâʿatin namâzları sahîh olabilir ise de fecr ve zuhr ve asr ve işâ gibi sünnet bulunanlarda sünenleri farz niyyetiyle kılarak zimmetten farz sâkıt olup imâm olarak kılacağı nâfile olmakla müfterizlerin müteneffile iktidâları olmakla gayr-i câizdir.

[Kısm-ı Sâdis]

والسادس: لا يعلم أن لله تعالى على عباده صلوات مفروضة، ولكنه كان يصليها لأوقاتها لم يجزه، انتهى.

480. Mes'ele: Altıncı kısım Cenâb-ı Hakk'ın kullarını farz olarak namâz ile mükellef kıldığını bilmeyerek sâir müslümânların kıldıkları vakitlerde onlara taklîden onlar gibi kılması bi't-tabʿ farza niyyet bulunmayacağından gayr-i câiz olmakla ıskât-ı farzda kâfî değildir. Ammâ bu sınıfta cemâʿatle kılıp da imâmın namâzına niyyet ederse matlûb olan taʿyîn bulunmakla câiz olarak kifâyet eder. **[228]**

Namâzın Gayrı Menvîlerin Hükümleri

وأما في الصوم: فقد علمتَ أنه يصح بنية مباينة وبمطلق النية، فلا تشترط لصوم رمضان أداء نية الفرضية حتى قالوا: لو نوى ليلة الشك صوم آخر شعبان، ثم ظهر بعد الصوم أنه أول رمضان، أجزأه.

481. Mes'ele: Menvî efʿâl-i mükellefden savm-ı ramazân ise 255. mes'elede beyân olunduğu üzere sahîh-i mukîm hakkında vakt-i savm ramazânın miʿyârı olarak başka savma müsâit olamayacağından (إذا انتصف شعبان فلا صوم إلا رمضان)[1] muktezâsınca savm-ı ramazân müteʿayyin olup müteʿayyin ise taʿyîne muhtâc olmadığından her ne kadar vâcib-i âhara niyyet gibi vasıfta hatâ ile niyyet-i mütebâyine ile veya nefle veya "neveytü's-savme" diyerek niyyet-i mutlaka ile de sahîh olarak zimmetten sâkıt olacağından sahîh-i mukîm hakkında savm-ı ramazânın sıhhat-i edâsında farz olmasına niyyet şart değildir. Hattâ 462. mes'elede fukahâdan naklen beyân olunduğu vechile leyle-i şekte âhir-i şaʿbân niyyetiyle sâim olup da nehâran ramazân olduğu zâhir olsa savm-ı ramazândan olarak sahîh olmakla zimmetten vâcibin ıskâtında kâfîdir.

Ahkâm-ı Zekât

وأما الزكاة: فتشترط لها نية الفرضية؛ لأن الصدقة متنوعة، ولم أر حكم نية الزكاة المعجلة. وظاهر كلامهم أنه لا بدّ من نية الفرض، لأنه تعجيل بعد أصل الوجوب؛ لأن سببه هو النصاب النامي، وقد وجد بخلاف الحول، فإنه شرط لوجوب الأداء بخلاف تعجيل الصلاة على وقتها، فإنه غير جائز لكون وقتها سببًا للوجوب وشرطًا لصحة الأداء.

482. Mes'ele: Menvî, ibâdet-i mâliyyeden bulunan zekât ise ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ﴾[2] âyet-i celîlesi muktezâsınca zekât sadaka olup sadaka ise farz, vâcib, nâfile olarak mütenevviʿa olmakla farzı diğerlerinden temyîz için farza niyyetle taʿyîn şarttır. Lâkin beyân olunduğu üzere her ne kadar sadaka, farz, vâcib, nâfileye mütenevviʿa ise de zekât taʿbîri farz olan nevʿa mahsûs **[229]** olarak 475. mes'elede beyân olunduğu üzere namâzda zuhr ve asr ve mağribe niyyet farza niyyetten muğnî olarak sahîh olduğu gibi zekâta niyyet de

1 "Şaban ayı geçmişse ramazandan başka oruç yoktur." Ebû Avâne, *el-Müstahrec*, II, 171, r. 2709.
2 "Sadakalar (zekât) yoksullara verilir." Tevbe, 9/60.

farz olarak fakîr müslime temlîk olunan kısma mahsûs olmakla farza niyyetten muğnî olsa gerektir.

483. Mes'ele: Havâic-i asliyyeden fazla nisâba bâliğ mâl-ı tâmmeye milk-i tâmla mâlik olarak asl-ı vücûb tahakkuk edip kable'l-havelân te'diye olunan zekât-ı muʿaccelenin sıhhat-i edâsında farziyyetine niyyetle taʿyînin lüzûm ve adem-i lüzûmu hakkında hükmünü görmedim ise de lâkin fukahâ-yı izâmın zâhir kelâmları farza niyyetle taʿyînin lüzûmudur. Zîrâ sebeb-i vücûb olan nisâb-ı nâmînin vücûduyla asl-ı vücûbun tahakkukundan sonra kable'l-havl edâ ile taʿcîldir. Bu ise hulûl-i vakit ile vâcib olan namâzı ibtidâ vaktinde edâ kabîlinden olarak ﴿وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ﴾[1] muktezâsınca sebeb-i mağfiret olan ibâdetin edâsına müsâraʿattır.

Ammâ havelân-ı havl vücûb-i edânın şartı olmakla gerek asl-ı vücûb ve gerek sıhhat-i edânın tahakkukunda medhali yoktur. Ammâ Arafât'ta salât-ı asırdan mâʿadâsında vaktinden akdem taʿcîl-i salât, taʿcîl-i zekâtın hilâfına olarak sahîh olmaz. Zîrâ 351. mes'elede beyân olunduğu üzere vakit namâzın vücûbuna sebeb ve sıhhat-i edâsına şart olmakla kable'l-vakt asl-ı vücûb tahakkuk etmeyeceği gibi bi-dûni'ş-şart meşrût olan sıhhat-i edâ tasavvur olunmaz. Zîrâ sıhhat-i edâ vücûb-i edânın, vücûb-i edâ da asl-ı vücûbun ferʿi olmakla, sıhhat-i edâ asl-ı vücûbun vücûduyla vücûb-i edânın tahakkukuna mütevakkıftır.

Binâenaleyh sıhhat-i hükmünde taʿcîl-i salât, taʿcîl-i zekâta muhâliftir. Ammâ 2246. mes'elede dahi îzâh olunacağı üzere Arafât'ta İmâmu'l-mü'minîn veya nâibi bulunan kâdî bulunmak ve hac için ihrâmda bulunmak ve baʿde'z-zevâl vakt-i zuhrda kılınmak ve Arefe günü Arafât'ta bulunmak ve salât-ı zuhr takdîm olunmak ve cemâʿatle kılınmak gibi şurût-ı **[230]** sitteyi câmiʿ olarak salât-ı asrı vakti üzerine takdîm tahfîfât-ı şerʿiyyeyi beyânda 1088. mes'elede beyân olunacağı üzere hilâf-ı kıyâs olarak hasbe'z-zarûre istihsânen tecvîz olunmakla başkasına makîsun aleyh olamaz.

Hulâsa-i kelâm 374. mes'elede beyân olunduğu üzere vakt-i taʿcîlde havl münʿakid olmak ve esnâ-yı havlde nisâb kâmilen münkatıʿ olmamak ve âhir-i havlde nisâba mâlik olmak şartlarıyla gelecek senelerin veya birkaç nisâbların zekâtlarını taʿcîl edip kable'l-havl veya nisâbdan akdem vermek sebeb-i vücûb olan nisâb-ı nâmînin vücûduna binâen câiz olarak verilen

---

1 "Rabbinizin mağfiretine koşun." Âl-i İmrân, 3/133.

senelerin veya nisâbların zekâtları zimmetten sâkıt olur. Zîrâ sebebiyyette asıl olan nisâb-ı evvel olup sonradan ziyâde kılınanlar nisâb-ı evvele tâbiʿlerdir.

Ahkâm-ı Hac

وأما الحج: فقدّمنا أنه يصح بمطلق النية، ولكن علّلوه بما يقتضي أنه نوى في نفس الأمر الفرضية، قالوا: لأنه لا يتحمل المشاق الكثيرة إلا لأجل الفرض، فاستنبط منه ابن الهمام أنه لو كان الواقع منه لم ينو الفرض لم يجزه؛ لأن صرفه إلى الفرض حملًا له عليه عملًا بالظاهر، وهو حسن جدًّا، فلا بد فيه من نية الفرض، لأنه لو نوى النفل فيه، وعليه حجة الإسلام كان نفلًا.

484. Mes'ele: Menvî hac ise taʿyîn-i menvîde 356. mes'elede beyân olunduğu üzere bir sene zarfında bir hacdan ziyâde edâ-yı hac kâbil olmadığı cihetle vakt-i haccın miʿyâra müşâbih olmasına nazaran niyyet-i mutlaka ile isâbet olunarak sahîh olmakla farziyyetine niyyete muhtâc olmayıp efʿâl-i haccın kâmilen vakt-i haccı işgâl edemeyip başka ibâdetlerin cevâzına nazaran zarf olarak namâz gibi nâfile hacca niyyet ederse menvîden vukûʿuna binâen farza niyyetle taʿyîni lâzımdır. Binâenaleyh vakt-i hac müşkil olduğu gibi hükm-i hac da müşkildir. **[231]**

485. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere vakt-i haccın miʿyâra müşâbih olmasına nazaran farîza-i haccın "neveytü'l-hacce" diyerek niyyet-i mutlaka ile cevâzını fukahâ-yı izâm hazerâtı nimetin külfete ve külfetin nimete göre olması hikmetine binâen hac için vatan-ı ikâme ve istirâhattan dûr ve evlâd ü iyâlinden ve ehibbâ ve esdıkâ ve akrabâsından ve dâr ü diyârından mehcûr olarak berren ve bahren ve mâlen ve bedenen tahammülü lâzım gelen birçok mehâlik ve meşakkatleri ihtiyâr ve iltizâm ederek katlanmak ancak edâ ve îfâsıyla mükellef olup terki hâlinde giriftâr-ı muâheze olacağı farîza-i haccı zimmetten ıskât mecbûriyyetiyle olabilmesi gibi nefsü'l-emrde farîza-i haccın edâsına niyyeti iktizâ eden müşkilâtla taʿlîl edip muhakkik İbn Hümâm da taʿlîl-i mezkûrden nefsü'l-emrde mükellefden vâkiʿ olan ıskât-ı farza adem-i niyyet olsa idi niyyet-i mutlaka ile farîza-i haccın adem-i cevâzıyla zimmetinden ıskâtta adem-i kifâyesini istinbât eylemiş. Çünkü mükellefden niyyet-i mutlaka ile vâkiʿ olan haccı ıskât-ı farza sırf tahammül olunan bunca mihen ve meşakkat gibi zâhir-i hâl ile amel için mükellefin ihtiyâr ettiği bunca külfet

ve meşakkati farîza-i haccı edâ ile zimmetten bâr kılan teklîfi ıskâta hamle müteʿayyindir. Zîrâ mücerred teneffül için öyle mihen ve meşakkate tahammül muktezâ-yı aklın fevkindedir. Taʿlîl-i mezkûrden bu vechile istinbât da fi'l-hakîka şâyân-ı tahsîn ve takdîrdir.

Binâenaleyh edâ-yı hacla mükellefe farîza-i hacca niyyetle taʿyîn lâzımdır. Zîrâ vakt-i haccın zarfa müşâbehetinde muktezâsı olarak nefle muhtemel olduğundan her ne kadar kendisine hac farz olsa bile nâfile olarak hacca niyyet ederse kelâmın muhtemiline niyyet olmakla baʿde'l-vücûb farz vakti olan namâzlardan evvel edâ-yı nevâfil câiz olduğu gibi menvîden vâkiʿ olarak etmiş olduğu hac da nâfile olup ıskât-ı farz için tekrâr edâ-yı hacla mükellef olur. Zîrâ nâfile olarak edâ olunan namâz ile farz sâkıt olmadığı gibi nâfile hac ile de farz olan hac sâkıt olmaz. Onun için hâl-i sığar ve hâl-i rıkkıyyette edâ olunan haclar nâfile olmakla baʿde't-teklîf lâzım gelen farz sâkıt olmayarak tekrâr edâları lâzımdır.

Ahkâm-ı Keffârât

ولا بدّ من نية الفرض في الكفارات ولذا قالوا: أنّ صوم الكفارة وقضاء رمضان يحتاج إلى تبيت النية من الليل؛ لأن الوقت صالح لصوم النفل.

486. Mes'ele: Kefârete dahi ıskât-ı vâcib için farza niyyetle taʿyîn lâzımdır. Zîrâ 30. mes'elede beyân olunduğu üzere hatâen katl ve nakz-ı yemîn ve iftâr-ı savm-ı ramazân **[232]** emsâli mükellefden sâdır olan maʿsiyet üzerine zimmet-i mükellefden vâcibin ıskâtıyla mahv-ı zünûb veya setr-i uyûb için meşrûʿ buyurulan kefâret-i katl ve kefâret-i yemîn ve kefâret-i iftâr ve kefâret-i zıhâr ve kefâret-i cinâyet-i hac, her ne kadar ukûbet olarak vâcibeler ise de tahrîr-i rakabe veya edâ-yı savm veya itʿâm-ı taʿâm veya iksâ-yı fukarâ-yı enâm gibi ibâdet-i bedeniyye veya mâliyye ile edâ olunarak ibâdet olup 77. mes'elede beyân olunduğu üzere ibâdetin sıhhatinde ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾[1] âyet-i celîlesi ve icmâʿ-i ümmetle niyyet şart olmakla nâfileden temyîz için farza niyyetle taʿyîni lâzımdır. Onun için fukahâ-yı izâm hazerâtı kefâret-i savmla kazâ-yı savmın sıhhatlerinde geceden niyyetle olduklarına kâil olmuşlardır. Zîrâ bunlara nazaran vakit zarf olarak gerek farz ve gerek nâfile sıyâm-ı sâireye sâlih olmakla niyyetle taʿyîn lâzımdır.

1 "Halbuki onlara, ancak dini Allah'a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O'na kulluk etmeleri emredilmişti." Beyyine, 98/5.

Ahkâmü'l-Vudû' ve'l-Gusl

وأما الوضوء والغسل: فلا دخل لهما في هذا المبحث لعدم اشتراط النية فيهما.

487. Mes'ele: Menvî efʿâl-i mükellefden abdestle, gusül ise inde'l-Hanefî vesâilden olarak sıhhatlerinde niyyetle meşrût olmadıklarından farz veya nâfile ve edâ veya kazâ olmaları gibi menvînin sıfatını niyyetle taʿyîn bahsinde bunların medhali yok ise de 463. mes'elede beyân olunduğu üzere nebîz-i temr veya sü'r-i himâr gibi meşkûku't-tahâre olan sular ile alınır ve edilir veya mücerred takarrub ve ibâdet niyyetiyle edilirler ise ibâdet olarak sıhhatleri haysiyyetinde niyyetle meşrût olmakla bahs-i mezkûrde dâhil olarak farzlarda niyyetle taʿyîne muhtâc olup nevâfilde niyyet-i mutlaka veya mütehâlife kâfî ise de gerek abdest ve gerek gusülde inde'l-Hanefî niyyet-i mesnûne olmakla uhde-i sünnetten hurûc için niyyetin lüzûmuna binâen dahi bahs-i mezkûrde dâhil olabilirler. Zîrâ uhde-i şarttan hurûc ile sıhhat-i salât için menvînin sıfatını taʿyîne taʿarruz lâzım olduğu gibi uhde-i sünnetten hurûcla ziyâde-i sevâb için bunların sıfatlarını beyâna taʿarruzda lâzım olmakla taʿyîn-i menvî bahsinden hurûclarını adem-i iştirâtla taʿlîl-i alîl görünür.

Hükm-i Teyemmüm

وأما التيمم: فلا تشترط له نية الفرضية؛ لأنه من الوسائل. وقدمنا أن نية رفع الحدث كافية، وعلى هذا الشروط كلها لا تشترط لها نية الفرضية لقولهم: إنما يراعى حصولها لا تحصيلها.

488. Mes'ele: [233] Menvî teyemmüm ise 82. mes'elede beyân olunduğu üzere âlet-i tahâret olan türâb, fıtraten mülevves olup mutahhir olmadığından her ne kadar nebîz-i temr ve sü'r-i himâr gibi meşkûku't-tahâre olan sular ile abdest ve gusül gibi mutahhir olarak sıhhatleri için ﴿فَتَيَمَّمُوا﴾[1] muktezâsınca sıhhat niyyetle meşrût olarak asıl sıhhatinde niyyet farz ise de hâl-i aczde tahâretle meşrût olan şeylerin sıhhatleri için şart olarak mesâilden olmadığı cihetle farz olduğunu niyyetle taʿyîn şart olmayıp belki 462. mes'elede beyân olunduğu üzere ancak namâz ve secde-i tilâvet ve cünübe göre tilâvet-i Kur'ân gibi bilâ-tahâre edâları câiz olmayan ibâdet-i maksûdelerin sıhhatleri için sıhhat-i teyemmümde refʿ-i hadese niyyet kâfî olarak

1 "(Su bulamadığınız zamân) teyemmüm ediniz." Nisâ, 4/43.

niyyetle farz olması vasfını taʿyîne muhtâc değildir, buyuruluyor ise de taʿyîn-i menvî bahsinde 464. mes'elede beyân olunduğu üzere bazı fukahâdan naklen refʿ-i hadese niyyetin kifâyeti su ile alınan abdest hakkında olup teyemmüm hakkında ise fukahânın kavilleri beyân olunduğu üzere namâz ve emsâli bilâ-tahâre edâları sahîh olmayan ibâdet-i maksûdeye niyyet edilmesidir. Binâenaleyh bahs-i mezkûrde beyânına havâle kalem-i nâsihden sehve mebnî olsa gerektir.

489. Mes'ele: Usûl-i fıkıhta beyân olunduğu üzere fukahânın "Meşrût olan efʿâl-i mükellefînin sıhhatinde iʿtibâr şurûtun husûl ve tahakkukuna olup tahsîllerine değildir." kavillerine binâen menvî şurûttan ise vesâilden olmalarına kıyâsen niyyetle farziyyetlerini taʿyîn ile meşrût değillerdir.

Hükm-i Hutbe

وكذا الخطبة؛ لا تشترط لها نية الفرضية وإن شرطنا لها النية لأنه لا يتنفل بها.

490. Mes'ele: 104. mes'elede beyân olunduğu üzere her ne kadar salât-ı cumʿanın sıhhatinde şart olan hutbe ibâdetten maʿdûde olmasına nazaran asl-ı sıhhatinde niyyete muhtâc ise de cumʿa namâzının şerâit-i sıhhatinden olarak vesâilden olması ve kendisiyle teneffül ve taʿabbüd olunması iʿtibâriyle farz olduğunu niyyetle taʿyîni lâzım değildir ve her ne kadar mes'ele-yi mezkûrede beyân olunduğu üzere cumʿa hutbesi şart olarak vâcibe ve bayram hutbeleri sünnet ve hutbe-i sâire müstehabbe olarak mütenevviʿa olmakla zekâtta olduğu gibi vâcib olan cumʿa hutbesini diğerlerinden temyîz için niyyetle vâcibe olmasını taʿyîn iktizâ eder ise de ânifen beyân olunduğu üzere şartlarda iʿtibâr husûllerine olup tahsîllerine olmadığından sıhhat, taʿyînle meşrûta değildir. **[234]**

Cenâze Namâzının Hükmü

وكذا ينبغي أن تكون صلاة الجنازة كذلك؛ لأنها لا تكون إلا فرضًا، كما صرّحوا به، ولذا لا تعاد نفلًا.

491. Mes'ele: Bahs-i sânîde 347. mes'elede beyân olunduğu üzere niyyetin sebeb-i meşrûʿiyyeti ibâdeti âdetten ve farz ve vâcib olan bazı ibâdeti nevâfil gibi diğerlerinden tefrîk ve temyîz olup fukahânın tasrîhlerine göre cenâze namâzı ancak kifâye-i farz olarak nefle ihtimâli olmadığından

cenâzenin velîsinin izniyle veya iktidâsıyla bir kere kılındıktan sonra nâfile olarak tekrâr iʿâde olunmayacağından lâyık olan Allah için ibâdet olarak asl-ı sıhhatinde niyyet şart ise de hutbe gibi nefle muhtemel olmadığından temyîz için niyyetle taʿyîn vasfı şart olmamaktır.

492. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile cenâze namâzı Allah için namâz ve meyyit için duʿâdan ibâret olarak kifâyeten farz olup hutbe gibi kendisiyle teneffül olunmayıp ve nâfile olarak iʿâdesi de gayr-ı meşrûʿ bulunduğundan bir kere edâ olundukdan sonra imâmete hakk-ı tekaddümü bulunan kimse tarafından edâ ile ıskât-ı farz edâ olundukdan sonra tekrâr kılınmaz ise de evliyâ-yı meyyit gibi hakk-ı tekaddüme mâlik olmayan kimse tarafından edâ olunarak evliyâ-yı cenâzeden biri iktidâ eylememiş ise her ne kadar farz sâkıt olmuş ise de onların hakk-ı tekaddümüne binâen ister ise velev kabri üzerine tekrâr kılabilir, diyerek adem-i tekrâra suâl vârid olmaz. Zîrâ cenâze namâzı kılınmadan veya gasl olunmadan veya tekaddüm-i imâmete hakk-ı velâyeti bulunmayan kimse tarafından bilâ-izn kılınarak defn olunan meyyit tefessuh edip dağılması zann-ı gâlible anlaşılmadıkça esahh olan istihsânen kabri üzerine bile namâzı kılınır.

Namâzla Mükellef Olmayan Sıbyânın Hükm-i Salâtları

ولم أر حكم صلاة الصبي في نية الفرضية، وينبغي أن لا تشترط لكونها غير فرض في حقه، لكن ينبغي أن ينوي صلاة كذا التي فرضها الله على المكلف في هذا الوقت.

493. Mes'ele: Namâzla mükellef olmayan sıbyânın evkât-ı hamsede kıldıkları namâzların farziyyetine niyyetle taʿyîn vasfının lüzûm ve adem-i lüzûmuna dâir hükümlerini görmemiş isem de mükellef olmadıklarından onlar hakkında namâz ve sâir ibâdet-i maksûde farz olmayacağından lâyık olan **[235]** farza niyyetle taʿyînin adem-i iştirâtıdır. Zîrâ gayr-ı mükellef olmakla ibâdetleri nâfile olup, nâfile ise sıhhatinde taʿyîn-i vasfa muhtâc değil ise de lâyık olan Cenâb-ı Hakk'ın şu vakitte mükelleflere farz buyurduğu namâza niyyet eylemektir, buyuruluyor ise de mâdemki mükellef olmadıklarından kılacakları namâz nâfile olup, nevâfilin sıhhatinde ise niyyet-i mutlaka kâfî olmakla sabâvetlerine binâen kayd-ı teklîften âzâde buyurulan sıbyânı beyân olunduğu vechile niyyetle külfete özr-i sığarları mâniʿ olsa gerektir.

Farz-ı Ayn ve Kifâyenin Hükümleri

ولم أر أيضًا حكم نية فرض العين في فرض العين، وفرض الكفاية في فرض الكفاية، والظاهر عدم الاشتراط.

494. Mes'ele: Evkât-ı hamse namâzları gibi efrâd-ı mükellefînin her birine farz olup bazılarının edâlarıyla diğerinden sâkıt olmayan farz-ı aynlarda farz-ı ayn olduklarını ve salât-ı cenâze gibi bazılarının edâlarıyla diğerlerinden sâkıt olan farz-ı kifâyelerde kifâye olduğunu niyyetle taʿyînin iştirât ve adem-i iştirâtı hakkında dahi fukahâdan bir hükm-i sarîh görmemiş isem de ibâdeti âdetten ve farzları nâfileden temyîz için meşrûʿ kılınan niyyette ayn ve kifâye vasıflarının medhalleri olmadığı cihetle zâhir olan adem-i iştirâtlarıdır.

İâde Olunan Namâzların Hükümleri

وأما الصلاة المعادة لارتكاب مكروه أو ترك واجب، فلا شك إنها جابرة لا فرض لقولهم بسقوط الفرض بالأولى، فعلى هذا ينوي كونها جابرة لنقص الفرض.

495. Mes'ele: Me'mûrun bih edâ ve kazâ ve iʿâde olarak üç kısım olup edâ, me'mûrun bihi sıfat-i kemâliyle vakti içinde ityândan ve kazâ, baʿde'l-vakt ityândan ibâret olmakla usûl-i fıkıhta edâyı emir ile vâcibin aynını ityân ile kazâyı da mislini ityânla taʿrîf edip amden vâcibât-ı salâttan birini terk veya tahrîmen mekrûhu ityân ile edâ tahrîmen mekrûh olarak كل صلاة أديت بالكراهة التحريمية تجب إعادتها في الوقت ومندوبا بعد الوقت[1] muktezâsınca namâza ârız olan noksânı, cebr ve ikmâl için âdâb-ı lâzimesine riʿâyet ederek sıfat-ı kemâl ile vakit içinde vücûben, baʿde'l-vakt mendûben tekrâr edâsına iʿâde denir. Çünkü namâz farzın terkiyle **[236]** fâsid, vâcibin terkiyle tahrîmen mekrûh ve sünnetin terkiyle tenzîhen mekrûh olarak sahîh olmakla fâsid olan farz namâzın vakti için tekrârı iʿâde, vakti çıktıktan sonra tekrârı kazâ olduğu gibi irtikâb-ı mekrûh veya terk-i vâcible tahrîmen mekrûh olarak edâ olunan namâzın sıfat-ı kemâl ile vâcib olarak kâmilen edâsı lâzım iken terk-i vâcib veya irtikâb-ı mekrûhla ârız olan noksânı, cebr ve ikmâl için *Redd-i Muhtâr*'ın beyânına göre vakti içinde vücûben ve baʿde'l-vakt mendûben tekrârı da iʿâde olup lâkin asıl farzın zimmet-i mükellefden sukûtu

1 Tahrimen mekruh bir şekilde eda edilen her namâz, vakti çıkmadan tekrar kılınması vacip, vakit çıktıktan sonra ise menduptur.

evvelki kılınan ile veyâhûd ikinci defa tekrâr kılınanla olması ihtilâfî ise de muhtâr olan farzın evvelkiyle sâkıt olup iʿâde olunan onun noksânını câbir ve mükemmil olması olduğundan musannif rahimehullâh hazretleri irtikâb-ı mekrûh veya terk-i vâcible tahrîmen mekrûh olarak edâ olunan namâzın iʿâdesi ibtidâen kılınan namâzın noksânını câbir ve mükemmil olup farzın ibtidâen kılınan namâz ile sukûtu hakkında akvâl-i fukahâya binâen tekrâr iʿâde edilen ikinci namâz evvelki farzın noksânını câbir olmasında şek olmadığı cihetle farz olarak ibtidâen kılınan namâzın noksânını câbir olmasına niyyetin lüzûmunu ihtiyâr buyurmuşlar ise de farzın tekrâr kılınan namâz ile sukûtuyla kavle göre niyyetle farz olmasını taʿyînin iştirâtı cây-ı hafâ değil ise de beyân olunduğu üzere muhtâr olan musannifin muhtârıdır.

Edâ veya Kazâyı Taʿyînin Hükmü

وأما نية الأداء والقضاء؛ ففي التاتارخانية: إذا عيّن الصلاة التي يؤديها صح نوى الأداء أو القضاء، وقال فخر الإسلام وغير في بحث الأداء والقضاء: أن أحدهما يستعمل مكان الآخر حتى يجوز الأداء بنية القضاء وبالعكس.

496. Mes'ele: Ammâ menvînin edâ veya kazâ olması vasıflarını niyyetle taʿyînin lüzûm ve adem-i lüzûmu hakkında *Tâtârhâniyye*'nin beyânına göre 502. mes'elede beyân olunacağı üzere kılacağı namâzı, meselâ salât-ı zuhr veya asr olmak üzere kalben niyyetle taʿyîn ettiği hâlde, gerek edâ ve gerek kazâ ve gerekse bilâ-taʿyîn niyyetle kılsın, namâzı sahîhtir. Zîrâ Fahru'l-İslâm ve sâir ulemâ-yı usûlün usûl-i fıkıhta edâ ve kazâ bahislerinde beyânlarına göre bi-hasebi'l-lügat edâ ile kazâdan her birini diğerinin mekânında istiʿmâlde nizâʿ olmayıp lâkin bi-hasebi'l-ıstılâhı'ş-şerʿî eimme-i Şâfiʿiyye ve Mâlikiyye indelerinde edâ savm ve salât ve hac gibi ibâdât-ı muvakkatelere muhtass olarak ancak kazâsı tasavvur olunabilen ibâdetlerde tasavvur olunur ise de inde'l-Hanefî **[237]** menvî gerek muvakkat ve gerek gayr-ı muvakkat olsun edâ ile kazâ me'mûrun bihin aksâmından olup edâyı emir ile vâcibin aynını ve kazânın da mislini ityânla taʿrîf ederek her birini gerek ibâdât ve gerek muʿâmelâtta üçer kısma taksîm ile beyân olunduğu vechile her ne kadar bi-hasebi'l-ıstılâh her birinin maʿnâsı diğerine muğâyir ise de her ikisi de zimmet-i mükellefte bulunan

vâcibi müstahikkına teslîmde müşterek olmakla ﴿فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ﴾[1] ve ﴿فَإِذَا قَضَيْتُم مَنَاسِكَكُمْ﴾[2] âyet-i celîlerinde kazâ edâ maʿnâsında ve نويت أداء ظهر الأمس[3] ve أديت الدين[4] misillülerde edâ da kazâ maʿnâsında müstaʿmel olup 504. mes'elede beyân olunacağı üzere bazıları kazânın edâda istiʿmâlinin bi-tarîki'l-hakîka ve edânın kazâda istiʿmâlinin mecâz olmasına ve Şemsü'l-eimme ise birinin diğeri makâmında istiʿmâllerinin mecâz-ı şerʿî olmasına kâil olarak sıfat-ı istiʿmâllerinde ihtilâf olunmuş ise de cevâz-ı istiʿmâlleri müttefakun aleyhtir. Zîrâ ânifen işâret olunduğu üzere her ikisi de bir şeyi müstahikkına teslîmden ibârettir. Binâenaleyh menvînin sıhhatinde niyyetle edâ ve kazâ vasıflarını taʿyîne lüzûm yoktur.

وبيانه: أن ما لا يوصف بهما لا تشترط له، كالعبادة المطلقة عن الوقت كالزكاة وصدقة الفطر والعُشر والخراج والكفارات. وكذا ما لا يوصف بالقضاء كصلاة الجمعة فلا التباس؛ لأنها إذا فاتت مع الإمام يصلي الظهر. وأما ما يوصف بهما كصلاة الخمس، فقالوا: لا تشترط فيها أيضًا.

498. Mes'ele: Menvînin sıhhatinde edâ ve kazâ vasıflarını taʿyînin adem-i lüzûmunun beyânı 348. mes'elede beyân olunduğu üzere niyyetin sebeb-i meşrûʿiyyeti ibâdeti âdetten ve vâcibâtı nevâfilden temyîz olup me'mûrun bih ise ya muvakkat veya gayr-ı muvakkat olup muvakkat olan da kazâ ile ya muttasıf veya gayr-ı muttasıf olarak üç kısım olup zekât ve sadaka-i fıtr ve öşür ve harac ve keffârât emsâli sıhhat-i edâları bir vakitle mukayyed ve muvakkat olmayarak gerek edâ ve gerek kazâ ile muttasıf olmayan ibâdât-ı mutlakanın ve kezâ salât-ı cumʿa ve îdeyn gibi sıhhat-i edâları cemâʿatle meşrûta olanların kazâya ihtimalleri yok ki edâ niyyetiyle kazâdan ve kazâ niyyetiyle edâdan temyîz için niyyetle taʿyîne muhtâc olunsun. Zîrâ ibâdât-ı mutlakalar her ne zamân ityân olunsalar edâ olacağı gibi salât-ı cumʿa ve îdeyn gibi kazâ ile muttasıf olmayanlarda imâmla îfâ olunurlar ise edâ olup imâmla edâları fevt olursa salât-ı zuhru edâ ederek hiçbirinde kazâya ihtimâl yoktur.

499. Mes'ele: Her ne kadar evkât-ı hamse gibi muvakkat olanlar vakitleri içinde ityân olunurlar ise edâ ve baʿde'l-vakt ityân olunurlar ise kazâ

1 "Namâz eda edildiği zamân." Cumʿa, 62/10.
2 "Haccın menasiklerini eda ettiğiniz zamân." Bakara, 2/200.
3 Dünkü öğlenin kazasına niyet ettim.
4 Borcu kaza ettim.

olarak ihtimalleri var ise de fukahâ-yı izâmın beyânlarına göre gerek bi-tarîki'l-hakîka ve gerekse bi-tarîki'l-mecâz yekdiğeri mahallelerinde müstaʿmel olarak yine temyîz ve tefrîka muhtâc olmadıklarından sıhhatlerinde niyyetle taʿyînleri şart değildir. **[238]**

قال في فتح القدير: لو نوى الأداء على ظن بقاء الوقت فتبين خروجه أجزأه، وكذا عكسه.

500. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere edâ ile kazâdan her biri diğerinin mahallinde müstaʿmel olduğundan *Fethü'l-Kadîr*'in beyânına göre daha vakit çıkmadı zannıyla edâ niyyetiyle taʿyîn ederek kılıp da baʿde'l-edâ vaktin çıkmış olduğu zâhir olsa 436. mes'elede beyân olunduğu üzere kazâ olarak ıskât-ı vâcibde kifâyet edeceği gibi vakit çıktı zannıyla kazâ niyyetiyle taʿyîn ederek edâ edip de baʿde'l-edâ daha vaktin çıkmadığı zâhir olsa edâ olarak yine kifâyet eder.

Farzı Vakte İzâfe ile Hükm-i Niyyet

وفي البناية: لو نوى فرض الوقت بعد ما خرج الوقت لا يجوز، وإن شك في خروجه فنوى فرض الوقت جاز، وفي الجمعة ينويها ولا ينوي فرض الوقت للاختلاف فيه.

501. Mes'ele: *Binâye*'nin, bazı nüshada *Nihâye*'nin beyânlarına göre maʿlûm olarak vakit çıktıktan sonra meselâ, vakt-i asırda "niyyet ettim şu vaktin farzına" diyerek farz-ı vakte izâfe ile salât-ı zuhru edâ gibi bir namâzın vakti içinde ol vaktin farzı olmak üzere fevt olan namâza niyyetle edâ câiz olmaz. Zîrâ hiçbir vakitte farz olan namâz diğer vaktin farzı olamayacağından niyyet-i mezkûre ile kılınan namâzın adem-i cevâzı derkâr olup vaktin hurûcu meşkûk olarak gayr-i maʿlûm olup da vakit içinde ise her vaktin farzı kendisinde câiz olduğu gibi 351. mes'elede beyân olunduğu üzere cumʿanın gayrıda salât-ı zuhrda câiz ise de cumʿa sahîh olmaz. Zîrâ inde'l-Hanefî cumʿa ol vaktin farzı olmayıp belki ol vaktin farzı olan zuhrdan halef olmakla "şu vaktin farzına" diyerek niyyetle sıhhat-i cumʿada matlûb-i taʿyîn hâsıl olmaz. Ammâ İmâm Züfer ve eimme-i selâse gibi ol vaktin farzını cumʿa namâzı olması iʿtikâdında bulunanlara göre taʿyîn ederek sahîh olmak üzere ihtilâfî olduğundan cumʿa namâzında cumʿa namâzına niyyet edip farz-ı vakte niyyet edilmez.

Zuhr ve Asr Emsâli Vakte İzâfe ile Hükm-i Niyyet

وفي التاتارخانية: كل وقت شك في خروجه، فنوى ظهر الوقت مثلا فإذا هو قد خرج المختار الجواز.

502. Mes'ele: *Tâtârhâniyye*'nin beyânına göre meselâ, vakt-i zuhrun bekâ ve hurûcunda şek gibi bekâ ve hurûcunda şek olan her vakitte zuhr ve asr emsâli vakte izâfe ile "niyyet ettim şu vaktin zuhruna veya asrına" diyerek niyyet ederek edâ edip de baʿde'l-edâ vaktin çıkmış olduğu zâhir olsa cevâzında **[239]** ihtilâf olunmuş ise de *Muhît*'tan naklen *Münye*'de beyân olunduğuna göre kazâ niyyetiyle edâ ve edâ niyyetiyle kazânın cevâzına binâen muhtâr olan cevâzıdır, buyurulur ise de 353. mes'elede niyyet-i mezkûre ile kılınan namâz vakit içinde sahîh ise de vakit çıkmış ise meselâ, vakt-i asrın zuhru ve vakt-i mağribin asrı olmayacağından esahh olan adem-i sıhhati olduğu beyân buyurulmakla burada muhtâr olarak cevâzıyla kavli, mes'ele-i mezkûrede ise sahîh olarak adem-i sıhhatiyle kavline mübâyindir.

Kazâ Niyyetiyle Vaktinin Hükm-i Edâsı

واختلفوا في أن الوقتية، هل تجوز بنية القضاء أو المختار الجواز إذا كان في قلبه فرض الوقت؟

503. Mes'ele: Kazâ niyyetiyle vaktinin cevâzında ihtilâf olunmuş ise de 496. mes'elede beyân olunduğu üzere kalben kılacağı farz-ı vakti niyyetle taʿyîn ederse sıhhat-i menvîde şart olan taʿyînin husûlüne binâen muhtâr olan cevâzıdır.

وكذا: القضاء بنية الأداء هو المختار.

504. Mes'ele: Mes'eleyi ânifede beyân olunduğu üzere muhtâr olan kazâ niyyetiyle edâ câiz olduğu gibi yine muhtâr olarak edâ niyyetiyle kazâ da câizdir. Zîrâ 466. mes'elede beyân olunduğu üzere edâ ile kazâdan her biri diğerinin mahallinde müstaʿmeldir.

Edâ Niyyetiyle Kazâ ve Kazâ Niyyetiyle Edâ

وذكر في كشف الأسرار شرح أصول فخر الإسلام: أن الأداء يصح بنية القضاء حقيقة، كنية من نوى أداء ظهر اليوم بعد خروج الوقت على ظن أن الوقت باق. وكنية

الأسير الذي اشتبه عليه شهر رمضان فتحرى شهرًا وصامه بنية الأداء، فوقع صومه بعد رمضان.

505. Mes'ele: Usûl-i Fahrü'l-İslâm şerhi *Keşfü'l-Esrâr*'da beyân olunduğu üzere meselâ, daha zuhr vakti çıkmadı zannıyla vakt-i asırda bugünün salât-ı zuhrunu edâ niyyetiyle kılıp da baʿde'l-edâ çıktığı zâhir olanın niyyeti gibi hakîkaten kazâ niyyetiyle edâ sahîh olur, buyuruluyor ise de temsîl kalem-i nâsihten sehv kabîlinden olarak gayr-i sahîhtir. Zîrâ kazâ niyyetiyle edâ olmayıp belki edâ niyyetiyle kazâdır. Binâenaleyh temsîlde sahîh olan meselâ, zuhrun vakti çıktı zannıyla kazâ niyyetiyle kılıp da baʿde'l-edâ daha çıkmadığı zâhir olsa kazâ niyyetiyle edâ olarak sahîh olmakla, **[240]** böyle olan musallînin niyyeti gibi hakîkat olarak kazâ niyyetiyle edâ sahîh olur, demektir.

Ve kezâ hâl-i esârette bulunup şehr-i ramazânda iştibâh ederek bi't-taharrî ramazân zannıyla savm-ı ramazânı baʿde'l-edâ ramazândan sonra sâim olduğu zâhir olan esîrin niyyeti gibi buyuruluyor ise de bu misâl de evvelki misâl gibi edâ niyyetiyle kazâ olmakla sahîh olan ramazân fevt oldu zannıyla kazâ niyyetle bir ay sâim olup da baʿde'l-edâ ramazânda vâkiʿ olduğu zâhir olan esîrin niyyeti gibi hakîkat olarak kazâ niyyetiyle edâ sahîh olur, demektir. Şu kadar var ki kazâ-yı ramazâna nazaran vakit zarf olmakla hem taʿyîn ve hem de tebeyyüt-i niyyet lâzım ise de sâim olduğu eyyâm-ı ramazân ve tuttuğu oruçları edâ zannında bulunduğundan edâ ile kazâdan her biri diğeri makâmında müstaʿmel olmakla zanda hatâ maʿfuvv olarak hakîkat-i edâ hükmü verilip edâ-yı savmda ise vakit miʿyâr olarak muʿayyen olmakla asıl niyyet kâfîdir.

وعكسه كنية من نوى قضاء الظهر على ظن أن الوقت قد خرج ولم يخرج بعدُ، وكنية الأسير الذي صام رمضان بنية القضاء على ظن أنه قد مضى.

506. Mes'ele: Ânifede beyân olunduğu üzere hakîkat olarak kazâ niyyetiyle edâ sahîh olduğu gibi aksine olarak bi-tarîki'l-mecâz edâ niyyetiyle kazâ da câiz olur. Vakt-i zuhr çıktı zannıyla kazâ niyyetiyle baʿde'l-edâ daha çıkmadığı zâhir olan musallinin niyyeti gibi buyuruluyor ise de mes'ele-i sâbıka gibi musallînin aksine olarak edâ niyyetiyle kazâ olmayıp belki kazâ

niyyetiyle edâdır. Ve kezâ hâl-i esârette bulunan kimse ramazân çıktı zannıyla kazâ niyyetiyle baʿde'l-edâ ramazânda vâkiʿ olduğu zâhir olarak kazâ niyyetiyle edâ gibi olup edâ niyyetiyle kazâ olmadığından anlaşıldığı ya hîn-i tabʿde tertîb-i sehv veya sehv-i istinsah olarak aslın misallerini aksin ve aksin misallerini aslın misalleri mahallinde îrâd olunmalıdır. Zîrâ musannif-i allâme gibi bir fâzıldan böyle sehv-i zâhirin vukûʿu hilâf-ı akl olarak müstebʿaddir.

والصحة فيه باعتبار أنه أتى بأصل النية، ولكنه أخطأ في الظن، والخطأ في مثله معفو.

507. Mes'ele: 355. mes'elede beyân olunduğu üzere her ne kadar eyyâm-ı ramazân savm-ı ramazânın miʿyârı olarak sıhhat-i edâsında asıl niyyet kâfî ise de kazâsında zarf olmakla asl-ı niyyet şart olduğu gibi hem taʿyîni ve hem de geceden tebyît şart iken edâ niyyetiyle kazâ-yı savmda ise bu şartlar bulunmadığı hâlde sıhhatinin vechi edâ ile kazâdan her birinin diğeri makâmında istiʿmâllerinin sıhhatine binâen zanda hatâ olup zanda hatâ ise maʿfûv olmakla edâ zannıyla asıl niyyetin vücûdu iʿtibâriyledir. Yaʿnî zann-ı mezkûrde hatâ maʿfûv olmakla edâ zannıyla tutulan savm-ı kazâya **[241]** hakîkaten edâ hükmü verilerek sıhhatinde kâfî olan asl-ı niyyetin vücûdunu iʿtibâra binâen sıhhatiyle hükm olunmuştur.

Edâ ve Kazâ Husûsunda Hükm-i Hac

وأما الحج؛ فينبغي أن لا يشترط فيه نية التمييز بين الأداء والقضاء.

508. Mes'ele: Menvî hac ise her ne kadar edâ ve kazâ ile ittisâfı kâbil ise de 356. mes'elede beyân olunduğu üzere vakt-i hac min-vechin zarfa ve min-vechin miʿyâra müşâbih olarak müşkil olup zarfa müşâbih olmasına nazaran her ne kadar sıhhatinde taʿyîn şart ise de miʿyâra müşâbih olmasına nazaran taʿyîni lağv olacağından niyyet-i mutlaka ile sahîh olduğu gibi müşkil olarak gayr-i muvakkat olmasıyla berâber esahh olan her ne kadar vücûb-i edâsı fevrî olarak vakt-i imkândan te'hîri ism ise de her ne zamân ityân olunsa edâ olarak ism te'hîrde sâkıt olacağından lâyık olan sıhhatinde edâ veya kazâ ile taʿyînin adem-i iştirâtıdır.

[Beşincisi: İhlâsın Beyânı]

el-Hâmis fî Beyâni'l-İhlâs

[**الخامسة**:] صرّح الزيلعي: بأن المصلي يحتاج إلى نية الإخلاص فيها. ولم أر مَن أوضحه لكن صرّح في الخلاصة بأنه لا رياء في الفرائض.

509. Mes'ele: Niyyette beşinci bahis ibâdât ve tâʿatte hükm-i ihlâs beyânında olup ihlâs, namâz ve zekât ve hac gibi ibâdât-ı mer'iyyeleri kasd-ı takarrub ve tâʿatte Cenâb-ı Hakk'a hasr ve tahsîs ile mâsivâdan tecrîd ederek riyâdan ve evrâd ve ezkâr emsâli mesmûʿâtı semʿden berî ve hâlî kılmaktan ibâret olmakla ihlâs, hâlık ile mahlûk beyninde bir sırdır ki yazmak için melâike-i kirâm ve ifsâd için şeytân-ı laʿîn ve meyil için hevâ-yı nefsiyye muttaliʿ olamayarak (الصوم لي وأنا أجزي به)[1] muktezâsınca tefaddulen cezâ ve mükâfâtını ancak Cenâb-ı Vehhâb bilâ-ivaz kendilerine hasr ve tahsîs buyurmuşlardır. *Celle celâlühû ve amme nevâlühû*.

510. Mes'ele: *Zeylaʿî*'nin beyân ve tasrîhine göre ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾[2] muktezâsınca musallî kılacağı namâzın sıhhatiyle zimmetten ıskât-ı farzda niyyetinde ihlâsa muhtâcdır. Velâkin fukahâdan ihlâsa niyyetin lüzûmunu îzâh ve beyân edeni göremedim. Şu kadar var ki, *Hulâsa*'da bi'l-umûm farz olan ibâdetlerin edâsında riyâ bulunmayacağı musarrah olmakla velev bilâ-ihlâs şerâit-i sıhhatini câmiʿ olarak edâları hâlinde sıhhatleriyle zimmet-i mükellefden sukûtuna kâil olmuş **[242]** ise de Hamevî'nin *Vâkıʿât* ve *Mübteğî*'nin kitâb-ı kesb'inden naklen beyânına göre her ne kadar savma riyâ karışmaz ise de tâʿat-ı sâireye karışır. Zîrâ hadîs-i kudsîde (الصوم لي وأنا أجزئي به) buyurularak yalnız savmda şirk nefy buyurulmuş ise de maʿriz-i beyânda gerek farz ve gerek nevâfil tâʿat-ı sâireden sukût buyurulması riyâdan halâsın savma ihtisâsıyla diğerlerinin riyâya maʿrûz bulundukları müstefâd olarak *Hulâsa*'da riyânın adem-i dühûlünü ferâiz ile takyîdi taʿmîm cihetinden salât ve hac ve zekât emsâli bi'l-umûm ibâdât-ı mefrûzaya şumûlünü ve tahsîs cihetinden de yalnız savm-ı ramazân ve kefâret gibi sıyâm-ı mefrûzaya ihtisâsını ifâde etmekle hadîs-i kudsînin müfâdına muğâyir ve muhâliftir.

---

1 "Oruç benim içindir ve ecrini ben veririm." Buhârî, "Tevhîd", 35, r. 7492; Müslim, "Sıyâm", 165.

2 "Halbuki onlara, ancak dini Allah'a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O'na kulluk etmeleri emredilmişti." Beyyine, 98/5.

وفي البزّازية: شرع في الصلاة بالإخلاص، ثم خالطه الرياء، فالعبرة للسابق، ولا رياء في الفرائض في حق سقوط الواجب، ثم قال: الصلاة لإرضاء الخصوم لا تفيد بل يصلي لوجه الله تعالى، فإن كان خصمه لم يعف يؤخذ من حسناته يوم القيامة.

511. Mes'ele: *Bezzâziyye*'de beyân olunduğuna göre meselâ, namâza ihlâs ile baʿde'l-bed' riyâ karışmış olsa iʿtibâr ihlâsa mukârin olarak başlanan cüz'-i sâbıka olup cümlesi ihlâs ile edâ olunmuş hükmünde olarak zimmet-i mükellefden vâcibin sukûtunda farzlara riyâ karışmaz. Zîrâ ihlâs, niyyetin vasfı olup hâlbuki 584. mes'elede beyân olunacağı üzere niyyet menvînin inʿikâdında şartı olarak bekâsında şart olmadığından ihlâsda dahi iʿtibâr ibâdetin hâl-i inʿikâdındadır. Binâenaleyh hâlisan li-vechillâh münʿakid oldukdan sonra riyânın urûzu zimmetten vâcibin sukûtuna mâniʿ değil ise de لا ثواب إلا بالنية muktezâsınca ibâdet sevâbına nâil olmak niyyete mütevakkıf olup ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾[1] muktezâsınca me'mûrun bih olan ibâdet ancak ihlâsa mukârin olan ibâdet olmakla ibâdet-i kâmile sevâbı hâsıl olmaz.

512. Mes'ele: *Bezzâziyye*'de mes'ele-i ânifede ifâde olunduğu üzere ıskât-ı vâcibde ihlâsa iʿtibâr hâl-i inʿikâdda olarak farzlara riyânın adem-i urûzunu baʿde'l-beyân buyurmuş ki irzâ-yı husûm niyyetiyle kılınan namâz onların haklarını ıskâtta fâide vermez. Yaʿnî namâz ile hukûk-i ibâd sâkıt olmayacağından hâlisan li-vechillâh kılıp rûz-i cezâda hasmı mazhar-ı rahmet-i ilâhiyye olarak affederse fe-bihâ ve illâ hâlisan li-vechillâh edâ ettiği ibâdât ve sâir aʿmâl-i sâlihasının hasenâtından alınarak o da kifâyet etmediği hâlde onun vizrinden kendisine tahmîl olunarak muktezâsıyla mücâzât olunacağı adâlet-i ilâhiyye iktizâsındandır.

جاء في بعض الكتب: أنه يؤخذ لدانق ثواب سبعمائة صلاة بالجماعة.

513. Mes'ele: [243] Bazı kütüb-i semâviyyede vârid olduğuna göre dirhemin altıda biri maʿnâsına bir dânik nisbetinde hakk-ı abd bedelinde cemâʿatle edâ olunmuş yedi yüz namâz nisbetinde ibâdet sevâbı alınacağı cihetle irzâ-yı husûm niyyetiyle edâ-yı salâtta fâide olmayacağı beyândan müstağnî olmakla hasmı mazhar-ı mağfiret ve rahmet olarak teşekküren

1 "Halbuki onlara, ancak dini Allah'a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O'na kulluk etmeleri emredilmişti." Beyyine, 98/5.

affederse ibâdât ve tâʿatinden hiçbir şey alınmayacağından irzâ-yı hasım niyyetiyle namâzın fâidesi yoktur. Zîrâ rızâ-yı Bârî niyyetiyle edâ edilmediğinden ihlâsa mukârin değildir. Binâenaleyh dâr-ı teklîfte bulundukça hasbe'l-beşeriyye zimmetinde hakk-ı abd var ise ehline edâ ve istihlâl ile ondan hulâsa ve baʿdemâ dahi ondan ictinâbla hâlisan li-vechillâh vazîfe-i ubûdiyyetin îfâsına bezl-i mukadderet eylemeli buyurulmuş ise de *Hâniyye*'nin beyânına göre irzâ-yı husûm hakkında tasadduk mufîd olduğunu beyân için medyûn ve gâsıb faslında bilâ-vâris vefât eden kimseye borcu olup da verecek hak sâhibi bulunmasa Cenâb-ı Hakk'ın indinde vedîʿa olarak yevm-i kıyâmette sevâbını ol kimseye îsâl için borcunu ol meyyit tarafından müstahikkına tasadduk ederse Cenâb-ı Allah sevâbını ona îsâl ile ihkâk-ı hak buyurur.

514. Mes'ele: Kâdîhân'ın gasb faslında beyânına göre bir müslim bir zimmînin malını gasb veya sirkat veya itlâf ederse mâl-ı maʿsûmu itlâfına binâen yevm-i kıyâmette giriftâr-ı ukûbet olup hâlbuki o hâlde ondan afv me'mûl olmayacağı gibi kendisinin hasenâtıyla onun seyyiâtını mübâdele de kâbil olmayacağından tahfîfi bile çare olmadığından hemân dünyâda iken edâ-yı hukûkla halâsa mübâderet elzemdir. ﴿يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ﴾[1] sırrının zuhûrunda halâs müşkildir.

وقد أفاد البزازي بقوله في حق سقوط الواجب: أن الفرائض مع الرياء صحيحة مسقطة للواجب. ولكن ذكروا في كتاب الأضحية: بأن البدنة تجزي عن سبعة إن كان الكل مريدين القربة، وإن اختلفت جهاتها من أضحية وقِران ومتعة، قالوا: فلو كان واحد منهم مريدًا لحمًا لأهله أو كان نصرانيًّا لم يُجْز عن واحد منهم.

515. Mes'ele: *Bezzâziyye* sukût-ı vâcib hakkında ferâiz-i ibâdâta riyâ karışmaz kavliyle riyâ ile edâ edilen farzlar sahîh olarak zimmet-i mükellefden vâcib olan edâyı ıskât edeceğini ifâde eyledi. Velâkin *Kitâb-ı Udhiye*'de fukahânın beyânlarıyla menkûzdur. Zîrâ onların beyânlarına göre her ne kadar udhiye veya kırân veya mutʿa için almak gibi cihet-i kurbette muhtelif olsalar dahi cümlesi kurbet kasdıyla diyâneten müttahid olan yedi kişinin kurbânına bir deve kâfî iken onlardan biri kendi hissesinin kurbet olmayıp belki iyâline nafaka **[244]** olmasını kasd eder veya onlardan biri Nasrânî olarak kurbet ve tâʿate münâfî bulunursa hiçbirinden kifâyet eylemez.

1 "İşte o gün kişi kaçar." Abese, 80/34.

وعلّلوا بأن البعض: إذا لم يقع قربة خرج الكل عن كونه قربة؛ لأن الإراقة لا تتجزي. فعلى هذا: لو ذبحها أضحية لله تعالى ولغيره لا تجزيه بالأولى، وينبغي أن تحرم.

516. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere her ne kadar cihet-i kurbette muhtelif olsalar dahi kurbet ve tâʿat kasdında müttehid olan yedi müslime bir deveyi kurbân kâfî iken biri kendi hissesinin iyâline nafaka olmasına niyyetle veya Nasrânî olarak kurbete adem-i ehliyyetle cümlesinde kasd-ı kurbette adem-i ittihâda binâen cümlesi kurbet olmaktan hâric kalarak hiçbirisinden câiz olmaz. Zîrâ kurbândan maksad rızâ-yı Bârî uğurunda irâka-i dem olup bu ise taksîm ve tecezzîyi kâbil değildir, diyerek taʿlîl buyurmuşlar.

Binâenaleyh hem Allah için ve hem de başkası için kesilen kurbânın adem-i kifâyesi evleviyyetle sâbit olmakla lâyık olan böyle şirket veya riyâ kasdıyla kesilen kurbânların harâm olması olup şu delîle binâen riyâ ile kılınan namâzın da gayr-i sahîh olarak ıskât-ı vâcibde adem-i kifâyesi lâzım gelir, demek isteniyor ise de kıyâs meʿa'l-fârıktır. Zîrâ "hem Allah için ve hem de başkası için udhiye olarak" kavliyle maksadı zebha bâʿis Cenâb-ı Hakk'a kurbet kasdıyla başkasının rızâ veya senâsı gibi garaz kasdının mecmûʿu demek ise gerek adem-i kifâye ve gerek adem-i kifâyenin evleviyyeti müsellem değil memnûʿdur. Zîrâ kurbet kasdıyla ıskât-ı vâcib için kesilen bi'l-cümle kurbânlarda sülüsü hedâya ve sülüsü tasadduk ve sülüsü de ehl ü iyâline nafaka olmakla başkalarının intifâʿsı kasdı kâbil-i infikâk değildir. Binâenaleyh delîlin cereyânı müsellem, hükm-i müddeʿâ mütehalleftir. Ve eğer maksad-ı zebha bâʿis, Cenâb-ı Hakk'a takrîble başkasını taʿzîm kasdı demek ise gerek adem-i ıskât ve gerekse harâm olması mezbûhun ﴿وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللّٰهِ﴾[1] dan olması olup yoksa riyânın urûzla kasd-ı kurbetin ihlâline mebnî değildir ki ıskât-ı vacib husûsunda farza riyâ karışmaz mes'elesine münâfî olsun.

Hükm-i mes'eleyi mü'eyyid olarak Ebî Âsım el-Âmirî'den naklen *Kunye*'nin beyânına göre bir kimsenin müsâfirine ziyâfet kasdıyla usûl-i meşrûʿasına tevfîkan tesmiye ile kesmiş olduğu koyun şerʿan helâl olduğu hâlde bir kimsenin kudûmü için her ne kadar tesmiye ile zebh olunsa dahi helâl olmaz. Zîrâ evvelkinde zebh rızâ-yı Bârî için olup menfaʿati müsâfir

1 "Allah'tan başkası adına kesilen." Bakara, 2/173.

ve kendilerine âit olmakla bakiyesini hânesinde ibkâ ile intifâʿları helâl olup birinin **[245]** kudûmü için kesilen kurbânda ise taʿzîm ancak ol kimseye âit olup Cenâb-ı Hakk'a olmadığından onunla intifâʿ harâmdır.

وصرّح في البزّازية من ألفاظ التكفير: أن الذبح للقادم من حج أو غزو أو أمير أو غيره يجعل المذبوح ميتة، واختلفوا في كفر الذابح فالشيخ السفكردري وعبد الواحد الدرقي الحديدي والنسفي والحاكم على أنه يكفر، والفضلي وإسماعيل الزاهد على أنه لا يكفر.

517. Mes'ele: *Bezzâziyye*'nin elfâz-ı tekfîr bahsinde tasrîhine göre hacdan veya gazâdan gelen veya emîrin veya başkasının bir mahalden kudûmü için kesilen hayvân meyte olup niyyet-i mezkûre ile zebh eden veya ettirenlerin lüzûm-ı tekfîrlerinde ihtilâf olunup Şeyh Sefkerderî, bazı nüsha "Kerderî" ve Abdülvâhid ed-Derekî el-Hadîdî ve Nesefî ve Hâkim tekfîrlerine kâil olup Fazlı ve İsmâil Zâhid adem-i tekfîrlerine kâil olarak ihtilâf olunmuş ise de ilm-i kelâmda beyân olunduğu üzere haşr-i cismânî ve hudûs-i âlem ve cüz'iyyâta ilm-i Bârî gibi nusûs-ı akliyye ve nakliyye ile sâbit olan umûr-ı dîniyyeyi inkâr ederek edille-i katʿiyyeye muʿânedede bulunmadıkça ehl-i kıble tekfîr olunmaz. Hattâ *Redd-i Muhtâr*'ın beyânına göre şerʿan şehâdetlerinin kabûlü delâletiyle Hattâbî'den mâʿadâ te'vîl veya şübheye ve kemâl-i azâmet ve celâline binâen tenzîhte mübâlağa ile rü'yet-i Bârî'yi ve sıfât-ı sâiresini inkâr ve sahâbeye sebb ve emvâl ve demlerimizin ibâhasını iʿtikâd eden havâric olsa bile ehl-i kıble bidʿatle ikfâr olunmaz.

وفي التاتارخانية: لو افتتح خالصًا لله تعالى، ثم دخل في قلبه الرياء فهو على ما افتتح.

518. Mes'ele: *Tâtârhâniyye*'nin beyânına göre hâlisan li-vechillâh namâza baʿde'l-bed' hâtırına riyâ hutûr etse hâtimesi fâtihâsına binâ kılınarak hâlisan li-vechillâh edâ eylemiş olur. Zîrâ 584. mes'elede beyân olunacağı üzere niyyet ibâdetin inʿikâdının şartı olup bekâ ve istimrârında şart değildir. Esnâ-yı ibâdette kalbi havâtırdan muhâfaza kudret-i beşerin fevkinde olmakla ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾[1] muktezâsınca tâʿat bi-kadri't-tâkattır. 633. mes'elede beyân olunacağı üzere bu misillü havâtırın hükmü merfûʿ olarak muâheze olunmaz.

1 "Halbuki onlara, ancak dini Allah'a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O'na kulluk etmeleri emredilmişti." Beyyine, 98/5.

Hakîkat-i Riyâ ve İhlâs

والرياء؛ أنه لو خلى عن الناس لا يصلي ولو كان مع الناس يصلي، فأما لو صلى مع الناس يحسنها ولو صلى وحده لا يحسن، فله ثواب أصل الصلاة دون الإحسان. ولا يدخل الرياء في الصوم.

519. Mes'ele: Aʿmâlin sıhhatine mâniʿ olarak bâtıl kılan riyâ nâsdan hâlî olarak **[246]** tenhâda namâzı kılmayıp insân yanında kılarak emr-i âhireti garaz-ı dünyâ celbine vesîle ittihâz eylemektir. Ammâ nâs yanında kılarsa kemâl-i hudûʿ ve huşûʿla âdâb-ı şerʿiyyesine riʿâyet eder ise de tenhâda ehemmiyet vermez ise "Rabbini görür gibi ibâdet et. Sen onu görmez isen o seni görür." maʿnâsına ihsân tarîkiyle kılınan namâz sevâbına nâil olmaz ise de asıl namâz sevâbına nâil olur. Zîrâ ihsân sevâb-ı ihlâsın muktezâsı olup ihlâs ise 506. mes'elede beyân olunduğu üzere hâlıkla mahlûk beyninde mektûm bir sırr-ı hafîdir ki Cenâb-ı Hak'tan mâʿadâ kimse vâkıf olamaz. Onun için (الصوم لي وأنا أجزئي به) muktezâsınca savma mahsûs olarak sâim izhâr ve ihbâr etmedikçe ona riyâ karışmaz.

Hükm-i Riyâ

وفي الينابيع: قال إبراهيم بن يوسف: لو صلى رياء فلا أجر له وعليه الوزر. وقال بعضهم: يكفر. وقال بعضهم: لا أجر له ولا وزر عليه، وهو كأن لم يصلّ.

520. Mes'ele: *Yenâbiʿ*'de beyân olunduğuna göre riyâ ile kılınan namâz hakkında fukahâdan akvâl-i selâse vâride olup 1- İbrâhim b. Yûsuf'a göre üzerine sevâb terettüb etmeyip harâmı irtikâbına binâen vizra müstahik olur. 2- Şirk-i hafî olmakla ihtiyârı mûcib-i ikfâr olmasına, 3- Bilâ-ecir velâ vizr adem-i sıhhatine binâen hiç kılmamış hükmünde olmasına kâil olmuşlardır.

Kavl-ı evvele göre lâzım gelen vizr, vizr-i riyâ olarak zimmet-i mükellefden vâcibin sukûtuna mâniʿ değildir. Zîrâ *Bezzâziyye*'den naklen 508. mes'elede beyân olunduğu üzere riyâ ıskât-ı vâcibe münâfî değildir. Kavl-i sânîye göre riyâ asl-ı îmânı ibtâl ederek küfür îcâb edip ﴿وَمَن يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ﴾[1] muktezâsınca bi'l-cümle aʿmâli bâtıl olur. Kavl-i sâlise göre riyâ ile kılınan namâz ke'en lem yekün hükmünde olması terettüb-i sevâb hakkında olup ıskât-ı vâcib hakkında olmadığından her ne kadar murâî

1 "Her kim de inanılması gerekenleri inkar ederse bütün işlediği boşa gider." Mâide, 5/5.

ameliyle müsâb olmaz ise de asıl niyyetin vücûduna binâen sahîh olarak zimmetinden vâcib sâkıt olup terk-i vâcible muâheze ve müstahikk-ı ikâb olmaz.

وفي الولوالجية: وإذا أراد أن يصلي أو يقرأ القرآن فيخاف أن يدخل عليه الرياء فلا ينبغي أن يترك؛ لأنه أمر موهوم.

521. Mes'ele: *Velvâliciyye*'nin beyânına göre riyâ karışır havfıyla edâsını kasd ettiği **[247]** namâz ve tilâvet-i Kur'ân ve evrâd ve ezkâr gibi tâʿat-ı Bârî'yi terk lâyık değildir. Zîrâ tâʿat bi-kadri't-tâkat meşrûʿ buyurulmakla urûz-ı riyâ gibi emr-i mevhûm için esbâb-ı saʿâdet-i dâreyn olan ibâdât ve tâʿati terk, hilâf-ı akl ve muğâyir-i hikmettir. Her ne kadar fi'l-hakîka emr-i necât mahzâ fazl-ı İlâhî ise de istihkâka esbâb-ı âdiyye, evâmir-i ilâhiyye-ye imtisâl ve nevâhîden ictinâbla kul kulluğunda bulunmaktır. Muktezâ-yı fazl-ı İlâhî olarak riyâdan muhâfaza ile nezd-i İlâhî'de karîn-i kabûl buyurulması iltifât-ı İlâhî'den me'mûldur.

Hükm-i Kasd

وصرّحوا في كتاب السير: بأن السوقي لا سهم له؛ لأنه عند المجاوزة، لم يقصد إلا التجارة لا إعزاز الدين، وإرهاب العدوّ فإن قاتل استحقه؛ لأنه ظهر بالمقاتلة إن قصده القتال والتجارة تبع فلا تضرّه، كالحاج إذا اتجر في طريق الحج لا ينقص أجره، ذكره الزيلعي.

522. Mes'ele: *Kütüb-i Siyer*'de fukahânın tasrîh ve beyânlarından naklen *Zeylaʿî*'nin beyânına göre الأمور بمقاصدها muktezâsınca mevkiʿ-i muhârebede ticâretle meşgûl olan sûkî ve esnâfın maksadı ticâret olup aʿdâ-yı dîn ile bi'l-muhârebe onları irhâb ve ihâfe ile iʿlâ-yı kelimetullah ederek iʿzâz-i dîn değil ise bu uğurda muhârebe ve mücâhede ile alınan ganâyimden istihkâka sebeb iʿlâ-yı kelimetullah ile iʿzâz-i dîn için aʿdâ ile mukâteleye iştirâktır. Ammâ asıl maksadları cihâd olup da onunla berâber alım-satmada dahi bulunurlar ise edâ-yı hac kasdıyla hacca giden kimsenin tarîk-i hacda ticâretle iştigâli gibi mevkiʿ-i harbde bulunan tüccâr da sâir mücâhidîn ile muhârebe ve mukâtelede bulunarak onlara iştirâk ederler ise maksadları düşmanla mücâhede olup ticâretle iştigalleri muhârebeye tebeʿan olduğu zâhir olarak onunla iştigalleri istihkâk-ı ganâime mâniʿ olmayarak hisse-i

ganâime müstahak olurlar. Binâenaleyh her umûrda medâr-ı hükm kasd-ı kalbî olmakla bir işten maksad ne ise hüküm ona göre ise de 314. mes'elede beyân olunduğu üzere kasd-ı kalbî umûr-ı bâtınadan olmakla delîl-i zâhirine teşebbüs lâzımdır.

Tarîk-i Hacda Hükm-i Ticâret

وظاهره: أن الحاج إذا خرج تاجرًا فلا أجر له. وصرّحوا: بأنه لو طاف طالبًا غريمه لا يجزيه، ولو وقف بعرفة طالبًا غريمًا أجزأه.

523. Mes'ele: [248] Fukahâdan naklen Zeylaʿî'nin edâ-yı hac kasdıyla çıkanın tarîk-i hacda ticâretle iştigâli îfâ-yı hacca mâniʿ olmayarak bilâ-noksân hac sevâbına nâil olur. Kelâmının zâhiri, hac kasdıyla çıkmayıp belki ticâret kasdıyla çıkıp da ona tebeʿan haccı da edâ eylese الأمور بمقاصدها muktezâsınca bi't-tebʿ vâkiʿ olan hac yolunda ecr u sevâba müstahak olmamasıdır. Zîrâ لا ثواب إلا بالنية muktezâsınca sevâb mukteżâ-yı niyyet olmakla bir işten maksad ne ise hüküm ona göre olur. Hâlbuki kütüb-i fıkhiyyede tasrîh olunup 587. mes'elede beyân olunacağı üzere medyûnu taleb kasdıyla edilen tavâf, ıskât-ı vâcibde kâfî değil ise de Arafât'ta vakfe kâfîdir. Zîrâ farz olarak erkân-ı hacdan olan vakfe-i mezkûreden maksad her ne garaz ile olur ise olsun velev bir lahza müddeti zarfında Arafât'ta bulunmaktır.

524. Mes'ele: Hükm-i mezkûrde tavâfla vakfe beyninde fark 588. mes'elede dahi işâret olunacağı üzere tavâf; kurbet-i müstakille olarak âfâkiler için nâfile namâzdan efdal olarak kendisiyle tenefful ve taʿabbüd olunur ise de vakfe; velev nâimen veya birini tâliben veya birinden hâriben bulunması kâfî olarak müstakillen kendisiyle taʿabbüd ve tenefful olunmaz. Bir de *Zeylaʿî*'nin beyânına göre ihrâma girer iken edilen niyyet-i hac ihrâm-ı mezkûr zarfından vâkiʿ olacak bi'l-cümle efʿâl-i haccı mütezammin ve müştemil olarak her birisinin zimmetten sukûtunda kâfî ise de tavâf-ı kudûm ve tavâf-ı ziyâret ve ihrâmdan kable'l-hurûc edilen sâir tavaflarda kâfî olarak her ne kadar taʿyîn-i vasıfları için tecdîd-i niyyete muhtâc değil ise de kurbet-i müstakille olmakla sıhhatinde asl-ı niyyete muhtâcdır. Bir de tavâf ihrâmdan baʿde'l-hurûc dahi meşrûʿa olmakla behemehâl tecdîd-i niyyete mütevakkıftır. Vakfe ise bunların cümlesinde tavâfın hilâfına olarak beynlerinde fark zâhirdir.

Namâzda İmâma Hükm-i Feth

وقالوا: لو فتح على غير إمامه، بطل صلاته؛ لقصد التعليم.

525. Mes'ele: Fukahâ-yı izâmın beyânlarına göre bilâ-hâcet namâzda imâmın gayrıya kasden feth, kırâat-i taʿlîm ve taʿallüm olarak sıhhat-i salâta münâfî olmakla fâtihin namâzı fâsid olacağı gibi bunun iktidâ etmeyip başka cemâʿatin imâmı bundan ahz ile okuyacak olur ise onun namâzı da fâsid olarak cemâʿatinin namâzları da fâsid olur. Her ne kadar inde'l-Hanefî cemâʿat namâzda tilâvetten memnûʿ olarak muktedîye namâzda tilâvet mekrûh ise de imâmının gayrıya feth kasd **[249]** etmeyip de kendisi tilâvet kasdıyla okursa namâzı fâsid olmaz.

Beyân olunduğu vechile cemâʿatinin gayrısından ahz ile tilâvet eden imâmın namâzı fâsid olup onun namâzının fesâdıyla cemâʿatinin namâzı da fâsid olur ise de fâtihin fethi tamâm olmadan kendi hâtırına gelerek tilâvet ederse hiçbirisinin namâzı fâsid olmaz.

526. Mes'ele: Gerek ما تجوز به الصلاة[1] mikdârı okusun ve gerek okumasın ve gerek başka âyete geçsin ve gerek geçmesin ve gerek feth tekerrür etsin ve gerek tekerrür etmesin muktedînin kendi imâmına fethiyle ne kendisinin ve ne de imâmının namâzları fâsid olmaz ise de hâric-i salâtta okuyandan ahz eder ise cümlesinin namâzı fâsid olur. Zîrâ hâricden telkîn kelâm-ı nâsdan maʿdûd olarak müfsid-i salâttır.

Ferʿ

ورأيتُ فرعًا في بعض كتب الشافعية حكاه النووي: فيمن قال له إنسان: «صلِّ الظهر ولك دينار»، فصلى بهذه النية أنه تجزيه صلاته ولا يستحق الدينار. ولم أر مثله لأصحابنا رحمه الله تعالى وينبغي على قواعدنا أن يكون كذلك. أما الإجزاء فلِما قدّمنا أن الرياء لا يدخل الفرائض في حق سقوط الواجب، وأما عدم استحقاق فلأن أداء الفرائض لا يدخل تحت عقد الإجارة، ألا ترى إلى قولهم لو استأجر الأب ابنه للخدمة لا أجر له، ذكره في البزّازية؛ لأن الخدمة عليه واجبة بل أفتى المتقدمون بأن العبادات لا تصحّ الإجارة عليها كالإمامة والأذان وتعليم القرآن والفقه ولكن المعتمد ما أفتى به المتأخرون من الجواز.

1 O (kadar okumakla) namazın geçerli olduğu (miktar).

526. Mes'ele: Bazı kütüb-i Şâfiʿiyyede İmâm Nevevî'den menkûl olarak beyân olunduğuna göre bir kimse diğerine "Salât-ı zuhru kıl, sana bir dînâr vereyim." deyip de ol kimse de taʿahhüd olunan dînârı almak niyyetiyle ol namâzı kılsa sahîh olarak zimmetinde ıskât-ı farzda kifâyet eder ise de taʿahhüd olunan dînârı almaya müstahik olmaz. Musannif-i kitâb "Kütüb-i Hanefiyye'de şu mes'ele-i ferʿiyyenin mislini görmedim ise de lâyık olan kavâʿid-i Hanefiyye'ye göre de hükm-i mes'elenin böyle olmasıdır." buyuruluyor.

527. Mes'ele: Mes'ele-yi mezkûrede dînârı almak niyyetiyle kılınan namâzın ıskât-ı farzda kifâyesine sebeb 510. mes'elede beyân olunduğu üzere ıskât-ı vâcib husûsunda farzlara riyâ karışmaması olup dînâr-ı mezkûru almağa adem-i istihkâkın sebebi de edâ-yı farzın taht-ı icârede adem-i dühûlüdür. Görmez misin, yaʿnî gözünle görmüş gibi yakînen bilmez misin **[250]** *Bezzâziyye*'nin fukahâdan naklen beyânına göre evlâdın peder ve vâlidesine hizmetleri şerʿan vâcibe olup diyâneten edâsı vâcib olan şey taht-ı icârede dâhil olmayacağından pederi oğluna istihdâm için istîcâr etse oğlu üzerine diyâneten vâcib olan bir vazîfeyi îfâ edip işlemiş olmakla hizmeti bedelinde ücrete müstahik olmaz. Belki (ثلاثة على كُثْبان المسك يوم القيامة لا يهولهم الفزع الأكبر، ولا يفزعون حين يفزع الناس: رجل علم القرآن فقام به يطلب وجه الله وما عنده، ورجل ينادى في كل يوم وليلة خمس صلوات يطلب وجه الله وما عنده، ومملوك لم يمنعه رق الدنيا عن طاعة ربه)[1] hadîs-i şerîfinde yevm-i kıyâmette fezʿ-i ekberin hevl ve dehşetten halâs olarak selâmetle mazhar-ı inâyet-i ilâhiyye olmak tâʿat-ı ilâhiyyede hasbeten-lillâh kaydıyla mukayyed olmakla, her ne kadar ezân ve ikâme ve imâmet ve taʿlîm-i fıkıh ve sâir ibâdât ve tâʿatın şerâit-i lâzimesine riʿâyet olunsa bile hasbeten-lillâh olmayıp da ücretle edâ edilerek emr-i dünyâ garazına mukârin olursa böyle vezâif-i dîniyyenin edâsı yolunda alınan ücret riyâ olarak harâm olmasıyla fukahâ-yı mütekaddimîn fetvâ vermişler ise de tegayyür-i ezmânla tegayyür-i ahkâmın cevâzına binâen fukahâ-yı müteahhirîn الضرورات تبيح المحضورات muktezâsı üzere vezâif-i dîniyyeyi taʿtîlden muhâfaza zarûretine binâen cevâzıyla fetvâ vermişlerdir. Çünkü kudemâ

1 Kıyamet günü misk tepeciklerinde bulunan üç kişiye dehşet verici korku ulaşmayacaktır ve yine insanlar korktuğunda da korkmayacaklardır. Bunlar: 1- Kur'ân-ı öğretenler ve bununla Allah'ın rızasını ve onun katında olanı isteyenlerdir. 2- Her gün ve gece beş vakit namâz kılarlar ve bununla Allah'ın rızasını ve onun katında olanı isteyenlerdir. 3- Dünya işlerinin onları rabbine itaat etmekten alıkoymadığı memlüklerdir.

zamânında vezâif-i dîniyye ile iştigâl edenlerin beytü'l-mâlden atâyâ taʿyînle infâk ve iʿâşeleri te'mîn olunduğu gibi ol vaktin ricâlinin umûr-ı dîniyye ve hayriyyeye ve erbâbına fart-ı rağbet ve fevka'l-âdet teveccüh ve inhimâklarına binâen maâş olarak ücret almayarak herkes îfâsına tâlib ve râğıb olup mürûr-ı zamânla her şeyin revâcına kesâd ve himmetine fütûr ve kesel târî olarak resîde-i hadd-i intihâ olmak muktezâ-yı hudûs-i âlem olmakla müte'ahhirîn zamânında beytü'l-mâlden erbâb-ı istihkâkın rişte-i atâları karîn-i inkıtâʿ ve ashâb-ı hayr ve mürûrun inkırâzıyla efrâd-ı mevcûdiyyesinin şevk ve gayretleri rehîn-i intıfâ ve intifâ olmasına binâen vezâif-i dîniyye yolunda alınan ücretin cevâzıyla hill ve ibâhasına fetvâ verilip muʿtemed olan dahi böyle cevâz ve hilliyle müte'ahhirînin fetvâlarıdır.

528. Mes'ele: Ânifen beyân olunduğu üzere diyâneten vâcib olan vazîfeyi îfâ taht-ı icârede dâhil olmadığından Kâdîhân ve *Bezzâziyye*'den naklen havâşin beyânlarına göre çocuğunu emzirmek ve hânesini süpürtmek veya yemek yapmak veya çamaşırını yıkatmak gibi vezâif-i beytiyye ve tedbîr-i menzîle müteʿallak şeyler için zevcesini istîcâr eylese mezbûre bunları **[251]** işlemek bedelinde ücrete müstahik olmaz. Zîrâ bunları işlemek ile diyâneten mükellefedir. Ve *Hâvî*'den naklen beyânlarına göre şifâhen verilen fetvâ yolunda müftîye ve kendisinden başka velî bulunmaz ise akd-i nikâh üzerine kâdîya ücret almak câiz olmaz ve kendisinden başka kimse bulunmayarak îfâsına müteʿayyin olsa gasl-i cenâze ve kabre gider iken hamli ve kabrini kazması bedellerinde dahi ücret almak câiz değildir.

وقدّمنا أنه إذا نوى الإعتاق لرجل كان مباحًا.

529. Mes'ele: لا ثواب إلا بالنية külliyyesinin tatbîkâtında 182. mes'elede beyân olunduğu üzere bir kimse için kendi kölesini iʿtâka niyyet mubâh olup ihlâsa mukârin olmadığından müsâb olmaz. Zîrâ ıtk-ı rakabe ibâdete ehil olmayan gayr-i müslimlerden dahi sıhhat-i vukûʿu delâletiyle savm ve salât ve hac ve zekât gibi ibâdet olarak taʿabbüd için meşrûʿ buyurulmuş bir şey olmayıp sevâb ise 31. mes'elede beyân olunduğu üzere hükm-i uhrevî olmakla ibâdete teʿalluk eder.

Binâenaleyh (أيما إمرئ مسلم اعتق إمرأ مسلما استنفذه الله بكل عضو منه عضوا من النار) muktezâsınca kurbet ve tâʿat kasdıyla âzâd edilirse inde'l-eimme bi'l-ittifâk

aʿzam-ı kurbândan olarak ihlâsa mukârin olursa hem köle âzâd olur ve hem de âzâd eden müsâb olup 182. mes'elede beyân olunduğu üzere iʿtâk, îcâbına göre farz ve mendûb ve harâm mekrûh olabilir.

ولم أر حكم ما: إذا نوى الصوم والحمية ويشملها ما إذا أشرك بين عبادة وغيرها، فهل تصح العبادة؟ وإذا صحت، فهل يثاب بقدره أو لا يثاب أصلًا؟ وأما الخشوع فيها بظاهره وباطنه فمستحب.

530. Mes'ele: Muftırâttan imsâkla hem savm-ı ibâdet ve hem de himye ve riyâzat-ı bedeniyye ve kezâ erkân-ı maʿlûme ve efʿâl-i mahsûse ile hem namâza ve hem de riyâzat-ı bedeniyye gibi ibâdetle başkasına niyyet ederek ibâdetle âdet ve emsâlini niyyette cemʿ ile yekdiğerine teşrîk eylese böyle cemʿ sûretinde ibâdetin sahîha olup olmaması ve sahîha olduğu takdîrde ol ibâdete niyyeti mikdârı sevâb terettüb edip etmemesi veyâhûd bi-hasebi't-teşrîk vukûʿ bulan riyâ sevâba mâniʿ olarak aslen sevâb terettüb eylemez mi hükmünü göremedim, buyuruluyor ise *Fethü'l-Kadîr*'den naklen Hamevî'nin beyânına göre bir kimse savmla berâber himye ve tedâviye niyyet ederek ibâdetle başkası beynini cemʿ eylese esahh olan ibâdetin sahîha olmasıdır. Zîrâ gerek himye ve gerek tedâvî her ne niyyetle olur ise olsun imsâkın muktezayâtından olarak savmla husûllerine **[252]** binâen bunları kasd-ı savma teşrîk ihlâsı ihlâl eylemez. Belki savmla himye ve tedâvînin vukûʿları takdîri üzere teşrîkle maksad, ibâdet olan savmdır. Zîrâ himye ve tedviyenin husûlleri savmın zarûriyyâtındandır.

Asl-ı niyyete mukârenetine binâen sevâbın husûlü de me'mûldur. Ammâ ibâdette zâhiren ve bâtınen huşûʿ ve hudûʿ müstehablardır. Binâenaleyh bunlara mukârin olurlar ise sevâbları ziyâde olup mukârin olmazlar ise yalnız huşûʿ ve hudûʿ sevâbı terettüb eylemez. Bir kavle göre huşuʿla hudûʿ müterâdif olarak tevâzuʿ ve tezellülden ibâret olup diğer kavle göre hudûʿ-i aʿzâ ve cevârihle olan tevâzuʿ ve tezellülden ve huşuʿda savt ve basar ile olan tevâzuʿ ve istikânetten ibâretlerdir.

531. Mes'ele: Namâzda zâhiren huşuʿ başını önüne eğip gözlerini secde mahalline ve kulaklarını mütezellilen istimâʿ-ı tilâvete ve lisânını kırâat mahallinde kırâate ve ezkâr ü tesbîh mahallelerinde bunlara hasr etmek olup bâtınen huşuʿdan nefsini havâtır ve hevâsından menʿle kalbini bulunduğu

bârgâh-ı münâcâtın muktezâlarını fikr ve mülâhazaya hasr ile mâsivâdan tecrîdden ibâret olan âdâb-ı salâta riʿâyettir ki ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلاتِهِمْ خَاشِعُونَ﴾[1] muktezâsınca esbâb-ı felâh ve medâr-ı necât olarak miʿrâc-i mü'minîn olan namâz işte bu vechile karîn-i huşûʿ ve hudûʿ olan namâzdır.

وفي القنية: شرع في الفرض وشغله الفكر في التجارة أو المسألة حتى أتم صلاته لا تستحب إعادته، وفي بعض الكتب: لا يعيد، وفي بعضها: لم ينقص أجره إذا لم يكن من تقصير منه.

532. Mes'ele: *Kunye*'nin beyânına göre farz olan namâzın edâsına baʿde'ş-şurûʿ emr-i ticâret veya hall-i mes'ele-i fikr ve mülâhazasıyla meşgûl olarak itmâm eylese sahîh olup zimmetten farz sâkıt olmakla inde'l-baʿz iʿâdesi müstehab olmaz. Bazı kütüb-i fıkhiyyede böyle kılınan namâz iʿâde olunmaz deyip bazılarında dahi kendi ihtiyârıyla iltizâm ederek iştigâl husûsunda kusur kendisinden değil ise sahîh olduğu gibi sevâbı da noksân olmaz. Zîrâ ﴿لَا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾[2] muktezâsınca tâʿat bi-kadri't-tâkat olmakla 639. mes'elede beyân olunacağı üzere havâdis-i nefsiyyenin hükmü merfûʿ olup işte böyle beyân olunduğu üzere hâl-i edâda ihlâstan hâlî olarak edâ olunan namâz hakkında akvâl-ı selâse ile ihtilâf olunmuş ise de bilâ-ihtiyâr olursa asl-ı salâtın sıhhatiyle zimmetten sukûtu müttefakun aleyhtir. **[253]**

[Altıncısı: İki İbâdeti Cemʿ Etmek]

el-Bahsü's-Sâdis

[**السادسة:**] في بيان الجمع بين عبادتين. وحاصله أنه إما أن يكون في الوسائل أو في المقاصد. فإن كان في الوسائل فالكل صحيح. قالوا: لو اغتسل الجنب يوم الجمعة للجمعة ولرفع الجنابة ارتفعت جنابته، وحصل له ثواب غسل الجمعة.

533. Mes'ele: Niyyete müteʿallik olan ebhâs-ı aşereden altıncı bahis de niyyet-i vâhideyle iki ibâdet beynini cemʿin ahkâm-ı lâzimesi beyânında olup hulâsası böyle niyyet-i vâhide ile ibâdeteyn beynini cemʿ ya vesâilde veya mesâilde olup eğer sıhhat-i ibâdetin şartları gibi vesâilde olursa

---

1 "Mü'minler gerçekten kurtuluşa ermişlerdir. Onlar ki, namâzlarında huşû içindedirler." Mü'minûn, 23/1-2.

2 "Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar." Bakara, 2/286.

cümlesi sahîhtir. Zîrâ fukahâ-yı izâmın beyânlarına göre cünüb veya hayız ve nifâsı munkatıʿa olan kadın cumʿa veya bayram gibi eyyâm-ı mübârekte hem hadesten tahâret ve hem de eyyâm-ı mübârekte mesnûn olan guslü edâ ederek teberrük ve teyemmün niyyetiyle gusül alsalar hem hadesten tahâret ve hem de gusl-i mesnûn sevâbı hâsıl olur.

وإن كان في المقاصد فإما أن ينوي فرضين أو نفلين أو فرضًا ونفلًا، أما الأوّل: فلا يخلو إما أن يكون في الصلاة أو في غيرها. فإن كان في الصلاة فلا تصحّ واحدة منهما. قال في السراج الوهاج: لو نوى صلاتَيْ فرضٍ كالظهر والعصر لم يصح اتفاقًا.

534. Mes'ele: Niyyet-i vâhidede iki ibâdeti cemʿ savm ve salât ve hac ve zekât emsâli ibâdetler gibi makâsıd ve mesâilde olursa bu da ya iki farza veya iki nefle niyyetle cemʿe muhtemel olarak üç kısım hâsıl olup iki farza niyyetle cemʿ de ya namâzda veya başka ibâdette bulunur. 1088. mes'elede beyân olacağı üzere inde'l-Hanefî yalnız Arafât'ta huccâc-i müslimîne tahfîf için vakt-i zuhrda evvelen zuhru, sâniyen asrı takdîm tarîkiyle ve Arafât'tan baʿde'l-ʿavde Müzdelife'de vakt-i işâda salât-ı mağrible salât-ı işâyı te'hîr tarîkiyle cemʿde ve inde'ş-Şâfiʿî sefere çıkmak özrüyle ve hâl-i ikâmede yağmur özrüyle vakt-i zuhrda salât-ı zuhru takdîm ve vakt-i mağribde salât-ı mağribi işâ üzerine takdîm ve cemʿa niyyetin şurûʿa mukâraneti ve birbiri arkalarında edâ edilmeleri şartlarıyla vakt-i zuhrda salât-ı zuhr ile asrı ve vakt-i mağribde salât-ı mağrible işâyı olduğu gibi meselâ, farz-ı zuhr ile farz-ı asrın veya mağrible işânın edâlarına birlikte niyyet gibi niyyet-i vâhide ile iki farz cemʿ namâzda bulunur ise *Sirâcü'l-Vehhâc*'ın beyânına göre bi'l-ittifâk hiçbirisi sahih olmaz. Zîrâ 365. mes'elede beyân **[254]** olunduğu üzere evkât-ı hamsede farz olan namâzlar muhtelifü'l-cins olmakla sıhhatlerinde niyyetle taʿyînleri meşrût olup cemʿ ise taʿyîne münâfîdir.

Niyyet-i Vâhide ile İki Savmı Cemʿin Hükmü

ولو نوى في الصوم القضاء والكفارة كان عن القضاء، وقال محمد: يكون تطوّعًا.

535. Mes'ele: Niyyet-i vâhide ile iki farzı cemʿ savmda olup da kazâ ile savm-ı kefârete niyyet ederek cemʿ eylese, kazâ îcâb-ı Bârî'yle kefâret îcâb-ı abdle vâcib olduğu gibi savm-ı kazâ hakk-ı Bârî, savm-ı kefâret hakk-ı abd olmakla hakk-ı Bârî ile îcâb-ı Bârî'yi tercîh için Şeyhayn hazerâtına göre

niyyet-i mezkûre savm-ı kazâya masrûf olarak ondan sahih olup İmâm Muhammed'e göre niyyetler beyninde tedâfuʿa binâen hiçbirinden sahîh olmayarak niyyet-i mutlakaya haml ile tetavvuʿ olur, denir ise de 394. mes'elede beyân olunduğu üzere onun indinde "butlân-ı vasfın butlân-ı aslı istilzâmı" kâidesine muğâyir olmakla aslen sahîh olmamak îcâb eder.

وإن نوى كفارة الظهار وكفارة اليمين يجعله لأيهما شاء، وقال محمد: يكون تطوّعًا.

536. Mes'ele: Bir savmla hem kefâret-i zıhâra ve hem de kefâret-i yemîne niyyet ederek cemʿ ederse her ikisi de fiil-i abd sebebiyle vâcib olarak derece-i kuvvette müsâvatlarına binâen sâim muhayyer olup hangisinden dilerse ona sarf eder. Lâkin böyle tahyîr ile dilediğine sarf kable'ş-şurûʿ olup baʿde'ş-şurûʿ İmâm Muhammed hazretlerinin dedikleri gibi niyyetler beyninde tedâfuʿa binâen asıl niyyetle tetavvuʿ olur, buyuruluyor ise de gerek kefâret-i zıhâr ve gerekse kefâret-i yemîn oruçları farz olup vakitleri zarf olarak muhtelifü'l-cins olmakla sıhhatlerinde niyyetle menvîyi taʿyîn şart olup ânifen beyân olunduğu üzere cemʿ taʿyîne münâfî olmakla 366. mes'ele muktezâsı üzere hiçbirinden sahîh olmamak îcâb eder. Hattâ musannif allâme bu vechile hükm-i mes'eleyi *Kenz* şerhinin zıhâr bahsinde tahkîk buyurduklarını mes'ele-i mezkûrede tasrîh buyurmuşlardır.

Zekâtta Cemʿin Hükmü

ولو نوى الزكاة وكفارة الظهار جعله عن أيهما شاء.

537. Mes'ele: Bir tasaddukla hem zekât ve hem de kefâret-i zıhâra niyyet ederek cemʿ eylese muhayyer olup hangisinden ister ise ona sarf eder, buyuruluyor ise de 536. mes'ele muktezâsınca zekâtın **[255]** îcâb-ı Bârî ile ve kefâretin îcâb-ı abd ile vâcib olması muʿayyen olarak zekâttan olmasını ve muhtelifü'l-cins olarak farz olmaları 364. mes'elede beyân olunan zâbıtın muktezâsı farz olarak adem-i sıhhatleridir.

Timurtâşî'den naklen *Tahkîku'l-Bâhir*'in beyânı da hükm-i mezkûru te'yîd eder. Zîrâ onun beyânına göre gerek zekât ve gerek kefâret-i zıhâr muhtelifü'l-cins olarak farz olduklarından sıhhatlerinde niyyetle taʿyîne muhtâc olarak tedâfuʿ ettiklerinden fakîre asl-ı temlîk bâkî kalarak, asl-ı niyyete muhtâc olmayan tetavvuʿ olur.

ولو نوى الزكاة وكفارة اليمين فهو عن الزكاة.

538. Mes'ele: Tasadduk-ı vâhide ile hem zekâta ve hem de kefâret-i yemîne niyyet ile zekâttan sahîh olur. Zîrâ zekât îcâb-ı Bârî ile kefâret-i yemîn ise îcâb-ı abd ile vâcib olmakla kefâretten akvâdır. Binâenaleyh gerek kefâret-i zıhâr ve gerek kefâret-i yemînden her birisi îcâb-ı abd ile vâcib olarak kuvvette müsâvâtlarına binâen zekâtla ictimaʿları hâlinde her ikisinde de zekâta masrûf olmaları îcâb edeceği gibi gerek zekât ve gerek bunların farz olarak muhtelifü'l-cins olmaları sıhhatlerinde niyyetleri iktizâ edip cemʿ ise taʿyîne münâfî olmakla hiçbirisinden sahîh olmayarak tetavvuʿ olmalarını îcâb edip bunlardan her birisi zimmette bâkî kalmakla edâları lâzım gelir ise de beyân olunduğu vechile kefâret-i zıhâr ile kefâret-i yemînin kuvvette müsâvâtlarına binâen ikisine birden niyyet edildiği hâlde Timurtâşî'den naklen Hamevî'nin beyânına göre muhayyer olup dilediğine sarf eder.

Farz-ı Aynla Farz-ı Kifâyenin Hükm-i Cemʿleri

ولو نوى مكتوبة وصلاة جنازة فهي عن المكتوبة. وقد ظهر بهذا أنه إذا نوى فرضين فإن كان أحدهما أقوى انصرف إليه.

539. Mes'ele: Meselâ, farz-ı zuhr ve asrı veya fecr gibi farz-ı ayn ile salât-ı cenâze gibi farz-ı kifâyeye birlikte niyyet ederek cemʿ ederse kuvvetine binâen farz-ı ayna sarf olunur. İşte tafsîlât-ı mezkûrede zâhir olan iki farza birden niyyet ederek niyyet-i vahide ile iki farzı ederse, hangisi akvâ ise ona masrûf olur ise de muktezâ-yı zâbıta adem-i taʿyîne binâen hiçbirinden sahîh olmamaktır. **[256]** Sadr-ı Süleymân ibn Ebî'l-Garrî'den naklen Hamevî'nin beyânına göre mektûbe ile salât-ı cenâzeye niyyet ederek cemʿ mes'elesi ihtilâfî olup bir rivâyete göre Ebû Yûsuf ile İmâm Muhammed'e göre hiçbirisine şurûʿ sahîh olmayıp diğer rivâyette Ebû Yûsuf'a göre salât-ı mutlaka olarak kuvvetine binâen mektûbeye şurûʿ etmiş olup esahh olan kavl de budur.

Savm-ı Kazâ ile Savm-ı Kefârette Hükm-i Cemʿ

فصوم القضاء أقوى من صوم الكفارة فإن استويا في القوة، فإن كان في الصوم فله الخيار، ككفارة الظهار وكفارة اليمين.

540. Mes'ele: Niyyet-i vâhide ile iki ibâdet beynini cemʿ savmda olur ise onlardan hangisi akvâ ise galebe ederek niyyet-i mezkûre ona masrûfe olup savm-ı kazâ savm-ı kefâretten akvâ olmakla ictimaʿları hâlinde kazâya masrûfe olup kuvvette müsâvî olup da kefâret-i zıhâr ile kefâret-i yemîn gibi savmda ictimâʿ ederler ise sâim muhayyer olup hangisinden ister ise dilediğine sarf edip baʿdehu diğerini edâ eder. Hiçbirisine sarf etmediği hâlde tetavvûʿ olur.

Zekâtta Hükm-i Cemʿ

وكذا الزكاة وكفارة الظهار. وأما الزكاة مع كفارة اليمين، فالزكاة أقوى.

541. Mes'ele: Zekâtla kefâret-i zıhâr da müsâvâtta kefâret-i zıhârla kefâret-i yemîn gibi olarak cemʿ hâlinde muhayyer olup lâkin zekâtla kefâret-i yemînin ictimâʿları hâlinde zekât akvâ olmakla muʿayyen olarak zekâta masrûf olur, buyuruluyor ise de zekâtın îcâb-ı Bârî ile kefâretin îcâb-ı abd ile vücûblarına binâen zekâtın kefâretten akvâ olarak ona masrûf olması cây-ı nazar değil ise de gerek kefâret-i zıhâr ve gerek kefâret-i yemîn fiil-i abd olan zıhâr ve nakz-ı yemîn sebebleriyle vâcib olmakla kuvvette müttahid ve müsâvî olmak îcâb eder iken, kefâret-i zıhârı îcâb-ı Bârî ile vâcib olan zekâta müsâvî kılıp da kefâret-i yemînin onun dûnunda kalması cây-ı mülâhazadır. Onun için *Hâvi'l-Kudsî*'den naklen *Tahkîku'l-Bâhir*'in beyânına göre sadaka-i vâhide ile zekât ve kefâret-i zıhâr veya kefâret-i yemîne niyyet ederek kefâret-i zıhâr ile kefâret-i yemînden birini zekâtla cemʿ ile hiçbirinden sahîh olmayarak nâfile olur. Zîrâ sebeb-i vücûbun **[257]** ihtilâfıyla muhtelifü'l-cins olan farzların sıhhatlerinde niyyetle menvîyi taʿyîn şart olup niyyet-i vâhide de iki şey cemʿ ise taʿyîne münâfîdir.

Salâtta Hükm-i Cemʿ

وأما في الصلاة فيقدّم الأقوى أيضًا، ولذا قدّمنا المكتوبة على صلاة الجنازة، ولذا قال في السراج الوهاج: لو نوى مكتوبتين فهي للتي دخل وقتها.

542. Mes'ele: Niyyet-i vâhide ile iki ibâdeti cemʿ gerek iki salât-ı mutlakayı ve gerekse bir salât-ı mutlaka ile salât-ı cenâzeyi cemʿde dahi savm gibi akvâ olan diğeri üzerine takdîm olunur. Onun için 536. mes'elede beyân olunduğu üzere evkât-ı hamse gibi farz-ı ayn olan namâzlardan biri

ile salât-ı cenâze gibi farz-ı kifâyenin cemʿinde farz-ı ayn olan namâzlar erkân-ı maʿlûmeyi câmiʿ olarak salât-ı cenâzeden akvâ olmakla yalnız tahrîme ile kıyâmdan ibâret olan salât-ı cenâze üzerine takdîm eyledik. Zîrâ erkân-ı maʿlûmeyi câmiʿ olan namâzlar salât-ı kâmile olup salât-ı cenâze ise salât-ı kâsıradır. Kâmilenin kâsıradan akvâ olduğu zâhirdir. Lâkin mes'ele-i mezkûrede beyân olunduğu üzere hükm-i mes'ele ihtilâfîdir.

543. Mes'ele: Ânifen beyân olunduğu üzere savmda olduğu gibi salâtta dahi niyyet-i vâhide ile ictimâʿ hâlinde akvâ olan takdîm olunarak niyyet-i mezkûre akvâya masrûf olduğundan *Sirâcü'l-Vehhâc*'ın beyânına göre huccâc-ı müslimîne teshîlât için 534. mes'elede beyân olunduğu ve 1088. mes'elede beyân olunacağı üzere şurût-ı lâzimesini câmiʿ olarak Arafât'ta vakt-i zuhrda salât-ı zuhr ile salât-ı asrın edâsında olduğu gibi vakti girmiş olan zuhr ile asra birlikte niyyet ederek cemʿ eylese niyyet-i mezkûre vakti girmiş olan zuhra masrûf olarak onu takdîm ile baʿdehu salât-ı asrın edâsı lâzım gelir.

Fâitelerde Hükm-i Cemʿ

ولو نوى فائتتين فهي للأولى منهما. ولو نوى فائتة ووقتية فهي للفائتة إلا أن يكون في آخر الوقت. ولو نوى الظهر والفجر وعليه الفجر من يومه، فإن كان في أوّل وقت الظهر فهي عن الفجر، وإن كان في آخره فهي عن الظهر.

543. Mes'ele: Kazâya kalan iki farza birlikte niyyet ederek cemʿ eylese sâhib-i tertîb ise hasbe't-tertîb taʿyîn ederek ibtidâen kazâya kalana masrûf olur ise de sâhib-i tertîb **[258]** değil ise muhtelifü'l-cins olarak sıhhatlerinde niyyetle menvîyi taʿyîn şart olup hasbe'l-cemʿ bulunamayacağından 350. mes'elede beyân olunan zâbıtın muktezâsı olarak hiçbirinden sahîh olmamaktır.

544. Mes'ele: Bir fâite ile bir vaktiyyeye birlikte niyyetle cemʿ eylese, ashâb-ı tertîb olup da vakit her ikisini edâya müsâid ise fâiteye masrûfe olup vakit dayyık ise tertîb sâkıt olarak fâiteyi edâ için vaktiyyeyi fevt hilâf-ı akıl ve hikmet olmakla vaktiyyeye munsarife olarak ona baʿde'l-edâ fâitenin kazâsı lâzım gelir. Vakit dayyık değil ise sıhhatlerinden şart olan taʿyîn bulunamayacağından hiçbirinden sahîh olmaz. Binâenaleyh her ikisini de ayrı ayrı edâ lâzım gelir.

Hükm-i mezkûreye binâen sâhib-i tertîb olan müsâfir vakt-i zuhrda kazâya kalan salât-ı fecr ile vaktin farzı olan salât-ı zuhruna birlikte niyyet ederek iki rekʿat namâz kılsa hasbe't-tertîb taʿyîn ederek kazâ-yı fecre masrûf olarak tekrâr zuhrun edâsı lâzım gelip vakit dayyık olursa ânifen beyân olunduğu üzere dîk-ı vakitle tertîb sâkıt olarak salât-ı zuhr taʿyîn etmekle ona masrûf olup salât-ı fecrin kazâsı lâzım gelir. *Sirâcü'l-Vehhâc*'ın kelâmı nihâyet bulur.

Namâz ile Tavâfta Farz ile Neflin İctimâʿlarının Hükmü

بقي ما إذا كبّر ناويًا للتحريمة وللركوع، وما إذا طاف للفرض وللوداع.

545. Mes'ele: İmâma rükûda erişip de her ne kadar inde'l-Hanefî şart veya rükün olması ihtilâfî ise de bi'l-ittifâk farz olan iftitâh-ı tekbîr ile sünnet olan rükûʿ tekbîrine birlikte niyyet ile bir tekbîr alarak rükûʿa varsa farz ile nâfile niyyet-i vâhidede ictimâʿ edeceğinden, tekbîri hâl-i kıyâmda almış ise mahallinde bulunarak sıhhatiyle, fevtine binâen niyyet-i mezkûre farz olan tahrîmeye munsarif olarak şurûʿu sahîh olur ise de tekbîr-i mezkûru rükûʿda almış ise mahallini fevt ederek tahrîmenin butlânına binâen şurûʿ sahîh olmayarak namâzı da sahîh olmaz. **[259]**

Hükm-i Tavâf

546. Mes'ele: Âfâkîler için hacda tavâf-ı kudûm ve tavâf-ı ziyâret ve tavâf-ı vedâʿ olmak üzere üç tavâf meşrûʿ buyurulup bunlardan ibtidâen Mekke-i Mükerreme'ye baʿde'l-vusûl mesnûn olarak edâ edilen tavâf-ı kudûm, ikincisi Arafât'tan baʿde'l-avdet Müzdelife'de geceleyip sabahla Minâ'da zebh-i kurbân ve recm-i şeyâtînden sonra ihrâmdan çıkmak üzere erkân-ı hacdan olup farz olarak edilen tavâf-ı ziyâretin dört şavtı, üçüncüsü âfâkî olan huccâcın baʿde'l-hac memleketlerine avdet için mufârakatlarında beyt-i muʿazzama vedâʿ için edilen tavâf-ı vedâʿ ve tavâf-ı sadr dahi taʿbîr olunur.

İşte bunlardan ikincisi bulunan tavâf-ı ziyâret bi'l-ittifâk farz ve âfâkîler ile Mekke'den ayrılacaklara lâzım gelen tavâf-ı vedâʿ vâcib veya sünnet olmak üzere ihtilâfî ise de Minâ'dan baʿde'l-avdet bir tavâf edip de onunla hem farz olan tavâf-ı ziyâret ve hem de vâcib veya sünnet olarak nâfile olan tavâf-ı vedâʿa niyyet eylese niyyet-i vâhidede farzla vâcib veya farzla neflin

cemʿi hâlinde kuvvetine binâen farz olan tavâf-ı ziyârete munsarife olarak vâcib veya sünnet olarak tavâf-ı vedâʿın edâsı lâzım gelip vâcib olduğuna göre edâ etmediği hâlde terk-i vâcible dem lâzım gelip sünnet olduğuna göre terk-i sünnetle sevâbından mahrûm olur.

Farzla Neflin Hükm-i İctimâʿları

وإن نوى فرضًا ونفلًا، فإن نوى الظهر والتطوّع. قال أبو يوسف: يجزئه عن المكتوبة، ويبطل التطوع. وقال محمد: ولا يجزئه المكتوبة ولا التطوّع.

547. Mes'ele: Farzla nefle birden niyyet ederek niyyet-i vâhidede cemʿ eylese kuvvetine binâen farz tekaddüm edeceğinden meselâ, salât-ı zuhr ile tetavvuʿa niyyet eylese Ebû Yûsuf'a göre farza munsarif olarak sahîh olup zimmetinden farzın sukûtunda kifâyet eder ise de nefle niyyeti bâtıla olur. İmâm Muhammed ile eimme-i selâse hazerâtına göre vasıflar beyninde münâfâta binâen vasf-ı salâta niyyetin butlânıyla asl-ı salât da bâtıla olarak hiçbirinden sahîh olmaz. **[260]**

Zekâtta Farzla Tetavvuʿun Hükm-i İctimâʿları

وإن نوى الزكاة والتطوع يكون عن الزكاة. وعند محمد: عن التطوع.

548. Mes'ele: Vermiş olduğu bir sadaka ile hem zekâta ve hem de tetavvuʿa niyyet ederek farzla tetavvuʿu cemʿ eylese kuvvetine binâen inde'ş-Şeyhayn zekâta münsarif olarak zimmetinden vücûb-i zekât sâkıta olup, İmâm Muhammed'e göre niyyetler beyninde tedâfuʿla farza niyyetin butlânına binâen tetavvuʿ olur. Binâenaleyh 394, 531. mes'elelerin hükümlerine münâfî olmakla İmâm Muhammed'e göre ya butlân-ı vasfın butlân-ı aslı istilzâmı namâza mahsûs olmak veyâhûd hiçbirinden sahîh olmamak îcâb eder ise de bazı fukahânın ifâdeleri adem-i ihtisâsla şıkk-ı sânîyi tercîh eder.

Farz-ı Kifâye ile Neflin Hükm-i İctimâʿları

ولو نوى نافلة وصلاة جنازة فهي عن لنافلة، كذا في السراج.

549. Mes'ele: *Sirâcü'l-Vehhâc*'ın beyânına göre namâza nâfile ile cenâze namâzı gibi farz-ı kifâyeye niyyetle cemʿ eylese farzın nâfileden akvâ olmasına kıyâsen cenâze namâzından vâkiʿ olmasını îhâm eder ise de salât-ı nâfilenin erkân-ı salâtı câmiʿa olarak salât-ı kâmile olup salât-ı cenâze ise hakîkatte meyyit için afv ve mağfiretle duʿâdan ibâret olarak kâsıra olması iʿtibâriyle

nâfilenin kuvvetine binâen niyyet-i mezkûre nâfileye munsarife olarak nâfileden sahîh olması îcâb edeceği gibi salât-ı cenâzenin farz olarak sıhhatinde niyyetle taʿyîne muhtâc olup nâfile ile niyyette ictimâʿı taʿyîne münâfî olarak adem-i sıhhati ve nâfilenin sıhhatinde taʿyîne adem-i ihtiyâcı da hükm-i mes'eleyi te'yîd eder.

Aksâm-ı Selâseden Kısm-ı Sâlisin Hükümleri

وأما إذا نوى نافلتين، كما إذا نوى بركعتي الفجر التحية والسنة، أجزأت عنها.

550. Mes'ele: 531. mes'elede beyân olunan aksâm-ı selâsenin kısm-ı sâlisinin hükümlerini beyâna şuruʿla buyurur ki, meselâ fecr ile tahiyye-i mescid gibi iki nâfileye birden niyyetle niyyet-i vâhidede cemʿ, tahiyye-i mescidden maksad mâlik-i mescid olan Cenâb-ı Hakk'a taʿzîm olup bu **[261]** ise 500. mes'elede beyân olunduğu üzere salât-ı tavâf gibi mescide baʿde'd-duhûl kılınan her namâz ile hâsıl olacağı gibi, 386. mes'elede beyân olunduğu üzere nevâfilin sıhhatinde niyyet-i mutlaka ve mütehâlifenin kifâyesi 378. mes'ele muktezâsınca baʿde'l-fecr kılınan her nâfilenin sünnet-i fecr makâmına kıyâmına binâen niyyet-i vâhide her ikisine kifâyet ederek hem tahiyye-i mescid ve hem de sünnet-i fecr edâ edilmiş olurlar. Binâenaleyh gerek farz gerek vâcib mescidde baʿde'd-duhûl kılınan her namâz ile tahiyye-i mescide niyyetin hükmü de böyledir.

Savmda İki Sünneti Cemʿin Hükmü

ولم أر حكم ما إذا نوى سنتين، كما إذا نوى في يوم الاثنين صومه عنه وعن يوم عرفة إذا وافقه. فإن نافلة التحية إنما كانت ضمنا للسنة؛ لحصول المقصود.

551. Mes'ele: Arefe günü pazartesine tesâdüf ederek hem yevm-i isneyn ve hem de arefe gününde mesnûn olan oruçlara niyyet gibi gerek müstehabbe ve gerek mü'ekkede iki sünnete birden niyyetle iki sünnetin niyyet-i vâhidede cemʿlerinin hükmünü görmedim. Vâkıʿan, ânifen beyân olunduğu üzere mescidde baʿde'd-duhûl kılınan her sünnetle tahiyye-i mescidin husûlü niyyet-i vâhidede iki sünneti cemʿ ise de lâkin cemʿ-i mezkûrun sıhhati, tahiyye-i mescidden maksad olan taʿzîm-i mescidin her namâz ile husûlüne binâen baʿde'd-duhûl kılınan sünnetlerin zımnında husûlüne binâen olmakla beyân olunan oruçlar gibi birinin husûlü diğerinin husûlünü müstelzim olmayan sünnetlerin hükm-i ictimâʿlarını müfîd olmayarak

mes'eleteyn beyninde fark vardır, demek isteniyor ise de *Fethü'l-Kadîr*'den naklen Hamevî'nin beyânına göre Arefe günü savm-ı kazâ veya nezr veya kefâret gibi vâcib olarak sıhhatlerinde niyyetle taʿyîne muhtâc olan savmla, Arefe gününden mesnûn olarak muhtâc-ı taʿyîn olmayan savma niyyet ederek farzla nâfilenin ictimâʿları hâlinde her ikisinden sahîh olarak kifâyetle bazı fukahânın fetvâlarına binâen hem yevm-i isneyn ve hem de Arefe savmı gibi muhtâc-ı taʿyîn olmayan iki sünnete birden niyyetle her ikisinden sahîh olarak kifâyetleri evleviyyetle sâbit olur.

Hacda Hükm-i Cemʿ

وأما التعدد في الحج؛ فقال في فتح القدير من باب الإحرام: ولو أحرم نذرًا ونفلًا كان نفلًا أو فرضًا وتطوّعًا كان تطوعًا عندهما في الأصح. ومن باب إضافة الإحرام إلى الإحرام: ولو أحرم بحجتين معًا أو على التعاقب لزماه عند أبي حنيفة وأبي يوسف رحمهما الله، وعند محمد في المعية يلزمه إحداهما، وفي التعاقب الأولى فقط.

552. Mes'ele: [262] Hacda niyyet-i vâhide ile iki ibâdeti cemʿin hükmü *Fethü'l-Kadîr*'in bâb-ı ihrâmda beyânına göre inde'l-İmâmeyn esahh kavlde nezr ile nefle ve farz ile tetavvuʿa niyyetle ihrâm tetavvuʿ olur. Zîrâ nezr ile nefl ve farz ile tetavvuʿa niyyet farz ile nefle niyyet olarak mütebâyine olup farziyyet vasfıyla nefl ve tetavvuʿ vasıfları hasbe't-teʿâruz bâtıl olup nefl ise asl-ı niyyetle sahîh olacağından ihrâm-ı mezkûr tetavvuʿ olarak sahîh olur. Zîrâ tetavvuʿ ve nefl müttahidlerdir. Esahh kavlde Ebû Yûsuf hazretleri hükm-i mezkûrde İmâm Muhammed ile birlikte olup diğer rivâyette Ebû Yûsuf hazretlerine göre kuvvetine binâen nezr ile farz olarak sahîh olur. *Tahkîku'l-Bâhir*'in beyânına göre *Fethü'l-Kadîr*'in nass-ı ibâresi ولو أحرم نذرا كان نفلا أو نوى فرضا وتطوعا كان تطوعا عنده، وعند أبي يوسف في الأصح[1] olmakla "fi'l-esahh" kavli yalnız Ebû Yûsuf'un kavlinin kaydı olup musannifin zâhir-i kelâmından müstefâd olan gibi her ikisinin kavillerinin kaydı değildir.

Binâenaleyh hükm-i mezkûrda Ebû Yûsuf'tan iki rivâyet olup esahh olan İmâm Muhammed ile müttahid olarak her iki sûrette ihrâm-ı mezkûrun

1 Bir kimse hem adak hacca hem nâfile hacca niyet etse nâfile hac yerine geçer. Farz ve nâfile hacca niyet etse nâfile yerine geçer. Bu görüş İmam Muhammed'e aitir. Ebû Yusuf'un esahh görüşüne göre ise farz yerine geçer.

tetavvu' olarak mün'akid olmasıdır. Zîrâ 356. mes'elede beyân olunduğu üzere vakt-i hac min-vechin zarfa ve min-vechin mi'yâra müşâbih olarak zarfa müşâbih olmasının muktezâsı farzların sıhhatinde niyyetle menvîyi ta'yînin şart olması ve İmâm Muhammed'e göre ihrâm-ı mezkûrun nefl olarak sıhhati olup, 542. mes'ele muktezâsınca kuvvetine binâen Ebû Yûsuf'a göre farza munsarif olarak ondan sahîh olması lâzım gelir. Vakt-i haccın mi'yârı olmasına göre niyyet-i mutlaka ile farz olan haccın sahîh olabileceğine göre farzla nefle niyyet sûretinde kuvvetine binâen bi'l-ittifâk farz olan ihrâmdan mün'akid olmasıdır. Zeyla'î'den naklen *Tevfîku'l-İlâh*'ın beyânı da bunu te'yîd eder.

İzâfetü'l-İhrâm ile'l-İhrâmın Hükmü

553. Mes'ele: *Fethü'l-Kadîr*'in "ihrâmı ihrâma izâfe" bâbında beyânına göre iki hacca birden def'aten veya bilâ-fâsıla müte'âkıben niyyetle ihrâma girerek cem' eylese inde'ş-Şeyhayn şurû' sebebiyle her ikisi de vâcib olup İmâm Muhammed'e göre def'aten iki ihrâma niyyet sûretinde **[263]** vakt-i hac min-vechin mi'yâr olarak bir senede birden ziyâde haccın edâsı kâbil olmayacağından lâ ale't-ta'yîn yalnız birisi ve te'âkub sûretinde mu'ayyen olarak yalnız evvelki lâzım gelir.

وإذا لزماه عندهما ارتفضت إحداهما باتفاقهما، لكن اختلفا في وقت الرفض، فعند أبي يوسف عقيب صيرورته محرمًا بلا مهلة، وعند أبي حنيفة إذا شرع في الأعمال، وقيل إذا توجّه سائرًا، ونصّ في المبسوط على أنه ظاهر الرواية وثمرة الخلاف فيما إذا جنى قبل الشروع فعليه دمان: للجناية على إحرامين، ودم واحد عند أبي يوسف.

554. Mes'ele: Gerek me'an ve gerek bi-lâ mühlet müte'âkıben iki hac niyyetiyle ihrâma girerek cem' eder ise inde'ş-Şeyhayn şurû' sebebiyle her ikisini de edâ vâcib olup vakt-i haccın mi'yâr olarak ikisini birden edâ kâbil olmayacağından bi'l-ittifâk onlardan birini terkle diğerini edâ lâzım ise de vakt-i terki ta'yînde ihtilâf edip Ebû Yûsuf'a göre bilâ-mühlet ihrâma duhûl ile berâber târik olup İmam-ı A'zam hazretlerine göre tavâf-ı kudûm ve Arafât'ta vukûf gibi a'mâl-i hacca şurû' hâlinde ve inde'l-ba'z ba'de'l-ihrâm cânib-i Hicâz'a müteveccihen hareket zamânında târik olup bu kavlin zâhir-i rivâyet olduğu *Mebsût*'ta mansûstur.

555. Mes'ele: İmâm-ı Aʿzam hazretleriyle Ebû Yûsuf'a göre iki hacca niyyetle ihrâm sûretinde bi'l-ittifâk şurûʿ ile her ikisinin edâsı lâzım olup birlikte edâları kâbil olmayarak behemehâl birinin terki lâzım olmakla vakt-i terkte ihtilâflarının semeresi kable'ş-şurûʿ terk-i vâcible iki ihrâm üzerine cinâyetle İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre iki dem lâzım gelip, Ebû Yûsuf'a göre iki ihrâmdan biri ihrâma duhûl ile berâber terk olunduğundan vâkiʿ olan cinâyet ihrâm-ı vâhid üzerine vâkiʿ olmakla yalnız bir dem lâzım gelir. Binâenaleyh dem-i vâhid lüzûmunda İmâm Muhammed'e göre de hükm-i mes'ele Ebû Yûsuf'un kavli gibi olmak îcâb eder.

Cinâyet-i Cimâʿın Hükmü

ولو جامع قبل الشروع فعليه دمان: للجماع ودم ثالث للرفض، فإنه يرفض إحداهما ويمضي في الأخرى، ويقضي التي مضى فيهما وحجة وعمرة مكان التي رفضها.

556. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere iki hacca birden niyyetle ihrâma girip de kable's-seyr veya kable'ş-şurûʿ cimâʿda bulunarak İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre iki ihrâmda cinâyette bulunsa, iki dem iki ihrâm üzerine cimâʿla vâkiʿ olan cinâyet için bir dem de **[264]** iki hacdan birini terk için olarak üç dem, yaʿnî kurbân kesmek îcâb eder. Zîrâ vakt-i haccın miʿyâr olarak iki haccı birden edâ kâbil olmayarak, birini terk edip diğerini edâ edecek iken cimaʿla ifsâdına binâen itmâmına devâm edip baʿdehu sene-i âtiyede cimâʿla ifsâd ettiğini kazâ edip baʿdehu şuruʿla vâcib olup edâsı kâbil olamayarak terk etmiş olduğu diğer haccı diğer senede hac ve umre ile kazâsı lâzım olmakla iki haccın kazâsı lâzım gelir.

İki Hacca İhrâmda Hükm-i Sayd

ولو قتل صيدًا فعليه قيمتان أو أحصر فدمان، وعلى هذا الخلاف: إذا أهلّ بعمرتين معًا أو على التعاقب بلا فصل.

557. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile iki hacca birden niyyet eden hacı, kable'ş-şurûʿ veya kable's-seyr bir av katl eylese Ebû Yûsuf'un hilâfına inde'l-İmâm irtikâb-ı hurmetle iki kıymeti tasaddukla cezâ lâzım gelip veya ol sene bir sebeble edâ-yı hacdan menʿ olunarak ihsâr vukûʿunda İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre kable'ş-şurûʿ ve kable's-seyr 102. mes'elede beyân olunan ihsâr vukûʿuyla dem-i terkten başka iki dem lâzım gelip,

Ebû Yûsuf'a göre ihrâmın inʿikâdıyla berâber biri terk olunarak cinâyete vakit kalmayacağından îfâ olunan ihrâm üzerine cinâyetin cezâsı olarak yalnız bir dem îcâb eder. İmâm Muhammed'e göre zâten vâcib olan bir ihrâm vâcib olmakla Ebû Yûsuf gibi katl-i sayd cinâyetiyle yalnız bir dem îcâb eder.

558. Mes'ele: İki umreye defʿaten birlikte veya bilâ-fâsıla müteʿâkıben ihrâmın hükmü de iki hacca niyyetle vâkiʿ olan ihrâmın hükmü gibi olarak beyne'l-eimme iki hacca niyyetle vâkiʿ olan ihrâmda cereyân eden hilâf ve semere-i hilâf iki umreye niyyetle vâkiʿ olan ihrâmlarda da cârîdir, buyuruluyor ise de bir senede müteʿaddid umrelerin edâları câiz olmakla birinin vücûbuyla edâsı, diğerinin edâsına mâniʿ olmayacağından hilâf-ı mezkûrun cereyânı cây-ı nazardır. Zîrâ iki hacda hilâfa sebeb vaktin miʿyâra müşâbehetine binâen bir senede birden ziyâde haccın edâsının adem-i cevâzıdır. Umre ise haccın hilâfınadır.

559. Mes'ele: Âfâkî olup da hem hac ve hem umreye meʿan niyyet ederse kârinun bi'l-hac olarak Mekke'ye baʿde'l-vasl ibtidâen tavâf ve saʿy ile umreye baʿde'l-edâ ihrâmdan çıkmadan haccı da edâ **[265]** ederek ihrâm-ı vâhidde hacla umreyi birlikte edâ ile cemʿ etmekle, biri dem-i şükr olmak üzere Minâ'da iki kurbân keser.

Başlanmış Olan İbâdeti Katʿ veya Ondan Başkasına Nakle Hükm-i Niyyet

وأما إذا نوى عبادة، ثم نوى في أثنائها الانتقال عنها إلى غيرها، فإن كبّر ناويًا للانتقال عنها إلى غيرها صار خارجًا عن الأولى، وإن نوى ولم يكبر لا يكون خارجًا كما إذا نوى تجديد الأولى وكبر. وتمامه في مفسدات الصلاة في شرحنا على الكنز.

560. Mes'le: Meselâ namâz gibi niyyetle edâsında bulunduğu ibâdetin esnâ-yı edâsında ondan başkasına intikâle niyyet ettikde onu katʿla diğerine intikâl niyyetiyle tekbîr alır ise 93. mes'elede beyân ounduğu üzere fiil-i cevârih olan tekbîr ile kılmakta olduğu namâzdan hurûcla ikinci namâza dâhil olur ise de tekbîr almadıkça bilâ-telaffuz mücerred intikâle niyyetle yine evvelki namâzı tecdîden edâ niyyetiyle bilâ-refʿ bir tekbîr almak gibi evvelkinden hurûc etmiş olmayarak itmâmıyla sahîh olur. Hükm-i mes'elenin tamâmı musannif-i allâmenin *Kenz* şerhinin müfsidât-i salât bahsindedir.

Fâide

يتفرع على الجمع بين شيئين في النية وإن لم يكن من العبادات ما: لو قال لزوجته: «أنت عليّ حرام» ناويًا الطلاق والظهار أو قال لزوجتَيْه: «أنتما عليّ حرامان» ناويًا في إحداهما الطلاق وفي الأخرى الظهار. وقد كتبناه في باب الإيلاء من شرح الكنز نقلًا عن المحيط.

561. Mes'ele: "Fâide" unvânıyla ber-vech-i âtî beyân olunacak mes'ele her ne kadar fiil-i mükellefin ibâdet kısmından değil ise de niyyet-i vâhidede iki şeyi cemʿ kâidesine müteferriʿdir.

Mes'ele-i mezkûrde *Muhît*'ten naklen musannifin *Kenz* şerhinin "îlâ" bâbından naklen beyânına göre bir kimse talâk ve zıhâr niyyetiyle zevcesine hitâben "Bana harâmsın." dese veyâhûd iki zevcesine hitâben birine talâk diğerine zıhâr niyyetiyle "Siz bana harâmsınız." dese *Cevhere*'nin kitâb-ı eymânından naklen Hamevî'nin beyânına göre, bir lafız iki maʿnâya haml olunamayarak birisine haml kasd olundukda onlardan ağlezine haml olunacağından talâkla zıhâra niyyet de talâka haml olunarak talâk vâkiʿ olur ve kezâ birine talâk diğerine îlâ kasdıyla أنتما علي حرمان dedikde talâka haml olunarak her **[266]** ikisi de boş olurlar. Ve kezâ birine bir talâk diğerine üç talâk kasdıyla أنتما علي حرمان dedikde her ikisi de üçer talâk boş olurlar.

Fethü'l-Kadîr'den naklen beyânına göre zevcesine hitâben أنتِ عليَّ حرام deyip de talâkla zıhâra niyyet eylese muhayyer olup onlardan hangisini ihtiyâr eder ise o vâkiʿ olur. İnde'l-baʿz kuvvetine binâen talâk vâkiʿ olur. Bazılarında asıl olan nikâhın bekâsı olmakla zıhâra mahmûl olmasına kâil olmakla hükm-i mes'ele beyne'l-fukahâ' muhtelefun fîhtir.

[Yedincisi: Niyyetin Vakti]

es-Sâbiʿu fî Vaktihâ

[**السابعة: وقت النية**] الأصل أن وقتها أوّل العبادات، ولكن الأوّل حقيقي وحكمي. فقالوا في الصلاة: لو نوى قبل الشروع فعن محمد: لو نوى عند الوضوء أن يصلي الظهر أو العصر مع الإمام ولم يشتغل بعد النية بما ليس من جنس الصلاة إلا أنه لما انتهى إلى مكان الصلاة لم تحضره النية، جاز صلاته بتلك النية. وهكذا روي عن أبي حنيفة وأبي يوسف، كذا في الخلاصة.

562. Mes'ele: İbâdâta niyyetin vaktinde asıl olan, sıhhat ve sevâbı için şart olmakla menvînin evvelinde edilmektir. Lâkin menvînin ibtidâsı hakîkî ve hükmîden eʿam olarak fukahâ-yı izâm hazerâtının namâzda beyânlarına göre ibtidâ-yı hakîkî "neveytü salâte kezâ, Allahu ekber" diyerek niyyetin nihâyeti tahrîmenin bidâyetine muttasıl olarak niyyetle berâber şurûʿdan ibâret olup ibtidâ-yı hükmü ise İmâm Muhammed'den naklen fukahânın beyânlarına göre mescidde cemâʿatle edâ-yı salât için meselâ, hanesinde abdeste kıyâm veya şurûʿ hâlinde kılacağı namâza niyyetle baʿde'l-vudû' ekl ve şürb veya mükâleme gibi namâz cinsinden olmayarak niyyet ettiği namâzdan iʿrâza delâlet eder bir hâlde bulunmayarak mescidde kalıp da niyyet-i mezkûre hâtırına hutûr etmeden namâza şurûʿ gibi niyyetle menvîye şurûʿ edâsında niyyetten iʿrâza delâlet eder bir hâl bulunmamaktır ki böyle iʿrâza delâlet eder bir hâl bulunmadıkça her ne kadar niyyetle menvî arasında vakit mürûr eylese dahi hükmen niyyet menvînin evveline muttasıl ve mukârin olarak namâz câizdir. *Hulâsa*'nın beyânına göre bu vechile hükm-i niyyet İmâm-ı Aʿzam ve Ebû Yûsuf hazretlerinden dahi mervî olmakla inde'l-Hanefî hükm-i mes'ele müttefakun aleyhtir.

Ve kezâ zekât için vereceği zekâtı malından ayırır iken niyyet edip fukarayı bulduğu vakit veya bilâ-niyyet fukarâya verip daha fukarânın elinde iken niyyet eylemek ve baʿde'l-iftâr ertesi günün savmına niyyet ve mîkâtta ihrâma girer iken umre veya hacca veya her ikisine niyyetle edâ edilen ibâdetlerin cümlesinde hükmen niyyet menvînin evveline mukârin ve muttasıl olarak sıhhatlerinde kâfîdir.

Binâenaleyh savm ve zekât ve sadaka-i fıtırda niyyeti vaktin ibtidâsında iʿtibâr edip de menvînin **[267]** ibtidâsında iʿtibâr eylememek hükmüne muğâyirdir. Zîrâ hükmîden maksad baʿde'n-niyyet menvîden iʿrâza delâlet eder hâl bulunmamaktır. Yoksa menvîye muğâyir olan hâlin adem-i vücûdu değildir. Zîrâ hânesinde namâza niyyet edip de mescide baʿde'l-vusûl namâza şurûʿla kılınan namâz câizdir. Hâlbuki niyyetle menvî arasında abdestle iştigâl ve hânesinden mescide varana kadar vukûʿ bulan meşy ve hareketler namâz cinsinden değillerdir. Onun için esnâ-yı salâtta vukûʿları sıhhat-i salâta mâniʿdir. Binâenaleyh menvî arasında sıhhat-i menvîye münâfî olan şey ile maksad 565. mes'elede beyân olunacağı üzere iʿrâza delâlet eden hâlâttan ibârettir.

وفي التجنيس: إذا توضأ في منزله ليصلّي الظهر، ثم حضر المسجد وافتتح الصلاة بتلك النية، فإن لم يشتغل بعمل آخر يكفيه ذلك. هكذا قال محمد في الرقّيّات: لأن النية المتقدمة تبقي إلى وقت الشروع حكمًا، كما في الصوم إذا لم يبدّلها بغيرها، انتهى.

563. Mes'ele: İmâm Muhammed hazretlerinin *Rakkiyyât*'ından naklen *Tecnîs*'in beyânına göre mes'ele-i ânifede îzâh olunduğu vechile meselâ, salât-ı zuhru mescidde edâ niyyetiyle hânesinde abdest alıp namâza münâfî bir şey ile iştigâl etmeyerek mescide varıp tekrâr niyyet etmeyerek namâza şurûʿla edâ eylese niyyet-i mezkûre ol namâzın sıhhatinde kâfîdir. Zîrâ namâza kable'ş-şurûʿ edilen niyyet hilâfına tebdîl edilerek namâzdan iʿrâza delâlet eder bir hâl vâkiʿ olmadıkça baʿde'l-iftâr ertesi günün savmına niyyette olduğu gibi vakt-i şurûʿa kadar hükmen bâkîdir. Zîrâ hilâfına delîl kâim olmadıkça asıl olan bekâdır.

Sıhhat-i Salât ve Emsâlinde Matlûb Olan Niyyetle Maksad

وعن محمد بن سلمة: إن كان عند الشروع بحيث لو سئل أيّة صلاة تصلي يجيب على البداهة من غير تفكّر فهو نية تامّة. ولو احتاج إلى التأمّل، لا تجوز.

564. Mes'ele: Ecille-i fukahâdan Muhammed b. Seleme'nin beyânına göre musallîye şurûʿunda hangi namâzı kılacağı suâl olundukda bilâ-tefekkür bi'l-bedâhe kılacağı namâzı taʿyînle haber verecek derece melhûzu ise niyyet-i tâmme olarak onunla sıhhat-i edâları niyyetle meşrût olan namâz ve sâir ibâdât câize olup taʿyîn-i menvîde tefekkür ve mülâhazaya muhtâc olacak derece hâtırdan hurûc eylemiş ise câize değil, denir ise de nakl-i mezkûrden zâhir olan hakîkaten veya hükmen ibtidâ-yı ibâdete mukârin olarak sıhhatinde şart olan niyyetle maksad menvîye ilimden ibâret **[268]** olmasıdır. Hâlbuki hilâf vâkiʿdir.

Zîrâ bahs-i evvelde 343. mes'elede beyân olunduğu üzere *hakîkat-i niyyet* lügatte; azm ve kasd maʿnâsına olup şerʿde ise bir fiili ihdâs ve isbâtta Cenâb-ı Hakk'a tâʿat ve takarrub kasdından ibâret olduğu gibi *Redd-i Muhtâr*'da dahi azm, irâde-i câzimeden ve irâde-i câzime de menvînin keyfiyyet-i mahsûsaya tahsîsini îcâb eden sıfattan ibâret olmakla mesbûkun bi'l-ilm olarak ehad-i mütesâviyeyni âhar üzerine müreccihe olan irâde-i

câzimedir ki hâlisan li-vechillâh ibâdet gibi menvîleri kasd ve irâde olup mutlak ilim değildir. Zîrâ 88. mes'elede beyân olunduğu üzere küfre ilim küfür îcâb etmediği hâlde küfre niyyet fi'l-hâl küfür îcâb eder. Binâenaleyh kalben şurûʿ edeceği menvîyi taʿyîn ederek irâde ile terk üzerine tercîh etmedikçe mücerred menvîyi bilmesi sıhhatinde kâfî değildir.

Namâz Cinsinden Olmayarak Sıhhat-i Salâta Mâniʿ Olan Şey ile Maksad

وفي فتح القدير: فقد شرطوا عدم تخلل ما ليس من جنس الصلاة لصحّة تلك النية مع تصريحهم بأنها صحيحة مع العلم بأنه يتخلّل بينها وبين الشروع المشي إلى مقام الصلاة وهو ليس من جنسها، فلا بدّ من كون المراد بما ليس من جنسها ما يدلّ على الإعراض، بخلاف ما لو اشتغل بكلام أو أكل أو نقول عد المشي إليها من أفعالها غير قاطع للنية.

565. Mes'ele: *Fethü'l-Kadîr*'in beyânına göre fukahâ-yı izâm hazerâtı niyyet-i mütekaddime ile namâzın sıhhatinde namâz cinsinden olmayarak niyyetin bekâsıyla namâzın sıhhatine münâfî olan bir şeyin niyyetle şurûʿ arasına adem-i tehallülünü şart kıldılar. Hâlbuki baʿde'n-niyyet tahâretle hânesinden makâm-ı salâta gelene kadar niyyetle şurûʿ arasına namâz cinsinden olmayan tahâret ve meşy ve hareketin tehallülü maʿlûm iken niyyet-i mezkûre ile namâzın sıhhatini tasrîhlerinden anlaşılan şartlarıyla tasrîhleri beynindeki münâfâtı defʿ ile tevfîk için baʿde'n-niyyet namâz cinsinden olmayarak sıhhat-i salâta mâniʿ olan şey ile maksad 562. mes'elede işâret olunduğu üzere kelâm-ı nâs ve ekl ve şürb emsâli şeyler ile iştigâl gibi namâzdan iʿrâza delâlet eden şeylerin adem-i vukûʿu veyâhûd abdest ve hânesinden makâm-ı salâta gelene kadar vukûʿu zarûrî olan meşy ve hareketin namâz cinsinden olarak namâzı niyyetten gayrı kâtıʿ olduğunu eimmeden naklen lâzımdır, buyuruluyor ise de efʿâl-i salât erkân-ı maʿlûmeden ibâret olmakla tahâret ve meşyin efʿâl-i salâttan olması gayr-i zâhir olmakla namâz cinsinden olmayarak namâz münâfî olan şey ile maksadın namâzdan iʿrâza delâlet eden şeyler olması zâhirdir. **[269]**

وفي الخلاصة: أجمع أصحابنا أن الأفضل أن تكون مقارنةً للشروع ولا يكون شارعًا بنية متأخرة؛ لأن ما مضى لم يقع عبادة لعدم النية، فكذا الباقي لعدم التجزّي.

566. Mes'ele: *Hulâsa*'nın beyânına göre her ne kadar kable'l-vakt olsa bile niyyeti iftitâh tekbîri üzerine takdîm câiz ise de ahvat olarak inde'l-Hanefî efdal olan bi'l-icmâʿ niyyetin şurûʿa mukârin olup baʿde'ş-şurûʿ edilen niyyetle şâriʿ olmamasıdır. Zîra kable'n-niyyet vâkiʿ olan eczâ-yı ibâdet niyyete mukârin olmadığından ibâdet olarak sahîha olamayıp adem-i tecezzîye binâen bâkîsi de sahîh olamayacağı cihetle baʿde'ş-şurûʿ vukûʿ bulan niyyetle ibâdetin adem-i sıhhati zarûrîdir. İnde'l-Hanefî savmda vakt-i şurûʿdan müte'ahhar olan niyyetle sıhhat-i savmı tecvîz zarûrete mebnî olmakla sıhhat-i salâta kıyâs olunamaz. Zîrâ savmda vakt-i şurûʿ vakt-i nevm ve gaflet olmakla namâzda olduğu gibi savmda dahi şurûʿun niyyete mukâreneti şart kılınması dahi harec olup [1](لا حرج في الدين) emsâli nusûsa münâfî olmakla merfûʿdur. Namâzda vakt-i şurûʿ vakt-i huzûr ve yakaza olmakla Haddâdî'nin beyânına göre bilâ-meşakkat mukârenetin husûlü mümkündür.

ونقل ابن وهبان: اختلافًا بين المشايخ خارجًا عن المذاهب موافقًا لما نُقل عن الكرخي من جواز التأخير عن التحريمة، فقيل: إلى الثناء، وقيل: إلى التعوّذ، وقيل: إلى الركوع. والكل ضعيف والمعتمد أنه لا بدّ من القِران حقيقةً أو حكمًا، وفي الجوهرة: أن محل النية أول الصلاة ولا يعتبر بقول الكرخي.

567. Mes'ele: İnde'ş-Şâfiʿiyye namâzda niyyetin mahalli hakîkaten iftitâh tekbîrine mukâreneti şart olup inde'l-Hanefî ise hakîkaten veya hükmen ibtidâ-yı salât olmakla namâzdan iʿrâza delâlet eder bir hâl bulunmamak şartıyla niyyetin şurûʿ üzerine tekaddümü câiz ise de muhtâr ve muʿtemed olan baʿde'ş-şurûʿ te'hîri câiz değildir. İbn Vehbân ise niyyetin tahrîmeden te'hîrinin cevâzı hakkında İmâm Kerhî'den menkûle muvâfık ve mezheb-i muʿtemed ve muhtârdan hâric olarak niyyetin tahrîmeden *sübhâneke* tilâvetine kadar ve baʿzıları *eʿûzüye* kadar diğerleri de İmâm Kerhî'nin dediği gibi rükûʿa kadar te'hîrini tecvîz ederek akvâl-i selâseyle beyne'l-meşâyıh ihtilâf vukûʿunu nakl eylemiş ise de cümlesi mes'ele-i ânifede beyân olunan delîle binâen zaʿîf olup muhtâr ve muʿtemed olan hakîkaten veya hükmen şurûʿa mukârin olmasıdır. Onun için *Cevhere*'de Kerhî'nin rükûʿa kadar te'hîrini gayr-ı muʿteber olduğu beyân olunmuştur. Bu husûsta namâzı oruca kıyâs beyân olunduğu vechile mea'l-fârıktır. Zîrâ savmda cevâzı zarûrete mebnî olup namâzda ise zarûret mefkûdedir. **[270]**

---

1 "Dinde güçlük yoktur." (وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ) Hac, 22/78.

Abdest Hakkında Mesnûne Olan Niyyetin Vakti

وأما النية في الوضوء؛ فقال في الجوهرة: إنّ محلّها عند غسل الوجه وينبغي أن تكون في أوّل السنن عند غسل اليدين إلى الرسغين؛ لينال ثواب السنن المتقدّمة على غسل الوجه.

568. Mes'ele: *Cevhere*'nin beyânına göre abdest hakkında نويت رفع الحدث veya نويت الوضوء تقربا إلى الله تعالى[1] diyerek mesnûne olan niyyetin vakti, yüzünü gasl ederken denilmesi ise de لا ثواب إلا بالنية muktezâsınca fiil-i mükellef üzerine sevâbın terettübü niyyete mütevakkıf olup yüzünü yıkamadan akdem gasl-i yed gibi vâkiʿ olan eczâ-yı vudû' üzerine sevâbın husûlü için lâyık olan mesnûn olarak ellerini bileklerine kadar yıkar iken, yaʿnî abdeste niyyetle birlikte başlamaktır.

556. mes'elede beyân olunduğu üzere ibâdete şurûʿda ibtidâ hakîkî ile hükmîden eʿam olup tahâret olarak istincânın abdeste mülhak olmasına nazaran abdeste niyyetle istincâya mukârin olması edâ-yı sünnette duhûlünü iktizâ eder.

Gusül ve Teyemmüm Haklarında Vakt-i Niyyet

وقالوا: الغسل كالوضوء في السنن، وفي التيمم ينوي عند الوضع على الصعيد.

569. Mes'ele: Fukahâ-yı izâmın beyânlarına göre niyyete mukârin olarak edâ-yı sünnet husûsunda gusül abdest gibidir. Binâenaleyh gusülde dahi niyyetin vakti sünen-i sâirenin ibtidâsıdır. Zîrâ 463, 387. mes'elelerde hükm-i niyyeti beyânında ifâde olunduğu üzere niyyet, mâ-i mutlak-ı mutahhir ile alınan abdest ve edilen gusül gibi vesâilde şart olmayarak sünnet olup namâz ve oruç ve zekât emsâli ibâdet-i maksûdelerde icmâʿ-ı ümmet ve ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾[2] âyet-i celîleleriyle şart olarak farz olduğu gibi teyemmüm ile nebîz-i temr ve sü'r-i himâr gibi meşkûku't-tahâre olan sular ile abdest ve gusülde ve bunların ibâdet olmaları için dahi niyyet şart olarak farz olup vakti de sünen-i sâireden akdem olmasıdır. Teyemmüm hakkında dahi âlet-i tahâret olan türâb nefsinde mülevves olup mutahhir olması için ﴿فَتَيَمَّمُوا﴾[3] kavl-i şerîfiyle niyyetle meşrût olan niyyetin vakti ellerini yere vurur iken olmasıdır. **[271]**

---

1 Allahu Teâlâ'ya yaklaşmak için abdest almaya niyet ettim.

2 "Halbuki onlara, ancak dini Allah'a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O'na kulluk etmeleri emredilmişti." Beyyine, 98/5.

3 "Teyemmüm ediniz." Mâide, 5/6.

ولم أر وقت نية الإمامة للثواب وينبغي أن تكون وقت اقتداء أحد به لا قبله، كما أنه ينبغي أن يكون وقت نية الجماعة أوّل صلاة المأموم، وإن كان في أثناء صلاة الإمام هذا للثواب.

570. Mes'ele: 96. mes'elede beyân olunduğu üzere imâm nefsinde münferid olarak kendisine nisâ iktidâ etmedikçe cemâʿat-i ricâle imâmetin sıhhatinde imâmete niyyet şart değil ise de لا ثواب إلا بالنية muktezâsınca husûl-i sevâb için sâir efʿâl-i mükellef gibi imâmete mesnûne olan niyyetin vaktini taʿyîn edeni görmedim ise de lâyık olan her ne kadar esnâ-yı salâtta olsa dahi iktidâ için niyyetin vaktinde lâyık olan namâza başlar iken olduğu gibi imâmete niyyetin vaktinde dahi lâyık olan kendisine bir kimsenin iktidâ ettiği vakit olup ondan akdem olmamasıdır. Lâkin bu vechile beyân imâmeti iktidâya kıyâsen olup hâlbuki imâmeti iktidâya kıyâs mea'l-fârıktır. Zîrâ mes'ele-i mezkûrede beyân olunduğu üzere imâm nefsinde münferid olmakla sıhhatinde niyyetle meşrûta olmadığı hâlde iktidânın sıhhati niyyetiyle meşrûta olduğu gibi mesbûk hakkında muktedînin iktidâsında niyyetin namâzın evveline mukâreneti gayr-i kâbildir. İmâmet ise bunun hilâfınadır. Zîrâ kable'l-iktidâ iktidâ edeceklere namâzın ibtidâsında imâmete niyyet kâbildir.

Binâenaleyh imâma lâyık olan namâza şurûʿ eder iken أنا إمامٌ لِمن تبعنِي[1] diyerek gerek zükûr ve gerek ünâsın her kim iktidâ eder ise imâmete niyyet eylemektir. Zîrâ âsârda vârid olduğu üzere melâike ve tâife-i cinniyyeden kendisinin göremeyeceği kimselerin ibtidâ-yı şurûʿda iktidâları sahîh olmakla imâmet sevâbına nâil olmak için imâmete niyyetin vakti namâza şurûʿun vaktidir. Ammâ nisânın sıhhat-i iktidâlarında 97. mes'elede beyân olunduğu üzere ibtidâ-yı şurûʿda onlara imâmete niyyet lâzım olmakla şurûʿa mukârin olmasıdır.

وأما لصحّة الاقتداء بالإمام؛ قال في فتح القدير: والأفضل أن ينوي الاقتداء عند افتتاح الإمام، فإن نوى حين وقف عالمًا بأنه لم يشرع جاز، وإن نوى ذلك على ظنّ أنه شرع ولم يشرع. اختلف فيه، قيل: لا يجوز.

571. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere gerek imâmet ve gerek iktidâ hakkında niyyet için taʿyîn olunan vakit husûl-i sevâb için olup ammâ sıhhat-i

1 (Kadın erkek) bana uyan kimselerin imamıyım.

iktidâ için niyyetin vakti *Fethü'l-Kadîr*'in beyânına göre efdal olan imâmın namâza şurûʿu hâlinde iktidâya niyyet edilmesidir. Her ne kadar daha imâmın namâza başlamadığını bildiği hâlde mücerred mihrâbda dinlemesi üzere **[272]** niyyet eylemesi de câiz ise de namâza başladı zannıyla kable'ş-şurûʿ iktidâda şek 727. mes'elede beyân olunacağı üzere şurûʿun vukûʿ ve adem-i vukûʿu beyninde tereddüdden ibâret olmakla gayr-i câzim olup sıhhat-i niyyette ise cezm şart olup şartın intifâsı ise meşrûtun intifâsını müstelzimdir. Ammâ imâmın namâza başlamadığını bildiği hâlde kable'ş-şurûʿ iktidâya niyyetin sıhhati, iktidâya niyyetinde câzim olup her ne kadar imâmın namâza şurûʿunda akdem ise de 565. mes'elede beyân olunduğu üzere iʿrâza delâlet eder bir hâl bulunmadıkça vakt-i şurûʿa kadar niyyetin bekâsına binâen nazar-ı şerʿîde imâmın şurûʿ-i zamânına kadar niyyeti müsteshabdır.

Niyyet-i Takarrub ve Kurbet

وأما نيّة التقرّب بصيرورة الماء مستعملًا؛ فوقتها عند الاغتراف.

572. Mes'ele: Suyun müstaʿmel olmasını iktizâ eden kurbete niyyetin vakti takarrub ve tâʿat için abdest niyyetiyle elini suya soktuğu vakittir. Yaʿnî 463, 487, 569. mes'elelerde beyân olunduğu üzere abdest ve gusül gibi vesâilin sıhhatlerinde niyyet şart değil ise de mesnûne olarak ibâdet ve kurbet olmasıyla müsâb olmak için abdest aldığı veya guslettiği suyun müstaʿmel olarak gayr-i mutahhir olmasını îcâb eden niyyet kurbetin vakti "neveytü'l-vudû'a" veya "neveytü refʿa'l-hadesi" diyerek kab veya havuzda ise elini soktuğu vakit ve eğer cârî ise ibtidâ-yı abdest veya gusüldür.

Bahs-i İstiʿmâl

573. Mes'ele: *Redd-i Muhtâr*'ın beyânına göre mâ-i müstaʿmel hakkında; 1- Sebeb-i istiʿmâli, 2- İstiʿmâlin suya vakt-i subûtü, 3- Mâ-i müstaʿmelin sıfatı, 4- Hükmü olmak üzere dört şeyden bahs lâzımdır.

1- Sebeb-i istiʿmâli, sebze ve hubûbât emsâli bir şey tabh edilerek suyun irvâ ve inbât gibi hâssa-i tabîʿasının zevâli.

2- Kurbet ve ibâdet kasdıyla istiʿmâli.

3- Refʿ-i hades.

4- Iskât-ı farz gibi umûr-ı erbaʿadır.

Binâenaleyh taʿâm suları ve gerek niyyetle ve gerek bilâ-niyyet muhdisin abdest aldığı veya guslederek izâle-i hades ettiği sular ve her ne kadar hadesten ve necâsetten tâhir olsa dahi mücerred kurbet niyyetiyle abdest veya gusül veya sünnet niyyetiyle kable't-taʿâm elini gasl eylediği sular veya bir cünübün aʿzâsına isâbet ederek farz-ı gasl sâkıt olan sular gibi **[273]** esbâb-ı erbaʿadan biriyle müstaʿmel olan sular her ne kadar bir rivâyette tâhir olsa bile bi'l-ittifâk gayr-ı mutahhir olarak onunla abdest ve gusül câiz olmaz.

Suya İstiʿmâl Hükmünün Vakt-i Sübûtu

574. Mes'ele: Abdest ve guslün cevâzına mâniʿ olan hükm-i istiʿmâl esbâb-ı erbaʿadan biriyle istiʿmâl olunup aʿzâdan infisâliyle müstaʿmel olup mahallinden infisâl etmedikçe gayr-i müstaʿmeldir. Onun için abdest aʿzâsının birinde kalmış olan kuru mahalli ol uzuvda bulunan su ile ve gusülde cümle aʿzâ uzv-ı vâhid hükmünde olmakla hangi uzvunda olsa dahi kuru kalan mahal diğer uzvunda bulunan su ile ıslatıldığı hâlde abdest ve gusül tamâm olup onunla namâz câiz olur.

Mâ-i Müstaʿmelin Sıfatı

575. Mes'ele: 1139. mes'elede beyân olunacağı üzere Halebî'nin beyânına göre mâ-i müstaʿmelin sıfatı hakkında İmâm-ı Aʿzam hazretlerinden necâset-i galîza ve necâset-i hafîfe veya tâhir-i gayr-ı mutahhir olmasıyla üç rivâyet vâride olup muhtâr olan tâhir-i gayr-i mutahhir olmasıdır. Bu rivâyete göre her ne kadar kendisiyle abdest ve gusül câiz değil ise de elbiseye isâbetle teneccüs eylemez. Ammâ necâset-i galîza olduğuna dirhem mikdârından ziyâdesi ve hafîfe olduğuna göre rubʿundan ziyâdesi cevâz-ı salâta mâniʿdir. Binâenaleyh "ihtirâz lâzımdır" hükmü beyân olunduğu üzere gerek abdest ve gerek guslün adem-i cevâzıdır.

Zekâtın Sıhhatinde Niyyetin Vakti

وأما وقتها في الزكاة؛ فقال في الهداية: ولا يجوز أداء الزكاة إلا بنية مقارنة للأداء أو مقارنة لعزل مقدار ما وجب؛ لأن الزكاة عبادة فكان من شرطها النية.

576. Mes'ele: Sıhhat-i niyyetin zekâtta vakti *Hidâye*'nin beyânına göre zekât, ibâdet-i mâliyyeden olarak sıhhat-i edâsı niyyetle meşrûta olduğundan 127. mes'elede îzâh olunduğu üzere sıhhat-i edâsı ancak ya ehline verir iken hakîkaten edâya veya mikdâr-ı vâcibi malından ayırır iken veya bilâ-niyyet

fukarâya verip de daha elinde iken veya fukarâya vermek üzere tevkîl ettiği kimseye verip de daha elinde iken niyyet gibi hükmen edâya mukârin olacağı vakittir.

والأصل فيها الاقتران إلا أن الدفع يتفرق فاكتفي بوجودها حالة العزل تيسيرًا، كتقديم النية في الصوم، انتهى.

577. Mes'ele: Ânifen beyân olunduğu üzere zekâtın sıhhat-i edâsında şart olarak **[274]** niyyette asıl olan niyyetin hakîkaten edâya mukârin olması ise de teysîrun li'l-ibâd baʿde'l-gurûb ertesi günün orucuna niyyetle edâsı üzerine tekaddümü câiz olduğu gibi zekâtta dahi ehline vermek için malından ayırır iken edâya niyyet ederek tefrîkinde vücûduyla iktifâ ile müteferrikan edâsı câizdir.

Takdîmu'n-Niyyet alâ Edâi'z-Zekât

وقد جوّزوا التقديم على الأداء لكن عند العزل. وهل تجوز بنية متأخرة عن الأداء؟ فقال في شرح المجمع: لو دفعها بلا نية، ثم نوى بعده فإن كان المال قائمًا في يد الفقير، جاز وإلا فلا.

578. Mes'ele: Ânifen beyân olunduğu üzere baʿde'l-iftâr ertesi günün savmına niyyet gibi mikdâr-ı vâcibi tefrîk eder iken edâ-yı zekâta niyyet ederek zekâtın sıhhat-i edâsında şart olan niyyeti edâ üzerine tekaddümünü fukahâ-yı izâm hazerâtı tecvîz eylemişler ise de baʿde'l-edâ edilen niyyetle edânın sıhhatinde ihtilâf olunup *Şerh-i Mecma*ʿın beyânına göre bilâ-niyyet fukarâya veya fukarâya vermek üzere vekîline verip de daha ellerinde iken niyyet ederse hükmen edâya mukârin olmakla câize olup baʿde'l-istihlâk niyyet ederse sıhhat-i edâda şart olan kırân-ı niyyet bulunmadığından câize değildir.

Sadaka-i Fıtırda Vakt-i Niyyet

وأما صدقة الفطر فكالزكاة نيةً ومصرفًا، قالوا: إلا الذمي، فإنه مصرف للفطر دون الزكاة.

579. Mes'ele: Gerek niyyet ve gerek masraf ve mahalliyyet husûsunda sadaka-i fıtır zekât gibi ise de fukahânın beyânlarına göre fakîr olan zimmî müslim-i fakîr gibi vâcibin zimmetten sukûtunda sadaka-i fıtırda ehil ve

mahal olarak ona te'diyesi câiz ise de zekâtın masrafı ﴿ إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ﴾[1] âyet-i celîlesinde taʿdâd buyurulan yedi sınıf müslümâna münhasır olarak zimmîye iʿtâsı câiz olmadığı gibi zekât kudret-i müyessire ile vâcib olarak nisâbın kâmilen telefiyle zimmet-i mükellefden vâcib sâkıt olup sadaka-i fıtr kudret-i mümekkine ile vâcib olarak adem-i sukûtu gibi bazı hükümlerde beynlerinde fark vardır.

580. Mes'ele: İbn Ebî Şeybe'den mürselen menkûl olan (تَصدَّقوا على أهل الأديان كلها)[2] hadîs-i şerîfiyle menzûrât ve keffârât ve nevâfil gibi sadakaları dahi zimmîye vermek câiz ise de ﴿إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ﴾[3] muktezâsınca velev müste'men olsa dahi ehl-i harb **[275]** hadîs-i şerîfin umûmundan müstesnâ olarak ehl-i zimmete mahsûs olmakla harbîlere iʿtâları câiz değildir.

581. Mes'ele: Her ne kadar hadîs-i şerîf-i mezkûr muktezâsı üzere ehl-i edyâna tasaddukla emrin ıtlâkı zekâta dahi şâmil ise de Hazret-i Muʿâz'a hitâben (خذها من أغنيائهم وردها في فقرائهم)[4] muktezâsınca zekâtın masrifi zekâtın edâsıyla mükellef olanların fukarâsı olup gayr-i müslim ise hakk-ı edâda fürûʿla mükellef olmadıklarından zekâtın me'hazinden hâric oldukları gibi masrifinden de hâriclerdir. Lâkin sadakât-ı mezkûrede dahi müftâ bih olan adem-i cevâzlarıyla Ebû Yûsuf'un kavli olmakla musannif-i allâmenin cevâz-ı edâsıyla kavli hilâf-ı fetvâdır.

Savm Hakkında Vakt-i Niyyet

وأما الصوم؛ فلا يخلو إما أن يكون فرضًا أو نفلًا: فإن كان فرضًا فلا يخلو إما أن يكون أداء رمضان أو غيره. فإن كان أداء رمضان جاز بنية متقدمة من غروب الشمس وبمقارنة وهو الأصل، وبمتأخرة عن الشروع إلى ما قبل نصف النهار الشرعي تيسيرًا على الصائمين.

582. Mes'ele: Savm hakkında vakt-i niyyet, savm ya farz veya nefl olarak evvel emirde iki kısım olup farz olan dahi ya edâ-yı savm-ı ramazân veya başkası olup savm-ı edâ-yı ramazân ise 577. mes'elede işâret olunduğu üzere baʿde'l-gurûb ertesi günün edâ-yı savmına niyyet gibi hükmen mukârenete binâen niyyet-i mukaddime ile câiz olduğu gibi, her ne kadar asıl

1 "Sadakalar (zekatlar), ancak fakirler... içindir." Tevbe, 9/60.
2 "Bütün din mensuplarına sadaka veriniz." İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 401, r. 10398.
3 "Allah, sizi ancak, sizinle din konusunda savaşan... dost edinmekten men eder." Mümtehine, 60/9.
4 "Zekatı zenginlerden alın fakirlere verin." Buhârî, "Zekât", 1, r. 1395; Müslim, "Îmân", 29, 31.

olan niyyetin şurûʿ-ı savma hakîkatte mukârin olması ise de vakt-i imsâk vakt-i nevm olarak vakt-i gaflet olmakla inde'l-Hanefî ﴿يُرِيدُ اللهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾[1] muktezâlarınca ehl-i sıyâma teshîl ve teysîr için kaba kuşluk taʿbîr olunan nısf-ı nehâr-i şerʿînin kubeyline kadar te'hîr olunan niyyetle de câizdir.

Nehâr-i şerʿî, vakt-i imsâktan gurûba kadar olan zamândan ve nehâr-i lügavî ile nehâr-i nücûmî tulûʿ-i şemsden gurûba kadar olan zamândan ibâret olarak nihâyetleri iʿtibâriyle müttahid iseler de bidâyetleri iʿtibâriyle muhteliflerdir. Binâenaleyh nısf-ı nehâr-i lugavî ile nısf-ı nehâr-i nücûmî vakt-i zevâldir.

Gayr-ı Ramazân'ın Hükmü

وإن كان غير أداء رمضان من قضاء أو نذر أو كفارة فيجوز بنية متقدمة من غروب الشمس إلى الفجر؛ لأن الأصل القِران، كما في فتاوى قاضيخان. وإن كان نفلًا فكرمضان أداء.

578. Mes'ele: [276] Tutulacak savm-ı farz; savm-ı kazâ ve savm-ı nezr ve savm-ı kefâret gibi edâ-yı ramazânın gayrı ise sıhhatlerinde lâzım olan niyyetin vakti gurûb-ı şemsden tulûʿ-i fecre, yaʿnî vakt-i imsâka kadar olan gece olup sıyâm-ı mezkûre bu vechile leylen vukûʿ bulan niyyetle câiz olur. Zîrâ Kâdîhân'ın *Fetâvâ*'sında beyân olunduğu üzere sıyâm-ı mezkûrenin sıhhatlerinde şart olan niyyette asıl olan hakîkaten şurûʿ-i savma mukârin olmasıdır. Lâkin savm-ı kazâ ile savm-ı kefâretin sıhhatlerinde niyyetin geceden edilmesi şart olmakla geceden bir cüzde vukûʿu lâzım olduğundan niyyetin şurûʿa kırânıyla maksad mukârebetidir. Zîrâ niyyetin gecede vukûʿu tulûʿ-i fecrin kubeylinde olmakla hâsıl olup nefs-i fecirde mukârenetle hâsıl olmaz. Lâkin *Tenvîr*'in beyânına göre edâ-yı savm-ı ramazânla nezr-i muʿayyen ve nefl ancak geceden nısf-ı nehâr-i şerʿiyye kadar niyyetle sahîh olup ekser-i yevmi iʿtibâren nısf-ı nehâr-i şerʿîden mâ baʿde gurûba kadar niyyetle sahîh olmaz, diyerek nezr-i muʿayyen ve nefl ile edâ-yı savm-ı ramazânı vakt-i niyyet husûsunda müsâvî addeylemiş. Bu sûrette savm-ı nâfile veya nezr-i muʿayyen olursa hükümde edâ-yı savm-ı ramazân gibi olmakla niyyet, mütekaddime ve mukârene ve nısf-ı nehâr-i şerʿînin kubeyline kadar müte'ehhire olan niyyetler ile cevâzları lâzım gelir ise de vâcibât-ı sâirede geceden niyyet lâzımdır.

---

1 "Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez." Bakara, 2/185.

Hacda Vakt-i Niyyet

وأما الحج؛ فالنيّة فيه سابقة على الأداء عند الإحرام وهو النية أو ما يقوم مقامها من سوق الهدي فلا يمكن فيه القِران والتأخر؛ لأنه لا تصحّ أفعاله إلا إذا تقدم الإحرام، وهي ركن فيه أو شرط على قولين.

583. Mes'ele: Sıhhat-i hacda şart olan niyyetin vakti mîkâtta ihrâma girer iken olmakla hac üzere mukaddemdir. İhrâm *Lebbeyk Allahumme lebbeyk*… diyerek telbiye veya sevk-i hedy, yaʿnî Harem-i Şerîf'e kurbân olmak üzere deve veya koyun göndermek gibi telbiye makâmına kâim olan nüsük-i hac ile mahzûrât-ı ihrâmı terkle hacca niyyettir.

584. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere hacda vakt-i niyyet vakt-i ihrâm olmakla edâ-yı hac husûsunda niyyetin edâ-yı hacca mukârin veya ondan te'ahhuru kâbil değildir. Zîrâ hacda ihrâm, rükün veya şart olup inde'l-baʿz ibtidâ-i şart intihâ-i rükün olmakla kable'l-ihrâm tavâf ve saʿy ve vukûf ve recm-i şeyâtîn gibi efʿâl-i hacdan hiçbirisi sahîh olmaz.

585. Mes'ele: [277] *Dürer*'den naklen *Tevfîku'l-İlâh*'in beyânına göre hacda ihrâmın şart veya rükün olmasıyla hilâfın semeresi eşhur-i hacdan akdem ihrâmda zâhir olur. Zîrâ şart olduğuna göre takdîm câiz ise de rükün olduğuna göre eczâ-yı mefrûzdan olmakla vakt-i farz üzerine tekaddümü câiz olmaz.

Fâide

هل تصح نية عبادة وهي في عبادة أخرى؟ قال في القنية: نوى في صلاة مكتوبة أو نافلة الصوم تصح نيته ولا تفسد صلاته.

586. Mes'ele: Bir ibâdetin edâsı hâlinde diğerinin edâsına niyyetin sahîha olup olmaması husûsunda *Kunye*'nin beyânına göre gerek farz ve gerek nâfile namâz içinde lisânıyla telaffuz edilmemek şartıyla kalben savma niyyet ve savm ve hac emsâli evkât-ı tavîleyi müştemil olan ibâdât-ı tavîle içinde bi-tarîki'l-evlâ ale'l-ıtlâk niyyeti sahîha olup telaffuz edilmedikçe kalben niyyet sebebiyle namâzı da fâsid olmaz. Eliyle başkasına zekât verir iken kalben başka ibâdetlere niyyetin hükmü de böyledir.

[Sekizincisi: Niyyetin Devam Şartı Olmadığı ve Her Rükündeki Hükmü]

es-Sâmin

[الثامنة:] **في بيان عدم اشتراطها في البقاء وحكمها مع كل ركن.** قالوا: في الصلاة لا تشترط النية في البقاء للحرج، كذا في البناية، فكذا بقية العبادات.

588. Mes'ele: Niyyetin ebhâs-ı aşeresinden sekizinci bahsi ibâdâtın bekâsında niyyetin adem-i iştirâtı ve edâ-yı erkân olan ibâdetin her rekʿatlarında ahkâm-ı niyyetleri beyânında olup *Nihâye* ve bazı nüshada *Binâye*'den naklen fukahânın beyânlarına göre namâzda elzem olan hudûʿ ve huşûʿa mâniʿ olarak mülâhazası mûcib-i harec olmakla nihâyetine kadar bekâsında niyyetin istimrârı şart değildir. İbâdât-ı sâirede dahi hüküm böyledir.

Binâenaleyh sıhhat-i ibâdet için niyyet ibâdetin inʿikâdında şart olup bekâsında şart değildir. Çünkü *Redd-i Muhtâr*'da beyân olunduğuna göre meselâ, namâzın sıhhatinde muʿteber olan şurût üç kısım olup biri niyyet ve tahrîme ve vakit ve hutbe gibi inʿikâdının şartı olup istimrârı şart değildir. Tahâret ve setr-i avret ve istikbâl-i kıble gibi bidâyetine kadar müstemir olarak bekâsının şartı **[278]** olup hangi cüzde fevt olursa sıhhat-i meşrût da fevt olur. Namâza nazaran kırâat gibi tekaddüm veya te'ahhur veya şurûʿa mukârenet şart olmayarak bekâsında şarttır. Zîrâ kırâat takdîren namâzın cümle erkânında bulunarak nefsinde rükün olup bekâsında şart olduğundan velev kaʿde-i ahîrede olsa dahi ümmîyi istihlâf câiz değildir. Zîrâ imâmın kırâati cemâʿate kırâat olarak hükmen cemâʿatin namâzlarında kırâat mevcûdedir.

Her Cüzde Niyyetin Adem-i Lüzûmu

وفي القنية: لا تلزم نية العبادة في كل جزء إنما تلزم في جملة ما يفعله في كل حال.

583. Mes'ele: *Kunye*'nin beyânına göre niyyet meselâ, namâza nisbetle kıyâm ve kırâat ve rükû ve sücûd ve kaʿde-i ahîre gibi ibâdetin mürekkeb olduğu eczâdan her cüzde lâzım olmayıp belki herhalde edâ etmekte olduğu ibâdetin inʿikâdıyla hey'et-i mecmûʿa-ı umûmiyyesinde lâzımdır. Binâenaleyh ibtidâ-yı inʿikâdında niyyet cümlesine kâfîdir.

وفي البناية افتتح المكتوبة، ثم ظن أنها تطوّع فأتمّها على نية التطوّع أجزأته عن المكتوبة

584. Mes'ele: *Binâye*'nin beyânına göre meselâ, salât-ı zuhr ve asr emsâli bir farzın edâsına niyyetle şurûʿ edip de baʿde'l-inʿikâd tetavvuʿ zannıyla ikmâl eylese şurûʿ eylemiş olduğu farz namâzdan kifâyet ederek iʿâdesi lâzım gelmez. Binâenaleyh hükm-i mes'eleden niyyetin şart-ı inʿikâd olup şart-ı bekâ olmadığı müstefâd olur.

ومن الغريب ما في المجتبى: ولا بدّ من نية العبادة وهي التذلل والخضوع على أبلغ الوجوه، ونية الطاعة وهي فعل ما أراد الله منه، ونية القربة وهي طلب الثواب بالمشقة في فعلها وينوي أنه يفعلها مصلحة له في دينه بأن يكون أقرب إلى ما وجب عنده عقلًا من الفعل، وأداء الأمانة وأبعد عما حرم عليه من الظلم وكفران النعمة، ثم هذه النيات من أول الصلاة إلى آخرها خصوصًا عند الانتقال من ركن إلى ركن ولا بدّ من نية العبادة في كل ركن.

585. Mes'ele: Ânifen beyân olunduğu üzere niyyet, ibâdetin inʿikâdında lâzım olup bekâ ve istimrârında lâzım olmadığı hâlde *Müctebâ*'da ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾[1] muktezâsınca *evvelen* ibâdette eblağ-ı vücûh üzere tezellül ve hudûʿdan ibâret olan ibâdete; *sâniyen* Cenâb-ı Hak emir ve irâde buyurarak kendisinden ityân ve edâsını kasd buyurduğu fiil maʿnâsına tâʿate; *sâlisen* edâsında taʿb ve meşakkatle taleb-i sevâb maʿnâsına kurbete; *râbiʿan* emr-i dînde kendisine nefʿ ve fâidesi **[279]** bulunduğu için edâ edip de işlediğine; *hâmisen* ibâdât ve tâʿat gibi efʿâl-i mükellefden ve edâ-yı emânetten olarak aklen kendisine vâcib olan vezâif-i dîniyyeye akreb olduğuna; *sâdisen* zulüm ve küfrân-ı niʿmet gibi kendisine harâm şeylerden ebʿad olduğuna niyyet lâzım olup; *sâbiʿan* beyân olunan umûr-i sitteye baʿde'n-niyyet niyyât-ı mezkûrenin cümlesi de namâzın ibtidâsından intihâsına kadar menvînin mürekkeb olduğu erkân ve eczâsından her rükün ve cüz'ünden müstemir olarak bekâsıyla berâber bir rükünden diğer rükne intikâlinde lüzûmu; *sâminen* her rükünde ibâdete niyyetin lüzûmuyla kavl-i eğrab mesâildendir.

Zîrâ ânifen beyân olunduğu üzere gerek namâz ve gerek başkası menvînin sıhhatinde şart olan niyyet, ibtidâ-yı şurûʿda inʿikâdında lâzım olup, bekâ ve istimrârında lâzım olmadığından gerek mütûn ve gerek şurûh ve havâşî, ondan başka hiçbir kütüb-i fıkhiyyede beyân olunmadığı gibi beyân olunduğu vechile umûr-i semâniyenin namâzda mülâhazası şart-ı evvel ve ehem olan hudûʿ ve huşûʿyu muhill olmakla mütenâkızdır.

1 "Ancak sana kulluk eder ve ancak senden yardım isteriz." Fâtiha, 1/5.

Niyyât-ı Mezkûrede Hükm-i Nevâfil

والنفل كالفرض فيها إلا في وجه واحد وهو أن ينوي في النوافل أنها لطف في الفرائض وتسهيل لها.

586. Mes'ele: Beyân olunan umûr-i semâniyeye niyyetin lüzûmu husûsunda nevâfil-i ibâdât farzlar gibi olup onlardan başka nevâfilde إنَّ النوافل جواب الفرائض[1] muktezâsınca 400. mes'elede beyân olunduğu üzere kable'l-ferâiz meşrûʿ buyurulanlar terk-i ferâiz husûsunda şeytanın tamaʿ ve tasallutunu katʿ ve baʿde'l-ferâiz meşrûʿ buyurulan nevâfilde hasbe'l-beşeriyye terk-i vâcibât veya irtikâb-ı menâhî sebebiyle ferâiz, ibâdete târî olan noksânları cebr ve ikmâl ile ıskât-ı vâcibâtta teshîl için inâyet ve ihsân buyurulmuş bir lütf-i İlâhî olduğuna da niyyet eder, diyerek umûr-i semâniyeye tâsiʿa ilhâk ederek menviyyâtı dokuza iblâğ ile mesâil-i garîbeyi hatmeylemiş.

Tahkîk-i Makâm

والحاصل؛ أن المذهب المعتمد أن العبادة التي هي ذات أفعال يكتفي بالنيّة في أولها، ولا يحتاج إليها في كل فعل اكتفاء بانسحابها عليها إلا إذا نوى ببعض الأفعال غير ما وضع له، قالوا: لو طاف طالبًا لغريم لا يجزيه، ولو وقف كذلك بعرفات أجزأه، وقدّمناه.

587. Mes'ele: [280] Bu bâbda hulâsa-i kelâm mezheb-i muʿtemed namâz gibi erkân-ı adîdeden mürekkeb olan ibâdâtın ibtidâ-yı inʿikâdında niyyet sıhhatinde kâfiye olup bidâyetinden nihâyesine kadar niyyet-i mezkûrenin insihâb ve sirâyetine binâen *Müctebâ*'nın dediği gibi her cüz'ünde niyyetin bekâ ve istimrârında niyyât-ı adîdeye muhtâc değildir. Lâkin 118. mes'elede beyân olunduğu üzere fukahânın beyânlarına göre haccın eczâ ve erkânından bulunan tavâfla medyûnu taleb veya düşmandan firâr gibi mevzûʿ ve meşrûʿun lehin gayrı baʿzı efʿâl kasd olunursa erkân-ı mezkûrenin sıhhatinde gayr-ı kâfî olmakla niyyete muhtâc olur. Zîrâ fukahânın beyânlarına göre böyle taleb garîm veya düşmandan firâr kasdıyla vâkiʿ olan tavâf, gerek erkân-ı hacdan olarak farz olan tavâf-ı ziyâret ve gerekse vâcib ve sünnet olan tavâf-ı kudûm ve tavâf-ı vedâʿdan kifâyet eylemezler ise de Arafât'ta vukûftan maksad her ne garazla olur ise olsun müddeti zarfında velev bir lahza bulunmaktan ibâret olmakla gerek tâliben ve gerekse hâriben

1 Nâfile namazlar farz namâzların cevaplarıdır.

bulunması erkân-ı asliyyeden olarak farz olan vakfenin sıhhatiyle zimmetten vâcibin sukûtunda kâfîdir.

Beyân olunduğu vechile Tavâfla Vakfe Beynlerinde Fark

والفرق بينهما أن الطواف عهد قربة مستقلة بخلاف الوقوف، وفرّق الزيلعي بينهما بفرق آخر: وهو أن النية عند الإحرام تضمنت جميع ما يفعل في الإحرام فلا يحتاج إلى تجديد النية، والطواف يقع بعد التحلل، وفي الإحرام من وجه فاشترط فيه أصل النية لا تعيين الجهة، انتهى.

588. Mes'ele: 519. mes'elede beyân olunduğu üzere kasd-ı mezkûr ile edilen tavâf, ıskât-ı vâcibede kâfî olmayıp erkân-ı asliyyeden olan vukûfun kifâyesi beyninde fark beyân olunduğu vechile, tavâfta her ne kadar vukûf gibi erkân-ı hacdan ise de lâkin tavâf min-vechin kurbet-i müstakille olarak meşrûʿ buyurulduğundan âfâkîler için nâfile namâzdan efdal olarak kendisiyle taʿabbüd ve teneffül olunmakla öyle başkasını taleb veya ondan firâr gibi meşrûʿun lehin gayrı bir şey kasd olunursa ıskât-ı vâcibede niyyet-i mahsûsa lâzımdır. Ammâ Arafât'ta vukûf böyle maksûdun bizzât olarak meşrûʿ kılınmış kurbet-i müstakille olmayıp belki kurbet-i hacdan cüz-i mahsûs olarak her ne hâlde olursa velev bir lahza vücûdu kâfî olup kendisiyle müstakillen teneffül ve taʿabbüd olunmaz. **[281]**

589. Mes'ele: İmâm Zeylaʿî hükm-i mezkûrde tavâfla vukûf beynini farkta hîn-i ihrâmda hacca niyyet, hâl-i ihrâmda vukûʿ bulacak bi'l-cümle menâsik-i haccı mütezammin olarak tecdîd-i niyyete muhtâc olmazlar ise de tavâf-ı vedâʿda olduğu gibi ihrâmdan baʿde'l-hurûc vâkiʿ olan tavâf-ı nevâfil hâric ihrâmda vâkiʿ olarak tekrâr tecdîd-i niyyete muhtâc olurlar. Zîrâ huccâc-ı müslimîn edâ-yı hacla ihrâmdan çıktıktan sonra Mekke-i Mükerreme'de bulundukça tavâf-ı nâfile namâzdan efdal olmakla nâfile namâz bedelinde ettikleri nâfile tavâflar Mekke'den mufârakatla beyt-i muʿazzama vedâʿ için edilen tavâf-ı vedâʿ nâfile namâzdan efdal olarak ibâdet olmakla sıhhatlerinde asıl niyyetle meşrûta olup tavâf-ı kudûm ve tavâf-ı ziyâret ve tavâf-ı vedâʿ gibi cihet-i meşrûʿiyyetlerini taʿyîn lâzım değildir.

وقالوا: لو طاف بنية التطوع في أيام النحر وقع عن الفرض، ولو طاف بعد ما حلّ النفر ونوى التطوع أجزأه عن الصدر، كما في فتح القدير وهو مبني على أن نية العبادة تنسحب على أركانها واستفيد منه أن نية التطوع في بعض الأركان لا تبطله.

590. Mes'ele: Fukahâ-yı izâmdan naklen *Fethü'l-Kadîr*'in beyânına göre ânifen işâret olunduğu üzere tavâfların sıhhatlerinde asl-ı niyyet lâzım olup kudûm ve ziyâret-i vedâʿ gibi cihet-i meşrûʿiyyetlerini taʿyîn lâzım olmadığından 462. mes'elede beyân olunduğu üzere eyyâm-ı nahrda tetavvuʿ niyyetiyle edilen tavâf, farz olan tavâf-ı ziyâretten vâkiʿ olarak zimmetten farz sâkıt olduğu gibi âfâkîlere göre îfâ-yı hacla ihrâmdan çıkarak baʿde'l-hil nâfile olarak etmiş oldukları tavâfta memleketlerine avdet eder iken hîn-i mufârakatlarında edecekleri tavâf-ı vedâʿdan kifâyet eder. İşte böyle nâfile ve tetavvuʿ niyyetiyle edilen ibâdetlerin farz veya vâcib olarak edâsı lâzım olan ibâdete kifâyesiyle onların zimmet-i mükellefden sukûtları sıhhatlerine şart olarak ibâdetlere edilen niyyetlerin eczâlarından bulunan erkânlarına sirâyetle insihâbına mebnîdir. Binâenaleyh bazı erkân-ı ibâdette tetavvuʿa niyyetin ondan mürekkeb olan asıl amel ve ibâdeti ibtâl etmeyerek zimmet-i mükellefden sukût edeceği hükm-i mezkûrden müstefâd olur.

وفي القنية: وإن تعمد أن لا ينوي العبادة ببعض ما يفعله من الصلاة لا يستحق الثواب، ثم إن كان ذلك فعلًا لا تتم العبادة بدونه فسدت، وإلا فلا، وقد أساء.

591. Mes'ele: *Kunye*'nin beyânına göre namâzdan edâ ettiği bazı erkân-ı salâtla ibâdete adem-i niyyete kasd eylese لا ثواب إلا بالنية muktezâsı üzere musallî ol rükünlerde sevâba **[282]** müstahik olmaz ve kendisiyle ibâdet kasd etmediği rükn-i rükûʿ ve sücûd gibi ibâdetin itmâmı kendilerin edâsına mütevakkıf olarak onların dûnunda tamâm olmayacağı rükünden ise namâz fâsid olup tesbîh ve tekbîr-i intikâlât gibi erkân-ı mefrûzadan olan efʿâl-i salâttan değil ise adem-i niyyetle ibâdet, fâside olmaz ise de mesnûn olduklarından isâ'et edilmiş olur.

[Dokuzuncusu: Niyyetin Mahalli]

el-Bahsü't-Tâsiʿ: fî Mahalli'n-Niyyet

محلها القلب في كل موضع وقدّمنا حقيقتها؛ وهنا أصلان: الأوّل: لا يكفي التلفّظ باللسان دونه. وفي القنية والمجتبى: ومن لا يقدر أن يحضر قلبه لينوي بقلبه أو يشك في النية يكفيه التلفظ بلسانه؛ لأنه ﴿لا يكلّف الله نفسًا إلا وُسعها﴾.

592. Mes'ele: Niyyetin ebhâs-ı aşeresinden dokuzuncu bahis mahallini taʿyîn beyânında olup gerek ibâdât ve gerek sâirede sıhhatleri niyyetle

meşrûta bulunan bi'l-cümle efʿâl-i mükellefte niyyetin mevziʿ ve mahalli kalb-i mükellef olmakla husûlünde mücerred lisânla tekellüm ve telaffuzu kâfî değildir. Zîrâ 343. mes'elede beyân olunduğu üzere hakîkat-i niyyet ihdâs-i fiilde Cenâb-ı Hakk'a tâʿat ve takarrub kasdından ibâret olup kasd ise ancak kalbin celb-i menfaʿat ve defʿ-i mazarrat cânibine teveccühünden ibâret olmakla mahall-i hakîkatinden müstefâd olacağı cihetle وقدمنا حقيقتها kavliyle taʿyîn-i mahallini beyânını hakîkatine ihâle ile işâret ediyor. *Fetâvâ-yı Sirâciyye*'den naklen Hamevî'nin beyânına göre musannif-i allâmenin dahi 633. mes'elede beyân edeceği vechile nezr, vakıf, vasiyyet, iʿtikâfın îcâbında kalben niyyet kifâyet etmeyerek lisânen telaffuza muhtâc olmakla niyyetin mahalli bulunan mevâziʿ-i mezkûreden istisnâ edilir. Lisânıyla telaffuz edilmedikçe kalben bir şeyin bir cihete vakfı veya vasiyyeti ve kezâ zevcesinin talâkını ve köle ve câriyesinin ıtklarını niyyetle hiçbirisi hâsıl olmayacaklarından istisnânın mes'ele-i mezkûreye inhisârı yoktur.

593. Mes'ele: Niyyetle sıhhatleri meşrûta olan her mahalde niyyetin mahalli kalb olduğunu isbât makâmında iki asıl olup onlardan biri, bi-dûni'l-kalb mücerred lisânen telaffuzla niyyet-i matlûbe sahîha olmayacağından meşrût olan ibâdetin sıhhatinde mücerred telaffuzun adem-i kifâyesidir. Şu kadar var ki ﴿لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾[1] muktezâsınca tâʿat bi-kadri't-tâkat meşrûʿa olmakla *Kunye* ve *Müctebâ*'nın beyânlarına göre gumûm ve humûmun hücûmuyla kalbini istîlâ ederek kalbiyle niyyetin ihzârından âciz olanlar veya galebe-i gafletle niyyetinde şek edenler haklarında bi-dûni'l-kalb **[283]** mücerred lisânıyla tekellüm ve telaffuz sıhhat-i ibâdetlerinde kifâyet edeceğinden 528. mes'elede beyân olunduğu üzere meselâ, salât-ı zuhr veya asr gibi farzlardan birine niyyetle şurûʿ edip de emr-i ticâret veya tetkîk-i mesâil husûsunda fikr ve mülâhazaya dalarak şu hâlde itmâm eylemiş olduğu namâzı sahîh olarak zimmetten vâcib sâkıt olmakla bu misillü mahallerde mücerred lisânla niyyeti telaffuz kalben niyyet makâmına kâim olur.

ثم قال فيها: ولا يؤاخذ بالنية حال سهوه؛ لأن ما يفعله من الصلاة فيما يسهو معفوّ عنه، وصلاته مجزئة وإن لم يستحق بها ثوابًا، انتهى.

594. Mes'ele: Yine *Kunye*'de hasbe'l-maʿziret mücerred lisânla telaffuzun kalben niyyet makâmına kıyâmını beyân için hâl-i aczde ve hâl-i şekte

---

1 "Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar." Bakara, 2/286.

lisânen niyyetle ibâdetin sıhhatinde mücerred telaffuzla iktifânın sıhhatini baʿde'l-beyân buyurur ki niyyetle namâza baʿde'ş-şurûʿ ânifen beyân olunduğu üzere fikr ve mülâhazaya dalarak namâzda niyyetten sehv hâlinde niyyetle muâheze olunmaz. Zîrâ namâzın farzlarından biri terk olunmadıkça sıhhatiyle zimmetten sukûtunda sehven terk-i vâcib ve irtikâb-ı mekârihe gibi işlemiş olduğu kusur maʿfûvun anh olup her ne kadar kalben hakîkat-i niyyete mukârin olmadığından hâl-i sehvde edâ olunan rükünlerde sevâba müstahik olmaz ise de bidâyeten niyyetin vücûduna binâen ıskât-ı vâcibde kifâyet edip secde-i sehv ve nevâfil-i sâire ile noksânı da cebr ve ikmâl olunur.

Fürûʿ

ومن فروع هذا الأصل: أنه لو اختلف اللسان والقلب فالمعتبر ما في القلب.

595. Mes'ele: Bi-dûni'l-kalb mücerred lisânla telaffuzun sıhhat-i ibâdette adem-i kifâyesi aslının ferʿlerinden biri, bir kimse meselâ kalben salât-ı zuhra niyyet edip lisânen salât-ı asrı telaffuz ederek lisânı kalbine muhâlif olsa, asâletine binâen iʿtibâr kalben menvîye olarak kılmış olduğu namâz salât-ı zuhrdan sahîh olur. Kalben hacca, lisânen umreye veya bi'l-aks niyyetlerin hükümleri de böyledir.

وخرج عن هذا الأصل: اليمين. فلو سبق لسانه إلى لفظ اليمين بلا قصد انعقدت الكفارة أو قصد الحلف على شيء فسبق لسانه إلى غيره، هذا في اليمين بالله تعالى. وأما في الطلاق والعتاق فيقع قضاءً لا ديانةً.

596. Mes'ele: Lisânen telaffuzun kalben kasda muhâlefeti hâlinde iʿtibârın kasd-ı kalbîye olması asıldan yemîn billâh müstesnâ olarak iʿtibâr telaffuza olup kasd-ı kalbîye değildir. Zîrâ yemîn elfâza mebnîdir. Binâenaleyh kalben, meselâ [**284**] "Bir su ver." demesini kasd edip de bilâ-kasd "Vallâhi lâ eşrabu" diyerek lisânına yemîn billâh sebkat eylese yemîn münʿakide olarak suyu içer ise kefâret lâzım gelip suyu istemekle lâzım gelmez. Zîrâ 267. mes'elede beyân olunduğu üzere yemîn billâh inʿikâdda niyyete muhtâc olmayarak gerek amden ve gerek sehven veya hatâen veya kerhen olsa dahi münʿakide olacağı gibi bu vechile de hânis olarak kefâret îcâb eder.

597. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere, asl-ı mezkûrden istisnâ yemîn billâha mahsûs olup zevcesine hitâben meselâ, kalben "Sen kadınsın." demek kasdıyla lisânına "enti tâlik" ve köle ve câriyesine hitâben kalben "Sen insânsın." demeyi kasd edip de lisânına "Sen hürsün." demek gibi kasd-ı kalbîye muhâlif olarak kayd-ı nikâhın izâlesinde sarîh olan tâlik ve kayd-ı rakabenin izâlesinde "hür" lafızları sebkat eylese elfâz-ı sarîha hükm-i şerʿî-lerinin sübûtunda niyyete muhtâc olmadıklarından her ne kadar kasd-ı kalbîye iʿtibâren diyâneten talâk ve ıtâk vâkiʿ olmazlar ise de kazâen vâkiʿ olurlar. Zîrâ her ne kadar bir işten maksad ne ise hüküm ona göre ise de velâkin 247. mes'elede beyân olunduğu üzere kasd-ı kalbî gibi umûr-ı bâtınede hüküm, delîl zâhire göre verileceğinden talâk ve itâkın vukûʿlarıyla hükm olunur. Binâenaleyh diyâneten asl-ı mezkûrde dâhiller ise de kazâen hâriclerdir.

ومن فروعه: لو قصد بلفظ غير معناه الشرعي، وإنما قصد معنى آخر كلفظ الطلاق، إذا أراد به الطلاق عن وثاق لم يقبل قضاء ويديّن.

598. Mes'ele: Bi-dûni'l-kalb mücerred lisânla telaffuzun sıhhat-i hükümde adem-i kifâyesi aslının ferʿlerinden biri dahi ıstılâh-ı şerʿde kayd-ı nikâhın refʿ ve izâlesine mevzûʿ olan talâk lafzını bir şeyin bağını çözmek maʿnâsına kayd-ı hissînin izâlesinde istiʿmâl gibi elfâz-ı şerʿîden biriyle maʿnâ-yı şerʿîsinin gayrı hakîkaten veya mecâzen müstaʿmel olduğu bir maʿnâyı kasd olup "bağdan çözülmek" maʿnâsına, kayd-ı hissînin izâlesi maʿnâsını kasd ederek zevcesine hitâben "enti tâlik" dese *tâlik* lafzı lügaten kayd-ı hissînin ve şerʿan zevceyi boşamak maʿnâsına kayd-ı nikâhın izâlesine mevzûʿ olarak şerʿa nazaran kayd-ı hissînin izâlesinde mecâz olarak müstaʿmel olmakla, şerʿa nazaran lisânıyla telaffuzu kasd-ı kalbîye muhâlif olmakla her ne kadar şerʿan kasd-ı kalbî iʿtibâren diyâneten tasdîk olunarak talâkın adem-i vukûʿuyla hükm olunmakla asl-ı mezkûrden müstesna olur, ammâ أنت طالق deyip de bir amelden talâk maʿnâsını **[285]** kasd gibi gerek hakîkaten ve gerek mecâzen lafz-ı mezkûrun istiʿmâl olunmadığı bir maʿnâ kasd olunur ise Zeylaʿî'den naklen *Tahkîku'l-Bâhir*'in beyânına göre ne kazâ ve ne de diyâneten tasdîk olunmayarak kazâen ve diyâneten talâkın vukûʿuyla hükm olunur.

وفي الخانية: قال لعبده: «أنت حر»، وقال: قصدتُ به عن عمل، كذا لم يصدق قضاء. وقد حكي في البسيط: أن بعض الوُعّاظ طلب من الحاضرين شيئًا فلم يعطوه، فقال متضجرًا منهم: طلقتكم ثلاثًا، وكانت زوجته فيهم وهو لا يعلم، فأفتى إمام الحرمين بوقوع الطلاق على زوجته. قال الغزالي:» وفي القلب شيء منه» انتهى.

599. Mes'ele: Bi-dûni'l-kasdi'l-kalbî mücerred lisânla telaffuzun sıhhat-i hükümde adem-i kifâyesi aslından hâric olan mesâilden biri dahi *Hâniyye*'nin beyânına göre kölesine hitâben أنت حر deyip de "Fülân işten hürriyyet kasd ettim." dese, zevcesine hitâben أنت طالق deyip de "Kayd-ı visâkdan talâka niyyet ettim." dediği gibi her ne kadar lafzın muhtemeli olarak diyâneten tasdîk olunur ise de kazâen tasdîk olunmayarak lisânla telaffuz iʿtibâr olunup kasd-ı kalbî iʿtibâr olunmadığından kasd-ı kalbîye muhâlif olduğu hâlde telaffuza adem-i iʿtibâr aslından hâriclerdir. Nitekim *Basît*'ten hikâye olunduğuna göre vâizlerden biri hâzır olan cemâʿatten matlûbuna nâil olamadığından öfke ile cemâʿate hitâben "Cümlenizi üç talâk boşadım." deyip hâlbuki haberi yok iken zevcesi de cemâʿatte hâzıra olarak hitâbın şumûlüne binâen, İmâmü'l-Haremeyn mezbûrenin üç talâk boş olmasıyla fetvâ vermiş. Mezbûrenin talâkı vâizin maksûdu olmadığından asl-ı mezkûrun muktezâsı onun adem-i talâkı ise de velâkin kayd-ı nikâhın izâlesinde talâk ve kayd-ı rıkkıyyetin izâlesinde *ıtk* ve *hürriyyet* lafızları elfâz-ı sarîhadan olup elfâz-ı sarîha ise 244. mes'elede beyân olunduğu üzere hükm-i şerʿîlerini isbâtta kalben kasd ve niyyete muhtâce değillerdir. Binâenaleyh hükm-i mes'ele asl-ı mezkûre muhâlif olmakla ondan müstesnâ olması lâzım gelir.

600. Mes'ele: Hamevî'nin bu makâmda beyânına göre İmâmü'l-Haremeyn biri Hanefî diğeri Şâfiʿî olarak ekâbir-i ulemâdan iki zâtın lakabı olup Hanefî olan Kâdî Cürcânî Ebu'l-Muzaffer Yûsuf ve Şâfiʿî olan mütekellimînden Ebu'l-Meâlî Abdülmelik'tir.

Bu makâmda talâk-ı selâse ile fetvâ veren hangisi olduğu gayr-ı muʿayyen ise de iftâsını **[286]** İmâm Gazzâlî hazretlerinin kavilleriyle mukâbele karînesiyle zâhir olan Ebu'l-Meâlî Abdülmelik eş-Şâfiʿî olmasıdır.

601. Mes'ele: İmâm Gazzâlî hazretleri vâiz-i mezkûrun zevcesi hakkında üç talâk boş olmakla iftâsından "Kalbim kâniʿ değil." buyurmuş. Adem-i kanâʿatin vechi, mes'ele-i âtiyeden zâhir olur.

قلت: يتخرج على ما في فتاوى قاضيخان من العتق، قال رجل: عبيد أهل بلخ أحرار، أو قال: عبيد أهل بغداد أحرار ولم ينو عبده وهو من أهل بلخ أو بغداد، أو قال: كل عبيد أهل بغداد أحرار، أو قال: كل عبد في الأرض أو قال: كل عبد في الدنيا. قال أبو يوسف: لا يعتق عبده. وقال محمد: يعتق. وعلى هذا الخلاف الطلاق وبقول أبي يوسف أخذ عِصام بن يوسف، وبقول محمد أخذ شدّاد. والفتوى على قول أبي يوسف رحمه الله تعالى.

602. Mes'ele: Musannif-i allâme İmâmü'l-Haremeyn'in vâizin zevcesi hakkında talâk-ı selâse ile vermiş olduğu fetvâyı kabûlde İmâm Gazzâlî'nin tereddüdünün vechine işâretle buyurur ki, hükm-i mes'ele Kâdîhân'ın *Fetâvâ*'sında beyân olunan ıtk mes'elesi üzerine tahrîc olunur. Zîrâ hükm-i mes'eleyi beyânda Ebû Yûsuf ıtkın adem-i vukû'una, İmâm Muhammed vukû'una kâil olarak ihtilâfî olup her ne kadar İmâm Muhammed'in vukû'-i ıtkla kavline kıyâsen mezbûre hakkında İmâmü'l-Haremeynin talâk-ı selâse ile iftâsı muvâfık-ı mezheb ise de Ebû Yûsuf hazretlerinin adem-i ıtkla kavline göre gayr-ı muvâfık olup hâlbuki fetvâ adem-i ıtkla Ebû Yûsuf'un kavline olmakla İmâm Gazzâlî hazretlerinin teredüdünü dâî olmuştur.

603. Mes'ele: Kâdîhân'da beyân olunan ıtk mes'elesi de ehl-i Belh'ten bulunan bir kimse عبيدُ أهلِ بغداد أحرارٌ deyip kendi kölesini kasd eylemese veyâhûd كل عبيد أهلِ بلخِ veya عبيد كل أهل بغداد أحرارٌ veya كل عبد في الأرض veya كل عبيد في الدنيا أحرار deyip de kendi kölesini kasd eylemese her ne kadar cümlesinde lafız kendi kölesine şâmil ise de Ebû Yûsuf hazretleri asl-ı mezkûre binâen kendi kölesi kasd olunmadığından kasd-ı kalbî bulunmayarak sıhhat-i hükümde mücerred telaffuzun adem-i kifâyesine binâen adem-i ıtka kâil olup İmâm Muhammed hazretleri ise lafzın kendi kölesine de şumûlüne binâen kendi kölesinin ıtkıyla hükmederek hükm-i mes'ele ihtilâfî olup vâizin zevcesi hakkında talâk-ı selâse mes'elesi de bu ihtilâf üzere olup müftâ bih olarak Ebû Yûsuf'un adem-i ıtkla kavl-i üzere **[287]** mezbûrenin adem-i talâkı ve İmâm Muhammed'in vukû'-i ıtkla kavli üzere talâk-ı selâsenin vukû'uyla hüküm lâzım gelir ise de mesâil-i mezkûrede fetvâ, adem-i vukû' ile Ebû Yûsuf'un kavli üzere olmakla İmâm Gazzâlî hazretlerinin fetvâ-yı mezkûru kabûlde tereddüdünü îcâb eylemiştir.

Menşe-i Hilâf

604. Mes'ele: Ebû Yûsuf hazretlerine göre hükm-i mesâilde iʿtibâr, husûs-i garaza olup umûm-i nazm ve şumûl-i lafza değildir. Binâenaleyh kâil-i mezkûrun kendi köleleri âzâd olmayacağı gibi vâiz-i mezbûrun zevcesi de boş olmaz. Zîrâ kâil-i mezkûrun kelâm-ı mezbûrdan maksadı kendi kölelerinin tahrîr'de adem-i duhûlü olduğunda şek ve şübhe olmadığı gibi vâiz-i mezkûrun da talâk-ı selâse ile meclisinde bulunanları tatlîkten maksadı kendi zevcesinden başkası olduğu cây-ı tereddüd olmadığından zevcesinin adem-i talâkı lâzım gelir. Ammâ İmâm Muhammed'e göre isbât-ı hükümde iʿtibâr, lafız ve nazmın umûmuna olup garaz ve sebebin husûsuna olmadığından her ne kadar mesâil-i ıtkda kâil-i mezkûr kendi kölesini ve mes'ele-i talâkta vâiz-i mezkûr kendi zevcesini kasd eylememiş olsalar dahi kelâmlarının onlara şümûlüne binâen mesâil-i ıtkta kendi köleleri âzâd olacakları gibi mes'ele-i talâkta dahi mezbûrenin talâkı zarûrî olarak İmâmü'l-Haremeynin fetvâsı, İmâm Muhammed'in usûlüne muvâfık ise de asl-ı mezkûre binâen gerek talâk ve gerek ıtk mesâilinde fetvâ adem-i vukûʿlarıyla Ebû Yûsuf'un kavlinedir. Onun için İmâm Gazzâlî hazretleri İmâmü'l-Haremeynin talâk-ı selâsenin vukûʿuyla fetvâsını kabûlde tereddüd göstermiştir.

ولو قال: كل عبد في هذه السكة وعبده في السكة أو قال كل عبد في المسجد الجامع حر وهو فيه، فهو على هذا الخلاف.

605. Mes'ele: Bir kimse "Şu sokakta bulunan her köle hürdür." deyip de kendi kölesi de o sokakta bulunsa veya "Mescid-i câmiʿde bulunan her köle âzâd olsun." deyip de kendi kölesi de mescid-i mezkûrde bulunsa Ebû Yûsuf'a göre kasd ve garazın husûsunu iʿtibâra binâen kendi kölesine teʿalluk etmeyeceği cihetle kendi köleleri âzâd olmaz ise de İmâm Muhammed'e göre kelâmın şümûl ve umûmuna binâen ıtkıyla hükm olunarak fetvâ adem-i ıtkla Ebû Yûsuf'un kavli üzere olması lâzım gelir. **[288]**

ولو قال: كل عبد في هذه الدار حر وعبيده فيها يعتق عبده في قولهم جميعا.

606. Mes'ele: "Şu dârda bulunan her köle âzâd olsun." deyip de kendi köleleri de o dârda bulunsalar bi'l-ittifâk cümlesi âzâd olur.

لو قال: ولد آدم كلهم أحرار، لا يعتق عبيده في قولهم، انتهى. فمقتضاه أن الواعظ إن كان في دار طلقت، وإن كان في الجامع أو السكة فعلى الخلاف.

607. Mes'ele: "Veled-i Adem'in cümlesi âzâd olsun." demekle bi'l-ittifâk kâilin köleleri âzâd olmaz. *Fetâvâ Kâdîhân*'dan menkûl olan mesâil bunlardan ibâret olup muktezâları vâiz-i mezkûr kelâm-ı mezbûru bir dârda söylemiş olsa idi bi'l-ittifâk zevcesi talâk-ı selâse ile mutallaka olup sokakta veya câmide söylemesiyle talâkın vukûʿu beyne'l-İmâmeyn iʿtâkda cereyân eden ihtilâf üzere olarak fetvâ adem-i talâkla Ebû Yûsuf'un kavli üzere olup kelâmın şumûlüne binâen İmâm Muhammed'in talâkla hükmü üzerine değildir.

والأولى تخريجها على مسألة اليمين، لو حلف لا يكلّم زيدًا فسلّم على جماعة هو فيهم، قالوا: حنث. وإن نواهم دونه دُيِّن ديانةً لا قضاءً، انتهى. فعند عدم نية الواعظ يقع الطلاق عليها، فإن في مسألة اليمين لا فرق بين كونه يعلم أن زيدًا فيهم أو لا.

608. Mes'ele: Evlâ olan vâiz-i mezkûrun talâkı mes'elesini, "Zeyd'e söylemeyeceğim." diye yemîn edip de Zeyd'in içlerinde bulunduğu cemâʿate selâm verse hânis olup selâmıyla Zeyd'den başkasını kasd ederse diyâneten kasdı tasdîk olunarak adem-i hinsi ve kazâen kabûl olunmayarak hânis olmasıyla akvâl-i fukahâ üzerine tahrîc ve tefrîʿ olunmasıdır.

Binâenaleyh vâiz-i mezkûr cemâʿate hitâben طلقتكم ثلاثا kavliyle zevcesinden başkasını kasd ve niyyet eylememiş ise zevcesi talâk-ı selâse ile boş olup ondan başkasını kasd ederek söylemiş ise diyâneten tasdîk olunur ise de kazâen tasdîk olunmayarak zevcesi hâkime mürâcaʿat ederse üç talâk boş olmasıyla hükmeder.

609. Mes'ele: Vâizin talâk mes'elesini yemîn-i mezkûr üzerine tahrîc-i tefrîʿin vech-i evleviyyeti yemîn mes'elesinde hinsin vukûʿunda hâlife göre Zeyd'in cemâʿat içinde bulunduğunun maʿlûm olup olmaması müsâvî olarak adem-i farka mebnîdir. Binâenaleyh zevcesinin cemâʿat içinde bulunduğuna vâizin adem-i ilmi, talâkın vukûʿuna mâniʿ olmayarak ondan başkasını kasd ettiğini iddiʿâ ederse diyâneten tasdîk olunur ise de hilâf-ı zâhir olmakla kazâen tasdîk olunmaz. **[289]**

وتتفرع على هذا فروع: لو قال لها: يا طالق وهو اسمها ولم يقصد الطلاق، قالوا: لا يقع. كيا حر وهو اسمه، كما في الخانية.

610. Mes'ele: Sübût-i hükümde kasd-ı kalbîye muhâlif olan telaffuza adem-i iʿtibâr aslı üzerine birçok fürûʿ-i cüz'iyye teferruʿ ve terettüb edip onlardan birisi *Hâniyye*'nin beyânına göre kayd-ı rıkkıyyetin izâlesi kasd olunmayıp belki zât-ı müsemmânın ikbâl ve teveccühünü taleb kasdıyla ismi hür olan kölesine hitâben "Ya Hür!" diye nidâ ile kasd-ı kalbî bulunmadığından köle âzâd olmadığı gibi îkâʿ-ı talâk kasd olunmayarak ismi "tâlik" olan zevcesine hitâben "Ya Tâlik!" diyerek nidâ edip çağırmakla zevcesi de boş olmaz.

وفرق المحبوبي في التلقيح بين الطلاق فلا يقع، وبين العتق فيقع، خلاف المشهور.

611. Mes'ele: Mahbûbî'nin *Telkîh*'de ismi "Tâlik" olan zevcesine "Yâ Tâlik!" diye nidâ ile çağırmak sûretinde talâkın adem-i vukûʿu ve ismi "Hür" olan kölesine hitâben "Ya Hür!" diye nidâ ile ıtkın vukûʿuyla hükmederek vukûʿ ve adem-i vukûʿda talâkla ıtk beynini farkı, hilâf-ı meşhûrdur. Zîrâ maʿnen her ikisi de izâle-i kaydla ıskât-ı milk ifâdesinde müttahid ve müşterek oldukları gibi maʿnâ-yı mezkûre nisbetle gerek tâlik ve gerek hür ve ıtk elfâz-ı sarîhadan olmakta dahi müttahidlerdir deniyor ise de, lâkin "hür" isme sâlih olarak onunla tesmiye sahîha olmakla bazı kimselerin ismi olup "tâlik" ise isme sâlih olmayarak onunla tesmiye gayr-ı sahîha olmakla "Ya Hür!" diye nidâ zât-ı müsemmâya vâkıʿ olarak ıtk vâkıʿ olmaz ise de "Yâ Tâlik!" diye nidâ zât-ı müsemmâ üzerine vâkiʿ olmayıp belki vasf-ı talâkla mevsûfa vâkiʿ olarak talâkın isbâtını îcâb eder.

Musannif-i allâmenin beyânı ise bunun hilâfına olarak ıtkda vukûʿ ve talâkta adem-i vukûʿla tasvîri *Mahbûbî*'nin beyânına muhâliftir. Zîrâ havâşin beyânlarına göre *Mahbûbî*'nin ibâresi ولو قال المولى لعبده: سميتك حرا لا يعتقد، ولو أشهد عليه ثم دعاه «يا حر» لا يعتق، بخلاف ما لو قال: لامرأته: «سميتك مطلقة» ثم قال: «يا مطلقة» تطلق، والفرق أن الحر اسم صالح فصحت التسمية به وهو اسم لبعض الناس، أما المطلقة والطالق ليس اسما صالي، فلا تصح التسمية والنداء يقع على إثبات المطلقة فتطلقه بخلاف الحر؛ لأنه لما صحت التسمية به وقع النداء على الإسم لا على المعنى، فلا يقتضي ثبوت المعنى

sûretinde olmakla musannif-i allâmenin nakli menkûlün anha muhâliftir. Zîrâ menkûlün anhda fark talâkta vukûʿ, ıtkda adem-i vukûʿla olup musannif-i allâmenin **[290]** beyânına göre emr-i bi'l-aks olarak cây-ı nazar olduğundan ya sehv-i mürettеb veya sehv-i nâsiha uğradığı anlaşılıyor.

ولو نجّز الطلاق، وقال: أردت به التعليق على كذا، لم يقبل قضاء ويديّن.

612. Mes'ele: Asl-ı mezkûrun ferʿlerinden biri dahi zevcesine hitâben أنت طالق diyerek îkâʿ-ı talâkı tencîz edip de "maksadım meselâ, إن خرجت عن الدار diyerek talâkın îkâʿını dârdan hurûca taʿlîk idi." dese her ne kadar kelâmın muhtemili olarak diyâneten tasdîk olunur ise de hilâf-ı zâhir olmakla kazâen tasdîk olunmayarak hâkime mürâcaʿat edilir ise fi'l-hâl talâkın vukûʿuyla hükm olunup mürâcaʿat edilmez ise beynehû ve beynallâh niyyetinde sâdık ise nikâhın bekâsına binâen birlikte muʿâşeretle âsim olmazlar ise de kâzib ise hurmeti zarûrîdir.

ولو قال: «كل امرأة لي طالق»، وقال: أردت «غير فلانة» لم يقبل كذلك.

613. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûreden biri dahi müteʿaddid zevcesi bulunan bir kimse كل امرأة لي طالق yaʿnî "Bi'l-cümle zevcelerim boş olsun." deyip de "Onlardan fülâneden başkasını kasd ettim." dese lafzı kasd-ı kalbîsine muhâlif olmakla her ne kadar muktezâ-yı asl ondan başkasının talâkı ise de niyyetle mutlakı takyîd hilâf-ı zâhir olmakla kazâen tasdîk olunmayıp kelâmın muhtemili olmakla diyâneten tasdîk olunur. Hükm-i mes'ele yemînde olursa 272. mes'elede beyân olunduğu üzere eymânda niyyetle âmmı tahsîs diyâneten bi'l-ittifâk ve hâlif mazlûm ise müftâ bih olarak Hassâf'a göre kazâen dahi tasdîk olunur.

وفي الكنز: لو قالت «تزوّجتَ علي»، فقال: «كل امرأة لي طالق» طلقت المحلّفة.

614. Mes'ele: *Kenz*'in beyânına göre bir kadın kocasına hitaben "Sen benim üzerime tezevvüc ettin." diye tazyîk ve tekâzâda bulunarak kocasının inkârı üzerine yemîn teklîf edip de kocası da كل امراة لي طالق dese Ebû Yûsuf hazretleri garazın husûsunu ve İmâmeyn hazerâtı kelâmın umumuna iʿtibâr ederek hükm-i mes'eleyi beyânda ihtilâf olunup İmâmeyn hazerâtı mümkin mertebe kelâmın umûmuyla amelin lüzûmuna binâen mezbûrenin talâkına kâil olup Ebû Yûsuf ise zevcin كل إمرأة لي طالق kavli mezbûrenin

muâhezesine cevâb olarak vârid olmakla onun maksadına muvâfık **[291]** olması lâzım olup onun maksadı ise kendi üzerine almış olduğu zevcenin talâkı olmakla cevâbında onun tatlîki ile maksadına muvâfık olmasını îcâb edeceğinden mezbûreden başkasının talâkına kâil olup suâlin cevâbda iʿâdesi kâidesi de bunu te'yîd eder.

وفي شرح الجامع لقاضيخان: وعن أبي يوسف: أنها لا تطلق. وبه أخذ مشايخنا. وفي المبسوط: وقول أبي يوسف أصح عندي.

615. Mes'ele: *Şerh-i Câmi*'de beyân olunduğuna göre ânifen beyân olunduğu üzere Ebû Yûsuf hazretleri mezbûrenin adem-i talâkına kâil olup meşâyih-i fukahâ da Ebû Yûsuf'ın adem-i talâkı kavliyle ahz ve amel eylemişlerdir. *Mebsût*'ta dahi "Ebû Yûsuf'un kavli indimde esahtır." diyerek hükm-i mes'elede esahh olarak müftâ bih olan mezbûrenin adem-i talâkıyla Ebû Yûsuf'un kavli olduğu tasrîh ve tansîs olunup mezbûrenin kocası kendi üzerine tezevvücüne binâen muâhezesine karşı كل امراة لي طالق demesi, onun üzerine aldığı zevceyi tatlîkle mezbûrenin rızâ ve memnuniyyetini celb için olup bu ise kendisinden başkasının tatlîkiyle hâsıl olarak Ebû Yûsuf'un kavlini te'yîd eder ise de Cenâb-ı Hakk'ın zevc hakkında mubâh kıldığı emr-i meşrûʿa karşı mezbûrenin iʿtirâzla muâhezesine zevcin gayret-i dîniyyesi galeyana gelerek hiddet ve gazabla mezbûreyi boşayarak mücâzât eylemesi ihtimâli de mezbûrenin talâkıyla İmâmeyn hazerâtının kavillerini te'yîd ve tercîh edeceğinden kavleynin her ikisi de müdellel ve müberhen olarak muhtâc-ı tercîh olmakla mütûn ile fetâvânın teʿâruzları hâlinde akvâl-i mütûnun muraccah olmasına binâen lâyık olan mezbûrenin talâkıyla İmâmeyn hazerâtının kavillerini tercîh ve te'yîd eder. Zîrâ havâşin beyânlarına göre bi'l-cümle ashâb-ı mütûn İmâmeyn hazerâtının kavillerine zâhiblerdir.

ولو قيل له: ألك امرأة غير هذه المرأة؟ فقال: كل امرأة لي طالق، لا تطلق هذه. والفرق بينها وبين مسألة الكنز مذكور في الولوالجية.

616. Mes'ele: Bir kimse, "Bu kadından başka zevcen var mı?" diye vârid olan suâle cevâben كل امرأة لي طالق yaʿnî "Bi'l-cümle zevcem boş olsun." dese zevce-i müşârün ileyhâ boş olmaz. İmâmeyn hazerâtına göre bu mes'elede adem-i talâkla ve *Kenz*'den naklen ânifen beyân olunan mes'elede vukûʿ-i talâkla hükümler beyninde fark *Velvâliciyye*'de mezkûrdur.

Havâşin beyânlarına göre *Velvâliciyye*'de hâsıl-ı fark mes'ele-i *Kenz*'de zevcenin kocasına hitâben تزوجت علي diyerek **[292]** muâhezesine karşı zevcin كل امرأة لي طالق kavlindeki imra'e-i mezbûre ile zevce-i sâniyeye şâmile olarak kelâmdan maksad ifâde-i merâm olmakla umûmuyla amel asıl olduğundan mezbûrenin dahi talâkla mahkûme olmaya sâliha olup ألك امرأة غير هذه المرأة suâline cevâben كل امرأة لي طالق kavlindeki imra'e, suâldeki imra'eye şâmile olmadığından zevcin suâl-i mezkûre cevâben كل امرأة لي طالق kavlinden hârice olarak talâkla mahkûme olmayacağından adem-i talâkı zâhirdir. Zîrâ suâlin cevâbda i'âdesine binâen asl-ı cevâb كل امرأة لي غير هذه المرأة طالق demek takdîrinde olmakla mezbûrenin talâkla hükümden hârice olduğu cây-ı iştibâh değildir.

وفي الكنز: «كل مملوك لي حر» عتق عبيده القن وأمهات أولاده ومدبره، وفي شرحه للزيلعي: ولو قال: أردت به الرجال دون النساء ديّن، وكذا لو نوى غير المدبر، ولو قال: نويت السود دون البيض أو عكسه لا يدين؛ لأن الأوّل تخصيص الوصف ولا عموم لغير اللفظ، فلا تعمل فيه نية التخصيص ولو نوى النساء دون الرجال لم يُديّن.

617. Mes'ele: *Kenz*'de beyân olunduğuna göre bir kimse كل مملوك لي حر dese memlûk lafzının bi'l-umûm kayd-ı rıkkıyyette bulunan mükâtebin gayrı, gerek kınn ve gerek ümmühât-ı evlâd ve gerek müdebber rıkkıyyet-i tâmme ile rakîk olanların cümlesi âzâd olur ise de mükâteb rakabeten memlûk ise de yeden tasarrufâtında hür hükmünde olarak noksân-ı rıkkıyyetine binâen memlûkten hâric olarak âzâd olmaz. Zîrâ mutlakı ıtlâkı üzere ibkâ asıl olmakla memlûkte asıl olan yeden ve rakabeten memlûk olmasıdır.

618. Mes'ele: Hükm-i mes'eleyi îzâhda şârih Zeyla'î'nin beyânına göre كل مملوك لي حر deyip de "Memlûkla maksadım ricâl olup nisâ değildi." dese kelâmın muhtemili olmakla diyâneten tasdîk olunur ise de tahsîs-i âmm hilâf-ı zâhir olmakla kazâen tasdîk olunmayacağı gibi "Maksadım müdebberin gayrısıdır." dese yine hükm-i mes'ele böyle olup lâkin "Maksadım beyazlar olup siyah olanlar değildi." veya aksine dese kazâen tasdîk olunmadığı gibi diyâneten dahi tasdîk olunmaz. Zîrâ memlûk lafzı hasbe's-sîga zükûr ve ricâle bi'l-vaz' şâmil olduğu gibi bi-tarîki't-tağlîb ihtilât hâlinde nisâya da şâmil olarak kasd ve niyyetle tahsîs-i âmmın cevâzına binâen ricâl gibi sâdık ve şâmil olduğu bazı efrâd-ı asliyye-i nev'iyyeye tahsîs câiz olup

sevâd ve beyâz gibi vasıflar ise memlûk lafzının mefhûm ve medlûlünden hâric olarak lafzın onlara şumûlü bulunmadığundan niyyetle tahsîsleri gayr-i câiz olmakla amel eylemez.

İşte bu hükme binâen memlûk lafzının **[293]** ricâlden hâlî olarak sarf-ı nisâya şumûlü bulunmadığından كل مملوك لي حر deyip de "Maksadım nisâ idi." dese yine aslen tasdîk olunmaz. Zîrâ memlûk lafzının nisâya şumûlü hâl-i ihtilâtta mevzûʿun lehi bulunan efrâd-ı ricâli, efrâd-ı nisâya tağlîb tarîkiyle olup bi'l-vazʿ efrâd-ı nisâ maʿnâsından hâriclerdir. Onun için hâl-i infirâdda ricâlden tefrîk için nisâya memlûke denip, memlûk denmez.

وفي الكنز: إن لبستُ أو أكلتُ أو شربتُ، ونوى معيّنًا لم يصدق أصلا. ولو زاد ثوبًا أو طعامًا أو شرابًا ديّن. وفي المحيط: لو نوى جميع الأطعمة في لا يأكل طعامًا، وجميع مياه العالم في لا يشرب شرابًا، يصدق قضاء، انتهى.

619. Mes'ele: Asl-ı mezkûrun ferʿlerinden biri de *Kenz*'de beyân olunduğuna göre müteʿallakları zikr olunmayarak "Eğer yer isem, eğer içer isem meselâ, kölem âzâd olsun." deyip de "Maksadım pilav yer isem veya cübbe giyer isem veya süt içer isem demekti." diyerek muʿayyen bir sevb veya taʿâm veya meşrûbe taʿyîn ve tahsîs eylese ne kazâen ve ne de diyâneten tasdîk olunmaz. Zîrâ her ne kadar niyyet elfâz-ı âmmeden muhtemeli taʿyîn ve tahsîs ederek amel eder ise de gayr-ı melfûzu taʿyîn ve tahsîs edemeyeceğinden niyyetle tahsîs amel edemeyerek zâhir olan her neyi yer veya giyer veya içer ise şartın tahakkukuna binâen cezâ-yı muʿallak lâzım gelir ise de إن لبست ثوبا، أو إن اكلت طعاما، أو إن شربت شرابا yaʿnî "Sevb giyer isem veya taʿâm yer isem veya şarâb içer isem şöyle olsun." diyerek lübs ve ekl ve şürb fiillerine bir müteʿallak ziyâde eder ise siyâk-ı nefiyde nekre vâkiʿ olarak umûm ifâde edeceğinden bi'l-cümle melbûsât ve me'kûlât ve meşrûbâta şâmil olarak niyyetle âmmı tahsîs kâbil olmakla "Maksadım filan sevb veya taʿâm veya şarâbdır." dese kelâmın muhtemili olduğundan 272. mes'elede beyân olunduğu üzere diyâneten bi'l-ittifâk ve Hassâf'a göre kazâen dahi tasdîk olunur.

620. Mes'ele: Sevb lübsün ve taʿâm eklin ve şarâb şürbün muktezâları olup 74. mes'elede beyân olunduğu üzere muktezâ mefhûm ve maʿnâ olup umûm ve husûs ise bunlara delâlet eden elfâzın vasfı olarak maʿnen

umûm ve husûsla vasıflanmayacağından inde'l-Hanefî muktezânın umûm ve husûsla adem-i ittisâfına binâen mes'ele-i ânifede beyân olunduğu üzere إنْ لبست أو أكلت أو شربت deyip de muʿayyen bir şey kasd olunursa aslen tasdîk olunmaz ise de eimme-i Şâfiʿiyye indinde muktezânın umûm ve şumûlüyle cevâz-ı ittisâfına binâen diyâneten tasdîk olunacağı gibi Ebû Yûsuf'tan bir rivâyette ve Hassâf'ın ihtiyârına göre de diyâneten tasdîki mervîdir. **[304]**

621. Mes'ele: *Muhît*'te beyân olunduğuna göre والله لا أشرب شرابا deyip dünyâda bulunan miyâh-ı âlemi والله لا أكل deyip cemîʿ-i etʿimeyi kasd ve niyyet eylese siyâk-ı nefiyde nekrenin umûm ifâdesine binâen lafzın medlûlüne niyyet eylemiş olmakla kazâen dahi tasdîk olunarak her neyi yer ve her neyi içer ise hânis olup incâz sûretinde kefâret ve taʿlîk sûretinde cezâ-yı muʿallaka lâzım gelir.

وفي الكشف الكبير يصدق ديانة لا قضاء، وقيل: قضاء أيضًا، انتهى.

620. Mes'ele: *Keşf-i Kebîr*'in ifâdesine göre mes'ele-i mezkûrede kasd-ı umûmun sıhhatinde ihtilâf olunup Fahru'l-İslâm Pezdevî ve Ebu'l-Kâsım es-Sıffâr gibi bazı fukahâ indinde cemîʿ-i etʿimeyi ve bi'l-cümle miyâh-ı âlemi kasd her ne kadar lafzın muhtemili olarak diyâneten tasdîk olunur ise de hilâf-ı zâhir olmakla kazâen tasdîk olunmaz. Zîrâ yemînden maksad ityânına kâdir olduğu şeyi ityândan nefsini menʿ olup hâlbuki insân için bi'l-cümle etʿime-i âlemi ekli ve miyâh-ı cihânı şürb gayr-i kâbil olarak muhâl ve müteʿazzir olarak irâdesi gayr-i mümkin olmakla kazâen tasdîk olunmaz. Şemsü'l-eimme gibi bazı fukahâ da إن أكلت طعاما أو شرب ماء فامرأته طالق أو عبده حر[1] gibi yemîn bi't-talâk ve'l-itâk olur ise hakîkat-i kelâmına niyyet olmakla diyâneten tasdîk olunduğu gibi kazâen dahi tasdîkine kâil olarak şartın vukûʿu takdîrinde cezâ-yı mutlakın lüzûmuyla hükm eylemiştir.

Diyâneten Tasdîk ile Kazâen Tasdîk Beyninde Fark

621. Mes'ele: *Bahr*'den naklen Hamevî'nin beyânına göre kazâen tasdîkle diyâneten tasdîk beyninde fark ancak talâk ile itâk emsâli ıskâtâtta zâhir olup yemîn billâhda zâhir olmaz. Zîrâ 51. mes'elede beyân olunduğu üzere yemîn billâh hukûk-i Bârî'den olarak abdin onda medhali olmadığından hânis oldukda edâ-yı kefâretle zimmetinden vâcibin sukûtunu

1 Eğer yemek yersen ya da su içersen eşi boş olsun veya kölesi hür olsun.

hükmettirmek için hâlif-i hânis kâdîya ref' olunmaz. Belki fetvâ ile sâbit olarak edâsı beynehû ve beynallâhdır. Ammâ zevcesinin talâkını veya kölesinin iʿtâkını bir şeye taʿlîk edip de şart vâkiʿ olursa onlar tarafından hâkime mürâcaʿatla hükm-i yemînin icrâsını taleb edeceklerinden muktezâsıyla hâkimin hükmü lâzım gelir. **[305]**

وفي الكنز: لو قال لموطوءته: أنت طالق ثلاثًا للسنة، وقعت عند كل طهر طلقة، وإن نوى أن يقع الثلاث الساعة أو عند كل شهر واحدة صحت نيته، انتهى.

622. Mes'ele: Sâhib-i *Kenz*'in ifâdesine göre mevtû'esine hitâben أنت طالق ثلاثا للسنة deyip de hiçbir şeye niyyet eylemez veyâhûd zâtü'l-hayz olup da her tuhurda bir talâka niyyet eylese her tuhurda bir talâk vâkiʿ olup hayz görmeyen makûleden ise fi'l-hâl bir talâk vâkiʿ olup bir ay sonra diğer bir talâk dahi vâkiʿ olur. Zîrâ أنت طالق ثلاثا للسنة demek *li-vakti's-sünne* demek takdîrinde olmakla talâk-ı selâseden her biri hakkında sünnette maʿrûf olup talâk-ı mesnûn ise aded-i cihetinden ancak bir talâkla tatlîk olup vakit cihetinden de medhûlun bihâyı hengâm-ı tuhurunda kable'l-cimâʿ boşamaktır. Binâenaleyh أنت طالق ثلاثا للسنة deyip de fi'l-hâl üç talâk veya her ayda bir talâka niyyet eder ise lafzın muhtemili olmakla niyyeti sahîha olup ol vechile vâkiʿ olur.

وفي شرحه: أنت طالق للسنة، ونوى ثلاثًا أو متفرّقة على الأطهار صح، خلافًا لصاحب الهداية في نيّة الجملة.

623. Mes'ele: *Kenz*'in şerhinde beyân olunduğuna göre أنت طالق للسنة deyip de hürrede üçe ve câriyede iki talâkın cümlesine birden veya her tuhurda bir talâk olarak müteferrikan hürrede üçe ve câriyede ikiye niyyet eylese cümlesine birden niyyet sûretinde sâhib-i *Hidâye*'nin hilâfına olarak sahîh olup ol vechile vâkiʿ olur ise de ânifen beyân olunduğu üzere talâk-ı mesnûn aded cihetinden talâk-ı vâhid olup vakit cihetinden de mevtû'eyi kable'l-cimâʿ hâl-i tuhurda vâkiʿ olan talâktan ibâret olmakla hürrede üç ve câriyede iki talâkın cümlesini birden îkâʿ-ı sünnete münâfî olarak bidʿattir.

Talâk Mahalli ile Gayr-i Mahal Beynini Cemʿin Hükmü

وفي الخانية: ولو جمع بين منكوحة ورجل، فقال: إحداكما طالق، لا يقع الطلاق على امرأته في قول أبي حنيفة، وعن أبي يوسف أنه يقع.

624. Mes'ele: *Hâniyye*'nin beyânına göre zevcesiyle bir recüle hitâben "Sizin biriniz boş olsun." diyerek mahall-i talâk olan zevcesiyle, talâk mahalli olmayan recül beynini îkâʿ-ı talâkta cemʿ eylese İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre bilâ-niyyet zevcesi **[306]** boş olmaz ise de recül talâk mahalli olmadığından mer'e müteʿayyine olmakla Ebû Yûsuf'tan velev bilâ-niyyet olsa dahi zevcesinin boş olduğu mervîdir. Velâkin 626. mes'elede ولو جمع بين امرأته وما ليس بمحل للطلاق كالبهيمة kavliyle beyân edeceği mes'elenin muktezâsı Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf'a göre zevcesi boş olup İmâm Muhammed'e göre boş olmaması kavline muhâliftir. Mes'ele-i hâzırada recül, mes'ele-i âtiyede behîme ve hacer ve şecer gibi şeyler talâka mahal değillerdir. Zîrâ talâkın ehli zevc olduğu gibi mahallide menkûhadır. Binâenaleyh, hükümce mes'ele-i âtiye ile sâbıka beyninde fark yoktur denir ise de her ne kadar beyân olunduğu vechile talâk adem-i mahallinde recülün behîme ve sâireye müsâvî ise de hükm-i talâk olan hurmete adem-i mahallinde recül ile diğerleri beyninde fark vardır. Çünkü beynûnet maʿnâsına talâkla recül de muttasıf olabilir. Zîrâ beynûnet emr-i izâfî olmakla zevcenin talâkıyla zevce zevcinden bâine olduğu gibi zevc de zevceden bâin olur. Binâenaleyh Şeyhayn hazerâtına göre mes'eleteyn beyninde tenâkuz kalmaz.

"Tallaktu" ile "Tâlik" Beyninde Fark

ولو جمع بين امرأته وأجنبية، وقال: طلقت إحداكما طلقت امرأته، ولو قال: إحداكما طالق ولم ينو شيئًا، لا تطلق امرأته، وعنهما أنها تطلق.

625. Mes'ele: Zevcesiyle ecnebiyye bir kadına hitâben "Sizin birinizi boşadım." diyerek mâzî sîgasıyla îkâʿ-ı talâkta zevcesiyle ecnebî beynini, ve kezâ nikâhı sahîh olanla fâsid olan beynini cemʿ ederek طلقت إحداكما dese, velev bilâ-niyyet nikâhı sahîh olan zevcesi boş olur ise de (ism-i fâʿil sîgasıyla) إحداكما طالق deyip de zevcesi veya ecnebiyyeden, ve kezâ nikâhı sahîh olanla fâsid olandan hiç birine niyyet eylemese gerek zevcesi ve gerek nikâhı sahîh olan boş olmazlar. Zîrâ ehad mübhem olup mübhem ise mefhûm-ı küllî olarak talâk mahalli değildir. Şeyhayn hazerâtına göre ecnebiyye ve nikâh-ı fâsidin talâka, adem-i mahalliyyetlerine binâen zevce müteʿayyine olmakla talâkın vukûʿu zarûrîdir.

Menkûha ile Behîme Emsâli Beynini Talâkta Cemʿin Hükmü

ولو جمع بين امرأته وما ليس بمحل للطلاق كالبهيمة والحجر، وقال: إحداكما طالق، طلقت امرأته في قول أبي حنيفة وأبي يوسف، وقال محمد: لا تطلق.

626. Mes'ele: [307] Zevcesiyle behîme emsâli talâk mahalli olmayan bir şey beynini îkâʿ-ı talâkta cemʿ ederek إحداكما طالق dese Şeyhayn hazerâtına göre zevcesi mahall-i talâk olarak müteʿayyine olmakla mes'ele-i ânife gibi boş olup İmâm Muhammed'e göre 625. mes'elede beyân olunduğu vechile ehad, mübhem olarak mefhûm-ı küllî olmakla boş olmaz. *Nevâzil*'in beyânına göre adem-i talâkta Ebû Yûsuf, İmâm Muhammed'le birlikte olup Ebü'l-Leys Semerkandî adem-i talâkla bunların kavillerini tercîh eylemiş.

ولو جمع بين امرأته الحية والميتة، وقال: إحداكما طالق، لا تطلق الحية، انتهى. ولا يخفى أنه إذا نوى عدمه فيما قلنا بالوقوع فيه أنه يديّن.

627. Mes'ele: *Hâniyye*'nin beyânına göre hayâtta bulunan zevcesiyle vefât eden beynini îkâʿ-ı talâkta cemʿ ederek "Sizden biriniz boş olsun." dese berhayât olan zevcesi boş olmaz. *Hâniyye*'nin kelâmı buraya kadar olup beyân olunan mes'elenin cümlesinde talâkın vukûʿuyla hükm olunan mahallerde adem-i talâka niyyet eylese diyâneten tasdîk olunarak boş olmazlar.

وفيها: لو قال لها: «يا مطلقة» إن لم يكن لها زوج قبله أو كان لها زوج ولكن مات وقع الطلاق عليها، وإن كان لها زوج طلقها قبله إن لم ينو الإخبار طلقت، ولو نوى به الشتم ديّن.

628. Mes'ele: Yine *Hâniyye*'de beyân olunduğuna göre menkûhasına "Ya mutallaka!" diye nidâ ettikde eğer bundan akdem mezbûreyi tatlîk eylemiş başka kocası bulunmaz veyâhûd başka kocası bulunup da kable't-tatlîk vefât eylemiş ise ondan ihbâra mahal olmadığından fi'l-hâl inşâ-yı tatlîka haml olunarak mezbûre boş olur ise de bundan akdem başka kocadan boşanıp da ondan ihbâr kasd olunmaz ise yine boş olup ihbâr kasd olunursa kavl-i sahîh üzere diyâneten ve kazâen tasdîk olunarak boş olmaz. Ammâ böyle "Ya mutallaka!" diye nidâ ile şetm kasd olunur ise diyâneten tasdîk olunur ise de hilâf-ı zâhir olmakla kazâen tasdîk olunmayıp tefrîkle hükm olunur. **[308]**

el-Aslü's-Sâmin mine'l-Bahsi't-Tâsiʿ li'n-Niyyet

وهو: أنه لا يشترط مع نية القلب التلفظ في جميع العبادات، ولذا قال في المجمع: ولا يعتبر باللسان. وهل يستحب التلفظ أو يسن أو يكره؟ أقوال اختار في الهداية: الأوّل لمن لم يجتمع عزيمته.

627. Mes'ele: Mahall-i niyyeti taʿyîn ve beyânda temhîd olunan iki asıldan birincisinde kasd-ı kalbîye mukârin olmayarak mücerred lisânla telaffuz olunan niyyetin sıhhat-i ibâdâtta adem-i kifâyesini beyân buyurup ikinci asılda dahi cemîʿ-i ibâdâtın sıhhatinde inde'l-Hanefî kalben niyyetle berâber lisânen telaffuzun adem-i iştirâtı beyânında olup asl-ı evvel muktezâsınca bi-dûni'l-kalb mücerred lisânla niyyeti telaffuz sıhhat-i ibâdâtta kâfî olmadığı hâlde asl-ı sânî mûcebince bi-dûni't-telaffuz mücerred kalben niyyetin kifâyesi müstefâd olmuştur. Onun için *Mecmaʿ*da sübût-i hükümde bi-dûni'l-kalb mücerred lisânla niyyet muʿteber olmayıp velâkin kalben niyyetle berâber lisânen telaffuzun müstehab veya mesnûn veya mekrûh olması üzere akvâl-i selâse ile ihtilâf olunup *Hidâye*'de 528. mes'elede beyân olunduğu üzere emr-i ticâret veya hall-i mes'ele veya bir hâdise-i dehriyye urûzuyla zihni meşgûl veya gumûm ve humûmun hücûmu gibi bir özre binâen cemʿiyyet-i hâtıra mâlik olamayan kimse hakkında niyyeti lisânıyla telaffuzun müstehab olması ihtiyâr olunmuştur.

وفي فتح القدير: لم ينقل عن النبي ﷺ التلفظ بالنيّة لا في حديث صحيح ولا ضعيف، وزاد ابن أمير حاج أنه لم ينقل عن الأئمة الأربعة، وفي المفيد: كره بعض مشايخنا النطق باللسان ورآه الآخرون سنة. وفي المحيط: الذكر باللسان سنة فينبغي أن يقول: اللهم إني أريد صلاة كذا فيسّرْها لي وتقبّلها مني، ونقلوا في كتاب الحج: أن طلب التيسير لم ينقل إلا في الحج بخلاف بقية العبادات، وقد حقّقناه في شرح الكنز.

628. Mes'ele: *Fethü'l-Kadîr*'in beyânına göre kalben niyyetle berâber lisânen telaffuzu, ne hadîs-i sahîh ve ne de hadîs-i zaʿîfte Hazret-i Peygamber'den menkûl olmayıp İbn Emîri'l-Hâc eimme-i erbaʿadan dahi ilâve beyân eylemiş ise de Kâdîhân'dan naklen *Tevfîku'l-İlâh*'ın ve *Hâniyye*'den naklen *Tahkîku'l-Bâhir*'in beyânlarına göre İmâm Şâfiʿî indinde iftitâh-ı salâtta niyyeti telaffuzun lüzûmuna kâil olup İbn Teymiyye Şeyhu'l-İslâm'ın beyânına göre eimme-i erbaʿanın icmâʿ ve ittifâklarıyla sıhhat-i ibâdette **[309]** vâcib olan niyyetin mahalli kalb olup bazı müteahhirîn, telaffuzun vücûbuna kâil olmuşlar ise de adem-i lüzûmu icmâʿla mahcûcdur. Bu bâbda niyyeti telaffuzla maksad "neveytü veya kasadtü kezâ" diyerek niyyet-i kalbîye

delâlet eden lafızla telaffuz olmayıp belki fürûʿ-i âtiyeden zâhir olacağı üzere namâza şurûʿda tekbîr-i tahrîme ve ihrâma şurûʿda "Lebbeyk Allâhumme lebbeyk" diyerek telbiye ve edâ-yı menzûrda "nezertü kezâ" ve vukûfta "vekaftü kezâ" gibi menvîye delâlet eden elfâzdan eʿamdır ve illâ وخرج عن هذا الأصل مسائل diyerek ber-vech-i âtî beyân olunacağı fürûʿun adem-i sıhhatleri lâzım gelir.

629. Mes'ele: *Müfîd*'in beyânına göre lisânla niyyeti telaffuzda ânifen beyân olunduğu üzere ne hadîs-i sahîhte ve ne de hadîs-i zaʿîfte Hazret-i Peygamber'den ve ne ashâb-ı kirâmdan ve ne de eimme-i müctehidînden vârid olduğundan bidʿat olmakla meşâyih-i Hanefiyye'den bazıları mekrûh olmasına ve bazıları da mesnûn olmasına kâil olarak taʿyîn sıfatında ihtilâf edilmiş ise de *Müctebâ*'da muhtâr olan müstehab olmasıdır.

630. Mes'ele: *Muhît*'in beyânına göre lisânla niyyeti telaffuz mesnûn olup edâsında lâyık olan meselâ, namâzda اللهم إني أريد صلاة كذا فيسرها لي وتقبلها مني ve savmda اللهم إني أريد أن أصوم فيسره لي وتقبله مني diyerek kasd u irâde ile berâber taleb-i teysîr ve kabûl ile duʿâ eylemektir, demiş ise de kitâb-ı hacda fukahâdan menkûl olan ol vechile taleb-i teysîr ve kabûl ile duʿâ ederek niyyeti telaffuzun hacca münhasır olmasıdır. Zîrâ ibâdât-ı sâirenin edâlarında hacda olduğu gibi taleb-i teysîr îcâb edecek derece müşkilât ve güçlük yoktur. Ammâ emr-i haccın evkât-ı adîde ve emâkin-i müteʿaddide-i baʿîdede erkân-ı haccın îfâ ve edâsında tahammül-fersâ meşakkat ve müşkilât eksik olmayacağından Hazret-i İbrâhim ve İsmâil *aleyhimüsselâm*ın ﴿رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾[1] diyerek şeref-vârid olan duʿâlarına iktidâ ve imtisâlen taleb-i teysîr ve kabûl ile duʿâya ihtiyâc zarûrî olarak meşrûʿ ise de ibâdât-ı sâirenin erkân-ı kalîle ve sehîle ile husûllerine binaen ol vechile duʿâ ile emr olunmamıştır, diyerek *Şerh-i Kenz*'de tahkîk-i bahs ve makâm eyledik, buyuruluyorlar. **[310]**

وفي القنية والمجتبى والمختار: أنه مستحب.

631. Mes'ele: *Kunye* ve *Müctebâ*'nın beyânlarına göre 629. mes'elede işâret olunduğu üzere muhtâr olan kalben niyyetle berâber lisânla telaffuzu müstehab olmasıdır. **[311]**

---

1 "Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin" Bakara, 2/127.

Asl-ı Sânîden Hâric Olan Mesâil

Hükmü'n-Nezr

وخرج عن هذا الأصل مسائل: منها النذر، لا تكفي في إيجابه النية بل لا بدّ من التلفظ به، صرّحوا به في باب الاعتكاف.

632. Mes'ele: Hükm-i niyyeti beyânda serd olunan iki asıldan asl-ı evvel mûcebince bi-dûni'l-kalb mücerred lisânla telaffuz, sıhhat-i ibâdette gayr-ı kâfî olup asl-ı sânî muktezâsınca da inde'l-Hanefî cemî'-i ibâdâtın sıhhatinde kalben niyyetle berâber lisânen telaffuzu şart olmayıp belki lisânen telaffuzun sünnet veya müstehab veya bid'at olarak mekrûh olması üzere akvâl-i selâse ile ihtilâf olunarak her iki aslın neticesinde sıhhat-i a'mâl için diyâneten i'tibâr, niyyet-i kalbiyyeye olup telaffuzunun zâid olması ise de ber-vech-i âtî beyân olunacak bir hayli mesâilde hükmün sübûtunda niyyet-i kalbiyye gayr-ı kâfî olarak telaffuzun zâid olmasını ifâde eden asl-ı sânîden hâric olarak müstesnâlardır ki mesâil-i mezkûreden biri mes'ele-i nezrdir.

Zîrâ bâb-ı i'tikâfta fukahânın tasrîhlerine göre nezr ile menzûrun ityân ve edâsının îcâbında kalben niyyet kâfî olmayıp belki 618. mes'elede beyân olunduğu üzere "nezertü" veya "lillâhi aleyye kezâ" diyerek nezr ile menzûru telaffuz lâzımdır.

Binâenaleyh bilâ-telaffuz mücerred kalben nezr ile menzûrun edâsı vâcib olmayacağı gibi örf ve âdetle tedâvülce şöhret ve ihtisâs gibi revâc husûsunda beynlerinde bir rüchân bulunmayarak Osmanlı ve İngiliz ve Fransız lirası emsâli muhtelif paralar tedâvül eden beldede kalben birine niyyetle lafzen cins zikr ü beyân edilmeyerek meselâ, "Şu aleti elli altına sattım." deyip de müşterî de "Kabûl ettim." dese ve kezâ akde sâlih müte'addid kızları bulunan kimse, kalben birini niyyetle ta'yîn edip de meclis-i akidde huzûr-ı şuhûdda lisânen ismini zikretmeyerek "Kızımı tezvîc ettim." deyip âkid-i âhar da kabûl eylese bilâ-zikr mücerred kalben kasd u niyyetle sahîh olmayacaklarından maksûdun bi'l-akdi lisânen zikr ile ta'yîn lâzım olmakla asl-ı mezkûrden **[312]** hâriclerdir.

Hükm-i Vakf

ومنها الوقف؛ ولو مسجدًا لا بدّ من اللفظ الدالّ عليه. وأما توقف شروعه في الصلاة والإحرام على الذكر ولا تكفي النية فلأنه من الشرائط للشروع. وأما الطلاق والعتاق فلا يقعان بالنيّة بل لا بدّ من التلفظ إلا في مسألة في فتاوى قاضيخان: هي رجلٌ له امرأتان: عمرة وزينب، فقال: يا زينب! فأجابته عمرة، فقال: أنت طالق ثلاثًا، وقع الطلاق على التي أجابت إن كانت امرأته، وإن لم تكن امرأته بطل؛ لأنه أخرج الجواب جوابًا لكلام التي أجابته، وإن قال: نويت زينب طلقت زينب، انتهى. فقد وقع الطلاق على زينب بمجرد النيّة.

633. Mes'ele: Bilâ-telaffuz mücerred kasd-ı kalbî kifâyet etmeyerek asl-ı mezkûrden hâric olan mesâilden biri dahi velev mescid olsun vakıf mes'elesidir. Zîrâ bilâ-telaffuz mücerred kalben mescide bir şey vakfını kasd u niyyet etmekle ol şeyi vakıf sahîh olmayacağından fülân mescide meselâ, bir keçe veya kilim veya şu kadar kandil vakfettiğine delâlet eden lafzın zikri lâzımdır. *Kuhistânî*'den naklen *Tevfîku'l-İlâh*'ın beyânına göre lisânıyla vakfettiğini telaffuz ederek beyân etmedikçe her ne kadar şerâit-i lâzimesiyle berâber vakfiye sûretini yazmakla dahi bi'l-ittifâk vakıf sahîh olmayacağından maksûd olan "Filân şeyi fülân kimselere veya filân yere vakfettim." diyerek telaffuz lâzımdır.

634. Mes'ele: *Fethü'l-Kadîr*'den naklen *Hamevî*'nin beyânına göre asl-ı mezkûrden hâric olan vakıf mes'elesinden vakf-ı mescid hâricdir. Zîrâ mescid yapmak niyyetiyle bir arz-ı mevâtı ihyâ eylese mücerred kalben niyyetiyle mescid olup sıhhati telaffuza muhtâc olmaz.

635. Mes'ele: Namâza şurûʿda "Allahu Ekber" diyerek tekbîrin ve ihrâma şurûʿda "Lebbeyk Allahumme lebbeyk" diyerek telbiyenin zikirlerinin lüzûmu menvîleri taʿyînde kasd-ı kalbînin adem-i kifâyesine mebnî olmayıp **[313]** belki namâza şurûʿda tekbîr sıhhat-i şurûʿun ve ihrâmda telbiye veya telbiye makâmına kâim olan ezkâr-ı sâire ve sevk-i hedy sıhhat-i ihrâmın şartlarından olmalarına mebnî olmakla bunların asl-ı mezkûrden hurûcları lâzım gelmez. Binâenaleyh "neveytü salâte kezâ" ve "neveytü'l-ihrâme" lafızlarını telaffuz etmeyerek edâsı matlûb olan namâzı kalben kasd ve taʿyînle "Allahu Ekber" diyerek ve hacca veya umreye ihrâmı kalben niyyetle taʿyîn ederek telbiye ve sevk-i hedy ile sahîh olurlar.

636. Mes'ele: Îkâ'-ı talâk ve itâk dahi bilâ-telaffuz mücerred kasd-ı kalbî ile hâsıl olmayıp belki sıhhat-i vukû'larında gerek sarîh olarak "enti tâlikun" ve "enti hürrün" diyerek ve gerek kinâye olarak "ente mâlikun velâ emlikü lî aleyke" diyerek kalben menvî olan îkâ'yı ifâde eden lafızları zikir lâzım ise de Kâdîhân'dan naklen bir mes'ele hükm-i mezkûrden müstesnâdır.

Mes'ele-i mezkûrede bir kimsenin Umra ve Zeyneb nâmında iki zevcesi olup "Yâ Zeyneb!" diye nidâsına Umra cevâb verdikde mucîbeye hitâben "enti tâlikun selâsen" dese mezbûre menkûhası ise ismini bilâ-telaffuz üç talâk boş olup menkûhası değilse mahalline adem-i tesâdukla kelâm-ı mezkûrun i'mâli kâbil olmayacağından ihmâl olunarak lağv olur.

Mevzû'-ı bahs mahalli, hilâfın ismini zikirde olmayıp belki lafz-ı talâkın zikir ve mücerred kalben niyyetle adem-i zikrinde olmakla tasvîr-i mes'ele cây-ı nazardır.

637. Mes'ele: Mezbûrenin ismini bilâ-zikr talâkın sebeb-i vukû'u îkâ'-ı talâkı ifâde eden أنت طالق ثلاثا hitâbı "Yâ Zeyneb!" nidâsına cevâb veren mezbûrenin kelâmına cevâb olarak ihrâcıyla hâsıl olan ta'ayyüne mebnîdir. Zîrâ suâlin cevâbda i'âdesi muktezâsınca asıl hitâb يا عمره! أنت طالق ثلاثا demek takdîrinde olur.

638. Mes'ele: Elfâzın delâlet-i sarîhası delâlet-i kırâatten akvâ olmakla أنت طالق ثلاثا kavli ile "Zeyneb'i kasd ettim." demiş olsa Zeyneb boş olarak mücerred kasd-ı kalbî **[314]** ile talâkın vukû'u lâzım gelir, diyorsa bu sûrette talâkın Zeyneb'e vukû'u ta'yîn-i mübhemde olduğu gibi bi'l-ittifâk "Zeyneb'i kasd ettim." diyerek ta'yîn ve i'tirâfıyla vâki' olmakla musannifin dediği gibi mücerred kasd-ı kalbîyle vâki' olmuş addolunmaz.

Hadîs-i Nefsin Hükmü

ومنها: حديث النفس لا يؤاخذ به ما لم تتكلم أو تعمل به، كما في حديث مسلم. وحاصل ما قالوه: إن الذي يقع في النفس من قصد المعصية أو الطاعة على خمس مراتب: الهاجس وهو ما يلقى فيها، ثم جريانه فيها وهو الخاطر، ثم حديث النفس وهو ما يقع فيها من التردد، هل يفعل أو لا، ثم الهمّ وهو ترجيح قصد الفعل، ثم العزم وهو قوة ذلك القصد والجزم به. فالهاجس لا يؤاخذ به إجماعًا لأنه ليس من فعله وإنما هو شيء ورد عليه لا قدرة له ولا صنع، والخاطر الذي بعده كان قادرًا على دفعه بصرف الهاجس أوّل وروده ولكنه هو وما بعده من حديث النفس مرفوعان

بالحديث الصحيح، وإذا ارتفع حديث النفس ارتفع ما قبله بالطريق الأولى، ومنهم من جعله من الهم المرفوع.

639. Mes'ele: Asl-ı mezkûrden müstesnâ olan mesâilden biri de hadîs-i *Müslim*'de rivâyet buyurulan (إن الله تجاوز لأمتي عما حدثت به نفسها ما لم تتكلم به أو تعمل به)[1] muktezâsınca tekellüm veya kendisiyle amel olunmadıkça mücerred kalben niyyet üzerine hükm-i muâheze terettüb eylemeyen hadîs-i nefs mes'elesi olup *Şerh-i Meşârık*'ta İbn Melek'in beyânına göre hadîs-i nefs-i mezkûr evvel emirde iki kısım olup biri, bilâ-kasd vâkiʿ olarak gayr-i ihtiyâri diğeri, kasda mukârin olarak vâkiʿ olup ihtiyârîdir. Hadîs-i şerîf-i mezkûr ile tecâvüzü tebşîr buyurulan ihtiyârî kısmıdır. Zîrâ medâr-ı muâheze ihtiyâr-ı abd olmakla tefaddulen gayr-i ihtiyârînin tecâvüz ve afvı ümmet-i Muhammed'e mahsûs olmayıp belki ﴿لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾[2] muktezâsınca gerek tâʿat ve gerek maʿsiyet bi-kadri't-tâkat olmakla cümle ibâd-ı mükellefîne âmm ve şâmildir.

Binâenaleyh tebşîr-i mezkûr ile gayr-i ihtiyâri kasd olunsa idi "li-ümmetî" kavl-i şerîfinin fâidesi kalmazdı. Zîrâ ümmetten maksad kemâle binâen ümmet-i îcâbettir. **[315]**

640. Mes'ele: "ما لم تتكلم أو تعمل" kayıtlarının delâletleriyle hadîs-i şerîf-i mezkûr ile muâheze merfûʿ olan hadîs-i nefsi kelâm olmadığından namâzda vukûʿuyla namâz fâsid olmayacağı gibi talâk ve itâkın hâtıra hutûrlarıyla "zevce boş ve köle âzâd olmaz" ise de tekellümle namâz fâsid olacağı gibi talâk ve itâkın vukûʿlarıyla ve kitâbette amel olmakla mücerred kitâbetle dahi vukûʿlarıyla muâhezenin gayr-i merfûʿ olduğu müstefâd olup bu da Muhammed b. Hasen'in kavlidir. Binâenaleyh tekellüm etmeyerek zevcesine "enti tâlikun" ve kölesine "ente hürrün" diye yazmasıyla zevce boş ve kölesi âzâd olur.

Hadîs-i Nefsin Aksâm-ı Hamsesinin Hükümleri

641. Mes'ele: Fukahâ-yı izâmın hulâsa-i beyânlarına göre hadîs-i şerîf-i mezkûr müfâdınca mutlakan gerek maʿsiyet ve gerek ibâdât ve tâʿattan nefs-i mükellefde hâdis olacak havâdis-i nefsiyye; hâcis, hâtıra, hadîs-i nefs, hemm, azimden ibâret olarak beş mertebe üzere müretteb olup;

1 Ebû Nuaym, *Müsned*, I, 196, r. 329; Ebû Dâvûd, *Müsned*, IV, 205, r. 2581.
2 "Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar." Bakara, 2/286.

1- Bilâ-ihtiyâr gerek tâʿat veya maʿsiyetten mücerred kalbe ilkâ olunup *hâcis* denir.

2- Kalbe baʿde'l-ilkâ bilâ-tereddüd imtidâdıdır ki *hâtıra* denip bu da gayr-i ihtiyârîdir. Onun için kalbe cereyânı denip icrâsı denmedi.

3- Baʿde'l-cereyân kalbde bilâ-kasd velâ-ihtiyâr muktezâsını ityân ve adem-i ityânla tereddüd ederek imtidâdıdır ki *hadîs-i nefs* denir.

4- Beyân olunduğu vechile baʿde't-tereddüd fiil veya terk tarafından birini âhar üzerine tercîhdir ki ihtiyârî olup *hemm* denir.

5- Müntehâ-yı hâdise olarak baʿde't-tercîh mürecceh olan tarafı kasd u cezm ile takviyedir ki *azim* denir.

642. Mes'ele: Bunların hükümlerine gelince hâcisin hudûsunda mükellefin gerek kasd ve gerek ihtiyârı bulunmayarak aslen sunʿ ve medhali olmadığından bi'l-icmâʿ onunla muâheze merfûʿadır.

643. Mes'ele: Her ne kadar mükellef hâcisin hîn-i hudûsunde defʿiyle hâtırânın izâlesine kâdir olarak refʿu izâlesini terki sebebiyle muâhezeye mahal ve müstahak ise de tefaddulen inâyet-i İlâhiyye **[316]** olarak hadîs-i şerîf ile ondan ve mâ baʿdında hudûs eden hadîs-i nefsten tecâvüzle mazhar-ı afv olunduğu tebşîr buyurulmuştur.

Ve hadîs-i şerîf-i mezkûr muktezâsınca üçüncü derecede bulunan hadîs-i nefsin hükmü merfûʿ olunca ondan akdem olan *hâtıra* ile *hâcis*in hükümlerinin merfûʿ buyurulduğu bi-tarîki'l-evlâ olmakla sâbit olup ber-vech-i âtî beyân olunacaktır.

وهذه الثلاث: لو كانت في الحسنات لم يكتب له بها أجر لعدم القصد، وأما الهمّ فقد بين في الحديث الصحيح: أن الهم بالحسنة يكتب حسنة، وأن الهم بالسيئة لا يكتب سيئة وينتظر، فإن تركها لله كتبت حسنة، وإن فعلها كتبت سيئة واحدة. والأصح في معناه أنه يكتب عليه الفعل وحده وهو معنى قوله: واحدة. وأما الهمّ مرفوع. وأما العزم فالمحققون على أنه يؤاخذ به، ومنهم من جعله من الهمّ المرفوع.

644. Mes'ele: Hâcis ve hâtıra ve hadîs-i nefsten ibâret olan şu üç mertebe hasenâtta hudûs ederler ise لا ثواب إلا بالنية muktezâsınca kasd u niyyete mukârin olmadıklarından defter-i aʿmâline bunlar bedelinde sevâb-ı

hasenât yazılmaz ise de İmâm Müslim'in merfûʿan Ebû Hureyre'den rivâyet buyurdukları (إذا هم عبدي بسيئة لا تكتبوها عليه، فإن عملها فاكتبوها عليه سيئة، وإذا هم بحسنة فلم يعملها فاكتبوها حسنة، فإن عملها فاكتبوها عشرا)[1] hadîs-i sahîh-i kudsî ile vaʿd ve tebşîr buyurulduğu üzere hemm-i hasene olup da karîn-i amel olmaz ise dahi tefaddulen defter-i aʿmâline bir hasene yazıldığı hâlde, seyyie ise hemân seyyie yazılmayıp belki intizâr olunarak havf-ı Bârî ile terk ederse terki de hasene olmakla yine bir hasene yazılıp, işler ise ancak bir seyyie yazılır.

645. Mes'ele: Musannifin وإن فعلها كتبت سيئة واحدة kavlinde واحدة kavlinin **[317]** maʿnâsında esahh olan yalnız bir fiil-i seyyie yazılır, demek olup bu ise Nevevî'nin *Şerh-i Müslim*'de (إن الهم والعزم على السيئة سيئة، فيكتب العزم معصية وإذا عملها يكتب معصية ثانية) kavli, hadîs-i şerîfin müfâdına muğâyirdir, denir ise de *Şerh-i Meşârık*'tan naklen *Tevfîku'l-İlâh*'ın beyânına göre kelâm-ı mezkûrun maʿnâsı nefsini meselâ, maʿsiyete tavtîn edip de havf-i Bârî'nin gayrı bir mâniʿi menʿ ederek ityân edemez ise azm-i mezkûr seyyie-i vâhide yazılıp, ol maʿsiyeti işler ise maʿsiyet-i sâniye yazılıp, eğer havf-ı Bârî'ye binâen terk ederse hasene yazılır, demek olmakla muğâyeret mündefiʿa olup bu vechile tevcîh de *Şerh-i Müslim*'de Nevevî'den menkûldür. Binâenaleyh seyyienin vâhide olmasıyla maksad karîn-i amel olan hasene gibi on misli yazılmaz, demektir.

646. Mes'ele: "Ârız olan hemm seyyie olursa fiile mukârin olmadıkça merfûʿ olup seyyi'e yazılmaz." kavlinin ıtlâkından zâhir olan her nerde ve her ne zamân olsa merfûʿ olarak seyyie yazılmaz, demek olup hâlbuki *Fethü'l-Kadîr*'in tasrîhine göre Mekke-i Mükerreme'de seyyieye hemm gayr-i merfûʿ olarak muktezâsıyla mükellef muâheze olunur. 4405. mes'eleye bak.

Ve bir de amele mukârin olmayan seyyienin hadîs-i şerîf-i mezkûr muktezâsınca maʿfûv olması, ehl-i sünnete göre tefaddulen Cenâb-ı Hakk'ın muktezâ-yı vaʿdi olarak mağfiretiyle maʿfûv olup ehl-i iʿtizâle göre küfre hemm gibi seyyieye hemm de gayr-i merfûʿdur.

647. Mes'ele: Muhakkikîn ulemânın beyânlarına göre tâʿate azm ile müsâb ve maʿsiyete azm ile mustahikk-ı azâb olarak mücâzât ve muâheze olunacağından hükm-i azm gayr-i merfûʿdur.

---

1 Müslim, "Îmân", 203; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 7, r. 3073.

Binâenaleyh *Mültekat*'ta beyân olunduğu vechile zevcesine hitâben إن تركت الشراب أبدا فأنت طالق **[318]** diyerek zevcesinin talâkını ebeden şürb-i şarâbı terke taʿlîk eylese mezbûre her ne kadar hiç içmese bile içmeye âzime oldukça hükmen fiile azîmet fiil olarak, "şürbe azm şürb hükmünde" olmakla vefâtına kadar talâk vâkiʿ olmayacağı gibi, seyyieye azîmet de seyyie olacağından muktezâsıyla muâheze ve mücâzât lâzım gelir.

648. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere hükm-i azim gayr-i merfûʿ olup bir fiile azîmet hükmen fiil olmakla bir zamân ile tahdîd ve taʿyîn etmeyerek zevcesinin talâkını veya kölesinin iʿtâkını duhûl-i dâr emsâli bir şeyin ademine taʿlîk eylese onlar mazmûn-ı şartı ityâna âzim oldukça son nefese kadar imkân-ı ityânlarına binâen gerek talâk ve gerek itâk vâkıʿ olmayıp ancak son nefeste ityân ihtimâli kalmayarak ademinin tahkîkiyle mazmûn-ı şart hâsıl olarak zevcesi boş ve kölesi âzâd olur.

649. Mes'ele: Fukahâdan bazıları ehl-i lügatin هم بالشيء إذا عزم عليه diyerek hemmi azîmetle tefsîrleriyle istidlâl ederek amele mukârin olmadıkça azmi, hemm-i merfûʿdan addederek azmin hükmünün de refʿine kâil olmuşlar ise de ahkâm-ı lügaviyye ahkâm-ı şerʿiyyenin gayrı olarak kıyâs meʿal-fârık olmakla şâyân-ı iʿtibâr değildir.

Zîrâ Hazret-i Peygamber (إذا التقا المسلمان بسيفهما فالقاتل والمقتول في النار)[1] buyurduklarında ashâb-ı kirâm tarafından "Yâ Resûlallah! Kâtil muktezâ-yı katli olarak müstahikk-ı azâb-ı nâr olsun diyelim, maktûle sebeb nedir?" dediklerinde (إنه كان حريصا على صاحبه) buyurarak maktûlün istihkâk-ı nâra sebeb-i katle hırs ve azîmeti olduğunu beyân buyurmuşlardır.

﴿وَإِن تُبْدُوا مَا فِي أَنفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُم بِهِ اللَّهُ﴾[2] ve ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَن تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾[3] ve ﴿إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ﴾[4] gibi nusûs-ı kâtıʿa azmin mûcib-i muâheze olmasını nâtıklardır. **[319]**

وفي البزّازية من كتاب الكراهية: همّ بمعصية لا يأثم إن لم يصمّم عزمه عليه، وإن عزم يأثم إثمَ العزم، لا إثم العمل بالجوارح إلا أن يكون أمرًا يتم بمجرد العزم كالكفر، انتهى.

1 Buhârî, "Îmân", 21, r. 31; Müslim, "Fiten", 14.
2 "İçinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah sizi ondan hesaba çeker." Bakara, 2/284.
3 "Müminler arasında ahlâksızlığın yaygınlaşmasını isteyenlere dünyada ve âhirette can yakıcı bir ceza vardır." Nûr, 24/19.
4 "Bazı zanlar günahtır." Hucurât, 49/12.

650. Mes'ele: *Bezzâziyye*'nin kitâb-ı kerâhiyye'de beyânına göre maʿsiyete hemm edip de azmi musammim olmaz ise âsim olmaz ise de musammim olursa azmin ismiyle âsim olup küfür gibi mücerred azimle tamâm olan bir emre azm eylemedikçe amel-i cevârihle âsim olmaz. Ammâ küfür gibi mücerred azmle tamâm olursa hem azm ve hem de amel-i cevârihin ismiyle âsim olur. Zîrâ 84. mes'elede beyân olunduğu üzere ve 667. mes'elede beyân olunacağı üzere küfür, terk-i tasdîkten ibâret olup terk ise mücerred azm ve niyyetle tamâm olarak her ne kadar nice seneler sonra olmak üzere küfre azm ve niyyet eylese dahi fi'l-hâl kâfir olacağından ism muhakkaktır.

[Onuncusu: Niyyetin Şartları]

el-Bahsü'l-Âşir: fî Şurûti'n-Niyyet

العاشر: في شروط النية، **الأوّل**: الإسلام. ولذا لم تصح العبادات من كافر، فصرّحوا به في باب التيمم عند قول الكنز وغيره: «فلغا تيمم كافر لا وضوءه»؛ لأن النية شرط التيمم دون الوضوء، فيصح وضوءه وغسله، فإذا أسلم بعد هما صلى بهما، لكن قالوا: إذا انقطع دم الكتابية لأقل من عشرة حل وطؤها بمجرد الانقطاع ولا يتوقف على الغسل؛ لأنها ليست من أهله، وإن صح منها لصحة طهارة الكافر قبل إسلامه.

[Birincisi: Müslüman Olmak]

651. Mes'ele: [320] Onuncu bahis niyyetin sıhhatinin şartları beyânında olup birinci şart İslâmiyyettir. Onun için gayr-i müslimin ibâdeti gayr-i sahîhtir. Zîrâ 4009. mes'elede beyân olunacağı üzere ibâdetin sıhhatinde niyyet ve niyyetin sıhhatinde İslâmiyyet şart olmakla ibâdetin sıhhatinde İslâmiyyet şart olarak adem-i İslâmiyyet sıhhat-i ibâdete münâfîdir. Bir de mes'ele-i âtiye müfâdınca niyyet, ibâdet olmakla niyyete ehil olmayan gayr-i müslimin niyyeti gayr-i sahîhtir.

652. Mes'ele: *Kenz* ve başkalarının bâb-ı teyemmümde فلغا تيمم كافر لا وضوءه kavillerinde niyyet ibâdet olup gayr-i müslim ise ibâdete ehil olmadıklarından niyyete adem-i ehliyyeti şurrâh tarafından tasrîh olunmuştur.

Binâenaleyh 55. mes'elede beyân olunduğu üzere sıhhat-i salâtın şartlarından olarak vesile oldukları haysiyyetten inde'l-Hanefî abdest ve guslün sıhhatlerinde niyyet şart olmadığından gayr-i müslimin abdest ve gusülleri sahîh olarak baʿde'l-İslâm onlar ile namâzları câiz ise de 56. mes'elede beyân olunduğu üzere sıhhat-i salâtta teyemmümün sıhhatinde namâz ve

secde-i tilâvet ve cünübe göre tilâvet-i Kur'ân gibi bilâ-tahâret edâsı sahîh olmayan ibâdet-i maksûdeye niyyet şart olup gayr-i müslim ise ibâdete ehil olmayarak niyyetleri ve niyyetine ehil olmayarak adem-i sıhhatine binâen teyemmümleri sahîh olmadığından lağv olup abdest ve gusülleri sahîhtir.

Lâkin fukahânın beyânlarına göre ehl-i kitâb olan kadının hayız âdetinde munkatıʿ olmak şartıyla on günden ekalde hayz munkatıʿ olursa gusül ile mükellef olmadığından mücerred âdetinin inkıtâʿıyla zevci bulan müslime vat'ı helâl olup her ne kadar niyyete tevakkuf etmediğinden kable'l-İslâm tahâreti sahîha olduğundan guslü de sahîh ise de gayr-i mükellef olduğundan vat'ın hilli, icrâ-yı guslüne ve tahrîmeye kâfî vaktin mürûruna tevakkuf eylemez.

Ammâ zevce müslime olursa on günden ve âdetinden ekalde munkatıʿ olursa âdeti münkaziye olmadıkça gusül ile veya tahrîme mikdârı **[321]** vaktin mürûruyla dahi vat'ı helâl olmayıp on günden ekalde âdetini itmâm ederse ancak gusül ile veya baʿde'l-inkıtâʿ lâ ekall iki rekʿat salât-ı kâmileye kâfî vaktin mürûrundan sonra helâl olur.

Fâide

فائدة: قال في الملتقط: قال أبو حنيفة رحمه الله تعالى: أُعلِّم النصراني الفقه والقرآن؛ لعله يهتدي ولا يمس المصحف، وإن اغتسل ثم مس فلا بأس به، انتهى.

654. Mes'ele: *Mültekat*'ta beyân olunduğuna göre İmâm-ı Aʿzam hazretleri "İslâm ve ihtidâ ümidiyle gayr-i müslime Kur'ânı ve ilm-i fıkhı taʿlîm edip öğretirim." buyurmuş. Yaʿnî niyyet-i mezkûreye binâen gayr-i müslime gerek Kur'ân ve gerekse sâir ahkâm-ı şerʿiyye-i dîniyyeyi taʿlîm edip öğretmek câiz ise de ﴿لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ﴾[1] muktezâsınca kable'l-iğtisâl Kur'ân-ı Kerîm'i mes eylemesi câiz olmayıp baʿde'l-gusl messinde beis yoktur.

ولم تصح الكفارة من الكافر فلا تنعقد يمينه: ﴿إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ﴾ وقوله تعالى: ﴿وَإِن نَّكَثُوا أَيْمَانَهُم﴾ أي: الصورية. وقد كتبْنا في الفوائد أن نية الكافر لا تعتبر إلا في مسألة في البزّازية. والخلاصة: هي صبي ونصراني خرجا إلى مسيرة ثلاث فبلغ الصبي في بعض الطريق، وأسلم الكافر قصر الكافر لاعتبار قصده لا الصبي في المختار، انتهى.

1 "Ona ancak tertemiz olanlar dokunabilir." Vâkıʿa, 56/79.

655. Mes'ele: Kefâret her ne kadar nakz-ı yemîn ve nakz-ı edâ-yı savm-ı ramazân ve hatâen katl emsâli ef'âl-i mükellefîn üzerine vukû' bulan ma'siyet ve cinâyet üzerine ukûbet ve zecr olarak meşrû'a ise de tahrîr-i rakabe ve edâ-yı savm ve it'âm-ı ta'âm ve iksâ emsâli ibâdâtla edâ olunarak edâ-yı ibâdet olup **[322]** hâlbuki 652. mes'elede beyân olunduğu üzere ibâdât gerek sıhhatinde niyyetle meşrût olduğundan ve gerekse gayr-i müslim edâ-yı fürû' ile mükellef olmadığından gayr-i müslimden kefâret sahîha olmaz.

Binâenaleyh ﴿إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ﴾[1] muktezâsınca onlardan hânis olunduğu hâlde kefâret îcâb eden yemîn de mün'akid olmaz. ﴿وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُم﴾[2] âyet-i celîlesiyle onlara nisbetle isbât olunan nakz-ı îmânla maksad uhûd-ı suveriyyedir.

655. mes'ele fenn-i sânîde *Fevâ'id*'in kitâb-ı salâtında, 2054. mes'elede musannifin yazıp beyân ettiğine göre gayr-i müslimin niyyeti *Bezzâziyye* ve *Hulâsa*'da beyân olunan bir mes'elenin gayrısında mu'teber olmayıp ancak mes'ele-i mezkûrede mu'teberdir ki o mes'elede bir sabî ile bir gayr-i müslim müddet-i sefer bir mahalle sefer kasdıyla çıkıp da esnâ-yı seferde sabî bâliğ ve gayr-i müslim müslim olsa, gayr-i müslimin sefer kasdı i'tibâr olunarak kasr-ı salât edip kavl-i muhtâr üzere sabînin kasdı gayr-ı mu'teber olmakla kasr edemez, buyuruluyor ise de cây-ı nazardır. Zîrâ gayr-i müslimden niyyetin adem-i i'tibârı savm ve salât emsâli ta'abbüd için vaz' olunarak meşrû' buyurulan ibâdât-ı maksûdede olup sefer ise böyle vaz'an ibâdet-i meşrû'a değildir ki niyyetin i'tibârıyla mesâil-i sâireden istisnâ olunsun. Bununla berâber mes'ele-i mezkûrede gayr-i müslimde bulunan mücerred kasıt olup kasd-ı kurbet olan niyyet değildir. Hâlbuki bahs-i evvelde 343. mes'elede beyân olunduğu üzere şer'de niyyet, kasd-ı mutlak olmayıp belki hâlisan li-vechillâh kasd-ı kurbet ve ibâdettir. Kasd-ı mutlak ise gayr-i müslimden dahi mu'teber olduğu cây-ı iştibâh değildir. Ve-illâ behâ'ime iltihâkları îcâb edip îmân ve İslâm gibi usûl ile de mükellef olmamaları lâzım gelir. Bu ise bedîhiyyü'l-butlândır. **[323]**

---

1 "Onların yeminleri yok sayılır." Tevbe, 9/12.
2 "Şayet yeminlerini bozarlar ise" Tevbe, 9/12.

[İkincisi: Temyîz]

الثاني: التمييز. فلا تصحّ عبادة صبي غير مميّز ولا مجنون. ومن فروعه: عمد الصبي والمجنون خطأ ولكنه أعم من كون الصبي مميّزًا أو لا. وينتقض وضوء السكران لعدم تمييزه وتبطل صلاته بالسكر، كما في شرح منظومة ابن وهبان.

656. Mes'ele: Sıhhat-i niyyetin ikinci şartı temyîzdir. Binâenaleyh sabî-yi gayr-i mümeyyiz ve mecnûnun ibâdetleri gayr-i sahîhtir. Zîrâ ibâdetin sıhhatinde niyyet ve niyyetin sıhhatinde temyîz şart olmakla bunlar niyyete ehil olmadıklarından ibâdete dahi ehil değillerdir.

Ferʿ

657. Mes'ele: Kasd ve niyyetin sıhhatlerinde temyîz şart olduğundan sabî ve mecnûn gibi gayr-i mümeyyizin amdi, hatâ olarak bunların amden cinâyetleri üzerine mümeyyizlerin hatâen cinâyetlerinin cezâlarıyla lüzûm-i mücâzâtları şart-ı mezkûrun ferʿlerindendir. Lâkin amd-i sabînin hatâ hükmünde olmasında sabî-yi mezkûrun mümeyyiz veya gayr-i mümeyyiz olması müsâvî olarak temyîzin ferʿ olmadığı cihetle şart-ı mezkûrun fürûʿundan kılmaya mahal yoktur.

658. Mes'ele: Hükm-i temyîzde ibâdet cinâyetin hilâfına olarak sabî-yi mümeyyizin ibâdetinde şart-ı niyyet olan temyîzin vücûduna binâen sahîha olup gayr-i mümeyyizin ibâdetinde bulunmadığından beyân olunduğu vechile gayr-i sahîhtir.

659. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere sıhhat-i ibâdette niyyet ve sıhhat-i niyyette de temyîz şart olarak sekrânda temyîz bulunamayacağından abdesti müntakız olup İbn Vehbân'ın *Şerh-i Manzûme*'sinde beyân olunduğu üzere sekr ile sekrânın namâzı bâtıl olur, buyuruluyor ise de 55. mes'elede beyân olunduğu üzere abdest ve gusül gibi vesâilin sıhhatlerinde niyyet şart değildir. Binâenaleyh sekr ile niyyetin şartı olan temyîzin fevtiyle abdestin intikâzı lâzım gelip ve onun intikâzıyla da **[324]** namâzın bâtıl olması cây-ı nazardır. Hattâ kütüb-i fıkhiyyenin nevâkız-ı vudû' bahsinde adem-i temyîze binâen abdestin intikâzına kâil olan yoktur. Belki sekr ile abdestin intikâzı sekrin ekseriyâ hudûs-i hadesini müstelzim olan istitâr-ı aklı istilzâmına binâen olmakla hakîkatte nâkız-ı nevmde olduğu gibi hükmen

li'l-gâlib hâl-i sekrde vukûʿu melhûz ve me'mûl olan hadestir. Binâenaleyh gerek intikâz-ı vudû' ve gerekse onun lâzımı bulunan butlân-ı salât mes'elelerini sıhhat-i niyyette temyîzin iştirâtı üzerine tefrîʿ cây-ı nazardır.

[Üçüncüsü: Niyyet Edilen Şeyi Bilmek]

Şart-ı Sâlis

الثالث: العلم بالمنوي. فمن جهل فرضية الصلاة لم تصح منه، كما قدمناه عن القنية، إلا في الحج فإنهم صححوا بصحة الإحرام المبهم؛ لأن عليًّا رضي الله تعالى عنه أحرم بما أحرم به النبي صلى الله تعالى عليه وسلم وصححه، فإن عيّن حجًّا أو عمرة صح، إن كان قبل الشروع في الأفعال، وإن شرع تعينت عمرة.

660. Mes'ele: Şart-ı sâlis menvînin farz veya vâcib olması gibi sıfat-ı lâzimesini bilmektir. Binâenaleyh *Kunye*'den naklen 475. mes'elelerde aksâm-ı musallîde beyân olunduğu üzere sıhhat-i salâtta niyyetle kılacağı farz veya vâcib namâzın sıfatını taʿyîn şart olduğundan kılacağı namâzın farz olduğunu bilmeyen kimsenin namâzı sahîh olmaz. Lâkin ihrâm-ı mübhemin sıhhatiyle akvâl-i fukahâya binâen menvî hac ise farz olduğunu bilmediği hâlde hacca niyyeti sahîha olarak haccı sahîh olur. Zîrâ Hazret-i Ali *kerremallahu vechehu* hazretleri menvî olan haccın sıfatını taʿyîn buyurmadan Hazret-i Peygamber'in ihrâmına niyyetle ihrâma girip Hazret-i Peygamber de kendilerini ol niyyet üzerine ibkâ ve takrîr buyurarak sıhhatiyle hükm eyledi. Hâlbuki Hazret-i Ali, Hazret-i Peygamber'in niyyet buyurdukları ihrâmın sıfatına vâkıf değillerdi. İşte bu da 478. mes'elede beyân olunduğu vechile kılacağı namâzın farz olduğunu bilmeyen kimsenin imâmın **[325]** namâzına niyyetle taʿyîni kifâyet ederek namâzı sahîh olduğu gibi demek istiyor ise de birkaç vechile cây-ı nazardır.

Birincisi, Hazret-i Ali hakkında ihrâm-ı mübhemin sıhhatiyle hükm-i haccın farziyyetine cehl ile berâber sıhhatini îcâb eylemez. Zîrâ Hazret-i Peygamber'in ihrâmına girdikleri haccın farz olduğu Hazret-i Ali için maʿlûm olup ibhâm ancak farz olan haccın hacc-ı ifrâd veya kırân veya temettuʿ olması gibi aksâmından hangisine niyyet buyurduklarında olup sıhhat-i menvîde şart olan taʿyîn ise menvînin aksâmını taʿyîn olmayıp belki farz veya vâcib olması gibi sıfat-ı lâzimesini taʿyîndir. Bu maʿnâca taʿyîn ise ihrâm-ı mübhemde hâsıl olmakla şart-ı mezkûrun lüzûmunda haccı ibâdât-ı sâireden istisnâ îcâb eylemez.

Sâniyen, niyyet-i mübheme ile sıhhat-i ibâdet hacca münhasır değildir. Zîrâ ânifen işâret olunduğu üzere namâzın farz olduğunu bilmeyen kimsenin 478. mes'elede beyân olunduğu üzere imâmın kılmakta olduğu namâza niyyete iktidâsı sahîh olarak namâzı da sahîhtir. Ve kezâ iktidâ edeceği imâmın kim olduğunu bilmediği hâlde 449. mes'elede beyân olunduğu üzere "şu imâm olan kimseye" veya "mihrâbda bulunan imâma" diyerek taʿyîn-i mübhem ile iktidâsı ve kezâ namâzını kılacağı cenâzenin erkek veya kadın olmasında ve müteʿaddid olup da mikdârını bilmediği hâlde 450. mes'elede beyân olunduğu üzere imâmın namâzını kıldığı cenâzelere diyerek taʿyînle namâzı câiz olup hâlbuki cümlesinde taʿyîn mübhemdir.

661. Mes'ele: Bilâ-taʿyîn mübhem olarak ihrâma girip de efʿâl-i hacca şurûʿ etmeden hac veya umreye olmak üzere menvîyi taʿyîn ile edâları sahîh olup kable't-taʿyîn şurûʿ ederse şurûʿu umreye taʿyîn eder. *Fethü'l-Kadîr*'de beyân olunduğuna göre böyle mübhem olarak ihrâma girip de baʿdehu hac niyyetiyle tekrâr ihrâma girse evvelki ihrâmı umreye taʿyîn eder ve eğer ikinci ihrâmı **[326]** umre niyyetiyle giyer ise evvelki, hac için olur. Ve eğer ikinci ihrâmda hiçbir şeye niyyet eylemez ise kârinun bi'l-hac olur. İhrâmı hac veya umreden birine niyyetle taʿyîn edip de hangisini taʿyîn ettiğini unutur ise yakînen uhde-i vâcibden çıkmamak için hem umre ve hem de hac lâzım gelip lâkin kârinun bi'l-hac olmaz.

[Dördüncüsü: Niyyet ile Niyyet Edilen İbâdet Arasına Aykırı Bir Şeyin Girmemesi]

Şart-ı Râbiʿ

الرابع: أن لا يأتي بمناف بين النية والمنوي. قالوا: إن النية المتقدمة على التحريمة جائزة بشرط أن لا يأتي بعدها بمناف ليس منها، وعلى هذا تبطل العبادة بالارتداد في أثنائها، وتبطل صحبة النبي صلى الله تعالى عليه وسلم بالردة إذا مات عليها، فإن أسلم بعدها، فإن كان في حياته عليه السلام فلا مانع من عودها وإلا ففي عودها نظر، كما ذكره العراقي.

662. Mes'ele: Sıhhat-i niyyetin dördüncü şartı meselâ; namâza baʿde'n-niyyet ve kable'ş-şurûʿ yemek, içmek ve mükâleme gibi efʿâl-i salâttan olmayan bir şey ile iştigâl gibi niyyetle menvî arasında namâza münâfî olarak iʿrâza delâlet eder bir şeyde bulunmamaktır. Binâenaleyh

baʿde'n-niyyet böyle namâza münâfî iʿrâza delâlet eder bir hâlde bulunursa kable'ş-şurûʿ tahdîd-i niyyet lâzımdır ve-illâ adem-i niyyete binâen namâzı sahîh olmaz.

663. Mes'ele: Fukahâ-yı izâmın beyânlarına göre 557. mes'elede beyân olunduğu vechile niyyetle menvî arasına efʿâl-i salâttan olmayarak iʿrâza delâlet edip cevâzına münâfî bir şeyde bulunmamak şartıyla niyyeti tahrîme üzerine takdîm câizdir. Zîrâ 555. mes'elede beyân olunduğu üzere niyyetin vakti hakîkaten veya hükmen menvînin ibtidâsıdır.

664. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile sıhhat-i ibâdette baʿde'n-niyyet menvîden iʿrâza delâlet eder bir şey ile niyyetle menvî beynini adem-i fasl olması üzerine esnâ-yı ibâdette neʿûzü billâhi te'âlâ irtidâdı ﴿وَمَن يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ﴾[1] muktezâsınca edâ etmekde olduğu ibâdeti ibtâl edeceğinden der-akeb-i vakt içinde tâib olursa iʿâdesi lâzım gelir.

665. Mes'ele: [327] *Dürr-i Muhtâr*'da beyân olunduğuna göre mürteddin zamân-ı irtidâdında ve ondan akdem fevt olan farzları ve kezâ ﴿وَمَن يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ﴾ muktezâsınca irtidâdıyla hacdan başka bâtıl olan sâir ibâdetlerini kazâ lâzım değildir. Zîrâ vakitleri içinde edâ olunarak vakit mükellefden sâkıt olup الساقط لا يعود sâkıt ise avdet eylemezler.

Ammâ hac, ömrî olup her ne kadar kable'l-irtidâd hac eylemiş olsa bile irtidâdıyla kâfir-i aslî gibi olarak etmiş olduğu haccın bâtıl olmakla baʿde'l-İslâm kâdir olursa iʿâdesi lâzımdır. İmâm Şâfiʿî hazretleri, ﴿وَمَن يَرْتَدِدْ مِنكُمْ عَن دِينِهِ﴾[2] âyet-i celîlesinde ihbât-ı amel ridde üzerine mevte muʿallik olmakla kable'l-irtidâd edâ ettiği haccı baʿde'l-İslâm iʿâde lâzım değil." demiş ise de âyet-i celîlede biri ridde diğeri irtidâd üzere müstemir olarak mevt gibi iki amel ve biri cezâ-yı ridde olan ihbât-ı amel diğeri de mevte kadar irtidâd üzere istimrârın cezâsı olarak hulûd fi'n-nâr gibi iki cezâ tertîb buyurulmuştur. Binâenaleyh mücerred riddenin cezâsı mücerred habt-ı amelden ibâret olarak iʿâdesi lâzım geleceği derkâr diyerek cevâb verilir.

666. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere şart-ı râbiʿ muktezâsınca esnâ-yı ibâdette irtidâd, ibâdeti ibtâl edeceğinden kable'l-İslâm vefâtı hâlinde ridde sebebiyle sohbet-i Resûlullah da bâtıl olup hayât-ı Resûlullah'da tekrâr

1 "Kim inanmayı reddederse ameli kesinlikle boşa gider." Mâide, 5/5.
2 "İçinizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse." Bakara, 2/217.

şeref-i İslâm'la müşerref olursa إذا زال المانع عاد الممنوع muktezâsınca "mâniʿin zevâliyle memnûʿ avdet ederek" şeref-i himâyenin avdetine mâniʿ yok ise de irtihâl-i Resûlullah'dan sonra avdet ederse irtidâdla kâfir-i aslî gibi olup irtihâl-i Resûlullah'dan sonra İslâm olmakla, *Irâkî*'nin beyânına göre şeref-i sohbetin avdeti cây-ı nazar ise de **[328]** İbn Hacer'in *Nuhbe* şerhinden naklen Hamevî'nin beyânına göre mü'min olarak hayât-ı Resûlullah'ı idrâk ve şeref-i rü'yet ve sohbetle teşerrüf ile vefât-ı Resûlullah'dan sonra tekrâr İslâm olması edâsını tehallül eden irtidâd şeref-i sohbeti ibtâl edemez. Belki gerek hayât-ı Resûlullah'da ve gerekse baʿdehu İslâm'a avdet eylesin ve gerekse baʿde'l-İslâm tekrâr şeref-i sohbetle müşerref olsun ve gerekse olmasın İslâm üzere vefâtı hâlinde ism-i sohbet bâkîdir.

Menvîye Münâfî Olan Aʿmâl

ومن المنافي نية القطع، فإذا نوى قطع الإيمان صار مرتدًّا للحال، ولو نوى قطع الصلاة لم تبطل وكذا سائر العبادات إلا إذا كبّر في الصلاة ينوي الدخول في أخرى فالتكبير هو القاطع للأولى لا مجرد النية، وأما الصوم الفرض إذا شرع فيه بعد الفجر ثم نوى قطعه والانتقال إلى صوم النفل، فإنه لا يبطل.

667. Mes'ele: Sıhhat-i menvîye münâfî olan aʿmâlden biri de edâ etmekte olduğu ameli katʿa niyyettir. Binâenaleyh küfür terk-i tasdîkten ibâret olup terk ise mücerred niyyetle tamâm olacağından her ne kadar yüz sene sonra olmak üzere olsa dahi katʿ-ı îmânla küfre niyyet eylese fi'l-hâl kâfir olup mürted olur ise de İslâm ve îmân kalben tasdîk ve lisânen ikrârdan ibâret olarak fiil olup fiil ise isticmâʿ-ı şerâit-i sıhhatiyle bi'l-fiil mübâşeretle edâ edilmedikçe mücerred niyyetle tamâm olmayacağından bilâ-tasdîk velâ-ikrâr mücerred niyyetle îmân ve İslâm hâsıl olmayacakları gibi 94. mes'elelerde ve fenn-i fevâidde, 678. mes'elede **[329]** beyân olunduğu üzere efʿâl-i mükellefden bulunan namâz ve sâir fiil kabîlinden bulunan ibâdette sıhhatlerine münâfî bir hâl bulunmadıkça mücerred katʿa niyyetle munkatıʿ olarak bâtıl olmazlar. Belki katʿa niyyetle namâz ancak başka namâza intikâl kasdıyla tekbîr ve refʿ-i yed ile bâtıl olacağından edâ etmekte olduğu evvelki namâzı kâtıʿ başka namâza intikâl kasdıyla refʿ-i yedle tekbîr alıp mücerred niyyet değildir. Zîrâ katʿ-ı salât sıhhat-i salâta münâfî olan şey ile hâsıl olup niyyet ise efʿâl-i cârihada gayr-i müessiredir.

Katʿa Niyyetin Savmda Hükmü

668. Mes'ele: Baʿde'l-fecr savm-ı farza baʿde'ş-şurûʿ, onu katʿla mücerred savm-ı nefle intikâl niyyetiyle başlamış olduğu savm-ı farz bâtıl olmaz. Zîrâ savm ibâdet niyyetiyle muftırâttan hakîkaten veya nisyânen ekl gibi hükmen imsâk olmakla ancak ekl ve şürb emsâli imsâka münâfî bir fiil ile bâtıl olup katʿa niyyet ise muftırât-ı mezkûreden değildir.

Niyyetle Katʿ-ı İbâdet Husûsunda Savmla Salât Beyninde Fark

والفرق أن الفرض والنفل في الصلاة جنسان مختلفان، لا رجحان لأحدهما على الآخر في التحريمة، وهما في الصوم والزكاة جنس واحد، كذا في المحيط.

669. Mes'ele: Namâzda başka namâza intikâl kasdıyla refʿ-i yedle tekbîr aldıkta kılmakta olduğu namâz bâtıl olup ânifen beyân olunduğu üzere savmda adem-i butlân beyninde fark 365. mes'elede beyân olunduğu üzere namâzda farz ile nefl ihtilâf-ı sebeble **[330]** muhtelifü'l-cins olarak tahrîmede hiçbirinin âhar üzerine rüchânları yoktur. Farzlar, sebeb-i vücûbları olan vakitlerin hulûlüyle, vâcib olan inde'l-Hanefî nezr gibi şurûʿda esbâb-ı vücûbdan olarak nevâfil de şurûʿla vâcib olduklarından farzlardan hiçbiri diğerine niyyetle sahîh olmadıkları gibi nevâfile niyyetle de sahîh olmayacağından bir farza niyyetle baʿde'ş-şurûʿ diğerine intikâl, niyyet ile tekbîr aldıkta tekbîr ile evvelki bâtıl olup ikinciye şurûʿ etmiş olup savm ile zekâtta ise *Muhît*'in beyânına göre farz ile nefl cins-i vâhid olarak ramazânda savma niyyetle baʿde'ş-şurûʿ nâfileye niyyetle nefle şurûʿu sahîh olmayarak niyyeti lağv olup farz olarak edâ-yı savmı bâtıl olmaz. Zekâtta dahi niyyetle vâcib baʿde'l-edâ nefle niyyetle vâcib bâtıl olmaz, demek oluyor ise de 350. mes'elede beyân olunduğu üzere namâzda olduğu gibi vakit, müeddânın zarfı olursa sıhhatinde niyyetle menvîyi taʿyîn lâzım olup sahîh-i mukîm hakkında savm-ı ramazânda olduğu gibi miʿyâr olursa taʿyîn şart olmayıp belki lağv olmakla her neye niyyet eylese dahi savm-ı ramazândan olarak sahîh olup tağyîr-i niyyetle sıfatı tağyîr eylemez.

Binâenaleyh sahîh-i mukîm hakkında ramazânda nefl niyyetiyle savm-ı farzın sıhhati, vaktinde miʿyâr olmasına mebnî olup ittihâd-ı cinsten nâşi değildir. Hâlbuki sahîh-i mukîm hakkında ramazânda savm-ı farzla nâfilede namâz gibi muhtelifü'l-cinslerdir. Zîrâ savm-ı farzın sebeb-i vücûbu şuhûd-i şehr

olup baʿde'ş-şurûʿ nâfilenin sebeb-i vücûbu ise şurûʿdur. Binâenaleyh bu husûsta muhtelifü'l-cins olmakta savmla salât beyninde fark yoktur. 367. mes'elede beyân olunduğu üzere otuz gün savm-ı ramazân ittihâd-ı sebebe binâen müttehidü'l-cins ise de nefle nazaran **[331]** muhtelifü'l-cinslerdir. 368. mes'elede beyân olunduğu üzere zekâtta nukûd ve emvâl-i urûz ve sevâimin nisâbları gibi bazen muhtelifü'l-cins olup sıhhat-i edâlarında niyyetle taʿyîn-i menvî lâzım olup nakdeynle ayn ve deyn gibi bazen de müttehidü'l-cins olarak taʿyîne muhtâc olmamak îcâb eder.

وفي خزانة الأكمل: لو افتتح الصلاة بنية الفرض، ثم غيّر نيته في الصلاة وجعلها تطوّعًا صارت تطوّعًا، ولو نوى الأكل أو الجماع في الصوم لم يضرّه، وكذا نوى فعلا منافيا في الصلاة لم تبطل.

670. Mes'ele: *Hizânetü'l-Ekmel*'de beyân olunduğuna göre farz niyyetiyle namâza baʿde'ş-şurûʿ tağyîr-i niyyetle tetavvuʿan niyyet eylese müeddâ tetavvuʿ olup, savmda ise ekl ve şürb ve cimâʿ gibi muftırâta niyyet bunlardan biri işlenmedikçe sıhhat-i savma zarar vermez. Bu fark da 68-69. mes'eleler ile ânifen 667. mes'elede beyânına münâfîdir. Zîrâ mesâil-i mezkûrede beyân olunduğu üzere başlanmış olan farz namâzı kâtıʿ olan mücerred niyyet olmayıp belki intikâl niyyetiyle refʿ-i yedle tekbîrdir.

671. Mes'ele: Savmda olduğu gibi namâzda dahi bilâ-ityân ekl ve şürb ve mükâleme emsâli cevâz-ı salâta münâfî bir şeyi mücerred niyyetle namâzda bâtıl olmaz. Zîrâ 667. mes'elede işâret olunduğu üzere mücerred niyyet efʿâl-i cevârihte te'sîr edemez.

ولو نوى الصوم من الليل، ثم قطع النية قبل الفجر سقط حكمها، بخلاف ما إذا رجع بعد ما أمسك بعد الفجر فإنه لا يبطل، كالأكل بعد النية من الليل لا يبطل مسئله.

Amma geceden savma niyyet edip de kable'l-fecr niyyetini katʿ eylese hükm-i niyyet sâkıt olarak ramazânın gayrısında nehâran ekl ve şürb ile kazâ ve iʿâde lâzım gelmeyeceği gibi imsâk üzere gurûba kadar devâmla ikmâl ve itmâm eylese dahi şart-ı sıhhat olan niyyet-i ibâdet bulunmadığından savm sayılmaz ise de geceden niyyet ettiği gibi savma devâmla baʿde'l-imsâk savm münʿakid oldukdan sonra mücerred katʿa niyyetle hükm-i niyyet sâkıt olmayarak nehâran iftârla şurûʿ sebebiyle vâcib olduğundan kazâsı lâzım gelir. Zîrâ baʿde'n-niyyet ve kable'l-fecr ekl ve şürb emsâli muftırât niyyet-i savmı

katʿ etmediği **[332]** bilâ-iftâr baʿde'l-imsâk mücerred katʿa niyyette hükm-i savmı ibtâl ve ıskât eylemez.

Katʿ-ı Sefere Niyyetin Hükmü

ولو نوى قطع السفر بالإقامة صار مقيمًا وبطل سفره بخمس شرائط: ترك السير حتى لو نوى الإقامة سائرًا لم تصح، وصلاحية الموضع للإقامة فلو نواها في بحر أو جزيرة لم تصح، واتحاد الموضع والمدة والاستقلال بالرأي فلا تصحّ نية التابع، كذا في معراج الدراية.

672. Mes'ele: Hâl-i seferde ikâmet terk-i seferden ibâret olup terk ise 310. mes'elede beyân olunduğu üzere mücerred niyyetle tamâm olacağından müsâfir ihtiyâr-ı ikâmetle velev namâzda olsa bile ikâmete sâlih bir mahalde lâ ekall on beş gün katʿ-ı sefere niyyet eylese *Miʿrâcü'd-Dirâye*'nin beyânına göre beş şartla mukîm olarak ahkâm-ı ikâme ile mükellef olup itmâm-ı salât lâzım gelir.

Şurût-ı İkâme

673. Mes'ele: *Miʿrâcü'd-Dirâye*'de beyân olunduğuna göre sıhhat-i ikâmenin şurût-ı hamsesinden biri;

[1-] Lâ ekall on beş gün daha ziyâde ikâmet niyyetiyle terk-i sefer olmakla hâl-i seyre devâmla ikâmete niyyet sahîh olmayarak hükm-i sefer munkatıʿ olmaz.

2- Mahallin ikâmete sâlih olmasıdır. Binâenaleyh deniz ve cezâir-i hâli gibi ikâmete sâlih olmayan mahalde ikâmete niyyet sahîh değildir.

3- İttihâd-ı mevziʿdir. Binâenaleyh Mekke ile Minâ gibi iki mevziʿ-i müstakilde ikâmete niyyet sahîh olmaz.

4- On beş günden ekall müddette ikâmete niyyet sahîh olmaz. Binâenaleyh aşr-ı Zilhicce'de Mekke'ye gelen hacılar eyyâm-ı mezkûrde de Arafât ve Minâ'ya sefere mecbûr olduklarından Mekke'de veya Minâ'da ikâmete niyyetleri sahîh olamaz ise de menâsik-i haccı baʿde'l-itmâm Minâ'dan avdetle Mekke'de ikâmete niyyetleri sahîh olacağı gibi **[333]** eyyâm-ı hacdan on beş gün akdem gelenlere kable'l-Arafât on beş gün Mekke'de ikâmet kâbil olmakla Mekke'de dahi sahîh olup itmâm-ı salât emsâli ahkâm-ı ikâmeyi edâ ile mükellef olur.

5- Re'yinde istiklâldir. Binâenaleyh kocası yanında kadın ve efendisi yanında ittibâʿsı ve âmirleri yanında maʿiyyet-i me'mûrları gibi re'ylerinde müstakil olmayanların metbûʿları ikâmete niyyet etmedikçe ikâmeleri sahîh olmayacağından ikâmeye niyyetle hükm-i seferleri munkatıʿ olmaz ise de metbûʿları ikâmete niyyet ederler ise velev bilâ-niyyet onlar da metbûʿlarına tebeʿan mukîm olurlar

Müsâfirin İkâmete Hükm-i Niyyeti

وإذا نوى المسافر في أثناء صلاته في الوقت تحوّل فرضه إلى الأربع: سواء نواها في أولها أو في وسطها أو في آخرها، وسواء كان منفردًا أو مقتديًا أو مدركًا أو مسبوقًا. أما اللاحق لا يتمها بنيتها بعد فراغ إمامه؛ لاستحكام فرضه بفراغ إمامه، كذا في الخلاصة.

674. Mes'ele: Şerâit-i mezkûreyi câmiʿ olarak gerek münferid ve gerek muktedî ve gerek müdrik ve gerek mesbûk olsun ve gerek namâzın ibtidâsında ve gerek ortasında ve gerek âhirinde bulunsun müsâfir, vakit içinde namâzda iken ikâmete niyyet eylese salât-ı zuhr ve asr ve işâ gibi hâl-i seferde kasr olunan farzları dörder rekʿat tahavvul ederek itmâmları lâzım gelir ise de vakit içinde şuruʿ edip de kable'l-itmâm vakit hurûc ederse salât-ı sefer tekarrur ederek ikâmete niyyetle salât-ı seferi dört rekʿat olarak salât ikâmeye tahavvul edemeyeceği gibi *Hulâsa*'nın beyânına göre lâhık dahi imâmının namâzdan ferâğıyla salât-ı seferi tekarrur ederek ikâmete niyyetle itmâm etmekte olduğu iki rekʿat salât-ı seferi dört rekʿata tahavvul ile itmâm edemez. **[334]** Ammâ lâhık-ı mezkûr imâm namâzdan fâriğ olmadan ikâmete niyyet etmiş ise mukîm olarak itmâm lâzım gelir.

Terk-i Ticârete Niyyetin Hükmü

ولو نوى بمال التجارة الخدمة كان للخدمة بالنيّة، ولو كان على عكسه لم يؤثر كما ذكره الزيلعي.

675. Mes'ele: 308. mes'elede beyân olunduğu üzere istihdâm ve istiʿmâl terk-i ticâret olup terk ise mücerred niyyetle tamâm olacağından ticâret için olmuş olduğu her nevʿ malı istihdâm ve istiʿmâle niyyetle havâic-i asliyyeden olarak her ne kadar istihdâm ve istiʿmâl olunmalarıyla vücûb-i zekât sâkıt olup *Zeylaʿî*'nin beyânına göre istihdâm ve istiʿmâl için havâic-i asliyye

niyyetiyle almış olduğu mal bi'l-fiil mübâdele ile akd-i ticârete mukârin olmadıkça mücerred ticârete niyyetle emvâl-i ticâretten sayılmaz. Zîrâ ticâret kâr için malı mala değişmekten ibâret olarak fiil olmakla bi'l-fiil mübâşeret olunmadıkça mücerred niyyetle tamâm olmayacağından her ne kadar nisâba bâliğ olup havelân-ı havlde bulunsa dahi niyyeti müessir olmayarak zekât îcâb eylemez.

Vedîʿada Hükmü

وأما نية الخيانة في الوديعة؛ فلم أر حكمها صريحة، لكن في الفتاوى الظهيرية من جنايات الإحرام: أن المودع إذا تعدى ثم أزال التعدي، ومن نيته أن يعود إليه لا يزول التعدي، انتهى.

676. Mes'ele: Kendisine hıfz için bir şey vedîʿa olunan kimsenin ol vedîʿada teʿaddî ile hıyânette bulunmak niyyetinin hükmünü sarâhaten görmemiş ise de lâkin 305. mes'elede beyân olunduğu üzere ihrâma cinâyâttan *Fetâvâ Zahîriyye*'nin beyânına göre vedîʿa, meselâ sevb alıp da sâhibinin izni olmayarak giymek ve sâirinde tasarrufta bulunmak gibi vedîʿaya teʿaddîde bulunup da bir ziyân târî olursa damân lâzım gelip böyle teʿaddîde **[335]** bulunduktan sonra tasarrufu terk ederek teʿaddîyi izâle ettikte nazar olunup maksadı yine teʿaddî ise الأمانات مضمرات بالتعدي والخيانات muktezâsınca ziyân veya zıyâʿı hâlinde damândan berî olmayıp teʿaddî kasdına mukârin değilse cevâz-ı şerʿî damâna münâfî olarak damândan berî olacağından vedîʿa kendisine li-ecli'l-hıfz bırakılan sevbi bırakan sâhibin izni olmayarak arkasına giymesi ile vedîʿaya teʿaddî ve hıyânette bulunarak tekrâr giymek kasdıyla çıkarmakla teʿaddî zâil olmayacağından damândan berî olmayarak her ne kadar kendinin sunʿ ve medhali olmasa bile zâyiʿ olursa dâmin olup baʿdemâ giymemek niyyetiyle çıkarmış ise teʿaddîyi izâle eylemiş olmakla damândan berî olup vedîʿanın emânet olan sevbi giymesiyle kıymetine noksân târî olmuş ise noksân-ı kıymeti ve külliyyen telef olmuş ise tekmîl-i kıymetten dâmin olur.

677. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere bilâ-izn sevbi kıymetine noksân târî olmadan veya külliyyen telef olmadan tekrâr giymek niyyetiyle çıkardığı sûrette çıkarmasıyla teʿaddînin zevâline binâen zıyâʿı hâlinde damândan berî olmak îcâb eder ise de الأمور بمقاصدها muktezâsınca tekrâr giymek

kasdıyla çıkarmış olmakla teʿaddînin bekâsını iltizâm eylemiş olduğundan damândan berî olamaz. Lâkin beyân olunduğu vechile damânın lüzûmu ve adem-i lüzûmu ile hükmün ihtilâfı tekrâr teʿaddî ve adem-i teʿaddîye teʿalluk eden kasd ve niyyetin ihtilâfının neticesi olup kasd ise umûr-ı bâtıneden olmakla delîl-i zâhirîsi onun makâmına ikâme olunarak onunla anlaşılacak kasda göre hükm olunacağından kable'l-hükm delîl-i zâhirîyi taharrî lâzım gelir. **[336]**

Ferʿ

وتقرب من نية القطع نية القلب وهي نية نقل الصلاة إلى أخرى، قدّمنا أنه لا يكون إلا بالشروع بالتحريمة لا بمجرد النية، ولا بد أن تكون الثانية غير الأولى كأن يشرع في العصر بعد افتتاح الظهر فيفسد الظهر لا الظهر بعد ركعة الظهر. وشرطه: أن لا يتلفظ بالنيّة، فإن تلفظ بها بطلت الأولى مطلقًا. وقد ذكرنا تفاريقها في مفسدات الصلاة من شرح الكنز.

678. Mes'ele: Sıhhat-i niyyete mâniʿ ve münâfî olmakta niyyet-i kalb niyyet-i katʿa karîbdir. Niyyet-i kalb meselâ, kılmakta olduğu salât-ı zuhru salât-ı asra tebdîl gibi bir namâzı diğer namâza nakle niyyettir ki 667. mes'elede beyân olunduğu üzere kılmakta olduğu namâzı bırakıp da diğer namâza intikâle tekbîr alarak şurûʿ ile hâsıl olup mücerred niyyetle hâsıl olmaz.

679. Mes'ele: Mes'ele-i mezkûrede beyân olunduğu vechile neflin tahakkukunda salât-ı zuhra baʿde'l-iftitâh tekbîr-i tahrîme ile salât-ı asra şurûʿ gibi intikâl ettiği namâz kılmakta olduğu birinci namâzın gayrı olmak lâzımdır. İşte böyle başladığı namâzı bırakıp da başka namâza tekbîr ile şurûʿ ederse evvelki namâz fâsid olup şurûʿ ettiği namâza intikâl eylemiş olur ise de meselâ, zuhrun iki rekʿatı baʿde'l-edâ tekrâr ayn-ı salât-ı zuhru yeniden kılmak niyyetle tekbîri telaffuz edip veya ellerini kaldırmadıkça mücerred niyyet-i kalbiyye ile kılmakta olduğu namâz fâsid olarak intikâl eylemiş olmaz. Binâenaleyh dört rekʿata iblâğ ve itmâmla zimmetinden farz sâkıt olur

Niyyet-i Kalbin Şartı

680. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile kılmakta olduğu namâzdan başka namâza nakilde evvelki namâzın adem-i fesâdının şartı ellerini kaldırmayıp

ve niyyeti telaffuz eylememektir. Zîrâ نويت أن أصلي صلاة كذا diyerek niyyeti telaffuz eder veya ellerini tekbîr ile kaldırır ise gerek ayn-ı salât ve gerekse başka salâta olsun mutlakan evvelki namâzı fâsid olur. Niyyet-i katʿ ile niyyet-i kalb ve nakil beynlerindeki fark *Kenz* şerhinin müfsidât-i salât bahsinde zikr ve beyân eyledik buyuruyorlar. **[337]** *Tevfîku'l-İlâh*'ın beyânına göre musannifin şerh-i *Kenz*'de beyânı ber-vech-i âtîdir. Salât-ı zuhrdan bir rekʿatı baʿde'l-edâ ayn-ı zuhru yeniden kılmak niyyetiyle tekbîr almakla kılmış olduğu rekʿat fâside olmayıp üç rekʿat dahi edâ ederse tamâmen edâ edilmiş olur. Hattâ bâkî kalan üç rekʿatta kaʿde-yi ahîreyi terk eylese namâz fâsid olup ikinci namâza niyyeti lağv olur. Hulâsa-i kelâm niyyet-i katʿla niyyet-i kalb beyninde fark niyyet-i katʿa nazar, gerek başka namâza intikâl etsin ve gerek etmesin mücerred başlamış olduğu ibâdeti ibtâledir. Niyyet-i kalbde iʿtibâr, başlamış olduğu salât-ı zuhru bırakıp da salât-ı asra intikâl gibi başlananı ibtâl ile diğerine intikâledir.

Fasıl: [İbâdette Tereddüd]

ومن المنافي التردد وعدم الجزم في أصلها، وفي الملتقط: وعن محمد فيمن اشترى خادمًا للخدمة وهو ينوي إنْ أصاب ربحًا باعه لا زكاة عليه.

681. Mes'ele: Sıhhat-i niyyete münâfî olan hâllerden biri de asıl niyyette adem-i cezm ile tereddüd olup İmâm Muhammed'den rivâyetle *Mültekat*'da beyân olunduğuna göre “Kâr bulursam satarım.” niyyetiyle hizmet için bir köle veya câriye veya başka bir mal satın alsa ticârete niyyetinde cezm bulunmayarak mütereddit olduğundan emvâl-i ticâretten olmayıp belki istihdâm için havâic-i asliyyeden olarak zekât lâzım gelmez. Zîrâ 344. mes'elede beyân olunduğu üzere niyyetle maksad mesbûkun bi'l-ilim olarak ehad-i mütesâviyeyni âhar üzerine müraccihe olan irâde-i câzimedir. Tereddüd ise cezme münâfîdir.

وقالوا: لو نوى يوم الشك أنه إن كان من شعبان فليس بصائم، وإن كان من رمضان كان صائمًا لم تصح نيته.

682. Mes'ele: Fukahâ-yı izâmın beyânlarına göre tereddüd ve adem-i cezm sıhhat-i niyyete münâfî olduğundan şabanın yirmi dokuzundan sonraki yevm-i şekte, “Yarın şabandan ise sâim değilim, ramazândan

ise sâimim." **[338]** diyerek etmiş olduğu niyyeti sahîh olmadığından ramazân olduğu hâlde tutmuş olduğu savmı da sahîh olmaz. Zîrâ savm ibâdet olmakla sıhhati, niyyetin sıhhatiyle vücûduna mütevakkıftır.

ولو ردد في الوصف بأن نوى إن كان الغد من شعبان فنفل، وإلا فعن رمضان صحت نيته، كما بيناه في الصوم. وينبغي على هذا أنه لو كان عليه فائتة فشك أنه قضاها أو لا فقضاها ثم تبين أنها كانت عليه أن لا تجزئه للشك وعدم الجزم بتعيينها.

683. Mes'ele: *Şerh-i Kenz*'in savm bahsinde musannif-i allâmenin beyân ettiği ve ânifen işâret olunduğu vechile yarın Şaban'dan ise nâfile olmak ve ramazândan ise farz olmak üzere vasf-ı savmda tereddüd ile cezmen savma niyyet eylese asl-ı savma niyyette câzim olduğundan niyyeti sahîh olarak Şaban ise nâfile ve ramazân ise savm-ı ramazân olarak oruç da sahîh olur.

Binâen alâ-hâzâ, kazâya kalmış oruç borcu olup da kazâ edip etmediğinde tereddüd ile şek ederek cezmen kazâya niyyetle sâim oldukdan sonra kazâ etmediği zâhir olsa taʿyînde vâkiʿ olan tereddüd ve şekke binâen lâyık olan savm-ı mezkûrun kazâdan adem-i kifâyesidir. Zîrâ tereddüdü vasf-ı savmda olmayıp belki asl-ı savmdadır deniyor ise de "Eğer fevt olan orucu kazâ etmemiş isem ondan ve-illâ nâfile veya fülân oruçtan." diyerek nefs-i niyyette tereddüd eylese idi fâiteyi kazâdan adem-i kifâye zâhir ise de lâkin bu makâmda tereddüd beyân olunduğu vechile asl-ı niyyette olmayıp belki işâret olunduğu üzere cezmen kazâ-yı fâiteye niyyet edip lâkin kazâ ile nefsü'l-emirde zimmetten fâiteyi ıskât edip etmediğinde mütereddit bulunduğundan zâhir olan kifâyesidir. Zîrâ kazâ ve adem-i kazâda şek asl-ı savma niyyetten hâricdir.

Vakt-i İbâdetin Duhûlüne Şekkin Hükmü

ولو شك في دخول وقت العبادة فأتى بها فبان أنه فعلها في الوقت لم يجزه أخذًا من قولهم، كما في فتح القدير: لو صلى الفرض وعنده أن الوقت لم يدخل، فظهر أنه قد دخل، لا يجزئه، انتهى.

684. Mes'ele: **[339]** *Fethü'l-Kadîr*'de beyân olunduğu vechile fukahâ-yı izâmın bir kimse daha vakt-i salât girmedi zannında iken meselâ, salât-ı zuhru edâ edip de baʿde'l-edâ vaktin duhûlü zâhir olsa duhûl-i vakte adem-i cezmine binâen ol namâz gayr-ı sahîh olarak ıskât-ı farzda adem-i kifâyet kavillerinden ahz ve ona kıyâsla savm ve salât ve ahz gibi sıhhatleri muʿayyen

bir vakitle muvakkat olan ibâdetlerin vakitlerinin duhûlünde mütereddit olarak şek ile edâ edip de baʿde'l-edâ vakitleri içinde edâ edilmiş oldukları zâhir olsa sıhhatlerinde şart olan vaktin duhûlünde şekke binâen câiz olmayarak zimmetten ıskât-ı vâcibde kifâyet eylemeyerek iʿâdeleri lâzım olmakla sıhhat-i salâtın şartlarından biri de duhûl-i vakte cezm ile taʿyîn üzere bulunmaktır. Lâkin ânifen zikr olunan 683. mes'elede yevm-i şekte tutulan savmın farz-ı ramazândan kifâyesine münâfî ise de savm-ı ramazânda vaktin miʿyâr olması ve salâtta ise zarf olarak sıhhatinde behemehâl taʿyîne ihtiyâcı cihetinden beynlerindeki farkın muktezâsı olsa gerektir. Lâkin 1929. mes'elede beyân olunacağı üzere hatâsı zâhir olan zannın adem-i iʿtibârı kâidesine muhâlif görünür.

وفي خزانة الأكمل: أدرك القوم في الصلاة، ولا يدري أنها المكتوبة أو الترويحة، يكبر وينوي المكتوبة على أنها إن لم تكن مكتوبة يقضيها، يعني: العشاء، فإذا هو في العشاء صح، وإن كان في الترويحة يقع نفلًا، انتهى.

685. Mes'ele: *Hizânetü'l-Ekmel*'de beyân olunduğuna göre cemâʿat namâzda iken erişip de kıldıkları namâz yatsının farzı mı yoksa salât-ı terâvih mi bilemeyerek kıldıkları namâz terâvih ise kazâ ederim niyyetiyle cezmen yatsı namâzının farzına niyyet ederek iktidâ edip de baʿde'l-edâ yatsı **[340]** namâzı olduğu zâhir olsa cezmle niyyet bulunduğundan salât-ı işâdan sahîh olup terâvih ise nâfile olur. Zîrâ beyân olunduğu üzere tereddüd asl-ı salâta niyyette olmayıp belki farz veya nâfile olmak üzere vasıfta olup asl-ı salâtta cezmle vasıfta tereddüd ise sıhhate münâfî değildir. Lâkin terâvihte bulundukları sûrette iktidâ salât-ı işâda bulunmadığından edâ olunan namâz işâdan olmayacağı gibi kable'l-işâ terâvihin adem-i sıhhatine binâen ondan da olmayıp belki nâfile-i mutlaka olması îcâb eder.

Ferʿ: [Niyyette "İnşâallâh" Demek]

عقب النية بالمشيئة قدمنا أنه إن كان مما يتعلق بالنيات كالصوم والصلاة لم يبطل، وإن كان مما يتعلق بالأقوال كالطلاق والعتاق بطل.

686. Mes'ele: 118. mes'elede beyân olunduğu üzere "Niyyet ettim savma inşâallah." veya "Niyyet ettim şu vaktin farz namâzına inşâallah." diyerek niyyeti meşîet-i ilâhiyyeye taʿlîk ederek meşîetle taʿkîb eylese usûl-i fıkıhta beyân

olunduğu üzere bu vechile taʿlîkle istisnâ beyân-ı tağyîr olarak kıyâs olan mutlakan niyyetin bâtıla olması ise de menvî, savm ve salât gibi mücerred niyyete müteʿallak ve muhtass olan efʿâl-i mükellefden olursa niyyet, amel-i kalb olup amel-i lisân olmadığından istihsânen istiʿâneye haml olunarak sadr-ı kelâmının hükmünü tağyîr ile bâtıl olmazlar ise de talâk ve itâk gibi akvâle müteʿallik olup husûl-i niyyete tevakkuf eylemez ise kıyâs üzere أنت طالق إن شاء الله وأنت حر إن شاء الله demekle إن شاء الله cümlesi beyân-ı tağyîr olarak sadr-ı kelâm olan أنت طالق وأنت حر cümlelerinin hükümlerini tağyîr ederek gerek talâk ve gerek itâktan hiçbirisi vâkiʿ olmazlar. Zîrâ bunların vukûʿları meşîet-i ilâhiyyeye müteʿallik olup mazmûn-i şart olan meşîet-i ilâhiyyenin vukûʿu ise kul için gayr-ı maʿlûm olmakla mazmûn-i cezâ olan talâk ve itâkın vukûʿlarıyla hükm olunmaz. Ammâ menvî, savm ve salât **[341]** gibi mücerred niyyete müteʿallak ve muhtass olan şey olursa beyân olunacağı üzere niyyet, amel-i kalb olmakla إن شاء الله diyerek lâhik olan istisnâ ile maksad beyân-ı tağyîr olmayıp belki Cenâb-ı Hak'tan edâ-yı vâcible zimmetten berâetine taleb-i tevfîkle istiʿâneye mahmûldur. Bu ise Mergînânî'nin beyânına göre sahîhtir. Ammâ Halvânî'den naklen *Kâfiye*'nin beyânına göre bu mes'ele hakkında eimmeden rivâyet bulunmadığı cihetle kıyâs olan talâk ve itâk ve beyʿ emsâli elfâz-ı mahsûsa olan ukûdun adem-i sıhhatleridir.

Tekmîl: [Niyyetin Şart Olduğuna Dair]

النيّة شرط عندنا في كل العبادات باتفاق الأصحاب لا ركن، وإنما وقع الاختلاف بينهم في تكبيرة الإحرام، والمعتمد أنها شرط كالنية، وقيل: بركنيتها.

687. Mes'ele: 49. mes'elede beyân olunduğu üzere savm ve salât ve zekât ve hac gibi taʿabbüd için meşrûʿ buyurularak maksûdun bizzât olan bi'l-cümle ibâdâtın sıhhatinde ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ âyet-i celîlesi ve icmâʿ-ı ümmetle bi'l-ittifâk niyyet, sıhhat-i ibâdâtta şart olup rükün değildir. Ancak Şeyhayn hazerâtına göre şart ve İmâm Muhammed'e göre rükün olmak üzere vâkiʿ olan ihtilâf, tekbîr-i tahrîmde olup niyyette değildir.

688. Mes'ele: Her ne kadar İmâm Muhammed bi'l-ittifâk erkân-ı salâttan bulunan kıyâma ittisâline binâen tekbîr-i tahrîmenin rükün olmasına kâil ise de muʿtemed olan Şeyhayn hazerâtının dedikleri gibi şart olmasıdır. *Redd-i Muhtâr*'ın beyânına göre müftâ bih olan cenâze namâzının gayrısında kâdir olanlara şart olup cenâze namâzında sâir tekbîrler gibi

bi'l-ittifâk rükündür. Binâenaleyh her ne kadar amden te'hîr-i selâmı mûcib ve nâfilede tahrîme-i müstakille bulunmadığından tahrîmen mekrûh ise de iki rekʿat olmak üzere niyyetle başladığı nâfileyi dört kılarak nâfileyi nâfile üzerine ve farzların kaʿde-i **[342]** ahîrelerinde teşehhüd mikdârı baʿde'l-kuʿûd ve kable's-selâm kıyâmla altı rekʿata iblâğ edilerek ilâve olunan iki rekʿat namâzda olduğu gibi nâfileyi farz üzerine binâ câizdir.

Semere-i Hilâf

689. Mes'ele: Nâfilenin nâfile ve farz üzerine binâsının cevâzı gibi kable'z-zevâl zuhra şurûʿ edip de tahrîmeden ferâğla şemsin zevâlinde zâil olur. Çünkü bi'l-ittifâk bi'l-umûm şurût-i salâtın şurûʿ-i salât üzerine takdîmleri câiz olduğu gibi inde'ş-Şeyhayn tahrîme de şart olduğundan kable'z-zevâl vâkiʿ olan tahrîme ile baʿde'z-zevâl kılınan namâz da câiz olup İmâm Muhammed'e göre tahrîme erkân-ı salâttan olmakla gayr-ı câizdir.

Kâide: fi'l-Eymân: [Âmmın Niyyetle Tahsîsi Kazâen Değil, Diyâneten Geçerlidir]

تخصيص العام بالنيّة مقبول ديانة بالاتفاق لا قضاء.

وعند الخصاف: يصح قضاء أيضًا، فلو قال: كل امرأة أتزوجها فهي طالق، ثم قال: نويت من بلدة كذا لم يصح، كذا في ظاهر المذهب خلافًا للخصاف. وكذا من غصب دراهم إنسان فلما حلّفه الخصم عامًّا نوى خاصًّا، وما قاله الخصّاف: مخلص لمن حلّفه ظالمٌ، والفتوى على ظاهر المذهب، فمن وقع في يد الظلمة وأخذ بقول الخصاف فلا بأس به، كذا في الولوالجية.

690. Mes'ele: 4714. mes'elede îzâh olunacağı üzere bâb-ı eymânda niyyetle âmmı tahsîs diyâneten bi'l-ittifâk makbûl olup Hassâf'a göre diyâneten makbûl olduğu gibi hasbe'l-iktizâ kazâen dahi makbûl olarak sahîh olup bir kimse كل امرأة أتزوجها فهي طالقة yaʿnî "Alacağım her kadın boş olsun." deyip de baʿdehu "Maksadım filân beldeden tezevvüc edersem." demektir diyerek tezevvüc edeceği zevceyi niyyetle ol beldeye tahsîs eylese diyâneten bi'l-ittifâk kabûl olunup muktezâ-yı yemîn olmak **[343]** üzere tefrîki iddiʿâ edilmedikçe muʿâşeretlerinde diyâneten muâheze terettüb eylemez ise de eimme-i Hanefiyyeden zâhir-i mezheb de hilâf-ı zâhir olmakla Hassâf'ın hilâfına, kazâen tasdîk edilmeyeceğinden hâkime mürâcaʿat oluyor ise niyyetle tahsîsi kabûl etmeyerek mufârakatlarıyla hükmeder.

691. Mes'ele: Hamevî'nin beyânına göre, beyân olunduğu vechile eymânda niyyetle âmmı tahsîs bi'l-ittifâk diyâneten makbûl olduğu gibi eimme-i selâse ile eimme-i Hanefiyyeden Hassâf, kazâen dahi tahsîsin kabûlüne kâil olup Şemsü'l-eimme de fıkıhta Hassâf'ın kaʿbı âlî olmakla kelâmını kabûl ile hükümde kendisine iktidâ ve iktifânın cevâzını beyânla kazâen dahi tahsîsin kabûlüyle kavli te'yîd eylemiştir. Binâenaleyh "Alacağım her kadın boş olsun." deyip de baʿdehu "Maksadım filân beldeden alırsam." demekti diyerek niyyetle tahsîs gibi bir kimsenin meselâ, Osmanlı parası gibi derâhimini gasbedip de hîn-i inkârda âm olarak hasmı tarafından vukûʿ bulan tahlîfte ecnebî parası gibi gasbetmediği diğer paraya niyyetle gasbı tahsîsle yemînde dahi hükm-i mes'ele böyle olması anlaşılır ise de bu sûrette hâlif zâlim olup hâlbuki mes'ele-i âtiye ve kâide-i âtiyede beyân olunacağı üzere tahsîste iʿtibâr mazlûmun niyyetinedir.

692. Mes'ele: Bâb-ı eymânda gerek diyâneten ve gerek kazâen niyyetle âmmı tahsîsin kabûlüyle Hassâf'ın kavli bir zâlim tarafından tahlîf olunan mazlûm için medâr-ı halâstır. Lâkin fetvâ diyâneten kabûlü ve kazâen adem-i kabûlüyle zâhir-i mezheb üzeredir, buyuruluyor ise de 269. mes'elede beyân olunduğu üzere hâlif mazlûm ise fetvâ Hassâf'ın kavli üzere olmasıyla hükm eylemiş iken burada ale'l-ıtlâk fetvâ zâhir-i mezheb üzerinedir demesi gayr-ı muvâfıktır.

693. Mes'ele: *Velvâliciyye*'nin beyânına göre bir zulme giriftâr olan mazlûm, hîn-i tahlîfte Hassâf'ın kavliyle amel ederek tahlîf olunan maddeyi kalben tahsîs ile **[344]** yemîn ederek halâsında beis yoktur.

ولو قال: كل مملوك أملكه فهو حر. وقال: عنيتُ به الرجال دون النساء دُيِّن، بخلاف ما لو قال: نويتُ السود دون البيض. والفرق بيّنّاه في الشرح من باب اليمين بالطلاق والعتاق. وأما تعميم الخاص بالنيّة، فلم أره الآن.

694. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere bâb-ı eymânda niyyetle âmmı tahsîs diyâneten bi'l-ittifâk, kazâen Hassâf ve ona tâbiʿ olanlara göre makbûl olduğundan كل مملوك أملكه فهو حر yaʿnî "Mâlik olduğum cümle memlûküm âzâd olsun." deyip de baʿdehu "Âzâd ettiğim memlûkle maksadım ricâl olup nisâ değildir." dese Zeylaʿî'den naklen 616. mes'elede beyân olunduğu üzere kelâmın muhtemili olmakla diyâneten bi'l-ittifâk tasdîk olunup hilâf-ı zâhir olmakla cumhûr-i fukahâya göre kazâen tasdîk olunmaz.

Ve kezâ "Maksadım müdebberin gayrısı idi." dese yine hükm-i mes'ele böyle olup velâkin memlûke "Maksadım beyâz olanlar olup siyah olanlar değildi." veya bi'l-aks diyerek vasıfta tahsîs eylese "Memlûk lafzıyla nisâyı kasd edip ricâli kasd etmedim." kavlinde olduğu gibi, ne diyâneten ve ne kazâen tasdîk olunmaz. Zîrâ lafzın medlûlünden hâricdir.

695. Mes'ele: "Mâlik olduğum memlûküm hürdür." deyip de "Ricâli kasd etttim." diyerek niyyetle memlûkü ricâle tahsîs diyâneten bi'l-ittifâk tasdîk olunduğu hâlde nisâya tahsîs ve kezâ siyah ve beyaz gibi bir vasıfla mevsûfa tahsîsin gerek diyâneten ve gerek kazâen adem-i tasdîkleri beynindeki farkı *Kenz* şerhinin yemîn bi't-talâk ve'l-itâk bahsinde beyân ettik, ârzû buyuran müracaʿat eylesin buyuruluyor. 616. mes'elede beyân olunduğu üzere memlûk lafzı nevʿ-i zükûrda hakîkat olup ﴿وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِتِينَ﴾[1] âyet-i celîlesinde olduğu gibi ictimâʿ hâlinde tağlîb tarîkiyle mecâzen **[345]** zükûr ve nisâya ıtlâk olunarak zükûr ve nisâya âm olmakla yalnız ricâli niyyetle tahsîs, kelâmın hakîkat-i müsemmâsını irâde olarak diyâneten tahsîs tasdîk olunup hilâf-ı zâhir olmakla kazâen tasdîk olunmadığı gibi memlûk lafzının yalnız olarak nisâya adem-i şümûlüne binâen niyyetle nisâya tahsîs, gerek diyâneten ve gerekse kazâen tasdîk olunmaz. Zîrâ memlûk lafzının hâl-i ihtilât ve ictimaʿlarında nisâya ıtlâkı mecâzen tağlîb tarîkiyle, ricâle tebeʿan olmakla hâl-i infirâdda nisâya asla şumûlü olmadığından ricâlden fark için memlûke denir.

Binâenaleyh yalnız nisâya niyyetle tahsîs gerek diyâneten ve gerek kazâen tasdîke kâbil olmadığı gibi siyah olmak veya beyaz olmak gibi vasıflar dahi memlûk lafzının medlûlünden hâric olarak bunlara şumûlü olmadığından birinin dûnunda diğerine tahsîs kâbil değildir. Zîrâ tahsîs, âmmı sâdık olduğu efrâdın bazısına kasrdan ibâret olmakla kable't-tahsîs lafzın şümûlüne mütevakkıftır.

Niyyetle Taʿmîm-i Hâs

696. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere niyyetle âmmı tahsîs diyâneten bi'l-ittifâk ve kazâen bi'l-ihtilâf câiz ise de lâkin ile'l-ân hâssı taʿmîmin hükmünü gördüm, buyuruluyor. Zâhir olan meselâ, hayvân-ı nâtık mefhûmunun sâdık olduğu bir nevʿ efrâda hâs olan insân lafzının feres ve himâr ve

1 "Ve o, içtenlikle itaat edenlerdendi." Tahrîm, 66/12.

koyun emsâli hayvân cinsinde müşâriki bulunan envâʿ-i sâireye ihtimâli münʿadim olunca hâssı taʿmîmin ale'l-ıtlâk adem-i tasdîkinde şübhe olmayıp umûm-i müştereki adem-i tasdîkle ulemâ-yı usûlün menʿleri, taʿmîm-i hâssı menʿe evleviyyetle delâlet edeceğinden bahse hâcet yoktur. Zirâ niyyetle taʿmîm olunacak hâs, kasd olunacak âmda ne hakîkat ve ne de mecâz olmayacağından umûmla hükm olunamaz. Lâkin *Hulâsa*'nın beyânına göre أية امرأة أتزوجها فهي طالق kavliyle cemîʿ-i nisâ kasd olunmadıkça mer'e-yi vâhideye hâstır. Zîrâ nekreye muzâf olan "ey" ve "eyye" lafızları sıfat-ı âmile ile vasıflanmadıkça âm olmayıp burada ise vasıflanmadığından mer'e-yi vâhideye hâs olup **[446]** kâbil-i izdivâc olan nisâya niyyetle taʿmîm olunur.

Süveyd b. Hanzala'dan mervî olan hadîs-i şerîf de niyyetle taʿmîm-i hâssın cevâzını te'yîd eder. Şöyle ki, "Vâil b. Hacer ile birlikte sahraya çıkmış idim. Onun aʿdâsından birine tesâdüf ederek elini yakaladıklarında ben birâderim olduğunu iddiʿâ edince isbât için birâderim olduğuna yemîn ederek halâs olduğumuzu Hazret-i Peygamber'e haber verdiğimde, 'Yemîninde sâdıksın. Zîrâ müslim müslimin karındaşıdır.'" buyurarak yemînde karabet-i nesebiyyeden bir nevʿe mahsûs olan "أخ" lafzının niyyetle karâbet-i milliyyeye taʿmîmi tecvîz buyurularak tasdîk olunmuştur ki كل مؤمن إخوة dahi hükm-i mezkûru mü'eyyiddir.

Hulâsa-i kelâm her ne kadar edilleden ahkâm-ı şerʿiyyenin isbât ve istinbâta nazaran hâssın taʿmîme adem-i ihtimâline binâen niyyetle hâssı taʿmîm olunamaz ise de العادة مُحكَّمة kâidesinin bahs-i râbiʿinde beyân olunacağı üzere örf ve elfâza mebnî olan eymânda niyyetle tahsîs-i âmm gibi taʿmîm-i hâs da câizdir. Bahs-i râbiʿde beyân olunacağı üzere birkaç gün bir mahalde kalmak isteyen kimse zevcesinin şübhesi üzerine كل جارية أشتريها فهي طالق deyip de sefîne-i câriye kasd eylese tasdîk olunarak alacağı câriye âzâd olmaz mes'elesi de hükm-i mezkûru te'yîd eder.

Eymânda Diğer Kâide: [Yemîn, Eğer Mazlûm ise Yemîn Edenin Niyyetine Göredir. Eğer Zâlim ise Yemîn Etmesi İstediği Kişinin Niyyetine Göredir]

قاعدة: اليمين على نية الحالف إن كان مظلوما، وعلى نية المستحلف إن كان ظالما، كما في الخلاصة.

697. Mes'ele: Kâide-i mezkûre, eymânda niyyetle âmmı tahsîs hakkında kâide-i sâniye olup *Hulâsa*'nın beyânına göre niyyetle âmmı tahsîste iʿtibâr, mazlûm ise hâlifin niyyetine, zâlim [ise] **[447]** müstahlifin niyyetinedir. Beyân olunduğu vechile aleʾl-ıtlâk mazlûm ise hâlifin, zâlim ise müstahlifin niyyetiyle ammı tahsîs Hassâf'ın kavli olup hâlbuki fetvâ 692. mes'elede beyân olunduğu üzere diyâneten bi'l-ittifâk tasdîki ve kazâen adem-i tasdîkiyle zâhir-i mezheb üzeredir ve bir de *Muhît* ve *Hâniyye* ve *Zahîre*'dan naklen Hamevî'nin beyânına göre tahsîs-i âmda iʿtibârın zâlim ise hâlifin, mazlûm ise müstahlifin niyyetine olması vallâhi veya billâhi diyerek edilen yemîn billâh gibi kasem kısmına mahsûs olup ammâ eğer şöyle ise "Zevcesi boş veya kölesi âzâd olsun." diyerek talâk veya itâka taʿlîkle yemînde iʿtibâr gerek zâlim ve gerek mazlûm hâlifin niyyetinedir. Binâenaleyh gerek zâlim ve gerek mazlûm olsun zevcesinin talâkına yemîn edip de kayd-ı hissîden, yaʿnî bâğ maʿnâsına visâktan talâk veya zevc olandan talâkını ihbâra niyyet eylese ve kezâ kölesinin iʿtâkına yemîn edip de muʿayyen bir amelden iʿtâkına niyyetle tahsîs eylese diyâneten tasdîk olunarak zevce boş ve köle âzâd olmaz ise de hilâf-ı zâhir olmakla kazâen tasdîk olunmaz. Binâenaleyh hâkime müracaʿat olunursa infâzla hükmedilir. Zîrâ mes'ele-i mezkûrede beyân olunduğu üzere eymânda kazâen niyyetle ammı tahsîs Hassâf'la eimme-i selâseye göredir.

Kâide fîhâ: [Yemînler Maksadlara Değil, Lafızlara Binâ Edilmiştir]

[**قاعدة**:] الأيمان مبنية على الألفاظ لا على الأغراض. فلو اغتاظ من إنسان فحلف أنه لا يشتري له شيئًا بفلس فاشترى له شيئا بمائة درهم لم يحنث. ولو حلف لا يبيعه بعشرة فباعه بأحد عشر أو بتسعة لم يحنث مع أن غرضه الزيادة، لكن لا حنث بلا لفظ. ولو حلف لا يشتريه بعشرة فاشتراه بأحد عشر حنث. وتمامه في تلخيص الجامع الصغير وشرحه للفارسي.

698. Mes'ele: [348] Eymânda üçüncü kâide: Eymân elfâz-ı örfiyye üzerine mebnî olup medlûl-i elfâzdan hâric olan ağrâz ve makâsıd üzerine mebnî değildir. Binâenaleyh bir kimse diğerine öfkelenip de beş paralık bir şey almayacağına yemîn etmiş iken yüz kuruşluk bir şey alsa maksadı hiçbir şey almamak ise de yemîne delâlet eder lafız bulunmadığından meselâ, yüz kuruşluk şey almakla hânis olmaz.

699. Mes'ele: Hamevî'nin *Câmiʿ-i Bezzâzî*'den naklen beyânına göre الأيمان مبنية على الألفاظ لا على الأغراض demek, elfâzı iʿtibâr mümkin oldukça demek olup bu sûrette maʿnâ, iʿtibârı mümkin olursa eymânda asıl olan elfâz-ı örfe olup adem-i imkân hâlinde garaza binâen kılınır, demektir.

Bir de eymânın mebnâsını beyânda eimme-i erbaʿa ihtilâf edip İmâm Şâfiʿî hazretlerine göre hakîkat-i lügaviyye üzerine mebniye olarak mahlûfun aleyh ile elfâzın meʿânî-yi lügaviyyesi maksûde olup İmâm Mâlik hazretlerine göre istiʿmâl-i Kur'ânî üzerine ve İmâm Ahmed indinde niyyet-i hâlif üzerine mebniye olup inde'l-Hanefî ise beyân olunduğu vechile elfâzın muhtemeline niyyet edilmedikçe her hâlif kendi örf ve ıstılâhı üzere tekellüm edeceğinden elfâz-ı örfiyye üzerine mebniye olup örfle maksad da örf-i hâlif olarak hâlif, ehl-i lügat ise iʿtibâr, örf-i lügate ve ehl-i şerʿ ise iʿtibâr örf-i şerʿe olmakla 1292. mes'elede beyân olunacağı üzere, "Vallâhi beyt yıkmayacağım veya beyt yıkarsam kölem âzâd olsun." diyerek yemîn edip de etmiş olduğu yemînle beyt-i ankebûta niyyet etmedikçe onu hedm edip bozmakla hânis olmaz. Zîrâ "beyt" beytûteden me'hûz olarak örfte beyt, dört duvarla bir tavan mecmûʿundan ibâret olan süknâ-yı âdemîye ıtlâk olunur. İmâm Mâlik hazretlerine göre istiʿmâl- Kur'ânî üzerine **[349]** mebniye olup Kur'ân-ı Kerîm'de ﴿إِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنكَبُوتِ﴾[1] vârid olmakla ona göre onu hedmle hânis olacağı gibi lafzın muhtemeli olmakla inde'l-Hanefî dahi kasda mukârin olursa hânis olur. (1287-1294. mes'elelere bak.)

700. Mes'ele: Eymân elfâz-ı örfiyye üzerine mebniye olup ağrâz ve makâsıd üzerine mebniye olmadığından bayiʿ "Şu metâʿı on kuruşa satmayacağım." diye yemîn edip de on bir kuruşa veya dokuz kuruşa satmış olsa hânis olmaz. Hâlbuki garaz ondan aşağı satmayıp ziyâdeye satmak ise de niyyete mukârin olmadıkça medlûl-i elfâzdan hâric olan garaza iʿtibâr olunmayarak bilâ-lafız hins tahakkuk eylemez. Zîrâ eğer dokuz ve gerekse on bir "aşere" lafzının medlûlünden hariclerdir.

Ammâ "On kuruşa satın almayacağım veya alır isem şöyle olsun." diye yemîn edip de on bir kuruşa satın alsa hânis olur. Zîrâ müşterînin on kuruşa satın almayacağım demesi ondan aşağı alırım demekte örf olup beyân olunduğu üzere inde'l-Hanefî eymânın mebnâsı ise örf-i hâlif üzeredir. Bahsin tamâmı *Telhîsu'l-Câmiʿ* ile *Şerh-i Fârisî*'de mezkûr olmakla ziyâde-i îzâh ârzû buyuran müracaʿat eylesin.

---

1 "Yuvaların en çürüğü de örümceğin yuvasıdır." Ankebût, 29/41.

Fürûʿ

لو كان اسمها طالق أو حرة، فناداها، إن قصد الطلاق أو العتاق وقعا، أو النداء فلا، أو أطلق فالمعتمد عدمه.

701. Mes'ele: Muhtemelen yine niyyet edilmedikçe eymânın elfâz-ı örfiyye üzerine binâsı üzerine teferruʿ ve terettüb edecek mesâil beyânında olup zevcesinin ismi Tâlik veya câriyesinin **[350]** ismi Hürre olup da zevcesine "Ya Tâlik!" ve câriyesine "Ya Hürre!" diye nidâ edip de 608. mes'elede beyân olunduğu üzere "Ya Tâlik!" ile kayd-ı nikâhın ve "Ya Hürre!" ile de kayd-ı rıkkıyyetin izâlelerini kasd ederse zevcesi boş ve câriyesi âzâd olur ise de böyle izâle-i kayd kasd olunmayıp da belki mücerred münâdânın ikbâl ve teveccühü kasd olunursa sübût-i hükümde kasd-ı kalbîye muhâlif olan telaffuz, gayr-i muʿteber olmakla hiçbirisi vâkiʿ olmadığı gibi hiçbirine niyyet etmeyerek ale'l-ıtlâk nidâ ederse muʿtemed olan yine adem-i vukûʿlarıdır. Zîrâ nidâdan mütebâdir olan, zât-ı münâdânın nâdî cânibine teveccüh ve ikbâlidir. Husûsuyla alemler ile matlûb zât-ı müsemmâ olup maʿnâları gayr-ı maksûddur. Onun için kâzibe sâdık ve habîse tâhir gibi müsemmânın zıddıyla tesmiye şâyiʿ olduğu beyândan müstağnîdir.

Salât Lafzının Tekrârıyla İbtidâ veya Te'kîd Kasdı

ولو كرر لفظ الطلاق فإن قصد الاستئناف وقع الكل أو التأكيد، فواحدة ديانة والكل قضاء، وكذا إذا أطلق.

702. Mes'ele: Medhûlun bihâ olan zevcesine hitâben ya أنت طالق أنت طالق veya أنت طالق طالق diyerek tâlik lafzını tekrâr edip de ikinci lafızla ibtidâ ve istînâf îkâʿ kasd ederse her iki talâk da vâkiʿ olur. Zîrâ kitâb-ı nikâhta beyân olunduğu üzere iddet-i talâk içinde bulunmak şartıyla beyân olunduğu vechile talâk-ı ricʿîye talâk-ı ricʿî lâhık olacağı gibi أنت بائن أنت طالق diyerek talâk-ı bâine talâk-ı ricʿî ve أنت طالق أنت بائن diyerek talâk-ı ricʿîye talâk-ı bâin de lâhık olup lâkin beynûnet-i sâbıka ricʿat-i lâhıkayı menʿ ederek bâine lâhık olan ricʿî de bâin olur.

Elfâz-ı sarîh hükm-i şerʿînin sübûtunda **[351]** niyyete muhtâc olmadığından bilâ-niyyet tekrâr eylemiş olsa hüküm böyle olarak cümlesi vâkiʿ olup lâhık olan tâlik lafzıyla beyân olunduğu vechile te'sîs ve istînâf kasd

olunmayıp da evvelki te'kîd kasd olunsa diyâneten talâk-ı vâhid olur ise de hilâf-ı zâhir olmakla kazâen cümlesi vâkiʿ olur. Ammâ mezbûre medhûlun bihâ değil ise bilâ-iddet fi'l-hâl beynûnenin vukûʿuyla talâk-ı sânîye mahal kalmadığından her ne kadar istînâf ve te'sîs kasd eylese dahi ancak talâk-ı vâhid vâkiʿ olur.

ولو قال: «أنت طالق واحدة في ثنتين»، فإن نوى مع ثنتين فثلاث، دخل بها أو لا، وإلا فإن نوى وثنتين فثلاث، إن كان دخل بها وإلا فواحدة.

703. Mes'ele: Zevcesine أنت طالق واحدة في ثنتين deyip de مع ثنتين maʿnâsı kasd ederse gerek medhûlun bihâ olsun ve gerek olmasın üç talâk vâkiʿ olur. Zîrâ ﴿فَادْخُلِي فِي عِبَادِي﴾[1] âyet-i celîlesinde olduğu gibi في, مع maʿnâsına olarak hükümde mâbaʿdının mâ kabline mukârenet ve musâhabeti iktizâ ederek أنت طالق واحدة في ثنتين maʿnâsı olarak أنت طالق ثلاثا demek mesâbesinde olmakla üç talâkın cümlesi birden vâkiʿ olur.

Ve eğer أنت طالق واحدة في ثنتين deyip مع ثنتين maʿnâsı kasd olunmayıp da "في" kelimesi mazrûfun zarfla ictimâʿ ve iştirâkını ifâdede mutlak cemʿ için olan "واو"a münâsebetine binâen أنت واحدة وثنتين maʿnâsı kasd olunursa medhûlun bihâda üç talâk vâkıʿ olup medhûlun bihâ değilse zarf veya mutlak olarak zikrinde medhûlun bihâ değilse bir talâk vâkıʿ olduğu gibi talâk-ı vâhide vâkıʿ olur. **[352]** Zîrâ في işâret olunduğu üzere mazrûfun zarfına mukâreneti ifâde ettiği gibi واو da ya zâtta veya sıfatta veya sübûtta maʿtûfla maʿtûfun aleyhin mukârenet ve müşâreketlerini ifâde münâsebetlerine binâen ehadühumâ âhar makâmında istiʿmâl olunarak medhûlun bihâ olan hürre de talâk-ı selâse ve câriyede iki talâk lafzın muhtemilâtından olmakla niyyet-i amel ederek hürrede menvî olan üç talâk ve câriyede iki talâk vâkıʿ olup medhûlun bihâ değilse أنت طالق demesiyle berâber bilâ-iddet bâinen fi'l-hâl talâkın vukûʿuyla sinteyne mahal kalmadığından ancak bir talâk vâkiʿ olur ve ıtlâk sûretinde talâkın zarfiyyete adem-i salâhiyyetine binâen sinteynin zikri lağv olarak tâlik lafzı sarîh olduğundan bilâ-niyyet yine bir talâk-ı ricʿî vâkiʿ olur.

704. Mes'ele: أنت طالق واحدة في ثنتين deyip de vâhidi sinteyne darbla hesâb kasd eder de her ne kadar kâide-i hesâbca vâhidin ikiye hâsıl darbı iki olarak iki talâkın vukûʿu anlaşılır ise de yine bir talâk vâkiʿ olur. Zîrâ bu makâmda

1 "Cennetime gir." Fecr, 89/30.

darbın ameli teksîr-i eczâda olup kâide-i hesâbda olduğu gibi madrûbun fîhin efrâdını teksîrde değildir. Zîrâ bu makâmda darbla maksad inde'l-kısmet vâkiʿ olacak kesr-i izâle olmakla واحدة في ثنتين demek واحدة في ذات جزئين demek olup eczâ-yı talâkın teksîri ise aded-i talâkın teʿaddüdünü îcâb eylemez. Onun için أنت طالق طلقة، ونصفها وثلثها وربعها وهكذا denmiş olsa talâk kâbil-i tecezzî olmadığından küsürât-ı mezkûrenin zikirleri lağv olarak ancak bir talâk vâkiʿ olur. Lâkin kâbil-i kısmet olmayan şeyin cüz'ünü zikir, küllünü zikir hükmünde olması kâidesinin muktezâsı bu sûrette iki talâkın **[353]** vukûʿunu iktizâ edeceği cihetle hükm-i mes'ele cây-ı nazardır.

Niyyetle İhtimâlât-ı Selâsenin İkrârda Cereyânı

وكذا في الإقرار.

705. Mes'ele: Meselâ; له على عشرة في عشرة diyerek ikrârın hükmü de bi-hasebi'n-niyyât meʿânî-i selâsenin cüz'iyyâtında أنت طالق واحدة في ثنتين gibi olarak maʿnâ-yı mezkûrece aşerenin aşereye darbı kasd olunursa aşere lâzım gelip مع عشرة وعشرة gibi maʿiyyet veya atıf veya zarf veya ıtlâk kasd olunur, عشرون lâzım gelir demektir.

Zevcesini Vâlidesine Teşbîhin Hükmü

ولو قال: أنت عليّ مثل أمّي أو كأمّي، رُجع إلى قصده لينكشف حكمه، فإن قال: أردتُ الكرامة، فهو كما قال: لأن التكريم بالتشبيه فاشٍ في الكلام، وإن قال: أردتُ الظهار فهو ظهار؛ لأنه تشبيه بجميعها، وإن قال: أردت الطلاق فهو طلاق بائن، وإن لم تكن له نية فليس بشيء عندهما، وقال محمد رحمه الله: فهو ظهار.

706. Mes'ele: Zevcesine hitâben أنت علي مثل أمي أو كأمي yaʿnî "Sen bana vâlidem gibisin." dese altı hale muhtemil olmakla bu kelâmın hükmünü taʿyîn etmek teşbîhten mütekellimin maksadını taʿyîne mütevakkıf olup eğer zevcesini vâlidesine teşbîhten "Maksadım taʿzîm ve tekrîmde vâlidem gibisin." diyerek "Kerâmet kasd ettim." derse teşbîhle taʿzîm kasdı şâyiʿ olmakla hiçbir şey lâzım gelmez ise de "Zıhâr kasd ettim." derse 259. mes'elede beyân olunduğu üzere zıhâr olup ﴿وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِن نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِّن قَبْلِ أَن يَتَمَاسَّا﴾[1] muktezâsınca **[354]** kable'l-mukârane kefâret-i

1 "Karılarına zıhâr yapıp da sonra dediklerinden dönenlerin, onlarla temas etmeden önce bir köle âzat etmeleri gerekir." Mücâdele, 58/3.

zıhâr lâzım gelir. Zîrâ kable'l-keffâre vat' ve mukaddemâtı harâmdır. Tafsîli *Îzâhu'l-Hidâye* ve *Hulâsatü'l-Muhtâreyn* nâm eserlerimizdedir.

Kefâret-i Zıhâr

Âyet-i celîle muktezâsınca müretteb olarak kâdir ise kable'l-mukâranet köle veya câriye âzâd etmek, kâdir değilse mütetâbiʿan altmış gün oruç tutmak ve ondan da âciz ise altmış fakîri itʿâm etmektir. Ve eğer teşbîhle "Maksadım talâktır." derse kinâye olarak talâk-ı bâin lâzım gelir. Ve eğer "Hiçbir şey kasd etmedim." derse Şeyhayn hazerâtına göre taʿzîme haml ile lağv olup İmâm Muhammed'e göre teşbîhin muktezâsı olarak zıhâr olup kefâret îcâb eder.

Ve eğer "Yalnız tahrîm kasd ettim." derse Ebû Yûsuf'a göre tahrîm-i zevceden maksad tahrîm-i kurbânî olmakla îlâ olup, îlâ da 258. mes'elede beyân olunduğu üzere hürrede dört aydan, câriyede iki aydan akdem mukâranette bulunursa hükm-i îlâ bâtıl olarak hânis olup kefâret-i yemîn veya cezâ-yı muʿallak lâzım gelip bilâ-mukârane hürrede dört ay, câriyede iki ay ziyâde mürûr ederse yemîninde bâr olarak kefâret sâkıt olup hükm-i îlâ sâbit olarak zevcesi bir talâkla bâin boş olur. İmâm Muhammed'e göre yine zıhâr olup hükm-i zıhâr lâzım gelir. "Bu sevb bana harâm olsun." demek yemîn olarak lübsüyle kefâretin lüzûmuyla akvâl-i fukahâ bilâ-niyyet şeyi teşbîhle tahrîm-i zevcenin îlâ olmasıyla Ebû Yûsuf'un kavlini te'yîd ve tercîh eder.

Tahrîrde Zevcesi Vâlidesine Teşbîhin Hükmü

ولو قال: أنت عليّ حرام كأمي ونوى ظهارًا أو طلاقًا فهو على ما نوى، وإن لم ينو فعلى قول أبي يوسف رحمه الله تعالى إيلاء، وعلى قول محمد رحمه الله ظهار.

707. Mes'ele: Zevcesine hitâben "Bana vâlidem gibi harâmsın." deyip de zıhâr veya talâka niyyet ederse *Îzâhu'l-Hidâye*'de beyân olunduğu üzere menvîden vâkiʿ olup hiçbir şeye niyyet eylemez ise nikâhta asıl olan bekâ olmakla ednâ-yı hurmete **[355]** haml olunarak Ebû Yûsuf'a göre îlâ olup lafzın muhtemili olmakla İmâm Muhammed'e göre zıhâr olmakla mes'ele-i ânife gibidir. Zıhârda milk-i nikâhın bi'l-külliyye bekâsına binâen muhtâr olan İmâm Muhammed'in kavlidir.

Hükm-i Kur'ân

ومنها: لو قرأ الجنب قرآنًا؛ فإن قصد التلاوة حرم، وإن قصد الذكر فلا. ولو قرأ الفاتحة في صلاته على الجنازة، إن قصد الثناء والدعاء لم يكره، وإن قصد التلاوة كره.

708. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûre cümlesinden biri de hükm-i Kur'ân olup 303. mes'elede beyân olunduğu üzere fukahânın beyânlarına göre mahallinin gayrıda kasd ve niyyetin ihtilâfıyla hükm-i Kur'ân muhtelif olarak cünüb ve-kezâ hâiz ve nüfesâya Kur'ân-ı Kerîm'in messi harâm olduğu gibi tilâveti dahi harâm olup ﴿رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا﴾[1] gibi zikr ve duʿâya muhtemil olanlara evrâd ve ezkâr ve duʿâ kasdıyla tilâveti helâl olup cenâze namâzından fâtihâ-i şerîfeyi duʿâ ve senâ niyyetiyle tilâvet bilâ-kerâhet ve Kur'ân niyyetiyle mekrûhen câiz ise de mahallinde tilâvet olunursa hüküm, delîl-i zâhirine ibtinâ olunarak kasd ve niyyetle hükm-i Kur'ân tebeddül ve tegayyür etmeyeceğinden mahall-i tilâvet olan namâzda her ne kadar fâtihâ-i şerîfe duʿâ ve senâ niyyetiyle tilâvet olunsa dahi vücûb-i kırâat sâkıt olarak namâz câiz olup inde'l-Hanefî namâzda cemâʿat tilâvetten memnûʿ olmakla Kur'ân kasdıyla namâzda tilâvetleri harâm olur.

Hükm-i Hutbe

ولو عطس الخطيب، فقال: الحمد لله؛ إن قصد الخطبة صحت، وإن قصد الحمد للعطاس لم تصح. ذبح فعطس، وقال: الحمد لله، فكذلك.

709. Mes'ele: Hatîb minberde aksırıp da "Elhamdülillah" dedikde bununla hutbe kasd ederse 79. mes'elede beyân olunduğu üzere inde'l-İmâm hutbeden maksad ﴿فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللّٰهِ﴾[2] muktezâsınca **[356]** zikir olup hutbe kasdıyla "Elhamdülillah" ise zikir olmakla meʿa'l-kerâhe sahîh ise de teşmîd kasd olunursa gayr-i sahîh olması ve hayvânı zebh eder iken dahi tesmiye kasdıyla sahîh olup teşmît kasdıyla zikr olunursa tesmiyeden sahîh olmaması dahi fürûʿ-i mezkûre cümlesindendir.

Namâzda İken Hâricde Bulunana Cevâbın Hükmü

ذكَر المصلي آيةً أو ذكرًا وقصد به جواب المتكلم فسدت، وإلا فلا.

---

1 "Ey Rabbimiz! Bize dünyada da ver." Bakara, 2/201.
2 "Allah'ı anmaya koşun." Cumʿa, 62/9.

710. Mes'ele: 319. mes'elede beyân olunduğu üzere haber-i vefâta namâzda iken ﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾[1] ile; haber-i meserrete ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾[2] ile ve bir kimseden teşekkî edene ﴿وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا﴾[3] misillü âyet-i celîle ve ezkâr-ı sâire ile cevâb kasd olunursa kelâm-ı nâs hükmünde olarak namâzın fâsid olup beyân olunduğu vechile cevâb kasd edilmeyip de tilâvet-i Kur'ân veya zikir kasdıyla adem-i fesâdı da fürûʿ-i mezkûre cümlesindendir.

Tekmîl: Niyyette Niyâbetin Adem-i Cevâzı

في النيابة في النية. قال في تيمم القنية: مريض يممّه غيره، فالنيّة على المريض دون الميمم، انتهى.

711. Mes'ele: Mesâil-i âtiye sıhhati niyyetle meşrût olan efʿâl-i mükellefin sıhhat-i edâsına niyyet için başkasını niyâbetle tevkîlin cevâz ve adem-i cevâzını beyânla fürûʿ-i mezkûreyi mükmile olup *Kunye*'nin teyemmüm bahsinde beyânına göre muhtâc-ı teyemmüm olup edâsından âciz olan marîzi diğeri teyemmüm ettirmiyorsa teyemmüme niyyet marîze lâzım olup niyyete niyâbet câiz değildir demesine nazaran inde'l-Hanefî zâhir olan niyyete niyâbetin adem-i cevâzı ise de *Kavâʿid-i Zerkeşî*'den naklen Hamevî'nin beyânına göre inde'ş-Şâfiʿiyye tefrîkle te'diye-i zekât ve zebh-i udhiyeye tevkîlde olduğu gibi **[357]** fiile mukârenet sûretiyle niyyete tevkîl ile niyâbet câiz olarak zebh-i udhiyeye vekîl olan kimseyi hem zebhi ve hem de niyyete tevkîl câiz olur. Bir kimse savm-ı dehri nezr edip de bilâ-özr bir gün iftâr edip onu kazâ müteʿazzir olarak kendinden kazâ için başkasını tevkîl câiz olmakla hayâtında ondan niyyet eder, deniyor ise de ibâdet-i bedeniyyede bedenen niyâbetin adem-i cevâzına münâfîdir.

Zekâtta Hükm-i Niyâbet

وفي الزكاة، قالوا: المعتبر نية الموكل، فلو نواها فدفع الوكيل بلا نية أجزأته، كما ذكرناه في الشرح.

---

1 "Doğrusu biz Allah'a aidiz ve kuşkusuz O'na döneceğiz." Bakara, 2/156.
2 "Hand Allah'a mahsustur." Fâtiha, 1/2.
3 "Onların söylediklerine katlan ve uygun bir şekilde onlardan uzaklaş." Müzzemmil, 73/10.

711. Mes'ele: *Şerh-i Kenz*'de beyân olunduğu vechile inde'l-Hanefî zâhir olan niyyette niyâbenin adem-i cevâzı olmakla fukahâ-yı Hanefînin beyânlarına göre 3847. mes'elede beyân olunacağı üzere zekâtın sıhhat-i edâsında muʿteber olan müvekkilin niyyeti olup malından zekâtı tefrîʿ edip ayırırken te'diye-i zekâta niyyet ederek fukarâya verilmek üzere vekîline verip de vekîl-i mezkûr bilâ-niyyet fukarâya vermiş olsa *Kenz* şerhinde musannif-i allâmenin beyânına göre sahîh olarak müvekkilin zimmetinde vücûb-i zekât sâkıt olur.

Niyâbet-i Niyyetin Hacda Hükmü

وفي الحج عن الغير الاعتبار لنية المأمور وليس هو من باب النيابة فيها؛ لأن الأفعال إنما صدرت من المأمور، فالمعتبر نيته.

712. Mes'ele: Her ne kadar başkasından bedel olarak edilecek haccın sıhhatinde iʿtibâr bedel olan nâibin niyyetine olup asîlin niyyetine değil ise de lâkin böyle başkasından olmak üzere edilen haccın sıhhatinde bedel tarafından edilen niyyetin sıhhati, asîlin niyyetinde bedel olarak olmayıp belki kâmilen efʿâl-i hac vekîl bulunan bedelden sâdır olmakla sıhhat-i edâsında dahi iʿtibâr kendinin niyyete olup asıl olan âmirin niyyetine değildir. **[358]** Sevk-i kelâmdan müstefâd olan her ne kadar inde'l-Hanefî niyyette mutlakan niyâbetin adem-i cevâzı ise de lâkin Zeylaʿî'nin beyânına göre velev bilâ-emr-i sarîh hacda istinâbenin cevâzı ve hâl-i iğmâda refîkasının ihrâmda niyyette niyâbetlerinin cevâzı ve sağîr hakkında evliyânın niyâbetlerinin cevâzı kütüb-i fıkhiyyede musarrah olmakla ibtidâ-yı bahiste adem-i cevâz zâhir ifâdeye nisbet edilerek inde'l-Hanefî dahi bazı mesâilde cevâzına işâret olunmuştur.

Tenbîh

اشتملت قاعدة: الأمور بمقاصدها، على عدة قواعد، كما تبين لك، وقد آتينا على عيون مسائلها، وإلا فمسائلها لا تحصى، وفروعها لا تستقصي.

713. Mes'ele: الأمور بمقاصدها kâidesi beyân olunduğu vechile «تخصيص العام في الأيمان بالنية مقبول ديانة لا قضاء»[1] ve «اليمين على نية الحالف إن كان مظلوما وعلى نية المستحلف إن كان ظالما»[2] ve «الأيمان مبنية على الألفاظ لا على الأغراض»[3] 701. mes'elede

1 Yeminlerde âmmın tahsisi niyetle diyaneten geçerlidir, kazaen geçerli olmaz.
2 Yemin, mazlum olması durumunda yemin edenin niyetine
3 Yemin lafızlara bina edilir, maksatlara değil.

nidâda ve 702. mes'elede tekerrür-i talâkta ve 706. mes'elede tenbîhde ve 708. mes'elede hükm-i Kur'ân'da ve 711. mes'elede niyâbet-i niyyet mes'elelerinde mezkûr kâideleri gibi gerek ibâdât ve gerek muʿâmelâttan bi'l-cimle efʿâl-i mükellefîn ahkâm-ı şerʿiyyesini müsbite birçok kavâʿid-i ferʿiyyeyi müştemile olarak kâide-i mezkûrenin hallinde işâret olunduğu üzere kâide-i mezkûre aslu'l-usûl olup taleben li'l-ihtisâr zımnında münderic olan kavâʿid-i lâzimeden ancak uyûn-i mesâili ityânla fürûʿ-i lâzimesinden lüzûmu mikdârının tefrîʿ ve îzâhıyla iktifâ eyledik ve illa müştemile olduğu kavâʿid-i külliyyesi aded-i ihsâdan efzûn ve fürûʿ-i cüz'iyyeleri dâire-i istiksâdan birûndur, buyuruluyor. **[359]**

Hâtime

تجري قاعدة: الأمور بمقاصدها، في علم العربية أيضًا، فأول: ما اعتبروا ذلك في الكلام، فقال: سيبويه والجمهور باشتراط القصد فيه فلا يسمى كلامًا ما نطق به النائم والساهي وما تحكيه الحيوانات المُعلَّمة، وخالف بعضهم فلم يشترط، وسمى كل ذلك كلامًا، واختاره أبو حيّان.

714. Mes'ele: فاتحة الشيء أوله وخاتمته آخره muktezâsınca hasbe'l-mevzûʿ الأمور بمقاصدها kâidesine müteʿallak olan mesâil-i ferʿiyye-i fıkhiyye fâtihası olup fünûn-i sâireye müteʿallak olan mesâil-i âtiye ile hatm edileceğini işʿâr için hâtime unvânıyla tezyîl buyurulmuştur. Yaʿnî kâide-i mezkûre beyân olunduğu üzere ulûm-i şerʿiyyede cârî olarak ahkâm-ı şerʿiyye için düstûru'l-amel olduğu gibi fünûn-i Arabiyye ve sınâʿiyye-i arûziyyede dahi mîzân-ı muhâkeme olarak eimme-i Arabiyye'den İmâm-ı Sîbeveyh ve cumhûr-i ulemâ-yı Arabiyye sıhhat-i kelâmda kasd-ı mütekellimin iştirâtına kâil olarak nâim ve sâhînin söyledikleri ve hayvânât-ı muʿallemenin hikâye ettikleri sözleri gibi kasda mukârin olmayarak sâdır olan sözler kelâm tesmiye olunmayarak haber ve inşâ ve sıdk ve kizble muttasıf olmayarak medâr-ı hüküm değillerdir.

Binâenaleyh kendileriyle beyʿ ve şirâ ve îcâr ve istîcâr emsâli ukûd ve talâk ve itâk emsâli füsûh muʿteber olmadıkları gibi namâzda nâimen tekellümle namâzı ve kahkaha ile abdesti bozulmaz ve tuyûr gibi hayvânât-ı muʿallemeden ve fonograf gibi ecsâm-ı câmideden secde **[360]** âyetini istimaʿla secde vâcibe olmaz.

Ulemâ-yı Arabiyye'den bazıları kelâmın sıhhatinde kasd-ı mütekellime iktirânın adem-i iştirâtına kâil olarak bunların cümlesine kelâm tesmiye ederek ahkâm-ı mezkûrenin hilâfına zâhib olup Ebû Hayyân da bunların kavillerini ihtiyâr eylemiştir. İbn Melek hazretlerinin zâhir-i kelâmları da budur.

وفرّع على ذلك من الفقه ما إذا حلف لا يكلمه فكلمه نائمًا بحيث يسمع فإنه يحنث.

715. Mes'ele: Sıhhat-i kelâmda kasda mukâranetle iştirât ve adem-i iştirâtı üzerine ber-vech-i âtî mesâil-i fıkhiyye tefrîʿ olunur. Şöyle ki "Fülâna söylemeyeceğim." diye yemîn edip de ol kimse hâl-i nevmde iken işitecek haysiyyette söylemiş olsa 3966. mes'elede beyân olunacağı üzere esahh olan hânis olur deniyor ise de bu mes'ele sıhhat-i kelâmda kasd-ı mütekellimin mukâranetini şart kılan Sîbeveyh ve cumhûr-i ulemânın kelâmlarına tefrîʿ ise hilâf-ı vâkiʿdir. Zîrâ nevm kasda mukâranetine münâfî olmakla nâimin söylediği söze kelâm tesmiye olunmayacağı cihetle hâl-i nevmde söylemekle hânis olmak îcâb eder. Ve eğer نائما lafzını kelimede zamîr-i mensûbun merciʿi bulunan muhâtabdan hâl yapıp da uykuda bulunan bir kimseye işitecek derece ise hânis olur demekse mahlûfun aleyh olan kelâm-ı mütekellimîn vasfı olmakla gerek nâime söylesin ve gerekse gayr-i nâime söylesin kasda mukârin olarak söylemiş ise mahlûfün aleyhin tahakkukuna binâen behemehâl hânis olması îcâb eder. Ve eğer tefrîʿ sıhhat-i kelâmda kasda mukâreneti şart kılmayan bazı ulemânın kavline mebnî ise kezâlik gerek hâl-i nevmde söylesin ve gerekse hâl-i yakazada söylesin ve gerek nâime söylesin ve gerekse yakazada bulunana söylesin mahlûfün aleyhin vücûduna binâen **[361]** herhalde hânis olması zarûrî olmakla nevmle ve işitecek derecede olmalarıyla kaydların fâidesi zâhir olmayacağından tefrîʿ-i mezkûr cây-ı nazar denilir ise de

وفي بعض روايات المبسوط: شرط أن يوقظه. وعليه مشايخنا؛ لأنه إذا لم ينتبه كان كما إذا ناداه من بعيد وهو بحيث لا يسمع صوته كذا في الهداية.

716. Mes'ele: Bazı rivâyât-ı *Mebsût*'ta adem-i tekellümle hâlifin nâime söylemesiyle hânis olmasında nâim-i mezkûru kelâmıyla îkâz edip uyandırmaya şart kılıp meşâyıh-ı fukahâ da şart-ı mezkûr üzere zâhib olmuşlar. Zîrâ kelâmıyla nâimi uyandırdığı hâlde *Hidâye*'nin beyân ettiği vechile

sözünü işitemeyecek derece uzakta bulunan kimseye hâlifin nidâsı kabîlinden olup böyle nidâ ile nâdî hânis olmayacağı gibi nâimi uyandıramayan kelâm-ı mütekellime de hânis olmaması lâzım gelir. Şu takrîre göre فكلمه نائما kavlinde nâimen, mütekellimden hâl olmayıp belki ânifen işâret olunduğu vechile kendisine kelâm ilgâ olunan muhâtabdan hâl oluyor. Hâlbuki sıhhat-i kelâmda iʿtibârı şart olup olmamasıyla ihtilâf olunan kasıt, muhâtabın kasdı olmayıp belki mütekellimin kasdı olmakla bu kasda münâfî olacağı üzere nevmde mütekellimin nevmi olmasını îcâb eder ise de ber-cevh-i âtî *Mebsût* ve *Hidâye*'den nakillere nazaran kelâmın sıhhatinde iştirât ve adem-i iştirâtıyla mevzûʿ-i bahis olan kasdıyla maksad muhâtaba tefhîm-i merâm kasdı, yaʿnî muhâtaba teʿaddî ve teʿalluk eden kasd olup bu ise muhâtabın tefehhüme sâlih bir hâlde bulunmasını îcâb edeceğinden gerek buʿdiyet-i mesâfe ve gerek nevm gibi ricâlin urûzuyla medâr-i tefehhüm olan istimâʿın ademi hâlinde ilkâ olunan kelâmla maksûd olan tefehhüm-i merâm hâsıl olmaz ise de kasd-ı matlûba gayr-i mukârin addolunarak onun üzerine yemîninde hânis olmak gibi hükm-i kelâm terettüb eylemez demek olduğu müstefâd olmakla, kelâm mütekellimin vasfı olmakla kasd ile de maksad hâlif olan mütekellimin kasdı olmakla tekellümle hinsin vukûʿ ve adem-i vukûʿunda muhâtabın tefehhüme maniʿ olan hâllerinin medhali yoktur diyerek havâşin iʿtirâzları mündefiʿ olur. Zîrâ kelâmdan maksad ifâde-i merâm olmakla kâbil-i hitâb olarak istifâdeye mahal olmayan kimseye ilkâ olunan kelâm cemâdât ve behâime ilkâ olunan kelâm gibi esvât-ı mutlak hükmünde olacağı cây-ı nazar olmasa gerektir.

717. Mes'ele: *Hidâye*'den menkûle nazaran nâime söylemekle hâlifin hânis olmasında kelâmıyla nâimi îkâz edip uyandırması şart olarak uyandıramadığı hâlde hânis olması anlaşılıyor. Hâlbuki havâşin beyânlarına göre *İhtiyâr*'ın إذا كلمه نائما بحيث يسمع؛ لأنه كلمه ووصل سمعه وعدم فهمه لنومه فصار كما إذا كان متنافلا أو مجنونا kavlinden müstefâd olan, her ne kadar uyanmasa dahi mahlûfun aleyhin vücûduna binâen mütekellimin hânis olmasıdır. **[362]**

والحاصل أنه قد اختلف التصحيح فيها كما بيناه في الشرح. ولم أر إلى الآن حكم ما إذا كلمه مغمى عليه أو مجنونًا أو سكران.

Velhâsıl şerh-i *Kenz*'de musannifin beyânına göre adem-i tekellüme yemîn edip de nâime tekellümle hânis olması mes'elesini tashîhde ihtilâf olunup sâhib-i *Hidâye* gibi bazı fukahâ, hinsin vukûʿunda îkâzın şart

olmasını tashîh edip sâhib-i *İhtiyâr* gibi bazıları da bi'l-fiil îkâzı şart kılmayıp belki her ne kadar nevmle gafletine binâen istimâ' edip fehm edemez ise de uyanık olsa işitecek haysiyyette olursa hânis olur diyerek bi'l-fiil îkâzın adem-i iştirâtına kâil olarak tashîh-i mes'elede ihtilâf olunup zâhir olan kelâm-ı mütekellimin vasfı olup kasda mukârin olarak sâdır olan kelâmın bi'l-ittifâk sıhhatine binâen mahlûfün aleyh olan kelâmın vukû'u hâlinde mutlakan hânis olmasıdır.

Havâşin beyânlarına göre şerh-i *Kenz*'de hinsin vükû'unda îkâzın iştirâtıyla kavl, rivâyet-i *Mebsût* olup meşâyıh-ı fukahâda buna kâil olup muhtâr olan da budur deyip *Kudûrî* de adem-i iştirâta kâil olup kendisine işittirecek kadarında edilip de nevmle meşgûl olarak fehm edemeyen kimse gibi olmakla her ne kadar îkâz olunmasa dahi hânis olmasına kâil olup *Serahsî* de bu kavli ihtiyârıyla tashîh eylemiş

718. Mes'ele: "Söylemeyeceğim." diye yemîn edip de baygın veya cünûn veya sekr hâllerinde söylemiş olsa veya bu hâllerde bulunanlara söylemiş olsa ile'l-ân hükm-i mes'eleyi görmedim, buyuruluyor. Bazıları sıhhatinde kasda mukâranetle meşrût olan kelâm-ı mütekellimin vasfı olup kasda münâfî olacak iğmâ ve cünûn ve sekr de mütekellimin hâli olmasını nazar-ı i'tibâra olarak tefrî' olunduğu vechile sıhhat-i kelâmda kasda mukâranetle iştirâtın muktezâsı adem-i hinstir diye cevâb vermiş ise de Hamevî, kâide-i mezkûre üzere إذا خلف لا يكلمه فكلمه نائما **[363]** kavlinde "nâimen" kavlini muhâtabdan hâl bahsinin muktezâsına gaflete mebnîdir, diyerek reddediyor. Bu sûrette zâhir olan *İhtiyâr*'dan menkûle nazaran hânis olmasıdır. Zîrâ kendilerine söz söylenerek mahlûfün aleyh bulunup adem-i fehmleri ise iğmâ ve cünûn ve sekr ile iştigâllerine mebnîdir.

Âyet-i Secdenin Hükmü

ولو سمع آية السجدة من حيوان صرّحوا بعدم وجوبها على المختار لعدم أهلية القارئ، بخلاف ما إذا سمعها من جنب أو حائض والسماع من المجنون لا يوجبها ومن النائم يوجبها على المختار، وكذا تجب بسماعها من سكران.

719. Mes'ele: Muktezâsıyla amel için kelâmın sıhhatinde kasda mukâranet şart olup hayvânât-ı sâire ise kasd ve niyyete adem-i ehliyyetlerine

binâen kavl-i muhtâr üzere papağan gibi teʿallümle ala tarîki'l-hikâye onlardan âyet-i secdeyi işitmekle secde lâzım gelmediği kütüb-i fıkhiyyede musarrahtır. Zîrâ 379. mes'elede beyân olunduğu üzere secde-i tilâvetin sebeb-i vücûbu tilâvet-i sahîha veya mükellef olarak ehlinden istimâʿ ile ol vechile tâlîye iktidâ veya istimâʿdan ibâret olmakla ehlinin gayrısının tilâvetiyle ve onlardan istimâʿ ve onlara iktidâ ile secde lâzım gelmez. Zîrâ bunlardan sudûr eden tilâvet gayr-i sahîhtir.

720. Mes'ele: 383. mes'elede beyân olunduğu üzere secde-i tilâvet bazen namâzdan cüz' olduğundan cünüb ve sekrân ve kavl-i muhtâr üzere nâim gibi vücûb-i salâta ehil olan mükellefler hayvânât-ı sâirenin hilâfına olarak onlardan istimâʿ ile vâcibe olur ise de gayr-i müslim ve sabî ve mecnûn-i mutbik ve hâiz ve nüfesâ gibi gerek edâ ve gerek kazâ-yı salâtla mükellef olmayanlara ne tilâvet ve ne istimâʿ ve ne de onlara iktidâ ile secde îcâb etmez. Zîrâ bunlara asl-ı salât vâcib olmayınca **[364]** cezâ-yı salâtın adem-i vücûbu evleviyyetle sâbit olur.

721. Mes'ele: Mecnûn-i mutbikten istimâʿ dahi secde-i tilâvet îcâb eylemez ise de kazâ ile mükellef olduklarından kavl-i muhtâr üzere sekrânla nâimden istimâʿla vâcibe olur. İsm-i celâl zikrinde "celle celâlühû ve amme nevâlühû" demek ve ism-i nebî zikrinde salavât-ı şerîfenin hükümleri de bu kıyâs üzere olduğu *Tevfîku'l-İlâh*'da mervîdir.

Hükmü'l-Münâdâ

ومن ذلك المنادى النكرة إن قصد نداء واحد بعينه يُعرَّف، ووجب بناؤه على الضم، وإلا لم يتعرف وأعرب بالنصب.

722. Mes'ele: يا رجل gibi nidâ ile vâhid-i muʿayyen kasd olunan nekrelerde الأمور بمقاصدها kâidesinin ferʿlerindendir. Zîrâ nekre iken muʿayyen kasdıyla maʿrife olarak يا رجلُ gibi damme üzere binâsı vâcib olup muʿayyen kasd olunmaz ise nekre olarak يا رجلا gibi mensûb olarak muʿarreb olur.

Aʿlâm-ı Menkûlenin Hükümleri

ومن ذلك العَلَم المنقول من صفة، إن قصد به لمح الصفة المنقول منها أدخل فيه «الألف واللام» وإلا فلا. وفروع ذلك كثيرة.

723. Mes'ele: Hasen ve Hüseyn ve Sâlim gibi vasfiyyetten ismiyyete menkûle olan alemler dahi kâide-i mezkûrenin ferʿlerinden olarak menkûlün anhâ oldukları sıfatlara işâret kasd olunursa harf-i taʿrîf idhâl edilerek el-Hasen ve el-Hüseyn ve es-Sâlim deyip işâret kasd olunmaz ise المُعرَّف لا يُعرَّف kâidesine tevfîkan alemler zâten vazʿ-ı vâhidler müsemmâlarına mevzûʿ olarak maʿrife olmakla hâsılı tahsîl lüzûmuna binâen harf-i taʿrif idhâl edilmeyerek **[365]** Hasen, Hüseyn, Sâlim denir. Ulûm-i Arabiyyede kâide-i mezkûrenin fürûʿ-i kesîresi vardır. Gerek "vav" ve gerek "ya" müteharrik olup mâkabilleri meftûh olursa "elif"e kalb olunarak قال-كال denildiği hâlde lafzının harekesiyle maʿnâsının harekesine işâret kasd olunursa kalb olunmayarak aslı üzere ibkâ' olunması da kâide-i mezkûrenin ferʿlerindendir.

Kâide-i Mezkûrenin Arûzda Cereyânı

وتجري هذه القاعدة في العروض أيضا، فإن الشعر عند أهله كلام موزون مقصود به ذلك. أما ما يقع موزونًا اتفاقًا لا عن قصد من المتكلم فإنه لا يسمى شعرًا. وعلى ذلك خرج ما وقع في كلام الله تعالى: كقوله ﴿لَن تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّىٰ تُنفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ﴾ أو في كلام رسوله صلى الله تعالى عليه وسلم كقوله:

«هل أنت إلا إصبع دميتِ - وفي سبيل الله ما لقيتِ»

724. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile kâide-i mezkûre ulûm-i Arabiyye'de cereyân ettiği gibi ilm-i arûzda dahi cârîdir. Zîrâ ehl-i arûz indinde şiir maksûdun bi'l-vezin olan kelâm-ı mevzûndur. Binâenaleyh gayr-i mevzûn olan veya vezni kasdî olmayıp belki tesâdüfî olarak mütekellimden sudûr etmiş bulunan kelâm-ı mevzûn şiirden maʿdûd olmadığından şiirden addolunmasında kasda mukârin olarak mevzûn olması şarttır.

Binâenaleyh ﴿لَن تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّىٰ تُنفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ﴾[1] misillü âyet-i celîle ile (هل أنت إلا إصبعٌ دميتِ وفي سبيل الله ما لقيتِ)[2] gibi hadîs-i şerîflerde vâkiʿ olan mevzûnlarda vezin, kasda mukârin olmadığından işʿârdan addolunmazlar deniyor ise de evlâ olan şiiri kasden mevzûn olarak îrâd olunan kelâm-ı beşerden diye taʿrîf etmeli. Zîrâ lâ an-kasdin sudûr-i kelâm zühûl-i mutesavver olan kimseden tasavvur olunup kasda mukârin olmayarak Cenâb-ı Hak'tan

1 "Allah yolunda sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça iyiliğe asla eremezsiniz." Âl-i İmrân, 3/92.
2 "Sen Allah yolunda kana bulanmış bir parmaktan başka bir şey değilsin." Buhârî, "Cihâd", 9, r. 2802; Müslim, "Cihâd", 112.

kelâmın sudûru muhâl olduğundan şuʿarâ-yı Arab Kur'ân-ı Kerîm'i işittiklerinde "Hâzâ şiʿr-i Muhammed *sallallahu teʿâlâ aleyhi ve sellem*" (وليس بكلام الله تعالى) **[366]** diyerek Hazret-i Peygamber'e nisbet edip Cenâb-ı Hakk'ı ondan tenzîh ettiler.

Binâenaleyh şiiri kelâm-ı Bârî'ye mukâbil olarak istiʿmâlleri delâletiyle şiir, kelâm-ı beşere mahsûs olarak beşerden sudûru şiirin mefhûmunda muʿteber olmakla veznine binâen kelâm-ı Bârî'ye sâdık olmayacağından muʿarreften hâric olduğu gibi taʿrîfden dahi hâric olarak âyete nazaran mahzûrdan sâlim olur ise de kelâm-ı Resûlullah'a şümûlü bâkîdir. ﴿وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ﴾[1] muktezâsına istinâden âyet hakkında cevâb-ı hadîse tatbîk mümkin olabilir ise ona da vârid olmayabilir.

[ÜÇÜNCÜ KÂİDE: ŞEK İLE YAKÎN ZÂİL OLMAZ]

[القاعة الثالثة: اليقين لا يزول بالشك]

اليقين لا يزول بالشك. ودليلها: ما رواه مسلم عن أبي هريرة رضي الله تعالى عنه مرفوعًا: «إذا وجد أحدكم في بطنه شيئًا فأشكل عليه أخرج منه شيء أم لا، فلا يخرجنّ من المسجد حتى يسمع صوتًا أو يجد ريحًا».

725. Mes'ele: Fenn-i evvelin nevʿ-i evvelinin müştemil olduğu kavâʿid-i sitte-i asliyyeden üçüncü kâide **[367]** اليقين لا يزول بالشك kâidesi olup "Şek ile yakîn zâil olmaz." demektir, delîli de İmâm Müslim'in merfûʿan Ebû Hüreyre *radıyallâhu teʿâla anh* hazretlerinden rivâyet buyurdukları (إذا وجد أحدُكم في بطنه شيئًا فأشكل عليه: أخرج منه شيء أم لا؟ فلا يخرجنَّ من المسجد حتى يسمع صوتًا أو يجد ريحًا)[2] hadîs-i şerîfi olup musannifin zâhir-i kelâmı hadîs-i şerîf-i mezkûr, *Buhârî*'de gayr-ı mezkûr olup *Müslîm*-i şerîfte dahi nazm-ı mezkûr üzere mervî olmasını ifâde ediyor ise de her ikisi de hilâf-ı vâkiʿlerdir. Zîrâ hadîs-i şerîf-i mezkûr *Müslim*-i şerîfte zikr olunduğu gibi *Buhârî-yi* şerîfte dahi mezkûr olup lâkin her ikisinde de (عن عبْد الله بْن زيْد، قال: شكي إلى النبي صلى الله عليه وسلم الرجل يخيل إليه: أنه يجد الشيء في الصلاة، قال: لا ينصرف حتى يسمع صوتا

---

1 "O arzusuna göre de konuşmaz. O(nun sözleri) vahiyle bildirilenden başkası değildir." Necm, 53/3-4.

2 Sizden biriniz karnında bir şey hisseder de "İçinden bir şey çıktı mı yoksa çıkmadı mı?" diye şaşırırsa bir ses duymadan ya da bir koku almadıkça mescidi terketmesin. Müslim, "Hayz", 99; Tirmizî, "Tahâret", 56, r. 75.

أو يجد ريحاً)[1] sûretinde vârid olmuştur ki ashâb-ı kirâmdan Abdullah b. Zeyd hazretlerinin beyânlarına göre ashâb-ı kirâm hazerâtından bir zât esnâ-yı salâtta kendisinden nâkız-ı vudû' bir şeyin hurûcunu tahayyül ederek hâce-i kâ'inât aleyhi ekmelü't-tahiyyât Efendimiz hazretlerinden hükm-i şerʿîsini suâl ettirdikde şübhe ettiği şeyin gayr-ı nâkız olan ihtilâcdan, yaʿnî seyrinden ibâret olması ihtimâline binâen yakînen sâbit olan abdesti şek ile zâil olmayacağından savtını işitip veya râihasını hissederek hilâfına delîl kâim olarak yakînen abdestin nakzı anlaşılmadıkça abdesti bozuldu zannıyla namâzı bozmayıp belki ikmâl ve itmâm etsin buyurmalarıyla şek ile yakînin adem-i zevâli müstefâd olmuştur.

726. Mes'ele: Usûl-ı hadîs ıstılâhında hadîs-i merfûʿ, sarîhan veya hükmen isnâdı Hazret-i Peygamber'e müntehî olan hadîs-i şerîf olup fukahâ-yı izâmdan bazılarının beyânlarına göre hadîs-i şerîf-i mezkûrden istinbât olunan kâide-i mezkûre ebvâb-ı fıkhiyyenin pek çoğuna temas ve teʿalluk ederek mesâil-i fıkhiyyenin üç rubʿundan ziyâdesi ondan istinbât **[368]** ve istihrâc olunmuştur.

727. Mes'ele: ما ثبت بيقين لا يرتفع إلا بيقين ve ما ثبت بيقين لا يرتفع بالشك kâideleri de kâide-i mezkûreye mürâdif olup Hamevî'nin beyânına göre *yakîn*, havuzda toplanıp irkilerek hiçbir tarafa meyletmez oldu maʿnâsına يقن الماء في الحوض kavlinden me'hûz olarak bir şeyin hakîkati üzerine kalbin temekkün ve tekarruru veya zann-ı gâlible maznûn olmasından ibâret olup ıstılâhta, bir şeyin vukûʿ veya adem-i vukûʿunda cezm ederek kalpte karar ve tuma'nînet veya zann-ı gâlib hâsıl olması maʿnâsına olup *şek* ise lügatte; mutlakan tereddüd maʿnâsına olup ıstılâh-ı usûliyyûnda bir şeyin vukûʿ veya adem-i vukûʿunda tarafeyn siyyân olarak hâsıl olan tereddüdden ibârettir ki tereddüd-i mezkûr ber-vech-i âtî derecâta taksîm olunur. Meselâ, kıyâm ve adem-i kıyâmı ve sübût ve adem-i sübûtu ve vücûd ve adem-i vücûdu maʿnâlarına vukûʿ veya adem-i vukûʿlarından biri âhar üzerine teraccüh ve galebe edip de taraf-ı mercûhu kalp bi'l-külliyye etmez ise taraf-ı râcihe zan ve taraf-ı mercûha vehim denir. Ve eğer mercûh tarafı kalb ettirse râcih taraf zann-ı gâlib olup fukahâca yakîn menzilinde olarak şekke mukâbildir. الواحد نصف الإثنين gibi nakîza asla muhtemil olmaz ise bi'l-ittifâk yakîn olur.

---

1 Buhârî, "Vudû", 4, r. 137; Müslim, "Hayz", 98.

Binâenaleyh fukahâya göre hakîkat, yakîn bir şeyin vukûʿ ve adem-i vukûʿu meczûm veya zann-ı gâlible maznûn olmasından ibâret olarak nazar ve istidlâl tarîkiyle hâsıl olan ilm-i katʿî demektir ki hilâfına delîl kâim olmadıkça zevâliyle hükm olunmaz. Binâenaleyh sübût ve vukûʿu meczûm veya zann-ı gâlible maznûn olarak müteyakkin olan şeyin hilâfını isbât eder bir delîl kâim olmadıkça mücerrred şek ile ol şeyin zevâline hükm olunamayacağı gibi adem-i sübûtu meczûm veya zann-ı gâlible maznûn olan şeyin hilâfına da delîl bulunmadıkça mücerred şek **[369]** ile ol şeyin sübûtuyla hükm olunmaz. Zîrâ beyân olunduğu üzere mutlakan yakîn şekten akvâ olmakla zaʿîf olan şek ile zâil ve mürtefiʿ olamaz. Ammâ meselâ, zann-ı gâlible maznûn maʿnâsına yakîn meczûm maʿnâsına yakînden zaʿîf olmakla hilâfı olan yakîn akvâ ile mürtefiʿ olarak zâil olabilir.

Binâen ala-hâzâ yakîn, meczûmla hadd-i yakîne bâliğ olan emâre, yaʿnî karîne-i kâtıʿa maʿnâsına zann-ı gâlibden eʿamm olarak iki kısma münkasim olunca meselâ, bir hâneden elinde taze kanla mâiʿ alet-i câriha bulunan bir kimse telaşla çıkmakta olup dâhil-i hânede dahi henüz katledilmiş bir kimse bulunup başka kimse de bulunmasa ol kimsenin kâtil-i cânî olması yakînen sâbit olup üzerinde beyân olunan emâreden hiçbiri bulunmaz ise zann-ı gâlib olacağı gibi, mechûlü'l-ahvâl bir kimse diğerinin hânesinde yakalanıp da hakk-ı duhûle mâlik olmadığı anlaşılarak sârik olmasında zann-ı gâlib hâsıl olarak hilâflarına onlardan akvâ bir delîl kâim olmadıkça böyle olan kimseler haklarında cinâyet-i vâkıʿanın sübûtuyla hükm olunarak muktezâsıyla amel mubâh olup kendi kendisini öldürmek gibi bir delîlden neş'et etmeyerek sırf ihtimâlden ibâret olan tevehhüme iʿtibâr olunmaz.

728. Mes'ele: İlm-i mantıkta beyân olunduğu üzere yakîn ifâde eden kaziyyeler de altı kısım olup birincisi *evveliyyât,* الواحد نصف الإثنين ve الكل أعم من الجزء gibi. İkincisi *müşâhedâttır,* الشمس مشرقة ve النار محرقة gibi. Üçüncüsü *mücerrebâttır,* شرب الماء يزيل العطش ve اكل الطعام يزيل الجوع gibi. Dördüncüsü *hadsiyyâttır,* نور القمر مستفاد من الشمس gibi lâkin mücerrebâtla hadsiyyat tabâyiʿ-i eşhâsın ihtilâfıyla tehallüf etmekle başkasına huccet olamaz. Beşincisi *mütevâtirâttır*, Muhammed aleyhisselâm iddiʿâyı sübût edip izhâr-ı muʿcize ile isbât-ı daʿvâ eylediği gibi ki tevâtür ilm-i yakîn ifâde ederek hilâfına beyyine ikâme olunmaz ve şehâdet lafzı şart olmadığı gibi muhbirlerin adâleti de aranmaz. Binâenaleyh tezkiyelerine hâcet yoktur ve tevâtürün sübûtunda

aded-i muʿayyen yoktur. Ancak akıl, muhbirlerin kizb üzere ittifâklarını tecvîz etmeyecek derece bir cemm-i gafîr olmaları lâzımdır (573. Mes'eleye bak.) *Altıncısı*; قضايا قياساتها معها dir. الأربعة زوج، والثلاثة فرد gibi. Zîrâ mütesâviyeyne inkisâm isbât-ı zevciyyette ve adem-i inkısâm isbât-ı ferdiyette hadd-i evsat olarak birlikte tasavvur olunur. 767. mes'elede beyân olunacağı üzere işte zann-ı gâlib maʿnâsına sâbit olan yakîn, aksâm-ı mezkûreden müstefâd olup nakîzine gayr-i muhtemil olan yakînle mürtefiʿ olur.

729. Mes'ele: Beyân olunan îzâhâttan müstebân olduğu üzere yakînle şekkin bir mahalde ictimaʿları gayr-ı kâbil olmakla yakînin husûlü şekkin vücûduna mâniʿ olunca gayr-i mevcûd olan şek ile yakînin **[370]** zevâl ve adem-i zevâli tasavvur olunamaz ki bir kâide-i mahsûsa ile isbâtı mevzûʿ-i bahis kılınsın denirse, şek ile yakînin adem-i zevâlinden maksad "Müteyakkin olan asıl, târî olan şek ile zâil olmaz." demektir.

Zîrâ şek üç kısım olup biri; asıl harâm üzere târî olan şek olup müslim ve ehl-i kitâb ve ekseri mecûsî bulunan mahalde mezbûh olarak bulunan koyunda olduğu gibi. Zîrâ zî-rûh olan hayvânı zebhle ruhunu izâle tezkiyesine binâen hilline şek târî olup böyle târî olan şek ile hurmet-i asliyye zâile olamayacağından müslim veya ehl-i kitâbın vech-i meşrûʿ üzere zebhleriyle yakînen zekât ve tahâreti maʿlûm olarak hurmet-i asliyyenin hilâfı olan tahâret ve hillini isbât eder bir delîl kâim olmadıkça yakînen sâbit olan hurmet-i asliyyesinin bekâsına binâen ekli helâl olmaz ise de ol mahalde gâlib olan müslim veya ehl-i kitâb olarak onların vech-i meşrûʿ üzere zebhleriyle tahâretten zann-ı galib hâsıl olursa اليقين يرتفع بيقين أقوى muktezâsınca yakînin yakîn-i akvâ ile irtifâʿ ve izâlesine binâen tahâret ve tezkiyesini müfîd olup müsbit olan zann-ı gâlible amel edilerek ekl ve tenâvülü helâl olup cevâzıyla hükm olunacağından isbât-ı hükümde zann-ı gâlibden maʿdûd olur.

İkinci kısmı; asl-ı mubâh üzerine târî olan şek olup evsâf-ı selâsesinden biri tegayyür edip ve tegayyürü de necâsetle olması veya tûl-i müddet hâl-i rakîdiyyetinde bulunarak veya ağacın yaprakları gibi ecsâm-ı tâhirenin ihtilâtından nâşi olması muhtemel olan su gibi ki (خُلق الماء طهورا ما لم يتغير أوصافه)[1] muktezâsı üzere su fıtraten mutahhir olarak onunla tahârette asıl olan ibâha olup tegayyür vasfı ile necis olmasına târî olan şek ile tahâret-i

1 Su, temiz olarak yaratılmıştır, özelliği değişmediği müddetçe (temizdir).

asliyyesi zâil olamayacağından **[371]** asl-ı tahâretle amel edilerek ol suyla abdest ve guslün ve sâir necâsetin izâlesinin cevâzıyla hükm olunur.

Üçüncü kısmı; ekser-i mâlı harâm olup alınan malın ayn-ı harâmdan olduğu mütehakkik olmayan kimsenin muʿâmelesi gibi aslı harâm veya helâl olduğu maʿlûm olmayarak hâsıl olan şek olup helâl olan malından alınması mümkin olup tahrîm ise maʿdûm olmakla ondan alışverişi ile muʿâmele harâm değil ise de lâkin harâm olan malından alınmak ihtimâline binâen meʿa'l-kerâhe cevâzıyla hükm olunmuştur.

730. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere bu makâmda şek ile zâil olmayan yakînden maksad, meczûm-i katʿî veya zann-ı gâlible maznûndan eʿamm olup ما ثبت بيقين يرتفع بيقين istisnâsından müstefâd olan ما ثبت بيقين لا يرتفع إلا بيقين muktezâsınca hilâfına kendinden akvâ yakîn ifâde eder bir delîl kâim olarak yakînin yakîn-i âhar ile zevâline kâil olanlara göre haber-i vâhidle nesh-i Kitâb'ın cevâzıyla "Şek ile yakîn zâil olmaz." kâidesi nakz olunmaz. Zîrâ vücûb-i amelde nasla haber-i vâhid müsâvî olmakla ahkâmda kâfîdir.

وفي فتح القدير من باب الأنجاس ما يوضحها فنسوق عبارته بتمامها قوله: «تطهير النجاسة واجب» مقيّد بالإمكان، وأما إذا لم يتمكّن من الإزالة لخفاء خصوص المحلّ المصاب مع العلم بتنجس الثوب. قيل: الواجب غسل طرف منه، فإن غسله بتحرٍّ أو بلا تحرٍّ طهر، وذكر الوجه يبين أن لا أثر للتحرّي.

731. Mes'ele: *Fethü'l-Kadîr*'in bâb-ı encâsında beyân ettiği mes'ele, "Şek ile yakîn zâil olmaz." kâidesini îzâh veya tavzîh ettiğinden musannif-i kitâb mes'ele-i mezkûreyi "bi-temâmihâ" ibâresiyle îrâd edip buyurur ki ﴿وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ﴾[1] muktezâsınca insândan infikâkı kâbil olan sevbin necâseti cevâz-ı salâta mâniʿ olarak vâcib olunca infikâkı gayr-i kâbil olan beden-le mekândan izâlesinin lüzûmu delâleten sâbit olarak beyândan müstağnî olup lâkin ﴿لَا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ âyet-i celîlesinden iktibâs olunan الطاعة بقدر الطاقة[2] muktezâsınca izâle-i necâsetin vücûbu **[372]** bi'z-zarûre imkân kaydıyla mukayyed olmakla bir sevbe cevâz-ı salâta mâniʿ necâset isâbetiyle müteneccis olduğu maʿlûm ve müteyakkin olup da cümlesini gasl mümkin olduğu gibi bi'l-hâssa isâbet ettiği mahalli taʿyîn edilerek hafâsına

1 "Elbiseni tertemiz tut." Müddessir, 74/4.
2 İtaat, takat ölçüsüncedir.

binâen isâbet eden necâsetin yakînen izâlesi kâbil olmaz ise edâ-yı salâtla mükellefe vâcib olan, sevb-i mezkûrun lâ ale't-taʿyîn bir taraftan gasildir, denilmiş olmakla gerek bi't-taharrî ve gerekse bilâ-taharrî bir tarafından gasl ediliyor ise onunla kılınan namâz câiz olup bu vechile gasl ile cevâz-ı salâtın vechini zikir, tahâret-i matlûbenin husûlünde taharrînin te'sîrî olmayarak sevb-i mezkûrun tâhir olduğunu ifâde eder.

وهو أن يغسل بعضه مع أن الأصل طهارة الثوب وقع الشك في قيام النجاسة؛ لاحتمال كون المغسول محلّها، فلا يقضي بالنجاسة بالشك.

732. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile müteneccis olan sevbin lâ ale't-taʿyîn bir mahallinden gasl ile tahârat-i matlûbenin husûlünde taharrînin adem-i te'sîrini ifâde eden vechi de sevb-i mezkûr, fi'l-asl yakînen tâhir iken bir tarafına necâset isâbetiyle müteneccis olup lâ-ale't-taʿyîn bir tarafından gasl olundukda necâset-i mezkûre gasl olunan mahalle isâbet ederek gasl ile zâil olması ihtimâline binâen necâsetin bekâsına şek târî olup böyle necâsetin bekâsına târî olan şek ile kable'l-isâbe sevbin yakînen sâbit olan tahâret-i asliyyesi zâile olamayacağından meşkûk olan necâsetin sübûtuyla hükm olunamayacağı cihetle gerek bi't-taharrî ve gerekse bilâ-taharrî gasl olunan sevb-i mezkûrun tahâret-i asliyyesiyle hükm olunarak tahâret-i matlûbenin husûlünde taharrînin duhul ve te'sîri olmadığı tebeyyün edip anlaşılır.

كذا أورده الإسبيجابي في شرح الجامع الكبير: قال وسمعت الإمام تاج الدين أحمد بن عبد العزيز يقوله: ويقيسه على مسألة في السير الكبير.

İsbîcâbî *Câmiʿu'l-Kebîr* şerhinde şu beyânı bu vechile îrâd edip *Fethü'l-Kadîr* sâhibi İmâm Tâcüddîn Ahmed b. Abdülazîz'in îrâd-ı mezkûru *Siyer-i Kebîr*'de mezkûr olan bir mes'ele-i asliyyeye kıyâs ettiğini işittim deyip,

هي إذا فتحنا حصنا وفيهم ذمي لا يعرف لا يجوز قتلهم؛ لقيام المانع بيقين، فلو قتل البعض أو أخرج حل قتل الباقي للشك في قيام المحرم، فكذا هنا.

Siyer-i Kebîr'de makîsun aleyh ittihâz olunan asıl mes'elede içinde gayr-i muʿayyen zimmî bulunan bir kalʿa feth olundukda içinde demi maʿsûm **[373]** olan zimmînin bulunması kalʿa halkının cevâz-ı katline mâniʿ iken içlerinde lâ-ale't-taʿyîn bazıları katl veya ihrâc olunsa onların zimmîler

olması ihtimâline binâen kalʿa derûnunda bulunan harbî içinde demleri maʿsûm olan zimmîlerin vücûduna târî olan şek ile harbîlerin yakînen sâbit olan cevâz-ı katlleri zâil olmayarak bâkî kalanları katlin helâl olarak cevâzıyla hükm olunması mes'elesi olup işte bu makâmda mevzûʿ-i bahis olan sevb-i mezkûru gasl mes'elesi de bu kıyâs üzeredir.

وفي الخلاصة بعد ما ذكره مجرّدًا عن التعليل: فلو صلى معه صلات، ثم ظهرت النجاسة في طرف آخر، تجب إعادة ما صلى، انتهى.

733. Mes'ele: *Hulâsa*'da taʿlîl-i mezkûrden mücerred olarak İsbîcâbî'nin îrâd ve takrîriyle mes'ele-i gasli baʿde'l-beyân musallî sevb-i mezkûr ile namâzı baʿde'l-edâ necâset-i mezkûrenin gasl olunmayan mahalde olduğu zâhir olsa ol sevbiyle kılmış olduğu namâzın iʿâdesi vâcibedir demiş. Zîrâ öyle lâ-ale't-taʿyîn bir mahallinden gasl ile necâsetin zevâline târî olan şek ile yakînen sâbit olan necâset zâil olmaz. *Bezzâziyye*'de "Gasl-i mezkûr ile izâle-i necâsette taharrînin iştirâtıyla kavle göre bi't-taharrî bir tarafından gasl edip de namâzı baʿde'l-edâ re'yi tebeddül etse re'y-i sânî muktezâsıyla tekrâr ol mahalli de gasl ile kılınan namâzın iʿâdesi lâzımdır." demiş ise de 1365. mes'elede beyân olunacağı üzere "İctihâdla ictihâd naks olunmaz." kâidesine muhâlif olsa gerektir.

وفي الظهيرية: الثوب فيه نجاسة لا يدري مكانها، يغسل الثوب كله، انتهى. وهو الاحتياط.

733. Mes'ele: *Fetâvâ-yı Zahîriyye*'nin beyânına göre mekânı maʿlûm olmayarak necâset bulunan sevb tekmîlen gasl olunur deyip bekâ-yı necâset ihtimâlini katʿ ederek akvâ delîleyn ile amel olmakla sıhhat-i amelde ahvat olan bu vechile gasl ile ameldir. Zîrâ Nesefî'nin *Usûl*'ünden naklen *Te'sîsü'n-Nazar*'da beyân olunduğuna göre her ne kadar hukûk-i ibâdda ihtiyât ile amel câiz değil ise de hukûk-i Bârî'de câizdir. الأصل: أن الاحتياط في حقوق الله تعالى جائز، وفي حقوق العباد لا يجوز[1] Binâenaleyh namâz cevâzla fesâd beyninde deverân ettikte ihtiyâten şek ile edâ edilen iʿâde olunur. Zîrâ edâsı gayr-ı lâzım olan edâ lâzım olanı terkten evlâdır. Ammâ hukûk-i ibâddan olduğundan damân cevâzla adem-i cevâz beyninde deverân ettikte berâet-i zimmet asıl olmakla amel için vâcib olmaz. Binâenaleyh şek ile damân lâzım gelmez. (*Te'sîs*, s. 82) Çünkü berâet-i zimmet asıldır.

---

1 Kâide: Hukukullah konusunda ihtiyat caiz iken kul haklarında caiz değildir.

Lâ ale't-Taʿyîn Bir Taraftan Gasl ile Hükm-i Tahâreti Taʿlîlin Hükmü

وذلك التعليل مشكل عندي، فإن غسل طرف يوجب الشك في طهر الثوب بعد اليقين بنجاسة قبل.

734. Mes'ele: Musannif-i allâme buyurur ki *Fethü'l-Kadîr* sâhibi İsbîcâbî'nin îrâdını ve Tâcüddîn'den naklen makîsun aleyhi baʿde'l-beyân buyurur ki İsbîcâbî'nin *Câmiʿu'l-Kebîr* şerhinde sevb-i mezkûrun gasl-i mezbûr ile tahâret-i matlûbenin husûlünü vech-i mezkûr ile taʿlîli ve gerekse Tâcüddîn'in *Siyer-i Kebîr*'de kalʿa derûnunda bulunanlardan bazılarının kable'l-hurûc **[374]** katllerinin adem-i cevâzı ve bazılarının katl veya hurûclarından sonra bâkî kalanları katlin cevâzını taʿlîlleri asl-ı mezkûre binâen benim indimde müşkildir. Zîrâ sevb-i mezkûre necâsetin isâbetiyle kable'l-gasl yakînen müteneccis olmuş iken lâ ale't-taʿyîn bir mahallinden gasl sevb-i mezkûrde necâsetin bekâsına şek îcâb eylemez. Belki bi'l-aks kable'l-gasl necâsetin isâbetiyle yakînen necâsetin sübûtundan sonra necâsetin zevâliyle tahâret-i matlûbenin husûlüne şek îcâb eyler. Hâlbuki asl-ı mezkûr muktezâsınca böyle târî olan şek ile yakînen sâbit olan necâset zâil olmayacağından onunla namâz câiz olmaz.

وحاصله: أنه شك في الإزالة بعد تيقن قيام النجاسة والشك لا يرفع المتيقن قبله.

735. Mes'ele: Bu bâbda takrîren şekkin hülâsası, sevb-i mezkûrde yakînen necâsetin kıyâm ve husûlünden sonra gasl-i mezkûr ile izâlesine, yaʿnî necâsetin izâlesiyle tahâretin husûlü şekk-i târî olup hâlbuki kâide-i mezkûre muktezâsınca gasl-i mezkûr ile necâsetin izâlesine **[375]** târî olan şek kable'l-gasl isâbet eden necâsetle müteyakkin olan necâseti refʿ ve izâle edemez. Binâenaleyh cevâz-ı salâtta matlûb olan tahâret hâsıla olamayacağından onunla kılınan namâzın adem-i cevâzı lâzım gelir.

فالحق أن ثبوت الشك في كون الطرف المغسول والرجل المخرج هو مكان النجاسة والمعصوم الدم يوجب البتة الشك في طهر الباقي وإباحة دم الباقين.

Takrîr-i mes'elede hak olan sevb-i mezkûrde taraf-ı mağsûlün mekân-ı necâset olmasında şekkin sübûtu elbette bâkî kalan mahallin tuhrunda şekkin sübûtu ve kalʿadan çıkanların maʿsûmu'd-dem olan zimmî olmalarında şekkin sübûtunda kalʿada bâkî kalanların harbî olarak katllerinin cevâzıyla hillinde şekkin sübûtunu îcâb eder.

ومن ضرورة صيرورته مشكوكًا فيه ارتفاع اليقين عن تنجسه ومعصوميته.

Mes'ele taraf-ı mezkûrde necâsetin bekâsına yakînle kalʿada kalanları katlin ibâhasına yakînin irtifâʿsı beyân olunduğu vechile sevb-i mezkûrde bâkî kalan mahalde tuhrun husûlüyle kalʿada kalanları katlin hillinde şekkin sübûtunun meşkûk olmasının zarûretindendir. Zîrâ bir mahalde şek ile yakînin ictimaʿları müteʿazzirdir.

وإذا صار مشكوكا في نجاسته، جازت الصلاة معه.

Taraf-ı mağsûlde necâsetin vücûdu ve bâkî kalanların maʿsûmu'd-dem olmaları meşkûk olunca ol sevb ile namâz câiz olup bâkî kalanları katl mubâh olur. Zîrâ kable'n-necâse yakînen tâhir olmakla böyle meşkûk olan necâsetle tahâret-i asliyye ve kalʿada bâkî kalanları katlin ibâha-i asliyyesi zâil olmaz.

إلا أن هذا إن صح لم يبق لكلمتهم المجمع عليها، أعني قولهم: اليقين لا يرفع بالشك معنى فإنه حينئذ لا يتصور أن يثبت شك في محل ثبوت اليقين ليتصور ثبوت شك فيه لا يرتفع به ذلك اليقين.

Mes'ele velâkin bu vechile takrîr olunan hakkın sıhhati ile hükm olunursa gerek usûliyyûn ve gerekse fukahâ beyninde müttefakun aleyh olup 726. mes'elede beyân olunduğu vecihle ebvâb-ı fıkhiyyenin cümlesine teʿalluk ederek mesâil-i fıkhiyyenin ekserisi kendinden istinbât ve istihrâc olunan şek ile yakîn zâil olmaz külliyyesinin maʿnâsı kalmaz. Zirâ beyân olunduğu vechile sevb-i mağsûlde taraf-ı mağsûlün mekânı necis olmasında şekkin sübûtu bâkî mahallelerde tuhrun husûlüne şekkin ve kalʿadan çıkanların maʿsûmu'd-dem olan zimmîler olduklarına şekkin sübûtunda kalʿada kalanların ibâha-i demlerinde şekkin sübûtunu îcâb ettiği **[376]** takdîrde yakînin sübûtu mahallinde şekkin sübûtu tasavvur olunmaz ki ol mahalde kendisiyle yakîn zâil olmayan şekkin sübûtu tasavvur olunsun. Zîrâ bir mahalde yakînin zâil olması ol mahalde şekkin sübûtunun zarûriyyâtından olmakla bir mahalde şek ile yakînin ictimaʿları müteʿazzirdir. Binâenaleyh şek ile yakîn zâil olmaz demenin maʿnâsı kalmaz. Zîrâ bir şey ile diğerinin birlikte tasavvuru mahall-i vâhidde ictimaʿlarını tasavvurun ferʿidir. Şek ile yakînin mahall-i vâhidde ictimaʿları müteʿazzir olunca şek ile yakînin zevâl

ve adem-i zevâli tasavvur olunamayacağından şek ile yakîn zâil olmaz kâidesinin de maʿnâsı kalmaz.

فمن هذا حقق بعض المحققين أن المراد لا يرتفع حكم اليقين، وعلى هذا التقدير يخلص الإشكال في الحكم لا الدليل.

735. Mes'ele: İşte beyân olunduğu vechile şek ile yakîn zâil olmaz kâidesinin zâhiri üzerine lâzım gelen mahzûra binâen bazı muhakkıkîn kâide-i mezkûreyi tahkîk edip اليقين لا يزول بالشك demeden maksad 41. mes'elede beyân olunduğu vechile (إنما الأعمال بالنيات) hadîs-i şerîfinde olduğu gibi bir muzâf takdîriyle حكم اليقين لا يزول بالشك demek takdîrinde olarak "Şek ile hükm-i yakîn zâil olmaz." demek olup şek ile hükm-i yakînin adem-i zevâlini tasavvur, şek ile yakînin mahall-i vâhidde ictimaʿsını tasavvura tevakkuf etmeyerek tahâret-i sevble cevâz-ı salât hükmünde işkâlden halâs olunur ise de delîlde işkâlden halâs olunmaz. Zîrâ sevb-i mezkûrun lâ ale't-taʿyîn bir tarafı gasl olunmakla gasl olunan mahall, necâset isâbet eden mahal olmak ihtimâliyle necâsetin bekâsına şek târî olup târî olan şek ile kable'l-isâbe sevbin yakînen sâbit olan tahâreti zâil olmayarak onunla edâ olunan namâzın cevâzı lâzım geleceği gibi sevb-i mezkûre necâsetin isâbetiyle yakînen müteneccis olup gasl-i mezkûr ile necâset-i mezbûrenin zevâline târî olan şek ile de yakînen sâbit olan necâset zâil olamayacağından sevb-i mezkûr ile kılınan namâzın adem-i cevâzı lâzım gelerek delîleyn, yekdiğerine müteʿârız olarak işkâlin bekâsı zarûrîdir. Onun için sâhib-i îzâh *Fethü'l-Kadîr* sâhibi buyurur ki:

فنقول: وإن ثبت الشك في طهارة الباقي ونجاسته، لكن لا يرتفع حكم ذلك اليقين السابق بنجاسته، وهو عدم جواز الصلاة فلا تصح بعد غسل الطرف؛ لأن الشك الطارئ لا يرفع حكم اليقين السابق على ما حقق من أنه هو المراد من قولهم: اليقين لا يرتفع بالشك، فغسل الباقي والحكم بطهارة الباقي مشكل، والله أعلم، انتهى كلام فتح القدير.

Mes'ele, sevb-i mezkûrden lâ-ale't-taʿyîn bir tarafını gasl ile bâkî kalan mahallin tahâret ve necâsetinde şek sâbit ise de lâkin kable'l-gasl isâbet-i necâsetle yakînen sâbit olan necâsetin muktezâ-yı hükmü olarak namâz câiz olduğu gibi sâbit olan şekk-i necâset lâ-ale't-taʿyîn bir taraftan tahâretle zâil olmayarak lâ-ale't-taʿyîn bir tarafını gasilden sonra dahi câiz olmaz. Zîrâ **[377]** اليقين لا يزول بالشك ile maksad حكم اليقين لا يزول بالشك olmak üzere vukûʿ bulan tahkîke göre gasl-i mezkûr ile necâsetin zevâline târî yakîn-i sâbıkın

hükmü olan adem-i cevâz-ı salât zâil olamayacağından Allahu aʿlem kalʿada bâkî kalanların ibâha-i katlleriyle sevb-i mezkûrde taraf-ı mağsûlden bâkî kalan mahallin tahâretiyle hükümleri müşkildir diyerek *Fethü'l-Kadîr* sâhibi hatm-i kelâm eylemiştir.

ونظيره قولهم: «القسمة في المثلى من المطهرات» يعني: أنه لو تنجس بعض البرّ قسم طهر لوقوع الشك في كل جزء، هل هو المتنجس أو لا؟

736. Mes'ele: "Şek ile yakîn zâil olmaz." kâidesinin îzâhında beyân olunan gasl-i sevb kavliyle feth olunan kalʿada bazılarının katl veya hurûclarıyla bâkî kalanların katllerinin ibâhasıyla kavillerin nazîrleri fukahânın hubûbât gibi teneccüs eden misliyyâtı taksîmle kısmette mutahhirâttandır kavilleri olup meselâ, harmanda döven süren hayvânların bevilleriyle teneccüs eden buğday ve arpa emsâli hubûbattan teneccüs eden mikdârı gerek öşür veya başka vechile tefrîk edilerek başkasına verilmesi veya iki veya daha ziyâde kimseler beyninde taksîm edilmesi necis olan mikdârın verilende konması ihtimâliyle kalanda bulunması ve kalan mikdârda bulunması ihtimâliyle verilende mikdârda necâsetin bekâsına şek târî olup böyle târî olan şek ile kable't-teneccüs ol hubûbâta yakînen sâbit olan hükm-i tahâret zâil olmayacağından, gerek verilen ve gerekse kalanın tahâretleriyle hükm olunur ise de fi'l-hakîka müteneccis olan tanelerden öyle taksîm ve tasarrufla necâset zâil olmayacağından tekrâr hisseler cemʿ edilse yine necâsetiyle hükm olunur. Aks-i delîl ile işkâl-i mezkûrun bekâsı yine bâkîdir.

Mutahhirât

737. Mes'ele: Fenn-i sânîde kitâbü't-tahârenin fevâ'idinde 1998. mes'elede beyân olunacağı üzere hadesten tahâretle necâsetten tahâret beyninde âlet-i tahâretle kemmiyyet-i tahâret ve mahall-i tahâret iʿtibâriyle üç vechile fark vardır. **[378]** Kemmiyyet-i tahâret iʿtibâriyle farkları hadesten tahâret, tecezzî kâbil olmadığından mükellefin maʿlûmu olarak velev bir kılın mahalli gasilden hâlî kalsa tahâret hâsıla olmaz ise de necâsetten tahârette necâset-i galîzada dirhemden azıyla, necâset-i hafîfede mâ dûner'r-rubʿu maʿfûv olarak cevâz-ı salâta mâniʿ değildir.

Âlet-i tahâret iʿtibâriyle farkları da hadesten tahârette suyu istiʿmâle kudret ihtimâlinde mâ-i mutlak-ı tahûra ve acz hâlinde türâba münhasır

olup necâsetten tahârette ise musannif kitâb-ı *Fevâ'id*'inde on beşi kadar şeyi tahsîsiyle tasrîh ediyor ise de *Redd-i Muhtâr*'ın beyânına göre ondan ziyâde şeyler ile hâsıl olup,

Nazım:

وغسل ومسح والجفاف مطهر ونحت وقلب العين والحفر يذكر
ودبغ وتخليل ذكات تخلل وفرك ودلك والدخول التغور
تصرفه في البعض ندف ونزحها ونار وغلي غسل بعض تقور

nazmıyla silk-i beyâna çekilmiştir ki sevb misillude gasl, musaykal-ı âyine misillude mesh, arzda cefâf, ağaçta naht, lâşe misillude tuza ve şarapta sirkeye tahavvül ve türâbda deşelemek, deride dibâğat veya kurutmak, hayvânâtta zebhle tezkiye, menî gibilerde ferk, mest ve emsâlinde delk, hamâm kurnası misillu küçük havzlarda suyun bir taraftan duhûl diğer taraftan hurûcu, kuyuda suyun çekilmesi veya îcâbına göre üç vecih üzere suyun çıkarılması, hubûbatta taksîmle tasarruf pamukta hallâc döküp de ihrâk, zeytin yağı misillude üç defa mâ-i tâhir ile kaynatmak, müncemid yağ misillude teneccüs eden mahalli oyup atmak da esbâb-ı tahârettendir ve mahall-i tahârette farkları hadesten tahâret a'zâ-yı mahsûsaya münhasır olduğu hâlde necâsetten tahâret onlar ile sevb ve mekâna da şâmildir.

[Kâide: Bir Şeyin Bulunduğu Hâl Üzere Kalması Asıldır]

قلت: يندرج في هذه القاعدة قواعد منها، قولهم: الأصل بقاء ما كان على ما كان.

738. Mes'ele: [379] Musannif-i allâmenin beyânına göre اليقين لا يزول بالشك kâidesinde birçok kavâ'id-i fıkhiyye münderic olup onlardan biri 3055. mes'elede beyân olunacağı üzere الأصلُ بَقاءُ ما كان على ما كان kâidesi olup bir şeyin bir zamânda bulunduğu hâl üzere kalması asıl ve râcih demek olarak bir şey gerek mâzî ve gerek hâlde bir zamânda ne hâl üzere bulunmuş ise o hâlin hilâfına delîl kâim olmadıkça ol şeyin bulunduğu o hâl üzere bâkî kalması asıl ve râcih olup ol şeyin bulunduğu hâlde gerek vücûd ve sübût ve gerek ademi olsun e'amm olarak 842-949. mes'elede beyân olunacağı üzere ıstılâh-i fukahâda inde'l-ba'z bu kâideye ale'l-ıtlâk istishâb ta'bîr olunur. İnde'l-ba'z biri istishâb diğeri tahkîmü'l-hâl olmak üzere iki kısımdır.

Meselâ, hayâtı ve memâtı maʿlûm olmayan kimseye mefkûd denip kendi hakkında bir hayât iʿtibâr olunur. Zîrâ kable'l-gaybûbet hayâtı yakînen maʿlûm olmakla hakîkaten veya doksan sene murûr ederek hükmen hilâfı sâbit olmadıkça baʿde'l-gaybûbe mevtine târî olan şek ile zâil olmayacağından إبقاء ما كان على ما كان muktezâsınca bi-tarîki'l-istishâb hâlen dahi bekâ-yı hayâtla hükm olunarak gerek emvâli ve gerekse bir kimseye îdâʿ edip bıraktığı emâneti bi-ayni'l-verese taksîm olunmaz ve başkasına vâris olursa hissesi hıfz olunur ve zevcesi başka kocaya varamaz. Kezâlik hükm-i kâide muktezâsınca hâl-i hâzırda yakînen sâbit olan şeyin yakînen hilâfına delîl kâim olmadıkça zamân-ı mâzîde hilâfına târî olan şek ile zâil olmayacağından إبقاء ما كان على ما كان muktezâsınca tahkîmu'l-hâl tarîkiyle ahvâl-i hâzırası hüküm kılınarak zamân-ı mâzîde dahi ahvâl-i hâzırasının sübûtuyla hükm olunur. Meselâ, yer değirmenin müddet-i icâresi münkazî oldukdan sonra müste'cir müddet-i icâre esnâsında suyun kesildiğine binâen ol müddetin icâresinden hissesinin tenzîlini taleb ederek bilâ-beyyine mûcir ile müste'cir suyun kesilip kesilmeyeceğinde ihtilâf etseler, hâl-i hâzır hüküm kılınarak hîn-i daʿvâ ve muhâkemede su akıyor ise söz, meʿa'l-yemîn adem-i inkıtâʿını iddiʿâ eden mûcirin olup akmıyor ise meʿa'l-yemîn müste'cirindir.

738. Mes'ele: Kâide-i mezkûre القديمُ يَبْقى على قِدَمه kâidesinin aslı olmakla إذ الأصل إبقاء ما كان على ما كان لغلبة الظن بالمسلمين بأنه ما وضع إلا بوجه شرعي[1] diyerek istidlâl olunup ânifen işâret olunduğu üzere 949. mes'elede beyân olunacağı üzere ıstılâh-ı fukahâda kâide-i mezkûreye istishâb taʿbîr olunup huccet-i dâfiʿa veya mülzime olmasıyla ihtilâf olup tafsîlâtı mes'ele-i mezkûrede beyân oluncaktır. Binâenaleyh müracaʿat buyurulsun.

739. Mes'ele: Hükm-i şerʿî isbâtta asıl olan Kitâbla sünnet olup bunlardan biri bulunmadığı takdîrde bunlara müstenid olan icmâʿ-ı ümmetle amel lâzım olup icmâʿ da bulunmaz ise usûl-i fıkıhta beyân olunan usûl-i lâzimeye tevfîkan bunlardan biriyle sâbit olan bir asla kıyâsla amel olunur. Lâkin kıyâs edille-i katʿiyye-i müsbiteden olmayıp belki makîsun aleyhte sâbit olan hükm-i nas bi'l-ictihâd makîste izhârdan ibâret olarak delîl-i zannî olmakla kıyâsla hudûd-i şerʿiyye gibi şübhe ile sâkıt olan ahkâm-ı sâbite olamaz. İşte dört yüz târîhine kadar beyne'l-ulemâ' bi'l-ittifâk maʿmûlun bih olan edille [**380**] bu dörde münhasır olup *Tahtâvî*'den naklen

1 Kâide: Müslümanlar arasında şer'î bir yol dışında vaz olunmadığına dair zann-ı gâlip sebebiyle "Bir şeyin bulunduğu hal üzere kalması"dır.

Ferâid-i Behiyye'nin beyânına göre dört yüz târîhinden sonra bi'l-umûm fukahâ kıyâsla istinbât-ı ahkâmdan menʿ olunarak gerek müftî ve gerek hâkim için bir mes'ele hakkında meşâyıh-i fukahâdan nas bulunmadıkça başkasına kıyâs câiz olmadığı cihetle mesâil-i mansûsaya iktisâr lâzımdır. Binâen baʿde mâ galebe edille-i müttefakun aleyha; Kitâb ve sünnet ve icmâʿya münhasırdır.

İstishâb ve tahkîmü'l-hâl ve taharrî ve örf ve teʿâmül-i nâs ve iʿtibâr ve katʿ-ı nizâʿ ve tatyîb-i kulûb için ferʿe ve şehâdet-i kalb ve umûm-ı belvâ ve akvâl-i sahabe ile ameller fi'l-hakîka edille-i mezkûreden birine râciʿlerdir. İcmâʿla kıyâsın Kitâbla sünnetten birine istinâdı lâzım olmakla bi-hasebi'l-asâle delîl-i şerʿî Kitâbla sünnete münhasır olup ﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ﴾[1] ve ﴿مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِن شَيْءٍ﴾[2] , ﴿وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ﴾[3] muktezâlarınca Kitâb-ı celîl-i İlâhî cümlesinin aslı olarak aslu'l-usûldür.

Fürûʿ

وتفرع عليها مسائل: منها من تيقن الطهارة وشك في الحدث فهو متطهر، ومن تيقن الحدث وشك في الطهارة فهو محدث، كما في السراجية وغيرها. ذكر عن محمد أنه إذا دخل بيت الخلاء وجلس للاستراحة، وشك هل خرج منه أو لا؟ كان محدثًا. وإن جلس للوضوء ومعه ماء، ثم شك هل توضأ أم لا؟ كان متوضئًا عملًا بالغالب فيهما.

740. Mes'ele: الأصل بقاء ما كان على ما كان الأصل بقاء ما اليقين لا يزول بالشك kâidesinde münderic olan كان على ما كان kâide-i ferʿiyyesi üzerine ber-vech-i âtî birçok mesâil-i cüz'iyye müteferriʿa olup ondan biri de *Sirâciyye* ve başkalarında beyân buyurulduğu üzere bir kimse yakînen abdest aldığını bilip de bozduğunda şek etse şek ile yakîn zâil olmayacağından إبقاء ما كان على ما كان muktezâsı üzere bi-tarîki'l-istishâb abdestli addolunup gerek namâz ve gerek sâir bilâ-tahâre edâsı câiz olmayan şeylerin edâsı câiz olur.

741. Mes'ele: Abdest bozduğunu yakînen bilip de tecdîd-i vudû' ettiğinde şek eylese muhdis addolunarak abdest almadıkça namâz ve emsâli câiz olmaz. Zîrâ şek ile yakîn zâil olmaz ki cümlesi bi-tarîki'l-istishâb sâbittir. Velâkin İmâm Muhammed hazretlerinden naklen kütüb-i fıkhiyyede

1 "Bu kitabı sana her konuda açıklama getiren olarak indirdik." Nahl, 16/89.
2 "Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık." Enʿam, 6/38.
3 "Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır." Enʿam, 6/59.

beyân olunduğuna göre abdesthâneye girip def'-i hâcet için ba'de'l-cülûs kendisinden bir şey çıkıp çıkmadığında **[381]** şek eylese muhdis addolunup abdeste kâfî suyla abdest almak için oturup da ba'dehu abdest alıp almadığında şek eylese her iki mes'elede gâlib-i hâl ile amel için evvelki mes'elede muhdis addolunup bu mes'elede mutevaddi' addolunur. Binâenaleyh bu iki mes'ele kâide-i mezkûrenin hilâfınadır.

Hükm-i Teyemmüm

وفي خزانة الأكمل: استيقن بالتيمم وشك في الحدث فهو على تيممه. وكذا لو استيقن بالحدث وشك بالتيمم أخذ باليقين كما في الوضوء، ولو تيقن الطهارة والحدث وشك في السابق فهو متطهر.

742. Mes'ele: *Hizânetü'l-Ekmel*'de beyân olunduğuna göre teyemmümde yakîn üzere bulunup da hadeste şek eylese teyemmüm ve bi'l-aks hadeste müteyakkin olup da teyemmümde şek eylese abdest mes'elelerinde olduğu gibi şek ile yakîn zâil olmayacağından bi-tarîki'l-istishâb إبقاء ما كان على ما كان muktezâsı üzere yakîn ile amel edilerek muhdis addolunur.

743. Mes'ele: Hem tahâret ve hem de hades vukû'larını yakînen bilip de sâbık hangisi olduğunda şek etse ekseriyetle abdest ba'de'l-hades alınmakla hükmen li'l-gâlib mütetahhir addolunup namâz câiz olur deniyor ise de muhtâc-ı tafsîldir. Zîrâ böyle sâbıkı ta'yînde şek eden kimseye lâyık olan her ikisinden evvelki hâlini mülâhaza edip eğer her ikisinden akdem muhdis ise şimdi mutetahhirdir. Zirâ hades-i mezkûrden sonra abdest aldığında müteyakkin olup şek, intikâzındadır. Zîrâ hades-i sânî kable't-tahâre mi ba'de't-tahâre mi bilmiyor. Şek ile yakîn zâil olmayacağından bi-tarîki'l-istishâb إبقاء ما كان على ما كان muktezâsı üzere muhdis olmakla hükm olunup tecdîd-i vudû' etmedikçe namâz emsâli bilâ-tahâre edâsı câiz olmayan şeyleri işleyemez ve eğer her ikisinden akdem mütetahhir ise bi'l-aks mütetahhir addolunur. **[382]**

وفي البزّازية: يعلم أنه لم يغسل عضوًا لكنه لا يعلم بعينه، غسل رجله اليسرى؛ لأنه آخر العمل. رأى البلة بعد الوضوء سائلا من ذكره يعيد. وإن كان يعرض كثيرًا. ولا يعلم أنه بول أو ماء لا يلتفت إليه، وينضح فرجه وإزاره بالماء قطعًا للوسوسة. وإذا بعد عهده عن الوضوء أو علم أنه بول، لا ينفعه الحيلة، انتهى.

744. Mes'ele: *Bezzâziyye*'nin beyânına göre baʿde'l-vudû' aʿzâsından birini gasl etmediğini bilip de hangi uzvu olduğunu taʿyîn edemese hâdisenin akreb-i zamâna izâfesi kâidesine binâen âhir amel olmakla sol ayağını gasl edip onunla namâz ve emsâli câiz olur.

745. Mes'ele: Baʿde'l-vudû' âlet-i bevlinde yaşlık aktığını görse abdesti iʿâde lâzım olup bu hâl ekseriyâ ârız olup da bevli yoksa istincâdan kalma su mu bilemese ona iltifât etmeyip defʿ-i vesvese için iki bacağı arasında donuna bir mikdâr su serper. Ammâ öyle suyun seyelânı abdestten bir müddet sonra olur veya olduğunu bilirse öyle hile fâide vermeyeceğinden tecdîd-i vudû' lâzımdır.

Fürûʿ

ومن فروع ذلك ما: لو كان لزيد على عمرو ألف مثلا فبرهن عمرو على الأداء أو الإبراء فبرهن زيد على أن له عليه ألفًا لم تقبل حتى يبينوا أنها حادثة بعد الأداء أو الإبراء.

746. Mes'ele: (إبقاء ما كان على ما كان) aslının ferʿlerinden biri de Zeyd'in Amr'da bin kuruş matlûbu olup da Amr matlûb-ı mezkûru Zeyd'e edâ ettiğine veya Zeyd'in ibrâ ettiğine burhân ikâme ederek isbât eyledikde gerek edâ ve gerekse ibrâ müteyakkin olup baʿdehu Zeyd târîh beyân etmeyerek Amr'ın kendisine bin kuruş ikrâr ederek veya başka sûretle Amr da bin kuruş matlûbu **[383]** olduğuna burhân ikâmesiyle isbâtta bulunsa, müddeʿâsının Amr'ın ikâme-i burhânla isbât ettiği edâ veya ibrâdan sonra olduğunu isbât etmedikçe Zeyd'in iddiʿâ ve isbâtı kabûl olunmaz. Zîrâ gerek Amr'ın ikrârı ve gerekse başka sûretle Amr'da matlûbu olup iddiʿâ ettiği bin kuruşun mukaddemen Amr'ın edâ veya Zeyd tarafından ibrâ olunan bin kuruş olması ihtimâliyle Amr'ın müteyakkin olan berâetini izâle edemeyeceğinden iddiʿâ ettiği matlûbun Amr'ın edâsından veya kendinin ibrâsından sonra Amr'ın tekrâr ikrârı veya başka sebeble matlûbun âhar olduğunu Zeyd'in isbât etmesi lâzımdır. Ve illâ Amr'ın yakînen sâbit olan berâetinin hilâfına delîl ikâme olunmadıkça müteyakkin olan berâetinin bekâsıyla hükm olunur. Zîrâ 760. mes'elede beyân olunacağı üzere berâet-i zimmet asıldır.

شك في وجود النجس، فالأصل بقاء الطهارة. ولذا قال محمد: حوض تملأ منه الصغار والعبيد بالأيدي الدنسة والجرار الوسخة يجوز الوضوء منه ما لم يعلم به نجاسة، ولذا أفتوا بطهارة طين الطرقات.

747. Mes'ele: Şek ile yakîn zâil olmayacağından hilâfına delîl ikâme olunmadıkça إبقاء ما كان على ما كان asıl olmakla evsâf-ı selâsesinde tegayyür bulunmayan suyun necis olmasında şek olunsa (خلق الماء طهورا ما لم يتغير) muktezâsınca asıl olan tahâretin bekâsıdır. Onun için İmâm Muhammed hazretlerinin elleri ve destileri necis olduğu yakînen maʿlûm olmadıkça çocukların ve kölelerin kirli ve mülevves elleri ile destileri doldurdukları havuzdan alınan abdestin cevâzıyla kavline binâen fukahâ-yı izâm hazerâtı necâsetleri yakîne maʿlûm olmayan sokakların çamurlarının tahâretiyle fetvâ vermişler.

وفي الملتقط: فأرة في الكوز، لا يدري أنها كانت في الجرة، لا يقضي بفساد الجرة بالشك.

748. Mes'ele: *Mültekat*'ın beyânına göre küpten destiye konmuş olan suyun içinde fare bulunsa **[384]** küpten olduğu maʿlûm olmadıkça şek ile yakîn zâil olmayacağından küpteki suyun necis olmasıyla hükm olunmaz. Zîrâ hilâfına delîl kâim olmadıkça إبقاء ما كان على ما كان asıl olup küpteki suda asıl olan ise tahârettir. Ammâ destide tahâret-i asliyyenin hilâfına delîl olan farenin vücûduna binâen necâsetiyle hüküm zarûrîdir, buyuruluyor ise de zâhir olan farenin ahvâlini nazar-ı iʿtibâra almaktır. Zîrâ destiye su karibu'z-zamânda konup da farenin telefi kadîm olduğuna emâre bulunursa küpte telefiyle hüküm îcâb edeceğinden onun da necâsetiyle hüküm îcâb eder.

وفي خزانة الأكمل: رأى في ثوبه قذرًا، وقد صلى فيه ولا يدري متى أصابه، يعيدها من آخر حدث أحدثه، وفي المني آخر رقدة، انتهى. يعني: احتياطًا وعملًا بالظاهر.

749. Mes'ele: *Hizânetü'l-Ekmel*'in beyânına göre namâz kılmış olduğu sevbinde cevâz-ı salâta mâniʿ necâset görüp de ne zamân isâbet ettiğini bilmese ihtiyâten zâhir-i hâl ile amel için en sonraki bozduğu abdestten sonra kıldığı namâzları iʿâde eder ve eğer sevbinde gördüğü necis menî ise en sonraki uykudan sonra kıldığı namâzları iʿâde eder. Zîrâ hâdisede asıl olan akreb-i zamâna izâfesi olduğu gibi onlardan akdem sevbin tahâreti yakînen sâbite olmakla onlardan evvel isâbetine târî olan şek ile zâile olmayacağından bi-tarîki'l-istishâb ما ثبت بزمان يحكم ببقائه ما لم يوجد دليل المزيل[1]

1 Bir zamânda sabit olan şey, onu izale eden delil bulunmadığı müddetçe bekasıyla hükmolunulur.

muktezâsı üzere tahâret-i sâbıkanın hilâfına delîl bulunmadıkça bekâsıyla hükm olunur.

أكل آخر الليل وشك في طلوع الفجر صح صومه؛ لأن الأصل بقاء الليل، وكذا في الوقوف. والأفضل أن لا يأكل مع الشك. وعن أبي حنيفة رحمه الله تعالى أنه مسيء بالأكل مع الشك إذا كان ببصره علة أو كانت الليلة مقمرة أو متغيمة أو كان في مكان لا يستبين فيه الفجر وإن غلب على ظنه طلوعه لا يأكل، فإن أكل فإن لم يستبن له شيء لا قضاء عليه في ظاهر الرواية، ولو ظهر أنه أكل بعده قضى، ولا كفارة عليه.

750 Mes'ele: [385] Âhir-i leylde sahur yiyip de tulûʿ-i fecirde şek eylese zâhir olmadıkça bekâ-yı leylin aslına binâen orucu sahîh olur. Arafât'ta vukûfun hükmü de böyle olup lâkin sâim için efdal olan (دَعْ ما يَرِيبُك إلى ما لا يَرِيبُك)[1] muktezâsınca böyle tulûʿ-i fecre şek hâlinde taʿâmı terk etmektir. Zîrâ gözünde illeti bulunur veya gece mehtap olur veya bulutlu bulunur veya fecrin tulûʿsu zâhir olmayan mahalde tulûʿ-i fecre şek ile sahurun isâet olduğu İmâm-ı Aʿzam hazretlerinden mervîdir ve eğer fecrin tulûʿuna zann-ı gâlibi bulunursa taʿâmı terk lâzımdır. Zîrâ 727. mes'elede beyân olunduğu üzere nazar-ı şerʿîde zann-ı gâlib yakînden maʿdûd olarak delîl-i şerʿîden olmakla muktezâsıyla amel lâzımdır ve eğer bu hâlde yiyip de fecrin tulûʿsu zâhir olmaz ise şek ile yakîn zâil olmayacağı gibi bekâ-yı leyl asıl olup hilâfına delîl kâim olmadığından zâhir-i rivâyette kazâsı lâzım gelmez ise de baʿde'l-fecr ekl ettiği zâhir olursa kazâ lâzım gelir. Leylin bekâsına şekke binâen maʿni-yi nakz ile iftâr bulunmadığından kefâret îcâb etmez.

Kable'l-Gurûb Şekkin Hükmü

ولو شك في الغروب لم يأكل؛ لأن الأصل بقاء النهار. فإن أكل ولم يستبن له شيء قضى، وفي الكفارة روايتان. وتمامه في الشرح من الصوم.

751. Mes'ele: Gurûb-i şemsde şek eden sâim vücûben iftârı te'hîr eder. Zîrâ hilâfına delîl-i gurûb kâim olmadıkça asıl olan bekâ-yı nehârdır. Binâenaleyh iftâr edip de gurûb ve adem-i gurûb zâhir olmaz ise kazâ lâzım gelip kefâretin lüzûmunda iki rivâyet var ise de *Bedâiʿ*'in beyânına göre **[386]** gurûb ihtimâliyle nehârın bekâsı meşkûk olduğundan sahîh olan,

1 "Şüpheli şeylerden kaçın ve şüphe içermeyenlere sığın." Buhârî, "Büyû", 3; Tirmizi, "Sıfetü'l-Kıyâme", 60.

kefâretin adem-i lüzûmudur. Zîrâ zimmette berâet asıl olmakla şübhe-i gurûbla kefâret vâcibe olmaz ise de adem-i gurûb maznûn olursa bekâ-yı nehârın asâletiyle adem-i gurûba zannı te'yîd ederek kefâret de lâzım gelir. Hulâsa-i kelâm gece zannıyla sahurda ıskât-ı kefârette şek kâfî ise de gurûb zannıyla iftârda kâfî değildir. Zîrâ tesahhurda asıl olan bekâ-yı leyl ve iftârda asıl olan bekâ-yı nehâr olmakla şek ile zâil olmazlar ise de ihtimâl-i gurûb şübhesiyle kefâret sâkıttır. Baʿde's-sahûr fecrin tulûʿ ve adem-i tulûʿu ve baʿde'l-iftâr gurûb ve adem-i gurûb zâhir olmaz ise zâhir-i rivâyette kazâ-da lâzım gelmez. (*İbn Âbidîn*, 144.)

Hükmü'n-Nafaka

ادعت المرأة عدم وصول النفقة والكسوة المقررتين في مدة مديدة، فالقول: لها؛ لأن الأصل بقاؤهما في ذمته، كالمديون إذا ادعى دفع الدين وأنكر الدائن.

752. Mes'ele: Muʿtedde olan mer'e kazâ-yı kâdî veya rızâ-yı tarafeyn ile takdîr ve taʿyîn olunan nafaka ve kisvenin müddet-i adîdeden beri kendisine verilmediğini iddiʿâ edip zevc tarafından verildiği iddiʿâ olunarak bilâ-beyyine ihtilâf olundukda adem-i te'diye ile söz, mer'enindir. Zîrâ medyûn deynin edâsını iddiʿâ edip de dâin inkâr eylese hilâfına delîl kâim olmadıkça asıl olan deynin bekâsı olduğu gibi mezbûrenin daʿvâsında da asıl olan mukadder olan nafaka ile kisvenin zimmet-i zevcde bekâsıdır. Zîrâ hilâfına delîl bulunmadıkça baʿde's-sübût bekâ asıldır. Ammâ hilâfına delîl bulunursa berâet-i zimmet asıl olmakla bi'z-zarûre edâ ile söz, zevcin olması lâzım gelir.

753. Mes'ele: *Dürr-i Muhtâr*'da beyân olunduğuna göre nafakanın zimmet-i zevcde sübûtu ya kazâ-yı kâdî veya rızâ-yı tarafeynle takdîr ve taʿyînle olmakla böyle takdîr olunmadıkça inkızâ-yı iddetle sâkıt olarak mezbûrenin mürûr eden nafaka hakkında daʿvâsı mesmûʿa olmaz.

Temkîn ve Adem-i Temkînle İhtilâfın Hükmü

ولو اختلف الزوجان في التمكين من الوطء، فالقول لمنكره؛ لأن الأصل عدمه.

754. Mes'ele: [387] Zevc zevcenin vat'ına adem-i temkînini iddiʿâ edip zevce de adem-i temkîni inkâr ederek temkînde ve kezâ asl-ı vat'da zevceyn ihtilâf etseler البينة للمدعي واليمين على من أنكر muktezâsı söz, yemînle gerek temkîn ve gerekse vat'ı münkirindir. Zîrâ 807. mes'elede beyân olunacağı üzere

sıfât-ı ârızada asıl olan adem-i vukûʿ olmakla gerek temkîn ve gerek vatʿda hilâfına delîl ve beyyine bulunmadıkça adem-i vukûʿları asıl ve râcih olarak ibkâ-yı asıl için münkire yemîn iktizâ eder.

İstîzânda Red ve Kabûl ile İhtilâfın Hükmü

ولو اختلفا في السكوت والرد، فالقول لها؛ لأن الأصل عدم الرضاء. ولو اختلفا بعد العدة في الرجعة فيها، فالقول لها؛ لأن الأصل عدمها. ولو كانت قائمة فالقول له؛ لأنه يملك الإنشاء فيملك الإخبار.

755. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile sübût-i hükümde hilâfına delîl kâim olmadıkça sıfât-ı ârızada adem asıl olmakla zevc hîn-i akidde vukûʿ bulan istîzânda zevcenin ihtiyârıyla sükût ederek kabûl ve rızâsını iddiʿâ edip zevce de reddiyle adem-i rızâsını iddiʿâ ederek bilâ-beyyine ihtilâf etseler adem-i rızanın asâletine binâen söz zevcenindir.

756. Mes'ele: Delîl-i mezkûre binâen talâk-ı ricʿîde baʿde inkızâi'l-iddet bilâ-beyyine zevc iddet zarfında ricʿat ettiğini ve zevce de adem-i ricʿati iddiʿâ ederek ihtilâf etseler, ricʿat sıfât-ı ârızadan olup 807. mes'elede beyân olunacağı üzere sıfat-ı ârızadan olan ricʿatta adem asıl olmakla hilâfına delîl kâim olmadıkça söz adem-i ricʿati iddiʿâ eden zevcenin ise de bu vechile ihtilâf iddet zarfında olursa zevcin iddiʿâsı ricʿat-ı kavliyye addolunarak söz zevcin olur. Zîrâ zevc iddet zarfında ifşâ-yı ricʿata mâlik **[388]** olmakla inşâ ettiğinden ihbâra da mâlik olur.

Bir zamânda sâbit olan şeyin hilâfına delîl kâim olmadıkça bekâsıyla hükm olunur kâidesinin muktezâsı baʿde'l-iddet ihtilâf sûretinde dahi söz zevcin olmasıdır. Zîrâ iddet zarfında ricʿatla kâim olan milk-i nikâhın bekâ ve idâmesini taleb ettiğini iddiʿâ ediyor denirse 865. mes'elede beyân olunacağı üzere; ebdâʿda tahrîm asıl olmakla baʿde'l-iddet söz mezbûrenindir diye cevâb verilir.

Mes'ele *Fethü'l-Kadîr*'den naklen Hamevî'nin beyânına göre mer'e doğurup kocası da boşadıkda kocası baʿde'l-vilâde "Boşadım, hakk-ı ricʿatim var." deyip mer'e de "Kable'l-vilâde boşadın, vazʿ-ı haml ile iddetim münkazî olarak hakk-ı ricʿatin kalmadı." diyerek ihtilâf edip de vilâdet ve talâk için vakit taʿyîn etmeseler bekâ-yı nikâh asıl olmakla söz zevcindir. Ve kezâ meselâ, yevm-i cumʿa gibi vilâdette ittifâk edip de zevc cumʿartesi günü

boşadığını, zevce perşembe günü boşandığını iddiʿâ ederek ihtilâf etseler perşembe günü nikâhın bekâsıyla adem-i talâk asıl olduğu gibi hâdisenin akreb-i zamâna izâfesi de asıl olmakla yine söz zevcindir. Ammâ vakt-i talâkta ittifâk edip de vakt-i vilâdette ihtilâf etseler adem-i vilâdet asıl olmakla söz adem-i vilâdete kâil olanındır.

Mebâyiʿde Hükm-i İhtilâf

ولو اختلف المتبايعان في الطوع، فالقول لمن يدعيه؛ لأنه الأصل. وإن برهنا فبينة مدعي الإكراه أولى، وعليه الفتوى كما في البزّازية.

757. Mes'ele: Bâyiʿle müşterî beyʿin tarafının rızâlarıyla tavʿan inʿikâdında ihtilâf etseler 2923. mes'elede beyân olunacağı üzere hilâfını **[389]** isbât eder delîl kâim olmadıkça söz, tavʿan inʿikâdı iddiʿâ edenindir. Zîrâ tavʿan inʿikâd-ı beyʿ asıldır. Biri tavʿan inʿikâdına diğeri kerhen inʿikâdına kâil olarak burhân ikâme etseler beyyine, hilâf-ı aslı isbât için meşrûʿ buyurulmakla hilâf-ı asıl olan ikrâhı iddiʿâ edenin burhânı kabûle evlâ olarak tercîh olunur. *Bezzâziyye*'nin beyânına göre fetvâ da hükm-i mezkûr üzerinedir.

Satılan Lahmin Hill ve Hurmetine Hükm-i İhtilâf

ولو ادعى المشتري أن اللحم لحم ميتة أو ذبيحة مجوسي، وأنكره البائع، لم أره الآن. ومقتضى قولهم: القول لمدعي البطلان؛ لكونه منكرًا بأصل البيع أن يقبل قول المشتري. وباعتبار أن الشاة في حال حياتها محرمة فالمشتري متمسك بأصل التحريم إلى أن يتحقق زواله.

758. Mes'ele: Müşterî aldığı etin meyte veya mecûsînin boğazladığı hayvânın eti olarak beyʿin butlânını iddiʿâ edip bâyiʿ inkâr ederek ihtilâf etseler ile'l-ân hükmünü görmedim ise de fukahânın almış olduğu et meyte veya zebîha-i mecûsî olarak asl-ı beyʿi münkir olduğundan söz butlân-ı beyʿi iddiʿâ edenin olmasıyla kavillerinin muktezâsı butlân-ı beyʿle söz müşterînin olmasıdır. Bir de müşterî başkasının mülkü olmakla koyunun hâl-i hayâtında harâm olması iʿtibâriyle hilâfına delîl kâim olarak hurmetin zevâli tahakkuk edene kadar إبقاء ما كان على ما كان muktezâsınca bi-tarîki'l-istishâb asıl olan tahrîme mütemessiktir.

İmtidâd-ı Tuhûr ile İmtidâd-ı İddet

ادعت المطلّقة امتداد الطهر وعدم انقضاء العدة صدّقت، ولها النفقة؛ لأن الأصل بقاؤها إلا إذا ادعت الحبل فإن لها النفقة إلى سنتين، فإن مضتا ثم تبيّن أن لا حبل فلا رجوع عليها كما في فتح القدير.

759. Mes'ele: [390] Hayızla muʿtedde olan mutallaka tuhrun imtidâdıyla iddetinin adem-i inkızâsını iddiʿâ eylese hilâfını ikrâr etmedikçe tasdîk olunup inkızâ-yı iddete kadar nafaka-i iddete müstahikka olur. Zîrâ asıl olan adem-i inkızâ ile iddetin bekâsı olup müddet-i nafaka ise müddet-i iddete tâbi olarak iddetin imtidâdıyla müddet-i nafaka da imtidâd eder.

Ammâ mezbûre gebe olduğunu iddiʿâda bulunsa vakt-i talâktan iʿtibâren inde'l-Hanefî müddet-i hamlin müntehâsı bulunan iki sene hitâmına kadar nafaka lâzım gelip adem-i haml zâhir olursa *Fethü'l-Kadîr*'in beyânına göre vermiş olduğu nafakayı istirdâd için zevc, mezbûreye mürâcaʿat edemez. Binâenaleyh "Hâlâ hayız görmedim. Tuhrum mümteddir." deyip de zevc, "Sen haml iddiʿâ ettin, hamlin ekser müddeti münkaziye oldu." dese mesmûʿ olmayıp imtidâd hâlinde ya üç defa hayz ile veya sinn-i eyyâmı olan elli beş yaşını tecâvüz ile sinn-i eyyâma bâliğ olarak hürre, eşhur-i selâse ile câriye bir buçuk ay ile itmâm-ı iddet edene kadar mezbûrenin nafakası lâzım gelir. Zîrâ müddet-i iddet zarfında nafaka hakkı habs olmakla müddet-i nafaka müddet-i iddetin imtidâdıyla mümtedde olur.

[KÂİDE: Berâet-i Zimmet Asıldır]

[القاعدة: الأصل براءة الذمة]

الأصل براءة الذمة، ولذا لم يقبل في شغلها شاهد واحد، وكذا كان القول قول المدعى عليه لموافقته الأصل، والبينة على المدعي لدعواه ما خالف الأصل. فإذا اختلفا في قيمة المتلف والمغصوب فالقول قول الغارم؛ لأن الأصل البراءة عما زاد.

760. Mes'ele: [391] "Berâet-i zimmet asıldır." demek olup berâet, bir şeyin gayrı şeyden hâlî ve hâlis ve sâlim ve ârî olması maʿnâsına olup *Tavzîh*'ın beyânına göre zimmet, lügatte ahid maʿnâsınadır. Ahidden dönmek mûcib-i ayb ve âr olduğundan ahde zimmet ıtlâk olunur. Istılâh-ı şerʿîde zimmet iki maʿnâya gelip biri, nefis ve zât maʿnâsı, diğeri kendisiyle

bir şahsın leh ve aleyhine îcâb ve isticâbeye ehil olduğu vasıf maʿnâsınadır. Burada nefis ve zât, maʿnâsı maksûd olup *asıl* da lügatte "esâsı ve temeli ve bir şeyin dibi" maʿnâsına olup ıstılâhta, ما يبتنى عليه الغير ve râcih maʿnâlarına gelmekle "Berâet-i zimmet asıldır." demek, insân her türlü hukûk ve ukûddan berî ve sâlim olarak meftûr ve mahlûk olmakla her şahsın zâtı ve nefsi bir şeyin vücûb ve lüzûmundan hâlî ve ârî olması râcih olup hukûk ve ukûkla meşgûl olması hilâf-ı asıl demektir. Binâenaleyh bir şahsın zimmetinin hukûkla meşgûl olması hilâf-ı asıl olmakla ikâme-i beyyine ile isbâta muhtâc olup isbâtında şâhid-i vâhid kabûl olunmaz. Zîrâ 2810. mes'elede beyân olunacağı üzere hukûk-i ibâdda şehâdetin nisâbı iki er veya bir er ile iki mer'edir. Şu kadar var ki erkeklerin ittılâʿı mümkin olmayan mahallelerde yalnız kadınların mal hakkında şehâdetleri kabûl olur.

761. Mes'ele: Beyân olunduğu ve 2490. mes'elede beyân olunacağı üzere berâet-i zimmet asıl olup hilâfı, yaʿnî bir şeyin lüzûmuyla meşgûl olması hilâf-ı asıl olduğundan biri diğerinden bir hak daʿvâ ettikde البينة للمدعي واليمين على من أنكر muktezâsınca asıl olan berâete muvâfakatına binâen söz yemînle inkâr eden müddeʿâ aleyhin olup asl-ı mezkûre muhâlif olan iştigâl-i zimmeti iddiʿâda bulunduğundan hilâf-ı asıl olan müddeʿâsını isbât için **[392]** beyyine müddeʿîye lâzım gelir.

762. Mes'ele: Hadîs-i şerîf-i mezkûr muktezâsınca 2923., 3487. mes'elelerde beyân olunacağı vechile beyyine hilâf-ı asıl ve hilâf-ı zâhiri isbât için ve yemîn, asıl ve zâhiri ibkâ için meşrûʿ buyurulmakla asıl ve zâhirin hilâfını iddiʿâ eden kimsenin daʿvâsını beyyine ile isbâtı lâzım gelip asıl ve zâhiri iddiʿâda bulunan kimseye de ibkâ-yı asıl ve zâhir için hasmının talebi üzerine yemîn lâzım gelir.

Binâenaleyh biri diğerinin malını itlâf veya gasb edip itlâf veya gasb olunan şeyin mikdârında veya kıymetinde ihtilâf olundukda söz, yemînle itlâf veya gasbedenin olup mal sâhibi, mütlif veya gâsıbın ikrâr ettiği mikdâr veya kıymetten ziyâde iddiʿâsında bulunursa ol ziyâdeden berâet-i zimmet asıl olmakla hilâfını iddiʿâ ettiğinden müddeʿînin bi'l-beyyine ol ziyâdeyi isbâtı lâzım gelir. İsbâtından âciz olup da hasmından yemîn taleb ederse ibkâ-yı asıl için onun da yemîn eylemesi lâzım gelir.

Binâenaleyh meselâ, "Zeyd, Amr'dan on kilo buğday veya yirmi koyunumu itlâf veya gasbetti." diyerek iddiʿâda bulunup da Amr da "On kilo değil beş kilo ve yirmi koyun değil on koyundu." diyerek on kilo buğdaydan beş kilosunu ve yirmi koyundan on tanesini ikrâr ile ziyâdesini inkârda bulundukda iddiʿâ ettiği beş kilo ziyâde ile on koyun ziyâdeden Amr'ın berâet-i zimmeti asıl olup sübûtu hilâf-ı asıl olmakla Zeyd'e hilâf-ı asıl olan ziyâdeyi bi'l-beyyine isbâtı lâzım gelip isbâtından acz hâlinde müddeʿî taleb ederse asıl olan berâet-i ibkâ için Amr'a yemîn lâzım gelir. Zîrâ لا تحليف إلا بطلب الخصم[1] muktezâsınca istisnâ olunan bazı mesâilin mâʿadâsında hasım taleb etmedikçe taraf-ı hâkimden münkire yemîn teklîf edilmez. İstisnâ olunan mesâilde *Hindiyye*'den naklen *Ferâid-i Behiyye*'de beyân olunduğuna göre Ebû Yûsuf'a göre ber-vech-i âtî mesâilde hasım tarafından taleb olunmadığı hâlde hâkim tarafından yemîn teklîf olunarak لا تحليف إلا بطلب الخصم külliyyesinden müstesnâlardır:

1- Hakk-ı şüfʿa talebinde bulunan kimseye şirâya vâkıf olduğu anda taleb-i şüfʿada bulunduğuna yemîn teklîf eder. İmâmeyn hazerâtına göre teklîf îcâb eylemez.

2- Hurre-i sağîre, bâliğa olup da hıyâr-ı bulûğla mufârakat talebinde bulunursa gerek şüfʿa ve gerek hıyâr-ı bulûğ fevrî olduğundan her ne kadar zevc taleb eylemese bile hâkim hîn-i bulûğunda mufârakat talebinde bulunduğuna yemîn teklîf eder.

3- Hıyâr-ı aybla müşterî mebîʿin reddini taleb ettikde hâkim ol ayıba vâkıf olup da râzı olmadığına ve aybına baʿde'l-vukûf onu satmaya kıyâm etmediğine yemîn teklîf eder.

4- Zevc-i gâibin malından nafaka takdîr olunmasını iddiʿâ eden kadına zevci kable'l-gaybûbe nafakasını kendisine vermediğine yemîn teklîf eder. Lâkin vâcib olan bu mes'elenin ittifâkî olmasıdır.

5- Bir kimse birinin yedinde bulunan bir şeyin kendisinin olduğunu iddiʿâ ile istihkâk daʿvâsında bulundukta Ebû Yûsuf'a göre ol şeyi satmadığına ve hibe ve tasadduk etmediğine yemîn teklîf eder.

6- Bi'l-icmâʿ meyyitten deyn iddiʿâsında bulunan kimseye her ne kadar gerek vasî ve gerek verese yemîn taleb etmeseler dahi hâkim tarafından

1 (Mahkemede) yemin ancak hasmın (davacının) talebi üzere (hakim tarafından) davalıya verdirilir.

gerek meyyitten ve gerekse başkalarından iddiʿâ ettiği matlûbu istîfâ edip almadığına ve gerek bizzât ve gerek bi'l-vâsıta kabz etmediğine ve ibrâ ve hibe ve ihlâl ve sâir vechile ıskât etmediğine ve rehin gibi mütevaffânın deyne bedel kendisinde hiçbir alâka ve matlûbu bulunmadığına yemîn teklîf eder.

لا تحليف مع البرهان muktezâsınca burhânla yemîn ictimâʿ eylemez ise de bazı mesâilde meʿa'l-burhân yemîn de teklîf olunur.

1- Meyyitten bir hak iddiʿâsında bulunup bi'l-beyyine isbât ettiği hâlde istîfâ etmediğine yemîni teklîf [olunur].

2- Satılan şeye istihkâk daʿvâsında bulunup bi'l-beyyine isbât ettiği hâlde onu satmadığına ve hibe ve tasadduk ve sâir vechile mülkünden çıkarmadığına yemîn teklîf olunur. (*Ferâid-i Behiyye*, 18) **[393]**

Hükm-i İkrâr

ولو أقرّ بشيء أو حق قبل تفسيره بما له قيمة، فالقول للمقر مع يمينه، ولا يرد عليه ما لو أقرّ بدراهم، فإنهم قالوا: تلزمه ثلاثة دراهم؛ لأنها أقل الجمع مع أن فيه اختلافًا، فقيل: أقله اثنان فينبغي أن يحمل عليه، لأن الأصل البراءة، لأنا نقول المشهور أنه ثلاثة وعليه مبنى الإقرار.

763. Mes'ele: Bir kimse diğerine bir şey veya bir hak ikrâr eylese kıyemiyyâttan olan bir şey ile onu tefsîri kabûl olunup bir tane buğday veya bir damla su gibi hâiz-i kıymet olmayan şey ile tefsîri kabûl olunmaz. Zîrâ ikrâr huccet-i kâsıra olarak mukırr, ikrâr ile muâheze olunacağından ikrârıyla zimmetinde vâcib olan şeyden ihbâr eylemiş olmakla hâiz-i kıymet olmayan şey zimmet-i mükellefte vâcib olmayacağından öyle değersiz bir şey ile tefsîri ikrârından rücûʿ addolunup hâiz-i kıymet olan birşey ile tefsîr ettiği sûrette mukarrun leh ziyâde iddiʿâsında bulunursa hilâf-ı asıl olmakla isbâta muhtâc olup isbâtından âciz olursa asıl olan adem-i ziyâdeyi, yaʿnî ondan berâet-i zimmeti ibkâ için yemînle söz mukırrın olur.

764. Mes'ele: Fukahânın beyânlarına göre bir kimse diğerine cemiʿ sîgasıyla derâhim ikrâr eylese ekall-i cemʿ üç olduğundan üç dirhem lâzım gelip üçten ekall de tasdîk olunmaz. Hâlbuki ekall-i cemʿi taʿyîn muhtelefün fih olup her ne kadar meşhûr olan ekall-i cemʿ üç ise de inde'l-baʿz

﴿فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا﴾[1] kavl-i şerîfinde olduğu gibi ikidir. Binâenaleyh mukırr ikrârını kıyemiyyâttan bir şey ile tefsîr ederse kabûl olunacağından söz yemînle ikrâr ettiği derâhimi ekall-i cemʿin iki olmasıyla kavle haml ile üçten **[394]** ekalde tasdîk olunurdu, diyerek suâl vârid olmaz. Zîrâ ekall-i cemʿde meşhûr olan üç olup derâhim ikrârında üç dirhem lüzûmuyla üçten ekalde adem-i tasdîkle akvâl-i fukahâ kavl-i meşhûra mebnî olup ikiye ıtlâkı gayr-ı meşhûr olmakla adem-i iʿtibâra mebnîdir diyerek cevâb verilir.

[KÂİDE: Bir Şeyi Yapıp Yapmadığı Konusunda Şübheye Düşen Kişinin Onu Yapmamış Olması Asıldır]

[**القاعدة**:] من شك هل فعل شيأ أم لا؟ فالأصل أنه لم يفعل.

765. Mes'ele: Bir kimse bir şeyi fiil veya adem-i fiilinde şek etse asıl ve râcih olan adem-i fiildir. Zîrâ 807. mes'elede beyân olunacağı üzere hilâfına delîl kâim olmadıkça sıfât-ı ârızada adem asıl olduğu gibi şekk-i fiil ile hasbe'l-asâle yakîne karîb olan adem-i fiil zâil olmaz.

766. Mes'ele: *Fethü'l-Kadîr*'den naklen Hamevî'nin beyânına göre su ve hades ve necâset ve salât ve talâk ve itâk emsâli şeylerde şek ile fukahânın maksadları 727. mes'elede beyân olunduğu üzere tereddüdde gerek tarafeyn müsâvî olsun ve gerek biri râcih diğeri **[395]** mercûh olsun mutlakan bir şeyin vücûduyla adem-i beyninde tereddüdden ibâret olup ulemâ-yı usûl tereddüdde râcih ile mercûh beynini tefrîk edip bir şeyin vücûduyla ademi beyninde tereddüd olundukda tarafeyn müsâvî ise şek olup, değilse râcih taraf zan, mercûh taraf vehim olmakla meselâ, namâzı kılıp kılmadığında şek ederse daha vakit içinde ise asıl olan adem-i edâ olmakla edâsı lâzım gelip vakit çıkmış ise asıl olan berâet-i zimmet olmakla edâ eylemiş olmasıdır. Zîrâ *Hâniyye*'de beyân olunduğuna göre beyân olunduğu vechile şek olundukda vakit içinde ise edâsı lâzım olup vakit çıkmış ise gayr-i lâzımdır.

وتدخل فيها **قاعدة أخرى**: «من تيقّن الفعل وشكّ في القليل والكثير حمل على القليل.» «لأنه المتيقّن إلا أن تشتغل الذمة بالأصل فلا يبرأ إلا باليقين.

767. Mes'ele: Bir şeyi işlediğinde teyakkun edip de kıllet ve kesretinde şek eylese müteyakkin olduğundan 791. mes'elede beyân olunacağına göre

---

1 "Çünkü kalpleriniz eğrilmişti." Tahrîm, 66/4.

Ebû Yûsuf'un hilâfına ekalle haml kâidesi fiil ile adem-i fiilde şek olunursa adem-i fiilin asıl olması kâidesinde dâhiledir. Zîrâ kalîlin kesîrde duhûlü müteyakkindir. Velâkin namâz içinde bulunmak gibi zimmet asıl olan fiil ile meşgûl ise ekalle haml ile itmâm ederek ancak yakînen edâ ile berî olur ve eğer şekk-i mezkûr namâzdan baʿde'l-ferâğ ise hiçbir şey îcâb etmez.

وهذا الاستثناء راجع إلى قاعدة ثالثة، هي: ما ثبت بيقين لا يرتفع إلا بيقين.

Beyân olunduğu vechile velâkin zimmet asıl olan fiil ile meşgûl ise ekalle haml ile itmâm ederek ancak yakînen edâ ile çıkar diyerek istisnâda üçüncü bir kâideye râciʿ olarak dâhil olur ki kâide-i mezkûrede ما ثبت بيقين لا يرتفع إلا بيقين kâidesi olup galebe-i zan ile sâbit olan şey, ancak yakînle zâil ve mürtefiʿ olur, demektir. Zîrâ 727. mes'elede işâret olunduğu üzere yakîn kendinden akvâ olan yakînle zâil olup şek ile zâil olmaz demektir. Binâenaleyh esnâ-yı salâtta **[396]** rükûʿ veya sücûd gibi namâzın erkânından biri terk olunduğu hâtırına geldikde terk-i farzla yakînen sâbit olan fesâd-ı salât ancak yakînen ol rüknü kazâ ile mürtefiʿ olarak namâz sıhhate munkalib olur.

والمراد به غالب الظن، ولذا قال في الملتقط: ولو لم يفته من الصلاة شيء واجب أن يقضي صلاة عمره منذ أدرك لا يستحب ذلك إلا إذا كان أكبر ظنه فسادها بسبب الطهارة أو ترك شرط فحينئذ يقضي ما غلب على ظنه، وما زاد عليه يكره لورود النهي عنه.

768. Mes'ele: ما ثبت بيقين لا يرتفع إلا بيقين kâidesindeki yakînle maksad zann-ı gâlib olduğundan *Mültekat*'ta bir kimse namâzdan hiçbir şey fevt etmediği hâlde ibtidâ-i bulûğundan beri kılmış olduğu namâzları tekrâr edâ ile kazâlarını ârzû eylese müstehab olmaz. Ancak namâzın sıhhatinde şart olan hadesten ve necâsetten tahâret emsâli şurût ve kıyâm ve kırâat ve rükûʿ ve sücûd emsâli erkân-ı mefrûzadan birinin terkiyle kılmış olduğu namâzların zann-ı gâlible fesâdını zannederse onları kazâ lâzım ise de menhiyyun anh olmakla onlardan başkalarını kazâ mekrûhtur. Kazâ ettiği sûrette kazâ olunan namâzlar sahîh olarak zimmetten sâkıt olmakla kılacağı namâzların nâfile olması ihtimâline binâen her rekʿatta Fâtiha ve zamm-ı sûre lâzımdır. Zîrâ 413. mes'elede beyân olunduğu üzere nevâfilin her iki rekʿatı müstakillen bir namâz olmakla cümle rekʿatlarında Fâtiha ve zamm-ı sûre lâzımdır. Ammâ kazâya kalanları bulunup da onlara mahsûb olursa sonraki rekʿatlarda

tilâvet memnûʿ olmadığından cevâza mâniʿ değildir. Suver-i şekkin cümlesinde tefekkür ve mülâhaza ile sehven bir rükün edâ edilecek mikdâr tevakkuf olunursa te'hîr-i farza binâen secde-i sehiv îcâb eder.

Edâ-yı Salâtta Hükm-i Şek

شك في صلاة هل صلاها أم لا؟ أعادها في الوقت. شك في ركوع أو سجود وهو فيها أعاد وإن كان بعدها فلا.

769. Mes'ele: [397] Namâzı kılıp kılmadığında şek ederse vakit içinde ise (دع ما يريبك إلى ما لا يريبك)[1] muktezâsınca akvâ-yı delîleynle amel olunmakla ihtiyâten iʿâde edip daha namâzda iken rükûʿ veya sücûd gibi erkân-ı salâttan birinin edâ ve terkinde şek ederse onları iʿâde edip 768. mes'elede işâret olunduğu üzere te'hîr-i farzla terk-i vâcibe binâen secde-i sehiv eder ve eğer namâzdan çıktıktan sonra şek ederse iʿâdeleri lâzım gelmez. Zîrâ adem-i terk asıldır.

وإن شك أنه كم صلى؟ فإن كان أول مرة استأنف، وإن كثر تحرّى وإلا أخذ بالأقل، وهذا إذا شك فيها قبل الفراغ، وإن كان بعده فلا شيء عليه إلا إذا تذكر أنه ترك فرضًا.

770. Mes'ele: Namâzda iken kaç rekʿat kıldığından şek edip de böyle şek daha ilk defa ise iʿâde eder ise de mükerrer olarak iʿtiyâd eylemiş ise taharrî edip onunla amel eder. Taharrî edip de kestiremez ise 767. mes'elede beyân olunduğu üzere ekalle haml ile amel eder. İşte bu vechile taharrî şekk-i mezkûr namâz içinde iken vâkiʿ olduğuna göre baʿde'l-ferâğ ârız olursa terk-i farz tezekkür olunmadıkça adem-i terk asıl olmakla iʿâdesi lâzım gelmez ise de farzın terkiyle namâzın fesâdına binâen terk-i farz tezekkür olunursa iʿâdesi zarûrîdir.

وشك في تعيينه قالوا: يسجد سجدة واحدة، ثم يقعد، ثم يقوم، فيصلي ركعة بسجدتين، ثم يقعد، ثم يسجد للسهو، كذا في فتح القدير.

771. Mes'ele: Namâzdan baʿde'l-ferâğ namâzın farzlarından birini terk ettiğini tezekkür edip de terk olunan farzı taʿyînde şek eylese *Fethü'l-Kadîr*'in beyânına göre bir kere secde edip baʿdehu oturup baʿde't-teşehhüd

1 "Şüpheli şeylerden kaçın ve şüphe içermeyenlere sığın." Buhârî, "Büyû", 3; Tirmizi, "Sıfetü'l-Kıyâme", 60, r. 2518.

kıyâmla iki secde ile bir rekʿat dahi kılıp baʿdehu secde-i sehiv eder. Zîrâ terk **[398]** olunan rükün secde ise edâ edilmiş olup rükûʿ ise iki secde ile bir rekʿattan lâzım olmakla itmâm edilmiş olur. Bu vechile itmâm-ı salât terk olunan rüknün efʿâl-i salâttan olduğu maʿlûm ise olup ammâ metrûk-i kırâat ise *Hulâsa*'nın beyânına göre terk-i farzla namâz fâsid olup bu vechile hükm-i mes'eleyi musannif kitâbda ... mes'elede beyân edecektir.

ولو أخبره عدل بعد السلام أنك صلّيتَ الظهر أربعًا، وشك في صدقه وكِذبه، فإنه يعيد احتياطًا؛ لأن الشك في صدقه شك في الصلاة.

772. Mes'ele: Meselâ, salât-ı zuhru edâ ile baʿde's-selâm şehâdete ehil bir adil, dört rekʿat kıldığını haber verip de muhbirin sıdk ve kizbinde şek etse İmâm Muhammed'e göre ihtiyâten iʿâde eder. Her ne kadar haberde asıl olan sıdk olup kizb ihtimâl-i aklî ise de onun sıdkında şek namâzda şek olup 727. mes'elede beyân olunan ما ثبت بيقين لا يرفع بالشك ve ما ثبت بيقين لا يرفع إلا بيقين muktezâlarınca yakînen farz olduğu sâbit olan namâzı yakînen itmâmla ıskât evlâdır. 765. mes'elede beyân olunduğu üzere fiil ile adem-i fiilde şek olunursa asıl ve râcih olan adem-i fiil olması da hükm-i mes'eleyi te'yîd eder. Zîrâ kâide-i mezkûre muktezâsınca itmâmla adem-i itmâmda şek olundukda adem-i itmâmın asıl ve râcih olması lâzım gelir.

İmâmla Cemâʿat Beyninde İhtilâfın Hükmü

ولو وقع الاختلاف بين الإمام والقوم، فإن كان الإمام على يقين لا يعيد، وإلا أعاد بقولهم، كذا في الخلاصة.

773. Mes'ele: *Hulâsa*'nın beyânına göre baʿde'l-ferâğ kılınan namâz tamâm olup olmadığında imâmla cemâʿat beyninde ihtilâf olunsa imâm yakînen itmâm ettiğini bilirse cemâʿatin şekkiyle imâmın yakîni zâil olmayacağından imâmın namâzı sahîh olup onun namâzının sıhhatiyle cemâʿatin namâzı da sahîh olacağından iʿâde olunmaz ise de imâm da namâzın itmâmında **[399]** şek ederse cemâʿatin kavliyle adem-i tamâm te'yid ederek ما ثبت بيقين لا يرفع إلا بيقين muktezâsınca namâzın iʿâdesiyle itmâm lâzımdır. Zîrâ aynı mes'ele Hazret-i Peygamber'den dahi vâkiʿ oldukda zü'l-yedeyn hazretleri (أقصرتَ الصلاة أم نسيتَ يا رسول الله؟)[1] buyurduklarında Hazret-i Peygamber (كل ذلك لم يكن) buyurup cemâʿat-i ashâb tarafından zü'l-yedeynin ihbârı te'yîd buyurulunca Hazret-i Peygamber ikmâl buyurdukları meşhûrdur.

1 Buhârî, "Ahbâru'l-Âhâd", 1, r. 7250; Müslim, "Mesâcid", 97.

775. Mes'ele: Namâzın itmâm ve adem-i itmâmıyla cemâʿat beyninde ihtilâf olunsa imâmın bulunduğu tarafın kavilleri tercîh olunarak onların kavilleriyle amel olunup cemâʿatten biri yakînen namâzın noksânını diğeri itmâmını iddiʿâ edip de imâmla başkaları şek eyleseler, yakîn zâil olmayacağından yalnız noksân iʿtikâdında bulunanın iʿâdesi lâzım gelir.

776. Mes'ele: Yakînen namâzın noksânına imâm kâil olup cemâʿat ise yakînen tamâmına kâil olsa yakînen tamâmına kâil olmayanların iʿâde ile itmâmları lâzım gelip cemâʿatten yalnız biri yakînen namâzın noksânına kâil olup da imâmla cemâʿat-i sâire şek eylese vakit içinde ise ihtiyâten iʿâde ederler ise de *Hulâsa*'nın beyânına göre adem-i iʿâde ile de bir şey lâzım gelmez.

Kılmakta Olduğu Namâzın Sıfatında İhtilâfın Hükmü

ولو صلى ركعة بنية الظهر، ثم شك في الثانية أنه في العصر، ثم شك في الثالثة أنه في التطوع، ثم شك في الرابعة أنه في الظهر، قالوا: يكون في الظهر، والشك ليس بشيء.

777. Mes'ele: [400] Meselâ, salât-ı zuhr niyyetiyle namâza baʿde'ş-şurûʿ rekʿat-i sâniyede salât-ı asr kılmakta olduğuna ve rekʿat-i sâlisede tetavvuʿ kılmakta olduğuna, rekʿat-ı râbiʿada tekrâr salât-ı zuhr kılmakta olduğuna zâhib olarak şek ederek itmâm eylese 584. mes'ele beyân olunduğu üzere sıhhat-i salâtın şartı olan niyyet, namâzın inʿikâdında lâzım olup bekâsında şart olmadığından fukahânın beyânlarına göre salât-ı mezkûre zuhr niyyetiyle münʿakid olduğu namâzdan vâkiʿ olup beyân olunduğu vechile esnâ-yı salâtta vâkiʿ olan şeklere iʿtibâr yoktur.

Terk Olunan Secdenin Hangi Namâzdan Olduğunu Şekkin Hükmü

ولو تذكر مصلي العصر أنه ترك سجدة، ولا يدري هل تركها من الظهر أو العصر الذي هو فيها تحرى، فإن لم يقع تحريه على شيء يتم العصر، ويسجد سجدة واحدة، ثم يعيد الظهر احتياطا، ثم يعيد العصر، فإن لم يعد فلا شيء عليه.

778. Mes'ele: İkindi namâzını kılmakta iken bir secde terk ettiğini tezekkür edip de kılmakta olduğu ikindi namâzından mı idi yoksa ondan akdem kılmış olduğu salât-ı zuhrdan mı kaldığında şek ile taharrî edip muktezâsıyla amel eder. Eğer taharrîsiyle hiçbir şey kestiremez ise kılmakta olduğu salât-ı asrı itmâm edip terk olunan secdenin salât-ı asırdan olması

ihtimâline binâen bir defa secde edip baʿdehu ihtiyâten tertîbe riʿâyetle ibtidâen salât-ı zuhru, baʿdehu salât-ı asrı iʿâde eder. İʿâde eylemez ise de bir şey lâzım gelmez.

İftitâh Tekbîrinde Şekkin Hükmü

وفي المجتبى: ومن شك أنه كبّر للافتتاح أو لا، أو هل أحدث أو لا، أو هل أصابت النجاسة ثوبه أو لا، أو مسح رأسه أو لا، استقبل إن كان أوّل مرة، وإلا فلا، انتهى.

779. Mes'ele: [401] *Müctebâ* ve kezâ *Hâniyye* ve *Hulâsa*'da beyân olunduğuna göre namâzda iftitâh tekbîrini alıp almadığında veya abdest bozup bozmadığında veya sevbine necâset isâbet edip etmediğinde veya abdestte başını mesh edip etmediğinde şek ettikte böyle şek daha ilk defa vâkiʿ olmuş ise cümlesini iʿâde eder ise de muʿtâd olmuş ise hiçbirinde iʿâde îcâb etmez. Lâkin abdest bozup bozmadığında abdest müteyakkin olup hadesin vukûʿu meşkûk olmakla şek ile yakîn zâil olmayacağından abdestin bekâsı lâzım gelir. Binâenaleyh hades mes'elesinde şek diğerlerindeki şekkin mâ dûnundadır.

Tekbîr-i İftitâh veya Kunût Olmak Üzere İhtilâfın Hükmü

ولو شك أنها تكبيرة الافتتاح أو القنوت، لم يصر شارعًا. وتمامه في الشرح من آخر سجود السهو.

780. Mes'ele: Salât-ı vitirde almış olduğu tekbîrin tekbîr-i iftitâh veya tekbîr-i kunût olmasında şek eylese öyle tekbîr-i meşkûkla şurûʿ sahîh olmayacağından iʿâdesi lâzım gelir. Hükm-i mes'elenin tamâmı *Kenz* şerhinde sücûd-i sehvin âhirinde mezkûr olmakla ârzû eden mürâcaʿat buyursun demek olup şerh-i mezkûrde beyânına göre tekbîr-i mezkûr ile iftitâha niyyeti maʿlûm olmayıp ve kunût için kılmakla şurûʿ bulunmayacağından namâz da sahîh olmaz.

Erkân-ı Hacda Şekkin Hükmü

ولو شك في أركان الحج، ذكر الخصاف: أنه يتحرى كما في الصلاة. وقال عامة مشايخنا: يؤدي ثانيًا؛ لأن تكرار الركن والزيادة عليه لا يفسد الحج، وزيادة الركعة تفسد الصلاة، فكان التحري في باب الصلاة أحوط، كذا في المحيط وفي البدائع: أنه في الحج يبني على الأقل في ظاهر الرواية.

781. Mes'ele: [402]Hac niyyetiyle ihrâm ve vukûf ve tavâf-ı ziyâretten ibâret olan erkân-ı haccın edâ ve adem-i edâsında şek ile bazı nüshada Cessâs, diğer nüshada Hassâf'ın beyânına göre 770. mes'elede beyân olunduğu üzere namâzda iken kaç rekʿat kıldığında şekte olduğu gibi taharrî edip muktezâsıyla amel eder ise de meşâyih-i fukahânın cümlesi erkân-ı haccın tekerrürüyle ziyâdesi haccı ifsâd etmeyeceğinden [1](دع ما يريبك إلى ما لا يريبك) muktezâsınca şek ettiği erkânı tekrâr ile yakînen edâ edip taharrîye lüzûm olmadığına kâil olup namâzda ise bir rekʿatın ziyâdesiyle namâz fâsid olacağından böyle ziyâdede ihtirâz için *Muhît*'te taharrînin ahvat olmasına kâil olunmuş. Binâenaleyh taharrî husûsunda haccı salâta kıyâsın meʿa'l-fârık olduğu anlaşılır. *Bedâi*ʿin beyânına göre beyân olunduğu vechile vâkiʿ olan şek, hacda olursa cevâz-ı tekrâra binâen zâhir-i rivâyette ekall üzerine binâ edilerek itmâm edilir.

Salât-ı Fecrin Kıyâmında Şekkin Hükmü

وفي البزّازية: شك في القيام في الفجر، أنها الأولى أو الثالثة رفضه، وقعد قدر التشهد، ثم صلى ركعتين بفاتحة وضم سورة، ثم أتم، وسجد للسهو.

782. Mes'ele: *Bezzâziyye*'nin beyânına göre sabah namâzının kıyâmında iken birinci rekʿat mı yoksa ikinci rekʿat mı diye şek ile kıyâmı terkle teşehhüd mikdarı baʿde'l-kuʿûd kıyâmla fâtiha ve zamm-ı sûre ile iki rekʿat namâzı tamâm edip şek ile te'hîr-i rükne binâen secde-i sehiv eder.

Secdede Şekkin Hükmü

فإن شك في سجدته أنها عن الأولى أم الثانية يمضي فيها، وإن شك في السجدة الثانية لأن إتمامها لازم على كل حال، وإذا رفع رأسه من السجدة الثانية قعد، ثم قام وصلى ركعة، وأتم بسجدة السهو.

783. Mes'ele: [403] Etmekte olduğu secde birinci rekʿatın secdesi mi yoksa ikinci rekʿatın secdesi mi şek ile her ne kadar secde-i sâniyede olsa dahi secdeyi itmâm eder. Zîrâ her hâlde secdenin itmâmı lâzım olup secde-i sâniyeden başını kaldırdığı vakit, rekʿat-ı sâniye olmak ihtimâliyle oturup baʿde't-teşehhüd rekʿat-i ûlâ olmak ihtimâliyle kıyâm edip bir rekʿat namâz dahi kılarak secde-i sehiv ile itmâm eder. Zîrâ birinci rekʿatın secdesi

1 "Şüpheli şeylerden kaçın ve şüphe içermeyenlere sığın." Buhârî, "Büyû", 3; Tirmizi, "Sıfetü'l-Kıyâme", 60.

olduğuna göre te'hîr-i kıyâmla ikinci rekʿatın secdesi olduğuna göre te'hîr-i selâmla secde-i sehvin lüzûmu değildir.

Secdede Salât-ı Fecrin Rekʿatlarında Şekkin Hükmü

وإن شك في سجدته أنه صلى الفجر ركعتين أو ثلاثًا، إن كان في السجدة الثانية فسدت صلاته، وإن كان في السجدة الأولى يمكن إصلاحها عند محمد رحمه الله؛ لأن تمام الماهية بالرفع عنده فترتفع السجدة بالرفض ارتفاعها بالحدث، فيقوم ويقعد ويسجد للسهو إلى أن قال نوع منه، تذكر أنه ترك ركنًا قوليًا فسدت صلاته، وإن ترك فعليًا يحمل على ترك الركوع فيسجد، ثم يقعد ثم يقوم، ويصلي ركعة بسجدتين.

784. Mes'ele: Secdede iken sabah namâzını iki veya üç rekʿat mı kıldığında şek eylese; eğer secde-i sâniyede ise *Hâniyye*'nin beyânına göre rekʿat-i sâliseyi secde-i ûlâ ile kayıtlayarak kaʿde-i ahîrede kuʿûdla farz olan namâzı ikmâl etmeden nâfileye karıştırmak ihtimâline binâen namâzı fâsid olup eğer şekk-i mezkûr secde-i ûlâda ise İmâm Muhammed'e göre secdeden başını kaldırmakla tamâm olacağından kable'r-refʿ hadesle secde-i mezkûreyi itmâm etmeden ifsâd ederek rekʿat-i sâliseyi itmâm etmeden tecdîd-i vudû' ve kaʿde-i ahîre ve secde-i sehivle **[404]** namâzı ıslâh kâbildir. Çünkü rekʿat secde ile tamâm olup İmâm Muhammed'e göre secdede başını kaldırmakla tamâm olacağından başını kaldırmadan nakz-ı vudû'la secde fâsid olunca rekʿat-ı mezkûre secde ile kayıtlanmadığı için tamâm olmadan tecdîd-i vudû'la kaʿdeye avdetle iki rekʿat başında selâm vermiş olup te'hîr-i vâcible secde-i sehivle namâzı sahîh olarak tamâm olur.

785. Mes'ele: *Bezzâziyye* mes'ele-i mezkûrede ıslâh-ı salâtı beyân olunduğu vechile nihâyetine kadar baʿde'l-beyân mesele-i şekten diğer nevʿ olarak tekbîr-i tahrîme veya kırâat gibi erkân-ı kavliyyeden birini terk ettiğini tezekkür ederse namâzı fâsid olup rükûʿ veya sücûd gibi erkân-ı fiiliyyeden birini terk ettiğini tezekkür ederse hâdisenin akreb-i zamâna izâfesi asıldır kâidesine tevakkufen terk olunan erkân-ı fiiliyye rükûʿya haml olunarak secde edip baʿdehu oturup baʿde't-teşehhüd kıyâmla iki secde ile bir rekʿat namâz dahi kılar, demiş.

Evkât-ı Hamseyi Baʿde'l-Edâ Şekkin Hükmü

صلى صلاة يوم وليلة، ثم تذكر أنه ترك القراءة في ركعة، ولم يعلم أية صلاة أعاد الفجر والوتر، وإن تذكر أنه ترك في ركعتين فكذلك، وإن تذكر الترك في الأربع فذوات الأربع كلها.

786. Mes'ele: Evkât-ı hamsenin namâzını baʿde'l-edâ onların bir rekʿatında kırâati terk ettiğini tezekkür edip de hangisinin rekʿatında terk ettiğini bilemeyerek şek eylese salât-ı fecir ile vitri iʿâde eder. Zîrâ *Hulâsa*'nın beyânına göre rekʿat-ı vâhidede terk-i kırâatla bu ikisi fâsid olur. Ve eğer iki rekʿatta terk ettiğini tezekkür ederse yine bu ikisiyle Kâdîhân ve *Fethü'l-Kadîr*'in **[405]** beyânlarına göre salât-ı mağribi de iʿâde eder. Ve eğer dört rekʿatta terk ettiğini tezekkür ederse salât-ı zuhr ve asr ve işâ gibi dört rekʿatlı namâzların cümlesini iʿâde eder.

Talâkta Şekkin Ahkâmı

ومنها: شك هل طلق أم لا؟ لم يقع شك أنه طلق واحدة أو أكثر، بنى على الأقل كما ذكره الإسبيجابي إلا أن يستيقن بالأكثر أو يكون أكبر ظنه على خلافه.

787. Mes'ele: ما ثبت بيقين لا يرتفع إلا بيقين kâidesinin fürûʿundan biri de zevcesini tatlîk edip etmediğinde şek etmekle talâk vâkiʿ olmaz. Zîrâ kâide-i mezkûre muktezâsınca yakînen sâbit olan kayd-ı nikâh şek ile zâil olmaz. 765. mes'elede beyân olunduğu üzere fiil ile adem-i fiilde şek olunduğu hâlde, adem-i fiilin asıl olmasının muktezâsı da budur.

788. Mes'ele: Zevcesini yakînen tatlîk edip de adedinde şek eylese İsbîcâbî'nin beyânına göre müteyakkinle amel için ekalle haml ile talâk-ı vâhid vâkiʿ olur ise de ekser tarafı müteyakkin olur veya zann-ı gâlible maznûn bulunursa ما ثبت بيقين لا يرتفع إلا بيقين muktezâsı üzere müteyakkin olmakla ekseri vâkiʿ olur.

وإن قال الزوج: عزمت على أنه ثلاث يتركها.

789. Mes'ele: Zevcesini "أنت طالق" diyerek tatlîk edip de "Üç talâk azm ve kasd ettim." dese, 647. mes'elede beyân olunduğu üzere fiile azm olarak mûcib-i muâheze olmakla zâhir olan her ne kadar nefsü'l-emirde talâk-ı vâhide olsa dahi ihtiyâten li'l-fürûc diyâneten üç talâk boş olup

azm-i musammemle muâheze-i dünyeviyye ve uhreviyyeye teşmîl olunursa **[406]** kazâen dahi talâk-ı selâse vâkıʿ olur.

وإن أخبروه عدول، حضروا ذلك المجلس بأنها واحدة، وصدقهم أخذ بقولهم: «إن كانوا عدولًا».

790. Mes'ele: Sûret-i mezkûrede meclis-i talâkta şehâdete udûl bulunup da bir talâkla bıraktığını ihbâr edip zevc-i mezkûr onları ihbârlarında tasdîk ederse azm-i musammem olarak zann-ı gâlibin husûlüne binâen onların kavliyle amel olunarak talâk-ı ricʿiyle tatlîk eylemiş ise mücerred kavlen veya fiilen ricʿatle ve eğer talâk-ı bâinle tatlîk etmiş ise tecdîd-i akid ile tekrâr izdivâcı câizdir. Kelâm-ı ihbâr, udûlde olmak karînesiyle "إن كانوا عدولا" kaydı zâiddir.

وعن الإمام الثاني حلف بطلاقها، ولا يدري أثلاث أم أقل يتحرى، وإن استويا عمل بأشد ذلك عليه، كذا في البزّازية.

791. Mes'ele: Ebû Yûsuf hazretlerinden rivâyet buyurulduğu üzere zevcesinin talâkına yemîn edip de aded-i talâkında şek ile taʿyîn edemese taʿyîn için taharrî lâzım olup baʿde't-taharrî üç veya ekall olması müsâvî olarak kestiremez. *Bezzâziyye*'nin beyânına göre eşeddi bulunan selâseye haml ile amel olunur. Binâenaleyh İsbîcâbî'den naklen 767. mes'elede beyân olunduğu üzere ekalle haml ile amel, Ebû Yûsuf'un gayrısına göre olması anlaşılır ise de mes'ele-i âtiyeye münâfî. Zîrâ bunda ekalle haml eden Ebû Yûsuf'tur.

Hadeste Şekkin Hükmü

ومنها: شك في الخارج أمني أو مذي؟ وكان في النوم، فإن تذكّر احتلامًا وجب الغسل اتفاقًا، وإلا لم يجب عند أبي يوسف عملًا بالأقلّ وهو المذي، ووجب عندهما احتياطًا كقولهما بالنقض بالمباشرة الفاحشة، وكقول الإمام في الفأرة الميتة إذا وجدت في بئر ولم يدر متى وقعت.

792. Mes'ele: **[407]** Kâide-i mezkûrenin ferʿlerinden biri dahi uyanıp da altından çıkan yaşlığın menî veya mezî olmasında şek ile uykuda ihtilâm olduğunu tezekkür ederse bi'l-ittifâk menî olmakla gusül vâcib olup, ihtilâmı tezekkür etmez ise Ebû Yûsuf'a göre kable'l-hurûc yakînen sâbit olan

tuhur şek ile zâil olmayacağından hades-i asgarı mûcib olan menîye haml edilerek ekall ile amel olunup gusül îcâb eylemez.

İmâmeyn hazerâtına göre mübâşeret-i fâhişe ile nakz-ı vudû' gibi ihtiyâten îcâb-ı gusül ile hükm olunur. Bi'l-hâssa İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre bu makâmda ihtiyâtla amel, ne zamân düştüğü mechûl olarak içinde fare olması bulunan suyun bir gün ve bir geceden beri tencîsiyle ve İmameyn hazerâtına göre hâdisenin akreb-i zamâna izâfesinin asâletine binâen vakt-i ilimden iʿtibâren tencîsiyle hüküm gibidir.

793. Mes'ele: *Redd-i Muhtâr*'ın beyânına göre mezî şehvet hâlinde âlet-i maʿhûdeden çıkan koyuca su olup, *vedî* baʿde'l-bevl gelen koyuca suya denir. Vedî aslen gusül îcâb eylemez. Binâenaleyh bir kimse uyanıp da bedeninde veya sevbinde menî veya mezî gördükde hâl-i nevm mazınne-i ihtilâm olmakla her ne kadar ihtilâmı tezekkür eylemesiyle ihtiyâten gusül lâzımdır. Zîrâ mezî zannedilen şey hakîkaten menî olup harâret-i hava veya te'sîr-i gıdâ ile kesb-i rikkat eylemesi muhtemel olduğundan hâl-i nevmde mezî menîye haml olunarak ihtiyâten gusül lâzım gelir ise de sekrân ile yapılanlara baʿde'l-ifâka böyle mezî görmekle bi'l-ittifâk gusül îcâb eylemez.

794. Mes'ele: İhtilâm olunduğunu tezekkür eylemeyerek sevbinde veya bedeninde gördüğü şeyin **[408]** mezî olduğunu yakînen bilir veya mezî veya vedî olmasında şek eder veya kable'n-nevm âleti münteşire olarak uyumuş bulunursa vedîde gusül lâzım gelmediği gibi bi'l-ittifâk mezîde dahi lâzım gelmez.

795. Mes'ele: *Cevâhir-i Fıkh*'ın beyânına göre mes'ele-i ânifede guslün adem-i lüzûmu, uyandıktan sonra gördüğü yaşlığın menî olduğu yakînen maʿlûm olur veya mezî veya vedî olmasında şek eylemesi kâimen veya kâiden nevm hâlinde olup yaʿnî üzerine yatıp da uykuda olur veya menî olduğunu teyakkun eder veya hâl-i nevmde ihtilâm olduğunu tezekkür ederse suver-i mezkûrenin cümlesinde gusül lâzımdır.

İçinde Fare Meytesi Bulunan Suyun Hükmü

796. Mes'ele: Kuyu ve sâir su, içinde meyte-i fare bulunup da ne zamân düştüğü maʿlûm değilse inde'l-İmâm, fare müntefih veya mütefessih değilse bir gün ve bir gece akdem düşmüş addolunarak o vakitten beri kılınan namâzı ve yıkanan şeylerin iʿâdeleri lâzım gelir. Eğer eser-i intifâh veya tefessuh bulunursa üç gün üç geceden beri teneccüs eylemiş olmakla ol

vakitden beri alınan abdest ve edilen gusül ile kılınan namâzaların iʿâdeleri ve yıkanan şeylerin tekrâr yıkanmaları îcâb eder.

İmâmeyn hazerâtına göre suya düştüğü vakitten teneccüs edeceğinden mübtelâ olan kable'l-ilm ne iʿâde-i tahâret ve ne de iʿâde-i namâz gibi hiçbir şey îcâb eylemez. Hâdisenin akreb-i zamâna izâfesi asıl olmakla müftâ bih ve muvafık-ı kıyâs olan da İmâmeyn kavlidir. Zîrâ kable'l-ilm geçen zamânlarda tahâret müteyakkine olup ârız olan şekk-i necâsetle tahâret-i sâbıka-i müteyakkine zâil olmaz. Çünkü hâricde telef olup bulunduğu hâlde kuyuya veya suya düşmesi muhtemeldir.

797. Mes'ele: [409] Sevbinde menî veya bevl veya dem gibi necis görüp de ne zamân isâbet ettiğini bilemese hâdisenin akreb-i zamâna izâfesi asıl olmakla en sonraki nevm veya cimâʿ veya ihtilâm veya bevl veya burnu kanamasından sonra kılmış olduğu namâzların iʿâdeleri lâzım gelir. *Redd-i Muhtâr*, s. 203.

Fürûʿ

وهنا فروع لم أرها الآن: **الأوّل**: لو كان عليه دين وشك في قدره، وينبغي لزوم إخراج القدر المتيقن.

798. Mes'ele: اليقين لا يزول بالشك kâidesini îzâh makâmında kâide-i mezkûreye müteʿallak birtakım fürûʿ var ise de ile'l-ân kütüb-i fıkhiyyede hükümlerini görmedim. Fürûʿ-i mezkûreden biri gerek hukûk-i ibâd ve gerekse fevt olmuş savm ve salât ve hac ve zekât ve keffârât emsâli hukûk-i Bârî olarak borçları bulunduğunu yakînen bilip de mikdârlarını taʿyînde şek ile lâyık olan tahmînen mikdâr-ı müteyakkinin cümlesini ihrâc ve kazâ ederek ehline edâ ile zimmetten vâcibin ıskâtına çalışmalı. Zîrâ 509. mes'elede beyân olunduğu üzere bir dirhemin südüsü olan hakk-ı ibâd bedelinde yedi yüz vakit cemâʿatle kılınmış namâz sevâbı mübâdele ile muâheze olunacaktır. Husûsuyla hak sâhibi gayr-i müslim olursa mübâdele de kâbil değildir.

وفي البزّازية من القضاء: إذا شك فيما يُدّعي عليه ينبغي أن يُرضي خصمه، ولا يَحلف احترازًا عن الوقوع في الحرام، وإن أبى خصمه إلا حلفه، إن كان أكبر رأيه أن المدعي محقّ لا يحلف، وإن كان أكبر رأيه مبطل، ساغ له الحلف. انتهى.

799. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûreden biri dahi *Bezzâziyye*'nin kitâb-ı kazâda beyânına göre kendisinden taleb ve daʿvâ olunan şeylerde asıl olan hasmını irzâ edip harâmda vukûʿdan ihtirâz için yemînden çekinmeli ve eğer hasmı behemehâl yemîne icbâr ve ısrâr edip de müddeʿînin **[410]** daʿvâsında haklı olduğu zann-ı gâlible maznûn ise şek ile yakîn zâil olmayacağından katʿiyyen yemîn etmeyip belki matlûbunu isʿâf ve edâ etmeli ve eğer zann-ı gâlible hasmı haksız ise ibkâ-yı asıl ve hak için yemîn câiz olur.

Mikdâr-ı Zekâtta Şekkin Hükmü

الثاني: له إبل وبقر وغنم سائمة، وشك في أن عليه زكاة كلها أو بعضها، وينبغي أن تلزمه زكاة الكل.

800. Mes'ele: Fürû-i mezkûreden ikincisi sâime olarak nisâba bâliğ deve ve sığır ve koyunu bulunan, havelân-ı havl bulunarak üzerinde cümlesinin zekâtı mı yoksa bazısının zekâtı mı var, taʿyîn edemeyerek şek ile asl-ı deyn müteyakkin olup şek, te'diyesi lâzım gelen zekâtın mikdârında olmakla lâyık olan (دع ما يريبك إلى ما لا يريبك)[1] muktezâsınca cümlesinin zekât-ı lâzimesini te'diye ile zimmetinden yakînen vücûbun ıskâtıdır. Çünkü asl-ı deyn yakînen sâbit olmakla taʿyîn-i mikdârda şek ile zâil olmaz.

Edâsı Lâzım Olan Savm ve İddetin Mikdârlarında Şekkin Hükmü

الثالث: شك فيما عليه من الصيام. **الرابع**: شكت فيما عليها من العدة، هل هي عدة طلاق أو وفاة؟ ينبغي أن يلزم الأكثر عليها. وعلى الصائم أخذًا من قولهم: لو ترك صلاة وشك أنها أية صلاة تلزمه صلاة يوم وليلة عملًا بالاحتياط.

801. Mes'ele: Fürû-i mezkûreden üçüncüsü kazâsı lâzım gelen oruçların mikdârında şek, dördüncüsü meselâ, hayâtında iken zevci muhtâc-ı niyyet olarak kinâye-i talâkta bulunup maksadı taʿyîn etmeden vefât ederek tatlîk ve adem-i tatlîk ihtimâline binâen tatlîk niyyetine göre mezbûreye lâzım gelen iddetin iddet-i talâk veya iddet-i vefâtta niyyetine binâen lâzım gelen **[411]** iddetin iddet-i vefât olmasında şek olup hukûk-i Bârî'den olan ibâdâtta ihtiyât ile amel asıl olmakla kazâsı lâzım gelen oruç mes'elesinde lâyık olan bir vakit namâz fevt ettiği maʿlûm olup da hangi vakit olduğunda

1 "Şüpheli şeylerden kaçın ve şüphe içermeyenlere sığın." Buhârî, "Büyû", 3; Tirmizi, "Sıfetü'l-Kıyâme", 60, r. 2518.

şek eden kimse hakkında ihtiyâtla amel için bir gün ve bir gecelik, yaʿnî evkât-ı hamse namâzını kazâsının lüzûmuyla akvâl-i fukahâ ile amel eder. 767. mes'elede beyân olunduğu üzere Ebû Yûsuf'a göre ekser-i tarafı iltizâmla amel eylemektir.

Binâenaleyh sâime lâyık olan ekser-i mikdârı kazâ ve muʿtedde olan mer'eye lâyık olan talâk-ı marîzada olduğu gibi ebʿad-i eceleyn ile ikmâl-i iddet eylemektir. Yaʿnî mezbûre, zâtü'l-hayız hürre ise iddet-i talâkı üç hayız ve câriye ise iki hayız olup, hayız gören makûleden değiller ise eşhur ile hürrenin üç ay, câriyenin bir buçuk ay olup vefâtına kadar nikâhında bulunduğu zevcin vefâtıyla lâzım gelen iddet-i vefât, hürre hakkında dört ay on gün; câriye hakkında iki ay beş gün olmakla iddet-i talâkla iddet-i vefâta muhtemil olarak şek edildikte bunlardan hangisinin müddeti daha ziyâde ise iddeti onunla ikmâl eylemektir. Zîrâ ekallin ekserde duhûlüne binâen zimmetten vâcibi yakînen ıskât ekseri iltizâmla hâsıl olur.

Menzûrda Şekkin Hükmü

الخامس: شك في المنذور، هل هو صلاة أم صيام أو عتق أو صدقة، فينبغي أن تلزمه كفارة يمين، أخذًا من قولهم: لو قال عليّ نذر، فعليه كفارة يمين؛ لأن الشك في المنذور كعدم تسميته.

802. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûrenin beşincisi, nezredip de menzûrun namâz veya sıyâm veya ıtk-ı rakabe veya sadaka olmasında şek mes'elesi olup fukahâ-yı izâmın لو قال علي نذر diyerek nezr olunan nezr-i mutlakta kefâret-i yemîn lüzûmuyla kavillerinden ahz ve istinbâtla **[412]** beyân olunan şek sûretinde dahi lâyık olan kefâret-i yemînin lüzûmudur. Zîrâ taʿyîn-i menzûrda şek adem-i tesmiye hükmünde olarak nezr-i mutlak olup mutlak ise kemâline masrûf olmakla kaseme sarf iktizâ eder.

Yemîn Billâh veya bi't-Talâk veya bi'l-İtâkta Şekkin Hükmü

السادس: شك هل حلف بالله أو بالطلاق أو بالعتاق، فينبغي أن يكون حلفه باطلا. ثم رأيت المسألة في البزّازية في شك الأيمان حلف، ونسي أنه بالله تعالى أو بالطلاق أو بالعتاق، فحلفه باطل انتهى.

803. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûrenin altıncısı yemîn ettiğini yakînen bilip de والله كذا gibi yemîn bi'llah ile kasem veya "Eğer şöyle olursa kölesi âzâd veya

zevcesi boş olsun." diyerek yemîn bi'l-itâk veya yemîn bi't-talâk mı ettiğinde şek eylese lâyık olan yemîn-i mezkûr bâtıl olup hânis olduğu sûrette kefâret veya cezâ-yı muʿallakın adem-i lüzûmudur. Lâkin sonradan hükm-i mes'e-leyi *Bezzâziyye*'nin şekk-i eymânında gördüm. Buyuruyor ki, yemîn edip de yemîn billâh mı veya yemîn bi't-talâk veya yemîn bi'l-ıtâk ettiğini nisyân edip unutsa bu vechile mensî olan yemîn bâtıldır. Lâkin *Bezzâziyye*'nin mes'ele-si nisyân hakkında olup mes'ele-i ferʿiyyenin şek hakkında olması zâhiren te'yîd-i butlâna gayr-ı muvâfık gibi görünür ise de *Bezzâziyye*'nin nisyânla maksadı zikr-i sebeb ve irâde-i müsebbeb tarîkiyle nisyân sebebiyle târî olan şek **[413]** olmakla nisyân sebebiyle şek eylese meşkûk olan yemîn-i mezkûr bâtıldır demek olacağından nevʿini taʿyînde şek olunan yemînin bâtıl olduğu-nu te'yîd edeceği cây-ı iştibâh değildir.

وفي اليتيمة: أنه إذا كان يعرف أنه حلف معلّقًا بالشرط، وهو دخول الدار ونحوه إلا أنه لا يدري كان بالله أم كان بالطلاق، فلو وجد الشرط ماذا يجب عليه، قال: يحمل على اليمين بالله تعالى إن كان الحالف مسْلمًا.

804. Mes'ele: Ber-vech-i âtî *Yetîme*'nin beyânı da hükm-i mes'eleyi mü'eyyiddir. Zîrâ onun beyânına göre hâlif bir şarta muʿallak olarak yemîn ettiğini ve şartında duhûl-i dâr veya onun emsâli bir şey olduğunu da bi-lip de "Şöyle yapar isen veya vallâhi şöyle yaparım gibi yemîn billâh veya dâra duhûl eder veya şöyle bir hâlde bulunur isem kölem âzâd veya zevcesi boş olsun." diyerek yemîn bi'l-ıtk veya yemîn bi't-talâk mı ettiğini bile-meyerek taʿyînlerinde şek edip de şurût-i mezkûrede vâkiʿ olsalar yemîn billâhda kefâret, diğerlerinde cezâ-yı muʿallak lâzım geleceğinden ne lâzım geleceğini taʿyîn için vâkiʿ olan istiftâya cevâben yemîn eden hâlif müs-lümân ise (مَن حَلف فليحلف بالله وإلا فليصمت)[1] muktezâsınca zâhir olan yemîn billâha haml ile hânis oldukda kefâretin lüzûmudur, diyerek fetvâ vermiş. Zîrâ hadîs-i şerîf-i mezkûr muktezâsınca müslim hakkında yemîn billâh asıl olmakla hilâfına delîl bulunmadıkça hilâf-ı asla haml olunmaz. Onun için Hamevî'de yemîn bi't-talâk ve'l-ıtâk gayr-i meşrûʿ olup müslimi hilâf-ı meş-rûʿa hamli hurmete haml olarak harâm olacağından emr-i meşrûʿa hamlin vücûbuna binâen yemîn-i mezkûrun yemîn billâha hamliyle hânis oldukda kefâretin lüzûmuyla hüküm îcâb edeceğini beyân ediyor.

---

1 Yamin edecek olan kimse Allah'a yemin etsin ya da sussun. Hadiste فَمَن كان حَالِفا فَلْيَحْلِف بِالله أو لِيَصْمُت lafızlarıyla zikredilmektedir. Bk. Buhârî, "Şehâdât", 26, r. 2679; Müslim, "Eymân", 3.

ولو قيل له: كم يمين عليك؟ قال: أعلم أن «عليّ أيمان كثيرة غير أني لا أعرف عددها» ماذا يصنع؟ قال: يحمل على الأقل حكمًا، وأما الاحتياط فلا نهاية له، انتهى.

805. Mes'ele: "Üzerinde kaç yemîn var?" diye vârid olan suâle cevâben "Üzerimde pek çok yemîn olduğunu biliyorum velâkin adedini bilmem." dese ol kimse ne yapsın suâline de hükmen ekalle haml olunur. Zîrâ ihtiyâten eksere hamle nihâyet yoktur, diyerek fetvâ vermiş.

806. Mes'ele: [414] Burada Hamevî'nin *İhtisâru Kitâbi Hâtıbi'l-leyl ve Cârifi's-Seyl*'den naklen beyânına göre bir şey işlemeyeceğine yemîn edip de mahlûfun bihâ olan yemîni unutarak talâka mı veya hacca veya sadakaya mı yemîn ettiğini bilmeyerek mahlûfun aleyhi işleyerek hânis olan kimse hakkında hükm-i İlâhî nedir diye vârid olan suâle bazılar, mezheb-i Mâlik'de cemî'-i eymânın mûcibi lâzım gelip bunda ise harac ve mudâyaka vardır. Ve mezheb-i Şâfi'iye göre kefâret-i yemîn lâzım gelir, diye cevâb verilmiş. 804. mes'ele mûcebince mezheb-i Hanefînin muktezâsı da budur.

[KÂİDE: Bir Şeyde Asl olan Yokluktur]

[القاعدة:] الأصل العدم

فيها فروع. منها: القول قولها في الوطء؛ لأن الأصل العدم، لكن قالوا في العنين: لو ادعى الوطء وأنكرت وقلن بكر، خيرت. وإن قلن ثيب، فالقول له؛ لكونه منكرًا استحقاق الفرقة عليه، والأصل السلامة من العنة.

807. Mes'ele: Hilâfına delîl kâim olmadıkça sıfat-ı ârızada adem, asıl ve râcih olup a'yân ve a'râzı bilcümle mümkinât ise hasbe'l-hudûs mesbûkun bi'l-adem olmakla bi'l-umûm eşyâ-yı mümkinede asıl olan adem ise de mevzû-i mes'ele, ef'âl-i mükellefin a'râz-ı zâtiyye ve ahkâm-ı şer'iyyesi olmak karînesiyle bu makâmda asâleten ademden maksad ticâret ve kâr ve ziyân ve ayb ve ilel ve emrâz emsâli mevsûflarıyla birinde mevcûd olmayıp sonradan ârız olmak ma'nâsına emr-i nisbî ve izâfî olan ademdir.

Binâenaleyh 829. mes'elede beyân olunacağı üzere sıhhat ve selâmet ve hayât ve bekâret emsâli mevsûfla birlikte vücûda gelen sıfât-ı asliyyelerde asıl ve râcih olan, vücûdları olup hilâflarına delîl kâim olmadıkça ademleriyle hükm olunamaz. Onun için البينة للمدعي وليمين على من أنكر muktezâsınca

[415] beyyine ve burhân hilâf-ı asıl ve hilâf-ı zâhiri isbât için ve yemînde asıl ve zâhiri ibkâ için meşrûʿ buyurulduğundan sıfat-ı ârızada söz yemînle sübûtunu inkâr edenin olup vücûd ve sübûtunu iddiʿâ eden beyyine ve ikâme huccetle isbâta muhtâc olur ve bi'l-aks sıfât-ı asliyyede söz, yemînle vücûdunu iddiʿâ edenin olup ademini iddiʿâ eden bi'l-beyyine müddeʿâsını isbâta mecbûrdur.

Sıfât-ı Ârıza ve Sıfât-ı Asliyye

808. Mess'ele: Mes'ele-i ânifeden müstefâd olduğu üzere bu makâmda sıfât iki kısım olup biri; meʿâyibden selâmet ve sıhhat ve hayât ve bekâret emsâli mevsûfuyla birlikte vücûda gelen hâlât olup, diğeri meʿâyib ve sunʿat ve kitâbet ve siyâbet ve ticâret ve kiber emsâli baʿd-ı baʿd mevsûfa târî olan hâlât-ı ârızadan ibâret olmakla adem asıldır, kâidesi mutlak olmayıp belki ârız kaydıyla mukayyeddir.

Fürûʿ

809. Mes'ele: Sıfat-ı ârızada ademin asıl ve râcih olması kâidesi üzerine ber-vech-i âtî mesâil müteferriʿa olup onlardan birisi, zevcinden biri bilâ-beyyine beynlerinde vat' ve mukârenetin vukûʿunu iddiʿâ edip, diğeri adem-i vukûʿunu iddiʿâ ile ihtilâf ederek vukûʿunu inkârda bulunsa adem-i vukûʿ asıl ve râcih olmakla (لو يُعطى الناسُ بِدَعْواهم، لادَّعى رجالٌ أموال الناس ودماءَهم، لكن البينةَ على المدعي واليمين على من أنكر)[1] muktezâsınca söz yemînle vat'ı inkâr edenindir.

Binâenaleyh vukûʿunu iddiʿâ eden bi'l-beyyine isbâta muhtâc olur. Lâkin fukahânın beyânlarına göre zevc, innîn olup da vat'ın vukûʿunu iddiʿâ edip zevce ise inkârda bulunsa hasbe'l-innet kâide-i mezkûrenin muktezâsından hâric olarak tâife-i nisâ-i mezbûrenin hâlen bikr olduğuna **[416]** şehâdet ederler ise bir sene te'cîlden sonra vat'a iktidâr hâsıl olmaz ise mezbûre kayd-ı nikâhın bekâsıyla bi't-tefrîk izâlesi beyninde muhayyere olup seyyibe bulunduğuna şehâdet ederler ise mezbûrenin iddiʿâ ettiği istihkâk-ı firkatı münkir olduğundan söz yemînle zevcindir. Zîrâ innetten selâmet asıl olmakla mezbûreye bi'l-beyyine zevcin innîn olduğunu isbât lâzımdır.

---

1 "İnsanlara hakları verilseydi, insankar birbirlerinin mallarını ve canlarını alırlardı, lakin delil iddia edene yemin ise inkar edenedir." Buhârî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 62, r. 4552; Müslim, "Ekdıye", 1.

Musannifin *Bahr*'da beyânına göre bekâret ve siyâbeti isbâtta mer'e-i vâhidenin sözü kâfî olup ikisinin kavli ahvat olmakla وإن قلن ثيب diyerek cemʿ sîgasıyla îrâdı evlâ ve ahvatı beyândır.

810. Mes'ele: ... Mes'elede beyân olunduğu *Mecelle*'nin 1685. maddesi mûcebince "Hukûk-i ibâdda nisâb-ı şehâdet iki er veya bir er ile iki hatun olup fakat erkeklerin ittılâʿı mümkin olmayan yerlerde yalnız hatunların mal hakkında şehâdetleri kabûl olunur." diyerek yalnız kadınların şehâdetlerinin kabûlü hukûk-i mâliyyenin isbâtına münhasır ise de, mes'ele-i mezkûrede mezbûrenin bekâreti tahakkuk edip de mufârakatı ihtiyâr ettiği hâlde zevci üzerinde mehir ve nafaka gibi hukûk-i mâliyyeyi müstelzim olacağından ve kadınların bekâret ve siyâbeti isbâtlarıyla matlûbun husûlüne binâen ricâl ebeleriyle isbâta zarûreten mefkûde olarak hurmet-i nazar sâbit olmakla bekâret ve siyâbetin isbâtı kadınların ifâdelerine hasr olunmuştur. Binâenaleyh şimdi kâbile olan nâ-mahrem etıbbâ-yı ricâl için ıttılâʿı mümkindir diye suâl vârid olmaz. Zîrâ taʿyîni cihetinden ıttılâʿ mümkin ise de nazar cihetinden mümkin değildir.

وفي القنية: افترقا، وقالت: افترقنا بعد الدخول، وقال الزوج: قبله. فالقول قولها؛ لأنها تنكر سقوط نصف المهر، انتهى.

811. Mes'ele: *Kunye*'nin beyânına göre baʿde'l-iftirâk bilâ-beyyine zevce baʿde'd-duhûl iftirâk ettiklerini, zevc kable'd-duhûl mufârakat vâkiʿ olduğunu iddiʿâ ederek ihtilâf eyleseler, zevc nısf-ı müsemmânın sukûtunu **[417]** iddiʿâ edip zevcesi ise onu münkire olup adem-i sukût asıl olmakla bu aslı ibkâ için yemîniyle söz, zevcenin olup hilâf-ı asıl olduğundan, zevcin bi'l-beyyine sukûtu isbâtı lâzım gelir, deniyor ise de zâhir olan, hükm-i mes'elenin hilâfıdır. Zîrâ zevce beynlerinde duhûlun vukûʿunu iddiʿâ edip zevc ise kable'd-duhûl mufârakatla duhûlun adem-i vukûʿunu iddiʿâ edip adem-i duhûl ise asıl olmakla yemînle söz, zevcin olmasını îcâb eder. Berâet-i zimmetin asâleti de zevcin iddiʿâsını te'yîd edeceği gibi nısf-ı müsemmânın sukût ve adem-i sukûtu da duhûl ve adem-i duhûlün ferʿi olmakla aslı iʿtibâr ferʿi iʿtibâr üzerine mukaddem ve müreccah olduğu beyândan müstağnîdir.

Kârda İhtilâfın Hükmü

ومنها: القول قول الشريك. والمضارب أنه لم يربح؛ لأن الأصل عدمه.

812. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûreden biri dahi sermâye sâhibi, kârın olduğunu iddiʿâ edip şerîk-i mudârib inkârda bulunarak şirket-i mudârebede kârın vücûdu ve adem-i vücûdunda ihtilâf etseler, ihtilâf olunan kâr şirketin hîn-i akdinde sermâye ile birlikte mevcûd olmayıp belki sonradan hâsıl olarak sıfât-ı ârızadan olarak ademi asıl ve râcih olmakla söz yemînle kârı inkâr eden şerîk-i mudâribin olup sermâye sâhibine iddiʿâ ettiği kârın husûlünü isbât lâzım gelir.

وكذا، لو قال: لم أربح إلا كذا؛ لأن الأصل عدم الزائد.

Ve kezâ şerîk-i mudârib meselâ ancak yüz kuruş kâr olduğunu iddiʿâ edip, sermâye sâhibi ziyâde olduğunu iddiʿâ ederek ihtilâf etseler ziyâde sıfat-ı ârızadan olarak ademi asıl olduğundan söz, yemînle ziyâdeyi inkâr eden şerîk-i mudâribin olup mâl sâhibi iddiʿâ ettiği ziyâdeyi isbâta muhtâc olur. **[418]**

Teʿâruz-i Asleyn

وفي المجمع من الإقرار: وجعلنا القول للمضارب إذا أتى بألفين. وقال: هما أصل وربح، لا لرب المال انتهى. لأن الأصل وإن كان عدم الربح لكن عارضه أصل آخر، وهو أن القول: قول القابض في مقدار ما قبضه.

813. Mes'ele: *Mecmaʿ*ın kitâb-ı ikrârda beyânına göre şerîk-i mudârib iki bin kuruş getirip "Bu iki bin kuruş kâr ile sermâye mecmûʿudur" deyip sermâye sâhibi de "Kâr değil yalnız sermâyedir" dese söz mudâribin olup sermâye sâhibinin olmadığına kâildir. Zîrâ her ne kadar beyân olunduğu üzere kâr sıfât-ı ârızadan olup sıfât-ı ârızada adem asıl olmakla söz kârı münkir olan sermâye sâhibinin olmasını îcâb eder ise de lâkin sıfât-ı ârızada ademin asıl olması kâidesine القول: قول القابض في مقدار ما قبضه yaʿnî, "Makbûzun mikdârında söz kâbızındır." kâidesi muârızı olup hâlbuki fi'l-hakîka ihtilâf, mikdâr-ı makbûzda olup mikdâr-ı makbûzda ise söz kâbızın olması asâlet-i adem üzerine müreccahtır. Zîrâ makbûzun mikdârını kâbız başkalarından ziyâde bilir.

İhtilâf-ı Nafakanın Hükmü

ولو ادعت المرأة النفقة على الزوج بعد فرضها، فادعى الوصول إليها، وأنكرت. فالقول: لها، كالدائن إذا أنكر وصول الدين.

814. Mes'ele: Zevce-i mutallaka hâl-i iddette zevcinden kazâ-yı kâdî veya rızâ-yı tarafeynle takdîr ve taʿyîn olunan nafakasını taleb edip de zevci nafaka-i matlûbenin kendisine edâsıyla vusûlünü iddiʿâ edip mezbûre vusûlünü inkâr eylese adem-i vusûl asıl olduğu gibi 752., 746. mes'elelerde beyân olunduğu üzere إبقاء ما كان على ما كان asıldır kâidesine tevfîkan medyûn deynin edâsını iddiʿâ edip de dâin inkâr ederse, adem-i edânın asâletiyle berâber deynin bekâsının asâletine binâen söz, yemînle dâinin olduğu gibi adem-i edâ ile bekâ-yı deynin asâletine binâen nafaka-i mukadderenin adem-i vusûlü daʿvâsında dahi söz, yemînle mezbûrenindir. Berâet-i zimmetin asâleti hükm-i mes'elenin hilâfını dâî olsa gerektir, denir ise 824. mes'elede beyân olunacağı üzere hâl-i iddette zevcin zimmeti deyn-i nafaka ile meşgûl olduğunda tarafeyn müttefik olup ancak ihtilâf, edâ ile zimmetin ıskât ve adem-i ıskâtında olup adem-i ıskât ise asıldır, diyerek cevâb verilebilir. Ammâ nafaka-i matlûbe kazâ-yı kâdî veya rızâ-yı tarafeynle takdîr olunmamış ise mürûr eden zamânın nafakası lâzım gelmez. Zîrâ zevcin zimmetinde nafaka kazâ-yı kâdî veya rızâ-yı tarafeynle takdîr ile lâzım gelir. **[419]**

Nafaka-i Evlâd Daʿvâsı

ولو ادعت المرأة نفقة أولادها الصغار بعد فرضها، وادعى الأب الإنفاق. فالقول: له مع اليمين، كما في الخانية. والثانية خرجت عن القاعدة، فليتأمل.

815. Mes'ele: Kazâ-yı kâdî veya rızâ-yı tarafeynle baʿde't-takdîr mutallaka, zevcinden evlâd-ı sığârının nafaka-i mukadderelerini iddiʿâ edip de pederleri infâk ettiğini iddiʿâ ile ihtilâf etse *Hâniyye*'nin beyânına göre yemînle söz pederindir. Binâenaleyh bu ikinci mes'ele, "Sıfât-ı ârızada adem asıldır." kâidesinden hâricdir. Ve illâ adem-i infâk asıl olmakla mes'ele-i nafakada olduğu gibi infâkta dahi mezbûrenin olmasını îcâb eder ise de ﴿وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ﴾[1] delâletiyle sığârı, pederin infâkı sıfât-ı asliyyeden olup sıfât-ı asliyyede ise vücûd asıl olmakla hilâfına delîl bulunmadıkça sübûtuyla hüküm

1 "Onların normal ölçülerde yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da çocuk kendisinden olanın (babanın) borcudur." Bakara, 2/233.

îcâb edeceğinden kâide-i mezkûrenin hilâfına olarak infâkıyla zevcin sözü kabûle tercîh olunmuş, لعله وجه تأمل tevcîh mezkûr olsa gerektir.

Re's-i Mâlın Mikdârında İhtilâfın Hükmü

وكذا في قدر رأس المال؛ لأن الأصل عدم الزيادة.

816. Mes'ele: Sermâye sâhibi sermâyenin meselâ, iki bin kuruş olduğunu ve şerîk-i mudârib bin kuruş bulunduğunu **[420]** iddiʿâ ile bilâ-beyyine re's-i mâlın mikdârında ihtilâf etseler, adem-i ziyâde asıl olmakla hilâf-ı asıl olan ziyâdeyi isbât lâzım gelip adem-i isbât hâlinde yemînle söz, ziyâdeyi inkâr eden şerîk-i mudâribin olup mikdâr-ı makbûzda söz, kâbızın olması kâidesi de hükm-i mezkûru te'yîd eder.

وكذا في أنه ما نهاه عن شراء كذا؛ لأن الأصل عدم النهي.

817. Mes'ele: "Sıfât-ı ârızada adem asıldır." kâidesine binâen sermâye sâhibi şerîk-i mudâribin meselâ, "Ben, seni koyun veya filân ticâretten nehiyle menʿ etmiştim." deyip şerîk-i mudârib nehyi inkârda bulunsa adem-i nehiy asıl olmakla, yemînle söz, şerîkin olup sermâye sâhibi bi'l-beyyine nehy ettiğini isbâta muhtâc olur. Beyân olunduğu vechile ticâret sıfât-ı ârızadan olarak adem-i asıl olmakla, vasî mâl-ı yetîmle ticâret ettiğini inkâr eylese söz vasînindir.

ولو ادعى المالك أنها قرض، والآخر أنها مضاربة. فالقول فيها: قول الآخذ؛ لأنهما اتفقا على جواز التصرف له، والأصل عدم الضمان.

818. Mes'ele: Birisi diğerinden almış olduğu parayı zâyi edip de para sâhibine "Sen, o parayı bana mudârebe için vermiş idin." deyip mal sâhibi de "Karz olarak verdim." diye ihtilâf etseler, bu mes'elede lâyık olan söz, parayı alanın olmasıdır. Zîrâ her ikisi de alan için cevâz-ı tasarufta müttefiklerdir. Cevâz-ı şerʿî ise damâna münâfîdir. Adem-i damân ise mudârebenin muktezâsı olup ikrâza münâfîdir.

أقول: هذا مقيد بما إذا قال: أعطيتك المال قرضا، وقال: بل مضاربة.

819. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile cevâz-ı tasarruf damâna münâfî olarak sözün alanın olması ale'l-ıtlâk olmayıp belki veren "Ben ol malı sana karzen verdim." deyip alan da "Karzen değil, mudârebe tarîkiyle verdin."

diyerek mal sâhibi iʿtâyı nefsine nisbet ettiği gibi alan da verdin diyerek iʿtâyı mal sâhibine nisbetle mukayyeddir.

أما إذا قال رب المال: أخذت المال قرضا، فقال: بل أخذته مضاربة، لا. وكذا بعد هلاكه، قال: القول للمال أنه قرض، كما في العناية وغيرها.

820. Mes'ele: Ammâ mal sâhibi "Malı karzen aldın." deyip hasım da "Karzen değil, mudârebe tarîkiyle aldım." diyerek **[421]** alanın nefsine nisbet olunarak cevâz-ı tasarrufta infâk bulunmayacağından hükm-i mes'elenin hilâfınadır. Malın helâkından sonra mal sâhibi "karzen" deyip alan "mudârebe" diyerek ihtilâfın hükmü de böyle olarak *İnâye* ve başkalarında beyân olunduğu üzere karz olmak üzere söz, mal sâhibinindir.

ولذا قال في الكنز: وإن قال أخذت منك ألفًا وديعةً وهلكت، وقال أخذتها غصبًا فهو ضامن.

820. Mes'ele: Beyân oluduğu vechile cevâz-ı tasarruf lüzûm-i damâna münâfî olduğundan *Kenz*'de beyân olunduğu üzere "Senden vedîʿa olarak bin kuruş aldım, bilâ-teʿaddî helâk oldu." deyip, para sâhibi "Vedîʿa değil gasben aldın." diyerek sebeb-i damânda ihtilâf eylese cevâz-ı tasarrufta ittifâk bulunmadığından alan, parayı dâmin olur. Zîrâ "aldım" diye nefsine nisbetle aldığını ikrâr ediyor olmak ise sebeb-i damândır.

ولو قال: أعطيتَنِيها وديعةً، وقال: غصبتَها، لا، انتهى.

Ammâ âhiz, "Vedîʿa olarak aldım, bedelinde vedîʿa olarak verdin." diye fiili mal sâhibine nisbet edip de para sâhibi "Gasb olarak aldın." dese damân lâzım gelmez, demiş. Çünkü mes'ele-i ûlâda işâret olunduğu vechile "aldım" diyerek sebeb-i damânı ikrâr edip baʿdehu sebeb-i berâet olan vedîʿayı iddiʿâ etti ise de ikrârıyla muâheze olundu. Mes'ele-i sâniyede hasım, sebeb-i damân olan gasbı iddiʿâ edip âhiz, vedîʿa olarak verdiğini iddiʿâ ile sebeb-i damân olan gasbı inkâr ederek söz münkirin olmakla damândan berî oldu.

Karz veya Hediye Olmasıyla İhtilâfın Hükmü

وفي البزّازية: دفع لآخر عينًا، ثم اختلفا، فقال الدافع: قرض، وقال الآخر: هدية. فالقول: للدافع، انتهى؛ لأن مدعي الهبة يدعي الإبراء عن القيمة مع كون العين متقوّمة بنفسها.

821. Mes'ele: *Bezzâziyye*'nin beyânına göre birisi diğerine muʿayyen olarak meselâ, beş lira verip baʿdehu veren **[422]** karz olarak ödünç verdiğini iddiʿâ edip alan da "Hibe olarak verdin!" diye ihtilâf etseler yemînle söz verenindir. Zîrâ hibe olmasını iddiʿâ eden zâtında mütekavvime olan aynın kıymetinden dâfiʿin ibrâsını iddiʿâ ediyor. Hâlbuki ibrâ-yı mezkûr sıfât-ı ârızadan olmakla ademi asıl ve râcih olmakla ibkâ-yı asıl için yemînle söz, karz olmasıyla kâil olan dâfiʿindir.

İrdâʿda İhtilâfın Hükmü

ومنها: لو أدخلت امرأة حلمة ثديها في فم الرضيع، ولا يدري أدخل اللبن في حلقه أم لا؟ لا يحرم النكاح؛ لأن في المانع شكًّا، كذا في الولوالجية. وسيأتي تمامه في قاعدة: أن الأصل في الأبضاع الحرمة.

822. Mes'ele: Kâide-i mezkûrenin ferʿlerinden biri dahi *Velvâliciyye*'nin beyânına göre bir kadın memesinin başını Hazret-i İmâm'a göre müddet-i radâʿ olan iki buçuk sene ve İmâmeyne göre iki yaşı içinde bulunan çocuğun ağzına sokup da çocuğun midesine sütün vusûl ve adem-i vusûlünü bilmese hükm-i radâʿ sâbit olmayacağından, o kadının gerek kendisine ve gerek usûl ve fürûʿuna o çocukla izdivâc harâm olmaz. Zîrâ hükm-i radâʿ-nın sübûtuyla sıhhat-i nikâha mâniʿ olan vusûl-i leben meşkûktur. Hâlbuki adem-i duhûl asıl ve râcih olmasıyla berâber şek ile hurmet sâbit olmaz. Belki sebeb-i hurmetin muhakkak olması lâzımdır. Hükm-i mes'elenin tamâmı 866-873. mes'elede الأصل في الأبضاع التحريم -الأصل في الإرضاع التحريم kâidelerinde gelecektir. Lâkin mes'eleyi sıfât-ı ârızada ademin asıl olması üzere tefrîʿin muktezâsı, sebeb-i hurmet olan sütün mideye vusûlünün meşkûk olmasıyla taʿlîl etmeyip belki lâyık olan لأن الأصل عدم دخول اللبن في معدة الصبي[1] **[423]** diyerek taʿlîl eylemeli idi.

Satılan veya Kiraya Verilen Şeyin Kabzında İhtilâfın Hükmü

ومنها: لو اختلفا في قبض المبيع والعين المؤجرة، فالقول: لمنكره. كما في إجارة التهذيب.

823. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûreden biri, icâre-i *Tehzîb*'in beyânına göre, birine bir şey satıp veya kiraya verip baʿdehu satılan veya kiraya verilen şey helâk olarak satan alana ve kiraya veren kirasıyla tutana baʿde'l-kabz

1 Kural: Sütün çocuğun midesine girmemiş olmasıdır.

elinde iken helâk olarak satılan şeyin parası veya kiraladığı şeyin kirası lâzım olduğunu iddiʿâ edip satın alan veya kiralayan kimse kable'l-kabz "Senin mülkünde iken helâk ve telef olarak parası veya kirası lâzım gelmez." diye satılan veya kiralanan şeyin kabzında ihtilâf etseler adem-i kabz asıl olmakla söz yemînle kabzı inkâr edenindir.

Müdâyenede Hükm-i Kabz

ومنها: لو ثبت عليه دين بإقرار أو بينة فادعى الأداء أو الإبراء، فالقول: للدائن؛ لأن الأصل العدم.

824. Mes'ele: Birinin diğerine borçlu olduğu kendi ikrârıyla veya beyyine ile sâbit oldukdan sonra borçlu olan kimse borcunu edâ veya dâinin ibrâ ettiğini iddiʿâ edip dâin de inkâr eylese edâ ve ibrâ sıfât-ı ârızadan olarak ademleri asıl olmakla söz yemînle edâ veya ibrâyı inkâr eden dâînin olup medyûn târîhi beyân ederek iddiʿâ ettiği edâ veya ibrâyı isbâta muhtâcdır.

Beyân olunduğu vechile hükm-i mezkûr her ne kadar tefrîʿ olunduğu "Adem asıldır." kâidesine muvâfık ise de "Berâet-i zimmet asıldır." kâidesine muhâliftir. Zîrâ asâleten berâetin muktezâsı edâ veya ibrâ ile söz medyûnun olmasıdır. **[425]** Binâenaleyh asıllar yekdiğerine muʿârız olmakla tesâkut îcâb eder diyorsa, vâkıʿa dâin zimmet-i medyûnun deynle iştigâlini ve medyûn ise edâ ve ibrâ ile berâetini iddiʿâ eylemesine nazaran berâet-i zimmetin asâletine binâen söz medyûnun olmasını îcâb eder ise de lâkin 814. mes'elede işâret olunduğu üzere dâinle medyûnun vücûb-i deynde müttefik olmalarına nazaran meşgûliyyet-i zimmet asıl, berâet hilâf-ı asıl olmakla medyûn edâ veya ibrâyı daʿvâ ile hilâf-ı aslı iddiʿâ ve dâin onu inkâr etmekle söz yemînle dâinin olacağından asleyn beyninde muʿâraza müntefiyedir diye cevâb verilir.

Kıdem-i Aybın İddiʿâda İhtilâfın Hükmü

ومنها: لو اختلفا في قدم العيب، فأنكره البائع، فالقول: له. واختلف في تعليله، فقيل: لأن الأصل عدمه. وقيل: لأن الأصل لزوم العقد.

825. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûreden biri dahî, bir kimse almış olduğu malın baʿde'l-kabz ayb-ı kadîmi zâhir olduğunu iddiʿâ veya baʿdehu kıdem-i aybı inkâr ederek ayb-ı mezkûrun müşterî yedinde hudûsünü iddiʿâ ile

ihtilâf etseler, ayb sıfât-ı ârızadan olarak adem asıl olmakla söz, münkir olan bâyiʿin olmasını îcâb eder. Lâkin fukahâ-yı izâm hazerâtı hükm-i mes'elenin taʿlîlinde vücûh-i selâse beyân ederek ihtilâf edip vücûh-i mezkûreden biri,

1- Âtîde beyân olunacağı üzere hâdisenin akreb-i zamânına izâfesi ayb-ı mezkûrun müşterî yedinde hudûsünü iktizâ eder.

2- Ayb-ı mezkûr sıfât-ı ârızadan olup sıfât-ı ârızada ademin asıl olması vakt-i akidde aybın ademini iktizâ etmekle baʿde'l-kabz hudûsünün lüzûmu.

3- Lüzûm-ı akdin asıl olması olup vücûh-ı selâsenin muktezâları ise söz bâyiʿin olarak müşterînin isbâta muhtâc olmasıdır. **[426]**

İştirât-ı Hıyârda İhtilâfın Hükmü

ومنها: لو اختلفا في اشتراط الخيار، فقيل: القول لمن نفاه عملًا بأن الأصل عدمه. وقيل: لمن ادعاه؛ لأنه ينكر لزوم العقد. وقد حكينا القولين في الشرح والمعتمد الأول.

826. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûreden biri dahî, müşterî "Hîn-i akidde hıyâr şart kılındı." deyip bâyiʿ inkârda bulunarak hıyârın iştirâtında ihtilâf etseler, bazıları "Söz münkirindir, zîrâ adem-i iştirât asıldır." deyip bazıları da "Söz iştirât-ı hıyârı iddiʿâ edenindir. Zîrâ lüzûm-i akid asıl olmakla onu münkirdir." diyerek tarafeynin kavillerini şerh-i *Kenz*'de hikâye eyledim ise de kavl-i muʿtemed adem-i iştirâtın asıl olmasıdır, buyuruluyor.

ومنها: لو قال: غصبتُ منك ألفًا وربحتُ فيها عشرة آلاف، فقال: المغصوب منه بل كنتُ أمرتُك بالتجارة بها. فالقول: للمالك، كما في إقرار البزّازية. يعني: لتمسكه بالأصل، وهو عدم الغصب.

827. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûreden biri dahî, yekdiğerine "Ben senden bin kuruş gasb edip onunla on bin kuruş kâr ettim. Mağsûb olan "Bin kuruşu al, bâkî on bin kuruş benim malımdır." deyip de mağsûbun minh olan kimse de "O parayı benden gasben almadın. Belki ben sana ticâret için verip ve verdiğim vakit ticâretle emretmiş idim. Asıl sermâye benim, ticâret müşterektir." diyerek ihtilâf etseler, ikrâr-ı *Bezzâziyye*'de beyân olunduğuna göre adem-i gasb asıldır. Aslına mütemessik olduğundan söz para sâhibinindir. Zîrâ gasb sıfât-ı ârızadan olmakla adem asıldır.

ومنها: لو اختلفا في رؤية المبيع، فالقول: للمشتري؛ لأن الأصل عدمها.

828. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûreden biri dahî, bâyiʿ "Mebîʿi gördün, hıyâr-ı rü'yet sâkıt oldu." deyip **[427]** müşterî "Görmedim, hıyâr-ı rü'yetim var." diyerek mebîʿi reddetmek isteyerek âkideyn mebîʿi görmekte ihtilâf etseler, adem-i rü'yet asıl olmakla söz müşterînindir.

ولو اختلفا في تغيير المبيع بعد رؤيته، فالقول: للبائع؛ لأن الأصل عدم التغيير.

Müşterî, "Her ne kadar kable'ş-şirâ görmüş isem de ondan sonra tegayyür eylemiştir. Binâenaleyh hıyâr-ı rü'yetim bâkî olarak reddedebilirim." deyip mâ baʿdehu "Tegayyür etmediğinden hıyâr-ı rü'yetin yoktur." diyerek baʿde'r-rü'yet tegayyür-i mebîʿde ihtilâf etseler, adem-i tegayyür asıl olmakla söz bâyiʿindir. Mesâil-i mezkûrenin cümlesinde söz, kendisinin olana ibkâyı asıl için yemîn, diğerine bi'l-beyyine hilâf-ı aslı isbât lâzımdır.

TENBÎH: [Sıfat-ı Ârızada Aslolan Yokluktur]

تنبيه: ليس الأصل العدم مطلقًا وإنما هو في الصفات العارضة. وأما الصفات الأصلية فالأصل الوجود. وتفرع على ذلك: لو اشتراه على أنه خباز أو كاتب وأنكر وجود ذلك الوصف به. فالقول: له؛ لأن الأصل عدمهما لكونهما من الصفات العارضة.

829. Mes'ele: Ber-vech-i îzâh "Adem asıldır." kâidesi ale'l-ıtlâk olmayıp belki 807. mes'elede beyân olunduğu üzere ademin asıl olması ancak ticâret, maraz, ayb, sanat gibi mevsûflarıyla birlikte vücûda gelmeyip belki sonradan hâdis olan sıfât-ı ârızadadır. Ammâ hayât ve selâmet ve bekâret ve sıhhat emsâli fıtraten mevsûflarıyla birlikte vücûda gelen sıfât-ı asliyyede asıl olan vücûddur. Binâenaleyh sıfât-ı ârızada söz ademi iddiʿâ edenin olup ve sıfât-ı asliyyede ise vücûdunu iddiʿâ ve iltizâm edenlerin olup hilâflarıyla iddiʿâ edenler beyyine ile isbâta muhtâc olacaklarından habbâz veya kâtib olmak şartıyla **[428]** almış olduğu kölede bu vasıflar bulunmadığından ve deyni taleb edip bâyiʿ de vücûdlarını iddiʿâ ederek akdin lüzûmunu taleb ederek ihtilâf etseler söz yemînle müşterînindir. Zîrâ *Fethü'l-Kadîr*'in hıyâr-ı şartta beyânına göre sıfât-ı mezkûre sıfât-ı ârızadan olarak ademleri asıl olmakla söz ademlerine kâil olan müşterînindir. Binâenaleyh bâyiʿ sıfât-ı mezkûre ile ittisâflarını bi'l-beyyine isbât etmedikçe reddedebilir.

ولو اشتراها على أنها بكر، وأنكر قيام البكارة، وادعاها البائع. فالقول: للبائع؛ لأن الأصل وجودها لكونها صفة أصلية، كذا في فتح القدير من خيار الشرط.

Ammâ bikr ve ilel ve emrâzdan sâlim olmak şartıyla bir câriye satın alıp da müşterî bu sıfatların vücûdlarını inkâr edip mâ baʿdehu vücûdlarına kâil olarak ihtilâf etseler, yemînle söz bâyiʿin olup müşterî müddeʿâsını isbâta muhtâc olur. Zîrâ sıfât-ı mezkûre sıfât-ı asliyyeden olmakla vücûdları asıl olarak ibkâ için münkire yemîn lâzım olup ademleri hilâf-ı asıl olmakla sübûtu delîle muhtâcdır.

وعلى هذا تفرع: لو قال: كل مملوك خباز لي فهو حر، فادعاه عبد، وأنكر المولى. فالقول: للمولى. ولو قال: كل جارية بكر لي فهي حرة، فادعت جارية أنها بكر، وأنكر المولى. فالقول: لها. وتمام تفريعه في شرحنا على الكنز في تعليق الطلاق عند شرح قوله: «وإن اختلفا في وجود الشرط».

830. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile sıfât-ı ârızada adem ve sıfât-ı asliyyede vücûd asıl olup hilâfları, hilâf-ı asıl olarak isbâtları beyyineye muhtâc olması üzerine mes'ele-i âtîye tefrîʿ olunur.

Şöyle ki, bir kimse كل مملوك لي خباز فهو حر deyip de kölesi habbâz olduğunu iddiʿâ edip efendisi inkâr eylese habbâz olmak sıfât-ı ârızadan olarak adem asıl olmakla söz yemînle efendisinin olup köleye habbâz olduğunu isbât lâzımdır. Ve bi'l-aks كل جارية بكر فهي حرة deyip de câriye bikr olduğunu iddiʿâ edip efendisi inkâr **[429]** eylese bekâret sıfât-ı asliyyeden olarak vücûdu asıl olmakla söz câriyenin olup efendisi ademini isbâta muhtâc olur.

Ber-vech-i beyân hükm-i mes'elenin asl-ı mezkûr üzere tamâm-ı tefrîʿi وإن اختلفا في وجود الشرط dediği yerde *Kenz* üzerine şerhimizde olup daha ziyâde îzâhât ârzû eden mürâcaʿat buyursun, buyuruluyor.

[KÂİDE: Bir Emr-i Hâdisin Akreb-i Evkâtına İzâfesi Asıldır]

[**قاعدة**:] الأصل إضافة الحادث إلى أقرب أوقاته.

منها: ما قدمناه فيما لو رأى في ثوبه نجاسة، وقد صلى فيه، ولا يدري متى أصابته، يعيدها من آخر حدث أحدثه. والمني من آخر رقدة ويلزمه الغسل في الثانية عند أبي حنيفة ومحمد رحمهما الله تعالى وإن لم يتذكر احتلامًا.

831. Mes'ele: Hâdisenin akreb-i evkâtına nisbet ve izâfesi asıl olup meselâ, sıhhat-i salâtta şart olan tahâretin hilâfını ifâde eden nevâkız ve sâire gibi hâdis olan bir şeyin zamân-ı hudûsü ve sebeb-i vukûʿunda şek veya ihtilâf olundukda bi'l-beyyine zamân-ı sâbık veya sebeb-i baʿîdine nisbet ve izâfesi isbât olunmadıkça hâle akreb olan zamân ve sebebe izâfesi asıl olmakla bunlara nisbet ve izâfe olunur.

Binâenaleyh, 825. mes'elede zikr olunan اليقين لا يزول بالشك kâidesinin ferʿlerinden olarak 731-749. mes'elelerde işâret olunduğu üzere sevbinde cevâz-ı salâta mâniʿ necâset görüp de ne zamân isâbet ettiğini bilmese şek ile yakîn zâil olmayacağından ve hâdisenin akreb-i zamâna izâfesi asıl olmakla hilâf-ı delîl bulunmadıkça en sonra bozmuş olduğu abdestten sonra kılmış olduğu namâzları iʿâde eder ve eğer görmüş olduğu necâset menî ise en sonraki cimâʿ veya uykudan sonra kıldığı namâzların iʿâdeleri lâzım gelir. Mer'î menî olduğuna göre İmâm-ı Aʿzam hazretleriyle İmâm Muhammed hazretlerine göre lüzûm-i gusülde **[430]** niyyetin hurûcunda şehvete mukârenet şart olmadığından, her ne kadar ihtilâmı tezekkür eylemese dahi gusül lâzımdır. Ebû Yûsuf'a göre şehvete mukârenet şart olmakla tezekkür edilmedikçe gusül îcâb eylemez.

Bu vechile hükm-i mes'elenin esâsı ﴿خُلِقَ مِن مَاءٍ دَافِقٍ يَخْرُجُ مِن بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ﴾[1] muktezâsınca hurûc-i menî ile guslün vücûbunda bi'l-ittifâk menînin sulb-i ricâl ve terâib-i nisâ, göğüs tahtlarıdan infisâl edip ayrılır iken şehvete mukârenet şart olduğu gibi Ebû Yûsuf hazretlerine göre hârice hurûcunda dahi şehvete mukârenet şart olup İmâmeyn hazerâtına göre şart değildir.

Binâenaleyh, rü'yet veya ihtilâmla bi'ş-şehve menî mahallinden infisâl eylemişken imsâk edip de şehvetin sükûnundan sonra hurûc etmekle Ebû Yûsuf'a göre gusül îcâb eylemez ise de İmâmeyn hazerâtına göre hârice hurûcunda şehvet şart olmadığından behemehâl gusül îcâb edeceğinden beyân olunduğu vechile her ne kadar ihtilâmı tezekkür eyelemese bile menîyi rü'yetle gusül îcâb eder.

Semere-i Hilâf

832. Mes'ele: *Mustasfâ*'nın beyânına göre misâfir olduğu hâne sâhibinin ehline hiyânet töhmetinden havf veya hayâ edilir veya şiddet-i burûdet

1 "O, atılan bir sudan yaratıldı. O su, bel ve göğüs kafesi arasından çıkar." Târık, 86/6-7.

emsâli bir özür bulunursa Ebû Yûsuf'un kavliyle ve hâl-i saʿy ve selâmette İmâmeyn hazerâtının kavilleriyle amel olunur. Ammâ menî harice çıkmadıkça bi'l-ittifâk gusül îcâb eylemez. Zîrâ kable'l-hurûc bâtın hükmünde olup bâtında bulunan menî ise dâhil-i yedinde bulunan necâset gibi nazar-ı şerʿde muʿteber değildir. وفي البدائع: «يعيد من آخر ما احتلم» *Bedâîʿ*in beyânına göre sûret-i mezkûrede en sonraki ihtilâmından sonra kılmış olduğu namâzların iʿâdesi lâzım gelir. **[431]**

وقيل: في البول يعتبر من آخر ما بال، وفي الدم من آخر ما رعف.

833. Mes'ele: Görmüş olduğu necâset bevl ise en sonraki tebevvülünden ve kan ise en sonraki burun kanamasından sonraki kılınan namâzların iʿâdeleri lâzım gelir denilmiş.

ولو فتق جبته فوجد فيها فأرة ميتة، ولم يعلم متى دخلت فيها، فإن لم يكن لها ثقب يعيد الصلاة مذ يوم وضع القطن فيها، وإن كان فيها ثقب يعيدها مذ ثلاثة أيام.

834. Mes'ele: Cübbe veya hırkasını yırtıp da arasından fare meytesi çıkıp ne zamân girdiği maʿlûm olmasa, eğer fare girecek delik bulunur ise hilâfına delîl bulunmadıkça hâdisenin akreb-i zamânına nisbet ve izâfesi asıl olmakla üç günlük namâzları iʿâdeleri lâzım olup fare girecek delik bulunmaz ise akreb-i zamânına nisbet ve izâfenin hilâfına delîl olmakla pamuk konduğu, yaʿnî ibtidâen giydiği zamândan beri onunla kıldığı namâzları iʿâde lâzım gelir.

وقد عمل الشيخان بهذه القاعدة، فحكما بنجاسة البئر إذا وجدت فيها فأرة ميتة من وقت العلم بها من غير إعادة شيء؛ لأن وقوعها حادث، فيضاف إلى أقرب أوقاته وخالف الإمام الأعظم رحمه الله تعالى، فاستحسن إعادة صلاة ثلاثة أيام إن كانت منتفخة أو منفسخة، وإلا مذ يوم وليلة عملًا بالسبب الظاهر دون الموهوم احتياطًا، كالمجروح إذا لم يزل صاحب فراش حتى مات يحال به على الجرح.

835. Mes'ele: "Şek ile yakîn zâil olmaz." kâidesinin beyânında 796. mes'elede beyân olunduğu üzere İmâmeyn hazerâtı hâdisenin akreb-i zamânına izâfesinin asıl olması kâidesiyle amel ederek **[432]** içinde fare meytesi bulunan suyun vakt-i ilimden iʿtibâren necis olmasına kâil olarak ondan akdem alınan abdest ve edilen gusüllerin sıhhatlerine binâen onlar

ile kılınan namâzların adem-i iʿâdelerine kâil olmuşlardır. Zîrâ farenin suya vukûʿu emr-i hâdis olmakla akreb-i zamân olan bulunduğu vakte izâfesi asıl olup hilâfına delîl olmadıkça asıl ile amel de asıldır, demişler ise de beyân olunduğu vechile hâdisenin akreb-i zamânına izâfesinin asâleti hilâfına delîlin adem-i kıyâmıyla mukayyed olunduğundan İmâm-ı Aʿzam hazretleri fâre-i mezkûrenin müntefiha veya mütefessiha olması akreb-i zamânına izâfesinin hilâfına delîl olmakla, İmâmeynin beyânlarına muhâlif olarak üç günlük namâzın iʿâdesini istihsân buyurup fare müntefiha veya mütefessiha değil ise bâb-ı ibâdâtta ihtiyâta riʿâyet evlâ olmakla, mecrûh vefâtına kadar sâhib-i özür olsa sebeb-i mevti yarası addolunduğu gibi ihtiyâten hayvân-ı demevînin meyte olarak suda bulunmaları gibi sebeb-i zâhir ile amel ederek bir günlük namâzları iʿâdesine kâil olmuştur.

İmâmeyn hazerâtının, "Hâricde telef olup da bulunduğu hâl üzere suya düşmesi muhtemeldir." demeleri emr-i mevhûm olmakla şâyân-ı ihtimâm değildir.

Zeylaʿî'den naklen *Tevfîku'l-İlâh*'ın beyânına göre hükm-i mes'elede Ebû Yûsuf da İmâm-ı Aʿzam hazretleriyle birlikte iken bir kuşun fare laşesini kuyuya ilkâ ettiğini gördükten sonra İmâm Muhammed kavline rucûʿla onunla ittifâk eylemiş. Şeyhayn, Hazret-i İmâmla Ebû Yûsuf'un unvânı olmakla musannif-i allâmenin ifâdesi cây-ı mülâhazadır.

ومنها: لو كان في يد رجل عبد، فقال رجل: فقأت عينه وهو في ملك البائع، وقال المشتري: فقأته وهو في ملكي. فالقول: للمشتري. فيأخذ أرشه.

836. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûreden biri de bir adamın yedinde bulunan kölenin gözünü çıkarıp da "Satanın mülkünde iken çıkardım." deyip alan müşterî de "Benim mülkümde iken çıkardın." diye **[433]** ihtilâf etseler hâdisenin akreb-i zamânına izâfesi asıl olmakla söz müşterînin olarak erşini müşterî alır.

Talâk-ı Fârda İhtilâf

ومنها: ادعت أن زوجها أبانها في المرض، وصار فارًّا فترث، وقالت الورثة: أبانها في صحته، فلا ترث. كان القول: قولها، فترث.

837. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûreden biri dahi mutallaka kendisi râzı olmadığı hâlde zevci kendisini maraz-ı mevtinde boşayarak iddet zarfında vefâtıyla fârr bi't-talâk olduğundan vârise olduğunu iddiʿâ edip, verese de hâl-i sıhhatinde boşayarak fârr bi't-talâk olmadığını iddiʿâ ile ihtilâf etseler hâdisenin akreb-i zamâna izâfesi asıl olmakla söz, mezbûrenin olarak vârise olur.

Talâk-ı Marîz-Talâk-ı Fâr

838. Mes'ele: Esahh kavlde hâric-i dârda tesviye-i mesâlihden âciz olacak derece maraz-ı mevtinde veya kısâs veya başka vechile iʿdâm için meydân-ı siyâsete çıkarılmak veya meselâ, içinde bulunduğu gemi parçalanıp bir tahta üzerinde kalmak gibi teberruʿâtı ancak sülüs-i mâlından sahîh olacak derece helâkı gâlib olan kimsenin şu hâllerde kendi ihtiyârıyla zevcesinin rızâsı olmayarak bâinen boşamasıdır ki zevce-i mezkûrenin iddeti münkaziye olmadan kesb-i sıhhat ve selâmet etmeyerek her ne kadar başka sebebden vefât etse dahi mezbûre vakt-i talâktan vakt-i vefâta kadar verâsete ehil ise vârise olur ise de kendi ihtiyârıyla boşamayıp da belki başkasının cebr ve ikrâh-ı muʿteberiyle veya mezbûrenin rızâsıyla veya zevci hâlât-ı mezkûreden kesb-i selâmetle halâsından sonra boşayıp da iddet zarfında iken vefât ederse vârise olmaz. Ammâ mezbûre rızâya icbâr edilerek boşanır veya zevcin oğlu kendisini cebren vat' **[434]** ederek hurmet-i sıhriyyetle mufârakat ederse zevcenin ismetine binâen yine vârise olur.

839. Mes'ele: Hâlât-ı mezkûre zarfında mutallaka-i mezbûre kable'l-iddet vefât eylese zevci tatlîkle kendi hakkını ıskât ettiğinden mezbûreye vâris olamaz ise de talâk-ı ricʿîyle boşayıp da iddeti münkaziye olmadıkça milk-i nikâhın bekâsına binâen talâk, gerek hâl-i marazda ve gerekse hâl-i sıhhat ve selâmette ve gerek mezbûrenin rızâsıyla veya bilâ-rıza vâkiʿ olsun iddet zarfında vat'ı helâl olup yekdiğerine vâris olurlar. Zîrâ ricʿatle nikâhın edâsı adem-i firâra delîldir. Vakt-i vefâtta verâsete ehliyyetleri kâfîdir. Hükm-i mezkûrde talâk-ı bâin ricʿînin hilâfınadır.

840. Mes'ele: Zevc, zevcin hâl-i marazında talâk-ı ricʿî taleb edip de bâinen talâk-ı vâhid taleb edip de hürre ise üç, câriye ise iki talâkla boşayıp da iddet zarfında zevc vefât ederse delîl-i mezkûre binâen fâr bi't-talâk olup mezbûre yine vârise olur.

841. Mes'ele: Zevce hâl-i marazında hıyâr-ı bulûğ veya hıyâr-ı ıtkla nefsini ihtiyâr ederek boşanır veya zevcinin başka karısından oğlunu şehvetle takbîl gibi hurmet-i musâhara îcâb ederek mufârakata sebeb zevce tarafından olup da iddet zarfında vefât etse mufârakat-ı mezkûre fesih olarak mezbûre fârre bi't-talâk olduğundan zevc kendisine vâris olur ise de mufârakat sebeb-i zevcin mecbûb veya innîn olması veya liân olursa sebeb-i firkat zevc tarafından olmakla fâr bi't-talâk olarak mezheb-i muhtâr üzere mezbûreye vâris olamaz.

Kâide-i Mezkûreden Hâric Olan Mesâil

وخرج عن هذا الأصل مسألة الكنز من مسائل شتى من القضاء: وإن مات ذمي، فقالت زوجته: أسلمت بعد موته. وقالت الورثة: أسلمت قبل موته. فالقول: لهم. مع أن الأصل المذكور يقتضي أن يكون لها، وبه قال زفر. وإنما خرجوا عن هذه القاعدة فيها؛ لأجل تحكيم الحال، وهو: أن سبب الحرمان ثابت في الحال فيثبت فيما مضى.

842. Mes'ele: **[435]** *Kenz*'in kitâb-ı kazâsının mesâil-i şettâsında beyân olunan ber-vech-i âtî bir mes'ele hâdisenin akreb-i zamânına izâfesi aslından müstesnâ olarak hâricedir ki mes'ele-i mezkûrede bir zimmî vefât edip zevcesi "Onun vefâtından sonra müslümân oldum, vefâtından akdem onun diniyle mütedeyyin bulunduğumdan vârisim." diye iddi'â edip de verese "Kable'l-vefât müslümân oldun, ihtilâf-ı dîn irse mâni'dir." diyerek def' ile ihtilâf etseler, her ne kadar hâdisenin akreb-i zamânına izâfesinin asıl olmasına nazaran İmâm Züfer'in dediği gibi söz, mezbûrenin olarak vârise olması lâzım gelir ise de إبقاء ما كان على ما كان muktezâsınca fi'l-hâl hirmân-ı irse sebeb olan ihtilâf-ı dînin sübûtuyla zamân-ı mâzîde dahi sübûtuna istidlâl ederek tahkîm-i hâl tarîkiyle mezbûrenin verâset iddi'âsı def' olup 738. mes'elede beyân olunduğu ve 949. mes'elede beyân olunacağı üzere tahkîmü'l-hâl inde'l-ba'z istishâbın kısmı olup istishâb ise inde'l-Hanefî her ne kadar huccet-i mülzime değil ise de huccet-i dâfi'a olmakla söz, veresenin olması tercîh olunmuştur.

843. Mes'ele: *Hamevî*'nin beyânına göre zevcin zimmî ve zevcenin müslim olması kayd-ı ihtirâzı olmayıp 845. mes'elede beyân olunacağı üzere zevc, müslim olarak vefât edip de zimmî olan zevcesi "Kable'l-vefât müslümân olduğumdan ittihâd-ı dîne binâen vâriseyim." diye iddi'â edip verese

"Baʿde'l-vefât müslümân oldun, vakt-i vefâtta ihtilâf-ı dîne binâen verâsete ehil değil idin." diyerek defʿ eyleseler hükm-i mes'ele evvelkinin aynı olarak adem-i verâsetle söz, veresenin olur. Zîrâ asl-ı mes'ele baʿde'l-vefât hirmân-ı irse sebeb olan ihtilâf-ı dînin sübûtuna binâen tahkîmü'l-hâl tarîkiyle kable'l-vefât dahi sübûtuyla hükümdür. **[436]** Bu ise her iki sûrette cârîdir.

İmdi zimmînin zevcesi "Vefâtından sonra müslümân oldum." iddiʿâsında bulunup verese ise "Kable'l-vefât müslümân oldun." diyerek ihtilâf olundukda hâdisenin akreb-i zamânına izâfesinin muktezâsı verâsetle söz mezbûrenin olması ve tahkîm-i hâl tarîkiyle إبقاء ما كان على ما كان kâidesinin muktezâsı ise adem-i verâsetle söz, veresenin olması olup muktezâ-yı kâideler yekdiğerine muʿârız olmakla tahkîmu'l-hâl tarîkiyle ameli akreb-i zamânına izâfe aslıyla amel üzere tercîhe sebeb, kable'l-mevt İslâm olduğuna göre ihtilâf-ı dîne binâen adem-i istihkâkda mezbûre ile verese müttefik olup mezbûre baʿde'l-İslâm istihkâk iddiʿâ ediyor. Bu ise ancak ikâme-i burhânla isbât-ı müddeʿâ edilmedikçe sıfât-ı ârızadan olarak adem-i sübûtu asıl olmakla söz vereseye intikâl eylemesidir. Binâenaleyh mes'ele-i metinde mezbûre bi'l-beyyine baʿde'l-vefât İslâm olduğunu, zevce-i müslim kable'l-vefât İslâm olduğunu isbât ederse hâdisenin akreb-i zamânına izâfesine binâen söz kendisinin olarak vârise olacağı beyândan müstağnîdir.

İkrârda İhtilâfın Hükmü

ومما فرعته على الأصل ما في اليتيمة وغيرها: ولو أقر الوارث، ثم مات، فقال المقر له: أقر في الصحة، وقالت الورثة: في مرضه. فالقول: قول الورثة. والبينة: بينة المقر له. وإن لم يقم بينته وأراد استحلافهم فله ذلك، انتهى.

844. Mes'ele: Hâdisenin akreb-i zamânına izâfesinin asâleti üzerine tefriʿ ettiğim mes'eleden biri de *Yetîme* veya *Tetimme* ve başkalarında zikr olunan mes'eledir ki 831. mes'elede beyân olunduğu üzere hâdis olan bir şeyin sebeb veya zamân-ı vukûʿunda ihtilâf olundukda bi'l-beyyine zamân-ı baʿîd veya sebeb-i baʿîde nisbet ve izâfesi isbât olunmadıkça akreb-i zamâna **[437]** ve sebebe izâfesi asıl olmakla 3228. mes'elede beyân olunacağı üzere müteveffâdan sâdır olan ikrâr hâdisesinin zamân-ı vukûʿunda mukarrun leh ile diğer verese beyninde ihtilâf olundukda ikrârın zamân-ı baʿîdi bulunan hâl-i sıhhatine nisbet ve izâfesi bi'l-beyyine isbât olunmadıkça akreb-i zamânı

olan maraz-ı mevt zamânına nisbet ve izâfesi asıl olduğundan bir kimse vereseden birine bir şey ikrâr edip baʿdehu vefât ettikde mukarrun leh vakt-i sıhhatinde ikrâr ettiğini, verese maraz-ı mevtinde ikrâr ettiğini bi'l-iddiʿâ ihtilâf etseler, mukarrun leh bi'l-beyyine vakt-i sıhhatinde ikrârını isbât etmedikçe akreb-i zamânı bulunan maraz-ı mevtine izâfe ile yemînleriyle söz, veresenin olur. Zîrâ hâl-i sıhhat gibi vakt-i baʿîde nisbet ve izâfe, hilâf-ı asıl olarak isbât-ı beyyineye mütevakkıf olmakla beyyine mukarrun lehe lâzımdır. İsbât etmeyip de vereseye yemîn teklîf ederse bu da câizdir.

Ferʿ

ومما فرعته على هذا الأصل قولهم: لو مات مسلم وتحته نصرانية، فجاءت مسلمة بعد موته، فقالت: أسلمت قبل موته، وقالت الورثة: أسلمت بعد موته. فالقول: لهم. كما ذكره الزيلعي في مسائل شتى.

845. Mes'ele: *Hamevî*'den naklen 843. mes'elede beyân olunduğu üzere asl-ı mezkûr üzerine tefrîʿ olunan mes'eleden biri de *Zeylaʿî*'nin mesâil-i şettâsında beyân ettiği vechile zevce-i zimmiyyenin zevci olan müslim vefât edip baʿdehu menkûhası "Ben zevcemin vefâtından akdem hâl-i hayâtında müslümân olarak ittihâd-ı dînime binâen vâriseyim." deyip de verese "Baʿde'l-vefât müslümân olup hîn-i vefâtında ihtilâf-ı dîne binâen verâsete ehil değilsin" diyerek reddeyleseler hükm-i kâide muktezâsınca mezbûre, bi'l-beyyine zevcenin vefâtından akdem müslümân olduğunu isbât etmedikçe İslâm **[438]** olması hâdisesini akreb-i zamân olan mâ baʿde mevte izâfe asıl olmakla adem-i verâsetle söz veresenindir. Mezbûrenin maksadı istihkâk-ı verâseti isbât olmakla hâl-i hâzırı tahkîm kılarak mezbûrenin fi'l-hâl İslâm olmasıyla kable'l-vefât dahi İslâm olunduğuna hükm olunamaz. Zîrâ 843. mes'elede işâret olunduğu üzere tahkîm-i hâl inde'l-Hanefî huccet-i müsbite olmayıp huccet-i dâfiʿadır.

ومما خرج عن هذا الأصل: لو قال القاضي بعد عزله لرجل: «أخذتُ منك ألفًا ودفعتها إلى زيد قضيتُ بها عليك»، فقال الرجل: «أخذتَه ظلمًا بعد العزل». فالصحيح أن القول: للقاضي، مع أن الفعل حادث، فكان ينبغي أن يضاف إلى أقرب أوقاته وهو وقت العزل. وبه قال البعض واختاره السرخسي لكن المعتمد الأوّل؛ لأن القاضي أسنده إلى حالة منافية للضمان، وكذلك إذا زعم المأخوذ منه أنه فعله قبل تقليد القضاء.

846. Mes'ele: Asl-ı mezkûrden hâric olan mesâilden biri de bir kimse kâdîya baʿde'l-azl bi-gayr-i hakkin "Benden bin kuruş aldın." diye iddiʿâ edip kâdî da "Ben onu hîn-i kazâmda baʿde'l-murâfaʿa ve'l-hüküm hasbe'ş-şerʿ olup müstahikkı bulunan hasmına verdim." diye cevâb verdikde ol kimse "Azlini baʿde'l-ilm zulmen aldın." diyerek ihtilâf etseler, her ne kadar hâdisenin akreb-i zamâna izâfesinin asâleti ahz hâdisesinin akreb-i zamân olan mâ baʿde azle nisbet ve izâfesiyle söz, ol kimsenin olmasını iktizâ ederse de lâkin mukırr ikrârını kazâ gibi damâna münâfî olan hâle isnâd ederse damândan berîdir kâidesine tevfîkan sahîh olan bilâ-yemîn söz hâkimin olmasıdır. Hâlbuki ahz fiili hâdis olmakla **[439]** kâide-i mezkûre muktezâsınca akreb-i zamân olan vakt-i azle izâfe ile söz, ol kimsenin olmak îcâb ederdi. Hattâ bazı fukahâ bu asıl ile hükmedip İmâm Serahsî de bu vechile hükmü ihtiyâr eylemiş. Binâenaleyh hâkim-i mezkûr vakt-i azlinde almış olduğundan me'hûzu damân îcâb eder ise de velâkin kâdî hükm-i mezkûru zamân-ı kazâ gibi damâna münâfî hâle isnâd eylemekle sahîh ve muʿteber olan kâide-i mezkûreye tevfîkan ihkâk-ı hakla söz hâkimin olmasıdır.

847. Mes'ele: kâdî, "Ben ol parayı zamân-ı kazâmda alıp hasmına verdim." diyerek recül-i mezkûr "Zamân-ı kazânda almadın, belki kazâya taʿyîninden evvel aldın." demiş olsa söz yine kâdînın olurdu. Yaʿnî kazâ gibi damâna münâfî bir hâle isnâd ettiğinden söz, kâdînın olup damân îcâb etmez, deniyor ise de hâdisenin akreb-i zamânı, zamân-ı kazâ olup kâdî ise hâdiseyi ol zamâna muzâf kılmakla söz kâdînın olmasını îcâb edeceğinden asl-ı mezkûrden hâric olmaz. Belki onun ferʿlerinden olur.

وخرج أيضًا عنه ما لو قال العبد لغيره بعد العتق: «قطعت يدك وأنا عبد»، وقال المقَرّ له : «بل قطعتها وأنت حر». كان القول: للعبد.

848. Mes'ele: Asl-ı mezkûrden hâric olan mesâilden biri dahi baʿde'l-ıtk bir köle başkasına "Senin elini köle iken kestim." diyerek hâl-i rıkkıyyette katʿ-ı yedi ikrâr edip mukarrun leh de "Baʿde'l-ıtk kestin, diyet sana lâzım." diyerek ihtilâf etseler her ne kadar katʿ-ı yed hâdisesi akreb-i zamânı olan hâl-i ıtka izâfesi asıl ise de katʿ-ı yed fiilini damâna münâfî olan rıkkıyyet hâline isnâd ettiğinden damânı münkir olmakla **[440]** söz kölenindir.

وكذا لو قال المولى لعبده قد أعتقه: «أخذت منك غلة كل شهر خمسة دراهم وأنت عبد»، فقال المعتَق: «أخذتها بعد العتق. كان القول: قول المولى.

849. Mes'ele: Hâdisenin akreb-i zamânına izâfesi asıl olması kâidesinden hâric olan mesâilden biri dahi âzâd etmiş olduğu kölesine "Her ayın gallesini beş dirhem olarak sen köle iken aldım." العبد وما يملكه كان لمالكه muktezâsınca "Almış olduğum galle benim mülkümdür." diyerek aldığını ikrâr ve mülkü olduğunu iddiʿâ edip köle de "Baʿde'l-ıtk ben hür iken aldığın cihetle iʿâdesi lâzım gelir." diyerek efendisi kable'-ıtk ve köle baʿde'l-ıtka nisbet ve izâfe ile ihtilâf etseler, hâdisenin akreb-i zamânına izâfesinin asâleti, söz kölenin olmasını iktizâ eder ise de efendisi ahz-ı galleyi العبد وما يملكه كان لمالكه muktezâsınca zamâna münâfî olan rıkkıyyet hâline isnâd ettiğinden söz efendisinindir. Zîrâ 846. mes'elede beyân olunduğu üzere "Mukır ikrârını kazâ ve rıkkıyyet gibi damâna münâfî bir hâle nisbet ederse damândan berîdir." kâidesi muktezâsınca ahz-ı galleyi ikrârın kayd-ı rıkkıyyet gibi damâna münâfî hâle nisbeti ile damândan berî olur.

Vekâlette Hükmü

وكذا الوكيل بالبيع إذا قال: بعت وسلمت قبل العزل، وقال الموكل: بعد العزل. كان القول: للوكيل. إن كان المبيع مستهلكًا وإن كان قائمًا، فالقول: قول الموكل.

850. Mes'ele: Beyʿe vekîl, "Mebîʿi baʿde'l-beyʿ azlime vâkıf olmadan hasbe'l-vekâle satıp müşterîye teslîm ettim." deyip müvekkil "Baʿde'l-azl satıp teslîm ile istihlâk ettiğinden dâmin olacaksın." diyerek bilâ-beyyine vakt-i beyʿ ve teslîmde ihtilâf etseler, hâdisenin akreb-i zamâna **[442]** "Hürriyyetimde kestin, diyetini taleb hakkım vardır." diyerek ihtilâf etseler katʿ-ı yed hâdisesini akreb-i zamân olan vakt-i hürriyyete nisbet ve izâfe asıl olmakla söz mezbûrenin olup zamân-ı baʿîd olan vakt-i rıkkıyyete izâfesi hilâf-ı asıl olmakla efendisi bi'l-beyyine isbâta muhtâcdır.

İmâm-ı Aʿzam hazretleriyle Ebû Yûsuf hazretlerine göre mezbûreden almış olduğu her şeyde hükm-i mes'ele böyledir ki sâhib-i *Nihâye* şehâdet bahsinin kubeylinde zikr eylemiştir.

852. Mes'ele: Hâdisenin akreb-i zamâna izâfesi asıldır kâidesine muvâfık olan işbu câriye mes'elesiyle mukırrın ikrârını kazâ, vekâlet ve rıkkıyyet gibi damâna münâfî hâlâta isnâdı damâna münâfîdir kâidesi üzerine binâ kılınan mesâil-i erbaʿa beynini tefrîk için mesâil-i mezkûre nazar-ı dakîka muhtâcdır, deyip *Zeylaʿî* fark-ı mezkûru beyân makâmında câriye mes'elesinde mevlâ câriyenin elini kesip kölenin malını aldığını baʿde'l-ikrâr kable'l-ıtka nisbetle temlîk iddiʿâ ettiğinden ikrârında tasdîk olunup daʿvâ-yı

temellükte tasdîk olunmaz. Nitekim bir kimseye hitâben "Taʿâmını senin izninle yedim." deyip de ol kimse izni inkâr etse mukırr ikrârıyla muâheze olunacağından yemiş olduğu taʿâmı dâmin olarak ekli ikrârında tasdîk olunduğu hâlde daʿvâ-yı izinde tasdîk olunmadığı gibi mezkûr efendi de abdin gallesini ahzını ve câriyenin elini kestiğini ikrârında tasdîk olunup "Kable'l-ıtkdı" diyerek damâna münâfî olan vakt-i rıkkıyyete izâfe ile temellük daʿvâsında tasdîk olunmaz.

وفي المجمع من الإقرار: ولو أقر حربي أسلم بأخذ المال قبل الإسلام أو بإتلاف خمر بعده أو مسلم بمال حربي في دار الحرب أو بقطع يد معتقه قبل العتق فكذبوه في الإسناد أفتي بعدم الضمان في الكل، انتهى. وقالا يضمن.

853. Mes'ele: [443] *Mecmaʿ*ın kitâb-ı ikrârda beyânına göre müslümân olan bir harbî, kable'l-İslâm bir malı dâr-ı harbde alıp dâr-ı İslâm'da ihrâz ettiğini veyâhûd baʿde'l-İslâm müslümân olan kimse gayr-i müslimin şarabını itlâf ettiğini ikrâr eylese, veyâhûd bir müslim dâr-ı harbde bir harbînin malını aldığını ve kable'l-ıtk muʿtikının elini kestiğini ikrâr edip de bu mukırrleri kable'l-İslâm ve kable'l-iʿtâk ve dâr-ı harbe isnâdlarında tekzîb etseler, cümlesinde ikrârını damâna münâfî hâle isnâdına binâen İmâm Muhammed'in adem-i damânla kavliyle fetvâ verilir. Hâlbuki hâdisenin akreb-i zamâna izâfesinin asâletinin muktezâsı baʿde'l-İslâm itlâftan mâʿadâsında mukırr-i mezkûr ikrârında kâzib olarak Şeyhayn hazerâtının dedikleri gibi damânın lüzûmudur.

ومما فرع عليه: لو اشترى عبدًا ثم ظهر أنه كان مريضًا ومات عند المشتري، فإنه لا يرجع بالثمن؛ لأن المرض يتزايد، فيحصل الموت بالزائد فلا يضاف إلى السابق، لكن يرجع بنقصان العيب، كما ذكره الزيلعي.

854. Mes'ele: Hâdisenin akreb-i zamâna izâfesinin asıl olması kâidesi üzerine tefrîʿ olunan mes'eleden biri dahî, bir köle satın alıp da baʿdehu marîz olduğu zâhir olarak müşterî yedinde vefât eylese müşterî semenini istirdâd için satana mürâcaʿat edemez. Zîrâ maraz mütezâyid olup hâdisenin akreb-i zamâna izâfesinin asıl olmasına binâen mevte sebeb, baʿde'l-iştirâ ârız olan maraz-ı mütezâyid olup ikâme-i burhânla isbât olunmadıkça kable'-iştirâ mevcûd olan maraz-ı sâbıka nisbet ve izâfe olunamaz. Velâkin *Zeylaʿî*'nin dediği gibi noksân-ı aybla mürâcaʿat edebilir. **[445]**

وليس من فروعها: ما إذا تزوج أمة ثم اشتراها ثم ولدت ولدًا يحتمل أن يكون حادثًا بعد الشراء أو قبله، فإنه لا شك عندنا في كونها أم ولد، لا من جهة أنه حادث أضيف إلى أقرب أوقاته؛ لأنها لو ولدت قبل الشراء ثم ملكها، فتصير أم ولده عندنا.

855. Mes'ele: Bir câriyeyi baʿde't-tezevvüc satın alıp da baʿdehu doğursa hâdisenin akreb-i zamâna izâfesi fürûʿundan olamaz. Zîrâ haml-i veledin husûlü baʿde'ş-şirâya muhtemil olduğu gibi kable'ş-şirâ ve baʿde't-tezevvüc husûlde muhtemil olmakla şek ile katʿiyyen akreb-i zamân olan mâ baʿde şirâya nisbet olunamaz. Binâenaleyh her ne kadar inde'l-Hanefî mezbûrenin veled-i üm olduğunda şek yok ise de bu adem-i şek hâdise-i vilâdenin akreb-i zamân olan mâ baʿde şirâya nisbet ve izâfesi cihetinden değildir. Zîrâ kable'l-iştirâ doğurup da baʿdehu temellük eylese dahi inde'l-Hanefî yine ümm-i veled olur. Zîrâ hasbe'l-firâş veled-i mezkûrun nesebi kendisine sâbit olmakla bi'l-iktizâ ümmiyyet-i veled sâbit olur. Zîrâ ümm-i veled olmaya sebeb olan cüz'iyyet-i veled her ikisine mensûb olarak sâbitedir.

القاعدة: هل الأصل في الأشياء الإباحة حتى يدل الدليل على عدم الإباحة؟

وهو مذهب الشافعي أو التحريم حتى يدل الدليل على الإباحة ونسبه الشافعية إلى أبي حنيفة. وفي البديع: المختار أن لا حكم للأفعال قبل الشرع، والحكم عندنا وإن كان أزليًا فالمراد به هنا عدم تعلّقه بالفعل قبل الشرع، فانتفى التعلق لعدم فائدته، انتهى.

856. Mes'ele: ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا﴾[1] muktezâsınca adem-i ibâhasına bir delîl-i şerʿî delâlet edip kâim olana kadar İmâm Şâfiʿî hazretlerinin buyurdukları gibi, "Eşyâda asıl olan ibâha mı veyâhûd ibâhasına delîl delâlet edip kâim olana kadar eimme-i Şâfiʿiyye tarafından Ebû Hanîfe hazretlerine nisbet olunduğu gibi tahrîm mi?" ihtilâf olunarak tahkîki muhtâc-ı îzâh **[446]** olup mükellefden sâdır olan efʿâl, ya ihtiyârî veya ızdırârî olup efʿâl-i ızdırârî ﴿لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ muktezâsı mevzûʿ-i bahisten hâric olup efʿâl-i ihtiyâriyye dahi iki kısım olup biri eymân ve sirkat gibi şerʿin vurûdundan akdem hüsün ve kubhunu aklın takdîr ve taʿyîni kâbil olan efʿâl, diğeri kâbil olmayandır.

1 "Yeryüzünde ne varsa tamamını sizin için yaratan O'dur." Bakara, 2/29.

Kısm-ı evvel vâcib, mendûb, mahzûr, mekrûh, mubâh olarak beş kısımdır. Çünkü bir fiilin ityân veya terki gibi ya mefsedeyi veya bir maslahat ve menfaʿati müştemil olup veya hiçbirini müfîd değildir. Ve eğer meselâ; sirkat gibi bir fiilin ityân ve eczâsı bir mefsede ve mazarratı müştemil olursa ityânı harâm, terki vâcib olup adâlet gibi bir maslahat ve fâideyi müştemil ise ityânı mendûb, terki mekrûh olur. Gerek mefsede ve mazarrat ve gerek menfaʿat ve maslahattan hiçbir şeyi müştemil değilse ityân ve terki müsâvî olmakla ol fiil mubâhtır. Bu kısım bu vechile müttefakun aleyh olmakla mevzû-i bahisten bu da hâricdir.

Me'kûlât ve meşrûbât emsâli mubâh olan bir şey ekl veya şürb gibi menʿ ve müsâʿade ile şerʿin vürûdundan akdem hüsün ve kubuhlarını aklın taʿyîn ve takdîr edemeyeceği efʿâl hakkında ihtilâf olunup musannifin bu makâmda beyânına göre ﴿خَلَقَ لَكُم مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا﴾ muktezâsınca eimme-i Şâfiʿiyye delîl-i hurmetin vürûduna kadar asıl olan ibâha olmasına kâil olup ﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا﴾[1] nazm-ı celîli de zâhiri üzere hükm-i mezkûru te'yîd eder. Zîrâ meselâ, bir kimsenin duvarının gölgesinde gölgelenmek gibi mâlikine hiçbir gün mazarrat tasavvur olunmayan tasarruftan ibâret olarak sâhibi hakkında ne câlib-i nefʿ ve ne de sâlib-i menʿ olmakla ibâhası mukteză-yı akıl ve hikmettir. Zîrâ Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn defʿ için me'kûlât ve meşrûbâttan kendileriyle intifâʿ ve telezzüz olunan şeyleri de halk ve îcâdla onlar ile intifâʿ ve telezzüzü celbe dâʿî olan şehvete mukârin kılıp baʿdehu ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُم مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا﴾ müsâʿade-i âmmesiyle mevâniʿi izâle ile simât-ı ihsânını bast ederek ebvâb-ı istifâdeyi küşâde buyurması menʿin vürûduna kadar onlar ile intifâʿ ve telezzüzden ibâhasını **[447]** iktizâ edeceği cây-ı tereddüd olması gerektir.

857. Mes'ele: *Bedâiʿ*'in beyânına göre muhtâr olan menʿ veya ibâha ile vürûd-i şerʿe kadar eşyâda asıl olan tevakkuf olup hiçbir fiil için ibâha veya tahrîmle hükm olunmaz. Zîrâ ibâha veya tahrîmle hükmün tarîk-i sübûtu ya delîl-i naklî veya delîl-i aklîye münhasır olup bu bâbda ise her ikisi de mefkûddur. Zîrâ kelâm, vurûd-i şerʿden akdem hüsün ve kubuhün ve mazarrat ve menfaʿatin akıl için takdîr ve taʿyîni kâbil olmayan efʿâl-i ibâd hakkındadır. Her ne kadar inde'l-Hanefî nefs-i hüküm kable'ş-şurûʿ ilm-i İlâhî'de

---

1 "Biz, bir peygamber göndermedikçe (hiçbir kavme) azap edici değiliz." İsrâ, 17/15.

sâbit olarak ezelî ise de lâkin ibâha veya tahrîmle ef'âl-i ibâda teʿalluk-i tencîzîsi ezelî değildir. Zîrâ bu makâmda hükmün ezeliyetinden maksad ibâha veya tahrîmle vurûd-ı şerʿden akdem fiile adem-i taʿlîktir. Adem-i fâidesine binâen teʿalluk ya fâide-i edâ için olup bu ise şerʿin vurûdundan akdem kâbil değildir. Zîrâ edâ, emir ile vâcibi vakti içinde ityândan ibâret olmakla îcâbla emrin vurûduna mütevakkıftır. Veya me'mûrun bihi terk ve menhiyyun anhı ityân üzerine terettüb-i ikâb fâidesi için teʿalluk edecek kable'l-vurûd emir ile me'mûrun bih ve nehiy ile menhiyyun anh bulunmayacağı gibi ﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا﴾ muktezâsı üzere nehiy de mefkûd olmakla vurûd-ı şerʿden akdem teʿalluk-i hüküm tasavvur olunamaz.

وفي شرح المنار للمصنف: الأشياء في الأصل على الإباحة عند بعض الحنفية، ومنهم: الكرخي. وقال بعض أصحاب الحديث: الأصل فيها الحظر. وقال أصحابنا: الأصل فيها التوقف، بمعنى أنه لا بد لها من حكم. لكنا لم نقف عليه بالعقل، انتهى. وفي الهداية من فصل الحداد: إن الإباحة أصل، انتهى. ويظهر أثر هذا الاختلاف في المسكوت عنه، ويتخرج عليها ما أشكل حاله:

858. Mes'ele: [448] Musannif *Menâr*'ın kendi şerhinde beyânına göre bazı Hanefî indinde "eşyâda asıl olan ibâha" olup İmâm Kerhî de bu hükme kâil olanlardandır. Allâme Kâsım İbn Kutluboğa'nın bazı taʿlîkâtından naklen Hamevî'nin beyânına göre cumhûr-i Hanefî indinde muhtâr olan da eşyâda asıl olanın ibâhası ise de Fahru'l-İslâm, ibâhanın ihtiyâr-i asâletini fetret zamânıyla takyîd ederek nâsı hiçbir vakit bi'l-külliyye teklîften ârî südâ ve mühmel olarak terk olunup bırakılmamıştır.

Binâenaleyh ibâha ancak ihtilâf-ı şerâiʿ ve vukûʿ-i tahrîfâtla şerâiʿden hiçbir şeye iʿtikâdla vüsûk ve iʿtimâd kalmayarak mubîh ve muhrimin adem-i vücûduna binâen fiil veya terkle adem-i ikâb maʿnâsına ibâhanın zâhir olduğu vakit fetrete mahsûs olmasıdır. ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا﴾ âyet-i celîlesi hükm-i mezkûra delîldir. Zîrâ Cenâb-ı Hakk minnet ve imtinân tarîkiyle cümle mâ fi'l-arz bizim intifâʿmız için halk ve îcâd buyurduğunu haber verdi. Hâlbuki eblağ-i vücûh üzere imtinân-i menʿ ve tahrîmden âzâde olarak ıtlâkla ibâhaya mütevakkıftır, diyerek tahkîk buyurmuştur.

859. Mes'ele: Bazı ashâb-ı hadîs sâhibinin izni olmayarak gayrın mülkünde tasarrufun adem-i cevâzıyla istidlâl ederek vurûd-i şerʿden akdem eşyâda asıl olan hurmet ve hazr olmasına kâil olup 857. mes'elede beyân olunduğu üzere inde'l-Hanefî nefsü'l-emirde menʿ veya ibâha ile eşyâda bir hüküm lâzım olup lâkin şerʿin vurûdundan akdem akıl veya nakil ile taʿyîne tarîk olmadığından asıl olan menʿ veya ibâha ile vurûd-i şerʿe kadar tevakkuftur.

860. Mes'ele: *Hidâye*'nin fasl-ı hidâdinde beyânına göre ümm-i veled iddetinde ve nikâh-ı fâsid iddetinde muʿteddeye terk-i tezyînâtla ihdâd lâzım değildir. Zîrâ nimetin külfete ve külfetin nimete **[449]** göre olması muktezâ-yı akıl ve hikmet olup mezbûre ise nimet-i nikâhı fevt etmediler ki izhâr-ı hüzn için müddet-i iddet zarfında 318. mes'elede beyân olunduğu vechile terk-i tezyînâtla ihdâd lâzım gelsin, diyerek eşyâda ibâhanın asıl olmasına kâil olmuştur.

Hulâsa-i kelâm kable vurûdi'ş-şerʿ ibâha veya tahrîmden eşyâda asıl olanı taʿyînde beyân olunduğu vechile asâleten ibâha veya asâleten tahrîm veya tevakkuf olmak üzere hilâf üç kısma münhasır olup semere-i ihtilâf ber-vech-i âtî taʿyîn-i hükümleri meskûtun anh olan eşyâda zâhir olan olup hâlleri müşkil olan eşyânın hükümlerini taʿyîn de semer-i ihtilâf üzere istihrâc olunur.

فمنها: الحيوان المشكل أمره، والنبات المجهول سميته.

861. Mes'ele: Eimme-i müctehidîn taraflarından hill ve hurmetlerinden ahkâm-ı lâzime ve ahvâl-i asliyyeleri meskûtun anha bırakılarak hâl-i işkâlde kalan hayvânâtla semmiyetleri mechûl olan nebâtâtın hükümleri asl-ı mezkûr üzerine tefrîʿ olunarak akvâl-i selâse üzere ihtilâfla hükm olunur.

Meselâ, zürafa gibi hill veya hurmetle hükmü beyân olunmayarak hükümleri müşkil olan hayvânlar ile semmiyetleri mechûl olan nebâtâtta ibâhasına delîl delâlet edene kadar hurmetin asâletine kâil olanlara göre hurmetleriyle tahrîmle delîl delâlet edene kadar ibâhanın asâletine kâil olanlara göre ibâhalarıyla hükm olunup ehl-i tevakkufa göre de menʿ ve ibâhalarında tevakkufla hükm olunur.

ومنها: إذا لم يعرف حال النهر هل هو مباح أو مملوك؟ ومنها: لو دخل برجه حمام وشك هل هو مباح أو مملوك؟

862. Mes'ele: [450] Mubâh veya memlûk olduğu mechûl olan nehrin hükmü kâide-i ihtilâf üzere olup memlûk olduğu müteyakkin olup da sâhibi gayr-i maʿlûm ise lukata hükmünde olup 137. mes'elede beyân olunduğu üzere (المسلِمونَ شُركاءُ في ثلاثٍ: في الكَلَإِ ، والماءِ ، والنَّارِ)[1] muktezâsı üzere hiçbir kimsenin ihrâz ve tasarrufunda bulunmayan su ve ot ve ateş mubâh olup nâs bu üç şeyde şirket-i ibâha ile şürekâ iseler de lâkin ihrâzla taht-ı temellüke girerek tahassus edebilir. Meselâ, yer altında cereyân eden sular ve bir şahsın saʿy ve ameli ile istinbât olunmuş olmayıp da nâsın intifâʿ edenleri kuyuların suları ve deniz ve büyük göl ve nehir suları gibi memlûk olmayan sular mubâh iseler de bir kimsenin taht-ı temellüküne girenler memnûʿlardır. Çünkü esbâb-ı temellük üç olup; biri,

1- İhtiyârî olarak beyʿ ve hibe gibi bir mülkü mâlikten diğerine nakildir.

2- İrs gibi cebrî olarak bir kimsenin diğerine halef olmasıdır.

3- Mâliki bulunmayan bir mubâh şey ile geçinmek gibi ihrâzdır, bu da ya hakîkaten ol şeye vazʿ-ı yed ile hakîkî olur veyâhûd meselâ, yağmur suyu toplamak için bir kap koymak ve av için tuzak kurmak gibi sebebini tehyie eylemekle hükmü olur.

Binâenaleyh her kim mubâh olan şeyi ihrâz eylerse ona müstakillen mâlik olup bilâ-izn diğerinin onda tasarrufu menʿ olunur. Şu kadar var ki ihrâzın kasda mukârin olması şarttır. Onun için yağmur suyu almak için koymuş olduğu kapta toplanan suya ol kimse mâlik olur ise de bilâ-kasd bırakmış olduğu kapta toplanan suya mâlik olmadığından başkasının ondan alması memnûʿ değildir. Zîrâ kimseye zarar vermemek şartıyla mubâh olan şey olup ihrâz etmekten kimse menʿ olunmaz.

863. Mes'ele: Mubâh veya memlûk olduğu meşkûk olarak kuş veya güvercinliğe dâhil olan güvercin gibi tuyûrun hükümleri de bi'l-ihtilâf asl-ı mezkûrden istinbât olunur.

ومنها مسألة الزرافة. فمذهب الشافعي القائل: بالإباحة الحل في الكل، وأما مسألة الزرافة فالمختار عندهم، حل أكلها. وقال السيوطي: ولم يذكرها أحد في المالكية والحنفية. وقواعدهم تقتضي حلها. والله أعلم.

---

1 "Müslümanlar şu üç şeyde ortaktırlar: Su, ot ve ateş." Ebû Dâvûd, "Büyû'", 63, r. 3477; İbn Mâce, "Ruhûn", 16, r. 2472; Ahmed b. Haanbel, XXXVIII, 174, r. 23082.

864. Mes'ele: Zürafa mes'elesi de ahvâli müşkil olan hayvânât mesâilinden olup eşyâda ibâhanın asâletine kâil olanlara göre mubâh ve hurmetine kâil olanlara göre harâm ve ehl-i tevakkufa göre tevakkuf îcâb edeceğinden inde'ş-Şâfiʿî muhtâr olan eklinin helâl olmasıdır. Zîrâ onlar indinde eşyâda asıl olan ibâha olmakla cümlesinde asıl olan mubâh olmasıdır.

İmâm Suyûtî, eimme-i Hanefiyye ve Mâlikiyyeden hiçbiri mes'ele-i zürafadan bahs eylememiş iseler de muktezâ-yı kâideleri Şâfiʿîlerin dedikleri gibi Allahu aʿlem ibâhasıdır, buyuruluyor ise de cây-ı nazardır. Zîrâ 858. mes'elede şârih-i *Menâr* beyânına göre Şâfiʿîler gibi ibâhanın asâletine kâil olan bazı Hanefîlere göre doğru ise de hurmetin asâletine kâil olanlara göre harâm ve tevakkufa kâil olanlara göre mevkûf olmak iktizâ eder. **[451]** *Zeylaʿî*'nin beyânına göre hayvânât hill ve hurmette analarına tâbi olup anası helâl olan helâl ve harâm olan harâmdır. Zîrâ onun eczâsından bir cüzdür, diyor ise de *Haddâdî*'nin beyânına göre hükm-i mezkûr gayr-ı muttariddir. Zîrâ kelble koyunun izdivâcından hâsıl olan yavru, et yiyip ot yemez ise kelbe ve aksinde hill ve hurmet husûsunda koyuna tâbidir.

[KÂİDE: Ebdâʿda (Cinsel Konular) Aslolan Harâmlıktır]

[القاعدة:] الأصل في الأبضاع التحريم

ولذا قال في كشف الأسرار شرح فخر الإسلام: الأصل في النكاح الحظر وأبيح للضرورة، انتهى. فإذا تقابل في المرأة حل وحرمة غلبت الحرمة؛ ولهذا لا يجوز التحري في الفروج.

865. Mes'ele: Hilâfına delîl kâim olmadıkça ebdâʿda asl ve râcih olan tahrîmdir. Ebdâʿ, "bâ"nın dammıyla mevziʿ-i nesil veya muʿâmele-i zevciyye veya akd-i nikâh maʿnâlarına "budʿ"un cemʿi olup bu makâmda meʿâni-yi mezkûrenin cümlesi muhtemel olarak hükümlerinde asıl olan tahrîm olduğundan *Usûl-i Fahrü'l-İslâm* şerhi *Keşfü'l-Esrâr*'da nikâhta asıl olan hazr ve menʿ olup muhâfaza-i nesil ile ibkâʿ-yi nevʿ zarûretine binâen hilâf-ı asıl olarak ibâhasına kâil olup 205. mes'elede işâret olunduğu üzere nikâh, hem akid ve hem de vat'a şâmil olup eimmenin ihtilâfı ancak bi-tarîki'l-hakîka veya bi-tarîki'l-mecâz veya iştirâk-ı lafzî veya maʿneviyye ile istiʿmâlindedir. Binâenaleyh budʿ, mevziʿ-i nesil ile nikâhta müstaʿmeldir, demek iktizâ eder.

866. Mes'ele: Ebdâʿda asıl olan tahrîm olduğundan mer'ede hill ile hurmet ictimâʿ ederek tekâbül ederler ise 1389. mes'elede beyân olunacağı üzere hurmetin gallesi asıl olmakla, furûc ve nikâhta taharrî ve tecezzî câiz değillerdir.

Binâenaleyh her ne kadar 217. mes'elede beyân olunduğu ve 2645. mes'elede beyân olunacağı üzere şartını ictimâʿ ile beyʿ ve hibe **[452]** emsâli fi'l-hâl ayn-ı kâmilenin temlîkini ifâde eden elfâz-ı kinâye ile nikâh münʿakid olur ise de şirket ve zevcet-i nısf-ı câriye veya sülüsühâ gibi tecezzî ifâde eden elfâzla münʿakid olmayacağı gibi taharrî ile vat'ı da câiz değildir. Zîrâ hill ile hurmetin ictimâʿı hâlinde hurmet galebe edeceği gibi taharrî ile her ne kadar hilline zan hâsıl olsa bile asâletine binâen hurmet gâlibedir.

وفي كافي الحاكم الشهيد من باب التحري: لو أن رجلا له أربع جواري، أعتق واحدة منهن بعينها، ثم نسيها فلم يدر أيتهن أعتق، لم يسعه أن يتحرى للوطء، ولا للبيع، ولا يسع للحاكم أن يخلي بينه وبينهن حتى تبين المعتقة من غيرها.

867. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere ebdâʿda asıl olan tahrîm olup taharrî câiz olmadığından Hâkim-i Şehîd'in bâb-ı taharrîde beyânına göre dört câriyesi olan kimse muʿayyen olarak onlardan birini âzâd edip baʿdehu hangisini âzâd ettiğini unutarak bilmese, vat' için hangisi olduğunu taharrî câiz olmadığı gibi beyʿ için de câiz değildir. Zîrâ âzâd olmak iʿtibâriyle hür olup, hürrün beyʿi ve bilâ-nikâh vat'ı ise katʿiyyen câiz olmayarak harâmdır. Binâenaleyh âzâd olan câriye diğerlerinden yakînen tefrîk edilmedikçe vat' veya beyʿ ihtimâline binâen ol kimse ile câriyeler arasını hâlî bırakmak hâkime câiz değildir. Yaʿnî onları ondan tefrîk, hâkim üzerine lâzımdır. Vat'larının hillinde hîle-i şerʿiyye, taht-ı nikâhında başka hürre zevcesi yok ise cümlesini nikâhtır. Zîrâ muʿtakkanın vat'ı **[453]** nikâhla ve diğerlerinin vat'ı da milk-i yemînle helâl olur. Sûret-i mezkûrede âzâd olanı taʿyînde kavlen beyân câiz değil ise de fiilen beyân câiz olarak cümlesini birden satmak câiz değil ise de müteferrikan satılırsa en sonraya kalan ıtka taʿayyün eder deniyor ise de cây-ı nazardır.

وكذلك، إذا طلق إحدى نسائه بعينها ثلاثًا، ثم نسيها. وكذلك إن ميز كلهن إلا واحدة، لم يسعه أن يقربها حتى يعلم أنها غير المطلقة.

868. Mes'ele: Ebdâʿda asıl olan tahrîm olup taharrî câiz olmadığından müteʿaddid zevcesi olan kimse muʿayyen olarak onlardan birini üç talâkla boşayıp da baʿdehu hangisini boşadığını unutsa onu yakînen taʿyîn etmedikçe veya cümlesini boşayıp hille, yaʿnî iddetleri münkaziye olarak nikâh-ı sahîh-i nâfizle başka kocaya varıp baʿde'l-mukârenet tekrâr boşanarak iddetlerinin inkızâsıyla onları tecdîd-i akid etmedikçe taharrî ile onlardan hiçbirine mukârenet câize olmaz.

وكذلك، يمنعه القاضي عنها حتى يخبر أنها غير المطلقة. فإذا أخبر بذلك استحلفه البتة أنه ما طلق هذه بعينها ثلاثًا، ثم خلى بينهما.

869. Mes'ele: Ve kezâ suver-i mezkûrede ol kimse gayr-i mutallakayı haber vermedikçe kâdî onu onlara mukârenetten menʿ edip mutallaka olmayanı taʿyîn ederek haber verdiğini sûrette dahi muʿayyen olarak onları veya onlardan birini talâk-ı selâse ile boşamadığını elbette yemîn verip baʿdehu mutallaka ile kendi beynini tefrîk ile hükmeder.

فإن حلف وهو جاهل بها، فلا ينبغي له أن يقربها.

Mutallaka olmayanları muʿayyen olarak bilmediği hâlde yemîn eylemiş ise diyâneten tasdîk olunmayacağından lâyık olan, diyâneten ona mukârenetin adem-i cevâzıyla adem-i hillidir.

فإن باع في المسألة الأولى ثلاثًا من الجواري، فحكم الحاكم، فإن أجاز بيعهن وكان ذلك من رأيه، وجعل الباقية هي المعتقة، ثم رجع إليه بعض ما باع بشراء أو هبة أو ميراث لم ينبغ له أن يطأها؛ لأن القاضي قضى فيه بغير علم، فلا ينبغي له أن يطأ شيئًا منهن بالملك، إلا أن يتزوجها. فحينئذ لا بأس؛ لأنها زوجته أو أمته.

870. Mes'ele: **[454]** Ânifen 867. mes'elede işâret olunduğu üzere hürrün beyʿi bâtıl olduğundan muʿayyen olarak dört câriyesinden birini âzâd edip baʿdehu âzâd ettiği câriye hangisi olduğunu unutarak taʿyîn edemediği hâlde onların üçünü satmak husûsunda hâkimi hakem ittihâz ettikte, onları beyʿin cevâzı re'yinde bulunarak beyʿlerin cevâzıyla hükmedip bâkî kalanın muʿtak olmasıyla taʿyîn edip baʿdehu satmış olduğu üç câriyeden bazıları şirâ veya irs veya hibe tarîkiyle tekrar milkine avdet eylese lâyık olan, onların adem-i vat'larıdır. Zîrâ hakem ittihâz ettiği hâkim, onlardan

beyʿlerini bilâ-şehâdet-i şuhûd bi-gayr-i ilim bi-tarîki'l-ihtiyâr tecvîz eylemekle akd-i nikâhla izdivâc etmedikçe milk-i yemînle onlardan hiçbirisini vat' şerʿan lâyık değildir. Ammâ akd-i nikâhla muʿtak zevcesi olup diğerleri milk-i yemînle câriyesi olarak câiz olur.

ولا يجوز التحري في الفروج؛ لأنه يجوز في كل ما جاز للضرورة، والفروج لا تحل بالضرورة. انتهى.

871. Mes'ele: Furûcda taharrî câiz değildir. Zîrâ câiz olduğu yerlerde zarûrete binâen tecvîz olunmuştur. Hâlbuki zarûretle furûc tahlîl olunmaz. Onun için ikrâhla **[455]** zinâya mesâğ-ı şerʿî yoktur.

ثم قال: ولو أعتق جارية من رقيقه ثم نسيها ومات، لم يجز للقاضي التحري، ولا يقول للورثة: أعتقوا أيتهن شئتم أو أعتقوا التي أكبر ظنكم أنها حرة. ولكنه يسألهم: فإن زعموا أن الميت أعتق هذه أعتقها واستحلفهم على علمهم في الباقيات، فإن لم يعرفوا من ذلك شيئًا أعتقهن كلهن، وأسقط عنهن قيمة إحداهن، وسعين فيما بقي انتهى.

872. Mes'ele: *Kâfî*'de mesâil-i ânifeyi baʿde'l-beyân câriyelerinden birini âzâd edip baʿdehu âzâd ettiğini nisyânla vefât etse hâkim için muʿtaka-i mezkûreyi taʿyînde taharrî câiz olmayacağı gibi vereseye "Bunlardan hangisini dilerseniz âzâd ediniz." veyâhûd "Zann-ı gâlibinizde muʿtak olanı âzâd ediniz." kavliyle taʿyîn de câiz olmaz. Velâkin vereseye suâl edip de onlar muʿayyen olarak "Mütevaffâ şunu âzâd etti." zuʿmunda bulunurlar ise bâkî kalanlar da ilimleri üzere onlara yemîn verip taʿyîn ettikleri câriyenin iʿtâkıyla hükmeder. Ve eğer verese hangisi âzâd edildiğini bilmezler ise onların cümlesini âzâd edip onlardan vasat olan birinin kıymetini ıskât edip bâkî kalanlar kıymetleri bedelinde saʿy edip çalışırlar.

Asl-ı Mezkûrden Hâric Olan Mes'ele

وخرج عن هذا الأصل مسألة في فتاوى قاضي خان: صبية أرضعها قوم كثير من أهل القرية، أقلهم أو أكثرهم ولا يدري من أرضعها، وأراد واحد من أهل تلك القرية أن يتزوجها، قال أبو القاسم الصفّار: إذا لم تظهر له علامة، ولا يشهد أحد له بذلك، يجوز نكاحها. وهذا من باب الرخصة كيلا ينسد باب النكاح.

873. Mes'ele: 822. mes'elede işâret olunduğu üzere الأصل في الأبضاع التحريم ve الأصل في الإرضاع التحريم asıllarından ber-vech-i âtî bir mes'ele hâricdir. Mes'ele-i mezkûrede İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre vakt-i vilâdetten iki buçuk sene ve İmâmeyn hazerâtına göre iki seneden ibâret olan müddet-i radâʿ zarfında bir sağîreyi ehl-i karyeden gerek ekall ve gerek ekserisi emzirip de kimler **[456]** emzirdiği bilinemeyip karye ahâlisinden biri onu almaya tâlip olsa hükm-i mes'elesini beyânda Ebü'l-Kâsım es-Saffâr karye-i mezkûrenin çocuklarını emzirmekle müteʿayyine ve müştehire olmak gibi bir alâmet-i zâhire bulunmayıp ve hiç kimse tarafından beynlerinde radâʿ bulunduğuna şehâdet eden de bulunmaz ise her ne kadar gerek radâʿ ve gerek furûcda tahrîm asıl olup ve hill ile hurmetin ictimâʿları hâlinde hurmetin galebesinin muktezâları ol karyeden hiçbirine nikâhın adem-i cevâzı ise de bâb-ı nikâhın insidâdı zarûretiyle ruhsat olarak المشقة تجلب التيسير ve الضرورات تبيح المحظورات muktezâlarında onların nikâhlarına mesâğ-ı şerʿî buyurulmuştur.

874. Mes'ele: *Redd-i muhtâr*'da hükm-i mes'eleyi beyânda radâʿın sübûtunda murdiaʿnın maʿlûme ve muʿayyene olması şart olmakla, bir kızı bir karye kadınlarının ekserisi emzirip de emziren maʿlûm olmaz ve beyân olunduğu vechile alâmet-i mahsûsa da bulunmaz ve radâʿya şehâdette bulunmaz ise o karye ahâlisine ol kızı nikâh câizdir diyor. Zîrâ âtiyen beyân olunacağı üzere irdâʿda tahrîmin asâletinin de mer'ede sebeb-i hurmetin muhakkak olması şart olup sebeb-i hurmette şek bulunursa tahrîmin asâleti gayr-i muʿteberdir. Zîrâ şek ile hurmet sâbite olamaz.

Hükm-i İhtilâf

فلو اختلطت الرضيعة بنساء يحصون لم أره الآن. ثم رأيت في الكافي للحاكم الشهيد ما يفيد الحل، ولفظه: ولو أن قومًا كان لكل منهم جارية، فأعتق أحدهم جاريته، ولم يعرفوا المعتَقة، فلكل واحد منهم أن يطأ جاريته حتى يعلم أنها المعتقة بعينها، وإن كان أكبر رأي أحدهم أنه هو الذي أعتق، فأحب إلي أنه لا يقرب حتى يستيقن ذلك، ولو قرب لم يكن ذلك حراما. ولو اشتراهن رجل واحد قد علم ذلك لم يحل له أن يقرب واحدة منهن حتى يعرف المعتَقة. ولو اشتراهن إلا واحدة حل له وطؤهن، فإن فعل ثم اشترى الباقية لم يحل له وطء شيء منهن، ولا بيعه حتى يعلم المعتقة منهن، انتهى.

875. Mes'ele: [457] Süt emen sağîre bir karye veya bir mahalle veya bir şehirde maʿdûde olan nisâ' ile ihtilât edip karışmış olsa bu kadınların oğullarına sağîre-i mezkûrenin nikâhının cevâz ve adem-i cevâzına dâir bir hükm-i sarîh görmemiş isem de Hâkim-i Şehîd'in *Kâfî*'sinde hillini ifâde eder mes'ele gördüm. Bi'l-ibâre mes'ele-i mezkûrede bir kavimden her birinin bir câriyesi olup da onlardan birisi câriyesini âzâd edip bi'l-farz âzâd olunan câriye onların maʿlûmu olmasa âzâd olunan câriye-i mezkûre taʿyîn edene kadar her birisine kendi câriyesini vat'ı câiz olup onlardan birinin zann-ı gâlibi mezbûreyi âzâd eden kendisi olsa, âzâd ettiği câriye-yi yakînen bilmedikçe adem-i takarrubu müstehab olup zan ile hurmet sâbite olmayacağından takrîb de harâm değil ise de câriyelerin cümlesini biri satın alıp da milk-i vâhidde ictimâʿ etse lâ ale't-taʿyîn onlardan birinin muʿtaka olduğunu biliyorsa onlardan muʿtaka olan taʿyîn etmedikçe hiç-birisine mukâranet câize olmayıp onlardan bir tanesini almamış olsa muʿ-taka olanın hâricde kalan olması ihtimâline binâen şek ile hurmet sâbite olmayacağından almış olduklarına mukârenet helâl olup baʿde'l-vat' o bir taneyi de almış olsa yakînen muʿtaka olan câriye bilinmedikçe ne onlara mukâranet ve ne de onlardan hiç **[458]** birisini beyʿi sahîh olmaz.

İşte mesrûdât-ı mezkûreden anlaşıldığı üzere onlardan muʿtaka taʿyîn etmediği hâlde gerek birinden başkasını iştirâ sûretinde ve gerekse her birisi kendi câriyelerini vat' sûretinde hill ihtimâli hurmet ihtimâline mukârin olarak muʿtakanın adem-i taʿyîniyle sebeb-i hurmet muhakkak olmadığından hilâf-ı asıl olarak hilli tercîhen mukâranetleri tecvîz edilmiştir. İşte mes'ele-i mukarrarede muʿtaka mechûle olarak târî olan şübheye binâen cümlesi milk-i vâhidde ictimâʿ ettiklerinde vat'ları ve beyʿleri harâm olup içlerinden birisi hâric olduğu hâlde bâkîlerini gerek vat' ve gerekse beyʿ câiz olduğu gibi radaʿ mes'elesinde dahi murdiʿa gayr-ı muʿayyene olarak sebe-b-i hurmet muhakkak olmayıp meşkûk olduğundan nisve-i mezkûrenin oğullarıyla mezbûrenin nikâhının cevâzı anlaşılır. Mes'ele-i âtiyede hükm-i mezkûru mü'eyyiddir.

ثم اعلم أن هذه القاعدة إنما هي فيما إذا كان في المرأة سبب محقق للحرمة، فلو كان في الحرمة شك لم يعتبر. ولذا قالوا: لو أدخلت المرأة حلمة ثديها في فم رضيعة ووقع الشك في وصول اللبن إلى جوفها لم تحرم؛ لأن في المانع شكًّا، كما في الولوالجية.

876. Mes'ele: Bundan sonra maʿlûm ola ki الأصل في الإرضاع التحريم yaʿnî "İrdâʿda asıl olan tahrîmdir." kâidesi ale'l-ıtlâk olmayıp belki ıtk ve talâk ve radâʿ ve sıhriyyet gibi kendisinde sebeb-i hurmet muhakkak olan mer'e hakkında olmakla mukayyede **[459]** olduğundan sebeb-i hurmet meşkûk olursa, yakînen sâbit olan hill zâil olmayarak hurmet sâbit olmayacağından asl-ı mezkûr isbât-ı hükümde merʿî ve muʿteber olamaz. İşte bu sebebe mebnî fukahânın beyânlarına göre bir mer'e memesinin başını çocuğun ağzına sokup da çocuğun midesine sebeb-i hurmet olan sütün vusûlu maʿlûm olmadıkça *Velvâliciyye*'nin beyânına göre mücerred memesini sağîrenin ağzına vermekle hurmet-i radâʿ sâbite olmaz. Zîrâ sebeb-i hurmet olan sütün mideye vusûlü meşkûk olmakla şek ile hurmet sâbite olmayacağından sağîre-i mezbûrenin oğluna nikâh câiz olur. Zîrâ hill-i nikâh ve hill-i vat'a mâniʿ sütün mideye vusûlü olup bu ise meşkûktür. Ammâ sağîrenin gerek ağzından ve gerek burnundan her ne vâsıta ile olsa dahi inde'l-Hanefî velev bir damla sütün midesine vusûlu maʿlûm olursa sebeb-i hurmet muhakkak olmakla hurmet-i radâʿ sâbite olup neseben nikâhı harâm olanlara nikâhı da mü'eyyeden harâm olur.

وفي القنية: امرأة كانت تعطي ثديها صبية، واشتهر ذلك فيما بينهم، ثم تقول: لم يكن في ثدي لبن حين ألقمتها ثديي. ولا يعلم ذلك إلا من جهتها. جاز لابنها أن يتزوج بهذه الصبية، انتهى.

877. Mes'ele: *Gunye*'nin beyânına göre bir kadının memesini müddet-i radâʿ zarfında sağîrenin ağzına verdiği mahalle veya karye ahâlisi beyninde müştehir olup da mezbûre "Memeyi ağzına verdiğim vakit sütüm yoktu." dese erkeklerin ıttılâʿı mümkin olmayan mahalde mer'enin şehâdeti makbûle olduğundan yalnız mezbûrenin bu ifâdesiyle o sağîreyi oğluna nikâh câiz olur. Zîrâ şübhe-i sebeb hurmet-i radâʿın sübûtuna mâniʿdir.

وفي الخانية: صغير وصغيرة بينهما شبهة الرضاع، ولا يعلم ذلك حقيقة، قالوا: لا بأس بالنكاح بينهما، هذا إذا لم يخبر بذلك أحد، فإن أخبر عدل ثقة يؤخذ بقوله، ولا يجوز النكاح بينهما.

878. Mes'ele: *Hâniyye*'nin beyânına göre sağîr ve sağîre beyninde şübhe-i radâʿ bulunup da hakîkatte maʿlûm **[460]** olarak yakînen sâbit olmasa,

fukahânın beyânlarına göre bir sika tarafından beynlerinde radâʿ bulunduğu haber verilmedikçe yekdiğerlerine nikâhlarında beis yok ise de bir sika tarafından beynlerinde radâʿ vukûʿu ihbâr olundukda onun ihbârıyla amel olunarak nikâhları tecvîz olunamaz. Her ne kadar diyânette sika-i vâhidenin haberi kâfî ise de lâkin radâʿın sübûtu milk-i nikâhın zevâlini mûcib olacağından sübûtu hukûk-i mâliyyenin isbâtında olduğu gibi ya mea'l-ahrâr zevceynin veya zevcin tasdîki şartıyla zevcenin ikrârlarına veya nisâb ve şurûtunu câmiʿ beyyine ibrâzına mütevakkıftır, kavillerine muğâyir ve münâfîdir denirse isbât-ı radâʿ mahall-i hafâ olduğu gibi bâb-ı diyânâtta haber-i vâhid-i adlin makbûl olmasıyla akvâl-i fukahâya mebnîdir diye cevâb verilebileceği gibi *Bezzâziyye*'den naklen ayrıca mes'ele-i âtiyede dahi cevâb verilecektir. Binâenaleyh zevcin radâʿı ikrârı muʿteber olduğu gibi ikrârdan rucûʿsu da muʿteber olarak zevcesi hakkında "Hemşiremdir." diyerek ikrâr edip de baʿdehu bu ikrârından rucûʿ etse tasdîk olunarak zevciyyetleri ibkâ olunur.

وإن كان المخبر بعد النكاح وهما كبيران، فالأحوط أن يفارقها.

879. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile sağîr ve sağîre beynlerinde radâʿın sübûtu baʿde'l-bulûğ izdivâçlarından sonra ihbâr olunursa her ne kadar vâcib değil ise de ahvat olan mufârakatlarıdır. Çünkü *Bezzâziyye*'nin beyânına göre kable'n-nikâh radâʿı ihbâr ile hâsıl olan şek, cevâz-ı nikâhta olup baʿde'n-nikâh ise ibtâl-i nikâhta olup hâlbuki kable'n-nikâh ihbâr-ı radâʿla defʿ-i cevâz, baʿde'n-nikâh ihbâr ile refʿ-i nikâhtan eshel olmakla kable'n-nikâh ihbâr-ı vâhidle amel olunarak adem-i tecvîzle hükm olunup baʿde'n-nikâh ihbâr-ı vâhidle amel olunmayarak lüzûm-i mufârakatla hükm olunmayıp belki ahvatla amel addolunmuştur. Ammâ beynlerinde radâʿın sübûtu nisâb-ı şehâdeti câiz olan iki recül veya birer recül ile iki mer'e tarafından şehâdetle sâbit olursa behemehâl tefrîk lâzımdır.

880. Mes'ele: Ber-vech-i âtî beyân olunacak mes'elede hill ile hurmetin ictimâʿ edip sebeb-i hurmet olan radâʿ muhakkak olmakla hurmet hille galebe ederek lüzûm-i mufârakatla hüküm 876. mes'elede beyân olunduğu üzere الأصل في الأبضاع التحريم، والاصل في الإرضاع التحريم kâideleri ale'l-ıtlâk olup belki **[461]** sebeb-i hurmetin muhakkak olması kaydıyla mukayyede olduklarını mü'eyyiddir.

Tenbîh: [Kâidenin İstisnâları]

ثم اعلم أن البضع وإن كان الأصل فيه الحظر يقبل في حله خبر الواحد. قالوا: لو اشترى أمة زيد، وقال بكر: وكلني زيد ببيعها، يحل وطؤها.

881. Mes'ele: Mes'ele-i sâbıkanın hükmü anlaşıldıysa maʿlûm ola ki beyân olunduğu üzere her ne kadar budʿda asıl olan tahrîmle hurmet ise de hilâf-ı asıl olarak hillini isbâtda haber-i vâhid kabûl olunur. Zîrâ fukahânın bu bâbda beyânlarına göre biri "Zeyd câriyesini satmaya beni tevkîl etti." diyen Bekir'den, Zeyd'in câriyesini satın alsa Bekir'in hasbe'l-vekâle satması haberiyle istimlâk sahîh olarak mezbûreyi alana vat'ı helâl olur. Zîrâ her ne kadar fâsık olsa bile haber-i vâhid kabûl olunarak milk-i yemînle memlûkesini vat' etmiş oluyor. Velâkin fâsıkın bunu vat'ı helâldir, diyerek haberi ile vat'ı helâl olmaz. Zîrâ hill-i vat'da muhbirin adâleti şarttır. Bununla berâber vat'ın adem-i hillinden beyʿ ve temlîkin butlânları lâzım gelmez. **[462]**

وكذا: لو جاءت أمة، قالت لرجل: إن مولاي بعثني إليك هدية، وظن صدقها حله وطؤه.

882. Mes'ele: Birinin câriyesi bir adama gelip de "Efendim beni sana hediye olarak gönderdi." deyip ol kimse de onun sıdkına kâil olarak vat' eylese helâl olur buyurulması üzerine muhaşşi Hamevî, hediye ya ibâha veya temlîk olup ebdâʿda ibâha olamayacağı gibi temlîk de îcâb ve kabûl ile akde mütevakkıf olmakla mücerred câriyenin "Efendim beni sana hediye olarak gönderdi." diyerek ihbâr ile inşâ-yı akid bulunamayacağından hill-i vat' müsellem değildir, diye iʿtirâz ediyor ise de hibenin ibâha olmayıp meccânen temlîk olduğu cây-ı şübhe olmayıp câriye efendisi tarafından nefsini mevhûbun lehe teslîme vekîl olarak kelâmıyla akd-i hibe mütehakkiktir. Zîrâ mezbûrenin mâliyeti efendisinin olmakla العبد وما يملك كان لمالكه muktezâsınca mâliyeti cihetinden nefsine ecnebîye olarak mâlikinin izin ve emriyle vazîfe-i vekâleti îkâʿda hürre gibi ibâre-i mülzimeye mâlik olup hibe ise mâliyesi üzerine vâride olmakla güya "Efendisi nefsini fülâna teslîme tarafımdan seni tevkîl ettim." demiş olmakla bi'l-vekâle mezbûre tarafından îcâb ve bi'l-asâle mevhûbun leh tarafından kabûl ile inşâ-yı akid mütehakkiktir diye cevâb verilir. Ber- vech-i îzâh hükm-i mes'ele *Hidâye*'nin bâbü'l-kerâhiyyesinde dahi îzâh olunmuştur.

ولم أر حكم ما إذا وكل شخصا في شراء جارية ووصفها، فاشترى الوكيل جارية بالصفة ومات قبل أن يسلمها للموكل، فمقتضى القاعدة حرمتها على الموكل؛ لاحتمال أنه اشتراها لنفسه. لأن الوكيل بشراء غير المعين له أن يشتريه لنفسه، وإن كان شراء الوكيل الجارية بالصفات المعينة ظاهرا في الحل، ولكن الأصل التحريم، وينبغي الرجوع إلى قول الوارث؛ لأنه خليفته. وله نظائر في الفقه.

883. Mes'ele: Bir şahıs beyân ettiği vasıfla mevsûfe bir câriye iştirâsına tevkîl ettiği vekîl ol vasıfla mevsûfe bir câriye satın alıp da kable't-teslîm vekîl vefât eylese mezbûrenin müvekkil-i mezbûre hill veya adem-i hilliyle hükmünü görmedim ise de ebdâʿda asıl olan tahrîm olması kâidesinin muktezâsı adem-i hillidir. Zîrâ her ne kadar vekîl-i mezkûrun sıfât-ı matlûbe ile mevsûfe olan câriyeyi iştirâsı müvekkil için olarak **[463]** hillde zâhir ise de lâkin gayr-i muʿayyen bir şeyin iştirâsını vekîl olan kimse kendi nefsi için iştirâsı câiz olmakla mezbûreyi kendi nefsi için iştirâsı muhtemil olduğundan asıl olan tahrîm olup hillinde şek vâkiʿ olmakla hilâfına delîl bulunmadıkça hilliyle hükm olunmaz. Binâenaleyh lâyık olan müteveffânın halîfesi olmakla vârisinin kavline mürâcaʿat eylemektir. Zîrâ bu vechile hükmün fıkıhta emsâl-i kesîresi vardır.

ولما كان الاحتياط في الفروج، قال في المضمرات: إذا عقد على أمته متنزهًا عن وطئها حرامًا على سبيل الاحتمال فهو حسن؛ لاحتمال أن تكون حرة أو معتقة الغير أو محلوفًا عليها بعتقها. وقد حنث الحالف وكثيرًا ما يقع، لا سيما إذا تداولتها الأيدي.

884. Mes'ele: Hurmet-i zevcde ihtiyâta riʿâyet lâzım olduğundan *Muzmerât*'ın beyânına göre hurmet-i vat'dan tenezzüh ve ihtirâz için alâ sebîli'l-ihtirâz câriyesini nikâhla istifrâşı hasendir. Zîrâ mezbûrenin hürre olması veya başkasının muʿtakası olması veya iʿtâkına yemîn edilip hânis olarak âzâd olması gibi hâlât kesîru'l-vukûʿ olup husûsuyla mezbûrenin elden ele tedâvülü ihtimâl-i hürriyyeti te'yîd ve takviye edeceğinden *Bezzâziyye*'nin kitâb-ı büyûʿun müteferrikâtında beyân ettiği vechile istimlâk olunan câriyenin istifrâş kasd olunursa ihtiyâten tezevvüc evlâdır. Zirâ hürre ise milk-i nikâhla hurmet zâile olup câriye ise nikâh-ı milkiyyetine ziyân îrâs eylemez. *Redd-i Muhtâr*'ın beyânına göre mâlikiyet memlûkiyyete ve memlûkiyyet mâlikiyyete münâfî diyerek *Kudûrî* ve başkalarından kable'l-ıtk efendisinin

câriyesini ve kölenin seyyidesini nikâhları câiz değildir, demeleri *Bahr* ve başkalarının beyânlarına göre adem-i sıhhatla kavl, mûcib-i hurmet ve müstelzim-i ikâb maʿnâsına olmayıp belki zimmet-i seyyidde mehrin sübûtu ve baʿde'l-iʿtâk nikâhın bekâsı ve talâkın **[464]** vukûʿu ve tesviye-i kasemin vücûbu ve bilâ-daʿvâ veledin kendinden nesebinin sübûtu misillü ahkâm-ı nikâh terettüb eylemez maʿnâsına mahmûldur.

Binâenaleyh beyân olunduğu vechile câriye diye aldığı mer'enin hürre veya başkasının muʿtekası veya iʿtâkıyla yemîn olunup hânis olarak âzâd olması gibi hâlât-ı muhrimeye karşı hurmette vukûʿdan ihtirâz için tenezzühen taht-ı nikâhında hürre-i menkûhası yoksa ihtiyâten efendisi câriyesini nikâhla istifrâşı hasendir. Zîrâ rakabenin bekâsı hâlinde milk-i yemîn milk-i nikâhla te'yîd eylemiş olmakla *Haddâdî*'nin beyânı vechile vat'ı, harâmdan muhâfaza ve tenezzüh için hasen olmasına münâfî olmaz.

فما وقع لبعض الشافعية من أن وطء السراري اللاتي يجلبن اليوم من الروم والهند والترك حرام، إلا أن ينتصب في المغانم من جهة الإمام من يحسن قسمتها، فيقسمها من غير حيف ولا ظلم أو تحصل قسمة من مُحكَّم أو يتزوج بعد العتق بإذن القاضي أو المعتق والاحتياط اجتنابهن مملوكات وحرائر، انتهى. ورعٌ لا حكم لازم، فإن الجارية المجهولة الحال المرجع فيها إلى صاحب اليد إن كانت صغيرة وإلى إقرارها إن كانت كبيرة وإن علم حالها فلا إشكال.

885. Mes'ele: Bazı eimme-i Şâfiʿiyye tarafından el-yevm diyâr-ı Rûm ve Hind ve Türk tarafından celb olunup getirilen câriyeleri bilâ-nikâh vat' harâmdır. Meğer imâmi'l-mü'minîn tarafından ber-vech-i meşrûʿ ganâimi taksîme muktedir kassâm taʿyîn olunarak bilâ-hayf velâ zulüm hasbe'l-istihkâk müstahikler beyninde ganâim taksîm olunur. Veya kısmet-i ganâim guzât tarafından taʿyîn ve intihâb olunan hakem tarafından ol vechile icrâ olunur. Veya izn-i kâdî veya izn-i muʿtik ile baʿde'l-ıtk tezevvücle olursa helâl olup ahvat olan gerek memlûk ve gerek hürrelerden ictinâbdır diyerek **[465]** vâkiʿ olan hüküm mücerred verâ ve takvâ tarîkiyle olup fetvâ ile hüküm lâzım değildir. Zîrâ ahvâli mechûl olan câriyeler sağîre ise iʿtibâr zü'l-yed olan efendilerine ve kebîre ise kendilerinin ikrâr ve iʿtirâflarına olmakla hürriyyet ve rıkkıyyetleri husûsunda onlara rucûʿ lâzım olup câriyenin ahvâli maʿlûme ise işkâle mahal yoktur.

886. Mes'ele: *Bezzâziyye*'den naklen Hamevî'nin beyânına göre istifrâş için alınan câriyeyi ihtiyâten tezevvüc eder. Zîrâ hürre ise nikâhla hurmet zâile olup, câriye ise nikâh gayr-ı muzırdır. Lâkin bi'l-hâssa kızlarını ve karılarını satmak âdetleri olan kavim tarafından getirilen câriyeleri bilâ-nikâh istifrâş helâl olamaz. Zîrâ onlar gayr-ı müslim ise bey'i dâr-ı İslâm'da vukû' buluyor. Dâr-ı İslâm'da ise gerek harbî ve gerek zimmî evlâd ve karılarını satmaya mâlik değillerdir. Ve eğer dâr-ı harbde satıp da kerhen ihrâc olunmuş ise mâlik olur ise de müşterî ihtiyârıyla çıkarmış olmakla mâlik olamayacağından ahvat olan nikâhla istifrâşlarıdır.

Tenbîh

في معراج الدراية من كتاب الحظر والإباحة أن أصحابنا احتاطوا في أمر الفروج إلا في مسألة: لو كانت جارية بين شريكين، وادعى كل منهما أنه يخاف عليها من شريكه، وطلب أن توضع على يد عدل، لا يجاب إلى ذلك، وإنما تكون عند كل واحد يومًا حشمة للملك، انتهى.

887. Mes'ele: *Mi'râcü'd-Dirâye*'nin hazr ve ibâha kitâbında beyân olunduğuna göre ashâb-ı Hanefiyye emr-i furûcda ihtiyât edip lâkin câriye iki kişi beyninde müşterek olup da her biri câriye hakkında şerîkine emniyet edemeyerek bir emîn adam yanında bulunması taleb eyleseler, bu taleblerine icâbet olunmayıp **[466]** belki hakk-ı temlîklerini muhâfaza için her gün birinin yanında bulunmasıyla hükmederek şu mes'elede ihtiyâten hurmet-i furûca ri'âyet etmediler ki 2249. mes'elede dahi beyân olunacaktır.

[KÂİDE: Kelâmda Asl Olan Hakîkattir]

[القاعدة:] الأصل في الكلام الحقيقة

الأصل في الكلام الحقيقة. وعلى ذلك فروع كثيرة: منها النكاح للوطء، وعليه حمل قوله تعالى: ﴿وَلَا تَنكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُم مِّنَ النِّسَاءِ﴾ فحرمت مزنية الأب كحليلته. وكذا لو قضى شافعي بحلها لم ينفذ لمخالفته الكتاب، بخلاف القضاء بحل ممسوسته. والفرق مذكور في ظهار شرحنا وحرمة المعقود عليها بلا وطء بالإجماع، ولو قال لأمته أو منكوحته: إن نكحتك فعلى الوطء، فلو عقد على الأمة بعد إعتاقها أو على الزوجة بعد إبانتها لم يحنث، كما في كشف الأسرار.

888. Mes'ele: 1225. mes'elede îzâh olunacağı üzere mâniʿi menʿ etmedikçe kelâmda asıl ve râcih olan maʿnâ-yı hakîkîsine haml olunmaktır. Binâenaleyh 15. mes'elede işâret olunduğu üzere maʿnâ-yı hakîkîyi irâde mümkin iken mecâza haml olunmaz. 1702. mes'elede beyân olunacağı üzere bi'l-ittifâk mecâz, hakîkînin halefi olmakla asıl olan hakîkate muʿârız olamaz. Ve maʿnâ-yı hakîkî ile mecâzînın ikisini birden irâdede câiz olamaz, zîrâ ictimâʿ-ı müteğâyireyndir.

Ammâ maʿnâ-yı hakîkîyi irâde mümkin olmaz ise kelâmın iʿmâli ihmâlinden evlâ olmakla bi'z-zarûre maʿnâ-yı mecâzîye haml olunur. Meselâ, "Şu ağaçtan yemem." diye yemîn billâh veya "Şu ağaçtan yer isem şöyle olsun." diye yemîn bi't-taʿlîkte bulunsa, eğer ol ağaç şeker kamışı gibi kâbil-i ekl ise maʿnâ-yı hakîkîsine mahmûl olmakla aynı ağaçtan ekl ile hânis olur. Ve eğer aynı ağaç kâbil-i ekl olmayıp da belki elma, armut ve erik ağaçları gibi meyveli ağaçlardan ise maʿnâ-yı hakîkîsine haml mümkin olmadığından sebebiyyet alakasıyla mecâzen **[467]** meyvesine haml olunarak yemişinden ekl ile hânis olup nefs-i ağacından yemiş olsa hânis olmaz. Ve eğer mezkûr ağaç kavak ve çam ağaçları gibi meyvesiz olarak kendini ekl, kâbil olmadığı gibi meyvesine hamli de mümkin olmaz ise yine sebebiyyet alakasıyla ol ağaç bedelinde alınacak para ile alınan me'kûlâta haml olunarak onları ekl ile hânis olur.

İfâde-i Merâmın Turuk-ı Edâsı

889. Mes'ele: Ehl-i meʿânîye göre edâ-yı merâmın tarîki îcâz ve ıtnâb ve müsâvât olarak üç olduğu gibi, ehl-i beyâna göre de hakîkat ve mecâz ve kinâye olarak üç olup, ehl-i usûle göre sarîh ve kinâye olarak iki kısım olup bunlardan her biri de hakîkat ve mecâz olarak dört kısma bâliğ olur. Çünkü gerek hakîkat ve gerek mecâz bir lafız, kesret-i istiʿmâl ile bilâ-karîne kendisiyle maksad-ı mütekellim zâhir olarak fehm-i muhâtaba mütebâdir olursa sarîh olup kemâl-i vuzûh ve zuhûruna binâen hükm-i şerʿîlerinin sübûtunda lafızları maʿnâları makâmına kâim olarak hüküm, ayn-ı kelâma teʿalluk eder.

Binâenaleyh zevcesine hitâben أنت طالق veya kölesine hitâben أنت حر dese, talâkta kayd-ı nikâhın ve hürriyyette kayd-ı rıkkıyyetin refʿ ve izâlelerinde sarîh olduklarından her ne kadar kasd ve niyyete mukârin olmasalar bile zevcesi boş ve kölesi âzâd olur.

Hükm-i Kinâye

890. Mes'ele: Kinâye gerek hakîkat ve gerek mecâz maʿnâyı maksûd mestûr veya başka maʿnâya muhtemil olarak bilâ-karîne maksad-ı mütekellim münfehim olmayan lafızlar olup hükm-i şerʿîlerinin sübûtunda karîne veya niyyet-i mütekellime muhtâcdır.

Binâenaleyh ifʿâl bâbından ıtlâk ve sâir müştakkâtı kayd-ı nikâhın izâlesinde ve muzâriʿ sîgası akd-i beyʿin inʿikâdında **[468]** kinâye olmakla kayd-ı nikâhın izâlesi kasd olunmadıkça zevcesine hitâben "أنت مطلقة" veya "أطلقتك" demekle zevcesi boş olmayacağı gibi fi'l-hâl inşâ-yı akid kasd olunmadıkça "Alırım ve satarım" demekle beyʿ de münʿakid olmaz. Zîrâ 235. mes'elede beyân olunduğu üzere muzâriʿ sîgasının istikbâle ihtimaline binâen bâyiʿ tarafından vaʿde ve müşterî tarafından müsâvemeye muhtemil olmakla fi'l-hâl inşâ-yı akid kasd olunmadıkça beyʿ münʿakid olmaz. Ammâ "Aldım ve sattım" gibi mâzî sîgaları akd-i beyʿde sarîh olmakla her ne kadar niyyete mukârin olmasa bile beyʿ münʿakid olarak lâzım olur.

Hakîkat-Mecâz-Kinâye

891. Mes'ele: Hakîkat, maʿnâ-yı masdarîsi kasd olunursa bir lafzı vazʿ olunduğu maʿnâda istiʿmâlden ve maʿnâ-yı ismîsi kasd olunursa vazʿ olunduğu maʿnâda müstaʿmel olan lafızdan ibâret olup mecâzda vazʿ olunduğu maʿnâyı irâdeye mâniʿ karîneye binâen alâkât-ı muʿtebereden biriyle gayrısında istiʿmâlden veya ol vechile istiʿmâl olunan lafızdan ibârettir. Nitekim "Şu ağaçtan yemeyeceğim." diye yemînde müşârün ileyh olan ağaç, şeker kamışı ise hakîkat olup kâbil-i ekl olmayan ağaç ise mecâzdır.

Kinâye, vazʿ olunduğu maʿnâyı irâdeye mâniʿ karîne olmayarak başka maʿnâ kasd etmek veya kasd edilen lafızdır. ﴿اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ﴾[1] âyet-i celîlesinde mülâbese gibi mücâmaʿadan kinâyedir. Onun için inde'l-Hanefî esbâb-ı gusülden maʿdûdedir.

Alâka

Müşâbehet, sebebiyyet, külliyyet emsâli maʿnâ-yı hakîkîden maʿnâ-yı mecâzîye zihnin intikâline vâsıta olan münâsebetten ibâret olarak mecâzın mefhûmundan cüz' olup karîne-i mâniʿa sıhhatin **[469]** şartıdır. Bir maʿnâ-yı lügavîden alâka ve münâsebet vâsıtasıyla bir maʿnâ-yı şerʿîye veya örfîye

---

1 "Kadınlarla (cinsel) temasta bulunup da" Nisâ, 4/43.

nakil ile vazʿ olunan lafza da menkûl denir ki bir cihetle hakîkat ve bir cihetle mecâz olur. Meselâ, *salât* lafzı lügatte; duʿâ maʿnâsında hakîkat, namâz maʿnâsında mecâz olduğu hâlde bi'l-aks şerʿde namâz maʿnâsında hakîkat, duʿâ maʿnâsında mecâzdır. Onun için gerek hakîkat ve gerek mecâz ihtilâf-ı vazʿla muhtelif olarak hakîkaten lügaviye veya şerʿiyye veya örfiyye denildiği gibi mecâz-ı lügavî veya şerʿî veya örfî de denir.

892. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile kelâmda asıl olan maʿnâ-yı hakîkî olması üzerine ber-vech-i âtî pek çok mes'eleler tefrîʿ olunup mesâil-i mezkûreden biri ekser-i meşâyih-i Hanefiyyeye göre vat'da müstaʿmel olan nikâh lafzı hakîkat olup karîne-i mâniʿaya binâen sebebiyyet alâkasıyla mecâzen akidde istiʿmâl olunur. Zîrâ mubâh olarak vat' ya milk-i nikâh veya milk-i yemîne münhasır olarak akid, vat'a sebebdir.

Binâenaleyh gerek Kitâb ve gerek sünnette karîne-i mâniʿadan mücerred olarak vârid olursa asâletine binâen vat' maʿnâsı kasd olunacağından ﴿وَلَا تَنكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُم مِّنَ النِّسَاءِ﴾[1] âyet-i celîlesinde karîne-i mâniʿa bulunmadığından vat' maʿnâsına haml olunarak "Babalarının mevtı'elerini vat' etmeyiniz." demek olmakla gerek meşrûʿ ve gerek gayr-ı meşrûʿ pederin mevtûesinin oğullarına hurmeti bu âyet-i celîlenin ibâresiyle sâbitedir. Binâenaleyh pederinin zevcesini gerek vat' ve gerek akdi oğullarına harâm olduğu gibi gerek müstefreşesi ve gerekse mezniyesi de harâmdır.

893. Mes'ele: Kitâb-ı nikâhta beyân olunduğuna göre mezniyenin neseben veya radâʿen usûl ve fürûʿu zâniye ve zâniyenin usûl ve fürûʿu mezniyeye harâm ise de zâniye ile **[470]** mezniyeden her birisinin usûl ve fürûʿları yekdiğerlerinin usûl ve fürûʿlarına harâm değildir. Binâenaleyh onların hurmetleri kendilerine maksûredir.

894. Mes'ele: Zinâ ile hurmet-i musâharenin adem-i husûlüne kâil olarak kâdî-yi Şâfiʿî, usûlün mezniyesinin fürûʿuna helâl olmasıyla hükm eylese Hanefîye göre ﴿وَلَا تَنكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ﴾ nassına muhâlif olmakla infâz olunmaz. Zîra ... mes'elede beyân olunacağı üzere müctehedün fih olan mes'elelerde hükmün nefâzı nass veya sünnet-i meşhûr veya icmâʿya muhâlif olmamakla meşrûttur. Ammâ pederin memsûsesinin oğullarına hilliyle hükmederse kâdî-yi Hanefî infâz eder. Zîrâ Zeylaʿî'nin zıhârda beyânına

1 "Babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin." Nisâ, 4/22.

göre devâ'î vatı'la hurmet-i musâharenin sübûtu mansûs değildir. İşte buna işâretle mezniye ile mahsûsa beyninde fark *Kenz* şerhinin zıhâr bahsinde mezkûrdur, buyuruyorlar. Ya'nî ânifen beyân olunduğu üzere nikâh lafzı inde'l-Hanefî mutlakan vat'da hakîkat olmakla mutlakan hurmet-i vat' ﴿وَلَا تَنكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُم﴾ nassıyla mansûs olduğundan pederin mezniyesinin oğullarına hilliyle kâdî-yi Şâfi'î hükmetse kâdî-yi Hanefî hükm-i mezkûru infâz eylemez. Zîrâ hilâf-ı nasdır.

Ammâ bilâ-vat' mücerred mesle memsûsesinin hurmeti mansûs olmadığından onun hilliyle hükmederse kazâ-yı kâdî ile te'yîd edeceğinden kâdî-yi Hanefî infâz eder deniyor ise de hurmet-i mezkûre icmâ' ile sâbite olup icmâ'ya muhâlefet de ânifen beyân olunduğu üzere infâza mâni' olmakla cây-ı nazardır.

895. Mes'ele: Bilâ-vat' mücerred akd-i sahîh ile pederin menkûhasının oğullarına hurmeti icmâ' ile sâbit olup inde'l-Hanefî nikâh vat'da hakîkat olup hakîkat ise kelâmda **[471]** asıl olarak irâdesi mümkin iken mecâza haml olunamayacağından *Keşfü'l-Esrâr*'da beyân olunduğu üzere câriyesine veya menkûhasına hitâben إن نكحتك فعبدي حر ya'nî "Seni nikâh edersem kölem hür olsun." diye ta'lîkan yemîn etse, nikâh vat'a haml olunarak ba'de i'tâk câriyesini veya mâ dûne's-selâs ba'de'l-ibâne menkûhasını tekrâr akid ile tezevvüc eylese hânis olmayacağından, köle âzâd olmaz ise de vat' ederse âzâd olur. Vat'da mecâz ve akidde hakîkat olmasına kâil olanlara göre hükm-i mes'ele aksinedir.

ومنها: لو وقف على ولده أو أوصى لولد زيد لا يدخل ولد ولده، إن كان له ولد لصلبه. فإن لم يكن له ولد لصلبه استحقه ولد الابن. واختلف في ولد البنت فظاهر الرواية عدم الدخول وصحّح، فإذا ولد للواقف ولد رجع من ولد الابن إليه؛ لأن اسم الولد حقيقة في ولد الصلب، وهذا في المفرد. وأما إذا وقف على أولاده دخل النسل كله، كذكر الطبقات الثلاث بلفظ الولد، كما في فتح القدير. وكأنه للعرف فيه وإلا فالولد مفردًا وجمعًا حقيقة في الصلبي.

896. Mes'ele: "Kelâmda asıl olan hakîkattir." kâidesinin fer'lerinden biri de "Filân şeyi veledime vakfettim veya Zeyd'in veledine vasiyyet ettim." dese ancak veled-i sulblerine masrûf olup, veled-i sulbîsi var iken gerek vakıf ve gerek vasiyyette veledin veledleri dâhil olmayarak onlara verilmez.

Zîrâ veled lafzı veled-i sulbîde hakîkat olup, veled-i sulbîsinin vücûdu hâlinde maʿnâ-yı hakîkîsini irâde mümkin iken veledü'l-veled gibi maʿnâ-yı mecâzîye haml olunmaz. Kelâmda maʿnâ-yı hakîkî asıl olarak irâdesi mümkin iken mecâza haml olunamayacağı gibi müştereken maʿnâ-yı hakîkî ile mecâz da haml olunamayacağından gerek vakıf ve gerek **[472]** vasiyyette veled-i sulbîyle veled-i veled iştirâk edemez.

Ammâ hîn-i vakıf veya vasiyyette veled-i sulbîsi bulunmaz ise maʿnâ-yı hakîkîsini irâde mümkin olmayacağından maʿnâ-yı mecâzîye haml olunarak gerek vakıf ve gerek vasiyyet veled-i velede sarf olunur ise de bundan sonra veled-i sulbîsi vücûda gelirse asl-ı mezkûre binâen gerek vakıf ve gerek vasiyyet yine veled-i sulbîye ircâʿ edilir.

897. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile veled-i sulbî yok iken velede vakıf veya vasiyyet sûretlerinde veled-i ibn gibi veled-i bintin vakıf veya vasiyyette duhûlunde ihtilâf olunmuş ise de zâhir-i rivâyet adem-i duhûlü olup, bu kavl tashîh olunmuştur. Zîrâ 896. mes'elede beyân olunduğu üzere veled lafzı sulbîde hakîkat olup veled-i sulbîsinin ademi hâlinde maʿnâ-yı hakîkîsini irâde müteʿazzir olunca maʿnâ-yı mecâzîsi bulunan veled-i ibne masrûf olur. Zîrâ veled-i ibn kendisine mensûb olmakla بنونا بنو أبنائنا، وبناتنا، وأبنائهن أبناء الرجال الأباعد muktezâsınca benâtla veledü'l-ibn örfen veledde dâhil olur ise de veled-i benât dâhil olmaz. Zîrâ veled-i benât kendi pederine mensûb olup vâlidesinin pederine nisbet olunmaz.

898. Mes'ele: Ânifen beyân olunduğu üzere veled-i sulbîsi yok iken veledine etmiş olduğu vakıf veya vasiyyet veled-i ibne masrûf iken veled-i sulbîsi tevellüd ile veledin maʿnâ-yı hakîkîsi irâde mümkin olarak mecâza haml olunamayacağından gerek vakıf ve gerekse vasiyyet veled-i sulbîsine ircâʿ olunur. Zîrâ veled lafzı veled-i sulbîde hakîkat olup ahfâdda mecâzdır.

899. Mes'ele: [473] Asl-ı mezkûre binâen velede vakıf veya vasiyyetin veled-i sulbîye maksûr olarak ahfâda adem-i şumûlü ifrâd sîgasıyla velede vakıf veya vasiyyete mahsûs olup ammâ cemʿ sîgasıyla "Evlâdıma veya fülânın evlâdına" diyerek vakıf veya vasiyyet edilirse آباء lafzı ecdâda şâmil olduğu gibi *Fethü'l-Kadîr*'de beyân olunduğu vechile "veledime, veledimin veledine, veledimin veledinin veledine" diyerek veled lafzıyla tabakât-ı selâseyi zikir gibi gerek vakıf ve gerek vasiyyette neslin cümlesi dâhil olur. Zîrâ

beyân olunduğu vechile her ne kadar *veled* lafzı, lügatte; veled-i sulbîde hakîkat olup ahfâdda mecâz ise de evlâd lafzı, örfen evlâd ve ahfâda şâmildir. Lâkin infâz-ı istihkâkda batn-ı evvel takdîm olunup onlar munkariz olursa batn-ı sânîye sarf olunup onlar da munkarız olursa gerek karîb ve gerek baʿîd cümle butûn-i lâhika ale's-seviyye istihkâkda dâhil olurlar.

900. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile vakıf veya vasiyyet olunan kimseleri evlâd diyerek cemʿ sîgasıyla zikirde müretteb olarak cümle neslin istihkâkta duhûlleri vakıfla vasiyyetin sonu fukarâya kılınmadığı sûrete mahsûs olup *Bezzâziyye*'nin beyânına göre, evlâdına vakıf veya vasiyyet edip de âhirini fukarâya kılarsa batn-ı evvelden beri vefât ederse onun hissesi bâkîlere sarf olunup cümlesi munkarız olursa fukarâya sarf olunup evlâdın evlâdına verilmez ise de vâkıf, evlâdıma ve evlâd-ı evlâdıma diyerek vakf edip de âhirini fukarâya kılmaz ise cümlesi munkarız olmadıkça batnen baʿde-batnin nesline verilip onlardan biri **[474]** ber-hayât oldukça fukarâya sarf olunmaz. Zîrâ evlâd lafzı örfen ilâ-nihâye mütenâvil olup efrâd sîgasıyla veled lafzı bunun hilâfınadır.

901. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile infâz-ı istihkâkta sîga-i ifrâdla veled lafzıyla, cemʿ sîgasıyla evlâd lafzı beynini fark, örfe mebnî olup ve illâ lugaten gerek müfred ve gerek cemʿ veled ve evlâd lafızları sulbîde hakîkat olmakla kelâmda hakîkatin asâletinin muktezâsıyla amel îcâb eder.

ومنها: لو حلف لا يبيع أو لا يشتري أو لا يؤجر أو لا يستأجر أو لا يصالح عن مال أو لا يقاسم أو لا يخاصم أو لا يضرب ولده لم يحنث، إلا بالمباشرة. ولا يحنث بالتوكيل؛ لأنها الحقيقة، وهو مجاز إلا أن يكون مثله لا يباشر ذلك الفعل كالقاضي والأمير فحينئذ يحنث بهما، وإن كان يباشره مرة ويوكل فيه أخرى فإنه يعتبر الأغلب.

902. Mes'ele: "Kelâmda asıl olan hakîkattir." kâidesinin ferʿlerinden biri de "Satmayacağım ve almayacağım ve îcâr ve istîcâr etmeyeceğim ve maldan sulh olmayacağım ve mukâseme ve muhâsame etmeyeceğim veya fülânın veledini dövmeyeceğim." diye nefsine nisbetle yemîn etse bi'l-mübâşere bunları kendisi işlemedikçe her ne kadar başkası vâsıtasıyla işlenmiş olsa dahi hânis olmaz. Zîrâ hâlif bu misillü şeyleri kâdî veya emîr gibi başkasına emir ile yaptıran makûleden vekîl ise bunları bi'l-mübâşere kendisi işlemesi hakîkat olup bi't-tevkîl işlemesi mecâz olmakla maʿnâ-yı hakîkîyi irâde mümkin

iken mecâza haml olunmaz. Ammâ hâlif bu misillü şeyleri başkasına emir ile işletip kendisi işlemeyen makûleden olursa gerek bi'l-mübâşere ve gerekse bi'l-vâsıta başkasına emir ile işlesin her iki sûrette hânis olur. **[475]**

Zâbıt

903. Mes'ele: Muhaşşî İzmirî'nin beyânına göre me'mûrun fiiliyle âmirin hânis olup olmamasında zâbıt, hukûkî fiilin âmire râciʿ olup olmamasıdır. Binâenaleyh her fiil ki hukûku mübâşire âit olursa onun fiiliyle âmir hânis olmaz. Zîrâ hakîkaten ve hükmen fiil, fâil-i mezkûrden sâdır olup hâliften sâdır olmamıştır. Meselâ, bir kimseye âit olan bir şeyin adem-i fiiline yemîn edip de ol şeyi ol kimse emir ile işlemiş olsa ol şeyin hukûku, fâilin kendine âit olmakla âmir hânis olmaz. Ammâ kendine âit olan muhallefün aleyhi başkasına emrederek işlenmesi gibi hukûk-i fiil âmire râciʿ olursa bi'l-mübâşere kendi fiiliyle hânis olduğu gibi vekîlin fiiliyle de hânis olur. Zîrâ vekîl ol şeyi kendi nâmına işlemeyip belki emri nâmına işler.

"Almayacağım." diye yemîn eden kimse kıymetdâr olan şeyleri kendisi alıp diğerlerini başkası vâsıtasıyla yaptırmak gibi. Bazen kendisi alıp bazen de başkasına aldıran makûleden ise ağleb ve eksere iʿtibâr olunup mahlûfun aleyh ekseriyâ kendisinin aldığı şeylerden ise bi'l-mübâşere almayıp da başkası vâsıtasıyla alırsa ne bizzât kendisi ve ne de bi'l-vâsıta almayacağına yemîn etmedikçe hânis olmaz ise de böyle yemîn ederse mutlakan hânis olacağı gibi alınan şeyin gerek hasâsetinden ve gerek başka sebeble ekseriyâ başkasına aldırdığı şeylerden ise me'mûrun alıvermesiyle de hânis olur.

قال في الكنز بعده: وما يحنث بهما النكاح والطلاق والخلع والعتق والكتابة والصلح عن دم العمد والهبة والصدقة والقرض والاستقراض وضرب العبد والذبح والبناء والخياطة والإيداع والاستيداع والإعارة والاستعارة وقضاء الدين وقبضه والكسوة والحمل، انتهى.

904. Mes'ele: **[476]** Hükm-i zâbıtayı baʿde'l-beyân *Kenz*'in beyânına göre gerek bi'l-mübâşere ve gerekse bi'l-vâsıta başkasının fiiliyle hânis olunan şeyler nikah, talâk, hulʿ, ıtk, kitâbet, dem-i amdden sulh, hibe, sadaka, karz, istikrâz, darb-ı abd, zebh, binâ, hiyâtet, îdâʿ, istîdâʿ, iʿâre, istiʿâre, kazâ-yı deyn, kabz-ı deyn, kisve, haml olup "Bunlardan birini işlemeyeceğim." diye yemîn ederse gerek bi'l-mubâşere kendisi işlesin ve gerekse başkası vâsıtasıyla işletsin, hukûk-i fiil kendisine âit olmakla cümlesiyle hânis olur.

Kuhistânî hükm-i mezkûrde teslîm-i şüfʿa ve şirket ve katl ve ibrâ ve infâk ve katʿ-ı sevb ve hedm-i dâr ve ittihâz-ı naʿl gibi efʿâli de idhâl edip baʿdehu efʿâl-i mezkûre kırka karîb olmakla bazıları otuza ve bazıları yirmi bire hasrları hâsır olmayıp belki kâsıradır, demiş.

والأفعال والعقود في الأيمان هل تختص بالصحيح أو تتناول الفاسد؟ فقالوا: الإذن في النكاح والبيع والتوكيل بالبيع يتناول الفاسد، والتوكيل بالنكاح لا يتناوله.

905. Mes'ele: Ânifen beyân olunduğu üzere "Efʿâl-i mezkûreden birini işlemeyeceğim." diye yemîn etse bazısında bi'l-fiil kendisi işlerse hânis olup bazılarında ise gerek bi'l-fiil kendisi ve gerekse emrettiği kimse işlesin hânis olduğu gibi, "Eymânda dahi efʿâlden bir fiili ve ukûddan bir akdi işlemeyeceğim." diye yemîn eylese fiiliyle hânis olması sahîh olanlara mı muhtass olur yoksa gerek sahîh ve gerek fâside şâmil olarak herhangisini işlerse hânis olur mu diye suâl olunursa **[477]** fukahâ-yı izâmın beyânlarına göre nikâh ve beyʿ ve beyʿe tevkîlde izin, inde'l-İmâm sahîh ve fâside şâmil olup inde'l-İmâmeyn ancak sahîha mahsûs olduğu gibi bi'l-ittifâk nikâha tevkîl sahîha mahsûs olarak fâside şâmil değildir. Zîrâ müstakbelde nikâhtan maksad tahsîn-i nefisle iʿfâf olup bu ise fâsidle hâsıl olmaz. Ammâ inde'l-İmâm nikâh ve beyʿ ve beyʿe tevkîlde iznin sahîh ve fâside şumûlü lafz-ı mutlak olup ıtlâkı üzere cereyânına mebnîdir. Zîrâ sübût-i neseb gibi nikâhtan bazı makâsıd nikâh-ı fâsidde hâsıl olmakla gerek sahîh ve gerek fâsid maksadın husûlünden hâlî değildir.

906. Mes'ele: Mes'ele-i ânifede nikâha izinle maksad fuzûlî olarak vukûʿ bulan nikâhın icâzesine lâzım gelen izin olmayıp belki velev müdebber veya mükâteb veya ümm-i veled olsa bile memlûk ve memlûkenin sıhhat-i nikâhlarında şart olan izn-i mevlâdır. Zîrâ nikâh-ı fuzûlînin infâzında lâzım olan izin, nikâh-ı sahîha mahsûstur. Ammâ memlûk ve memlûkenin sıhhat-i nikâhlarında izn-i mevlâ şart olmakla bilâ-izn icrâ olunurlar ise efendileri izin verir ise câiz olup; vermezler ise bâtıl olacağından İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre nikâh-ı fâsidde dahi vat'la sübût-i neseb ve sukût-i had ve vücûb-i mehir ve mevtû'eye iddetin lüzûmu gibi bazı makâsıd-ı nikâh terettüb ettiğinden beyʿde olduğu gibi nikâh lafzı dahi mutlak olarak zikr olunursa ıtlâk üzere icrâ olunarak bunların nikâhlarında efendilerinin izni sahîh ve fâside şâmil olur. İmâmeyn hazerâtına göre nikâhtan maksad nefsi

hurmet-i zinadan muhâfaza ile tahsîl-i iffet olup bu ise ancak nikâh-ı sahîha münhasır olmakla nikâha izin sahîha mahsûs olup fâside mütânevil olmaz. Zîrâ nikâha izin nikâha tevkîl gibi olup kavl-i muhtârda nikaha tevkîl bi'l-ittifâk sahîha olarak fâside şâmil değildir.

Semere-i Hilâf

907. Mes'ele: [478] Nikâha iznin Hazret-i İmâma göre sahîh ve fâside şumûlü ve İmâmeyn hazerâtına göre sahîha ihtisâsıyla hilâfın semeresi iki mes'elede zâhire olup biri İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre nikâh-ı fâsidde vat'la mehir bedelinde köle satılıp, İmâmeyn hazerâtına göre satılmayıp baʿde'l-ıtk kendisinden mutâlebe olunur. Zîrâ efendisinin izni nikâh-ı fâside mütenâvil olmadığından efendisi hakkında mehr-i deyn zâhir olmadığından mehir ile muâheze olunmaz. Lâkin İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre mevlânın nikâha izni nikâh-ı fâside şâmil olduğundan hasbe'l-izn mehir deyniyle muâheze olunarak mezbûrenin mehrini te'diye için köle satılır.

İkinci mes'ele, İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre nikâh-ı fâsidle mevlânın izni münkaziye olarak sâniyen nikâh-ı sahîhle tezevvüc edecek olsa tekrâr izin lâzım olup, İmâmeyn hazerâtına göre izin sahîha mahsûs olmakla nikâh-ı fâsidle sarf olunmayarak hâlen bâkî olduğundan nikâh-ı sahîh de tekrâr izne muhtâc değildir. Ammâ efendisi bey'e izin verir ise inde'l-İmâm sahîh ve fâside şâmil olduğu gibi sahîh ile kayıtlamadıkça beyʿe tevkîlde sahîh ve fâside şâmildir. Binâenaleyh "Nikâha izin vermeyeceğim." diye yemîn ederse İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre mutlak nikâha izinle gerek sahîh ve gerek fâsid hânis olur ise de İmameyn hazerâtına göre fâside şumûlü olmadığından onunla hânis olmaz.

908. Mes'ele: Ânifen beyân olunduğu üzere nikâha iznin fâside şumûlünde ihtilâf olunmuş ise de tevkîlde bi'l-ittifâk gayr-i şâmildir ve nikâha tevkîle izin müftâ bih olarak bi'l-ittifâk nikâh-ı fâside vekîl olmakla müntehî ve münkazî olmayacağından diğer nikâh-ı sahîha tekrâr vekâleti tekrâr izne muhtâc değildir. **[479]**

واليمين على النكاح إن كانت على الماضي تتناولته، وإن كانت على المستقبل لا.

909. Mes'ele: والله ما نكحت diyerek nikâha yemîn mâzî üzerine olursa fâside mütenâvil olarak velev fâsiden nikâh etmiş olsa dahi hânis olur. Zîrâ maksad zamân-ı mâzîde akdin vukûʿunu nefy olup nikâh fâside akiddir.

Amma والله لا أتزوج diyerek nikâha yemîn müstakbele olursa nikâh-ı fâside şâmil olmayarak nikâh fâsidle hânis olmaz. Zîrâ zamân-ı âtîde nikâhtan maksad hurmet-i zinadan nefsini muhâfaza olup bu ise nikâh-ı fâside ile hasıl olmaz ve kezâ "Namâz kılmadım." diyerek namâz üzerine yemîn, nikâh üzerine yemîn gibi sahîh ve fâside şâmil olarak velev fâsiden kılmış olsa hânis olup, ammâ "Kılmayacağım." diye müstakbele olursa fâside şâmil olmayacağından fâsidle hânis olmaz.

واليمين على الصلاة كاليمين على النكاح، وكذا على الحج والصوم كما في الظهيرية، وكذا على البيع كما في المحيط.

910. Mes'ele: *Zahîriyye*'nin beyânına göre mâzî üzere yemîn, sahîh ve fâside şâmil olup ve müstakbele yemîn sahîha mahsûs olarak fâside adem-i şumûlde hac ve savm, salât gibidir. Binâenaleyh "Oruç tutmadım veya hac etmedim." diye yemînde gerek sahîh ve gerek fâsidle hânis olup "Oruç tutmayacağım veya hac etmeyeceğim." diye müstakbele nisbetle yemîn ederse fâside şâmil olmayarak onunla hânis olmaz.

Muhît'te beyân olunduğuna göre mâzîde yemîn sahîh ve fâside şâmil olup; müstakbele yemîn sahîha mahsûs olarak fâside adem-i şumûlda bey'de yemîn; savm, salât ve hacda yemîn gibidir.

ومنها: لو حلف «لا يصلي اليوم» لا يتقيد بالصحيح قياسًا، ويتقيد به استحسانًا. ومثله: «لا يتزوج اليوم» كما في المحيط.

911. Mes'ele: Kelâmda hakîkatin asıl olması kâidesinin fer'lerinden biri dahi "Bugün namâz kılmayacağım." **[480]** diye yemîn etse, kıyâs olan sahîh ile adem-i takyîd olup istihsânen mukayyeddir. Kıyâsın vechi "والله لا أصلي" demek "والله لا أفعل فعل الصلاة" demek olup fiil-i salât ise sahîh ve fâsid ef'âl-i mâ'lûme ve erkân-ı mahsûseden ibâret olarak sâdık olacağından mahlûfün aleyhin vücûduna binâen hânis olur. İstihsânın vechi de salâtla maksad vâsıta-i takarrub olup bu ise salât-ı fâside ile hâsıla olamayacağından sahîha mahsûs olmak îcâb eder.

ومنها: لو قال: «هذه الدار لزيد» كان إقرارًا بالملك له حتى لو ادعى: «أنها مسكنه» لم يقبل.

Hükm-i İkrâr

912. Mes'ele: Kelâmda asıl olan maʿnâ-yı hakîkî olup mümkin iken mecâza haml olunmayacağından هذه الدار لزيد yaʿnî "Bu hâne Zeyd'indir." dese dâr-ı mezkûr Zeyd'in mülkü olduğunu ikrâr olup "Maksadım istîcâr veya âriyet tarîkiyle onda sâkin olduğunu beyândı." demiş olsa mesmûʿ olmaz. Zîrâ hakîkaten lâm-ı câre ihtisâsa mevzûʿ olup her ne kadar dâr-ı mezkûrun zübde-i ihtisâsı temellük veya sükûn tarîkleriyle ihtisâsa şâmil ise de mülkün mâlikine ihtisâsı hakîkat olup irâdesi mümkin iken başkasına haml olunmaz.

وفي البزّازية قوله: «فلان ساكن هذه الدار» إقرار منه بكونها له، بخلاف زرع فلان أو غرس أو بنى وادعى أنه فعل ذلك بالأجر فهي للمقر.

913. Mes'ele: *Bezzâziyye*'nin beyânına göre "Fülân kimse bu dârın sâkinidir." demek dâr-ı mezkûr onun olduğunu **[481]** ikrârdır. Zîrâ fâilin maʿmûlüne izâfesi bi-tarîki'l-milk sükûnda hakîkat olmakla, bilâ-zarûre bi-tarîki'l-âriye veya icâre ile sükûna sayrûret olunmaz. Ammâ yedinde bulunan zerʿ ve gars ve binâya işâretle "Bu fülânın zerʿi veya garsi veya binâsı." deyip de "Maksadım ücretle ekti ve dikti ve yaptı." demekti, dese cümlesi mukırrın olup fâilin olmaz. Binâenaleyh mukarrun leh "Ben bunları nefsim için ektim veya diktim veya yaptım." deyip de mukırr "Ben bunları ücretle yaptırdım." dese, söz mukırrındır.

ومنها: لو حلف «لا يأكل من هذه الشاة» حنث بلحمها؛ لأنه الحقيقة دون لبنها ونتاجها. بخلاف ما إذا حلف «لا يأكل من هذه النخلة» حنث بثمرها وطلعها، لا بما اتصل به صنعة حادثة كالدبس. فإن لم يكن لها ثمر حنث بما أكله مما اشتراه بثمنها.

914. Mes'ele: Asl-ı mezkûrun ferʿlerinden biri de "Şu koyundan yemeyeceğim." diye yemîn etse, onun etinden yemekle hânis olup, sütünden veya derisinden yemekle hânis olmaz. Zîrâ onun etinden yemek kelâmın maʿnâ-yı hakîkîsi olup irâdesi mümkin iken mecâza haml olunamayacağından mahlûfün aleyh etini ekl olup süt veya derisinden veya satıp parasından ekl, maʿnâ-yı mecâzîsi olarak mahlûfün aleyhten hâriclerdir.

Ammâ yemiş ağacına işâretle "Şu ağaçtan yemem." diye yemîn etse ancak onun yemişinden ekl ile hânis olup nefs-i ağaçtan veya pekmezi gibi

sunʿat-i hâdise lâhik olan şeyler ile hânis olmaz. Zîrâ 888. mes'elede beyân olunduğu üzere asl-ı mezkûre binâen kelâmın maʿnâ-yı hakîkîsini irâde mümkin iken mecâza haml olunamayıp müteʿazzir olursa, kelâmın iʿmâli ihmâlinden evlâ olmakla, "Şu ağaçtan yemem." diye yemîn edildikde o ağaç aynen me'kûl ise yemîn aynı ağaca masrûf olup, değilse müsmir ise yemişine masrûf olup, müsmir de değil ise onun parasıyla alınan me'kûlâta masrûf olarak ondan ekl ile hânis olup aynı ağaçtan **[482]** ekl ile hânis olmaz.

ومنها: حلف «لا يأكل من هذه الحنطة» فإنه يحنث بأكل عينها للإمكان. فلا يحنث بأكل خبزها.

915. Mes'ele: Asl-ı mezkûrun ferʿlerinden biri de "Şu buğdaydan yemem." diye yemîn etse, aynı buğdaydan ekl ile hânis olup ekmeğinden ekl ile hânis olmaz. Zîrâ kelâm-ı mezkûrun maʿnâ-yı hakîkîsi ayn-ı buğdaydan ekl olup irâdesi mümkin iken ondan yapılan ekmek yemek gibi maʿnâ-yı mecâzîye haml olunmaz.

Velâkin usûl-i fıkıhta beyân olunduğu üzere maʿnâ-yı hakîkîyi irâde müteʿazzir veya âdeten veya şerʿan mehcûr ve metrûk olarak müteʿassir olursa bi'l-ittifâk mecâza hamli evlâ olup ve eğer maʿnâ-yı hakîkî müstaʿmel olup maʿnâ-yı mecâzî gayr-i müstaʿmel bulunur veya istiʿmâlde ikisi müsâvî olur veya maʿnâ-yı hakîkî istiʿmâl-i mecâzdan ekser olursa bi'l-ittifâk maʿnâ-yı hakîkî ile amel mecâzîden evlâ olup mecâzın istiʿmâli hakîkatten ağleb olarak müteʿâref olursa ihtilâfî olup İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre asâletine binâen hakîkatle amel evlâ olup, İmâmeyn hazerâtına göre kesret-i istiʿmâl ile fehm-i tebâdürüne binâen mecâza haml evlâ olmakla beyân olunduğu vechile "Şu buğdaydan yemem." veya mes'ele-i âtiyede beyân olunacağı üzere "Dicle'den içmem." diye yemîn edildikde, aynı buğdaydan yemek ve yatıp da ağzıyla nehr-i Dicle'den içmek mümkin olarak maʿnâ-yı hakîkîlerini irâde mümkin olmakla inde'l-İmâm bunlar ile hânis olup ekmeğinden yemek ve avucuyla veya maşraba gibi bir şey ile Dicle'den içmekle hânis olmaz ise de İmâmeyn hazerâtına göre mecâz-ı müteʿâref hakîkatten evlâ olmakla nefs-i buğdaydan ekl ve nefs-i nehirden içmekle hânis olduğu gibi ekmekten ekl ve bir şey ile içmekle de hânis olur. **[483]**

ومنها: [لو] حلف :لا يشرب من دجلة» حنث بالكرع؛ لأنه الحقيقة. ولا يحنث بالشرب بيده أو بإناء، بخلاف من ماء دجلة.

916. Mes'ele: Asl-ı mezkûrun ferʿlerinden biri de "Dicle'den içmem." diye yemîn etse inde'l-İmâm yatıp da ağzıyla içmek mümkin olarak başka bir aletle içmek gibi maʿnâ-yı mecâzîye haml olunmayacağından yatıp da ağzıyla içmekle hânis olup eliyle veya başka bardak gibi bir aletle içmekle hânis olmaz ise de ânifen beyân olunduğu üzere mecâz-ı müteʿâref olmakla asâletine binâen ayn-ı Dicle'den ve teʿârüfüne binâen her iki tarîkle içmekle hânis olup "Dicle'nin suyundan içmem." diye yemîn ederse bi'l-ittifâk her iki tarîkle içmekle hânis olur. Zîrâ her nasıl içse Dicle'nin suyundan içmiştir.

ومنها: لو أوصى لمواليه وله عتقاء ولهم عتقاء اختصت بالأولين؛ لأنهم مواليه حقيقة، والآخرون مجازًا بالتسبب.

917. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûreden biri dahi mevâlisine bir şey vasiyyet edip de onun âzâd ettiği köleleri bulunduğu gibi kölelerinin âzâd ettiği köleleriyle bulunsa, mevlâ lafzı her ne kadar her iki sınıfa da şâmil olsa da lâkin kendi âzâdlılarında hakîkat ve onların âzâdlılarında sebebiyyet alâkasıyla mecâz olup, kelâmda asıl olan maʿnâ-yı hakîkî olmakla vasiyyet-i mezkûre kendi âzâdlılarına masrûf olur. Lâkin mevlâ lafzı âzâd edenle olunana şâmil olarak müşterek olmakla ictimâʿları hâlinde hüküm, iştirâkın hükmü gibi karîne-i muʿayyeneye mütevakkıf olmalı. 44. mes'eleye bak.

ومنها: أوصى لأبناء زيد وله صلبيون وحفدة فالوصية للصلبيين.

918. Mes'ele: **[485]** Fürûʿ-i mezkûreden biri dahi evlâd-ı sulbiyye ve ahfâdı bulunan Zeyd'in ebnâsına bir şey vasiyyet etse 896. mes'elede beyân olunduğu üzere inde'l-İmâm hakîkatle amel edilerek vasiyyet-i mezkûre ebnâ-yı sulbiyyesine masrûf olup ahfâdına verilmez ise de İmâmeyn hazerâtına göre umûm-i mecâzla amel edilerek cümlesine verilir. 899. mes'elede beyân olunacağı üzere gerek vasiyyet ve gerek vakıf sûretlerinde ebnâ evlâda kıyâs olunursa İmâmeyn kavliyle amelin evlâ olması lâzım gelir.

ونقض علينا الأصل المذكور: بالمستأمن على أبنائه لدخول الحفدة، وبمن حلف «لا يضع قدمه في دار زيد» حنث بالدخول مطلقًا.

919. Mes'ele: أمنوا على أبنائنا diyerek oğullarına emân taleb eden müste'mene verilen emânda oğullarının oğulları da dâhil olmakla, "Kelâmda

asıl olan hakîkat olup mümkin iken mecâza haml olunmaz." kâidesine muhâlif olarak kâide-i mezkûrenin muktezâsı nakz olunduğu gibi "Zeyd'in hânesine ayağımı basmam." diye yemîn eden kimse mutlakan duhûl ile hânis olarak kâide-i mezkûreyi nâkızadır. Zîrâ hâneye ayak basmanın maʿnâ-yı hakîkîsi mücerred ayağını kapıdan içeriye koymaktan ibâret olup duhûl ise ondan mecâz olup hakîkatini irâde ise mümkindir. Lâkin 915. mes'elede beyân olunduğu üzere maʿnâ-yı hakîkî şerʿan veya âdeten mehcûr olursa bi'l-ittifâk mecâza haml, evlâ olup "Fülânın hânesine ayağımı basmam." kelâmının beyân olunan maʿnâ-yı hakîkîsi örfen metrûk olmakla mutlakan duhûl hakîkat-i örfiyyesi olarak asl-ı mezkûre muvâfakatı da kâbil olabilir. **[486]**

وبمن أضاف العتق إلى يوم قدوم زيد فقدم ليلًا عتق.

920. Mes'ele: Asl-ı mezkûr kölesine hitâben أنت حر يوم يقدم زيد diyerek kölesinin ıtkını Zeyd'in yevm-i kudûmuna taʿlîk ve izâfe eden kimse ile de müntakız olur. Zîrâ beyân olunduğu vechile Zeyd'in yevm-i kudûmuna taʿlîk edip de Zeyd leylen gelmiş olsa köle âzâd olur. Hâlbuki yevm nehârda hakîkat olup leylde mecâzdır. Kelâmda hakîkat asıl olsa idi nehâren gelmesi mümkin olarak maʿnâ-yı hakîkîsini irâde mümkin olmakla mecâzen leyle haml olunmayarak leylen kudûmuyla âzâd olmamak îcâb eder idi.

وبمن حلف «لا يسكن دار زيد» عمت النسبة للملك وغيره.

921. Mes'ele: Asl-ı mezkûr ber-vec- âtî yemîn mes'elesiyle de müntakız olur. Zîrâ "Zeyd'in dârında sâkin olmayacağım." diye yemîn etse gerek milken ve gerek istîcâr ve gerekse âriyet olarak Zeyd'in dârında sâkin olsa dârın Zeyd'e nisbeti milk ve gayrısına şâmil olmakla hânis olur. Hâlbuki 913. mes'elede beyân olunduğu üzere fülânın dârı ve fülânın hânesi diyerek izâfe-i milkte hakîkat olup diğerlerinde mecâz olmakla kirâ veya âriyet tarîkiyle Zeyd'in hânesinde sükûnla hânis olmak îcâb ederdi.

وبأن أبا حنيفة ومحمدًا رحمهما الله تعالى، قالا: فيمن قال: «لله عليّ صوم رجب» ناويًا لليمين أنه نذر ويمين.

922. Mes'ele: Asl-ı mezkûr ber-vech-i âtî mesele ile de müntakızdir. Zîrâ yemîn niyyetiyle لله علي صوم رجب **[487]** dese İmâm-ı Aʿzam hazretleriyle

İmâm Muhammed hem yemîn ve hem de nezr olmasına kâillerdir. Hâlbuki kelâm-ı mezkûr nezrde hakîkat olup yemînde mecâzdır. Kelâmda hakîkat asıl olsa idi halefi olan mecâz ile adem-i ictimâʿsı lâzım gelirdi, diyerek kelâmda hakîkatin asıl olmasını nakz ile beş vechile iʿtirâz olunmuş ise de ber-vech-i âtî *Bedâî*ʿden naklen cümlesinden cevâb verilerek asâletini ibkâ edilecektir.

وأجيب: بأن الأمان لحقن الدم المحتاط فيه فانتهض الإطلاق شبهة تقوم مقام الحقيقة فيه.

923. Mes'ele: *Bedâî*ʿin beyânına göre müste'menin ebnâsına verilen emânda ahfâdının duhûlleri onların demlerini hederden muhâfaza için benî âdem ve benî fülân taʿbirlerinde olduğu gibi ibn lafzı bazen cemîʿ-i fürûʿa şâmil olmakla istîmânda ebnâ lafzının ıtlâkı mevziʿ-i ihtiyâtta emânda hakîkat makâmına kâim şeyle olduğuna binâen, ahfâda şâmil olup yoksa maʿnâ-yı hakîkî ile mecâzı cemʿ tarîkiyle değildir.

ووضع القدم مجاز عن الدخول فعم.

924. Mes'ele: İkinci iʿtirâzdan cevâb vazʿ-ı kadem her ne kadar yalnız ayağını kapının içine koymak maʿnâsına ise de örfen duhûlde müstaʿmel olmakla her ne hâlde olursa olsun mutlakan duhûle şâmil olduğundan "Hânesine ayağımı basmayacağım." diye yemîn eden kimse adem-i duhûle yemîn eylemiş olmakla mutlakan duhûl ile hânis olur.

واليوم إذا قرن بفعل لا يمتد كان لمطلق الوقت لقوله تعالى: ﴿وَمَن يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ﴾ وللنهار إذا امتد لكونه معيارًا والقدوم غير ممتد، فاعتبر مطلق الوقت.

925. Mes'ele: Üçüncü iʿtirâzdan cevâb kölesinin ıtkını birinin yevm-i kudûmuna taʿlîk edip de leylen kudûmuyla hânis olması yevmin maʿnâ-yı hakîkîsi olan nehâr ile mecâzîsi bulunan leyli cemʿ tarîkiyle olmayıp belki ﴿وَمَن يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ﴾[1] muktezâsınca gayr-ı mümtedde olan fiile mukârin olan yevm, gerek nehâr ve gerek leyle şâmil olan mutlak vakit maʿnâsına olmasına mebnîdir. Zîrâ gerek nehâren ve gerekse leylen harbden tevellâ ile firâr eylemek harâm olmakla âyet-i celîledeki yevm mutlak vakit maʿnâsınadır. Ammâ yevm-i savm gibi fiil-i mümtedde mukârin olursa miʿyâr

1 "Kim o günde onlara arkasını döner (kaçar)sa." Enfâl, 8/16.

olduğundan[1] **[488]** nehâra mahsûs olur. Onun için لله عليّ صوم يوم dese nehâren savmla edâ olunur. Ammâ kudûm-i Zeyd gayr-i mümtedde olmakla ona mukârin olan yevm gerek nehâr ve gerek leyl mutlakan vakit maʿnâsına olarak leyl ve nehâra şumûlüne binâen hânis olur.

وإضافة الدار نسبة للسكنى وهي عامة.

926. Mes'ele: "Fülânın dârında sâkin olmayacağım." diye yemînde gerek mülkü ve gerek kira ve gerekse âriyet olsun sükûnla hânis olmasının sebebi her ne kadar beyân olunduğu vechile dârın Zeyd'e izâfesi mülkiyyette hakîkat, diğerlerinde mecâz olup maʿnâ-yı hakîkîsini irâdede mümkin iken mecâza gidilmez ise de hasbe's-sebebiyye örfen dârın izâfesi süknâya nisbet olup süknâ ise gerek mülk ve gerek kira ve gerek âriyet tarîkiyle süknâya şümûlüne mebnîdir.

والنذر مستفاد من الصيغة، واليمين من الموجب. فإن إيجاب المباح يمين، كتحريمه بالنص. ومع الاختلاف لا جمع، كذا في البدائع.

927. Mes'ele: Beşinci iʿtirâzdan cevâb *Bedâi*ʿin beyânına göre لله علي صوم رجب sîgası nezrde hakîkat olmakla maʿnâ-yı hakîkî asıl olduğundan nezr sîgasından müstefâd olup yemîn ise mûcebinden müstefâddır. Zîrâ ﴿لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللهُ لَكَ﴾[2] muktezâsınca îcâb-ı mubâhı nasla tahrîm gibi yemîn olarak nezr ile yemînin ihtilâf cihetlerine binâen maʿnâ-yı hakîkî ile mecâzîyi cemʿ lâzım gelmez. Binâenaleyh mesâil-i mezkûre ile asl-ı mezbûr müntakız olmaz.

ومن هذا الأصل: لو حلف لا يصلي صلاة، فإنه لا يحنث إلا بركعتين؛ لأنها الحقيقة. بخلاف لا يصلي، فإنه لا يحنث حتى يقيدها بسجدة؛ لأنه يكون آتيًا بجميع الأركان، وهل يحنث بوضع الجبهة أو بالرفع؟ قولان: هنا من غير ترجيح، وينبغي ترجيح الثاني، كما رجحوه في الصلاة.

928. Mes'ele: Kelâmda maʿnâ-yı hakîkî asıl olmakla لا أصلي صلاة diyerek masdarın zikriyle te'kîd olunan salâttan maksad, erkân-ı maʿlûme ve efʿâl-i mahsûseden olarak şerʿan muʿteber olan hakîkat, salât olup; hakîkat-i salât

1 Birinci cildin sonu.
2 "Allah'ın sana helâl kıldığını niçin kendine haram kılıyorsun?" Bakara, 2/144.

ise kıyâm ve kırâat ve rükûʿ ve sücûd ile kaʿde-i ahîre gibi erkân-ı maʿlûmeyi câmiʿ **[489]** namâz olmakla ancak iki rekʿatla hâsıl olacağından لا أصلي صلاة diye yemîn eden kimse iki rekâtı kılmadıkça hânis olmaz.

Binâenaleyh şerʿan salât lafzının iki rekâtın mâ dûnunda istiʿmâl-i cüz'iyyet alâkasıyla mecâz olur. أما والله لا أصلي diyerek bilâ-te'kîd yemîn eylese mes'ele-i mezkûrenin hilâfına olarak rekʿatı secde ile kayıtlamadıkça hânis olmaz ise de secde ile kayıtlar ise erkân-ı salâtın cümlesi ityân edilmiş olmakla hânis olur. Zîrâ rekʿatın tamâmiyyeti secde iledir. Lâkin Ebû Yûsuf'a göre secde, mücerred elini yere koymakla ve İmâm Muhammed'e göre baʿde'l-vazʿ elini yerden kaldırmakla tamâm olmak üzere ihtilâfî olmakla Ebû Yûsuf'a göre elini yere koymasıyla ve İmâm Muhammed'e göre yerden kaldırmasıyla hânis olur. Lâkin lâyık olan namâzda sehven kaʿde-i ahîreyi terkle, kıyâmda rekʿatı secde ile kayıtladıkda namâzı butlânından muhâfazada olduğu gibi, refʿ cepheyi iʿtibâr ile İmâm Muhammed'in kavlinin müreccah olmasıdır.

ولو حلف لا يصلي الظهر لم يحنث إلا بالأربع. ولو حلف لا يصليه جماعة لم يحنث بإدراك ركعة، واختلف فيما إذا أتى بالأكثر.

929. Mes'ele: Asl-ı mezkûre binâen "Salât-ı zuhr veya asr veya işâyı kılmayacağım." diye yemîn eylese, ancak baʿde't-teşehhüd dört rekʿat kılmakla hânis olur. Zîrâ dört rekʿata bâliğ olmadıkça bunların namâzından addolunmaz. Ve kezâ sâir namâzlarda dahi kaʿde-i ahîrede teşehhüd mikdârı oturmadıkça hânis olmaz. Zîrâ salât-ı mezkûrenin cümlesinde hakîkat-i salât kaʿde-i ahîre ile tamâm olan namâzdan ibâret olmakla mecâzen nevâkıza haml olunmaz.

930. Mes'ele: "Salât-ı zuhr veya asrı cemâʿatle kılmayacağım." diye yemîn veya "Cemâʿatle kılar isem şöyle olsun." diye taʿlîk eylese, yalnız bir rekʿata idrâkla hânis olmaz. Zîrâ beyân olunduğu **[490]** üzere hakîkat-i salât erkân-ı maʿlûmeden ibâret olmakla iki rekʿata bâliğ olmadıkça namâz addolunmaz. Belki rekʿat-ı vâhide ancak iki rekʿat zımnında namâz addolunup ber-vech-i îzâh hükm-i mes'ele *Buhârî* ve *Müslim*'de mezkûr olan (من أدرك ركعة من الصلاة، فقد أدرك الصلاة)[1] hadîs-i şerîfine münâfîdir. *Buhârî*'de

1 Namazda rekʿata yetişen kimse namaza yetişmiştir.

"mevâkîtü's-salât" ve *Müslim*-i şerîfte "kitâbü'l-mesâcid"de mezkûrdur. Ekser rekʿatı cemâʿatle edâ ederse hânis olup olmaması ihtilâfîdir.

Hâtime: ["Şek ile Yakîn Zail Olmaz." Kâidesi ile İlgili Fâideler]

[Birinci Fâide: "Şek ile Yakîn Zail Olmaz." Kâidesinin İstisnaları]

فيها فوائد في تلك القاعدة، أعني: اليقين لا يزول بالشك. الفائدة **الأولى**: تستثنى منها مسائل. **الأولى**: المستحاضة المتحيرة يلزمها الاغتسال لكل صلاة، وهو الصحيح.

931. Mes'ele: Aslu'l-usûl olan kavâʿid-i sitteden اليقين لا يزول بالشك kâidesine müteferriʿa olan kavâʿid-i ferʿiyyenin hâtimesi olup kavâʿid-i mezkûrede münderic ber-vech-i âtî üç fâideyi câmiʿadır.

Fevâid-i mezkûreden birincisi ber-vech-i âtî beyân olunacak yedi kadar mesâil li-sebebin asl-ı mezkûrden müstesnâ olup mesâil-i mezkûreden biri dem-i müstemir olarak adeden hayız kaç gün olduğunu ve muhillen hangi günlerde olduğunu bilemeyerek hayızda âdetini nisyân edip unutan "muʿtâde maʿnâsına" müstehâza-yı muhayyereye sahîh olan her namâz için gaslin lüzûmudur. Zîrâ mezbûrenin hâl-i hayızda dem-i müstemir olup kaç gün hayız gördüğünü bilemeyerek adedini ve hangi günler olduğunu bilemeyerek muhill-i hayzı unutup da amel için bir re'ye mâlik olamayan "muʿtâde bi'l-hayz, müstehâza ve mütehayyire ve mudille" denip ârızî olan nisyân sebebiyle yakînen hayız zâil olmamakla, yakînen ne hayız olmasıyla ve ne de tâhire bulunmasıyla hüküm edilemeyip ve kendisi için hâl-i hayız veya hâl-i tuhurdan hiçbirine galebe-i zan hâsıla olmayarak hâlen hayızda bulunmak ve tuhur ile hayıza duhûl beyninde bulunmak veya hayız ile hayızdan hurûc **[491]** beyninde mütereddide bulunmak gibi hâllerde bulunursa ahkâm-ı dîniyyede ihtiyâtla amel lâzım olup, şu hâlde kendisi hâl-i tuhur ile hâl-i hayızda bulunmak muhtemel olarak hill ve hurmette namâz ve orucu edâ ile terk müsâvî olup, bâb-ı ibâdâtta ihtiyât edâlarında ve muʿâmele-i zevce misillüde terkinde olmakla bi't-taharrî hayz veya her namâzın vakti için abdest ve hayız ile tuhur veya hayızdan hurûc beyninde mütereddide ise harec özrüne binâen her namâz vakti için ve inde'l-baʿz her namâz için gusül eder. İmâm Serahsî bu kavli tashîh edip musannif de bu makâmda ihtiyâr eylemiştir.

932. Mes'ele: Gusl-i mezkûr ile mektûbâtı ve vitri ve sünen-i mezkûreleri edâ edip her rekʿatta bir âyet veya üç âyetten mâ tecûzu bihi es-salâtu mikdârı tilâvet edip hâric-i salâtta tilâvet-i Kur'ân ve mess-i mushaf ve duhûl-i mescidi ve nevâfil-i sâireyi terk eder. Bu hâlde geçmiş olan namâzı kazâ eylemiş ise hâl-i hayızda kazâ ihtimâline binâen müddet-i hayzın tamâmı olan on gün sonra iʿâde eder. Hacda tavâf-ı kudûmü ve tavâf-ı ziyâreti edâ edip baʿdehu onları da iʿâde eder. Tavâf-ı vedâʿı da edâ edip onu iʿâde eylemez. Zîrâ tavâf-ı vedâʿ tâhire vâcib ise de hâize vâcib değildir. Binâenaleyh hâl-i hayızda ise vâcib değil, hâl-i tuhurda ise edâ eylemiş demektir. Taharrî ile zevci mukârenet eylemez. Zîrâ 868. mes'elede beyân olunduğu üzere furûcda taharrî câiz değildir.

الثانية: إذا وجد بللًا، ولا يدري أنه مني أو مذي، قدّمنا إيجاب الغسل مع وجود الشك.

933. Mes'ele: Fevâid-i mezkûreden ikincisi baʿde'n-nevm üzerinde bir yaşlık görüp de menî veya mezî **[492]** olmasında şek eylese 794. mes'elede beyân olunduğu üzere ihtilâmı tezekkür ederse şekkin vücûduyla berâber bi'l-ittifâk gusül vâcib olup tezekkür eylemez ise ihtilâfîdir. İmâm-ı Aʿzam hazretleriyle İmâm Muhammed'e göre ihtiyâten guslün lüzûmuna binâen "Şek ile yakîn zâil olmaz." kâidesinden müstesnâdır.

الثالثة: وجد فأرة ميتة، ولم يدر متى وقعت، وكان قد توضأ منها، قدمنا وجوب الإعادة عليه مفصّلًا مع الشك.

934. Mes'ele: Üçüncü fâide: Abdest alıp veya gusül ettikten sonra kuyuda fare ölüsü bulunup da ne zamân düştüğü maʿlûm olmasa 792, 796, 835. mes'elelerde beyân olunduğu üzere hâdisenin akreb-i zamâna izâfesi asıl olduğundan inde'l-İmâmeyn kuyunun suyu vakt-i vücûdundan iʿtibâren teneccüs edip ondan akdem alınan abdest ve edilen guslün sıhhatlerine binâen onlar ile kılınan namâzların iʿâdeleri lâzım gelmez ise de İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre vakt-i vukûʿ ve tahâret-i sâbıkada yakînle berâber ihtiyâten, fare müntefiha veya mütefessiha ise üç günlük, değilse bir günlük namâzların iʿâdeleri lâzım gelir. Binâenaleyh "Şek ile yakîn zâil olmaz." kâidesinden müstesnâ olduğu gibi "hâdisenin akreb-i zamâna izâfesinin asıl olması" kâidesinden de müstesnâdır.

الرابعة: قدّمنا أنه لو شك هل كبر للافتتاح أو لا، أو أحدث أو لا، أو مسح رأسه أو لا، وكان أوّل ما عرض له استقبل.

935. Mes'ele: Dördüncü fâide: Namâza şurûʿda iftitâh tekbîrini alıp almadığında ve baʿde'l-vudû abdest bozup bozmadığında ve abdest alır iken başına mesh edip etmediğinde şek eylese, 779. mes'elede beyân olunduğu üzere böyle daha ilk defa ise cümlesini iʿâde edip mükerrer olarak muʿtâd olmuş ise iʿâde îcâb eylemez. **[493]**

الخامسة: أصاب ثوبه نجاسة، ولا يدري أيّ موضع أصابته، غسل الكل على ما قدّمناه عن الظهيرية، مع ما فيه من الاختلاف.

936. Mes'ele: Beşinci fâide: Sevbine necâset isâbet edip de neresine isâbet ettiği maʿlûm olmasa hükm-i mes'eleyi beyânda ihtilâfla berâber *Zahîriyye*'den naklen 733. mes'elede beyân olunduğu üzere bekâ-yı necâset ihtimâlini katʿ için ihtiyâten akvâ delîleyn ile amel edilerek sevb-i mezkûru kâmilen gasl edip yıkar.

السادسة: رمى صيدًا، فجرحه، ثم تغيب عن بصره، ثم وجده ميتًا، ولا يدري سبب موته، يحرم مع وجود الشك. لكن شرط في الكنز لحرمته أن يقعد عن طلبه، وشرط قاضيخان أن يتوارى عن بصره، وإليه يشير ما في الهداية. والمعتمد الأول.

937. Mes'ele: Altıncı fâide: Ava atıp da mecrûh olarak gözden nihân olup baʿdehu meyte olarak bulunup da sebeb-i mevti anlaşılmasa, başka sebeble telefi muhtemel olmakla sebeb-i mevt ve hurmetinde şek ile berâber ekli harâm olur. Lâkin *Kenz*'de hurmeti baʿde'l-cerh terk-i taleble ve Kâdîhân'da baʿde'l-cerh gözden nihân olmasıyla meşrût olmasına kâil olup her ne kadar *Hidâye*'de Kâdîhân'ın kavline işâret olunmuş ise de muʿtemed olan *Kenz*'in kavlidir. Zîrâ ekser-i hâlde sayd beyne'l-eşcâr kırda olmakla bilâ-intikâl velâ teğîb atılan mahalde katli kâbil olmaz. Binâenaleyh baʿde'r-remy talebi terk olunmadıkça maʿzûr görülür. Zîrâ talebinde teʿazzür bulunmadığından terk-i talebde zarûret yoktur.

السابعة: لو أكلت الهرة فأرة، قالوا: إن شربت على فورها الماء تنجس، كشارب الخمر إذا شرب الماء على فوره. ولو مكثت ساعة، ثم شربت لا يتنجس عند أبي

حنيفة رحمه الله تعالى؛ لاحتمال غسلها فمها بلعابها، وعند محمد يتنجس بناء على أصله من أنها لا تزول إلا بالمطلق كالحكمية.

938. Mes'ele: [494] Yedinci fâide: Fukahânın beyânlarına göre şârib-i hamrin akab-i şürbünde artığı teneccüs edip liʿâbında taʿm ve râiha gibi şarabın eseri hiss olunmayacak kadar mürûr-i zamândan sonra veya ağzını gasl ile inde'l-İmâm artığı tâhir olduğu gibi, ekl-i fâre akabinde ev kedisinin de artığı necis olup bir mikdâr aklanıp ağzını yalanarak tahâretine zann-ı gâlib hâsıl olursa gaslinde şek ve feminin necâsetinde yakînle berâber artığı tâhir olur ise de mekrûh olup şârib-i hamrin bıyıkları uzun olup da şaraba temas ederse ne kadar zamân mürûr etse dahi artığı necis olduğu gibi İmâm Muhammed'e göre necâset-i hakikîde necâset-i hükmiyye olan hades gibi ancak mâ-ı mutlakla tâhir olması aslına binâen öyle yalanmakla veya mürûr-ı zamânla kesb-i tahâret etmeyerek artıkları necistir.

وهنا مسائل تحتاج إلى المراجعة، ولم أرها الآن.

939. Mes'ele: Bu makâmda bazı mesâil vardır ki hükm-i şerʿîlerini taʿyîn için me'hazlarına mürâcaʿata muhtâc olup ile'l-ân hükümlerini göremedim, buyuruluyor.

منها: شك مسافر أوَصل بلده أو لا؟ ومنها: شك مسافر هل نوى الإقامة أو لا؟ وينبغي أن لا يجوز له الترخص بالشك، ثم رأيت في التاتارخانية: ولو شك في الصلاة أمقيم أم مسافر؟ صلى أربعًا ويقعد على الثانية احتياطا. فكذلك إذا شك في نية الإقامة.

940. Mes'ele: [495] Mesâil-i mezkûreden biri, müsâfirin vatanına vusûl ve adem-i vusûlüne şekki, biri de müsâfirin ikâmete niyyet edip etmediğine şekki olup lâyık olan şek ile kasr-ı salât ve ramazânda ibâha-i iftâr ve müddet-i meshin temdîdi ve salât-ı cumʿa ve bayramların sukût-ı vücûbları gibi hükm-i ruhsatın adem-i cevâzıdır. Zîrâ "Şek ile yakîn zâil olmaz." ve "İbkâu mâ kâne alâ mâ kâne." ve "Sıfât-ı ârızada adem asıldır." kâidelerinin muktezâları her iki mes'elede hükm-i seferin bekâ ve istimrârıdır. Sonra *Tâtârhâniyye*'de gördüm ki namâzda iken mukîm veya müsâfir olduğunda şek etse sefer ihtimâline binâen ihtiyâten dört rekʿatlı namâzlarda rekʿat-ı sâniye başında kaʿde-i ahîre olmak muhtemel olduğundan oturup, dört rekʿatı itmâm eder. Binâenaleyh ikâmete niyyetinde şek edende ihtiyâten

hükm-i ikâmeti ihtiyâr ederek rekʿat-ı sâniyede baʿde't-teşehhüd dört rekʿatı itmâm eder.

ومنها: صاحب العذر إذا شك في انقطاعه، فصلى بطهارته، وينبغي أن لا تصحّ.

941. Mes'ele: Mesâil-i mezkûreden biri dahi sâhib-i özür vakit içinde tetahhur edip tahâretine şek ile namâzı baʿde'l-edâ özrün inʿikâdında şek ederse lâyık olan namâzın adem-i sıhhatidir.

ومنها: جاء من قدام الإمام، وشك أمتقدم عليه أم لا؟

942. Mes'ele: Mesâil-i mezkûreden biri dahi cemâʿate imâmın ön tarafından gelip iktidâ ettikde safda imâmdan ileride bulunarak imâmı tekaddüm edip etmediğinde şek eylemesi olup, ammâ geriden gelip de iktidâ ederek tekaddüm edip etmediğinde şek ederse asıl olan adem-i tekaddümdür.

ومنها: شك هل سبق الإمام بالتكبير أو لا؟ ثم رأيت في التاتارخانية: فإن كان في أكبر رأيه أنه كبر بعده أجزأه، وإن كان أكبر رأيه أنه كبر قبله لم يجزه، وإن اشترك الظنان أجزأه؛ لأن أمره محمول على السداد حتى يظهر الخطأ، انتهى. وينبغي أن يكون كذلك حكم المسألة التي قبلها، وهي الشك في التقدم والتأخر.

943. Mes'ele: Mesâil-i mezkûreden biri dahi namâza şurûʿda iftitâh tekbîrinde imâmı sebkat edip etmediğinde şek olup sonradan *Tâtârhâniyye*'de gördüm ki muktedî iftitâh tekbîrinde imâmı sebkat edip etmediğini bilmeyip de zann-ı gâlibi imâmdan sonra olduğunda ise namâzı sahîh olarak zimmetten farzın sukûtunda kâfî ise de zann-ı gâlibi, imâmdan evvel tekbîr aldığında ise gayr-ı kâfî olup **[496]** tekaddüm ve teahhuru müsâvât üzere meşkûk ise hâl-i salâha haml olunarak hatâsı zâhir olana kadar ıskât-ı farzda kifâyesidir. Binâenaleyh mes'ele-yi sâbıkada tekaddüm ve teahhur husûsunda şekkin hükmü de lâyık olan böyle olmasıdır.

ومنها: من عليه فائتة وشك في قضائها فهي ست.

944. Mes'ele: Mesâil-i mezkûreden biri dahi fevt olup kazâya kalmış olan namâzını kazâ edip etmediğinde şek mes'elesi olup ehl-i tertîb ise altı vakit namâzı kazâ eder. Çünkü sâhib-i tertîb olan kimse bir vakit namâz

fevt edip de onu kazâ edip etmediğinde şek ederek kable'l-kazâ kılmış olduğu beş vakit namâz fâsid olarak fâite-i mezkûre ile bunları da kazâ lâzım olmakla, kazâsı lâzım gelen namâz altı vakte bâliğ olur. İşte taʿyîn hükümleri için me'hazlerine mürâcaʿat lâzım gelen mesâil altıya bâliğ olup

وفي التاتارخانية: رجل لا يدري هل في ذمته قضاء الفوائت أم لا؟ يكره له أن ينوي الفوائت.

Tâtârhâniyye'nin beyânına göre bir kimse zimmetinde kazâya kalmış namâzı olup olmadığında şek eylese, o kimseye kazâya niyyet tenzîhen mekrûh olup

ثم قال: وإذا لم يدر الرجل أنه بقي عليه شيء من الفوائت أو لا؟ الأفضل أن يقرأ في سنة الظهر والعصر والعشاء في الأربع الفاتحة والسورة، انتهى.

baʿdehu üzerinde fevâitten bir şey kalıp kalmadığında şek etse efdal olan üzerinde kazâ bulunmayıp kazâ olarak kılacağı namâzın nâfile olarak sünen-i revâtibe olması muhtemel olup nâfilenin ise her rekʿatında fâtiha ve zamm-ı sûre lâzım olduğundan kazâ niyyetiyle kıldığı hâlde salât-ı zuhru ve asr ve işânın dörder rekʿatlı sünnetlerinin dördünde dahi fâtiha ve zamm-ı sûreyi tilâvet etmektir. Bu takrîre göre zâten sünnetlerde fâtiha ve zamm-ı sûre terk olunmaz ki tilâveti terkinden efdal olsun, diye suâl vârid olmaz. Ammâ zimmetinde kazâya kalmış namâzları bulunup da bu namâzlara onlardan edâ olunmuş **[497]** olunurlar ise sûrede be's yoktur. Zîrâ farzların son rekʿatlarında fâtihaya kasr şart değildir. Lâkin sünen-i mezkûre ile kazâya kalanları ıskâtta kazâya niyyet lâzımdır. Zîrâ 472. mes'elede beyân olunduğu üzere her ne kadar sünen-i mezkûre niyyet-i mutlaka ve mütehâlife ile sahîh olurlar ise de farzların sıhhatlerinde niyyetle farziyyet vasıflarını taʿyîn lâzımdır.

[İkinci Fâide: Şek, Zan ve Vehmin Maʿnâsı]

Fâide

الفائدة الثانية: الشك: تساوي الطرفين. والظن: الطرف الراجح وهو ترجيح جهة الصواب. والوهم: رجحان جهة الخطأ. وأما أكبر الرأي وغالب الظن: فهو الطرف الراجح إذا أخذ به القلب. وهو المعتبر عند الفقهاء كما ذكره اللامشي في أصوله،

وحاصله: أن الظن عند الفقهاء من قبيل الشك؛ لأنهم يريدون به التردد بين وجود الشيء وعدمه سواء استويا أو ترجح أحدهما.

945. Mes'ele: اليقين لا يزول بالشك kâidesinin fevâidinden ikincisi 727. mes'elede beyân olunduğu üzere *şekk*in lügatte; mutlakan "tereddüd" maʿnâsına olup ehl-i usûl ıstılâhında; bir şeyin vukûʿ ve adem-i vukûʿunda tarafeyn siyyân olarak hâsıl olan tereddüdden ibâret olup zan tarafı râcihdir ki muvâfık-ı kâide olarak savâb tarafın rüchânı olup ve hem de kâideye muhâlif olarak hatâ olan tarafın rüchânıdır. Ammâ ekber-i re'y ve zann-ı gâlib kalbe tuma'nînet gelerek ol tarafı ahz ederse taraf-ı râcihdir ki Lâmişî'nin usûlünde beyânına göre fukahânın indinde muʿteber olan zann-ı gâlib beyân olunan taraf râcihdir.

Hâsıl-ı kelâm inde'l-fukahâ zan, şek kabîlindendir. Zîrâ fukahâ-yı izâm şek ile bir şeyin vukûʿ ve adem-i vukûʿu, vücûd ve adem-i vücûdu ve sübût ve adem-i sübûtundan her biri gerek mütesâvî ve gerekse biri âhar **[498]** üzerine râcih olsun maʿnâ-yı lügavîsi gibi mutlakan tereddüd kasd ederler. Binâenaleyh şekkin maʿnâ-yı lügavî ve fıkhîsi müttahiddir. 727. mes'elede îzâhât-ı zâide verilmiş olmakla mürâcaʿat buyurulması tavsiye olunur.

وكذا قالوا في كتاب الإقرار: لو قال له عليّ ألف درهم في ظني، لا يلزمه شيء؛ لأنه للشك، انتهى.

946. Mes'ele: Ve kezâ fukahâ-yı izâmın kitâb-ı ikrârda beyânlarına göre bir kimse له علي ألف في ظني yaʿnî "Zannıma göre fülânın bende bin kuruş hakkı olmalı." demesiyle bir şey lâzım gelmez. Zîrâ böyle zan ile ikrâr şek olup zimmette asıl olan berâet zâile olmaz.

وغالب الظن عندهم: ملحق باليقين وهو الذي يبتنى عليه الأحكام يعرف ذلك من تصفح كلامهم في الأبواب.

947. Mes'ele: Fukahâ indinde zann-ı gâlib yakîne mülhak olarak ahkâm-ı fıkhiyye onun üzerine mübtenîdir. Ebvâb-ı fıkhiyyede akvâl-i fukahâyı tedkîk ve mütâlaʿa edenlere göre zann-ı gâlib yakîne mülhak olarak ahkâm-ı fıkhiyyenin zann-ı mezkûr üzerine ibtinâlarını bilip kabûl ederler.

صرّحوا في نواقض الوضوء: بأن الغالب كالمتحقق، وصرّحوا في الطلاق: بأنه إذا ظن الوقوع لم يقع، وإذا غلب على ظنه وقع.

948. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere fukahâya göre asl-ı zan şek kabîlinden olup zann-ı gâlib yakîne mülhak olarak ahkâm-ı şerʿiyyenin ibtinâsına asıl olduğundan nevâkız-ı vudû' bâbında zann-ı gâlibin muhakkak gibi olarak îcâbı hâlinde tecdîd-i vudû'un lüzûmunu tasrîh ve beyân buyurdukları gibi, kitâb-ı talâkta dahi mücerred talâkın vukûʿunu zanla talâk vâkiʿ olmaz ise de vukûʿunu zann-ı gâlible zan ederse vâkiʿ olduğunu da tasrîh eylemişlerdir.

Binâenaleyh onlara göre zan, mücerred **[499]** şek hükmünde olup zann-ı gâlibin yakîne ilhâkı cây-ı tereddüd olmadığından mübâşere-i fâhiş ile mezî vukûʿu gâlib olmakla tecdîd-i vudû' lâzım gelip ihtilâmı tezekkür ederse gusül îcâb eder ise de tezekkür etmeyerek mücerred altında yaşlık görmekle gusül îcâb eylemez.

[Üçüncü Fâide: İstıshâb]

الفائدة الثالثة: في الاستصحاب، وهو كما في التحرير: الحكم ببقاء أمر محقق لم يظن عدمه، واختلف في حجيته، فقيل: حجة مطلقًا ونفاه كثير مطلقًا. واختار الفحول الثلاثة أبو زيد وشمس الأئمة وفخر الإسلام: أنه حجة للدفع لا للاستحقاق، وهو المشهور عند الفقهاء. والوجه ليس حجة أصلا؛ لأن الدفع استمرار عدمه الأصلي لأن موجب الوجود ليس بموجب بقائه فالحكم ببقائه بلا دليل، كذا في التحرير.

Ahkâm-ı İstıshâb

949. Mes'ele: "Şek ile yakîn zâil olmaz." kâidesinin fürûʿundan olup الأصل بقاء ما كان على ما كان kâidesinin aslı addolunan القديم يبقي على قدمه kâidesinin ferʿlerinden olmak üzere 737. mes'elede işâret olunduğu üzere اليقين لا يزول بالشك kâidesinin üçüncü fâidesi istıshâb beyânında olup mes'ele-i mezkûrede beyân olunduğu üzere *istıshâb* lügatte; bir kimsenin veya bir şeyin kendisiyle hem sohbet olmasını taleb maʿnâsına olup ıstılâh-i fıkhiyyede; *Tahrîr*'in beyânına göre hilâfına delîl kâim olmadıkça ademi maznûn olmayan bir emr-i muhakkıkın bekâsıyla hükümden ibâret olarak إبقاء ما كان على ما كان demektir. Zîrâ bir zamânda sâbit olan şeyin hilâfına delîl olmadıkça bekâsıyla hüküm asıldır.

950. Mes'ele: Mes'ele-i mezkûrede işâret olunduğu üzere bazı fukahâ istıshâbı iki kısma taksîm ederek, bir kısmını hilâfına delîl olmadıkça bir

şeyin zamân-ı mâzîde bulunduğu hâl üzere, hâl ve istikbâlde dahi bekâsıyla hükm **[500]** etmek, diğeri de bir şeyin hâl-i hâzırda bulunan hâlinin hilâfına delîl kâim olmadıkça zamân-ı mâzîde dahi ol hâlin sübûtuyla hükm olup bu kısma "istıshâb-ı maklûb" tesmiye olunup istıshâbla tahkîm-i hâlin ittihâdına kâil olmuşlar ise de diğerleri tahkîmü'l-hâl istıshâbın gayrı olarak defʿe sâlih olup da isbâta sâlih olmayan edille ve huccetleri beyân sırasında her ikisini başka başka addeylemişlerdir.

951. Mes'ele: İstıshâba temessük dört vechile olup biri; bir hükmün hissen veya aklen veya semʿan sübûtundan sonra katʿiyyen hilâfına delîl bulunmayan mahalde olup bu hâlde bi'l-ittifâk istıshâba temessükle istidlâle câizdir.

İkincisi, cihet-i kıblede iştibâh edip de bilâ-taharrî edâ-yı salât gibi hükmün hilâfına delîl olup olmadığını taleb ve taharrîde bulunmayarak bilâ-teemmül temessüktür. Bi'l-ittifâk gayr-ı câizdir.

Üçüncüsü, hükm-i ibtidâîyi isbât için temessük olup bu da bâtıldır.

Dördücüsü, zamân-ı mâzîde delîliyle hükmün sübûtundan sonra teemmül ve ictihâdla hükm-i mezkûrun hilâfına delâlet eder. Delîlin ademine ilm-i hâlinde temessük olup bu da kısm-ı evvel gibi câiz ise de şu hâlde istıshâbla istidlâlin ilzâmı veya defʿ olmasında ihtilâf olunup eimme-i Şâfiʿiyye gerek defʿ ve gerek ilzâm için mutlakan huccet olmasına kâil olup Ebû Mansûr Mâturidî hazretleriyle bu kavli ihtiyâr buyurarak bu vechile istıshâbın huccet-i mülzime olmasına kâil olanlar da iki fırka olup bir fırkası bi'l-umûm aklen ve hükkâmın huzzâra müşâfeheleri gibi gâibde bulunanlara mürâselât ve hedâyâ ve vedâʿi irsâlleriyle istidlâl ederek bir zamânda vücûd veya adem-i tahakkuk edip delîl ile hilâf-ı maznûn olmayan şeylerin gerek vücûd ve gerek ademlerinden bulundukları hâl üzere bekâ ve sübûtlarının zarûrî olmasına kâil olup diğer fırkası mahall-i nizâʿda daʿvâ-yı **[501]** zarûreti istibʿâd ederek huccetini iki vechile istidlâl eylemiştir.

Vech-i evvel, istıshâb huccet olmasa neshin tarayân ve urûzu ihtimâline binâen şerâiʿin bekâsına cezm değil, belki zan bile vâkiʿ olmayıp hâlbuki zamân-ı saʿâdet-i kırân-ı Hazret-i Peygamber'e kadar şerîʿat-i Îsâ'nın ve ilâ kıyâmı's-sâʿati şerîʿat-i Ahmediyyenin bekâlarının katʿiyyetine binâen bekâ-yı şerâiʿe cezmin adem-i vukûʿu bâtıldır, diyerek istidlâl olup vech-i sânî

dahi vukûʿları sâbitte müzîlin tarayânında şekkin vukûʿuyla berâber abdest ve hadesin ve mülkiyyet ve zevciyyetin emsâli fürûʿ-i kesîrede istıshâbın iʿtibârının mucmaʿun aleyh olmasına binâen umûr-i mezkûrede istıshâbın huccet olduğu icmâʿla sâbit olmasıyla istidlâl edilmiştir.

Adem-i huccetine kâil olanlar tarafından vech-i evvel ile istidlâle şerâiʿin bekâsı istıshâbla sâbit olmayıp, belki şerâiʿ-i sâbıkanın sübûtu şerîʿat-i lâhikanın ihtiyâr ve tasdîkleriyle sâbit olmakla şerâiʿin bekâsıyla hükm-i istıshâbın huccet olmasına îcâb etmez, diyerek cevâb verildiği gibi vech-i sânî ile istidlâle dahi fürû-i mezkûrenin bekâlarıyla hükümler dahi istıshâba müstenid olmayıp belki vudû' ve hades ve nikâh emsâli fürûʿun sübûtları munâkızın zamân-ı zuhûruna kadar mümted olan hüküm îcâbıyla sâbit olarak istıshâba müstenid değildir. Hâsıl-ı kelâm istishâb, hilâfına delîl bulunmadıkça zamân-ı mâzîde sâbit olan hükmün bekâsına huccet olabilir ise de gayr-ı sâbit olan hükmü isbât ve başkası aleyhine ilzâma huccet değildir. Binâenaleyh huccet-i dâfiʿa olabilir ise de huccet-i mülzime ve müsbite değildir, diye cevâb vermişler.

952. Mes'ele: Ulemâ-yı Şâfiʿiyye beyân olunduğu vechile istıshâbın mutlakan huccet-i dâfiʿa ve mülzime olmasına ve Hanefiyyeden ve sâireden bazıları da mutlakan adem-i huccetine kâil olmuşlar ise de eimme-i Hanefiyyeden **[502]** Ebû Zeyd ed-Debûsî ve Şemsü'l-Eimme ve Fahru'l-İslâm Pezdevî hazerâtı istıshâbın ikrâr gibi defʿ-i istihkâka delîl olup isbât ve ilzâm istihkâka delîl olmadığına kâil olmuşlardır.

Binâenaleyh istıshâbın huccet olup olmamasında üç fırka olup (خير الأمور أوساطها)[1] muktezâsınca nefsü'l-emirde muhtâr ve inde'l-fukahâ meşhûr olanda huccet-i dâfiʿa olup huccet-i müsbite ve mülzime olmamasıdır.

953. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere inde'l-Hanefî muhtâr olan huccet-i dâfiʿa olup huccet-i mülzime olmaması ise de musannif-i kitâb kavl-i tefrîti ihtiyâr ile istıshâbın gerek defʿ ve gerek ilzâma huccet olmaması müvecceh ve müreccahtır. Zîrâ def,ʿ adem-i aslînin bekâsını talebden ibâret olarak mâl-ı mefkûdde adem-i irsle hüküm gibi delîl, vücûdun zuhûruna kadar istimrâr-ı ademden ibâret olup ademde asıl olan ise bu vechile ademin istimrârı olmakla defʿi için başka delîle lüzûm yoktur. Ve kezâ huccet müsbite ve mülzime de değildir. Zîrâ mûcib-i vücûd mûcib-i bekâ değildir.

---

1 "İşlerin en hayırlısı orta yollu olanıdır." Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, IV, 52; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 387, r. 6102; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 179, r. 35128.

Hulâsa-i kelâm istıshâb defʿ-i huccet olamaz. Zîrâ müddeʿînin sübûtunu iddiʿâ ettiği hükmün ademinden ibâret olup hükmün adem-i istimrârı aslîsine müstenid olup istıshâba müstenid değildir. Zîrâ ademde asıl olan istimrârıdır. Binâenaleyh eimme-i Hanefiyyenin dedikleri gibi istıshâb huccet-i dâfiʿa değildir. Ve kezâ Şâfiʿîlerin dedikleri gibi huccet-i mülzime de değildir. Zîrâ bir şeyin vücûdunu îcâb eden şey, bekâsını îcâb edenin aynı değildir. Zîrâ bir şeyin vücûdu bekâsının gayrıdır. Zîrâ bir şeyin bekâsı ol şeyin zamân-ı sânî ve sâlis ve râbiʿde istimrârından ibâret olmakla vücûdun gayrıdır. Bir şeyin bekâsı vücûdun gayrı olunca bir zamânda mevcûd olan şeyin zamân-ı âharda dahi vücûdunu isbât **[503]** için illet-i mûcibe lâzım olup, ol şeyin zamân-ı evvelde vücûdu ise zamân-ı âharda vücûduna illet olamaz. Ve illâ adem-i fenâ lâzım gelir. Zîrâ bir şeyin vücûdunu mûcib olan illetin vücûdu hâlinde maʿlülün ademi mümteniʿdir. Hâlbuki maʿlûle ademin urûzu sâbit ve mütehakkik olmakla bir şeyin bir zamânda vücûdu, ol şeyin zamân-ı âharda vücûduyla bekâsını müstelzim olamayacağı derkâr olmakla, bir zamânda mevcûd ve sâbit olan şeyin zamân-ı âharda bekâsıyla hüküm bilâ-delîl olup, bilâ-delîl olan şey ise aslen huccet olamayacağından istıshâbın huccet-i müsbite ve mülzime de olamayacağı da beyândan müstağnîdir, diyerek *Tahrîr*'de takrîr ve beyân olunmuştur.

954. Mes'ele: İstıshâbın mutlakan huccet olmadığını isbâtta لأن الدفع استمرار عدمه الأصلي kavli, huccet-i dâfiʿa olmadığının delîline ve لأن موجب الوجود ليس موجب بقائه kavli de huccet-i mülzime ve müsbite olmadığının delîline işâret olmakla evlâ olan لأن الدفع استمرار عدمه الأصلي وأن موجب الوجود ليس موجب بقائه diyerek lâm-ı cârre bedelinde vâv-ı âtıfa ile îrâd olunmuştur.

Semere-i Hilâf

ومما فرع عليه: الشقص إذا بيع من الدار، وطلب الشريك الشفعة، فأنكر المشتري ملك الطالب فيما في يده. فالقول له، ولا شفعة له إلا ببينة.

955. Mes'ele: İnde'l-Hanefî istıshâbın huccet-i dâfiʿa ve inde'ş-Şâfiʿiyye huccet-i müsbite ve mülzime olarak ihtilâfın semeresi olmak üzere buyurur ki istıshâbın huccet-i dâfiʿa olması üzerine tefrîʿ olunan mesâilden **[504]** birisi, bir kimsenin müşterek milk-i hâne veya akârda olan hissesi âhara

satıldıkda şerîki bulunan diğer hissedâr şüfʿa talebinde bulunup müşterî, şefîʿ-i tâlibin yedinde bulunan hisseye mâlik olduğunu inkâr ederek belki yedinde icâre veya iʿâre tarîkiyledir, diyerek iddiʿâ ve istinâdda bulunsa inde'l-Hanefî istıshâb huccet-i dâfiʿa olup huccet-i mülzime olmadığından şefîʿ-i tâlib yedinde bulunan hisseye mâlik olduğunu bi'l-beyyine isbât etmedikçe söz müşterînindir. Zîrâ şefîʿ vazʿ-ı yedle istıshâba temessük ediyor. İstıshâb ise inde'l-Hanefî defʿa huccet olup isbât ve ilzâma huccet değildir.

ومنها: المفقود، لا يرث عندنا، ولا يورث.

956. Mes'ele: Fâide-yi mezkûre yaʿnî istıshâb üzerine müteferriʿ olan mesâilden biri de mefkûd mes'elesidir ki nerede ve ne hâlde bulunduğu ve hayât ve memâtı maʿlûm olmayan kimseye ıstılâh-ı fukahâda mefkûd taʿbîr olunup kable'l-gaybûbe hayâtı yakînen maʿlûm olup bi'l-beyyine hilâfı bulunan vefâtı sâbit olmadıkça hasbe'l-istıshâb kable'l-gaybûbe sâbit olan hayâtın bekâsıyla hükm olunarak kendi hakkında bir hayât itibar olunup hakîkaten veya doksan yaşını ikmâl ile inkırâz-ı akrân ederek hükmen vefâtı sâbit olmadıkça hilâf-ı asıl olarak vefâtı ihtimâliyle veresesi mâlını taksîm edemeyecekleri gibi başkasına îdâʿ ettiği vedîʿasını alıp beynlerinde taksîme kâdir olamazlar ve zevcesi başka kocaya varamaz.

Zîrâ ânifen beyân olunduğu üzere mefkûdun kable'l-gaybûbe sâbit olan hayâtının hilâfına delîl kâim olmadıkça bekâ-yı hayâtıyla mahkûm olarak veresenin beyân olunan husûsta taleb ve iddiʿâlarına huccet-i dâfiʿa olmakla hiçbirini icrâya kâdir olamazlar ve huccet-i müsbite ve mülzime olamadığından başkasına kendisiyle vâris veya müstahik olmak gibi muhtâc-ı isbât **[505]** ve ilzâm olan şeyleri isbât ve ilzâma delîl olamadığından bi-tarîki'l-istıshâb kendisi de başkasına vâris veya müstahik olamaz. Zîrâ mefkûdun bi-tarîki'l-istıshâb sâbit olan hayâtı, isbât ve istihkâk husûsunda huccet-i müsbite ve mülzime değildir. Velâkin diğer veresenin mefkûde isâbet edecek hissesini beynlerinde taksîme iddiʿâlarını defʿe huccet olarak bi'l-beyyine vefâtı sâbit olana kadar hissesi hıfz olunur.

957. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile inde'l-Hanefî mefkûd hâl-i fikdânında başkasına vâris olamayıp belki vefâtı zâhir olana kadar hissesi

mevkûf ve mahfûz olduğu gibi bi'l-istıshâb kendi hakkında ber-hayât olmakla başkaları da kendisine vâris olamaz ise de musannifin muhtârı olan kavle göre istıshâb, ne defʿe ve ne de ilzâm ve isbâta huccet olamayacağından hükm-i mefkûde teʿalluk etmemesi lâzım gelir.

وقدمنا فروعًا مثبتة عليه في قاعدة: أن الحادث يضاف إلى أقرب أوقاته.

958. Mes'ele: "Hâdisenin akreb-i zamâna izâfesi asıldır." kâidesinden hâric olmak üzere *Kenz*'in kitâb-ı kazâsından naklen beyân olunan 842. mes'elede istıshâb üzerine fürûʿ-i müsbite takdîm eyledik.

وفي إقرار البزّازية: صب دهنًا لإنسان عند الشهود، فادعى مالكه الضمان، فقال: كانت نجسة لوقوع فأرة، فالقول للصاب لإنكاره الضمان، والشهود يشهدون على الصب لا على عدم النجاسة.

959. Mes'ele: *Bezzâziyye*'nin kitâb-ı ikrârda beyânına göre şâhidler huzûrunda bir kimse diğerinin yağını veya bal veya pekmez veya süt emsâli bir şeyini döküp de sâhibleri bunların paralarını iʿtâ ile damânlarını taleb ve iddiʿâ edip döken kimse de "Bunların içinde fare telef **[506]** olarak teneccüs ettiklerinden döküp itlâf ettim." diyerek bi-tarîki'l-istıshâb defʿ ile 760. mes'elede beyân olunduğu üzere "Berâet-i zimmet asıldır." ve 807. mes'elede beyân olunduğu üzere "Sıfât-ı ârızada adem asıldır." kâideleri muktezâlarınca damânı inkâr da bulunduğundan söz, onları döküp itlâf eden kimsenindir. Zîrâ şâhidler mücerred onların döküldüğüne şâhid olup adem-i teneccüse şâhid değillerdir. Zîrâ nefye şehâdet kabûl olunmaz.

Lâkin bu makâmda zâhir olan bunların sâhibi velev müteneccis olsun dökülen şeylerin damânını iddiʿâ edip müddeʿâ bih ise meşhûdun leh olduğu gibi, döken kimse de dökdüğünü ikrâr edip onların müteneccis olmalarını beyânla bi-tarîki'l-istıshâb daʿvâ-yı damânı defʿde bulunmakla söz, dökülen şeylerin damânını inkâr edenin olmasıyla hüküm, akıl ve nakle muhâlif olarak bâtıl olmak îcâb eder. Ammâ aklen muhâlif olması itlâf olunan hamr-ı zimmî gibi, bu müteneccis olan dühnün satılmasının cevâzı delâletiyle mâl-ı mütekavvim olup mâl-ı mütekavvim ise temlîk ve temellükü kâbil olmakla mâl-ı maʿsûmdur. Binâenaleyh hederi hilâf-ı akıl olmakla itlâf edilen hamr-ı zimmî gibi damân îcâb eder. Naklen muhâlif olması da

Bezzâziyye'nin gasb ve damân bahislerinde إذا أراد زيت مسلم أو سمنه وقد وقعت فيه فأرة يضمن قيمته diyerek "İçine fare düşüp müteneccis olan zeytin veya sâde yağı itlâf eden kimsenin bedellerini damânı olmasıyla hüküm musarrahtır."

Lâkin mes'ele-i mezbûrede inde'l-ıtlâk mütebâdir olduğu için nefy olunan damân, damân-ı misil olup *Bezzâziyye*'de isbât olunan damân ise damân-ı kıymet olmakla müsbit menfîye münâfî değildir, diyerek cevâb verilir. Zîrâ hamr-ı zimmî emsâlinde lâzım gelen damân, damân-ı kıymet olup damân-ı misil değildir. İnkârıyla gayr-ı lâzım olan damân ise makâm karînesiyle damân-ı misil olup bu ise aklen ve naklen gayr-ı lâzımdır.

وكذا لو أتلف لحم قصاب فطولب بالضمان، فقال: كانت ميتة فأتلفتها لا يصدق، وللشهود أن يشهدوا أنه لحم ذكي بحكم الحال.

960. Mes'ele: [507] Ve kezâ sokakta dolaşıp satan kasabın etini itlâf edip damânla mutâlabe olundukda "Meyte olduğu için itlâf ettim." diyerek def'de bulunsa tasdîk olunmayıp şâhidler için zâhir-i hâle istinâden mezbûha olarak tahâretine şehâdetleri câizedir. Zîrâ bir müslimin mahallât-ı İslâmiyyede meyte etini satması hilâf-ı İslâmiyyet olmakla zâhir-i hâl, tahâretine delîldir.

قال القاضي: لا يضمن، فاعترض عليه بمسألة كتاب الاستحسان: وهي أن رجلا لو قتل رجلا، قال: كان ارتد أو قتل أبي فقتلته قصاصا أو للردة، لا يسمع. فأجاب وقال: لأنه لو قيل لأدى إلى فتح باب العدوان فإنه يقتل، ويقول: كان القتل لذلك، وأمر الدم عظيم فلا يهمل بخلاف المال، فإنه بالنسبة إلى الدم أهون حتى حكم في المال بالنكول، وفي الدم يحبس حتى يقر أو يحلف واكتفي بيمين واحدة في المال وبخمسين يمينا في الدم انتهى.

961. Mes'ele: Kâdî, mes'ele-i ânifede itlâf eden kimsenin def'ini kabûl ile adem-i damâna kâil oldukda kitâb-ı istihsân mes'elesiyle *Hulâsa* sâhibi tarafından i'tirâz olunarak rededilmiştir ki mes'ele-i mezkûrede bir kimse bi-gayr-i hakkin birini katl edip de kısâsla mutâlebe olundukda, "O mürted idi veya babamı katletti. İrtidâdı veya kısâsı için katlettim." diyerek def'de bulunsa mesmû' olmaz. Hâlbuki kasap mes'elesinde olduğu gibi zâhir-i hâlin muktezâsı mesmû' olup def'inin kabûlüyle tasdîk olunması idi, demişler

ise de kâdî bu bâbda def'in adem-i kabûlü hilâf-ı zâhir olduğundan olmayıp belki def'ini kabûl dâ'î mahzûr olduğundandır. Zîrâ beyân olunduğu vechile def'i istimâ' edilerek tasdîk olunsa bâb-ı udvân küşâd edilerek rast gelen rast geleni katl edip "Bu şöyle veya böyle yaptığı için meşrû' olarak katlettim." diyerek defi'le hayât-ı beşer taht-ı tehlikede kalarak emniyyet münselib olup bu ise **[508]** fesâd-ı azîmi mûcib olur, diyerek her ne kadar kasap mes'elesinde kabûlü îcâb eden delîl, bu mes'elede dahi cereyân edebilir ise de husûs-i fesâdı istilzâmına binâen siyâseten adem-i tasdîkle hükm olunur, diyerek cevâb vermiş. Zîrâ emr-i dem, emr-i mühim ve şey-i azîm olmakla olur ve olmaz defi'leri tasdîkle ihmâle gelmez.

Binâenaleyh ihdâr-ı dem ihdâr-i mala kıyâs olunamaz. Onun için hukûk-i mâliyyede mücerred hasmın yemînden nükûlü de ilzâmıyla hükm olunur ise de hukûk-i demde kasâme lâzım gelen kimseye ya ikrâr veya bi'l-fiil yemîn edene kadar habs olunur. Hattâ İbn-i Deyrî *Hidâye* şerhi tekmilesinde "Vâcib olan ikrâr veya yemîni ityân için habste iken it'âm ve iskâbıyla olunmaz." demiş. Ve bir de "Hukûk-i mâliyyenin isbâtında bir yemînle iktifâ olunduğu hâlde hukûk-i demin isbâtında elli def'a yemîn lâzımdır." diyerek te'yîd-i fark eylemiştir.

[DÖRDÜNCÜ KÂİDE: MEŞAKKAT TEYSÎRİ CELB EDER]

[القاعدة الرابعة: المشقة تجلب التيسير]

القاعدة الرابعة: المشقة تجلب التيسير. والأصل فيها قوله تعالى ﴿يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾ وقوله تعالى ﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ﴾ وفي حديث «أحب الدين إلى الله تعالى الحنيفية السمحة».

962. Mes'ele: Meşakkat teysîri celb eder, ya'nî bir işte güçlük ve su'ûbet görülmesi sebeb-i teysîr ve suhûlet olup mudâyaka ve darlık vaktinde suhûlet ve genişlik gösterilir, demek olup bu kâidenin istinbât ve istihrâc olunduğu asl-ı şer'î ﴿يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾[1] ve ﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ﴾[2] âyet-i celîleleriyle (لا حرج في الدين)[3] ve (أحب الدين إلى الله تعالى

1 "Allah sizin için kolaylık istiyor, güçlük çekmenizi istemiyor." Bakara, 2/185.
2 "Size din konusunda hiçbir güçlük yüklemedi." Hac, 22/78.
3 "Dinde güçlük yoktur." (وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ) Hac, 22/78.

الحنيفية السمحة السهلة)[1] hadîs-i şerîfleri olup iki şâhid âyet-i celîleden ve iki şâhid de hadîs-i şerîften îrâd ve ikâmesiyle isbât-ı müddeʿâ olunmuştur. **[509]** *Kâmûs*'un beyânına göre semha, "şol millete ıtlâk olunur ki onda dîk ve şiddet olmayıp ahkâm-ı sehl ve yüsrü müştemil olarak maksad millet-i islâmiyyedir. Zîrâ (بعثت بالحنفية السمحة السهلة)[2] hadîs-i şerîfinin mâsadakıdır. Hadîs-i şerîf-i mezkûru İmâm Ahmed hazretleri *Müsned*'inde Câbir b. Abdullâh'dan ve Ebî Ümâme'nin rivâyet bulundukları hadîs-i şerîflerden ihrâc buyurmuşlardır.

قال العلماء: يتخرج على هذه القاعدة جميع رخص الشرع وتخفيفاته.

963. Mes'ele: Ulemâ-yı izâm hazerâtının beyânlarına göre gerek emr-i âhirete müteʿallik ibâdâtta, sefer ve sâir özr-i şerʿîye binâen terk-i cumʿa ve cemâʿat ve salât-ı îydeyn ve hayvân üzerinde cevâz-ı teneffül ve cevâz-ı teyemmüm ve zevcât beyninde istihbâb-ı kurʿa emsâli beyân olunacak ahkâm-ı ibâdât ve gerek emr-i dünyâya müteʿallik, karz ve havâle ve hacr ve vasiyyet ve selem ve ikâle ve rehin ve damân ve ibrâ ve şirket ve sulh ve vekâlet ve icâre ve iʿâre ve müzâraʿa ve müsâkât ve müdârebe ve vedîʿa gibi pek çok ahkâm-ı muʿâmelât ve gerek min-vechin dünyâya ve min-cihetin ukbâya müteʿallik olan ahkâm-ı sâirede gösterilen ruhas-ı şerʿiyye ve tahfîfâtın cümlesi âyât-ı celîle ve ehâdîs-i şerîfe-i Nebeviyyeden iktibâs buyurulan kâide-i mezkûreden istinbât ve istihrâc olunmuşlardır. Çünkü *Mîzân-ı Şaʿrânî*'de beyân olunduğu üzere ﴿لَا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾[3] muktezâsınca طاعة بقدر الطاقة olmak muktezâ-yı hikmet olmakla bi'l-umûm evâmir ve nevâhiy-i mükellefînin hâliyle mütenâsib olarak tahfîf ve teşdîd mertebeleri üzere vârid olmuştur. Zîrâ bi'l-umûm mükellefîn her asır ve zamânda gerek îmânen ve gerekse cismen ya kavî veya zaʿîf olarak iki kısım olup îmânen ve cismen kavî olanlar teşdîd ve azâimle ve duʿafâdan bulunanlar tahfîf ve ruhas-ı şerʿiyye ile muhâtab ve mükellef olarak her iki sınıf da hasbe'l-iktidâr şerîʿat-i vâhide üzere olup tekâlif-i şerʿiyye husûsunda akviyâ, ruhas-ı şerʿiyye ile amel ederek zuʿafâ mesâbesine tenzîl olunmayacakları **[510]** gibi duʿafâ da azâim-i şâkka ile akviyâ mertebesine suʿûdla

1 "Allah'a dinin en sevimlisi haniflik, hoşgörü ve kolaylık olandır." İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 313, r. 1003.

2 "Haniflik, hoşgörü ve kolaylık dini olan (İslâm)la gönderildim." Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, XI, 445, r. 32095; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, IV, 181.

3 "Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz." Bakara, 2/286.

mükellef bulunmayacaklarından 34. mes'elede beyân olunduğu üzere biri, aʿzâr-ı ibâd nazar-ı iʿtibâra alınmayarak akviyâ-yı mükellefîne ibtidâ meşrûʿ buyurulan ahkâm olarak azîmet denir. Diğeri de kâide-i mezkûre muktezâsınca ber-vech-i âtî beyân olunacak aʿzâr-ı ibâd üzerine teshîl ve tahfîf için duʿafâya sâniyen meşrûʿ buyurulan ahkâm, ruhsat olarak beyne'l-eimme vukûʿ bulan ihtilâfât, beyân olunduğu vechile hasbe'l-iktizâ teşdîd ve tahfîfe râciʿ olmakla esâsı iʿtibâriyle cümlesi müttefiklerdir.

Ahkâm-ı Ruhas

964. Mes'ele: *Ruhas*, ruhsatın cemʿi olup lügatte; tevessüʿ ve teshîl ve yüsr ve sühûlet maʿnâlarına olup ıstılâh-ı fukahâda; aʿzâr-ı ibâd üzere mübtenî olarak tahfîf ve teshîl için sâniyen meşrûʿ buyurulan ahkâm-ı şerʿiyyeden ibâret olarak ahkâm-ı mezkûre sebebiyle hâsıl olan tahfîfât ve teshîlâta ruhsat ıtlâk olunur ki 34. mes'elede beyân olunduğu üzere asl-ı meşrûʿât maʿnâsına azîmet mukâbilidir.

Usûlde beyân olunduğu üzere ruhsat dört kısım olup,

1- İkrâh-ı mülci özrüyle mükrehen kelime-i küfrü icrânın ibâha ve cevâzı gibi muhrim ve hurmetin bekâlarıyla berâber cevâz ve ibâhasına ruhsattır.

2- Baʿde'l-ikâme kazâ eylemek üzere sefer özrüyle müsâfire savm-ı ramazânın terkinin cevâzına ruhsat gibi yalnız muhrim olan şuhûd-i şehrin bekâsıyla berâber cevâzına ruhsattır.

3- Kabûl-i tevbe için katl-i nefs ve gerek amden ve gerek hatâen katlde vücûb-i kısâs ve hatâ sâdır olan uzvun izâlesi ve elbiseye isâbet eden necâsetin izâlesi için mevziʿ-i necâsetin katʿ ve izâlesinin lüzûmu gibi şerâiʿ-i sâlifede mevzûʿ olan ısr ve iğlâl meşakkatlerinin terkiyle ruhsat.

4- Cevâz-ı selem gibi beyʿde olduğu gibi fi'l-cümle meşrûʿ olmasıyla berâber asıl olan vücûd-ı mebîʿ sâkıt olarak ruhsattır. Zîrâ hîn-i akidde maʿdûm olan mebîʿin beyʿi câiz değil iken ihtiyâc özrüne binâen selem de tecvîz olunmuştur. Zîrâ selem peşin para ile veresiye mal alıp satmaktan ibâret olmakla hîn-i akidde mebîʿ maʿdûm olarak makdûru't-teslîm olmadığından asıl olan adem-i cevâzı iken hâcet-i nâs zarûret menziline tenzîl olunarak cevâzıyla mubâh müʿâmelesi olunmuştur. Şu kadar var ki üçüncü kısımla dördüncü kısımda ruhsat mecâzlardır.

965. Mes'ele: Mevrid-i nassın gayrısında lâşeden başka ekl edecek şey bulamayıp açlıktan telefi muhakkak olan kimseye lâşeden helâkı def' edecek kadar eklin cevâzı ve başkasının malı olarak yiyecek bulunup da rızâsıyla vermediği hâlde ızdırâr gayrın hakkını ibtâl etmeyeceğinden bedelini vermek üzere muhâfaza-i hayât için ondan istifâdenin mesâğı ve hâcet-i nâs zarûret menziline tenzîl olunup, zarûret ise memnûʿ olan şeyleri mücâz kılacağından, nâsın paraya ihtiyâclarına binâen hilâf-ı kıyâs olarak selem ve beyʿ bi'l-vefânın cevâzları ve götürü bir anbar buğdayı satıldıkda, müşterî ol buğdayın zâhirini ve numûnesini görmekle hıyâr-ı ru'yetin sukûtu ve defʿan li'n-nedm müşterî için hıyâr-ı şartın vakti var iken edâ-yı deynden imtinâʿ maʿnâsına mumâtaleyi defʿ için hıyâr-ı nakdin meşrûʿiyyetleri ve gabn-i fâhiş ve tağrîr sebebiyle **[511]** mebîʿin cevâz-ı reddi ve satılan şeyde ayb-ı kadîmin tahakkuku üzerine müşterî için hıyâr-ı aybın sübûtu ve 1043. mes'elede beyân olunacağı üzere istikrâz ve istiʿâre ve istîcâr ile gayrin mülkünden istifâdenin cevâzı ile ihtiyâc-ı nâsın defʿi ve vekâlet ve îdâʿ ve şirket ve mudârebe ve müsâkât ve müzâraʿa ile bir şahsın diğerinden istiʿânesinin cevâzı ve birinin medyûnda olan matlûbunu havâle tarîkiyle diğerinden istîfâ ve istihsâlin cevâzı ve dâinin medyûndan rehni ve kefîl bi'l-mâl veya kefîl-i bi'n-nefs olarak te'mîn-i hakkın cevâzı ve deynden bir mikdârının veya cümlesinin hat veya ibrâsıyla medyûnu deynin bir mikdârından veya cümlesinden tahlîsin cevâzı ve bi'l-cümle sıbyân ve mecânîn gibi muhtâc-ı velâyet ve vesâyet olanlara gösterilen tahfîfât ve teshîlât-ı meşrûʿanın cümlesi bu aslın muktezâları olarak ferʿlerindendir.

966. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile mevrid-i nassın gayrısında meşakkat teysîri celb eder ise de nassın hilâfına ruhsat verilemeyeceğinden mevrid-i nasda meşakkat teysîri celb edemez. Binâenaleyh umûm-i belvâ da esbâb-ı tahfîften olup yolda belvâ daha eşed ve eşmel iken (استنزهوا عن البول)[1] nassıyla necâset mansûsa olmakla dirhemden ziyâdesi cevâz-ı salâta mâniʿ olarak affıyla ruhsat verilemediği hâlde hakkında nas vârid olmadığından umûm-ı belvâya binâen sokakların dirhemden ziyâde çamurları ile cevâz-ı salâta ruhsat-ı şerʿiyye ile mesâğ-ı şerʿî vardır.

1 "İdrar(ın üzerinize sıçrmasın)dan sakının." Ahmed b. Hanbel, XXIX, 357, r. 17824; Abd b. Hümeyd, *Müsned*, I, 242, r. 292; Taberânî, *el-Mucemü'l-evsat*, II, 162, r. 1583.

967. Mes'ele: ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى﴾[1] muktezâsınca maktûl bedelinde amden kâtili katl ile kısâsı meşrûʿ buyurulup ﴿وَمَن قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا﴾[2] muktezâsınca maktûlün velîleri kâtili kısâs ile ahz-ı se're ikdâr edilmiş iken ﴿فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ﴾[3] muktezâsınca maktûlün velîleri **[512]** icrâ-yı kısâs veya kabûl-i diyet veya afdan birini ihtiyâr ile muhayyer olup ﴿ذَٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ﴾[4] muktezâsı üzere maktûlün velîlerinin maksadı teşeffi-yi sadr ise kısâsla ve terekki ise diyetle ve mekremet ve fadl ve ihsân ise affı ihtiyâr ile tahfîf ve teshîl inâyet ve ihsân buyurulmuştur.

Esbâbu't-Tahfîfât

[Birincisi: Yolculuk]

واعلم أن أسباب التخفيف في العبادات وغيرها سبعة. **الأوّل**: السفر. وهو نوعان: منه ما يختص بالطويل وهو ثلاثة أيام ولياليها، وهو القصر، والفطر، والمسح أكثر من يوم وليلة، وسقوط الأضحية على ما في غاية البيان.

969. Mes'ele: Gerek ibâdet ve gerekse başkasından bi'l-cümle efʿâl-i mükellefte esbâb-ı tahfîf yedi nevʿ olup biri seferdir ki, iki nevʿ olup biri, *Gâyetü'l-Beyân*'da beyân olunduğu üzere üç gün ve üç gece, yaʿnî lâ ekall on sekiz sâatlik mesâfeden ibâret olan sefer-i tavîle muhtass olan tahfîfâttır ki ﴿وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ﴾[5] muktezâsınca farz-ı zuhr ve asr ve işâ gibi dört rekʿatlı farzları ikişer rekʿat kılarak kasr-ı salât ve ﴿فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾[6] muktezâsınca vakt-i ikâmette kazâ etmek üzere ramazânda edâ-yı savmı terk ve müddet-i meshin üç gün ve üç gece kadar temdîdi **[513]** ve sukût-ı udhiye gibi şeylerdir.

والثاني: ما لا يختص به، والمراد به مطلق الخروج عن المصر، وهو ترك الجمعة، والعيدين، والجماعة، والنفل على الدابة، وجواز التيمم، واستحباب القرعة بين نسائه.

1 "Öldürülenler hakkında kısas size gerekli kılındı." Bakara, 2/178.
2 "Bir kimse haksızlıkla öldürülürse velisine yetki verdik." İsrâ, 17/33.
3 "Ancak her kime, kardeşi tarafından bir şey bağışlanırsa artık ona hakkaniyetle uymalıdır." Bakara, 2/178.
4 "Bu, rabbinizden bir hafifletme, bir rahmettir." Bakara, 2/178.
5 "Yeryüzünde sefere çıktığınız zamân kâfirlerin sizi gafil avlamalarından korkarsanız namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur." Nisâ, 4/101.
6 "İçinizden hasta veya yolcu olanlar, (tutamadıklarını) başka günlerde sayısınca tutar." Bakara, 2/184.

970. Mes'ele: Esbâb-ı tahfîften seferin ikinci nevʿi, sefer-i tavîle muhtass olmayıp belki bulunduğu şehirden mutlak hârice çıkmaktan ibâret olan sefer-i kasîr olup cumʿa ve bayram namâzlarının ve cemâʿatin terki ve hayvân üzerinde cevâz-ı nevâfil ve suyu istiʿmâlden acz hâlinde cevâz-ı teyemmüm ve zevceleri arasında birlikte çıkmak için kurʿanın müstehab olması gibi müsâʿadeleri îcâb eder.

Binâen alâ hâza câlib-i tahfîfât ve câzib-i teshîlât olan sefer iki nevʿ olup biri, beyân olunduğu vechile kasr-ı salât ve terk-i edâ-yı savm-ı ramazân ve temdîd-i müddet-i mesh ve bilâ-mahrem hürreye hurmet-i hurûc gibi kendisine tağyîr-i ahkâm teʿalluk eden sefer-i tavîl olup lâ ekall on sekiz sâatlik mesâfeden ibârettir. Diğeri cumʿa ve bayram namâzlarını ve cemâʿati terke ve hayvân üzerinde nâfile namâzların edâsına cevâz-ı şerʿî teʿalluk eden sefer-i kasîrdir ki mutlakan hâric-i şehre hurûcdan ibârettir.

971. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere esbâb-ı tahfîften olan sefer, tavîl ve kasîr olarak iki nevʿ olduğu gibi, bunlara teʿalluk eden ahkâm-ı şerʿiyye de iki nevʿ olup biri; sefer-i tavîle muhtass olup diğeri sefer-i kasîre muhtastır. Binâen alâ hâza "Sefer edeceğim." diye yemîn eden kimse lâ ekall on sekiz sâatlik mesâfeye sefer niyyetiyle umrân-ı beldeyi tecâvüz etmesiyle yemîninde bâr olarak her ne kadar avdet eylese dahi hânis olmayıp kable'l-avde kasr-ı salât câiz olur. **[514]**

والقصر للمسافر عندنا رخصة إسقاط، بمعنى: العزيمة، بمعنى: أن الإتمام لم يبق مشروعًا حتى أثم به، وفسدت لو أتم، ولم يقعد على رأس الركعتين إن لم ينو إقامته قبل سجود الثالثة.

972. Mes'ele: Hz. Ömer'den mervî olan (إنَّ صلاةَ السفرِ ركعتان)[1] hadîs-i şerîfi muktezâsınca inde'l-Hanefî seferde kasr-ı salât, azîmet maʿnâsına ruhsat-ı ıskât olmakla itmâmı gayr-i meşrûʿdur. Hattâ seferde farz-ı zuhr ve asr ve işâyı dörder rekʿat kılarak itmâmı terk azîmet olmakla ism olup, kaʿde-i ahîre olarak farz olduğundan ikinci rekʿatın hıtâmında üçüncü rekʿatın secdesinden akdemce ikâmete niyyet etmedikçe teşehhüd mikdârı kuʿûdu terk edip de üçüncü rekʿata kıyâmla secde ile kayıtlasa, farz olan kaʿde-i ahîreyi

1 "Yolculukta namaz iki rekʿattır." Nesâî, "Cuma", 37, r. 1420; İbn Mâce, "İkâmetü's-Salât", 73, r. 1063; Ahmed b. Hanbel, I, 367, r. 257.

terk ettiğinden namâzı fâsid olur. İmâm Şâfiʿî hazretleri seferde salâtı savma kıyâs ederek "Kasr ile itmâm beyninde muhayyerdir. Velâkin itmâmı efdaldir." buyurması nass-ı mezkûre muhâlif olmakla gayr-ı makbûldür. Zîrâ mevrid-i nasda kıyâs cârî olmaz.

[İkincisi: Hastalık]

الثاني: المرض. ورخصه كثيرة: التيمم عند الخوف على نفسه أو على عضوه أو من زيادة المرض أو بطؤه والقعود في صلاة الفرض والاضطجاع فيها والإيماء والتخلف عن الجماعة مع حصول الفضيلة. والفطر في رمضان للشيخ الفاني مع وجوب الفدية عليه، والانتقال من الصوم إلى الإطعام في كفارة الظهار، والفطر في رمضان، والخروج من المعتكف، والاستنابة في الحج وفي رمي الجمار وإباحة محظورات الإحرام مع الفدية. والتداوي بالنجاسات وبالخمر على أحد القولين، واختار قاضيخان عدمه، وإساغة اللقمة بها إذا غص اتفاقًا، وإباحة النظر للطبيب حتى العورة والسوأتين.

Aʿzâr-ı Semâviyye

973. Mes'ele: Esbâb-ı tahfîften nevʿ-i sânî özr-i semâvî olan marazdır ki medâr-ı teklîf olan aklı ihlâl **[515]** edip istiʿmâle mâniʿ olmadığından gerek îmân ve hudûd-i şerʿiyye gibi hukûk-i Bârî'den ve gerekse sâir hukûk-i ibâddan vücûb-i hükme ehliyyetine münâfî olmadığından nikâh ve talâk ve itâk gibi tasarrufâtı sahîha olup, maraz nihayet mevte müncer olursa ibtidâsına istinâden hakk-ı vâris olan sülüsân ve hakk-ı garîm olan düyûn mikdârını sıyâneten hacra sebeb olup vârise ikrârına ve sülüs üzerine zâid olan vasiyyeti infâza mâniʿ olup hâl-i sıhhatinde olan deyni hâl-i marazında olan deyni üzerine takdîm olunur.

974. Mes'ele: Aʿzâr-ı semâviyyeden maraz sebebiyle olan ruhsatlar pek çok olup ez ân cümle nefsine veya uzvuna veya marazın ziyâdeliğine veya betâet-i bür'üne bâʿis olmasından havf ederse suyun vücûduyla berâber teyemmüme ruhsat ve farz namâzları oturur iken veya yanı üzerine dayanarak rükûʿ ve sücûdla veya îmâ ile edâlarının cevâzına ve sevâb ve fazîletin husûlüyle berâber terk-i cemâʿate ve ramazânda şeyh-i fânîye fidye ile cevâz-ı iftâra ve kefâret-i zıhârda mütetâbiʿan iki ay oruç bedelinde altmış miskîni itʿâma intikâl ve marazın ziyâdeliğinden havfla ramazânda terk-i edâ ile

kâdir olduğu vakt-i kazâsına, kâdir olmadığı hâlde fidye ile vasiyyetin vücûbu ve edâ-yı cumʿa gibi hâcet-i şerʿiyye ve defʿ-i hâcet gibi hâcet-i tabîʿiyye için lüzûmu mikdâr mahall-i iʿtikâftan hurûca ve hâl-i özrde hac ve remy-i cimârda cevâz-ı niyâbet ve ﴿فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ﴾[1] muktezâsınca ziyâde savma veya maraz özrüyle ihrâmda başını örtmeye veya sevbini giymeye veya düşmanla mükâtele için silahını taşımaya mecbûr olarak üç gün savm veya altı miskînden her birine beş yüz yirmi dirhem buğday mikdârı taʿâmla itʿâm veya bir koyun kurbân ederek fidye ile ihrâmda harâm olan şeylerin helâl ve câiz olması ve bir kavle göre necâsât ve şarâb **[516]** gibi harâm şeyler ile cevâz-ı tedâvi gibi şeylere sebeb-i ruhsat-ı maraz mezkûrdur.

975. Mes'ele: (إن الله لم يجعل شفائكم فيما حرم عليكم)[2] hadîs-i şerîfi muktezâsı üzere necâset ve şarâb ve kan emsâli necis olarak harâm olan şeyler ile adem-i tedâvî Kâdîhân'ın muhtârıdır. Ve lokması boğazında kalıp su bulamaz ise hayâtını muhâfaza için bi'l-ittifâk şarâbla lokmasını yutmak ve îcâbı hâlinde zarûret mikdârı tabîbe avret-i galîzasını göstermesi ve onun nazarının ibâha ve cevâzına sebeb ruhsattır. 1162. mes'elede beyân olunacağı üzere hadd-i şürb de sâkıt olur.

[Üçüncüsü: İkrâh]

الثالث: الإكراه. **الرابع**: النسيان. **الخامس**: الجهل، وسيأتي لها مباحث. **السادس**: العسر وعموم البلوى. كالصلاة مع النجاسة المعفو عنها: كما دون ربع الثوب من مخففة وقدر الدرهم في المغلظة، ونجاسة المعذور التي تصيب ثيابه وكان كلما غسله خرجت، ودم البراغيث والبق في الثوب وإن كثر، وبول ترشش على الثوب قدر رؤس الإبر، وطين الشوارع، وأثر نجاسة عسر زواله وبول سنور في غير أواني الماء وعليه الفتوى. ومنهم من أطلق في الهرة والفأرة وخرء حمام وعصفور وإن كثر وخرء الطيور المحرمة في رواية وما لا نفس له سائلة وريق النائم مطلقًا على المفتى به وأفواه الصبيان.

976. Mes'ele: Esbâb-ı tahfîften üçüncüsü, tehdîdini îkâʿa kâdir olan ve tehdîd olunan kimsede imtinâʿ ettiği hâlde nefsine veya uzvuna veya malına teleften havf eder ve kendisiyle ikrâh ve icbâr olunduğu şeyin nefsini veya

---

1 "Oruç veya sadaka yahut kurban olarak bir fidye ödesin." Bakara, 2/196.

2 "Allah'ın size haram kıldığı şeylerde şifanızı aramayınız." Buhârî, "Eşribe", 15; Sanânî, *el-Musannef*, IX, 250, r. 17097; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, X, 8, r. 19679.

uzvunu veya malını itlâf ve ityânına ikrâh ve icbâr olunduğu şeylerin gerek kendi hakkı ve gerek başkasının hakkı ve gerekse hakk-ı Bârî lâhik olarak harâm olmaları şartlarıyla ikrâh olup, 1- Rızâyı iʿdâm ve ihtiyârı ifsâd ederek ikrâh-ı mülci, 2- Rızâyı iʿdâm eder ise de ihtiyârı ifsâd etmeyerek, 3- Ne rızâyı **[517]** ve ne de ihtiyârı ifsâd etmeyerek gayr-i mülcî olmak üzere üç kısım olup medâr-ı teklîf olan akıl ve bulûğun bekâlarına binâen, hiçbirisi ne ehliyyet-i vücûbu ve ne de ehliyyet-i edâyı ihlâl etmeyerek zimmet-i mükellefte sâbitelerdir.

977. Mes'ele: İkrâh-ı mülcî tasarrufât-ı kavliyyede muʿteber olarak öyle ikrâhla vukûʿ bulan beyʿ ve şirâ ve îcâr ve hibe ve ferâğ ve an-mâlin sulh ve ikrâr ve ibrâ ve te'cîl-i deyn ve ıskât-ı şüfʿa muʿteber olmadığı gibi tasarrufât-ı fiiliyyede dahi muʿteber olarak "Fülânın malını itlâf et, yoksa seni katl ederim veya bir uzvunu keserim." deyip de ikrâh olunan kimse de ol şeyi itlâf eylese kendi hakkında özr olmakla damân, ikrâh ve icbâr edene lâzım gelip mecbûr olarak itlâf edene lâzım gelmez.

Ammâ ikrâh-ı gayr-i mülcî yalnız tasarrufât-ı kavliyyede muʿteber olup tasarrufât-ı fiiliyyede muʿteber olmadığından "Fülânın malını itlâf et, etmez isen seni döverim." deyip de ol kimse de ol malı itlâf etse ikrâh muʿteber olmadığından damân ancak itlâf edene lâzım gelip, ikrâh ve icbâr edene lâzım gelmez.

[Dördüncüsü: Unutma]

978. Mes'ele: Esbâb-ı tahfîfin dördüncüsü, savm ve salât emsâli hukûk-i Bârî'de nisyân olup ibtilâ için sâbit olmakla (رفع عن أمتي: الخطأ والنسيان) muktezâsınca inde'l-acz ism ve günahı sâkıt olarak ruhsata sebeb olur ise de hukûk-i ibâdda özür olmayarak nâsiyen birinin malını itlâf eylese damânla muâheze olunur. Zîrâ acz ve ihtiyâcına binâen hukûk-i ibâd muhterem olmakla nisyân sebebiyle hurmeti sâkıt olarak fevt olmaz.

979. Mes'ele: Hukûk-i Bârî'de dahi nisyânın sebeb-i tahfîf olması ale'l-ıtlâk olmayıp belki dâʿî mevcûd ve müzekkir mefkûd olmakla mukayyeddir. Binâenaleyh hâl-i salât müzekkir olup dâʿî mefkûd olmakla **[518]** namâzda nisyânen ekl ve şürb ile hükm-i nisyân refʿ olunmayarak namâz bozulur.

Ammâ kaʿde-i ûlâ selâma dâʿî ve müzekkir de mefkûd olmakla nisyân, sebeb-i tahfîf olarak selâmla namâz fâsid olmaz. Ve kezâ hâl-i sıyâmda dâʿî mevcûd ve müzekkir mefkûd olduğundan hükm-i nisyân merfûʿ olarak nisyânen ekl ve şürble oruç bozulmadığı gibi tabiʿat-ı beşeriyyenin nefretine binâen zebh-i hayvân havf ve dehşet îrâs ederek tesmiyeden gaflet terk-i tesmiyeye özür olmakla sebeb-i tahfîf olarak hükm-i nisyân merfûʿ olmakla tesmiyeyi nisyânla mezbûh helâl olur.

[Beşincisi: Cehâlet]

980. Mes'ele: Esbâb-ı tahfîften beşincisi cehildir. Zîrâ hıtâb-ı İlâhî ya hakikat-i ahkâm-ı ilâhiyyeye ilim veya dâr-ı İslâm'da bulunmak gibi ilmin delîliyle teveccüh eder.

Binâenaleyh dâr-ı hârbde İslâm olup da bir müddet orada kalıp savm ve salât ve zekât emsâli ferâiz-i dîniyye ile mükellef olduğunu işitmeyerek ahkâm-ı şerʿiyyelerine cehli özür olmakla ol hâlde fevt olanların kazâlarıyla mükellef değil ise de bir veya iki kimseden bunların farz oldukları ihbâr olunur. Veya dâr-ı İslâm'a gelir veya dâr-ı İslâm'da müslümân olursa bundan sonra özür olan cehlin zevâline binâen terk ederse kazâları lâzım gelir. Zîrâ dâr-ı İslâm'da farzların iştihârı ilim makâmına kâim delîl-i şerʿî olmakla baʿde-mâ cehl özür sayılmaz. Fenn-i sâliste 2776. mes'elede müstakillen cehlin aksâm ve ahkâmı ve esbâb-ı tahfîften olup olmayanı beyân olunacaktır. Mes'ele-yi mezkûreye bak.

[Altıncısı: Umûm-i Belvâ ve Zorluk]

981. Mes'ele: Esbâb-ı tahfîften altıncısı umûm-i belvâ ve usrettir. Necâset-i hakîkiyyeden rubʿ-i sevbin mâ dûnu ve galîzadan gerek sevb ve gerek yedinde dirhem mikdârı maʿfûv olarak vücûduyla berâber cevâz-ı salât ve yıkadıkça der-akeb seyelân ederek tekrâr teneccüs eden sâhib-i özrün necâsetiyle namâzı ve her ne kadar çok olsalar dahi sevbde pire ve sinek kanlarından tehaffuz müşkil olmakla cevâz-ı salâta mâniʿ değillerdir. **[519]** Zîrâ … mes'elede beyân olunacağı üzere bi'l-cümle demler necis olup lâkin kendi üzerinde dem-i şehîd, damarlarda bulunan dem ve ciğer ve dalâk ve koyunun yüreğinde kalan ve kavl-i muhtâr üzere beden-i insândan akmayan kan, sivri sineğin ve pirenin ve kehlenin ve balığın kanları müstesnâ olarak tâhir olduklarından cevâz-ı salâta mâniʿ değildir.

982. Mes'ele: İğne ucu gibi elbiseye isâbet eden suyun ve sokakların çamurları ve zevâli müşkil olan eser-i necâset ve müftâ bih olarak su kaplarının gayrısında kedi sidiğinden muhâfaza, mûcib-i meşakkat olmakla maʿfuvlardır. Bazı fukahâya göre her ne kadar çok olasalar dahi emr-i muhâfazada meşakkate binâen ale'l-ıtlâk kedi ve fare ve güvercin ve serçe ve bir rivâyette eti yenmeyen kuşların tersleri ve kurbağa ve yengeç ve çekirge ve balık emsâli kendilerinde akacak kan bulunmayan hayvânlar ve müftâ bih olarak mutlakan nâimin ve sıbyânın ağızlarından akan sulardan tehaffuz da müşkilâta binâen tâhirlerdir.

وغبار السرقين، وقليل الدخان النجس، ومنفذ الحيوان، والعفو عن الريح والفساء إذا أصاب السراويل المبتلة أو المقعدة على المفتى به. وكان الحلواني لا يصلي في سراويله ولا تأويل لفعله إلا التحرز من الخلاف. ومن ذلك قولنا بأن النار مطهرة للروث والعذرة فقلنا بطهارة رمادها تيسيرًا وإلا لزمت نجاسة الخبز في غالب الأمصار، ومن ذلك طهارة بول الخفاش وخرئه والبعر إذا وقع في المحلب، ورمي قبل التفتت.

983. Mes'ele: Ve gübrelerin tozları ve hamâmlardan ahırlardan damlayan buhar-ı necisin azları ve kavl-i müftâ bih üzere yaş dona isâbet eden yellerin maʿfûv olmaları da tahfîf ve teshîl için ruhsat-ı şerʿiyyedir.

Ammâ Şemsü'l-eimmenin, donunu çıkarmadıkça namâz kılmaması cevâz-ı salâta mâniʿ olduğundan olmayıp belki maksadı hilâf-ı fukahâdan ihrâz için etkâdır.

984. Mes'ele: [520] İnsân ve sâir hayvân gübreleri ateşte yanıp da hâsıl olan küllerinin tahâretiyle, kavlde teshîl ve tahfîf için ruhsat-ı şerʿiyye kabîlindendir. Ve illâ odunları olmayan memleketlerde böyle gübreleri yakıp da onunla pişirilen ekmeklerin tâhir olmamaları lâzım gelir.

Ve yarasanın bevli ve gübresi ve sağılır iken içine deve ve koyun ve keçi gübreleri girip dağılmadan çıkarılıp atılan sütün taharetiyle, kavlde umûm-i belvâya binâen teysîr için ruhsat-ı şerʿiyyedir.

وتخفيف نجاسة الأرواث عندهما، وما يصيب الثوب من بخارات النجاسة على الصحيح، وما يصيبه مما سال من الكنيف ما لم يكن أكبر رأيه النجاسة، وماء الطابق استحسانًا، وصورته أحرقت العذرة في بيت فأصاب ماء الطابق ثوب إنسان، وكذا

الإصطبل إذا كان حارا، وعلى كوته طابق أو بيت بالوعة إذا كان عليه طابق، وتقاطر منه، وكذا الحمام إذا كان هرق فيه النجاسة فعرق حيطانها وكوتها وتقاطر، وكذا لو كان في الإصطبل كوز معلق فيه ماء فترشح في أسفل الكوز.

985. Mes'ele: 1094. mes'elede beyân olunacağı üzere inde'l-İmâmeyn, at ve merkeb ve katır gübrelerinin necâset-i hafîfe addolunmaları ve kavl-i sahîh üzere necis olan buharlardan hâsıl olan sular ve damlalardan sevbe isâbet edenlerin ve zann-ı gâlibinde necâset olmayarak abdesthânelerin kubbe ve tavanlarından isâbet eden damlaların ve insân tersi ihrâk olunan hamâm ve hücre emsâlinin kubbelerinden düşen damlaların isâbet ettikleri sevblerde necâset-i hâfîfe olup inde'l-İmâm mâ dûne'r-rubu'larının ma'fûv olarak cevâz-ı salâta mâni' olmamaları, ve kezâ harâretle hayvân ahırlarından ve pencerelerinin kıyılarından ve tavanlarından ve abdesthâne kubbelerinden damlayan sular ve içine necâset dökülen hamâmların duvarları ve pencereleri terleyerek damlayan sulardan, ve kezâ hayvân ahırına asılan testinin altından damlayan **[521]** suların isâbet ettikleri şeylerin ma'fûv olarak cevâz-ı salâta mâni' olmaması tahfîf ve teshîl için ruhsat-ı şer'iyyedir.

والقول بطهارة المسك وإن كان أصله دمًا، والزباد وإن كان عرق حيوان محرم الأكل والتراب الطاهر إذا جعل طينا بالماء النجس أو عكسه، فالفتوى على أن العبرة للطاهر أيهما كان. وما ترشش على الغاسل من غسالة الميت مما لا يمكن الاحتراز عنه، وما رش به السوق إذا ابتل به قدماه، ومواطئ الكلاب والطين المسرقن وردغة الطريق.

986. Mes'ele: Her ne kadar aslı necis olan dem ise de miskin tahâretiyle kavl ve her ne kadar ekli harâm olan kedi ve emsâli hayvânın teri ise de zebâd denilen miskin ve mâ-ı necisle türâb-ı tâhirden veya türâb-ı necisle mâ-i tâhirden yapılan çamurda muftâ bih olan hangisi olursa olsun i'tibâr tâhire olması ve gasl olunan meyyitten ihtirâz mümkin olmayarak gassâlin üzerine isâbet eden suların ve sokaklara serpilen sulardan ıslanan ayakların ve köpeklerin yattıkları mahallerin tozlarından ve necâsetle mahlût olan çamurlardan ve sokakların çirkabından isâbet eden şeylerin ma'fûv olarak cevâz-ı salâta mâni' olmamasıyla kavilleri tahfîf için ruhsat-ı şer'iyyedir.

ومشروعية الاستنجاء بالحجر مع أنه ليس بمزيل حتى لو نزل المستنجي به في ماء نجسه، والقول بأن كل مائع قالع يزيل النجاسة الحقيقية. ومس المصحف للصبيان للتعلم، ومسح الخف في الحضر لمشقة نزعه في كل وضوء، ومن ثم وجب نزعه للغسل لعدم تكرره. وأنه لا يحكم على الماء بالاستعمال ما دام متردّدًا على العضو، ولا بنجاسة الماء إذا لاقى المتنجس ما لم ينفصل عنه، وأنه لا يضره التغير بالمكث والطين والطلحب وكل ما يعسر صونه عنه.

987. Mes'ele: Bi'l-külliyye necâseti izâle edemediği hâlde taklîl-i necâset için taş ve emsâliyle istincânın meşrûʿ buyurulması **[522]** hattâ kendisiyle istincâ olunan taş ve emsâli suya düşseler suyu murdâr ederler. Eimme-i selâse indinde necâsetin izâlesi suya münhasır olduğu hâlde, şeyhayn hazerâtına göre velev sirke ve gül suyu gibi her bir mâiʿ-i kâliʿ-i tâhirin necâset-i hakîkiyyeyi izâlesiyle kavilleri ve ﴿لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ﴾[1] muktezâsınca bilâ-tahâre messi memnûʿ iken bilâ-tahâre taʿlîm ve teʿallüm için sıbyâna Mushaf-ı Şerîf'i messin cevâzı ve her abdest aldıkça ayaklarından mestleri çıkarıp yıkamak meşakkatine binâen, hâl-i hazar ve ikâmede müddeti zarfında şerâit-i meshi câmiʿ olan mestler üzerine meshin cevâzı tahfîf ve teshîl için ruhsat-ı şerʿiyyedir.

988. Mes'ele: Adem-i tekerrürüne binâen îcâbı hâlinde gasilde çıkarıp da ayakları gaslde meşakkat bulunmadığından mesh gayr-ı meşrûʿ olup gasilleri lâzımdır.

989. Mes'ele: Aʿzâ-yı mağsûleden su infisâl etmeyerek mahallinde bulundukça adem-i istiʿmâliyle kavl, ve teneccüs olan şeyleri gasl için bırakılmış olan sudan çıkarmadıkça suyun adem-i teneccüsüyle hüküm, ve bir mahalde çok durmakla veya tâhir çamur emsâli bir şeyin ihtilâtıyla ve yosun tutmasıyla ve muhâfazası müşkil olan şeyler ile levninin tegayyürü ile suyun adem-i teneccüsüyle hüküm, tahfîf ve teshîl için ruhsat-ı şerʿiyyedir.

وإباحة المشي والاستدبار عند سبق الحدث، وإباحتهما في صلاة الخوف وإباحة النافلة على الدابة خارج المصر بالإيماء، وفيه في رواية عن أبي يوسف وإباحة القعود فيها بلا عذر.

1 "Ona ancak tertemiz olanlar dokunabilir." Vâkıʿa, 56/79.

990. Mes'ele: Namâzda hades sebkat ettikde binâ-i salât için tecdîd-i vudû'a gidip gelmek bekâ-yı salâta mâniʿ olmayarak ibâha ve cevâzı, ve kezâ salât-ı havfta ibâhalarıyla kavilleri ve hâric-i şehirde hayvân üzerinde îmâ ile nâfile namâzın cevâzı ile kavillerin cümlesi tahfîf ve teshîl için ruhsat-ı şerʿiyyedir. Ve şehir içinde dahi hayvân üzerinde nâfilenin cevâzıyla bilâ-özr nâfilenin edâsında kuʿûdun **[523]** ibâhası da Ebû Yûsuf'tan mervîdir.

ووسع أبو حنيفة رحمه الله تعالى في العبادات كلها فلم يقل إن مس المرأة والذكر ناقض، ولم يشترط النية في الطهارة ولا الدلك ووسع في المياه ففوضه إلى رأي المبتلى به. ولم يشترط مقارنة النية للتكبير، ولم يعين من القرآن شيئًا حتى الفاتحة عملًا بقوله تعالى ﴿فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ﴾ والتعيين بحيث لا يجوز غيره عسر وأسقط القراءة عن المأموم بل منعه منها شفقة على الإمام دفعًا للتخليط عنه كما يشاهد بالجامع الأزهر ولم يخص تكبيرة الافتتاح بلفظ وإنما جوزها بكل ما يفيد التعظيم وأسقط نظم القرآن عن المصلي فجوزه بالفارسي تيسيرًا على الخاشعين وروي رجوعه عنه.

991. Mes'ele: Kâide-i mezkûre muktezâsınca teshîl ve tahfîf için İmâm-ı Aʿzam hazretleri gerek savm ve salât gibi ibâdet-i bedeniyye ve gerek zekât gibi mâliye ve gerek hac ve cihâd gibi mürekkebe, bi'l-cümle ibâdâtın sıhhatinde ve ekserîsinde İmâmeyn hazerâtı da birlikte olarak tevsîʿ buyurup, İmâm Şâfiʿî hazretlerinin hilâfına mess-i mer'e ve mess-i zekerin abdesti adem-i nakzlarına ve gaslde niyyet ve dülkün adem-i iştirâtına kâil olmuştur.

Hâlbuki 74. mes'elede beyân olunduğu üzere İmâm Şâfiʿî hazretleri gerek vesâil ve mesâilin sıhhatlerinde niyyetin iştirâtına kâildir.

Ve kezâ sıhhat-i vudûda İmâm Şâfiʿî hazretleri (لا يقبل الله صلاة امرئ حتى يضع الطهور مواضعه)[1] hadîs-i şerîfiyle istidlâl ederek tertîbin iştirâtına ve İmâm Mâlik hazretleri muvâzabat-i Resûlillâh ile istidlâl ederek vülâtın (لا وضوء لمن لم يسم الله تعالى)[2] hadîs-i şerîfiyle istidlâl ederek tesmiyenin iştirâtına kâil oldukları, âyet-i vudû'da hiçbirine delâlet bulunmadığından cümlesi mesnûn olarak adem-i iştirâtlarına kâil olmuştur.

1 "Allahu Teâlâ temizliği yerli yerince koymadıkça kişinin namazını kabul etmez." İbnü'l-Cevzî, *et-Tahkîk fî Ehâdîsi'l-Hilâf*, I, 241, r. 286; Serahsî, *el-Mebsût*, I, 36.

2 "Besmele çekmeyen kimsenin abdesti olmaz." Ebû Dâvûd, "Tahâret", 48, r. 101, 102; Tirmizî, "Tahâret", 20, r. 25; İbn Mâce, "Tahâret", 41, r. 397.

992. Mes'ele: İmâm-ı Aʿzam hazretleri cevâz-ı tahârette sular hakkında dahi tevsîʿ ederek teneccüs ve adem-i teneccüsüyle hükmü mübtelâ **[524]** olanların re'ylerine tefvîz edip عشر في عشر وقلتين[1] gibi mikdâr ile takdîr ve taʿyîne tahsîs eylememiştir. Zîrâ îcâb eden her mahalde zirâʿ ve miʿyâr bulunmayacağı gibi, bulunsa bile herkesin takdîrine kâdir olamaz. Bu ise mûcib-i meşakkat olmakla kâide-i mezkûre muktezâsınca teshîl îcâb eder. Binâenaleyh evsâf-ı selâsesinde tegayyür bulunmayarak abdest alacak veya gusl edecek kimselerin zann-ı gâliblerinde tâhir ise cevâzıyla, gayr-ı tâhir ise adem-i cevâzıyla hükmedilir.

Tenbîh

993. Mes'ele: Necâsetle suyun evsâf-ı selâsesinden biri tegayyür ederse gerek cârî ve gerek râkid ve gerek az ve gerek çok olsun, eimme-i erbaʿanın ittifâkıyla su teneccüs ederek onunla tahâret câize olmaz ise de evsâfından hiçbiri tegayyür eylemez ise İmâm-ı Aʿzam ve İmâm Şâfiʿî ve bir rivâyette İmâm Ahmed indlerinde mâ-i kalîl-i râkid teneccüs edip İmâm Mâlik'le İmâm Ahmed'den diğer rivâyette tegayyür etmedikçe teneccüs eylemez. Zîrâ İmâm Mâlik'e göre tegayyür etmeyen su mâ-i kesîr olup, hâlbuki mâ-i kesîrin teneccüsünde necâsetle suyun tegayyürü şarttır. Mâ-i kesîr-i râkid ile mâ-i cârînin evsâf-ı selâsesi tegayyür etmedikçe necâset vukûʿuyla teneccüs eylemezler. Lâkin mâ-i kesîri takdîr beyne'l-eimme ihtilâfîdir.

Mâ-i Kalîlin ve Kesîrin Takdîrinde İhtilâf

994. Mes'ele: İmâm Mâlik indinde evsâfından biri tegayyür eden kalîl ve tegayyür etmeyen kesîr olup, tegayyür edenle tahâretin adem-i cevâzı ve tegayyür etmeyenle cevâzına kâil olmuştur.

İmâm Şâfiʿî hazretleri indinde kulleteyne bâliğ olan kesîr olup tegayyür etmedikçe onunla tahâretin cevâzına kâil olup, bâliğ olmaz ise tegayyür etsin veya etmesin necâset vukûʿuyla teneccüs ederek onunla tahâret gayr-i câizedir.

Kulleteyn rıtl-ı Bağdâdî ile beş yüz batmân ve rıtl-ı Şâmî ile yüz sekiz rıtıl ve mesâha ile tûlen ve arzan ve umkan bir zirâʿ ve rubʿ-i zirâʿ mikdârıdır. Bir zirâʿ yirmi dört parmak iʿtibâriyle otuz **[525]** bir mikdar, İmâm-ı Aʿzam indinde zâhir-i rivâyette beyân olunduğu vechile kıllet ve kesretin takdîri

1 On arşına on arşın ve iki kulle miktarı.

abdest veya gusl lâzım olan kimsenin re'yine muhavveldir. Ebû Yûsuf'a göre suyun dalgası diğer tarafa vâsıl olursa kalîl, vâsıl olmaz ise kesîrdir. İmâm Muhammed'e göre عشر في عشر ise kesîr ve illâ kalîl addolunup, cümlesine göre kalîlde mutlakan necâset vukûʿuyla teneccüs eder. Ve kesîrde evsâfından biri tegayyür etmedikçe mâ-i cârî gibi teneccüs eylemez.

995. Mes'ele: İmâm-ı Aʿzam hazretleri tahfîf için namâza sıhhat-i şurûʿda niyyetin tekbîre hakîkaten mukâranetini şart kılmayıp, belki 556. mes'elede beyân olunduğu üzere niyyetle menvî arasına namâzdan iʿrâza delâlet eder. Ekl ve şürb ve sâir namâza münâfî bir şey ile fasl olunmamak şartıyla hânesinde abdeste kıyâm eder gibi etmiş olduğu niyyetle mescide baʿde'l-vusûl namâza şurûʿla hükmen mukâranetiyle sıhhatine kâil olmuştur.

Hükm-i Kırâat

996. Mes'ele: ﴿فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ﴾[1] muktezâsıyla amel ederek sıhhat-i salâtta vâcib olarak fâtihadan başka Kur'ân-ı Kerîm'den bir âyet veya sûre tilâvetini taʿyîn ve tahsîs buyurmayıp, hattâ farz olarak namâzın sıhhatiyle zimmetten ıskâtında fâtihâ-yı şerîfeyi bile taʿyîn ve tahsîs etmeyip belki velev fâtihanın gayrı lâ-ale't-taʿyîn bir âyetin tilâvetiyle zimmet-i mükellefden farzın sukûtuna kâil olmuştur. Zîrâ başkasıyla namâz câiz olmayacak sûrette âyet veya sûre tahsîs mûcib-i usret ve meşakkattir.

İmâm Şâfiʿî ve Mâlik ve meşhûr olarak İmâm Ahmed indlerinde namâzda muʿayyen olarak fâtihayı tilâvet vâcibe olup, besmele-i şerîfenin tilâvetinde ihtilâf edip İmâm Şâfiʿî ile İmâm Ahmed indinde fâtihadan bir âyet olarak cüz' olmakla tilâveti vâcib olup, Hânefî indinde fâtihadan cüz' olmayıp belki âyet-i vâhide-i müstakille olmakla mesnûn olup, İmâm Mâlik Kur'ân olmasına kâil olmadığından müstehab olan adem-i tilâvetiyle (الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) diyerek şurûʿdur. **[526]** İmâm Şâfiʿî hazretlerine göre fâtihadan cüz' olmakla salât-ı cehriyyede cehr ile, İmâm-ı Aʿzamla İmâm Ahmed indlerinde ihfâ ile tilâvet olunur.

997. Mes'ele: İmâm-ı Aʿzam hazretleri (من كان له إمام، فقراءة الإمام قراءة له)[2] muktezâsınca namâzda cemâʿate tilâvetin adem-i ibâhasıyla hükmederek onlardan tilâveti ıskât edip belki imâma şefkaten -Câmi-i Ezher'de vâkiʿ

1 "Artık Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun" Müzzemmil, 73/20.
2 İmamla berâber namaz kılan kimsenin kıraati imamın kıraatidir.

olduğu gibi- imâmda tahlîdi def' için cemâʿatten bilâ-halef kırâati menʿ eylemiştir. Binâenaleyh imâmın kırâati cemâʿate halef addolunmaz. Zîrâ 58. mes'elede beyân olunduğu üzere halefiyyetin tahakkukunda aslın mümkin-i maʿdûm olması şart olmakla, halef kıyâmdan acze binâen kuʿûd gibi aslı fevt edenin işlediği şeydir.

İmâm Mâlik'le İmâm Ahmed indinde dahi namâzda gerek işitsin ve gerek işitmesin, imâm cehren tilâvet eder iken cemâʿatin tilâvetleri mekrûhtur. İmâm Şâfiʿî indinde gerek cehr ve gerek ihfâda camâate kırâat vâcibedir.

998. Mes'ele: İmâm-ı Aʿzam hazretleri sıhhat-ı şurûʿda iftitâh tekbîrini الله أكبر lafzına hasr ve tahsîs etmeyip, belki teysîr için الله أعظم والله أجل gibi Cenâb-ı Hakk'a sarf-ı taʿzîm ifâde eden sâir cümel-i celîle ile iftitâhı tecvîz edip belki ehl-i huşûʿa teshîl ü tahfîf için her ne kadar kâdir olsa bile namâzda nazm-ı Arabîyi kırâati bile ıskât ile, (لسان أهل الجنة العربية والفارسية الدرية)[1] muktezâsı üzere Fârisîyle tilâveti bile tecvîz eylemiş ise de bu kavlinden rücûʿ buyurdukları mervîdir. İmâmeyn hazerâtına göre ﴿إِنَّا أَنزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا﴾[2] muktezâsınca tilâvet-i Arabiyye'ye kâdir iken başka lügatle tilâvet câize değildir. Namâzda tekbîr ve teşehhüd ve tesbîh emsâli ezkâr-ı me'sere de böyledir.

999. Mes'ele: İmâm-ı Aʿzam hazretlerinin lügat-ı Fârisî ile tilâvetin cevâzına delîl ﴿وَإِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ﴾[3] âyet-i celîlesidir. Zîrâ evvelinde mezkûr olan Kur'ân-ı Kerîm'in nazm-ı Arabîsi olmayıp belki maʿnâsıdır. **[527]** Alâ tarîki't-terceme lisân-ı Fârisî'yle namâzda tilâvet olunanda Kur'ân-ı Kerîm'in maʿnâsını müştemil olup, bu ise makâm-ı münâcâtta kâfîdir. Zîrâ nazm-ı Kur'an'dan maksad iʿcâz olup namâz ise iʿcâz mahalli olmayıp belki makâm-ı münâcât olmakla namâzda nazmın gayr-ı maksûd olması lâzım gelir.

Lâkin ﴿فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ﴾ muktezâsınca namâzda vâcibun bi'l-kırâ'e olan Kur'an olup, Kur'an ise ﴿إِنَّا أَنزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا﴾ muktezâsı üzere nazmü'd-dâll ale'l-maʿnânın ismi olmakla nazm-ı Arabîyle tilâvetten âciz olmadıkça yalnız maʿnâsıyla iktifâ lâyık olmayacağından İmâmeyn kavline rücûʿ buyurmuşlardır.

---

1 "Cennet ehlinin lisanı Arapça ve Farsça'dır." Ali el-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfûa*, I, 277, r. 358.

2 "Biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik." Yûsuf, 12/2.

3 "O Kur'an, şüphesiz öncekilerin kitaplarında da vardır." Şuʿarâ, 26/196.

وأسقط فرض الطمأنينة في الركوع والسجود تيسيرا. وأسقط لزوم التفريق على الأصناف الثمانية في الزكاة وصدقة الفطر، وجوز تأخير النية في الصوم، وعدم التعيين لصوم رمضان، ولم يجعل للحج إلا ركنين: الوقوف وطواف الزيارة، ولم يشترط الطهارة له ولا الستر، ولم يجعل السبعة كلها أركانًا بل الأكثر.

1000. Mes'ele: Hazret-i İmâm namâzda teysîr için rükûʿ ve sücûdda ve kavme ve celsede tuma'niynetin farz olmasını terk ile ıskât edip bunlarda taʿdîl-i erkânın farz veya vâcib olmasına kâil olmamıştır.

1001. Mes'ele: Zimet-i mükellefden ıskât-ı vâcibde teysîr için zekât ve fitre misillü sadakât-ı vâcibenin sıhhat-ı edâlarında ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَابْنِ السَّبِيلِ﴾[1] âyet-i celîlesiyle taʿdâd buyurulan sunûf-ı semâniyeden şevket-i İslâmiyye kesb-i kuvvet ederek illet ve sebebin zevâli veya 8. mes'elede işâret olunduğu üzere Hazret-i Muʿâz'a hitâben [2](خذها من أغنيائهم وردها في فقرائهم) hadîs-i şerîfiyle mensûh olarak müellefe-i kulûbun sukûtuyla bâkî kalan yedi sınıf fukarâ-yı müslimînin her sınıfından eimme-i Şâfiʿiyyenin diğerleri gibi lâ ekall üçer kişiden yirmi bir kimseye taksîm ve tefrîkle iʿtânın lüzûmunu da ıskât ederek **[528]** gerek sunûf-i mezkûrenin cümlesine ve gerekse velev bir tanesine temlîken iʿdâ ile sahîh olarak zimmet-i mükellefden vücûbun sukûtuna kâil olmuşlardır. Zîrâ beyân olunduğu üzere sunûf-i sebʿanın her birinden üçer kişi bulup edânın suʿûbet ve müşkilâtı beyândan müstağnîdir.

Menşe-i İhtilâf

1002. Mes'ele: İmâm Şâfiʿî hazretleri Cenâb-ı Allah cemîʿ-i sadakâtı ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ﴾ âyet-i celîlesinde lâm-ı temlîkle zikr olunan sunûf-ı sebʿanın cümlesine muzâf kılıp mutlak cemʿ ifâde eden vâv ile atf ederek sunûf-i sebʿanın cümlesini istihkâk-ı sadakâtta müşârik kılıp ekall-i cemʿ ise üç olmakla her sınıftan lâ ekall üçüne verilmedikçe câiz olamayacağına kâil olmuş ise de her yerde zekât ve fitre gibi sadakâ-i vâcibenin te'diyesi için sunûf-i sebʿanın her birinden üçer kişi olarak yirmi bir kişinin

1 "Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, âzat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar." Tevbe, 9/60.

2 "Zekatı zenginlerden alın fakirlere verin." Buhârî, "Zekât", 1, r. 1395; Müslim, "Îmân", 29, 31.

bulunmasındaki müşkilât beyândan müstağnî olup âyet-i celîlede zikr olunan fukarâ, her ne kadar efrâdı ifâde eden cemiʿ sîgasıyla îr'ad olunmuş ise de muʿarref bi'l-lâmi'l-cins olarak cemʿiyyeti muzmahil ve bâtıl olduğundan beyân olunduğu vechile meşakkat mûcib-i teshîl olmakla İmâm-ı Aʿzam hazretleri gerek sunûf-i mezkûrenin cümlesine ve gerekse mecmûʿundan velev bir tanesine iʿdâ ile cevâzına kâil olarak sunûf-i mezkûre beyninde taksîm ve tevzîʿin lüzûmunu ıskât eylemiştir. Zîrâ âyet-i celîlede sunûf-i mezkûreyi zikirden maksad kendilerine iʿdâ-yı zekât câiz olan esnâf-ı fukarâyı beyân olup onların istihkâklarıyla onlara temlîkin lüzûmunu taʿyîn değildir. Zîrâ sadakât, hakk-ı Bârî olan ibâdet-i mâliyyeden olmakla onların hakları olmayıp ancak illet-i ihtiyâcla kendilerine sarf-ı mahal olup illet-i ihtiyâcda ise her birisi müsâvî olmakla müellefe-i kulûbdan başka bâkî kalan sunûf-ı sebʿanın gerek cümlesine ve gerekse bir tanesine iʿtâsıyla **[529]** zimmet-i mükellefden farzı sâkıt olur. Bu sûrette (للفقراء) kavl-i şerîfinde lâmın milk ve istihkâk için olması cây-ı nazardır.

1003. Mes'ele: İmâm Şâfiʿî hazretleri savmı salâta kıyâsla ramazânda niyyetin te'hîrini ve niyyet-i mutlaka ve nefl niyyetiyle sıhhatini tecvîz etmeyip belki eimme-i selâse niyyetle taʿyînin lüzûmuna kâil olmuş ise de İmâm-ı Aʿzam hazretleri teshîl için 255. mes'elede beyân olunduğu üzere vakt-i gurûbdan nısf-ı nehâr-i şerʿînin kubeyline kadar niyyet-i savmın te'hîrine kâil olduğu gibi, sahîh-i mukîm hakkında vakit savm-ı ramazânın miʿyârı olarak savm-ı ramazân muʿayyen olup, muʿayyen ise taʿyînden müstağnî olarak taʿyîn-i muʿayyen lağv olmakla نويت الصوم diyerek niyyet-i mutlak, ونويت النفل diyerek niyyet-i nefl ile belki sahîh-i mukîm haklarında vâcib-i âhara niyyetle niyyet-i muhâlife ile de cevâzına kâil olup haccın erkân-ı mefrûzasını tavâf-ı ziyâretle Arafât'ta vukûfa hasr eylemiştir. Mîkattan ihrâm da her ne kadar farz ise de lâkin bidâyeten şart ve nihâyeten rükündür. İnde'ş-Şâfiʿî ihrâm ve tavâf ve vukûf ve beyne's-Safâ ve'l-Merve saʿyda rükün olup inde'l-Hanefî saʿy, vâcibât-ı hacdandır. Ve sıhhat-ı tavâfta tahâretle setri şart kılmamıştır.

1004. Mes'ele: İmâm-ı Aʿzam hazretleri tavâf-ı ziyârette yedi şavtın cümlesini erkândan addetmeyip belki evvelki dört defʿası farz olarak rükün olup, bâkî kalan üç defasının vâcib olmasına kâil olmuştur. İmâm Şâfiʿî hazretleri ise cümlesinin rükün olmasına kaildir.

Binâenaleyh inde'l-Hanefî dört defa tavâfla farz sâkıt olarak üçünü terkle hac bâtıl olmayıp belki itmâm eylemez ise dem lâzım gelir. İmâm Şâfiʿî hazretlerine göre farz olmakla terkiyle hac bâtıl olur.

ولم يوجب العمرة في العمر. كل ذلك للتيسير على المؤمنين. ومن ذلك إبراد بالظهر من شدة الحر، ومن ثم لا إبراد في الجمعة لاستحباب التبكير إليها على ما قيل، ولكن ذكر الإسبيجابي: أنها كالظهر في الزمانين.

1005. Mes'ele: [530] İmâm-ı Aʿzam hazretleri mükellef için ömründe bir kere umrenin vücûbuna kâil olmayıp belki mezheb-i muhtârda sünnet-i müekkededir. ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾[1] âyet-i celîlesiyle me'mûrun bih olan baʿde'ş-şurûʿ hac ve umrenin itmâmları olup nefs-i umre değildir. Hâlbuki 39. mes'elede beyân olunduğu üzere ﴿وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ﴾[2] muktezâsınca nezr gibi şurûʿ sebebiyle her amelin itmâmı vâcibdir.

İşte bidâyet bahsinden buraya kadar beyân olunan ahkâm-ı şerʿiyyenin cümlesi ﴿يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾[3] âyet-i celîlesinin muktezâsı olarak kâide-i ruhsattan istinbâtla ehl-i îmâna teshîl ve tahfîf için ruhsat-ı şerʿîdir.

1006. Mes'ele: Bazı fukahânın beyânına göre her ne kadar cumʿada müstehab olan mescide erken giderek tebkîr olduğundan cumʿa namâzında ibrâd müstehab değil ise de şiddet-i harârete binâen salât-ı zuhru te'hîr ile ibrâdın müstehab olması da teshîl ve tahfîf için ruhsat cümlesindendir. Lâkin İsbîcâbî'nin beyânına göre cumʿa namâzı salât-ı zuhrun halefi olmakla gerek asıl vakt-i cevâzda ve gerekse sayf ve şitâda istihbâbda salât-ı zuhr gibidir.

Terk-i Cemâʿate Aʿzâr-i Şerʿiyye

وترك الجماعة للمطر والجمعة بالأعذار المعروفة.

1007. Mes'ele: Lüzûm-i cemâʿatte bilâ-harec cemâʿatle namâza kâdir ricâl-i mükellef hür olmak lâzım **[531]** olduğundan sabî ve mecnûn ve abd ve marîz ve kötürüm ve bir taraftan eli diğer taraftan ayağı kesilen ve Haddâdî'nin beyânına göre yalnız bir ayağı kesilen ve meflûc ve meşy ve hareketten âciz şeyh-i fânî olan gayrın kudretiyle kâdir olmayacağından her ne

---

1 "Haccı ve umreyi Allah için eksiksiz yerine getirin." Bakara, 2/196.
2 "Ve yaptıklarınızı boşa çıkarmayın." Muhammed, 47/33.
3 "Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez." Bakara, 2/185.

kadar eline yapışacak kimsesi olsa dahi aʿmaya cumʿa ve cemâʿatin adem-i vücûbuna kâil olmak ve yağmur ve çamur ve berd-i şedîd ve zulmet-i şedîde ve zulmet-i leylde şiddetli rüzgar ve malını sârikden ve medyûn-i müflisin dâinden ve nefsine düşman havfından veya bevl ve gâit-i muzâyakası gibi aʿzâr-ı maʿrûf, cumʿa ve cemâʿati terk-i ruhsat îcâb eden esbâb-ı tahfîftendir.

وكذا أسقط أبو حنيفةرضي الله عنه عن الأعمى الجمعة والحج وإن وجد قائدًا دفعًا للمشقة عنه.

1008. Mes'ele: ﴿لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾[1] muktezâsınca طاعة بقدر الطاقة olması hikmetine binâen ânifen işâret olunduğu üzere inde'l-İmâm bir kimse gayrın kudretiyle kâdir addolunmadığından her ne kadar yetecek kimsesi olsa dahi defʿ-i meşakkat için aʿmaya cumʿa ve haccın edâlarının adem-i vücûbuna kâil olarak onları ondan ıskât eylemiştir.

وعدم وجوب قضاء الصلات على الحائض لتكررها، بخلاف الصوم وبخلاف المستحاضة لندور ذلك.

1009. Mes'ele: 1235. mes'elede beyân olunacağı üzere zâtü'l-hayz olan kadınlar için hayız her ay, lâ ekall üç ve ekseri on gün ve namâz her gün beş defa tekerrür ederek kazâsı mûcib-i meşakkat olduğundan hayız namâzın asl-ı vücûbunu ve savm senede ancak bir aydan ibâret olarak hiffetine binâen savmın yalnız ramazânda vücûb-i edâsını menʿ edip istihâza ise nâdiru'l-vukûʿ olarak maʿdûm hükmünde olmakla gerek namâzın ve gerek orucun ne asl-ı vücûblarını ve ne de vücûb-i edâlarını menʿ etmeyerek hayz ve nifâs sebebleriyle fevt olan oruçların ve istihâza sebebiyle fevt olan gerek namâz ve gerek oruçların kazâları lâzım olduğu hâlde, hayz ve nifâs sebebleriyle fevt olan namâzların bi'l-itifâk adem-i kazâsıyla akvâl-i fukahâda teshîl için ruhsat-ı şerʿiyye cümlesindendir.

1010. Mes'ele: [532] 831. mes'elede beyân olunduğu üzere hâdisenin akreb-i zamâna izâfesi asıl olmakla tâhire olarak uyuyup da hâyız olarak uyansa hayız vakt-i kıyâmından iʿtibâr olunarak vakt-i nevmde fevt olan namâzın kazâsı lâzım gelip hâizan yatıp da tâhire olarak uyansa ihtiyâtan vakt-i nevminden tahâretiyle hükm olunarak hâl-i nevminde fevt olan

1 "Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar." Bakara, 2/286.

namâzın kazâsıyla hükm olunur. Zîrâ bâb-ı ibâdâtta ihtiyât edâlarındadır. Binâenaleyh hayz ve nifâsın müddetleri munkaziye oldukdan sonra demi kesilmeyen veya ekall-i müddet olan üç günden akdem demi kesilen kadın müstehâza olup vakt-i kâmilde devâm üzere akan burun kanı gibi aʿzâr-ı şerʿiyyeden olmakla 1236. mes'elede beyân olunacağı üzere (توضأ وصلى وإن قطر الدم على الحصير)[1] muktezâsınca her ne kadar dem, hâl-i cereyânda olsa dahi vakit içinde abdesti bile nâkız olmayarak velev nâfile olsa bile savm ve salât ve cimâʿ ve kırâat-i Kur'ân ve mess-i Mushaf ve levsinden emîn olursa duhûl-i mescid ve tavâf gibi bilâ-tahâre edâları câiz olmayan şeylerin cevâz-ı edâlarına mâniʿ değildir. Zîrâ hadîs-i şerîf-i mezkûr, hâl özürde namâzın cevâzına bi'l-ibâre, diğerlerine bi'd-delâle delâlet ediyor

وسقوط القضاء عن المغمى عليه إذا زاد على يوم وليلة.

1011. Mes'ele: Bir gün ve bir geceden ziyâde bayılarak fevt olan namâzların istihsânen kazâlarının sukûtuyla hükümde defʿ-i harac için ruhsat-ı şerʿiyyedir. Zîrâ iğmâ, medâr-ı teklîf olan aklı gayr-i muzîl olarak Peygamberlerden bile vukûʿu câiz olmakla kıyâs olan hâl-i iğmâda fevt olan namâzların kazâsıdır. Zîrâ iğmâ nevm gibi kudret-i edâyı ihlâl ederek vakt-i ifâkatta te'hîr ile te'sîr eder ise de İbn Ömer radiyallâhu anh hazretlerinin bir gün ve bir geceden ziyâde vukûʿ bulan iğmâsı hâlinde fevt olan namâzları adem-i kazâ ile vâkiʿ olan esere binâen lüzûm-i kazâda iğmâyı nevme kıyâs terk olunarak istihsânla amel olunmuştur. **[533]**

وعن المريض العاجز عن الإيماء بالرأس كذلك على الصحيح.

1012. Mes'ele: Her ne kadar gözüyle îmâya kâdir ise de bir gün ve bir geceden ziyâde başıyla dahi îmâya kâdir olamayan marîzdan dahi hâl-i marazda fevt olan namâzların kazâsının sukûtunda ihtilâf olunup mücerred akıl teveccüh-i hıtâbda kâfî olmadığından Kâdîhân her ne kadar marîz-i mezkûr hıtâbı fehm eylese dahi sahîh olan zâhir-i rivâyette "Ondan vücûb-i salât sâkıt olarak fevt olanların kazâları lâzım gelmez." deyip şeyhü'l-İslâm ve fahru'l-İslâm bu kavli ihtiyâr edip sâhib-i *Hidâye* ve erbâb-ı mütûndan ona tâbiʿ olanlar adem-i sukûtunu tashîh edip kesb-i âfiyet ettikde

1 "Abdest alın ve hasır üzerine kan damlasa bile namaz kılın." İbn Mâce, "Tahâret", 115, r. 624; Nesâî, "Tahâret", 124, r. 170; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I, 508, r. 1625.

kazâlarının lüzûmuyla hükmedip kable's-sıhha vefât ederse فالله أحق بقبول عذر التأخير demişler. Gerek asl-ı sukûtla kavl ve gerekse vakt-i sıhhate te'hîr ile kaviller dahi teshîl için ruhsat-ı şerʿiyyedendir.

وجواز صلاة الفرض في السفينة قاعدًا مع القدرة على القيام لخوف دوران الرأس.

1013. Mes'ele: İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre başı dönmesi havfıyla hâl-i cereyânda gemide kıyâma kâdir iken kâʿiden namâzın cevâzı da harec özrüne binâen ruhsat-ı şerʿiyye cümlesindendir.

İmâmeyn hazerâtına göre ezhar olan bilâ-özr farz olan kıyâmı terkle adem-i cevâzıdır. *Burhân*'ın beyânına göre esahh olan da İmâmeyn kavlidir. Zîrâ mücerred havf üzerine erkân-ı salâttan olarak farz olan kıyâmın terki mûcib-i ifsâddır.

Salât-ı Sefîne Mes'elesi

1014. Mes'ele: Hamevî'nin bu makâmda beyânına göre salât-ı sefîne meselesi tafsîl-i îcâb eder. Zîrâ sefîne ya hâl-i seyr ve cereyânda bulunur veya merbût olup merbût olduğu sûrette dahi ya nehir kenarında bağlı olup veya açıkta demirli olur. Açıkta demirli olduğu sûrette dahi ya şiddet-i rüzgarla sallanır veya sâkin olur. Hâl-i seyr ve cereyânda bulunan ile açıkta demirlenip de sallanmakta olan gemi içinde inde'l-İmâm bilâ-özr **[534]** terk-i kıyâmla kâʿiden namâzı edâ câiz ise de isâ'ettir. İnde'l-İmâmeyn beyân olunduğu üzere kıyâm erkân-ı salâttan olarak farz olmakla bilâ-özr terkiyle namâz fâsid olur. Lâkin hâl-i seyr ve ızdırâbda başı dönmek ahvâl-i gâlibeden olmakla muhakkak makâmına ikâme ile terk-i kıyâma özr olarak kavl-i İmâm tercîh olunmuştur.

Ammâ kenarda bağlı olup da sallanmaz ise kenar hükmünde olarak bilâ-özr farz olan kıyâmı terkle kâʿiden namâz bi'l-ittifâk sahîh olmaz. Böyle kenarda bağlı olup da şiddet-i rüzgârla sallanmakta ise gerek kâ'imen ve gerek kâʿiden asla namâz câiz değildir. Zîrâ kenara çıkmaya kâbildir.

1015. Mes'ele: Birbirine bağlı olan iki gemi mekân-ı vâhid hükmünde olarak birinde bulunan cemâʿat diğerinde bulunan imâma iktidâ edebilir ve gemide kılınacak namâzda iftitâh tekbîri ve gemi ne tarafa döner ise devr ettikçe istikbâl-i kıble lâzımdır.

وكان الصوم في السنة شهرًا، والحج في العمر مرة، والزكاة ربع العشر تيسيرًا. ولذا قلنا: إنها وجبت بقدرة ميسرة حتى سقطت بهلاك المال.

1016. Mes'ele: Orucun senede bir ay ve haccın ömürde bir kere ve zekâtın kırkta bir olarak meşrûʿ buyurulmaları da teysîr için inâyet-i ilâhiyyedir. Onun için zekâtın tamâmı kudret-i müyessere ile vücûbuna kâil olduk. Hattâ nisâbın helâkıyla kudret-i müyessire zâil olmakla zekâtın vücûb-i edâsı da sâkıt olur. Ammâ nisâb kendisi helâk olmayıp da belki mal sâhibi kendisi itlâf ederse teʿaddîde bulunarak nazar ve merhamete istihkâktan hâric olarak vücûb-i edânın bekâsıyla hükm olunur.

1017. Me'ele: 1008. mes'elede beyân olunduğu üzere طاعة بقدر الطاقة meşrûʿ buyurulmakla vücûb-i aʿmâlde kudret şart olup lâkin kudret-i mümekkine ve müyessire olarak iki kısım olup kudret-i mümekkine; **[535]** kendisinde illet-i mü'essire maʿnâsı bulunmayarak ibtidâen şart-ı mahz olup bekâsı şart değildir, sadaka-i fıtır gibi. Zîrâ fıtır, kudret-i mümekkine ile vâcib olarak vasf-ı nemâ gibi yüsr ile meşrût olmadığından nisâb vücûbunda nemâ şart olmadığı gibi bekâ-yı vücûb için nisâbın bekâsı da şart değildir. Binâenaleyh nisâbın helâkıyla zimmetten vücûb-i fıtır sâkıt olmaz ise de kudret-i müyessire de illet-i mü'essire maʿnâsı bulunarak vücûbun bekâsında bekâsı şart olmakla, vücûdu hükmün vücûdunu ve adem-i hükmün ademini müstelzimdir. Binâenaleyh zekât ve öşür ve harâc gibi ibâdât-ı mâliyyeler kudret-i müyessere ile vâcib olduklarından vücûb-i edâlarında meyserenin bekâsı şart olarak baʿde'l-vücûb nisâbın telef ve helâkıyla vücûbları da sâkıt olur.

وأكل الميتة ومال الغير مع ضمان البدل إذا اضطر، وأكل الولي والوصي من مال اليتيم بقدر أجرة عمله. وجواز تقدّم النية على الشروع في الصلاة إذا لم يفصل أجنبي، وتقدم النية على الصوم من الليل وتأخرها عن طلوع الفجر إلى ما قبل نصف النهار الشرعي دفعا للمشقة عن جنس الصائمين؛ لأن الحائض تطهر بعده، والكافر يسلم، والصغير يبلغ كذلك.

1018. Mes'ele: ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَة﴾[1] âyet-i celîlesiyle harâm olduğu hâlde 965. mes'elede beyân olunduğu üzere ﴿فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ﴾[2] muktezâsınca lâşeden başka yiyecek bulamayarak açlıktan helâkı muhakkak olan kimseye muhâfaza-i hayât için sedd-i ramak mikdârı ekle mesâğ-ı şerʿî bulunduğu gibi her ne kadar sâhibinin izni olmayarak gayrın malına teʿarruz da memnûʿ olup ızdırâr ise gayrın hakkını ibtâl etmeyeceğinden (الضرورات تبيح المحظورات) muktezâsınca bedelinin damânıyla başkasının malından yemek ﴿وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾[3] muktezâsı üzere muhâfaza ve amelinin ücreti mikdâr velî ve vasîlere eytâmın malından yemek 557., 663. mes'elelerde beyân olunduğu üzere niyyetle menvî arasını menvîden aʿrâza delâlet ederek namâza münâfî bir hâl ile fasl etmemek şartıyla namâza niyyeti şurûʿ üzerine hakîkaten veya hükmen takdîm ve oruç tutacaklardan defʿ-i meşakkat için niyyeti geceden savm üzerine **[536]** takdîm ve nısf-ı nehâr-ı şerʿînin kubeyline kadar te'hîrin cevâzları teshîlât için ruhsat-ı şerʿiyyedir. Zîrâ baʿde'l-fecr niyyet sahîh olmasa baʿde'l-imsâk hayz ve nifâsı münkatıʿ olan kadınlar ve bâliğ olan sabî ve müslümân olanların niyyetleri sahîh olmayarak tutmuş oldukları oruçları sahîh olmayacağından mûcib-i harac ve meşakkat olmak zarûrî olmakla îcâbına göre takdîm ve te'hîr ile teysîr lâzımdır.

وإباحة التحلل من الحج بالإحصار والفوات.

1019. Mes'ele: Maraz veya düşman veya mer'enin mahreminin vefâtı veya zâd ve zahîrenin telefiyle edâ-yı hacdan menʿ olunmak maʿnâsına ihsâr sebebiyle haccı fevt olana sevk-i hedy ile umre ederek ihrâmdan hurûcun mubâh olması da teysîr için ruhsat-ı şerʿiyyedir.

İhsâr

1020. Mes'ele: *İhsâr* lügatte; "havf veya adüv veya acz sebebiyle menʿ" maʿnâsına olup şeriʿde; tavâf ve vukûf gibi hac ve umrenin rükünlerini edâdan menʿ olup ânifen beyân olunduğu üzere maraz veya adüv veya mer'enin mahreminin vefâtı veya istitâʿat-i mâliyyesi zâyiʿ olarak edâ-yı hacdan menʿ olunan müfrid bi'l-hac veya müfrid bi'l-umre ise Harem-i Şerîf'e bir koyun veya kıymetini göndererek baʿde'z-zebh ihrâmdan çıkmak helâl olup bunları

1 "Murdar hayvan size haram kılındı." Mâide, 5/3.
2 "Kim açlıktan bunalıp çaresiz kalırsa." Mâide, 5/3.
3 "Yetimin malına, onun iyiliğine olmadıkça el sürmeyin." Enʿâm, 6/152.

göndermekten âciz ise bulup gönderene kadar hâl-i ihrâmda kalır veya kâdir olursa umre için tavâf ve saʿy ve tıraşla ihrâmdan çıkar. Ebû Yûsuf'a göre kurbân, buğday veya arpa gibi taʿâmla takdîm olunup tasadduk olunur ve taʿâm da bulamaz ise her nısf-ı sâʿ buğday için bir gün oruç tutar.

1021. Mes'ele: [537] Muhsar, kârinun bi'l-hac ise biri hac ve biri umre için olmak üzere iki kurbân göndermek lâzımdır.

Binâenaleyh bir kurbân gönderir ise ihrâmdan çıkamaz. Zîrâ hac ile umre ihrâmlarının ikisinden bir hâlde tehallül meşrûʿ olmakla, bir kurbânla birinin ihrâmından çıksa diğerinin ihrâmında bâkî kalmak lâzım gelir. Kable'z-zebh tehallül câiz olmadığından kârinun bi'l-hac olan muhsar ihrâmlardan çıkmamak için her ne kadar eyyâm-ı nahrden akdem olsa dahi göndermiş olduğu kurbânı Harem-i Şerîf'te zebh olunacak vakti taʿyîn eder. İnde'l-İmâmeyn her ne kadar umreden muhsarın hedyi ne zamân zebh olunsa câiz ise de hacdan muhsarın kurbânını ancak yevm-i nahrde zebh lâzımdır.

1022. Mes'ele: Zebh olundu zannıyla kable'z-zebh ihrâmdan çıktığı veya mahzûrât-ı ihrâmdan birini işlediği veya göndermiş olduğu hedyin hillde zebh olunduğu zâhir olsa cinâyet-i haccın cezâsı da lâzım gelir.

1023. Mes'ele: Muhsar muʿtemir ise ihrâmdan çıkmamak için umre lâzım gelir. Kârinun bi'l-hac ise ihrâmdan çıkmamak için hac ile biri tehallül için olarak iki umre lâzım gelir. Kazâda hacc-ı ifrâdla kırân beyninde muhayyerdir. Kurbânı baʿde'l-irsâl ihsâr zâil olarak hedy ile hacca birlikte kâdir olursa vücûben îfâ-yı hacca teveccüh eder. Birlikte edâya kâdir olmaz ise vâcib değildir.

1024. Mes'ele: Gerek hac ve gerek umrenin fevtlerinden emîn olmakla Arafât'ta baʿde'l-vukûf ihsâr olmaz. Her ne kadar Mekke'de bulunsa bile esahh olan vukûfla tavâf-ı ziyâret gibi erkân-ı haccın ikisinden memnûʿ olan muhsar olup yalnız birinden memnûʿ olan muhsar addolunmaz. Zîrâ vukûfa kâdir olana onunla haccı tamâm olup tavâfa kâdir olan tavâfla ihrâmdan çıkar. Zîrâ haccı fevt eden tavâfla tehallül edip dem-i tehallül ise dem-i hacdan bedel olmakla hedye hâcet kalmaz. **[538]**

وإباحة أبي يوسف رعي حشيش الحرم للحاج في الموسم تيسيرًا، ولبس الحرير للحكة والقتال.

1025. Mes'ele: Ahkâm-ı Harem'de 4404. mes'elede mufassalen beyân olunacağı üzere Ebû Yûsuf'un mevsim-i hacda huccâc-i müslimîne Harem'in otlarını hayvânlarına otlatmalarını ibâhasıyla kavli ve geçişmek [kaşınmak] illetine mübtelâ olanlar ile mazarrat-ı silâhı dâfiʿ ve düşman nazarından heybet ve dehşeti câlib olmakla kıtâlde bulunan ricâle hâlis ipekten dokunmuş sevbi giymek harâm iken mubâh olmasıyla kavl, teysîr için ruhsattır, deniyor ise de kitâb-ı hazr ve ibâhada beyân olunacağı üzere harbde sevb-i harîri giymek ricâl için gayr-i câizdir. Zîrâ Zeylaʿî'nin hazr ve ibâhada beyânına göre harbde lübs-i harîrin cevâzını Hazret-i Peygamber Abdurrahman b. Avf'la Hazret-i Zübeyr'e tahsîs buyurmakla onlardan başkalarına câiz değildir.

وبيع الموصوف في الذمة كالسلم جوز على خلاف القياس دفعا لحاجة المفاليس.

1026. Mes'ele: "İnʿikâd-ı beyʿde mebîʿin mevcûd olması ve makdûru't-teslîm olması şarttır." ve "Maʿdûmun beyʿi bâtıldır." külliyyelerinin muktezâları olarak kıyâs olan hîn-i beyʿde maʿdûm olan mebîʿ-i beyʿin bâtıl olması lâzım olmakla vakt-i beyʿde mevcûd olmayan müsellemün fîhi satmaktan ibâret olan selemin dahi butlânı lâzım iken mebîʿin vücûdundan akdem, nâsın paraya ihtiyâcları zarûretine binâen hâcet-i müflisânı defʿ için (الضرورات تبيح المحظورات) ve (المشقت تجلب التيسير) muktezâlarınca tecvîz edilerek mekîlâtı ve mevzûnâtı ve yumurta emsâli aded-i mütekârib gibi zimmette olmakla mevsûf olan şeyleri, beyʿleri hilâf-ı kıyâs olarak teshîl-i mesâlih için tecvîz olunmuştur. Zîrâ selem peşin para ile vakt-i beyʿde mülkünde olmayan bir şeyi satmaktan ibâret olmakla hakîkatte zimmette olmakla mevsûf olan deyni satmaktan ibârettir. Zîrâ deyn, zimmette kâim bir maʿnâdır.

والاكتفاء برؤية ظاهر الصبرة والأنموذج.

1027. Mes'ele: Mekîlât ve mevzûnât gibi âhâdı beyninde tefâvüt bulunmayan şeylerden meselâ; bir yığın buğday toptan satıldıkda, müşterînin ol buğdayın zâhir ve numunesi gösterilerek satılan eşyânın numunesini görmesinin hıyâr-ı ru'yet ve hıyâr-ı şartın sukûtlarında kifâyet eylemesi **[539]** meşakkatin câlib-i yüsr olmasının muktezâlarıdır. Zîrâ meselâ; bir yığın buğdayın cümlesini görmek dâʿ-i meşakkat olduğu bedîhîdir.

ومشروعية خيار الشرط للمشتري دفعا للندم، وخيار نقد الثمن دفعا للمماطلة.

1029. Mes'ele: Defʿ-i nedâmet için müşterîye hıyâr-ı şartın ve defʿ-i mumâtale için bâyiʿa hıyâr-ı nakdin meşrûʿ buyurulmaları da defʿ-i meşakkatle celb-i teshîlât içindir. 965. mes'elede beyân olunduğu üzere bi'l-cümle hıyârâtın meşrûʿiyyetleri defʿ-i meşakkat ve celb-i suhûlet için ruhsattır.

ومن هذا القبيل بيع الأمانة المسمى: ببيع الوفاء، جوزه مشايخ بلخ وبخارى توسعة، وبيانه في شرح الكنز من باب خيار الشرط.

1030. Mes'ele: Vaktiyle Buhârâ'da hâcet-i nâsın tekessürüne binâen meşâyıh-ı Belh ve Buhârâ tarafından tevsîʿan tecvîz olunduğu gibi, "bir kimse parasını edâ ve iʿâre ettiği hâlde malını kiralamak veya aldığı malı kira verdiği hâlde parasını iʿâde etmek üzere bir malı birine satmak veya almak" maʿnâsına beyʿ-i bi-şartı'l-vefâ tesmiye olunan beyʿ bi'l-emânenin meşrûʿ buyurulması da defʿ-i meşakkatle celb-i yüsr kabîlinden olup beyânı *Kenz* şerhinin hıyâr-ı şart bâbındadır.

ومن ذلك إفتاء المتأخرين بالرد بخيار الغبن الفاحش إما مطلقًا أو إذا كان فيه غرور رحمة على المشتري.

1031. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere hıyârât, defʿ-i meşakkatle celb-i yüsr için meşrûʿ buyurulduğundan ya mutlakan veyâhûd gabn-i fâhiş ve tağrîr sebebleriyle aldanmış olan müşterîye merhameten mebîʿin cevâz-ı reddiyle fukahâ-yı müte'ahhirîn fetvâ vermişler.

1032. Mes'ele: Beyʿde bilâ-tağrîr gabn-i fâhiş bulunsa mağbûn olan kimse beyʿi fesh edemez ise de mâl-ı yetîmi bilâ-tağrîr olsa dahi gabn-i fâhişle beyʿ sahîh olmaz. Mâl-ı vakf ve beytü'l-mâl dahi mâl-ı yetîm hükmündedir. Ammâ mütebâyiʿândan biri diğerini tağrîr edip de beyʿde gabn-i fâhiş olduğu tahakkuk ederse mağbûn beyʿi fesh edebilir.

ومنه الرد بالعيب والتحالف والإقالة والحوالة والرهن والضمان والإبراء والقرض والشركة والصلح والحجر والوكالة والإجارة والمزارعة والمساقاة على قولهما المفتى به للحاجة.

1033. Mes'ele: 965. mes'elede işâret olunduğu üzere satılan malda ayb-ı kadîm bulunduğu tahakkuk edince tehâlüf ve ikâle ile müşterî için hıyâr-ı aybın sübûtu ve bir şahsın medyûnda bulunan alacağı havâle tarîkiyle

diğerinden istîfâsı **[540]** ve dâin medyûndan rehin veya velev-bi'n-nefs-i kefîl olarak medyûnun zimmetinde bulunan matlûbunu ve damânla itlâf veya gasb olunan malını taht-ı te'mîne alınması ve sulh tarîkiyle deynden bir mikdârının veya mecmûʿunun hatt ve ibrâsıyla medyûnu bâr-girân deynden tahlîsin ve karz ve şirket ve sulh ve hacr ve vekâlet ve icâre ile ve hâcet-i nâsa binâen müftâ bih olarak İmâmeyn hazerâtının kavilleri üzere müzâraʿa ve müsâkât ve mudârabe ve iʿâre ve îdâʿ tarîkleriyle yek diğerinden istiʿâne ve iʿâne ile defʿ-i hâcetin meşrûʿ buyurulmaları gibi tahfîfât ve teshîlâtın cümlesi, "Meşakkat câlib-i teysîrdir." kâidesinin ferʿlerindendir.

والمضاربة والعارية والوديعة للمشقة العظيمة في أن كل واحد لا ينتفع إلا بما هو ملكه ولا يستوفي إلا ممن عليه حقه ولا يأخذه إلا بكماله ولا يتعاطى أموره إلا بنفسه فسهل الأمر بإباحة الانتفاع بملك الغير بطريق الإجارة والإعارة والقرض وبالاستعانة بالغير وكالة وإيداعًا وشركة ومضاربة ومساقاة وبالاستيفاء من غير المديون حوالة وبالتوثيق على الدين بِرَهن وكفيل ولو بالنفس وبإسقاط بعض الدين صلحًا أو كلّه إبراءً؛ ولحاجة افتداء يمينه جوّزنا الصلح عن إنكار.

1034. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile tahfîfât ve teysîrât meşrûʿa olmayıp da 965. mes'elede herkesin defʿ-i hâcet ve celb-i menfaʿat husûsunda intifâ ve istifâdesi kendi mülküne ve istîfâ-yı intifâʿide kendinde hakkı bulunan kimselere münhasır olması ve hakkını ancak tamâmıyla istîfâ edebilip bi-tarîki's-sulh tamâmını veya bir mikdâr hattâ ve tenzîl ile istîfânın adem-i meşrûʿiyyetleri ve her türlü mesâlihini tesviyenin kendine inhisârında derkâr olan meşakkat-i azîme ve müşkilât-ı elîmeye binâen icâre ve iʿâre ve karz tarîkleriyle başkasının mülkünden intifâʿ ve istifâde ve vekâlet ve îdâʿ ve şirket ve mudâreba ve müsâkâtla diğerinden istimdâd ve istiʿâne ve medyûnda bulunan hakkını diğerine havâle ile ondan istîfâsının ve dâinin medyûndan rehin veya kefîl bi'n-nefs ve kefîl bi'l-mâl olarak matlûbunu taht-ı te'mîne almasını ve sulh tarîkiyle matlûbunun bir mikdârını ve ibrâ tarîkiyle cümlesini ıskâtla medyûnu tahlîsin ve yemînden fidye ihtiyâcına binâen ondan halâsı için inkâr hâlinde sulhu tecvîz gibi umûr-i mezkûrenin meşrûʿ buyurulmalarıyla gösterilen tahfîfâtın cümlesi âyet-i celîle ve ehâdîs-i şerîfeden müstenbat olan meşakkatin câlib-i yüsr olması kâidesine mebnîdir.

ولفقد ما شرعت الإجارة له لو جعلت المنافع أجرة عند اتحاد الجنس قلنا: لا يجوز، وقلنا: الإجارة على منفعة غير مقصودة من العين لا تجوز للاستغناء عنها بالعارية، كما علم في إجارة البزّازية.

1035. Mes'ele: İcâre, hîn-i akidde mefkûde ve maʿdûme olan menfaʿati temlîk kıyâsen gayr-i câiz iken الحاجة تنزل منزلة الضرورة عامة أو خاصة[1] muktezâsınca hâcet-i nâs zarûret menziline tenzîl olunup, zarûret ise memnûʿ olan şeyleri mubâh kılacağından hilâf-ı kıyâs olarak **[541]** meşrûʿa kılınıp hâlbuki menfaʿat dâr bedelinde menfaʿat-i süknâdan ibâret olan cins-i menfaʿat müttahid olarak sebeb-i meşrûʿiyyet olan hâcet mefkûde olduğundan استيجار المنفعة بجنسها لا يجوز muktezâsınca süknâ için kendi hânesi bedelinde süknâ için diğerinin hânesini kiralamak ve binmek için kendi hayvânı veya arabası veya kayığı bedelinde binmek için başkasının hayvânı veya arabası veya kayığını kiralamak gibi müttahidü'l-cins olan şeyler bedelinde icâre câize olamayacağı gibi, icâre-i *Bezzâziyye*'den anlaşıldığı üzere istiʿmâl ile defʿ-i hâcet maksûd olmayıp belki görenlere kendisinin zannedilerek gösteriş yapmak için keçe ve kilim ve sâir türlü tezyînât ve emvâl-i sâire istîcâr ederek hânesini tezyîn eylemek ve mücerred tâvileye bağlayıp âleme göstermek için hayvânlar kiralamak gibi ayn-ı müste'cereden maksûd ve matlûb olmayan menfaʿat gayr-i muhtâce üzerine dahi icâre sahîh olmaz. Zîrâ bu misillü makâsıd âriyet tarîkiyle hâsıla olarak müstağnâ anh olmakla hilâf-ı kıyâs olarak icârenin cevâzına sebeb olamaz.

ومن التخفيف جواز العقود الجائزة؛ لأن لزومها شاق، فتكون سببًا لعدم تعاطيه.

1036. Mes'ele: İcâre ve şirket ve vekâlet ve mudârebe emsâlinde olduğu gibi îcâb-ı hâlinde tarafeynin ve müzâraʿa gibi yalnız tohum sâhibi tarafından kâbil-i fesh olarak câiz olan ukûdun cevâz-ı inʿikâdları dahi tahfîfât-ı şerʿiyye cümlesindendir. Zîrâ ukûd-i mezkûre câize olmayıp da kâbil-i fesh olmayarak lâzime olsa meselâ; akd-i icârede mûcir, medyûn olup da deynin edâsı îcâr ettiği akârına mütevakkıf olarak te'diye-i deyn için icâreyi feshe ihtiyâc hâlinde müşkilât ve meşakkate giriftâr olacağı gibi müste'cir de bir amel için dükkan veya mağaza isti'câr eylemiş iken ol ameli terk edip başka bir işle iştigâl için ol dükkanı veya mağazayı terke mecbûr oldukda düçâr-ı

---

1 İhtiyaç umumî yahut husursî olsun zaruret menziline tenzil olunur.

müşkilât ve adem-i teʿatîye dâʿî olacağından akd-i icârenin lâzım olmayıp da her iki **[542]** taraf için kâbil-i fesh olarak câiz olması da tahfîfât cümlesinden olduğu gibi hıyârâtla âkideynin zararları defʿ ve izâle için olunan ukûd-i câizenin tecvîzi de kâide-i mezkûrenin muktezâları bulunan tahfîfât cümlesindendir. Zîrâ ukûd-i mezkûre kâbil-i fesh olarak câize olmayıp da lâzime olsa hâcet-i nâsın sebeb-i defʿi olan teʿâtînin intifâsına sebeb olarak nâsın dûçâr-ı mudâyaka ve müşkilât olacakları derkârdır.

ولزوم اللازمة وإلا لم يستقر بيع ولا غيره.

1037. Mes'ele: Îcâbına göre hıyârâttan ârî bulunan beyʿ ve icâre emsâli ukûd-i lâzimenin lüzûmları da nâs için mûcib-i suhûlet olan tahfîfât cümlesindendir. Zîrâ ukûd-i mezkûre lâzım olmayıp da kâbil-i fesh olsa bi'l-cümle ukûd-i şerʿiyye tekarrur edemeyerek emr-i teʿâtîde nâs, müşkilât ve meşakkatlere dûçâr olurlardı.

ووقفنا عزل الوكيل على علمه دفعا للحرج عنه، وكذا عزل القاضي وصاحب وظيفة.

1038. Mes'ele: Vükelâ ve hükkâm ve sâir ashâb-ı vazîfenin azillerinin nâfiz olması onlardan defʿ-i harec için onların azillerine ilimlerine mevkûf olması da tahfîfât cümlesindendir. Zîrâ kable'l-vukûf azilleri tecvîz olunsa baʿde'l-azl ve kable'l-vukûf vukûʿ bulan muʿâmeleleri mûcib-i nizâʿ olarak dâʿi-i müşkilât olacağı derkârdır. Zîrâ baʿde'l-azl ve kable'l-ilim tasarrufunda iddiʿâ eylemiş olduğu velâyet iddiʿâsında kâzib olması lâzım geleceği gibi sâniyen hasbe'l-vekâle müvekkilinin malından icrâ eylemiş olduğu ukûddan hukûku müvekkiline âit olacak iken baʿde'l-azl azil sebebiyle tasarrufu kendine âit olarak müvekkilin malını dâmin olması lâzım gelir. Bunların külfet ve meşakkatleri ise beyândan müstağnîdir. Binâenaleyh hâkimin baʿde'l-azl kable'l-vukûf hükmü sahîhtir. (*Mecelle*, 1804. madde.)

ومنه إباحة النظر للطبيب والشاهد وعند الخطبة وللسيد.

1039. Mes'ele: **[543]** Bilâ-zarûre nazar harâm olan velev-avret-i galîza olsun ve hıtbe veya câriye iştirâsında tâliblerin lüzûmu mikdâr nazarlarının cevâz ve ibâhası ve

ومنه: جواز النكاح من غير نظر لما في اشتراطه من المشقة التي لا يتحملها كثير

من الناس في بناتهم وأخواتهم من جانب كل خاطب فناسب التيسير فلم يكن فيه خيار رؤية بخلاف البيع فإنه يصح قبل الرؤية وله الخيار لعدم المشقة.

izdivâcı matlûb olan kadını görmeden nikâhın cevâzıyla lüzûmu da def'-i meşakkat için tahfîfât cümlesindendir. Zîrâ çok kimseler kızları ve hemşîre ve sâir te'allukâtlarını herkese göstermekten imtinâ' edip çekineceğinden tahammülü gayr-i kâbil meşakkati mûcib olmakla câlib-i teysîr olduğundan tahfîfi takdîr olunarak sıhhat-ı in'ikâdında hıyâr-ı ru'yetle meşrût kılınmadı. Lâkin büyû' ve emsâli ukûd-i sâire akd-i nikâhın hilâfına olarak def'-i nedâmetle izâle-i meşakkat için müşterî için hıyâr-ı ru'yet ve bâyi'a te'mîn hakkı için hıyâr-ı nukûdla meşrût olarak adem-i meşakkate binâen kable'r-ru'ye sıhhati tecvîz edilmiştir.

ومن ثم، قلنا: إن الأمر إيجاب في النكاح، بخلاف البيع.

1040. Mes'ele: Bilâ-ru'ye nikâhın cevâz ve lüzûmuna kâil olarak vukû'un teshîlât ve tahfîfâtına binâen gerek kitâbetle ve gerekse şifâhen زوجي نفسك gibi emir sîgası akd-i nikâhda îcâb olup mahtûbenin kabûlüyle nikâh mün'akid olduğu hâlde akd-i bey'de îcâb addolunmayarak "Şunu bana sat." veya "Bunu al." diyerek vârid olan îcâba "Sattım." veya "Aldım." diyerek kabûl ile bey' mün'akid olmaz.

Zîrâ 235. mes'elede beyân olunduğu üzere bey', "Aldım, Sattım." gibi mâzî veya fi'l-hâl inşâ-yı akd kasd olunan muzâri' sîgalarıyla mün'akid olur. Lâkin 209. mes'elede beyân olunduğu üzere akd-i nikâhda emir sîgasının **[544]** îcâb olması müttefakun aleyh olmayıp belki inde'l-ba'z ma'nen me'mûr ve muhâtabı akd-i nikâha tevkîl olarak mer'eye hitâbe وكلتك بأن تزوجني نفسك diyerek tevkîl tasrîh olunup da mahtûbe tarafından da قبلت veya زوجت نفسي منك diyerek nikâh sahîh olduğu gibi mezbûreye hitâben زوجي نفسك مني diyerek vârid olan emir sîgası أعتق عبدك بألف عني kavlinde olduğu gibi zımnen akde tevkîl olup îcâb ve kabûl zımnen tevkîl olunan kâbil-i tarafındır. زوجت نفسي منك diyerek vârid olup îcâb ve kabûl makâmına kâim olan yalnız mâzî sîgasından ibâret olmasına kâil olmuştur.

1041. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile زوجي نفسك مني diyerek vârid olan emir sîgası taleb-i nikâhta sarîh olup vekâlet ise muktezâ olarak zımnen

sâbite olduğundan أعتق عبدك بألف عني kavlinde bi'l-iktizâ matlûb olan beyʿ gibi zımnî olarak muktezâ olan vekâletin şartına bakılmayıp belki îcâb ve kabûlde lâzım olan ittihâd-ı meclis ve ihzâr-ı şuhûd gibi akd-i nikâhın şartlarına riʿâyet olunur. Semere-i hilâf 209. mes'elede beyân olunmuştur.

ومن هنا، وسع فيه أبو حنيفة رضي الله عنه فجوزه بلا ولي، ومن غير اشتراط عدالة الشهود، ولم يفسده بالشروط المفسدة.

1042. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile emr-i nikâhta vukûʿ bulan tahfîf ve teshîle binâen İmâm-ı Aʿzam hazretleri akd-i nikâhın cevâzında tevsîʿ buyurup *Hulâsatü'l-Muhtâreyn* nâm eserimizde îzâh olunduğu üzere meʿa'l-bulûğ akıl ile hakk-ı velâyet münkatıʿ olarak mer'e-yi bâliğa hakkında izn-i velî ve şühûd-ı lâzime hakkında adâleti şart kılmayarak bilâ-izn-i velî nikâh-ı müslimede akde şehâdet için âkil, bâliğ, hür, müslim olarak îcâb ve kabûlü müctemaʿan işitir ve mezheb-i muhtârda nikâh olduğunu fehm eder iki recül veya bir recül ile iki hürrenin huzûrlarıyla akdolunan nikâhın sıhhatine kâil olup hattâ şâhidlerin fâsık ve kazfle mahdûd ve zevcenin veya birinin oğulları olmaları bile nikâhın sıhhatine mâniʿ değildir.

Zîrâ nikâhın iki hükmü olup biri sıhhati, diğeri îcâbı hâlinde isbât ve izhârı her ne kadar karîbin iddiʿâsı **[545]** hâlinde bunların şehâdetleriyle isbât hükmü hâsıl olmaz ise de sıhhat-i inʿikâd hükmü hâsıldır. Zîrâ inde'l-Hanefî sıhhat-i akidde asıl olan kendilerin velâyetleriyle nikâhın kabûlüne mâlik olanın huzûruyla nikâh münʿakid olacağından şâhidlerin âkideynin karîbi veya fâsık ve aʿmâ ve kazfle mahdûd olmaları sıhhat-i akde zarar vermez. Hâlbuki mezheb-i Şâfiʿîde sıhhat-i akidde izn-i velî ve şâhidlerin adâleti şarttır.

1043. Mes'ele: Her ne kadar akidde îcâb ve kabûlün zamân-ı müstakbele muzâf veya bir şey'-i mümkine muʿallak olmamaları şart olarak "Yarın tezevvüc ettim." veya "Eğer pederin râzı olursa aldım." gibi zamân-ı müstakbele izâfe veya taʿlîk ile nikâh sahîh olmaz ise de şarta mukârenet ibtâl etmeyeceğinden şart-ı akde mukârin olan nikâh sahîh olup şart lağv olarak, İmâm Şâfiʿînin hilâfına bilâ-mehir olarak "Seni tezevvüc ettim." deyip âkid-i âhar da "Kabûl ettim." dese şart lağv olarak nikâh sahîh olup mehr-i misil lâzım gelir.

ولم يخصه بلفظ النكاح والتزويج، بل قال: ينعقد بما يفيد ملك العين للحال.

1044. Mes'ele: Meşakkatin câlib-i teysîr olması kâidesine tavfîkan İmâm-ı Aʿzam hazretleri eimme-i sâire gibi akd-i nikâhın sıhhatini "tezvîc" ve "nikâh" maddeleri gibi elfâz-ı sarîhaya hasr etmeyip belki karîne ve niyyetin vücûdu ile akidden maksad nikâh olduğuna şâhidlerin lühûk-ı ilimleri şartıyla beyʿ ve hibe ve temlîk ve atiyye emsâli fi'l-hâl ayn-i kâmilenin temlîkini ifâde eden elfâz-ı kinâye ile dahi sıhhatine kâil olarak

وصححه بحضور ابني العاقدين وناعسين وسكارى يذكرونه بعد الصحو وبعبارة النساء وجوز شهادتهن فيه فانعقد بحضرة رجل وامرأتين كل ذلك لدفع مشقة الزنا وما يترتّب عليه ومن هنا قيل عجبت لحنفي يزني.

1042. mes'elede beyân olunduğu üzere her ne kadar âkideynin oğulları ve baʿde's-sahv akdi tezekkür eden nâʿisin (uyuklayanın) ve sekrânın huzûrlarıyla vukûʿ bulan akdin sıhhatine kâil olmuştur.

1045. Mes'ele: Sıhhat-i akidde iʿtibâr meʿa'l-akıl bulûğa olmakla îcâbı hâlinde eimme-i Şâfiʿiyyenin hilâfına hürre-i bâliğanın akde vekîl olarak veya bizzât kendisini akde başkasını tevkîl ederek onun îcâb ve kabûlüyle ve ânifen 1042. mes'elede beyân olunduğu üzere bir er, iki kadının **[456]** şehâdetleriyle akdin sıhhatine kâil olarak emr-i izdivâcı usûl-i meşrûʿası dâhilinde tevsîʿ eylemiştir. İşte bu vechile beyân olunan ahkâmın cümlesi zinâ ve zinâ üzerine terettüb edecek hudûd-i şerʿiyye emsâli hâlâtın meşakkatlerini defʿ için tahfîfât cümlesinden olup teshîlât-ı mezkûreye binâen irtikâb-ı zinâda bulunan Hanefî hakkında izhâr-ı teʿaccüb edilmiştir.

ومنه إباحة أربع نسوة فلم يقتصر على واحدة تيسيرًا على الرجل وعلى النساء أيضًا لكثرتهن، ولم يزد على أربعة لما فيه من المشقة على الزوجين في القسم وغيره.

1046. Mes'ele: Gerek nefsü'l-emirde ve gerekse işbu içinde bulunduğumuz cihân harbinde olduğu gibi milyonlar ile ricâlin birkaç sene zarfında telefleri gibi muhârebe ve mukâtele emsâli pek çok hâlât-ı muhlikeye maʿrûz olarak efrâd-ı ricâlin kılleti ve nisânın kesreti ve tâife-i nisânın hayz ve nifâs emsâli mâniʿ-i mukârenet olan hâllerine binâen gerek ricâl ve gerek nisânın yekdiğerine ihtiyâc-ı tabîʿîlerine binâen her ikisine teshîl için emr-i izdivâcda zevce-i vâhideye hasr ve tazyîk olunmayıp hür hakkında

milk-i nikâhla ﴿فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُم مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ﴾[1] muktezâsınca hasbe'l-îcâb dörde kadar cevâzı ﴿أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ﴾[2] muktezâsınca milk-i yemînle gayr-i mahdûd olarak teserrî mubâh kılınıp zevceler beyninde muhâfaza-i adâlet ve hukûk-i zevciyyete riʿâyet için zevc üzerine lâzım gelen emr-i kasemi gözetmek husûsunda teshîl için taht-ı nikâhta cemʿin dörde inhisârı abd için izn-i mevlâ ile ancak milk-i nikâhla nısf-ı hür olan ikiye kadar mubâh olup العبد وما يملكه كان لمالكه muktezâsınca rıkiyyet, mâlikiyyete münâfî olmakla milk-i yemînle gayr-i câiz olması

ومنه مشروعية الطلاق لما في البقاء على الزوجية من المشقة عند التنافر.

Ve zevceyn beyninde münâferet hâlinde izdivâc üzerine bekâ-i tarafeyn hakkında mûcib-i usret ve meşakkat olacağından esbâb-ı **[547]** mûcibe-i meşrûʿa-i ilcâiyle îcâbına göre talâk veya fesh veya müşâreke ile müfârakatin meşrûʿ buyurulması ve *Hulâsatü'l-Muhtâreyn* nâm eserimizde îzâh olunduğu üzere bâʿis-i müfârakat olarak beynlerinde vukûʿ bulan macerayı ketm ve ihfâ mukteзâ-yı nâmûs-ı insâniyye olarak adem-i ifşâsı hikmetine binâen الطلاق لمن أخذ بالساق muktezâsınca hükm-i müfârakatın vukûʿu bir hâkimin hükmüne mütevakkıf olmayarak îcâbı hâlinde zevcin îkâʿıyla her türlü mekârih-i dîniyye ve dünyevîden halâs olarak nâmûs-ı âile ve haysiyyet-i kavmiyyenin muhâfaza olunarak mestûr kalması ve akılları noksân ve ekseriyyetle hevâ ve heveslerine mağlûbe olan nisâdan da olmayıp da الطلاق لمن أخذ بالساق muktezâsınca netâic-i ahvâli ve avâkıb-i umûru tetkîk ve mülâhazada kuvve-i akliyye ve metânet-i fikriyyeleri ziyâde olan ricâle ihtisâsı ve insânın nefsini tecrübe edebilmesi ve inde'l-hâce tekrâr tedârik ve telâfîsi kâbil olmak için ﴿الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ﴾[3] muktezâsınca hürre hakkında üçe ve câriye hakkında (طلاق الأمة ثنتان، وعدتها حيضتان)[4] muktezâsınca ikiye kadar meşrûʿ buyurulması tarafeyn hakkında ne kadar mûcib-i teshîlât ise mehâsin ve hikmet husûsunda ol kadar bâʿis-i menn ve şükrândır.

---

1 "Beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın." Nisâ, 4/3.

2 "Veya ellerinin altında olanlarla (câriyelerle) yetinirler, bundan dolayı da kınanacak değillerdir." Mü'minûn, 23/6.

3 "Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir." Bakara, 2/229.

4 "Cariyenin talakı ikidir, iddeti de iki hayzdır." İbn Mâce, "Talâk", 30, r. 2079; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 605, r. 15166; Dârekutnî, *Sünen*, V, 68, r. 3994.

وكذا مشروعية الخلع والافتداء والرجعة في العدة قبل الثلاث ولم يشرع دائمًا؛ لما فيه من المشقة على الزوجة، ومنه وقوع الطلاق على المُولِي بمضي أربعة أشهر دفعًا للضرر عنها.

1047. Mes'ele: Karıyla koca arasında hüsn-i müʿâşeret bozulup beynlerini ıslâh kâbil olmayarak nikâhın bekâsı zevceye mûcib-i meşakkat ve usret oldukda zevcin milk-i mütʿası bedelinde fidye vererek kendisini akd-i nikâhtan hulʿ ettirerek halâsının meşrûʿ buyurulması ve 258. mes'elede beyân olunduğu üzere hürre hakkında üç, câriye hakkında iki talâka bâliğ olmadan veya iki talâk-ı ricʿî ve câriye hakkında **[548]** bir talâk-ı ricʿî ile iddette bulunan zevcesine iddet zarfında tecdîd-i akid ve tezyîd-i mehir ve rızâ-yı evliyâya muhtâc olmayarak defʿan li'l-meşakka, kavlen veya fiilen ricʿatle milk-i nikâhın idâme ve ibkâsının meşrûʿ kılınıp iddet-i bâinde veya hürrede talâk-ı selâse ve câriyede iki talâkla hurmet-i galîza hâsıla oldukdan sonra nikâhın bekâsında zevce üzerine vâkiʿ olacak meşakkati defʿ için ricʿatin devâm üzere meşrûʿ kılınmayıp belki zevcenin rızâsıyla usûl-i meşrûʿasına tevfîkan hulle edilerek tecdîd-i akidle alabilmesi ve bazıların tevcîhine göre talâk veya bedel-i hulʿ ile zevcenin zevcinden müfârakatı defʿ-i meşakkat için hasbe'l-ihtiyâc meşrûʿ kılınıp bilâ-ihtiyâc sûret-i dâimede mubâh olmaması tahfîfât cümlesinden ruhsat-ı şerʿîdir, demek olup lâkin devâm üzere adem-i meşrûʿiyyeti karîbi bulunan ricʿati bırakıp da talâk veya hulʿa sarfın buʿdu beyândan müstağnîdir.

Ahkâm-ı Îlâ

1048. Mes'ele: 256. mes'elede beyân olunduğu üzere eimme-i erbaʿa indinde bi'l-ittifâk hürre hakkında lâ ekall dört ay, câriye hakkında iki ay zarfında sarâhaten veya kinâyeten zevcesine adem-i mukârenete yemîn ederek vukûʿ bulân îlâda bilâ-mukârene müddet-i mezkûrenin mürûruyla yemîninde bâr olarak zevceden zarar ve meşakkati defʿ için bir talâk-ı bâinin vukûʿu dahi tahfîfât cümlesindendir.

Hakîkat-i Îlâ

1049. Mes'ele: *Hulâsatü'l-Muhtâreyn* nâm eserimizde îzâh olunduğu üzere *îlâ* lügatte; mutlakan yemîn maʿnâsına olup şerʿde; zevcesine müddeti zarfında terk-i mukârenet üzere velev zimmî zevcin yemîn etmesidir ki müddet-i îlâ hürre hakkında lâ ekall dört ay ve câriye hakkında iki ay olup ekser için hadd-i muʿayyen yoktur.

Binâenaleyh vakt-i tencîzde menkûhası bulunan zevcesine "Vallâhi dört ay veya daha ziyâde mukârenet etmeyeceğim." diye yemîn billâh veya "Takarrub edersem bir sene oruç veya hac borcum olsun." diyerek bir emr-i müşkile taʿlîk edip de müddet-i **[549]** mezkûre zarfında mukârenet ederse hânis olarak îlâ sâkıt olup kefâret veya cezâ-yı muʿallak lâzım gelir. Ve eğer bilâ-mukârene müddet-i mürûr ederse yemîn de bâr olup îlâ sâbit olarak zevcesi bir talâk-ı bâinle boş olur. Müddet-i mezkûrenin dûnunda îlâ vâkiʿ olmaz.

[Îlânın] Şartı

1050. Mes'ele: Vakt-i tencîzde velev hükmen menkûha olarak zevcenin talâk mahalli ve zevcin inde'l-İmâm talâk ve inde'l-İmâmeyn kefâret ehli olması. *Ehli*, talâk ehli olan zevc olup; *mahalli* de vakt-i tencîzde muʿtedde-i ricʿî gibi velev hükmen menkûhadır. *Rüknü,* yemîn-i mezkûr olup hükmü de beyân olunduğu vechile zevc yemîninde bâr olursa zevcenin bir talâk-ı bâinle boş olması ve müddet zarfında zevcesine mukârenetle yemîninde hânis olursa kefâret veya cezâ-yı muʿallak lâzım gelip nikâhın bekâsıdır.

ومنه مشروعية الكفارة في الظهار واليمين تيسيرًا على المكلّفين.

1051. Mes'ele: Mükellefin 257. mes'elede beyân olunduğu ve *Hulâsatü'l-Muhtâreyn* nâm eserimizde îzâh olunduğu vechile zıhâr ve yemînle kendisine harâm kıldığı şeylerin ibâhası için kefâretin meşrûʿ buyurulması da mükellefden meşakkat-i imtinâʿı defʿ için olduğu gibi

وكذا التخيير في كفارة اليمين لتكررها بخلاف بقية الكفارات لندرة وقوعها

263. mes'elede beyân olunduğu üzere kasem-i billâhda hânis oldukda ﴿فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ﴾[1] muktezâsı üzerine yemînin kesret-i vukûʿuna binâen kefâret-i yemînde eimme-i erbaʿanın icmâʿ ve ittifâklarıyla on miskîni ehline itʿâm ve iksâ ettiği şeylerin evsatı derecesinde itʿâm veya iksâ veya tahrîr-i rakabe ile bunlardan acz hâlinde mütetâbiʿan üç gün oruç beyninde muhayyer olup nedret-i vukuʿlarına binâen kefâret-i sâire de müretteb olarak adem-i tahyîr de **[550]** defʿ-i meşakkatla teshîlât için tahfîfât cümlesindendir. Zîrâ

1 "Bunun da kefâreti, ailenize yedirdiğinizin ortalama seviyesinden on fakire yedirmek yahut onları giydirmek ya da bir köle âzat etmektir. Buna imkânı olmayan ise üç gün oruç tutmalıdır." Mâide, 5/89.

kefâret-i zıhâr ve kefâret-i katl ve kefâret-i savm gibi keffârât-ı sâirede tahrîr-i rakabe ve itʿâm-ı taʿâm ve edâ-yı sıyâmda muhayyer olmayıp belki bir nevʿinden diğer nevʿine intikâl olunandan adem-i istitâʿatle mukayyeddir. Meselâ, kefâret-i zıhârda ibtidâen vâcib olan tahrîr-i rakabe ondan acz hâlinde mütetâbiʿan iki ay oruç ve ondan acz hâlinde altmış miskîni itʿâm-ı taʿâm gibi.

ومشروعية التخيير في نذر معلق بشرط لا يراد كونه بين كفارة اليمين والوفاء بالمنذور على ما عليه الفتوى. وإليه رجع الإمام قبل موته بسبعة أيام.

1052. Mes'ele: (لله علي أن أصوم شهرا) yaʿnî "Bir ay oruç nezrim olsun." diyerek münnecezen vâkiʿ olan nezr-i mutlakta ﴿وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ﴾[1] muktezâsınca müsemmâ olan menzûr-i meşrûʿu ityân ve edâ vâcib olup "Eğer zinâ eder isem bir hac nezrim olsun." diyerek ityânı kasd ve irâde olunmayan şarta taʿlîk olunan nezrde İmâm-ı Aʿzam hazretleri ibtidâen (مَن نَذر وسَمَّى فَعليه الوفاءُ بما سَمَّى)[2] hadîs-i şerîfiyle istidlâl ederek mutlakan şartın vukûʿunda kefâret-i yemîn kifâyet etmeyerek, behemehâl ıskât-ı vâcibde menzûr-i müsemmânın ityânının lüzûmuna kâil olmuş ise de irtihâl-i dâr-ı bekâ buyurmadan yedi gün akdem bu kavillerinden rücûʿla müftâ bih olarak zinâ ve emsâli harâm olarak ityânı maksûd olmayan şeylere muʿallak olan nezrlerde kefâret-i yemînle menzûr-i müsemmâyı ityân beyninde tahyîrin meşrûʿ olmasına kâil olması da teshîl için tahfîfât cümlesindendir.

1053. Mes'ele: (من نذر وسمى فعليه الوفاء بما سمى) hadîs-i şerîfi ile كفارة النذر كفارة اليمين **[551]** beynindeki teʿârruzu defʿ ile delîleyn beynini cemʿ için (من نذر وسمى فعليه الوفاء بما سمى) hadîs-i şerîfi nezr-i mutlakla "Şu maksadım hâsıl olursa Allah için filan şey nezrim olsun." gibi mubâh olarak ityânı maksûd olan şarta muʿallak olan nezre mahmûl olup (كفارة النذر كفارة اليمين) hadîs-i şerîfi de "Zinâ veya sirkat emsâli harâm olan bir şey işler isem bir hac nezrim olsun." diyerek harâm olmakla ityânı maksûd olmayan şarta muʿallak olan nezrlere mahmûl olarak kefâretle ityân-ı menzûr beyninde muhayyer olarak edâ-yı kefâretle zimmetten vücûbu ıskât için teshîl olunmuştur.

1 "Adaklarını yerine getirsinler." Hac, 22/29.
2 "Kim adak adadıysa ve adı anılırsa, adı geçen adağı yerine getirmelidir." Muvatta', "Nüzûr", 8; Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, III, 300.

1054. Mes'ele: *Dürr-i Muhtâr*'da beyân olunduğuna göre ﴿وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ﴾ âyet-i celîlesinden bi'l-icmâʿ "Eğer şöyle olursa sirkat veya zina nezrim olsun." diyerek maʿsiyeti nezr muhassas olup *Redd-i Muhtâr*'ın *Dürr-i Münteka*'dan naklen beyânına göre menzûrun zinâ ve sirkat ve şürb-i hamr gibi harâm olarak maʿsiyet olmaması nezrin sıhhatinde şart olmakla bu misillü harâmları nezr sahîh olmayacağından menzûr-i müsemmâyı ityân veya tahyîr ile ihtilâfın menzûr-i mubâha mahsûs olmasını îcâb eder.

Ahkâm-ı Kitâbet

ومنه: مشروعية الكتابة ليتخلص العبد من دوام الرق لما فيه من العسر ولم يبطلها بالشروط الفاسدة توسعة.

1055. Mes'ele: Memlûk ve memlûkenin kayd-ı rıkiyyetinde bekâları kendi haklarında mûcib-i usret ve meşakkat olmakla bedel-i kitâbete keserek edâlarıyla halâs olmaları için kitâbetin meşrûʿ buyurulması ve meselâ; filan beldeden çıkmamak veya filan ticârette bulunmamak veya filan yerde ticâret etmemek şartıyla gibi sulb-i akidde dâhil olmayan şurûd-ı fâside ile bâtıla olmayarak şart lağv olup meşrût olan kitâbetin sıhhat-i vukûʿuyla kavl, onlar haklarında tevsiʿa ve teshîlât için tahfîfât cümlesindendir. **[552]**

ومنه: مشروعية الوصية عند الموت ليتدارك الإنسان ما فرط منه في حال حياته وصح له في الثلث دون ما زاد عليه دفعا لضرر الورثة حتى أجزناها بالجميع عند عدم الوارث وأوقفناها على إجازة بقية الورثة إذا كانت لوارث وأبقينا التركة على ملك الميت حكمًا حتى تقضى حوائجه منها رحمة عليه.

1056. Mes'ele: İnsân hâl-i hayâtında terk-i vâcibât ve irtikâb-ı menâhi ile fevt ettiği aʿmâl-i sâlihayı âhir-i ömründe tedârik edebilmek için son nefesinde zimmetinde kalan vâcibâtın ıskâtıyla sâir hayrât ve hasenâtta bulunmak husûsunda vasiyyetin meşrûʿ buyurulması da teshîlât cümlesinden olarak, vârisi var ise sülüs-i mâlından sahîh olup vârisi icâze vermedikçe onlardan defʿ-i zararıyla hukûkunu muhâfaza için sülüs-i malından ziyâdesinde vasiyyetin cevâzı veresenin icâzesine mevkûf olması ve eğer vârisi yok ise inde'l-Hanefî müstağrakun bi'd-deyn olmamak şartıyla cümle malını sarfla vasiyyeti tecvîz olunup eimme-i Şâfiʿî indinde sülüsânı beytü'l-malın olmak üzere adem-i vâris hâlinde dahi sülüsten ziyâdesinde vasiyyeti tenfîz olunmaz.

1057. Mes'ele: Vereseden birine vasiyyet ederse [1](لا وصية للوارث) muktezâsınca sıhhati diğer vârislerin icâzelerine mevkûf olup meyyite şefkat ve merhamete ihtiyâclarının kazâ ve tesviyesi için terekesi hükmen mülkü üzere ibkâ ve terk olunmuştur. Onun için techîz ve tekfîni gibi ihtiyâcı, kazâ-yı düyûnu üzerine va kazâ-yı düyûnu da tenfîz-i vesâyâsı üzerine ve tenfîz-i vesâyâsı da beyne'l-verese kısmet üzerine takdîm olunmuştur.

1058. Mes'ele: Kazâ-yı düyûn tenfîz-i vesâyâ üzerine mukaddem olmakla 193. mes'elede beyân olunduğu üzere müstağrakun bi'd-deyn olan şeyi vasiyyet sahîh değildir. Hukûk-i Bârî'den olan ibâdâtın edâsında ihtiyâr lâzım olduğundan müteveffâ ıskât-ı vâcibâtla vasiyyet etmedikçe icrâsı lâzım değil ise de techîz ve tekfînden **[553]** sonra terekeden düyûnu kazâ edilerek hukûk-i ibâdın kazâsıyla zimmetinden ıskâtı lâzımdır.

1059. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere kazâ-yı düyûn tenfîz-i vesâyâ üzerine mukaddem olmakla mütevaffâ medyûn olup da müstağrakun bi'd-deyn olan sülüs-i malını ıskât-ı vâcibâta vasiyyet eylese her ne kadar gurmen icâze verseler bile vasiyyet-i mezkûre tenfîz olunmaz. (686'ya bak.)

ووسعنا الأمر في الوصية فجوزناها بالمعدوم.

1060. Mes'ele: 190. mes'elede beyân olunduğu üzere vasiyyet mâ baʿde mevte muzâf olarak temlîkten ibâret olup hâlbuki hîn-i temlîkte maʿdûmu temlîk câiz değil iken hilâf-ı kıyâs olarak istihsânen emr-i vasiyyette tahfîf ve teshîl için tevsîʿ edilerek câriyesinin rahminde bulunan veledi birine vasiyyet gibi, hîn-i vasiyyette maʿdûm olan şeyi vasiyyet caîze olduğu gibi hükmen vücûduna binâen vakt-i vasiyyette rahm-i mâderde bulunan velede dahi vasiyyet tecvîz olunmuştur.

ولم نبطلها بالشروط الفاسدة.

1061. Mes'ele: "Eğer fülân izin verir ise sülüs-i malımı fülâna vasiyyet ettim." gibi şart-ı fâsidle vukûʿ bulan vasiyyet ibtâl edilmeyip belki şart lağv edilerek vasiyyet tashîh edilmiştir.

ومنه: إسقاط الإثم عن المجتهدين في الخطأ والتيسير عليهم بالاكتفاء بالظن ولو كلفوا الأخذ باليقين لشق وعسر الوصول إليه.

---

1 "Varise vasiyyet yoktur." Ebû Dâvûd, "Vesâyâ", 6, r. 2870; Tirmizî, "Vesâyâ", 5, r. 2120.

1062. Mes'ele: Her mes'elede yakînle mükellef olmak müctehid için usret ve meşakkat olacağından meşakkat **[554]** teysîr ve teshîli câlib olmakla müctehidin ictihâdında zann-ı gâlible iktifâ ile ictihâddan hatâsı üzere ismi ıskât olunarak hatâsıyla muâheze olunmayıp belki beyân olunduğu üzere her mes'elede hükm-i İlâhî bir olup hak teʿaddüd etmeyeceğinden taleb ve taharrîsi lâzım olmakla [1](إن أصبت فلك عشر حسنات) muktezâsınca isâbet eden musîb olarak me'cûr olup [2](وإن أخطأت فلك حسنة واحدة) muktezâsınca isâbet edemeyen muhti' olarak isâbet eden biri ictihâd, diğeri isâbet sevâbı olmak üzere on sevâba müstahik olup hatâ ederse yalnız ictihâd ve taharrî sevâbı olmak üzere bir ecre müstahik olur.

ووسّع أبو حنيفة رضي الله عنه في باب القضاء والشهادات تيسيرًا فصحّح تولية الفاسق، وقال: إن فسقه لا يعزله، وإنما يستحقه.

1063. Mes'ele: Teysîr ve teshîl için İmâm-ı Aʿzam hazretleri 225. mes'elede beyân olunduğu üzere [3]كل من كان أهلا للشهادة فهو أهل للقضاء kâidesine tevfîkan şehâdete ehil olan kazâya da ehil olarak gerek kazâ ve gerek şehâdet, emânet bâbından olup fâsıka emniyyet olunamayacağından kıyâs olan adem-i ehliyyetleri iken hâl-i müslimi salâha haml ile bi'l-istihsân kazâ ve şehâdât bâblarında dahi iltizâm-ı tevsîʿ ve teshîl ile fâsık tevliyet-i kazâyı tashîh buyurup fâsıkın fıskı kazâdan azli îcâb etmez. Belki ancak azle müstahik kılmasıyla hükm eylemiş. İmâm Şâfiʿî hazretleri fıskın mûcib-i azl olmasına kâil olup Tahâvî de bu kavli ihtiyâr eylemiş ise de rivâyet nâdire olup mezheb-i Hanefîde zâhir-i rivâyet adem-i azlîdir. Lâkin fâsıka kazânın adem-i taklîdi vâcib olmakla taklîd eden terk-i vâcible ism olur.

ولم يوجب تزكية الشهود حملًا لحال المسلمين على الصلاح ولم يقبل الجرح المجرد في الشاهد.

1064. Mes'ele: İmâm-ı Aʿzam hazretleri şehâdet bâbında dahi iltizâm-ı tevsîʿ ve teshîl buyurarak hudûd ile kısâsın mâʿadâsında hâl-i müslimi salâha haml ederek adâlet-i zâhiresi üzerine iktisâr ile şâhidlerin tezkiyesinin

---

1 "Eğer isbat ettirirsen on hasene vardır." Ahmed b. Hanbel, XXIX, 357, r. 17824; Abd b. Hümeyd, *Müsned*, I, 242, r. 292; Taberânî, *el-Mucemü'l-evsat*, II, 162, r. 1583.

2 "Eğer isbat ettiremezsen bir hasene vardır." Ahmed b. Hanbel, XXIX, 357, r. 17824; Abd b. Hümeyd, *Müsned*, I, 242, r. 292; Taberânî, *el-Mucemü'l-evsat*, II, 162, r. 1583.

3 "Şahitliğe ehil olan kimse kadaya da ehildir." Merğînânî, *el-Hidâye*, III, 101.

adem-i lüzûmuna kâil olup hudûd ve kısâsın gayrısında şuhûd haklarında gerek hukûk-i Bârî ve gerek hukûk-i ibâddan bir hakkı îcâb etmeyerek mücerred **[555]** fâsıktır veya âkil-i ribâdır, demek gibi hükm-i hâkim tahtında dâhil olmayan cerh-i mücerredden adem-i kabûlün iltizâmıyla şehâdetin kabûlüne müslimin zâhir-i hâliyle iktifâ edip hudûd ve kısâs daʿvâlarını isbâtta tezkiyenin lüzûmuna kâil olmuştur.

Lâkin İmâmeyn hazerâtı her ne kadar hasmı taʿn etmese bile kazânın mebnâsı huccet üzere olup huccet ise şehâdet-i adl olmakla hukûk-i sâire daʿvâlarının isbâtında dahi sırran ve alenen tezkiyenin lüzûmuna kâil olup müftâ bih olan da lüzûm-i tezkiye ile İmâmeyn kavlidir. Ammâ hasım, şühûd hakkında taʿanda bulunursa tezkiyenin lüzûmu bi'l-itifâktır. Adem-i taʿan hâlinde hudûdla kısâsta tezkiyenin lüzûm ve adem-i lüzûmuyla ihtilâf, ihtilâf-ı burhânî olmayıp belki ihtilâf-ı zamânîdir. Zîrâ İmâm-ı Aʿzam hazretleri tâbiʿînden olarak (خير القرون قرني ثم الذي يلونهم)[1] muktezâsınca hayru'l-kurûn ricâlinden olup hayru'l-kurûn zamânında gâlib olan salâh ve adâlet olup İmâmeyn zamânında gâlib olan fısk olmakla her birisi ehl-i zamânın hâlini nazar-ı iʿtibâra alarak onun îcâbıyla hükm eylemiştir.

Tezkiye-i Şuhûd

Şâhidler şehâdet ettikde hâkim meşhûdun aleyhten "Ne dersin bunlar şehâdetlerine sâdıklar mı yoksa değiller mi?" diye suâl edip, meşhûdun aleyh, "Bu şehâdetlerinde sâdıklardır veya âdillerdir." der ise müddeʿâ bihi ikrâr etmiş olarak ikrârıyla hükmeder. Ve eğer "Bunlar şâhid-i zûrlerdir." veya "Bunlar âdil adamlardır velâkin bu husûsta hatâ ediyorlar." veyâhûd "vakʿayı unutmuşlardır" veyâhûd "yalnız bunlar âdil adamlardır" demekle berâber müddeʿâ bihi inkâr ederse hâkim hükmetmeyip şâhidleri sırran ve alenen tezkiye ile âdil olup olmadıklarını tahkîk eyler.

Şâhidler gerek sırran ve gerek alenen mensûb oldukları cânibden, yaʿnî talebe-i ulûm ise sâkin oldukları medrese müderrisi ile muʿtemed ahâlisinden ve asker ise tabûr-ı zâbıtân ve kâtiplerinden ve ketebe ise kalemî zâbıtân ve hulefâsından ve tüccârdan ise tüccârın muʿteberâtından ve esnâftan ise kethüdâsıyla lonca ustalarından ve sunûf-i sâireden ise mahalle veya karyelerinin mevsûk ve mu'temen ahâlisinden tezkiye olunur.

1 "En hayırlı asır benim asrımdır, sonra ondan sonra gelenlerdir." Buhârî, "Şehâdât", 9, r. 2651; Müslim, "Fedâilü's-Sahâbe", 210.

Sırran tezkiye 2997. mes'elede dahi îzâh olunacağı üzere fukahâ ıstılâhında mestûre denilen varaka ile icrâ olunur. Şöyle ki hâkim ol varakaya müddeʿî ve müddeʿâ aleyhin isimlerini ve müddeʿâ bih ile şuhûdun ismi ve şöhret ve sınıf ve eşkâl ve mahallerini ve baba ve dedelerinin isimlerini ve maʿrûf iseler yalnız isimlerini tahrîr ederek şâhidleri başkalarından temyîz edecek vechile taʿrîf ve beyân ve bir zarfa koyup baʿde't-temhîd müzekkî intihâb olunan kimselere gönderilir. Müzekkîler de mestûreyi açıp okuyarak içinde isimleri muharrer olan şâhidler âdil ise "âdildir", değiller ise "âdil değildir", diyerek yazıp imzâ ederek mestûreyi götüren kimseyi ve başkalarını mazmûnuna vâkıf etmeyerek mühürlü zarfla hâkime gönderir.

ووسع أبو يوسف رحمه الله في القضاء والوقف والفتوى على قوله فيما يتعلق بهما، وجوز للقاضي تلقين الشاهد. وجوز كتاب القاضي إلى القاضي من غير سفر ولم يشترط فيه شيئًا مما شرطه الإمام.

1065. Mes'ele: Ebû Yûsûf hazretleri de kazâ ve vakıf husûslarında tevsîʿ edip bunlara müteʿallak olan mes'elede fetvâ, bunun kavli üzerine olup mevzıʿ-ı töhmetin gayrısında mehâbet-i meclisle şâhidlerin hasr ve habt olmaları ihtimâline binâen hâkimin şâhidlere "Şöyle olduğuna şehâdet eder misin?" diyerek edâ-yı şehâdeti telkînini tecvîz ve tahsîn edip seferi şart kılmayarak kitâbü'l-kâdî ile'l-kâdî dahi tecvîz buyurup İmâm-ı Aʿzam hazretlerinin hudûd ve kısâs hakkında olmamak ve kurâ nâibinden Mısır nâibine olmamak ve kitâpta kendi ismi ve gönderilen kâdînın ismi ve peder ve büyük pederlerinin isimleri zikr olunmak ve unvân kitâbın dâhilinde olması gibi kabûl-i kitâbda şart kıldığı şeyleri şart kılmamıştır.

وصحح الوقف على النفس وعلى جهة تنقطع ووقف المشاع ولم يشترط التسليم إلى المتولي ولا حكم القاضي.

1066. Mes'ele: [556] Ebû Yûsûf hazretleri İmâm Muhammed'in hilâfına, vâkıfın galle-i vakfı kendi nefsine vakfını tashîh edip Hamevî'nin beyânına göre *Zahîre* ve *Hulâsa* ve *Hâniyye*'de fetvâda hükm-i mezkûr üzerinedir. Ve evlâdına vakıf gibi münkatıʿ ve munkarız olacak cihet vakıfları ve vakıf kendi indinde ıtk gibi ıskât-ı milk olmakla şüyûʿ-ı iʿtâka mâniʿ olmadığı gibi vakfa da mâniʿ olmayacağından kâbil-i kısmet olan müşâʿın vakfını tashîh ve tecvîz edip *Muzmerât*'da fetvâ da hükm-i mezkûr üzerine olduğu beyân olunan cevâzıyla hükm olunduğu hâlde bi'l-ittifâk sahîh olur.

Tevfîku'l-İlâh'ın beyânına göre evlâdına vakıf gibi munkatıʿ olan cihete vakf olunup da "Onlar munkarız olurlar ise fukarâya sarf olunur." deyip Hamevî'nin beyânına göre *Ecnâs*'da Ebû Yûsuf'tan mervî olan muʿayyen bir şahsa vakıf câiz olup vefâtı hâlinde müftâ bih olarak veresesine intikâl eylemesidir. *Câmiʿ-i Berâmike*'de ise Ebû Yûsuf'tan mervî olan mevkûfun aleyhin inkırâzı hâlinde galle-i vakfın fukarâya masrûf olmasıdır. Binâenaleyh bu bâbda Ebû Yûsuf'tan iki rivâyet vâride olduğu anlaşılır.

1067. Mes'ele: 199. mes'elede beyân olunduğu üzere Ebû Yûsuf ve İmâm Şâfiʿî ve Mâlik indlerinde vakıf, iʿtâk gibi ıskât kabîlinden olmakla mücerred "vakfettim" demesiyle lâzım olup vâkıftan milkin zevâlinde İmâm Muhammed'in dediği gibi baʿde'l-vukûf mütevellîye teslîm ile ve İmâm-ı Aʿzam hazretlerinin dedikleri gibi hükm-i hâkim ile meşrût değildir. Kâbil-i kısmet olan müşâʿda mevkûfu menvîye teslîm kâbil olmakla İmâm Muhammed'e göre de sahîh olması îcâb eder.

وجوز استبداله عند الحاجة إليه بلا شرط وجوزه مع الشرط ترغيبًا في الوقف وتيسيرًا على المسلمين. فقد بان بهذا أن هذه القاعدة يرجع إليها غالب أبواب الفقه.

1068. Mes'ele: Ebû Yûsûf hazretleri birr ve hasenâta müslimîni teşvîk ve terğîb ve vakıflara da teshîl için vakfa ihtiyâc hâlinde bilâ-şart mine'l-vâkıf velev bilâ-hâcetin meʿa şartin vakfın istibdâlini **[557]** tecvîz buyurmuşlarıdır. İşte ber-vech-i bâlâ serd olunan mesâilde müstefâd olduğu üzere ebvâb-ı fıkhın ekser-i mesâili "Meşakkat teysîri celb eder." kâidesine râciʿdir.

[Yedincisi: Noksânlık]

Esbâb-ı Tahfîfin Yedincisi

السبب السابع: النقص: فإنه نوع من المشقة، فناسب التخفيف.

1069. Mes'ele: Esbâb-ı tahfîfin yedincisi medâr-ı teklîf olan akıl ile ekseriyetle kuvve-i bedeniyyede noksânlıktır. Zîrâ nüfûs-i beşeriyye hasbe'l-fıtrat kemâlâta mecbûle olarak noksânlık bir nevʿ-i meşakkat olduğundan teklîfâtta tahfîf muktezâ-yı hikmet ve rahmet olmakla mecnânîn gibi gayr-i âkil asl-ı vücûbla mükellef olmadığı gibi âkil olup da gayr-i bâliğ olan sabî-yi mümeyyizlerde kuvve-i bedeniyyenin kemâline bâliğ olmadıklarından istitâʿat-i bedeniyyede kusurlarına binâen fürûʿda vücûb-i edâ ile

mükellef değillerdir. Zîrâ asl-ı vücûbun medârı akıl olduğu gibi vücûb-i edânın medârı da bülüğdür.

فمن ذلك عدم تكليف الصبي والمجنون ففوضوا أمر أموالهما إلى الولي وتربيته وحضانته إلى النساء رحمة عليه ولم يجبرهن على الحضانة تيسيرًا عليهن.

1070. Mes'ele: ﴿لَا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ muktezâsınca طاعة بقدر الطاقة olmak hikmetine binâen bi'l-umûm tekâlif-i şer'iyye mükellefin kudret ve kâbiliyetiyle mütenâsib olarak gerek kuvve-i akliyye ve gerek kuvve-i bedeniyyece noksânlık bâb-ı tekâlifte dahi mûcib-i teshîlât ve tahfîfât olduğundan sıbyân ve mecânîn ibâdât ve mu'âmelatla mükellef olmadıklarından mallarında hakk-ı tasarruf ve infâk ve i'âşe gibi meûnetleri pederleri gibi velîlerine ve sıbyâna merhamet, zamân-ı acz ve sabâvetlerinde **[558]** hakk-ı hidâne ve terbiyeleri vâlide ve vâlide-i vâlideleri gibi vâlideleri tarafından bulunan tâife-i nisâdan akreb ve elyak olanlara tefvîz olunup ve onlara merhamete de te'ayyün etmedikçe emr-i hidânayı kabûle mecbûre kılınmayıp belki ihtiyârlarına menût olup,

وعدم تكليف النساء بكثير مما وجب على الرجال كالجماعة والجمعة والجهاد والجزية وتحمل العقل على قول والصحيح خلافه.

Namâzda lüzûm-i cemâ'at ve vücûb-i cum'a ve nefîr-i âmm îcâb etmedikçe cihâd ve cizye emsâli ricâlin mükellef oldukları çok şeylerde gayr-i mükellef bulunmaları ve katlde mübâşeretleri bulunmadıkça bir kavle göre diyet-i maktûl olan akıl ile mükellef değillerdir. Sahîh olan mükellef olmalarıdır, deniyor ise de Zeyla'î'nin beyânına göre Hazret-i Ömer'den rivâyetle لا يعقل مع العواقل الصبي ولا المرأة[1] mutezâsınca inde'l-Hanefî dîvân-ı atâda nasipleri olmayan nisâ ile sıbyân akl-ı maktûl ile mükellef değillerdir. Zîrâ katlde cemâ'at üzerine dinin vücûbu, kâtili katlden men' ile maktûlü katlden muhâfazayı terk ettikleri için olmakla maktûlü muhâfazada tasarrufa kâdir olanlara vâcib olup nisâ ile sıbyân ise ehl-i tasarruf olmadıklarından tasarrufun halefi olan akıl ile mükellef değillerdir.

وإباحة لبس الحرير وحلي الذهب. وعدم تكليف الأرقاء بكثير مما وجب على الأحرار ككونه على النصف من الحر في الحدود والعدة مما سيأتي في أحكام العبيد.

1 Zeylaî, *Tebyîn*, VI, 179.

1071. Mes'ele: Ricâle harâm olan elbese-i harîriyye giymeleri ve altından müzeyyinâtla tezyînin nisâya mubâh olması ve ahkâm-ı abîdde beyân olunacağı üzere hudûd ve inkızâ-yı iddet ve aded-i talâk ve tezevvüc emsâli şeylerde nısfla mükellef olmaları gibi ahrârın mükellef oldukları şeylerin ekserisiyle mahlûl ve memlûkenin mükellef olmamaları da teshîlât için tahfîfât cümlesindendir.

Fevâid-i Mühimme

[Birincisi: Meşakkat Türleri]

وهذه فوائد مهمّة نختم بها الكلام على هذه القاعدة: الفائدة الأولى: المشاق على قسمين: مشقة لا تنفك عنها العبادة غالبًا كمشقة البرد في الوضوء والغسل، ومشقة الصوم في شدة الحر وطول النهار، ومشقة السفر التي لا انفكاك للحج والجهاد عنها، ومشقة ألم الحدود ورجم الزناة وقتل الجناة وقتال البغاة فلا أثر لها في إسقاط العبادات في كل الأوقات.

1072. Mes'ele: [559] المشقة تجلب التيسير kâidesi üzerine tefrî' olunan ebhâs ve mesâile müte'allik olan ahkâmı ber-vech-i âtî *Fevâid-i Mühimme*'nin beyânıyla hatm ederek ikmâl-i bahs münâsib görülmüştür ki fevâid-i mezkûreden biri, mûcib-i tahfîfât olan meşakkatler iki kısım olup; kısm-ı evvel abdest ve gusülde meşakkat-i burûdet ve şiddet-i harâret ve tûl-i nehârda şiddet-i savm ve edâ-yı hac ve cihâddan kâbil-i infikâk olmayan meşakkat-i sefer ve meşakkat-i elem-i hudûd ve recm-i zünât ve katl-i cünât ve katl-i buğât emsâli ibâdetlerin onlardan ekseriyâ infikâk ederek hâlî olmadıkları meşakkatlerdir ki hiçbir vakit farz veya vâcib olan ibâdetlerin mükellefden sukûtunda te'sîrleri olmadığından hiçbiri böyle meşakkatler ile sâkıt olmayarak fevt oldukları hâlde kazâları lâzım olup kable'l-kazâ vefât hâlinde sülüs-i mâlından fidye ile ıskâtları için vasiyyet vâcibedir.

وأما جواز التيمم للخوف من شدة البرد للجنابة، فالمراد من الخوفِ: الخوفُ من الاغتسال على نفسه أو على عضو من أعضائه أو من حصول مرض، ولذا اشترط في البدائع لجوازه من الجنابة أن لا يجد مكانًا يأواه، ولا ثوبًا يتدفي به ولا ماء مسخنًا ولا حمامًا.

1073. Mes'ele: Ammâ İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre cenâbetten iğtisâl için şiddet-i burûdetten havfla teyemmümün cevâzında havfle maksad, 974. mes'elede beyân olunduğu üzere iğtisâl sebebiyle nefsine veya aʿzâsından bir uzvuna telef veya bir maraz husûlünden havfdır. Onun için *Bedâiʿ*de cenâbetten iğtisâl bedelinde teyemmümün cevâzı için iğtisâl ettiği hâlde barınacak bir mahal ve şiddet-i berdi defʿ ile korunacak sevb ve su ısıtacağı şey ve hamâm veya ücret-i hamâm gibi esbâb-ı muhâfazanın adem-i vücûdu şart kılınmıştır.

Binâenaleyh İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre gerek şehir ve gerek hâric-i şehirde İmâmeyn hazerâtına göre dâhil-i şehirde muhâfaza gâlib olmakla yalnız hâric-i şehirde beyân olunan aʿzâra binâen **[560]** esbâb-ı muhâfazayı tedârikten âciz olarak cenâbetten iğtisâlde nefsine veya uzvuna veya bir maraz-ı urûzdan havf edene teyemmüm câizdir. Zîrâ ﴿فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا﴾[1] âyet-i celîlesinde suyu adem-i vicdânla maksad, istiʿmâle adem-i kudretle istiʿmâlden aczdir.

والصحيح أنه لا يجوز للحدث الأصغر، كما في الخانية لعدم اعتبار ذلك الخوف في أعضاء الوضوء.

1074. Mes'ele: *Hâniyye*'nin beyânına göre havf-ı mezkûre binâen inde'l-İmâm mutlakan ve inde'l-İmâmeyn ve hâric-i şehirde suyun vücûduyla teyemmümün cevâz ve meşrûʿiyyeti hades-i ekberden iğtisâl bedelinde teyemmüme mahsûs olup sahîh olan hades-i asgardan abdest bedelinde câiz olamaz. Zîrâ abdest sebebiyle aʿzâ-yı vudû'da o misillü havfe iʿtibâr yoktur. Binâenaleyh havf-ı mezkûr ile her ne kadar cenâbet ve kezâ inkıtâʿ-ı hayz ve nifâstan ibâret olan hades-i ekberden vücûb-i iğtisâl teyemmüme intikâl eder ise de hades-i asgardan vücûb-i abdest intikâl eylemez.

وأما المشقة التي تنفك عنها العبادات غالبا فعلى مراتب: **الأولى**: مشقة عظيمة قادحة كمشقة الخوف على النفوس أو الأطراف أو منافع الأعضاء فهي موجبة للتخفيف، وكذا إذا لم يكن للحج طريق إلا من البحر، وكان الغالب عدم السلامة لم يجب.

1075. Mese'le: Meşakkatten gâliben ibâdetlerin infikâk ederek hâlî oldukları kısm-ı sânî merâtib üzere müretteb olup mertebe-i ûlâda bulunan

1 "Su bulamamışsanız o zamân temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin)." Nisâ, 4/43.

meşakkat, nüfûs veya etrâf ve aʿzâ veya menâfi-i aʿzânın zıyâʿ ve telefi üzerine havf meşakkati gibi meşakkat-ı azîme-i kâdiha olup bu mertebe meşakkat ibâdâtın iskâtı, belki bazı mehârimin ibâhasıyla tahfîfât ve teshîlât îcâb eder. İşte bunun için tarîk-i hac denize münhasır olup da tehlike ve adem-i selâmet gâlib olursa 4400. mes'elede beyân olunacağı üzere edâ-yı haccın hacca adem-i lüzûmuyla berâber nefsi üzerine tehlike meşakkatine binâen, istitâʿat-i mâliyye ve bedeniyyeye mâlik olan kimseden haccın vücûb-i edâsı sâkıt olup edây-ı hac vâcib olmaz ise de cihâd için **[561]** havf-ı katl gibi meşakkat, ibâdete lâzıme olursa vücûb-i ibâdetin sukûtunu îcâb eylemez. Binâenaleyh nefsi üzerine havf-ı katl özrüyle vücûb-i cihâd sâkıt olmaz.

المرتبة الثانية: مشقة خفيفة كأدنى وجع في أصبع أو أدنى صداع في الرأس أو سوء مزاج خفيف فهذا لا أثر له ولا التفات إليه، لأن تحصيل مصالح العبادات أولى من دفع مثل هذه المفسدة التي لا أثر لها.

1076. Mes'ele: Mertebe-i sâniyede olan meşakkat, meselâ; parmağında bir mikdâr vecaʿ veya başında azıcık ağrı veya bir mikdâr sû-i mizâc ile vücûdunda hissedilen kırıklık gibi meşakkat-i hafîfe olup sukût-i ibâdâtla tahfîf-i tekâlifde hiç te'sîri olmayarak şâyân-ı iltifât değildir. Binâenaleyh bu misillü ârıza ile hiçbir ibâdet zimmetten sâkıt olmayarak fevt oldukları hâlde ferâiz ve vâcibâtın kazâsı lâzım olup kable'l-kazâ vefâtı hâlinde sülüs-i mâlından fidye ile ıskâtını vasiyyet vâcibe olur. Zîrâ mesâlih-i ibâdâtı tahsîlin bu misillü tahfîf-i tekâlifde eseri olmayarak gayr-i mültefet olan mefâsid-i ârızadan evlâdır. İşte bu delîle binâen usûl-i fıkıhta beyân olunduğu üzere ﴿فَمَن كَانَ مِنكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾[1] muktezâsınca hâl-i seferde bulunan kimselere sefer özrüyle vakt-i ikâmetinde kazâ etmek üzere ramazânda iftâr mubâh olduğu gibi marîz olan kimselere de maraz özrüyle mubâh olur ise de

ومن هنا رد على من قال من مشايخنا: «إن المريض إذا نوى الصوم في رمضان عن واجب آخر، فإنه يقع عما نوى إن كان مريضًا لا يضر معه الصوم وإلا فيقع عن رمضان» بأن ما لا يضر ليس بمرخص للفطر في رمضان وكلامنا في مريض رخص له الفطر.

1 "İçinizden hasta veya yolcu olanlar, (tutamadıklarını) başka günlerde sayısınca tutar." Bakara, 2/184.

Mes'ele: Savma zarar vermeyen farzla marîz olan kimse ramazânda kazâ veya nezr veya kefâret gibi vâcib-i âhara niyyetle sâim olursa menvîden vâkiʿ olup muzır olursa ramazândan **[562]** vâkiʿ olur, diyen meşâyih-i fukahânın kelâmı reddolunmuştur. Zîrâ savma muzır olmayan maraz, ramazânda cevâz-ı iftâr için sebeb-i ruhsattan maʿdûd olmayıp bizim kelâmımız ise ibâha-i iftâra sebeb olan marazda olup sebebiyyet ise savmın mazarratıyla hâsıl olur.

Tenbîh

تنبيه: مطلق المرض وإن لم يضر إن كان بالزوج مانع من صحة خلوته بها بخلاف مرضها.

1077. Mes'ele: Her ne kadar muʿâmele-i zevciyye muzır olmasa bile zevcin mutlakan maraz, te'kîd-i mehir ve lüzûm-ı iddet ve sübût-i neseb ve lüzûm-ı nafaka ve süknâ gibi bazı ahkâm-ı nikâhda muʿâmele-i zevciyye hükmünde olan halvetlerinin sıhhatine mâniʿ ise de zevcenin marazı mâniʿ değildir. Zîrâ zevcin marazı hasbe't-tabiʿa fütûr ve kesr-i şehvetten hâlî olmayarak muʿâmele-i zevciyyenin icrâsına mâniʿ olunur ise de zevcenin maraz-ı cüz'îyesi mâniʿ değildir.

الثالثة: متوسطة بين هاتين كمريض في رمضان يخاف من الصوم زيادة المرض أو بطء البرء فيجوز له الفطر وهكذا في المرض المبيح للتيمم.

1078. Mes'ele: Ekseriyâ ibâdet kendisinden infikâk eden meşakkatin üçüncü mertebesi, ramazânda savmın izdiyâd-ı marazını veya izâlesiyle ifâkatının betâetini îcâb eylemesinden havf eden marîzın marazı gibi nefsi veya uzvu veya menâfiʿ-i uzvun ihlâl ve ifsâdını îcâb eden meşakkat-i azîme-i fâdihanın dûnunda ve cüz'îce parmak veya baş ağrısı veya mizâcsızlık gibi meşakkat-i hafîfenin fevkinde bulunarak şu iki mertebenin vasatında bulunan mertebesidir ki inde'l-Hanefî kendisi için ramazânda edâ-yı savmı terkle iftârı mücâz ve mubâh kılarak sebeb-i tahfîf olur. Mezheb-i Şâfiʿîde ise ramazânda iftâr ancak **[563]** mûcib-i hilâl veya teyemmümde olduğu gibi fevt-i uzuv havfıyla, yaʿnî meşakkatin birinci mertebesiyle mubâh olur. 1073. mes'elede beyân olunduğu vechile İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre gerek dâhil-i şehirde ve gerekse hâric-i şehirde ve İmâmeyn hazerâtına göre

yalnız hâric-i şehirde hades-i ekberden gasl bedelinde cevâz-ı teyemmümle tahfîfe sebeb olan, meşakkatin bu mertebesidir.

واعتبروا في الحج الزاد والراحلة المناسبين للشخص، حتى قال في فتح القدير: يعتبر في حق كل إنسان ما يصح معه بدنه.

1079. Mes'ele: (وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا)[1] muktezâsı üzere inde'l-Hanefî haccın sebeb-i vücûbu olan istitâʿat-i mâliyyede her şahsın hâline münâsib sûrette zâd ve râhile iʿtibâr olunup hattâ *Fethü'l-Kadîr*'in beyânına göre her insânın hakkında haccın sebeb-i vücûbunda muʿteber olan istitâʿat-i mâliyye kendisiyle bedeninin sıhhati muhâfaza olunabilecek mikdârıdır. Zîrâ fevt ve zaʿf ve istirâhat ve meşakkate ülfet ve iʿtiyâd cihetinden efrâd-ı beşeriyyenin hâlleri muhtelif olarak birinin tahammül ettiğine diğeri tahammül edemeyeceği gibi hasbe'l-iʿtiyâd birinin kendisine istirâhat ve izzet addettiği hâli diğeri son derece meşakkat ve sefâlet addedebilir. Ve birisi mütemâdiyen meşye muktedir olduğu hâlde diğeri yük devesine rükûbe, belki şerdefe binmekten âciz olarak tahtırevâna muhtâc olur. Binâenaleyh kendi haline münâsib olarak muhtâc olduğu istitâʿat-ı mâliyyeden âciz olana edâ-yı hac vâcib olmaz.

وقالوا: لا يكتفي بالعقبة في الراحلة، بل لا بدّ في الحج من شق محمل أو رأس زاملة.

1080. Mes'ele: İnde'l-Hanefî vücûb-i haccın esbâbından bulunan istitâʿat-ı mâliyyeyi beyânda fukahâ-yı izâmın akvâline göre haccın vücûbunda iki kimsenin bir deve kiralayıp da münâvebe ile binmek istitâʿat ve iktidârları kâfî olmayıp belki şerdefin bir tarafını veya müstekillen bir yük devesini kiralamaya muktedir olması lâzımdır.

Binâenaleyh bu iktidarı hâiz olmayan kimse istitâʿat-i mâliyyeye mâlik olmadığından kendisine edâ-yı hac vâcib değildir. Lâkin muhaşşî İzmirî'nin beyânına göre hâl-i seferde **[564]** savm-ı ramazânın edâsıyla zimmetten farz-ı savm sâkıt olduğu gibi haliyle mütenâsib istitâʿat-ı maliyyeden âciz olan kimse meşakkate tahammül ederek, meselâ rükûba muhtâc olduğu hâlde mâşiyen edâ-yı hac eylese zimmetten vücûb-i hac sâkıt olarak hâl-i

1 Âl-i İmrân, 3/97.

iktidârın da tekrâr i'adesi lâzım gelmez. Zîrâ acz-i mezkûr, sabîyle abdde olduğu gibi ehliyyet-i vücûba mâniʿ olmayıp belki tereffühe ve istirâhata mâniʿdir.

ومن المشكل التيمم فإنهم اشترطوا في المرض المبيح له أن يخاف من الماء على نفسه أو عضوه ذهابًا أو منفعة أو حدوث مرض أو بطء برء ولم يبيحوه بمطلق المرض مع أن مشقة السفر دون ذلك بكثير ولم يوجبوا شراء الماء بزيادة فاحشة على قيمته لا اليسيرة.

1081. Mes'ele: 969. mes'elede beyân olunduğu üzere müsâfire dört rekʿatlı farzları kasr ile ikişer rekʿata ve ramazânda iftârın ibâhasında gerek meşakkat bulunsun ve gerek bulunmasın mutlak seferi sebeb-i tahfîf addedip de gasl bedelinde suyun vücûduyla teyemmümün cevâzında 1073. mes'elede beyân olunduğu üzere mutlak maraz, esbâb-ı tahfîften addolunmayıp, belki gasl sebebiyle nefsine veya uzvuna veya menâfiʿ-i uzvuna havf-ı telef veya bir marazın urûzu veya bür'ün betâeti şart kılınması cây-ı işkâldir. Zîrâ kasr-ı salât ve ibâha-i iftâra sebeb olan meşakkat-i sefer gasilde hâsıl olacak meşakkatlerin çok dûnundadır. Zîrâ baʿzen seferde hiç meşakkat görülmez. Belki hâl-i ikâmetten daha müsterih ve mütenezzih bir hâlde bulunulur.

Bir de 4331. mes'elede beyân olunacağı üzere îcâbı hâlinde abdest veya gusül için bulunduğu mahalde her ne kadar kıymet-i mislinden ziyâde-i fâhişe ile iştirâsının vücûbuna kâil olunmamış ise de ziyâde-i yesîre ile iştirâsının vücûbuna kâil olmuşlar. Binâenaleyh gusül bedelinde teyemmümün ibâhasında iʿtibâr olunan şurûta kıyâsen seferin sebeb-i tahfîf olmasını akıl kabûl etmez, denilir ise de teyemmümün ibâhasına sebeb olan **[565]** maraz, mahsûs ve müşâhed olarak kıllet ve kesreti ve şiddet ve hıffeti cihetinden taʿyîn-i merâtib ve derecesine ittilâʿ mümkin olup hâl-i seferde vukûʿu mahfûz olan meşakkat bunun hilâfına olarak derece ve merâtibini taʿyîni kâbil olmadığından hâl-i seferde sebeb-i tahfîf olan meşakkate sebeb olan nefs-i sefer müsebbib olan meşakkat makâmına ikâme olunarak gerek meşakkati mûcib olsun ve gerek olmasın sebeb-i meşakkat olan nefs-i sefer esbâb-ı muhaffefeden addolunmuştur, diye cevâb verilir veyâhûd gusülde meşakkat-i maraz bir nevʿ ve seferde izâʿa-i mâl nevʿ-i âhar olarak birini

diğerine mukâyese gayr-i câiz olmasıyla berâber seferde izâʿa-i mâl meşakkat-i marazdan kât ender kât ziyâde olmakla cây-ı işkâl değildir.

[İkincisi: Kolaylaştırılmış Husûslar]

el-Fâidetü's-Sâniye

الفائدة الثانية: التخفيفات أنواع: الأوّل: تخفيف إسقاط كإسقاط العبادات عند وجود أعذارها. الثاني: تخفيف تنقيص كالقصر في السفر على القول بأن الأصل الإتمام، وأما على قول من قال: القصر أصل فرض بعده فلا إلا صورة.

1082. Mes'ele: Mûcib-i teysîr ve teshîl olan tahfîfât-ı şerʿî yedi nevʿ olup birinci nevʿî, umy özrüyle lüzûm-ı cumʿa ve cemâʿatin ıskâtı ve hayz ve nifâs özrüyle gerek edâ ve gerek kazâen vücûb-i salâtın ıskâtı ve yalnız edâyı savmın vücûbunun ıskâtlarıyla tahfîf gibi özürlerinin vücûdu indinde mükellefden vâcibin ıskâtıyla tahfîftir.

1083. Mes'ele: İkincisi: Salât-ı zuhr ve asr ve işâ gibi dört rekʿatlı farzlarda İmâm Şâfiʿî hazretlerinin dedikleri gibi asıl olan farz-ı tamâm, dörder rekʿat olarak meşrûʿ olmasıyla kavle göre sefer özrüyle ikişer rekʿatlarının ıskâtlarıyla kasr-ı salât gibi tankîsle tahfîftir. Ammâ 972. mes'elede beyân olunduğu üzere **[566]** eimme-i Hanefiyyenin dedikleri gibi salât-ı seferde asıl ve azîmet olan ikişer rekʿat olarak meşrûʿ buyurulup baʿdehu hâl-i hazar ve ikâmette ikişer rekʿat dahi ziyâde kılınarak dörder rekʿata iblâğ olunup seferde asıl meşrûʿ olan ikişer rekʿat üzerine ibkâ olunmasıyla kavle göre müsâfir olmasa idi dört rekʿat kılacaktı, maʿnâsına yalnız sûreten tahfîf-i tankîsdir.

والثالث: تخفيف إبدال كإبدال الوضوء والغسل بالتيمم والقيام في الصلاة بالقعود والاضطجاع والركوع والسجود بالإيماء والصيام بالإطعام.

1084. Mes'ele: Tahfîfin üçüncü nevʿi, îcâbı hâlinde aʿzâr-ı şerʿiyyeye binâen abdest ve guslü teyemmüme ve namâzda kıyâmı kuʿûd veya ıdtıcâʿa ve rükûʿ ve sücûdu îmâya ve kefârette sıyâmı itʿâm-ı taʿâma ibdâl gibi ibdâl ile tahfîftir ki 60. mes'elede beyân olunduğu üzere bi'l-ittifâk teyemmüm abdest ile gusülden bedel olup lâkin iki yerde bedelinde ihtilâf olunup biri; Şâfiʿîlere göre hakîkatte hadesin kıyâmıyla berâber özür zarûretiyle teyemmüm abdestle gusülden bedel-i zarûret olup kable'l-vakt zarûretin

adem-i vücûduna binâen teyemmüm câiz olmadığı gibi, zarûretin intifâsına binâen bir teyemmümle birden ziyâde farz namâz da câiz olmaz.

Ammâ inde'l-Hanefî teyemmüm, suyu istiʿmâlden acz hâlinde kâdir olana kadar bedel-i mutlak olarak suyu istiʿmâle kâdir olana kadar kendisiyle hades mürtefiʿ olarak kable'l-vakt câiz olduğu gibi, nâkız nakz etmedikçe aynı abdest ve gusül gibi kendisiyle evkât-ı adîde ve nevâfil-i kesîrenin edâları da câizdir.

1085. Mes'ele: Teyemmümün abdestle gusülden bedeliyyetinde ikinci ihtilâf şeyhayn hazerâtıyla İmâm Muhammed beyninde ihtilâf olup Şeyhayn hazerâtına göre bedeliyyet âlet-i tahâret olan türâbla su beyninde olarak hâl-i aczde türâbın sudan bedel olması, İmâm Muhammed'e göre teyemmüm abdest ve gusülden bedel olarak bedeliyyet fiʿildedir.

Semere-i Hilâf

Şeyhayn hazerâtına göre abdestli olan kimsenin müteyemmime iktidâsı câiz olup İmâm Muhammed'e göre câiz değildir.

1086. Mes'ele: Meşâyih-i fukahânın kelâmlarından zâhir olan, suyu istiʿmâlden acz şartıyla türâb mutahhir olup abdest alıp ve gusül ederek suyu istiʿmâle kudretin husûlüyle şart olan aczin zevâl ve intifâsıyla meşrût olan tuhûriyyetinde müntefî olmasıdır. Zîrâ şartın intifâsı meşrûtun intifâsını müstelzimdir. Hâlbuki usûl-i fıkıhta beyân olunan şartın ademinden meşrûtun ademi lâzım gelmediği gibi, şartın vücûdundan da meşrûtun ne vücûdu ve ne de ademi lâzım gelmez.

Binâenaleyh meşâyih-i fukahânın bu makâmda kelâmlarının zâhiri usûle muhâliftir, deniyorsa usûlde dahi şart meşrûta müsâvî olursa ehad-i mütesâviyeynin intifâsı, âharın intifâsını; vücûdu vücûdunu müstelzim olacağından şartın intifâsının meşrûtun intifâsını müstelzim olacağı muktezâ-yı müsâvâttır, diye cevâb verilir. Zîrâ suyu istiʿmâle kudretin ademiyle teyemmümün cevâzı yek diğerine müsâvî olmakla, şart olan adem-i kudretin intifâsı meşrût olan cevâz-ı teyemmümün intifâsını müstelzim olur. Zîrâ suyu istiʿmâle adem-i kudretin intifâsı abdest ve gusle iktidârın husûlü demek olup su ile abdest ve gusle kâdir iken halef olan cevâz-ı teyemmümün intifâsı derkârdır.

1087. Mes'ele: Hâl-i marazda suyun vücûduyla berâber cevâz-ı teyemmümün vücûduna binâen beynlerinde müsâvât müsellem değildir, deniyorsa şart adem-i vücûdu olmayıp belki ânifen işâret olunduğu üzere suyu isti'mâle kudretin ademidir. Hâl-i marazda her ne kadar su mevcûd ise de kudret mefkûddur, diye cevâb veriliyor.

الرابع: تخفيف تقديم. كالجمع بعرفات، وتقديم الزكاة على الحول، وزكاة الفطر في رمضان وقبله على الصحيح بعد تملك النصاب في الأوّل، ووجود الرأس بصفة المؤنة والولاية في الثاني.

1088. Mes'ele: [568] Tahfîfât-ı şer'den nev'-i râbi' 536. mes'elede işâret olunduğu üzere hasbe'z-zarûre edâ-yı nüsük-i hac ile meşgûl olan hüccâc-ı müslimîne Arafât'ta ihrâm ve sultân veya nâibinin vücûdu ve bir ezân iki ikâme ile cemâ'at şartlarıyla vakt-i zuhrda salât-ı asrı, vakti üzerine takdîm tarîkiyle salât-ı zuhr ile asrı cem' ve 372. mes'elede beyân olunduğu üzere nisâb-ı nâmî ba'de't-temellük edâ-yı zekâtı kable'l-havl ta'cîl ile takdîm ve sıfat-ı me'ûnet ve velâyetle vücûd-ı re'sden sonra kavl-i sahîhte ramazânda ve daha evvel edâ ile sadaka-i fıtrın edâsını takdîm gibi vakitlerinden akdem ef'âl-i mükellefi takdîm ile tahfîftir.

الخامس: تخفيف تأخير. كالجمع بمزدلفة، وتأخير رمضان للمريض والمسافر، وتأخير الصلاة عن وقتها في حق مشتغل بإنقاذ غريق ونحوه.

1089. Mes'ele: Nev'-i hâmis, bir kavle göre ihrâm şartıyla Müzdelife'de vakt-i işâya salât-ı mağribi te'hîr tarîkiyle bir ezân ve ikâme ile salât-ı mağrible işâyı cem' ve müsâfir ve marîz haklarında sefer ve maraz özürleriyle savm-ı ramazânın edâsını vakt-i ikâmet ve ifâkatta kazâ etmek üzere te'hîr ve suya düşüp boğulması me'mûl olan kimseyi tahlîs ile ve vaz'-ı haml üzere bulunan kadının çocuğunu almakla meşgûl olan kimselere namâzın edâsını vaktinden te'hîre mesâğ-ı şer'î gibi te'hîr ile tahfîftir.

السادس: تخفيف ترخيص. كصلاة المستجمر مع بقية النجو، وشرب الخمر للغصة.

1090. Mes'ele: Nev'-i sâdis, taş ve emsâliyle istincâ ve istibrâ eden kimse hakkında bakiyye-i necâsetle cevâz-ı salâtı ve lokması boğazında kalıp

su bulunmayarak boğulması me'mûl olan kimse hakkında **[569]** helâktan hayâtını muhâfaza özrüyle harâm olan şarabı içerek bu yudumunu yutmasına ve necâset-i galîzada dirhem mikdârından ve hafîfede rubʿ mikdârından azıyla cevâz-ı salât gibi tahfîf-i terhîsdir.

السابع: تخفيف تغيير. كتغيير نظم الصلاة للخوف.

1091. Mes'ele: Nevʿ-i sâbiʿ, hücûm-ı aʿdâ veya başka bir tehlike havfıyla salât-ı havfda nazm-ı salâtı tağyîre müsâʿade gibi tahfîf-i tağyîrdir.

Salât-ı Havf

1092. Mes'ele: *Dürr-i Muhtâr*'ın beyânına göre salât-ı havf hakkında rivâyet-i kesîre vâride olup esahh olanı on altı kadar rivâyettir. Ulemâ-yı izâmın hazerâtı keyfiyyet-i edâsında ihtilâf edip ﴿وَإِذَا كُنتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِّنْهُم مَّعَكَ وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِن وَرَائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَىٰ لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ﴾[1] âyet-i celîlesinden zâhir olan Ebû Yûsuf indinde salât-ı havf mücerred imâmü'l-enbiyâ aleyhi efdalü't-tahiyyât Efendimiz hazretlerinin arkalarında edâ-yı salât fezâilini ihrâz için hilâf-ı kıyâs olarak meşrûʿ buyurulmakla irtihâl-i Peygamberîden sonra edâsı sâkıt olarak gayr-ı meşrûʿ olup İmâmeyn hazerâtına göre Hazret-i Peygamber'in saʿâdet-i kırânlarından sonra ashâb-ı kirâm hazerâtının edâ ve ikâmelerine binâen cemâʿat-i müslimîn bir imâmın arkasında kılmak kasd edip havf-ı düşman vesâir bir özre binâen cümlesinin defʿaten namâz ile iştigâllerine mâniʿ bulunup vakt-i salâtın hurûcu da tekarrub ettikde salât-i fecr ve cumʿa gibi iki rekʿatlı namâzlarda cemâʿatin bir bölüğü düşmanı veya sâir mâniʿin izâlesiyle meşgûl olup diğerleri imâmla birer rekʿatını baʿde'l-edâ muhâfaza ve müdâfaʿa için bunlar gidip müdâfaʿada bulunanlar gelip imâm onlar ile ikinci rekʿatı edâ ile yalnız olarak selâm verip onlar da namâzlarını münâvebe ile ikmâl ve itmâm ederler.

Salât-ı mağrib ve evkât-ı sâire gibi üç ve dört rekʿatlı namâzlarda cemâʿatin bir bölüğü düşmanla iştigâl edip imâm diğerleriyle namâzın iki rekʿatını baʿde'l-edâ bunlar gidip onlar gelerek **[570]** imâm bunlar ile kendi namâzını baʿde'l-itmâm yalnız kendisi selâm verip mendûb olarak bunlar gidip

---

1 "Sen de içlerinde bulunup onlara namaz kıldırdığın zamân onlardan bir bölük seninle berâber namaza dursun, silâhlarını da yanlarına alsınlar. Bunlar secde ettiklerinde ötekiler arkanızda olsunlar, sonra henüz namazlarını kılmamış bulunan (bu) bölük gelip seninle berâber namazlarını kılsınlar." Nisâ, 4/102.

evvelkiler gelip ... mes'elede beyân olunduğu üzere lâhık olarak bilâ-kırâat namâzların itmâm edilerek selâm verip aʿdâyı işgâl için bunlar gidip meşgûl olanlar gelip ... mes'elede beyân olunduğu vechile mesbûk olduklarından kırâatle namâzlarını ikmâl ederler.

Havf-ı dehşetle hayvândan inmekten âciz olan hasbe'z-zarûre münferid olarak muktedir oldukları cihete müteveccihen îmâ ile edâ eder.

[Üçüncüsü: Meşakkat ve Sıkıntının Nas Olmayan Konuda Dikkate Alınması]

el-Fâidetü's-Sâlise

الفائدة الثالثة: المشقة والحرج إنما يعتبر في موضع لا نص فيه، وأما مع النص بخلافه، فلا ولذا قال أبو حنيفة ومحمد: بحرمة رعي حشيش الحرم وقطعه إلا الإذخر، وجوّز أبو يوسف رعيه للحرج، ورد عليه بما ذكرناه.

1093. Mes'ele: Câlib-i teysîr olan meşakkat ve harec 965. mes'elede işâret olunduğu üzere mevziʿ-i nassın gayrısında muʿteber olmakla mansûsun aleyh olan hükümde meşakkatin teysîri **[571]** câlibe olması muʿteber olmayıp belki nassın muktezâsıyla amel olunur.

Binâenaleyh, Zeylaʿî'nin cinâyet-i hacda ve ahkâm-ı Harem'de beyânına göre İmâm-ı Aʿzam hazretleriyle İmâm Muhammed لا يختلى خلاها ولا يعصد شوكها hadîs-i şerîfiyle mansûs olduğundan huccâca harec özrüyle *izhir* denilen nebâttan başka dâhil-i Harem'de bulunan otları hayvânlarına otlatmak ve ağaçlarını kesmenin hurmetine kâil olup, Ebû Yûsuf harec ve zarûret özrüyle tecvîz eylemiş ise de hadîs-i şerîf-i mezkûr ile menhî olmakla mevrid-i nassda harec ve meşakkatin gayr-i muʿteber olmasıyla İmâmeyn hazerâtı tarafından Ebû Yûsuf'un cevâzla kavli reddolunmuştur. Husûsuyla hâric-i Harem'den hayvânların nevâlesini tedârik mümkin olmakla harec ve zarûretin intifâsı da İmâmeyn kavlini te'yîd ve tercîh eder.

العادة محكّمة kâidesinin beyânında 1241. mes'elede menşe-i hilâflarıyla mevrid-i nassın hükmü hakkında îzâhât-ı lâzime verilecektir.

ذكره الزيلعي في جنايات الإحرام. وقال في الأنجاس: إن الإمام يقول بتغليظ نجاسة الأرواث لقوله عليه السلام: «إنها ركس»، أي: نجس. ولا اعتبار عنده بالبلوى في موضع النص، كما في بول الآدمي؛ فإن البلوى فيه أعم، انتهى.

1094. Mes'ele: Zeylaʿî'nin cinâyât-ı hacda beyânına göre "Mevziʿ-i nassda meşakkat teysîri celb eder." kâidesi gayr-i muʿteber olduğundan 985. mes'elede işâret olunduğu üzere Hazret-i İmâm at ve merkeb ve katır gübreleri haklarında necis maʿnâsına vârid olan (إنه ركس) hadîs-i şerîfle amel ederek onların gübreleri maʿnâsına revsin necâset-i galîza olmasıyla hükmederek mevrid-i nassda bevl-i âdemîde umûm-i belvâ ile ameli nazar-ı iʿtibâre almamışlardır. Binâenaleyh 966. mes'elede beyân olunduğu üzere umûm-i belvâda teysîr îcâb eden esbâb-ı tahfîften olup bevl-i insânda belvâ, sokakların çamurlarından daha eşed olduğu hâlde (استنزهوا عن البول؛ فإن عامة عذاب القبر منه)[1] hadîs-i şerîfiyle mansûs olmakla, meşakkat teysîri celb edemeyerek dirhem mikdârından ziyâdesinin cevâz-ı salâta mâniʿ olmasıyla hükm olunup sokakların çamurları mansûs olmadığından belvâ bevlin dûnunda olduğu hâlde meşakkat teysîri câlibe olarak yakînen necâseti sâbit olmadıkça cevâz-ı salâta adem-i mâniʿiyyetiyle hükm olunmuştur. **[572]**

Necâset-i Hafîfe - Necâset-i Galîza

1095. Mes'ele: İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre necâset-i galîza hakkında gayr-i müteʿârız nas vârid olan, yaʿnî ittifâk-ı edille ile sâbit olan necâset olup necâset-i hafîfede ihtilâf-ı edille ile sâbit olandır.

Binâenaleyh İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre ervâs, yaʿnî at ve merkeb ve katır gübreleri necâset-i galîzadır. Zîrâ ânifen beyân olunduğu üzere haklarında إنه ركس vârid olup ona muʿârız nass-ı âhar vârid olmamıştır. İnde'l-İmâmeyn necâset-i galîza ittifâk-ı eimme ile necâset-i hafîfede ihtilâf-ı eimme ile sâbit olan necâset olmakla *revs* necâset-i hafîfedir. Zîrâ umûm-ı belvâya binâen İmâm Mâlik hazerâtları tahâretine kâil olarak ihtilâf-ı eimme vâkiʿ olmuştur.

وفي شرح منية المصلي من المتأخرين من زاد في تفسير الغليظة على قول أبي حنيفة رضي الله عنه: «ولا حرج في اجتنابه» كما في الاختيار. وفي الغليظة على قولهما: «ولا بلوى في إصابته» كما في الاختيار أيضًا. وفي المحيط: «وهي زيادة حسنة يشهد لها بعض فروع الباب».

1096. Mes'ele: *Münye* şerhinde beyân olunduğuna göre *İhtiyâr*'a izz ve nisbetle bazı müte'ahhirîn İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre necâset-i galîzanın taʿrifinde ictinâbında harec olmayarak kaydını ve İmâmeyn hazerâtına

1 "İdrar (ın üzerinize sıçrmasın)dan sakının. Zîrâ kabir azabının ekserisi ondandır." Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 293, r. 654; Taberanî, *el-Mucemü'l-Kebîr*, XI, 79, r. 11104; Bezzâr, *Müsned*, XI, 170, r. 4907.

göre *İhtiyâr* ve *Muhît*'in beyânlarına göre "İsâbetinde umûm-i belvâ bulunmayarak necâset olması ittifâk-ı eimme ile sâbit olan necâsettir." diyerek taʿrîf edip "isâbetinde umûm-i belvâ bulunmayarak" kaydının ziyâdesini *Muhît* tahsîn edip ebvâb-ı fıkhiyyenin bazı fürûʿları da kayd-i mezkûrların ziyâde kılınmalarının hüsnüne şehâdet eder, diyerek tenvîr-i müddeʿâ eylemiştir.

والمراد بقوله: «ولا حرج في اجتنابه»، «ولا بلوى في إصابته» على اختلاف العبارتين إنما هو بالنسبة إلى جنس المكلفين، فيقع الاتفاق على صدق القضية المشهورة، وهي: أن ما عمت بليته خفت قضيته، انتهى.

1097. Mes'ele: Taʿrîf-i İmâmda ziyâde kılınan "ictinâbda adem-i harec" ve taʿrîf-i İmâmeynde ziyâde kılınan "adem-i isâbet-i umûm-i belvâ" ile maksad kalîl ve kesîre şâmil olan cins-i mükellefîne nisbetle olup cemîʿ-i mükellefîne nisbetle değildir. Binâenaleyh أن ما عَمَّتْ بَلِيَّتُه خفَّتْ قضيتُه[1] kaziyye-i meşhûresinin sıdkında İmâm-ı Aʿzam hazretleriyle İmâmeyn hazerâtı beynlerinde ittifâk hâsıl olur. Zîrâ meşakkat-i umûmiyye teysîr-i hükmü câlibedir.

[Dördüncüsü: Bir İş Dîk Oldukda Müttesi' Olur]

el-Fâidetü'r-Râbiʿa

الفائدة الرابعة: [الأمر إذا ضاق اتسع]. ذكر بعضهم: أن الأمر إذا ضاق اتسع، وإذا اتسع ضاق. وجمع بينهما بعضهم بقوله: كل ما تجاوز عن حده انعكس إلى ضده. ونظير هاتين القاعدتين في التعاكس قولهم: يغتفر في الدوام ما لا يغتفر في الابتداء، وقولهم: يغتفر في الابتداء ما لا يغتفر في البقاء. وسيأتي إن شاء الله ذكر فروعهما.

1098. Mes'ele: [573] *Fethü'l-Kadîr*'den naklen Hamevî'nin beyânına göre إن الأمر إذا ضاق اتسع، وإذا اتسع ضاق kâidesini zikreden bazı İmâm Şâfiʿî hazretleri olup İmâm Gazzâlî hazretleri de iki kâide beynini كل ما تجاوز عن حده انعكس إلى ضده[2] ve إن مع العسر يسرى muktezâlarınca bir işte müşkilât ve muzâyaka ve güçlük görülür ise müsâhele ve müsâʿade olunur. Yaʿnî kıyâsen câiz olmayan ve kâideye muğâyir bulunan şeyler hasbe'l-ihtiyâc istihsânen tecvîz olunur, demek olmakla mefhûmen المشقة تجلب التيسير kâidesine mürâdif ve

1 Musibeti genel olan şeyin hükmü hafif olur.
2 Bir şey kendi haddini aşarsa zıddına döndürülür.

mütekârib olarak onun ferʿlerinden addolunmuştur. Zîrâ *dıyk* ile maksad, meşakkat olup *ittisâʿ* ile maksû da suhûlet ve teysîrdir. Binâenaleyh kâide-i mezkûrenin ferʿleri fâide-i mezbûrenin de ferʿleridir.

1099. Mes'ele: وإذا اتسع ضاق kaziyyesi de kaziyye-i ûlânın aksi olarak bir işte vüsʿat ve sühûlet görülüyor ise muzâyakaya müncer olur, demek olmakla İmâm Gazzâlî hazretlerinin كل ما تجاوز عن حده انعكس إلى ضده kaziyyesi müteʿâkis olarak her iki kaziyyenin müfâdını müfîde olmakla kaziyye-i vâhide de iki kaziyyenin hükümlerini cemʿ eylemiştir. Zîrâ bir şey gerek muzâyaka ve gerek müsâʿade ve müsâhelede haddini tecâvüz ederse müsâʿade muzâyakaya, muzâyaka da müsâʿadeye müncer olarak yekdiğerine munkalib olurlar, **[574]** demek olup medyûn edâ-yı deyn husûsunda vakti müsâid olmayıp te'mîn-i matlûb için kefîli de yok ise edâsını vakt-i vüsʿat ve yesârına te'hîr ile müsâʿade ve intizâr, muktezâ-yı akıl ve muvâfak-ı hikmet olduğu gibi hâl-i yesârı tahakkuk ettikde ihmâl etmeyerek tahsîl-i matlûbu husûsunda taʿkîb ederek tazyîk etmekde muktezâ-yı akıl ve eser-i basîret olarak şâyân-ı takdîrdir.

1100. Mes'ele: Fukahânın [1] يُغتفر في الدوام ما لا يُغتفر في الابتداء kavilleriyle [2] يُغتفر في الابتداء ما لا يُغتفر في البقاء kavilleri de teʿâkusda kaziyyeteyn-i mezkûreteynin nazîreleridir ki ferʿleriyle îzâhları nevʿ-i sânînin dördüncü التابع تابع kâide-i asliyyesinin dördüncü kâide-i ferʿiyesinden يغتفر في التوابع ما لا يغتفر في غيرها kaziyyesinin îzâhında beyân olunacaktır.

[BEŞİNCİ KÂİDE: ZARAR İZÂLE OLUNUR]

el-Kâidetü'l-Hâmise

القاعدة الخامسة: الضرر يزال

أصلها قوله عليه السلام: «لا ضرر ولا ضرار في الإسلام» أخرجه مالك في الموطأ عن عمرو بن يحيى عن أبيه مرسلًا، وأخرجه الحاكم في المستدرك والبيهقي والدارقطني من حديث أبي سعيد الخدري، وأخرجه ابن ماجة من حديث ابن عباس، وعبادة بن الصامت رضي الله تعالى عنه، وفسّره في المغرب بأنه: لا يضر الرجل أخاه ابتداءً ولا جزاء، انتهى. وذكره أصحابنا في كتاب الغصب والشفعة وغيرهما

1 İbtidâen tecviz olunmayan şey devâmen tecviz olunabilir.
2 Bekâen tecviz olunmayan şey ibtidâen tecviz olunabilir.

1101. Mes'ele: Kâide-i hâmise, "Zarar izâle olunur." yaʿnî (لا ضرر ولا ضرار في الإسلام)[1] hadîs-i şerîfi muktezâsınca "Zarar kendi gibi zarar-ı âharla izâle olunmaz, belki sûret-i meşrûʿada izâle olunur." demek olmakla "Zarar ve mukâbele bi'z-zarar yoktur." kâidesinin ferʿidir. Zîrâ bir kimse hakkında zarar zulüm olup zulüm ise (إن دماءكم وأموالكم وأعراضكم حرام عليكم والظلم محرم عليكم في سائر الأديان)[2] muktezâsınca zulüm cemîʿ-i edyânda memnûʿ olarak bi'l-cümle enbiyâ ve mürselîne inzâl buyurulan kütüb-i semâvîde zulüm ve gararın memnûʿiyyeti müttefakun aleyhtir. Binâenaleyh zarar umûm-i şerâiʿde harâm olduğu gibi aklen ve hikmeten **[575]** dahi menfûr olmakla zararın sûret-i meşrûʿada izâlesi vâcibdir.

1102. Mes'ele: Kâide-i mezkûrenin aslı işâret olunduğu üzere (لا ضرر ولا ضرار في الإسلام) hadîs-i şerîfi olup hadîs-i şerîf-i mezkûru İmâm Mâlik hazretleri *Muvatta*'da mürselen pederinden naklen menkûl olarak Amr b. Yahyâ'dan ve Hâkim, *Müstedrek*'inde ve Beyhakî ve Dârekutnî Ebî Saʿîd el-Hudrî hazretlerinden ve İbn Mâce de İbn Abbâs'tan ve Ubâde b. Sâmit hazretlerinden ihrâc buyurup kütüb-i lügatten *Muğrib*'de "Bir kimse ebnâ-yı cinsine ibtidâen ve cezâen zarar eylemez." diyerek tefsîr ve beyân etmekle "Bidâyeten zarar câiz olmadığı gibi, zarara zarar ile mukâbele ve mücâzât da câiz değil." demek olmakla "Zarar ve mukâbele bi'z-zarar câiz değil." demek olur.

1103. Mes'ele: Eimme-i Hanefiyye الضرر يزال[3] kâidesini eimme-i Şâfiʿiyyeyi red için kitâb-ı gasb ve şüfʿa emsâli ebvâb-ı fıkhiyyede îrâd eylemiştir. Çünkü eimme-i Şâfiʿiyye, bir gâsıb arsa-i mağsûbeye binâ yapıp da ol binâyı hedm edip yıkmadıkça istirdâdı kâbil olmasa binâyı yıktırıp arsayı istirdâd eder, diyerek gâsıb mâl-ı mağsûbu gâsıbın mülkünü ızrâr etmedikçe ondan ihrâcı kâbil olmayacak bir hâlde kendi mülküne idhâl edip karıştırır ise mağsûb-i ayn mülkü olmakla istirdâda ehak olmasıyla hükmederek gâsıbın ızrârını tecvîz eylemiştir.

Eimme-i Hanefiyye ise bir kimsenin malını gasb, mal sâhibi hakkında zarar olduğu gibi mülkü bulunan arsayı istirdâd için binâyı hedm edip

---

1 "İslâm'da zarar vermek de zarara zararla karşılık vermek de yoktur." İbn Mâce, "Ahkâm", 17, r. 2340, 2341; Muvatta', "Ekdıye", 31; Ahmed b. Hanbel, V, 55, r. 2865.

2 "Kanınız, malınız ve namusunuz size haramdır." Buhârî, "İlim", 9, r. 67; Müslim, "Kasâme", 29. Zulüm bütün dinlerde sizlere haram kılındı.

3 Zarar izale edilir.

yıktırmak da gâsıp hakkında zarar olup, hâlbuki (لا ضرر ولا ضرار في الإسلام) muktezâsınca "zarar mukâbele bi'z-zararda" gayr-ı meşrûʿ olmakla mâl-ı mağsûb aynen mevcûd ise mekân-ı gasbda sâhibine red ve teslîmi lâzım olup, mâl-ı mağsûbu gâsıb istihlâl eylemiş ise dâmin olması lâzım geldiği gibi, gerek gâsıbın teʿaddîsiyle ve gerek bilâ-teʿaddin telef veya zâyiʿ **[576]** olsa dahi kıyemiyyâttan ise zamân ve mekân-ı gasbdaki kıymetini ve misliyyâttan ise mislini dâmin olarak mal sâhibinin zararı izâle edileceği gibi gâsıb da kendi malından bir şey ziyâdesiyle mağsûbun bazı evsâfını tağyîr eder ise mal sâhibi, ol mağsûbu tazmîn ettirmekle ol ziyâdenin kıymetini verip aynen istirdâd etmek beyninde muhayyer olarak sûret-i meşrûʿada tarafeynden zararın izâlesi lâzım olduğunu beyân için kâide-i mezkûreyi istihrâc ederek vazʿ eylemiştir. Binâenaleyh gâsıb gasb ettiği bezi boyar ise sâhibi muhayyer olup dilerse bezini tazmîn ettirir ve diler ise boyanın parasını verip aynen bezini istirdâd eder.

Ve eğer gâsıb, mağsûbun ismi değişecek sûrette tağyîr ederse dâmin olup mağsûba mâlik olarak tarafeynden zarar izâle edilmiş olur. Binâenaleyh birinin buğdayını gasb ederek un yaparsa mağsûb olan buğdayı dâmin olup ona mâlik olur.

Mağsûb, akâr kabîlinden ise gâsıb onu tağyîr ve tankîs etmeden sâhibine reddetmek lâzım olup, tegayyür ederek kıymetine noksân târî olursa noksân-ı kıymetini dâmin olur. Mağsûb arz olup da gâsıb onun üzerine binâ yapar veya eşcâr gars ederse bunları kalʿ ile arzı sâhibine reddetmek üzere emr olunup binânın hedmi ve eşcârın kalʿı arza zarar verir ise "zarar mukâbele bi'z-zarar" câiz olmadığından mal sâhibi onları müstahakku'l-kalʿ olarak kıymetlerini gâsıba iʿtâ ile onları dahi zabt eder. Şu kadar var ki ebniye veya eşcârın kıymetleri arzın kıymetinden ziyâde olup da meselen; pederinden mevrûs olmak gibi sebeb-i şerʿî zuʿmuyla inşâ veya gars eylemiş ise ol hâlde ebniye veya eşcâr sâhibi, arzın kıymetini iʿtâ ile arzı temlîk eder. **[577]**

ويبتني على هذه القاعدة كثير من أبواب الفقه، فمن ذلك: الرد بالعيب وجميع أنواع الخيارات والحجر بسائر أنواعه على المفتى به.

1104. Mes'ele: Ebvâb-ı fıkhiyyenin ekserisi الضرر يزال kâidesi üzerine mübtenî olup hıyâr-ı aybla müşterînin mebîʿi bâyiʿa reddi ve hıyâr-ı şart ve hıyâr-ı vasf ve hıyâr-ı taʿyîn ve hıyâr-ı ru'yet ve hıyâr-ı nakd ve hıyâr-ı

ayb gibi bi'l-cümle envâ-ı hıyârât ve kavl-i müftâ bih üzere cemîʿ-i envâʿıyla hacrin cümlesi sûret-i meşrûʿada izâle-i zarar için meşrûʿa olmakla, cümlesi kâide-i mezkûre üzerine müteferriʿlerdir.

Meselâ, mes'ele-i mezkûrede beyân olunduğu üzere hıyâr-ı şart, müşterîden zarar-ı nedâmeti ve hıyâr-ı nakd, bâyiʿden zarar-ı mumâtaleyi izâle için meşrûʿ buyuruldukları gibi.

والشفعة؛ فإنها للشريك لدفع ضرر القسمة، وللجار لدفع ضرر الجار السوء بجيرانتها تغلو الديار وترخص.

1105. Mes'ele: İki kimsenin bir akârda şâyiʿan iştirâkları gibi nefs-i mebîʿde şerîk olmayarak veya hakk-ı şürb-i hâs ve tarîk-i hâsda iştirâk gibi hakk-ı mebîʿde halît olarak veya mebîʿa câr-ı mülâsık olmak gibi esbâb-ı selâseden biriyle hakk-ı şüfʿaya mâlik oldukda hakk-ı şüfʿa nefs-i mebîʿde müşârik olan kimsenin olup, sâniyen hakk-ı mebîʿde halît olanın sâlisen câr-ı mülâsıkın olmakla birinci tâlib iken diğerlerinin ve ikinci tâlib iken üçüncünün hakk-ı şüfʿası olmayıp satılan bir mülk veya hisseyi alacak olan müşterî her kaç kuruşa alacak ise ol mikdâr ile temellük maʿnâsına şüfʿa, şefîʿ olan şerîkten kısmet zararını izâle için şerîk veya câr-ı sû' ziyânını izâle için câr-ı mülâsıka meşrûʿ buyurulmuştur. Zîrâ بجيرانها تغلو الديار وترخص müfâdınca "Hüsn-i cîrân sebebiyle dâr ve diyârın şeref ve kıymetleri artıp terakkî ve tezâyüd ettiği hâlde kötü komşu sebebiyle de kıymetten düşüp tâlib-i râğıb bulunmaz." **[578]** Bu ise ashâb-ı emlâk için cebri gayr-i kâbil bir zarardır. Onun için اطلب الجار قبل الدار kavli düstûr-i ihtiyârdır.

İbn Mubârek "Komşusu bin kuruş kıymetinde olan hânesine on bin kuruş talebinde bulunup müşterî istiksâr ettikde 'Ben sana hâne satmıyorum, İbn Mubârek gibi bir komşu satıyorum.'" diyerek hükm-i mezkûre telmîhde bulunmuş.

والقصاص والحدود والكفارات وضمان المتلفات والجبر على القسمة بشرطه.

1016. Mes'ele: Kısâs ve bi'l-cümle hudûd-i şerʿiyye ve keffârât ve itlâfât ve gasb olunan şeylerin zarar ve ziyânlarını damân ve urûzda ittihâd-ı cins gibi şartı mütehakkık olmak şartıyla kısmet ve muhâye'eye cebir de kâide-i mezkûre üzerine mübtenî olarak defʿ-i zarar için meşrûʿ kılınmışlardır. Zîrâ bir emr-i müşterekte cümle şürekânın veya birinin kendi haklarıyla intifâʿ

talebi üzerine kısmet, Kitâb ve sünnet ve icmâʿ-ı ümmetle sâbittir. Zîrâ ﴿وَنَبِّئْهُمْ أَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ﴾[1] âyet-i celîlesi hasbe'l-iktizâ beyne'ş-şürekâ kısmetin meşrûʿiyyetini ifâde buyurduğu gibi, zamân-ı saʿâdet-i kırân-ı Hazret-i Peygamberîden beri beyne'l-verese emvâl-i metrûke ve sâirenin kısmeti üzerine icmâʿ ve ittifâk olunagelmiştir. Lâkin kâbil-i kısmet olan mâl-ı müşterekten matlûb olan menfaʿatin kısmet sebebiyle fevt olmaması şartıyla meşrûttur.

Binâenaleyh taraf-ı şürekâdan matlûb olan kısmet üç kimse beyninde müşterek olan otuz koyun gibi onar onar taksîm olunarak her birinde şâyiʿ olan hisseleri birer kısımda cemʿ ederek kısmet-i cemʿ denir. Veyâhûd meselen; kâbil-i kısmet olan bir arsayı birkaç kısma taksîm gibi, bir ayn-ı müşterekin her cüz'ünde şâyiʿ olan hisseleri birer kısımda taʿyîn ile kısmet-i tefrîk ve kısmet-i efrâd olarak iki kısım olup bunlardan her birisi ya kısmet-i rızâ veya kısmet-i kazâ olarak ikişer kısım olup; kısmet-i rızâ şürekânın mâl-ı müştereki beynlerinde mukâsemeleri olup kısmet-i kazâ da şürekâdan birinin veya birkaçının talebi üzerine kâdînın cebren ve hükmen kazâsıdır.

Lâkin kısmetten maksad, defʿ-i zarar ile muhâfaza-i hukûk olmakla gerek misliyyâttan ve gerek kıyemiyyâttan **[579]** olsun işâret olunduğu vechile ittihâd-ı cins şarttır. Zîrâ üç kişi müşterek olan bir koyun, bir at ile bir öküz gibi muhtelifü'l-cins olan aʿyân-ı müşterekede makâsıddaki tefâvüt-i fâhişe binâen mübâdele müteʿazzir olmakla şürekânın re'yi ve rızâları munzam olmadıkça mücerred birinin talebi üzerine kısmet-i kazâ cereyân edemeyeceğinden hâkim cebren kısmet-i cemʿ ile taksîm edemez.

Ammâ beyân olunduğu üzere üç kimse beyninde müşterek otuz koyun veya on beş sığır veya on beş kilo buğday gibi gerek kıyemiyyât ve gerekse misliyyâttan müttehidü'l-cins olanlarda bazı şürekânın talebi üzerine kısmet-i kazâ cereyân ederek kâdînın icbâra velâyetine binâen diğerinin imtinâʿı hâlinde kısmete cebr ederek taksîm eder.

ونصب الأئمة والقضاة ودفع الصائل وقتال المشركين والبغاة.

1117. Mes'ele: Ve kezâ nasb-ı eimme ve emsâli de kâide-i mezkûrenin ferʿlerindendir. *Eimme*, imâmın cemʿi olup *imâm* ise ﴿إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً﴾[2] muktezâsınca nâs için metbûʿ ve muktedâ bih olarak umûr-ı dîniyye

1 "Bir de onlara, suyun aralarında paylaşımlı olacağını bildir." Kamer, 54/28.
2 "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım." Bakara, 2/30.

ve dünyeviyyede bi'l-cümle taht-ı tebaʿiyyetinde bulunanlar üzerine riyâset-i âmmesi bulunan zât-ı âlî-yi kadr olup (أَطِيعُوا اللهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنكُمْ)[1] muktezâsınca sûret-i meşrûʿada itâʿat ve inkıyâd lâzımdır.

Emniyyet ve refâhiyyetleri vedîʿa-yı ilâhiyye olan halkı zulüm ve udvândan ve itâle-i dest-i teʿaddî aʿdâdan muhâfaza için tenfîz-i ahkâm ve ikame-i hudûd ve sedd-i süğûr ve techîz-i cüyûş ve ahz-ı zekât ve rüsûm ve kahr-ı buğât ve tenkîl-i tuğât ve katʿ-ı münâzaʿât ve hukûk-i ibâd üzere kâim olan şehâdâtı kabûl ile muktezâsını inkâz ve cumʿa ve aʿyâdı ikâme ve tezvîc-i sığâr ve kısmet-i ganâim gibi âhâd-i ümmetin derʿuhde edemeyecekleri nice mesâlih-i dîniyye ve dünyeviyyenin tahsîl ve himâyesi için nasb-ı eimme ehemm-i mühimmâttan olarak nâsı üzerine vâcibdir. Zîrâ zararın izâlesi lâzımdır. Hattâ irtihâl-i Resûlillâhda nasb-ı imâm techîz ve tekfîn üzere takdîm olunmuştur.

1117. Mes'ele: *Vülât*, vâlînin cemʿi olduğu gibi *kudât* da kâdînın cemʿi olup 220. mes'elede beyân olunduğu üzere iki hasım beyninde fasl-ı husûmet ve katʿ-ı münâzaʿa ile ihkâk-ı hak için taraf-ı sultânîden taʿyîn olunan kimse **[580]** maʿnâsına olup hâkim ile mürâdiftir.

İşte beyne'n-nâs vukûʿ bulacak zararları def ve izâle için eimme ve hükkâm nasb ve taʿyînleri ve nefsinden ve sâireden izâle-i zarar için üzerine hücûm edip saldıran hayvânât ve sâireyi defʿ ve kıtâl-i müşrikîn ve buğât gibi efʿâl-i lâzimenin cümlesi sûret-i meşrûʿada defʿ-i zarar için meşrûʿ kılınmakla cümlesi "Zarar izâle olunur." maʿnâsına الضرر يزال kâidesinin muktezâlarıdır.

وفي البزّازية من كتاب الكراهية: باع أغصان فرصاد والمشتري إذا ارتقى لقطعها يطلع على عورات الجيران يؤمر بأن يخبرهم وقت الارتقاء ليستتروا مرةً أو مرتين فإن فعل، وإلا، رفع إلى الحاكم ليمنعه من الارتقاء، انتهى.

1118. Mes'ele: *Bezzâziyye*'nin kitâb-ı kerâhiyyesinde beyân olunduğu üzere meselâ; bir kimse bağçesindeki dut ağacının dallarını satıp da müşterî, o dalları kesmek veya dut ve sâire eşcârın meyvesini toplamak için ağaca çıkacağı vakitler komşunun haremi görünür ise tesettür için haber vermek üzere bir ve nihâyet iki kere emr olunup haber verir ise ne aʿlâ!

1 "Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü'l-emre de." Nisâ, 4/59.

Ve eğer haber vermez ise ağaca çıkmaktan menʿ ile izâle-i zararı için hâkime refʿ-i daʿvâ olunup hâkim de menʿiyle zararı izâle olunur.

وهذه القاعدة مع التي قبلها متحدة أو متداخلة

1119. Mes'ele: الضرر يزال kâidesi المشقة تجلب التيسير kâidesiyle meʿâlen müttehide veya mütedâhile olarak birinin zikri diğerinden muğnî olmasıyla berâber, birinin fürûʿu bulunan mesâil diğerine de fürûʿ addolunabilir. **[581]** Zîrâ birinin sâdık oduğu mesâile diğeri de sâdıktır. Binâenaleyh birinin fürûʿu diğerine de fürûʿ olarak, birinin zikri behemehâl zâide ise de teksîr-i şuhûdla tezyîd-i fevâid kabîlindendir.

[Birincisi: Zarûretler, Memnûʿ Olan Şeyleri Mubâh Kılar]

وتتعلق بها قواعد: **الأولى**: الضرورات تبيح المحظورات.

1120. Mes'ele: Kâide-i mezkûreye ber-vech-i âtî birtakım kavâʿid-i ferʿiyye dahi müteʿallik olup kavâʿid-i mezkûreden biri الضرورات تبيح المحظورات kâidesi olup ﴿وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ﴾[1] muktazâsınca "Zarûretler şerʿan harâm olarak memnûʿ olan şeyleri mubâh ve mücâz kılar." demek olup, *zarûrât*; ızdırâr ve ihtiyâc ve bunalacak derece sıkılıp mudâyakaya giriftâr olarak muhtâc-ı teysîr olmak maʿnâsına, zarûretin cemʿi olup ityân ve işlenmesi memnûʿ olan şeyleri işlenmesini tecvîz ve ibâha ya sebeb olan aʿzâr-ı meşrûʿa demek, olur.

1121. Mes'ele: *Fethü'l-Kadîr*'in beyânına göre aʿzâr-ı mezkûre beş derece üzere müretteb olup 1- zarûret, 2- hâcet, 3- menfaʿat, 4- zînet, 5- fudûldür.

Zarûret; muhtâc olduğu şeyleri tenâvül etmediği hâlde helâkı müstelzim olan hâldir ki mahzûrun ibâhasına sebeb olan da budur.

Hâcet; yiyecek bulmasa telef olmayacak ise de lâkin sıkılacak derecesidir ki harâm olan şeylerin tenâvülünü ibâhaya sebeb olamaz ise de sâime iftârı mubâh kılar.

Menfaʿat de aʿlâ hâs ekmek ve yağlı ballı lezîz ve nefîs taʿâmları ârzû etmektir.

Ziynet ise mubâh olan ekmek bedelinde francala ve koyun eti bedelinde kuş etleri ârzû etmek.

1 "Allah, çaresiz yemek zorunda kalmanız dışında, haram kıldığı şeyleri size açıklamıştır." Enʿâm, 6/119.

Fudûl ise ekl-i harâm ve şübhe ile tenevvüʿle telezzüz eylemektir ki zarûretin gayrısı bilâ-izn başkasının hukûkuna tecâvüze özür olamayacağından tecâvüz ettiği hâlde gâsıb olarak harâmı irtikâb eylemiş olmakla damânla muâheze olunur.

ومن ثم جاز أكل الميتة عند المخمصة وإساغة اللقمة بالخمر والتلفظ بكلمة الكفر للإكراه، وكذا إتلاف مال الغير، وأخذ مال الممتنع من أداء الدين بغير إذنه ودفع الصائل ولو أدّى إلى قتله.

1122. Mes'ele: Mahzûrât da menhiyyun anh olarak işlenmesi harâm olup memnûʿ olan şeyler maʿnâsına *mahzûr*un cemʿi olmakla zarûretler şerʿan menhiyyün anh olarak, işlenmesi harâm ve memnûʿ olan şeyleri mubâh hükmünde kılarak **[582]** muâheze hükmünde fiʿil ve adem-i fiili müsâvî maʿnâsına bekâsı hâlinde aslen memnûʿ olmasıyla berâber ityânına müsâʿade ile ruhsat-ı şerʿîden ibârettir. Zîrâ ruhsat-ı şerʿiyye sebeb-i hurmetin bekâsıyla berâber mubâh muʿâmelesi icrâ olunarak fâili maʿzûr görülüp muâheze olunmaz.

Binâenaleyh ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنزِيرِ﴾[1] âyet-i celîlesiyle ekl-i meyte ve emsâli menhiyyün anh olarak harâm ve memnûʿ iken ﴿فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ﴾[2] âyet-i celîlesiyle hâl-i zarûrette meyte veya lahm-i hınzîrden başka yiyecek hiçbir şeyi bulunmayarak, onlardan yediği hâlde helâkı muhakkak olursa الضرورات تتقدر بقدرها muktezâsınca ancak defʿ-i helâk edecek mikdârı onlardan mubâh olup ziyâdesinde menʿ bâkî olur.

Tenbîh

1123. Mes'ele: Usûl-i fıkıhta beyân olunduğu üzere hurmet ve memnûʿiyyet üç kısım olup biri; hiçbir vechile ruhsat lâhık olmayarak kâbil-i sukût olmayan hurmettir, bi-gayr-i hakkin katl-i nefs ve katʿ-ı uzvun hurmetleri gibi. İkincisi; hasbe'z-zarûre kâbil-i sukût olan hurmettir. Ânifen beyân olunduğu üzere hâl-i zarûrette meyte ve lahm-i hınzîrin ekilleri ve lokması boğazında kalıp telef-i me'mûl olan kimseye başka içecek mubâh bir şey bulamayarak şarabla lokmasını yutmak hurmetleri gibi. Üçüncüsü; zarûretle sâkıt olmayıp belki vakt-i zarûrette ruhsat ve müsâʿadeye

1 "Murdar hayvan, kan, domuz eti size haram kılındı." Mâide, 5/3.
2 "Kim açlıktan bunalıp çaresiz kalırsa." Mâide, 5/3.

muhtemil, yaʿnî müteʿalliki olan fiʿil bi'l-külliyye helâl olmayıp belki hurmetin bekâsıyla berâber ityâna mesâğ-ı şerʿî gösterilen hurmetlerdir.

İkrâh-ı mülcî hâlinde, kalbi mutmainnun bi'l-îmân olarak mücerred lisânen kelime-i küfrü telaffuz ve başkasının malını gasb ve itlâf ve borcunu edâdan imtinâʿ eden kimsenin deynini aramak için izni olmayarak malını almak ve her ne kadar katle müncer olsa dahi kendisini itlâf için hücûm edip saldıranın zararını nefsinden izâle için defʿlerin hurmetleri gibi.

1124. Mes'ele: [583] Beyân olunan envâʿ-ı hurmetten nevʿ-i evvel hiçbir vechile kâbil-i sukût olmadığından الضرورات تبيح المحظورات kâidesi, zâhiri üzere hurmetin bu kısmına şâmile değildir. Binâenaleyh bi-gayr-i hakkin bir kimse katl veya uzvunu katʿ ile icbâr ve ikrâh edilse katl veya katʿ etmediği hâlde kendi nefsini katl ile vukûʿ bulan icbâra binâen zarûret mütehakkika ise de memnûʿ olan katl-i nefs ve katʿ-ı uzvun hurmeti gayr-i sâkıt olarak bâkî olmakla onları mubâh kılamaz. Şu kadar var ki cezâ-yı katl veya katʿ-ı uzv olan kısâs, ikrâh-ı mülcî sebebiyle kâtil ve kâtıʿdan sâkıt olup âmir-i mücbire lâzım gelir.

Fiil-i memnûʿun hurmeti, ikinci kısımdan ise ânifen beyân olunduğu üzere zarûret memnûʿu mubâh kılarak hâlet-i mahsûsada ekl-i meyte ve şürb-i şarâbı mubâh kılarak ismleri sâkıt olup hasbe'l-îcâb etıbbânın avret-i galîzaya nazarları bu kabîldendir.

Hurmet üçüncü kısımdan ise zarûret vaktinde bi'l-külliyye mubâh olmaz ise de ismin sukûtu ile terk, muâheze cihetinden mubâh muʿâmelesi olunarak bir kimsenin malına taʿarruz memnûʿ iken telef-i nefs zarûretiyle her ne kadar rızâsı olmasa bile bedelini vermek üzere cebren lüzûmu mikdârını ekl, mubâh olup zarûret gayrın hakkını ibtâl edemeyeceğinden asıl hurmetin bekâsına binâen ber-vech-i işâre, yediği malın bedelini te'diye ile damânı veya istihlâli lâzımdır.

وزاد الشافعية على هذه القاعدة بشرط عدم نقصانها، قالوا: ليخرج ما لو كان الميت نبيًّا، فإنه لا يحل أكله للمضطر؛ لأن حرمته أعظم في نظر الشرع من مهجة المضطر انتهى. ولكن ذكر أصحابنا ما يفيده فإنهم قالوا: لو أكره على قتل غيره بقتل لا يرخص له فإن قتله أثم؛ لأن مفسدة قتل نفسه أخف من مفسدة قتل غيره.

1125. Mes'ele: Hâl-i mahmasada ekl-i meyte gibi zarûretle mahzûrâtın ibâhası kâidesi üzerine eimme-i Şâfiʿiyye, nazar-ı şerʿde zarûretin mahzûrdan noksân olmaması ile meşrût olması kaydını ziyâde edip hâl-i mahmasada ekl-i meytenin ibâhasını iktizâ eden zarûret, hurmet-i eklinden dûn olmayıp belki fevkindedir. **[584]** Zîrâ itlâf-i nefs hurmeti hasbe'z-zarûre ekl-i meyte hurmetinden eşeddir. Şart-ı mezkûru ziyâdeden maksadları fukahânın beyânlarına göre telef-i nefs zarûretiyle lahm-i enbiyânın ibâha-i eklini ihrâcdır. Zîrâ nazar-ı şerʿde hurmet-i enbiyâ telef-i nefs hurmetinden ziyâde olarak onun fevkindedir.

Velâkin eimme-i Hanefiyye muhâfaza-i edeb için hurmet-i mezkûreyi başka sûretle tasvîr ederek daha eşmel olarak hükm-i mezkûru ifâdede bi-gayrı hakkin birini katl eylemek veya aʿzâsını katʿ ile ikrâh ve icbâr edilse ânifen beyân olunduğu üzere hurmetin kâbil-i sukût olmayan kısm-ı evvelinden olmakla nefsini katlden muhâfaza zarûretiyle başkasını katl veya aʿzâsını katʿ mubâh kılınamaz. Zîrâ başkasını katl mefsedesi, kendisini katl mefsedesinden eşed olmakla ismi sâkıt olmaz, deniyor ise de *Bezzâziyye*'nin bâb-ı kerâhiyyede beyânına muhâliftir. Zîrâ onun beyânına göre vizr ve vebâl cihetinden قاتل نفسه أشأم من قاتل غيره mefhûmunca katl-i nefs katl-i gayrdan eşed ve aʿzamdır.

وقالوا: لو دفن بلا تكفين لا ينبش منه؛ لأن مفسدة هتك حرمته أشد من عدم تكفينه الذي قام الستر بالتراب مقامه، وكذا لو دفن. قالوا: لو دفن بلا غسل وأهيل عليه التراب، صلي على قبره ولا يخرج.

1126. Mes'ele: Asl-ı mezkûre binâen fukahâ-yı izâmın beyânlarına göre bilâ-tekfîn defn olunan cenâze tekfîn için kabirden çıkarılmaz. Zîrâ onu bulunduğu hâlde kabirden çıkarmak hurmeti, türâbla mestûr olarak bilâ-tekfîn defin hurmetinden eşeddir. Zîrâ türâbla setr, kefen makâmına kâim iken keşfle hetk-i hurmetin eşeddiyyeti cây-ı mülâhaza değildir. Tekfîn için kabirden çıkarmakta keşif hurmeti bulunduğu gibi bilâ-tekfîn definde dahi hetk-i hurmet hurmeti bulunmakla teʿâruz-ı meyyite binâen tekfîn için keşf-i hurmeti tercîh olunur. Zîrâ ehven-i şerreyni ihtiyâr ile eşeddini izâle kabîlindendir, deniyorsa defn-i meyyit zarûreti hurmet-i keşfin fevkındedir, diye cevâb verilir. **[585]**

1127. Mes'ele: Bilâ-kefen defn olunan cenâze, hilâf-ı evlâ olarak keşf olundukda taze hâlde bulunursa malı var ise cümle malından tekfîn olunup malı beyne'l-verese taksîm olunmuş ise tekfîn, vereseye lâzım gelip garamen ve ashâb-ı vesâyâya lâzım gelmez. Ve eğer terekesi müstağrakun bi'd-deyn olup da garamen kabz eylememişler ise tekfîn tercîh olunur. Zîrâ 193. mes'elede beyân olunduğu üzere techîz ve tekfîn kazâ-yı düyûn üzerine mukaddemdir. Ammâ garamen kâmilen terekeyi kabz eylemişler ise istirdâd olunmayıp belki bilâ-vâris vefât edenlerin terekeleri beytü'l-mâle ait olduğu gibi bilâ-tereke vefât edenlerin techîz ve tekfînleri de beytü'l-mâle lâzım gelir.

1128. Mes'ele: Fukahâ-yı izâmın beyânlarına göre bilâ-gasl meyyit defin olunup, üzerine toprak çekilmiş ise gasil için ihrâc olunmayıp belki kabri üzerine namâzı edâ olunur. Zîrâ 60. mes'elede beyân olunduğu üzere cenâzeyi gasil, üzerine namâzın sıhhati için şart olmayıp belki (للمسلم على المسلم ستة حقوق)[1] muktezâsı üzere hayâtta bulunan kendilerine kifâyet-i farz olan vazîfelerini infâz içindir.

[İkincisi: Zarûretler, Kendi Mikdârlarınca Takdîr Olunur]

el-Kâidetü's-Sâniye

الثانية: ما أبيح للضرورة يقدر بقدرها.

1129. Mes'ele: "Zarar izâle olunur." kâidesinin fer'lerinden bulunan ikinci kâide, berây-ı zarûret mubâh kılınan şey, ancak zarûret mikdârıyla takdîr ve ta'yîn olunarak def'-i zarûrete kifâyet edecek **[586]** mikdârı mubâh olup ﴿فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ﴾[2] muktezâsınca ondan ziyâdesinde hurmet ve men' bâkîdir, demek olmakla bu kâide de الضرورات تبيح المحظورات kâidesini muhassıstır. Zîrâ kâide-i mezkûrenin zâhiri ale'l-ıtlâk memnû' olan şeyler zarûretle mubâh olur, demek olup bu kâide ise zarûretler mahzûr olan şeylerden ancak def'-i zarûrete kâfî olan mikdârını mubâh kılıp ziyâdesinde hurmet ve hazr bâkî olduğunu ifâde ediyor.

---

1 "Müslümanın müslüman üzerinde altı hakkı vardır." Serahsî, *el-Mebsût*, II, 58; Merğînânî, *el-Hidâye*, III, 103; Askalânî, *ed-Dirâye fî Tahrîci Ehâdîsi'l-Hidâye*, II, 168, r. 821; Zeylaî, *Tebyîn*, I, 18.

2 "Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça kendisine günah yoktur." Bakara, 2/173.

ولذا قال في أيمان الظهيرية: إن اليمين الكاذبة لا تباح للضرورة، وإنما يباح التعريض، انتهى. يعني: لاندفاعها بالتعريض.

1130. Mes'ele: ما أبيح للضرورة يقدر بقدرها muktezâsınca berây-ı zarûret mubâh kılınarak tecvîz olunan ancak zarûret mikdârıyla mukaddere olup ondan fazlası tecvîz ve ibâha olunamayacağından *Zahîriyye*'nin kitâb-ı eymânda beyânına göre berây-ı zarûret yemîn-i kâzibe mubâh kılınamâz. Belki nevʿ-i sânîde 1614. mes'elede beyân oluncağı üzere ما حرم فعله، حرم طلبه yaʿnî, "İşlenmesi memnûʿ olan şeyin istenmesi de memnûʿdur." muktezâsınca yalan yere yemîn harâm olarak memnûʿ olduğu hâlde karîn-i hak olan daʿvâsını hasmı inkâr edip kendisi de isbâttan âciz olarak hasmın edeceği yemîn, hilâf-ı hak olarak yemîn-i kâzib olacağından yalan yere yemîn harâm ve memnûʿ olduğu gibi, böyle yalan yere yemîn istemek de harâm olarak memnûʿ olması lâzım olmakla, şu hâlde münkirden matlûb olunan hakîkaten yemîn olmayıp belki 1208. mes'elede beyân olunacağı üzere nükûlüyle zarûret mündefiʿ olarak izhâr-ı hak için yemîne taʿrîzi olmakla zarûret için ibâha-i kizb taʿrîz mikdârıyla mukadderdir.

Tenbîh

1131. Mes'ele: Istılâh-ı büleğâda *taʿrîz*; kelâmı kinâye ve tevriye tarîkiyle söylemek, yaʿnî "ya bir şeyi zikr edip onun lâzımını veya birine ilkâ-yı kelâmla diğerine ifâde-yi merâm kasd eylemek" maʿnâsına olarak iki kısım olup biri; taleb-i yemînle ondan nükûl kasd eylemek gibi kelâmın maʿnâ-yı sarîhi kasd olunmayıp belki sâmiʿe maʿnâ-yı maksûdu ifâde ve ifhâm kasd olunur. Onun için ebnâ-yı cinsine ezâ ve cefâda bulunan kimseden selb-i İslâmiyyetten kinâye olarak ona hitâben (المسلم من سلم المسلمون من يده ولسانه) **[587]** diyerek taʿrîz gibi ki maksad; "Sen müslim değilsin, zîrâ senin ezâ ve cefândan kimse selâmet bulmuyor." demek olarak lâzımından kinâyedir. "Kazâyâ kıyâsâtuhâ meʿahâ" kabîlinden olmakla bu vechile ifâde-i merâmdan taʿrîz tasrîhten eblağdır.

İkincisi; birine ilkâ-yı kelâmla diğerine ifâde-i merâm kasd olunup lisânımızda "Kızım sana derim, gelinim sen işit." ile taʿbîr olunur. Binâenaleyh bu mes'elede taleb-i yemînle taʿrîz, kısm-ı evvelden olur.

1132. Mes'ele: *Nûru'l-Ayn*'dan naklen *Ferâid-i Behiyye*'nin beyânına göre يحرم الكذب إلا في ثلاث مسائل: في الصلح بين الناس، وفي الحرب، ومع امرأته kâidesi muktezâsı üzere "Harbde hudʿa ve nâs beynini ıslâh ve ehlini irzâ ve zâlimi zulümden defʿ için ibâhasıyla hükm olunan" kizbler ibâha-i taʿrîza mahmûl olup hakîkaten kizbin ibâhası değildir.

Zîrâ *Bezzâziyye*'nin beyne'n-nâs sulh ve harb ve zevcesiyle olmak üzere üç mahalde kizb câizdir, kavlini tevcîh de *Zahîre*'de *Bezzâziyye*'nin cevâz-ı kizble maksadı kizbe taʿrîzdir. Yoksa hâlis kizb değildir, demiş. Leylen dem görüp de "Şimdi dem gördüm." diyerek hıyâr-ı bulûğda tecvîz olunan kizb de bu kabîldendir.

ومن فروعه: المضطر لا يأكل من الميتة إلا قدر سدّ الرمق.

1133. Mes'ele: Kâide-i mezkûrenin ferʿlerinden biri kâbil-i ekl bir şey bulamayarak ölüm hâlinde bulunan kimseye muhâfaza-i hayât için lâşeden ancak sedd-i ramak mikdârı mubâh olup ziyâdesinin bekâ-yı hurmeti

والطعام في دار الحرب يؤخذ على سبيل الحاجة؛ لأنه إنما أبيح للضرورة.

ve dâr-ı harbde ahz-i taʿâm, defʿ-i zarûret için mubâh olmakla ancak ihtiyâc üzere alınması kâide-i mezkûrenin ferʿlerindendir. Binâenaleyh hâcet mikdârından ziyâdesini tenâvül harâm olarak memnûʿdur.

قال في الكنز: وينتفع فيها بعلف وطعام وحطب وسلاح ودهن بلا قسمة، وبعد الخروج منها لا؛ وما فضل ردّ إلى الغنيمة.

1134. Mes'ele: *Kenz*'in beyânına göre dâr-ı harbde gânimîn beyninde taksîm olunmadan alef ve taʿâm ve odun ve silâh ve yağ ile intifâʿ olunup dâr-ı harbden baʿde'l-hurûc kable'l-kısmet onlar ile intifâʿ olunmayıp artan mikdârı aynen bâkî ise aynları ve eğer satılmış ise kıymetleri ganîmete **[588]** reddolunup kable'r-red gânimîn beyninde taksîm olunmuşlar ise onlar ganî ise tasadduk ederler, fakîr iseler intifâʿ ederler. (İzmirî)

1135. Mes'ele: *Câmiʿu'l-Kebîr*'de alef ve taʿâm ve odunla intifâʿı mutlak olarak zikr ile hâl-i ihtiyâc ve hâl-i ginâya şâmil kılınmış ise de *Câmiʿü's-Sağîr*'de kable't-taksîm iğtinâm olunan silâh ve rükûb-i devvâb ve elbiseyi giyinmek gibi dâr-ı harbde bunlar ile intifâʿ, hâl-i ihtiyâca hasr edilmiş olmakla zarûret mikdârı tecvîz olunur.

وأفتوا بالعفو عن بول السنور في الثياب دون الأواني؛ لأنه لا ضرورة في الأواني لجريان العادة بتحميرها.

1136. Mes'ele: Emr-i muhâfaza ve ihtirâzda zarûrete binâen esvâb misillüde kedinin bevli maʿfûv olarak cevâz-ı salâta mâniʿ olmamasıyla fetvâ verilip adem-i zarûrete binâen kab kacaklarda gayr-i maʿfûvdur. Zîrâ onların ağızlarını kapamak âdet-i câriyedir. Binâenaleyh zarûret mikdârı maʿfûvdur.

وفرّق كثير من المشايخ في البعر بين آبار الفلوات فيعفى عن قليله للضرورة؛ لأنه ليس لها رؤس حاجزة والإبل تبعر حولها وبين آبار الأمصار لعدم الضرورة، وبخلاف الكثير.

1137. Mes'ele: Ekser-i meşâyih-i fukahâ kalîl addolunan deve ve emsâli hayvânların gübreleri ile teneccüs edip etmemesi husûsunda kırlarda bulunan kuyular ile kurâ ve kasabalarda bulunan kuyular beynini tefrîk edip kırlarda bulunan kuyuların ağızlarında kapakları bulunmayıp deve ve koyun ve keçi emsâli hayvânlar ekseriyâ etraflarına pisleyerek muhâfazası kâbil olamayacağından **[589]** zarûrete binâen kalîli maʿfûv olup adem-i teneccüslerine ve kurâ ve şehirler gibi meskûn olan mahallerde ağızlarında kapakları bulunarak muhâfazaları mümkin olarak adem-i zarûrete binâen teneccüsüne kâil olarak beynlerini tefrîk edip kuyuya düşen gübreler çok olursa bilâ-fark teneccüsüne kâil olmuşlar ise de

ولكن المعتمد عدم الفرق بين آبار الفلوات والأمصار وبين الصحيح والمنكسر وبين الرطب واليابس.

muʿtemed olan gerek kırlarda ve gerekse köy ve kasabada bulunan kuyularda adem-i teneccüs husûsunda fark olmadığı gibi gübreler de gerek ezilmiş olsun ve gerekse sağlam olanlar ve gerek kuru ve gerek taze olarak yaş olanlar beynlerinde dahi fark yoktur. Zîrâ cümlesinde sebeb-i tahfîf olan zarûret mütehakkıkadır.

Ve kezâ zarûrette ittihâda binâen hükm-i mezkûrde muʿtemed olan onlar ile feres ve himâr ve katır ve sığır gübreleri beyninde de fark yoktur. Ammâ kuyuya düşen gübre çok ise beyân olunduğu vechile bi'l-ittifâk tenecüs ederek hadesten ve necâsetten tahâret câize değildir.

1138. Mes'ele: *Dürr-i Muhtâr*'da beyân olunduğu üzere gerek koyun ve gerek deve sağılırlar iken sütün içine düşüp dağılmadan ve rengi süte çıkmadan der-akab ihrâclârıyla maʿfûv olarak tâhir addolunur. Ve necâseti îcâb ve adem-i îcâbda kalîl nazar edenin kalîl addettiği ve kesîrde kesîr addettikleri mikdârdır. Zîrâ *Hidâye* ve emsâlinin beyânlarına göre inde'l-İmâm bu bâbda muʿtemed olan takdîr ve taʿyîne muhtâc olup da nass bulunmayan husûsâtta mübtelâ olanların re'yine ihâledir. (402'ye bak.)

Mâ-i Müstaʿmel

ويعفى عن ثياب المتوضئ إذا أصابها من الماء المستعمل على رواية النجاسة للضرورة، ولا يعفى عمّا يصيب ثوب غيره لعدمها.

1139. Mes'ele: [590] 575. mes'elede beyân olunduğu üzere mâ-i müstaʿmelin sıfatı hakkında İmâm-ı Aʿzam hazretlerinden tâhir-i gayr-i mutahhir ve necâset-i hafîfe ve necâset-i galîza olmak üzere üç rivâyet vâride olup necâset olmasıyla kavle göre abdest veya gusül ile istiʿmâl edenin kendi sevbine isâbet eden mâ-i müstaʿmel-i kalîl zarûrete binâen maʿfûv olarak cevâz-ı salâta mâniʿ değil ise de adem-i zarûrete binâen başkasının sevbine isâbet eden gayr-i maʿfûv olarak dirhem mikdârından ziyâdesi cevâz-ı salâta mâniʿdir. Zîrâ hükm-i zarûret, zarûretin kendi mikdârıyla takdîr olunur.

ودم الشهيد طاهرٌ في حق نفسه، نجسٌ في حق غيره لعدم الضرورة.

1140. Mes'ele: Zarûrete binâen dem-i şehîd kendi üzerinde bulunursa hükmen tâhir addolunup adem-i zarûrete binâen başkaları haklarında necis olarak cevâz-ı salâta mâniʿ olur.

Şehîd

1141. Mes'ele: Kütüb-i kelâmiyyede beyân olunduğu üzere maktûl de eceliyle meyyit olarak her ne kadar ahkâm-ı cenâzede dâhil ise de emvât-ı sâirede bulunmayan bazı ahkâm ve fezâilin kendisine ihtisâsına binâen ﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَن يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ﴾[1] hitâb-ı hikmet nassen bile emvât-ı sâireden kesb-i imtiyâz ederek (زَمِّلوهم بِكُلُومهم ودِمائِهم)[2] ve (لا تغسلوهم فإن كل جرح يفوح مسكا يوم القيامة)[3] muktezâlarınca yaraları ve demleriyle bilâ-gasl

1 "Allah yolunda öldürülenler için 'ölüler' demeyin, bilakis onlar diridirler." Bakara, 2/154.
2 "Onları yaralarıyla ve kanlarıyla örtün." Ahmed b. Hanbel, XXXIX, 64, r. 23659; Bezzâr, *Müsned*, XIV, 232, r. 7798.
3 "Onları yıkamayın, çünkü kıyamet günü her bir yaradan misk fışkırır." Ahmed b. Hanbel, XXII, 97, r. 14189.

namâzları kılınıp kefen olmaya sâlih olan sevbleriyle defn olunmak gibi bazı ahkâmda emvât-ı sâireden mümtâzlardır. Lâkin ahkâm-ı mezkûre şehîd-i hükmîlere mahsûs olup şehîd-i hakîkîlere şâmil değildir.

Şehîd-i Hakîkî-Şehîd-i Hükmî

1142. Mes'ele: *Şehîd*; hakikî ve hükmî olarak iki kısım olup şehîd-i hakîkî her ne vechile olursa olsun fî sebîlillâh veya mazlûmen kısâs-ı mûcib bir hâlde maktûl olan sabî ve mecnûn ve cünüb **[591]** ve hâiz ve nüfesâ ve deyni müstelzim katl ile bi-gayrı hakkin katl olunan ve harbde vurulup kable'l-mevt ekl ve şürb ve tedâvî ve nevm emsâli bir şey ile iştigâl ederek irtisâsda bulunduktan sonra vefât eden ve düşmanı katl edeyim derken hatâen kendini katl veya suya düşüp boğulan, ateşe düşüp yanan ve üzerine binâ yıkılıp telef olan ve ishâl ve tâʿûn ve zâtü'l-cenb ve zâtü'r-ri'e ile vefât eden ve hamlini vazʿ eder iken ve lohusa iken ve nifâs hâlinde ve ulûm-i dîniyye taʿlîm ve teʿallümü hâllerinde ve cumʿa gecesi vefât ederek şühedâ-i Bedir ve Uhud'a benzeyen kimselerdir ki umûr-ı âhiretce şehîd iseler de lüzûm-i gasl ve techîz ve tekfîn gibi umûr-i dünyâca emvât-ı sâire hükümlerindelerdir.

Ammâ şehîd-i hükmî; şurût-i şehâdeti câmiʿ olarak kısâs îcâb eden âlet-i câriha ile bi-gayrı hakkin katl olunup nefs-i katl ile diyet gibi mal vâcib olmayarak baʿde'l-cerh ekl ve şürb ve tedâvi emsâli bir şey ile de iştigâl ederek irtisâs etmeden veya maʿreke-i harb ve kitâlde yaralanıp meyyit olarak bulunan müslim-i tâhir-i mükellefdir ki düşman tarafından mübâşereten veya tesebbüben katl olunup bilâ-irtisâs vefât ederek şühedâ-i Bedir ve şühedâ-i Uhud hazerâtına müşâbih ve onların ahkâm-ı dünyeviyyelerini hâiz olarak bilâ-gasl ve-lâ tekfîn kürk ve cizme ve silâhlık gibi üzerlerinde bulunup kefen olmaya sâlih olmayan şeyler çıkarılıp sâlih olan sevbleriyle veya imkânı halinde kefen-i mesnûn ile tekfîn olunarak namâzlarını edâyla defn olunurlar. Ammâ gayr-i mükellef veya hâiz ve nüfesâ ve cünüb olurlarsa şehîd-i hakikî olarak gasl lâzımdır. Mevkiʿ-i harbde maktûlün ekl ve şürb ve tedâvî ve nevm emsâli şeylerin irtisâs olup hükm-i şehâdete mâniʿ olarak mûcib-i gasl olmaları harbin inkızâsından sonra olup esnâ-yı harbde hiçbiri irtisâs addolunmayarak gasl îcâb eylemez.

Şurût-ı Şehâdet

1143. Mes'ele: Şehâdet-i kâmile olan şehîd-i hükmînin şartları: Akıl, bulûğ, zulmen katl, diyet gibi ivaz-ı mâlînin adem-i lüzûmu ve cünüb ve hayz ve nifâs gibi hades-i ekberden tahâret ve adem-i irtisâsdan ibâret olarak altıdır.

Hükm-i Cebîre

والجبيرة يجب أن لا يستر من الصحيح إلا بقدر ما لا بدّ منه.

1144. Mes'ele: [592] 4434. mes'elede beyân olunacağı, 1330. mes'elede beyân olunduğu üzere zarûret mikdârıyla takdîr olunduğu için cebîre üzerine meshde mevâziʿ-i gaslden sahîh olarak gasle mâniʿ olmayan mahalden ancak cebîreyi tutmak için lâzım olan mikdârını setr edip lüzûmundan ziyâdesini setr ederse adem-i zarûrete binâen gerek abdest ve gerek gusül câiz olmayacaklarından setri zarûrî olan mahalden ziyâdesinin adem-i setri vâcib olur. Zîrâ mevziʿ-i gaslden cebîre ile setre zarûret, setri zarûrî olan mikdâra münhasır olup ondan ziyâdesini setr de adem-i zarûrete binâen gasle mâniʿ olarak gerek abdest ve gerek guslün adem-i cevâzları lâzım gelir.

1145. Mes'ele: *Cebîre*; kırık veya çıkık üzerine bağlanan ağaçlar veya yara veya kan alınan veya dağlanan mahalle bağlanan sargı olup abdest veya gusülde ol mahalleleri yıkamak özre zararı muhakkak olursa cebîre üzerine mesh ile zararın izâlesi lâzım olmakla hasbe'z-zarûre mevziʿ-i özrü gasl bedelinde cebîre üzerine mesh inde'l-İmâmeyn altlarını gasl hükmünde olarak amelen farzdır. *Hulâsa*'nın beyânına göre İmâm-ı Aʿzam hazretleri de bu kavle rücûʿ buyurup müftâ bih olan da budur.

Binâenaleyh mestler üzerine mesh ile cebîre üzerine mesh beyninde fark; mest üzerine mesh inde'ş-Şâfiʿî mestleri giydiği vakitten ve inde'l-Hanefî mestleri giydiği tahâretin intikâzı vaktinden hâl-i ikâmede ertesi gün ol vakte kadar ve hâl-i seferde üçüncü gün ol vakte kadar câiz olabilerek muvakkat ve mahdûd olduğu hâlde cebîre üzerine mesh bir vakitle mahdûd olmayıp belki özrün zevâline kadar mümteddir.

Mest Üzerine Meshle Cebîre Üzerine Mesh Beynlerinde Fark

Bir de mest üzerine meshin cevâzı tahâret-i tâmme üzerine giyilmekle meşrût iken cebîre üzerine cevâz-ı meshde tahâret üzerine bağlamak şart değildir. Cebîre üzerine mesh, gasl hükmünde olduğundan baʿde'l-mesh cebîrenin tebdîli veya kable'l-bur' sukûtuyla mesh müntakiz olmaz. Hâlbuki ayaktan mestin hurûcuyla mest üzerine mesh bozulup tekrâr tecdîd-i tahâretle mestleri giymek lâzımdır. **[593]** İşte bunların emsâli *Redd-i Muhtâr*'da beyân olunduğu üzere mestler üzerine mesh ile cebîre üzerine mesh beyninde bir hayli fark vardır.

والطبيب إنما ينظر من العورة بقدر الحاجة.

1146. Mes'ele: Zarûret kendi mikdârıyla mukaddere olduğundan 1139. mes'elede beyân olunduğu üzere gerek tabîb veya cerrâh veya ebenin setri vâcib ve nazarları harâm olan mahalle ancak zarûret mikdârı nazarları câiz olup ondan ziyâdesinde zarûret müntefiye olmakla harâmdır.

وفرّع الشافعية عليها: أن المجنون لا يجوز تزويجه أكثر من واحدة؛ لاندفاع الحاجة بها، انتهى. ولم أره لمشايخنا رحمهم الله تعالى.

1147. Mes'ele: Eimme-i Şâfiʿiyye zevce-i vâhide ile zarûretin intifâsına binâen mecnûna birden ziyâde kadının tezvîcinin adem-i cevâzını الضرورات تتقدر بقدرها kâidesi üzerine tefrîʿ edip "Meşâyih-i Hanefiyyeden buna dâir mes'ele görmedim." buyuruluyor ise de fukahânın "hür" hakkında dörde kadar ve "abd" hakkında ancak milk-i nikâhla ikiye kadar cevâz-ı nikâhı mutlak olarak beyân buyurup akıl ve bulûğ ile adem-i iştirâtları gerek mecnûn ve gerek sabî için dahi mükellefîn gibi teʿaddüdün cevâzını ifâde edip *Tâtârhâniyye*'nin baʿde'l-vat' sabî hakkında dahi beyne'n-nisâ kısmın lüzûmunu tefrîʿ buyurması sabî hakkında cevâz-ı teʿaddüde bi'l-işâre ve mecnûn hakkında bi'd-delâle ifâde eder. Zîrâ nikâhlarında izn-i velînin iştirâtında iştirâk ve müsâvâtlarıyla berâber mecnûnda dâʿî-yi nikâh olan şehvetin tamâmiyyetine binâen nikâha dâʿî sabîden ziyâde ve etemdir.

Bir de zevcât-ı müteʿaddideye mâlik iken tecennün eden mecnûnun bekâ-yı nikâhı cevâz-ı teʿaddüde şâhid-i âdil olsa gerekdir.

Teznîb: [Bir Özür için Câiz Olan Şey, Ol Özrün Zevâli ile Bâtıl Olur]

يقرب من هذه القاعدة «ما جاز لعذر بطل بزواله». فبطل التيمم إذا قدر على استعمال الماء، فإن كان لفقد الماء بطل بالقدرة عليه، وإن كان لمرض بطل ببرئه، وإن كان لبرد بطل بزواله.

1148. **Mes'ele**: **[594]** Mâ kabline ilhâk olunacak mesâil veya mebâhis az olursa "teznîb" unvânıyla ve çok olursa "tezyîl" unvânıyla îrâdı muktezâ-yı örf olup bu makâmda ilhâk olunacak kâide-i vâhideden ibâret olduğundan teznîb unvânıyla îrâd buyurulmuştur.

Kâʿide

1149. Mes'ele: "Berâ-yı özr câiz olan şey, ol özrün zevâliyle bâtıl olur." Zîrâ özre binâen cevâzda asıl olan adem-i cevâz olup zarûrete binâen hilâf-ı asl olarak cevâzı mûcib olan özrün zevâliyle zarûret müntefiye olmakla aslına avdet zarûrî olarak bir özür sebebiyle tecvîz edilen şey, ol özrün zevâlinden sonra tecvîz edilemez illetin intifâsı, maʿlûlün intifâsını istilzâmı da hükm-i mezkûru te'yîd eder.

Binâenaleyh suyun fıkdânına binâen tecvîz olunan teyemmüm, suyun vücûduyla ve bir marazın vücûduyla tecvîz olunan teyemmüm, ol marazın zevâliyle ve burûdet özrüyle tecvîz olunan teyemmüm dahi burûdetin zevâliyle bâtıl olarak onunla namâz gibi bilâ-tahâret edâsı câiz olmayan şeyler câiz olmazlar, belki abdest lâzım ise abdest ve gusül lâzım ise gusül etmek îcâb eder, mes'eleleri hükm-i mes'elede kâide-i mezkûreye karîbdir.

وينبغي أن تخرج على هذه القاعدة: الشهادة على الشهادة إذا كان الأصل مريضًا، فصحّ بعد الإشهاد أو مسافرًا، فقدم أن يبطل الإشهاد على القول بأنها: لا تجوز إلا لموت الأصل أو مرضه أو سفره.

1150. Mes'ele: Lâyık olan şehâde ale'ş-şehâdenin cevâzı ancak asîlin vefâtı veya huzûr-ı hâkime varamayacak derece hasta olması veya seferde bulunması özürlerine binâen olmasıyla kavle göre, asîl ol derece hasta olup baʿde'l-işhâd kable'l-hükm kesb-i ifâkat eder veya **[595]** misâfir olup avdet ederse şehâdetin butlânı "bir özre binâen tecvîz olunan şeyin, ol özrün

zevâliyle tecvîz olunamaması" kâidesi üzerine tahrîc olunmasıdır. Ammâ *Nevâdir*'den naklen *Hâniyye*'nin beyânına göre İmâm Muhammed'in her ne kadar asîl, şehirde mukîm olsa dahi şehâde ale'ş-şehâdenin cevâzıyla kavline göre kâide-i mezkûrenin fürûʿundan olamaz.

1150. Mes'ele: Sağîr ve mecnûn ve maʿtûh ve sefîh ve müflis ve medyûn-i mumâtil haklarında tecvîz olunan hacr, sığar ve cünûn ve ateh ve sefeh ve iflâs ve mumâtale özürlerine binâen tecvîz olunmakla bunların zevâlleriyle hacrin butlânıyla izâlesi kâide-i mezkûrenin muktezâsıdır.

[Üçüncüsü: Bir Zarar Kendi Misli ile İzâle Olunmaz]

el-Kâidetü's-Sâlise

الثالثة: الضرر لا يزال بالضرر. وهي مقيّدة لقولهم: «الضرر يزال» أي: لا بضرر. ومن فروعها: عدم وجوب العمارة على الشريك وإنما يقال لمريدها: «أنفق واحبس العين إلى استيفاء قيمة البناء أو ما أنفقته». فالأوّل إن كان بغير إذن القاضي، والثاني إن كان بإذنه، وهو المعتمد.

1151. Mes'ele: الضرر يزال kâidesinin fürûʿundan bulunan üçüncü kâide الضرر لا يزال بالضرر kâidesi olup "Zarar zarar ile izâle olunmaz." yaʿnî her ne kadar zararın izâlesi lâzım ise de lâkin zarar kendi gibi zarar-ı âhar ile izâle olunmaz. Belki kâbil ise bilâ-zarar izâle olunup kâbil olmadığı hâlde bi-kadri'l-imkân kendinden ehaffıyla izâle olunur, demek olmakla kâide-i mezkûre fukahânın الضرر يزال kavillerini mukayyed olarak الضرر يزال ولكن لا بضرر demek takdîrinde olarak لا ضرر ولا ضرار في الإسلام muktezâsınca beyân olunduğu üzere her ne kadar zararın izâlesi lâzım ise de lâkin kendi gibi zarar-ı âhar ile izâle olunmayıp belki bilâ-zarar izâle olunup kâbil olmadığı hâlde mümkin mertebe ondan ehaffıyla izâle olunarak hiç olmaz ise tahfîf ve taklîl olunur, demek olup değirmen ve hamâm gibi kâbil-i kısmet olmayan milk-i müşterek taʿmîre **[596]** muhtâc olup şürekâdan biri taʿmîr etmek istedik de şerîk üzerine taʿmîrin adem-i lüzûmu kâide-i mezkûrenin ferʿidir.

Binâenaleyh diğer şerîk taʿmîrden imtinâʿ ederse tâlib-i tâmir olan şerîke taʿmîr için istiftâ ettikde şerʿan ancak kadr-i maʿrûf para sarfıyla taʿmîr edip binânın kıymetini veya sarf ve infâk ettiğin mikdârı istîfâ edene kadar milk-i mezkûru îcâr ile şerîkini intifâʿdan menʿ ile emr olunur. Binânın

kıymetini istîfâ edene kadar habs ile emr, bilâ-izni'l-kâdı taʿmîr ettiğine göre olup sarf ettiği mikdârı istîfâ edene kadar habs ile emirde izn-i kâdî ile taʿmîr ettiğine göredir. Muʿtemed olan da budur. Zîrâ zarar misliyle izâle olunmayıp belki ehaffıyla ve bi-kadri'l-imkân izâle olunur.

Hulâsa-i kelâm bir kimsenin kâbil-i kısmet olan milk-i müştereki muhtâc-ı taʿmîr olarak taʿmîr etmek isteyip de şerîki imtinâʿ eylemiş iken kendi kendiliğinden müteberriʿ olup şerîkine hissesiyle rücûʿ edemez ise de şerîkinin taʿmîrden imtinâʿı üzerine hâkime mürâcaât eylese bir zarar kendi misliyle izâle olunamadığına binâen taʿmîre cebr olunamaz. Fakat kâbil-i kısmet olduğu için cebren taksîm olunup baʿde'l-kısmet herkes kendi hissesinde istediğini yapar. Ammâ değirmen ve hamâm gibi kâbil-i kısmet olmayanlarda hâkimin izniyle kendi tarafından kadr-i maʿrûfla para sarf ederek taʿmîr edip mesârif-i taʿmîriyyede şerîkinin hissesine isâbet eden mikdâr kendisinin onda alacağı olup milk-i müşterek-i mezkûru îcâr ile ücretinden matlûbunu istîfâ eder.

وكتبنا في شرح الكنز في مسائل شتى من كتاب القضاء: أن الشريك يجبر عليها في ثلاث مسائل، ولا يجبر السيد على تزويج عبده أو أمته وإن تضررا.

1152. Mes'ele: *Kenz* şerhinin kitâb-ı kazâsının mesâil-i şettâsında yazdığımız vechile şerîk-i âbî üç mes'elede icbâr olunabilir. İzmirî'nin beyânına göre mesâil-i mezkûreden biri; bir binânın üst katı birinin ve alt katı diğerinin olarak müşterek olup da alt katın sâhibi üst katı hâmil olan duvarı hedm edip **[597]** yıkmak isteyip de üst katın sâhibi imtinâʿ ederek baʿde'l-ihtilâf alt katın sâhibi yıkar ise üst katın sâhibinin hakkına teʿaddî etmiş olmakla الضرر يزال kâidesi muktezâsınca yıktığı duvarı tekrâr yapmaya icbâr olunur. İkincisi; iki kimse beyninde müşterek olan bir duvar-ı hâil inhidâm olarak şerîkeynden biri hedmiyle zararını izâle etmek isteyip de diğeri imtinâʿ ederse inhidâmından havf olunduğu hâlde izâle-i zararı için hedme icbâr olunur. Üçüncüsü; bir binânın üst katı birinin altı diğerinin olarak müşterek olup her biri kendi hissesini yıkıp da üst kat sâhibi binâya başladıkda alt kat sâhibi imtinâʿ ederse binâya icbâr olunur.

1153. Mes'ele: Her ne kadar köle ve câriye haklarında zarar olsa dahi efendileri onları tezvîce icbâr olunmazlar. Zîrâ onları tezvîc, efendileri haklarında zarar olmakla zarar ile zarar izâle olunmaz.

ولا يأكل المضطر طعام مضطر آخر ولا شيئًا من بدنه.

1154. Mes'ele: Açlıktan veya susuzluktan helâk olma derecesinde bulunarak muzdar olan kimse, aynı hâlde bulunan diğer muzdarrın ancak def'-i helâka kâfî olabilecek ta'âm veya suyunu ekl ve şürb edemez. Ammâ sedd-i ramaktan fazla bulunursa "ızdırâr, gayrın hakkını ibtâl edemeyeceğinden" bedelini vermek veya istihlâl eylemek üzere sedd-i ramak mikdârını ekl ve şürb edebilir. Bu hâlde vermekten imtinâ' ederse bilâ-silâh muhâfaza-i hayât için mukâtele edebilir. Şu hâlde bulunan bir kimseye her ne kadar diğeri kendi uzvundan kesip de def'-i helâk eylemesini teklîf eylese dahi yemek câiz olmadığı gibi kendi uzvundan dahi yemek câiz değildir. Zîrâ kerâmetine binâen insânın hâl-i ızdırârda etini ekl mubâh olmaz.

Tenbîh: [Zarar-ı Âmmı Def' için Zarar-ı Hâs İhtiyâr Olunur]

تنبيه: يتحمل الضرر الخاص لأجل دفع ضرر عام. وهذا مقيّد لقولهم: «الضرر لا يزال بمثله» وعليه فروع كثيرة. منها: جواز الرمي إلى كفار تترسوا بصبيان المسلمين.

1155. Mes'ele: [598] Zarar-ı âmmı def' ve izâle için zarar-ı hâssa katlanılıp ihtiyâr olunur. *Zarar-ı âmm* bir mahalle veya bir köy veya bir kasaba halkına te'alluk eden zarar olup, *zarar-ı hâs* ise bir veya birkaç şahsa münhasır ve mahsûs olan zarardır. Bu kâide dahi fukahânın الضرر لا يزال بمثله ya'nî "Zarar kendi misliyle izâle olunmaz." kavillerini mukayyide ve muhassısadır. Zîrâ zarar-ı hâs, zarar-ı âmmın misli değil belki ehaffıdır.

Binâenaleyh hâsıl-ı ma'nâ "Zarar kendi misliyle izâle olunmaz, belki ehaffını ihtiyâr ile e'ammın izâlesi husûsunda çâresine bakılır." demek olup bu kâide üzerine fürû'-i kesîre teferru' eder.

Fürû'-i kesîreden biri; sıbyân veya üserâ-yı müslimîni kendilerine siper eden a'dâya kurşun atmanın cevâzıdır. Vâkı'an siper edilenlere nazaran a'dâya atmak niyyetiyle onlara kurşun atıp onları itlâf etmek zarar ise de umûm-i bilâd-i İslâmiyye ve ahâli-yi müslimeye tecâvüzleri zarar-ı âmm olmakla bunu def' için onları itlâf gibi zarar-ı hâssı ihtiyâr, muktezâ-yı akıl ve hikmettir.

ومنها: وجوب نقض حائط مملوك مالَ إلى طريق العامة على مالكها دفعًا للضرر العام.

1156. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûreden biri dahî; tarîk-i âmme meyl edip veya çatlayarak defʿaten yıkılması me'mûl-i kavî olan duvar, defʿaten yıkılarak birçok kimselerin ve emvâlin itlâfına bâʿis olacağı anlaşıldıkda umûmu tehlike zararından muhâfaza için her ne kadar sâhibi râzı olmasa bile kendi hedm ederek umûmun zararını izâle etmediği hâlde sâhibinin hesâbına yıkıp tehlikesini izâlenin vücûbudur. Zîrâ mezkûr duvarın bu vechile hedmi sâhibine mahsûs bir zarar ise de umûma teʿalluk edecek zarar-ı âmmı izâle için onun zarar-ı hâssı ihtiyâr olunur.

1157. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile zarar-ı âmmı izâle için zarar-ı hâssı ihtiyâr ile mezkûr duvârı ve emsâlini hedmle zarar-ı âmmı izâle, lüzûmu ale'l-ıtlâk olmayıp belki gerek müslim ve gerek gayr-i müslim hür veya memlûk **[599]** erkek veya kadın hakk-ı mürûra mâlik olan kimse tarafından zarar-ı melhûzun izâlesi bi'l-işhâd taleb olunup izâle edecek kadar müddet mürûr eder de sâhibi izâle eylemez ise ol vakit lâzım olur.

1158. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile bi'l-işhâd izâlesi taleb olunup izâle edecek kadar vakit mürûr eder de sâhibi izâle etmeyerek defʿaten yıkılıp da insân veya sâir emvâl telef olursa her ne kadar inde'ş-Şâfiʿî gerek bi'l-mübâşere ve gerekse tesebbüben sâhibinin sunʿu olmadığından kıyâs olan damânın adem-i lüzûmu ise de inde'l-Hanefî istihsânen âkilesi üzerine diyet-i insân ve kendisine damân-ı mâl lâzım gelir. (İzmirî)

ومنها: جواز الحجر على البالغ العاقل الحر عند أبي حنيفة في ثلاث: المفتي الماجن والطبيب الجاهل والمُكاري المفلس دفعًا للضرر العام.

1159. Mes'ele: Zarar-ı âmmı defʿ için inde'l-İmâm müftî-yi mâcin ve tabîb-i câhil ve mükâri-i müflis gibi üç sınıf âkil, bâliğ, hür olan fâil-i muhtârı vazîfelerini îfâda menʿ ile hacr eylemek de zarar-ı âmmı defʿ için zarar-ı hâssı ihtiyâr kâidesinin ferʿleridir. Zîrâ her ne kadar bunları vazîfelerinden menʿ kendi haklarında zarar ise de lâkin kendilerine mahsûs olup müftî-yi mâcin, yaʿnî mübâlât-ı dîniyyesi olmayıp meselâ; kocasından boşanmak için kadına irtidâd taʿlîmi gibi hilâf-ı şerʿ fetvâ vererek ibâd-ı müslimînin mesâlih-i dîniyye ve ahlâk ve akâid-i hasene ve sâlimeleri muhtel olması ve tabîb-i câhilden hasbe'l-cehâle hastalara gayr-i nâfiʿ belki muzırr-ı sıhhat ilaç vererek zarar ve ziyânlarına, belki helâklarına sebeb olması ve mükâri-i müflisin de hayvânları bulunmadığı hâlde ebnâ-yı sebîli iğfâl ve ızrâr

ederek seyr ü seferlerine ve emvâl ü eşyâlarına zararları umûmî olmakla bu vechile zarar-ı âmmı def' için onları vazîfelerinden men' ile kendilerine mahsûs olan zarar-ı hâs ihtiyâr olunmak muktezâ-yı akıl ve hikmettir.

ومنها: جوازه على السفيه عندهما وعليه الفتوى لدفع الضرر العام.

1160. Mes'ele: [600] Beyân olunduğu vechile zarar-ı âmmı def' için dâinin talebi üzerine müftâ bih olarak inde'l-İmâmeyn medyûn-i sefîhin cevâz-ı hacrleri de kâide-i mezkûrenin fer'lerindendir. Zîrâ medyûn-i mezkûr hacr olunmasa herkes deynini edâdan imtinâ' ederek hevâ ve hevesine sarfla te'âti-i nâsı muhtel olarak mazarrat-ı umûmiyyeyi mûcib olacağı gibi süfehâda hacr olunmasa isrâfâtının netîcesi olarak servet-i umûmiyye ihlâl edilerek çok kimseleri ızrâr eder. Hattâ vaktiyle Buhârâ'da zurefâ-yı müflisînden biri esîr pazarında gayet güzel bir câriyeye alâka edip istimlâkından âciz olmakla âriyet elbise-i fâhire giyinip ekâbirin birinden âriyet olarak almış olduğu gâyet kıymetdâr bir ata süvâr olup bazı rufekâsını muvâza'aten etbâ' makâmında ma'iyyetine alıp ihtişâm-ı mülûkâne ile mezkûr pazara varıp mezbûrenin sâhibini celb edip mezbûreyi bin altına ba'de'l-iştirâ hemân orada âzâd edip kendisine akd-i nikâh ederek maksadına ba'de'l-vuslat câriye satan parasını taleb ettikde ma'şûkasından başka hiçbir şeye mâlik olmadığı anlaşılarak hâib ü hâsir olduğu gibi süfehâda rastgeleni iğfâl ederek ızrârlarıyla emniyyet-i umûmeyi de ihlâl edecekleri beyândan müstağnîdir.

ومنها: بيع مال المديون المحبوس عندهما لقضاء دينه دفعًا للضرر عن الغرماء وهو المعتمد.

1161. Mes'ele: Alacakların alacaklarını ödeyerek zararlarını izâle için kavl-i mu'temed üzere inde'l-İmâmeyn borçlu olan mahbûsun malını satıp onların alacaklarını tesviyenin cevâzı da kâide-i mezkûrenin fer'lerindendir.

İşte bu mu'âmele, her ne kadar borçlu hakkında zarar ise de lâkin kendisine hâs olup umûm alacakların zarar-ı âmlarını def' için ihtiyâr olunur.

ومنها: التسعير عند تعدي أرباب الطعام في بيعه بغبن فاحش.

1162. Mes'ele: [601] Nâsın havâic-i zarûriyyesinden olan şeyleri satanlar, meselâ; iki kat bahâsına satmak gibi hadd-i ma'rûfunu tecâvüz ederek

gabn-i fâhiş ve gâlî fiyatla satarak halkı ızrâr etmekde ısrâr ederler ise ehl-i hibre ile bi'l-istişâre kıymet takdîr ve taʿyîn ederek ondan ziyâdeye satılmasını menʿ ile eşyâ-yı lâzimeye narh verilmesi de zarar-ı âmmı defʿ için zarar-ı hâssı ihtiyâr kabîlinden olarak kâide-i mezkûrenin ferʿlerindendir.

Zîrâ böyle yapılmasa bi'l-umûm ahâli mütezarrır olacağı gibi husûsuyla fukarâ ve aceze takımı kût-i yevmiyelerini tedârikinden âciz olarak giriftâr olacakları zarûret ve muzâyaka tavk-ı beşerin hâricine çıkar. Cenâb-ı Allah mislini bir daha göstermesin. Şu içinde bulunduğumuz [1]330, [1]331, [1]332, [1]333, [1]334 seneleri ekmeğin kıyyesi 40, yağın kıyyesi 300, kahvenin kıyyesi altı-yedi yüzlerde. Ve'l-hâsıl kırk paraya alınan şeyler iki yüz ve üç yüz kuruşa, bir fes üç yüz beş yüz, bir gömlek altı liraya, her şey bu hesâb üzere çıkarak açlıktan pek çok kimseler telef olmuştur. Bununla berâber senede beş yüz kuruş eline girmeyen bazı kimseler alışverişle yevmiye elli-altmış lira kârı beğenmez oldular.

ومنها: بيع طعام المُحتكر جبرًا عليه عند الحاجة وامتناعه من البيع دفعًا للضرر العام.

1163. Mes'ele: Erbâb-ı ihtikârın buğday ve arpa emsâli nâsın havâic-i zarûriyyesinden bulunan şeyleri semen-i mislîyle satmaktan imtinâʿ edip nâsın da ona ihtiyâcı tahakkuk ettikde cebren sattırılması da kâide-i mezkûrenin ferʿlerindendir.

Zîrâ her ne kadar bir kimsenin malını cebren sattırmak onun hakkında zarar ise de lâkin kendisine mahsûs bir zarar-ı hâs olup adem-i cebr hâlinde gerek insân ve gerekse sâir hayvânların giriftâr olacakları zarar-ı âmmı defʿ için böyle zarar-ı hâssı ihtiyâr, muktezâ-yı akıl ve muvâfık-ı hikmet olarak zarûrîdir. Lâkin işbu içinde bulunduğumuz 330 ilâ 335 senelerinde olduğu gibi vükelâ-yı devlet yaparsa kime mürâcaʿat eylemeli? Devlet ve milletimizi mahveden havene-i devlet ve milletin yapmadıkları kalmadı. Onun için milyonlar ile insânlar mahv u telef oldu. Allah cezâlarını teşdîd eylesin.

ومنها: منع اتخاذ حانوت للطبخ بين البزازين، وكذا كل ضرر عام، كذا في الكافي وغيره. وتمامه في شرح منظومة ابن وهبان من الدعوى.

1164. Mes'ele: Keten ve kumaş gibi mâl-ı fatura satılan dükkanlar arasında aşçı ve buna benzer sâir muzır şeyler ihdâsı için açılmak istenilen

dükkanları menʿin cevâzı da zarar-ı âmmı defʿ için zarar-ı hâssı ihtiyâr kabîlinden olarak kâide-i mezkûrenin ferʿlerindendir. Zîrâ her ne kadar bunları bu misillü iş ile ticâretlerine mâniʿ olmak bunlar haklarında zarar ise de kendilerine mahsûs olarak zarar-ı hâs olup hâlbuki **[602]** dükkan açıp da böyle ateşle istiʿmâlde bulunurlar ise gerek ateş tehlikesi ve gerekse dumanlarıyla diğer esnâfın kumaşları bozularak hâsıl olacak zarar âmm olmakla bunu defʿ için onu ihdâsdan menʿ ile zarar-ı hâs iʿtibâr olunur.

Kâfî ve sâir fukahânın beyânlarına göre ber-vech-i beyân zarar-ı âmmı defʿi için her husûsta zarar-ı hâs ihtiyâr olunup bu makâma müteʿallik olan bahsin tamâmı İbn Vehbân'ın kitâb-ı daʿvâsından *Manzûme* şerhindedir.

Kânûn-i belediyyede ateşle icrâ-yı sanʿat kârgir dükkanlara mahsûstur, diyerek musarrah olduğu hâlde hânemize muttasıl olan ahşap dükkanlarda cayır cayır icrâ edildiği hâlde belediye asla menʿ edilmiyor.

Tenbîhun Âhar: [Zarar-ı Eşed, Zarar-ı Ahaf ile İzâle Olunur]

يقيّد القاعدة أيضًا بما: لو كان أحدهما أعظم ضررًا، فإن الأشد يزال بالأخف. فمن ذلك: الإجبار على قضاء الدين والنفقات الواجبة.

1165. Mes'ele: "Zarar kendi misliyle izâle olunmaz." kâidesini "Zarar-ı âmmı defʿ için zarar-ı hâs ihtiyâr olunur." tenbîhi takyîd ettiği gibi mütemâsil olan iki zarardan biri âhardan aʿzam olursa zarar-ı ehaffı ihtiyâr ile aʿzam ve eşeddi izâle olunur, tenbîhi de takyîd ve tahsîs eder. Takyîd olunan kâidede الضرر يزال kâidesini mukayyide olmakla bunlar da onu mukayyide olurlar.

Hulâsa-i kelâm, "Zarar kendi misliyle izâle olunmaz." ve "Zarar-ı âmmı defʿ için zarar-ı hâs ihtiyâr olunur." kâideleri "Zarar izâle olunur." kâide-i mutlakasını mukayyide ve muhassısa oldukları gibi, "Zarar-ı aʿzam ve eşed zarar-ı ahaf ile izâle olunur." kâidesi de mukayyide ve muhassısa olup her ne kadar zararın izâlesi lâzım ise de lâkin kendi gibi zarar-ı âhar veya kendisinden aʿzamıyla izâle olunmayıp belki imkânı hâlinde bilâ-zarar ve kâbil olmadığı hâlde bi-kadri'l-imkân tahfîf ve teshîl için mütemâsil olan iki zararın, ehaff ve ehven olanı **[603]** ihtiyâr ile aʿzam ve eşeddi izâle olunur, demek olup *Mecâmi*ʿde bu tenbîh الضرر الأشد يزال بالأخف cümlesiyle ifâde olunup cümle-i mezkûre daha muhtasar ve müfîde olmakla *Mecelle*'de ihtiyâr olunmuştur.

İşte medyûnu kazâ-yı deyne icbâr ve bir kimseyi nafakaları kendisine vâcibe olan kimseleri infâka icbârın meşrûʿ olmaları kâide-i mezkûrenin ferʿlerindendir.

ومنها: حبس الأب إذا امتنع عن الإنفاق على ولده، بخلاف الدين.

1166. Mes'ele: Muhtâc-ı infâk olan evlâd ü iyâlini infâk ve iʿâşeden imtinâʿ eden pederi, infâk ve iʿâşe için habs etmek de kâide-i mezkûrenin ferʿlerindendir. Lâkin temerrüdü zâhir olmadıkca evlâd ve fürûʿun alacakları için peder ve büyük peder gibi usûl habs olunmazlar.

ومنها: لو غصب ساجة، أي: خشبة، وأدخلها في بنائه؛ فإن كانت قيمة البناء أكثر يملكها صاحبه بالقيمة، وإن كانت قيمتها أكثر من قيمته لم ينقطع حق المالك عنها.

1167. Mes'ele: Bir kimse diğerinin ağacını ve kerestelerini gasb edip de yaptırmakda olduğu binâya katsa binânın bahâsı, gasb olunup sarf olunan kerestelerin bahâsından ziyâde ise zarar zarar ile izâle olunmayıp belki ehaffıyla izâle olunacağından gâsıp ağacın kıymetini verip onları temellük eder. Her ne kadar sâhibinin rızâsı yok iken kerestelerini gasb edip bedelini te'diye ile temellük etmesi kereste sâhibi hakkında zarar ise de binânın hedmiyle mağsûbun iʿâdesi de gâsıp hakkında zarar-ı eşedd olduğundan kâide-i mezkûre muktezâsınca zarar-ı ehaffı ihtiyâr ile zarar-ı eşeddin izâlesi tecvîz olunarak mağsûbun bedelini te'diye ile temellük eder. Ammâ mezkûr ağaç veya kerestenin kıymetleri binânın kıymetinden ziyâde olursa 1103. mes'elede beyân olunduğu üzere ağaç ve kereste sâhibinin onlardan hakkı münkatıʿ olmayarak istirdâd olunup binânın bahâsıyla kerestelerin bahâları müsâvî olursa tarafeynin rızâlarıyla sulh câiz olup, adem-i terâzî ile nizâʿ edilirse *Hâniyye*'nin beyânına göre binâ satılıp hisselerine göre parası beynlerinde taksîm olunur.

ومنها: لو غصب أرضًا، فبنى فيها أو غرس؛ فإن كانت قيمة الأرض أكثر قلعَا وردّت، وإلا، ضمن له قيمتها.

1168. Mes'ele: [604] Bir kimse başkasının arsasını gasb edip de üzerine binâ yapar veya eşcâr gars edip diğerinde 1103. mes'elede beyân olunduğu üzere arsanın bahâsı bunların bahâlarından ziyâde ise bunları söküp arsayı

sâhibine red ve iʿâde ile emr olunur. Ve eğer binâ veya eşcârın sökülmesi arsaya zarar îrâs ederse لا ضرر ولا ضرار في الإسلام muktezâsınca zarar zarar ile izâle edilemeyeceğinden arsa sâhibi bunları müstahikku'l-kalʿ olarak bahâlarını gâsıba verip bunlara mâlik olur. Ve eğer arsanın kıymetiyle bunların kıymetleri müsâvî ise *Hâniyye*'den naklen mes'ele-i ânifede beyân olunduğu üzere beynlerinde sulh ve nizâʿ hâlinde beyʿle parasını mukâseme muʿamelesi icrâ olunur.

Lâkin meselâ; pederinden mevrûs arsa üzerine arsanın kıymetinden fazla para sarfıyla binâ yapıp da baʿdehu arsanın müstahikkı çıkmak gibi ebniye ve eşcârın bahâları arsanın bahâsından ziyâde olup da irs gibi sebeb-i temellük-i şerʿî zuʿmuyla inşâ veya ağaçlar dikilmiş ise ebniye ve eşcârın sâhibi onları sökmekde maʿzûr olmakla arsanın kıymetini iʿtâ ile temellük eder. İşte bu vechile mesâil-i mezkûreler de kâʿide-i mezbûrenin ferʿlerindendir.

ومنها: لو ابتلعت دجاجة لؤلؤة، ينظر إلى أكثرهما قيمة، فيضمن صاحب الأكثر قيمة الأقل. وعلى هذا لو أدخل فصيل غيره في داره، فكبر فيها، ولم يمكن إخراجه إلا بهدم الجدار.

1169. Mes'ele: Bir kimsenin tavuğu diğerinin incisini yutmuş olsa nazar olunup, tavukla inciden hangisinin **[605]** bahâsı ziyâde ise ziyâdenin sâhibi noksânın bahâsını verip ona mâlik olur. Zîrâ zarar-ı eşedd zarar-ı ahafla izâle edilir.

Binâen alâ hâzâ gerek âriyet olarak ve gerek gasben birinin deve yavrusunu hânesine idhâl edip de onda büyüyerek duvarı yıkmadıkca çıkarması kâbil olmasa Kâdîhân'ın beyânına göre duvar sâhibi muhayyer olup dilerse bulunduğu hâlde devenin bedelini verip temellük eder veyâhûd duvarı yıkıp deveyi sâhibine redd ve iʿâde eder. Lâkin bu vechile hükm-i mes'ele devenin kıymeti duvarın masrafından ziyâde olduğuna göre olup aksine olduğu hâlde deve sâhibine noksân-ı kıymeti iʿtâ ile duvar sâhibine emrolunur.

Bazı fetâvâdan naklen *Tevfîku'l-İlâh*'ın beyânına göre, beyân olunan hükm-i mes'ele deveyi hâne sâhibi kendisi idhâl ettiğine göre olup ammâ deve sâhibi idhâl eylemiş olursa hâne sâhibinden defʿ-i zarar için devesini çıkarması mümkin ise hayyen ve illâ boğazlayıp parça parça çıkarmasıyla emr olunur.

وكذا: لو أدخل البقرُ رأسه في قدر من النحاس، فتعذر إخراجه، هكذا ذكر أصحابنا رحمهم الله كما ذكره الزيلعي في كتاب الغصب. وفصّل الشافعية فقالوا: إن كان صاحب البهيمة معها فمفرط بترك الحفظ، فإن كانت غير مأكولة كسرت القدر، وعليه أرش النقص وإن كانت مأكولة ففي ذبحها وجهان.

1170. Mes'ele: Mes'ele-i ânife gibi bir sığır birisinin bakracına başını sokup da ikisinden biri itlâf edilmedikçe ihrâcı kâbil olmasa Zeylaʿî'nin kitâb-ı gasbda beyânına göre inde'l-Hanefî mesâil-i mezkûrenin cümlesinde olduğu gibi zarar-ı ehafla eşeddi izâle için bahâsı az olanı itlâfla, bahâsı çok olanın itlâf zararı izâle olunacağından bahâ-yı ekser sâhibi ekallin bedelini te'diye ile temellük eder ise de eimme-i Şâfiʿiyye hükm-i mes'eleyi tafsîl edip hayvân sâhibi başını sokar iken hâzır ise muhâfazasında kusur etmiş olmakla zarar-ı eşeddi zarar-ı ehafla izâle için başını sokan hayvân meselâ; merkeb veya katır gibi eti yenmeyen hayvân ise noksân kıymetini mal sâhibine ödemek şartıyla başını soktuğu kabı parçalayıp hayvânını tahlîs eder. Ve eğer me'kûlü'l-lahm ise zebhinde iki veche vardır:

وإن لم يكن معها، فإن فرط صاحب القدر كسرت، ولا أرش، وإلا فله الأرش.

1171. Mes'ele: Hayvân başını soktuğu vakit yanında hayvân sâhibi bulunmayıp da kap sâhibi bulunup muhâfaza etmeyerek hayvân başını sokmuş ise kusur kap sâhibinin olmakla hayvân sâhibinin zararını izâle için **[606]** kabını kırıp hayvânı bilâ-damân tahlîs etmek lâzım gelip kap sâhibi de bulunmamış ise yine ol kabı kırıp hayvânı tahlîs ile kap sâhibinin zararını izâle için hayvân sâhibi dâmin olur.

وينبغي أن يلحق بمسألة البقرة ما لو سقط ديناره في محبرة غيره ولم يخرج إلا بكسرها.

1172. Mes'ele: Meselâ; bir kimsenin yüz kuruşluk lirası, başkasının yirmi kuruşluk hokkasına girip de kırmadıkça çıkması kâbil olmasa lâyık olan hükm-i mes'elesini sığırın başını bir kaba sokup da ol kabı kırmadıkça ihrâcı kâbil olunmaması mes'elesine ilhâk edilmektir. Yaʿnî onun hakkında icrâ olunan hüküm, bunun hakkında dahi cârîdir. Binâenaleyh altın sâhibi hokkanın bahâsını verip temellük eder, lâkin Haddâdî'den naklen

Tevfîku'l-İlâh'ın beyânına göre hokkanın içine altının duhûlüne sebeb hokka sâhibi ise bilâ-bedel hokka kırılıp altın sâhibi altınını alır. Ve eğer altın sâhibinin sunʿuyla veya hiçkimsenin sunʿu olmayarak dâhil olmuş ise ya hokkanın bedelini verip istediğini yapar veya hokka kırılana kadar altınını almak için intizâr eder.

ومنها: جواز دخول بيت غيره، إذا سقط متاعه فيه، وخاف صاحبه أنه لو طلبه منه لأخفاه.

1173. Mes'ele: "Zarar-ı eşeddi izâle için zarar-ı ehaffı ihtiyâr" kâidesinin ferʿlerinden biri dahî, birinin bir malı diğerinin hânesine düşüp de hâne sâhibine söylemiş olsa ketminden havf ederse bilâ-istîzân girip almasının cevâzıdır. Zîrâ her ne kadar bilâ-izin başkasının hânesine duhûl, sâhibi hakkında zarar addolunabilir ise de düşen malı ketm ile zıyâʿının zararı ondan eşedd olmakla ehaffı ihtiyâr ile bu eşeddi izâle olunur. *Bezzâziyye*'de mes'eleyi baʿde'n-nakl evlâ olan civârında ehl-i salâh bir kimse var ise duhûlden maksadını ona iʿlâm edip yoksa sirran girip malını almaktır, demiş.

ومنها: مسألة الظفر بجنس دينه.

1174. Mes'ele: [607] Hakkını vermeyen kimsenin elinde hakkı cinsinden olan matlûbunu almaya kâdir oldukda cebren almasının cevâzı da zarar-ı âmmı izâle için zarar-ı hâssı ihtiyâr kabîlinden olup Hamevî'nin beyânına göre hükm-i mezkûrde derâhimle denânîr istihsânen müttahidü'l-cins addolunmuş ise de sahîh olan hilâfıdır. Binâenaleyh dînâr bedelinde derâhim ve derâhim bedelinde dînârı cebren almak hükm-i mes'eleye muhâliftir.

1175. Mes'ele: *Hâniyye*'nin beyânına göre bir kimsenin diğerinde gayr-i mü'eccel derâhim-i matlûbu olup da kendi dirheminden ecved değilse medyûnun derâhimine muzaffer oldukda matlûbunu istîfâsı câiz ise de zâhir-i rivâyette matlûb olan derâhim bedelinde dînârını almak câiz değildir. Her ne kadar kitâb-ı deynde cevâzına kâil olunmuş ise de sahîh olan adem-i cevâzıdır.

Ebû Bekir er-Râzî'den naklen *Kunye*'de kıyâsen câiz değil ise de derâhimle denânîrden her birini yek diğeri bedelinde almak istihsânen câizdir, demiş. *Câmiʿu's-Sağîr*'den naklen *Tâtârhâniyye*'nin beyânına göre gerek

mü'eccel ve gerek muʿaccel derâhim bedelinde derâhimini almak câiz ise de derâhim bedelinde denânîrini almak zâhir-i rivâyette gayr-i câiz olup sahîh olan da budur.

ومنها: جواز شق بطن المرأة الميتة لإخراج الولد، إذا كانت ترجى حياته. وقد أمر به أبو حنيفة فعاش الولد كما في الملتقط، قالوا: بخلاف ما إذا ابتلع لؤلؤة فمات، فإنه لا يشق بطنه؛ لأن حرمة الآدمي أعظم من حرمة المال، وسوّى الشافعية بينهما في جواز الشق، وفي تهذيب القلانسي من الحظر والإباحة وقيمة الدرة في تركته وإن لم يترك شيئًا لا يجب شيء، انتهى.

1176. Mes'ele: Vefât eden hâmil karının karnında çocuğun sağ olduğu me'mûl ise çocuğu ihrâc edip almak için karnını yarmanın cevâzı da zarar-ı eşeddi defʿ ve izâle için zarar-ı ehaffı ihtiyâr kabîlindendir. Zîrâ *Mültekıt*'ın beyânına göre İmâm-ı **[608]** Aʿzam hazretlerinin emriyle böyle vefât eden karının karnını yarıp alınan çocuğun yaşadığı mervî ise fukahânın beyânlarına göre bir inciyi yutup da vefât ederse onu ihrâc edip almak için yarılmaz. Zîrâ hurmet-i insân hurmet-i maldan aʿzamdır.

Bazı fukahâdan naklen Hamevî'nin beyânına göre zâhir olan inciyi ihrâc için adem-i şakkla hüküm, mezheb-i muhtâr olup İmâm Muhammed'den mervî ise de hurmet-i insânın hurmet-i maldan aʿzam olmasıyla taʿlîlin muktezâsı başkasının altınlarını yutup da vefât ederse onları ihrâc için adem-i şakkı olup hâlbuki hilâfı menkûldur. Zîrâ hukûk-i ibâd hukûk-i Bârî'den aʿzamdır.

Eimme-i Şâfiʿiyye meyyitin karnını yarmanın cevâzında çocuk ile mal beynini fark etmeyerek müsâvâtına kâillerdir.

1177. Mes'ele: İnciyi yutup vefât eden karının karnını yarıp inciyi çıkarmanın adem-i cevâzıyla kavle göre *Tehzîb*-i Kalânisî'nin hazr ve ibâhasında beyânına göre mezbûrenin terekesi var ise incinin bedeli ondan alınır ise de terekesi yok ise vereseye hiçbir şey lâzım olmayıp inciyi yutup da hayâtta ise hurûcuna intizâr olunmayıp hemân kıymeti tazmîn ettirilir.

ومنها: طلب صاحب الأكثر القسمة وشريكه يتضرر، فإن صاحب الكثير يجاب على أحد الأقوال؛ لأن ضرره في عدم القسمة أعظم من ضرر شريكه بها.

1178. Mes'ele: "Zarar-ı eşeddin def' ve izâlesi için zarar-ı ehaffı ihtiyâr" kâidesinin fer'lerinden biri dahi meselâ; sülüs ve sülüsân üzere müşterek olan bir dârın, sülüsân-ı hisseye mâlik olan şerîk taksîmini taleb edip sülüs hisseye mâlik olan mütezarrır olarak taksîmden imtinâ' eylese ehad-i akvâl üzere hâkim, hükm-i kâide muktezâsınca sülüsân hisseye mâlik olanın talebine icâbetle taksîmle hükmeder. Zîrâ adem-i taksîm sûretinde sülüsân-i hisseye mâlik olunan zararı **[609]** sülüsân nisbetinde ve taksîm sûretinde sülüs hisseye mâlik olanın zararı ise sülüs nisbetinde olmakla, sülüsân nisbetindeki zarar sülüs nisbetindeki zarardan a'zam olmakla sülüsân nisbetinde olan zararı izâle için taksîmle sülüs mikdârında bulunan zarar-ı ehaffı ihtiyâr muktezâ-yı kâidedir.

1179. Mes'ele: Hükm-i mes'eleyi beyânda Kâdîhân'ın beyânına göre birinin hissesi az, diğerininki çok olarak bir dâr iki kimse beyninde müşterek olup da çok hissenin sâhibi kısmet taleb edip diğeri imtinâ' eylese bi'l-ittifâk hâkim taksîmle hükmeder. Aksine olursa müftâ bih olarak Şeyhü'l-islâm Hâherzâde'nin ihtiyârı üzere hâkim yine taksîmle hükmeder. Lâkin *Hulâsa* ve *Bezzâziyye*'nin beyânlarına göre tâlib-i kısmet olan hisse-i kesîreye mâlik olup da kalîle mâlik olan imtinâ' ederse bi'l-ittifâk taksîm olunup aksine olursa İmâm Serahsî ve şârih-i Tahâvî adem-i taksîme kâillerdir.

Binâen alâ hâzâ musannifin, ehad-i akvâl üzere hisse-i kesîreye mâlik olanın talebine icâbet olunur, buyurması hilâf-ı vâki'dir. Zîrâ hâkimin hisse-i kesîre sâhibinin talebine icâbeti ehad-i akvâle göre olmayıp belki bilâhilâf cemî'-i akvâle göre olup hilâf aksindedir.

1180. Mes'ele: Hamevî'nin beyânına göre hükm-i mes'elenin sebebi hisse-i kesîreye mâlik olan bi'l-hâssa kendi hissesiyle intifâ' taleb edip hisse-i kalîleye mâlik olan taksîmden imtinâ'la onu milkiyle intifâ'dan men' etmek istiyor. Hâlbuki hiçbir kimse kendi milk-i meşrû'uyla intifâ'dan men' olunamayacağı cihetle hisse-i kesîre sâhibi taleb-i taksîmle hâkimden taleb-i hak ve insâfta bulunuyor. Hâkim ise ﴿إِنَّ اللهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا﴾[1] muktezâsınca hukûku ehline edâ ve îsâl ederek def'-i mezâlim için mensûb olmakla bi'l-hâssa kendi milk-i meşrû'uyla intifâ' ve istifâde talebinde bulunan hisse-i kesîre sâhibinin taksîm talebine icâbeti vâcibe olmakla hisse-i kalîle sâhibinin mütezarrır olmasına binâen imtinâ'ına i'tibâr edilmez.

1 "Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi emreder." Nisâ, 4/58.

Zîrâ onun adem-i taksîmle maksadı gayrın milkinden hilâf-ı şerʿ istifâde edip **[610]** hak sâhibini hakkından menʿ eylemektir. Bu ise gayr-i câizdir. *Hidâye*'nin ve *Tebyîn*'de beyân olunduğu üzere esahh olan kavl de budur. Hâkim-i Şehîd her ikisinin kısmet talebine icâbetle ifrâd ve Ebî Leylâ da hiçbirinin talebine icâbet edilmeyerek tefrît taraflarını iltizâm eylemişlerdir. (خير الأمور أوساطها)

[Dördüncüsü: İki Fesâd Teʿâruz Ettikde Ehaffı İrtikâb ile Aʿzamının Çaresine Bakılır]

Kâide

ونشأت من هذه القاعدة قاعدة **رابعة** وهي: إذا تعارض مفسدتان روعي أعظمهما ضررًا بارتكاب أخفهما.

1181. Mes'ele: "Zarar-ı eşeddi defʿ için zarar-ı ehaff ihtiyâr olunur." kâidesinden dördüncü bir kâide dahi neş'et eyledi ki o da إذا تعارض مفسدتان روعي أعظمهما ضررًا بارتكاب أخفهما kâidesi olup "Biri aʿzam diğeri ehaff iki fesâd ve mazarrat tekâbül ve teʿâruz ettikde ehaffını ihtiyâr ve irtikâbla aʿzamının defʿ ve izâlesi çâresine bakılır." demek olmakla "Zarar-ı eşedd zarar-ı ehafla izâle olunur ve ehven-i şerreyn ihtiyâr olunur." kâideleriyle me'âlen müttahide ve onlar ile müterâdifedir. Yaʿnî bir kimse behemehâl iki mazarrattan birini ihtiyâra mecbûr oldukda hiç olmaz ise ehven ve ehaffını ihtiyâr ile eşeddinden halâs olur, demektir.

قال الزيلعي في باب شروط الصلاة: ثم الأصل في جنس هذه المسائل: أن من ابتلي ببليتين وهما متساويتان يأخذ بأيتهما شاء.

1182. Mes'ele: [611] Zeylaʿî'nin şurût-ı salâtta beyânına göre mesâil-i mezkûre veya kavâʿid-i mezbûrenin cümlesinde asıl ve râcih olan hilâf-ı şerʿ veya muhâlif-i kıyâs olarak mütebâyin ve müteʿârız iki belâya mübtelâ olarak behemehâl birini ihtiyâra mecbûr oldukda hasbe'n-netîce mazarratta yek diğerine müsâvî iseler hangisini dilerse ihtiyârında muhayyer olup meselâ; 1195 ve 1196. mes'elede beyân olunacağı üzere vasat-ı bahrde içinde bulunduğu gemi muhterik olup da ıtfâsı kâbil olmayarak gemide kalsa hark, denize atılsa gark beliyyesine giriftâr olup çâre-i halâs kalmasa beliyyetân, mütesâviye olup kendisi de efʿâlinde muhtâr olmakla inde'l-İmâm ikisinden birini ihtiyârda muhayyerdir.

Her ne kadar İmâmeyn hazerâtı denize atılması kendi fili olmakla, kendi fiiliyle kendisini ihlâk olarak beliyyetân-i mütesâviye olamayarak ﴿وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ﴾[1] muktezâsınca gemide kalıp sabr eder, demişler ise de gemide kalmayı ihtiyâr ile yanmak da denize atılarak yanmak gibi ihtiyâra müstenid olarak beynlerinde adem-i farka binâen muhtâr olan Hazret-i İmâmın kavlidir.

وإن اختلفا يختار أهونهما؛ لأن مباشرة الحرام لا تجوز إلا للضرورة ولا ضرورة في حق الزيادة. مثاله: رجل عليه جرح، لو سجد سال جرحه، وإن لم يسجد لم يسل، فإنه يصلي قاعدا يومئ بالركوع والسجود؛ لأن ترك السجود أهون من الصلاة مع الحدث. ألا ترى أن ترك السجود جائز حالة الاختيار في التطوع على الدابة، ومع الحدث لا يجوز بحال.

1183. Mes'ele: Ammâ teʿâruz eden beliyyeler mütesâviye olmayıp da muhtelif ve mütefâvit olursa hükm-i kâide muktezâsınca ehaffı ihtiyâr ile aʿzamından halâs taleb olunur. Zîrâ meselâ mezkûr gemi, sâhil-i bahrde muhterik olup da denize atılarak karaya çıkmak mümkin iken gemide kalıp da yanmak gibi bilâ-zarûre telef-i nefsi ihtiyâr harâm olup bilâ-zarûre harâma mübâşeret ise gayr-i câizedir. Hâlbuki hasbe'n-netîce mazarrat-ı zâideyi ihtiyârda zarûret yoktur.

Hükm-i mes'elenin misâli; bir kimse mecrûh olup da namâzı secde ile kılsa yarası akarak abdesti müntakız olacak ve eğer secde bedelinde îmâ ve işâretle kâiden kılarsa akmayacak bir hâlde bulunarak meʿa'l-hades edâ-yı salât veya terk-i secde beyninde mübtelâ olundukda rükûʿ ve sücûd bedelinde îmâ ile kâʿiden kılar. Zîrâ terk-i rükûʿ ve sücûd ile îmâ ederek kâʿiden kılmak **[612]** bilâ-tahâre kılmaktan ehvendir. Zîrâ îmâ, rükûʿ ve sücûdun ve kuʿûd, kıyâmın halefi olmakla hayvân üzerinde edâ-yı nevâfil gibi hâl-i ihtiyâr da bile câiz olup, hâlbuki bilâ-tahâre namâz hiçbir vechile câiz olmaz.

وكذا شيخ لا يقدر على القراءة قائما ويقدر عليها قاعدا يصلي قاعدا؛ لأنه يجوز حالة الاختيار في النفل، ولا يجوز ترك القراءة بحال، ولو صلى في الفصلين قائما مع الحدث، وترك القراءة، لم يجز.

1 "Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın." Bakara, 2/195.

1184. Mes'ele: Ve kezâ ihtiyârlık veya başka bir özür ile kâimen namâzda kırâatten âciz olup kâʿiden kıldığı hâlde kâdir olarak terk-i kıyâmla terk-i kırâat beliyyesine mübtelâ olan kimse terk-i kıyâmı ihtiyâr ile kâʿiden kırâatle edâ eder. Zîrâ esâsen namâzda kıyâm, kırâat için meşrûʿ olduğu gibi kuʿûd, kıyâmdan halef olarak nevâfilde bilâ-özr kıyâmı terkle, kâʿiden edâ-yı salât hâl-i ihtiyârda bile câiz olup dilsiz, yaʿnî tat ve ümmî ve muktedîlerin gayrılarında bila-kırâat namâz hiçbir vechile câiz olmayacağından terk-i kıyâmla kâʿiden edâ-yı salâtla kırâat ihtiyâr olunup mes'ele-i ûlâda hadesle râkiʿan ve sâciden ve mes'ele-i sâniyede kâimen bilâ-kırâat kılınmış olsa namâz sahîh olmaz.

ولو كان معه ثوبان نجاسةُ كل واحد منهما أكثر من قدر الدرهم، يتخير ما لم يبلغ أحدهما قدر ربع الثوب لاستوائهما في المنع. ولو كان دم أحدهما قدر الربع ودم الآخر أقل يصلي في أقلهما دمًا، ولا يجوز عكسه؛ لأن للربع حكم الكل. ولو كان واحد منهما قدر الربع أو كان في أحدهما أكثر لكن لا يبلغ ثلاثة أرباعه، وفي الآخر قدر الربع صلى في أيهما شاء؛ لاستوائهما في الحكم، والأفضل أن يصلي في أقلهما نجاسة.

1185. Mes'ele: Dirhemden ziyâde olarak cevâz-ı salâta mâniʿ necâsetle müteneccis iki sevbi olup birinin necâseti sevbin rubʿuna bâliğ olmadıkça cevâz-ı salâta mâniʿ olmakta müsâvî olduklarından onlardan hangisiyle dilerse setr-i avret ederek namâzda muhayyer ise de birinin necâseti rubʿ mikdârına bâliğ olup **[613]** diğerinin necâseti ondan az olursa ehven-i şerrayni ihtiyâr ederek namâzı onunla kılarsa câiz olup aksine kılarsa câiz olmaz. Zîrâ hükm-i necâsette rubʿ "kül" hükmünde olarak onunla namâz katʿiyyen câiz olmaz. Ammâ birinin necâseti rubʿ mikdârında olup diğerinin ondan ziyâde olur veya birinde üç rubʿ mikdârı çok, diğerinde rubʿ mikdârı olursa cevâz-ı salâta mâniʿ olmak da rubʿ "kül" hükmünde olarak kalîl ve kesîri müsâvî olmakla onlardan biriyle tesettür ile edâ-yı salâtta muhayyer ise de taʿlîlen li'n-necâse efdal olan necâseti az olanla tesettür ile kılmaktır.

ولو كان ربع أحدهما طاهرًا والآخر أقل من الربع، يصلي في الذي ربعه طاهر، ولا يجوز في العكس.

1186. Mes'ele: İki sevbden birinin rubʿ mikdârı tâhir olup diğerinin tahâreti ondan az olursa namâzı rubʿ mikdârı tâhir olanla kılar. Zîrâ rubʿ "kül" hükmünde olmakla hasbe'z-zarûre cümlesi tâhir hükmünde olur.

Binâenaleyh aksine olarak rubʿdan dûnu tâhir olanla kılarsa sahîh olmayacağından zimmetinden vücûb sâkıt olmayıp iʿâde veya kazâsı lâzım gelir.

Hükm-i Keşf-i Avret

ولو أن امرأة لو صلت قائمة ينكشف من عورتها ما يمنع جواز الصلاة، ولو صلت قاعدة لا ينكشف منها شيء فإنها تصلي قاعدة لما ذكر أن ترك القيام أهون.

1187. Mes'ele: Bir kadın ayakta kıldığı hâlde cevâz-ı salâta mâniʿ olacak derece avret mahalli açılıp oturup da kılarsa, açılmaz ise tesettürü ihtiyâr ederek kâʿideten kılıp kıyâmı terk eder. Zîrâ ber-vech-i îzâh hâl-i aczde kuʿûd, kıyâmın halefi olarak terk-i kıyâm keşf-i avretten ehven olmakla, zararı aʿzam olan keşfi defʿ için ehaff olan terk-i kıyâmı ihtiyâr muktezâ-yı kâidedir.

ولو كان الثوب يغطي جسدها وربع رأسها وتركت تغطية الرأس لا يجوز. ولو كانت تغطي أقل من الربع لا يضرها تركه؛ لأن للربع حكم الكل وما دونه لا يعطى له حكم الكل، والستر أفضل تقليلًا للانكشاف، انتهى كلام الزيلعي.

1188. Mes'ele: [614] Sevb, bütün cesediyle başının rubʿunu setre kafî iken başının setrini terkle namâz câiz olmaz. Zîrâ cevâz-ı salât hükmünde rubʿ "kül" hükmünde olmakla hâl-i imkânda keşfi, cevâz-ı salâta mâniʿdir. Ammâ sevb-i mezkûr ancak mâ dûne'r-rubʿunu setre kâfî olsa mâ dûne'r-rubʿ "kül" hükmünde olmadığından setrini terki cevâz-ı salâta mâniʿ değildir. Lâkin taklîlen li'l-inkişâf setri efdal ve evlâdır. Kelâm-ı Zeylaʿî buraya kadar.

ومن هذا القبيل، ما ذكره في الخلاصة: أنه لو كان إذا خرج للجماعة لا يقدر على القيام، ولو صلى في بيته صلى قائمًا. يخرج إليها ويصلي قاعدًا وهو الصحيح. ونقل في شرح منية المصلي تصحيحًا آخر: أنه يصلي في بيته قائمًا، وهو الأظهر.

1189. Mes'ele: *Hulâsa*'nın beyânına göre cemâʿate çıktığı hâlde kıyâmdan âciz olarak kâimen edâ-yı salâta kâdir olmayıp hânesinde kılar ise kâdir olarak terk-i cemâʿatle terk-i kıyâm beyninde mübtelâ olması da kâide-i mezkûrenin ferʿleri kabîlinden olarak, sahîh olan kıyâmı terkle cemâʿatle edâyı ihtiyâr ederek cemâʿatle kâʿiden kılar. Zîrâ hâl-i aczde kuʿûd kıyâmın halefi olup cemâʿatin halefi olmadığından, bilâ-halef terk-i cemâʿat kıyâmın

halefi olan kuʿûdu terkden eşeddir. Hâlbuki belâ-yı eşeddi defʿ için ehaffı ihtiyâr muktezâ-yı kâidedir. Sahîh olan da budur. Lâkin *Münye* şerhinden tashîh-i âhar olarak menkûle göre namâzda kıyâm, rükün olarak farz olup cemâʿat ise kavl-i muhtârda sünnet-i müʾekkede olmakla edâ-yı sünnet için farzın terki mefsede-i azîme olduğundan ezhar olan farz olan kıyâmın terkinden tevakkî ve muhâfaza için hânesinde kâimen kılarak sünnet olan cemâʿatin terki ihtiyâr olunur.

ومن هذا النوع: لو اضطر، وعنده ميتةٌ، ومالُ الغير فإنه يأكل الميتة.

1190. Mes'ele: [615] Meyte ile bilâ-rızâ mâl-i gayrdan ekle muzdarr ve mecbûr olundukda ekl-i meyte hurmet-i hakk-ı Bârî olup mâl-i gayr ise hem hakk-ı Bârî ve hem de hakk-ı abd olarak eşedd olmakla onu defʿ için ekl-i meyte ile ehaffı ihtiyârda kâide-i mezkûrenin fürûʿlarından bulunan mesâil-i mezkûre kabîlindendir.

وعن بعض أصحابنا: من وجد طعام الغير، لا يباح له الميتة.

1191. Mes'ele: Ekl-i meyte harâm li-aynihî ve ekl-i mâli'l-gayr harâm li-gayrihi olmasıyla berâber bedelini te'diye ile damânı veya istihlâli kâbil olmasına nazaran hâl-i zarûrette başkasının hakkıyla defʿ-i zarûret kâbil iken ekl-i meytenin adem-i ibâhası bazı eimme-i Hanefiyyeden mervîdir.

وعن ابن سماعة: الغصب أولى من الميتة، وبه أخذ الطحاوي وغيره وخيّره الكرخي، كذا في البزّازية.

1192. Mes'ele: *İkrâh-ı Bezzâziyye*'de beyân olunduğuna göre hâl-i mahmasada iyâliyle nefsini helâktan halâs edecek mikdâr mâl-i gayrın ibâhasıyla kavlde hükm-i mezkûru te'yîd eder ise de hâl-i zarûrette gasbla defʿ-i zarûret, meyte ile defʿ-i zarûretten evlâ olduğu İbn Semâʿa'dan menkûl olup İmâm Tahâvî ve başkaları da bu kavli ihtiyâr ile amel eylemişler. Zîrâ damânla mağsûba mâlik olarak hâl-i zarûrette edâ-yı damânla tenâvülü mubâh olup helâl olur. Lâkin *Bezzâziyye*'nin beyânına göre İmâm Kerhî hâl-i zarûrette meyte ile gasbdan birini ihtiyârda tahyîre kâil olmuştur.

Hükm-i Muhrim

ولو اضطر المُحْرم، وعنده ميتة وصيد، أكلها دونه على المعتمد. وفي البزّازية: لو كان الصيد مذبوحًا فالصيد أولى وفاقًا.

1193. Mes'ele: Muhrim, hâl-i ihrâmda lâşe ile sayd-ı Harem'den başka yiyecek bulamayarak ikisinden birini ekle mecbûr ve muzdarr oldukda kavl-i muʿtemed üzere ekl-i lâşeyi ihtiyâr eder. Lâkin *Bezzâziyye*'nin beyânına göre **[616]** sayd-i mezkûr mezbûh olursa bi'l-ittifâk onu tercîh eder. Îzâh-ı *Bahr*'in beyânına göre muhrim, hâl-i ızdırârda saydı zebh ve ekl ile ekl-i meyteden birini ekle mecbûr oldukda taʿyîn husûsunda akvâl-i fukahâ ihtilâf edip *Mebsût*'un beyânına göre şeyhayn hazerâtı cezâsını vermek üzere zebhle ekl-i saydı tercîh eylemiştir. Zîrâ ihrâm veya harâmdan baʿde'l-hurûc hurmet-i sayd mürtefiʿa olduğu hâlde hurmet-i lâşe hurmet-i mü'ebbede olarak hurmet-i lâşe hurmet-i sayddan eşedd olmakla, hükm-i kâide muktezâsınca hurmet-i ehaff olan saydı ihtiyâr ile hurmet-i eşedd olan ekl-i lâşe terk olunur.

Bir de hâl-i ihrâmda ekl-i sayd ve zebh-i sayd mahzûrâttan ise de الضرورات تبيح المحظورات muktezâsı üzere hâl-i zarûrette hurmeti mürtefiʿa olarak zebhle ekli mubâh olup cezâsını edâ ile zimmetinden vebâli sâkıt olur.

ولو اضطر، وعنده صيد ومال الغير، فالصيد أولى.

1194. Mes'ele: Muhrim muzdarr olup da sayd ile mâl-i gayrdan başka bir şey bulamasa ekl-i sayd, mâl-i gayrdan evlâdır. Zîrâ 1190. mes'elede beyân olunduğu üzere hurmet-i sayd, hakk-i Bârî ve hurmet-i mâl, hakk-ı abd olup Cenâb-ı Hakk erhamü'r-râhimîn olarak ganî-yi mutlak olmakla hasbe'z-zarûre ibâhası ercahtır.

وكذا الصيد أولى من لحم إنسان، وعن محمد: الصيد أولى من لحم الخنزير، انتهى.

ve kezâ hükm-i mezkûre binâen hâl-i ızdırârda ekl-i sayd lahm-i insândan evlâdır. Hâl-i ızdırârda ekl-i saydın ekl-i hınzîrden evlâ olduğu İmâm Muhammed'den mervîdir. *Mecmaʿü'l-Fetâvâ*'dan naklen Hamevî'nin beyânına göre hâl-i ihrâmda sayd ile kelbden birini ekle mecbûr oldukda kelb evlâdır. Zîrâ ekl-i saydde biri hurmet-i katl diğeri hurmet-i ekl olarak iki mahzûru ihtiyâr vâriddir. Ammâ sayd ile mâl-i gayrda mecbûr olsa inde'l-küll zebh-i saydı ihtiyâr ile mâl-i gayrdan ictinâb lâzımdır.

Binâenaleyh bazı fuzalânın beyânına göre sayd ile hınzîrde hükm-i sayd ile kelbin hükmü gibi olmak iktizâ eder. Zîrâ kelbi ekl gibi hınzîri ekl de

dahi hurmet-i ekl olarak ancak mahzûr-i vâhid vardır. Hâlbuki İmâm Muhammed indinde ayn-ı necis olmakda kelb de hınzîr gibidir. Lâkin hınzîrin hurmet-i ekli nass-ı kırâatle sâbit olarak necis olması bi'l-ittifâk olup kelbin necâseti ihtilâfî olmakla beynlerinde fark vardır, diye cevâb verilir.

وذكر الزيلعي من آخر كتاب الإكراه: لو قال: «لتُلقيَنّ نفسك في النار أو من الجبل أو لأقتلنك» وكان الإلقاء بحيث لا ينجو منه، ولكن فيه نوع خفّة، فله الخيار إن شاء فعل ذلك، وإن شاء لم يفعل.

1195. Mes'ele: [617] Zeylaʿî'nin kitâb-ı ikrâhın âhirinde beyânına göre 1182. mes'elede beyân olunduğu üzere bir kimse diğerine "Ya kendini ateşe atıp yakacaksın veya dağın tepesinden aşağı atıp telef olacaksın veya seni katl edip öldüreceğim." diyerek suver-i selâseden biriyle itlâf beyninde tahyîr ederek icbâr ve ikrâhta bulunup hiçbirisinde necât me'mûl olmayarak telefi muhakkak olup lâkin biriyle telefte nevʿ-i hiffet me'mûl olsa İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre böyle mübtelâ olan kimse terk-i hayâtta nevʿ-i hiffet bulunduğundan hiffet me'mûl olanı ihtiyâr edip etmemekte muhayyer olup dilerse onu ihtiyârla nefsini itlâf eder ve dilerse kendisini katl edene kadar sabr eder. Zîrâ iki belâya mübtelâ olmakla "İki fesâd teʿâruz ettikde ehaffı irtikâb ile aʿzamının çâresine bakılır." muktezâsınca kendi zuʿmunca ehven-i şerraynı ihtiyâr eder.

وصبر حتى يقتل عند أبي حنيفة؛ لأنه ابتلي ببليتين، فيختار ما هو الأهون في زعمه، وعندهما يصبر ولا يفعل ذلك؛ لأن مباشرة الفعل في هلاك نفسه، فيصبر تحاميا عنه.

Amma İmâmeyn hazerâtına göre sabr edip hiçbirini ihtiyâr ile nefsini tehlikeye ilkâ eylemez. Zîrâ bi'l-mübâşere onlardan birini ihtiyâr, kendini ihtiyârıyla ihlâka saʿy olup bu ise [1]﴿وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ﴾ âyet-i celîlesiyle memnûʿ olmakla sabırla nefsini itlâf ve ihlâktan **[618]** muhâfazaya çalışır.

وأصله: أن الحريق إذا وقع في سفينة، وعلم أنه: لو صبر فيه يحترق. ولو وقع في الماء غرق، فعنده يختار: أيهما شاء، وعندهما يصبر.

1196. Mes'ele: Hükm-i mes'elenin aslı 1182. mes'elede beyân olunduğu üzere vasat-ı bahrde içinde bulunduğu gemi ateş alıp da denize atılsa

---

1 "Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın." Bakara, 2/195.

gark olmak, sabr edip gemide kalsa muhterik olarak behemehâl telefi muhakkak oldukda İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre beliyyeler mütesâviye olup kendisinde muhtâr olmakla onlardan birini ihtiyârda muhayyer ise de inde'l-İmâmeyn ihtiyârıyla kendisini denize atmak kendisini ihlâka saʿy etmek olduğundan beliyyeteyn mütesâviye olmakla sabr edip gemide oturup baʿdehu dilerse kendisini ateşe ilkâ ile yanar. Lâkin mes'ele-i mezkûrede beyân olunduğu vechile ihtiyârıyla sabr edip gemide kalmak da denize atlayıp boğulmak gibi ihtiyâra müstenid bulunduğundan, saʿy husûsunda beynlerinde fark olmadığı cihetle kavl-i İmâmın muhtâr olduğu zâhir olur.

ثم إذا ألقى نفسه في النار فاحترق، فعلى المكرِه القصاص، بخلاف ما إذا قال له: «لتلقين نفسك من رأس الجبل أو لأقتلنك بالسيف»، فألقى نفسه فمات، فعند أبي حنيفة رحمه الله تعالى تجب الدية، وهي مسألة القتل بالمثقل.

1197. Mes'ele: Ateşe ilkâ veya dağdan aşağı ilkâ veya katlden birini ihtiyâr ile icbâr ve ikrâh ederek ateşe ilkâ ile ihtirâk sûretinde inde'l-İmâm tefrîk-i eczâda ateşle katl, âlet-i câriha ile katl gibi amd olmakla mükrihe kısâs lâzım gelip, dağdan aşağı atarak itlâfla kılıç ile itlâf beyninde tahyîr ile icbâr, sûret-i ûlânın hilâfına olarak dağdan aşağı atıp da telef olursa müsakkal ile katl mes'elesi gibi şibh-i amd olmakla İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre âkilesi üzerine ve Ebû Yûsuf'a göre mücbirin kendi malından diyet lâzım gelip İmâm Muhammed'e göre kısâs lâzım gelir.

[Beşincisi: Defʿ-i Mefâsid Celb-i Menâfiʿden Evlâdır]

Kâide-i Hâmise [619]

ونظير القاعدة الرابعة، قاعدة **خامسة**، وهي: درءُ المفاسد أولى من جلب المصالح. فإذا تعارضت مفسدة ومصلحة قدّم دفع المفسدة غالبًا؛ لأن اعتناء الشرع بالمنهيات أشد من اعتنائه بالمأمورات. ولذا قال عليه السلام «إذا أمرتكم بشيء فأتوا منه ما استطعتم وإذا نهيتكم عن شيء فاجتنبوه»

1198. Mes'ele: "Zarar-ı eşedd zarar-ı ahaf ile izâle olunur ve ehven-i şerrayn ihtiyâr olunur." kâidelerine mürâdif olan "İki fesâd teʿâruz ettikde ehaffını ihtiyâr ile aʿzamının defʿi çâresine bakılır." kâide-i râbiʿasının nazîri bulunan beşinci kâide-i ferʿiyye "Defʿ-i mefâsid celb-i mesâlih ve menâfiʿden evlâdır." kâidesi olup bir şeyde mefâsidle menâfiʿ ictimâʿ

ederek teʿâruz ettikde ekseriyâ mefsedet ve mazarratın defʿi celb-i maslahat ve menfaʿat üzerine takdîm olunur.

Zîrâ (إذا أمرتكم بشيء فأتوا ما استطعتم، وإذا نهيتكم عن شيء فاجتنبوه)[1] muktezâsınca şerʿ-i şerîfin ictinâb-ı menhiyyâta ihtimâm ve iʿtinâsı me'mûrun bihi ityân-ı ve edâya iʿtinâsından eşedd ve ezyeddir. Zîrâ me'mûrun bihi ityân istitâʿat ve iktidâra taʿlîk buyurulduğu hâlde menhiyyâttan ictinâb ve ihtirâzı incâz, sûret-i mutlakada emr olunmuştur.

وروى في الكشف حديثًا: «لترك ذرّة مما نهى عنه أفضل من عبادة الثقلين».

ve *Keşf*de (لترك ذرّة مما نهى الله عنه أفضل من عبادة الثقلين)[2] hadîs-i şerîfi rivâyet buyurulmuştur ki "Taraf-ı İlâhî'den nehy buyurulan menhiyyâttan bir zerre mikdârını terk, sevâb cihetinden me'mûrun bih olan ins ve cinnin bi'l-cümle ibâdât ve tâʿatlerinden efdaldir." demekdir.

ومن ثَمّه جاز ترك الواجب دفعًا للمشقة ولم يسامح في الإقدام على المنهيات خصوصًا الكبائر.

İşte bunun için المشقة تجلب التيسير muktezâsınca defʿ-i meşakkat için terk-i vâcibâtla pek çok ruhas-ı şerʿiyye vâride olduğu hâlde menhiyyâttan hiçbirini irtikâb ve ihtiyâra müsaʿade ile müsâmaha buyurmamıştır. Husûsuyla terk-i ferâiz ve irtikâb-ı mehârim gibi kebâirden ihtirâz ehemm ve elzemdir. Onun için (وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَا)[3] ve (وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ)[4] ve (لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ)[5] ve (وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا)[6] âyet-i celîlelerinde ihtirâzda mübâlağa kasdıyla meyl ve takarrublarından nehy buyurulmuştur.

[620] Yalnız 65. mes'elede beyân olunduğu üzere ikrâh-ı mülcî ile kelime-i küfrü teleffuza icbâr olundukda kalbi mutmainnun bi'l-îmân olarak muhâfaza-i nefs için lisânen icrâsı müstesnâdır. Zîrâ hakîkat-i îmân tasdîk-i kalbîden ibâret olarak hiçbir vechile kâbil-i sukût olmayıp lâkin ikrâr-ı lisânı hasbe'l-ikrâh kâbil-i sukût olarak cüz-i zâiddir.

1 Size bir şeyi yapmanızı emrettiğim zamân gücünüz nisbetinde onu yapın. Bir şeyi de yasakladığımda hemen ondan kaçının. Buhârî, "İ'tisâm", 2, r. 7288; Müslim, "Hac", 412.
2 Hadisin farklı rivayetleri için bk. Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, II, 262, r. 4.
3 "Zinaya yaklaşmayın." İsrâ, 17/32.
4 "Yetimin malına yaklaşmayın." Enʿâm, 6/152.
5 "Sarhoş iken namaza yaklaşmayın." Nisâ, 4/43.
6 "Zalimlerin yanında olmayın." Hûd, 11/113.

1199. Mes'ele: Hamevî'nin beyânına göre ihtirâz ve ictinâbı ehemm ve elzem olan kebâiri beyânda akvâl-i ulemâ ihtilâf edip Abdullah b. Ömer hazretlerinden mervî olan Cenâb-ı Allah zâtında ve sıfâtında ve efʿâlinde şirk ve bi-gayr-i hakkin katl-i nefs ve kazf-i muhsanât ve zinâ ve harbden firâr ve sihir ve ekl-i mâl-i yetîm ve vâlideyn-i müslimeyni gücendirecek ve muharremâtta ilhâda münhasır olarak dokuz şey olup Ebû Hureyre hazretlerinden ekl-i ribâ ve Hazret-i Ali tarafından sirkat ve şürb-i hamr ziyâde kılınarak on ikiye iblâğ olunup bazı ulemânın beyânlarına göre taraf-ı şerîatten ityânı üzerine inzâr ve ehâf vârid olan her maʿsiyet kebâirden olup bazıları da (لا صغيرة بالإصرار ولا كبيرة بالاستغفار) muktezâsı üzere fiil ve ityânı üzerine ısrâr ve inhimâk olunan bi'l-cümle maʿâsînin kebîre olup ve karîn-i istiğfâr olunarak sağîre olmasına kâil olmuşlardır. Bu bahsin tahkîkiyle tamâmı allâme-i Teftâzânî'nin *Şerh-i Akâid*'inde olmakla îzâhât-ı zâide ârzû buyuran zevâta mürâcaʿatı tavsiye olunur.

1200. Mes'ele: Serrâc'ın kitâb-ı şehâdesinden naklen *Zahîre*'nin beyânına göre harâm-ı mahz olarak nass-ı kâtıʿla gerek dünyâ ve gerek ukbâda işleyenler haklarında had ve hadd-i şerʿî gibi ukûbet meşrûʿa kılınan maʿsiyetler olup ﴿وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾[1] muktezâsınca maʿâsîye iʿâne ve teşvîk de kebâir cümlesinden olmakla ittikâ ve ictinâbı elzemdir.

ومن ذلك ما ذكره البزازي في فتاويه: ومن لم يجد سُترة، ترك الاستنجاء، ولو على شطّ نهر؛ لأن النهي راجح على الأمر.

1201. Mes'ele: *Bezzâziyye*'nin beyânına göre defʿ-i mefâsid celb-i menâfiʿ ve mesâlih üzerine mukaddem olup **[621]** şerʿ-i şerîfin menhiyyâta iʿtinâsı me'mûrun bihe iʿtinâsından ziyâde olmakla her ne kadar nehir kenarında bulunsa bile tesettürden âciz olan menhiyyün anh olan keşf-i avretten ihtirâz için me'mûrun bih olarak şerʿan vâcib olan istincâyı terk eder. Zîrâ nehiy üzerine mukaddem ve müraccahtır.

حتى استوعب النهي الأزمان ولم يقتض الأمر التكرار. انتهى.

Tekrar ityânını iktizâ etmediği hâlde nehy her zamâna şâmil olarak menhiyyün anhı terkin lüzûmu dâimîdir.

---

1 "Günah ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın." Mâide, 5/2.

1202. Mes'ele: Usûl-i fıkıhta beyân olunduğu üzere "emir" gerek ﴿أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ﴾[1] gibi bir vakitle muvakkat ve gerek ﴿وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا﴾[2] ve ﴿إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا﴾[3] gibi bir şarta muʿallak ve gerek ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا﴾[4] ve ﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا﴾[5] gibi bir vasıfla mevsûf ve mahsûs ve gerek ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾[6] gibi bunlardan mutlak ve mücerred olarak bulunsun umûm ve husûs ve tekrâr ve merre karînelerinden mücerred olarak vârid olan emirler efʿâlde umûm ve evkât ve ezmânda tekrâr iktizâ edip itmâmı akvâl-i erbaʿa ve belki hamse ile muhtelefün fih ise de inde'l-Hanefî muhtâr olan mahz-ı adede muhtemel olmayan masdarı mütezammin olmakla umûm ve tekrârı değil iktizâ hatta ihtimâli bile olmayıp belki ekall-i cins üzere vâkiʿ olup kemâl-i müsemmâ olmakla niyyete mukârin olursa cins-i matlûbun külliyyesine muhtemil olur.

Binâenaleyh "اضرب" emrine muhâtab olan kimse ale'l-ıtlâk bir defʿa darb ile emre imtisâl eylemiş olur. Zîrâ "اضرب" demek, "أطلب منك ضربا" demek olup matlûb olan darb ise sırf hadese mevzûʿ olan masdar olmakla aded ve tekrâra ihtimâli yoktur.

والمرأة إذا وجب عليها الغسل ولم تجد سترة من الرجال تؤخره، بخلاف الرجل إذا لم يجد سترة من الرجال لا يؤخره ويغتسل، وفي الاستنجاء إذا لم يجد سترة يتركه.

1203. Mes'ele: [622] Menhiyyâta iʿtinâ me'mûrun bihe iʿtinâdan eşed olarak nehiy, emir üzere mukaddem olduğundan inkıtâʿ-ı hayz veya nifâs veya cünüb olarak edâ-yı salât için iğtisâle mecbûre olan kadın, ricâlden hâlî bir mahal ve setre bulamayarak tesettürden âcize olsa menhiyyün anh olan keşf-i avretten ihtirâz için me'mûrun bih olarak vâcib olan guslü tesettür bulana kadar te'hîr ederek namâzı teyemmümle edâ edip baʿde'l-gusl iʿâde eder. Zîrâ gusle mâniʿ abd tarafından olup fiil-i abd ile hakk-ı Bârî olan vücûb-i salât zimmet-i mükellefden sâkıt olmaz. Lâkin ricâl arasında bulunup da ricâlden hâlî mahal bulamayan recül, lâzım olan guslü vakt-i

1 "Gündüzün güneşin gün ortasını aşmasında namazı kıl." İsrâ, 17/78.
2 "Eğer cünüp olursanız temizlenin." Mâide, 5/6.
3 "Namaz kılmaya kalkacağınız zamân yıkayın." Mâide, 5/6.
4 "Zina eden kadın ile zina eden erkeğe vurun." Nûr, 24/2.
5 "Hırsızlık eden erkek ve hırsızlık eden kadını(nın ellerini) kesin." Mâide, 5/38.
6 "Namazı kılın, zekâtı verin." Bakara, 2/43.

îcâbdan te'hîr etmeyip iğtisâl ederek vâcib, edâ ile zimmetinden ıskât eder. Zîrâ cinsin cinse nazarı hilâf-ı cinsin nazarından ehaff olmakla maslahat-ı guslün celbi cinsin cinse nazarı mefsedesini defʿden evlâdır.

Binâenaleyh kadınlar arasında bulunan kadın da vakt-i îcâbdan te'hîr eylemez. Lâkin ricâl arasında ricâlde istincâ için setre bulamaz ise keşf-i avret mefsedesini defʿ için icrâ-yı tahâret maslahatı terk olunarak istincâyı terk eder.

والفرق أن النجاسة الحكمية أقوى، والمرأة بين النساء كالرجل بين الرجال، كذا في شرح النقاية.

1204. Mes'ele: İğtisâl ederek hadesten tahâretle, istincâ ederek necâsetten tahâret beyninde fark 737. mes'elede beyân olunduğu, 1998. mes'elede beyân olunacağı üzere nazar-ı şerʿde cünüblük ve abdestsizlik gibi hadesten ibâret olan necâset-i hükmiyye necâset-i hakikiyyeden akvâ olmasıdır. Onun için hadesten tahâret tecezzî kabûl etmediğinden gasli lâzım gelen mahalden maʿlûm olarak velev bir kılın dibi yıkanmasa tahâret hâsıla olmadığı hâlde necâset-i galîzadan mâ dûne'd-dirhem ve hafîfede mâ dûne'r-rubʿ mikdârları maʿfûv olarak cevâz-ı salâta mâniʿ değillerdir. Âlet-i tahâret iʿtibâriyle farkları da hadesten tahâret, hâl-i iktidârda mâ-i mutlak ve hâl-i aczde türâba münhasır olduğu hâlde necâsetten tahâret birçok şey ile hâsıl olur.

1205. Mes'ele: [623] *Şerh-i Nukâye*'de beyân olunduğuna göre cinsin cinse nazarlarının hiffetine binâen kadınlar arasında kadın, ricâl arasında recül gibi îcâb ettiği hâlde guslü vakt-i îcâbdan te'hîr eylemez ise de setreden âcize oldukda istincâyı terk etmek îcâb eder.

ومن فروع ذلك المبالغة في المضمضة والاستنشاق مسنونة. وتكره للصائم، وتخليل الشعر سنة في الطهارة، ويكره للمحرم.

1206. Mes'ele: Gayr-i sâim hakkında mesnûn olarak mazmazada suyu küçük diline kadar ve istinşâkta burnun mârin taʿbîr olunan mahalline kadar îsâl ile mübâlağada nehyin emir üzerine mukaddem olmasının ferʿlerinden olarak (بالغ في الاستنشاق إلا أن تكون صائمًا) muktezâsınca sâim hakkında mekrûhtur. Zîrâ mefsede-i iftâr maslahat-ı sünnetten aʿzam olmakla mazarrat-ı iftârdan ihtirâz için maslahat-ı sünnet olan mübâlağa terk olunur.

Binâenaleyh abdest ve gusülde tahlîl-i lihye mesnûn iken muhrime mekrûhtur. Zîrâ hâl-i ihrâmda muhrimin saç ve sakalından kıl koparması harâm olmakla, mefsede-i hurmeti terk maslahat-ı sünneti celb üzerine mukaddemdir.

Kâide

وقد تراعى المصلحة لغلبتها على المفسدة. فمن ذلك الصلاة مع اختلال شرط من شروطها من الطهارة أو الستر أو الاستقبال، فإن في كل ذلك مفسدة لما فيه من الإخلال بجلال الله تعالى في أن لا يناجى إلا على أكمل الأحوال، ومتى تعذر شيء من ذلك جازت الصلاة بدونه تقديمًا لمصلحة الصلاة على هذه المفسدة.

1207. Mes'ele: Her ne kadar beyân olunduğu üzere defʿ-i mefsedet celb-i maslahat üzere mukaddem ise de baʿzan maslahat ve menfaʿat, mazarrat ve mefsede üzerine galebe ederek celb-i maslahata riʿâyet olunur.

Binâenaleyh (الصلاة معراج المؤمن) muktezâsı üzere namâz münâcât-ı Bârî olup Cenâb-ı Hakk'ın azamet ve celâletine karşı şerâit-i sıhhatinin cümlesini câmiʿ olarak **[624]** makâm-ı münâcâta lâyık olacak sûrette edâsı lâzım olmakla bilâ-özr hadesten tahâret veya necâsetten tahâret veya setr-i avret veya istikbâl-i kıble gibi şerâit-i lâzimesinden bazısı bulunmayarak kılınan namâz fâsid olmakla onunla Cenâb-ı Hakk'a münâcât, şân-ı azamet-i kibriyâya münâfî olarak mefsedet-i azîmeden maʿdûde ise de maʿzeret-i meşrûʿaya binâen şurût-i mezkûreyi hakkıyla îfâ ve istihsâlden âciz oldukda ﴿لَا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ müsâʿade-i celîlesinden muktebes olarak الطاعة بقدر الطاقة muktezâsı üzere şerâit-ı lâzimeden makdûr olduğu kadarını ityânla namâzı edâ maslahatı bi'l-külliyye terk mefsedesi üzerine takdîm ve tercîh olunarak (توضئي وصلى وإن قطر الدم على الحصير) muktezâsı üzere müstehaza gibi hasbe'l-maʿzere îcâbı hâlinde her ne kadar dem akar iken olsa bile edâ olunup hattâ özrün zevâlinden sonra ol namâzın iʿâdesi bile lâzım gelmez. Zîrâ "Tâʿat bi-kadri't-tâkat"tır.

ومنه الكذب مفسدة محرمة، ومتى تضمّن جلب مصلحة تربو عليه جاز: كالكذب للإصلاح بين الناس، وعلى الزوجة لإصلاحها.

1208. Mes'ele: Yine bazen maslahatın mefsede üzerine galebesine binâen mefsede üzerine takdîmi cümlesinden olarak, kizb nefsinde harâm olarak mefsede-i azîmeden iken nâs beyninde vukûʿu melhûz olan fitne ve fesâdın izâlesiyle îkâʿ-ı sulh ve salâh ve zevceyn beyninde vukûʿ bulan münâferet ve fesâdın izâlesiyle ıslâh-ı zâte'l-beyn gibi mefsede-i kizb üzerine zâide olan mesâlih ve menâfiʿ gibi bir fâide-i lâzimeyi mütezammine oldukda [1] دروغ مصلحت آميز به از راست فتنه انگيز fehvâsınca dâʿî-i fesâd olan, sıdk üzerine tercîh olarak tecvîz olunur. **[625]**

Zîrâ *Bezzâziyye*'den naklen Hamevî'nin beyânına göre الضرورات تبيح المحضورات muktezâsınca nâs beynini ıslâh ve zevceyn beynini ıslâh ve aʿdânın mazarratını defʿ ile maslahat-ı müslimîni celb için hudʿa-i harb gibi üç mahalde kizb tecvîz olunmuş ise de *Zahîre*'nin beyânına göre mevâzıʿ-ı mezkûrede kizbin tecvîzinden maksad hakîkatte kizbi tecvîz olmayıp belki ما أبيح للضرورة يتقدر بقدرها muktezâsınca 1130. mes'elede beyân olunduğu üzere (المسلم من سلم المسلمون من يده ولسانه) kabîlinden olarak kizbe taʿrîz tecvîz olunmuştur.

وهذا النوع راجع إلى ارتكاب أخفّ المفسدتين في الحقيقة، عامة كانت أو خاصة.

1209. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere nazar-ı şerʿde dâimen nehy, emir üzere mukaddem olarak defʿ-i mazarrat celb-i maslahat üzere mukadddem iken, bazen maslahatın mazarrat üzerine galebesiyle celb-i maslahatıin defʿ-i mazarrat üzerine tercîh ve takdîmi fi'l-hakîka gerek âmme ve gerek hâssa ehaff-ı mefsedeteyni ihtiyâr ile eşedd ve aʿzamını defʿ kâidesine râciʿ olarak zarar-ı eşeddi defʿ için zarar-ı ehaffı ihtiyâr kabîlindendir.

[Altıncısı: Hâcet Umûmî Olsun Husûsî Olsun Zarûret Menzilesine Tenzîl Olunur]

el-Kâidetü's-Sâdise mine'l-Hâmise

[القاعدة **السادسة** من الخامسة:] الحاجة تنزل منزلة الضرورة عامة كانت أو خاصة. ولهذا جوّزت الإجارة على خلاف القياس للحاجة

1210. Mes'ele: Aslu'l-usûl olarak fenn-i evvelin nevʿ-i evvelinin hâvî olduğu kavâʿid-i sitte-i asliyyeden beşinci kâide bulunan الضرر يزال kâidesine müteʿallik olup onun fürûʿundan bulunan altıncı kâide

1 "Maslahat ifade eden yalan, fitneye götüren doğrudan daha iyidir."

الحاجة تنزل منزلة الضرورة عامة كانت أو خاصة kâidesi olup hâcet-i nâs gerek umûmî ve gerek husûsî olsun zarûret menzilesine tenzîl olunarak zarûrete binâen memnûʿ olan şeylerde mubâh müʿâmelesi olduğu gibi hâcet sebebiyle de tecvîz olunarak mubâh olur.

İşte bu hikmete binâen semen-i maʿlûm bedelinde menfaʿat-i maʿlûmeyi beyʿden ibâret olan icârede maʿkûdun aleyh olan menfaʿat hîn-i akidde maʿdûme olup maʿdûmun beyʿi ise gayr-i câiz olduğundan kıyâs olan **[626]** adem-i cevâzı iken nâsın ihtiyâcı zarûret menzilesine tenzîl olunarak istihsânen akdin kendisine izâfesinde îcâbın kabûle irtibâtı için îcâr olunacak akâr ve emsâli menfaʿat-i matlûbe makâmına ikâme olunarak alâ hilâfi'l-kıyâs tecvîz olunmuştur. Hattâ akdi menfaʿate izâfe ile "Şu dârın menfaʿat-i süknâsını îcâr ettim." dese inde'l-ekser "Beyʿ ettim." demek gibi bi'l-ittifâk câiz olmaz. Binâenaleyh "Hâneyi îcâr ettim." demeli.

وكذا قلنا لا تجوز إجارة بيت بمنافع بيت لاتحاد جنس المنفعة فلا حاجة بخلاف ما إذا اختلف.

1211. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere icâre, hâcet-i nâs zarûretiyle hilâf-ı kıyâs olarak tecvîz olunup süknâdan ibâret olan cins-i menfaʿatin ittihâdıyla adem-i zarûrete binâen menâfiʿ-i dâr bedelinde dârın icâresinin adem-i cevâzına kâil olduk. Ammâ menâfiʿ-i abd veya dâbbe veya emsâli bir şey bedelinde menâfiʿ-i dâr ve emsâli onların hilâfı bir şey gibi cins-i menfaʿatin ihtilâfıyla icâre bunun hilâfına olarak câizedir.

Zîrâ meselâ; kölesinin hizmetinden müstağnî olup meskene muhtâc olarak kölesinin hizmeti bedelinde hanesini istîcâr ederek intifâʿ edebilir. Ve kezâ meselâ, dükkanını veya başka akârını îcâr ederek onun ücreti bedelinde muhtâc olduğu başka bir şeyi istîcâr gibi.

ومنها: ضمان الدرك، جوّز على خلاف القياس.

1212. Mes'ele: Mebîʿin istihkâkı hâlinde damân-ı semenden ibâret olan damân-ı derek de hâcet-i nâs zarûret menzilesine tenzîl cümlesinden olarak alâ hilâfi'l-kıyâs tecvîz olunmuştur.

Yaʿnî bir kimse diğerine bir hâne veya at emsâli bir şey satıp da müşterî alacağı şeyin ol kimsenin milki olmasında tereddüdde bulunduğu hâlde diğer bir şahsın "Sen al, eğer onun başka sâhibi çıkarsa ben paranı dâminim."

diyerek mebîʿin başka bir sâhibi zuhûr ettiği hâlde, müşterînin parasını kendisine reddi tekeffül ederek dâmin olmasıdır ki kıyâs olan bu vechile damânın adem-i cevâzıdır. Zîrâ şerʿan kefâletin maʿnâsı, asîle lâzım gelen şeyi iltizâm olup bu damânda asîl ise bâyiʿ olmakla istihkâkın zuhûru **[627]** hâlinde semeni reddin lüzûmu bâyiʿa lâzım gelip istihkâkın zuhûru ise gayr-i maʿlûm olmakla asîle lüzûmu gayr-i sâbit olan bir şeye kefâlet olup bu ise câiz değil ise de hâcet-i nâs zarûret menziline tenzîl olunarak hilâf-ı kıyâs tecvîz olunmuştur.

ومن ذلك: جواز السلم على خلاف القياس؛ لكونه بيع المعدوم دفعًا لحاجة المفاليس. ومنها جواز الاستصناع للحاجة.

1213. Mes'ele: Maʿdûmun beyʿi ve temlîki bâtıl olarak gayr-i sahîh olmakla kıyâs olan, selem ve istısnâʿ emsâli ukûdun adem-i cevâzı iken hâcet-i mefâlîs zarûret menziline tenzîl olunarak hilâf-ı kıyâs tecvîz olunmuşlardır. Zîrâ selem meselâ müşterî bâyiʿa, "Yüz kîle buğday için bin kuruş selem verdim." deyip bâyiʿ de "Kabûl ettim." diyerek peşin para ile veresiye mal satmak veya almaktan ibâret olup hâlbuki hîn-i akidde mebîʿ maʿdûmdur.

Ve kezâ istısnâʿ ehl-i sanâyiʿden meselâ, bir kunduracıya "Bana yüz kuruşa bir çift putin kundura yap." deyip onun da "pekiyi" diyerek kabûlünden ibâret olup hâlbuki hîn-i akidde maʿkûdün aleyh olan kundura ve putin gibi mesnûʿ mefkûd ve maʿdûmdur. Binâenaleyh kıyâs olan adem-i cevâzları iken hâcet-i nâs zarûret menziline tenzîl olunup zarûretler ise memnûʿ olan şeyleri mecâz hükmünde kılar.

ومنها: دخول الحمام مع جهالة مكثه فيها، وما يستعمله من مائها، وشربة السقاء. ومنها: الإفتاء بصحة بيع الوفاء حين كثر الدين على أهل بخارى، وهكذا بمصر، وقد سموه «بيع الأمانة»، والشافعية يسمونه «الرهن المعاد»، وهكذا سماه به في الملتقط. وقد ذكرناه في شرح الكنز من باب خيار الشرط. وفي القنية والبغية يجوز للمحتاج الاستقراض بالربح، انتهى.

1214. Mes'ele: Hamamda ne kadar kalınacağı ve ne mikdâr su sarf edeceği mechûl olmakla, kıyâs olan ücretle hamâma duhûlün adem-i cevâzı iken hâcet-i nâsa binâen hilâf-ı kıyâs olarak tecvîz olunmuştur.

1215. Mes'ele: Evkâf ve sâir ashâb-ı hayr tarafından abdest alınmak için mesâcid ve medâris havlîlerinde yaptırılmış olan şadırvanlardan şürbün cevâzı ve Buhârâ ve Mısır ahâlisinin borçları tekessür ve tezâyüd ederek görülen ihtiyâc üzerine *beyʿü'l-emâne* tesmiye olunan *beyʿ bi'l-vefâ*nın sıhhatiyle iftâ dahi hilâf-ı kıyâs olarak hâcet-i nâs defʿ-i zarûretiyle tecvîz olunan ahkâm-ı şerʿiyye cümlesindendir.

1216. Mes'ele: [628] *Beyʿ bi'l-vefâ*, "beyʿ bi-şarti'l-vefâ" demek olup, bir kimse parasını iʿâde ettiği hâlde geri almak veya müşterî aldığı malı iʿâde ettiği hâlde parasını geri almak üzere bir malı birine satmak veya birinden almaktan ibâret olarak beyʿ-i mezkûrde rehin hükmü cereyân eder.

Zîrâ her ne kadar âkideynin "aldım" ve "sattım" diyerek temlîk ve temellüküne nazaran 1345. mes'elede beyân olunacağı üzere sûreten mübâyaʿa ise de hakîkatte maksad, mebîʿi müşterîye ve semeni bâyiʿa temlîk ve temellük olmayıp belki maksadları bâyiʿin müşterîye olan deynini te'mîn ve tevsîk olup mebiʿden matlûbunu istîfâsı mümkin olacak sûrette bulundurmaktan ibâret olup, bu ise ayn rehni maʿnâsı olmakla bâyiʿ borcunu edâ ederek malını müşterîden istirdâd edebileceği gibi müşterî dahi almış olduğu malı satana iʿâde ile parasını ondan taleb edebilir. Bu ise hükm-i rehndir. Zîrâ râhin, mürtehine olan borcunu edâ ile rehni istirdâd edebileceği gibi mürtehin dahi borcunu edâ ve rehn-i istihlâs ve istirdâd etmek üzere râhini mutâlebe edebilir.

Mecelle'de "Beyʿ bi'l-vefâ; bir kimse bir malı âhara semeni reddettikde geri vermek üzere şu kadar kuruşa satmaktır ki, müşterî mebîʿ ile intifâʿ eylemesine nazaran beyʿ-i câiz hükmünde ve tarafeyn bunu feshe muktedir oldukları cihetle beyʿ-i fâsid hükmünde ve müşterî mebîʿ-i âhara satamadığı cihetle rehin hükmündedir." diyerek taʿrîf ve îzâh buyurulmuştur.

1217. Mes'ele: 2617. mes'elede beyân olunacağı üzere beyʿ bi'l-vefâda beyân olunan ahkâma binâen eimme-i Şâfiʿiyye "rehn-i muʿâd" tesmiye ettikleri gibi *Mültekat*'ta dahi öyle tesmiye olunduğunu musannif-i allâme *Kenz* şerhinin hıyâr-ı şart bâbında zikr ve beyân eylemiştir.

1218. Mes'ele: Hükm-i kâideye binâen *Kunye* ve *Buğye*'de beyân olunduğuna göre muhtâc olanlara ribhle istikrâz câiz olup Hamevî, ödünç olarak almış olduğu para bedelinde yevmiye veya şehriyye muʿayyenü'l-mikdâr bir ticâret vermekle tasvîr ediyor ise de [1](كل قرض جر نفعا فهو حرام) muktezâsınca bu vechile ikrâz **[629]** ve istikrâz, ribâ-yı mahz olup [2]﴿أَحَلَّ اللهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا﴾ nass-ı celîli ile hurmet-i ribâ mansûsun aleyh olup 965, 1093. mes'elelerde işâret olunduğu üzere mevrid-i nassda meşakkat ve hâcet teysîri celb edemeyeceğinden fukahâ-yı izâm hazerâtı nâsı ribâ-yı mahzdan muhâfaza için ﴿إِلَّا أَن تَكُونَ تِجَارَةً عَن تَرَاضٍ مِنْكُمْ﴾[3] muktezâsı üzere ribhle istikrâz veya ikrâz veya icâre veya mübâyaʿa tarîklerinden biriyle murâbaha sûretine ifrâğ için bir hayli sûretler tasvîr eylemişlerdir ki, meselâ; ayda yüz kuruşa iki kuruş ribh ve ticâret vermek üzere para istikrâz edecek olan kimse, meselâ; bir mushaf-ı şerîf veya bir kılınç emsâli bir aynı muhâfaza için ikrâz edecek olan kimseyi, ayda iki kuruş ücretle istîcâr ederek ribh olarak vereceği iki kuruş bedel-i icâre sûretiyle te'diyesinin cevâzında ihtilâf olunup Muhammed b. Seleme, ale'l-ıtlâk cevâzına kâil olup Ebü'l-Kâsım es-Saffâr muhâfazası için istîcâr olunan aynın kıymeti bedel-i icâreyi hâiz olup muhâfazası için istîcâr muʿtâd değil ise adem-i cevâzına kâil olarak bedel-i icâreyi hâiz olarak ribh-i mezkûru müstakriz olan müste'cire vermek lâzım gelmez, demiş.

Zîrâ 1210. mes'elede beyân olunduğu üzere icâre, hilâf-ı kıyâs olarak hâcet-i nâs için tecvîz olunmakla, meselâ; muhâfazası için istîcâr, muʿtâd ve müteʿâref olmayan mushaf-ı şerîf ve kılınç emsâli bir şeyi ücretle muhâfazaya hâcet olmadığından icâre gayr-i câize olmakla tarîk-i mezkûr ile murâbahanın adem-i cevâzına kâil olmuştur.

İcâre-i *Bezzâziyye*'de dahi beyân olunduğuna göre bu misillü icârenin cevâzında müte'ahhirîn ihtilâf edip Muhammed b. Seleme ve Hüsâmüddîn Alyâbâdî bilâ-kerâhe cevâzına kâil olup bazı fukahâ meʿa'l-kerâhe cevâzına ve bazıları da ale'l-ıtlâk adem-i cevâzına kâil olarak beyân olunduğu vechile ücret lâzım gelmez, demişler.

---

1 "Fayda sağlayan her türlü borç haramdır." Farklı lafız rivayetleri için bk. Sanânî, *el-Musannef*, VIII, 145, r. 14657; Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, VIII, 145, r. 2112; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, V, 573, r. 10933.

2 "Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır." Bakara, 2/275.

3 "Ancak karşılıklı rızânıza dayana ticaret böyle değildir." Nisâ, 4/29.

Ebü'l-Kâsım es-Saffâr ve bazı fukahâ da muhâfazası için istîcâr olunan şey, istîcârı muʿtâd olan **[630]** şeylerden olmaz veya kıymeti bedel-i icâreyi hâiz olmaz ise câiz olmaz ise de istîcârı muʿtâd olur veya kıymeti bedel-i icâreden ziyâde olup istikrâzla meşrût olmaz ise cevâzına kâil olmuşlar.

Ber-vech-i beyân fukahânın ihtilâfından müstefâd olduğuna göre musannifin, muhtâc olanlara ribhle istikrâzın cevâzıyla kavlinden maksadı, icâre veya mübâyaʿa tarîkiyle istikrâz olup Hamevî'nin tasvîri ise beyân olunduğu vechile ribâ-yı mahz olmakla maksad-ı musannife muhâlif görünür.

1219. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile insân istikrâza muhtâc olduğu gibi ikrâza da muhtâc olacağından kâide-i mezkûreye binâen ribhle istikrâz câiz olduğu gibi ikrâz da câiz ise de ekseriyetle hâcet, müstakriz cânibinde bulunduğundan onun beyânıyla iktifâ eylemiştir.

Mübâyaʿa Sûretiyle İstikrâzın Tarîki

1220. Mes'ele: Meselâ; onda bir kuruş ticâretiyle altı ay müddetle yüz kuruş istikrâzına muhtâc olan kimse Kâdîhân'ın beyân ve tasvîrine göre müstakriz, yüz altmış kuruş kıymetinde olan bir malını ikrâz edecek olana yüz kuruşa satıp baʿde'l-kabûl bâyiʿ tarafından semen-i mebîʿ kabz olundukdan sonra mukriz-i mezkûr mâl-ı mezbûru tekrâr müstakrize altı ay müddetle veresiye yüz altmış kuruşa satıp, müstakriz mukrize altı ay müddetle yüz altmış kuruş medyûn olur.

1221. Mes'ele: Beyân olunan tarîkle istikrâz için müstakrizin malı bulunmaz ise mukriz altı ay müddetle veresiye müstakriza yüz altmış kuruşa bir şey satıp baʿde't-teslîm müstakriz de onu peşin para ile başkasına yüz kuruşa satıp baʿde't-teslîm ol müşterîde ol malı aldığı fiyata, yüz kuruşa tekrâr mukriza satıp devr-i şerʿî tarîkiyle müstakriz mukrize yüz altmış kuruş medyûn olarak maksad hâsıl olur.

Binâen alâ hâzâ fukahânın (كل قرض جر نفعا فهو حرام) kavilleri ale'l-ıtlâk olmayıp, belki bilâ-devr-i şerʿî kaydıyla mukayyed olur. **[631]**

[ALTINCI KÂİDE: ÂDET MUHAKKEMDİR]

el-Kâidetüs-Sâdise

القاعدة السادسة: العادة محكّمة

وأصلها قوله عليه السلام: «ما رآه المسلمون حسنًا فهو عند الله حسن» قال العلائي: لم أجده مرفوعًا في شيء من كتب الحديث أصلًا، ولا بسند ضعيف بعد طول البحث، وكثرة الكشف والسؤال، وإنما هو من قول عبد الله بن مسعود رضي الله تعالى عنه موقوفًا عليه، أخرجه أحمد في مسنده.

1222. Mes'ele: Hilâfına tasrîh bulunmayan husûsta örf ve âdet-i nâs muhakkeme ve hakemdir, demek olup erkân-ı kazâyı beyânda 220. mes'elede beyân olunduğu üzere müddaʿî ve müddeʿâ aleyh gibi hasmeynin husûmet ve daʿvâlarını fasl için kendi rızâ ve ihtiyârlarıyla başkalarını hâkim ittihâz edip intihâb eylemek maʿnâsına *tahkîm*den, muʿazzame vezninde muhakkeme, ism-i mefûl olup mevrid-i nass ve sarîhin gayrısında îcâbı hâlinde hükm-i şerʿîyi isbat için gerek âmm ve gerek hâs olsun örf ve âdet hüküm kılınıp muktezâlarıyla amel olunur, demektir.

Meselâ, muktezâ-yı örf ve âdet olarak müsâfire taʿâm çıkarmak müsâfir için ol taʿâmdan dilediğini yemeye izin ise de lisânen "Filân taʿâmı yemeyeceksin." diyerek sarâhaten menʿ edilirse âdetin hilâfına tasrîh bulunmakla onun hakkında âdetin hükmü bâtıl olarak ondan yemeye me'zûn olamayacağı gibi, ber-vech-i âtî beyân olunacağı üzere örf ve âdete binâen vârid olmayan nassa karşı bi'l-ittifâk ve örf ve âdete binâen vârid olan nassa karşı inde'l-İmâmeyn örf ve âdete iʿtibâr olunmayıp belki muktezâ-yı nassla amel olunur.

1223. Mes'ele: Bu kâidenin aslı müslümânların beğenip kabûl ettikleri şey indallâh dahi makbûldür, maʿnâsına (ما رآه المسلمون حسنًا فهو عند الله حسن) hadîs-i şerîfi olup Alâî, "Tûl-i bahs ve kesret-i suâl ve keşiften sonra kütüb-i hadîsden arayıp taradım, Hazret-i Peygamber'e **[632]** müntehâ ve merfûʿ olarak ne bir asıl ve ne de bir sened-i zaʿîfe vâsıl olamadım. Ancak Abdullah b. Mes'ûd hazretlerinin kavillerinden olunup, kendilerine mevkûf olarak İmâm Ahmed hazretleri *Müsned*'inde ihrâc buyurmuşlardır." deyip *Tevfîku'l-İlâh*'ın beyânına göre hadîs-i şerîf-i mezkûr *Tavzîh*'te icmâʿın

hücciyyet-i şerʿiyye olduğunu isbât için ikâme ve îrâd olunan edille-i şerʿiyye silkinde mürselen zikr olunduğu gibi *Hâvî*'nin kitâb-ı büyûʿda "kurûz" faslında beyân olunduğuna göre Hazret-i Peygamber'e Himyere'nin cîrânıyla teʿâtisinin ribâ olup olmamasından vârid olan istifsâra cevâben (ما رآه المسلمون حسنًا فهو عند الله حسن)[1] ve (ما رآه المسلمون قبيحا فهو عند الله قبيح)[2] buyurulması hadîs-i şerîf-i mezkûrun irsâlini iktizâ eder.

Tenbîh

1224. Mes'ele: Karîben 1254. mes'elede beyân olunacağı üzere örf ve âdetin isbât-ı hükümde muʿteber olarak merciʿ-i ittihâzı iki şartla meşrût olup onlardan biri, örf ve âdetin gâlib veya muttarid olmaları diğeri de örf-i mukârin-i sâbık olup müte'ahhir-i lâhik ve târî olmamalarıdır.

واعلم أن اعتبار العادة والعرف رجع إليه في الفقه في مسائل كثيرة حتى جعلوا ذلك أصلا، فقالوا في الأصول في باب: «ما تترك به الحقيقة تترك الحقيقة» «بدلالة الاستعمال والعادة» هكذا ذكر فخر الإسلام.

1225. Mes'ele: Maʿlûm ola ki mevrid-i nass ve sarâhatin gayrısında mesâ'il-i fıkhiyyenin ekserîsinde nizâʿ vukûʿunda fasl için beyân olunan şartları câmiʿ olan örf ve âdet merciʿ, yaʿnî düstûru'l-amel ittihâz olunarak onun muktezâsıyla hüküm ve amel olunur. Hattâ Fahru'l-İslâm hazretlerinin beyânına göre **[633]** fukahâ-yı izâm ahkâm-ı şerʿiyyenin isbâtında örf ve âdeti iʿtibârı, usûl-i şerʿiyyeden bir asıl kılıp usûl-i fıkıhta kelâmda asıl olan maʿnâ-yı hakîkî kendisiyle terk olunan karîne-i mâniʿayı beyân bâbında istiʿmâl ve âdetin delâletiyle maʿnâ-yı hakîkî terk olunup kelâm maʿnâ-yı mecâzîye haml olunur, demişler.

888. mes'elede beyân olunduğu üzere "kelâmda asıl olan maʿnâ-yı hakîkî" olup onu irâde mümkin iken mecâza gidilmez ise de maʿnâ-yı hakîkîyi irâde müteʿazzir veya âdeten veya şerʿan mehcûr bulunursa 1703. mes'elede beyân olunacağı üzere "kelâmın iʿmâli ihmâlinden evlâ" olmakla maʿnâ-yı mecâzîye haml olunacağından العادة محكّمة muktezâsı üzere istiʿmâl ve âdetin delâletiyle elfâzın maʿnâ-yı hakîkîleri terk olunup maʿnâ-yı

1 "Müslümanların güzel gördükleri şeyler Allah katında da güzeldir." Ahmed b. Hanbel, VI, 84, r. 3600; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 83, r. 4465; Taberânî, *el-Mucemü'l-Evsat*, IV, 58, r. 3602.

2 "Müslümanların çirkin gördükleri şeyler Allah katında da çirkindir." Ahmed b. Hanbel, VI, 84, r. 3600; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 83, r. 4465.

mecâzîlerine haml olunur. Onun için *salât* lafzı lügatte; "duʿâ" maʿnâsına ve *savm* mutlakan "imsâk" maʿnâsına ve *hac* "kasd" maʿnâsına ve *zekât* "nemâ ve tahâret" maʿnâsına olarak hakîkat-i lügaviyye oldukları hâlde لله علي أن أصلي veya أصوم veya أحج veya أزكي diyerek salât veya savm veya hac veya tasadduk nezr eylese delâlet-i istiʿmâl karînesiyle meʿâni-yi lügaviyye-yi hakikiyyeleri terk olunarak namâz ve oruç ve ihrâmla baʿde'l-vukûf tavâf-ı ziyâretten ibâret olan nüsük-i mahsûs ve malın kırkta birini fakîr-i müslime temlîke haml olunur.

1226. Mes'ele: Elfâz-ı mezkûrenin istiʿmâl olundukları maʿnâlar her ne kadar asıl vazʿları olan maʿânî-yi lügaviyyelerine nazaran mecâz iseler de bi-hasebi'l-istiʿmâl hakîkat-i şerʿiyyeleridir. Binâenaleyh ahkâm-ı şerʿiyyenin isbâtı makâmında maʿânî-yi şerʿiyyelerine haml, asıl ve râcih olarak onları irâde mümkin iken maʿânî-yi sâireye haml olunmazlar.

Karâin-i Mâniʿa

1227. Mes'ele: Usûl-i fıkıhta beyân olunduğu üzere inde'l-İmâm maʿnâ-yı hakîkî bi'l-istikrâ beş şey ile terk olunur, yaʿni maʿnâ-yı hakîkîyi irâdeye karîne-i mâniʿa, beş şey olup:

1- Beyân olunduğu üzere delâlet-i istiʿmâl.

2- Nefs-i lafzın **[634]** delâletiyle terk olunur. Binâenaleyh لا أكل لحما diye yemîn edip de "balık yese" hânis olmaz. Zîrâ "lahm" lafzı "dem"den mütevellid şiddet ve kuvvete delâlet etmekle demden mücerred olan balığı irâdeye nefs-i lafız mâniʿdir. Zîrâ demin muktezâsı harâret olmakla, balık demden olsa tabiatı bârid olan suda yaşayamaz. Kan gibi görünen şey kan değildir. Zîrâ kan güneşte karardığı hâlde balıktaki bi'l-âhar beyazlanır.

3- Siyâk-ı nazm karînesiyle terk olunur. Binâenaleyh bir kimsenin aczini izhâr makâmında "Yiğit isen fülânın karısını bırak." gibi ki maʿnâ-yı hakikîsi tatlîka tevkîl iken "yiğit isen" karînesiyle mecâzen muhâtabın aczini izhâra mahmûldür.

4- Yemîn-i Fevrde olduğu gibi mütekellime râciʿ olan maʿnânın delâletiyle terk olunur. Sokağa çıkmaya hazırlanıp nerdubân başına gelmiş olan kadına hitâben "Çıkar isen şöyle ol." gibi ki, "şimdi çıkar isen" demek olmakla o anda hurûcu terk edip de baʿde sâatin çıkarsa cezâ-yı muʿallak lâzım gelmez.

5- 2767. mes'elede beyân olunacağı üzere mahall-i kelâmın delâletiyle terk olunur. 86. mes'elede beyân olunduğu üzere (إنما الأعمال بالنيات) ve (رفع عن أمتي: الخطأ والنسيان) hadîs-i şerîflerinde olduğu gibi. Zîrâ niyyet-i mücerrede ile hiçbir amel vücûda gelmemesi ve hatâ ve nisyânın kesrete vukûʿlarına binâen hadîs-i şerîflerin adem-i sıdkı lâzım gelip, hâlbuki ﴿وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ﴾[1] muktezâsınca sıdkı zarûrî ve kizbi muhâl olmakla tashîh-i kelâm için birer muzâf takdîr olunarak حكم الأعمال ve حكم الخطأ والنسيان denir.

فاختلف في عطف العادة على الاستعمال، فقيل: هما مترادفان، وقيل: المراد من الاستعمال نقل اللفظ عن موضوعه الأصلي إلى معناه المجازي شرعًا، وغلبة استعماله فيه ومن العادة نقله إلى معناه المجازي عرفًا وتمامه في الكشف الكبير.

1228. Mes'ele: Fahrulislâm'ın بدلالة الاستعمال والعادة kavlinde "âdet"in "istiʿmâl" üzerine atfında ihtilâf olunup bazıları maʿnen ittihâdlarıyla terâdüflerine kâil olup diğerlerinde istiʿmâl ile maksad, meselâ; صلاة lafzını duʿâ maʿnâsından namâz maʿnâsına ve صوم lafzını mutlakan imsâktan oruç maʿnâsına nakil gibi lafzı maʿânî-yi lügaviyye-i asliyyesinden maʿânî-yi şerʿiyyeye nakil gibi maʿânî-yi hakikiyye-yi lügaviyyeden mecâz-ı şerʿîye nakil ile onda galebe-i istiʿmâl ile hakîkat-i şerʿiyye olmalarına ve âdetle maksad da elfâz-ı maʿânî-yi lügaviyye-i hakîkiyyelerinden maʿânî-yi örfiyye-i mecâziyyeye nakil ederek kesret-i istiʿmâl ile hakîkat-i örfiyye olmasına kâil olarak örf ve şerʿ iʿtibâriyle beynlerinde fark bulunduğunu işʿâr eylemişlerdir ki bu vechile bahsin tamâmı *Keşf-i Kebîr*'de mezkûr olmakla îzâhât-ı zâide ârzû buyuran mürâcaʿat eylesin, demektir.

وذكر الهندي في شرح المغني: العادة عبارة عما يستقر في النفوس من الأمور المتكررة المعقولة عند الطباع السليمة. وهي أنواع ثلاثة: العرفية العامة، كوضع القدم. والعرفية الخاصة، كاصطلاح كل طائفة مخصوصة، كالرفع للنحاة والفرق والجمع والنقض للنظار. والعرفية الشرعية، كالصلاة والزكاة والحج. تركت معانيها اللغوية بمعانيها الشرعية، انتهى.

1229. Mes'ele: [635] *Hindiyye*'nin *Muğnî* şerhinde beyânından zâhir olan örf ve âdet müterâdif olup "âdet" avdetten me'hûz olarak; bir şeyin tekrâr ve avdetle iʿtiyâdını iktizâ edeceğinden nüfûs-ı beşeriyyede müstekarr

1 "O arzusuna göre de konuşmaz. O(nun sözleri) vahiyle bildirilenden başkası değildir." Necm, 53/3-4.

ve mütemekkin ve tabʿ-i selîm indinde makbûl olan umûr-ı mütekerrireden ibâret olarak örfiyye-yi âmme ve örfiyye-yi hâssa ve örfiyye-yi şerʿiyye olmak üzere üç nevʿ olup;

[Birincisi] *Örfiyye-i âmme*, vâzıʿ-ı gayrı muʿayyen cemâʿat-i kesîrenin örfleri olup cemîʿ-i bilâdda veya ekserîsinde müteʿâref ve cârî olan şeylerden, meselâ; لا أضع قدمي في دار فلان yaʿnî "Fülânın hânesine ayak basmam." kavillerinde vazʿ-ı kadem gibi ki lügaten "çıplak ayağını kapının içine vazʿ edip basmak" da hakîkat iken bu maʿnâ âdeten mehcûr olarak örf-i nâsda her nasıl ve her nereden olursa olsun mutlakan hâneye duhûlde kesret-i istiʿmâl ile hakîkat-i örfiyye olmuştur.

Binâenaleyh "Fülânın hânesine ayak basmayacağım." diye yemîn edip de kendisi hâricde olarak mücerreden ayağını kapının içine basmakla hânis olmaz ise de her ne kadar damdan veya bacadan velev başı aşağı girmiş olsa dahi hânis olur.

[İkincisi] (2) *Örfiyye-i hâssa*dır. Her sınıfın ve her fennin kendilerine mahsûs olan ıstılâhları gibi. Ulemâ-i nahvin lügatte; kaldırmak maʿnâsına "refʿ" ve dikmek maʿnâsına "nasb" ve çekmek maʿnâsına "cerr" lafızlarını alâmet-i fâʿiliyyet ve mefʿûliyyet ve izâfetten ibâret olan nevʿ-i iʿrâba ve nuzzârın asl-ı illiyyette medhali olan bir vasıf beyân olunup ferʿde adem-i vücûdu maʿnâsına farkı ve illet-i müşterekede asıl ile ferʿi teşrîk maʿnâsına cemʿi ve cereyân-ı delîl ile hükm-i müddeʿânın tehassusu veya husûs-i fesâdı istilzâm eylemesine binâen redd ve ibtâl maʿnâsına nakzı gibi maʿnâ-yı örfiyyeye nakil ile elfâz-ı mezkûrenin menkûlun ileyhde kesret-i istiʿmâlleriyle hakîkat-i ıstılâhiyye olmaları gibi. **[636]**

[Üçüncüsü] (3) *Örfiyye-i şerʿiyye*dir ki beyân olunduğu üzere mutlakan imsâk maʿnâsına savm ve nemâ ve tahâret ve medh ü senâ maʿnâlarına zekât ve kasd maʿnâsına hac gibi ki meʿânî-yi şerʿiyyeye nakl ile meʿânî-yi lügaviyyeleri terk olunan elfâz-ı şerʿiyyeler gibi.

1230. Mes'ele: Ânifen Sirâc-ı Hindî'nin âdeti, aksâm-ı selâse-i mezkûreye taksîmiyle örfle âdetin müterâdif oldukları zâhir olduğu gibi âdeti şehâdet-i ukûl ile şöhret bulup tıbâʿ-ı selîme erbâbının telakkî bi'l-kabûl ederek vâzıʿı gayr-i muʿayyen olup akvâm-ı kesîre ve bilâd-ı vefîrede müteʿâref ve cârî olursa örf-i âmm ve eğer bir kavm-i mahsûs veya bir fenn-i

mahsûs erbâbına veya bir belde-i mahsûsada muteʿâref olursa örf-i hâs olmasına göre örf-i şerʿîye şâmil olarak örf-i hâssla örf-i şerʿ kısm-ı vâhid olarak, âdetin örf-i âmm ve örf-i hâss olarak iki kısma münhasır olmasını îcâb ederse de elfâz-ı şerʿiyyenin şânına ihtimâm ü iʿtinâ için kısm-ı vâhid mahsûs addolunmuştur.

1231. Mes'ele: Âtîde 1340. mes'elede beyân olunacağı üzere örf-i âmm ile hükm-i âmm ve örf-i hâssla hükm-i hâss sâbit olması da mukteżâ-yı örf olup ânifen beyân olunduğu üzere "Fülânın hânesine ayak basmayacağım." taʿbîri beyne'n-nâs mutlakan adem-i duhûlde örf-i âmm olarak maʿnâ-yı lügavîsi bulunan "çıplak ayağını kapı içine basmak" maʿnâsı metrûk olmakla her nerede ve her nasıl duhûl ederse hâlif hânis olup mücerred ayağını basmakla hânis olmayacağı gibi örf-i hâss ile de hükm-i hâss sâbit olacağından 203. mes'elede beyân olunduğu üzere, meselâ; kütüb-i şerʿiyye ve mushaf ve nukûd gibi bir nevʿ menkûlun vakfı bir beldede müteʿâref olup diğerinde gayr-i müteʿâref olursa müteʿâref olan beldede sahîh olup müteʿâref olmayanda onların vakfı sahîh olmaz.

Binâenaleyh hakkında nass veya sarâhat vârid olmayan vekâyiʿ ve hâdisenin ahkâm-ı şerʿiyyesini isbâtta örf ve âdet düstûru'l-amel olmak üzere hakem ittihâz olunarak muktezâsıyla amel **[637]** olunacağından her asır ve her iklimde, ol asır ve ol iklimin örf ve istiʿmâlleri iʿtibâr olunarak vekâyiʿ-i hâdisenin ahkâm-ı lâzimesi ona göre icrâ olunup bunların hilâfına verilen fetvâlar ve edilen hükümler karîn-i kabûl olmayacağından mevkiʿ-i iftâ ve kazâyı ihrâz eden müftîler ve hükkâmın hakîm, fehîm, müstakîm ve emîn, metîn, mekîn olarak âdât-ı ahâlî ve zamâna vâkıf olmaları lâzımdır.

فما فرع على هذه القاعدة: حد الماء الجاري، الأصح أنه: ما يعدّه الناس جاريًا. ومنها: وقوع البعر الكثير في البئر، الأصح أن الكثير ما يستكثره الناظر. ومنها: حد الماء الكثير الملحق بالجاري، الأصح تفويضه إلى رأي المبتلى به، لا التقدير بشيء من العشر في العشر ونحوه.

1232. Mes'ele: 1225. mes'elede beyân olunduğu üzere hakkında nass ve sarâhat vârid olmayan husûsâtta örf ve âdet, hakem ittihâz olunarak onun muktezâsıyla amel kâidesi üzerine ber-vech-i âtî tefrîʿ olunan mesâil cümlesinden biri; (خلق الماء طهورا لا ينجسه شيء، إلا ما غير طعمه أو لونه أو ريحه) muktezâsı

üzere evsâf-ı selâsesinden birisi tegayyür etmedikçe necâset vukûʿuyla teneccüs etmeyen mâ-i cârîyi taʿyîn ve tahdîd mes'elesi olup, her ne kadar bazı fukahâ "saman çöpünü götüren su" diyerek, bazıları da "arzan elini suya koydukda cereyânı kesilmeyen" diyerek, bazıları da "iki avucuyla suyu aldıkda arzı zâhir olmayan" diyerek taʿyîn ve tahdîd eylemişler ise de esahh olan örf ve âdette nâsın cârî addettikleri *su*dur.

Zîrâ 992. mes'elede beyân olunduğu ve 1234. mes'elede beyân olunacağı üzere inde'l-İmâm muhtâr olan muhtâc-ı takdîr olup hakkında nass vârid olmayan husûsda mübtelâ olan kimselerin re'yine tefvîz olmakla bu bâbda mübtelâ olarak kendilerine örf ve âdet ettikleri hâli iʿtibâr eylemektir.

Binâenaleyh bir nehir yukarısından kesilip de aşağısından bilâ-murur cereyân etmekte olan mahallinde her ne kadar necis düşmüş olsa dahi âdeten **[638]** cârî olmakla evsâf-ı selâsesi tegayyür etmedikçe onunla abdest ve gusül câizlerdir.

1233. Mes'ele: Fürû-i mezkûreden biri dahi kuyuya düşüp de suyunu tencis eden baʿre-i kesîreyi taʿyîn mes'elesi olup her ne kadar fukahâdan bazıları suyun üzerinin dörtte birini ve bazıları da tekmîlini kaplayan ve bazıları da üç tanenin kesîr addolunmasına ve bazıları da her konuda bir veya iki taneden hâlî olmamasıyla taʿyîn ve tahdîd eylemişler ise de esahh olan Hazret-i İmâmdan zâhir-i rivâyette örf ve âdette kesîr addolunan mikdârdır. Binâenaleyh bu mikdâra bâliğ olursa kuyunun suyu teneccüs ederek istiʿmâli gayr-i câiz olmakla 994. mes'elede beyân olunduğu vechile tathîri lâzım gelir.

1234. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûreden biri dahi evsâf-ı selâsesi tağyîr etmedikçe adem-i teneccüste mâ-i cârîye ilhâk olunan mâ-i râkid-i kesîri taʿyîn mes'elesi olup ânifen beyân olunduğu üzere hakkında nass vârid olmayıp muhtâc-ı takdîr ve taʿyîn olan şeylerde inde'l-İmâm esahh olan mübtelâ olan kimselerin re'yine tefvîz ve ihâle eylemektir. Zîrâ bu misillü hâlâtta zann-ı gâlib yakîn hükmünde olarak edille-i şerʿiyyeden maʿdûd olup taʿyîn hükmündedir.

Bahr'in tahkîkine göre bi'l-ittifâk eimme-i Hanefiyyeden mervî olan mezheb-i zâhirde bu olup havz-ı kebîri aşrün fî aşrin ile takrîr ve tahdîd şâyân-ı iʿtimâd bir asla râciʿ değildir.

Dürr-i Muhtâr'ın beyânına göre Sadru'ş-Şerîʿa'nın (من حفر بئرا فله حولها أربعون ذراعا)[1] hadîs-i şerîfiyle aşrün fî aşrin ile takdîri, istidlâli müddeʿâsını müsbit değildir.

Hayız-Nifâs-İstihâza

ومنها: الحيض والنفاس، قالوا: لو زاد الدم على أكثر الحيض والنفاس، تردّ إلى أيام عادتها. ومن ذلك: المفسد للصلاة مفوّض إلى العرف لو كان بحيث لو رآه راءٍ يظن أنه خارج الصلاة.

1235. Mes'ele: [639] Fürûʿ-i mezkûreden biri de hayz ve nifâs mes'eleleri olup [2](أقل الحيض ثلاثة أيام بلياليها وأكثره عشرة أيام) muktezâsı üzere mer'e-yi bâliğanın sâat itibariyle üç günden on güne kadar rahminden nüzûl eden dem, dem-i hayz olup üç günden noksân ve on günden ziyâdesi dem-i istihâza olarak hâl-i tuhr addolunup bilâ-tahâre edâsı câiz olmayan namâz ve oruç emsâli mükellef olduğu vazîfeleri edâsı lâzımdır.

Nifâs

1236. Mes'ele: *Nifâs* da lügatte; kadının doğurması maʿnâsına olup şerʿde, doğan çocuğun akabinde rahminden hurûc eden demdir ki ekall-i müddeti mahdûd olmayıp ekser müddeti kırk gündür. Hükümleri ise 1009. mes'elede beyân olunduğu üzere mutlakan namâzın asl-ı vücûbunu ve savmın vücûb-i edâsını menʿ ederek baʿde't-tahâre savmın kazâsı lâzım gelir ise de namâzın kazâsı lâzım gelmez.

Dem-i istihâza ise 1010. mes'elede beyân olunduğu üzere özr-i şerʿî olarak (توضأ وصل، وإن قطر الدم على الحصير) muktezâsı üzere her vakit için abdest alıp vakit içinde her ne kadar demi hâl-i cereyânında olsa dahi namâz ve oruç ve cimâʿ ve tilâvet-i Kur'ân ve duhûl-i mescid emsâli bilâ-tahâre edâsı câiz olmayan şeyleri işler.

1237. Mes'ele: Fukahânın beyânlarına göre hayız ve nifâs olan kadın muʿtâde olup da hayz veya nifâsı âdetinin ekser müddeti üzerine zâid olsa ziyâdesi eyyâm-ı âdetine reddolunup, meselâ; âdeti beş gün olan kadın bir

---

1 Kim bir kuyu kazarsa etrafında kırk arşın vardır.

2 "Hayzın en az müddeti üç gün ve gece, en fazla da on gün olur." Tirmizî, "Tahâret", 95, r. 128; Dârekutnî, *Sünen*, I, 406, r. 847.

defʿa altı gün kan görüp de baʿdehu on beş gün tuhr-ı tâmm-ı vely eylese altıncı gün hayızdan addolunup âdeti beş gün iken altı güne tahavvül eylemiş olur ise de tuhr-ı tâmm-ı vely etmeyerek on dört gün daha aşağı tuhrdan sonra **[640]** tekrâr dem görse âdet-i kadîmesi olan beş güne reddolunup beş günü hayız, ziyâdesi dem-i istihâza olarak hâl-i tuhr addolunur.

Ve kezâ nifâsda dahi âdeti, meselâ; otuz gün dem görmek iken bir defa otuz bir gün dem görüp de baʿdehu on beş gün tuhr-ı tâmm-ı vely eylese âdet-i kadîmesine reddolunup ziyâdesi istihâza olup on dört gün tuhrdan sonra tekrâr bir gün dem görse âdeti otuz gün iken otuz bir güne tehavvül eylemiş olur. Zîrâ gerek hayz ve gerek nifâstan sonra müddet-i tuhrun ekalli on beş gün olmakla ekser müddetlerinden akdem dem kesilip de on beş gün tuhr-ı tâmm-ı vely ederse müddetleri münkazıye olmuş olur.

1238. Mes'ele: Namâzı ifsâd edip bozan amel-i kesîri takdîr ve taʿyînde örf ve âdete râciʿ olan mesâil cümlesinden olarak örf ve âdetin takdîr ve taʿyîninde muhavvel olup âdeten hâricden gören kimse namâzda değil zannedecek derecede ise amel-i kesîr addolunup, öyle bir amel ile namâzda iştigâl ederse namâzı fâsid olup gören kimsenin nazarında kalîl addolunarak namâzda bulunduğuna kâil olursa namâzı fâsid olmaz.

ومنها: تناول الثمار الساقطة.

1239. Mes'ele: Örf ve âdete râciʿ olan mesâilden biri de ağaçtan düşmüş olan meyveleri yemek mes'elesi olup *Hâniyye* ve sâir muʿteberâttan naklen Hamevî'nin beyânına göre ağacından dökülmüş olan **[641]** meyveler ya kurâda veya şehirde olup, eğer şehirde ise sâhibi tarafından nassan veya delâleten ibâhası anlaşılmadıkça tenâvülü helâl olmaz. Zîrâ şehirlerde o misillü meyveleri ekl âdeten mubâh olmayıp belki mahzûr ve memnûʿdur. Ve eğer bostan veya bağ içinde olup da ceviz ve badem ve fındık gibi durmakla bozulup telef olmaz ise sâhibi tarafından ekline izin verildiği maʿlûm olmadıkça yine helâl olmaz. Ammâ olmuş erik ve dut emsâli durmakla bozulup telef olacak meyvelerden ise onun tenâvülünde ihtilâf olunup bazılarına göre sâhibi tarafından herkes için ibâhası maʿlûm olmadıkça bilâ-izn ekli helâl olmayıp, bazılarına göre sarâhaten veya delâleten sâhibi tarafından menʿ ve nehiy olunduğu maʿlûm olmadıkça mubâh olup muʿtemed olan da budur.

Eğer ağacından dökülmüş olan meyveler köylerde olup da ceviz ve badem emsâli durmakla bozulmayan meyvelerden ise sâhipleri tarafından ibâhası maʿlûm olmadıkça ekli helâl olmayıp yenmediği hâlde telef olacak meyvelerden ise sâhibi tarafından ekli menʿ olunduğu maʿlûm olmadıkça bi'l-ittifâk ekli helâldir.

Mezkûr meyveler ağacında olup da sâhibi tarafından ibâhası maʿlûm değil ise efdal olan adem-i ahzidir. Meğer meyveleri pek çok olup da sâhipleri tarafından esirgenmeyeceği anlaşılan mahalde ise bulunduğu mahalde ekli câiz ise de mendil veya torba gibi bir şey ile toplayıp da götürmek câiz değildir.

وفي إجارة الظئر.

1240. Mes'ele: Örf ve âdete râciʿ olan mesâilden biri de süt anası istîcârı mes'elesi olup icârenin sıhhatinde maʿkûdun aleyh ve bedel-i icârenin maʿlûm olmaları şart olup maʿkûdun aleyh istihlâk ve bedel-i icâre gayr-i muʿayyen olduğundan kıyâs olan yemek ve elbise bedelinde süt anası istîcârının adem-i cevâzı ise de 1258. mes'elede beyân olunacağı üzere örf ve âdeti iʿtibâra binâen hilâf-ı kıyâs **[642]** olarak tecvîz olunmasıdır.

وفيما لا نص فيه من الأموال الربوية يعتبر فيه العرف في كونه كيليًا أو وزنيًا. وأما المنصوص على كيله أو وزنه فلا اعتبار بالعرف فيه عند أبي حنيفة ومحمد رضي الله عنهما، خلافًا لأبي يوسف رحمه الله تعالى، وقواه في فتح القدير من باب الربا. ولا خصوصية للربا وإنما العرف غير معتبر في المنصوص عليه.

1241. Mes'ele: Hakkında nass vârid olmayan hâdisenin hükm-i şerʿîsini isbâtta bi'l-ittifâk örf ve âdeti iʿtibâr hakem kılınarak onun muktezâsıyla amel lâzım olduğundan meselâ; zeytinyağı ve şeker emsâli ribâ cârî olup mekîlât veya mevzûnâttan oldukları mansûsun aleyh olmayanların muʿâmelât ve mübâyeʿâtlarında bi'l-ittifâk örf ve âdete mürâcaʿat olunup onların muktezâlarıyla amel olunur ise de buğday ve arpa ve hurma ve tuz gibi mekîlâttan ve altın ve gümüş gibi mevzûnâttan oldukları mansûsun aleyh olanların muʿâmelâtında nass-ı şâriʿ ile örf ve âdet teʿâruz ettikde İmâm-ı Aʿzam ve İmâm Muhammed hazerâtı indlerinde ve bir rivâyette Ebû Yûsuf da birlikte olarak bi'l-ittifâk iʿtibâr nassa olup hilâf-ı nas olarak vârid olan

örf ve âdet-i nâsa iʿtibâr olunmaz ise de Ebû Yûsuf'dan diğer rivâyette vârid olan nass, örf ve âdete müstenid ve mübtenî ise teʿâruz hâlinde iʿtibâr örf ve âdete olup, değil ise İmâmeyn hazerâtının dediği gibi muktezâ-yı nassla amel olunur, deyip *Fethü'l-Kadîr* bâb-ı ribâda hükm-i mezkûru ribâya mahsûs olmayarak Ebû Yûsuf'un kavlini takviye ve tercîh eylemiştir.

Binâenaleyh ânifen işâret olunduğu üzere zeytin yağı ve şeker emsâli ahz ü atâları keyl veya vezin ile olması mansûsun aleyh olmayanların muʿâmelâtında lede'l-hâce bi'l-ittifâk örf ve âdet-i nâsa mürâcaʿat olunur ise de buğday ve arpa ve hurma ve tuzun alım satımları ölçü ile ve altınla gümüşün alım satımları tartı ile almaları mansûsun aleyh olduğundan bir rivâyete göre bi'l-ittifâk diğer rivâyete göre inde'l-İmâmeyn bunların muʿâmelâtında dahi iʿtibâr nassa olup, nâsın hilâf-ı nass vârid olan örf ve âdetlerine iʿtibâr olunmaz ise de Ebû Yûsuf'dan diğer rivâyette buğday ve arpa ve hurma ve tuzun ahz ü atâları ölçü ile altınla gümüşün alım satımları tartı ile olmaları hakkında vârid olan nass-ı Peygamberî asr-ı saʿâdet hasr-ı risâletpenâhîlerinde **[643]** nâsın örf ve âdetleri üzerine şeref vârid olup böyle örf ve âdetleri üzerine şeref vürûd eden nassın hükmü sebeb-i vürûd olan örf ve âdetin tebeddül ve ihtilâfıyla mütebeddil ve muhtelif olacağından her asırda ve her kavim arasında iʿtibâr, örf ve âdete olup beyân olunduğu üzere *Fethü'l-Kadîr*'de Ebû Yûsuf'dan vâkiʿ olan bu rivâyet takviye ve tercîh olunup bilâd-i Osmâniyyede alım satımları ölçü ile olması mansûsun aleyh olan buğday ve arpa tartı ile ve tartı ile olması mansûsun aleyh olan altınla gümüş ve hurma ve tuzu taʿdâd ve ölçek ile alıp vermeleri Ebû Yûsuf hazretlerinden vârid olan bu rivâyete mebnî deniliyor ise de derâhim ve denânîrin tedâvülü zâhiren taʿdâd ile ise de hakîkaten muvâfık-ı nass olarak vezinle olup hattâ kesret-i tedâvül ile aşınarak vezni eksilen sikkeleri nâsın adem-i kabûlü de hükm-i mezkûru te'yîd eder. Zîrâ meskûkât vezinle darb olunup miʿyârını muhâfaza için tamgalanmakla sayı ile tedâvülleri mevzûn olduklarına mebnîdir.

قال في الظهيرية من الصلاة، وكان محمد بن الفضل يقول: السرة إلى موضع نبات الشعر من العانة ليست بعورة؛ لتعامل العُمّال في الإبداء عن ذلك الموضع عند الاتزار، وفي النزع عن العادة الظاهرة نوع حرج. وهذا ضعيف وبعيد؛ لأن التعامل بخلاف النص، لا يعتبر. انتهى بلفظه.

1243. Mes'ele: *Zahîriyye*'nin kitâb-ı salâtta beyânına göre fukahâdan Muhammed b. Fadl, dellâklar gibi bazı amelenin peştemal tutundukları vakit kasıklarından kıl biten mahalden tutunarak göbeklerine kadar açmaları âdet ve teʿâmülleri olup onları bu âdet-i zâhirelerinden menʿde harec ve meşakkat vardır, diyerek teysîr için mevziʿ-i mezkûru setrin adem-i vücûbuyla avret olmadığına kâil olmuş ise de bu vechile kavl, hilâf-ı nass olarak zaʿîf olup kabûlden baʿîddir. Zîrâ cehele-i nâsın hilâf-ı nass olarak bidʿat-i kabîha olan âdet ve teʿâmülleri şâyân-ı kabûl ve iʿtibâr olamayacağından hükm-i şerʿîyyi isbâtta delîl ve merciʿ olamaz. Zîrâ mevzıʿ-i mezkûrun setri vâcîb olarak avret olduğu (عورة الرجل ما بين سرته إلى ركبته) **[644]** hadîs-i şerîfiyle mansûsun aleyhtir.

وفي صوم يوم الشك فلا يكره لمن له عادة، وكذا صوم يومين قبله، والمذهب عدم كراهة صومه بنية النفل مطلقًا. ومنه قبول الهدية للقاضي ممن له عادة بالإهداء له قبل توليته بشرط أن لا يزيد على العادة، فإن زاد عليها ردّ الزائد والأكل من الطعام المقدّم ضيافة بلا صريح الإذن.

1244. Mes'ele: Şaʿbânın yirmi dokuzundan sonra olan güne her ne kadar hava açık olsa dahi ihtilâf-i metâliʿ, gayr-i muʿteber olan kavle göre başka mahalde ru'yet-i hilâlin imkân cevâzına binâen Şaʿbânın otuzu ve ramazânın biri olması muhtemel olarak (لا تقدموا صوم رمضان بصوم يوم أو يومين)[1] hadîs-i şerîfiyle menhiyyün anh olarak yevm-i şekk olup tetavvuʿdan başka oruç mekrûh ise de örf ve âdeti iʿtibâr kâidesine binâen her ayda meselâ; perşembe ve pazartesi günleri gibi bazı günler oruç tutmak âdeti olan kimsenin yevm-i muʿtâdı yevm-i şekke tesâdüf eylese hasbe'l-âdet ol gün savmı mekrûh olmayacağı gibi, ondan akdem iki gün dahi savmı da mekrûh olmaz. Lâkin mezheb-i muhtâr yevm-i şekte tetavvuʿ niyyetiyle mutlakan savmın adem-i kerâhetidir.

1245. Mes'ele: Örf ve âdete râciʿ olan mesâilden biri de kâdîlığa taʿyîn olunmadan akdem kendisine hediye göndermesi âdeti olan kimsenin baʿde't-taʿyîn göndermiş olduğu hediyeyi kâdînın kabûl ve adem-i kabûlü mes'elesi olup göndermiş olduğu hediye kable'l-kazâ göndermiş olduğu hediyeler üzerine ziyâde değil ise hasbe'l-âdet kabûlü câiz ise de ziyâde olursa ziyâdesini reddedip muʿtâd olan mikdârını kabûlün cevâzı muktezâ-yı örf ve âdettir.

---

1 Buhârî, "Savm", 14, r. 1914; Müslim, "Sıyâm", 21.

1246. Mes'ele: Ziyâfette bulunan kimsenin o güne ziyâfet olarak konmuş olan ta'âmdan bilâ-izn-i sarîh istediği kadar yemesinin cevâzı da muktezâ-yı örf ve âdettir. Lâkin artığını mendiline bağlayıp da götürmesi hilâf-ı mu'tâd olmakla cevâzı müstefâd olur. **[645]**

ومنها: ألفاظ الواقفين تبتنى على عرفهم، كما في وقف فتح القدير. وكذا لفظ الناذر والموصي والحالف، وكذا الأقارير تبتنى عليه إلا فيما نذكره. وسيأتي في مسائل الأيمان.

1247. Mes'ele: *Fethü'l-Kadîr*'in kitâb-ı vakfta beyânına göre bir cihete veya bir kimseye bir şey vakf veya nezr veya vasiyyet veya yemîn edenlerin ve 1316. mesâil-i eymânda zikr ü beyân edeceğimiz bazı mesâilin mâ'adâsında ikrârda bulunan kimselerin elfâz ve kelâmları kendi örf ve âdetlerine mübteniye ve müstenide olduğundan *Sünen-i Sa'îd*'de zikr olunan (سووا بين أولادكم في العطية، ولو كنت مؤثرا أحداً لآثرت النساء على الرجال)[1] hadîs-i şerîfi ve Nu'mân b. Beşîr'den rivâyetle *Sahîh-i Müslim*'de (اتقوا الله واعدلوا في أولادكم)[2] hadîs-i şerîflerinden müstefâd olan tesviye ve adl ile maksad, atâyâda zükûr ve ünâs beynini tesviye olup vakıfta âdet atâyâdan ma'dûd olmakla evlâda vakıfta erkek ve kadının müsâvî olmaları îcâb eder. Zîrâ adl ile maksad hâl-i hayâtta olan atâyâda evlâd beynini tesviye ile tefsîr ve beyân olunmuştur.

Mevrid-i Nassın Gayrıda Âdetin Muhakkem Olmasına Müte'allik Olan Mebâhis

[Birinci Bahis: Âdet Ne ile Sabit Olur?]

وتتعلق بهذه القاعدة مباحث: **الأوّل:** بماذا تثبت العادة؟ وفي ذلك فروع: الأوّل: العادة في باب الحيض. اختلف فيها، فعند أبي حنيفة ومحمد رحمهما الله تعالى لا تثبت إلا بمرّتين وعند أبي يوسف تثبت بمرّة واحدة، قالوا: وعليه الفتوى. وهل الخلاف في الأصلية أو في الجعلية أو فيهما مستوفى في الخلاصة وغيرها.

1248. Mes'ele: Mevrid-i nassın gayrı da örf ve âdetin muhakkem olmasına ber-vech-i âtî mebâhis-i erba'a te'alluk edip mebhas-i evvel, îcâb-ı

1 "Evlatlarınıza verdiğiniz ihsanlarda eşit davranınız. Şayet onlardan birini tercih edecek olursanız kadınları erkeklere tercih edin." Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VI, 294, r. 12000; Taberânî, *el-Mucemü'l-Kebîr*, XI, 354, r. 11997.

2 "Allah'tan korkun ve evlatlarınız arasında adil olun." Buhârî, "Hibe", 11, r. 2587; Müslim, "Hibât", 13.

hâlinde isbât-ı hüküm için merciʿ-i ittihâz olacak örf ve âdetin esbâb-ı sübûtu beyânında olup üç ferʿi müştemildir.

Fürûʿ-i mezkûreden biri hayızda muʿteber olan âdet-i nisânın **[646]** ibtidâen sübûtu ve baʿde's-sübût tebeddül ederek intikâli olup hayız gören kadın mübtedie ve muʿtâde ve mütehayyire olmak üzere üç kısım olup *mübtedie*; ibtidâen üç günden ziyâde dem görüp baʿdehû on beş gün tuhr-i tâmm-ı vely ederek hayız ve vilâdetle nifâsa sâlih dem gören kadın olup *muʿtâde* dahî; üç günden ziyâde dem görerek hayız görüp baʿdehû on beş gün tuhr-i tâmm-ı vely ederek sahîh olarak hayız ve tuhr veya yalnız biri sebkat eden mer'edir. Mütehayyire de aded-i âdetini veya eyyâm-ı âdetini unutup nisyân eden kadın olup *mudille* veya *dâlle* dahi denir.

İmdi (أقله ثلاثة أيام بلياليها وأكثره عشرة بعشر ليال) muktezâsı üzere inde'l-Hanefî bi'l-ittifâk hayzın ekall müddeti üç gün ve üç gece, yaʿnî sâat iʿtibâriyle yetmiş iki sâat olup ekser müddeti iki yüz kırk sâatten ibâret olan on gün ve on gecedir.

Ve müddet-i tuhrun ekseri nâ-mahdûd olup ekalli on beş gün olarak ibtidâen âdetin sübûtu bi'l-ittifâk üç günden ziyâde hayız ve on beş gün tuhr-i tâmm-ı vely edip baʿdehû dem, müstemir olursa gerek hayız ve gerek tuhrda âdeti ibtidâen gördüğü mikdâr olup muʿtâde hakkında âdetin sübût ve intikâlinde ihtilâf olunup İmâm-ı Aʿzamla İmâm Muhammed hazerâtı indlerinde ilk defasında kaç gün hayız görüp baʿdehû tuhr-i tâmm-ı vely eylediyse ikinci defasında dahi aynı mikdârda hayız ve tuhr görerek iki defa ile sâbite olup, Ebû Yûsuf'a göre mübtediede olduğu gibi muʿtâdede dahi bir defa ile sâbite olup fukahânın beyânlarına göre fetvâ da Ebû Yûsuf'un kavli üzeredir.

1249. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere muʿtâdede âdetin sübûtunda İmâmeyn hazerâtıyla Ebû Yûsuf'un ihtilâfı mütevâliyen müttefak olarak iki hayız ve iki tuhr veya ekser görerek âdet-i asliyye veya muhtelif mikdâr hayızlar ile muhtelif mikdâr tuhrlar görerek iʿtibâr olunan âdet-i caʿliyye veya her ikisinde mi **[647]** olduğu *Hulâsa* ve kütüb-i sâirede müstevfâ olarak bahs-i beyân olunmuştur, buyuruluyor ki vermiş olduğumuz îzâhâta işârettir.

الثاني: تعليم الكلب الصائد بترك أكله للصيد بأن يصير الترك عادة، وذلك بترك الأكل ثلاث مرات. **الثالث**: لم أر بماذا تثبت العادة بالإهداء للقاضي المقتضية للقبول.

1250. Mes'ele: Fürû-i mezkûreden ikincisi av köpeğinin taʿlîmi hakkında, almış olduğu avı terk etmek muʿtâdı olacak derece terkle muʿteber olan âdettir ki bir rivâyette bi'l-ittifâk üç defa yakaladığı avı bilâ-ekl terkle iʿtiyâdı hâsıl olarak terki kendisine âdet etmekle sâbite olup İmâm-ı Aʿzam hazretlerinden diğer zâhir-i rivâyette re'y-i gâlible sâbite veya ehl-i hibreye rücûʿla sâbite olur. Ammâ şahin ve doğan ve atmaca emsâli kuşlar hakkında daʿvete icâbetle çağırdıkları vakit gelmeleriyle sâbite olup her ne kadar almış oldukları avı yemiş olsalar dahi daʿvete icâbet ederler ise aldıkları avları yemek helâl olur.

1251. Mes'ele: Ferʿ-i sâlis, kâdî için hediyenin cevâz-ı kabûlünü iktizâ eden ihdâ-yı hediye ile âdet kaç defa ile sâbite olması mes'elesi olup buna dâir beyân görmedim, deniyor ise de Semdîsî'nin *Kavâid*'inden naklen Hamevî'nin beyânına göre kable'l-kazâ bir defa ihdâ ve kabûl ile sâbite olur, deyip *Tevfîku'l-İlâh*'da zâhir olan sayd mes'elesinde olduğu gibi üç defa tekrâr ile sâbit olmasıdır, denir.

[İkinci Bahis: Âdet Muttarid veya Gâlib Olunca İʿtibâra Alınır]

el-Mebhasü's-Sânî

المبحث **الثاني**: إنما تعتبر العادة إذا اطردت أو غلبت. ولذا قالوا في البيع: لو باع بدراهم أو دنانير وكانا في بلد اختلفت فيها النقود مع الاختلاف في المالية، والرواج انصرف البيع إلى الأغلب. قال في الهداية: لأنه هو المتعارف، فينصرف المطلق إليه.

1252. Mes'ele: [648] Hükm-i şerʿîyi isbâtta örf ve âdeti hakem ittihâzına müteʿallik olan bahs-i sânî isbât-ı hükümde düstûru'l-amel olarak merciʿ ve hüküm ittihâz olunacak örf ve âdet ancak muttarid veya gâlib ve şâyiʿ olmakla muʿteber olup, böyle muttarid ve şâyiʿ olmayıp da nâdir veya târî olursa isbât-ı hükümde hakem olamaz.

1253. Mes'ele: Bir örf ve âdet her vakit bir mahalde cârî olup aslen tehallüf eylemez ise muttarid olup, nâdiren tehallüf edip de ekser evkâtta cârî ise gâlib olup bunların hilâfına olursa nâdir olarak isbât-ı hükümde iʿtibârî olmaz.

1254. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere örf ve âdete iʿtibâr olunmak için muttarid veya gâlib olmaları lâzım olduğu gibi 1312. mes'elede beyân olunacağı üzere örf ve âdetin mukârin-i sâbık olup lâhıka târî olmaması da lâzımdır. Zîrâ isbât-ı hükümde örf-i târî muʿteber değildir.

Binâenaleyh örf ve âdete haml olunacak hâdisenin vukuʿu zamânında veya ondan akdem ol örf ve âdetin cârî olmaları şart olup baʿde'l-hâdise vukûʿ bulan örf ve âdetle havâdis-i sâbıkanın hükümleri isbât olunamaz.

Hulâsa-i kelâm 1224. mes'elede îzâh olunduğu üzere isbât-ı hüküm için örf ve âdeti iʿtibâr iki şart ile meşrût olup, şart-ı evvel örf ve âdetin muttarid veya gâlib olması, şart-ı sânî de bunların mukârin-i sâbık olup müteahhir-i hâdis olmamalarıdır. Onun için kitâb-ı büyûʿda fukahâ-yı izâmın beyânlarına göre, meselâ; Osmanlı ve İngiliz ve Fransız altınları emsâli beyne'l-esnâf ahz ve atâca kıymet ve revâcda muhtelif altınlar ve mecidiyye ve çeyrek ve karabeşlik ve frank emsâli muhtelif paralar tedâvül eden beldede, meselâ; "elli altın" diyerek cins ve mikdârı zikr olunup nevʿ ve sıfatı beyân olunmayarak pazarlık olunarak bir şey satıldıkda bu vechile akdin vukûʿ bulduğu beldede **[649]** beyne'l-ahâli revâc ve iʿtibârı gâlib olan nakid üzerine münʿakid olmuş olur.

Binâenaleyh akd-i mezkûr İstanbul ve emsâli Osmanlı altını sâir altınlardan ziyâde revâcı olan bir beldede vâkiʿ olursa Osmanlı altını üzere münʿakid olmuş iʿtibâr olunarak onunla te'diyesi îcâb eder. Zîrâ *Hidâye*'nin beyânına göre beyne'l-ahâli müteʿâref olan para ancak revâcı ağleb olan para olmakla mutlak olarak zikr olunan semen kemâline binâen râyice mutasarrıf olacağından müşterî ondan vermeye mecbûr olur.

ومنها: لو باع التاجر في السوق شيئًا بثمن، ولم يصرّحا بحلول ولا تأجيل، وكان المتعارف فيما بينهم أن البائع يأخذ كل جمعة قدرًا معلومًا انصرف إليه بلا بيان، قالوا: لأن المعروف كالمشروط، ولكن إذا باعه المشتري تولية ولم يبين التقسيط للمشتري، هل يكون للمشتري الخيار؟ فمنهم: من أثبته والجمهور على أنه يبيعه مرابحة بلا بيان؛ لكونه حالا بالعقد، ذكره الزيلعي في التولية.

1255. Mes'ele: العادة محكمة kâidesinin ferʿlerinden biri de (المعروف بين التجار كالمشروط) yaʿnî beyne't-tüccâr maʿrûf ve müştehir olan şey bi'l-mukâvele

sarâhaten beynlerinde meşrût gibi olarak hîn-i muʿâmelede tasrîh olunmasa bile maʿrûfun îfâsı lâzım olmakla, meselâ; "peşin veya veresiye lakırdısı olmayarak bir tüccar şu kadar kuruşa başka bir tüccâra bir mal satsa" nefsü'l-emrde parasını peşin vermesi lâzım gelir ise de lâkin ol şeyin parasının tamâmını veya bir mikdârını meselâ, cumʿa ve başka bir gün veya ay veya hafta başında vermek beynlerinde muʿtâd ve müteʿâref ise bilâ-beyân te'diyesi muʿtâd olan vakte munsarif olacağından ondan akdem taleb hakkı olamaz. Zîrâ fukahâ-yı izâmın beyânlarına göre beyne't-tüccâr maʿrûf olan şey sarâhaten meşrût gibi olmakla hülûl-i şarta intizâr **[650]** lâzımdır. الثابت بالعرف كالثابت ve المعروف عرفا كالمشروط شرعا ve المعروف عرفا كالمشروط شرطا المعروف بالعرف كالمشروط باللفظ ve الثابت بالعرف كالثابت بالنص ve بدليل شرعي külliyyeleri de kazâyâ-yı müterâdife kabîlindendir.

1256. Mes'ele: İştirâ olunan malı ticâretiyle, yaʿnî aldığından ziyâde bahâ ile satmaya *murâbaha* denip bilâ-ziyâde velâ-noksân aldığı fiyata satmaya da *tevliye* ve aldığı bahâdan noksâna satmaya *vadîʿa* denir.

Beyân olunduğu vechile beyne't-rüccâr maʿrûf ve muʿtâd olan şey meşrût olmasına binâen, peşin veya veresiye olması beyân olunmayarak vukûʿ bulan mübâyaʿanın hükmü, beyân olunduğu vechile muktezâ-yı örf üzere cârî olup velâkin parasını örf ve âdet vechile te'diye eylemek üzere almış olduğu malı, müddet veya taksît beyân etmeyerek bi-tarîki't-tevliye almış olduğu bahâ ile diğerine satmış olsa hîn-i akidde te'cîl şart olduğu hâlde müşterî kable'l-ecel te'diye-i semende muhayyer ve muhtâr olduğu gibi, ikinci müşterî için de muʿteber olarak hıyâr-ı te'cîl hakkı olup olmamasında ihtilâf olunup Zeylaʿî'nin tevliyette beyânına göre fukahâ-yı izâmdan bazıları hakk-ı te'cîli isbât edip müşterînin semeni ceste ceste te'diyesine kâil olmuşlar ise de cumhûr-i fukahâ semen-i mebîʿ akidle hâl olduğundan kendi hakkında şart olan te'cîl ve taksîti beyân etmeksizin tevliyet ve murâbaha tarîkiyle satmasına kâillerdir.

ومنها: في استئجار الكاتب. قالوا: الحبر والقلم عليه. وفي استئجار الخياط قالوا: الخيط والإبرة عليه عملًا بالعرف. وينبغي أن يكون الكحل على الكحال للعرف. ومن هذا: القبيل طعام العبد فإنه على المستأجر. بخلاف علف الدابة فإنه على المؤجر، حتى لو شرط على المستأجر فسدت، كما في البزّازية. بخلاف استئجار الظئر بطعامها وكسوتها، فإنه جائز وإن كان مجهولًا للعرف.

1257. Mes'ele: Maʿrûfun meşrût gibi olması kâidelerinin ferʿlerinden biri de defter veya kitâb emsâli bir şey yazdırmak için **[651]** kâtib istîcârı mes'elesi olup fukahânın beyânlarına, gerek aylık veya haftalık sûretleriyle veya maktûʿan bir şey yazdırmak gerek umûmî ve gerek husûsî ücretiyle bir kâtib tuttukda hasbe'l-örf mürekkeb ve kalem emsâli yazı takımlarını tedârik eylemek kâtibe lâzım gelir.

Ve kezâ ücretiyle elbise yaptırıldıkda iğne ve ipliği tedârik etmek terziye lâzımdır. Ve ücretle gözlerine kehhâlet icrâsında dahi hasbe'l-örf lâyık olan kühlün kehhâlat âid olmasıdır.

1258. Mes'ele: Gerek yevmiye ve gerek şehriyye ile istihdâm olunan uşak ve hizmetçiler ve ameleye taʿâm vermek de örf ve âdete tâbiʿ olmada mesâil-i mezkûre kabîlindendir.

Binâenaleyh bunlara yemek vermek muʿtâd ve müteʿâref olan beldede her ne kadar hîn-i akidde şart olunmasa bile maʿrûf meşrût hükmünde olmakla, yemek vermek lâzım gelir ise de kirasıyla istîcâr olunan hayvân ve emsâlinin yem ve saman ve levâzım-ı sâiresi kiracıya lâzım gelir. Hattâ *Bezzâziyye*'nin beyânına göre kira hayvânının yem ve samanını müste'cirin vermesi şart kılınsa bile hilâf-ı örf ve âdet olmakla icâre fâside olup 1240. mes'elede beyân olunduğu üzere taʿâm ve kisve bedelinde süt anası istîcârında dahi bedel-i icâre mechûl olduğundan her ne kadar kıyâs olan adem-i cevâzı ise de örfen sâbit olan şerʿan sâbit hükmünde olmakla kira hayvânının hilâfına olarak örf ve âdete binâen istihsânen tecvîz olunmuştur.

وتفرّع على أن علف الدابة على مالكها دون المستأجر، أن المستأجر لو تركها بلا علف، حتى ماتت جوعًا لم يضمن، كما في البزّازية.

1259. Mes'ele: Kira hayvânlarının yem ve samanı mâlikine lâzım gelip müste'cire adem-i lüzûmu üzerine ber-vech-i âtî mes'ele teferruʿ eder. Şöyle ki, müste'cir kirâ hayvânına yem ve saman vermeyerek açlığından hayvân telef olsa *Bezzâziyye*'nin beyânına göre müste'cire hayvânı damân lâzım gelmez. Lâkin süt annesine taʿahhüd olunan taʿâm ve sevbi hasbe'l-örf dâmin olur. **[652]**

ومنها: ما في وقف القنية: بعث شمعًا في شهر رمضان إلى مسجد، فاحترق، وبقي منه ثلثه أو دونه، ليس للإمام ولا للمؤذن أن يأخذ بغير إذن الدافع، ولو كان العرف

في ذلك الموضع: أن الإمام والمؤذن يأخذه من غير صريح الإذن في ذلك، كان له ذلك، انتهى.

1260. Mes'ele: Maʿrûfun meşrût hükmünde olması kâidelerinin fürûʿundan biri dahi *Kunye*'nin kitâb-ı vakıfta beyânına göre, bir kimse ramazânda yakılmak üzere mescide göndermiş olduğu mum yakılıp da baʿde'l-îd selâs veya daha az mikdârı artıp kalmış olsa, gönderen kimse izin vermedikçe artan mumları gerek imâm ve gerek müezzinin almaları câiz olamaz ise de bilâ-izn-i sarîh ev misillü mescide gönderilen şeylerden artanları onların almaları maʿrûf ve muʿtâd ise kâide-i mezkûreye tevfîkan almaları câiz olur.

ومنها: البطالة في المدارس كأيام الأعياد ويوم عاشوراء وشهر رمضان في دروس الفقه، لم أرها صريحة في كلامهم. والمسألة على وجهين: فإن كانت مشروطة ولم يسقط من المعلوم شيء، وإلا فينبغي أن يلحق ببطالة القاضي. وقد اختلفوا في أخذ القاضي ما رتّب له من بيت المال في يوم بطالته، فقال في المحيط: إنه يأخذ يوم البطالة؛ لأنه يستريح لليوم الثاني. وقيل: لا يأخذ، انتهى.

1261. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûreden biri dahi meselâ, fıkıh tedrîsiyle meşrût olan medreselerde bayram ve aşûrâ ve ramazân günleri gibi taʿtîl edilen günlerde tedrîse meşrût olarak mevkûf olan vazîfelere istihkâk husûsu da örf ve âdete müstenid olan mesâil cümlesinden iseler de kelâm-ı fukahâda akvâl-i sarîha göremedim.

Velâkin hükm-i mes'ele iki vechile tasvîri kâbil olup birincisi, eyyâm-ı mezkûrede taʿtîl taraf-ı vâkıfdan meşrût ise şart-ı vâkıf nass-ı şâriʿ hükmünde olmakla maʿlûm ve muʿayyen olan vazîfeden hiçbir şey ıskât edilmeyerek te'diyesi lâzım gelir ve eğer eyyâm-ı mezkûrede taʿtîl meşrût değil ise lâyık olan hükm-i mes'ele onların eyyâm-ı taʿtîliyyelerini mesâlih-i ibâdın tesviyesi için taʿyîn olunup beytü'l-mâlden **[653]** muvazzaf olan kâdînın eyyâm-ı taʿtîlinde istihkâkının hükmüne ilhâk eylemektir. Hâlbuki kâdînın mahkemeyi taʿtîl ettiği günlerde ahz-i vazîfeye müstahik olup olmaması husûsunda ihtilâf olunup *Muhît*'in beyânına göre ikinci gün mesâlih-i ibâdın tesviyesiyle iştigâl için istirâhate mecbûr olunduğundan yevm-i taʿtîlde dahi muhassas olan maʿâşını almaya müstahik olup bazı fukahâ da adem-i istihkâkına kâil olmuşlar.

وفي المنية: القاضي يستحق الكفاية من بيت المال في يوم البطالة في الأصح، واختاره في منظومة ابن وهبان، وقال: إنه الأظهر. فينبغي أن يكون كذلك في المدارس؛ لأن يوم البطالة للاستراحة، وفي الحقيقة يكون للمطالعة والتحرير عند ذي الهمة. ولكن تعارف الفقهاء في زماننا بطالة طويلة أدت إلى أن صار الغالب البطالة، وأيام التدريس قليلة.

1263. Mes'ele: Her ne kadar ber-vec-i îzâh bazı fukahâ yevm-i taʿtîlde kâdî hakkında adem-i istihkâka kâil olmuşlar ise de *Münye*'nin beyânına göre esahh olan, kâdî yevm-i taʿtîlde beytü'l-mâlden kifâyet mikdârı maʿâşını almakla müstahik olmasıdır. İbn Vehbân da *Manzûme*'sinde bunun kavlini ihtiyâr ederek "Azhâr olan da budur." demiş.

Binâenaleyh müderrisler içinde lâyık olan, taʿtîl günlerine isâbet eden vazîfe ve maʿâşlarını almaya müstahik olmalarıdır. Zîrâ eyyâm-ı mezkûrede taʿtîl zâhiren istirâhat için ise de hakîkatte erbâb-ı himmet ve gayret indinde eyyâm-ı tahsîlde taʿlîm ve tedrîs edeceği mesâili tedkîk ve mütâlaʿa ve tevsîʿ-i vukûf ve maʿlûmât için te'lîf ve tahrîr ile iştigâl için olmakla vezâif-i mühimme ile meşgûl olarak muʿattal addolunmayacağından muhassas olan maʿâş ve vazîfesine istihkâkı cây-ı mülâhaza olmayarak derkâr ise de musannif-i kitâbın beyân ettiği vechile tekâsül ve tembellikle eyyâm-ı taʿtîli temdîd ve tatvîl ederek evkât-ı taʿlîm ve tahsîli kasr ve taklîl ile teʿâruf ve teʿâmülleri istihkâk-ı vezâife hükm olması cây-ı nazardır.

1264. Mes'ele: *Zahîre*'den naklen Hamevî'nin beyânına göre Ebu'l-Leys ders almadığı gün talebeden ücret alan muʿallime kıyâsen **[654]** muvazzaf olan muʿallim ve müderrislerin de eyyâm-ı taʿtîli de muhassas olan maʿâş ve vazîfelerini almalarının cevâzını ümîd ederim, deyip bazı fukahâ da eyyâm-ı taʿtîlde muʿallim ve müderrislerin istihkâk-ı vazîfelerinin cevâzında meşâyih-i fukahâdan vârid olan bu kadar nükûl kâfî ise de lâkin nükûl-i mezkûre ale'l-ıtlâk olmayıp belki *Fetâvâ-yı Attâbiyye*'de tansîs ve tasrîh olunduğu üzere eyyâm-ı mezkûrede izâʿa-yi vakt etmeyip envâʿ-i fünûndan birinin taʿlîm ü tedrîsi veya tahrîr ü te'lîfiyle iştigâl kaydıyla mukayyeddir.

Binâenaleyh Ebu'l-Leys'in sûret-i mutlakada cevâzını [ümîd etmesi] her ne zamân olsa tâlib-i ilmin nevʿ-i tahsîlden hâlî kalmayacağına mebnîdir. *Hâvî*'nin eyyâm-ı taʿtîlde kitâb ve mütâlaʿa ile iştigâl, taʿlîm ve tedrîsle

iştigâl hükmünde olmasıyla kavli de hükm-i mezkûru te'yîd ederek ahz-i maʿâşı ve vazîfenin cevâzını ifâde eder.

1265. Mes'ele: *Kunye*'den naklen Pîrî[zâde İbrâhim]'nin beyânına göre vâkıf vazîfeyi aded-i derse tahsîs ederek şart kılmış ise şart-ı vâkıf nass-ı şâriʿ hükmünde olmakla okutulmayan derslere isâbet eden vazîfeyi almak helâl olmayıp belki o vazîfeler medresenin taʿmîr ve termîmi gibi levâzımına sarf olunup, vazîfe maʿâş sûretiyle takdîr ve tahsîs olunmuş ise maʿrûf meşrût hükmünde olmakla taʿtîl günlerine isâbet eden vazîfe helâl olur. (İbn Âbidîn.)

Şeʿâir-i Vakıf

وبعض المدرّسين يتقدم في أخذ المعلوم على غيره محتجًّا: بأن المدرّسين من الشعائر، مستدلًّا بما في الحاوي القدسي. مع أن ما في الحاوي القدسي: إنما هو في المدرّس للمَدرسة لا في كل مدرّس، فخرج مدرّس المسجد كما هو في مصر. والفرق بينهما: أن المدرسة تتعطل إذا غاب المدرس بحيث تتعطل أصلا، بخلاف المسجد فإنه لا يتعطل لغيبة المدرّس.

1266. Mes'ele: *Dürr-i Muhtâr*'da beyân olunduğuna göre vâkıf tarafından gerek şart kılınsın ve gerek şart kılınmasın vakfın taʿmîr ve termîminden sonra vazîfe sarfında takdîm olunan "alâmet-i vakf" maʿnâsına şeʿâir-i vakf imâm **[655]** ve hatîb ve müderris ve kandilleri yakan kayyûm ve ferrâş ve müezzin ve nâzır ve zeytinyağı ve kandil ve hasır ve abdest suyunu abdesthâneye taşıyanların ücretleri olup *Hâvî el-Kudsî*'de galle-i vakf ibtidâen vakfın taʿmîr ve termîmine baʿdehû mescidin imâmı ve medresenin tedrîs eden müderrisi gibi menfaʿat cihetinden eʿamm olarak taʿmîrine akreb olanlara kifâyet mikdârı sarf olunur, demiş.

Bazı müderisîn *Hâvî el-Kudsî*'den şu menkûl ile istidlâl ederek müderris de şeʿâir-i vakfdan olmasına ihticâc ederek vazîfe-i muʿayyene ve maʿlûmeyi almaya istihkâkta sâirleri üzerine tekaddüm iddiʿâsında bulunur. Hâlbuki *Hâvî el-Kudsî*'de şeʿâir-i vakfdan maʿdûd olan müderris, medresenin müderrisi olup her müderris değildir. ومدرسه للمدرسة kaydıyla Mısır'da olduğu gibi tekaddüm-i istihkâkdan mescidin müderrisi hâricdir.

Mescidin müderrisi ile medresenin müderrisi beyninde fark, medresenin müderrisi gâib olursa medrese bi'l-külliyye muʿattala olup maksad-ı vâkıf

fevt olur ise de mescidin müderrisi gâib olursa vâkıfın vakfdan maksadı bi'l-külliyye fevt olmayıp belki maksad-ı aslî olan edâ-yı salâtla meşgûl olarak maksad-ı vâkıf hâsıl olur. 2527. mes'elede mutâla'-ı vakf gelecektir.

Fâide

فائدة: نقل في القنية أن الإمام للمسجد يسامح في كل شهر أسبوعًا للاستراحة أو لزيارة. وعبارته في باب الإمامة: يترك الإمامة لزيارة أقربائه في الرساتيق أسبوعا أو نحوه أو لمصيبته أو لاستراحته، لا بأس به، ومثله عفو في العادة والشرع، انتهى.

1267. Mes'ele: *Kunye*'de nakl olunduğuna göre mesâcid ve cevâmi'in imâmlarına istirâhat veya ehl ü iyâllerini ve akrabâ ve te'allukâtlarını görüp ziyâret eylemek için her ay bir hafta kadar müsa'ade ve müsâmaha olunur.

Bâb-ı imâmette ibâresinin mazmûnu aynen şu vechiledir ki, bir imâm köylerde ve başka mahallerde bulunan akrabâ ve te'allukâtını ziyâret veya vefât ve hastalık gibi bir musîbet isâbetine binâen ta'ziye ve tesliyet veya istirâhat için bir hafta kadar vazîfesi **[656]** bulunan imâmeti terk ederse örfen ma'zûr addolunarak onda beis yoktur. Zîrâ bu misillü terk ve ta'tîl örfen ve şer'an ma'fûvdur, demek olup nakilden zâhir olan a'zâr-ı mezkûreye binâen terk ve ta'tîl ettiği günlere isâbet eden vazîfeyi ahz edip almaya müstahak olarak kendisine helâl olur, demek ise de Hassâf'dan naklen *Bahr*'ın beyânına göre ta'tîl ettiği günlerin vazîfesini almaya müstahik olmaz. Binâenaleyh vekîline verilmesi îcâb eder.

ومنها: المدارس الموقوفة على درس الحديث، ولا يعلم مراد الواقف فيها، هل يدرس فيها علم الحديث الذي هو معرفة المصطلح كمختصر ابن الصلاح أو يقرأ متن الحديث كالبخاري ومسلم ونحوهما ويتكلم على ما في الحديث من فقه وغريب ولغة ومشكل واختلاف كما هو عرف الناس الآن؟

1268. Mes'ele: Beyne'n-nâs müte'âref ve mu'tâd olduğu vechile *Muhtasar-ı İbn Salâh* gibi *Mustalah-ı Hadîs* veya *Buhârî* ve *Müslîm*-i şerîfler gibi metn-i hadîs mi tedrîs olunacak ve kezâ tedrîsiyle mesâil-i fıkhiyye veya kavâ'id-i Arabiyye veya me'ânî-i lügaviyye veya müşkilât-ı ehâdîsden veya ihtilâf-ı râvî ve senedâtı gibi elfâz ve ma'ânî ve ahkâma müte'allik olan şeylerden bahs ve takrîr olunup olunmaması gibi husûsâtta vâkıfın maksadı

anlaşılmayarak hadîs-i şerîf dersine vakf olunan medreseler mes'elesinde örf ve âdete râciʿ olan fürûʿ cümlesinden olup

قال الجلال السيوطي: وهو شرط المدرسة الشَّيْخونية كما رأيته في شرط واقفها. قال: وقد سأل شيخ الإسلام أبو الفضل بن حجر شيخه الحافظ أبا الفضل العراقي عن ذلك، فأجاب: بأن الظاهر اتباع شروط الواقفين، فإنهم يختلفون في الشروط.

Celâleddîn-i Suyûtî, "vâkıfın şartında gördüğüm gibi" mesâil-i mezkûreden bahs medrese-i Şeyhûniyye'nin şartıdır, deyip Şeyhü'l-İslâm Ebu'l-Fazl İbn Hacer, şeyhi Ebu'l-Fazl el-Irâkî'den şart-ı mezkûr **[657]** ile meşrût olan medresenin hükm-i mes'elesinden suâl ve istiftâ ettiğimde zâhir olan vâkıfların şartlarına ittibâʿ ve riʿâyetin lüzûmudur. Zîrâ vâkıflar taʿyîn-i şurûtta muhtelifü'l-efkârlardır, diye cevâb verdiğini hikâye edip hikâye-i mezkûreden zâhir olan şurût-i vâkıf örf ve âdete muhâlif olursa شرط الواقف كنص الشارع muktezâsınca şurût-i vâkıfın muktezâ-yı örf ve âdete müraccah olmasıdır.

وكذلك: اصطلاح كل بلد. فإن أهل الشام يُلقون دروس الحديث بالسماع، ويتكلم المدرس في بعض الأوقات بخلاف المصريين؛ فإن العادة جرت بينهم في هذه الأعصار بالجمع بين الأمرين، بحسب ما يقرأ فيها من الحديث.

1269. Mes'ele: Emr-i taʿlîm ve tedrîsde her belde ve her kavim kendilerine mahsûs örf ve âdet üzere cârî olmakla onlara mahsûs olan örf-i hâs ve âdet-i mahsûsalarının muktezâsıyla da îcâb-ı hâlinde hükm-i şerʿî isbât olunur.

Zîrâ ehl-i Şâm ıstılâhlarında bazı vakitler hadîs-i şerîf tedrîsinde müderris takdîr edip muhâtabları istimâʿ eder. Diyâr-ı Mısır'da ise üslûb-i tedrîs bunların hilâfına olarak musannifin asrında ehâdîs-i şerîfeden tedrîs ve tederrüsü olunan kitâblar hasebiyle bazen müderris takrîr edip talebe istimâʿ eder ve bazen bi'l-akis talebe takrîr edip müderris istimâʿ ederek usûl-i tedrîs ve tederrüsde takrîr ile istimâʿ beynini cemʿ eylemek örf-i hâss olmakla bilâ-şart Şâm'da hadîs tedrîsi için vakf olundukda onların örf ve âdetleriyle ve Mısır'da vakf olundukda onların âdet ve teʿâmülleriyle amel îcâb eder. Zîrâ 1231. mes'elede beyân olunduğu üzere örf-i âmmla hükm-i âmm isbât olunduğu gibi örf-i hâss ile de hükm-i hâss sâbit olur.

Fasıl: [Örfî Maʿnâ ile Şerʿî Maʿnânın Teʿâruz Etmesi]

فصل: في تعارض العرف مع الشرع. فإذا تعارضا قدّم عرف الاستعمال، خصوصًا في الأيمان. فإذا حلف لا يجلس على الفراش أو على البساط أو لا يستضيء بالسراج لم يحنث بجلوسه على الأرض ولا بالاستضاءة بالشمس، وإن سماها الله تعالى فراشًا وبساطًا وسمى الشمس سراجًا. ولو حلف لا يأكل لحمًا لم يحنث بأكل لحم السمك، وإن سماه الله تعالى لحمًا في القرآن. ولو حلف لا يركب دابةً فركب كافرًا لم يحنث وإن سماه الله تعالى دابةً. ولو حلف لا يجلس تحت سقف فجلس تحت السماء لم يحنث وإن سماها الله تعالى سقفًا.

1270. Mes'ele: [658] العادة محكمة kâidesini beyânda 1241. mes'elede beyân olunduğu üzere bir rivâyette bi'l-itifâk diğer rivâyette Ebû Yûsuf'un hilâfına inde'l-İmâmeyn mutlakan mevrid-i nasda iʿtibâr nassa olup nassa muğâyir olan örf ve âdete iʿtibâr olunmaz.

Zîrâ leyâli-i mübârekede nâsın kabirler üzerine mum ve kandil yakmaları gibi hilâf-ı şerʿ olarak emr-i bâtıl üzere iʿtiyâd ve teʿârüfleri vâkiʿ olup nassın ise hiçbir vakit ve hiçbir hâlde bâtıl üzere vürûdu tasavvur olunamayacağı gibi örf ve âdet ancak iʿtiyâd ve teʿârüf edenlere huccet olabilip nass ise bi'l-umûm mükellefîn üzerine huccet-i kâtıʿa olmakla her hâlde nass, örf ve âdetten akvâ olup, edʿaf olan örf ve âdet ise akvâ olan nassa muʿârız ve muʿânid olamayacağı derkâr ise de bu makâmda teʿâruz hâlinde kendisine tercîh olunan nass ile maksad, buğday ve arpa ve hurma ve tuz gibi mekîlâttan ve altın ve gümüş gibi mevzûnâttan kendilerinde ribâ cereyân eden umûr-ı sitteden mekîlâtı keyl ile ve mevzûnâtı vezinle mübâdeleleri hakkında şeref vârid olan nass gibi, örf ve âdet üzerine mübtenî olan nass olup Ebû Yûsuf hazretlerinin bir rivâyetinde böyle örf ve âdet üzere vârid olan nass örf ve âdetin tebeddül ve ihtilâflarıyla mütebeddil ve muhtelif olacağından taʿâruz hâlinde örf ve âdetle istiʿmâl takdîm olunarak zâhiren onların muktezâlarıyla amel olunur.

Meselâ; asr-ı saʿâdet-i hasr-ı Hazret-i Peygamberîde buğday ve arpa ve hurma ve tuzu ölçüyle, ve altınla gümüşü tartı ile alıp vermek muʿtâd ve müteʿâref olmakla ol vechile mübâdeleleri hakkında nass, yaʿnî emr-i risâlet şeref vârid olmakla bir rivâyette bi'l-ittifâk bunlarda nass ile amel olunup buğday ve arpa ve hurma ve tuz mekîlâttan olmakla tartı ile ve altınla

gümüş mevzûnâttan olmakla ölçü ile alınıp verilmeleri câiz olmayacağı gibi, bunları cinsi cinsiyle mübâdelede müsâvâtları şart olarak mekîlâttan **[659]** olanları mübâdelede keylde müsâvâta riʿâyet edilmeyip de vezinde riʿâyet ve mevzûnâttan olanları mübâdelede vezinde riʿâyet edilmeyip keylde riʿâyet edilse mübâdeleleri câize değildir.

Lâkin mese'le-i mezkûrede beyân olunduğu üzere Ebû Yûsuf'un diğer rivâyette altınla gümüşün mevzûnâttan, diğerlerinin mekîlâttan olmaları hakkında vârid olan nass-ı celîl-i Peygamberî ol vakit cereyân eden örf ve âdet üzerine vârid ve mübtenî olup böyle örf ve âdet üzere mübtenî olan nassın hükmü mebniyyün aleyh olan örf ve âdetin tebeddülüyle mütebeddil olacağından teʿâruz hâlinde husûsuyla 290. mes'elede beyân olunduğu üzere niyyetle kâbil-i tahsîs olan eymânda örf ve istiʿmâl ile amel, nas ile amel üzerine tekaddüm edeceğinden Kur'ân-ı Kerîm'de arza firâş ve ve bisât ve güneşe sirâc ve balığa lahm ve gayr-i müslime dâbbe ve semâya sakf taʿbîr ve tesmiyeleri vârid olarak mansûsun aleyh oldukları hâlde "Firâş ve bisât üzerine oturmayacağım." diye yemîn edip arz üzerine oturmakla ve "Sirâcla zıyâlanmayacağım." diye yemîn edip güneşle ziyâlanmakla ve "Lahm yemeyeceğim." diye yemîn edip balık yemekle ve "Dâbbeye binmeyeceğim." diye yemîn edip gayr-i müslime binmekle ve "Tahte's-sakf oturmayacağım." diye yemîn edip tahte's-semâ oturmakla hânis olmaz.

Zîrâ her ne kadar lügaten bunların bu isimler ile tesmiyeleri mansûsun aleyh ise de müteʿâref ve muʿtâd değillerdir. Hâlbuki 299. mes'elede beyân olunduğu üzere elfâzın muhtemeline niyyet edilmedikçe inde'l-Hanefî eymân, örf ve istiʿmâl üzerine mebniyye olup hakîkat-i lügaviyye üzerine mebniyye değillerdir. Zîrâ herkesi kendi örf ve istiʿmâlleri üzere tekellüm ve tehâlüf ederler.

Örfün Şerʿle Teʿâruzu Hâlinde Mesâil-i Müstesnâ

إلا في مسائل فيقدّم الشرع على العرف: **الأولى**: لو حلف لا يصلي، لم يحنث بصلاة الجنازة، كما في عامة الكتب.

1271. Mes'ele: [660] Beyân olunduğu üzere örfle şerʿ, taʿâruz ettikde örf ve istiʿmâl nass üzere tekaddüm eder ise de ber-vech-i âtî mesâil, hükm-i mezkûrden müstesnâ olarak şerʿ, örf üzere tekaddüm eder. Mesâil-i mezkûreden biri âmme-i kütüb-i fıkhiyyede beyân olunduğu üzere "Namâz kılmayacağım." diye yemîn etse cenâze namâzı kılmakla hânis olmaz. Zîrâ her

ne kadar örf ve istiʿmâlde cenâze namâzına namâz ıtlâk olunur ise de lâkin şerʿde namâz, iftitâh tekbîriyle kıyâm ve kırâat ve rükûʿ ve sücûd ve kaʿde-i ahîrede teşehhüd mikdârı kuʿûddan ibâret olan erkân-ı maʿlûme ve efʿâl-i mahsûsayı câmiʿ olan namâzdan ibâret olup cenâze namâzı ise iftitâh tekbîriyle kıyama meyyit hakkında afv ve mağfiretle duʿâdan ibâret olup salât ise mutlak olarak zikr olundukda erkân-ı mezkûreyi câmiʿ olan salât-ı kâmileye masrûf olarak niyyete mukârin olmadıkça salât-ı cenâzeye sarf olunmaz.

الثانية: لو حلف لا يصوم، لم يحنث بمطلق الإمساك. وإنما يحنث بصوم ساعة بعد طلوع الفجر بنيته من أهله.

1272. Mes'ele: Mes'ele-i sâniye "Sâim olmayacağım." diye yemîn etse mutlak imsâkla hânis olmaz. Zîrâ 138. mes'elede beyân olunduğu üzere her ne kadar savm, örf-i lügatte mutlakan imsâktan ibâret ise de lâkin örf-i şerʿde ehlinden ibâdet niyyetiyle baʿde'l-fecr, yaʿnî vakt-i imsâktan gurûb-i şemse kadar muftırâttan velev hükmen imsâk-ı mahsûstan ibâret olmakla baʿde'l-fecr velev bir sâat ibâdet niyyetiyle inşâ-yı savmla hânis olup muftırâtın gayrısından ale'l-ıtlâk imsâkla hânis olmaz.

الثالثة: حلف لا ينكح فلانة حنث بالعقد؛ لأنه النكاح شرعًا، لا بالوطء كما في كشف الأسرار، بخلاف لا ينكح زوجته فإنه للوطء.

1273. Mes'ele: *Keşfü'l-Esrâr*'ın beyânına göre ecnebîye bir kadın hakkında "Fülân kadını nikâh etmeyeceğim." diye yemîn etse mücerred akid ile hânis olup vatıʿla hânis olmaz. Zîrâ örf-i şerʿde nikâhta şâyiʿ olan akiddir. Ammâ "Zevcesini nikâh etmeyeceğim." diye yemîn bunun hilâfına olarak mücerred vatıʿla hânis olur.

Zîrâ maʿkûdeyi akid, hâsılı tahsîl olmakla yemîn ile ondan kendini menʿ kâbil olmayacağından bi'z-zarûre vat'ına masrûf olarak vatı'la hânis olur, deniyor ise de fıkra-yı ûlâ cây-ı nazardır. Zîrâ 207. mes'elede beyân olunduğu üzere ehl-i usûl ve lügat indinde nikâhın maʿnâsını taʿyînde akvâl-i erbaʿa üzere ihtilâf olunmuş ise de ekser meşâyıh-ı Hanefiyye indinde vatı'da hakîkat, akidde mecâz olup **[661]** kelâmda asıl olan maʿnâ-yı hakikî olmakla irâdesi mümkin iken mecâza haml olunmayacağından gerek Kitâb ve gerek sünnette karîne-i mâniʿadan mücerred olarak vârid oldukda vatı'

maʿnâsına masrûf olduğundan ﴿وَلَا تَنكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ﴾[1] âyet-i celîlesinde vatı' maʿnâsı irâdeden karîne-i mâniʿa bulunmadığından "Babalarınızın mevtûesini vatı' etmeyiniz." demek olmakla gerek meşrûʿ ve gerekse nâ-meşrûʿ pederin mevtûesinin oğluna hurmeti bu âyet-i celîle ile sâbit olmakla mes'ele-i mezkûrede mahlûfün aleyh olan nikâh akde masrûf olarak onunla hânis olup da maʿnâ-yı hakîkîsi olan vat'a masrûf olmayarak onunla hânis olmamasını لأنه النكاح شرعا diyerek taʿlîlin alîl olduğu beyândan müstağnîdir.

Binâenaleyh taʿlîl-i mezkûrde lâyık olan yemîn, hâlifi ityân-i fiilden menʿ için olup hâlif ise zâten ecnebîyeyi vatı'dan memnûʿ olup menʿ-i memnûʿ ise hâsılı tahsîl olarak mümtenîʿ olmakla yemîn-i mezkûr hâlif için ityânı mecâz olan akde masrûf olarak onunla hânis olup vatı'la hânis olmaz.

İşte sebeb-i mezkûre binâen "Zevcesini nikâh etmeyeceğim." diye yemînde maʿkûdeyi akid, hâsılı tahsîl olarak yemîn ile ondan kendisini menʿ kâbil olmayacağından beyân olunduğu vechile bi'z-zarûre vatı'la hânis olur.

الرابعة: لو قال لها: إن رأيتِ الهلال فأنت طالق، فعلمت به من غير رؤية، ينبغي أن يقع؛ لكون الشارع استعمل الرؤية فيه بمعنى: العلم. في قوله عليه الصلاة والسلام: «صوموا لرؤيته وافطروا لرؤيته».

1274. Mes'ele: Mesâil-i müstesneyâttan dördüncüsü, zevcesine hitâben "Eğer hilâl-i şehri görür isen boş ol." veya câriyesine hitâben "Âzâd ol." dese bilâ-ru'yet hilâl-i şehre ilimleriyle zevce boş ve câriye âzâd olur. Zîrâ ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ﴾[2] âyet-i celîlesinde ve kezâ (صوموا لرؤيته وافطروا لرؤيته)[3] hadîs-i şerîfinde ru'yet, "ilim" maʿnâsında müstaʿmel olarak örf-i şerʿîdir. Musannif rahimehullâh fenn-i sânîden kitâb-ı talâkta **[662]** mes'ele-i mezkûrede talâkın vukûʿunu ru'yet-i hilâl ile maksad duhûl-i şehrdir. Binâenaleyh lâyık olan hilâlin vukûʿunu gerek bilsin ve gerek bilmesin şehrin ibtidâsında talâkın vukûʿudur, diyerek taʿlîl ile tefrîʿ eylemiştir.

فلو كان الشرع يقتضي الخصوص واللفظ يقتضي العموم، اعتبرنا خصوص الشرع. قالوا: لو أوصى لأقاربه، لا يدخل الوارثُ اعتبارًا بخصوص الشرع.

1 "Babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin." Nisâ, 4/22.
2 "Rabbin fil ordusuna ne yaptı, görmedin mi?" Fîl, 105/1.
3 Buhârî, "Savm", 11, r. 1909; Müslim, "Sıyâm", 2.

1275. Mes'ele: Şerʿ husûs iktizâ edip, lafız umûm iktizâ ederek örfle şerʿ teʿâruz eyleseler inde'l-Hanefî mukteza-yı şerʿ ihtiyâr ve iʿtibâr olunur.

Binâenaleyh fukahânın beyânlarına göre akâribine vasiyyette husûs-i şerʿî iʿtibâriyle vâris olanlar dâhil olmazlar. Zîrâ her ne kadar "akârib" lafzı vâris ve gayr-i vârise şâmil ise de (لا وصية للوارث) kavl-i şerîfiyle bâb-ı vasiyyette akâribi vârisin gayrıya tahsîs buyurduğundan onlar akâribe vasiyyette istihkâktan hâriclerdir. Lâkin beyân olunduğu vechile akâribin vârisin gayrıya tahassusu mûsînin akâribine mahsûs olup mûsâ lehin akâribine şâmil değildir. Zîrâ muhassıs olan (لا وصية للوارث) hadîs-i şerîfi mûsînin vârisleri hakkında olup mûsâ lehin vârislerine teʿalluku yoktur. Binâenaleyh "Fülânın akâribine vasiyyet ettim." dedikde gerek vâris ve gerek gayrı vâris mûsâ lehin bi'l-cümle akâribinin duhûlleri lâzım gelir.

1276. Mes'ele: Usûl-i fıkıhta beyân olunduğu üzere inde'l-Hanefî iʿtibâr nazmın umûmuna olup sebeb ve mevridin husûsuna değildir. Binâenaleyh mes'ele-i mezkûrenin hükmü bu kâideye muhâliftir, deniyor ise de kelâm bi-hasebi'ş-şerʿ husûs-i lafızda olup husûs-i sebeb ve mevridde değildir, diye cevâb verilir.

ولا يدخل الوالدان والولد للعرف.

1277. Mes'ele: Karîb-i gayr vâsıtasıyla başkasına takarrub edenlerde örf ve âdet olup vâlidin velede ve veledin vâlide takarrubları ise bi'z-zât olup bi'l-vâsıta olmadıklarından vâlideynle veled de akâribden hâriclerdir. Zeylaʿî'nin beyânına göre akâribde ceddin duhûlünde Hazret-i İmâmdan iki rivâyet olup zâhir-i rivâyette ced ile cedde ve ahfâd dâhillerdir. Vârisin adem-i duhûlü husûs-i **[663]** şerʿle olup iʿtibâr-i örfle değildir.

İşte bu hikmete binâen لا يدخل الوارث اعتبارا لخصوص الشرع diyerek vârisi baʿde'z-zikr ولا يدخل الوالدان والولد diyerek vâlid ile veledi ifrâdün bi'z-zikr eyledi ve illâ bunlarda لا يدخل الوارث kavlinde dâhil olarak tekrâr zikirlerine lüzûm yoktur.

وهنا فرعان مخرّجان لم أرهما الآن صريحًا. **أحدهما**: حلف لا يأكل لحمًا لم يحنث بأكل الميتة.

1278. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere lafız umûm iktizâ edip şerʿ husûs iktizâ ederek teʿâruzları hâlinde muktezâ-yı şerʿin iʿtibârı makâmında fürûʿ-i mezkûre üzerine tahrîc olunmuş iki ferʿ vâriddir ki ile'l-ân sûret-i sarîhada hükümlerini görmedim. Onlardan biri "Lahm yemeyeceğim." diye yemîn etse ekl-i meyte ile hânis olmaması mes'elesi olup menât-ı tahrîc fukahânın "Lahm yemeyeceğim." diye yemîn edip de lahm-i insân veya lahm-i hinzîr yese müftâ bih olarak hânis olmaz, diye tasrîhleri olsa gerektir ki adem-i hins İmâmeyn hazerâtının kavilleri olup karîben 1288. mes'elede tasrîh olunacaktır.

Adem-i hinsin sebebine gelince 1273. mes'elede beyân olunduğu üzere yemînden maksad hâlifi mahlûfun aleyhi ityândan menʿ olup, gerek meyte ve gerek lahm-i insân ve lahm-i hınzîr zaten hâl-i ihtiyârda harâm olarak memnûʿ olmakla yemînle menʿ hâsılı tahsîl olarak mümteniʿ olacağından mahlûfün aleyh olan lahm, bunlara şâmil olmayarak ekilleriyle hânis olmaz.

Binâenaleyh hâl-i zarûret ve mahmasada zarûret mikdârı ekilleri mubâh olarak kâbil-i menʿ olacağından o hâlde ekilleriyle bi'l-ittifâk hânis olmak îcâb eder.

الثاني: لو حلف لا يطأ لم يحنث بالوطء في الدبر. وأما لو حلف لا يشرب ماء فشرب ماء تغيّر بغيره، فالعبرة للغالب، كما صرّحوا به في الرضاع.

1279. Mes'ele: Ferʿ-i sânî, "Zevcesini veya câriyesini vat' etmeyeceğim." diye yemîn etse mevziʿ-i neslin gayrıdan vatı' eylese hânis olmaz. Zîrâ vatı' lafzı mevziʿ-i nesilden cimâʿda müteʿâref olmakla örfen başkasına mütenâvil olmaz veyâhûd memnûʿu menʿ mahzûruna binâen mes'ele-i ânifede olduğu gibi mevziʿ-i neslin gayrısından vat'a şâmil değildir. **[664]**

1280. Mes'ele: Ammâ "Su içmeyeceğim." diye yemîn edip de şerbet gibi başka bir şey ile ihtilât ederek teğayyür eden suyu içse hânis olup olmamak husûsunda bâb-ı radaʿda tasrîh olunduğu üzere ibret ve iʿtibâr gâlibedir. Zîrâ gâlibe karşı mağlûb müstehlek hükmünde olup müsâvât hâlinde kitâb-ı eymânda *Hâniyye*'nin beyânına göre istihsânen hânis olur. Lâkin taʿyîn-i galebede iʿtibâr eczâ veya levn veya taʿâm gibi evsâfta olması ihtilâfî olup *Asıl*'dan naklen Kâdîhân'ın eymânda beyânı bi-hasebi'l-eczâ galebeye

delâlet eder. Ebû Yûsuf indinde gerek gâlib ve gerek mağlûb levn ve taʿâm mecmûʿu iʿtibâriyle olup birinin husûlü, taʿyîn-i galebede gayr-i kâfîdir.

[Fasıl: Örfî Maʿnâ ile Lugavî Maʿnânın Teʿâruz Etmesi]

Faslun: Fî Teʿâruzi'l-Örf Meʿa'l-Lügat

صرّح الزيلعي وغيره: بأن الأيمان مبنيّة على العرف لا على الحقائق اللغوية، وعليها فروع. منها: لو حلف لا يأكل الخبز حنث بما يعتاده أهل بلده. ففي القاهرة لا يحنث إلا بخبز البُرّ. وفي طبرستان ينصرف إلى خبز الأرز، وفي زَبِيد إلى خبز الذُّرَة والدخن. ولو أكل الحالف خلافَ ما عندهم من الخبز لم يحنث. ولا يحنث بأكل القطائف إلا بالنية.

1281. Mes'ele: Lügatle örf teʿâruz etse Zeylaʿî ve başkalarının beyânlarına göre الأيمان مبنية على العرف لا على الحقائق اللغوية[1] yaʿnî eymân, "Örf-i hâlif üzerine mebniyye olup hakâik-i lügaviyye üzerine mebniyye değildir." muktezâsınca teʿâruz hâlinde muktezâ-yı örf, hakâik-i lügaviyye üzerine tercîh olunarak örf-i hâssla hükm-i hâss isbât kabîlinden olup kâide-i mezkûre üzerine ber-vech-i âtî mesâil tefrîʿ olunur. (696. mes'eleye bak.)

1282. Mes'ele: Fürû-i mezkûreden biri "Ekmek yemeyeceğim." diye yemîn etse ehl-i beldesince ekilleri muʿtâd ve müteʿâref olan ekmeği yemekle hânis olup başkasını yemekle hânis olmaz.

Binâenaleyh Mısr-ı Kâhire'de ancak buğday ekmeği ve Taberistân'da pirinç ekmeği ve Zebid'de darı ekmeği yemekle hânis olur. Zîrâ onlarca müteʿâref ve muʿtâd olan, bunları ekl olmakla yemînleri de bunlara masrûf olacağından muʿtâdlarının hilâfı olan ekmeği yemekle hânis olmazlar. **[665]** Zîrâ hâlifin yemîni hilâf-ı muʿtâdına şâmil olmayacağından yemînle nefsini ondan menʿe lüzûm yoktur. Binâenaleyh niyyete mukârin olmadıkça "Ekmek yemeyeceğim." diye yemîn etse kadayıf yemekle hânis olmaz.

ومنها: الشواء والطبيخ على اللحم فلا يحنث بالباذنجان، والجزر المشوي فلا يحنث بالمزورة في الطبيخ، ولا بالأرز المطبوخ بالسمن، بخلاف المطبوخ بالدهن ولا بقلية يابسة.

1 Yeminlerde örfi anlamlar dikkate alınır, gerçek lügat anlamlarına itibar edilmez.

1283. Mes'ele: Fürû-i mezkûreden biri dahi örfde şivâ ve tabîh kebab gibi hâlis pişmiş ette müteʿâref olmakla "Şivâ veya tabîh yemeyeceğim." diye yemîn etse niyyete mukârin olmadıkça patlıcan ve havuç kebabı yemekle hânis olmaz.

Hulâsa'nın beyânına göre bu vechile hüküm İmâmeyn hazerâtının kavilleri olup müftâ bih olan da budur. Çünkü hilâf-ı nass olmayan husûsâtta nâsın âdet ve istiʿmâlleri huccet olarak düstûru'l-ameldir.

1284. Mes'ele: *Hulâsa*'nın kitâb-ı eymânda beyânına göre ânifen ifâde olunduğu üzere şivâ ve tabîh hâlis ette müteʿâref olduğundan "Niyyete mukârin olmadıkça tabîh yemeyeceğim." diye yemîn etse, hastalar için etıbbânın bazı edviye ve eczâ ile pişirdikleri taʿâm maʿnâsına "مكرمه" vezninde "مزوره" ve sade yağla pişmiş pirinç pilavını yemekle hânis olmaz ise de duhûnla pişen bazen tabîh tesmiye olunmakla, onu yemekle hânis olacağı gibi yemînde niyyete mukârin olan hangi menvîyi yer ise onunla da hânis olur.

1285. Mes'ele: Tabîh şâmil olmadığından kuru bakla ile pişmiş olan et taʿâmını yemekle de hânis olmaz. Yine *Hulâsa*'nın beyânına göre tabîh hâlis ete mahsûs olduğundan niyyete mukârin olmadıkça başka taʿâmlardan ekl ile hânis olmaz ise de hangi taʿâma niyyet ederse menvîden ekl ile hânis olur. *Kudûrî*'nin beyânına göre tabîh; suda pişmiş olan söğüşün ismi olup, tabîh matbûh maʿnâsına olarak niyyetle başkasına da şâmil olur. Zîrâ **[666]** bi'l-cümle etʿime-i matbûha tabîhin muhtemelâtından olmakla lafzın muhtemelâtına niyyet müessiredir.

ومنها: ما يباع في مصره فلا يحنث إلا برأس الغنم.

1286. Mes'ele: Fürû-i mezkûreden biri dahi re's, yaʿnî "Baş yemeyeceğim." diye yemîn etse hâlifin beldesinde ancak koyun başı yenip başka baş yenmez ise ancak onu ekl ile hânis olup bilâ-niyyet başkasını yemekle hânis olmaz. Zîrâ hilf, hâlifin örf ve âdetine mebnîdir.

ومنها: حلف لا يدخل بيتًا، فدخل بيعة أو كنيسة أو بيت نار أو الكعبة لم يحنث.

1287. Mes'ele: Fürû-i mezkûreden biri dahi "Beyte girmeyeceğim." diye yemîn etse biyʿa ve kenîse ve beyt-i nâr ve havrâ ve beyt-i muazzama girmekle hânis olmaz. Zîrâ beyt, *beytût*ten me'hûz olup bunlar da ise beytûtet olmadığından örfen bunlara beyt ıtlâk olunmaz.

Tenbîh: ["Yemîn Örfe Bağlıdır." Kuralı Dışında Kalan Mes'eleler]

تنبيه: خرج عن بناء الأيمان على العرف مسائل: **الأولى:** حلف لا يأكل لحمًا حنث بأكل لحم الخنزير والآدمي على ما في الكنز، ولكن الفتوى على خلافه، وجواب الزيلعي: بأنه عرف عملي فلا يصلح مقيدا بخلاف العرف اللفظي، فقد رده في فتح القدير بقولهم في الأصول: الحقيقية تترك بدلالة العادة، إذ ليست العادة إلا عرفًا عمليًّا، انتهى.

1288. Mes'ele: الأيمان مبنية على العرف muktezâsınca eymânın örf üzerine binâsından ber-vech-i âtî bazı mesâil müstesnâ olarak hâricelerdir. Mesâil-i mezkûreden biri "Lahm yemeyeceğim." diye yemîn etse *Kenz*'in ihtiyârı üzere Ebû Hanîfe indinde insân veya domuz eti yemekle hânis olması mes'elesidir. Zîrâ her ne kadar lahm-i insân, hurmetine binâen ve lahm-i hınzîr, necâsetine binâen harâm olarak memnû'lar ise de lâkin hakîkatte lahm olup, kelâmda asıl olan ise hakîkat olup irâdesi mümkin iken mecâza haml olunamayarak kelâmın şümûlüne binâen hânis olmak îcâb eder ise de 1278. mes'elede beyân olunduğu üzere yemînden maksad, hâlifi mahlûfün aleyhi ityândan men' olup bunlar ise zâten harâm olarak memnû' olmakla hâsıl-ı tahsîl mahzûruna binâen **[667]** kelâmın bunlara şumûlü mümteni' olmakla inde'l-İmâmeyn mahlûfün aleyhten hâric olarak bunları ekl ile hânis olmaz ve fetvâ da bunun üzerinedir.

1289. Mes'ele: Hazret-i İmâm tarafından Zeyla'î'nin lahm-i insân ve lahm-i hınzîre "lahm" ıtlâkında müte'âref olmayan örf, örf-i amelî olmakla lügaten lahm lafzının bunlara umûm ve şumûlünü takyîd ve tahsîse sâlih olamaz.

"Örf-i lafzî örf-i amelînin hilâfınadır." diyerek vermiş olduğu cevâbı İbn Hümâm *Fethü'l-Kadîr*'de ulemâ-yı usûlün delâlet-i âdetle inde'l-İmâm "Ma'nâ-yı hakîkî terk olunur." kavilleriyle reddeylemiştir. Zîrâ âdet değil ancak örf-i amelîdir.

1227. mes'elede beyân olunduğu üzere inde'l-İmâm, hakîkat kendileriyle terk olunan umûr-i hamseden biri de delâlet-i âdettir. Binâenaleyh, âdetin delâletiyle ma'nâ-yı hakîkatin terki de usûlden bir asıldır. Zîrâ "Âdeten mümteni' olan şey, hakîkaten mümteni' gibidir."

1290. Mes'ele: 1229. mes'elede beyân olunduğu üzere örf, örf-i âmm ve örf-i hâss ve örf-i şerʿ olmak üzere üç nevʿe mütenevviʿ olduğu gibi, örf-i kavlî ve örf-i amelî olmak üzere tekrâr iki kısma münkasim olup örf-i amelî; bir kavim veya cemâʿatin me'kûlât ve meşrûbât ve melbûsât emsâli şeylerden bir nevʿ-i mahsûs iltizâm ve iʿtiyâd ederek teʿâmül ile kendilerince örf-i amelî olup استعمال الناس حجة يجب العمل بها[1] muktezâsınca iʿtiyâd ettikleri hâl kendilerince düstûru'l-amel bir huccet olarak onunla amel lâzım olmakla, buğday ekmeği veya çavdar veya darı veya pirinç ekmeği veya koyun veya keçi veya sığır veya bâr-girânı yemekle muʿtâd ve müteʿârif olanlar ve melbûsâtça setre pantolon veya şalvar ve cübbe ve potur ve aba veya uzun entari giyinmekle muʿtâd ve müteʿârif olundukda bu misillü örf-i amelî ile inde'l-Hanefî âmm-ı tahsîs olunmakla böyle örf ve teʿâmül erbâbından biri "Git, çarşıdan ekmek veya et al." veya "Terziye bir kat esvâb yaptır." dese, her ne kadar ekmek ve et ve sevb cümle nevʿlerine şâmiller ise de lâkin **[668]** her âmir kendi örf ve âdetleriyle emrederek, âmirin örf ve âdet ameliyyesi lafzın bi'l-cümle envâʿına şumûlünü muhassıs ve mukayyid olmakla ancak emr eden kimsenin muʿtâd ve müteʿârefi olan şeyi almak lâzım olmakla hilâfını alırsa alanın kendisine kalacağı gibi eymânda dahi muʿteber olan hâlifin muʿtâd ve müteʿârefi olup örf-i lafzî ve kavlî de bir kavim veya cemâʿatin ifâde-i merâm ve muhâverelerinde istiʿmâlini iʿtiyâd ettikleri elfâzla mükâleme ve muhâvereyi teʿâmül ve teʿârüflerine binâen bilâ-karîne maksadları muhâtablarının fehmlerine tebâdür eder.

Meselâ; İstanbul'da mahalle arasında "Bekçi çağır." denildikde mahalle bekçisi ve çarşıda çarşı bekçisi ve köylerde köy bekçisi ve bağ ve bostan bekçileri gibi ve kezâ "Çorbayı bizde içelim." ve "İftarı sizde yapalım." lafızları da bu kabîlden olarak "Taʿâmı bizde veya sizde edelim." maʿnâlarında örf ve âdet-i kavliyyelerdir.

الثانية: حلف لا يركب حيوانًا يحنث بالركوب على إنسان لتناول اللفظ. والعرف العملي وهو أن لا يركب عادة لا يصلح مقيّدًا. ذكره الزيلعي بخلاف لا يركب دابة كما قدّمناه. وقد استمر على ما مهده، وقد علمت رده، لكن لم يجب ابن الهمام عن هذا الفرع.

---

1 İnsnaların istimalleri delil kabul edilir, onunla amel etmek gerekir.

1291. Mes'ele: Eymânın örf üzerine binâsından hâric olan mesâilden mes'ele-i sâniye "Hayvâna binmeyeceğim." diye yemîn etse, hayvân lafzının şumûlüne binâen insâna binmekle hânis olur. Zîrâ hayvân lafzı insâna mütenâvildir. Zeylaʿî'nin beyânına göre insâna âdeten adem-i rükûb örf-i amelî olup örf-i amelî ise hayvân lafzının insâna şumûlünü takyîd ve tahsîse sâlih değildir.

Örfün şerʿa teʿâruzunu beyânda 1270. mes'elede îzâh olunduğu üzere "Dabbeye binmeyeceğim." diye yemîn, "Hayvâna binmeyeceğim." diye yemînin hilâfına olarak mutlakan insâna binmekle hânis olmaz. Zîrâ her ne kadar *dâbbe* lügatte; ما يدب في الأرض maʿnâsına olarak hayvân gibi bi'l-umûm müteharrik olan zî-rûha şâmil ise de lâkin örfte dâbbe dört ayaklı hayvânlara mahsûs olmakla insâna şumûlü yoktur.

Ammâ *hayvân* gerek lügaten ve gerekse örfen bi'l-umûm zî-rûha şâmil **[669]** olmakla bi'z-zarûre insâna da şâmil olup âdeten insâna adem-i rükûb ise örf-i amelî olup, örf-i amelî ise hayvân lafzının insâna şümûlünü takyîd ve tahsîse sâlih olmayacağından hayvâna adem-i rükûba yemîn, insâna şâmil olarak hilâf-ı âdet rükûbla hânis olur.

Zeylaʿî ise 1289. mes'elede İmâm-ı Aʿzam hazretleri tarafından vermiş olduğu cevâbda umûmu takyîd ve tahsîse salâhiyette örf-i amelî ile örf-i lafzî beynini tefrîk ederek "Örf-i amelî, takyîd ve tahsîse sâlih olmayıp örf-i lafzî sâlihtir." diye temhîd ettiği mukaddime üzerine musırr ve müstemir olarak "Hayvâna binmeyeceğim." diye yemîn edip de insâna binmekle hânis olmasıyla hükmediyor. Hâlbuki inde'l-İmâm âdetin delâletiyle maʿnâ-yı hakîkî terk olunup, âdet ise örf-i amelîden ibâret olarak umûmu takyîd ve tahsîse salâhiyette örf-i amelî ile örf-i lafzî beynini tefrîki İbn Hümâm tarafından reddolunduğu gibi, fark-ı mezkûre üzerine binâ kılınan cevâb da bi't-tabiʿ merdûd ise de ferʿ-i sâbıkta cevâbıyla iktifâ ederek İbn Hümâm bu ferʿden cevâb vermemiştir.

الثالثة: لو حلف لا يهدم بيتًا حنث بهدم بيت العنكبوت، بخلاف لا يدخل بيتًا. وفرّق الزيلعي بينهما بإمكان العمل بحقيقته في الهدم، بخلاف الدخول. ولو صح هذا المسلك لم يصح بناء الأيمان على العرف، إلا عند تعذر العمل بحقيقته اللغوية.

1292. Mes'ele: Mesâil-i hâriceden üçüncüsü 699. mes'elede beyân olunduğu üzere "Beyt yıkmayacağım." diye yemîn etse beyt-i ankebût,

ya'nî örümcek yuvasını yıkmakla hânis olması mes'elesi olup 1287. mes'elede beyân olunduğu üzere beyt, beytûtetten me'hûz olup, örümcek ise yuvasında beytûtet ederek "beyt" lafzının ma'nâ-yı hakîkîsini irâde mümkin olduğu gibi ﴿إِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنكَبُوتِ﴾[1] muktezâsı üzere örf-i şer'de dahi müte'âref olmakla onu yıkar ise hâlif, hânis olur ise de "Beyte girmeyeceğim." diye yemîn ederse ma'nâ-yı hakîkîsini irâde mümkin olmayarak kelâmın i'mâli kâbil olmayacağından ihmâl olunarak **[670]** hânis olmaz.

1293. Mes'ele: Zeyla'î لا يهدم بيتا diye yemîn ile لا يدخل بيتا diyerek yemîn beynlerini hedm-i beytle yemînde beytin ma'nâ-yı hakîkîsini irâdenin imkânına binâen beyt-i ankebûtu hedmle hânis olup, duhûl-i beytte ma'nâ-yı hakîkîsini irâdenin adem-i imkânına binâen adem-i hinsle tefrîk eylemiş ise de ma'nâ-yı hakîkîyle amelin imkânı hâlinde vücûbu ve adem-i imkânı hâlinde adem-i vücûbu mesleğinin sıhhati tasdîk ve tecvîz olunsa الأيمان مبنية على العرف muktezâsı üzere eymânın örf üzerine binâsı ancak elfâz-ı eymânın hakîkat-i lügaviyyesiyle amelin müte'azzir olmasına münhasır olup mümkin olanlarda gayr-i cârî olması lâzım gelir. Bu ise kâidenin küllüne münâfî olmakla hilâf-ı zâhirdir. 1282. mes'elede îzâh olunduğu üzere "Ekmek yemeyeceğim." diye yemîn etse hâlifin ehl-i beldesince ekilleri müte'âref olan ekmeği yemekle hânis olup başkasını yemekle hânis olmaz. Hâlbuki sâir ekmeklerin hakîkatiyle amel mümkindir.

1294. Mes'ele: لا يهدم diye yemînde beyt-i ankebûtu hedmle hânis olmasını musannif gibi Zeyla'î ve sâhib-i *Zahîre* ve Merğînânî de zikr eylemişler ise de 699. mes'elede beyân olunduğu üzere bu bâbda meşâyih-i fukahâ birkaç fırak olup bir fırkası gerek mahlûfün aleyhin hakîkat-i lügaviyyesiyle amel mümkin ve gerek müte'azzir olsun ve gerek isti'mâl-i Kur'ânî bulunsun ve gerek bulunmasın الأيمان مبنية على العرف kâidesi külliyye olarak mutlakan eymânın örf üzerine binâsına kâil olarak hedmle yemînde hânis olmasıyla kavlin hatâ olmasıyla hükm eylemişler. Diğerleri ise الأيمان مبنية على العرف إن لم يمكن العمل بحقيقته اللغوية diyerek takyîd ile eymânın örf üzerine binâsını hakîkat-i lügaviyyesiyle amel müte'azzir olana hasr eylemişler ise de İbn Hümâm *Fethü'l-Kadîr*'de bu kavlin za'îf olmasıyla hükm eylemiştir. Zîrâ meslek-i mezkûrun sıhhati teslîm olunsa الأيمان مبنية على العرف kâidesinde

1 "Yuvaların en çürüğü de örümceğin yuvasıdır." Ankebût, 29/41.

iʿtibâr ancak hakîkat-i lügaviyyeye olup yalnız vazʿ-ı örfî ile mevzûʿ olanlarda gayr-i cârî olması ve hem lügaten ve hem de örfen mevzûʿ olanlarda her ne kadar ehl-i örf tekellüm eylese dahi yine maʿnâ-yı lügavîsini iʿtibâr lâzım gelip bu ise الأيمان مبنية على العرف kâidesini hâdim olmakla kabûlden baʿîddir. Zîrâ her mütekellim kendi örfüyle tekellüm edeceğinden ehl-i lüga,t örf-i lügatle ve ehl-i şerʿ, örf-i şerʿle ve ehl-i ıstılâh, örf-i hâss ile tekellüm ile hilf ve tekellüm edeceği beyândan müstağnîdir, diyerek musannif ve Zeylaʿî ve sâirenin kelâmlarını çürütmüştür. (Kırşehrî İzmirî)[1]

الرابعة: حلف لا يأكل لحمًا حنث بأكل الكبد والكرش على ما في الكنز مع أنه لا يسمى لحمًا عرفًا؛ ولذا قال في المحيط: إنه إنما يحنث على عادة أهل الكوفة، وأما في عرفنا فلا يحنث؛ لأنه لا يعدّ لحمًا، انتهى. وهو حسن جدًّا. ومن هذا وأمثاله علم: أن العجمي يعتبر عرفه قطعًا. ومن هنا: قال الزيلعي في قول صاحب الكنز: «والواقف على السطح داخل» أن المختار أن لا يحنث في العجم؛ لأنه لا يسمى داخلا عندهم، انتهى.

1295. Mes'ele: Mesâil-i hâriceden dördüncüsü *Kenz*'in beyânına göre "Lahm yemeyeceğim." diye yemîn edip de ciğer ve işkembe yese hânis olur, mes'elesi olup hâlbuki örfen bunlara lahm denmez. Onun için *Muhît*'te bunları ekl ile hânis olmak ancak ehl-i Kûfe'nin örf ve âdetleri üzere olabilir. Bizim örfümüzde hânis olmaz. Zîrâ onlara lahm denmez, denmiş.

Binâenaleyh sâhib-i *Kenz*'in hânis olmakla kavli, ehl-i Kûfe gibi bunları lahmden addeden akvâma mahsûs olarak mebnâ-yı eymânın örf olması kâidesinden hâric olmaz. **[671]** Musannif rahimehullâh hazretleri sâhib-i *Muhît*'in hükm-i mes'eleyi bu vechile tevcîhi "Şâyân-ı takdîr ve tahsîndir." diye takdîrinde mübâlağa ediyorlar.

1296. Mes'ele: *Muhît*'in bu tevcîhi ve emsâlinden anlaşıldığı üzere eymânın örf üzerine binâsı Arab'a mahsûs olmayıp belki akvâm-ı sâirede dahi cârî olarak sâhib-i *Kenz*'in والواقف على السطح داخل kavlinde Zeylaʿî, muhtâr olan "Arabın gayrısında dâra dâhil olmayacağım." diye yemîn etse damda dikilmekle hânis olmaz. Zîrâ onlara göre damda dikilene dâhil denmez, demesi de hükm-i mezkûru te'yîd eder.

1 Muhammed b. Velî b. Resûl (ö. 1165/1752).

Binâenaleyh sâhib-i *Kenz*'in "duhûl" ile kavli örf-i aʿcâma göre olup Zeylaʿî'nin muhtâr olarak adem-i duhûl ile hükmü, başkalarının örf ve âdetlerine göre olarak müsbet menfiye muğâyir olmaz. Lâkin sath-ı dâr, dârdan maʿdûd olarak, sath-ı mescid mescidden maʿdûd olmakla mescidde muʿtekifin mescidin sathına çıkmasıyla iʿtikâfın adem-i butlânı ve cenb ve hâif üzerinde vukûflarının adem-i cevâzı ve halvetin adem-i sıhhatiyle hükümler sâhib-i *Kenz*'in kavlini te'yîd eder.

[Üçüncü Bahis: Muttarid Âdet, Şart Gibi Değerlendirilir mi?]

el-Mebhasü's-Sâlis

المبحث **الثالث**: العادة المطردة هل تنزل منزلة الشرط؟ قال في إجارة الظهيرية: المعروف عرفًا كالمشروط شرعًا، انتهى.

1297. Mes'ele: [672] العادة محكمة kâidesine müteʿallik olan üçüncü bahis mevrid-i nassın gayrısında isbât-ı hüküm için merciʿ ve düstûru'l-amel olmak üzere hakem ittihâz olunup isbât-ı hükümde aslâ tehallüf etmeyerek beyne'n-nâs sûret-i dâimede cereyân eden âdet-i muttaride bilâ-zikr beyne'n-nâs vukûʿ bulan muʿâmelâtta şart menziline tenzîl olunarak ol muʿâmele muktezâ-yı örf ve âdetle meşrût olunur mu? deniyor ise *Zahîriyye*'nin kitâb-ı icâresinde المعروف عرفا كالمشروط شرعا ve *Meşraʿ*da الثابت بالعرف كالثابت بدليل شرعي ve Pîrîzâde'de الثابت بالعرف كالثابت بالنص ve المعروف بالعرف كالمشروط باللفظ külliyyelerinin muktezâları şehâdet-i ukûl ile müştehir ve tabâiʿ-i selîme indinde karîn-i kabûl olan örf ve âdet-i muttaride nass-ı sarîha muğâyir olmadıkça meşrût hükmünde olup

وقالوا في الإجارات: لو دفع ثوبا إلى خيّاط ليخيطه له أو إلى صبّاغ ليصبغه له ولم يعيّن له أجرة، ثم اختلفا في الأجر وعدمه، وقد جرت عادته بالعمل بالأجرة، فهل ينزل منزلة شرط الأجرة؟

fukahâ-yı izâmın icâre bâbında beyânlarına göre ücretin mikdârı beyân edilmeyerek sûret-i dâimede ücretle elbise dikmek âdeti olan terziye elbise yapmak üzere veya boyacıya boyatmak üzere bir top kumaş verip de baʿde'l-amel gerek terzi ve gerek boyacı amellerinin ücretini taleb edip kumaş sâhibi adem-i iştirâtına binâen ücret vermekten imtinâʿ ederek ücretin lüzûm ve adem-i lüzûmunda ihtilâf etseler beyân olunduğu üzere terzinin

dâima ücretiyle elbiseyi dikmek ve boyacının ücretle boyamak âdetleri kumaşı hîn-i def'de şart menziline tenzîl olunarak ücretin lüzûmunda ihtilâf olunup

فيه اختلاف. قال الإمام الأعظم: لا أجرة له. وقال أبو يوسف: إن كان الصابغ حريفًا له أي: معاملًا له فله الأجر، وإلا لا. وقال محمد إن كان الصابغ معروفًا بهذه الصنعة بالأجر وقيام حاله بها كان القول قوله، وإلا فلا اعتبار للظاهر المعتاد.

İmâm-ı A'zam hazretleri indinde bilâ-tesmiye amel için ücret almadığından adem-i lüzûmuna, Ebû Yûsuf hazretleri onların ücretle çalışmak âdetleri ise âdetleri, şart menziline tenzîl olunarak ecr-i misil ile meşrût addolunarak ecr-i misil lüzûmuna ve ücretle çalışmak âdetleri değil ise adem-i lüzûmuna kâil **[673]** olup, İmâm Muhammed hazretleri bunların ücretle çalışmaları beyne'n-nâs meşhûr ve müte'âref olarak böyle ücret san'atlarıyla geçinmek hâlleri şart makâmına kâim olarak söz bunların olup ecr-i mislin lüzûmu ve böyle ücretle çalışmaları müte'âref olmayıp da bu san'atlar ile iştigâl ederek i'tiyâd eylemişler ise mu'tâd-ı zâhire i'tibâr edilmeyerek ücretin adem-i lüzûmuna kâil olup

قال الزيلعي: والفتوى على قول محمد.

Zeyla'î'nin beyânına göre fetvâ da İmâm Muhammed'in kavlinedir.

1293. Mes'ele: Bilâ-istihdâm-ı hizmet aslen ücret iktizâ etmeyeceğinden kumaş sâhibi vermeyip de belki terzi veya boyacı kendi yeleklerinden alıp diker veya boyarlar ise veya bilâ-ücret yapacaklarını tasrîh edip de ba'de'l-amel ücret talebinde bulunurlar ise teberru'-i mahz olmakla talebleri mesmû' olmaz.

ولا خصوصية للصابغ، بل كل صانع نصب نفسه للعمل بالأجرة، فإن السكوت كالاشتراط.

1294. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere beyne'n-nâs cereyân eden âdet-i muttaridenin şart menziline tenzîliyle mu'tâdın şer'an meşrût hükmünde olması, terzi ve boyacıya mahsûs olmayıp belki ücretle çalışmayı kendilerine san'at ittihâz eden her esnâf hakkında cârî olarak hîn-i istisnâ'da sükûtleri ücretle iştirât addolunarak ba'de'l-amel beyne'l-eimme beyân

olunan tafsîlât üzere icrâ-yı hüküm iktizâ eder. Zîrâ îcâbına göre sükût iştirât gibidir.

ومن هذا القبيل النزول في الخان ودخول الحمام والدلال كما في البزّازية.

1295. Mes'ele: *Bezzâziyye*'nin beyânına göre îcâbı hâlinde ebnâ-yı sebîlin hân veya otele nüzûlleri ve hammâma duhûl ve dellâle bir şey sattırmak muʿâmeleleri de mesâil-i mezkûre kabîlinden olarak cümlesinde ecr-i misil lâzım gelir.

ومن هذا القبيل المعدّ للاستغلال كما في الملتقط، ولذا قالوا: المعروف كالمشروط. فعلى المفتى به صارت عادته، كالمشروط صريحًا.

1296. Mes'ele: *Mültekat*'ın beyânına göre معدّ للاستغلال yaʿnî, îcâr-ı hâna ittihâz olunan îrâd ve akârlar dahi bu kıyâs üzere olarak her ne kadar ücret şart olunmayarak anlaşılsa bile ecr-i misil lâzım gelir. Onun için kütüb-i fıkhiyyede المعروف كالمشروط külliyyesi musarrah olmakla kavl-i müftâ bih üzere îrâd ve akâr sâhiplerinin bu bâbdaki âdetleri sarâhaten meşrût gibidir. Binâenaleyh onun îcâr-ı hâne ittihâzı iştirât-ı ücret makâmına kâim olur.

وهنا مسألتان لم أرهما الآن يمكن تخريجهما على: أن المعروف كالمشروط. وفي البزّازية: المشروط عرفًا كالمشروط شرعًا.

1297. Mes'ele: [674] Musannif-i allâme bu makâmda iki mes'ele olup ile'l-ân sarîhan hükümlerini görmemiş isem de *Bezzâziyye*'nin المشروط عرفًا كالمشروط شرعًا kavli muktezâsınca ber-vech-i âtî maʿrûfun meşrût hükmünde olması kâidesi üzerine tahrîcleri mümkündür, buyuruyorlar.

ومنها: لو جرت عادة المقترض بردّ أزيد مما اقترض، هل يحرم إقراضه تنزيلا لعادته منزلة الشرط؟

1298. Mes'ele: Hükümlerine vâkıf olmayıp المعروف كالمشروط kâidesi üzerine tahrîcleri mümkin olan iki mes'eleden biri 1341. mes'elede îzâh olunacağı üzere meselâ; yüz kuruş istikrâz edip borç alan medyûn, dâinin ikrâzına karşı ikrâm olmak üzere on kuruş ziyâdesiyle yüz kuruş bedelinde yüz on kuruşu vermek, böyle borç alanlar beyninde âdet-i câriye olarak muʿtâd oldukda âdet-i mezkûreyi şart menziline tenzîl, ziyâdenin ribâ

olarak ikrâzı harâm olması mes'elesi olup Hamevî'nin beyânına göre hâl-i ihtiyâcda ödünç para vermek insâniyyetine karşı ödünç alıp ihtiyacını defʿ eden kimsenin de ikrâmında mukâbele bi'l-misilde bulunmak emeliyle mücerred ikrâm olmak üzere bir mikdâr ziyâdesiyle edâ-yı deyn eylemesi emr-i meşrûʿ olarak teberruʿan mükâfâta haml olunarak harâm olmamasını îcâb eder, deniyor ise de 1218 ve 1221. mes'elelerde beyân olunduğu üzere (كل قرض جر نفعا وهو حرام) muktezâsınca böyle meʿa ziyâde edâ-yı deyn muʿtâd ve maʿrûf olup, ödünç para alıp verenlerde maʿrûfun meşrût hükmünde olmasına kâil olanlardan iseler her ne kadar hîn-i ikrâz ve istikrâzda lafzen ziyâdeyi şart kılmasalar dahi kâide-i mezkûre muktezâsınca ziyâdesiyle eda şartıyla ikrâz ve istikrâz olunmuş olup bi-şarti'z-ziyâde edilen ikrâz ve istikrâzda ise ziyâde teberruʿ olamayacağından ziyâdenin ribâ olarak **[675]** muʿâmele-i mezkûrenin hurmeti cây-ı nazar değil ise de edâ-yı deynde ziyâde, âdet-i câriye olmaz veya dâinle medyûn kâide-i mezkûreye kâil değiller ise الأمور بمقاصدها muktezâsınca ribâ kasdıyla alıp vermek harâm olup dâin tarafından gözetilmediği hâlde medyûn tarafından mücerred ikrâma ikrâmla mukâbele kasdıyla verilirse helâl olması îcâb eder.

ومنها: لو بارز كافر مسلمًا واطردت العادة بالأمان للكافر، هل يكون بمنزلة اشتراط الأمان له فيحرم على المسلمين إعانة المسلم عليه؟

1299. Mes'ele: İkinci mes'elede bir müslimle gayr-i müslim beyninde mübâreze yaʿnî, güreş vukûʿunda gayr-i müslime emân muttariden muʿtâd ve müteʿâref olarak kâide-i mezkûre muktezâsınca âdet-i mezkûre şart menziline tenzîl olunarak esnâ-yı mübârezede müslime diğer müslümânların muʿâvenetlerinin harâm olup olmaması mes'elesi olup muktezâ-i kâide harâm olmasıdır. Zîrâ âdet ve maʿrûf, şerʿan meşrût hükmünde olunca hilâf-i örf-i muʿâmele, hilâf-i şerʿ-i muʿâmele hükmünde olarak hurmeti cây-ı mülâhaza ve nazar değildir.

وحين تأليف هذا المحل، ورد عليّ سؤال في من آجر مطبخًا لطبخ السكر، وفيه فخار، أذن للمستأجر في استعمالها، فتلفت وقد جرى العرف في المطابخ بضمانها على المستأجر، فأجبت: بأن المعروف كالمشروط، فصار كأنه صرّح بضمانها عليه.

1300. Mes'ele: Bu mes'eleleri te'lîfim hâlinde matbahını şeker ve sâir tatlı yapmak için diğerine îcâr edip matbahda îcârdan hâric bulunan büyük çanak testi kullanmak husûsunda müste'cire izin verip îcâr olunan matbahda bulunan bu misillü şeyler müste'cir tarafından kırılıp itlâf edildiği hâlde bedellerini damân âdeten cârî iken mezkûr testi bilâ-teʿaddi telef oldukda damânın lüzûm ve adem-i lüzûmunu istiftâ ile vârid olan suâle المعروف كالمشروط muktezâsı üzere hîn-i icârede damânı tasrîh hükmünde olmakla damânın lüzûmuyla cevâb verdim, buyuruyorlar ise de fiilleri kavillerine muhâliftir. Zîrâ bir kitâb-ı mevsûkta aynen mes'ele görülmedikçe kavâʿid-i külliyye ile iftâ ve kazânın adem-i cevâzlarını *Fevâid-i Zeyniyye*'sinde beyânla tenbîh buyurmuşlar iken burada kendisinin fetvâ verdiğini beyân ediyorlar.

والعارية إذا شرط فيها الضمان على المستعير تصير مضمونة عندنا، في رواية ذكره الزيلعي في العارية. وجزم به في الجوهرة، ولم يقل: «في رواية»، لكن نقل بعده فرع البزّازية عن الينابيع ثم قال: وأما الوديعة والعين المؤجرة فلا يضمنان بحال، انتهى. ولكن في البزّازية قال: أعرني هذا، على أنه إن ضاع فأنا ضامن له، فأعاره فضاع، لم يضمن، انتهى.

1301. Mes'ele: [676] Zeylaʿî'nin kitâb-ı âriyette beyânına göre bir rivâyette inde'l-İmâm âriyetin telefi hâlinde müsteʿîre damân şart kılınsa mazmûne olup *Cevhere* de lüzûm-i damânla hükm-i mes'eleyi cezm edip bir rivâyete göre aldığını söylememiş ise de lâkin hükm-i mes'eleyi baʿde'l-beyân *Yenâbiʿ*den naklen *Bezzâziyye*'nin ferʿini nakl edip baʿdehu vedîʿa ve ayn-i mueccire hiçbir hâlde tazmîn olunmazlar, deyip *Bezzâziyye*'de dahi bir kimse diğerine zâyiʿ olursa dâmin olmak şartıyla meselâ; "Bana filân kitâbı âriyet ver." deyip de baʿde'l-iʿâre bilâ-teʿaddi zâyiʿ olsa damân lâzım gelmez, demiş.

Bezzâziyye'nin böyle adem-i damânla kavli Zeylaʿî'nin bir rivâyette *Cevhere*'nin cezmen lüzûm-i damânla kavillerine muhâlif olup damânla şartın tasrîhi takdîrine göre beyân olunduğu vechile rivâyet-i mezkûrede damânla kavl, Hazret-i Peygamber Huneyn vakʿasında Safvân'dan bir dirʿ istiʿâresinde bulundukda Safvân'ın أغصْب يا رسول الله demesi üzerine

(لا بل عارية مضمونة)[1] hadîs-i şerîfine istinâden zıyâʿı hâlinde âriyetin lüzûm-i damânıyla kâil olan İmâm Şâfiʿî hazretlerine irhâ-yi inân için zikr olunmuş olup yoksa nefsü'l-emrde mezheb-i Hanefîyi beyân değildir. Zîrâ *Cevhere*'nin İmâm Kerhî'den naklen *Nazm-ı Âmilî* şerhinde beyânına göre inde'l-Hanefî bilâ-teʿaddi zâyiʿ olan gerek âriyet ve gerek ayn-i mueccere hiçbir hâlde tazmîn olunmaz.

Binâenaleyh *Bezzâziyye*'nin adem-i damanla kavli muvâfık-ı mezhebdir. Ammâ hadîs-i şerîf-i mezkûrde zikr olunan damânla maksad hâcet-i müslimîn için sâhibinin izin ve rızâsı olmayarak alınıp zâyiʿ olduğu takdîre göre olup Safvân'ın "أغصْبا" demesi de buna delâlet eder. Zîrâ kendi izin ve rızâsıyla alınsa idi "أغصْبا" diyerek iʿtirâza mahal kalmazdı.

ومما تفرع على أن المعروف كالمشروط: لو جهز الأب بنته جهازًا، ودفعه لها، ثم ادعى أنها عارية، ولا بينة، ففيه اختلاف. والفتوى: على أنه إن كان العرف مستمرا، أن الأب يدفع ذلك الجهاز ملكا، لا عارية، لم يقبل قوله. وإن كان العرف مشتركًا، فالقول للأب، كذا في شرح منظومة ابن وهبان.

1302. Mes'ele: [677] المعروف عادة كالمشروط شرعا kâidesi üzerine teferruʿ eden mesâilden biri; pederi kızına bir mikdâr çehiz verip de baʿde't-teslîm "âriyet" verdiğini beyânla istirdâd iddiʿâsında bulunup hayâtında kızı, vefâtı hâlinde damadı "temlîken" verildiğini iddiʿâ ederek defiʿle nizâʿ edip isbât-ı müddeʿâ için beyyineleri de bulunmasa, hükm-i mes'eleyi taʿyînde bazıları, söz pederindir, zîrâ gerek temlîk ve gerek âriyet onun tarafından istifâde olunup temlîki inkâr edince söz onun olmak îcâb eder, deyip diğerleri de ekseriyâ çehiz mer'enin milki olmakla bilâ-beyyine âriyet olmasıyla pederin kavli kabûl olunmaz, zîrâ âriyet iddiʿâsıyla mezbûrenin milki olmasını inkârı zâhir-i hâl nefsini tekzîb eder, diyerek ihtilâf olunmuş ise de müftâ bih olan peder bu misillü çehizi temlîken verip âriyet olarak vermemesi örf ve âdet-i müstemirre muktezâsı ise kâide-i mezkûre muktezâsınca söz, kızın olup pederin âriyet iddiʿâsı kabûl olunmaz.

Ve eğer örf-i müstemirr olmayıp da belki bazen milk ve bazen âriyet olarak verilmek üzere müşterek ise İbn Vehbân'ın *Şerh-i Manzûme*'sinde beyânına göre söz, pederin olarak âriyet olmakla istirdâd olunur.

---

1 Ahmed b. Hanbel, XXIV, 12, r. 15302; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VI, 147, r. 11477; Hâkim, *Sahîh*, II, 54, r. 2300.

وقال قاضيخان: وعندي أن الأب إن كان من كرام الناس وأشرافهم، لم يقبل قوله. وإن كان من أوساط الناس، كان القول قوله.

1303. Mes'ele: Hükm-i mes'eleyi beyânda Kâdîhân, "Benim indimde peder kirâm-ı nâs ve eşrâfdan ise âriyet iddiʿâsı mesmûʿ olmayıp, evsât-ı nâsdan ise âriyet olmak üzere söz onundur." Zîrâ pederin âriyet iddiʿâsı hîn-i iʿtâda niyyetine mütevakkıf olup niyyet ise umûr-ı bâtınadan olmakla 292. mes'elede beyân **[678]** olunduğu üzere hüküm, delîl-i zâhirine binâ kılınacağından fetvâ, örf-i müstemirri delîl ittihâz ederek isbât-ı hükümde onu hakem ve merciʿ ittihâz ettiği gibi *Kâdîhân* da ahvâl-i pederi delîl-i zâhir ittihâz edip onun üzerine binâ-yı hükm eylemiş, Hâssî dahi *Kübrâ*'da imlâkda asıl olan mâlikinin yedinde bulunmak aslına istinâden zâhir olan çehizin zü'l-yed olan kızın vefâtı hâlinde kocasının almasına kâil olarak hükm-i mes'eleyi ictihâda ircâʿ eylemişlerdir ki mes'elenin tahkîki kitâb-ı nikâhtan *Hulâsatü'l-Muhtâreyn* nâm eserimizin çehizinde mezkûrdur.

وفي الكبرى للخاصي: أن القول للزوج بعد موتها، وعلى الأب البينة؛ لأن الظاهر شاهد للزوج، كمن دفع ثوبا إلى قصار ليقصره، ولم يذكر الأجر، فإنه يحمل على الإجارة بشهادة الظاهر، انتهى.

1304. Mes'ele: Hâssî'nin *Kübrâ*'da beyânına göre, ücret şart edilmeyerek çamaşırcıya gasl için çamaşır verip de baʿde'l-gasl çamaşırcının zâhir-i halinin şehâdetiyle icâreye haml olunarak ihtilâf hâlinde söz çamaşırcının olup, çamaşır sâhibine ücret-i gasl lâzım geldiği gibi hâl-i hayâtta kızın vefâtı hâlinde zevcinin zâhir hâllerinin şehâdetiyle çehizi temlîken iʿtâsıyla söz kızının olup, vefâtı hâlinde ilmine yemînle vârisi bulunan kocasının olup, pederi bi'l-beyyine daʿvâsını isbât eylemesi lâzım gelir.

وعلى كل قول: فالمنظور إليه العرف. فالقول المفتى به نظر إلى عرف بلدهما. وقاضيخان نظر إلى حال الأب في العرف، وما في الكبرى نظر إلى مطلق العرف من أن الأب إنما يجهز ملكًا.

1305. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere hükm-i mes'eleyi taʿyînde fukahânın cihet-i nazarları muhtelif ise de gerek kavl-i müftâ bih ve gerek kavl-i Kâdîhân ve gerekse kavl-i Hâssî'de medâr-i hüküm olan manzûrun

ileyh, örf ve âdet-i nâs olup kavl-i müftâ bih de pederin belde ve kavim ve kabîlelerinin örf ve âdeti ve kavl-i Kâdîhân'da örfen pederin ahvâl-i zâtiyyesi ve Hâssî *Kübrâ*'da pederin çehiz-i mezkûru temlîken veya âriyeten vermesi husûsunda mutlak örfe nazar ederek cümlesi isbât-ı hükümde العادة محكمة külliyyesini düstûru'l-amel ittihâz ederek, "âdeten maʿrûf, şerʿan meşrût" hükmünde olmasıyla her biri kendi fikrince tatbîk-i hükm eylemiştir.

وفي الملتقط من البيوع وعن أبي القاسم الصفار: الأشياء على ظاهر ما جرت به العادة. فإن كان الغالب في العادة الحلال في الأسواق، لا يجب السؤال عن حلها وحرمتها. وإن كان الغالب الحرام في وقت أو كان الرجل يأخذ المال من حيث وجده، ولا يتأمل في الحلال والحرام ، فالسؤال عنه حسن، انتهى.

1306. Mes'ele: [679] *Mültekat*'ın kitâb-ı büyûʿda Ebû'l-Kâsım Saffâr'dan naklen beyânına göre, yağmacılardan alıp ehven fiyatlar ile sokaklarda satmak âdet olan beldeler gibi esnâfın alıp sattıkları eşyânın hükmü, cârî olan örf ve âdetin zâhiri üzere mebnî olmakla sokaklarda satılan şeylerde gâlib olan helâl olması ise alacak olan kimselere onların hill ve hurmetlerinden sorup suâl etmek vâcib değil ise de hasbe'l-âdet veya hasbe'l-eşhâs zann-ı gâlible alınıp satılan şeylerin harâm olması veya alıp satanların alıp sattıkları malların hill ve hurmetini arayanlardan değiller ise alacakları malın aslından suâl hasbe't-takvâ hasendir.

وفيه أيضًا: أن دخول البرذعة والإكاف في بيع الحمار مبني على العرف.

1307. Mes'ele: Yine *Mültekat*'da beyân olunduğuna göre bilâ-zikr hayvânın beyʿinde üzerinde bulunan terki ve semer ve palan ve eyer ve gem makûlesi şeylerin beyʿde duhûl ve adem-i duhûlü örf ve âdete mebnî olarak duhûlü muʿtâd olan beldede dâhil olup muʿtâd ve müteʿâref olmayanlarda hâricdir.

وفيه أيضًا: أن حمل الأجير الأحمال إلى داخل الباب مبني على التعارف، ذكره في الإجارات.

1308. Mes'ele: Yine *Mültekat*'ın icârâtta beyânına göre hammâlın taşıdığı eşyâyı hânenin içine idhâli ve hayvân sâhibinin satılıp alınan şeyleri alan kimsenin hânesine nakli örf ve âdete mebnî olup muʿtâd ve müteʿâref

olan mahallelerde idhâl ve nakle mecbûr olup olmayan mahallerde **[680]** iştirât edilmedikçe mecbûr değillerdir.

وفي إجارات منية المفتي: دفع غلامه إلى حائك مدةً معلومةً لتعليم النسج، ولم يشترط الأجرة على أحد، فلما علم العمل طلب الأستاذ الأجر من المولى، والمولى يطلب من الأستاذ أجرة العمل ينظر إلى عرف أهل تلك البلدة في ذلك العمل. فإن كان العرف يشهد للأستاذ يحكم بأجر مثل تعليم ذلك العمل على المولى. وإن كان يشهد للمولى فأجر مثل الغلام على الأستاذ، وكذلك لو دفع ابنه، انتهى.

1309. Mes'ele: *Münyetü'l-Müftî*'nin icâresinde beyân olunduğuna göre kölesini veya evlâdını sanʿat öğretmek için ne ücret-i amel ve ne de ücret-i taʿlîm şart edilmeyerek müddet-i maʿlûme zarfında bir ustaya verip de baʿde't-tahsîl ve't-teʿallüm usta onların velîsinden ücret-i taʿlîm ve onların velîleri de ustadan ücret-i amel ve hizmet talebinde bulunarak bilâ-beyyine ihtilâf etseler fasl-ı nizâʿ husûsunda ol beldenin örf ve âdeti nazar-ı iʿtibâra alınarak hakem kılınıp onun muktezâsıyla amel olunur.

Binâenaleyh ol beldenin örf ve âdeti ücret-i taʿlîme şehâdet ederse hak ustanın olup, ücret-i amel ve hizmete şehâdet ederse hak onların velîlerinin olmak üzere hüküm olunarak ecr-i misil verilmek lâzım gelir. Zîrâ "örfen maʿrûf olan şey, şerʿan meşrût gibi" olmakla örf ve âdetle taʿyîn, nass ile taʿyîn gibidir.

ومما بنوه على العرف: أن أكثر أهل السوق إذا استأجروا حارسًا وكره الباقون، فإن الأجرة تؤخذ من الكل. وكذا في منافع القرية، وتمامه في منية المفتي. وفيها: لو دفع غزلا إلى حائك لينسجه بالنصف جوّزه مشايخ بخارى وأبو الليث وغيره للعرف، انتهى.

1310. Mes'ele: Mesâil-i sâbıka gibi örf ve âdet üzere binâ kılınan ahkâm-ı şerʿiyye cümlesinden biri de çarşı esnâfının ve kezâ mahalle ahâlisinin ekserisi muhâfaza-i emvâl için görülen lüzûm üzerine ücret-i muʿayyene ile bekçi istîcâr edip de bâkîleri râzı olmayarak ikrâh ve inkârda bulunsalar bekçi ücretinin cümle esnâf veya mahalle ahâlisine lüzûmu muʿtâd ve müteʿâref ise diğerleri hisselerine düşen ücreti vermekten imtinâʿ edemezler. Zîrâ "örfen sâbit ve maʿrûf olan şey, şerʿan sâbit ve meşrût hükmünde"

olmakla kendileri de birlikte iştirât eylemişler hükmünde olup **[681]** kurâ ve kasabâtta bağ ve bostan ve mezâriʿ ve orman muhâfazası için tutulan bekçiler de hükümde böyledir. Zîrâ cümlesi menâfiʿde müşterektir.

1311. Mes'ele: Yine *Münye*'de beyân olunduğuna göre münâsafe beynlerinde müşterek olup taksîm etmek üzere çuvalcıya iplik verip dokutmak da meşâyih-i Buhârâ ve Ebû'l-Leys'in tecvîzleri üzere örf ve âdete mebnî olan muʿâmelât cümlesindendir.

[Dördüncü Bahis: Lafızların Hamledildiği Örf, Sonradan Çıkan Değil, Öncekine Yakın Olan Örftür]

el-Mebhasü'r-Râbiʿ

المبحث الرابع: العرف الذي تحمل عليه الألفاظ، إنما هو المقارن السابق دون المتأخر، ولذا يقولون: لا عبرة بالعرف الطارئ. فلذا اعتبر العرف في المعاملات، ولم يعتبر في التعليق، فيبقى على عمومه ولا يخصصه العرف.

1312. Mes'ele: العادة محكمة kâidesine müteʿallak olan bahs-i râbiʿ 1254. mes'elede beyân olunduğu üzere îcâbı hâlinde isbât-ı hüküm için hakem ittihâz olunacak örf ve âdetin muttarid ve gâlib olması şart olduğu gibi, elfâz kendisine haml olunacak örf ve âdet dahi vakt-i teleffuza mukârin-i sâbık olup örf-i lâhik-i târî olması da lâzımdır. Zîrâ isbât-ı hükmü matlûb olan hâdisenin vukûʿundan sonra vâkiʿ olan örf ve âdete iʿtibâr olmadığından âdeten lâhika ile hâdise-i sâbıkanın hükmü isbat olunmaz.

Zîrâ mes'ele-i mezkûrede beyân olunduğu üzere **[682]** isbât-ı hüküm için örf ve âdetin muʿteber olması 1224. mes'elede beyân olunduğu üzere iki şartla meşrût olup biri, örf ve âdetin muttarid veya gâlib olması, diğeri de mukârin-i sâbık olup müte'ahhir-i hâdis olmamasıdır.

Binâenaleyh bu şartları hâiz olmayan örf ve âdet medâr-ı hüküm olamayacağından fukahâ-yı izâm isbât-ı hüküm için örf ve âdeti muʿâmelâtta iʿtibâr edip taʿlîkâtta iʿtibâr etmediler. Zîrâ örf-i sâbıkın mukâraneti fi'l-hâl inşâsı kasd olunan muʿâmelâtta tasavvur olunup zamân-ı müstakbele mazmûn-i şartın husûlüne muʿallak olarak fi'l-hâl gayr-i mevcûd olan hükm-i muʿallak mukârenetleri tasavvur olunamayacağından taʿlîkâtta şart-ı umûmî üzere bâkî kalıp taʿlîk üzere târî olan örf onu tahsîs edemez.

Hükm-i Eymân

وفي آخر المبسوط: إذا أراد الرجل أن يغيب، فحلّفته امرأته، فقال: «كل جارية أشتريها فهي حرة» وهو يعني: كل سفينة جارية عمل بنيته، ولا يقع عليه العتق. قال الله تعالى ﴿وله الجوار المنشآت في البحر كالأعلام﴾ والمراد السفن فإذا نوى ذلك عملت نيته؛ لأنها ظالمة في هذا الاستحلاف، ونية المظلوم فيما يحلف عليه معتبرة.

1314. Mes'ele: *Mebsût*'un âhirinde beyân olunduğuna göre bir kimse birkaç günler hânesine gelemeyerek başka mahalde kalıp âilesinden gaybûbet etmek isteyip de zevcesi şübheye düşerek "Gizli câriye aldıkda onunla eğlenmek için gülmeyeceksin." diye mumânaʿatta bulunup onu te'mîn için كل جارية اشتريتها فهي حرة yaʿnî "Aldığım câriyenin cümlesi âzâd olsun." diye yemîn etse, niyyetiyle amel edip aldığı كل سفينة جارية maʿnâsını kasd ederek câriyeleri üzerine ıtk vâkiʿ olmaz. Zîrâ ﴿وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنشَآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ﴾[1] muktezâsınca örf-i şerʿde gemiye câriye ıtlâk olunarak muʿtâd ve müteʿâreftir. Zîrâ âyet-i celîlede zikr olunan "cevâri" *câriye*nin cemʿi olup ﴿فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ﴾ delâletiyle maksad, hâl-i seyr ve cereyânda bulunan gemilerdir. Hâlbuki الأمور بمقاصدها muktezâsınca 272. mes'elede beyân olunduğu ve kitâb-ı eymânda beyân olunacağı üzere yemînde niyyetle âmmı tahsîs diyâneten bi'l-ittifâk ve hâlif mazlûm olursa Hassâf'a göre kazâen dahi makbûl olup bu makâmda olduğu gibi hâlif mazlûm **[683]** olursa fetvâ da Hassâf'ın kavli üzerinedir. Zîrâ zevce-i mezbûre istihlâfında zâlime olmakla müftâ bih olarak mazlûm olan zevcin müstahlefün aleyh olan câriyede niyyetle tahsîsi kabûl ve muʿteberdir.

وإن حلّفته بطلاق كل امرأة أتزوّجها عليك فليقل: «كل امرأة أتزوجها عليك فهي طالق» وهو ينوي بذلك «كل امرأة أتزوجها على رقبتك» فيعمل نيته؛ لأنه نوى حقيقة كلامه، انتهى.

1315. Mes'ele: Mezbûre sûret-i mezkûrede كل امرأة أتزوجها عليك فهي طالق diyerek tahlîf ettirip de كل امرأة أتزوجها على رقبتك maʿnâsını kasd ve niyyetle tahsîs eylese 4716. mes'elede îzâh olunacağı üzere hakîkat-i kelâmına niyyet olmakla niyyetiyle amel olunarak rakabesi mehir olmak üzere alacağı zevceler boş olur ise de rakabesi mehir olmayanlar boş olmaz. Lâkin bu iki

1 "Denizde yelkenlerini bayraklar gibi açarak süzülüp giden gemiler O'nundur." Rahmân, 55/24.

mes'eleyi örf-i sâbık-ı mukârenetin muhassısı olup örf-i târî-yi müte'ahhirin adem-i iʿtibârı kâidesi üzerine tefrîʿi cây-ı nazardır.

Zîrâ işâret olunduğu üzere her iki mes'elede muhassıs örf-i sâbık-ı mukârin olmayıp belki muhassıs niyyet-i hâliftir. Binâenaleyh bu mes'eleler kâide-i mezkûre üzerine müferriʿ olmayıp belki تخصيص العام في الأيمان معتبر إذا كان الحالف مظلوما[1] kâidesinin ferʿlerindendir.

Hükm-i İkrâr

وأما الإقرار: فهو إخبار عن وجوب سابق. وربما يقدم الوجوب على العرف الغالب.

Ahkâm-ı İkrâr

1316. Mes'ele: İkrâr, mükellefin zimmetinde sâbıkan vâcib olan hakk-ı gayrı ihbârdan ibâret olarak 1247. mes'ele de örf ve âdet üzere mübtenî olan elfâzı beyân eder iken mesâil-i eymânda zikr edeceğimiz bazı mesâilin mâʿadâsında ikrârlar da örf ve âdete mübtenî olup mesâil-i mezkûre de **[684]** örf ve âdete mübtenî değildir. Zîrâ ikrâr vücûb-i sâbıkdan ihbâr olup ekseriyâ vücûb-i örf ve âdet üzerine mukaddem olmakla örf-i müte'ahhire binâ lâzım gelir. 1312. mes'elede beyân olunduğu üzere örf-i mu'ahhar hâdise-i sâbıkanın hükmünü isbâtta medâr olamayacağından sâbık-ı mukârin olup lâhik-i târî olmamasıyla meşrûttur.

1317. Mes'ele: Red ile irtidâdı ve maraz-ı mevtinde vereseye adem-i sıhhati ve zevâid-i müstehleke hakkında adem-i zuhûruna binâen ikrârın mukarrun bihi mukarrun lehe temlîk olmasına ve müslimin hamrı ikrârının sıhhati ve veresenin izin ve icâzetine tevakkuf etmeyerek marîz-i medyûnun cümle malını dâin-i ecnebîye ikrârının sıhhati ve abd-i me'zûnun yedinde bulunan şeyleri başkasına ikrârının sıhhati ve mukrehün bi't-talâk ve'l-ıtâkın ikrârının adem-i sıhhatine binâen ihbâr olunmasına kâil olarak ihtilâf olunmuş ise de muhtâr olan ihbâr olup temlîk olmadığından vücûb-i sâbıkdan ihbâr diyerek taʿrîf ve beyân edilip *Mecelle*'de dahi "Bir kimse diğer kimsenin kendisinde olan hakkını haber vermesidir." diyerek taʿrîf edilmiştir.

Zîrâ temlîk olmasını ifâde eden ahkâmın lüzûmu her ne kadar ikrâr, hakîkatte ihbâr ise de ibrâ gibi kendisinde temlîk maʿnâsı bulunmasına

1 Yemin eden mazlum olursa yeminlerde âmmın tahsisi geçerlidir.

mebnîdir. Zîrâ ibrâ, hakîkatte ıskât olduğu hâlde nevʿa-mâ temlîk maʿnâsı bulunduğundan medyûn ve vârisin redleriyle murted olup bundan ise hakîkatte ibrânın temlîk olması lâzım gelmediği gibi mesâil-i mezkûrede ikrârın temlîk maʿnâsına olması lâzım gelmez.

ولذا: لو أقر بدراهم، ثم فسّرها أنها زيوف أو نبهرجة يصدق إن وصل. وإن أقر بألف من ثمن متاع أو قرض لم يصدّق عند الإمام إذا قال: هي زيوف وصل أو فصل وصدّقاه إن وصل.

1318. Mes'ele: İşte hükm-i mezkûre binâen bir kimse diğerine derâhim ikrâr edip de baʿdehu ikrâr ettiği dirhemlerin züyûf veya nebehrece olmasıyla tefsîr eylese, tefsîri ikrârına muttasıl olursa inde'l-baʿz bi'l-ittifâk tasdîk olunup örfe binâen kemâline sarfla ceyyide tahsîs olunmaz.

Binâenaleyh nezr ve vasiyyet gibi örf ve âdete ibtinâdan hâric olup metâʿ-ı bedeli veya karzı almak üzere meselâ; "Bin kuruş ikrâr edip de züyûf idi." diye tefsîr ederse gerek mevsûl ve gerek mefsûl olsun inde'l-İmâm bu tefsîrinde tasdîk olunmaz. **[685]** Zîrâ züyûf ve nebehrece ayb olup akid ise aybdan selâmet iktizâ edeceğinden baʿde'l-ikrâr böyle ayb daʿvâsı ikrâr ettiği akdin muktezâsından rücûʿ olarak ikrârı beyân-ı tefsîr olarak ibtâl olup beyân-ı tefsîr değildir. Binâenaleyh gerek mevsûl ve gerekse mefsûl olsun tefsîr-i mezkûr mutlakan sahîh olmaz. Zîrâ tefsîr-i mezkûr ile güya "Muʿayyeb olarak aldım." diye baʿdehu "Sâlim olarak sattım." demek olup bu sûrette ise söz yemînle bâyiʿindir. Zîrâ mutlakan akid selâmet iktizâ ederek zâhir-i hâl bâyiʿ için şâhiddir.

İmâmeyn hazerâtına göre tefsîr ikrâra vasl olunursa beyân-ı tağyîr olup ikrârı ibtâl olarak ikrârından rücûʿ olmayacağından tefsîrinde tasdîk olunur. Zîrâ derâhim-i ceyyid, züyûf, nebehrece, sutuk gibi envâʿa mütenâvil isim olmakla mutlak olarak zikr olunursa teʿâmül-i nâsa binâen ceyyide münsarif olacağından ikrâra mevsûlen tefsîri, beyân-ı tağyîr addolunmuştur.

وإن أقر بألف غصبًا أو وديعة ثم قال: هي زيوف صدّق مطلقًا.

1319. Mes'ele: Gasb veya vedîʿa olarak meselâ; "Bin kuruş ikrâr edip de baʿde'l-ikrâr züyûf idi." diyerek, gerek mevsûlen ve gerekse mefsûlen tefsîr eylese tefsîrinde tasdîk olunur. Zîrâ insân gerek ceyyid ve gerek züyûf, eline geçeni gasb veya vedîʿa edeceğinden ceyyide muhtass olmayarak

ikrâr olunan şey ceyyidde müteʿâmel ve müteʿâref olmayacağından tefsîri mukarrun bihin nevʿini beyân-ı tefsîr olup beyân-ı tağyîr olarak ibtâl olmayacağından gerek mevsûlen ve gerek mefsûlen tefsîri sahîh olup beyân-ı tefsîrin şânı da budur.

Hükm-i Daʿvâ

وكذا الدعوى لا تنزل على العادة؛ لأن الدعوى والإقرار إخبار بما تقدم فلا يقيده العرف المتأخر بخلاف العقد، فإنه باشره للحال فقيّده العرف.

1320. Mes'ele: Daʿvâda örf ve âdete haml ile isbât olunamaz. Zîrâ dâʿvâda ikrâr gibi vücûb-i sâbıkdan ihbâr olmakla müte'ahhir olan örf ve âdet mukaddem olan daʿvâyı takyîd ve tahsîs edemez. Onun için 1312. mes'elede beyân olunduğu üzere isbât-ı hükümde muʿteber olan örf-i sâbıka mukârin olup örf-i müte'ahhir-i târiye iʿtibâr yoktur. Ammâ akid, fi'l-hâl inşâ olmakla ikrâr ve daʿvânın hilâfına olarak örfe mukârin **[685]** olacağından örf ve âdetle takyîd ve taʿyîn sahîh olacağından en ziyâde râcih olana sarf olunur. Zîrâ örfle taʿyîn ve tahsîs, nassla taʿyîn ve tahsîs gibidir.

قال في البزّازية من الدعوى معزيًا إلى اللامشي: إذا كانت النقود في البلد مختلفة، أحدها أروج لا تصحّ الدعوى ما لم يبيّن. وكذا: لو أقر بعشرة دنانير حمر وفي البلد نقود مختلفة حمر، لا يصح بلا بيان. بخلاف البيع فإنه ينصرف إلى الأروج، انتهى. وقد أوسعنا الكلام في ذلك في شرح الكنز من أول البيع.

1321. Mes'ele: Daʿvânın sıhhatinde daʿvâ olunan müddeʿâ bihin maʿlûm olması şart olup daʿvâ olunan şey ise ya ayn veya deyn olup ayn ise ya menkûl veya gayr-i menkûl olarak aksâma münkasim olup, daʿvâ olunan şey ayn-i menkûl olup da meclis-i daʿvâda hâzır ise işâretle, değil ise taʿrîf ve tavsîf ve kıymetini beyân ile maʿlûm olur. Ve eğer daʿvâ olunan şey gayr-i menkûl olan arâzî ve akâr ise maʿlûmiyyeti hudûdunun beyânıyla hâsıla olur. Ve eğer deyn ise altın veya gümüş diye cinsini ve Osmanlı veya İngiliz ve Fransız emsâli diye nevʿini ve sikke-i hâlisa veya mağşûşe diye vasfını ve şu kadar altın veya kuruş veya mecidiye diye mikdârını taʿyîn ile maʿlûm olacağından Lâmişî'ye azv u nisbetle *Bezzâziyye*'nin kitâb-ı daʿvâda beyânına göre daʿvânın vâkiʿ olduduğu beldede Osmanlı ve İngiliz ve Fransız ve Macar altınları ve mecidiye ve çeyrek ve kara beşlik ve altılık ve bakır ve metelik emsâli nükûd-i muhtelife tedâvül edip onlardan biri diğerlerinden

daha ziyâde râic olsa meselâ; "Fülân kimsede elli altın alacağım var, onu isterim." diyerek cins ve mikdârını zikr edip de Osmanlı veya İngiliz altını diyerek nevʿ ve sıfatını beyân etmedikçe daʿvâsı sahîh olmayacağı gibi müteʿaddid ve muhtelif nevʿleri ile kırmızı altın tedâvül eden beldede "Benim fülâna on aded kırmızı altın borcum var." diyerek nevʿ ve sıfatını beyân ile mukarrun bihi taʿyîn etmedikçe ikrârı da sahîh olmaz.

Lâkin beyʿ bunların hilâfına olarak 1254. mes'elede beyân olunduğu üzere onlardan hangisinin revâcı daha ziyâde ise ona sarf olunarak örf ve istiʿmâl ile taʿyîn **[686]** ederek sahîh olur, deniyor ise de ikrârın sıhhatinde ikrâr olunan mukarrun bihin maʿlûm ve muʿayyen olması şart olmayıp belki maʿlûmu ikrâr sahîh olduğu gibi mechûlü ikrâr da sahîh olur. Şu kadar var ki beyʿ ve icâre gibi meʿa'l-cehâle sahîh olmayan ukûdda mukarrun bihin mechûl olması ikrârın sıhhatine mâniʿ olmakla "Bende fülân kimsenin emâneti var." veya "Fülânın malını gasb veya sirkat ettim." dese ikrârı sahîh olup mechûl olarak ikrâr ettiği emânet veya mağsûb veya mesrûku beyânla taʿyîn için icbâr olunup "Fülâna bir şey sattım." veya "Ondan bir şey istîcâr ettim." diyerek ikrârı sahîh olmaz ve "Ol sattığın veya istîcâr ettiğin şey nedir? beyân et." diyerek icbâr olunmaz. Me'mûl ki musannifin şerh-i *Kenz*'de beyʿin evvelinde "Biz bu makâma müteʿallik olan kelâmı tevsîʿ ve tafsîl ettik." demesi şu tafsîlata işâret olsun.

ويمكن أن تخرّج عليها مسألتان: أحدهما: مسألة البطالة في المدارس، فإذا استمر عرف بها في أشهر مخصوصة حمل عليها ما وقف بعدها، لا ما وقف قبلها. الثانية: إذا شرط الواقف النظر للحاكم وكان الحاكم إذ ذاك شافعيًا ثم صار الآن حنفيًا لا قاضي غيره إلا نيابة، هل يكون النظر له لأنه الحاكم أو لا، لأنه متأخّر فلا يحمل المتقدم عليه فمقتضى القاعدة الثاني. وكذا قالوا في الأيمان: لو حلّفه والي بلدة ليُعْلمنّه بكل داعر دخل البلدة بطلت اليمين بعزل الوالي فلا يحنث إذا لم يُعْلم الوالي الثاني.

Hükmü't-Taʿtîl fi'l-Medrese

1322. Mes'ele: Hükm-i şerʿiyyi isbâtta iʿtibâr örf-i sâbıka mukârine olup örf-i müte'ahhir-i târîye adem-i iʿtibâr kâidesi üzerine ber-vech-i âtî iki mes'elenin tahrîci mümkin olup onlardan biri, medreselerde cumʿa ve salı ve receb ve şaban ve ramazân gibi eyyâm-ı mahsûsa ve şuhûr-i selâsede taʿtîl mes'elesi olup eyyâm-ı maʿlûme ve eşhur-i mezkûrede taʿtîl ile örf ve âdet-i müstemirre ise onlardan sonra vukûʿ bulan **[687]** vakıfların hükmü

örf-i sâbıka binâ olunup onlardan akdem vakf olunanlara nazaran vâkiʿ olan örf, örf-i lâhik ve târî olarak gayr-i muʿteber olduğundan onun üzerine haml ile binâ kılınmazlar.

1323. Mes'ele: İkinci mes'elede vâkıf, vakfın nezâretini hâkim şart kılıp da hîn-i şartta bulunan hâkim Şâfiʿî iken ondan sonra gelen Hanefî olup, ondan başka nâibin gayrı hâkim de bulunmasa, hîn-i vakıfta bulunmakla kâdî-yi Şâfiʿîye meşrût olan hakk-ı nezâret mu'ahharan gelmiş olan kâdî-yi Hanefî de el-ân hâkim bulunmakla hasbe'ş-şart ona da âid olup veya hâkimiyeti mü'ahhar olmakla mukaddem olan şart-ı nezâret, mü'ahhar olan hâkime haml olunmayarak, hakk-ı nezâret kendisine gayr-i âid olması mes'elesi olup muʿteber olan örf-i mukârin-i sâbık olup, lâhik olmaması kâidesinin muktezâsı adem-i haml ile kâdî-yi lâhika âid olmamasıdır, buyuruyor ise de hakk-ı nezâret mutlakan hâkime şart kılındıktan sonra zâhir olan hangi hâkim olursa hakk-ı nezâretin ona âid olmasıdır. Zîrâ hükm-i mes'ele lafzı, örf-i lâhik-i müte'ahhire haml kabîlinden olmayıp, belki nazmın umûmuna nazar ile mûcebiyle amel kabîlindendir. Onun için eymânda fukahâ-yı izâmın beyânlarına göre bir beldenin vâlisi bir kimseyi hâricden beldeye giren fesede ve fâsıkları kendisine haber vereceğine yemîn ettirip de vâli-yi mezkûr azl olsa, ol yemîn bâtıl olarak sonra gelen vâliye adem-i ihbâr ile hânis olmaz. Zîrâ vâli-yi sâbık, yemînini kendisine ihbâra izâfe ile tahsîs etmekle vâli-yi mezkûrun azliyle yemîn müntehâ olarak ondan sonra dâhil olanları vâli-yi lâhik adem-i ihbâr ile hânis olmaz. Lâkin zâhir olan bu mes'ele dahi isbât-ı hükümde iʿtibâr, örf-i sâbıka olup örf-i lâhıkın adem-i iʿtibârı mes'elesi kabîlinden olmayıp, belki delâlet-i hâl ile yemîn mutlakı takyîd kabîlindendir.

ولم أر إلى الآن، حكْمَ ما إذا حلف متى رأى منكرًا رفعه إلى القاضي، هل يتعين القاضي حالة اليمين؟

1324. Mes'ele: [688] Vâlî bir kimseye her ne zamân bir emr-i münker görür ise kâdî-yi beldeye refʿ ve ihbâr etmek üzere yemîn ettirse ihbâr ve ifâdeye hîn-i yemînde bulunan kâdî taʿyîn ederek yemînin ona muhtass olup ondan sonra gelen kâdîya ihbâr etmediği hâlde hânis olup olmaması mes'elesinin ile'l-ân hükmüne muttaliʿ olamadım, buyuruluyor ise de "her ne zamân bir emr-i münker görür ise" taʿbîrinin umûm-i ezmân ifâdesi münâsebetiyle ile'l-kâdîdaki "lâm-ı taʿrîf" istiğrâka haml ile umûm-i efrâd ifâdesi adem-i taʿayyün iktizâ ederek, zâhir olan hânis olmasıdır.

Zîrâ harf-i taʿrîfi ahde haml ile vakt-i halefdeki kâdîye muhtemel olduğu gibi, her ne zamân olursa vakt-i ru'yette bulunan umûm, kâdîlerde muhtemel olup maksad ise emr-i münkerin izâlesi olup bu ise her vakit lâzım olmakla harf-i taʿrîfin istiğrâka hamliyle ihbârın her gelen kâdîya şumûlünü işʿâr eder.

ومن هذا النوع: لو وقف بلدًا على الحرم الشريف، وشرط النظر للقاضي، هل ينصرف إلى قاضي الحرم أو قاضي البلده الموقوفة أو قاضي بلد الواقف؟

1325. Mes'ele: Bir beldenin öşür ve sâir gallesi Harem-i Şerîf'e vakf olunup, emr-i nezâreti kâdîya şart kılınsa hakk-ı nezâret kâdî-yi Harem'e veya vakf olunan beldenin kâdîsına veya vâkıfın beldesinin kâdîsına mı masrûf olacağı mes'elesi dahi mes'ele-i sâbık nevʿinden olup

ينبغي أن يستخرج من مسألة ما: لو كان اليتيم في بلد وماله في بلد آخر.

[689] lâyık olan bu mes'elenin hükmü beyân olunacak mes'ele-i yetîmdem istinbât ve istihrâc olunmaktır.

فهل النظر عليه لقاضي بلد اليتيم أو لقاضي بلد ماله؟ صرّحوا بالأوّل، فينبغي أن يكون النظر لقاضي الحرم.

1326. Mes'ele: Yetîm, bir beldede ve malı diğer beldede bulunsa yetîmin malına hakk-ı nezâret yetîmin bulunduğu beldenin kâdîsına mı âid yoksa malının bulunduğu beldenin hâkimine mi râciʿ olmak îcâb eder, mes'elesi olup kütüb-i fıkhiyyede musarrah olan, yetîmin bulunduğu beldenin hâkimine âid olmasıdır.

Binâenaleyh mes'ele-i vakıfda lâyık olan hakk-ı nezâretin kâdî-yi Harem'e âit olmasıdır. Zîrâ mes'ele-i ânifede menfaʿat yetîme âid olduğu gibi mes'ele-i vakıfda dahi menfaʿatin Harem'e âid olması iʿtibâriyle yekdiğerine münâsebet-i tâmmeleri vâriddir.

ويمكن أن يقال: إن الأرجح كون النظر لقاضي البلد الموقوفة؛ لأنه أعرف بمصالحها. فالظاهر أن الواقف قصده، وبه تحصل المصلحة.

1327. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere hakk-ı menfaʿatin rücûʿu iʿtibâriyle mâl-ı yetîmde hakk-ı nezâretin yetîmin bulunduğu beldenin kâdîsına

râciʿ olmasına kıyâsen vakfa nezâret hakkında kâdî-yi Harem'e râciʿ olması anlaşılır ise de hakk-ı nezâretin belde-i mevkûfe hâkimine âit olması daha râcih görünür. Zîrâ nezâretten maksad, muhâfaza-i menfaʿat olup taht-ı velâyet ve nezâretinde bulunması hasebiyle menfaʿat-i vakfa, belde-i mevkûfe hâkiminin vukûfu diğerlerinden ziyâdedir. Vâkıfın hakk-ı nezâreti hâkime şart eylemesinden maksadı da te'mîn-i menfaʿat-i yetîm olduğu zâhir olduğu gibi, matlûb olan menfaʿat-i vakıf da bununla hâsıla olacağından hakkı olan da budur.

وقد اختلفوا فيما: إذا كان العقار لاقى ولاية القاضي، وتنازعا فيه عند قاض آخر، فمنهم من: لم يصحح قضاؤه. ومنهم من: نظر إلى التداعي والترافع. واختلف التصحيح في هذه المسألة.

1328. Mes'ele: Akâr, kâdînın vilâyetine mülâkî olup hakk-ı nezâret husûsunda diğer kâdî nezdinde **[690]** nizâʿda bulunsalar, mes'ele ihtilâfî olup bazı fukahâ bir kâdînın velâyetine mülâkî olan akâr hakkında diğerinde hâkimin hüküm ve kazâsının adem-i sıhhatine kâil olup bazıları da tedâʿî ve terâfüʿü nazar-ı iʿtibâre alarak sıhhatiyle hükmederek mes'ele-i mezkûrenin tashîhinde ihtilâf olunmuş ise de kazâ-yı *Hulâsa*'nın fasl-ı râbiʿinde, bir beldede iki hâkim bulunup her birisinin hudûdu dâhilinde kazâları sahîh olup, birinin mahallesi ahâlisinden biri diğerinin mahallesi ahâlisinden birinden daʿvâ ettikde Ebû Yûsuf indinde müddeʿînin hâli nazar-ı iʿtibâre alınarak onun mahallesinin hâkimi fasl eder, deyip İmâm Muhammed indinde iʿtibâr müddeʿâ aleyhin hâline olup sahîh olan da budur, demiş.

Mecelle'nin 1803. maddesinde müteʿaddid hâkimi bulunan beldede hasmeyden biri bir hâkimin, diğeri öbür hâkimin huzûrunda murâfaʿa olmak isteyip de bu vechile beynlerinde ihtilâf vâkiʿ olsa müddeʿâ aleyhin ihtiyâr eylediği hâkim tercîh olunur, diyerek İmâm Muhammed'in kavli tercîh olunmuştur.

Ve 1807. maddesinde bir kazâ hâkimi başka bir kazâ dâhilindeki arâzî daʿvâsını istimâʿ edebilir, sözü de sıhhatine kâil olanların kelâmını te'yîd ederler. Binâenaleyh her ne kadar vakfın menfaʿati Harem'e ve malın menfaʿati yetîme âit ise de malların bulundukları belde hâkiminin hakk-ı nezârete istihkâkı sâbit olur.

Tenbîh: Ahkâm-ı Örf [Örf-i Âmm ve Örf-i Hâss]

تنبيه: هل يعتبر في بناء الأحكام العرف العام أو مطلق العرف ولو كان خاصا؟ المذهب الأوّل. قال في البزّازية معزيًا إلى الإمام البخاري الذي ختم به الفقه، الحكم العام لا يثبت بالعرف الخاص، وقيل: يثبت، انتهى.

1329. Mes'ele: Mevrid-i nassın gayrı da isbât-ı hükümde muʿteber olan örf-i âmm veyâhûd gerek âmm ve gerek hâss olsun mutlak örf olması muhtemel ise de mezheb-i muhtârda muʿteber olan örf-i âmm olmasıdır.

Hâtemü'l-fukahâ İmâm Buhârî hazretlerinden naklen *Bezzâziyye*'nin beyânına göre her ne kadar bazı fukahâ örf-i hâss ile hükmün sübûtuna **[691]** kâil olmuşlar ise de muhtâr olan örf-i hâs ile hükm-i âmmın adem-i sübûtudur.

1330. Mes'ele: 1222. mes'elede beyân olunduğu üzere العادة محكمة kâidesinin beyânında *Mecelle*'nin 36. maddesinde "Âdet muhakkemdir." yaʿnî hükm-i şerʿîyi isbâtda örf ve âdet hakem kılınır, gerek âmm ve gerek hâss olsun, denir.

Binâenaleyh örf ve âdet gerek âmm ve gerek hâss olsun hakkında nass vârid olmayan hükm-i şerʿîyi isbâtda delîl olarak nizâʿ hâlinde fasl-ı madde için merciʿ ittihâz olunduğu gibi, örf-i âmmın isbât-ı hükümde hakem olması müttefakun aleyh olarak cây-ı nazar değil ise de hükm-i âmmın örf-i hâss ile sübûtu ihtilâfî olup, İmâm Buhârî'den menkûl olan örf-i hâss ile hükm-i âmmın adem-i sübûtudur.

1231. mes'elede beyân olunduğu üzere örf-i âmm ile hükm-i âmmın ve örf-i hâss ile hükm-i hâssın sübûtu *Mecelle*'nin taʿmîminden müstefâd olarak câiz olup misâlleri mes'ele-i mezkûrede musarrahtır.

ويتفرع على ذلك: لو استقرض ألفًا، واستأجر المقرض لحفظ مرآة أو ملعقة، كل شهر بعشرة، وقيمتها لا تزيد على الأجر. ففيها ثلاثة أقوال: صحة الإجارة بلا كراهة، اعتبارا لعرف خاص بخارى. والصحة مع الكراهة، للاختلاف والفساد؛ لأن صحة الإجارة بالتعارف العام ولم يوجد. وقد أفتى الأكابر بفسادها.

1331. Mes'ele: Mezheb-i muhtâr üzere örf-i hâssla hükm-i âmmın adem-i sübûtu üzerine ber-vech-i âtî mesâil teferruʿ edip 1218. mes'elede

beyân olunduğu üzere ﴿أَحَلَّ اللهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا﴾[1] muktezâsınca şer'an bey' ya'nî, bi-tarîki't-terâdî malı mala mübâdele ile ticâret helâl olup, altını altına ve gümüşü gümüşe ve buğdayı buğdaya ve arpayı arpaya mübâdele gibi mütemâsil olan bir malı, diğerine mübâdelede bir tarafta ziyâdelik ribâ olarak harâm olmakla ikrâz ve istikrâz tarîkiyle ticâret ve murâbahada nâsı, harâm olan ribâdan muhâfaza için meselâ; 1298. mes'elede işâret olunduğu üzere şehriyye yüzde **[692]** bir kuruş ticâret hesâbıyla biri diğerinden bin kuruş istikrâz ederek ödünç para alıp da onun bedelinde ayda vereceği "on kuruş" ticâret bedelinde parayı alan medyûn, parayı veren dâin beher ay on kuruş ücretle bir ayna veya bir kaşık gibi bir şeyi muhâfaza için istîcâr edip hâlbuki muhâfaza olunacak şeylerin kıymetleri ücret-i muhâfaza üzerine zâid olursa vereceği on kuruş bedel icâre olarak hurmet-i ribâdan muhâfaza için bu vechile mu'âmele tecvîz olunup, lâkin zâid olmaz da belki noksân olursa icâre-i mezkûrenin sıhhat ve adem-i sıhhati husûsunda akvâl-i selâse üzere ihtilâf olunup:

1- Buhârâ'da mu'tâd ve müte'âref olan örf-i hassı i'tibâra binâen icâre-i mezkûrenin bilâ-kerâhe sıhhatiyle kavl,

2- Nâsı ribâ-yı mahzda vukû'dan muhâfaza için ihtilâfa binâen me'a'l-kerâhe sıhhatiyle kavl,

3- 1210. mes'elede beyân olunduğu üzere hîn-i akidde menfa'atin adem-i vücûduna binâen icârede kıyâs olan adem-i cevâzı iken, umûm-i ezmân ve bilâdda nâsın hâcetleri zarûret menziline tenzîl olunarak الضرورات تبيح المحظورات muktezâsı üzere istihsânen tecvîz olunarak sıhhati örf-i âmme mebnî olup, hâlbuki mes'ele-i mezkûrede Buhârâ'nın örfü, örf-i hâss olup örf-i âmm bulunmadığından ekâbir-i fukahâ bu misillü icârenin fesâdıyla fetvâ vermişler. Zîrâ 1329. mes'elede beyân olunduğu üzere muhtâr olan örf-i hâssla hükm-i âmmın adem-i sübûtudur.

Lâkin delîl-i mezkûre binâen icâre-i mezbûrenin adem-i sıhhatine ve fesâdıyla hüküm olunduğu takdîre göre nâsı ribâ-yı mahzda bırakmak lüzûmuna binâen ânifen beyân olunduğu üzere bazı fukahâ me'a'l-kerâhe cevâzına kâil olmuşlar.

---

1 "Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır." Bakara, 2/275.

وفي القنية من باب استئجار المستقرضِ المُقرضَ: التعارف الذي تثبت به الأحكام لا يثبت بتعارف أهل بلدة واحدة عند البعض. وعند البعض: وإن كان يثبت، ولكن أحدثه بعض أهل بخارى فلم يكن متعارفا مطلقًا كيف، وإن هذا الشيء لم يعرفه عامتهم، بل تعارفه خواصهم، فلا يثبت التعارف بهذا القدر. قال رحمه الله: وهو الصواب، انتهى.

1342. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile karzen para vereni, para alan kimsenin istîcârı bâbında *Kunye*'nin beyânına göre bazı fukahâ indinde ahkâm-i şerʿiyye kendisiyle sâbit olan teʿârüf ve âdet öyle bir beldenin iʿtiyâd ve teʿârufuyla sâbit olmaz. Yaʿnî, bir beldenin örfü, örf-i hâs olmakla kendisiyle hükm-i âmm sâbit olmaz. Zîrâ mes'ele-i ânifede beyân olunduğu üzere mezheb-i muhtâr, örf-i hâssla hükm-i âmmın adem-i sübûtudur.

Her ne kadar gayr-i muhtâr olarak örf-i hâssla hükm-i âmmın sübûtu tecvîz olunmuş ise de lâkin istîcâr-i mezkûre iʿtiyâd ve teʿâruf eden Buhârâ ahâlisinin cümlesi olmayıp belki bazıları ihdâs eylemiş bir bidʿat olmakla mutlakan müteʿâref değildir. Ne keyfiyyette müteʿâref olur ki böyle ikrâz edeni, istikrâz edeni istîcârını umûm-i ehl-i Buhârâ teʿârüf etmeyip belki beyân olunduğu üzere bazı havâss-ı teʿârüf ve teʿâmül etmekle böyle bir belde ahâlisinden bazıların teʿârüf ve teʿâmülleriyle isbât-ı hüküm için teʿâruf ve teʿâmül sâbit olmaz.

Sâhib-i *Kunye*'nin beyânına göre savâb olan da adem-i sübûttur. Zîrâ 1210-1241. mes'elelerde beyân olunduğu üzere icâre hasbe'z-zarûre hilâf-ı kıyâs olarak tecvîz olunup öyle ayna ve kaşık emsâli şeyleri muhâfaza için icârede ise zârûret-i mefkûdedir. Binâenaleyh bu bâbda eslem tarîk 1220 ve 1221. mes'elelerde beyân olunduğu üzere muʿâmele veya devr-i şerʿîdir. **[694]**

وذكر فيها من كتاب الكراهية قبيل التحري: لو تواضع أهل بلدة على زيادة في سنجاتهم التي توزن بها الدراهم والإبريسم على مخالفة سائر البلدان. ليس لهم ذلك، انتهى.

1343. Mes'ele: *Kunye*'nin kitâb-ı kerâhiyyeden "taharrî" bahsinin kabîlinde beyânına göre bilâd-i sâireye muhâlif olarak bir belde ahâlisi

kendisiyle derâhim ve ibrişim tartılan şeyleri tezyîd üzere muvâzaʿada bulunarak iʿtiyâd ve teʿârüfde bulunmak isteseler, örf-i hâssın adem-i iʿtiyâdıyla kavle binâen tecvîz olunmaz.

وفي إجارة البزّازية: وفي إجارة «الأصل»: استأجره ليحمل طعامه بقفيز منه، فالإجارة فاسدة، ويجب أجر المثل لا يتجاوز به المسمى. وكذا لو دفع إلى حائك غزلا على أن ينسجه بالثلث. ومشايخ بلخ وخوارزم أفتوا بجوز إجارة الحائك للعرف، وبه أفتى أبو علي النسفي أيضًا. والفتوى على جواب «الكتاب». لا يخصص الطحان؛ لأنه منصوص عليه، فيلزم إبطال النص، انتهى.

1344. Mes'ele: İcâre-i *Asl*'dan naklen *Bezzâziyye*'nin icârede beyânına göre, taşıyacağı zahîreden bir ölçeği bedelinde zahîre taşımak üzere bir hamal veya bir hayvân istîcâr etse, ücretin amelinden bir cüz' bedelinde icâre olup bu vechile icâre ise muğâyir-i nass olarak fâside olmakla ecr-i müsemmâyı tecâvüz etmemek üzere ecr-i misil lâzım gelip, sülüsü bedelinde bez ve kumaş dokutmak üzere çulha istîcârı da böyle olup meşâyıh-ı Belh ve Harezm beldelerinde bu vechile cereyânıyla vukûʿ bulan teʿârüf ve teʿâmüle binâen örf-i hâssın iʿtibâriyle kavle göre çulhanın icâresinin cevâzıyla fetvâ verdikleri gibi, Ebû Ali Nesefî de cevâzıyla fetvâ vermiş ise de lâkin 1329. mes'elede beyân olunduğu üzere mezheb-i muhtârda bir beldenin örf-i hâssıyla hükm-i âmm sâbit olmayacağından **[695]** inde'l-Hanefî fetvâ adem-i cevâzıyla *Asl*'ın cevâbı üzerinedir.

Zîrâ örf-i mezkûr belde-i vâhidenin örf-i hâssdan ibâret olmakla kafîz-i tahhân, yaʿnî öğüteceği undan bir mikdârı bedelinde un öğütmek veya un öğütmek için hayvân istîcârının menʿi hakkında vârid olan eseri tahsîs edemez. Onun için bunun cevâzıyla fetvâ vermediler. Zîrâ bu vechile istîcâr, menhiyyün anh olmakla adem-i cevâzı mansûsun aleyhtir. Binâenaleyh icâre-i mezkûrelerin cevâzıyla fetvâ vermek lâzım gelse bir beldenin örf-i hâssıyla nassı ibtâli lâzım gelir, bu ise bâtıldır.

وفيها: من البيع الفاسد في الكلام: على بيع الوفاء في القول السادس من أنه صحيح، قالوا: لحاجة الناس إليه فرارًا من الربا. فأهل بلخ اعتادوا الدين والإجارة، وهي لا تصحّ في الكرم. وأهل بخارى اعتادوا الإجارة الطويلة، ولا يمكن في الأشجار، فاضطروا إلى بيعها وفاء. وما ضاق على الناس أمر إلا اتسع حكمه، انتهى.

والحاصل: أن المذهب عدم اعتبار العرف الخاص، ولكن أفتى كثير من المشايخ باعتباره. فأقول على اعتباره: ينبغي أن يفتى بأن ما يقع في بعض أسواق القاهرة من خلوّ الحوانيت لازم، ويصير الخلوّ في الحانوت حقًّا له، فلا يملك صاحب الحانوت إخراجه منها، ولا إجارتها لغيره ولو كانت وقفًا. وقد وقع في حوانيت الجملون بالغورية أن السلطان الغوري لمّا بناها أسكنها للتجار بالخلوّ، وجعل لكل حانوت قدرًا من الخلو، وكتب ذلك بمكتوب الوقف.

1345. Mes'ele: Ribâdan halâs için nâsın bey'-i vefâya hâcet ve zarûretleriyle akvâl-i fukahâya binâen bey'-i vefânın sıhhatiyle kavl-i sâdiste bey'-i fâsidden bey'-i vefâ üzerine cereyân eden kelâmda icâre-i *Bezzâziyye*'de beyân olunduğuna göre, ehl-i Belh giriftâr-ı zarûret olarak paraya muhtâc olduklarında deyn ve icâresiyle deynleri ödetmek için mâlik oldukları emlâklarını icâreyi i'tiyâd edip hâlbuki adem-i te'ârüfe binâen gerek müddet-i icâre gayr-i sahîha olup ondan başka **[696]** malları olmayanlar ondan da intifâ' edemeyerek mudâyaka ve zarûrette kalıp ve Buhârâ ahâlisi de icâre-i tavîleyi i'tiyâd edip bu ise mutlakan eşcârda mümkin olmadığından ribâ, ya'nî fâizden halâs için 1216. mes'elede beyân olunduğu üzere parasını i'âde ettiği hâlde malını geri almak veya malını i'âde ettiği hâlde parasını istirdâd eylemek üzere bir malı birine satmak veya ol vechile başkasından almak ma'nâsına bey' bi'l-vefâ, bey' bi- şartı'l-vefâ tarîkiyle eşcârı vefâen satmaya mecbûr ve muzdar olduklarında ما ضاق على الناس أمر إلا إتسع حكمه[1] muktezâsına binâen alâ hilâfi'l-kıyâs bey'-i mezkûr tecvîz olunmuştur ki müşterînin bey'-i mezkûr ile intifâ'ına nazaran *bey'-i câiz* hükmünde olup tarafeynin feshe iktidârlarına nazaran *bey'-i fâsid* hükmünde ve müşterînin mebî'i âhara satamâmasına nazaran *rehin* hükmünde olmakla eimme-i Şâfi'iyye *rehn-i mu'âd* tesmiye ederler.

Ve'l-hâsıl 1329. mes'elede beyân olunduğu üzere isbât-ı hükümde örf-i âmmı i'tibâr bi'l-ittifâk câiz olup velâkin örf-i hâssı i'tibârda ihtilâf olunarak inde'l-Hanefî mezheb-i muhtâr adem-i i'tibârı ise de meşâyıh-ı fukahâdan ekserisi örf-i âmm gibi örf-i hâssın dahi i'tibâriyle fetvâ verip, 1340. mes'elede beyân olunduğu üzere *Mecelle*'nin 36. meddesinde dahi bu kavl kabûl olunmuştur.

---

1 İnsanlara bir iş dar geldiğinde hükmü genişletilir.

1346. Mes'ele: İmdi ekser-i meşâyıh-ı fukahânın örf-i belde gibi örf-i hâssın iʿtibâriyle fetvâları ve *Mecelle*'nin kabûlüne binâen lâyık olan Mısr-ı Kâhire çarşılarında dükkanların mütemmimâtından olarak yanlarında bırakılmış olan hâlî mahaller, hâne icâresinde tarîk ve arz icâresinde hakk-ı şurb gibi dükkanlara lâzım olarak dükkanların hakkı olup bilâ-zikr dükkanların icâresinde dâhil olarak dükkan sâhipleri müste'cirleri oradan ihrâca ve her ne kadar oralar vakıf olsa dahi başkalarına îcâre adem-i temellük ve adem-i istihkâkla fetvâ vermektir. Hâlbuki Mısır meliki Sultân Gavri, Cemelûn Çarşısı'nı yaptırdığı vakit her dükkan için böyle **[697]** birer mikdâr hâlî mahal bırakıp dükkanları istîcâr edenleri ol hâlî mahaller ile birlikte iskân edip vakf-ı tâmmesinde dahi bu vechile zabt ettirmiştir.

Hulâsa-i kelâm, örf-i Kâhire'de dükkanlar yanında bulunan böyle mahaller dükkanların mütemmimât-ı lâzimesinden olup örf-i hâssın iʿtibâriyle fetvâ, meşâyıha göre dükkan sahipleri müste'cirleri oradan ihrâca kâdir olmadıkları gibi her ne kadar vakıf olsalar dahi başkalarına da icâre edemezler.

وكذا أقول على اعتبار العرف الخاص: قد تعارف الفقهاء بالقاهرة النزول عن الوظائف بمالٍ يعطى لصاحبها وتعارفوا ذلك، فينبغي الجواز. وأنه لو نزل له وقبض منه المبلغ، ثم أراد النزول له الرجوع عليه، لا يملك ذلك، ولا حول ولا قوة إلا بالله العلي العظيم.

1347. Mes'ele: İsbât-ı hükümde örf-i hâss-ı iʿtibâr üzerine mal mukâbilinde kasr-ı yedle imâmet ve hitâbet gibi vezâifden nüzûl Mısr-ı Kâhire'de müteʿâref olarak örf-i hâss olmakla lâyık olan bunun da cevâzı olup baʿde'l-ferâğ bedel-i ferâğı kabz ettikden sonra rücûʿ edecek olsa iʿtiyâd ve kabzın cevâz ve vukûʿlarına binâen rücûʿa mâlik olamayarak rucûʿun adem-i cevâzıdır.

Havâşın beyânlarına göre mal mukâbilinde vezâifden nüzûlün, yaʿnî imâmet ve müezzinlik gibi cihetlerden kasr-ı yedin asl-ı sıhhati hilâf-ı mezheb olarak 2702. mes'elede beyân olunacağı üzere lâyık olan adem-i cevâzıdır. Zîrâ hakk-ı vezâif hakk-ı şüfʿa gibi bilâ-milk-i mücerred hakk-ı temellükden ibâret olan hukûk-ı mücerrededen olmakla, ondan bedel olarak ivaz câiz olmaz.

Zîrâ fukahânın beyânlarına göre ivaz malı üzerine hakk-ı şüfʿadan sulh câiz değildir. Zîrâ şefîʿ, ancak bilâ-milk hakk-ı şüfʿasını temlîke mâlik olamayacağından hukûk-ı mücerrede bedelinde mal rüşvet olmakla, mal bedelinde nüzûl gayr-i câiz olmak îcâb eder.

Örf ve âdet ise mevrid-i nassın gayrında muʿteber olur. Ve illâ avâm ve havâssın ettikleri münkerâtın tahlîli lâzım gelir. Bu ise bedîhiyyü'l-butlândır. Teʿâmül-i mezkûrun adem-i meşrûʿiyyetine binâen ولا حول ولا قوة إلا بالله العلي العظيم kavliyle işâret buyuruluyor.

وقد اعتبروا عرف القاهرة في مسائل: منها ما في فتح القدير من دخول السُلَّم في البيت المبيع في القاهرة دون غيرها؛ لأن بيوتهم طبقات، لا ينتفع بها إلا به.

1348. Mes'ele: Fukahâ-yı izâm hazerâtı Mısr-ı Kâhire'nin örf-i hâsslarını birtakım mesâilde iʿtibâr edip onun üzerine ahkâm-ı şerʿiyyeyi binâ ettiler.

Mesâil-i mezkûreden biri *Fethü'l-Kadîr*'in beyânına göre Mısr-ı Kâhire'de hânenin beyʿ ve iştirâsında bilâ-zikr diyâr-ı Rum'da damlara çıkılan nerdübânlar gibi binâ hâricinde bulunan nerdübânların duhûlü mes'elesidir. Zîrâ onların hâneleri tabakât üzere olmakla o nerdübânlar olmadıkça onlardan intifâʿ olunmadığından onların hâne alıp satımında bilâ-zikr onlar da eczâ-yı beyt gibi beyʿ ve şirâ ve îcâr ve istîcârda dâhil olup başka beldede de cârî olmadığından onlara mahsûs örf ve âdet-i mahsûsa olup inde'l-fukahâ iʿtibâr olunarak tecvîz olunmuştur. Ammâ hânenin eczâsından bulunan nerdübânların alım satımda duhûlleri onlara mahsûs olmayıp belki her yerde cârîdir.

1349. Mes'ele: Bu bâbda asıl olan örf-i beldede mebîʿin şâmil olduğu her şey min gayrı zikir beyʿde dâhil olur.

Meselâ; hâne beyʿinde matbah ve kileri ve zeytinlik beyʿinde zeytin ağaçları ve bağ ve bahçede eşcâr bilâ-zikr dâhillerdir. Zîrâ matbah ve kiler hânenin müştemilâtından olduğu gibi zeytinlik, birtakım zeytin ağaçlarını hâvî olan arza ıtlâk olunup ondan hâlî olan arza zeytinlik taʿbîr olunmaz.

1350. Mes'ele: İştirâdan garaza nazaran satılan şeylerden infikâki kâbil olmayarak mebîʿin cüz'ü hükmünde olan şeyler bilâ-zikr beyʿde dâhil

olduklarından kilidin beyʿinde anahtarı ve sütü için **[699]** alınan ineğin beyʿinde süt emen danası ve kezâ mıhlanmış kilitler ve yerli dolap ve minderlikler ve kuyu ve çamaşırlık emsâli mebiʿden infikâki kâbil olmayıp örf-i beldece mebîʿin şâmil olduğu her şeyler dâhil olarak hiçbirisinin ayrıca semenden hisseleri yoktur.

وقد تمّت القواعد الكلية وهي ست:

الأولى: لا ثواب إلا بالنية. الثانية: الأمور بمقاصدها. الثالثة: اليقين لا يزول بالشك. الرابعة: المشقة تجلب التيسير. الخامسة: الضرر يزال. السادسة: العادة محكّمة.

1351. Mes'ele: Ahkâm-ı şerʿiyyeyi taht-ı zabta alarak sûret-i külliyyede isbâtı için edille-i şerʿiyyeden istinbât olunarak fenn-i evvelin nevʿ-i evvelinin müştemil olduğu aslu'l-usûl olan kavâʿid-i külliyye;

(1) لا ثواب إلا بالنية. (2) الأمور بمقاصدها. (3) اليقين لا يزول بالشك. (4) المشقة تجلب التيسير. (5) الضرر يزال. (6) العادة محكّمة kâideleri olup, bi-lütfihi Teʿâlâ furuʿlarıyla berâber îzâhâtları karîn-i hitâm olup,

والآن، نشرع في النوع الثاني من القواعد:

في قواعد كلية يتخرج عليها ما لا ينحصر من الصور الجزئية.

mütevekkilen ale'llâh mesâil-i cüz'iyyeden taht-ı inhisâra sığmayan suver-i cüz'iyye-yi müştemil olan kavâʿid-i külliyyeden nevʿ-i sânînin hâvî olduğu on dokuz kavâʿid-i külliyyenin de îzâhına şurûʿ olunuyor ise de kavâʿid-i mezkûreyi böyle iki nevʿe taksîmi îcâb eden sebeb gayr-i zâhirdir.

Binâenaleyh sadr-ı îzâhında bulunduğumuz *Eşbâh ve Nezâir*'in fünûn-i sebʿasından fenn-i evveller, nevʿ-i sânînin aslu'l-usûl olarak kâide-i külliyyeyi müştemil olup kavâʿid-i mezkûrenin birtakımları beyân olunduğu vechile diğer birtakım kavâʿid-i ferʿiyye ve fevâid-i mühimmeyi müştemilelerdir. **[700]**

[KÜLLÎ KÂİDELERİN İKİNCİ NEV'İ]

BİRİNCİ KÂİDE: [İCTİHÂD İCTİHÂD İLE NAKZ OLUNMAZ]

الاجتهاد لا ينقض بالاجتهاد

1352. Mes'ele: Bi'l-icmâʿ "İctihâd ile ictihâd nakz olunmaz." demektir ki, "İctihâd ile şurûtunu câmiʿ olan diğer ictihâd nakz olunmaz." demek olup delîli icmâʿ-ı ümmettir.

İctihâd lügatte; "vüsʿ ve iktidârını sarf etmek ve maksadını tahsîl için gücü yettiği kadar çalışmak" maʿnâsına olup şerʿde; "Edille-i şerʿiyyeden ahkâm-ı şerʿiyyenin istinbât ve istihrâcıyla bir hükm-i şerʿiyye-i ferʿiyye-ye ilim veya zann-ı gâlib tahsîl etmek için tâkat ve iktidârını sarf etmektir." ki muhtasar olarak بذل المجهود لتحصيل المقصود diyerek ifâde olunup; اجتهاد في المسائل ve اجتهاد في المذهب ve اجتهاد في الشرع olarak müteʿallakı iʿtibâriyle üç kısma ayrılır.

Şerâit-i İctihâd

1353. Mes'ele: İctihâdın maʿrifet-i ahkâma müteʿallik olan âyât-ı celîle-i Kur'âniyyenin ifrâden ve terkîben maʿânî-yi lügaviyye ve şerʿiyyesini ve usûl-i fıkıhta beyân olunan aksâmının ahvâl-i lâzimesini ve sünen-i seniyyenin senedâtını ve rüvâtını ahvâl ve aksâmını ve mevârid-i icmâʿı ve kıyâsın şerâit ve ahkâm ve aksâmını ve makbûl olup olmayanını ve akyiseye vârid olacak iʿtirâzât ve ecvibe-i lâzimesini ve nâsın ahvâl ve âdâtına vâkıf olarak muʿâmelât-ı câriyelerine muttaliʿ olmaktır.

Zîrâ 10. mes'elede beyân olunduğu üzere لا مساغ للاجتهاد في مورد النص muktezâsınca mevrid-i nasda kıyâsla ictihâd câiz olmadığından edille-i şerʿiyyeden gayr-i mansûs olan ahkâm-ı şerʿiyyenin istinbât ve istihrâcında şurût-ı mezkûreyi hâiz olmak **[701]** lâzım olup, ol vechile şurût-i lâzimesini hâiz olan erbâb-ı kemâl için kıyâmete kadar bâb-ı ictihâd açık ise de hakkında nass vârid olan mesâilde ictihâda mesâğ yoktur.

Binâenaleyh (البينة للمدعي واليمين على من أنكر) muktezâsınca muʿâmelâtta müddeʿîye isbât, müddeʿâ için beyyine ve münkire ibkâ-yı asıl için yemînin

lüzûmu ve hukûk-i mâliyyenin isbâtında nisâb-ı şehâdetin iki er veya bir er ile iki kadın olması mansûsun aleyh olduklarından ictihâdla hilâflarını isbâta mesâğ-ı şerʿî olmadığından nassın hilâfına vukûʿ bulacak ictihâda iʿtibâr yoktur. Zîrâ hâdise hakkında vârid olmuş nass veya icmâʿ var ise onlar ile amel olunarak ictihâda hâcet kalmaz.

Ahkâm-ı İctihâd

1354. Mes'ele: İctihâdın hükmü 10. mes'elede işâret olunduğu üzere hatâ ihtimâliyle berâber hükm-i şerʿîye re'y-i gâlibin husûlüdür. Zîrâ mesâil-i ictihâdiyyede edille-i zanniyye olmakla nass-ı katʿîye muhâlif olmadıkça ale't-taʿyîn "Filan ictihâd hatâdır." demek sahîh olmadığı gibi, "Fülân ictihâd savâbdır." diyerek katʿiyyen cezm de olunamayacağından müctehidin ictihâdında isâbet veya hatâ etmesi muhtemeldir. (إن اخطأت فلك حسنة) hadîs-i şerîfinde hatâ mutlak olarak zikr olunmakla kemâline masrûf olup, kemâli ise ibtidâen ve intihâen hatâ diyerek bazıları ictihâdında hatâ eden müctehidin bidâyeten ve nihâyeten hatâsına kâil olmuşlar ise de mezheb-i muhtâr (إن أصبت فلك عشر حسنات وإن أخطأت فلك حسنة)[1] muktezâsınca ibtidâen ictihâdında musîb olarak muktezâsıyla ameli şerʿan sahîh olup intihâen isâbetinde muhtî olabilir. Zîrâ (وإن أخطأت فلك حسنة) muktezâsınca adem-i isâbetinde "haseneten vâhideten" ile tebşîr buyurulmuş, hâlbuki yakînen hatâ üzerine sevâb terettüb eylemez. **[702]**

1355. Mes'ele: Mehir tesmiye olunmayarak kable'd-duhûl zevci vefât eden mer'e maʿnâsına mufavvaza hakkında İbn Mesʿûd hazretlerinden ashâb-ı kirâm huzûrunda "Re'yimle ictihâd ve amel ederim. İsâbet edersem Allahım'dandır. Hatâ edersem bendendir." diyerek vukûʿ bulan kelâmı bilâ-inkâr ashâb-ı kirâm hazerâtı kabûl buyurmakla mesâil-i ictihâdiyyede indallâh hakkın vâhid olup, adem-i teʿaddüdü mücmaʿun aleyh olarak şurût-i lâzimesini hâiz olanlara taleb ve taharrîsi lâzım olup bi't-taharrî isâbet edenler musîb olup, biri ictihâd dokuzu isâbet sevâbı olmak üzere (وإن أصبت فلك عشر حسنات) muktezâsınca on ecir ve sevâb ve eğer hatâ ederse (وإن أخطأت فلك حسنة واحدة) muktezâsınca yalnız ictihâd sevâbı olmak üzere bir sevâbla me'cûr ve müsâb olup hatâsı üzere muâheze olunmaz.

1 Ahmed b. Hanbel, XXIX, 357, r. 17824; Abd b. Hümeyd, *Müsned*, I, 242, r. 292; Taberânî, *el-Mucemü'l-evsat*, II, 162, r. 1583.

ودليلها الإجماع. وقد حكم أبو بكر رضي الله عنه في مسائل، وخالفه عمر رضي الله عنه فيها، ولـم ينقض حكمه، وعلّله بأنه: ليس الاجتهاد الثاني بأقوى من الأوّل.

1356. Mes'ele: İctihâd, 1352. mes'elede beyân olunduğu üzere, "İctihâd nakz olunmaz." kâidesinin delîli icmâʿ-ı sahâbe ve icmâʿ-ı ümmettir. Zîrâ Sıddîk-i Aʿzam hazretleri tarafından bazı mesâilde bi'l-ictihâd vukûʿ bulan hükme Fârûk-ı Aʿzam hazretleri muhâlefette bulundukları hâlde makâm-ı hilâfete geçtiklerinde Sıddîk-ı Aʿzam hazretlerinin hükümlerini takrîr buyurup hiçbirini nakz etmedikleri gibi kesret-i iştigâllerine binâen emr-i kazânın infâz ve imzâsına taʿyîn buyurdukları Ebu'd-Derdâ hazretlerinin aleyhine hüküm etmiş olduğu kimse, huzûr-ı saʿâdetlerine geldiklerinde "Ben Ebü'd-Derdâ yerinde olsa idim senin lehine hükmederdim." buyurması üzerine "Mahkûmun aleyh lehine hükmünde ne mâniʿ var?" dedikde bu bâbda nass olmayıp "Re'yi müşterektir." buyurarak iki re'yden birinin âhar üzerine adem-i rüchânını beyân buyurmuştur.

Binâenaleyh 1367. mes'elede îzâh olunacağı üzere bir müctehid bir mes'ele-i ictihâdiyyede bi'l-ictihâd hüküm ve onunla baʿde'l-amel ictihâdı tebeddül etse dahi hükm-i mezkûru başka müctehid nakz edemeyeceği gibi kendisi de nakz edemez. Ammâ sâniyen aynı hâdisede ikinci ictihâdıyla hüküm ve amel eder. Zîrâ re'y-i müctehidin tebeddülü intisâh-ı nass mesâbesinde olarak hükm-i sâbıkı ibkâ ile âtiyen ictihâd-ı hâdisin muktezâsıyla hüküm ve amel eylemek lâzımdır. **[703]**

وأنه يؤدي إلى أن لا يستقرّ حكم، وفيه مشقة شديدة.

1357. Mes'ele: İctihâdla ictihâdın adem-i nakzını bazı fukahâ mesâil-i ictihâdiyyede ictihâd-ı sânî ictihâd-ı evvelden akvâ olmamasıyla taʿlîl ettikleri gibi ictihâdla ictihâdın nakzı fesâd-ı azîmi müztelzimdir. Zîrâ mu'ahhar olan her ictihâd mukaddem olan ictihâdı nakz ederek hiçbir hükmün müstakarr ve pâyidar olmaması lâzım gelir. Bunda ise vukûʿ bulacak meşakkat-i şedîde ve mazarrat-ı kesîre beyândan müstağnî olmakla her ne kadar mesâil-i ictihâdiyyede hakkın adem-i teʿaddüdüne binâen biri musîb diğeri muhtî olacağı zarûrî ise de isâbetin adem-i teʿayyününe binâen defʿ-i fesâd ve izâle-i meşakkat için ictihâdla ictihâdın adem-i nakzı katʿiyyü'l-kabûl olarak 1368. mes'elede beyân olunduğu üzere meselâ; mesâil-i ictihâdiyyeden bir

mes'ele hakkında hâkim-i Şâfiʿî'nin vermiş olduğu hüküm, nas ve sünnet-i meşhûre ve icmâʿa muhâlif olmadıkça her ne kadar mezheb-i Hanefîye muhâlif olsa dahi kâdîy-i Hanefîye refʿ olundukda nakz etmeyip belki infâz ile imzâ eder.

هذا أولى من قوله في الهداية: «لأن الاجتهاد الثاني كاجتهاد الأوّل، وقد ترجّح الأوّل باتصال القضاء به، فلا ينقض بما هو دونه، انتهى.» لأنه يكفي بأن الثاني كالأوّل، ولا حاجة إلى ترجيح الأوّل بغير السبق مع ما أورده في العناية على قوله: «إن الأوّل ترجّح باتصال القضاء.» بأنه ترجيح الأصل بفرعه؛ لأن الأصل في القضاء رأي المجتهد، فكيف يترجح بالقضاء، وإن أجاب عنه بأن الفرع يرجح أصله من حيث بقاؤه لا من حيث إنه منه فالشيئان إذا تساويا في القوة وكان لأحدهما فرع، فإنه يترجح على ما لا فرع له إلى آخره.

1358. Mes'ele: İctihâdla ictihâdın adem-i nakzını bu vechile taʿlîl *Hidâye*'nin "İctihâd-ı sânî ictihâd-ı evvel gibi olup, ictihâd-ı evvel ise kazâyı kâdîye ittisâl ve iktirânla te'yîd ederek mâdûnu bulunan ictihâd-ı sânî ile müntakız olmaz." diyerek taʿlîl ve tevcîhinden evlâdır. Zîrâ taʿlîlde ictihâd-ı sânî ictihâd-ı evvel gibidir, demek kâfî olup bi-gayri sebk ittisâl-ı kazâ ile ictihâd-ı evvel tercîh etmiştir, diyerek taʿlîle hâcet yoktur. Zîrâ beyân olunduğu üzere ittisâl-i kazâ ile ictihâd-ı evvel tercîh etmiştir fıkrasının müstedrek olmasıyla berâber *İnâye*'de taʿlîl-i mezkûre ferʿle aslı tercîhtir. Zîrâ kazâda asıl olan re'y-i müctehiddir.

Bu sûrette ittisâl-i kazâ ile nasıl tercîh edebilir? diye îrâd ve iʿtirâz edip her ne kadar ferʿ, aslını onun ferʿi bulunduğu haysiyyetten tercîh edemez ise de bekâsı haysiyyetinden tercîh eder. Zîrâ iki asıl, kuvvette müsâvî olup da birinin ferʿi bulunup diğerinin ferʿi bulunmaz ise ferʿ-i mezkûr, aslını ferʿi bulunmayan asl-ı müsâvî üzerine tercîh eder, diyerek müdellelen cevâb vermiş ise de **[704]** bilâ-lüzûm böyle îrâd ve redde mahal olan taʿlîl ve tevcîhin zikrine hâcet yoktur. Binâenaleyh ictihâdla ictihâdın adem-i intikâzını ictihâd-ı sânînin ictihâd-ı evvelden adem-i akvâ ve nakz hâlinde adem-i istikrâr fesâdını dâʿî olmasıyla tevcîhe muhtasar ve mukayyed olarak ondan evlâdır.

1359. Mes'ele: İctihâdla ictihâdın adem-i intikâzını ictihâd-ı sânî ictihâd-ı evvelden akvâ değildir, diyerek taʿlîlden müstefâd olan ictihâd-i sânî evvelden akvâ olursa müntakız olmasıdır. Zîrâ usûl-i fıkıhta beyân

olunduğu üzere ictihâdla ictihâdın adem-i intikâzı mutlak olmayıp belki kuvvette kendine müsâvî veya mâdûnu bulunan ictihâdla müntakız olmaz, demektir.

Binâenaleyh ictihâd-ı sahâbî ile ictihâd-ı tâbiʿîn ve tebeʿ-i tâbiʿîn gibi mâfevki bulunan ictihâdla mâdûnu bulunan ictihâd nakz olunur. Lâkin ictihâd-ı tabiʿînle ictihâd-ı sahâbî ve ictihâd-ı sahâbî ile diğer ictihâd-ı sahâbî nakz olunmaz.

1360. Mes'ele: Kâânî'nin *Şerh-i Muğnî*'de beyânına göre inde'l-İmâm mezheb-i muhtâr müctehîdeynden biri, diğerine nispetle reʿy ve ictihâdda tarîk-i ictihâda daha ziyâde âlim ve ilimde ondan akdem olursa "müftîy-i müctehide karşı müftîy-i mukallid re'yini terk ettiği gibi" mâdûnu bulunan müctehid mâfevki bulunan müctehidin ictihâdına muhâlif olan ictihâdını terk eder.

İmâmeyn hazerâtına göre tarîk-i ictihâdda müsâvâtlarına binâen bir asırda bulunan müctehidler, ictihâdda mâfevkinde bulunan müctehidin ictihâdı için kendi ictihâdını terk eylemez. Lâkin müctehid sahâbî ile bunlar beyninde fark ve tefâvüte binâen ictihâd-ı sahâbîye muhâlif olan ictihâdlarını terk eder.

Binâenaleyh ânifen beyân olunduğu üzere "İctihâdla ictihâd nakz olunmaz." kâidesi, kâide-i mutlaka olmayıp belki 1371. mes'elede beyân olunacağı üzere maslahat-ı âmmeyi müstelzim olmaz veya müsâvî ve mâdûnu bulunan ictihâdla nakz olunmaz demek olmakla kuyûd-i mezkûreyi câmiʿ olan ictihâd, hükm-i kâideden müstesnâdır. **[705]**

ومن فروع ذلك: لو تغير اجتهاده في القبلة عمل بالثاني، حتى لو صلى أربع ركعات إلى أربع جهات بالاجتهاد فلا قضاء.

1361. Mes'ele: "İctihâdla ictihâd nakz olunmaz." kâidesinin fürûʿlarından biri taharrî ve ictihâdla istikbâl-i kıble ile namâzda iken taʿyîn-i kıblede ictihâdı tehallüf eylese 1356. mes'ele muktezâsınca evvelki ictihâdın hükmünü ibkâ ile sonraki ictihâdıyla amel ederek, bâkî kalan rekʿatları ictihâd-ı sânînin taʿyîn ettiği cihete müteveccihen ikmâl eder. Hattâ re'y ve ictihâdının tegayyür ve tehallüfüne binâen bi'l-ictihâd dört rekʿat namâzı dört cihete müteveccihen edâsı sahîh olarak iʿâde ve kazâsı lâzım gelmez.

Zîrâ re'y-i mu'ahhar ile re'y-i mukaddem müntakız olmayacağından herbirinin hükümleri ibkâ olunur.

وإنما اختلفوا فيما لو صلى ركعة بالتحري إلى جهة، ثم تغير إلى أخرى، ثم عاد إلى الأولى، وقد بيناه في الشرح. وذكر فيه اختلافًا في الخلاصة. منهم من قال: لا يستقبل، ومنهم من قال: يستقبل، انتهى.

1362. Mes'ele: Musannif-i allâmenin *Şerh-i Kenz*'de beyânına göre bi't-taharrî istikbâl-i kıble ile namâzda iken bir rekʿatını baʿde'l-edâ re'yi başka cihete tehavvül ederek ol cihette kılmakta iken tekrâr re'yi evvelki cihete tehavvül eylese, ol cihete müteveccihen itmâm edilen namâzda müte'ahhirîn-i fukahâ ihtilâf edip *Hulâsa*'da zikir olunduğuna göre ber-vech-i îzâh hükm-i mes'eleyi beyânda bazı fukahâ, muktezâ-yı kâide sıhhatine binâen adem-i iʿâdesine kâil olup bazıları da ictihâd-ı sânîyle ictihâd-ı evvelin nakzına kâil olarak lüzûm-i iʿâdesine kâil olmuşlar ise de *Şerh-i Münye*'den naklen *Redd-i Muhtâr*'ın beyânına göre evceh olan kâide-i mezkûre muktezâsına binâen adem-i iʿâde olduğunu *Hâniyye*'nin takdîmiyle isbât edip Kuhistânî de kavl-i mezkûru cezm edip *Dürr-i Muhtâr*'da ihtiyâr olunmuştur. **[706]**

ومنها: لو حكم القاضي بردّ شهادة الفاسق، ثم تاب، فأعادها لم تقبل. وعلّله بعضهم بأن قبول شهادته بعد التوبة يتضمن نقض الاجتهاد بالاجتهاد. وأصله كما في الخلاصة: من ردّت شهادته لعلّة، ثم زالت، ثم أعادها في تلك الحادثة، لم تقبل إلا في أربعة: الصبي والعبد والكافر والأعمى، انتهى.

1363. Mes'ele: 2948. mes'elede beyân olunacağı üzere "İctihâdla ictihâd nakz olunmaz." kâidesinin ferʿlerinden biri dahî, hâkim bir kimsenin fıskına binâen şehâdetini reddedip baʿdehu şâhid-i mezkûr tâib ve müstağfir olarak tekrâr aynı hâdise hakkında şehâdette bulunsa şehâdeti kabûl olunmaz. Zîrâ bu husûsta onun şehâdetini kabûl, ictihâdla ictihâdın nakzını mütazammin olup, bu ise hilâf-ı asıl ve kâidedir.

Hulâsa'nın beyânına göre adem-i kabûlün müstenedi olan asıl, meselâ fısk gibi bir illet ve sebebe binâen bir kimsenin şehâdeti reddolundukdan sonra illet-i mezkûre zâil olarak tekrâr aynı hâdisede iʿâde-i şehâdette bulunsa, sabî ve abd ve kâfir ve aʿmânın gayrıları hakkında kabûl olunmaz, nakli olup

ammâ bunlar şehâdete ehil olmadıklarından etmiş oldukları şehâdetleri sahîha olmayarak reddolunan şehâdet olmadığından sabî, bâliğ ve abd, âzâd ve kâfir, müslim ve aʿmâ, basîr olarak ehliyyetlerine binâen daha ilk defʿa şehâdet olmakla kabûl olunur.

1364. Mes'ele: *Fethü'l-Kadîr*'in beyânına göre zevc ve zevcesi için şehâdet edip de reddolunup baʿdehu beynlerinde mufârakat vukûʿuyla zevciyyet zâile oldukdan sonra iʿâde olunsa kabûl olunarak müstesnâ beş sınıf olur, denilmiş ise de Hamevî'nin beyânına göre musannif *Bahr*'de bu kavli red edip *Hâniyye*'den menkûle olan mes'eleye binâen sebk-i kaleme haml eylemiş. Mes'ele-i mezkûrede zevcin zevcesi için olan şehâdeti reddolundukdan sonra baʿde'l-beynûne iʿâde eylese şehâdeti kabûl olunmaz. Zîrâ şehâdeti hâlet-i hâzıra hakkında reddolunmakla bundan sonra ebeden kabûl olunmaz. **[707]**

ومنها لو كان لرجل ثوبان أحدهما نجس، فتحرّى بأحدهما، وصلّى ثمّ وقع تحرّيه على طهارة الآخر لم يعتبر الثّاني. وعلى هذا مسألة في الشّهادات: شهدت طائفة بقتله يوم النّحر بمكّة، وطائفة بموته بالكوفة، بغتةً: فإن قضي بإحداهما قبل حضور الأخرى لم تعتبر الثّانية لاتّصال القضاء بها. ومقتضى الأوّل أنّه لو تحرّى، وظنّ طهارة إحدى الإناءين فاستعمله وترك الآخر ثمّ تغيّر ظنّه لا يعمل بالثّاني بل يتيمّم، ولكنّ هذا مبنيّ على جواز التّحرّي في الإناءين. وفي شرح المجمع قبيل التّيمّم: لوكان إناءين يريقهماويتيمّم اتّفاقًا (انتهى).

1365. Mes'ele: "İctihâd ile ictihâd nakz olunmaz." kâidesinin ferʿlerinden biri dahi bir kimsenin iki sevbi olup da lâ-ale't-taʿyîn biri cevâz-ı salâta mâniʿ necâsetle müteneccis olup, bi't-taharrî tahâretiyle hükmettiği sevble namâzı baʿde'l-edâ taharrî ve ictihâdı sevb-i âharın tahâretine tehavvül eylese ictihâdla ictihâd nakz olunmayacağından ikinci taharrînin muktezâsı iʿtibâr olunmayarak kılmış olduğu namâzın sıhhatine binâen iʿâde olunmaz. İşte ber-vech-i âtî şehâdet mesʿelesi bu asla mebnî olarak bir tâife bir kimsenin kurbân bayramı günü Mekke'de katl olunduğuna, diğerleri de yevm-i mezkûrede Kûfe'de eceliyle vefâtına şehâdet etseler her iki tâifenin şehâdetleri yekdiğerini nakz ederek lağv olur. Zîrâ şehâdetlerden biri kabûle âhardan evlâ olmayıp hâdise-i vâhidenin zamân-ı vâhidede beynlerinde

böyle buʿd-i mesâfe bulunan iki mahalde vukûʿu âdeten mümteniʿ olup âdeten mümteniʿ olan şey ise hakîkaten mümteniʿ hükmündedir.

1366. Mes'ele: Şehâdet eden tâifeden biri hâzır olmadan diğer tâifenin şehâdetleri kabûl olunarak muktezâsıyla hükm olunsa kazânın ittisâl ve iktırânıyla te'yid ederek baʿde'l-kazâ diğer **[708]** tâifenin şehâdetine iʿtibâr olunmaz. Ber-vech-i îzâh sevbeynde taharrî mes'elesinin muktezâsı iki kabda bulunan sulardan bi't-taharrî birinin tahâretine kâil olarak istiʿmâl edip diğerini terk ettikten sonra zannı tegayyür eylese, ikinci taharrî ile amel edilmeyip belki teyemmüm edilir. Lâkin bu vechile hükm-i mes'ele iki kabda bulunan sular hakkında taharrînin cevâzına mebnî olup hâlbuki *Mecmaʿ* şerhinde teyemmüm bahsinin kubeylinde beyân olunduğuna göre kaplardaki suların ikisi de dökülüp başka su bulunmadıkça bi'l-ittifâk teyemmüm eder.

ومنها لو حكم الحاكم بشيء، ثمّ تغيّر اجتهاده لا ينقض الأوّل ويحكم بالمستقبل بما رآه ثانيًا. ومنها: حكم القاضي في المسائل الاجتهاديّة لا ينقض، وهو معنى قول أصحابنا في كتاب القضاء: لو رفع إليه حكم حاكم أمضاه إن لم يخالف الكتاب والسّنّة والإجماع. وقد بيّنّا شروط القضاء ومعنى الإمضاء في شرح الكنز وكتبنا المسائل المستثنى في النّوع الثّاني.

1367. Mes'ele: "İctihâdla ictihâd nakz olunmaz." kâidesinin ferʿlerinden biri dahi bi'l-ictihâd hâkim bir mes'elede baʿde'l-hükm ictihâdı tegayyür edip başka türlü ictihâd eylese 1356. mes'elede beyân olunduğu üzere tegayyür-i ictihâd intisâh-ı nass hükmünde olmakla hükm-i evvel, müntakız olmayıp belki onu ibkâ ile imdâ ederek hâdis olacak diğer mesʿelede ictihâd-ı sânî ile hükmeder. Hattâ Zeylaʿî'nin beyânına göre Hazret-i Ömer efendimiz bir hâdisede bi'l-ictihâd baʿde'l-hükm tebeddül-i ictihâd ile aynı hâdisede diğer vechile hükmedip sebebinden suâl olundukda تلك كما قضينا وهذه كما نقضي buyurmuşlar ki o hükmettiğimiz gibi olduğu misillü, bu da hükmettiğimiz gibidir demektir.

1368. Mesʿele: Fürûʿ-i mezkûreden biri dahi mesâil-i ictihâdiyyede hâkimin bi'l-ictihâd hükmü ictihad-ı **[709]** âhar ile müntakız olmayacağından hükm-i mes'ele eimme-i Hanefiyyenin kitâb-ı kazâda bir hâkimin müctehedün fih olan mes'elede bi'l-ictihâd hükmü diğer hâkime refʿ olunsa 1357. mes'elede işâret olunduğu üzere her ne kadar mezhebine

muhâlif olsa dahi Kitâb'a veya sünnet-i meşhûreye veya icmâʿa muhâlif olmadıkça infâzıyla hükmeder kavillerinin maʿnâsıdır. Ammâ dâin tarafından üç sene bilâ-maʿzeret terk-i talebe binâen deynin sukûtuyla hüküm gibi bilâ-delîl veyâhûd ﴿وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ﴾[1] âyet-i celîlesine muhâlif olarak amden terk-i tesmiye ile mezbûhun hilliyle hüküm ve useyle hadîs-i şerîfinin[2] hilâfına olarak bilâ-vat' mutallaka-i selâsenin zevc-i evveline hilliyle hüküm ve (البينة للمدعي واليمين على من أنكر) hadîs-i şerîfinin[3] hilâfına olarak müddeʿînin yemîni ve bir şâhidin şehâdetiyle hüküm veya velîy-i maktûlün ehl-i mahalleden birini teʿayünüyle kısâsıyla hüküm gibi sünnet-i meşhûreye veya icmâʿa muhâlif olarak nikâh-ı mutʿanın sıhhatiyle hüküm gibi ictihâdî olan mesâilde hâkimin bi'l-ictihâd bilâ-delîl veya katʿiyü'd-delâlet olmayan Kitâb ve sünnet-i meşhûreye veya icmâʿa muhâlif olarak verilmiş olan hükümler diğer hâkimlere refʿ olunsa nakz olunacağı gibi *Telvîh*'den naklen İbn Âbidîn'in beyânına göre katʿiyü'd-delâlet olan Kitâb ve sünnet-i mütevâtireye muhâlif olarak hükmüyle hâkimin ikfârı da lâzım gelir.

1369. Mes'ele: 664. mes'elede beyân olunduğu üzere musannifin *Şerh-i Kenz*'de beyânına göre sıhhat-ı kazânın hükme nazaran şartları bir hasmın diğerinden daʿvâ-yı sahîhadan sonra lâhik olarak mesbûk bi'd-daʿvâ olması ve hîn-i hükümde tarafeynin huzûrları ve bi'l-beyyine veya bi'l-ikrâr veya yemînden bi'n-nükûl sâdır olmasıdır. Zîrâ 1372. mes'elede beyân olunacağı üzere taraf-ı hasmdan sebkat-ı daʿvâ bulunmadıkça verilmiş olan hüküm sahîh olmayacağından hüküm olmayıp belki fetvâ olur. Mahkûmün aleyhe nazaran şartı bizzât kendisi veya vekîlinin huzûrudur. Ve hâkime nazaran şartı **[710]** 222. mes'elede beyân olunduğu üzere akl, bulûğ, İslamiyyet, hürriyyet, semʿ, basar, nutk, had-ı kazfden selâmet ve bizzât hükme müvellâ olup yalnız semʿe müvellâ olmamaktır. Mahkûmün lehe nazaran şartı şehâdete ehil olarak daʿvâsının sahîh olmasıdır. İmzânın maʿnâsı da hükm-i evvelin muktezâsıyla hükümden ibârettir.

---

1 Enâm, 6/121.

2 Ashâb-ı kirâm hazerâtından birinin talâk-ı selâse ile mutallaka olan zevce, mu'ahhar varmış olduğu kocasının innîn olmasından Hazreti Peygamber'e teşekkîde bulunması üzerine yine "Evvelki kocana varmak mı istersin?" suâline "neʿam" diye cevâbına karşı لا حتى تزوقي من عسيلته ويزوقه من عسيلتك buyurmuştur ki ikinci kocanla bi'l-fiil mukârenetle vat' vâkiʿ olmadıkça hüllenin adem-i vukûʿuna işâret buyurulmuştur.

3 Sanânî, *el-Musannef*, VIII, 272, r. 15190; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, X, 427, r. 21201; Dârekutnî, *Sünen*, V, 369, r. 4472.

ثمّ اعلم أنّ بعضهم استثنى من هذه القاعدة، أعني الاجتهاد لا ينقض بالاجتهاد مسألتين: أحدهما نقض القسمة إذا ظهر فيها غبن فاحش، فإنّها وقعت بالاجتهاد فكيف ينقض بمثله؟ والجواب أنّ نقضها لفوات شرطها في الابتداء، وهو المعادلة فظهر أنّها لم تكن صحيحةً من الابتداء، فهو كما لو ظهر خطأ القاضي بفوت شرط فإنّه ينقض قضاؤه.

1370. Mes'ele: Maʿlûm ola ki bazı fukâha "İctihâd ile ictihâd nakz olunmaz." kâidesinden iki mes'ele istisnâ edip onlardan biri asahh-i kabûlde gerek kazâ-yı kâdî ve gerek tarafeynin rızâları ile olsun kısmette gabn-ı fâhiş bulunduğu zâhir olursa nakz olunur mes'elesi olup hâlbuki kısmet-i mezkûre kâdî veya şürekâ taraflarından bi'l-ictihâd dâfiʿ olmakla ictihâd-ı âhar ile nakz olunmamak îcâb eder, diyerek vârid olan suâle bazı şartların kuvvetiyle hâkimin hükmünde hatâsı zâhir oldukda hükm-i mezkûr nakz olunacağı gibi kısmette dahi adâlet şart olmakla karîn-i adâlet olmayan taksîm ibtidâen sahîh olmadığından fesh olunup ictihâdla nakz olunmayan ictihâd ise şurûtunu câmiʿ olan ictihâd olup ale'l-ıtlâk ictihâd değildir. Binâenaleyh müstesnâ değildir diye cevâb verilir. **[711]**

والثّانية: إذا رأى الإمام شيئًا ثمّ مات أو عزل فللثّاني تغييره حيث كان من الأمور العامّة. والجواب أنّ هذا حكم يدور مع المصلحة، فإذا رآها الثّاني وجب اتّباعها.

1371. Mes'ele: Kâide-i mezkûrenin hükmünden istisnâ olunan iki mes'ele 1360. mes'elede işâret olunduğu üzere bir hâdise hakkında imâmü'l-mü'minîn umûm-i tebaʿası için fâide ve maslahat mülâhazasıyla ictihâdda bulunup onu iltizâmla hüküm ve irâde eylemiş iken ol ictihâdı nakz-ı maslahat-ı âmmeyi müstelzim olursa maslahat-ı âmmeye ittibâʿ vâcib olmakla onun vefâtı veya azlinden sonra nasb olunan imâm onu nakz eder mes'elesi olup imâmü'l-mü'minînin ictihâdıyla hükmü maslahat-ı âmme ile dâir olduğundan imâm-ı sânî menfaʿat-i âmmeyi ictihâd-i mezkûrun nakzında görür ise imâm-ı evvelin ictihâdını nakzla mashat-ı âmmeye ittibâʿı vâcib olur. Binâenaleyh ictihâdla ictihâdın adem-i nakzı mashalat-ı âmmeyi adem-i istilzâm kaydıyla mukayyed olmakla maslahat-ı âmmeyi müstelzim olan ictihâdla ictihâdın nakzı câiz olacağından hükm-i mes'elede istisnâ yoktur diye cevâb verilir. Zîrâ ictihâdla ictihâd nakz olunmaz demek maslahat ve menfaʿati müstelzim olmayan ictihâdla ictihâd nakz olunmaz demek

olup hâlbuki mes'ele-i mezkûrede maslahat-ı âmmeye müstelzim olan ictihâdla nakz olmakla kâideye muhâlif değildir.

Tenbîhât

تنبيهات:

الأوّل: كثر في زماننا، وقبله أنّ الموثّقين يكتبون عقب الواقعة عند القاضي من بيع ونكاح، وإجارة ووقف، وإقرار وحكم بموجبه.

فهل يمنع النّقض لو رفع إلى آخر؟

فأجبت مرارًا بأنّه إن كان في حادثة خاصّة به ودعوى صحيحة من خصم على خصم يمنعه، وإلّا فلا يكون حكمًا صحيحًا تمسّكًا بما ذكره العماديّ في فصوله وتبعه في جامع الفصولين والكردريّ في فتاواه البزّازيّة والعلّامة قاسم في فتاواه من أنّ شرط نفاذ القضاء في المجتهدات أن يكون في حادثة ودعوى صحيحة.

فإن فات هذا الشّرط كان فتوى لا حكمًا.

وزاد العلّامة قاسم أنّ الإجماع عليه.

وقال لو قضى شافعيّ بموجب بيع العقار لا يكون قضاءً بأنّه لا شفعة للجار، ولو كان القاضي حنفيًّا لا يكون قضاءً بأنّ الشّفعة للجار إلى آخر ما ذكره من الفروع، ومشى عليه ابن الغرس وأوضحه بأمثلة.

1372. Mes'ele: **[712]** Ber-vech-i âtî zikr olunacak mesâil "İctihâdla ictihâd nakz olunmaz." kâidesine zeyl kabîlinden birtakım tenbîhât-ı lâzıme olup tenbîhât-ı mezkûreden birincisi müstelzim-i maslahat olmayan ictihâdla şurûtunu câmiʿ olan ictihâd nakz olunmaz ise de öteden beri cârî olageldiği vechile mahkeme kâtibleri beyʿ veya nikâh veya icâre veya vakıf veya ikrâr emsâli bir hâdise hakkında huzûr-ı hâkimde bir hasım diğer hasımdan daʿvâ edip de müddeʿî daʿvâsını bi'l-beyyine isbât veya müddeʿâ aleyh ikrâr ve iʿtirâf veya yemînden nükûl ederek hâkim tarafından daʿvâ olunan hâdisenin mûcebiyle hüküm akabinde zabıt kâtibi tarafından muhâkemenin sûret-i cereyânı baʿde'l-beyân huccet veya iʿlâmda "Hâkim daʿvânın mûcebiyle hükmetti." diyerek yazılan huccet veya iʿlâm başka

hâkime refʿ olundukda "1368. mes'elede îzâh olunduğu üzere nass veya icmâʿa muhâlif olmadıkça hüküm sahîh olarak bir hâkimin hükmü başka kâdîya refʿ olunsa her ne kadar mezhebine muhâlif olsa dahi kâide-i mezkûre muktezâsınca nakzı menʿ ederek hükm-i mezkûru infâzıyla imdâsı vâcib olduğu gibi huccet veya iʿlâm-ı mezkûrde hükm-i mezkûrun nakzını menʿ ile infâz ve imdâsını îcâb eder mi diye vârid olan suâllere İmâdî'nin *Fusûl*'ünde zikredip *Câmiʿü'l-Fusûleyn* de ona tâbiʿ olup Kerderî'nin *Fetâvâ-yı Bezzâziyye*'de ve Allâme Kâsım'ın *Fetâvâ*'sında zikr olunan müctehedâtta nefâz-ı kazânın şartı hükme mahsûs bir hâdisede şerâit-i sıhhatini câmiʿ olan daʿvâ-yı sahîhada olmaktır, mes'elesine mütemessiken huccet-i mezkûrede münderic olan iʿlâm veya huccet hükme mahsûs olan hâdisede **[713]** huzûr-i hâkimde bir hasım diğerinden daʿvâ ederek daʿvâ-yı sahîhadan sonra olursa menʿ eder ise de meselâ sebk-i daʿvâ gibi sıhhatinin şartlarından biri bulunmaz ise hükm-i mezkûr müddeʿâ bihi müddeʿâ aleyhe ilzâmla hüküm olmayıp belki 1369. mes'elede beyân olunduğu üzere hükm-i hâdiseyi beyân için fetvâ olarak başka hâkimin nakzını menʿ edemez diyerek çok kerreler cevâb verdim.

Allâme Kâsım sıhhat-i hükümde sebk-i daʿvânın vücûbu mücmaʿun aleyh olduğunu ziyâde edip kâdî-yi Şâfiʿî beyʿ-i akârın mûcebiyle hükmetse sebk-i daʿvâ bulunmadığından hükm-i mezkûr cârr için adem-i şüfʿa ile hüküm olmaz. Hâlbuki inde'ş-Şâfiʿî cârr için adem-i şüfʿa mûceb-i hükümdendir. Beyʿ-i akârın mûcebiyle hükmeden hâkim Hanefî olsa ol vechile vermiş olduğu hüküm cârr için şüfʿanın sübûtuyla hükm olunmaz. Zîrâ beyʿ-i akâr hâdisesinde daʿvâ-yı sahîhanın sebkati şartı bulunmadığından vukuʿ bulan hüküm, hükm-i şerʿî olmayıp belki hükm-i hâdiseyi beyân için fetvâdır, diyerek müctehedâtta hâdise ve daʿvâ-yi sahîhadan sonra olarak kâzânın infâzının iştirâtına dâir birtakım fürûʿ zikredip İbn-i Arabî de şart-ı mezkûrun lüzûmuna zâhib olarak birtakım misâller îrâd ile îzâh-ı merâm eylemiştir.

الثّاني: لو قال الموثّق، وحكم بموجبه حكمًا صحيحًا مستوفيًا شرائطه الشّرعيّة.

فهل يكتفي به؟

فأجبت مرارًا بأنّه لا يكتفي به، ولا بدّ من بيان تلك الحادثة والدّعوى وكيفيّة الحكم كما في الملتقط من كتاب الشّهادات.

Tenbîh-i Sânî

1373. Mes'ele: Varılan hükmün huccet veya iʿlâmında mahkemenin kâtibi "Hâkim şerâit-i şerʿiyyesini müstevfî olarak hükm-i sahîh ile daʿvânın mûcebiyle hükmetti." diyerek mücmelen yazmış olsa bu vechile zabtın sıhhat-i hüküm ve huccetinde kifâyesinden vârid olan suâl ve istiftâya mirâren kifâyet eylemeyip belki *Mültekat*'ın kitâb-ı şehâdesinde beyân olunduğu üzere gerek hüküm ve gerek iʿlâm ve huccetin sıhhatlerinde hükme mahsûs olan hâdisenin ve sebk-ı daʿvânın ve keyfiyyet-i muhâkemenin mufassalan beyânlarından lâzımdır diyerek cevâb verdim, buyuruluyor.

ولو كتب في السّجلّ: ثبت عندي بما ثبت به الحوادث الحكميّة أنّه كذا. لا يصحّ ما لم يبيّن الأمر على التّفصيل، ثمّ قال، وحكى أنّه لمّا استقصى قاضي عنبسة ببخارى كان يكتب الإمام الحلوانيّ في محاضرهم لا، فأوردوا عليه أجوبته في سجلّات كتبت بتلك النّسخة بعينها بنعم؛ فقال: إنّكم لا تفسّرون الشّهادة، وقبلك القاضي عليّ السّغديّ وقبله شيخنا أبو عليّ النّسفيّ، وكان لا يخفى عليهما؛ فأمّا أنت وأمثالك لا تثق بالوقوف على حقيقة ذلك فلا بدّ من التّفسير.

1374. Mes'ele: **[714]** Baʿde'l-hüküm müddeʿînin yedine verilen iʿlâm veya huccetin aslı muharrer ve mahfûz olan defter maʿnâsına sicilde havâdis-i hükmiyye kendisiyle sâbit olan beyyine veya ikrâr veya yemînden nükûl gibi sebîl-i hükûmetten biri ile müddeʿînin daʿvâsı indimize sâbit oldu ki hükm-i hâdise şöyledir, diyerek yazılmış olsa havâdis-i yevmiyye kendisiyle sâbit olan şey müddeʿînin beyyinesi veya müddeʿâ aleyhin ikrârı veya yemînden nükûlünden hangisi olduğu mufassalan beyânıyla muhâkemenin usûl-i dâiresinde nasıl cereyân ettiği beyân edilmedikçe gerek hüküm ve gerek iʿlâm veya huccet sahîh olmayacağını baʿde'l-beyân Buhârâ'da Anbese denilen beldeye taʿyîn olunan kâdî tarafından ol vechile verilmiş olan iʿlâmlar tasdîk için Halvânî'ye gönderildikde sahîh değil maʿnâsına لا diyerek red ile yazmış olduğu hâlde aynı havâdis hakkında kudât-i sâbıkanın göndermiş oldukları iʿlâmlarda ise نعم diyerek tasdîkini hâvî olan sicil kendisine arz ve irâe olundukda sebeb-i reddi beyânda siz isbât-ı hak için ikâme olunan şâhidlere şehâdetlerini tefsîr etmiyorsunuz, hâlbuki sizden akdem **[715]** kâdî bulunan Ali Suğdî ve ondan akdem şeyhimiz Ebû Ali Nesefî emr-i kazânın hakâik ve dekâikine daha ziyâde vâkıf olarak onların

hükümlerine iʿtimâdımıza binâen نعم diyerek tasdîk eder idin, amma sen ve gerek emsâlin sâir kâdîların emr-i kazâya vukûfunuza güvenemediğimden tasdîk etmeyip reddediyordum, sizin hüküm ve iʿlâm ve huccetlerinizin sıhhati için şâhidler şehâdetlerini tefsîr edip hakkıyla maksadlarını anlayarak ona göre hüküm ikâmeniz îcâb edip "Şerâit-i sıhhati müstevfî olarak hükm-i sahîh ile daʿvânın mûcebiyle hükmetti." Veya "Havâdis-i yevmiyye kendisiyle sâbit olan şey ile daʿvâ sâbit olarak mûcebiyle hükmetti." gibi ibâre-i mücmele ve ifâde-i mübheme ile hücec ve iʿlâmatta iktifâ edilmeyip belki iştibâha mahal kalmayacak sûrette müddeʿî ve müddeʿâ aleyh ve sûret-i iddiʿâ ve müdâfaʿa ve mürâfaʿalarını ve havâdis-i hükmiyye kendisiyle sâbit olan esbâb-ı hüküm beyyine veya ikrâr veya nükûlden hangisidir ve şâhidlere şehâdetlerini tefsîr ettirerek usûl-i muhâkemât-i meşrûʿaya tevfîkan icrâ-yı muhâkeme edip verilecek iʿlâm ve huccetlerde ol vechile kuyûd-i lâzimesiyle îzâhât-ı matlûbe derc olunarak iʿlâm ve huccetlerin asıllarına muvâfakatları lâzımdır.

وعن السّيّد الإمام أبي شجاع قال: كنّا نتساهل في ذلك كمشايخنا حتّى طالبتهم بتفسير الشّهادات فلم يأتوا بها صحيحةً فتحقّق عندي أنّ الصّواب هو الاستفسار، (انتهى).

1375. Mes'ele: İmâm Seyyid Ebû Şucâʿ'dan rivâyetle meşâyihimiz gibi biz de usûl-i muhâkeme ve iʿlâm ve huccetlerde icmâl ile iktifâ ve müsâhelede bulunur idik. Hattâ şâhidlerden şehâdetlerinin tefsîr ve îzâhını taleb ettim, sahîh olarak îzâhla ifâde-i merâm edemediler. Binâenaleyh indimizde tahakkuk etti ki savâb olan müddeʿî ve müddeʿâ aleyh ve şâhidlere hakkıyla merâm ve maksadlarını tefsîr ile îzâh ettirip ona göre hüküm ile iʿlâm ve huccetlerde dahi ol vechile îzâhât-ı lâzıma derc edilerek tanzîm edilmeli demiş diyerek *Mültekat*'da hikâye olunmuştur.

وفي الخلاصة من كتاب المحاضر والسّجلّات: الأصل في المحاضر والسّجلّات أن يبالغ في الذّكر والبيان بالصّريح، ولا يكتفى بالإجمال حتّى قيل: لا يكتفى في المحاضر بأن يكتب حضر فلان وأحضر معه فلانًا فادّعى هذا الّذي أحضره، إلى أن قال، وكذا لا يكتفى بذكر قوله فشهد كلّ واحد منهم بعد الاستشهاد ما لم يذكر عقيب دعوى المدّعي هذا، إلى أن قال: ويكتب في السّجلّ حكم القاضي، ولفظ الشّهادة

بتمامها. ولا يكتفى بما يكتب ثبت عندي على الوجه الّذي تثبت به الحوادثالحكميّة إلى آخره، وحكى فيها واقعة الحلوانيّ مع قاضي عنبسة إلى أن قال: والمختار في هذا الباب أن يكتفى به في السّجلّات دون المحاضر؛ لأنّ السّجلّ يردّ من مصر إلى آخر فلا يكون في التّدارك حرج، (انتهى).

1376. Mes'ele: *Hulâsa*'nın kitâb-ı mehâdir ve sicillâtında beyân olunduğuna göre mahdar ve sicillâtta asıl olan sıhhat-ı hükmün tevakkuf ettiği şurût ve kuyûd-i lâzimenin beyânında icmâl ile iktifâ edilmeyip belki îzâhât ve tasrîhâtta mübâlağa edilmeli. Hattâ sicil ve iʿlâmâtta muhâkeme ve murâfaʿanın keyfiyyet-i cereyânını beyânda falân kimse meclis-i kazâda hâzır olup kendisiyle hasmı bulunan falânı ihdâr edip hâzır olan falân kimse ihdâr ettiği kimsenin muvâcehesinde aleyhine şöyle iddiʿâ etti, diyerek icmâlden ihrâzen zamîr ile iktifâ etmeyip belki hâzır olan müddeʿî falân b. falân ihdâr ettiği falân b. falân aleyhine falân hâdise hakkında bi'l-muvâcehe şu yolda iddiʿâda bulunup taraf-ı hâkimden müddeʿâ aleyh falân b. falâna "Sen ne dersin?" diyerek daʿvâ ve müdâfaʿalarını tafsîl ve eğer mazbût ise kırâatla mazmûnunu tasdîka ve kezâ şehâdet husûsunda dahi müddeʿî-yi mezkûrun daʿvâsı akîbinde demedikçe baʿde'l-istişhâd şâhidlerden her birisi mudde'înin daʿvâsı hakkında şehâdet ettiler demekle iktifâ etmeyip belki iddiʿâ ve müdâfaʿanın cereyânı akabinde şâhidlerin **[717]** şehâdet ederim lafzıyla keyfiyyeti-i şehâdetlerini ve hâkimin hükmünü sicil ve iʿlâm veya huccette bitemâmihâ zabtedip yazmalı, gerek sicil ve gerek iʿlâm veya huccette dahi ثبت عندي على الوجه الّذي تثبت به الحوادث الحكميّة وحكمت بموجبه diyerek icmâl ile iktifâ olunmayıp belki havâdis-i hükmiyye kendisiyle sâbit olan esbâb-ı hüküm beyyine veya ikrâr veya nükûlden hangisi olduğunu beyân etmeli deyip kâdî-yı Anbese ile Halvânî beyninde sebkat eden mâcerâyı baʿde'l-hikâye sıhhat ve fesâd husûsunda sicil ve iʿlâmda muhtâr olan mahkemesinin sicili mahkemede mahfûz olarak başka mahallere nakl ve redd edilmeyerek tedârik ve mürâcaʿatında müşkilât bulunmayacağından beyân olunan ibâre-i mücmele ile iktifâ olunabilir ise de mehâdir ve iʿlâmâtta iktifâ olunmayıp iştibâha mahal kalmayacak sûrette tafsîlât ve tasrîhât lâzımdır, demiş ise de musannifin *Bahr*'de şehâdet ale'ş-şehâdet bahsinde *Zahriyye*'den nakl ve rivâyet buyurdukları vechile gerek sicil ve gerek iʿlâm ve huccetlerde şehâdetin tefsîri lâzımdır.

Tahkîk

1377. Mes'ele: 1372. mes'elede işâret olunduğu üzere sıhhat-ı hükümde sebk-i daʿvâ ve bi'l-muvâcehe muhâkeme edildikten sonra hüküm olunacağı vakit meclis-i hükümde tarafeynin hâzır olmaları şart olup hükm-i gıyâbîde müddeʿînin taleb ve istidʿâsı üzerine hâkim tarafından müddeʿâ aleyh mahkemeye daʿvet olunup maʿzeret-i meşrûʿası olmadığı hâlde mahkemeye gelmekten ve vekîl göndermekten imtinâʿ ederse bi'l-icbâr mahkemeye ihdâr olunup mahkemeye gelmekten ve vekîl göndermekten imtinâʿ edip de celb ve ihdârı kâbil olmadığı takdîrde müddeʿînin talebiyle mahkemeye mahsûs olan varaka-i daʿvetiyye ard arda günlerde üç defa kendisine gönderilerek mahkemeye daʿvet ve gelmediği hâlde hâkim kendisine bir vekîl nasbıyla müddeʿînin daʿvâ ve beyyinesini istimâʿ edeceğini kendisine tefhîm edip bunun **[718]** üzerine müddeʿâ aleyhine mahkemeye gelmez ve vekîl göndermez ise hâkim onun hukûkunu muhâfaza edecek bir kimseyi ona vekîl nasbedip vekîl-i mezkûr muvâcehesinde müddeʿînin daʿvâ ve beyyinesini istimâʿ ve tedkîk ederek mukârin-i sıhhat olduğu zâhir olursa baʿde's-sübût hükmedip bu vechile vâkiʿ olan hükm-i gıyâbîyi müddeʿâ aleyhe teblîğ edip bu teblîğ üzerine mahkemeye hâzır olup da müddeʿînin daʿvâsını defʿe sâlih bir daʿvâya teşebbüs ederse istimâʿ ve îcâbı vechile faslonur, daʿvâyı defʿe teşebbüs etmez veya edip de defʿe sâlih olmaz ise vâkiʿ olan hüküm infâz ve icrâ olunur.

Sûret-i Muhâkeme

1378. Mes'ele: Bir kimse diğerinden bir hak daʿvâsında bulunup da tarafeyn berây-ı muhâkeme huzûr-i hâkime geldiklerinde evvelce daʿvâları zabt olunmamış ise hâkim müddeʿâ aleyh huzûrunda müddeʿâ bih daʿvâsını takrîr ettirir ve eğer evvelce daʿvâları zabt olunmuş ise kırâatla mazmûnu kendisine tasdîk ettirilip sâniyen müddeʿâ aleyh isticvâbla müddeʿâsından şu vechile daʿvâ ediyor sen ne dersin diye suâl edip müddeʿâ aleyh ikrâr ederse hâkim ikrârıyla ilzâm eder ve eğer inkâr ederse (البينة للمدعي واليمين على من أنكر) muktezâsınca hâkim müddeʿîden müddeʿâsını isbât için beyyine ister, müddeʿî usûle tevfîkan bi'l-beyyine daʿvâsını isbât ettiği sûrette hâkim muktezâsıyla hükmeder. Müddeʿî bi'l-beyyine daʿvâsını isbât edemediği takdîrde bir yemîn hakkı kalmakla müddeʿî taleb ederse hâkim onun talebi üzerine

müddeʿâ aleyhe yemîn teklîf eder, müddeʿâ aleyh yemîn eder veya müddeʿî yemîn verdirmezse hâkim müddeʿî ve müddeʿâ aleyhe muʿâzaradan menʿ eder. Ve eğer müddeʿî yemîn taleb edip müddeʿâ aleyh yemînden nükûl ederse hâkim nükûlüyle ilzâm ederek aleyhine hükmeder. Böyle nükûluyla baʿde'l-hükm **[719]** yemîn ederim dese talebine iltifât olunmaz.

1379. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile hükmün esbâb-ı mûcibesi ve şerâit-i sıhhati tahakkuk ederek muhâkeme hitâm bulduktan sonra hâkimin hükmü te'hîri câiz olmayacağından hemen verilen hükmü tarafeyne tefhîm ederek 1375. mes'elede beyân oldunduğu üzere sûret-i sarîhada esbâb-ı mûcibesiyle berâber hüküm ve tenbîhi hâvî bir iʿlâm veya huccet tanzîm edip mahkûmün lehe ve lede'l-îcâb mahkûmün aleyhe bir nüshasını verip bu vechile usûlüne muvâfık ve şübhe-i tezvîr ve tadʿîfden sâlim olarak verilmiş olan iʿlâm ve huccetlerin bilâ-beyyine mazmûnlarıyla amel ve hüküm olunur.

et-Tenbîhü's-Sâlis

الثّالث: أنّه لا فرق بين الحكم بالصّحّة، والحكم بالموجب باعتبار الاستواء في الشّرط السّابق فإن وقع التّنازع بين خصمين في الصّحّة كان الحكم بها صحيحًا، وإن لم يقع بينهما تنازع فيها فلا، وكذا الحكم بالموجب إن وقع تنازع في موجب خاصّ من مواجب ذلك الشّيء الثّابت عند القاضي ووقعت الدّعوى بشروطها، كان حكمًا بذلك الموجب فقط دون غيره، وإلّا فلا، فإذا أقرّ بوقف عقاره عند القاضي، وشرط فيه شروطًا وثبت ملكه لما وقفه وسلّمه إلى ناظر ثمّ تنازعا عند قاض حنفيّ، وحكم بصحّة الوقف ولزومه وموجبه لا يكون حكمًا بالشّروط؛ فلو وقع التّنازع في شيء من الشّروط عند مخالف كان له أن يحكم بمقتضى مذهبه، ولا يمنعه حكم الحاكم الحنفيّ السّابق إذ لم يحكم بمعاني الشّروط إنّما حكم بأصل الوقف، وما تضمّنه من صحّة الشّروط، فليس للشّافعيّ الحكم بإبطاله باعتبار اشتراط العلّة له أو النّظر أو الاستدلال.

1380. Mes'ele: 1373. mes'elede beyân olunduğu üzere hükme mahsûs hâdise hakkında olmak ve sebk-i daʿvâ bulunmak gibi bir hasmın diğerinden şerâit-i sıhhati câmiʿ olan daʿvâsından sonra olmak şartlarında **[720]** müsâvât iʿtibâriyle hâkimin hâdisenin birinde "Sıhhatiyle hükmettim." deyip diğerinde "Mûcebiyle hükmettim." demesi beyninde fark yoktur. Zîrâ hasmeyn beyninde sıhhat-ı hükümde münâzaʿa vâkiʿ olursa

hükm-i mezkûrde şerâit-i sıhhat mevcûd olmakla sıhhatiyle hüküm sahîh olup münâzaʿa hükmün sıhhatinde değilse hükmün daʿvâya adem-i intibâkına binâen sıhhatiyle hüküm sahîh olmaz. Zîrâ hükm-i mezkûrun sıhhatinde nizâʿ yoktur ki sıhhatin sübûtuyla hükme muhtâc olsun.

وكذا الحكم بالموجب إن وقع تنازع في موجب خاصّ من مواجب ذلك الشّيء الثّابت عند القاضي ووقعت الدّعوى بشروطها، كان حكمًا بذلك الموجب فقط دون غيره، وإلّا فلا.

Ve kezâ daʿvâ şerâit-i sıhhati câmiʿa olarak vâkiʿ olup da kâdî indinde sâbit olan mevâcib-i akdin mûceb-i hâsselerinden birinde münâzaʿa olunup hüküm de ancak mûceb-i mezkûrde vâkiʿ olup nizâʿ mûceb-i hâsda değilse mûcebiyle hükmettim demek sıhhatiyle hükmettim demek olarak hüküm ancak mûceb-i mahsûsayla olup başkasıyla olmaz. Ammâ daʿvâ şerâit-i sıhhati câmiʿa olmaz veya nizâʿ mûceb-i hâsda bulunmaz ise akdin mûcebiyle hüküm, mûceb-i hâsla hüküm olmayarak hükm-i mezkûr fâsid olmakla hükm-i mezkûr kâdî-yi âhara refʿ olundukda onu nakzedip muktezâ-yı mezhebiyle hükmedip kâdî-yi evvelin hükmü, onu hükümden menʿ eylemez.

فإذا أقرّ بوقف عقاره عند القاضي، وشرط فيه شروطًا وثبت ملكه لما وقفه وسلّمه إلى ناظر ثمّ تنازعا عند قاض حنفيّ، وحكم بصحّة الوقف ولزومه وموجبه لا يكون حكمًا بالشّروط.

Meselâ 199. mes'elede beyân olunduğu üzere İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre vakfın sûret-i lüzûmunu beyânda ifâde olunduğu üzere bir kimse huzûr-i hâkimde akârını bir cihete vakfettiğini ikrâr edip gallesine ve hakk-ı nezâretine ve îcâbı halinde istibdâline dâir birtakım şeyler de şart edip vakfettiği akârın milki de sâbit olarak nâzıra baʿde't-teslîm vâkıf vakfdan rücûʿ etmek isteyip nâzır menʿ ederek kâdî-yi Hanefî indinde münâzaʿada bulunup hâkim mezkûr vakfın sıhhatiyle lüzûmu ve mûcebiyle hükmetse hükm-i mezkûr ancak vakfın sıhhat-ı lüzûmuyla hüküm olup şurût-i mezkûrenin sıhhatiyle hüküm değildir. Zîrâ şurût-i mezkûre vakfın **[721]** mûceblerinden değillerdir. Binâenaleyh vâkıfla nâzır, re'y ve ictihâdda kâdî-yi Hanefîye muhâlif olan başka kâdî indinde şurût-i mezkûrenin birinde nizâʿda bulunsalar

kâdî-yi mezkûrun muktezâ-yı mezhebi üzere hükmüne kâdî-yi Hanefî-nin hükm-i sâbıkı mâniʿ olmaz. Zîrâ kâdî-yi Hanefî asl-ı vakfın sıhhat ve lüzûmuyla ve sıhhat-ı vakıfdan vakfı mutezammin olan şeyler ile hükmedip şurût-i mezkûrenin sıhhatiyle hükmetmedi.

Musannifin ibâresinin muktezâsı, zîrâ kâdî-yi Hanefî meʿânî-yi şurûtla hükmetmedi, belki ancak asl-ı vakf ve sıhhat-i şurûttan vakfı mutezammin olan şey ile hükmetti demek olup hâlbuki sâbıkan ثم تنازعا عند قاض حنفي وحكم بصحة الوقت ولزومه وموجبه kavlinin delâletiyle kâdî-yi sâbıka meʿânî-yi şurûtun sıhhatiyle hükmetmeyip belki vakfın sıhhati ve lüzûmu ve mûcebiyle hükm eyledi, ammâ ânifen ifâde olunduğu vechile kâdî-yi Hanefî asl-ı vakf şurût-i vakf bedelinde sıhhat-i vakfdan vakfı mütazammin olan şey ile hükmettikde kâdî-yi Şâfiʿî için galle-i vakfın ve hakk-ı nezâretin ve îcâbı hâlinde istibdâlin kendisine iştirâtını iʿtibâr ile kâdî-yi Hanefînin hükm-i sâbıkını ibtâl ile hükme salâhiyyeti yoktur.

İstitrâd

1381. Mes'ele: İbn Âbidîn'in kitâb-ı kazâda beyânına göre mûceble kazâ sıhhat-ı kazâ için bir hasmın diğer hasm-ı hâzırdan sıhhat-i daʿvâsının iştirâtının müteʿallekâtından olup İbn Arabî'nin beyânına göre mevâcib üç kısım üzeredir. Zîrâ mûceb-i mezkûr ya sebeb-i milk beyân olunmayan emlâk-ı mürsele ve mutlaka ve talâk ve itâkla kazâ gibi emr-i vâhidden ibâret olur. Zîrâ emlâk-ı mürsele için milk-i rakabe ve talâk için kayd-ı ismetin zevâli ve itâk için hürriyyetin sübûtundan başka hükm-i mezkûr için mûceb yoktur. **[722]** Veyâhûd bazısı bazısını müstelzim olan umûr-i müteʿaddidedir. Dâin medyûn-i gâibin kefîlinden matlûbunu iddiʿâ edip de kefîl-i mezkûr deyni inkâr edip dâin de bi'l-beyyine isbât ederek mûcebiyle hüküm olunsa bu makâmda iki mûceb vardır. Biri gâibe deynin lüzûmu diğeri kefîl-i mezkûra deyn-i matlûbu te'diyenin lüzûmu olup kefîl-i mezkûre deyn-i mezbûru te'diyenin lüzûmu sübûtta medyûn-i gâibe deynin lüzûmunu müstelzimdir.

Mûcebin üçüncü kısmı, kâdî-yi Şâfiʿî beyʿ-i akârın mûcebiyle hükmetse hükm-i mezkûr iddiʿâ olunan hâdiseye maksûr olup sebk-i daʿvâ bulunmadığından câr için adem-i şüfʿa ile hüküm olunmaz. Emsâl-i sâirede dahi hüküm bu vechiledir. *Redd-i Muhtâr*, 455.

et-Tenbîhü'r-Râbiʿ

الرابع: بيّنّا في الشّرح حكم ما إذا حكم بقول ضعيف في مذهبه أو برواية مرجوع عنها، وما إذا خالف مذهبه عامدًا أو ناسيًا.

1382. Mes'ele: Kâdî-yi müctehidin ictihâdıyla bilâ-taleb üç gün mürûruna binâen butlân-ı hakla hüküm ve gâiben nafakadan aczine binâen zevcenin tefrîkiyle hüküm ve pederinin mezniyesinin oğluna nikâhının sıhhatiyle hüküm gibi mezhebinde kavl-i zaʿîfle ve Saʿîd b. Müseyyeb kavliyle amel için ve bilâ-vatı' mücerred akd ile hüllenin sıhhatiyle hüküm gibi kendisinden rücûʿ olunan rivâyetle hükümlerin ve amden veya nâsiyen mezhebin hilâfıyla kazâsının hükümlerini musannif *Kenz* şerhinde beyân buyurmuşlar ki kavl-i zaʿîf ve rücûʿ olunan rivâyetle hükümler gayr-ı nâfiz olup amden mezhebinin hilâfıyla hükmün nüfûzunda İmâm-ı Aʿzam hazretlerinden iki rivâyet ve nisyânen hükmün nüfûzunda bir rivâyette nâfiz olup inde'l-İmâmeyn gerek amden ve gerek nisyânen mezhebinin hilâfıyla hüküm, gayr-ı nâfiz olup lâkin İmâm-ı Aʿzam ile İmameyn hazerâtının kavillerinden müftâ bih olan hangisi olduğunu taʿyîninde ihtilâf **[722]** olunup *Fethü'l-Kadîr*'den naklen *Tevfîku'l-İlâh*'ın beyânına göre bu zamânlarda her iki hâlde adem-i nüfûzla İmameyn hazerâtın kavilleri râcihdir. Zîrâ amden mezhebinin muktezâsını terk kasd-ı cemîl için hevâ-i bâtıla mebnî olur. Mâ büniye ale'l-bâtıl bâtıldır beyân olunduğu vechile hükümler kâdî-yi müctehid hakkında olup beyân olunduğu üzere hükmeden kâdî mukallid ise ancak mukallid olduğu İmâm-ı Aʿzam hazretlerinin kavliyle hükmedip başkasının kavilleri ile adem-i hüküm ile taʿyîn olunmakla başkasının kavliyle hükme mâlik olmadığından hükm-i mezkûre nisbetle kazâdan maʿzûl olmakla kazâsı sahîh olmaz.

et-Tenbîhü'l-Hâmis

الخامس: ممّا لا ينفذ القضاء به ما إذا قضى بشيء مخالف للإجماع، وهو ظاهر، وما خالف الأئمّة الأربعة مخالف للإجماع، وإن كان فيه خلاف لغيرهم، فقد صرّح في التّحرير أنّ الإجماع انعقد على عدم العمل بمذهب مخالف للأربعة لانضباط مذاهبهم وانتشارها وكثرة أتباعهم.

1383. Mes'ele: Kitâb ve sünnet gibi icmâʻ da edille-i katʻiyyeden olmakla ümmehât-i evlâdın cevâz-ı beyʻiyle hüküm gibi icmâʻa muhâlif olarak vâkiʻ olan hükümlerin gayr-ı nâfiz olan kazâlardan olduğu zâhirdir. Her ne kadar başkaları haklarında hilâf var ise de eimme-i erbaʻanın akvâline muhâlif olan hükümlerde icmâʻa muhâlif olarak gayr-ı nâfizlerdir. Zîrâ *Tahrîr*'de tasrîh ve beyân olunduğuna göre onların mezheblerinin inzibâtı ve etbâʻlarının kesret ve iştihârına binâen onları mezheblerine muhâlif olan akvâl-i fukahâ ile kazâ ve amelin adem-i cevâzı üzerine icmâʻ-ı ümmet müttefak olup ânifen beyân olunduğu üzere icmâʻa muhâlif olan ahkâm ve kaziyyeler ise gayr-ı nâfizlerdir.

Binâenaleyh emr-i ictihâdın bekâsıyla akvâl-i hâdise muhâlif icmâʻ olacağından gayr-ı sahîh olduğu beyândan müstağnîdir. Zîrâ cevâz bekâsı hâlinde farz olunan müctehidin ictihâdı ya onların akvâl ve mezheblerine muhâlif veya muvâfık olup muhâlif olduğu sûrette hilâf-ı icmâʻ olarak gayr-ı nâfiz olup muvâfık olduğu hâlde onlara ittibâʻ ederek onlara tâbiʻ olur. Meğer *Medhal-i Fıkh*'da beyân olunduğu üzere karîn-i ictihâd olmayan hâdise hakkında ictihâd oluna. **[723]**

et-Tenbîhü's-Sâdis

السّادس: القضاء بخلاف شرط الواقف كالقضاء بخلاف النّصّ لا ينفذ لقول العلماء: شرط الواقف كنصّ الشّارع. صرّح به في شرحي المجمع للمصنّف وابن عبد الملك، وصرّح السّبكيّ في فتاويه بأنّ ما خالف شرط الواقف فهو مخالف للنّصّ، وهو حكم لا دليل عليه سواء كان نصّه في الوقف نصًّا أو ظاهرًا، (انتهى). ويدلّ عليه قول أصحابنا، كما في الهداية: إنّ الحكم إذا كان لا دليل عليه لم ينفذ، وعبارته؛ أو يكون قولًا لا دليل عليه، وفي بعض نسخ القدوريّ بان إلى آخره.

1384. Mes'ele: Ulemâ-i usûlün شرط الواقف كنص الشارع kavillerinin muktezâsı üzere şart-ı vâkıfın hilâfına hüküm ve kazâ hilâf-ı nass hüküm gibi nâfiz olmadığı gerek musannif ve gerek İbn Melek'in *Mecma*ʻ şerhlerinde musarrah olup İmâm Sübkî *Fetâvâ*'sında şart-ı vâkıfa muhâlif olan hükm-i nassa muhâlif olan hüküm gibi olmasıyla hüküm gerek vâkıfın vakfda nass veya zâhir olsun müsâvî olarak bilâ-delîl bir hükümdür, diyerek tasrîh edip *Hidâye*'de beyân olduğuna göre eimme-i Hanefiyyenin

kavilleri de hükm-i mezkûre delâlet ederek adem-i nüfûzu cây-ı nazar değildir. Zîrâ *Hidâye*'de beyân olunduğu üzere isbâtı için delîl bulunmayan hüküm gayr-ı nâfiz olup şart-ı vâkıfa muhâlif olan hüküm üzerine delîl kâim olmadığı ise beyândan müstağnî olmakla nâfiz olmadığı bedîhîdir. *Hidâye*'nin ibâresi أو يكون قولا لا دليل عليه Sübkî'de olup bazı nusah-i *Kudûrî*'de وروي بأن الحكم لا دليل عليه لا ينفذ tarzında vâkiʿ olmuştur. **[724]**

ويدلّ عليه قول أصحابنا، كما في الهداية: إنّ الحكم إذا كان لا دليل عليه لم ينفذ، وعبارته؛ أو يكون قولًا لا دليل عليه، وفي بعض نسخ القدوريّ بان إلى آخره، ويدلّ عليه أيضًا ما في الذّخيرة والولوالجيّة، وغيرهما من أنّ القاضي إذا قرّر فرّاشًا للمسجد بغير شرط الواقف لم يحلّ له، ولا يحلّ للفرّاش تناول المعلوم، (انتهى).

وبهذا علم حرمة إحداث الوظائف، وإحداث المرتّبات بالأولى، وإن فعل القاضي، وإن وافق الشّرع نفذوا لا ردّ عليه، والله سبحانه تعالى أعلم.

1385. Mes'ele: *Zahîre* ve *Velvâliciyye* ve sâir kütüb-i fıkhiyyede şart-ı vâkıfın hilâfına kâdî mescide ferrâş takrîr eylese hükmü nâfiz olmayıp hâkim-i mezkûre takrîri helâl olmadığı gibi ferrâşa da takrîr ve taʿyîn olunan vazîfeyi tenâvül helâl olmaz, diyerek vâkiʿ olan hükümlerde şart-ı vâkıf nass-ı Şâriʿ gibi olarak şart-ı vâkıfın hilâfına hükmün nâfiz olmadığına delâlet eder denilirse de adem-i hillin adem-i nefâzı istilzâmı cây-ı nazardır.

1386. Mes'ele: Şart-ı vâkıfın hilâfına ferrâş takrîrinin adem-i hillinden ihdâs-ı vezâifin ve evleviyyetle ihdâs-ı mürretebâtın hurmetleri anlaşılmıştır. İhdâs-ı vezâifle maksad, hizmet-i vakfa hizmet bedelinde vazife vermek ve ihdâs-ı mürettebâtla maksad da zevâid-i vakıfdan ulemâ ve sulehâ ve fukarâya ilimlerine ve salâh-i hâllerine ve fakr ve zarûretlerine binâen atiyye taʿyîn edip vermektir ki ehl-i Rum ıstılâhında bunlara zevâid denir.

1387. Mes'ele: Vülât ve kudâtın arz ve takrîrleri üzerine sultân vâkıf-ı sânîdir, diyerek istidlâl ile şart-ı vâkıfın hilâfına vâiz ve emsâline verilen maʿâş ve atâyâ ve fodla emsâli etʿime ve emsâlinin hurmetleri de anlaşılır. Zîrâ sultânın vâkıf-ı sânî gibi olmasının maʿnâsı muhâfaza-i vakfda vâkıf gibi olup yoksa galle-i vakfı meşrût-i lehinin gayrısına sarf ve iʿtâda değildir. **[725]** Zîrâ 1554. mes'elede beyân olunacağı üzere تصرف الإيمام على الرعية منوط بالمصلحة muktezâsınca her husûsta imâmın tasarrufu maslahat ve

menfaʿat-ı raʿiyyeye mebnî ve menût olmakla mazarrata müeddî olan hâlât-ta tasarrufu gayr-ı nâfizdir. Hükm-i mezkûrden kâdînin fiil ve hükmü de şerʿa muvâfık olursa nâfiz olup muhâlif olursa nâfiz olmayıp merdûd olduğu da anlaşılmıştır.

1388. Mes'ele: Musannifin muâsırı bulunan bazı fukahâ وبهذا علم حرمة إحداث الوظائف، وإحداث المرتّبات بالأولى kavli üzerine kavl ve kalbinin râzı olduğu şeyin hurmetiyle hükmetti. Yaʿnî fiili kavl kalbine muhâliftir. Zîrâ kendisi Mısır'da müderris olduğu Sargatmış Medresesi'nde birçok vazîfeler ihdâs eyledi. Hâlbuki bunların şart-ı vâkıfa muvâfakatları mechûldür, diyerek iʿtirâzda bulunmuşlar ise de Ebussuûd Efendi merhûmun fetvâsı vechile umerâ ve vüzerânın vakıfları beytü'l-mâle âid olmakla hakîkatinde vakıf olmayıp belki tahsîsât kabîlinden olarak sûreten vakıf olduklarından onların şartlarına riʿâyet gayr-ı lâzım olarak beytü'l-mâlden nafakaya müstahik olanlara vazîfe ve mürettebât ihdâsı câizdir diye cevâb verilmiştir. Zîrâ kitâb-ı vakıfda îzâh olunduğu üzere vakıf mevkûfun aynını milk-i Bârî'de ibkâ ile menfaʿati cihetlere temlîkinden ibâret olmakla vakıf olacak milk, vâkıfın milki olması sıhhat-i vakıfta şarttır.

[İKİNCİ KÂİDE: HELAL VE HARÂM İCTİMÂ EDİNCE HARÂM GALEBE KILINIR]

el-Kâidetü's-Sâniye

القاعدة الثّانية: إذا اجتمع الحلال والحرام غلب الحرام.

وبمعناها: «ما اجتمع محرّم ومبيح إلّا غلب المحرّم» والعبارة الأولى لفظ حديث أورده جماعة: «ما اجتمع الحلال والحرام إلّا غلب الحرام الحلال». قال العراقيّ: لا أصل له وضعّفه البيهقيّ، وأخرجه عبد الرّزّاق موقوفًا على ابن مسعود رضي الله عنه، وذكره الزّيلعيّ شارح الكنز في كتاب الصّيد مرفوعًا.

1389. Mes'ele: Nevʿ-i sânînin müştemil olduğu kavâʿid-i fıkhiyyenin ikincisi 866. mes'elede işâret olunduğu üzere helâl ile harâmın ictimâʿı hâlinde harâmın helâle galebesi kâidesi olup ما اجتمع محرّم ومبيح إلّا غلب المحرّم kâidesi de kâide-i mezkûre maʿnâsına olup muhaddisînden bir cemâʿat

ما اجتمع الحلال والحرام إلّا غلب الحرام olarak kâide-i mezkûreyi hadîs-i şerîf olmak üzere îrâd eylemişlerdir ki bir şeyin helâl veya harâm olması **[726]** muhtemel olursa harâm olması ihtimâli tercîh olunarak ondan ictinâb îcâb eder, demek olup 1203. mes'elede beyân olunduğu üzere şer'-i şerîfin menhiyyâta iʿtinâsı meşrûʿâta iʿtinâsından ziyâde olmakla hurmette vâkiʿ olmak havfıyla iltizâm-ı helâl terk olunur.

1390. Mes'ele: Hamevî'nin beyânına göre inde'l-Hanefî hurmete mağlûb olan helâl gerek mubâh ve gerek vâcibden eʿam olup inde'ş-Şâfiʿî mubâha mahsûs olarak vâcible hurmet ihtilât ve ictimâʿ ettikde maslahat-ı vâcib mazarrat-ı hurmet üzerine tercîh olunur. Meselâ küffâr üzerine namâz harâm iken emvât-i müslimîn ile ihtilât ederek tefrîki kâbil olmadığı hâlde edâ-yı vâcibi ihtiyâr ile cümlesi gasl olunup üzerlerine namâzları edâ olunup ancak niyyetle temyîz olunur.

1391. Mes'ele: İmâm Beyhakî mes'ele-i ânifenin sıhhat-i hükmünü isbâtta Hazret-i Peygamber müslümanlar ile müşriklerden mürekkeb olan bir meclise tesâdüf buyurduklarında maslahat-i vâcibe riʿâyetle cümlesine birden selâm vermeleri ile istidlâl buyurmuş ve 1122. mes'elede beyân olunduğu üzere hâl-i zarûrette ekl-i meyte ve şürb-i hamr ve kezâ mer'eye bilâ-mahrem sefer harâm iken bilâd-i küfürden hicretinin vücûbları maslahat-ı vâcibesine riʿâyet için ihtiyâr-i hurmet kabîlindendir. Lâkin eimme-i Hanefiyye eimme-i Şâfiʿiyyenin hurmetin hille galebesini mubâha hasrını isbât için îrâd ettikleri bu mes'eleleri إذا تعارض المانع والمقتضى يقدم المقتضى kâidesi üzerine tahrîc ve tefrîʿ edeceklerdir.

1392. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere her ne kadar bazı muhaddisîn kâide-i mezkûreyi hadîs-i şerîf olmak üzere îrâd eylemişler ise de Irâkî[1] bir senede müstenid değil maʿnâsına "Aslı yoktur." deyip İmâm Beyhakî de zaʿîf olmasına kâil olup Abdürrezzâk[2], İbn Mesʿûd hazretlerine mevkûf olarak ihrâc buyurup şârih-i *Kenz,* Zeylaʿî de kitâb-ı saydda merfûʿ olarak zikr eylemiştir. İmâm Buhârî hazretlerinin merfûan rivâyet

---

1 Burada kasd edilen kişi Zeynüddin el-Irâkî'dir ö. 806/1404). Bkz. M. Yaşar Kandemir, "Irâkī, Zeynüddin", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/iraki-zeynuddin (29.06.2021).

2 Kasd edilen kişi Abdürrezzâk es-Sanʿânî'dir (ö. 211/826-27). Bkz. Ali Akyüz, "Abdürrezzâk es-Sanʿânî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/abdurrezzak-es-sanani (29.06.2021).

buyurdukları **[727]** إذا ارسلت كلبك فذكر اسم الله تعالى عليه فإن وجدت مع كلبك كلب آخر وقد قتل فلا تأكل فإنك لا تدري أيهما قتله hadîs-i şerîfi[1] de kâide-i mezkûre ma'nâsına olarak hükmünü müeyyiddir.

فمن فروعها ما إذا تعارض دليلان أحدهما يقتضي التّحريم، والآخر الإباحة قدّم التّحريم، وعلّله الأصوليّون بتقليل النّسخ؛ لأنّه لو قدّم المبيح للزم تكرار النّسخ لأنّ الأصل في الأشياء الإباحة، فإذا جعل المبيح متأخّرًا كان المحرّم ناسخًا للإباحة الأصليّة، ثمّ يصير منسوخًا بالمبيح. ولو جعل المحرّم متأخّرًا لكان ناسخًا للمبيح، وهو لم ينسخ شيئًا؛ لكونه على وفق الأصل.

1393. Mes'ele: Kâide-i mezkûrenin fer'lerinden biri târîh-i vürûdları ma'lûm olmayarak iki delîlden biri tahrîm iktizâ edip diğeri ibâha iktizâ ederek te'âruz ettikte tahrîm ile amel edilerek ibâha iktizâ eden delîl üzerine takdîm ve tercîh olunup ulemâ-yi usûl إذا اجتمع النصان أحدهما محرم والآخر مبيح يجعل المحرم ناسخا kâidesinin[2] beyânında muharrimi mübîh üzerine tahrîmi ibâha üzerine takdîm ve tercîhi taklîl-i nesh ile ta'lîl ederek isbât eylemişlerdir. Zîrâ bi'l-aks mübîh muharrim üzerine takdîm olunsa tekrâr nesh îcâb eder. Zîrâ 856. mes'elede beyân olunduğu üzere ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا﴾[3] muktezâsınca inde'ş-Şâfi'î kable vürûdi'ş-şer' eşyâda asıl olan ibâha olup mubîh ibâha-i asliyyeyi ibkâ için vârid olmuş iken muharrim onu nesh eylemiştir. Binâenaleyh mübîh müteahhir olsa muharrim ibâha-i asliyyeyi nâsih olarak harâm olup ba'dehu mubîh vürûd ederek onu nesh etmekle tekrâr mubâh olarak nesh tekerrür eder. Ammâ muharrim müteahhir kılınırsa ibâha-yi asliyyeyi tahrîm ile nesh edip mübîh ibâha-i asliyyesi **[728]** üzere bulunmakla başkasını nâsih olmaz. Zîrâ mubâh harâmdan mensûh olmayıp belki ibâha-i asliyye ile mubâhdır. Ammâ taraf-ı Şâfi'îlerden Ebû Hanife'ye nisbetle ibâhasına delîlin vürûduna kadr-i tahrîmin asâletiyle kavle göre taklîl-i nesh hükm-i mes'elenin aksindedir.

1 "Av köpeğini ava saldığında besmele çek, şayet avın yanında köpeğinle beraber başka bir köpek daha varsa ve av da öldürülmüşse bu avı yeme, hangisinin onu öldürdüğünü bilemezsin." Buhârî, "Zebâih", 8, r. 5484; Müslim, "Sayd", 3.

2 "Biri haramlık bildiren diğeri mübahlık ifade eden iki nass ictimâ' ettiğinde haramlık bildiren nâsih olarak kabul edilir."

3 Bakara, 2/29.

وفي التّحرير يقدّم المحرّم تقليلًا للنّسخ واحتياطًا، وقد أوضحناه في شرح المنار في باب التّعارض، ومن ثمّة قال عثمان رضي الله عنه، لمّا سئل عن الجمع بين أختين بملك اليمين: أحلّتهما آية وحرّمتهما آية فالتّحريم أحبّ إلينا.

1394. Mes'ele: *Tahrîr*'de taklîlen lin-nesh veya harâmın terki vâcib ve mubâhın terki câiz olmakla ihtiyâr-ı vâcib terk-i cevâz üzerine mukaddem olduğunda ihtiyâten muharrim, mubîh üzerine takdîm olunur, deyip musannif kitâbda *Şerh-i Menâr*'ın teʿâruz bâbında taʿlîl-i mezkûru îzâh eyledik, buyuruyorlar. Hamevî'nin beyânına göre İbn Melek'in kelâmından müstefâd olan tekrâr-ı nesh muharrimi takdîmde olmakla taklîl-i nesh mubîhin takdîminde olup muharrimin takdîminde değildir.

1395. Mes'ele: Tahrîr'in beyânına göre taklîl-i nesh için muharrimin takdîmine binâen Hazret-i Osman radıyallâhu teʿâlâ anhden milk-i yemînle iki kız kardeş beynini vat'en ve akden cemʿin hükmünden suâl olundukda ﴿أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ﴾[1] âyet-i celîlesi tahlîl ﴿وَأَن تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ﴾[2] âyet-i celîlesi de tahrîm buyurup bize ehabb olan tahrîmdir buyurmuşlar. Zîrâ tahrîmde hurmetten ihtirâzen mubâhı terk vardır. Harâmdan ihtirâz için mubâhı terk, terk-i mubâhdan ihtirâz için harâmı ihtiyârdan evlâdır. Lâkin kitâb-ı nikâhda Zeylaʿî'nin beyânına göre milk-i yemînle vatı'da uhteyn beynini cemʿ muhtelefün fih olup ﴿أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ﴾[3] âyet-i celîlesinin ıtlâkına binâen Hazret-i Ali kerremellâhu vechehu hazretleri adem-i cevâzına, Hazret-i Osman cevâzına zâhib olup âmme-i ulemâ vat'en ve akden muharremâtı beyânında ﴿وَأَن تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ﴾[4] âyet-i celîlesine istinâden Hazret-i Ali'nin kavliyle amel edip ﴿أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ﴾[5] âyet-i celîlesi eme ile radâʿan uhteyne ve musâheretle muharremâttan bunların gayrılarına mahsûs olmasına kâil olmuşlardır. Binâenaleyh bir âyetin tahlîl ve diğer âyetin tahrîmiyle kâil olan Hazret-i Ali olmak îcâb eder. **[729]**

وذكر بعضهم أنّ من هذا النّوع حديث: «لك من الحائض ما فوق الإزار»، وحديث: «اصنعوا كلّ شيء إلّا النّكاح» فإنّ الأوّل يقتضي تحريم ما بين السّرّة

1 "Sadece eşleriyle veya *ellerinin altında olanlarla (câriyelerle) yetinirler*." Mü'minûn, 23/6.
2 "İki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı." Nisâ, 4/23.
3 Mü'minûn, 23/6.
4 Nisâ, 4/23.
5 Mü'minûn, 23/6.

والرّكبة. والثّاني يقتضي إباحة ما عدا الوطء فرجّح التّحريم احتياطًا، وهو قول أبي حنيفة وأبي يوسف ومالك والشّافعيّ رحمهم الله، وخصّ محمّد رحمه الله شعار الدّم، وبه قال أحمد عملًا بالثّاني.

1396. Mes'ele: Bazı fukahânın beyânlarına göre (لك من الحائض ما فوق الإزار)[1] hadîs-i şerîfiyle (اصنعوا كلّ شيء إلّا النّكاح)[2] hadîs-i şerîfleri de إذا اجتمع الحلال والحرام غلب الحرام kabîlinden olarak hill ile hurmet ictimâʿ edip hurmet hill üzre galebe ederek tercîh ve ihtiyâr olunmuştur. Zîrâ (لك من الحائض ما فوق الإزار) hadîs-i şerîfi diz ile göbek arasında mutlakan istimtâʿın hurmetini iktizâ edip (اصنعوا كلّ شيء إلّا النّكاح) hadîs-i şerîfi ise vatı'dan mâʿadâsının ibâhasını iktizâ ederek hill ile hurmet ictimâʿ etmekle ihtiyâten hurmet tercîh olunmuştur ki bu kavl İmâm-ı Aʿzam ve Ebû Yûsuf ve İmâm Mâlik ve İmâm Şâfiʿî hazerâtının kavilleri olup İmâm Muhammed hazretleri hurmeti şiʿâr-ı deme tahsîs edip İmâm Ahmed hazretleri de (اصنعوا كلّ شيء إلّا النّكاح) hadîs-i şerîfiyle amel için bununla kâildir. Binâenaleyh hâl-i hayzda muʿâmele-i zevciyye bi'l-ittifâk harâm ve fevke'l-izâr beyne's-surreti ve'r-rükbeti istimtâʿ bi'l-ittifâk helâl olup İmâm Muhammed ve Ahmed ile eimme-i sâire beynlerinde hilâf mevdiʿ-i nesîden mâʿadâ bilâ-izâr göbekle dizler arasında istimtâʿın hill ile hurmetindedir. **[730]**

ومنها: لو اشتبه محرّمة بأجنبيّات محصورات لم يحلّ، كما قدّمناه في قاعدة الأصل في الأبضاع التّحريم.

1397. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûreden biri dahi 881., 885. mes'elelerde beyân olunduğu üzere الأصل في الأبضاع التّحريم kâidesinde îzâh olunduğu üzere meselâ hemşiresi on kadar nisâ-i ecnebiyye ile ihtilât ederek mahsûra olup da hemşiresini onlardan taʿyîn ve tefrîkde iştibâh etse hill ile hurmetin ictimâʿına binâen hurmeti tercîh ve ihtiyâr ile onlardan hiçbirini nikâh helâl ve câiz olmaz ise de mezbûreler gayr-i mahsûre olup hemşiresi de gâibe veya esîr edilmiş olan kimseye esâret ve nesebleri mechûl olan kadınlardan birini nikâh câiz olur, çünkü mes'ele-i mezkûrede îzâh olunduğu üzere sebeb-i hurmetin muhakkak olması lâzımdır.

1 Ebû Dâvûd, "Tahâret", 82, r. 212; Ahmed b. Hanbel, I, 247, r. 86; Sanânî, *el-Musannef*, I, 322, r. 1238.
2 Müslim, "Hayz", 16; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 102, r. 258; Ahmed b. Hanbel, XIX, 356, r. 12354.

ومنها: من أحد أبويه مأكول، والآخر غير مأكول لا يحلّ أكله على الأصحّ. فإذا نزا كلب على شاة فولدت لا يؤكل الولد، وكذا إذا نزا حمار على فرس فولدت بغلًا لم يؤكل، والأهليّ إذا نزا على الوحشيّ فنتج لا تجوز الأضحيّة به، كذا في الفوائد التّاجيّة.

1398. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûreden biri dahi esahh olan eti yenen hayvanla yenmeyen hayvanın izdivâcından hâsıl olan hayvanın ekli helâl olmaz. Binâenaleyh kelb ile koyun çiftleşmiş olsalar onlardan hâsıl olan yavrunun eti yenmez. *Fevâid-i Tâciyye*'nin beyânına göre himâr ile feresin izdivâclarından hâsıl olan esterin ekli helâl olmaz. Ehlî ile vahşînin izdivâcından hâsıl olan koyun veya sığır emsâli hayvanı udhiyye yapmak câiz olmaz. Zîrâ udhiyyede ehliyye şarttır. Bu bâbda asıl olan yavrunun anasına tâbiʿ olmasıdır. Zîrâ anasının eczâsından bir cüz'dür. Binâenaleyh kurt koyuna aşup da yavrulasa *Hidâye*'nin udhiyyede beyânına göre eti kurbân yapmak gayr-i câizdir. Zeylaʿî'de dahi bu kavl tasrîh olunmuştur. *Hulâsatü'l-Fetâvâ*'nın beyânına göre köpekle koyunun izdivâcından hâsıl olan yavrunun hükmünü beyânda âmme-i ulemâ eklin adem-i cevâzına kâil olup bazıları da tafsîl edip anasına benzer ise müşâbehete iʿtibâr ederek cevâzına kâil olmuşlar. 856. mes'elede eşyâda ibâha ya tahrîm veya tevakkufun asâleti bahsinde îzâhât-ı lâzıme verilmiştir. **[731]**

ومنها: لو شارك الكلب المعلّم غير المعلّم، أو كلب مجوسيّ أو كلب لم يذكر اسم الله تعالى عليه عمدًا حرم كما في الهداية.

1399. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûreden biri dahi *Hidâye*'nin beyânına göre saydda muallem olan kelbe gayr-ı muallem veya kelb-i mecûsî veya amden tesmiye terk olunan kelb iştirâk eylese muallem olan kelbe nazaran helâl diğerlerine nazaran harâm olarak hill ile hurmet ictimâʿ etmekle hurmet tercîh olunarak aldıkları saydın ekli harâm olur.

ومنها: ما في صيد الخانيّة: مجوسيّ أخذ بيد مسلم فذبح والسّكّين في يد المسلم لا يحلّ أكله لاجتماع المحرّم والمبيح فيحرم، كما لو عجز مسلم عن مدّ قوسه بنفسه فأعانه على مدّه مجوسيّ لا يحلّ أكله (انتهى).

1400. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûreden biri dahi ava atmak için müslim kendi yayını çekmekten âciz olup da mecûsînin iʿâne ve yardımıyla çekip onunla katl eylemiş olduğu saydda muharrim ile mubîh ictimâʿ ederek muharrimi tercîh ile ekli harâm olduğu gibi *Hâniyye*'nin kitâb-ı saydda beyânına göre bıçak müslimin elinde olup bir mecûsî müslim-i mezkûrun elini tutup da ol bıçakla hayvanı müştereken boğazlasalar muharrim olan zebh-i mecûsî ile mubîh olan zebh-i müslim ictimâʿ etmekle hurmeti tercîhle eti yemek helâl olmaz.

ومنها: عدم جواز وطء الجارية المشتركةومنها لو كان بعض الشّجرة في الحلّ، وبعضها في الحرم.

1401. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûreden biri dahi iki şerîk beyninde müştereke olan câriyenin şerîklerden her birine hurmetine binâen istifrâşının adem-i cevâzıdır. Zîrâ her birisinin milk-i yemînle hisselerine nazaran kendilerine helâl ve şerîkinin hissesine nisbetle harâm olarak hill ile hurmet ictimâʿ etmekle hurmeti tercîhen hiçbirisine vatıʿ helâl olmaz.

ومنها: لو كان بعض الشّجرة في الحلّ، وبعضها في الحرم.

1402. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûreden biri dahi ağacın gövdesinin bazısı hillde ve bazısı haremde olsa hill ile hurmetin ictimâʿlarına binâen hurmeti tercîhen cümlesi haremde addolunarak her ne kadar dalları hillde olsa dahi katʿ ve kesrleri harâm olup kıymetlerini tasaddukla cezâ vâcib olur. Bu vechile hükm-i mes'ele eşcâr-ı mezkûre kimsenin milki olmayıp hudâyînâbit isedir. Ammâ eşcâr-i mezkûre memlûke olursa behemehâl sâhibinin hakkını dâmin olup biri hakk-ı abd diğeri hakk-ı şerʿ olarak kıymetini tasaddukla cezâ da lâzım gelir.

ومنها: لو كان بعض الصّيد في الحلّ، والبعض في الحرم. والمنقول في الثّانية كما ذكره الإسبيجابيّ أنّ الاعتبار لقوائمه لا لرأسه. حتّى لو كان قائمًا في الحلّ، ورأسه في الحرم فلا شيء بقتله. ولا يشترط أن يكون جميع قوائمه في الحرم حتّى لو كان بعضها في الحرم، وبعضها في الحلّ وجب الجزاء بقتله؛ لتغليب الحظر على الإباحة (انتهى)

Fürûʿ-i mezkûreden biri dahi saydın bazısı hilde ve bazısı haremde olsa İsbîcâbî'nin beyânına göre iʿtibâr ayaklarına olup re'sine iʿtibâr olunmayarak hillde kâim olup da **[732]** başı haremde bulunsa dahi katliyle hiçbir şey lâzım gelmez. Saydın katliyle luzûm-i cezâda ayaklarının cümlesi haremde olmak şart değildir. Hatta ayaklarının bazısı hillde ve bazısı haremde bulunsa hurmeti ibâhaya tağlîb ve tercîhle cezâ lâzım gelir.

1403. Mes'ele: *Redd-i Muhtâr*'ın beyânına göre râmîde iʿtibâr hâlet-i ramye olup vusûle değildir. Binâenaleyh bir mecûsî sayda atıp da kable'l-vusûl islâm olsa ekl olunmaz ise de bir müslim atıp da kable'l-vusûl mürted olsa ekl olunur. Lâkin hillde iken sayda atıp da haremde isâbet etse istihsânen cezâ lâzım gelir.

وأمّا المنقول في الأولى ففي الأجناس: الأغصان تابعة لأصلها، وذلك على ثلاثة أقسام: أحدها أن يكون أصلها في الحرم، والأغصان في الحلّ فعلى قاطع أغصانها القسمة. والثّاني: أن يكون أصلها وأغصانها. والثّالث: أن يكون بعض أصلها في الحلّ، وبعضه في الحرم فعلى القاطع الضّمان سواء كان الغصن من جانب الحلّ أو من جانب الحرم (انتهى).

Ağacın bazısı hilde bazısı haremde bulunması mes'elesinde menkûl olan hüküm mes'ele-i ecnâsta beyân olunduğuna göre hükm-i mes'elede ağacın dalları gövdesine tâbiʿ olup bu da üç kısım üzeredir.

1- Ağacın gövdesi haremde ve dalları hâric-i harem olan hilde olmasıdır ki dallarını kesene kıymetini tasaddukla cezâ vâcib olur.

2- İkinci kısım ağacın gövdesi hâric-i Haremde yaʿni hilde olup dalları haremde olup gerek gövdesini ve gerek dallarını kesmekle hiçbir şey lâzım gelmez. Zîrâ gövdesi hâric-i haremde olduğu gibi dalları da hükm-i mes'elede gövdesine tâbi olmakla hâric-i haremde addolunur.

3- Üçüncü kısım gövdesinin bazısı hilde bazısı haremde olup gerek dalları hilde ve gerek haremde ve gerek bazısı hilde ve bazısı haremde bulunsun kesip kırana damanlarıyla cezâ lâzım gelir.

ومنها: لو اختلطت مساليخ المذكّاة بمساليخ الميتة، ولا علامة تميّز، وكانت الغلبة للميتة أو استويا لم يجز تناول شيء منها، ولا بالتّحرّي إلّا عند المخمصة. وأمّا إذا كانت الغلبة للمذكّاة فإنّه يجوز التّحرّي.

1404. Mes'ele: Zebihle müzekkât olan koyun ve sâir hayvanlar yüzülüp de meyte olarak yüzülenlere karışarak mezbûh olanları diğerlerinden tefrîk ve temyîz kâbil olmayıp meyte gâlibe veya müsâviye olarak hill ile hurmet ictimâʿ eylese hâlet-i mahmasada bulunarak muztar olmadıkça hurmeti tercîhen teharrî ile dahi onların ekli ve tenâvülleri câiz olmaz ise de mezbûh olarak müzekkât olanlar meytelerden gâlib olursa teharrî câiz olup muktezâsıyla amel olunur.

ومنها: لو اختلط ودك الميتة بالزّيت ونحوه لم يؤكل إلّا عند الضّرورة، والمسألتان في صلاة الخلاصة من فصل اشتباه القبلة. ومقتضى الثّانية أنّه لو اختلط لبن بقر بلبن أتان، أو ماء وبول، عدم جواز التّناول ولا بالتّحرّي.

1405. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûreden biri dahi meytenin et yağı, zeytinyağı ve emsâliyle ihtilât edip karışsa zarûret mess etmedikçe hill ile hurmetin ictimâʿına binâen her ne kadar zeytinyağı gâlib olursa dahi kandilde yakmak mubâh ise de hurmeti tercîhle ekli câiz olmaz. Binâenaleyh hükm-i mes'eleye kıyâsen ikinci mes'elenin muktezâsı **[734]** mubâh olan sütler merkeb sütü gibi gayr-i mubâh olan süt ile veya tâhir olan mâyiʿ ve bevl emsâli necis ile ihtilât ederek hill ile hurmet ictimâʿ eylese velev bi't-taharrî tenâvülleri helâl değildir. Beyân olunan iki mes'ele iştibâh-i kıble faslından salât-i *Hulâsa*'dadır.

ومنها: لو اختلطت زوجته بغيرها فليس له الوطء، ولا بالتّحرّي سواء كنّ محصورات أو لا، كما ذكره أصحابنا رحمهم الله تعالى في الطّلاق المبهم،

1406. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûreden biri dahi eimme-i Hanefiyye'nin talâk-ı mübhemde beyânları vechile gerek mahsûre ve gerek gayr-i mahsûre olsunlar zevcesi başka kadınlar ile ihtilât edip hangisi olduğu taʿyîn etmedikçe ashâb-ı Hanefiyye'nin talâk-ı mübhemede beyânlarına göre gerek bi't-taharrî ve gerekse bilâ-taharrî onlardan hiçbirini vat'ı câiz değildir. Zîrâ 868. mes'elede beyân olunduğu üzere îzâʿda tahrîm asıl olmakla furûcda taharrî câiz değildir.

وقالوا: لو طلّق إحدى زوجتيه مبهمًاحرم الوطء قبل التّعيين، ولهذا كان وطء إحداهما تعيينًا لطلاق الأخرى.

1407. Mes'ele: Fukâhâ-i izâmın beyânlarına göre iki zevcesine hitâben "ihdâkümâ tâlik" diyerek mübhemen ikisinden birini boşasa hill ile hurmetin ictimâʿına binâen mutallakayı taʿyîn etmedikçe onlardan birini vat'ı câiz olmaz ise de onlardan birini vat'ı kalben diğerini taʿyînle bıraktığını beyân için taʿyîn addolunur.

ومن صورها ما لو أسلم على أكثر من أربع فإنّه يحرم عليه الوطء قبل الاختيار، على قول من خيّره وهو محمّد والشّافعيّ رحمهما الله تعالى، وأمّا الشّيخان فقالا ببطلان النّكاح.

1408. Mes'ele: Zevcenin başkasıyla ihtilâtıyla kable't-taʿyîn birini vat'ın adem-i hilli mes'elesinin suver-i cüz'iyyesinden biri fukahânın beyânlarına göre taht-ı nikâhında dörtten ziyâde zevcesi bulunan gayr-i müslim İslâm olsa tahyîre kâil olan İmâm Muhammed ile İmâm Şâfiʿî hazretlerinin kavillerine göre **[735]** bunlardan dördünü ihtiyâr etmeden onlardan hiçbirini vat' câiz olmaz. Zîrâ ﴿فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ﴾[1] muktezâsınca milk-i nikâhla hür için taht-ı nikâhında ancak dörde kadar ve abd için izn-i mevlâ ile ikiye kadar nisânın cemʿi câiz olup ziyâdesi gayr-i câiz olduğundan taht-ı nikâhında bulunan zevceler dörtten ziyâde olmakla hill ile hurmet ictimâʿ edip îbdâʿda asıl olan ise hurmet olmakla hurmeti tercîh ile onlardan dört tanesini ihtiyâr etmedikçe hiçbirini vat'ı helâl değildir. Şeyhayn hazerâtına göre onların cümlesini akd-i vâhid ile nikâh eylemiş ise cümlesinin nikâhları bâtıl olmakla cümlesini tefrîk lâzımdır. Onun için *Tâtârhâniyye*'nin beyânına göre taht-ı nikâhında dörtten ziyâde veya iki hemşire zevcesi bulunan zevc ve zevceler müslüman olsalar inde'ş-şeyhayn cümlesini akd-ı vâhidle nikâh eylemiş ise cümlesinin nikâhları bâtıl olup müteferrikan ve müterettibeten olarak tezevvüc eylemiş ise dörtten ziyâdeye nisbetle dörtten sonrakiler ile iki hemşireye nisbetle sonrakinin nikâhı bâtıl olup İmâm Muhammed ile İmâm Şâfiʿî hazretlerine göre gerek defʿaten ve gerek müteferrikan ve müteʿâkiben dörtten ziyâde de dördünü ve iki hemşirede birini ihtiyâr ile taʿyîn eder.

1 "(Yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız) beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın." Nisa, 4/3.

قال في المجمع من فصل نكاح الكافر: لو أسلم وتحته خمس، أو أختان أو أمّ وبنت بطل النّكاح، وإن رتّب فالأخير، وخيّره في اختياره أربعًا مطلقًا أو إحدى الأختين، والبنت أو الأمّ (انتهى)

1409. Mes'ele: *Mecmû*ʿda gayr-ı müslimin nikâhı faslında beyânına göre taht-ı nikâhında beş zevcesi veya iki hemşiresi veya anasıyla kızı bulunan kimse Müslüman olsa eğer onları akd-i vâhidle nikâh eylemişse nikâhları bâtıl olup müretteben akd eylemiş ise sonrakilerin nikâhları bâtıl olup İmâm Muhammed hazretleri gerek akd-i vâhidle ve gerek müteʿâkiben akd olunsunlar mutlakan onlardan dördünü veya uhteynden birini ihtiyârda muhayyer olup anasıyla kızını nikâh sûretinde nikâh-ı benâtla ümmehât harâm olmakla anasının nikâhı bâtıldır. **[736]**

ومنها: لو رمى صيدًا فوقع في ماء أو على سطح أو جبل ثمّ تردّى منه إلى الأرض حرم للاحتمال، والاحتياط الحرمة بخلاف ما إذا وقع على الأرض ابتداءً فإنّه يحلّ؛ لأنّه لا يمكن التّحرّز عنه فسقط اعتباره.

1410. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûreden biri de sayda atıp da isâbet ederek suya düşse veya dağın tepesine veya sath üzerine düşüp de onlardan yere düşmüş olsa kurşunla telef olmayıp da belki suda boğularak veya sath veya dağdan aşağı düşmekle telef olmak ihtimâllerine binâen hill ile hurmet ictimâʿ etmekle hurmet tercîh olunarak onun ekli harâm olur. Zîrâ ihtiyât hurmettedir. Ammâ ibtidâen yere düşmüş olsa idi kurşunla telef zâhir olmakla ekli helâl olur. Zîrâ kurşunla telefde yere sukûttan ihtirâz kâbil olmadığından yere düşmekle telef ihtimâlini iʿtibâr sâkıttır.

Mesâil-i Müstesnâ

وخرجت عن هذه القاعدة مسائل: **الأولى**: من أحد أبويه كتابيّ والآخر مجوسيّ، فإنّه يحلّ نكاحه وذبيحته، ويجعل كتابيًّا ولا يقتضي أن يجعل مجوسيًّا، وبه قال الشّافعيّ عليه السّلام. ولو كان الكتابيّ الأب في الأظهر عنده تغليبًا لجانب التّحريم؛ لكنّ أصحابنا تركوا ذلك نظرًا للصّغير، فإنّ المجوسيّ شرّ من الكتابيّ فلا يجعل الولد تابعًا له.

1411. Mes'ele: Hill ile hurmetin ictimâʿı hâlinde hurmetin galebesi kâidesinden ber-vech-i âtî mesâil hâricedir. Mesâil-i mezkûreden biri ebeveynden biri ehl-i kitâb diğeri mecûsî olan kimse inde'l-Hanefî kitâbî addolunarak nikâhı ve boğazladığı helâl olur. Hâlbuki hill ile hurmetin ictimâʿına binâen kâide-i mezkûrenin muktezâsı İmâm Şâfiʿî hazretlerinin dediği gibi harâm olmalarıdır. Zîrâ İmâm Şâfiʿî indinde azhar olan her ne kadar ehl-i kitâb olan pederi olsa dahi tahrîm cânibini tağlîben hurmetleridir. Lâkin inde'l-Hanefî Mecûsî ehl-i kitâbdan şerr olmakla veledi ona tâbiʿ kılmak hilâf-ı nazar olarak câiz olmayacağından sağîrin hâli nazar-ı iʿtibâra alınarak **[737]** taraf-ı hill tahrîm üzerine tercîh olunmuştur. Lâkin mes'ele-i mezkûreyi kâide-i mezbûreden ihrâc için te'vîl-i mezkûre hâcet yoktur. Zîrâ inde'l-Hanefî zebîha ve nikâhın hilleri ahkâm-ı islâmdan olmakla İslâmiyyetle müslim tercîh olunduğu gibi zebh ve nikâha kitâbî hasbe'd-diyâne tercîh olunarak kâide-i mezkûreye muʿârız olmayacağından istisnâ ile hükme hâcet kalmaz. Zîrâ harâmın galebesi müsâvâtla teʿâruz hâlindedir.

الثّانية: الاجتهاد في الأواني إذا كان بعضها طاهرًا، وبعضها نجسًا، والأقلّ نجس فالتحرّي جائز، ويريق ما غلب على ظنّه أنّه نجس، مع أنّ الاحتياط أن يريق الكلّ، ويتيمّم كما إذا كان الأقلّ طاهرًا عملًا بالأغلب فيهما.

1412. Mes'ele: Mesâil-i hâriceden ikincisi içinde su bulunan kapların bazıları tâhir ve bazıları necis olup da ekalli necis olursa hill ile hurmetin ictimâʿına binâen asıl olan, ihtiyâten cümlesini dökmekle berâber taharrî câiz olmakla bi't-taharrî ictihâdla zann-ı gâlibince necis olan mikdârını döküp mütebekkâsıyla tatahhür edip ekalli tâhir olanda olduğu gibi, her iki sûrette amelen bi'l-ağleb teyemmüm eder. Hamevî'nin beyânına göre "amelen bi'l-ağleb" bedelinde "amelen bi'l-ahvet" demek daha münâsibdir.

الثّالثة: الاجتهاد في ثياب مختلطة بعضها نجس وبعضها طاهر جائز سواء كان الأكثر نجسًا أو لا. والفرق بين الثّياب والأواني أنّه لا خلف لها في ستر العورة وللوضوء خلف في التّطهير، وهو التّيمّم. وهذا كلّه في حالة الاختيار، وأمّا في حالة الضّرورة فيتحرّى للشّرب اتّفاقًا كذا في شرح المجمع قبيل التّيمّم.

1413. Mes'ele: Mesâil-i hâricenin üçüncüsü gerek ekseri ve gerek ekalli necis olsun bazısı necis ve bazısı tâhir olan sevb yekdiğeri ile ihtilât edip karışsa elbise ile tesettürde bi't-taharrî ictihâd câiz olup necâseti az olanla

setr-i avret lâzım gelir. Zîrâ 86. mes'elede beyân olunduğu **[738]** üzere setr-i avretin lüzûmu tahâretin lâzımından eşeddir. Zîrâ tahâretin lüzûmu namâz gibi bilâ-tahâret edâsı câiz olmayan şeyleri ityân hâline mahsûs olduğu hâlde setr-i avret her hâlde lâzımdır. Su kapları ile elbise beynlerinde fark, setr-i avrette elbisenin halefi olmayıp abdest ve gusül gibi tahâretten acz hâlinde halefin vücûdudur. Zîrâ su ile abdest ve gusülden acz hâlinde inde'l-Hanefî bedel-i mutlak ve inde'ş-Şâfi'î bedel-i zarûret olarak teyeyyüm bunların halefidir buyrulur ise de sevble setrden acz hâlinde ot veya namâzın nihâyetine kadar bâkî kalan çamur, hattâ bulanık su ile tesettür lâzım olmakla böyle acz hâlinde bunlar ile tesettür, sevble tesettürden halef olmakla fark-ı mezkûr gayr-ı fârıktır. Hattâ su berrâk olup da ondan başka sâtir bulamaz ise taklîlen li'l-inkişâf onunla tesettür vâcib olup *Dürr-i Muhtâr*'da beyân olunduğuna göre başka sâtir bulamaz ise cevâiz-i salâtta hâl-i ızdırârda zulmet-i leyl ile tesettür kâfîdir.

1415. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile taharrî ve ictihâdın cevâzı hâl-i ihtiyârda olup hâl-i ızdırârda ise *Şerh-i Mecma'*'da teyemmümün kabîlinde beyân olunduğuna göre içmek için bi'l-ittifâk taharrî câiz olarak bi't-taharrî muktezâsıyla amel eder.

وينبغي أن يلحق بمسألة الأواني الثّوب المنسوج لحمته من حرير وغيره، فيحلّ إن كان الحرير أقلّ وزنًا أو استويا بخلاف ما إذا زاد وزنًا ولم أره الآن. وفي الخلاصة من التّحرّي في كتاب الصّلاة: لو اختلطت أوانيه بأواني أصحابه في السّفر، وهم غيّب أو اختلط رغيفه بأرغفة غيره. قال بعضهم: يتحرّى، وقال بعضهم: لا يتحرّى ويتربّص حتّى يجيء أصحابه، وهذا في حالة الاختيار، وأمّا في حالة الاضطرار جاز التّحرّي مطلقًا (انتهى).

1416. Mes'ele: Kendisiyle tesettür ve ricâle telebbüste lâyık olan lahmesi ya'nî direzisi ipek ve argacı **[739]** başkasından olarak dokunan elbise mes'elesini su kapları mes'elesine ilhâk ile veznen harîri ekall veya müsâvî ise onunla tesettür ve telebbüs helâl olup ipeği zâid olanlar bunun hilâfına olup hükmünü görmedim, buyuruluyor ise de *Kuhistânî*'ye azvle *Tevfîku'l-İlâh*'ın beyânına göre direzisi iplik ve argacı başkasından olarak dokunan elbisede ipek gerek gâlib ve gerek mağlûb ve gerek müsâvî mutlakan helâl değildir. Bir de evânîde ihtilât, ihtilât-ı mücâveret olarak onlarda

taharrî ile tâhiri ihtiyâr kâbil olup ipekle başkasından mensucâtta ihtilât ise ihtilât-ı terkîb ve imtizâc olmakla taharrî gayr-i kâbil olarak mes'eleteyn beyninde mugâyerete binâen ilhâkın liyâkatı cây-ı nazardır.

1417. Mes'ele: *Hulâsa*'da kitâb-ı salâtta taharrîden beyân olunduğuna göre seferde kendi kapları sâhibleri gâib olan kaplara karışmış olsa veya kendi ekmekleri başkalarının ekmeklerine karışıp da tefrîk olunamasalar fukahâdan bazıları taharrîye ve bazıları da sâhiblerinin vürûdlarına terabbus ve intizâr ile adem-i taharrîye kâil olarak ihtilâf edip bu vechile ihtilâfda hâl-i ihtiyâra mahsûs olup hâl-i ızdırâr da ise sâhibleri gerek gâib ve gerek hâzır olsunlar ve gerek evânî ve gerekse ekmeklerin kıllet ve kesretlerine nazar etmeyerek mutlakan taharrî câizdir.

Kütüb-i Tefsîr

وقد جوّز أصحابنا رحمهم الله مسّ كتب التّفسير للمحدث ولم يفصلوا بين كون الأكثر تفسيرًا أو قرآنًا، ولو قيل به اعتبارًا للغالب لكان حسنًا.

1418. Mes'ele: Eimme-i Hanefiyye ekserisinin tefsîr veya Kur'ân olmasını tefrîk etmeyerek mutlakan muhdise kütüb-i tefsîre messedip yapışmasını tecvîz eylemişler ise de i'tibâren li'l-gâlib tefsîri gâlib ise cevâz-ı mess ve Kur'ân'ı gâlib ise adem-i cevâzıyla tafsîline kâil olsalar idi daha güzel olurdu, buyuruluyor ise de *Hulâsa*'dan naklen *Tevfîku'l-İlâh*'ın beyânına göre cünübe mess mekrûh olduğu gibi muhdise dahi Mushaf-ı şerîfi mess mekrûh olup İmâmeyn hazerâtına **[740]** hükm-i kerâhette tefsîr ve hadîs ve fıkıh da Mushaf-ı şerîf gibi olup İmâm-ı A'zam indinde esahh olan bunları messleri gayr-ı mekrûh olup âmme-i meşâyih-i fukahâ da hasbe'z-zarûre kavl-i İmâmı ahz ile amel eylemişlerdir.

الرّابعة: لو سقى شاةً خمرًا ثمّ ذبحها من ساعته فإنّها تحلّ بلا كراهة كذا في البزّازيّة، ومقتضى القاعدة التّحريم، ومقتضى الفرع أنّه لو علفها علفًا حرامًا، لم يحرم لبنها ولحمها، وإن كان الورع التّرك، ثمّ قال في البزّازيّة بعده ولو بعد ساعة إلى يوم تحلّ مع الكراهة (انتهى).

1419. Mes'ele: Mesâil-i hâriceden dördüncüsü koyuna şarab içirip de ba'dehu sâ'atinde boğazlasa *Bezzâziyye*'nin beyânına göre bilâ-kerâhet etini yemek helâldir. Hâlbuki hill ile hurmetin ictimâ'ına binâen muktezâ-yı kâide

tahrîm olup muktezâ-yı fer' harâm yem ve otla doyurulmuş olsa her ne kadar muktezâ-yı vera' terk ise de muktezâ-yı fetvâ sütü ve etinin helâl olmasıdır. Zîrâ yemiş olduğu yem ve ot müstehlek olmakla sâhiblerine kıymetlerini dâmin olur. Ammâ vera' ve takvâ şâibe-i şübheden tevakkî ve ihtirâz iktizâ eder. Beyân olunduğu vechile *Bezzâziyye*'de hükm-i mes'eleyi ba'de'l-beyân mezkûr koyun bir sâ'atten sonra bir güne kadar te'hîr edilerek boğazlanır ise saky ve ekl ile vücûdunda nemânın husûlüne binâen ekli me'a'l-kerâhe helâl olur demiş ya'nî sâ'atinde boğazlanır ise gerek şarab ve gerek harâm olan ot koyunun etine sirâyet edemeyeceklerinden hill ile hurmetin ictimâ'ı memnû' olmakla kâide-i mezkûreye muhâlif olmaz.

الخامسة: أن يكون الحرام مستهلكًا فلو أكل المحرم شيئًا قد استهلك فيه الطّيب فلا فديةً، وقد أوضحناه في شرح الكنز في جنايات الإحرام.

1420. Mes'ele: Mesâil-i hâriceden beşincisi muhrime nazaran tîb gibi harâmın karıştığı şeyde müstehlek olması mes'elesidir. Zîrâ ihrâmda bulunan hâcı tîb ile mahlût olup tîbin müstehlek olduğu ta'âmı yemekle fidye lâzım gelmez. Hâlbuki hâl-i ihrâmda tîb harâm olmakla ihtilât hâlinde hill ile hurmet ictimâ' ederek muktezâ-yı kâide hurmetin galebesiyle fidyenin lüzûmudur. *Şerh-i Kenz*'in cinâyât-ı ihrâm bahsinde hükm-i mes'ele îzâh edilmiş olup **[741]** *Havâşi*'nin beyânına göre hâsıl-ı îzâh bilâ-tabh tîb ile ta'âmın ihtilâtında i'tibâr gâlibe olup tîb mağlûb ise ekliyle hiçbir şey îcâb eylemez. Şu kadar var ki tîbin kokusu mevcûd ise mekrûh olup gâlib ise hâlis tîb hükmündedir. Binâenaleyh tîb gâlib olarak meşrûbâttan biriyle ihtilât ederse şürbüyle dem lâzım gelip mağlûb olursa mükrehen içmedikçe sadaka îcâb eder. Hükm-i mes'elede lâyık olan me'kûl ile meşrûbun müsâvî olmasıdır. Ammâ ta'âmla ihtilât eden tîb tabh edilip pişirilerek tegayyür ederse *Hâniyye*'nin beyânına göre hâl-i ihrâmda bilâ-kerâhet ekli câiz olarak hiçbir şey lâzım gelmez. Lâkin zâhir olan ihtilât mes'elesi kâide-i mezkûreden müstesnâ olmayıp belki onu mukayyed olmasıdır. Ya'nî müstehlek olmayan harâmla helâlin ictimâ'ı hâlinde harâm tercîh olunur, demek olur. Binâenaleyh müstehlekle ihtilât hâlinde tercîh olunmaz.

السّادسة: إذا اختلط مائع طاهر بماء مطلق فالعبرة للغالب. فإن غلب الماء جازت الطّهارة به، وإلّا فلا، وبيّنّا في الطّهارات من شرح الكنز بماذا تعتبر الغلبة.

1421. Mes'ele: Altıncı mes'ele meselâ sirke gibi mâ'iʿ-i tâhir mâ-i mutlakla ihtilât eylese cevâz-ı tahârette iʿtibâr gâlibe olup mâ-i mutlak gâlib ise onunla tahâret câize olup mağlûb veya müsâvî ise gayr-ı câizedir. *Şerh-i Kenz*'in tahâret bahsinde galebe ne ile hâsıl olduğunu beyân ettik, buyuruyorlar. Hâsılı mâ-i mutlakın evsâfının tegayyür ile olup ihtilât sûretinde karışan şey-i tâhirin galebesiyle mâ-i mutlak arı ve enbât ve seyelân gibi tabîʿat-ı asliyyesinden çıkar ise bi'l-ittifâk onunla abdest ve gusül gibi tahâret câize değildir.

1422. Mes'ele: *Dürr-i Muhtâr*'da beyân olunduğuna göre ale'l-ıtlâk su mâ-i mutlak-ı hâlis ve mâ-i mukayyed ve mâ-i mahlût, mâ-i müstaʿmel olarak dört türlü olup mâ-i mutlak-ı tâhir ile bi'l-ittifâk gerek hadesten ve gerek necâsetten tahâret câize olup kavl-i muhtârda mâ-i mukayyed ile necâsetten tahâret câiz ise de bi'l-ittifâk hadesten tahâret câiz olmayıp su tâhir bir şey ile ihtilât ederek mahlût olursa cevâz ve adem-i cevâzı galebeye tâbiʿ olarak ihtilâfîdir.

Mâ-i Mutlaka

1423. Mes'ele: Mâ-i mutlak yağmur suyu, dere suyu ve ırmak ve kuyu ve pınar ve çeşme ve deniz ve kar ve buz suları gibi **[742]** inde'l-ıtlâk fehme tebâdür eden sular olup beyân olunduğu vechile yağmur ve dere ve ırmak gibi mahallerine izâfe ile taksîm zâhiren hiss ve müşâhede olundukları muğayyirât iʿtibârı ile olup fi'l-hakîka cümlesi ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللهَ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْأَرْضِ﴾[1] âyet-i celîlesi muktezâsı üzere semâdan nüzûl eden yağmur suyudur. Zîrâ âyet-i celîlede zikr olunan "mâ" lafzı nekire olarak elfâz-ı umûmdan olup her ne kadar siyâk-ı isbâtta vâkiʿ olmuş ise de lâkin makâm-ı imtinânda umûm ifâde edeceğinden aksâm-ı mezkûrenin cümlesine şâmildir. Binâenaleyh her birisini mahallerine nisbet ve izâfe taʿrîf ve tenvîʿ için olup takyîd için değildir.

Mâ-i Mukayyed

1425. Mes'ele: Mâ-i mukayyed kavun ve karpuz ve üzüm şireleri gibi eşcâr ve meyve ve nebâtâttan ihrâc olunan sular olup beyân olunduğu üzere onlarla her ne kadar necâsetten tahâret câiz ise de bi'l-icmâʿ hadesten tahâret câiz değildir.

---

1 "Görmedin mi Allah'ın gökten su indirip onu yerdeki kaynaklara akıttığını?" Zümer, 39/21.

Mâ-i Mahlût

1426. Mes'ele: Tâhir bir şey ile ihtilât edip karıştırılan sular olup hükmü iʿtibâr-ı gâlibe olarak su mağlûb olmadıkça tabîʿat-ı mâiyyesini muhâfaza ile sıfat-ı ıtlâkdan çıkmaz ise mâ-i mutlak hükmünde olarak onunla hadesten tahâret câiz ise de beyân-ı galebeyi taʿyînde ihtilâf olunup *Bahr* ve *Nehr* ve *Mineh* gibi ekser-i kütüb-i fıkhiyyenin beyânlarına göre galebe bi'l-kemâl imtizâc ile olup bu da iki türlüdür ki biri, nebâtâtın teşerrübüyle olan imtizâc olup bi'l-ittifâk mâ-i mukayyed olmakla onunla tahâret câize değildir. Binâenaleyh asmadan akan su mukayyed ise de inde'l-imâm nebiz-i temr hükmünde olmak îcâb eder. Diğeri kendisiyle nezâfet kasd olunmayarak sebze ve hububât ve et gibi şeyler ile kaynatılmakla olur, çorba ve sâir sebze ve etʿime suları gibi ki gerek evsâfında tegayyür bulunsun ve gerek bulunmasın ve ister rikkata halel gelsin ister gelmesin mâ-i mukayyed olmakla hadesten tahâret câize değildir. Ammâ sabun ve soda emsâli kendileri ile **[743]** tahâret ve nezâfet kasd olunan şeyler ile kaynatılan su mağlûb olmadıkça sıfat-ı ıtlâkları bâkî olarak onlar ile tahâret câizedir veyâhûd galebe suya karışan şeyin kesretiyle olup bu sûrette karıştırılan şey hubûbât emsâli ecsâm-ı tâhireden ise su ismi zâil olmayıp rikkati bâkiye ise cevâz-ı tahârete mâniʿ değil ise de şerbet ve sirke gibi su ismi zâil olursa her ne kadar rikkatleri bâkiye olsa dahi cevâz-ı tahârete mâniʿdir.

1427. Mes'ele: Suya karıştırılan şey süt ve sirke gibi mâyiʿ olup da sirke gibi cemîʿ-i evsâfında suya muğâyir ise galebe ekser-i evsâfın tegayyürüyle olup süt gibi adem-i râihada suya muvâfık olup da levnle taʿmda muğâyir olursa galebe muğâyir olan vasıfların birinin tegayyürüyle hâsıl olur, ammâ suya karıştırılan tâhir olup da bir rivâyete göre mâ-i müstaʿmel gibi mümâsil olursa galebe-i eczâ iʿtibâr olarak gâlibin hükmüyle amel olunur. Mâ-i müstaʿmel refʿ-i hades, ıskât-ı farzı ve kasd-ı kurbetle istiʿmâl olunan su olup necâset-i galîza ve necâset-i hafîfe ve tâhir gayr-ı mutahhir olmak üzere sıfatı hakkında Hazret-i İmâm'dan üç rivâyet vârid ise de muhtâr olan tâhir gayr-ı mutahhir olmasıdır. Binâenaleyh necâsetten tahâret câize ise de hadesten tahâret câize değildir. 2071. mes'elede dahi gelecektir.

السّابعة: لو اختلط لبن المرأة بماء أو بدواء أو بلبن شاة فالمعتبر الغالب، وتثبت الحرمة إذا استويا احتياطًا كما في الغاية. واختلف فيما إذا اختلط لبن امرأة بلبن أخرى والصّحيح ثبوت الحرمة فيهما من غير اعتبار الغلبة كما بيّنّاه في الرّضاع.

1428. Mes'ele: Yedinci mes'ele, bir kadının sütü suya veya ilâca veya başka bir hayvanın sütüyle karıştırılarak müddet-i radâʿ zarfında çocuğa içirmekle hurmet-i radâʿın sübûtunda iʿtibâr süt ile ihtilât sûretinde bi-hasebi'l-eczâ, diğerlerinde bi-hasebi'l-levn ve taʿm gâlibe olup *Gâye*'nin beyânına göre ihtiyâten müsâvât halinde dahi hurmet-i radâʿ sâbite olur.

1429. Mes'ele: İki kadının sütü birbirine karıştırılarak içirilirse mağlûbla hurmetin sübûtunda ihtilâf olunmuş ise de *Şerh-i Kenz*'in kitâb-ı radâʿında musannifin beyânına göre sahîh olan galebe ve adem-i galebe iʿtibâr olunmayarak mutlakan **[744]** hurmetin sübûtudur. *Redd-i Muhtâr*'ın beyânına göre *Cevhere*'de müsâvât hâlinde bi'l-icmâʿ ve İmâm Muhammed indinde gerek az ve gerek çok mutlakan süt sâhiblerinden hurmet-i radâʿ sâbite olup sahîh olan da budur. Zîrâ ﴿وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ﴾[1] âyet-i celîlesinden müstefâd olan irdâʿ masdar olarak hades olup hades ise kalîl ve kesîre şâmil ism-i cins olmakla sabînin gerek ağzından ve gerek burnundan velev bir damla sütün midesine vusûlü maʿlûm oldukda hurmet sâbittir.

Taʿyîn-i Galebe

1430. Mes'ele: *Dürr-i Muhtâr*'da beyân olunduğuna göre *Hâniyye*'de galebe min haysü'l-eczâ ve İmâm Muhammed'den rivâyetle devâda sütün kemâliyle tegayyürü ve Ebû Yûsuf'dan rivâyetle levn ve taʿmın tebeddül ve tegayyürüyle hâsıl olur. Bu bâbın kemâliyle tafsîl ve îzâhı nikâh ve talâktan *Hulâsatü'l-Muhtâreyn* nâm eserimizde mezkûrdur.

Veraʿ ve Takvâ

الثّامنة: إذا كان غالب مال المهدي حلالًا، فلا بأس بقبول هديّته، وأكل ماله ما لم يتبيّن أنّه من حرام، وإن كان غالب ماله الحرام لا يقبلها، ولا يأكل إلّا إذا قال: إنّه حلال ورثه أو استقرضه.

قال الحلوانيّ: وكان الإمام أبو القاسم الحاكم يأخذ جوائز السّلطان.

1431. Mes'ele: Ekser-i mâlı helâl olan kimsenin hediyesini kabûl ve harâm olduğu anlaşılmadıkça taʿâmını ekl edip yemekte beis yoktur. Zîrâ emvâl-i nâs şübheden hâlî olmayacağı cihetle iʿtibâr gâlibedir. Binâenaleyh ekser-i mâlı harâm ise buna mirâs olarak mâlik oldum veya istikrâz ederek

---

1 "Sizi emziren anneleriniz " Nisa, 4/23.

aldım helâldir diyerek cihet-i iktisâbını beyân etmedikçe hediyesini kabûl ve taʿâmını ekl helâl olmaz. Lâkin İmâm Halvânî'nin beyânına göre İmâm Ebü'l-Kâsım **[745]** hâkim-i selâtînin atiyye ve hediyyelerini kabûl edip bi'l-cümle havâicini onunla tesviye edermiş. Hâlbuki hill ve hurmetin hâlî olmayacağı zâhirdir. Binâenaleyh hâl-i ihtiyâcda kabûle mesâğ-ı şerʿî var demektir.

Tenâvül-i Harâmdan Hulâsa-i Hiyel

والحيلة فيه أن يشتري شيئًا بمال مطلق ثمّ ينقده من أيّ مال شاء كذا رواه الثّاني عن الإمام، وعن الإمام أنّ المبتلى بطعام السّلطان، والظّلمة يتحرّى فإن وقع في قلبه حلّه قبل وأكل، وإلّا لا، لقوله عليه الصّلاة والسّلام: استفت قلبك.

1432. Mes'ele: Gerek ekseri mâlı harâm ve gerekse selâtîn misillülerin atiyye ve hediyyelerini kabûlde hiyel-i şerʿiyye İmâm-ı Aʿzam hazretlerinden rivâyetle Ebû Yûsuf'un beyânına göre îcâb eden şeyi şu kadar kuruşa aldım demek gibi mutlak olarak iştirâ edip baʿdehu gerek hediyye ve atâyâdan ve gerekse sâir mâlından parasını vermektir.

İmâm-ı Aʿzam hazretlerinden mervî olan selâtîn ve sâirenin taʿâmını ekle mübtelâ olan kimselere taharrî lâzım olup *Câmiʿü's-Sağîr*'de beyân olunduğu vechile [1](استفت قلبك، وإنْ افتاك المفتون) muktezâsı üzerine kalben hilline zann-ı gâlib hâsıl olursa kabûl edip tenâvül câizdir. Ve eğer şübhe ederse [2](دع ما يريبك إلى ما لا يريبك) muktezâsıyla amel eder.

وجواب الإمام فيمن فيه ورع وصفات قلب ينظر بنورالله تعالى ويدرك بالفراسة كذا في البزازية كم الكراهة.

Bezzâziyye'nin kitâb-ı kerâhesinde beyânına göre Hazret-i İmâmın bu vechile cevâbı [3](اتقو فراسة المؤمن فإنه ينظر بنور الله) muktezâsınca safvet-i kalbe mâlik olarak nûr-i Bârî ile nazar eden erbâb-ı kerâmet ve ashâb-ı zühd ve takvâya göredir.

1 Dârimî, "Büyû", 2, r. 2575; Ahmed b. Hanbel, XXIX, 532, r. 18006; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, III, 160, r. 1586.

2 "Şüpheli şeylerden kaçın ve şüphe içermeyenlere sığın." Buhârî, "Büyû", 3; Tirmizi, "Sıfetü'l-Kıyâme", 60, r. 2518.

3 Tirmizi, "Tefsîru'l-Kur'ân", 16, r. 3127; Taberânî, *el-Mucemü'l-Kebîr*, VIII, 102, r. 7497; Kudâî, *Müsned*, I, 387, r. 663.

التّاسعة: إذا اختلطت الحمامة المملوك بغير المملوك فظاهر كلامهم أنّه لا تحرم، وإنّما تكره. قال في البزّازيّة من اللّقطة: اتّخذ برج حمام في قرية فينبغي أن يحفظها، ويعلفها ولا يتركها بلا علف كي لا يتضرّر النّاس، فإن اختلط حمام غير صاحبها لا ينبغي له أن يأخذها، ولو أخذها طلب صاحبها كالضّالّة إلى آخر ما فيها.

1433. Mes'ele: Dokuzuncu mes'ele memlûk olan güvercini gayr-ı memlûkeye karışır ise fukahânın zâhir-i kelâmları harâm olmayıp belki mekrûh olmasıdır. Zîrâ *Bezzâziyye*'nin lukatada belki kitâb-ı âbıkda beyânına göre bir kimse bir karyede güvercinlik ittihâz ederse lâyık olan başkasının mezrûʿâtına ve sâir şeylerine tasallut ederek izrâr eylememek **[746]** için onları hıfz edip yemsiz bırakmamaktır. Başkasının güvercinleri karışır ise onu zabt etmek lâyık değildir. Aldığı sûrette sâhibi taleb ederse الحكمة ضالة المؤمن أخذها أين وجدها[1] hadîs-i şerîfinin işâretinden müstefâd olduğu üzere yitiğini bulan kimse gibi bulduğu yerden alır. İşte ber-vech-i beyân hükm-i mes'ele hill ve hurmetten hâlî olmadığı hâlde amel hurmetin galebesi kâidesinin hilâfınadır.

العاشرة: قال في القنية من الكراهة: غلب على ظنّه أنّ أكثر بيوعات أهل السّوق لا تخلو عن الفساد فإن كان الغالب هو الحرام تنزّه عن شرائه، ولكن مع هذا لو اشتراه يطيب له ما اشتراه (انتهى). وقدّمناه عن الملتقط في المبحث الثّالث من قاعدة اعتبار العرف.

1434. Mes'ele: Onuncu mes'ele kitâb-ı kerâhetten *Kunye*'de beyân olunduğuna göre zann-ı gâlibinde ehl-i sûkun beyʿleri fesâddan hâlî olmayıp gâlib olan harâm olması ise onları satın almaktan sakınır. Lâkin bununla berâber satın alıp ihtiyâcını defʿ eylese kendisine tayyib olur. Zîrâ sokakta satılanlarda hurmetin gâlib olmuş olduğu şeyin harâm olmasını müstelzim olmaz. Zîrâ maʿlûm olan helâlden alınması câiz olup eşyâda asıl olan ibâha olmakla mâniʿ menʿ etmedikçe helâl olmasıdır ki 1306. mes'elede Ebü'l-Kâsım Saffâr'dan naklen *Mültekat*'ten menkûl olarak iʿtibâr-ı örf kâidesinin mebhas-i sâlisinde beyân olunduğu üzere eşyâ âdet-i nâs üzere cârîye olup sokakta satılan şeylerde helâl gâlib ise aslından suâl lâzım olmayıp şübheli ise veya satanlar bulduğunu alan makûleden ise suâl hasendir.

1 Tirmizi, "İlim", 19, r. 2687; İbn Mâce, "Zühd", 15, r. 4169.

ثمّ قال: ولا بأس بشراء جوز الدّلّال الّذي يعدّ الجوز فيأخذ عن كلّ ألف عشرةً، وشراء لحم السّلّاخين إذا كان المالك راضيًا بذلك عادةً، ولا يجوز شراء بيض المقامرين المكسّرة وجوزاتهم إذا عرف أنّه أخذها قمارًا، (انتهى).

1435. Mes'ele: **[747]** Ceviz sayan dellâlların yüzde bir, binde on tane almış oldukları cevizleri ve mezbahada boğazlanan hayvanları yüzenlerin alıp da sattıkları etleri bunların böyle almaları muʿtâd ve müteʿâref olarak sâhiblerinin rızâlarıyla alıp satarlar ise etleri satın almakda beis yoktur. Ammâ kumar olarak aldıkları maʿrûf olursa yumurta döğüştürenlerden kırık yumurtaları ve ceviz oynayanlardan cevizlerini iştirâ câiz değildir.

أمّا مسألة الخلط فمذكورة بأقسامها في البزّازيّة من الوديعة، وأمّا مسألة ما إذا اختلط الحلال بالحرام في البلد، فإنّه يجوز الشّراء، والأخذ إلّا أن تقوم دلالة على أنّه من الحرام، كذا في الأصل.

1436. Mes'ele: Bir kimsenin diğerinin malını kendi malına bilâ-izin halt edip karıştırması mes'elesi aksâm-ı erbaʿasıyla *Bezzâziyye*'nin vedîʿa bahsinde mezkûr olup Muhaşşî İzmirî'nin ondan naklen beyânına göre;

1- Sikke-i hâlisanın mağşûşeye ve cevizin fındığa ihtilâtı gibi yekdiğerinden tefrîk ve temyîzleri âsân olup hiçbir vechile karıştırmakla sâhiblerinin hakları onlardan munkatiʿ olmayarak aynen istirdâd edebilirler. Binâenaleyh kâide-i mezkûreden hârice değildir.

2- Arpanın buğdaya ihtilâtı gibi tefrîk ve temyîzleri müşkülce olup bir rivâyette halt sebebiyle sâhibinin hakkı münkatıʿ olur. Binâenaleyh kâide-i mezkûreden hâricedir.

3- Sirkenin süt gibi mâyiʿin hilâf-ı cinsine ihtilâtı olup bi'l-icmâʿ sâhibinin hakkı münkatıʿ olur. Bi'l-icmâʿ kâideden hâricedir.

4- Buğdayın buğdaya ve sütün süte ihtilâtı gibi mütecâniseynin yekdiğerlerine ihtilâtları olup inde'l-İmâm sâhibinin hakkı münkatıʿ olup kâideden hârice olur. İnde'l-İmâmeyn yekdiğerine müşârik olurlar, kâideden hârice olmazlar. Sahiblerinin izniyle olursa inde'l-İmâm da böyle olup İmâm Muhammed indinde mutlakan müşârik, Ebû Yusûf'a göre mağlûb gâlibe tâbiʿ olup hükm-i mes'ele bu vechile *Hulâsa*'da dahi mezkûr olup bu vechile

helâlin harâmla ihtilâtı yed-i şahısda veya sokaklarda ihtilâtı olup beldede ihtilâtı da mes'ele-i âtiyededir. **[748]**

1437. Mes'ele: Helâlin harâmla eşhâs yedinde veya sokaklarda ihtilâtı dört kısım olarak hükümleri de beyân olunduğu vechile olup beldede ihtilâtları da *Asl*'ın beyânına göre harâmdan olduğuna delâlet eder, delîl bulunmadıkça tevakkî ve ihtirâz kâbil olmayacağından الضرورات تبيح المحظورات muktezâsınca olup satılmaları câizdir. Lâkin Timurtâşî'nin kitâbü'l-kerâhe mesâ'il-i şettâsında beyânına göre bir kimsenin helâl olan mâlına ribâ veya rüşvet veya yalan ile alınan mal veya mağsûb veya mesrûk veya hıyânet veya mâl-ı yetîmden ihtilât ederse cümle malı şübheli olarak hiçbir kimse için ona şerîk olmak veya onunla alım ve satım muʿâmelesinde bulunmak veya ondan ödünç para almak veya hediyesini kabûl veya taʿâmını ekl câiz olmaz. Ve kezâ vâcib olan sadaka ve zekât ve öşrünü vermeyenlerin malları da hukûk-ı fukâra ile mahlût olarak şübheli ise de lâyık olan evsâf-ı mezkûreden biri bulunmadıkça nâsın yedlerinde bulunan eşyânın zâhir hâlleriyle hükmederek ona göre amel eylemektir.

Tetimme

تتمّة: يدخل في هذه القاعدة ما إذا جمع بين حلال وحرام في عقد أو نيّة ويدخل ذلك في أبواب: منها النّكاح: قالوا لو جمع بين من تحلّ ومن لا تحلّ كمحرّمة ومجوسيّة، ووثنيّة وخليّة ومنكوحة ومعتدّة ومحرمة، صحّ نكاح الحلال اتّفاقًا. وإنّما الخلاف بين الإمام وصاحبيه في انقسام المسمّى من المهر وعدمه، وهي في الهداية.

1438. Mes'ele: Her ne kadar يدخل في هذه القاعدة kavlinin muktezâsı mesâil-i âtîyenin hill ile harâmın ictimâʿları hâlinde harâmın galebesi kâidesinin tetimmesi olması anlaşılıyor ise de mesâil-i âtîyede hill ile hurmetin ictimâʿları hâlinde bi'l-aks helâlin hurmete galebesine binâen kâide-i mezkûrenin mütemmimi olmayıp belki ondan istisnâ olunan mesâil-i aşerenin tetimmesi olup tetimme unvânı da bunu iktizâ ederse de lâkin **[749]** في هذه القاعدة taʿbîrine muhâliftir. Zîrâ mesâilin tetimmesi olduğuna göre müşârün ileyh kâide olmayıp belki mesâil-i cüz'iyyedir.

1439. Mes'ele: Akd ve niyyette helâl ile harâm beynini cemʿ de kâide-i mezkûrede yaʿnî mesâil-i müstesneyâtta dâhil olarak hill ile hurmetin ictimâʿları hâlinde hurmetin galebesi kâidesinden hâric olur. Zîrâ ânifen

işâret olunduğu üzere mesâil-i âtîyede hill hurmete gâlib olup hükm-i kâide ise aksinedir. Bu vechile cem‘ de ebvâb-ı fıkhiyyenin ekserisinde cârîdir. Ebvâb-ı mezkûreden birincisi, bâb-ı nikâhda cereyânıdır ki fukahâ-yı izâmın beyânlarına göre nikâhının sıhhatine mâni‘-i şer‘îsi bulunmayan bir kadınla Mecûsiyye veya veseniyye olarak müşrike veya başkasının halîle ve menkûhası veya mu‘teddesi olarak hukûk-i gayr te‘alluk eden veya beynlerinde karâbet-i nesebiyye veya rıdâ‘iyye veya sıhriyye ve ihtimâl-i zukûret emsâli hurmet-i müebbede veya muvakkata îcâb eder. Bir sebeb bulunarak nikâhları müebbeden veya muvakkaten câiz olmayan bir kadın gibi helâl olan mer'e ile harâm olan mer'eyi akd-i nikâhda cem‘ eylese bi'l-ittifâk helâl harâma galebe ederek nikâhının sıhhatine mâni‘-i şer‘î bulunmayan kadının nikâhı sahîh olup diğerlerinin akidleri bâtıl olarak sahîh olmaz. Binâenaleyh bu mes'elede mesâil-i hârice cümlesinden olmakla kâide-i mezkûreden hârice olduğu beyândan müstağnîdir.

1440. Mes'ele: İmâm-ı A‘zam hazretleri ile İmâmeyn hazerâtı beynlerinde mes'ele-i mezkûrede ihtilâf, akdin sıhhat veya fesâdında olmayıp belki mehrin inkisâm ve adem-i inkisâmında olup Hamevî'nin beyânına göre inde'l-İmâmeyn akd-i mezkûrde mehr-i müsemmâ beynlerinde mehr-i misilleri nisbetinde taksîm olunup nikâhı sahîh olana isâbet eden mehir lâzım gelip diğerlerininki gayr-ı lâzımdır. İmâm-ı A‘zam hazretlerine göre münkasim olmayacak müsemmânın cümlesi nikâhı sahîh olandır, mes'ele-i mezkûre *Hidâye* ve sâir kütüb-i fıkhiyyede musarraha ve mezkûredir.

وليس منه ما إذا جمع بين خمس أو أختين في عقد واحد فإنّه يبطل في الكلّ؛ لأنّ المحرّم الجمع لا إحداهنّ أو إحداهما فقط. وكذا لو تزوّج أمةً وحرّةً معًا في عقد بطل فيهما.

1441. Mes'ele: Beş kadın veya iki hemşireyi bir akid ile nikâh ederek akd-i vâhidde cem‘, helâl ile harâm beynini cem‘ cümlesinden değildir. Zîrâ cümlesinde akid bâtıl olarak cümlesi harâmdır. Zîrâ muharrem olan bunların beynlerini akd-i vâhidde cem‘ olup yoksa dörtten ziyâde olan beşinci ile iki hemşireden biri değildir. Kezâ bir câriye ile hürreyi akd-i vâhidde cem‘ eylese akd-i mezkûr bâtıl olarak hiç birinin nikâhı mun‘akid olmaz, buyuruluyor ise de *Dürr-i Muhtâr*'ın beyânına göre akd-i vâhidde dört câriye ile beş hürreyi cem‘ eylese beş hürrenin nikâhı bâtıl olduğundan ancak dört

câriyenin nikâhı sahîh olur. Ve bi'l-aks dört hürre ile birlikte velev bir tane câriye akd olunsa hürrelerin nikâhları sahîh olup câriyenin nikâhı bâtıl olur. Ve kezâ Zeyla'î hıyâr-ı şart bâbında akd-i vâhidde tezevvüc olunan câriye ile hürrede hürrenin nikâhı câriyenin nikâhı üzerine vürûduna binâen akvâ olmakla nikâh-ı hürrenin nüfûzunu tasrîh buyurup hükm-i mes'ele *Hulâsa*'da dahi böyledir. Binâenaleyh musannifin ve kezâ bir câriye ile hürreyi akd-i vâhidle cem' bâtıldır kavli nukûl-i mezkûreye muhâlif olmakla kalem-i nâsihden sehve mahmûldür.

ومنها: المهر؛ فإذا سمّى ما يحلّ، وما يحرم كأن تزوّجها على عشرة دراهم، ودنّ من خمر فلها العشرة، وبطل الخمر، ومنها الخلع؛ كالمهر ففيهما غلب الحلال الحرام لما أنّ اشتراطه بمنزلة الشّرط الفاسد، وهما لا يبطلان به. وأمّا إذا زوّج الوليّ الصّغير بأكثر من مهر المثل فإن كان أبًا أو جدًّا صحّ عليه، وإلّا فسد النّكاح، وقيل: يصحّ بمهر المثل.

1442. Mes'ele: Ebvâb-ı mezkûreden biri de mehir bâbıdır ki mer'e-i müslimenin akdinde on dirhem gümüş ile bir fıçı şarâb gibi helâl ile harâm tesmiye olunsa nikâh sahîh olarak on dirhem gümüşden ibâret olan mehr-i şer'î lâzım gelip şarâbın tesmiyesi bâtıl olur.

1443. Mes'ele: Ebvâb-ı mezkûrenin biri de hul' olup mer'e-i müslime yüz kuruş ile bir fıçı şarâb **[751]** veya bir sürü hınzîr bedelinde kocasından hul' olunsa harâm olan şarâb veya hınzîrin iştirâtı bâtıl olarak helâl olan yüz kuruşun te'diyesi lâzım gelir. Binâenaleyh nikâh ve mehir bâblarında hill hurmete galebe eyledi. Binâenaleyh ittihâd-ı hükme binâen hul' mehirde dâhildir. Bazı nüshalarda ففيها غلب الحلال الحرام vâki' olup buna göre bâb-ı nikâh ve mehir ve hul'da helâl harâma galebe eyledi demek olup her iki takdîre göre mesâil-i mezkûre kâide-i mezbûrenin hilâfı olarak mesâil-i müstesneyât cümlesindendir. Zîrâ gerek nikâh ve gerek mehir ve gerk hul'da harâmın iştirâtı şart-ı fâsid menzilinde olup bunlar ise şart-ı fâside mükârenetle bâtıl olmazlar. Belki şart lağv olup akid sahîh olur.

1444. Mes'ele: *Hulâsatü'l-Muhtâreyn* nâm eserimizde îzâh olunduğu üzere sağîr ve sağîrenin velîleri sû-i ihtiyâr ile müştehir olmayan peder veya büyük peder olup da bunları her ne kadar küfüvlerinin gayrıya ve sağîreyi

mehr-i mislinden noksân gabn-ı fâhişle ve sağîri ziyâde ile akd etseler mehr-i misilleri mikdârı helâl ve noksân veya ziyâdeler harâm olarak hill ile hurmet ictimâʿ ettiği hâlde hill galebe ederek nâfiz ve lâzım olarak sahîh olup kimsenin icâzesine tevakkuf etmediği gibi baʿde'l-bulûğ hıyâr-ı bulûğları da yoktur.

Ammâ velev vâlide veya kâdî veya pederin vekîli olsalar dahi noksân-ı şefkatlerine binâen küfüvlerinin gayrıya veya mehirde gabn-ı fâhişle akid etseler onlar haklarında gadr olmakla aslâ sahîh olmayacağından baʿde'l-bulûğ icâzeleriyle akd-i mezkûr sıhhate münkalib olmaz. İnde'l-baʿz adem-i cevâz sağîr hakkında mehr-i mislinden ziyâdeye ve sağîre hakkında noksâna hasr olunarak mehr-i misilleriyle akd-i mezkûr sahîh olur.

ومنها: البيع؛ فإذا جمع بين حلال وحرام صفقةً واحدةً؛ فإن كان الحرام ليس بمال كالجمع بين الذّكيّة والميتة والحرّ والعبد، فإنّه يسري البطلان إلى الحلال؛ لقوّة بطلان الحرام، وكذا إذا جمع بين خلّ وخمر. وإن كان الحرام ضعيفًا كأن يكون مالًا في الجملة كما إذا جمع بين المدبّر والقنّ أو بين القنّ والمكاتب أو أمّ الولد أو عبد غيره؛ فإنّه لا يسري الفساد إلى القنّ لضعفه.

1445. Mes'ele: **[752]** Ebvâb-ı mezkûre cümlesinden biri de bâb-ı beyʿ olup helâl ile harâmı birlikte alıp satarak akd-i vâhidde cemʿ eyledikde harâm olan mezbûha ile meyte ve abd ile hürrü cemʿde olduğu gibi aslen mal değilse min külli vechin maliyyetinin fukdânıyla harâmın kuvve-i butlânına binâen adem-i sıhhat helâle de sirâyet ederek her ikisinin de beyʿleri bâtıl olarak kâide-i mezkûre muktezâsı üzere harâm helâle galebe eylemiş olup helâl olan sirke ile harâm olan şarâbı birlikte alıp satarak akd-i vâhidde cemʿlerinin hükmü de böyle olarak kâide-i mezkûreye muvâfık iseler de abd ile müdebber veya mükâteb veya ümmüveled veya başkasının kölesi ile ümmüveledini birlikte alıp satarak akd-i beyʿde cemʿ gibi harâm fi'l-cümle mal olarak zaʿîf olursa harâmın zaafına binâen helâle galebe edemeyerek abd ve kınn gibi helâlin beyʿlerine fesâd sirâyet edemeyerek semenden hisseleriyle abd ile kınnın beyʿleri sahîh olup rıkkıyyetlerinin noksânıyla hurmetlerine binânen diğerlerinin beyʿleri fâsid olarak helâl harâma gâlib olmakla kâide-i mezkûreden hârice olur.

واختلف فيما إذا جمع بين وقف وملك، والأصحّ أنّه لا يسري الفساد إلى الملك؛ لأنّ الوقف مال نعم إذا كان مسجدًا عامرًا فهو كالحرّ بخلاف الغامر بالمعجمة أي الخراب فكالمدبّر.

1446. Mes'ele: Akd-i vâhidde vakıfla milkin beynini cemʿde vakfı beyʿin fesâdının milkin beyʿine sirâyetinde ihtilâf olunup *Nevâzil*'in beyânına göre esahh olan vakıfda müdebber ve mükâteb gibi fi'l-cümle mal olmakla harâmın zaafına binâen beyʿinin fesâdı milkin beyʿine sirâyet edemeyerek cevâz-ı sıhhatidir, onun için her ne kadar kendisine teʿalluk eden hak için vakıf satılmaz ise de müctehedün fih olarak **[753]** fi'l-cümle mal olduğundan müdebber gibi kendisiyle birlikte satılan milkin beyʿinin fesâdını îcâb eylemeyerek emvâl-i memlûke gibi kendisiyle intifâʿ ve istifâde edilir ammâ vakıf, içinde vezâif-i ibâdet icrâ olunan mescid-i âmir olursa hür gibi aslen mal olmadığından kendisiyle birlikte satılan şeylerin sıhhat-i akidlerini ibtâl ederek aslen sahîh olmaz. Zîrâ mescid-i âmir ve emsâli mal olmadıklarından kendileri ile emvâl-i sâire gibi intifâʿ olunmaz. Hatta kendisinde kabristân ve mescid-i âmir bulunan karye bunlar istisnâ edilmeyerek satılmış olsa beyʿ sahîh olmaz. Ammâ mescid-i mezkûr kendisinde namâz ve sâir ibâdetten mahrûm olarak gâmir ve müstağnâ anhu olarak harâb olursa müdebber köle gibi fi'l-cümle mal olarak hurmetinin zaʿfına binâen milkle birlikte satıldıkda onun beyʿinin fesâdı milkin beyʿine sirâyet edemeyerek hill hurmete galebe eder.

ومن هذا القبيل ما إذا اشترط الخيار فيه أكثر من ثلاثة فإنّه لا يصحّ الثّلاثة، ويبطل فيما زاد، بل يبطل في الكلّ، لكن إذا سقط الزّائد قبل دخوله انقلب البيع صحيحًا.

1447. Mes'ele: Üç günden ziyâde hiyâr ile meşrût olan akidde akd-i vâhidde helâl ile harâmı cemʿ edip helâl harâma gâlib olan hüküm kabîlindendir. Zîrâ üç günde hiyâr sahîh olarak helâl kabîlinden olup ziyâdesi sahîh olmayarak harâm makûlesinden olmakla üç günden ziyâdesinde belki cümlesinde şart-ı hiyâr bâtıl olup yevm-i râbiʿin duhûlünden akdem fâsid olan ziyâde sâkıt olursa beyʿ-i mezkûr sıhhate münkalib olarak ibtidâen harâm hükmünde olan butlânla intihâ-i helâl hükmünde olan sıhhat ictimâʿ edip sıhhatin butlân üzerine galebesi helâlin harâm üzerine galebesi kabîlinden addolunarak mes'ele-i mezkûre kabîlinden kılınmıştır.

ومنها: ما إذا جمع بين مجهول ومعلوم في البيع فإن كان المجهول لا تفضي جهالته إلى المنازعة لا يضرّ، وإلّا فسد في الكلّ كما علم في البيوع.

1448. Mes'ele: **[754]** Meselâ huzûrda bulunan bir at ile ahûrda bulunan bir merkeb gibi müşterînin maʿlûmu olan bir şey ile mechûl olan diğer bir şey mecmûʿunu birden beş yüz kuruş bedelinde satmakta ebvâb-i mezkûre cümlesinin olup kitâb-ı büyûʿda maʿlûm olduğu üzere mes'ele-i akd-i mezkûrde cehâlet alınanla satılan beyninde nizâʿa bâʿis olacak sûrette fâhiş olursa beyʿ-i mezkûr fâsid olup yesîre olarak nizâʿa bâʿise olmaz ise câiz olacağından hill ile hurmet ictimâʿ ettiği hâlde sûret-i fâhişede harâmın helâle ve sûret-i yesîrede helâlin harâma galebesi kabîlindendir.

Maʿlûm bir mal ile nizâʿa mufdî-i cehâlet ile mechûl olan malını akd-ı vâhid ile sattıkta rükn-i beyʿin vücûdu ve birinin maʿlûm olması, maʿlûmda beyʿin sıhhati muktezâ olup diğerin beyân olduğu vechile mechûl olması mâniʿ olarak mâniʿ ile muktezî bi'l-icmâʿ teʿâruz etmekle mâniʿ tercîh olunarak hiçbirinin beyʿi sahîh olmaz. Binâenaleyh hükm-i mes'ele mâniʿle muktezînin ictimâʿı hâlinde cehâlet-i fâhişede mâniʿin muktezîye ve yesîrede muktezînin mâniʿa galebesi kabîlinden de olabilir.

ومنها: الإجارة؛ فهي كالبيع؛ لاشتراكهما في أنّهما يبطلان بالشّرط الفاسد، وصرّحوا بأنّه لو استأجر دارًا في كلّ شهر بكذا فإنّه يصحّ في الشّهر الأوّل فقط. ولم أر الآن حكم ما إذا استأجر نسّاجًا؛ لينسج له ثوبًا، طوله كذا، وعرضه كذا فخالف بزيادة أو نقصان، هل يستحقّ بقدره أو لا يستحقّ أصلًا.

1449. Mes'ele: Şart-ı fâsid ile bâtıl olmakda iştirâk ve ittihâdlarına binâen hükm-i mezkûrde icâre de beyʿ gibi ebvâb-ı mezkûre cümlesindendir. Zîrâ fukahâ-i izâmın tasrîhlerine göre tekmîl-i müddet tesmiye edilmedikçe her ay şu kadar kuruş bedelinde bir hâne kirâlansa icâre yalnız birinci ayda sahîh olup diğerlerinde fâsidedir. Zîrâ Zeylaʿî'nin beyânına göre küll kelimesi ve onun maʿnâsı bulunan "her" kelimesi efrâdı mechûle olan şey üzerine dâhil olurlar ise ancak maʿlûm olan vâhide munsarif olup bâkîde cehâlete binâen fâsid olur. Fî külli şehrin veya her ay şu kadar kuruş bedelinde akd olunan icâre efrâd-ı şuhûrdan ancak şehr-i evvele ve kezâ her kîlesi şu kadar kuruşa bir yığın buğday satılsa adem-i maʿlûmiyyetine

binâen ancak bir kîlesinde bey' sahîh olup cehâletine binâen bâkîde gayr-ı sahîh olarak hükm-i mezkûrde icâre de bey' gibidir. Binâenaleyh şehr-i evvelde sıhhatle bâkîde butlân ictimâ' edip bâkînin butlânı şehr-i evvele sirâyet edemeyerek **[755]** sıhhat butlâna gâlib olmakla hillin hurmete galebesi kabîlinden olarak hurmetin hille galebesi kâidesinden hârice olan mesâil cümlesindendir.

1450. Mes'ele: Çulhaya iplik verip de meselâ iki arşın eninde ve sekiz arşın uzununda kumaş dokutmak için çulhayı istîcâr edip de üç arşın eninde on arşın uzununda olarak mukâveleden zâid veya bir buçuk arşın arzında ve altı arşın tûlunda dokuyarak noksân dokumuş olsa ziyâdede ziyâde mikdârı ücrete müstahak olması veya asla müstahak olmaması ve noksân dokuduğu takdîrde ücretten noksân îcâb edip etmeyeceği hakkında ile'l-ân hükm-i mes'eleyi görmedim, buyuruluyor ise de icâre-i *Bezzâziyye*'nin fasl-ı hâmisinde ve *Hazâin-i Ekmel*'den naklen Hamevî'nin beyânlarına göre yedi arşın tûlunda ve dört arşın arzında kumaş dokutmak için çulhaya iplik verip de ondan büyük veya küçük dokumuş olsa ziyâde sûretinde iplik sâhibi muhayyer olup dilerse ipliğinin misli iplik alıp dokumuş olduğu kumaş çulhanın olur ve ister ise kumaş alıp ücretini verir. Lâkin noksân dokuduğu sûrette ecr-i müsemmâyı tecâvüz etmemek üzere hisâbiyle ücretini verip kumaş alır.

Şemsüleimme "Benim indimde esahh olan tûlen ve arzen noksânını hisâb edip ecr-i mislini vermektir." demiş. Ve kezâ gâyet sık dokumak üzere şart edip de seyrek dokur ise veya şartın hilâfına dokur ise ecr-i müsemmâyı tecâvüz etmemek üzere ecr-i misl lâzım gelir. Binâenaleyh "Musannifin hükmünü görmedim." buyurması, "Sarîhan görmedim." demektir.

ومنها: الكفالة والإبراء، وينبغي أن لا يتعدّى إلى الجائز، وقالوا لو قال لها: ضمنت لك نفقتك كلّ شهر فإنّه يصحّ في شهر واحد.

1451. Mes'ele: **[756]** Kefâlet ve ibrâ mes'eleleri de ebvâb-ı mezkûre cümlesindendir. Zîrâ *Tahkîku'l-Bâhir* ve *Tevfîku'l-İlâh*'ın beyânlarına göre deyn ile emânete birlikte kefâlet gibi kefâlet, kefâlet-i sahîha olana olduğu gibi sahîha olmayana da olup ibrâda aynı ile deynden birlikte ibrâ gibi ibrâsı sahîh olup olmayandan da olmakla her ikisi de kendisinde helâl harâma gâlib olan şey cümlesinden olurlar.

İmdî lâyık olan gerek kefâlet ve gerek ibrâda fesâdı câiz olana adem-i teʿaddî ve adem-i sirâyetidir. Ammâ ibrâda adem-i sirâyetin vechi ibrâ îcâb ve kabûlü müştemil olan ukûddan değildir ki fâsid ile gayr-i fâsid beynini cemʿ fâsidi gayr-i fâsidin kabûlüne şart kılmak menzilinde olarak câiz olan ibrâ da fâsid olsun. Ve kezâ kefâlette her ne kadar İmâm-ı Aʿzam'la İmâm Muhammed indlerinde ukûddan ise de lâkin fukahânın tasrîhlerine göre şurût-i fâside ile bâtıl olan ukûddan değildir.

1452. Mes'ele: Mes'ele-i mezkûreden fukahânın beyânlarına göre meselâ mutallakaya hitâben "Her ay zevcinden matlûbun olan nafakayı ben dâminim." diyerek nafaka-yı matlûbesine kefîl olsa 1449. mes'elede beyân olunduğu üzere küll ve her kelimelerini gâyet-i mechûle muzâf kılmakla tekmîl-i müddet beyân olunmayarak her ay şu kadar kuruş bedelinde icâre-i dâr gibi tarafeyne göre vâhid-i maʿlûma munsarif olarak bâkîde cehâlete binâen ancak ilk birinci ayın icâresi sahîha olup diğerleri fâside olduğu gibi ancak bir ayın nafakasında kefâleti sahîha olup bâkîlerde sahîha değildir.

Ve kezâ delîl-i mezkûre binâen mezbûre "Her ayın nafakasını ibrâ ettim." demiş olsa ancak bir ayın nafakasından ibrâ sahîh olup bâkîlerden gerek icâre ve gerek kefâlet ve gerek ibrânın adem-i sıhhatlerine binâen kefâlet-i sahîha ile fâside ve ibrâ-i sahîh ile fâsid ictimâʿ ederek fesâdları birinci aya tecâvüz edemeyerek onda sıhhatin fesâda galebesi hillin harâma galebesi kabîlinden olarak kâide-i mezkûreden hâric olan **[757]** mesâil cümlesindendirler.

ومنها: الهبة، وهي لا تبطل بالشّرط الفاسد فلا يتعدّى إلى الجائز،ومنها الإهداء؛ قالوا: لو أهدى إلى القاضي من له عادة بالإهداء له قبل القضاء وزاد، يردّ القاضي الزّائد لا الكلّ، كما في فتح القدير، فلم يتعدّ إلى الجائز، وظاهر كلامه أنّه إن زاد في القدر. وأمّا إذا زاد في المعنى كما إذا كانت عادته إهداء ثوب كتّان فأهدى ثوبًا حريرًا؛ لم أره الآن لأصحابنا رحمهم الله، وينبغي وجوب ردّ الكلّ لا بقدر ما زاد في قيمته؛ لعدم تمييزها من الجائز.

1453. Mes'ele: Hibe mes'elesi de ebvâb-ı mezkûre cümlesindendir. Zîrâ hibe, şart-ı fâsid ile bâtıl olmayacağından bir müslime bir fıçı sirke ile bir fıçı şarâb veya on koyunla on hınzîr hibe edilse şarâbla hınzîrin hibelerinin

fesâdları sirke ile koyunların hibelerinin cevâzlarına galebe edemeyerek onların hibeleri câizedir. Zîrâ hibede şartın fesâdı hibenin cevâzına teʿaddî edemez. Çünkü şart-ı fâsid ribâ bâbından olup ribâ ise muʿâvazât-ı mâliyyeye muhtass olarak sâir teberruʿât ve muʿâvazâtta cereyân etmeyeceğinden şart-ı fâsidle fâsid olmayan ukûdun cümlesinde bu hüküm cârî olarak hibeye mahsûs değildir.

1454. Mes'ele: İhdâ mes'elesi de ebvâb-ı mezkûre cümlesindendir. Zîrâ fukahânın beyânlarına göre bir kâdî taklîd-i kazâ etmeden kendisine hediye göndermek muʿtâdı olan bir kimse hîn-i kazâsında muʿtâdından ziyâde hediye gönderse *Fethü'l-Kadîr*'in beyânına göre muʿtâdının ziyâdesini kabûl helâl olmayacağından onu redd vâcib ise de cümlesini redd lâzım değildir.

Binâenaleyh câiz ile gayr-ı câiz ve helâl ile harâm ictimâʿ ettiği hâlde ziyâdesinin adem-i cevâz ve hurmeti muʿtâd mikdârına tecâvüz edemeyerek hill hurmete galebe etti. Zîrâ kelâmının zâhiri muʿtâd mikdârından ziyâde ise ziyâdesi reddolunur demektir. Ammâ meselâ taklîd-i kazâdan akdem muʿtâdı yüz kuruş kıymetinde bir top kumaş göndermek iken kazâya baʿde't-taʿyîn iki yüz kuruş kıymetinde bir top ipeği **[758]** göndererek muʿtâdı üzerine maʿnen ziyâdede bulunsa ile'l-ân eimme-i Hanefiyye tarafından hüküm mes'elesini görmedim ise de lâyık olan hediye-yi mezkûrenin fâsidini câizinden temyîz kâbil olmadığından gerek zâid ve gerek muʿtâdın cümlesini reddin lüzûmudur, buyuruluyor ise de kumaş kıyemiyyâttan olmakla muʿtâd olan keten kumaşla ipekli kumaşlar ehl-i hibre tarafından takdîm olundukları hâlde temeyyüz ve tefrîkleri kâbil olmakla beynlerindeki fazlanın reddiyle muʿtâd mikdârının cevâz-ı kabûlü muktezâ-yı kıyâs olsa gerektir.

ومنها: الوصيّة؛ فلو أوصى لأجنبيّ ووارثه فللأجنبيّ نصفها، وبطلت للوارث؛ كما في الكنز، وكذا لو أوصى للقاتل وللأجنبيّ.

1455. Mes'ele: Vasiyyet mes'elesi de ebvâb-ı mezkûre cümlesindendir. Zîrâ nısfiyyet üzere ecnebî ile vârisine bir şey vasiyyet edilse 191. ve 192. mes'eleler mûcebince (لا وصية للوارث) muktezâsı üzere vârise vasiyyet sahîha olamayacağından *Kenz*'de beyân olunduğu vechile vârise vasiyyeti bâtıla olup ecnebîye olan nısfı sahîha olur.

Mes'ele-i mezkûre mûcebince kâtili ile ecnebîye vasiyyet de böyle olarak fâsid câize galebe ve teʿaddî edemeyerek hillin harâma galebesi kabîlinden olarak kâide-i mezkûreden hârice olan mesâil cümlesinden olur. Lâkin hayy ile meyyite vasiyyet eylese meyyitin vasiyyete adem-i ehliyyetine binâen müzâhim olamayacağından vasiyyetin cümlesi hayye münhasır olarak sahîh olup bâtıla gâlib olmakla yine helâlin harâma galebesi kabîlinden olur ise de lâkin vâris meyyitin hilâfına olarak fi'l-asl vasiyyete ehil ve mahal olup lâkin 193. mes'elede beyân olunduğu üzere hadîs-i şerîf-i mezkûre binâen verâset vasiyyete mâniʿa olmakla hâl-i verâsetinde istihkâkı sâkıt ise de hasbe'l-ehliyye ecnebîye mâniʿ ve muzâhim olarak beynlerinde vasiyyet tansîf olunup hasbe'l-verâse kendi hissesi bâtıla olur.

ومنها: الإقرار؛ قال الزّيلعيّ فيما لو أقرّ بعين أو دين لوارثه ولأجنبيّ: لم يصحّ في حقّ الأجنبيّ أيضًا، (انتهى).

وفي المجمع من الإقرار: لو أقرّ لوارث مع أجنبيّ فتكاذبا الشّركة صحّحه في الأجنبيّ، (انتهى)

1456. Mes'ele: **[759]** İkrâr da ebvâb-i mezkûre cümlesinden olup Zeylaʿî'nin kitâb-ı vasiyyetinde beyânına göre bir kimse maraz-ı mevtinde vârisiyle ecnebîye gerek ayn ve gerek deyn ikrâr eylese, vârisi hakkında gayr-ı sahîh olarak muʿteber olmadığı gibi ecnebî hakkında dahi muʿteber değildir. Zîrâ bir kimse maraz-ı mevtinde vârislerinden birine bir ayn veya deyn ikrâr edip de fevt olsa verese icâze vermedikçe ikrârı muʿteber olmaz. Marîzin maraz-ı mevtinde ecnebîye yaʿnî kendine vâris olmayan kimseye gerek ayn ve gerek deyn ikrârı cemîʿ-i emvâlini muhît olsa bile sahîh olur.

Binâenaleyh maraz-ı mevtinde "Bu mal falân vârisim ile falân ecnebînindir." diyerek ikisine ikrâr edip de mukarrun lehümâ da mukarrun bih de bu vechile şerîkini tasdîk etseler fıkra-i ûlâ muktezâsınca birinin vâris olması ikrâr-ı mezkûrun sıhhatine mâniʿ ve fıkra-i sâniye mûcebince diğerinin ecnebî olması sıhhatini muktezî olarak mâniʿ ile muktezî ictimâʿ ederek teʿâruz etmekle mâniʿ tarafı tercîh olunarak vâris hakkında sahîh olmadığı gibi ecnebî hakkında sahîh olmayarak muʿteber değildir. 1318. mes'elede beyân olunduğu üzere ikrâr vücûb-i sâbıkdan ihbâr olmakla ikrâr-i mezkûr zamân-ı mâzîde mukarrun lehüma beyninde vasf-ı şirketten ihbâr olup hâlbuki ihbâr ettiği

şeyin hilâfı olmakla vasf-ı şirketin dûnunda isbâtında vech-i vecîh olmadığı gibi vârisin şerîk olması mahzûruna binâen ikrâr ile vasf-ı şirketi isbâtında dahi vecih yoktur.

Binâenaleyh mes'ele-i mezkûre asıl kâideden hâric olduğu gibi ebvâb-ı mezkûrenin cereyân ettiği mesâil-i mütemmimeden dahi hârice olmakla mevziʿinin gayrıda îrâd olunmuştur. Zîrâ her ikisi hakkında da sahîh olmadığı cihetle kâide-i mezkûre muktezâsınca harâm helâle gâlib olmadığı gibi mesâil-i mütemmime mûcebince de helâlin harâma galebesi de yoktur.

Ammâ mes'ele-i vasiyyet ikrârın hilâfınadır. Zîrâ vasiyyet mâ-baʿde mevte muzâf olarak temlîkten ibâret olmakla inşâî tasarruf olup inşâî tasarruf ise vârisle ecnebîye temlîk mübtedeen olup şirket ise hükmen temlîke sâbit olarak ecnebî gibi müstahikkı hakkında sahîha olup vâris gibi gayr-ı müstahik hakkında gayr-ı sahîhdir. Zîrâ iki şahısdan birine temlîkin butlânı diğerine temlîkin butlânını îcâb etmez. Binâenaleyh şirket husûsunda ikrâr vasiyyete kıyâs olunmaz.

1457. Mes'ele: Mes'ele-i ânife mukarrun lehümânın mukarrun bihde iştirâki tasdîkleri sûreti olup tekzîbleri sûretinde *Mecma*ʿı'ın kitâb-ı ikrârda beyânına göre bir kimse maraz-ı mevtinde vârisiyle ecnebîye bir şey ikrâr edip de bunlardan her birisi ikrâr olunan şeyde yekdiğerinin şirketini inkâr ederek birbirlerini tekzîb etseler İmâm Muhammed ecnebî hakkında ikrârın sıhhatine kâil olmuştur. **[760]** Zîrâ mukarrun bihde vârisin ecnebîye şirketi vârise ikrârı mütazammin olarak ikrârın sıhhatine mâniʿ iken ikrârı tekzîbleriyle mâniʿ mürtefiʿ olmakla vârisle ecnebîye bir şey vasiyyet edip de vâris reddeylese ecnebî hakkında vasiyyet nâfize olduğu gibi hasbe'l-ikrâr mukarrun bihin nısfı ecnebînin olması lâzım gelir.

1458. Mes'ele: Hükm-i mes'elenin adem-i sıhhatine Şeyhayn hazerâtının delîlleri ikrâr-ı vâcib-i sâbıkı ihbâr olmakla vech-i şirket üzere ikrârı tenfîz-i gayr-ı sahîh olup adem-i şirket vechi üzere tenfîzi de gayr-ı sahîhdir. Zîrâ ikrâr olunmayan bir şey tenfîz olmakla sahîh olmaz. Vasiyyet ise inşâî tasarruf olmakla ikrârın hilâfınadır.

ومنها: باب الشّهادة: فإذا جمع فيها بين من تجوز شهادته، ومن لا تجوز؛ ففي الظّهيريّة: منها: رجل مات، وأوصى لفقراء جيرانه بشيء، وأنكرت الورثة وصيّته فشهد على الوصيّة رجلان من جيرانه لهما أولاد محاويج. قال محمّد رحمه الله لا

تقبل شهادتهما؛ لأنّهما شهدا لأولادهما فيما يخصّ أولادهما فبطلت شهادتهما في ذلك، فإذا بطلت شهادتهما في حقّ الأولاد بطلت أصلًا؛ لأنّ الشّهادة واحدة، كما لو شهدا على رجل أنّه قذف أمتهما، وفلانة لا تقبل شهادتهما.

1459. Mes'ele: Bâb-ı şehâdet de kâide-i mezkûre cümlesinden olup şehâdeti câize olanla olmayana birlikte şehâdet etseler hiçbirine şehâdeti kabûl olunmaz.

Zîrâ *Zahîriyye*'nin bâb-ı şehâdetinde beyânına göre bir kimse komşularının fukarâsına bir şey vasiyyet ederek musırren ala îsâihi vefât edip verese müteveffânın vasiyyetini inkâr ettiklerinde komşularından muhtâc-ı sadaka fukarâ, evlâd-ı kibârı bulunan iki zengin vasiyyetin sübûtuna şehâdet etseler şehâdetin sıhhatiyle kabûlünde def'-i mağrem ve cerr-i mağnem ya'nî def'-i mazarrat ve celb-i menfa'at dâ'iyesi bulunmamak şart olmakla âbâ ve ecdâd ve ümmehât ve ceddât gibi **[761]** usûlün evlâd ve ahfâd gibi fürû'un lehlerine ve evlâd ve ahfâd gibi fürû'unda usûllerinin lehlerine ve kezâ ehad-i zevceynin yekdiğerleri lehlerine şehâdetleri makbûle olmayıp hâlbuki mezkûr şâhidlerin vasiyyet-i mezkûrenin sübûtuna şehâdetleri fukarâdan olarak müstahikk-i vasiyyet olan evlâdlarına mahsûs olan vasiyyetin sübûtuna şehâdet olarak onların menfa'atlerini celb için olmakla İmâm Muhammed hazretleri adem-i kabûlüne kâil olarak el-yevm ma'mûlün bih olan da İmâm Muhammed'in kavlidir. Zîrâ müstahik olarak oğullarının intifâ' ve istifâde edecekleri vasiyyetin sübûtuna şehâdetleri onların menfa'ati celb için şehâdet olarak bâtıl olunca asıl şehâdetleri de bâtıla olur. Zîrâ şehâdet-i vâhide bazısı hakkında sahîha ve diğerleri hakkında gayr-ı sahîha olarak mütecezzîye olmadığı cihetle iki şâhidin meselâ "Bir kimse aleyhinde vâlidelerimiz ile falâna kadın hakkında kazifde bulundu." diyerek vukû' bulan şehâdetleri şart-ı mezkûre binâen vâlideleri haklarında makbûle olmadığından diğer mezbûre hakkında dahi makbûle olmayıp merdûde olduğu gibi ol kimselerin de oğullarıyla sâir fukarâ için vasiyyet-i mezkûrenin sübûtuna şehâdetleri şehâdet-i vâhide olmakla kabûl olunmaz.

وذكر محمّد رحمه الله في وقف الأصل؛ إذا وقف على فقراء جيرانه فشهد بذلك فقيران من جيرانه جازت شهادتهما؛ قال الفقيه أبو اللّيث رحمه الله: ما ذكر في الوقف قول أبي يوسف رحمه الله، أمّا على قياس قول محمّد رحمه الله فينبغي أن لا تقبل

في الوقف أيضًا؛ لأنّ عند أبي يوسف رحمه الله يجوز أن تبطل الشّهادة في البعض، وتبقى في البعض وعلى قول محمّد رحمه الله لا تقبل أصلًا. ويحتمل أنّ ما ذكره في الوقف محمول على ما إذا كانوا قليلين يحصون (انتهى).

1460. Mes'ele: İmâm Muhammed hazretlerinin *Asıl* nâm kitâbının vakıf bahsinde zikir ve beyânına göre "Bir kimsenin komşularının fukarâsına bir şey vakfettiğine onlardan iki fakîr şehâdet etseler şehâdetleri kabûl olunur." buyurup bu kavli ise ânifen beyân olunduğu üzere sübût-i vasiyyette pederlerinin şehâdetlerinin adem-i kabûlüyle kavline mübâyin olduğundan fakîh Ebü'l-Leys vakıfda onların şehâdetlerinin kabûlü hakkında **[762]** zikr olunan kavl Ebû Yûsuf'un kavli olup İmâm Muhammed'in sübût-i vasiyyette adem-i kabûlüyle kavline kıyâsen lâyık olan sübût-i vakıfda dahi adem-i kabûlüdür. Zîrâ kâide-i sâdisede mes'elede beyân olunacağı üzere amden üç kimse birini katledip onlardan ikisi baʿde't-tevbe "Velî-yi maktûl bizi ve şu arkadaşımızı affetti." diye şehâdet etse o birisi hakkında şehâdetleri kabûl olunur mes'elesinde olduğu gibi Ebû Yûsuf hazletlerine göre bazılar hakkında şehâdetin ibtâliyle diğerleri hakkında kabûlü câize olup İmâm Muhammed kavlinde ise asla câize değildir, demiş.

Binâenaleyh ihtimâl ki İmâm Muhammed'in vakıfda cevâz-ı şehâdetleriyle kavli, fukarâdan bulunarak vakf-ı mezkûre müstahik olan komşuları kalîl ve maʿdûd olarak muʿayyen olan kimselere mahmûldür. Yaʿnî Ebû Yûsuf hazretlerinin vakfa şehâdetlerinin kabûlüyle kavli, şehâdetin tecziyesi kabûlüne mebnî olmayıp belki mevkûfün aleyh olan komşuların kılletlerine mebnîdir, buyuruluyor ise de *Tevfîku'l-İlâh* ile *Tahkîk-i Bâhir*'in beyânlarına göre her ne kadar amme-i nüsahda Ebü'l-Leys'den nakl olunduğu üzere mezkûr ise de lâkin kalem-i nâsihden sehv olup *Fetâvâ-yi Hâniyye*'de beyân olunan mes'eleye muvâfık olarak savâb olan ihtimâl ki İmâm Muhammed'in vakıfda şehâdetlerinin kabûlüyle zikrettiği kavl, mavkûfün aleyh olan komşuları kâbil-i ihsâ olmayan efrâd-ı kesîreye vasiyyette adem-i cevâzıyla kavli de mûsâ leh olan komşuları kalîl olarak maʿdûd olanlara mahmûldür. Zîrâ İmâm Muhammed'in *Ziyâdât*'ta beyânına göre efrâd-ı kalîl olarak maʿdûde olan seriyye bir hayli esîrler ile avdetlerinde getirdikleri esîrler "Biz ehl-i islâm veya ehl-i zimmet olup bunlar bizi dâr-ı islâmda yakaladılar." diyerek iddiʿâ edip onlar ise "Bunlar ehl-i harb olup dâr-ı harbde

esîr ettik." diyerek ihtilâf etseler söz esîrlerindir. Zîra onlar hakkında sübût-i yed dâr-ı islâmda anlaşılıp dâr-ı islâm ise dâr-ı ismet **[763]** ve dâr-ı emân olmakla zâhir olan onların mal ve nefislerinin maʿsûm olmasıdır.

İmdî 1359. mes'elede kabûl-i şehâdette beyân olunan şarta binâen seriyye-i mezkûre onların ehl-i harb olup dâr-ı harbde esîr aldıklarını isbât için beyyine ikâme etseler eğer şâhidleri askerlerden ise cerr-i mağnem bulunduğundan şehâdetleri kabûl olunmaz ise de şâhidleri alâkadâr olmayan tüccârdan ise kabûl olunup esâretleriyle hükm olunur. Bu vechile hâdise-i esâret cuyûş-i kesîreden ibâret olan ordu tarafından olup da askerlerden bazıları onların ehl-i harb olup dâr-ı harbde esîr edilenlerine şehâdet etseler şehâdetleri kabûl olunarak esâretleriyle hüküm olunur. Zîrâ seriyye fie-i kalîle olmakla onlardan bazılarının isbât-ı müddeʿâ için şehâdetleri kendi haklarında şehâdet olup hâlbuki bir kimse hem müddeʿî ve hem de şâhid olamayacağı gibi kendi fiiline de şehâdeti muʿteber değildir.

Ammâ efrâdı kesîr olan ordu efrâdından bazıları şehâdet etmiş olsa onlara isâbet edecek hakkın kıllet ve nedretine binâen maʿdûm hükmünde olarak şehâdetlerinin kabûlüne mâniʿ addolunmaz. İşte *Ziyâdât*'tan naklen *Hâniyye*'nin şu beyânından müstefâd olan, meşhûdün leh kavm-i muʿayyen ise onlardan bazılarının bazıları hakkında şehâdetleri kabûl olunmaz ise de aded ihsâ olunmayacak derece çok olurlar ise bazılarının bazıları hakkında şehâdetleri kabûl olunmasıdır.

وفي القنية: أخ وأخت ادّعيا أرضًا، وشهدا زوجها ورجل آخر تردّ شهادتهما في حقّ الأخت والأخ؛ فإنّ الشّهادة متى ردّ بعضها تردّ كلّها. وفي روضة الفقهاء إذا شهد لمن لا تجوز له الشّهادة ولغيره لا تجوز لمن لا تجوز له الشّهادة بالاتّفاق، واختلف في حقّ الآخر فقيل تبطل، وقيل لا تبطل (انتهى).

1461. Mes'ele: *Kunye*'de beyân olunduğuna göre bir kadınla birâderi başkasından bir arâzî daʿvâ edip de **[764]** hemşiresinin kocasıyla başka bir adam onların lehlerinde şehâdette bulunsalar şehâdetin kabûlünde defʿ-i mağrem ve cerr-i mağnem dâʿiyesi bulunmamak şart olarak ehad-i zevceynin yekdiğerleri lehine şehâdetleri kabûl olunmayacağından mezbûre hakkında kocasının şehâdeti merdûde olup şehâdetin bazısı reddolunca cümlesi merdûde olmakla hemşiresi hakkında kocasının şehâdetinin

reddi mezbûrenin birâderi hakkında dahi reddini îcâb eder. Zîrâ hukûk-i ibâdda şehâdetin nisâbı iki er veyâhûd bir er ile iki hâtun olup mezbûre hakkında cerr-i mağnem dâʿiyesine binâen kocasının şehâdeti reddolunca nisâb-ı şehâdet bulunmayacağından birâderi hakkında dahi şâhid-i vâhidin şehâdetinin reddi zarûrîdir. Binâenaleyh câiz ile gayr-ı câiz ictimâʿ ederek gayr-ı câizin câize galebesi harâmın helâle galebesi kabîlinden olarak kâide-i mezkûrenin fürûʿu kabîlinden olur.

1462. Mes'ele: *Ravdatü'l-Fukahâ*'nın beyânına göre defʿ-i mağrem cerr-i mağnem dâʿiyesine binâen usûl ve fürûʿ ve zevceyn gibi yekdiğerlerine şehâdetleri câize olmayanlar ile ecnebîler gibi câize olan kimse hakkında şehâdette bulunsalar şehâdetleri câize olmayanlar haklarında şehâdetleri bi'l-ittifâk reddolunup diğeri hakkında ihtilâf olunarak bazılar mes'ele-i sâbıkda birâder hakkında olduğu gibi İmâm Muhammed'in kavline binâen şehâdeti tecezzî kabûl etmeyerek bazısı hakkında reddi diğeri hakkında dahi reddini müstelzim olarak diğeri hakkında dahi butlânına ve diğerleri Ebû Yûsuf'un adem-i butlânla kavline binâen adem-i butlânına kâil olmuşlar. Binâenaleyh mezbûrenin kocasından başka bir şâhid dahi bulunarak nisâb tamâm olunca mes'ele-i mezbûrede arâzî daʿvâsının isbâtında şehâdetleri kabûl olarak daʿvâları sâbite olur.

كتبنا في شرح الكنز أنّ شهادة العدوّ لا تقبل إذا كانت لأجل الدّنيا؛ سواء كانت على عدوّه أو غيره بناءً على أنّها فسق وهو لا يتجزّأ ومن هذا القبيل اختلاف الشّاهدين مانع من قبولها؛ لأنّ أحدهما طابق الدّعوى، والآخر خالفها، وكتبنا في الفوائد المستثنى من ذلك.

1463. Mes'ele: Defʿ-i mağrem ve cerr-i mağnem dâʿiyesine binâen dostluk yekdiğerlerinin malında tasarruf etmeyecek derecesine varmamak şartıyla dostun dosta şehâdeti makbûl ise de şâhid ile meşhûdün aleyh beyninde adâvet-i dünyeviyye şehâdetin kabûlüne mâniʿ olduğundan musannifin *Kenz* şerhinde beyânına göre bir kimsenin aleyhine düşmanının şehâdet-i adâveti emr-i dünyâ için olursa fısk olmakla gerek düşman aleyhine ve gerekse iddiʿâda onun şerîki bulunan başkası aleyhine şehâdeti kabûl olunmaz. Zîrâ fısk tecezzî kabûl etmeyeceğinden biri hakkında fâsık diğeri hakkında âdil olamaz. Hâlbuki şehâdetin kabûlünde şâhidlerin adâletleri şart olup şartın intifâsı ise meşrût olan kabûlün intifâsını müstelzim

olmakla mutlakan şehâdetin kabûlüne mâniʿdir. Adâvet-i dünyeviyye ancak izzetle bilinir ise de adâlet bir kimsenin hasenâtı seyyiâtına gâlib olmakdır. Binâenaleyh rakkâs ve mashara gibi nâmûs ve mürüvveti muhil hâl ve hareketleri iʿtiyâd eden eşhâsın ve kizbiyle müteʿâref olan kimselerin şehâdetleri kabûl olunmaz.

1464. Mes'ele: Şehâdetin kabûlünde daʿvâya muvâfakatı şart olmakla şâhidlerin şehâdette yekdiğerlerine muhâlefetlerinin şehâdetlerinin kabûlüne mâniʿ olmayıp da şehâdeti makbûle olanla makbûle olmayan ictimâʿ edip şehâdeti kabûl olunmayanın olunana galebe ederek her ikisinin de kabûl olunmayarak reddolunan şehâdet kabîlindendir. Zîrâ birinin şehâdeti daʿvaya muvâfık olup diğeri muhâlefette bulunmuştur. Hâlbuki şehâdetin kabûlünde daʿvâya mutâbakat ve muvâfakatı şarttır. Şu kadar var ki maʿnen mutâbakat kâfîdir. Binâenaleyh müddeʿâ bih vedîʿa olup da şâhidler müddeʿâ aleyhin îdâʿı ikrârına şehâdet etseler veya müddeʿâ bih gasb olup da şâhidler müddeʿâ aleyhin gasbı ikrâr ettiğine şehâdet etseler kabûl olunur. Zîrâ her ne kadar lafzen şehâdet daʿvâya muvâfık değil ise de maʿnen mutâbıktır. Musannif rahimehullâh **[765]** hazretleri *Fevâid*'de müstesneyâtı şâhidlerin kabûl-i şehâdete mâniʿ olan ihtilâflarından addeylemiştir.

ومنها: القضاء؛ فإذا امتنع القضاء للبعض امتنع للباقين، كما في شهادات البزّازيّة.

1465. Mes'ele: Hâkimin oğlu ile başkası bir ayn iddiʿâsında bulunup bi'l-beyyine müddeʿâlarını isbât ederek haklarının sübûtuyla hâkimin kazâsı oğlunun lehine olarak kabûle mâniʿ olmakla kazâsı câiz olanla olmayanın ictimâʿına binâen bâb-ı kazâ da ebvâb-ı mezkûre cümlesindendir. Zîrâ hâkim kendi oğluyla ecnebî bir kimsenin lehine hükmetse hükmün sıhhatinde mahkûmün leh hâkimin usûl ve fürûʿundan biri veya zevcesi veya hükm olunacak malda şerîk veya ecîr-i hâs ve hâkimin ittifâkıyla teʿayyüş eder kimselerden olmaması şart olmakla oğlunun lehine hükmü câiz olmayacağından diğerinin hakkında dahi câiz olmayarak hükm-i mezkûr tamâmıyla bâtıl olur. Şehâdât-ı *Bezzâziyye*'de beyân olunduğu vechile hâkimin oğluyla başkası için kazâsı gibi müteʿaddid kimselerden bazıları hakkında kâdînın kazâsı mümteniʿ olur ise diğerleri haklarında dahi mümteniʿ olmakla câiz ile gayr-ı câiz ictimâʿ ederek gayr-ı câizin galebesi helâl ile harâm ictimâʿ ederek harâmın helâle galebesi kabîlinden olur.

ومنها: باب العبادات؛ فلو نوى صوم جميع الشّهر بطل فيما عدا اليوم الأوّل. وليس منه ما إذا عجّل زكاة سنتين فإنّه إن كان بعد ملك النّصاب فهو صحيح فيهما، وإلّا فلا فيهما.

1466. Mes'ele: Bâb-ı ibâdâtta câiz ile gayr-ı câiz ve sahîh ile gayr-ı sahîh ictimâ ederek helâl ile harâm ictimâ-ı mezkûre cümlesindendir. Zîrâ savm-ı ramazânda yevm-i evvel gibi niyyeti sahîh olanla eyyâm-ı bâkiye gibi gayr-ı sahîh olanı cem' ederek ba'de'l-gurûb cemî'-i şehri savma niyyet eylese niyyet-i mezkûre ile birinci günün savmı câiz olarak sahîh olup eyyâm-ı bâkiye gayr-ı câiz olarak savmları bâtıl olur.

Zîrâ 142. mes'elede beyân olunduğu üzere Fahrü'l-İslâm ve başkaları gibi müte'ahhirîn fukahâ indinde savm-ı ramazânın vücûbu fecr-i sâdıkın tulû'undan kaya kuşluğun kubeyline kadar olan zamân gibi her günde kendisinde inşâî savm mümkün olan vakit olmakla otuz gün savm-ı ramazânın sebeb-i vücûblarının ihtilâflarına binâen evkât-ı hamsede namâz gibi muhtelefü'l-cins olarak sıhhatlerinde niyyetle ta'yîn şart olmakla otuz günün savmına birden **[767]** niyyet ancak niyyetin vâki' olduğu ilk günün sıhhat-i savmına kifâyet eder ise de diğerlerine kifâyet etmeyerek câiz olan ilk günün savmı ile câiz olmayan diğer günlerin savmları gibi sahîh ile gayr-i sahîh ictimâ' eylemiş olarak helâl ile harâmın ictimâ'ları kabîlinden olur, buyuruluyor ise de mes'ele-i mezkûrede beyân olunduğu üzere mezheb-i muhtârda otuz gün savm-ı ramazânın sebeb-i vücûbu ﴿فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ﴾[1] âyet-i celîlesi ile (صوموا لرؤيته وافطروا لرؤيته)[2] hadîs-i şerîfi muktezâları üzere leylen veya nehâren cüz'-i şehrin şuhûdu olmakla ittihâd-ı sebebe binâen otuz gün savm-ı ramazân müttahidü'l-cins olarak 363. mes'elede beyân olunan zâbıt ve nehâr-ı ramazân savm-ı ramazânın mi'yârı olması muktezâsınca sıhhatlerinde niyyetle ta'yîn gayr-ı lâzım olarak niyyet-i vâhide cümlesine kifâyet ederek sahîh olur. *Hâniyye*'nin beyânına göre İmâm Mâlik indinde dahi tekmîl-i şehrin sıhhatinde niyyet-i vâhide kâfiyedir. Binâenaleyh sahîh ile gayr-ı sahîhin ictimâ'ları yoktur ki câiz ile gayr-ı câiz cümlesinden olsun.

1 "Artık içinizden kim bu aya yetişirse onu oruçlu geçirsin." Bakara, 2/185.
2 Buhârî, "Savm", 11, r. 1909; Müslim, "Sıyâm", 2.

1467. Mes'ele: İki senenin zekâtını taʿcîl edip kable'l-havl vermek mes'elesi mesâil-i mezkûre cümlesinden değildir. Zîrâ vakt-i taʿcîlde nisâb mevcûd ise her iki senenin zekâtlarını taʿcîl sahîh olup mevcûd değil ise sahîh değillerdir. Çünkü 374. mes'elede îzâh olunduğu üzere taʿcîl-i zekâtın cevâzıyla sıhhati vakt-ı taʿcîlde havl munʿakid olup esnâ-i havlde mal külliyyen telef olarak nisâb munkatıʿ olmamak ve âhir-i havlde nisâb kâmil olmak şart olduğundan şurût-i mezkûrenin vücûdu hâlinde nisâba mâlik olan kimsenin gelecek senelerin veya müteʿaddid nisâbların zekâtlarını taʿcîl edip kable'l-havl vermesi ﴿وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّنْ رَبِّكُمْ﴾[1] muktezâsınca dâʿi-yi mefkaret olarak vezâif-i ibâdetin edâsına müsâraʿat olarak câiz olup ol senelerin vücûbları zimmetten sâkıt olur. Zîrâ 374. ve 482. mes'elelerde beyân olunduğu üzere sebebiyyette asıl olan nisâb-ı evvel olup sonradan ziyâde kılınanlar nisâb-ı evvele tâbiʿlerdir. Ammâ vakt-i taʿcîlde sebeb-i vücûb olan nisâb mevcûd değil ise veya esnâ-i havlde nisâb bi'l-külliyye telef olmuşsa **[768]** asl-ı vücûb mütehakkik olmadığından kable'l-vakt kılınan namâz gibi câiz olmayarak verilen zekât da nâfile olarak teberruʿât-ı sâire kabîlinden olacağından sahîh olanla olmayanın ictimâʿı kabîlinden değildir.

وليس منه أيضًا ما إذا نوى حجّتين وأحرم بهما معًا؛ فإنّا نقول بدخوله فيهما لكن اختلفوا في وقت رفضه لإحداهما كما علم في باب إضافة الإحرام إلى الإحرام.

1468. Mes'ele: İki hacca niyyetle birlikte ihrâma girmek de ebvâb-ı mezkûre cümlesinden değildir. Zîrâ 547. mes'elede *Fethü'l-Kadîr*'in ihrâmı ihrâma izâfe bâbından naklen beyân olunduğu üzere iki hacca birden defʿaten veya bilâ-fasl velâ terâhî müteʿâkiben niyyetle ihrâma girse Şeyhayn hazerâtına göre şurûʿla vâcib olarak ikisini de edâ lâzım gelip İmâm Muhammed'e göre yalnız iki hacca defʿaten niyyet sûretinde bi'l-ittifâk vakt-i hac min-vechin miʿyâr olarak ikisini birden edâ gayr-ı kâbil olmakla birini edâ ile diğerini terk müttefakun aleyh olup lâkin vakt-i terki taʿyînde ihtilâf olunup inde'l-İmâm aʿmâl-i hacca şurûʿ anında, Ebû Yûsuf'a göre ihrâma duhûlüyle berâber ve inde'l-baʿz İmâm'a göre cânib-i Hicâz'a müteveccihen hareket zamânında terk olunup kavl-i ahîrin zâhir-i rivâye olduğu *Mebsût*'ta mansûstur. Binâenaleyh câiz ile gayr-ı câizi edâda cemʿ yoktur ki ebvâb-ı mezkûreden olsun.

---

1 "Rabbinizin mağfiretine mazhar olmak için yarışın." Âl-i İmrân, 3/133.

وليس منه أيضا ما إذا نوى التّيمّم لفرضين؛ لأنّا نقول يجوز له أن يصلّي بالتّيمّم الواحد ما شاء من الفرائض والنّوافل.

1469. Mes'ele: İnde'l-Hanefî iki farzı edâ için îcâbı hâlinde teyemmüme niyyette niyyet-i vâhide de câiz ve gayr-ı câiz olan iki ibâdeti cem' kabîlinden değildir ki ebvâb-ı mezkûre cümlesinden olsun. Zîrâ inde'l-Hanefî gerek abdest ve gerek gusül için suyu isti'mâlden acz hâlinde ﴿فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا﴾[1] âyet-i celîlesi ve التيمم وضوءا لمسلم ولو الى عشر حجج ما لم يجد الماء أو يحدث hadîs-i şerîfi[2] muktezâları üzere teyemmüm bedel-i mutlak olmakla vakt-i salâttan [769] akdem câiz olduğu gibi bir nâkızı nakzetmedikçe suyu isti'mâle kâdir olana kadar bir teyemmüm ile gerek farz ve gerek nevâfil dilediği kadar nâmaz câizdir. Zîrâ bilâ-tahâret edâsı câiz olmayan şeylerin cevâzında suyu isti'mâlden âciz oldukça hasbe'l-halefiyet teyemmüm aynı abdest ve gusül hükmündedir. Lâkin *Medhal-i Fıkh*'ın 74. mes'elesinde beyân olunduğu üzere teyemmüm inde'ş-Şâfi'î tahâret-i müstehâza gibi cevâz-ı salâta mâni' olan hadesin bekâsıyla berâber hâl-i aczde zimmet mükellefden ıskât-ı vâcib hâcetine binâen bedel zarûret olmakla kable'l-vakt zarûret bulunmadığından câiz olmayacağı gibi bir farzın edâsıyla zarûret müntefiye olmakla diğer farz da kılınmaz, nevâfilin edâsında zarûret bulunmadığı cihetle teyemmüm ile nevâfilin adem-i cevâzı da muktezâ-yı usûlu olmak îcâb eder ise de lâkin nevâfil câizdir. Binâenaleyh hâl-i aczde teyemmümde câiz ile gayr-ı câizi cem' bulunmadığından ebvâb-ı mezkûreden hurûcu cây-ı nazar değildir.

ومنها: ما إذا صلّى على حيّ وميّت، وينبغي أن تصحّ على الميّت.

1470. Mes'ele: Ölü ile diri üzerine cenâze namâzı da kâide-i mezkûreye binâen ebvâb-ı mezkûre cümlesinden olarak lâyık olan diri üzerine gayr-ı sahîh olan namâz ölü üzerine sahîh olan namâza galebe ademeyerek ölü üzerine namâzın sahîh olmasıdır. Zîra meyyit üzerine kılınacak namâzın fesâdını îcâb edecek bir hal yoktur. İmâm Suyûtî'nin *Eşbâh*'ın aded-i rekâtta niyyet bahsinde beyânına göre hükm-i mes'elenin nazîri mevtâ-yı müte'addide üzerine cenâze namâzında aded-i mevtâyı ta'yîn gayr-ı vâcib

1 "Su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin)." Nisa, 4/43.
2 Ali el-Müttaki, *Kenzü'l-Ummâl*, IX, 403, r. 26702; Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, I, 148.

olup meselâ on meyyit iʿtikâdıyla namâzlarını baʿde'l-edâ ziyâde oldukları zâhir olsa 450. mes'elede mufassalan beyân olunduğu üzere sıhhati niyyetiyle meşrût olan cenâze namâzında zâid olanlara niyyet bulunmadığından namâz sahîh olmayıp hâlbuki zâid olan mechûl olarak ziyâdelik cenâzelerin cümlesine sirâyet ederek cümlesinin namâzının adem-i sıhhatleri lâzım gelir. Ammâ aded-i cenâze menvîden ekall ise hilâfına ihtimâl ile berâber ezhar olan namâzın sahîh olmasıdır.

ومنها: ما إذا استنجى للبول بحجر ثمّ نام فاحتلم فأمنى فأصاب ثوبه لم يطهر بالفرك؛ لأنّ البول لا يطهر به فلا يطهر المنيّ كما صرّحوا به، ولهذا قال شمس الأئمّة السّرخسيّ رحمه الله: مسألة المنيّ مشكلة؛ لأنّ كلّ فحل يمذي أوّلًا والمذي لا يطهر بالفرك إلّا أن يجعل تبعًا له، (انتهى). وقد يقال: يمكن جعل البول الباقي بعد الاستجمار تبعًا له أيضًا، وجوابه أنّ التّبيعة فيما هو لازم له وهو المذي، بخلاف البول، ولم أر من نبّه عليه.

1471. Mes'ele: **[770]** Baʿde'l-bevl taş ve emsâliyle baʿde'l-istincâ uykuda ihtilâm olarak sevbine isâbet eden menî de ferkle tathîr olunan menî ile olunmayan bevl ictimâʿ etmekle câiz ile gayr-ı câiz ve sahîh ile gayr-ı sahîh ve helâl ile harâmın ictimâʿ ettikleri ebvâb-ı mezkûre cümlesindendir. Zîrâ kütüb-i fıkhiyyede tasrîh olunduğuna göre bevl öyle taşla istincâ ile bil-külliyye izâle olunmayacağından ihtilâmla hurûc eden menî onunla ihtilât ederek ferkle tâhir olmaz. Onun için Şemsüleimme el-Halvânî[1] hazretleri "Menî mes'elesi emr-i müşkildir. Zîrâ her fahlden kable'l-menî mezî zâhir olup mezî ise bevl gibi ferkle izâle olunmayacağından onunla ihtilât eden menîye bevl ile ihtilât eden menî gibi ferkle tâhir olmaz. Meğer Allahüme ferkle izâlede mezî menîye tâbi ola." deyip bazı fukahâ da hükm-i mezkûrde bevli mezîye kıyâs ederek taş ve emsâliyle baʿde'l-istincâ kalmış olan bakiyye-i bevlde menî hükmünde kılmak mümkündür, demiş ise de tebʿiyet-i menîye lâzım olan mezî de kâbil ise de belvde gayr-ı kâbildir. Zîrâ menî bevli müstelzim değildir. Binâenaleyh kıyâs meʿa'l-fârıkdır, diyerek menʿ olunup bu bâbda sarâhaten tenbîh edeni gördüm, buyuruluyor ise de *Tahkîku'l-Bâhir* ve sâirenin beyânlarına göre mezîye kıyâs olunan mutlak

1 Arapça metinde bu görüşün sahibi Serahsî olarak belirtilmiş olmasına rağmen Süleyman Sırrı görüşü Halvânî'ye nisbet etmiştir.

bevl olmayıp belki beyân olunduğu üzere bir şey ile baʿde'l-istincâ uykuda kendisini ihtilâm **[771]** bevli ederek menî ile ictimâʿ eden bevl olup bu ise hükm-i mülâzemede mezînin nazîri olduğu cây-ı nazar değildir. Zîrâ كل من بال واستنجى بالحجر فنام وأمنى لابدّ أن يختلط المني بما يقي من البول بعد الاستنجاء külliyyesi sâdıktır.

ومنها: باب الطّلاق والعتاق؛ فلو طلّق زوجته، وغيرها أو أعتق عبده، وعبد غيره أو طلّقها أربعًا نفذ فيما يملكه.

1472. Mes'ele: Talâk ve itâk mes'eleleri de câiz ile gayr-ı câiz ictimâʿ ederek câizin gayr-ı câize galebesine binâen ebvâb-ı mezkûre cümlesindendirler. Zîrâ bir ecnebiyye ile zevcesine hitâben أنتما طالقان diyerek tatlîk edip boşasa veya kölesiyle başkasının kölesine hitâben "Siz hürsünüz." diyerek âzâd eylese veya zevcesini dört talâk boşasa gerek talâk ve gerek itâk ancak taht-ı temellükünde bulunanlarda nâfiz olup hâric olanda lağv olacağından kendi zevcesi nihâyet üç talâka kadar boş olup başkasının zevcesiyle kendisinin zevcesi hakkında üç talâkdan ziyâdesi lağv olup ve kendisinin kölesi âzâd olup başkasının kölesi hakkında iʿtâkı lağv olur.

ومنها: ولو استعار شيئًا؛ ليرهنه على قدر معيّن فرهنه بأزيد قال في الكنز: ولو عيّن قدرًا أو جنسًا أو بلدًا فخالف، ضمّن المعير المستعير أو المرتهن (انتهى). واستثنى الشّارح ما إذا عيّن له أكثر من قيمته فرهنه بأقلّ من ذلك بمثل قيمته أو أكثر؛ فإنّه لا يضمّن؛ لكونه خلافًا إلى خير (انتهى).

1473. Mes'ele: Ebvâb-ı mezkûre cümlesinden biri de meselâ bir kimseden istikrâz edeceği bin kuruş gibi muʿayyen bir meblağ bedelinde terhîn etmek üzere birden bir sâat veya emsâli bir şeyi âriyet alıp da bin beşyüz kuruş gibi mikdâr-ı mezkûrden ziyâde deyn bedelinde rehni verse câiz olan mikdâr ile olmayan **[771]** mikdâr beynini cemʿ ettiğinden şârih-i *Kenz,* Zeylaʿî'nin beyânına göre âriyet sâhibi vereceği âriyeti terhîn edeceği deyn meselâ bin kuruş gibi mikdârını ve para veya sâir mâl gibi cins veya falân belde gibi mehâsini taʿyîn edip de onların hilâfına mikdâr veya cins veya beldede terhîn eylese muʿîrin hakkında teʿaddî edebilmiş olmakla terhîn ettiği âriyet aynen mevcûd ise muʿîr onu mürtehinden istirdâd eder ve eğer telef olmuş ise muhayyer olup gerek müsteʿîr ve gerek mürtehinden

kıyemiyyâttan ise kıymetini ve misliyyâttan ise mislini tazmîn ettirir. Zîrâ her ikisinde taʿyîn olunan mikdâr veya cins veya beldenin hilâfında bulundukları cihetle muʿîrin hakkında teʿaddîde bulunarak müsteʿîr gâsıb ve mürtehin de gâsıbü'l-gâsib hükümlerindelerdir.

Şârih-i *Kenz* Zeylaʿî, müsteʿîr âriyet sâhibine kıymetinden ziyâde bir mikdâr taʿyîn edip de ondan noksân veya kıymet-i misli veya ekser bedelinde terhîn eylese her ne kadar mikdâr-ı muʿayyenden noksân ise de velâkin kıymeti veya ziyâde bedelinde terhîn ederek mikdâr-ı muʿayyene vâkiʿ olan muhâlefet âriyet sâhibi hakkında habere hilâf olmakla lüzûm-i tazmînden istisnâ eylemiş. Zîrâ her ne kadar mikdâr-ı muʿayyenden dûn ise de kıymet-i mislinden ekser bedelinde terhîn eylemiş olmakla muʿîrin müsteʿîr veya mürtehine rücûʿdan maksadı olan istîfâ-yı bedel suhûletle hâsıl olur. Zîrâ rehin olan âriyetin bedelini istîfâ kıyemiyyâttan ise kıymetiyle ve misliyyâttan ise misliyle hâsıl olarak kıymeti veya misliyle rücûʿ edeceğinden kıymet veya mislinden ekser bedelinde terhînde kendisine bir fâide olmayıp belki istîfâsında mûcib-i usret olarak muzırr olur.

ومنها: لو شرط الواقف أن لا يؤجّر وقفه أكثر من سنة، فزاد النّاظر عليها؛ فظاهر كلامهم الفساد في جميع المدّة لا فيما زاد على المشروط؛ لأنّها كالبيع لا يقبل تفريق الصّفقة، وصرّح به في فتاوى قارئ الهداية ثمّ قال: والعقد إذا فسد في بعضه فسد في جميعه.

1474. Mes'ele: **[772]** Ebvâb-i mezkûreden biri dahi vâkıf vakfın bir seneden ziyâde müddetle îcâr edilmemesini şart edip de vakf-ı mezkûrun nâzırı hilâf-ı şart olarak ondan ziyâde müddetle îcâr eylese شرط الواقف كنص الشارع muktezâsınca gayr-ı sahîh olarak sahîh olanla olmayan akdeyni cemʿ edilmiş olmakla fukahânın zâhir-i kelâmları akd-i mezkûrun fesâdı mikdâr-ı meşrûtun ziyâdesine münhasır olmayıp belki gayr-ı sahîh sahîha galebe ederek adem-i sıhhat mikdâr-ı meşrûta sirâyetle cemîʿ-i müddete şâmil olarak akd-i icârenin fâsid olmasıdır. Zîrâ *Fetâvâ-i Kâri'i'l-Hidâye*'nin tasrîhine göre akd-i icârede safkanın tefrîkini adem-i kabûlde beyʿ olarak akdin bazısının fesâdı cümlesinin fesâdını müstelzim olarak fâsid olduğu gibi şart-ı vâkıfa muhâlif olarak icârenin de bir seneden ziyâdesi fâsid olunca cümlesi fâside olur.

Hamevî'nin beyânına göre 1446. mes'elede beyân olunduğu üzere abd ile müdebberi ve milk ile vakfı bey'de cem' eylese gerek müdebber ve gerek vakıf fi'l-cümle mâl olmakla akd-i mezkûr abd ile milkte sahîh olup müdebber ile vakıfda bâtıl olmakla hükm-i mezkûr ale'l-ıtlâk değildir deniyor ise de *Kâdîhân*'da kitâb-ı sulhun evvelinde beyân olunduğuna göre deynin hissesinde akid fâsid olursa bâkîsinde de fâsid olur. Zîrâ İmâm-ı A'zam hazretlerine göre fesâd mukârine binâen ukûdun bazısının fesâdı cümlesinin fesâdını müstelzimdir. İmâmeyn hazerâtına göre de deyn hakîkatte mâl olmayıp hâlbuki akidde mal olmayan bir şeyin temlîki şart kılınsa hür ile abdi cemî'an safka-i vâhide ile bey' gibi akdin cümlesi bâtıl olacağından hükm-i mes'elenin müttefakun aleyh olması lâzım gelir. 1447-1449 mes'elelere bak.

تنبيه: وليس من القاعدة؛ ما إذا اجتمع في العبادات جانب الحضر، وجانب السّفر فإنّا لا نغلّب جانب الحضر ومقتضاها تغليبه لأنّه اجتمع المبيح والمحرّم؛ لأنّ أصحابنا رحمهم الله قالوا في المسح على الخفّين: ولو ابتدأ، وهو مقيم فسافر قبل إتمام يوم وليلة انتقلت مدّته إلى مدّة المسافر فيمسح ثلاثًا، ولو كان على عكسه انتقلت إلى مدّة المقيم، ومقتضاها اعتبار مدّة الإقامة فيهما تغليبًا لجانب الحضر، وبه قال الشّافعيّ رحمه الله وعنده لو مسح أحد الخفّين حضرا، والآخر سفرًا فكذلك على الأصحّ طردًا للقاعدة، وأمّا عندنا فلا خفاء في أنّ مدّته مدّة المسافر.

Tenbîh

1475. Mes'ele: **[773]** Amelen ibâdâtta cânib-i hazar ve ikâme ile cânib-i seferin ictimâ'ı mes'elesi kâide-i mezkûrenin fer'lerinden değildir. Zîrâ inde'l-Hanefî cânib-i hazar ve ikâme sefer üzerine galebe ile tekaddüm eylemez, kâide-i mezkûrenin muktezâsı ise galebesidir. Zîrâ mubîh olan sefer ile muharrim olan ikâmenin ictimâ'ıdır. Çünkü eimme-i Hanefiyyenin mest üzerine meshde kavilleri hâl-i ikâmede bed' edip de müddet-i ikâme olan bir gün ve bir gece tamâm olmadan sefere çıksa üç gün üç gece müddet-i sefere intikâl ederek müddet-i sefer zarfında mesh edeceği gibi aksi de böyle olarak bir müsâfir müddet-i mesh sefer tamâm olmadan ikâmete niyyet eylese müddet-i mesh müddet-i ikâmete intikâl ederek müddet-i ikâmetten ziyâde mesh edemez. Muktezâ-i kâide ise İmâm Şâfi'î hazretlerinin dedikleri gibi; her iki hâlde muharrim olan cânib-i hazarı mubîh olan

cânib-i sefer üzerine tağlîble ancak bir gün ve bir geceden ibâret olan müddet-i ikâmeti iʿtibârdır. Zîrâ mesh ibâdet olmakla hükm-i ikâme üzere şurûʿ olunca mukîm iken savma baʿde'ş-şurûʿ sefere hurûc gibi sefer ile hükm-i ikâmet tegayyür eylemez. Onun için hâl-i ikâmede sâim, sefere hurûcla ol gün iftâr etmeyip belki savmı itmâm eder. Buna sebeb ise muharrim olan ikâme ile mubîh olan sefer ictimâʿ ederek muharrim olan ikâmenin mubîh olan sefere galebesidir.

1476. Mes'ele: İnde'ş-Şâfiʿî esahh olan mestlerin bir tekine hâl-i ikâmede diğer tekine hâl-i seferde mesh eylese **[774]** ittirâden li'l-kâideti, müddet-i ikâmeyi iʿtibâr ile ancak bir gün ve bir gece mesh eder. Ammâ inde'l-Hanefî يمسح المسافر ثلاثة أيام ولياليهن muktezâsınca müddet-i meshin müddet-i sefer olacağı derkârdır. Zîrâ ruhasattan maksad, müsâfire tahfîf olup bu ise tahdîd-i müddetle olur.

1477. Mes'ele: Hulâsa-i kelâm hükm-i mes'elede üç sûret olup ikisi ittifâkî biri ihtilâfîdir. İttifâkî olan sûretlerden biri hâl-i ikâmede abdest alıp mestlerini giyip abdest bozulmadan sefere çıkarsa bi'l-ittifâk müddet-i ikâmet müddet-i sefere tahavvül ederek üç gün mesh eder. İkincisi müddet-i ikâmetin inkizâsından sonra sefere çıkarsa bi'l-ittifâk tahavvül bulunmayarak tecdîd-i vudû' ile ayaklarını gasl lâzımdır. İhtilâfî olan sûrette hâl-i ikâmede abdest alıp mestlerini giydikten sonra müddet-i ikâme munkaziye olmadan sefere çıkarsa inde'l-Hanefî müddet-i ikâmet müddet-i sefere tahavvül ederek üç güne iblâğ eder ve inde'ş-Şâfiʿî tahavvül etmeyerek ancak bir gün mesh eder.

وأمّا لو أحرم قاصرًا فبلغت سفينته دار إقامته فإنه يتمّ، ولو شرع في الصلاة في دار الإقامة فسارت سفينته فليس له القصر ولم أرهما الآن. وعندنا فائتة السّفر إذا قضاها في الحضر يقضيها ركعتين، وعكسه يقضيها أربعًا؛ لأنّ القضاء يحكي الأداء، وأمّا باب الصّوم فإذا صام مقيمًا فسافر في أثناء النّهار أو عكسه حرّم الفطر.

1478. Mes'ele: Müsâfir olarak namâza iftitâhla şurûʿ edip de hâmil olduğu sefînesi mahall-i ikâmetine vâsıl olsa zuhr ve asr ve işâ gibi salât-ı maksûreyi dörder rekʿat edâ ile itmâm ederek salât-i sefer salât-i ikâmeye tahavvül edere ise de mahall-i ikâmede dört rekʿatlı farzlara baʿde'ş-şurûʿ sefînesi sefere şurûʿ ederse salât-i ikâme salât-ı sefere tahavvül etmeyerek

dörder rekʿat olarak itmâm eder. Her iki mes'elenin hükümlerini ile'l-ân görmedim, buyuruluyor ise de Zeylaʿî'den naklen Hamevî'nin ve *İnâye*'den naklen [775] *Tahkîku'l-Bâhir*'in beyânlarına göre mısır dâhilinde gemide mukîmen namâza başlayıp da gemi sefer eylese başlamış olduğu salât-ı ikâmet tegayyür etmeyerek itmâm eder. Zîrâ hâl-i ikâmet hâl-i azîmet ve hâl-i sefer, hâl-i ruhsat olup ibâdâtta ictimâʿları hâlinde ihtiyâten inde'l-eimme bi'l-ittifâk azîmet ruhsat üzerine takdîm olunur ve bir de ikâmet, kasr-ı salât ve iftârı muharrim ve sefer mubîh olup kâide-i mezkûre muktezâsınca muharrim ile mubîhin ictimâʿı hâlinde muharrim mubîh üzerine takdîm ve tercîh olunur.

Ve kezâ *Fethü'l-Kadîr*'den naklen *Tahkiku'l-Bâhir*'in beyânına göre sefîne içinde mukîmen namâza baʿde'l-bed' sefere hurûc eylese hükm-i ikâmet iʿtibâr olunarak itmâm olunur. İşte bu mes'elede musannifin ikinci mes'elesine nakl olabileceği gibi *İnâye*'den naklen beyânına göre de âhir-i vakitte ikâmete niyyet eden müsâfir dört rekâtlı namâzları itmâm eder. Zîrâ iʿtibâr âhir-i vaktedir diyor. Bu mes'elede musannifin birinci mes'elesinin hükmünü musarrahtir. Binâenaleyh musannifin, "Her iki mes'elenin ile'l-ân hükümlerini görmedim." buyurması meşâyih-i müctehidinden nakl-i sarîh görmedim demektir. Ve illâ mes'ele-i mezkûrelerin binâ kılındıkları asıllar nakl-i sarîh demektir.

Hükm-i Kazâ

1479. Mes'ele: İmâm Şâfiʿî'nin hilâfına inde'l-Hanefî hâl-i seferde kazâya kalan namâzlar hâl-i ikâmede dahi maksûre olarak ve hâl-i ikâmede fevt olan namâzlar da hâl-i seferde dahi tamâmen kazâ olunurlar. Zîrâ kazâ edânın vâcib olduğu emir sebebiyle vâcib olmakla hükümde kazâ edânın aynıdır.

Hükm-i Sıyâm

1480. Mes'ele: Ammâ bâb-ı savmda hâl-i ikâmede sâim olup da nehâren sefere hurûc eylese veya müsâfir iken nehâren mukîm olsa iftâr harâmdır. Zîrâ iftârı mubîh olan sefer ile muharrim olan ikâmenin ictimâʿlarına binâen ihtiyâten muharrim olan ikâmeyi mubîh olan sefer üzerine takdîm ve tercîh kâide-i mezkûrenin [776] muktezâsıdır.

Fasıl

فصل: تدخل في هذه القاعدة: إذا تعارض المانع والمقتضي فإنّه يقدّم المانع.

فلو ضاق الوقت أو الماء من سنن الطّهارة حرم فعلها، ولو جرحه جرحين عمدًا أو خطأً أو مضمونًا، وهدرًا، ومات بهما، فلا قصاص.

1481. Mes'ele: إذا تعارض المانع والمقتضي فإنه يقدم المانع kâidesi إذا اجتمع الحلال والحرام غلب الحرام kâidesinde dâhile olarak onun ferʿi cümlesinden olup mâniʿ-i muharrim ve muktezî mubîh hükmünde olarak muharrim mubîha müraccah olduğu gibi bir şeyin mâniʿiyle muktezîsi ictimâʿ ederek teʿâruz ettikte muktezâ-yı mâniʿ, hükm-i muktezî üzerine tercîh olunarak mâniʿin muktezâsıyla amel olunup muktezînin mûcebiyle amel olunmaz. Binâenaleyh vakit dîk olarak veya su gayr-ı kâfî bulunarak sünen-i salât ve tahâretin edâsına mâniʿ olsalar bunları tercîhen ityân-ı farza kasr olunarak sünen-i mezkûre terk olunur. Ve kezâ dîk-i vakitle sünen-i salât da terk olunarak edâyı farza kasır da muktezâ-yı kâidedir.

Cinâyet Hakkında Hükm-i Kâide

1482. Mes'ele: Mâniʿle muktezînin ictimâʿları hâlinde mâniʿ muktezî üzerine muraccah ve mukaddem olmakla meselâ amden birini cerh edip baʿdehu ava atmış olduğu kurşun tekrâr hatâen mecrûha isâbet eylemesi gibi biri amden diğeri hatâen veya birine teşhîr-i silâh edip de müşehherün aleyh de nefsini müdâfaʿa ve muhâfaza için onu cerh edip baʿdehu amden tekrâr cerh etmek gibi biri heder diğeri mazmûn olarak iki yara îkâʿ edip de mecrûh bu yaralardan vefât eylese mâniʿ olan hatâ veya hederi muktezî olan amd veya mazmûn üzerine tercîhen kısâs olunmayıp belki diyet lâzım gelir.

Muʿâmelât Hakkında Hükmü

1483. Mes'ele: Bir adam borçlusu yedinde merhûn olan malını ahara satamaz. Yaʿnî satsa nâfiz olmayarak [777] ya mürtehinin iznine veya edâ-yı deynle fekk-i rehne tevakkuf eder. Zîrâ râhinin rehne mâlik olması onu satmaya muktezî olup deyni bedelinde merhûn olması da mâniʿ olarak bi'l-ictimâʿ teʿâruz ettiklerinden mâniʿ, muktezî üzerine mukaddem olmakla satmış olsa nâfiz olmaz.

Mesâil-i Hârice

وخرجت عنها مسائل: **الأولى**: لو استشهد الجنب فإنّه يغسّل عند الإمام، ومقتضاها أن لا يغسل كقولهما.

1484. Mes'ele: Kâide-i mezkûreden ber-vech-i âtî beş mesâil hârice olup onlardan 1-cünüb ve kezâ hâyiz ve nüfesâ gibi muhtâc-ı gusül olan mükellefler 1141. mes'elede beyân olunan şartları câmiʿ olarak şehîd olsalar inde'l-İmâm gasl olunurlar. Hâlbuki muktezâ-yı kâide İmâmeyn hazerâtının dedikleri gibi adem-i gasilleridir. Zîra cünüb ve hâiz ve nüfesâ olarak vefâtları vücûb-i gasillerini muktezî olup [1](زملوهم بكلوهم) muktezâsı üzere şehîd olarak vefâtları lüzûm-i gasillerine mâniʿ olarak teʿâruz ve tekâbüllerine binâen muktezâ-yı kâide mâniʿ-i muktezâ üzerine takdîm olunarak adem-i gasilleri iken hadîs-i şerîf-i mezkûr muktezâsınca şehâdet-i mükellefden mevt ve telattuhla necâsetin sübûtuna mâniʿa olarak maʿrûfe olup râfiʿa olarak maʿrûfa olmadığından şehâdetle cünüblük ve kezâ hayız ve nifâs murtefiʿa olmayacaklarından inde'l-İmâm muktezâ mâniʿ üzerine tekaddüm ederek gasilleri lâzımdır. Zîrâ Hazret-i Hanzala cünüb olarak şehîd olduklarında melâike-i kirâmın gasil ettikleri rivâyet-i sahîha ile müsbittir. Onun için evlâdına *evlâd-ı gasîli'l-melâike* tesmiye edilmiş. Şehâdet hadesi râfiʿa olmasa idi muhdis olarak şehîd olanlara abdest aldırılır idi. Hâlbuki bi'l-icmâʿ abdest aldırılmaz.

Binâenaleyh şehâdet hadesi râfiʿa olmakla kâide-i mezkûre muktezâsınca gusle lüzûm yoktur, denir ise de şehâdetin hades-i asgarı izâle ederek râfiʿa olması hades-i ekberi râfiʿa olmasını îcâb eylemez diye cevâb verilir. İmâmeyn hazerâtı ise kâide-i mezkûre muktezâsı üzere mâniʿ, muktezî üzere mukaddem olduğu gibi **[778]** hades-i ekber sebebi ile vâcib olan gusül mevtle intihâ-yi teklîfe binâen sâkıt olmasına kâil olmuşlar ise de şehîdin gayrıları haklarında dahi cârî olması lâzım gelir, bu ise hilâf-ı vâkıʿdır.

1485. Mes'ele: Vâcib olan benî Adem'in gasli olup melâikenin gasli değildir. Zîrâ gasl-i mezkûr hayâtta bulunanlar üzerinde meyyitin hakkı olmakla kifâyet onlara vâcibdir, diye sûal vârid olmaz. Zîrâ vâcib olan benî Adem'in gasli olsa idi Hazret-i Peygamber *sallallahu aleyhi vesellem* Efendimiz emrederdi Hanzala'nın gasliyle emreder idi. Binâenaleyh hadîs-i Hanzala cünüb

1 "Onları yaralarıyla ve kanlarıyla örtün." Ahmed b. Hanbel, XXXIX, 64, r. 23659; Bezzâr, *Müsned*, XIV, 232,.

olarak şehîdin lüzûm-i guslüne delîl olamaz, denirse vâcib olan nefs-i gasl olup gâsil kim olursa olsun câizdir. Görmez misin Hazret-i Adem'i melâike-i kirâm gasl ederek gaslin husûlüne binâen evlâdı tarafından gasl edilmedikleri vahiyle sâbit olmuştur.

1486. Mes'ele: Hâyiz ve nüfesâ olarak şehîd olanların baʿde'l-inkıtâʿ vücûb-i gasillerinde Hazret-i İmâm'dan bir rivâyet ve kable'l-inkıtâʿ gasillerinde iki rivâyet vâride olup sahîh olan rivâyet vücûb-i gasilleri olmakla mes'eleyi tasvîrde taʿmîm edilmiş idi.

Mes'ele-i Sânîye

الثّانية: لو اختلط موتى المسلمين بموتى الكفّار فمقتضا القاعدة عدم الغسل للكلّ. والشّافعيّة قالوا بتغسيل الكلّ، ولم يفصّلوا، فأصحابنا رحمهم الله فصّلوا فقال الحاكم في الكافي من كتاب التّحرّي: وإذا اختلط موتى المسلمين وموتى الكفّار فمن كانت عليه علامة الاسلام صلّي عليه، ومن كانت عليه علامة الكفر ترك، فإن لم تكن عليهم علامة، والمسلمون أكثر غسّلوا، وكفّنوا، وصلّي عليهم، وينوون بالصّلاة، والدّعاء للمسلمين دون الكفّار، ويدفنون في مقابر المسلمين، وإن كان الفريقان سواء أو كانت الكفّار أكثر لم يصلّ عليهم، ويغسّلون، ويكفّنون، ويدفنون في مقابر المشركين.

1487. Mes'ele: İkinci mes'ele mevtâ-yı müslimle mevtâ-yı gayr-ı müslim karışık bulunur ise muktezâ-yı kâide cümlesinin **[779]** adem-i gasilleridir. Zîrâ müslüman olmaları gasillerini muktezî, gayr-ı müslim bulunmaları mâniʿ olmakla mâniʿ muktezî üzerine takdîm olunur. Lâkin hayatta bulunanlar üzerine mevtâ-yı müslimi guslün kifâyete farz olması hükm-i kâideye muʿârız olmakla ihtiyâten müslimîne niyyetle cümlesi üzerine cenâze namâzı edâ olunur. Onun için eimme-i Şâfiʿîye muktezî mâniʿ üzerine takdîm ederek bilâ-tafsîl cümlesinin lüzûm-i gusüllerine kâil olup lâkin eimme-i Hanefiyye tafsîl ederek Hâkim'in kitâb-ı taharrîden *Kâfî*'de beyânına göre mevtâ-yı müslimînin diğerlerine ihtilâtı hâlinde hitân ve kisve-i islâmiyye gibi alâmet-i fârikanın muktezâsıyla amele kâil olup, alâmet-i fârika bulunmayıp müslim ekser ise küll hükmünde addolunarak cümleten gasil ve tekfîn edilerek müslim niyyetiyle edâ-i salâtla islâm kabrine defn olunurlar. Ve eğer ferîkayn müsâvî veya gayr-ı müslim ekser ise cümlesi gasil ve tekfîn olunup hazr ve ibâhanın ictimâʿı hâlinde hazr ve hurmetin

ruchânına binâen mâniʿ takdîm olunarak bilâ-salât cümlesi gayr-ı müslim kabristânına defn olunur.

İştirâka Teʿalluku

وقد رجّحوا المانع على المقتضي في مسألة: سفل لرجل، وعلوّ لآخر فإن كلًّا منهما ممنوع عن التصرف في ملكه لحق الآخر فملكه مطلق له، وتعلّق حق الآخر به مانع.

1488. Mes'ele: Fevkânîsi birinin ve tehtânîsi diğerinin milki olan binâ mes'elesinde mâniʿi muktezî üzerine takdîm ve tercîh eylemişlerdir. Zîrâ fevkânî sâhibinin tehtânîde hakk-ı karârı ve tehtânî sâhibinin fevkânîde hakk-ı sakfı yaʿnî yağmurdan ve güneşten barınıp tesettür ve muhâfaza hakkı bulunduğundan bunlardan hiçbirisi diğerinin izin ve rızâsı olmayarak duvara çivi çakmak ve pencere açmak ve abdesthâne yapmak gibi yekdiğerine zararı dokunacak hiçbir şey yapamazlar. Her ne kadar bunlardan her birisinin kendi hisselerine mâlik olmaları kendi milklerinde diledikleri gibi tasarruflarının cevâzını muktezî ise de diğerin hakkının **[780]** cevâzı tasarruflarına mâniʿ olarak teʿâruz etmekle mâniʿ tercîh olunmuştur.

Rehn ve İcâreye Teʿalluku

وكذا تصرف الراهن، والمؤجّر في المرهون، والعين المؤجّرة منع لحق المرتهن، والمستأجر، وإنّما قدّم الحقّ هنا على الملك؛ لأنّه لا يفوت به إلّا منفعة بالتّأخير، وفي تقديم الملك تفويت عين على الآخر، وتمامه في العماديّة من مسائل الحيطان.

1489. Mes'ele: Mürtehin ve müste'cirin hakları râhin ve mûcirin merhûn ve ayn-ı mueccerede beyʿ ve emsâli tasarruflarına mâniʿ olarak mürtehin yaʿnî dâin, yedinde bulunan rehni mürtehin bulunan dâinin izin ve rızâsı olmadıkça sâhibi bulunan râhin satamayacağı gibi müste'cirin izni olmadıkça da âcir me'cûru satmış olsa her ne kadar bâyiʿ ile müşterî beyninde nâfiz olur ise de müste'cir hakkında nâfiz olmaz. Binâenaleyh bu iki mes'elede beyʿin nefâzı râhinin borcunu îfâsı veya müste'cir ve mürtehinin izin ve icâzelerine mevkûfdur. İşte rehn râhinin ve ayn-ı mueccere âcirin milki olmaları fi'l-hâl beyʿlerinin nefâzını muktezî olup rehne mürtehinin ve ayn-ı mueccereye müste'cirin haklarının teʿalluku mâniʿ olarak mâniʿle muktezî teʿâruz etmekle mâniʿ muktezî üzerine tercîh olunmuştur.

1490. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere mes'elede mürtehinle ve müste'cirin hakk-ı menfaʿatleri râhinle âcirin hakk-ı milkleri üzerine tercîh olunup aksi iltizâm olunmamıştır. Zîrâ onların hakk-ı menfaʿatlerini bunların hakk-ı milkleri üzerine tercîhle ancak te'hîr sebebiyle sâhib-i milkin menfaʿat tasarrufu fevt olup aksinde ise aynın fevti lâzım gelir. Fevt-i ayn ise kuvvet-i menfaʿattan eşedd ve edarr olduğundan 1155. mes'ele mûcebince zarar-ı ehaffi ihtiyâr ile eşeddi izâle olunmak muktezâ-yı kâide olup hükm-i mes'elenin tamâmı mesâil-i hiytândan *İmâdiyye*'de mezkûrdur. **[781]**

[ÜÇÜNCÜ KÂİDE: İBÂDETTE BAŞKASINI KENDİNE TERCÎH ETMEK MEKRÛH, FAZÎLET VE KEMÂLATTA MAHBÛB VE MEMDÛHTUR]

el-Kâidetü's-Sâlise:

القاعدة الثّالثة: «هل يكره الإيثار بالقرب؟»

لم أرها الآن لأصحابنا رحمهم الله، وأرجو من كرم الفتّاح أن يفتح بها أو بشيء من مسائلها: وهي الإيثار في القرب وقال الشّافعيّة: الإيثار في القرب مكروه، وفي غيرها محبوب. قال الله تعالى: ﴿وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ﴾، وقال الشّيخ عزّ الدّين: لا إيثار في القربات فلا إيثار بماء الطّهارة، ولا بستر العورة، ولا بالصّفّ الأوّل؛ لأنّ الغرض بالعبادات التّعظيم والإجلال؛ فمن آثر به فقد ترك إجلال الإله وتعظيمه.

1491. Mes'ele: Fenn-i evvelin nev'-i sânîsinin müştemil olduğu kavâʿid-i fıkhiyyeden üçüncü kâide الإيثار في القرب مكروه وفي غيرها محبوب kâidesi olup her ne kadar ile'l-ân eimme-i Hanefiyyeden îsâra müteʿallik bahs görmeyip Fettâh-ı Alîm olan Cenâb-ı Hakk'ın lutf ve kereminden ahkâm-ı îsâra veya mesâilden bir hükme müteʿallik futuhât-i ilâhiyye ve füyûzât-ı rabbâniyyesinden sutûhât-ı ilâhiyye buyurulmasını recâ ve ümîd ederim. Eimme-i Şâfiʿiyyenin beyânlarına göre kurb ve ibâdâtta îsâr mekrûh olup fezâil ve kemâlât gibi başkasında mahbûb ve memdûhtur.

1492. Mes'ele: Musannif-i kitâb eimme-i Hanefiyyeden îsâra dâir bahsedeni görmedim, buyuruyor ise de *İntisâb*'dan naklen *Muzmerât*'ın beyânına göre bir kimse diğerinden akdem mescide varıp da saff-ı evvelde meselâ

imâmın arkasında oturmuş iken sinnen veya ilmen kendisinden büyük bir kimse geldikde lâyık olan onun sinnine veya ilmine hurmeten kendisi geriye çekilip onu yerine takdîmle nefsi üzerine îsâr etmektir.

1493. Mes'ele: Bazı fukahânın beyânlarına göre delîl-i muhassıs bulunmadıkça *İntisâb*'dan naklen beyân olunan naklin ﴿وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ﴾[1] âyet-i celîlesinin umûmuyla amel için bâb-ı kurbât ve ibâdâtta îsârın cevâzını mukayyed olduğuna kâil olmuşlardır. Kable't-taʿâm ibtidâ **[782]** gençlerin ve baʿde't-taʿâm ihtiyârların ellerini yıkamalarının mendûb olarak âdâb-ı meşrûʿadan olmasıyla akvâl-i fukahâ bâb-ı kurb ve ibâdâtta îsârın cevâzına delâlet eden edilledendir. Zîrâ gerek kable't-taʿâm ve gerek baʿde't-taʿâm gasl-ı yed sünnet-i seniyyeden olup ihtiyârları azâb-ı intizârdan muhâfaza için edâ-yı sünende kable't-taʿâm ihtiyârlar gençleri ve baʿde't-taʿâm gençler de ihtiyârları îsâr ederek takdîmleri kurb ve ibâdâtta îsârdır

Îsâr-Kurb

1494. Mes'ele: Îsâr kendisinin muhtâc olduğu bir şeyi başkasını kendi üzerine tercîh ve takdîm ederek ona vermekten ibâret olup aksi *esere*dir ki ihvânının muhtâc olduğu şeyde kendi nefsini onlar üzerine takdîm ve tercîh olup (ستلقون بعدي اثرة)[2] hadîs-i şerîfi ve *Esâs*'dan naklen *Kâmûs*'un beyânına göre سترون بعدي اثرة ve *Nihâye*'den naklen قال للانصار آتكم ستلقون بعدي اثرة فاصبروا لها hadîs-i şerîfleri bu maʿnâdan me'huz olarak ويستأثرون الأمراء الجور بالفيء والغنيمة maʿnâsına olup umerâ taksîm-i ganâimde kendilerini diğerleri üzerlerine tercîh ve ihtiyâr ile teʿaddîde bulunurlar, demek olup "kurbde" menfaʿat-ı ibâde teʿallukla berâber Cenâb-ı Hakk'a taʿzîm kasd olunan emr-i hayr maʿnâsına kurbetin cemʿî olarak tâʿattan ehasstır. Zîrâ tâʿat kendisinde taʿzîm-i Bârî bulunmayan inkiyâda da ıtlâk olunur.

1495. Mes'ele: Hamevî'nin beyânına göre îsâr iki kısım olup biri ﴿وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ﴾[3] muktezâsı üzere iki zevcesi bulunan Ensâr-ı kirâmın birini boşayarak muhâcirîn-i izâma takdîmleriyle îsârları gibi insânın muhtâc ve muztar olduğu şeylerde diğerini nefsi üzerine tercîh ve ihtiyâr ederek takdîm eylemesi gibi nefse âid olup, diğeri de kurb ve

---

1 "İhtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler." Haşr, 59/9.
2 Buhârî, "Meğâzî", 58, r. 4330; Müslim, "Zekât", 139.
3 Haşr, 59/9.

ibâdâtta **[783]** 1492. mes'elede beyân olunduğu üzere sinnen veya ilmen kendisinden büyük olan kimseleri namâzda saff-ı evvele takdîmle îsâr gibi ibâdâta âid olup nefse âid olan kısımda îsâr mahbûb ise de *Kavâʿid-i Zerkeşî*'nin beyânına göre ibâdâta âid olan kısmında îsâr taʿzîm-i Bârîye muhill olduğundan mekrûhtur.

1496. Mes'ele: Şeyh İzzeddin'nin beyânına göre ibâdât ve kurubâtta îsâr mekrûh olduğundan muhtâc-ı tahâret ve setr olan kimsenin ancak kendi tahâret ve setrine kâfî olan su ve sâtir ile saff-ı evvelde başkasını takdîm ile îsâr câiz değildir. Zîrâ ibâdâttan maksad Cenâb-ı Kibriyâyı taʿzîm ve iclâl olup makâm-ı münâcâta lâyık ibâdâtta bulunmak lâzım olan şeylerde îsâr muhill-i taʿzîm ve iclâl olmakla câiz değildir.

1497. Mes'ele: Muhaşşî İzmirî'nin beyânına göre îsârda mahall-i nizâʿ fezâil ve nevâfil olup ferâiz ve vâcibâtta îsârın adem-i cevâzı beyne'l-eimme müttefakun aleyh olarak tahârete kâfî suda îsâr, terk-i tahâreti ve salâtı ve setrde îsâr, harâm olan keşf-i avreti müstelzim olmakla bi'l-ittifâk câiz değillerdir. Her ne kadar teyemmüm abdest ve gusülden halef ise de abdin kendi sunʿuyla olmayarak suyu istiʿmâlden acz halinde haleftir.

وقال الإمام: لو دخل الوقت ومعه ماء يتوضّأ به فوهبه لغيره؛ ليتوضّأ به لم يجز، لا أعرف فيه خلافًا؛ لأنّ الإيثار إنّما يكون فيما يتعلّق بالنفوس لا فيما يتعلّق بالقرب والعبادات.

1498. Mes'ele: İmâm-ı Aʿzam hazretleri vakt-i salât dâhil olmuş iken tahârete kâfî suyu abdest almak için başkasına iʿtâ ile îsâr câiz olmayıp adem-i cevâzında hilâf bilmem, zîrâ îsâr ancak nefse âid olan husûsâtta câiz olup kurb ve ibâdâta teʿalluk eden hâllerde câiz değildir, buyurmuşlar.

وقال في شرح المهذّب في باب الجمعة: لا يقام أحد من مجلسه ليجلس في موضعه فإن قام باختياره لم يكره، فإن انتقل إلى أبعد من الإمام كره. قال أصحابنا رحمهم الله: لأنّه آثر بالقربة.

1499. Mes'ele: **[784]** *Şerh-i Mühezzeb*'in bâb-ı cumʿada beyânına göre mescidde kendisi yerine oturmak için hiçbir kimse yerinden kaldırılmaz. Ammâ sinnine veya ilim ve ameline hurmeten bir kimse kendi ihtiyârıyla

kalkar ise mekrûh değil ise de imâmdan uzak bir mahalle çekilir ise mekrûhdur. Zîrâ eimme-i Hanefiyyenin beyânlarına göre kurbet ve ibâdâtta başkasını kendi nefsi üzerine ihtiyâr ve îsâr eylemiş olur.

وقال الشّيخ أبو محمّد في الفروق: من دخل عليه وقت الصّلاة، ومعه ماء يكفيه بطهارته، وهناك من يحتاجه للطّهارة لم يجز له الإيثار، ولو أراد المضطرّ إيثار غيره بالطّعام؛ لاستبقاء مهجته كان له ذلك، وإن خاف فوات مهجته، والفرق أنّ الحقّ في الطّهارة لله تعالى فلا يسوغ فيه الإيثار، والحقّ في حال المخمصة لنفسه.

1500. Mes'ele: Şeyh Ebû Muhammed'in *Furûk*'da beyânına göre namâz vakti girdikten sonra ancak kendi abdestine kâfî bulunan suyu abdest için muhtâc olan başka kimseye iʿtâ ile îsâr câiz değildir. Zîrâ kendisine terk-i salâtı dâʿîdir. Ammâ hâl-i ihtiyâc ve ızdırârında muhâfaza-i hayât için muhtâc olduğu sedd-i ramak mikdârı taʿâmı diğer muhtâc-ı muzdarra iʿtâ ile îsâr câizdir. Kurbet ve ibâdete teʿalluk eden şeylerde câiz olmadığı hâlde nefsine teʿalluk eden hâlâtta cevâzı beyninde fark, kurbet ve ibâdet hakk-ı Bârî olarak onlarda îsâr, hakk-ı Bârîye teʿalluk etmekle câiz olmayıp hâl-i ızdırâr ve mahmasada nefsine teʿalluk etmekle onda îsâr câizdir.

وكره إيثار الطّالب غيره بنوبته في القراءة؛ لأنّ قراءة العلم والمسارعة إليه قربة، والإيثار بالقرب مكروه.

1501. Mes'ele: Fevti mûcib olursa tâlibe kırâat nevbetini başkasına vermekle îsârı mekrûhtur. Zîrâ kırâat ve ilme musâraʿat efdal-i aʿmâl olarak kurbet olup kurbette ise îsâr mekrûhtur. **[785]**

قال الأسيوطيّ: من المشكل على هذه القاعدة من جاء ولم يجد في الصف الأوّل فرجةً فإنّه يجرّ شخصًا بعد الإحرام، ويندب للمجرور أن يساعده، فهذا يفوّت على نفسه قربةً، وهو أجر الصّفّ الأوّل (انتهى).

1502. Mes'ele: İmâm Asyûtî'nin beyânına göre; cemâʿatle edâ-i salât için ileri safda açık yer bulamayarak yalnız kalan kimse birlikte saff olmak için safdan namâzda bulunan bir kimseyi geriye çekip onunla saff olmak câiz olduğu gibi çekilen kimseye de bu hale müsâʿade ederek çekilmek mendûb olup bu ise ol kimse için saff-ı evvel sevâbını fevt ederek kurbette îsâr olmakla kurbette adem-i îsâr kâidesine mûcib-i işkâldir, buyurulmuş ise de

kurbette mekrûh olan îsâr başkasını tercîh için terk-i kurbetle îsâr olup yoksa başkasından def'-i kerâhet maslahatıyla îsâr değildir. Zîrâ cemâʿatten münferiden edâ-yı salât mekrûh olmakla bu mekrûhu izâle için geriye çekilerek cemâʿat olmak saff-ı evveli terk-i kurbette îsâr addolunmaz.

ثمّ رأيت في الهبة من منية المفتي: فقير محتاج معه دراهم فأراد أن يؤثر على نفسه إن علم أنّه يصبر على الشّدّة فالإيثار أفضل، وإلّا فالإنفاق على نفسه أفضل (انتهى).

1503. Mes'ele: Suyûtî'den menkûl olan hükm-i işkâli baʿde'l-beyân *Münyetü'l-Müftî*'nin hibesinde gördüm ki muhtâc olan fakîrin birkaç kuruş parası olup da onunla başkasına îsârda bulunmak diler ise şiddet-i ihtiyâca tahammül edip dayanacağına güvenir ise أفضل الصدقة جهد المقل muktezâsınca onunla îsâr, imsâkıyla nefsine infâkdan efdal olup güvenemez ise ابدأ بنفسك dir. [1](أفضل الصدقة ما يكون عن ظهر غني) hadîs-i şerîfleri muktezâsı üzere nefsine infâk başkasına sarfla îsârdan efdaldir. Zîrâ [2](أفضل الصدقة جهد المقل) hadîs-i şerîfi ehl-i tahammül ve sabra mahmûl olup أبدأ بنفسك ve أفضل الصدقة ما يكون كم ظهر غني hadîs-i şerîfleri de ehl-i acze göredir. **[786]** Lâkin bu vechile beyân olunan îsâr, kurbette îsâr olmayıp belki nefse âid olan hâcette îsârdır. Bu ise ânifen beyân olunduğu üzere bi'l-ittifâk câizdir. Mahall-i nizâʿ olan îsâr ise kurbet ve ibâdette îsârdır. Binâenaleyh Suyûtî'nin işkâlinden cevâb olamaz.

[DÖRDÜNCÜ KÂİDE: VÜCÛDDA BİR ŞEYE TÂBİʿ OLAN HÜKÜMDE DAHİ ONA TÂBİʿDİR]

القاعدة الرّابعة: «التّابع تابع»

تدخل فيها قواعد: **الأولى**: أنّه لا يفرد بالحكم، ومن فروعها الحمل يدخل في بيع الأمّ تبعًا، ولا يفرد بالبيع، والهبة كالبيع.

ومنها: الشّرب، والطّريق يدخلان في بيع الأرض تبعًا، ولا يفردان بالبيع على الأظهر.

1504. Mes'ele: Fenn-i evvelden nevʿ-i sânînin müştemil olduğu kavâʿid-den dördüncü kâide "el-tabiʿu tâbiʿun" kâidesi olup vücûdda bir şeye tâbiʿ

1 Müslim, "Zekât", 95; Nesâî, "Zekât", 60, r. 2543; Ahmed b. Hanbel, XII, 301, r. 7348.
2 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, III, 234; İbn Hibbân, *Sahîh*, VIII, 134, r. 3346.

olan hükümde dahi ol şeye tâbiʿ olur, demek olmakla "el-kâimu kâimun" gibi hamlü'ş-şey'i alâ nefsini lâzım gelmez. Binâenaleyh üzerinde tezyînât-ı mâliyye bulunan sabî-yi hürrü ve nisâba bâliğ altınla muhallâ ve mühezzeb olan Mushafı ve her ne kadar kıymeti nisâbdan ziyâde olsa dahi içinde şarâb bulunan kapları mahall-i muhrezden sirkatle katʿ-ı yed lâzım geleceği gibi daʿvâ-yı nesebde dahi ümmü'l-veled diyerek ümmün velede izâfesine binâen nesebde veled asıl olmakla anasının hürriyyeti veledinin hürriyyetinden müstefâd olarak hürriyyetinde anası velede tâbiʿ olur.

[Birinci Kâide: Tâbiʿ Olan Şeye Ayrıca Hüküm Verilemez]

1505. Mes'ele: Kâide-i mezkûrede ber-vech-i âtî birtakım kavâʿid-i ferʿiyye dâhile olup onlardan biri التابع لا يفرد بالحكم kâidesi olup tâbiʿ olan şeye ayrıca hüküm verilmez, demek olmakla hâmil olan hayvan metbûʿ olup karnındaki yavrusu tâbiʿ olduğundan asl-ı kâide muktezâsınca her ne kadar tasrîh bi'z-zikir olunsa bile anasının beyʿ ve hibesinde yavrusu dâhil olduğu gibi التابع لا يفرد بالحكم muktezâsınca da anası satılmadıkça **[787]** yalnız yavrusu satılamayıp ve hibe edilemeyeceğinden anasının karnında bulunan yavrusu satılsa veya hibe edilse gerek beyʿ ve gerek hibe bâtıl olurlar. Zîrâ yavru anasının karnında iken anasının aʿzâ-yı muttasılası hükmünde olmakla alım ve satımından nehy olunmuştur.

1506. Mes'ele: Vücûdda bir şeye tâbiʿ olan hükümde dahi ol şeye tâbiʿ olup tâbiʿ için ayrıca hüküm verilemeyeceğinden bir medyûn deyni bedelinde gebe olan bir hayvanı rehn edip mürtehin yedinde iken doğurursa yavrusu vücûdda anasına tâbiʿ olmakla hükm-i rehinde dahi tâbiʿ olarak anasıyla berâber yavrusu da merhûn olup anasının dûnunda yalnız karnında iken yavrusunu terhîni sahîh olmaz.

1507. Mes'ele: Kâide-i asliyye muktezâsı üzere sadaka ve hulʿ ve dem-i amdden sulh ve icâre ve kitâbet ve rehn ve vasiyyet ve ıtk gibi tasarrufâtın cümlesinde haml anasına tâbiʿ olup التابع لا يفرد بالحكم muktezâsı üzere vasiyyetle ıtkın mâʿadâsında tasarrufda hamlin ifrâd ve istisnâsı sahîh olmaz.

1508. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûreden biri dahi arz veya hânenin beyʿ ve hibesinde onlara tebeʿan hakk-ı şirb ve hakk-ı mürûr ve onlara muttasıl olan şeylerde dâhil olup التابع لا يفرد بالحكم muktezâsı üzere azhar olan arz veya hâne satılmayıp veya hibe edebilmedikçe yalnız olarak hakk-ı şirb ve

hakk-ı mürûr ve hakk-ı mesîlin beyʿ ve hibeleri sahîh olmazlar. Zîrâ bunlar arz veya hâneye tâbiʿ olmakla ayrıca hüküm verilemez.

ومنها: لا كفّارة في قتل الحمل، ومنها لا لعان بنفيه.

1509. Mes'ele: Tâbiʿ için ayrıca hüküm verilmediğinden katl-i hamlde kefâret îcâb eylemez. Binâenaleyh her ne kadar İmâm Şâfiʿî hazretleri cenîn hakkında min-vechin nüfûs-i insâniyyeden maʿdûd **[788]** olmasına kâil olarak ıskât-ı cenîn için ihtiyâten vücûb-i kefârete kâil ise de inde'l-Hanefî meyyiten ıskât-ı cenînle kefâret lâzım gelmeyip belki beş yüz dirhem gümüşten ibâret olan gurre îcâb eder. Zîrâ kefâretin vücûbu nüfûs-i mutlakada maʿrûf olmakla kemâline masrûf olarak başkasına tecâvüz eylemez.

1510. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûreden biri de inde'l-İmâm nefy-i haml ile liʿân lâzım gelmez. Zîrâ hîn-i nefiyde haml müteyakkın ve mütahakkak olmadığından fi'l-hâl kazf olmayıp belki eğer "Senin hamlin olur ise benden değildir." demek gibi vukûʿ-i hamle taʿlîk olup hâlbuki kazfin taʿlîki sahîh olmayacağından kâzif addolunmaz. Lâkin İmâmeyn hazerâtına göre nefiyden iʿtibâren altı aydan ekallde vazʿ-ı haml ederse hîn-i nefiyde hamlin vücûdu tahakkuk etmekle kâzif olarak liʿân lâzım gelir.

Hükm-i Kâideden Hârice Olan Mesâil

وخرجت عنها مسائل: منها يصحّ إعتاق الحمل دون أمّه بشرط أن تلده لأقلّ من ستة أشهر، ومنها يصح إفراده بالوصيّة بالشرط المذكور، ومنها يصح الإيصاء له، ولو بحمل دابته.

1511. Mes'ele: التابع لا يفرد بالحكم kâidesinden ber-vech-i âtî mesâil hârice olup onlardan biri haml, vücûdda anasına tâbiʿ olup kâide-i mezkûre muktezâsınca tâbiʿ için ayrıca hüküm verilemediği hâlde altı aydan ekallde doğmak şartıyla 1507. mes'elede işâret olunduğu üzere anasının dûnunda yalnız hamlin iʿtâkı sahîh olur. Zîrâ müddet-i hamlin ekallinden akdem doğmakla hîn-i iʿtâkda mevcûd olduğu anlaşılmıştır.

1512. Mes'ele: Mesâil-i hâriceden biri dahi vasiyyet mes'elesi olup "Vefâtımdan sonra malımın sülüsünü falân mer'enin hâmil olduğu çocuğa vasiyyetim olsun." dese hîn-i vasiyyetten altı aydan ekallde doğmak şartıyla sahîh olup infâz olunur. Zîrâ 193. mes'elede beyân olunduğu üzere

vasiyyetin sıhhatinde kendisine vasiyyet olunan kimsenin vakt-i vasiyyette tahkîkan veya rahm-i mâderde cenîn gibi **[789]** takdîren bir hayât olup vakt-i vefâtında vâris ve kâtili olmamasıdır.

1513. Mes'ele: Mesâil-i hâriceden biri dahi Fülân câriyenin veya falân hayvanın yavrusunu fülân kimseye vasiyyet ettim." deyip de altı aydan akdem çocuk ve müddet-i hamlinden akdem yavru doğarlar ise vâlidelerinden infirâd ederek vasiyyetleri sahîh olup infâz olunur. Zîrâ müddetlerinden akdem tevellüdleriyle vakt-i vasiyyette mevcûd oldukları tahakkuk eder. Bu makâmın tafsîlâtı 190. mesâilindedir.

ومنها: يصحّ الإقرار إن بيّن المقرّ سببًا صالحًا، وولد لأقل من ستة أشهر. ومنها: أنّه يرث بشرط ولادته حيًّا.

1514. Mes'ele: Mesâil-i mezkûreden biri dahi vâlidesinin karnında bulunan çocuğun pederine "Şu kadar kuruş borcum var idi vefâtıyla hasbe'l-irs ona intikâl ederek borcumdur." demek gibi bir sebeb-i sâlih beyân ederek rahm-i mâderde bulunan çocuğa bir mâl ikrâr etse sahîh olup vakt-i ikrârdan iʿtibâren tamâm altı ayda veya ondan ekallde hayyen tevellüd ederse ikrâr olunan mala mâlik olup vâlidesine tâbiʿ iken ayrıca kendisi için ikrâr olunan mala istihkâkla hüküm olunur.

1515. Mes'ele: Mesâil-i mezkûreden biri dahi hayyen doğmak şartıyla kable'l-vilâde vefât eden pederine vâris olup meyyiten tevellüd ederse vâris olamaz. Zîrâ mevt verâsete mâniʿdir.

ومنها: أنّه يورث فتقسّم الغرّة بين، ورثة الجنين إذا ضربت بطنها فألقته.

1516. Mes'ele: Mesâil-i mezkûreden biri dahi hayyen vilâdet şartıyla cenîn başkasına vâris olduğu gibi anasının karnına darbla meyyiten sâkıt olursa başkaları da kendisine vâris olup dâribe lâzım gelen gurre yaʿnî beş yüz dirhem gümüş veresesi beyninde taksîm olunur.

ومنها: يصحّ الإقرار به، وإن لم يبيّن له سببًا إذا جاءت به لأقلّ المدة في الآدميّ وفي مدة يتصوّر عند أهل الخبرة في البهائم.

1517. Mes'ele: Mesâil-i mezkûreden biri dahi her ne kadar bir sebeb beyân eylemese dahi âdemî hakkında vakt-i vasiyyetten iʿtibâren altı aydan

ekallde ve behâim hakkında ehl-i hibre indinde tasavvur olunan müddet zarfında doğmak ve mevlâsının gayrıdan olmak şartıyla gerek câriyesinin ve gerekse sâir behâim-i hayevânların hamllerini başkasına ikrârının sahîh olması mes'elesidir.

İstitrâd: Kuhistânî'den naklen *Havâşî*'nin beyânlarına göre ehl-i hibre indinde hayvanâtın müddet-i hamlleri âdemî hakkında altı ay, fil hakkında on bir ay, deve ve hayl ve himâr haklarında on iki ay, sığır hakkında dokuz ay, koyunda beş ay, kedide iki ay, kelbde kırk gün, tuyûrda yirmi bir gündür.

ومنها: صحّة تدبيره، ومنها ثبوت نسبه. فقول صاحب الهداية في باب اللّعان: إنّ الأحكام لا تترتّب على الحمل قبل وضعه ليس على إطلاقه لما علمت من ثبوت الأحكام له قبله فالمراد بعضها كما أشار إليه في العناية.

1518. Mes'ele: Mesâil-i mezkûreden biri de "Vefâtımdan sonra câriyemin hamli âzâd olsun." diyerek tedbîrin sıhhati mes'elesi ve "Falânanın hamli bendendir." diyerek da'vetle nesebin sübûtu mes'elesidir. Binâen alâ hâzâ bâb-ı lin'ânda *Hidâye*'nin "Kable'l-vaz' haml üzerine ahkâm-ı şer'iyye terettüb eylemez." sözü ale'l-ıtlâk olmayıp belki *İnâye*'de işâret olunduğu üzere bazı ahkâm terettüb eylemez, demektir. Zîrâ beyân olunduğu üzere kable'l-vaz' ahkâm-ı ikrâr ve vasiyyet ve irs ve tedbîr ve sübût-i neseb gibi ahkâm-ı sâbitenin terettübleri müşârün ileyh hazretlerine hafî değildir veyâhûd maksadı ahkâm-ı li'ân terettüb eylemez, demektir.

وخرج عنها أيضًا ما لو قال المديون تركت الأجل أو أبطلته أو جعلت المال حالًّا فإنّه يبطل الأجل كما في الخانيّة، وغيرها؛ مع أنّه صفة للدّين، والصّفة تابعة لموصوفها فلا تفرد بحكم.

1519. Mes'ele: **[791]** Ecel deynin sıfatı olarak deyne tâbi' olmakla tâbi' için ayrıca hüküm verilemeyecek iken *Hâniyye* ve başkalarında beyân olunduğuna göre medyûn "Deyn-i müeccelin ecelini terk veya ibtâl ettim." veya "Eceli peşin kıldım." dese ecel-i mezkûr bâtıl olarak peşin olması mes'elesi de mesâil-i sâbıka gibi kâide-i mezkûreden hârice addolunmuş ise de ecelin deyn ve semenin vasfı olmadığı Zeyla'î ve Pîrî[zâde] ve *Câmi'ü'l-Kebîr* şerhinde Hasîrî'den menkûl olmakla mes'ele-i mezkûrenin mesâil-i sâbıka cümlesinden olması cây-ı nazardır.

وممّا خرج عنها لو أسقط الجودة فإنّه يصحّ؛ لأنّها حقّه كما في الأصل.

1520. Mes'ele: Bir kimse sikke-i hâliseden olan matlûbuna mukâbil sikke-i mağşûşeyi kabûl ederek cevdet ve hâlisiyyet hakkını ıskât eylese *Asıl*'da beyân olunduğu üzere kendi hakkında tasarruf olmakla sahîh olması mes'elesi de kâide-i mezkûreden hâricedir. Zîrâ matlûbunun cevdet ve hâlisiyyeti deynin sıfatı olarak deyne tâbiʿ olmakla kâide-i mezkûre muktezâsınca ayrıca hükm-i ıskât verilmemek îcâb ederdi.

وممّا خرج عنها لو أسقط حقّه في حبس الرّهن، قالوا صحّ، ذكره العماديّ في الفصول.

1521. Mes'ele: İmâdî'nin *Fusûl*'de beyân ettiği akvâl-i fukahâya göre mürtehin rehindeki hakk-ı habsini ıskât eylese sahîh olup hâlbuki rehn deyne tâbiʿ olup deyn ise hâlen bâkî olduğu hâlde kâide-i mezkûrenin hilâfına tâbiʿa ayrıca hakk-ı habsin sıhhat-i ıskâtıyla hüküm verilmiştir.

ومنه: الكفيل لو أبرأه الطالب صحّ، مع أن الرهن والكفيل تابعان للدّين، وهو باق، ووافقنا الشّافعيّة في الرّهن والكفيل على الأصحّ، وخالفونا في الأجل والجودة فارقين بأنّ شرط القاعدة أن لا يكون الوصف ممّا يفرد بالعقد، فإن أفرد كالرّهن، والكفيل أفرد بالحكم.

1522. Mes'ele: **[792]** Mesâil-i hâriceden biri dahi ânifen beyân olunduğu üzere gerek rehin ve gerek kefîl deyne tâbiʿ olup deyn ise el-ân bâkî iken tâbiʿ için sıhhatleriyle ayrıca hüküm verilemeyeceği hâlde esahhi kavl üzere tâlib kefîli ibrâ eylese sahîh olup muktezâ-yı kâide ise adem-i sıhhatidir.

1523. Mes'ele: Esahh-ı kavl üzere eimme-i Şâfiʿiyye rehin ve kefîl mes'elelerinde eimme-i Hanefiyyeye muvâfakat buyurup "Tâbiʿ için ayrıca hüküm verilmez." kâidesi tâbiʿin akid ile kâbil-i ifrâd olmamak şartıyla meşrût ve mukayyed olup rehin ve kefîl gibi kâbil-i ifrâd olanlar ile ecel ve cevdet gibi kâbil-i ifrâd olmayanlar beynini tefrîka ederek kâbil-i ifrâd olanlarda metbûʿ olan deynin bekâsı hâlinde tâbiʿ olan rehinle kefîlin sıhhat-i ıskâtlarıyla ayrıca hüküm verilerek metbûʿlarından ifrâd olunacağını beyânla muvâfakat buyurup ecel ile cevdet gibi kâbil-i ifrâd olmayanlarda muhâlefette bulunmuşlardır.

el-Kâidetü's-Sâniye: [Kendisine Tâbiʿ Olunan (Asıl) Düşünce, Tâbi Olan da Düşer]

الثّانية: «التّابع يسقط بسقوط المتبوع»

منها: من فاتته صلاة في أيّام الجنون، وقلنا بعدم وجوب القضاء عليه لا يقضي سننها الرّواتب.

1524. Mes'ele: Dördüncü et-tâbiʿu tâbiʿun kâide-i asliyyesinde dâhil olan kavâʿid-i ferʿiyyeden ikincisi التابع يسقط بسقوط المتبوع kâidesi olup metbûʿ ve aslın sukûtuyla tâbiʿ ve ferʿ de sâkıt olur, demek olup her ne kadar tâbiʿ ve ferʿin sukûtu asıl ve metbûʿun sukûtunu müstelzim değil ise de metbûʿ olan aslın sukûtu, ferʿ olan tâbiʿin sukûtunu müstelzimdir. Binâenaleyh cunûn özrüyle fevt olan farzı namâzların kazâları sâkıt olunca onlara tâbiʿ olan sünen-i revâtibin kazâları da sâkıt olarak onlar da kazâ olunmazlar buyurulup bundan müstefâd olan farzların kazâları sâkıt olmasa idi sünen-i mezkûrenin kazâları lâzım idi, demek olup hâlbuki **[793]** usûl-i fıkıhta beyân olunduğu üzere kazâ, emir sebebiyle vâcibin mislini ityândan ibâret olmakla kazâ, vâcibe mahsûs olup sünnetlere teʿalluk eylemez. Yalnız farzıyla berâber kılmak ve kable'z-zevâl kazâ olunmak şartıyla hilâf-ı kıyâs olarak istihsânen fiil-i Resûlullâh ile sâbit olarak sabâh namâzının sünneti kazâ olunup ondan başka sünnetler kazâ olunmaz. Binâenaleyh tefrîʿ-i mezkûr cây-ı nazardır.

ومنها: من فاته الحجّ، وتحلّل بأفعال العمرة لا يأتي بالرّمي والمبيت؛ لأنّهما تابعان للوقوف، وقد سقط.

1525. Mes'ele: Aslın sukûtuyla ferʿin sukûtuna binâen الحج عرفة muktezâsınca sıhhat-i hac müddeti zarfında Arafât'ta vakfeye mütevakkıf olmakla vakfede bulunamayarak asıl olan haccı fevt edip de tavâf ve saʿy ve tıraştan ibâret olan efʿâl-i umre ile ihrâmdan çıkan kimse tâbiʿ olarak ferʿ bulunan rem-yi cimâr ile Müzdelifede gecelemek tde sâkıt olarak onları edâ ve ityân îcâb eylemez. Zîrâ bunlar müddeti zarfında Arafât'ta bulunarak vukûfa tâbiʿ olmakla kâide-i mezkûre muktezâsınca onun sukûtuyla bunlar da sâkıt olurlar.

ومنها: لو مات الفارس سقط سهم الفرس لا عكسه، وخرج عنها من له حقّ في ديوان الخراج كالمقاتلة، والعلماء، وطلبتهم، والمفتين، والفقهاء، يفرض لأولادهم تبعًا ولا يسقط بموت الأصل ترغيبًا، وقد أوضحناه في شرح الكنز.

1526. Mes'ele: Kâide-i mezkûreye binâen dâr-ı harbe baʿde'd-duhûl ganâimi dâr-ı islâma kable'l-ihrâc asıl olarak metbûʿ olan muhârib-i fârisin vefâtıyla hisse-i ganâimden ona tâbiʿ olan feresin sehmi de sâkıt olur ise de ferʿ olan tâbiʿin sukûtu asıl olan metbûʿun sukûtunu müstelzim olmadığından feresin telefiyle feresin sehmi sâkıt olmayıp belki metbûʿu bulunan fârise verilir.

1527. Mes'ele: **[794]** Muhaşşî İzmirî'nin beyânına göre hisse-i sehme istihkâkda piyâdelik ve suvâriliğe iʿtibâr dâr-ı harbe hâl-i duhûlde olup kable'd-duhûl ve baʿde'd-duhûle iʿtibâr olunmayarak kable'd-duhûl piyade iken bir hayvan tedârikiyle fâris olarak duhûl ederse sehm-i fârise müstahik olup ve bi'l-aks kable'd-duhûl fâris iken hayvanı telef olup da piyâde olarak dâhil olursa her ne kadar baʿde'd-duhûl hayvan tedârikiyle süvâri olsa dahi süvâri sehmine müstahik olmayıp belki piyâde hükmünde olur.

1528. Mes'ele: Aslın sukûtuyla ferʿin sukûtundan hârice olan mesâilden biri dahi ahlâfı eslâfın mesleğine sulûka teşvîk ve terğîb için divân-ı harâcda müstahak olup beytü'l-mâlden muvazzaf olan askerler ve ulemâ ve fukahâ ve müftîler ve talebe-i ulûma tebeʿan bunların evlâdına da vazîfe ve maʿîşet verilip asıl ve metbûʿları bulunan pederlerinin vefâtlarıyla bunların vazîfeleri kesilmez. Bu vechile hükm-i mes'eleyi *Şerh-i Kenz*'de îzâh eyledik, buyuruluyor. *Tahkîku'l-Bâhir*'nin beyânına göre hâsıl-ı îzâhı mütûn-i fıkhiyyenin zâhirleri sınûf-i mezkûrenin hâl-i hayâtlarında onların evlâdına verilen vezâifin vefâtlarından sonra dahi verilmesi olup meşâyih-i fukahânın zîrâ onların pederleri milletin amelesi olup evlâd ve iyâlin infâkı pederlerine âid olmakla onlara vazîfe iʿtâsıyla infâk edilmedikleri hâlde pederleri bi'z-zarûre onların infâk ve iʿâşeleriyle meşgûl olarak millete hizmet edemeyeceklerinden onların evlâdını infâkın lüzûmuyla taʿlîlleri onları infâkın lüzûmu pederlerinin zamân-ı hayâtlarına mahsûs olmasını ifâde ederek usûlün vefâtından sonra fürûʿun lüzûm-i infâkında zâhir-i mütûnla taʿlîl meşâyih beyninde mugâyeret bulunmakla teʿâruz hâlinde zâhir-i mütûnun tercîhini ifâde eylemiş.

وممّا خرج عنها: الأخرس يلزمه تحريك اللّسان في تكبيرة الافتتاح والتّلبية على القول المفتا به، أمّا بالقراءة فلا على المختار مع أنّ المتبوع قد سقط، وهو التلفظ.

1529. Mes'ele: **[795]** Metbûʿun sukûtuyla tâbiʿin sukûtu kâidesinden hârice olan mesâilden biri de kavl-i müftâ bih üzere dilsize namâza şurûʿda iftitâh tekbîri ile ihrâma duhûlde telbiye de lisânını tahrîk lâzım olup kavl-i muhtâr üzere kırâatte hasbe'l-özr muktezâ-yı kâide asıl olan kırâatin sukûtuna binâen ferʿ olan tahrîk-i lisân da sâkıt olup hâlbuki tahrîme ve telbiyede asıl ve metbûʿ olan telaffuzun sukûtu ile ferʿ ve tâbiʿ olan tahrîk-i lisânın sukûtu lâzım iken gayr-ı sâkıttır. Binâenaleyh hükm-i kırâat muvâfık-ı kâide ise de tahrîme ile telbiye hükm-i kâideye muhâlif olarak hâriclerdir.

ومنها: إجراء الموسى على رأس الأقرع فإنّه واجب على المختار.

1530. Mes'ele: Hükm-i kâideden hârice olan mesâilden biri de hüccâc-ı müslimine yevm-i nahrda Minâ'da ramyden ba'de'l-ferâğ tavâf-ı ziyâreti edâ ile erkân-ı haccı ikmâl ederek ihrâmdan çıkmak için vücûben başının her bir kılından bir mikdârını kestirmek lâzım olmakla kavl-i muhtâr üzere başında saç ve tüy bulunmayan kimselere tıraş olmak üzere maʿzûr değilse başına ustura gezdirmesi vâcibdir. Hâlbuki başında traş olacak tüy bulunmadığından asıl ve metbûʿ olan traş sâkıt iken tâbiʿ olarak ferʿ bulunan ustura gezdirmek gayr-ı sâkıt olmakla hükm-i kâideden hâricedir.

Tenbîh: [Asıl Sâkıt Oldukda, Ferʿi Dahi Sâkıt Olur]

تنبيه: يقرب من ذلك ما قيل: يسقط الفرع إذا سقط الأصل، ومن فروعه قولهم: إذا برئ الأصيل برئ الكفيل بخلاف العكس،

1531. Mes'ele: "Asıl sâkıt oldukda ferʿ dahi sâkıt olur" kâidesi de "Metbûʿun sukûtuyla tâbi sâkıt olur." kâidesine karîb olarak hükmen müterâdiflerdir. Binâenaleyh birinin üzerine ibtinâ olunan bi'l-cümle ahkâm-ı ferʿiyye diğeri üzerine de mübtenî olur. Zîrâ kâide-i mezkûrenin ferʿinde işâret olunduğu **[796]** üzere asıl ile metbûʿ ve ferʿ ile tâbiʿ yekdiğerine müterâdif olarak mütekâriblerdir.

1532. Mes'ele: Fukahânın "Asîl, deynden berî olursa kefîl de berî olur ise de kefîlin berî olmasından asîlin berî olması lâzım gelmez." kavilleri kâide-i mezkûrenin ferʿlerinden olarak asîlin deynden berâeti kefîlin berâetini müstelzim olur ise de kefîlin berâeti asîlin berâetini müstelzim olmaz demektir. Binâenaleyh bir kimse medyûnun zimmetini ibrâ eylese kefîlin

zimmeti dahi berî olarak dâinin deyni ondan talebe hakkı kalmaz ise de fer'in sukûtundan aslın sukûtu lâzım gelmediğinden kefîli kefâletten ıskâtıyla asıl olan deynin ibrâsıyla ıskâtı lâzım gelmez.

وقد يثبت الفرع، وإن لم يثبت الأصل. ومن فروعه: لو قال لزيد على عمرو ألف، وأنا ضامن به فأنكر عمرو لزم الكفيل إذا ادّعاها زيد دون الأصيل كما في الخانيّة.

1533. Mes'ele: Her ne kadar asıl sâbit olsa dahi bazen fer' sâbit olabilir demek olmakla ânifen beyân olunan يسقط الفرع إذا سقط الأصل kâidesinin mütemmimi olarak fer' her ne kadar sukûtta dâima asla tâbi' olarak aslın sukûtuyla sâkıt olur ise de sübûtta tehallüf ederek bazen asıl sâbit olmadığı hâlde fer' sâbit olur, demek olup *Hâniyye*'de beyân olunduğu vechile meselâ Zeyd "Amr'ın falân kimseye bin kuruş borcu vardır, ben ona kefîlim." deyip de asıl olan Amr'ın deyni inkârı üzerine dâin olan kimse asîl olan Amr'ın borcu olan bin kuruş isbât edemeyip ba'de't-tahlîf Amr'ın berâetine hüküm olunsa dâin-i mezkûr iddi'â ettiği hâlde kefîl-i mezkûrun vermesi lâzım gelir. İşte bu mes'elede asîl olan Amr'ın borcu asıl ve kefîlin borcu fer' olup asıl sâbit olmadığı hâlde fer' sâbit oldu. Zîrâ kefîlin kendi aleyhine ikrârı şer'ân mu'teber olmakla ikrârıyla muâheze olunarak mekfûlün bihi dâine vermesi lâzım gelip ikrâr huccet-i kâsıra olmakla hükmü kendisine maksûd olarak gayra te'addî ve tecâvüz edemeyeceğinden asîle hiç bir şey lâzım gelmez. **[797]**

ومنها: لو ادّعى الزوج الخلع فأنكرت المرأة بانت، ولم يثبت المال الذي هو الأصل في الخلع.

1534. Mes'ele: Asıl sâbit olmadığı hâlde bazen fer'in sübûtu mesâilinden biri dahi zevcesi hakkında hul' iddi'âsında bulunup da zevce inkâr eylese hul'da asıl olan bedel-i hul', ya'ni mâl sâbit olmadığı hâlde ona tâbi' olarak fer' olan talâk-ı bâin sâbit olarak mezbûre bâinen boş olur.

ومنها: لو قال بعت عبدي من زيد فأعتقه فأنكر زيد عتق العبد، ولم يثبت المال.

1535. Mes'ele: Asıl sâbit olmadığı hâlde fer'in sâbit olduğu mesâilden biri dahi mevlâsı "Kölemi Zeyd'e sattım." deyip Zeyd de köleyi âzâd ettikten sonra bey'î inkâr eylese mevlânın sıhhat-i ıtkı mütazammin olan bey'i ikrârına binâen fer' olan kölenin ıtkı sâbit olup bi'l-beyyine bey'î isbât etmedikçe asıl olan bey' sâbit olacağından semen-i abd de sâbit olmaz.

ومنها: لو قال بعته من نفسه فأنكر العبد عتق العبد بلا عوض.

1536. Mes'ele: Mesâil-i mezkûreden biri dahi mevlâsı köleyi kendisine sattığını ikrâr edip köle bey'i inkâr eylese mevlânın köleyi kendisine bey'i ivazı bedelinde i'tâk olmakla hasbe'l-ikrâr köle âzâd olarak asıl olan bey' sâbit olmadığı hâlde fer' olan ıtk sâbit olup gayr üzere ikrâr gayr-ı mu'teber olmakla bedel-i i'tâk îcâb eylemez.

el-Kâideü's-Sâlise: [Tâbi', Aslın (Metbû') Önüne Geçmez]

الثالثة: «التابع لا يتقدّم على المتبوع»

فلا يصح تقدم المأموم على إمامه في تكبيرة الافتتاح ولا في الأركان إن انتقل قبل مشاركة الإمام وفرّع عليه قاضي خان في فتاويه ما إذا سبق إمامه في الركوع، والسجود في الرّباعيّة.

1537. Mes'ele: **[798]** "Tâbi' tâbi'dir." kâide-i asliyyesinde dâhile olan kavâ'id-i fer'iyyeden üçüncüsü التابع لا يتقدّم على المتبوع kâidesi olup tâbi' metbû' üzerine tekaddüm edip ondan ileriye geçmez, demek olmakla namâzda cemâ'at tâbi' olup imâm metbû' olduğundan gerek iftitâh tekbîrinde ve gerekse kable'l-müşâreke intikâl ederek erkân-ı sâirede tekaddüm etseler namâzları sahîh olmaz. Hattâ Fakîh Ebû Ca'fer'den naklen *Hulâsa*'da beyân olunduğuna göre cemâ'at imâmla birlikte "Allah" deyip de imâmdan evvel "ekber" deseler şurû'ları sahîh olmaz, inde'l-İmâm iftitâh tekbîrinde efdal olan cemâ'at imâmla birlikte tekbîr almakdır. Zîrâ cemâ'at şurû'da imâma şerîk olup hakîkat-i müşâreke ise mukârenetledir. Cemâ'at tâbi' olup tâbi' için asıl olan metbû'dan teahhur olmakla inde'l-İmâmeyn efdal olan imâmdan sonra tekbîr almakdır. Binâenaleyh topukları i'tibârıyla mekânda cemâ'atin imâmı tekaddümleriyle namâzları sahîh olmaz.

1538. Mes'ele: Kâdîhân *Fetâvâ*'sında cemâ'atin rükû' ve sücûd gibi erkân-ı salâtta imâmlarını sebkatleriyle namâzlarının adem-i cevâzı mes'elesini التابع لا يتقدّم على المتبوع kâidesi üzerine tefrî' eylemiştir. Binâenaleyh rükû' ve sücûd gibi erkân-ı salâtta bilâ-iştirâk cemâ'at imâmdan evvel edâ ederek sebkat eyleseler şer'ân mu'teber olmayacağından imâmla birlikte veya ba'de'l-imâm i'âde edilmedikçe terk-i farzla namâzları fâsid olur.

el-Kâidetü'r-Râbiʿa: [Bizzat Tecvîz Olunmayan Şey Bitteba Tecvîz Olunabilir.]

الرّابعة: «يغتفر في التّوابع ما لا يغتفر في غيرها»

وقريب منها: يغتفر في الشّيء ضمنًا ما لا يغتفر قصدًا. وفي الفصل التّاسع والثّلاثين من جامع الفصولين فيما يثبت ضمنًا وحكمًا، ولا يثبت قصدًا. منه: قنّ لهما أعتقه أحدهما، وهو موسر فلو شرى المعتق نصيب السّاكت لم يجز، ولا يتمكّن السّاكت من نقل ملكه إلى أحد، لكن لو أدّى المعتق الضّمان إلى السّاكت ملك نصيبه.

1539. Mes'ele: **[799]** Kavâʿid-i dâhileden dördüncü kâide يغتفر في التوابع ما لا يغتفر في غيرها kâidesi olup tevâbiʿin gayrısında tecvîz olunamayan tevâbiʿde tecvîz olunur demek olup kasden ve bizzât tecvîz olunamayan zımnen ve bi't-tebaʿ tecvîz olunur maʿnâsına يغتفر في الشيء ضمنا ما لا يغتفر فيه قصدا kâidesi de kâide-i mezkûreye mütekâribedir. Zîrâ yuğteferu ruhas ve vusiʿat ve müsâʿade maʿnâlarına cefere vezninde gafere de me'hûz olan iğtifârdan müsâʿade ve tecvîz olunur maʿnâsına muzâriʿ-i mechûl olmakla iki şâhid bedel-i hulʿ olarak zevcin zevce üzerinde matlûbu bulunduğuna şehâdet etse 1369. mes'elede beyân olunduğu üzere hukûk-i mâliyyenin kasden sübûtuna sıhhat-i şehâdette sebk-i daʿvâ şart olup bulunmadığından şehâdetleri kabûl olunmayarak mâl-i mezkûr sâbit olmadığı hâlde hurmet-i fürûc gibi hukûk-i Bârî'de şehâdet-i hisbe makbûle olmakla zevceyn münkir oldukları hâlde beynlerinde hulʿun vukûʿuna şehâdet edip de hâkim de hurmet-i vukûʿuyla hükmederek tenfîz eylese hulʿun vukûʿuyla hüküm zımnında bedel-i hulʿ olan mâl sâbit olacağından kasden ve bizzât tecvîz olunamayan lüzûm-i mâl zımnen ve bi't-tebaʿ sâbit olarak tecvîz olunmuş olur.

1540. Mes'ele: Bu kâidelerde التابع تابع ve التابع لا يفرد بالحكم kâidelerini mukayyide ve muhassısa olabilirler, yaʿnî vücûdda bir şeye tâbiʿ olan hükümde dahi ol şeye tâbiʿ olup tâbiʿ için kasden ve bizzât ayrıca hüküm verilemez ise de mes'ele-i ânifede beyân olunduğu üzere tevâbiʿin gayrısında tecvîz olunamayan bir şey tevâbiʿde tecvîz olunduğu gibi kasden ve bizzât tecvîz olunmayan şey zımnen ve bi't-tabʿ tecvîz olunabilir, demek olarak her ne kadar tâbiʿ için müstakillen ve mahsûsen bir hüküm verilmek tecvîz olunmaz ise de zımnen ve bi't-tabʿ tecvîz olunur, demek olur.

1541. Mes'ele: *Câmiʿü'l-Fusûleyn*'in otuz dokuzuncu faslında beyân olunduğuna göre kasden ve bizzât sâbit olmayıp da zımnen ve bi't-tabʿ sâbit olan ahkâm cümlesinden biri köle veya câriye iken kimse beyninde müşterek olup da zengin olarak şerîkeynden biri kendi hissesini âzâd eylese velâsı ikisinin olarak şerîk-i âhar **[800]** kendi hissesini tedbîr etmek veya bedel-i kitâbete kesmek veya çalıştırmak veya şerîkine kendi hissesini tazmîne mâlik ise de beyʿ veya hibe gibi turuk-i naklden biri ile milkini âhara nakle mâlik olmadığından kendi hissesini âzâd eden şerîk-i ganî bunun hissesini almak kasdıyla 1445. mes'elede beyân olunduğu üzere hür ile abdi akd-i beyʿde cemʿ kabîlinden olarak sahîh olmaz ise de şerîkinin hissesini tazmîn ederse damânla zımnen onun hissesine mâlik olarak onun üzerine ol hisse dahi âzâd olup İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre dâmin olduğu bedel ile âzâd olunan köleye mürâcaʿat eder. İşte bu mese'lede kasden iştirâ ile şerîkinin hissesine mâlik olamadığı hâlde zımnen damânla mâlik olarak âzâd olup hakk-ı velâyet yalnız kendisine sâbit olur.

ومنه: غصب قنًّا فأبق من يده وضمّنه المالك يملكه الغاصب، ولو شراه قاصدًا لم يجز.

1542. Mes'ele: Kâide-i mezkûrenin ferʿlerinden biri de bir kimsenin köle veya câriyesini gasb edip de mağsûb, gâsıbın yedinde iken kaçıp da hâl-i firârda iken sâhibleri gâsıba tazmîn ettirse damânla istimlâkda tesâhüm şart olmadığından damânın zımnında vakt-i gasba istinâd tarîkiyle vakt-i gasbdan iʿtibâren hakk-ı velâda mâlik olmaz ise de hakk-ı kesbde mâlik olup sıhhat-i beyʿde mebîʿin mevcûd ve makdûrü't-teslîm olması şart olmakla kasden satın almak istese câiz olarak gâsıb-ı mezkûr kâide-i mezkûre muktezâsınca mağsûb-ı mezkûre kasden mâlik olamadığı hâlde damânla zımnen mâlik olur.

ومنه: فضوليّ زوّجه امرأةً برضاها ثم الزوج وكّله بعده بأن يزوّجه امرأة فقال نقضت ذلك النكاح لم ينتقض ولو لم ينقضه قولًا، ولكن زوجه إياها بعد ذلك انتقض النكاح الأوّل.

1543. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûreden biri dahi bir kimse diğerine fuzûlî olarak kadının rızâsıyla bir kadını tezvîc edip de zevc-i fuzûlî kendisine bir kadın tezvîc eylemesi için ol kimseyi tevkîl ettikde **[801]** fuzûlî olarak tezvîc eylediği kadının nikâhını kavlen nakz ettim demiş olsa fuzûlî kable'l-icâze

nikâhda feshe mâlik olmadığından kasden nikâh-ı mezkûr müntakız olmaz ise de hasbe'l-vekâle gerek mezbûreyi ve gerekse hemşîresi veya vâlide veya teyzesi gibi cemʿi câiz olmayan bir kimseyi müvekkil-i mezkûre akd eylese bu nikâhla zımnen evvelki akd-i fuzûlî müntakız olacağından kasden ve bizzât câiz olmayan fesh-i nikâh zımnen veya bi't-tabʿ câiz olmuş oldu.

ومنه: لو شرى كرير عينًا، وأمر المشتري البائع بقبضه للمشترى لم يصحّ، ولو دفع إليه غرارةً وأمره أن يكيله فيها صحّ إذ البائع لا يصلح وكيلًا عن المشتري في القبض قصدًا، ويصلح ضمنًا، وحكمًا لأجل الغرارة.

1544. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûreden biri de biri diğerinden bir kîle buğday satın alıp da alan kimse satanı kabza tevkîl eylese şahs-ı vâhidin hem teslîm ve hem de tesellümü câiz olmayacağından kasden ve bizzât tevkîl-i mezkûr sahîh olmayıp telef olsa ziyânı satana âid olur ise de aldığı buğdayı ölçü içine oymak için satana bir çuval verip de satmış olduğu buğdayı ol çuvala koymuş olsa zımnen ve çuvala tebeʿan buğdayı kabz eylemiş olmakla zımnen tevkîl de sahîh olmuş olur. Binâenaleyh bâyiʿin müşterî tarafından kasden ve bizzât mebîʿi kabza tevkîli sahîh olmadığı hâlde buğdayı ölçüp çuvala koymak üzere emrin zımnında çuvalı kabza tebeʿan tevkîli sahîh olarak tecvîz olunmuştur. Onun için çuvala koyduktan sonra telef olsa ziyân müşterîye âid olur.

ومنه: شراء ما لم يره فوكّل وكيلًا بقبضه فقال الوكيل: قد أسقطت الخيار، أعني خيار الرّؤية، لم يسقط خيار الموكّل، ولو قبضه الوكيل، وهو يراه سقط خيار رؤية موكّله عند أبي حنيفة رحمه الله خلافًا لهما. وقريب من هذا الجنس من لا تجوز إجازته ابتداءً، وتجوز انتهاءً.

1545. Mes'ele: **[802]** Fürûʿ-i mezkûreden biri dahi bir kimsenin görmeden satın aldığı şeyi kabza tevkîl eylediği kimse ol şeyi mestûr olarak görmeden kabz edip de "Müvekkilimin hiyâr-ı rü'yetini ıskât ettim." dese vekîlin böyle müvekkilin hiyâr-ı rü'yetini kasden ıskâtı sahîh olmayarak sâkıt olmaz ise de beyʿi görerek kabz ederse inde'l-İmâm müvekkilin hiyâr-ı rü'yeti zımnen ve tebeʿan sâkıt olur. Zîrâ vekîlin kabzı müvekkiline râciʿ-dir. Lâkin inde'l-İmâmeyn vekîl-i mezkûr kabza vekîl olup ıskât-ı hiyâra vekîl olmadığından kabzla vekâleti munkaziye olmakla ıskât-ı rü'yete tevkîl olunmadıkça onun rü'yetiyle müvekkilin hakk-ı hiyârı sâkıt olmaz.

Kâide

1546. Mes'ele: من لا تجوز إجازته ابتداء تجوز انتهاء kâidesi de zımnen ve hükmen sâbit olup da kasden sâbit olmayan hüküm cinsine karîb olarak ibtidâen tecvîz olunmayan şey intihâen ve bekâen tecvîz olunabilir, demek olup *Mecâmi*ʿde يفتقر في الانتهاء ما لا يفتقر في الابتداء ibâresiyle ifâde olunan kâideden me'hûzedir. Zîrâ يفتقر ihtiyâc maʿnâsına iftikârdan me'hûz olarak intihâ ve bekâda muhtâc olunan şeye ibtidâdan hâcet mess etmeyerek 2887. mes'elede beyân olunacağı üzere bekâ ibtidâdan eshel olmakla ibtidâdan tecvîz olunmaz ise de intihâen muhtâc olunarak tecvîz olunur demek olur. "Bir şeyin bekâsı ibtidâen husûlünden eshel ve kolaydır." külliyyesinin muktezâları olarak ibtidâen tecvîz olunamayan şey bekâen tecvîz olunur. Zîrâ bekâ ibtidâdan esheldir demek olur. 238. mes'elede beyân olunduğu üzere hibe kabzla tamâm olacağından kabz-ı kâmil bulunamayacağı cihetle kâbil-i kısmet olan bir maldan şâyiʿ olarak bir hisseyi diğerine hibe sahîha olmadığı cihetle ibtidâen tecvîz olunmaz ise de böyle bir mâl-ı mevhûbun hisse-i şâyiʿasına bir müstahik zuhûr ederek zabt etse hibe bâtıl olmayıp hisse-i bâkiye mevhûbün lehin malı olarak bekâen ve intihâen tecvîz olunmuş olur.

ومنه: القاضي إذا استخلف مع أنّ الإمام لم يفوّض له الاستخلاف لم يجز، ومع هذا لو حكم خليفته، وهو يصلح أن يكون قاضيًا، وجاز القاضي أحكامه يجوز.

1547. Mes'ele: Bir şeyin bekâsı ibtidâen husûlünden eshel olarak ibtidâen tecvîz olunamayan bir şeyin **[803]** intihâen tecvîzine binâen taraf-ı imâmdan istihlâfa me'zûn olmayan bir kâdî birini istihlâf eylese emr-i kazâ, zamân ve mekân gibi bazı husûsâtın istisnâsıyla tekayyud ve tehassus edeceğinden istihlâfa adem-i izne binâen ibtidâen istihlâfı câiz değil ise de bununla berâber istihlâf edip de halîfesi 224. mes'elede beyân edildiği üzere hürr-i mükellef müslim olup kazifle mahdûd olmayıp şehâdete ehil olarak kazâya sâlih olup da vermiş olduğu hüküm usûl-i meşrûʿasına muvâfık olarak kâdî imzâ ile tenfîz ederse câiz olacağından ibtidâen tecvîz olunmadığı hâlde intihâen tecvîz olunmuş olur. *Hulâsa*'nın kitâb-ı kazâsında dahi hükm-i mes'ele bu vechiledir.

ومنه: أنّ الوكيل بالبيع لا يملك التّوكيل به، ويملك إجازة بيع بائعه فضوليّ؛ والمعنى فيه أنّه إذا أجاز يحيط علمه بما أتى به خليفته ووكيل الوكيل كذلك، فتكون إجازته في الانتهاء عن بصيرة بخلاف الإجازة في الابتداء.

1548. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûreden biri de müvekkil izin vermez veya "Re'yinle amel et." demedikçe bir kimse vekîl olduğu husûsda başkasını tevkîl edemeyeceğinden bir malı beyʿa vekîl olan kimse ol malı beyʿa başkasını tevkîle mâlik olamayarak tevkîl etse câiz olmaz ise de bir kimse fuzûlî olarak ol malı satıp da vekîl-i mezkûr icâze verse icâzesi sahîha olarak beyʿ-i mezkûr muʿteber olacağından intihâen tecvîz edilmiş olur. Beyân olunduğu üzere hükm-i mes'ele beyʿa münhasır olmayıp belki Kâdîhân'ın beyânı üzere beyʿ ve nikâh ve hulʿ ve kitâbet gibi bi'l-umûm ukûdda cârî olarak vekîl diğer bir adamı tevkîl edip de vekîl-i vekîl vekîl-i evvelin huzûrunda bunları icrâ edip de vekîl-i evvel bunlara icâze verse her ne kadar tevkîli sahîh değil ise de icâzesi sahîhadır.

1549. Mes'ele: İbtidâen icâze ile intihâen icâze beyninde fark maʿnen mes'ele-i ûlâda kâdînin ve mes'ele-i sâniyede vekîlin icâzeleri ile maksad halîfenin kazâsına kâdînin ve vekîlü'l-vekîlin beyʿine vekîlin **[804]** hatâen ilimleriyle icâzeleri intihâen an-ilmin ve basîretin icâze olmakla tecvîz olunup ibtidâen icâze ise ehliyyet ve adem-i ehliyyetleri mechûle olmakla bunların hilâfına olarak tecvîz olunmaz demektir.

ومنه: القاضي لو قضى في كل أسبوع يومين بأن كان له ولاية القضاء في يومين من كل أسبوع لا غير، فقضى في الأيّام التي لم تكن له ولاية القضاء، فإذا جاءت يوم نوبته أجاز ما قضى جازت إجازته.

1550. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûreden biri de 1547. mes'elede beyân olunduğu üzere emr-i kazâ, zamân ve mekân ve kavme tahsîs ile tekayyüd ve tehassüs edeceğinden meselâ hafta içinde muʿayyen olarak ancak iki gün kazâ ile me'mûr ve me'zûn olan hâkim başka günlerde hüküm ve kazâ edemez iken hilâf-ı izn hükmedip de kazâya me'zûn olarak velâyeti bulunan yevm-i muʿayyende ol hükmü icâze ile tenfîz eylese icâzesi sahîha olmakla ibtidâen tecvîz olunmayan hüküm intihâen tecvîz olunmuştur.

Fâide: [İstisnâlar]

فائدة: ظفرت بمسألتين؛ يغتفر فيهما في الابتداء ما لا يغتفر في البقاء، عكس القاعدة المشهورة. الأولى: يصحّ تقليد الفاسق القضاء ابتداءً، ولو كان عدلًا ابتداءً ففسق انعزل عند بعض المشايخ، وذكر ابن الكمال أن الفتوى عليه. الثّانية: لو أبق المأذون انحجر، ولو أذن للآبق صحّ، كما في قضاء المعراج، وقيّده قاضي خان بما في يده.

1551. Mes'ele: Bu makâma münâsib iki mes'eleye muzfir oldum ki 1546. mes'elede beyân olunan, ibtidâen tecvîz olunmayan şey intihâen tecvîz olunur, maʿnâsına يفتقر في الانتهاء ما لا يفتقر في الابتداء kâide-i meşhûresinin aksi olarak يفتقر في الابتداء ما لا يفتقر في الانتهاء muktezâsınca her iki mes'elede ibtidâen muhtâc olunarak tecvîz olunan şey intihâen ihtiyâc **[805]** zâil olarak tecvîz olunmaz.

1552. Mes'ele: İki mes'eleden biri 224. mes'elede beyân olunduğu, 4522. mes'elede beyân olunacağı üzere şehâdete ehil olan kazâya da ehil olmakla ibtidâen ehl-i adl ve istikâmet olarak fâsıka taklîd-i kazâ sahîh olduğundan tecvîz olunmuş iken fısk ve fucûra sülûk ederek bazı fukahâya göre intihâen bekâsı tecvîz olunmayarak münʿazil olup İbn Kemâl'in ifâdesine göre müftâ bih olan da budur.

İkinci mes'elede her ne kadar ehl-i sûk ve esnâf kararına vâkıf olmasalar dahi ticârete me'zûn köle karar ettikte münhacir olarak ibtidâen tecvîz olunan izin intihâen tecvîz olunmaz.

1553. Mes'ele: Kaçmış olan köleye mevlâsı izin verip de me'zûn olduğunu bilir ise kazâ-yı *Miʿrâc*'da beyân olunduğuna göre izni sahîh olarak me'zûn olup Kâdîhân cevâz-ı izni yedinde bulunan mala tahsîs ile takyîd eylemiştir. 2888. mes'elede dahi metnen beyân olacaktır.

[BEŞİNCİ KÂİDE: TEBAʿA ÜZERİNE TASARRUF MASLAHATA MENÛTTUR]

el-Kâidetü'l-Hâmise

القاعدة الخامسة: «تصرّف الإمام على الرّعيّة منوط بالمصلحة»

وقد صرّحوا به في مواضع. منها في كتاب الصّلح في مسألة صلح الإمام عن الظلّة المبنيّة في طريق العامّة، وصرّح به الإمام أبو يوسف رحمه الله في كتاب الخراج في مواضع، وصرّحوا في كتاب الجنايات: أنّ السّلطان لا يصحّ عفوه عن قاتل من لا وليّ له، وإنّما له القصاص، والصّلح وعلّله في الإيضاح بأنّه نصّب ناظرًا، وليس من النّظر للمستحقّ العفو وأصلها ما أخرجه سعيد بن منصور عن البراء، قال: قال عمر رضي الله عنه: «إنّي أنزلت نفسي من مال الله تعالى بمنزلة وليّ اليتيم إن احتجت أخذت منه فإذا أيسرت رددته فإن استغنيت استعففت».

1554. Mes'ele: إني جاعلك للناس إماما muktezâsı üzere 1387. mes'elede beyân olunduğu vechile nâsın imâmı onların metbûʿ ve muktedâları **[806]** olarak umûr-i diniyye ve dünyeviyyelerinde velâyet ve nezâret-i âmmesi bulunmakla umûr-i âmmeye dâir olan husûsâtta raʿiyye ve tebaʿası üzerinde tasarrufu onların menâfiʿ ve mesâlihini muhâfazaya menût ve mütevakkıf olduğunu fukahâ-yı izâm hazerâtı kütüb-i fıkhiyyenin mevâzıʿ-ı adîdesinde zikir ve tasrîh buyurup ondan cümle kitâb-ı sulhda tarîk-i âmme inşâ olunan zılle yaʿnî sundurmanın ibkâsı husûsunda imâmü'l-mü'minînin sulhu mes'elesinde tasrîh olunup *Hâniyye*'nin beyânına göre sâhibi bulunduğu mahalde ibkâsı için beytü'l-mâle muʿayyen bir mikdâr mal vermek üzere sulha tâlib oldukda zılle-i mezkûre muhdes olup da hükûmet tarafından beytü'l-mâle bir mikdâr mal bedelinde bulunduğu mahalde ibkâsında umûm için menfaʿat olup mazarratı bulunmaz ise imâm veya hükkâm menâfiʿ-i âmmeye nezâret için mansûb olup mesâlih-i âmmede hasbe'l-îcâb iʿtiyâd-ı mâlı câiz olmakla musâleheleri câize olup menfaʿat mefkûde veya mazarrat mevcûde olursa gayr-ı câizedir.

Musannifin 1569. mes'elede تصرف القاضي فيما له فعله في أموال اليتامى والأوقاف مقيد بالمصلة فإن لم يكن مبنيا عليها لم يصح kavli ve *Câmiʿü'l-Kebîr* şerhinde تصرف القاضي إنما ينفذ فيما ثبت لعامة المسلمين إذا كان فيه منفعة لهم إما ما فيه مضرة فلا kavilleri de hükm-i kâideyi mü'eyyidlerdir.

1555. Mes'ele: Ebû Yûsuf hazretleri mes'ele-i mezkûrenin hükmünü *Kitâb-ı Harâc*'ın mevâzıʿ-ı müteʿaddidesinde tasrîh buyurup kitâb-ı cinâyâtta dahi menâfiʿ ve mesâlih-i âmmeye âid olarak kısâs-ı âmmenin hakkı olmakla emîri'l-mü'minîn bilâ-vâris vefât edenin bi'l-cümle terekesi beytü'l-mâle âid olup, maktûlen vefât eylemiş ise menfaʿat-ı âmme mülâhazasıyla kâtilin kısâsen katli veya kâtilin rızâsıyla beytü'l-mâl için diyet alınması sûretlerinden hangisi nâfiʿ ise onunla irâdesi sahîha olup meccânen kısâsdan affı sahîh olmaz. Zîrâ kısâs âmme-i tebaʿanın hakkı olup emîri'l-mü'minîn ise ancak onu muhâfaza için nasb olunmakla onların **[807]** hakkında enfaʿ olanı nazar ve muhâfazada onların nâibidir. Hâlbuki müstahikk-i kısâs olan kimseyi meccânen uzuvda umûm için menfaʿat mefkûde ve mazarrat mevcûde olmakla muhill-i nazardır, diyerek îzâhda taʿlîl olunmuştur.

1556. Mes'ele: Kâide-i mezkûrenin asıl ve me'hazi Hazret-i Ömer'den naklen Sa'îd b. Mansûr'un Berâ'dan ihrâc buyurdukları (إنّي أنزلت نفسي من مال الله تعالى بمنزلة وليّ اليتيم إن احتجت أخذت منه فإذا أيسرت رددته فإن استغنيت استعففت)[1] kavl-i şerîfleridir. Binâenaleyh imâmü'l-mü'minîn ve hükkâma lâzım olan umûr-i ibâdda evliyâ-i eytâm gibi olup evliyâ-i eytâmın tasarrufları ise ancak eytâm hakkında enfa' olursa tecvîz olunup tenfîz olunur.

وذكر الإمام أبو يوسف رحمه الله في كتاب الخراج قال: بعث عمر بن الخطّاب رضي الله تعالى عنه عمّار بن ياسر على الصّلاة والحرب، وبعث عبد الله بن مسعود على القضاء وبيت المال، وبعث عثمان بن حنيف على مساحة الأرضين، وجعل بينهم شاةً كلّ يوم في بيت المال، شطرها، وبطنها لعمّار، وربعها لعبد الله بن مسعود، وربعها الآخر لعثمان بن حنيف: وقال إنّي أنزلت نفسي وإيّاكم من هذا المال بمنزلة وليّ اليتيم فإنّ الله تبارك وتعالى قال: ﴿وَمَن كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَن كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ﴾ والله ما أرى أرضًا تؤخذ منها شاة في كلّ يوم إلّا استسرع خرابها، (انتهى).

1557. Mes'ele: Ebû Yûsuf hazretlerinin *Kitâb-ı Harâc*'da beyânlarına göre Hazret-i Ömer radıyallâhu te'âla anhu Ammâr b. Yâsir'i cem'-i sadakâtla imtinâ' hâlinde harbe ve Abdullah İbn Mes'ûd hazretlerini kazâ ile beytü'l-mâl idâresine ve Osman b. Huneyf hazretlerini mesâhet-i arâzîye me'mûr edip beytü'l-mâlden onlar için her gün bir koyunu ta'yîn edip koyunun nısfıyla işkenbe ve sâiresini Ammâr'a ve rub'unu Abdullah b. Mes'ûd hazretlerine ve rub'-i diğerini de Osman b. Huneyf hazretlerine taksîm buyurup إنّي أنزلت نفسي، وإيّاكم من هذا المال بمنزلة وليّ اليتيم فإنّ الله تبارك وتعالى، قال: «ومن كان» من أولياء الأيتام «غنيًّا فليستعفف» من أكل مال اليتيم «ومن كان فقيرًا» محتاجا إلى ألأكل منه «فليأكل بالمعروف» أي: بقدر حاجته وسعيه في محافظته. والله ما أرى أرضًا تؤخذ منها شاة في كلّ يوم إلّا استسرع خرابها buyurmuş. Ya'nî bundan ziyâde verecek olur isem maslahat-i ibâda muğâyir olarak onlar üzerine tasarrufum nâfize olmayarak zulüm eylemiş olurum. Vellâhu lâ yuhibbu'z-zâlimîn ve size de bundan ziyâdesi helâl olmayacağından ﴿يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا﴾[2] sırrına mazhar olursunuz demektir. **[808]**

1 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VI, 7, r. 11001; Sanânî, *Musannef*, VI, 100, r. 10128.
2 "Karınlarına ancak ateş dolduruyorlar." Nisa, 4/10.

1558. Mes'ele: Muhyiddin Arabî hazretlerinin *Muhâderât*'ında Ömer b. Abdülaziz hazretlerinden nakilleri de hükm-i mes'eleyi müe'eyyiddir. Zîrâ buyurmuşlar ki diyâr-ı Irâk'ın en maʿmûr zamânında Haccâc vâli olarak zulüm ve teʿaddîsine binâen vâridâtı kırk kere kırk bin iken benim vâlim zamânında seksen kere seksen bine bâliğ oldu, inşâallâhu teʿâla sene-i âtîyeye kalır isem Hazret-i Ömer zamânındaki yüz kere yüz bine bâliğ olacağını ümîd ederim. Zîrâ vâridât-ı bilâd adâletle tekessür ve tezâyüd edip mal neşvünemâ bulur, buyurmuşlardır. İbn Haldûn'da dahi misl-i menkûl mezkûrdur.

وعلى هذا لا يجوز له التفضيل ولكن قال في المحيط من كتاب الزّكاة: والرّأي إلى الإمام من تفضيل وتسوية من غير أن يميل في ذلك إلى هوًى، ولا يحلّ لهم إلّا ما يكفيهم، ويكفي أعوانهم بالمعروف، وإن فضل من المال شيء بعد إيصال الحقوق إلى أربابها قسّمه بين المسلمين، وإن قصّر في ذلك كان الله عليه حسيبًا.

1559. Mes'ele: Hazret-i Ömer'in bir koyunu taksîmi mes'elesinden Ebû Yûsuf'un *Kitâb-ı Harâc*'da beyânına göre beytü'l-mâlden iʿtâda ehl-i istihkâkın bazını bazısı üzerine tafdîlin adem-i cevâzı müstefâd oluyor. Zîrâ evliyâ-i eytâm eytâmdan hiç birini âhar üzerine tercîh edemez. Binâenaleyh evliyâ-i eytâm mesâbesinde bulunan imâm ve sâir evliyâ-yı umûrun da beytü'l-mâlden te'diyede müstahikkinin bazısını bazısı üzerine adem-i tercîh lâzım olmakla hilâfının zulüm ve teʿaddî olması lâzım gelir. Her ne kadar Hazret-i Ömer bir koyunun nısfı ile ihşâsını Hazret-i Ammâr'a diğer nısfını diğerlerine iʿtâda müsâvât yok gibi görünüyor ise de onun aʿvân ve ensâr ve iyâline nisbetle verilmiş olmakla fazlası yoktur. Ve bir de *Muhît*'in kitâb-ı zekâtta beyânına göre hevâ-yı nefsine ittibâʿ etmeyerek adâleti muhâfaza şartıyla beytü'l-mâlden müstahikkîne tevzîʿde hasbe'l-îcâb tafdîl ve tesviye hususu imâmü'l-mü'minîn re'yine muhavvel olup muvazzaf olan müstahikkine ve aʿvân ve ensârına vech-i maʿrûf üzere ancak kifâyet mikdârı helâl olup artanı iʿâde ile beyne'l-müslimîn taksîm olunup şu husûsda kusûr edilirse Cenâb-ı Allah hesâbıyla mücâzât buyurur.

وذكر الزّيلعيّ من الخراج بعد أن ذكر أنّ أموال بيت المال أربعة أنواع قال: وعلى الإمام أن يجعل لكلّ نوع من هذه الأنواع بيتًا يخصّه، ولا يخلط بعضه ببعض؛ لأنّ لكلّ نوع حكمًا يختصّ به إلى أن قال: ويجب على الإمام أن يتّقي الله تعالى ويصرف إلى كلّ مستحقّ قدر حاجته من غير زيادة فإن قصّر في ذلك كان الله عليه حسيبًا.

1560. Mes'ele: İmâm Zeylaʿî *Kitâb-ı Harâc*'dan naklen emvâl-i beytü'l-mâlın dört nevʿa mütenevviʿ olduğunu baʿde'l-beyân imâmü'l-müslimîn için şu dört nevʿ mâldan her nevʿ için müstakillen bir hazîne taʿyîn ve tahsîs ederek hiçbirini diğerine karıştırmamak lâzımdır. Zîrâ her nevʿin kendisine mahsûs masraf ve hükm-i şerʿîsi olmakla emr-i te'diye ve sarfında Cenâb-ı Hakk'a ittikâ ederek her nevʿden mahall-i müstahikîne bilâ-ziyâde ancak hâcetleri mikdârı sarf eylemek vâcib olmakla hilâf-ı muʿâmele ile tecvîz-i kusûr edilirse Cenâb-ı Allah hesâbıyla mücâzâtını icrâ buyurur demiş.

1561. Mes'ele: Envâʿ-ı erbaʿadan biri cizye ve harâc ve mâl-ı teğallübü ve ehl-i harbin hediyesi ve bilâ-harb ehl-i harbden alınan mal ve rusûmlar olup bilâ-harb mücerred kuvvet-i müslimînle alındığı için tahmîs olunmayarak kalʿa ve istihkâm ve köprüler ve mühimmât-ı harbiyye gibi mesâlih-i âmme ve kudât ve ulemâ ve asâkir-i islâmiyye gibi nefislerini mesâlih-i ibâda habs eden sunûfa sarf olunup bunların evlâd ve ensârlarının nafakaları bunlara âid olmakla onlara kifâyet mikdârı verilir.

İkinci nevʿi zekât yaʿnî emlâk vergisi ve öşür olup ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ﴾[1] âyet-i celîlesinde beyân buyurulan yedi sınıf kimselere surûf olunup onlara verilir.

Üçüncü nevʿ humus-i ganâim ve meʿâdin ve defâin-i gayr-ı müslime olup ﴿وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُم مِّن شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ﴾[2] âyet-i celîlesiyle beyân buyurulan sunûf-i müslimîne sarf olunur.

Dördüncü nevʿ lukatât ve vârisleri bulunmayarak vefât edenlerin emvâl-i metrûkesi ve evliyâsı bulunmayan maktûlün diyetleri gibi emvâl-i gayr-ı memlûke olup bunlar da velîleri bulunmayan fukarâ-yı lakît ve fukarânın **[810]** infâk ve tedâvî ve techîz ve tekfîn ve kendilerinden sudûr eden cinâyâtın diyetleri gibi sâir ihtiyâclarına sarf olunup hiç bir nevʿden diğerin masrafına sarf olunmaz. Îcâbı hâlinde birinden istikrâzla diğerine sarf câiz ise de husûl-i siʿa hâlinde tekrâr ve iʿâdesi lâzımdır. Şu kadar var ki hasbe'l-ihtiyâc sadakât ile humus-i ganâimden ehl-i harâcın fukarâsına sarf olunursa bunlar sadakaya mahal ve müstahik olduklarından bunlara sarf olunan iʿâde olunmaz.

1 Tevbe, 9/60.

2 "Allah'a ve ayırım günü yani iki topluluğun karşılaştığı gün kulumuza indirdiğimize iman etmişseniz biliniz ki ganimet olarak ele geçirdiğiniz her şeyin beşte biri Allah'a, peygambere, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. Allah her şeye kadirdir." Enfâl, 8/41.

Binâenaleyh imâmü'l-müslimîn ve evliyâ-yı umûr üzerine bu vechile borçlu tanzîm edip gerek muhâfaza ve gerek sarf husûsunda tertîb-i mezkûre riʿâyet lâzımdır.

وفي كتاب الخراج لأبي يوسف رحمه الله أنّ أبا بكر رضي الله تعالى عنه قسّم المال بين النّاس بالسّويّة فجاء ناس، فقالوا له: يا خليفة رسول الله عليه الصّلاة والسّلام إنك قسّمت هذا المال فسوّيت به بين النّاس، ومن النّاس إناس لهم فضل وسوابق وقدم فلو فضّلت أهل السّوابق والقدم، والفضل لفضلهم؟ فقال: أمّا ما ذكرتم من السّوابق والقدم والفضل فما أعرفني بذلك، وإنّما ذلك شيء ثوابه على الله تعالى وهذا معاش فالأسوة فيه خير من الأثرة. فلمّا كان عمر بن الخطّاب رضي الله تعالى عنه وجاء الفتوح فضّل وقال: لا أجعل من قاتل مع غير رسول الله صلّى الله تعالى عليه وسلّم كمن قاتل معه؛ ففرض لأهل السّوابق، والقدم من المهاجرين، والأنصار ممّن شهد بدرًا أو لم يشهد أربعة آلاف درهم، وفرض لمن كان إسلامه كإسلام أهل بدر بدون ذلك؛ أنزلهم على قدر منازلهم من السّوابق.

1562. Mes'ele: Ebû Yûsuf hazretlerinin *Kitâb-ı Harâc*'ta beyânlarına göre Emirü'l-müminîn Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallâhu teʿâlâ anhu hazretleri beytü'l-mâlden ehl-i istihkâka müsâvât üzere taksîm ve te'diye buyurduklarında bazı ashâb-ı kirâm tarafından "Ya Halifete Resulillâh siz beytü'l-mâlden müstahikkine te'diyede müsâvât üzere taksîm buyuruyorsunuz, **[811]** hâlbuki onlar içinde fazl ve sebkat ve kıdem cihetinden diğerleri üzerine hâiz-i rüchân zevât-ı âliye vardır. Onlara hâiz oldukları fazl ve kemâl ve kıdem ve sebkatleri nisbetinde fazla verseniz muhâlif-i hakkâniyyet ve muğâyir-i adâlet olmayıp belki ihkâk-ı hak buyurulmuş olur." dediklerinde sevâbik-i aʿmâlleri ve kıdem ve faziletleri cihetinden ruchânlarını beyân buyurduğunuz zevâtın ahvâl-i âliyelerini sizden daha aʿlâ bilirim velâkin bunlar kurubât-ı maʿneviyye olmakla bunların ecir ve mükâfâtını Cenâb-ı Allah ihsân buyurur.

Bu verilen mal ise medâr-ı maʿişet olup maʿişete ihtiyâcda ise cümlesi müsâvî olmakla müsâvâta riʿâyet-i îsâr her tafdile riʿâyetten hayırlıdır, maʿnâsına الأُسوة خير من الأَثَرة buyurmuşlar. 1559. mes'elede beyân buyurulduğu üzere bu bâbda emr-i tesviye ise imâmü'l-müminînin re'yine muhavvel olarak ictihâdî olup hâlbuki 1352. mes'elede beyân buyurulduğu üzere

ictihâdla ictihâd nakz olunmaz. Onun için nevbet-i hilâfet-i Fâruk-i Aʿzam hazretlerine teveccüh buyuruldukta futuhât-ı İslâmiyye teʿâli ederek emvâl ve ganâim geldikçe Hazret-i Peygamber'den sonra cihâd ve fütuhâtta bulunanları Hazret-i Peygamber ile birlikte mücâhedede bulunanlar ile müsâvî addedemem, diyerek bi'l-ictihâd ber-vech-i âtî beyân olunacağı üzere gerek vakʿa-i Bedir'de bulunsun ve gerek bulunmasın mühâcirîn ve ensârdan ehl-i sevâbık ve kıdemden her birine senelik olarak dörder bin dirhem maʿâş takdîr buyurup, İslâmı ehl-i Bedir gibi olanları sebkat ve kıdemde her birini kendi derece ve menzillerine tenzîl buyurarak ehl-i sevâbık ve kıdemin dûnunda maʿişetler takdîr ve taʿyîn buyurmuşlar. Şöyle ki;

Tertîb-i Atâ ve Tedvîn-i Divân

Her ne kadar vakt-i saʿâdetberdâ ehl-i istihkâka beytü'l-mâlden maʿîşet verilegelmekte ise de lâkin beynlerinde derece ve nisbet-i muʿayyene olmayıp Hazret-i Ömer radıyallâhu anh dahi Kudus'ten avdet eyledikte istihkâk-ı derecâta taksîm ve tertîb ve esâmi ve istihkâklarını mübeyyin defterler ittihâz olunup defter-i mezkûre "Divân" tesmiye olunduğu gibi defter-i mezkûrun bulunup tatbîk olunduğu mahalle de ıtlâk olunmuştur ki "Divân-ı Muhâsebât" taʿbiri de bundan me'hûzdur.

Hazret-i Ömer ashâb-ı istihkâkı islâmiyyette sebkat ve kıdem iʿtibârıyla tertîb buyurup bazı zevât-ı kirâmı hükm-i tertîbden istisnâ buyurmuşlardır. Tertîb-i divân için Hazret-i Ali ve Abdurrahman b. Avf hazerâtı gibi bazı ashâb-ı güzinden bir meclis tertîb buyurup bunlar her ne kadar ibtidâen makâm-ı hilâfetten başlanmasını teklîf eylemiş ise de Fâruk-ı Aʿzam hazretleri, "Hazret-i Peygamber'e akreb olanlardan ibtidâ ederim, baʿdehu sırasıyla giderim." buyurdular. Binâenaleyh ibtidâen amm-ı Nebi Hazret-i Abbas'a 12 bin ve Hazret-i Ali'ye 8 bin baʿdehu ale'l-umûm ehl-i Bedir'e beşer bin ve Bedir'den Hudeybiye'ye kadar olan ashâb-ı kirâma dörder bin ve Hazret-i Hasan ve Hüseyin ve Selmân-ı Fârisî ehl-i Bedir'e ilhâk edip ve Hudeybiye'den sonraki ashâb-ı kirâma üçer bin takdîr buyurup baʿde'l-feth müslüman olanlar ile Kâdisiyye muhârebesine kadar cihâdda bulunanlar da bunlarla bir muʿâmele buyurdular.

Ve zevcât-ı mutahharâta onar bin dirhem takdîr buyurup Hazret-i Âişe'nin Hazret-i Peygamber'e cümleden akdem olmasına binâen on iki bin takdîr buyurmuşlar ise de müşârün ileyhâ ziyâdeyi kabûl buyurmadılar.

Hazret-i Ömer, kendi oğlu Abdullah'a üç bin dirhem takdîr buyurduğu hâlde Üsâme b. Zeyd'e dört dîn takdîr ettikde Hazret-i Abdullah, "Ben Üsâme'den ziyâde ictihâdda bulunduğum hâlde onun atâsını benimkinden ziyâde takdîrin sebebi nedir?" dedikde "Hazret-i Ömer, Resûl-i Ekrem'e senden ve onun babası, senin babandan daha sevgili idi." diye cevâb vermiş.

Tâife-i nisâyı dahi tertîb buyurup ehl-i Bedir'in nisâsına beşer yüz ve ondan Hudeybiye'ye kadar olanların nisâlarına dörder yüz, Hudeybiye'den sonrakilere üçer yüz ve Kâdisiyye gâzilerinin nisâlarına ikişer yüz ve onlardan sonrakilere yüzer dirhem takdîr ve taʿyîn buyurmuşlardır. *Kısas-ı Enbiyâ,* s. 252.

وفي القنية من باب ما يحلّ للمدرّس والمتعلّم: كان أبو بكر رضي الله عنه يسوّي بين النّاس في العطاء من بيت المال، وكان عمر رضي الله عنه يعطيهم على قدر الحاجة والفقه والفضل؛ والأخذ بما فعله عمر رضي الله عنه في زماننا أحسن فتعتبر الأمور الثّلاثة.

1563. Mes'ele: *Kunye*'nin müderris ve müteʿallim yaʿni talebe için infâk ve iʿâşede helâl olan mikdârı beyân **[812]** bâbında ifâdesine göre Hazret-i Ebû Bekir es-Sıddık radıyallâhu anhu Efendimiz beytü'l-mâlden müstahikkîne ber-vech-i îzâh الأسوة خير من الأثرة muktezâsınca hasbe'l-ihtiyâc müsâvât üzere verip, Hazret-i Ömer ise nâsın ihtiyâcıyla berâber fıkıh ve sebkat-i islâmiyyetle fazl ve kemâllerini nazar-ı iʿtibâra alarak bi'l-ictihâd şu umûr-i selâsede erbâb-ı istihkâkın derecelerine göre verirmiş. Onların ictihâdları ise bizim için edille-i şerʿiyyeden olarak imtisâl îcâb etmekle fî zamâninâ Hazret-i Ömer'in ictihâdıyla amel ederek beytü'l-mâlden müstahikk-i vazîfe olan kimselere te'diyede evvelâ ihtiyâcını ve sâniyen bi'l-umûm ahkâm-ı şerʿiyyede nâsın müşkilâtını hallederek mesâil-i diniyyelerini te'mîn eden ilm-i fıkha intisâbını, sâlisen sâir vechile fazıl ve kemâllerini nazar-ı iʿtibâra alarak hâcetle fıkh veya fazilet ictimâʿ edenleri diğerleri üzerine takdîm ve tercîhle amel ahsendir.

وفي البزّازيّة: السّلطان إذا ترك العشر لمن هو عليه جاز غنيًّا كان أو فقيرًا، لكن إن كان المتروك له فقيرًا فلا ضمان على السلطان، وإن كان غنيًّا ضمن السلطان العشر للفقراء من مال بيت مال الخراج لبيت مال الصدقة.

1564. Mes'ele: *Bezzâziyye*'nin beyânına göre emirü'l-müminîn için gerek fakîr ve gerek zengin öşür vermekle mükellef olan kimselerin öşürlerini kendilerine terk edip vermek câiz olup eğer kendisine öşrü terk olunan kimse fakîr ise damân lâzım gelmez. Zîrâ 49. mes'elede beyân olunduğu üzere öşür, arzın zekâtı olup zekâtın masrafı ise ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ﴾[1] âyet-i celîlesinde beyân olunan sunûf-i sebʿa olmakla mahalline sarf olunmuştur. Hattâ bir kimsenin zekâtını baʿde'l-ahz ol kimse fakra giriftâr olarak muhtâc oldukda kendisinden alınan zekâtın tekrâr kendisine iʿtâsı câiz olduğu gibi fakîrden alınmış olan öşrü tekrâr kendisine vermek câiz olmakla terki de câizdir.

Velâkin öşrü **[813]** kendisine terk olunan kimse nisâba mâlik olarak zengin olup da zekâta masrif değil ise fukarânın hakkı olan zekâtı mahallinin gayrıya sarf eylemiş olmakla harâc-ı beytü'l-mâlinden zekât-ı beytü'l-mâline dâmin olur. Zîrâ 1561. mes'elede de beyân olunduğu üzere zekât ve öşür emsâli amvâl-i fukarâ bütçesi olup, harâc ve cizye ise mesâlih-i âmme bütçesi olmakla birini diğerin mahalline sarf câiz değildir.

Kâdîhân ve *Hulâsa* ve *Zahîriyye* ve *Şerh-i Mecmûʿ*'dan naklen *Havâşî*'nin beyânlarına göre arâzî-yi harâciyyenin harâcını emirü'l-müminînin arâzî sâhibine terk eylemesi Ebû Yûsuf'a göre câiz olup İmâm Muhammed'e göre câiz değildir. Lâkin terk olunan arâzî sâhibi kudât ve guzât ve eimme gibi harâcın mahall-i sarfından ise cevâzıyla fetvâ Ebû Yûsuf'un kavlidir. Zîrâ emirü'l-müminîn arâzînin harâcını alıp da baʿdehu bunlara sarf eylese câiz olmakla kable'l-ahz terki de câizdir. Zîrâ harâcın masrifi bunlardır.

Tenbîh: [Devlet Başkanının Şerʿî Konulardaki Emri]

تنبيه: إذا كان فعل الإمام مبنيًّا على المصلحة فيما يتعلّق بالأمور العامّة لم ينفذ أمره شرعًا إلّا إذا وافقه، فإن خالفه لم ينفذ، ولهذا قال الإمام أبو يوسف رحمه الله في كتاب الخراج من باب إحياء الموات: وليس للإمام أن يخرج شيئًا من يد أحد إلّا بحق ثابت معروف.

1565. Mes'ele: 1554. mes'elede beyân olunduğu üzere umûr-i âmmeye teʿalluk eden husûsâtta imâmü'l-müslimînin tasarrufu maslahat ve

1 Tevbe, 9/60.

menfaʿat-i âmmeye menût ve mütevakkıf olduğundan mesâlih-i âmmeye muvâfık olursa şerʿan nâfiz olup, muhâlif olursa nâfiz olmayacağından musannifin *Şerh-i Kenz*'de eimme-i Hanefiyye'den naklen Hamevî'nin beyânına göre maʿsiyete müeddî olmadıkça imâmü'l-mü'minînin emrine itâʿat raʿiyye üzerine şerʿan vâcibe olmakla meselâ bir gün oruç tutmakla emir gibi mubâh olan bir şeyi ityânla emir ve irâde buyursa îfâsı vâcib olup (لا طاعة للمخلوق عند معصية الخالق)[1] muktezâsınca hilâf-ı şerʿ olursa gayr-i vâcibdir. **[814]** İşte bunun için Ebû Yûsuf hazretlerinin *Kitâb-ı Harâc*'ın ihyâ-i mevât bâbında beyânına göre maʿrûf ve sâbit olan bir hakka müstenid olmadıkça imâmü'l-mü'minîn için bedeli te'diye olunmadıkça bir kimsenin malını elinden alıp ihrâca hak ve salâhiyyeti yoktur. Ammâ mesâlih-i âmmeye binâen bedelini baʿde't-te'diye lede'l-hâcet emr-i sultânî ile bir kimsenin malı kıymetiyle alınıp tarîka ilhâk olunabilir. 1569. mes'elede beyân olunacağı üzere kâdîların ve mütevellîlerin ve vasîlerin emvâl-i eytâm ve evkâf ve terekâtta tasarrufları hükm-i mezkûrde tasarruf-i sultân gibi maslahat ve menfaʿatle mukayyed olmakla hilâfı hâlinde tenfîz olunmaz.

وقال قاضيخان في فتاواه من كتاب الوقف: ولو أن سلطانًا أذن لقوم أن يجعلوا أرضًا من أراضي البلدة حوانيت موقوفةً على المسجد أو أمرهم أن يزيدوا في مسجدهم، قالوا: إن كانت البلدة فتحت عنوةً، وذلك لا يضرّ بالمارّ، والنّاس ينفذ أمر السّلطان فيها. وإن كانت البلدة فتحت صلحًا تبقى على ملك ملّاكها، فلا ينفذ أمر السّلطان فيها.

1566. Mes'ele: *Fetâvâ-yı Kâdîhân*'ın kitâb-ı vakıfda beyânına göre vaktin sultânı bir kavme arâzî-yi beldeden birini mescide vakıf yapmak için kahvehâne, han, hamâm ve dükkân emsâli bir akâr inşâsına izin verse veya mescide ilâvesiyle emr eylese fukahânın beyânlarına göre belde-i mezkûre harben ve kahren feth olunup ol vechile tasarrufları nâsın mürûr ve ubûruna ve sâir vechile muzırr olmayıp belki onlar için maslahat ve menfaʿat var ise bu husûsta şeref teʿalluk eden irâdenin hükmünü infâz lâzım olup belde-i mezkûre sulhen feth olunarak arâzî-yi mezkûre sâhibinin milkinde ibkâ olunmuş ise sâhibinin izin ve rızâsı olmadıkça bilâ-bedel ol vechile tasarruf husûsunda sâdır olan irâdenin hükmü nâfiz olmaz.

---

1 Allah'a karşı günah işleme konusunda mahlûkata itaat söz konusu değildir.

1567. Mes'ele: Bu makâmda *Havâşî*'nin beyânlarına göre beyân olunduğu vechile tasarruf husûsunda sâdır olan emr-i sultânînin nefâz ve adem-i nefâzının medârı tenbîh-i mezkûr vechile tasarruf-ı mezkûrun mürûr ve ubûra **[815]** ve sâir vechile nâsa muzır olup olmaması ise arz-ı mezkûrun gerek kahren ve gerekse sulhen fethinin nefâz ve adem-i nefâzında medhali yoktur. Zîrâ her ne vechile feth olunur ise olunsun tasarruf-i mezkûr âmme hakkında muzırr olmayıp da muvâfık-ı maslahat ve menfaʿat ise nâfiz ve illâ gayr-ı nâfizdir. Ve eğer nefâz ve adem-i nefâzın medârı arz-ı mezkûrun memlûke olup olmaması ise memlûke olduğuna göre adem-i nefâzı değil nefâzıyla hükm-i mes'ele yine böyle olmakla kahren veya sulhen fethi beyninde fark olmamak îcâb eder ise de hakkıyla hükm-i mes'elenin inkişâfı arâzînin aksâm ve ahvâlini beyâna mütevakkıftır.

1568. Mes'ele: Bu makamda *Havâşî*'nin beyânlarına göre arâzî: öşriyye, harâciyye, emîriyye [mîriyye], şirâiyye olarak dört kısım olup:

[1] Arâzî-yi öşriyye bir belde harben feth olunup ahâlisi başka beldeye hicret eder veya kendi ihtiyârlarıyla müslüman olarak beldelerinde ibkâ olunup arz-ı mezkûr de ganimetten maʿdûd olarak humus-i beytü'l-mâle baʿde'l-ifrâz bâkîsi guzâtla sâir müslimîn beyninde taksîm olunan arâzî olup,

2- Harâciyyedir ki harben veya sulhen feth olunup ahâlisi ibkâ ve iskân olunarak arâzînin hâsılâtından yerin tahammülüne göre öşürden nısfa kadar beytü'l-mâle alınmak üzere resm alınıp buna harâc-ı mukâseme denir, veya arâzî üzerine maktûʿ olarak behresine mikdâr-ı muʿayyen bedel alınıp buna harâc-ı muvazzaf denir.

3- Arâzî-yi emîriyyedir ki baʿde'l-feth bi'l-cümle ahâlisi hicret edip beytü'l-mâl için ifrâz alınan humus veya beyne'l-guzât taksîm olunmayarak beytü'l-mâl için imsâk olunan veya bilâ-vâris sâhibi vefât edip munhal kalarak beytü'l-mâle intikâl eden veya bilâ-mâlik bulunup emirü'l-müminin tarafından iʿmâr ve zirâatıyla beytü'l-mâle verilmek için başkasına verilen arâzîdir ki rakabesi beytü'l-mâle âid **[816]** olarak ihâle ve tefvîz taraf-ı devletten icrâ olunan tarlalar ve çayırlar veya yaylak ve kışlak ve kuraklar emsâli yerlerdir.

4- Arâzî-yi şirâiyyedir ki beytü'l-mâlce beyʿine luzûm görülerek mesâğ-ı şerʿîye binâen dıʿf veya bedel-i misliyle satılan arâzîdir ki mesâğ-ı şerʿîye binâen temlîk olunan arâzî-yi emîriyye müşterînin sırf milki olacağı cihetle

emlâk-ı sâiresi gibi hiç kimsenin iznine tevakkuf etmeyerek beyʿ ve hibe ve vasiyyet ve vakıf ve rehin gibi her türlü tasarrufa mâlik olunup bu nevʿ arâzî-yi memlûkenin hâsılâtından öşür alınır, tasarrufât-ı mezkûrede arâzî-yi öşriyye ve harâciyye de şirâ'iyye gibidir. Lâkin arâzî-yi emîriyyenin rakabesi beytü'l-mâle âid olarak hiçbir kimsenin milki olmadığından bi'l-cümle tasarrufâtı makâm-ı hilâfete âid olmakla her kime tevfîz ve irâde buyurulur ise câizdir.

İşte 1566. mes'elede mescide vakıf veya ilâvesi husûsunda emr-i sultânî-nin nâfiz olup olmamasıyla bahs olunan arâzî ile musannifin maksadı, rakabesi beytü'l-mâle âid olan arâzî-yi emiriyyedir. Lâkin *Arâzî Kânunu*'nda arâzî: memlûke ve emîriyye ve mevkûfe ve metrûke ve mevât olmak üzere beş kısma taksîm olunmuştur.

وفي صلح البزّازيّة: رجل له عطاء في الديوان مات عن ابنين فاصطلحا على أن يكتب في الديوان اسم أحدهما، ويأخذ العطاء، والآخر لا شيء له من العطاء، ويبذل له من كان العطاء له مالًا معلومًا، فالصلح باطل، ويردّ بدل الصلح والعطاء للذي جعل الإمام له؛ لأنّ الاستحقاق للعطاء بإثبات الإمام لا دخل له لرضاء الغير وجعله غير أنّ السّلطان إن منع المستحقّ فقد ظلم مرّتين في قضيّة واحدة حرمان المستحقّ وإثبات غير المستحقّ مقامه.

1568. Mes'ele: Ânifen beyân olunduğu üzere bir zamânlar bir belde harben feth olunup arâzîsi beyne'l-fâtihîn taksîm olunarak arâzî-yi emîriyye nâmıyla beytü'l-mâle erilmiş olan humus mikdârı rakabesi beytü'l-mâle **[817]** âid olmak ve mikdâr-ı muʿayyen vergi ve hâsılâttan bir hisse-yi muʿayyene tahsîl edilmek üzere müstahik olanlara verilip taʿyîn olunan vergileri tahsîl ve ferâğ ve intikâl muʿâmelâtını icrâ ve arâzî mutasarrıflarından vefât edenlerin arâzîlerini diğer bir müstahikka iʿtâ eylemek akçe hesâbıyla arâzî-yi mezkûre ashâb-ı timâr ve zeʿâmete ve vüzerâ ve selâtîne tevcîh ve iʿtâ olunarak onların nâmına dîvâna kayıt olunup ashâb-ı timâr yaʿnî askerlere verilen arâzîye timâr ve zeʿâmet taʿbîr olunup vüzerâ ve selâtîne verilenlere hâs ıtlâk olunur.

Ve timâr da eşkinci timârı, mustahfız timârı ve hizmet timârı olmak üzere üç kısım olup eşkinci timârının mutasarrıfları alây beylerinin sancağı altında me'mûr oldukları mahallerde îfâ-yı vazîfe ederler ve müstahfız

timârı ashâbı da me'mûr oldukları kaleleri muhâfaza edip, hizmet timârı da serhadlerde bulunan bazı zevâyâ ve mesâcid ve cevâmiʿ hizmetlerinin medâr-ı infâk ve iʿâşelerinden ibâret olup timâr ve zeâmet sâhiblerinden biri vefât ettikte harb ve darbe kâdir evlâdı var ise onun timâr ve zeâmeti evlâdına verilip sabî ise harb ve darbe kâdir olana kadar sefer vukûʿunda mikdâr-ı muʿayyen asker göndermek üzere yine kendisine tevcîh olunur.

Ve bilâ-veled vefât edenlerin timârları bâ-berât-ı pâdişâhî diğer müstahikkine verilmekle *Bezzâziyye*'nin kitâb-ı sulhda beyânlarına göre beyân olunduğu vechile dîvân-ı atâda dâhil olan sunûf-i mezkûreden biri vefât edip pederinin timâr ve zeʿâmetine müstahik iken oğlu kalıp da "timâr ve zeʿâmet defteri maʿnâsına" dîvâna yalnız biri yazılarak ona kendisi mâlik olup diğerinin müstahik olduğu hissesi bedelinde muʿayyen bir mikdâr para vermek üzere beynlerinde sulh edilseler sulh-i mezkûr bâtıl olmakla verilmiş olan bedel reddolunup onun hissesi olan atâ yaʿnî timâr taraf-ı pâdişâhîden tevcîh olunan kimsenin olur. Zîrâ şerʿan bunların tasarrufu ve keyfiyyet-i tevcîh ve iʿtâsı ve ahkâm-ı sâiresi beytü'l-mâl için **[818]** görülecek menfaʿat ve maslahat üzerine taraf-ı sultânîden verilecek emre tâbiʿ olmakla atâ ve timâra istihkâk emirü'l-müminînin tevcîh ve isbâtıyla hâsıl olacağından başkasının taʿyîni ve rızâlarının ona istihkâkda medhali yoktur. Şu kadar var ki pâdişâh ona müstahik olan kimseye tevcîh etmeyip de başkasına tevcîh ederek müstahik olanı istihkâkından menʿ ve mahrûm ederse müstahikki istihkâkından menʿ ve gayr-ı müstahikki müstahik makâmına isbât ve ikâmesiyle bir hükümde iki defa zulüm ve teʿaddîde bulunmuş olmak cezâsı beynehu ve beynellâhtır.

Tenbîh-i Âhar [Kâdînin Yetîm Malı, Vakıf ve Terekeler Üzerindeki Tasarrufu]

تنبيه آخر: تصرّف القاضي فيما له فعله في أموال الأيتام، والتّركات، والأوقاف مقيّد بالمصلحة فإن لم يكن مبنيًّا عليها لم يصحّ، ولهذا قال في شرح تلخيص الجامع من كتاب الوصايا: أوصى أن يشتري بالثّلث قنًّا ويعتقه؛ فبان بعد الائتمار، والإيصاء دين يحيط بالثّلثين فشراء القاضي عن الموصي كي لا يصير خصمًا بالعهدة، وإعتاقه لغو لتعدّي الوصيّة، وهي الثّلث بعد الدّين. قال الفارسي شارحه: وأمّا إعتاقه فهو لغو؛ لتعذّر تنفيذه باعتبار الولاية العامّة؛ لأنّ ولاية القاضي مقيّدة بالنّظر، ولم يوجد النّظر فيلغو.

1569. Mes'ele: İmâmın tebaʿa üzerinde tasarrufu onların menfaʿat ve maslahatıyla mukayyed olduğu gibi emvâl-ı eytâm ve evkâf ve terekât gibi fiil ve tasarrufuna salâhiyyeti bulunan husûsâtta hasbe'n-niyâbe nevvâbı bulunan kâdîlar tasarrufları da müstahikleri için nazar ve menfaʿatle mukayyed olarak muvâfık-ı maslahat ve menfaʿat olur ise nâfiz olup, değil ise sahîh olmayacağından *Telhîsü'l-Câmiʿ* şerhinin kitâb-ı vesâyâsında beyân olunduğuna göre bir kimse sülüs-i malıyla bir köle veya câriye alınıp da âzâd edilmesini vasiyyet edip baʿde'l-îsâ vefâtıyla emrine imtisâl ederek vasiyyeti infâzı kabûl edip hâlbuki terekenin iki sülüsü **[819]** müstağrekün bi'd-deyn olduğu zâhir oldukda baʿde'd-deyn sülüsden ibâret olan vasiyyete teʿaddî olarak damânla vasiyyete hasım olmamak için kâdînin iştirâsı, mûsîden nâfiz olup âzâd eylemesi lağv olur. Zîrâ kâdî, bu misillu tasarrufâtında ehl-i damândan değildir. Ve illâ kabûl-i emânetten tebâʿüd ederek mesâlih-i ibâd muʿattal olur deyip *Telhîs*-i mezkûr şârihi Fârisî, deyn-i mezkûrun zuhûrundan sonra kâdînin velâyet-i âmmesi iʿtibârıyla almış olduğu köleyi iʿtâkla vasiyyet-i mezkûreyi tenfîzi müteʿazzir olmakla lağv olur. Zîrâ kâdînin velâyeti nazar ve maslahatla mukayyed olup hâlbuki terekenin sülüsâtı müstağrekün bi'd-deyn iken iʿtâkla tenfîz-i vasiyyette nazar ve menfaʿat mefkûd olmakla iʿtâkı lağv olarak tenfîz olunmaz.

1570. Mes'ele: Her ne kadar terekenin sülüsânı deyn ile müstağrak olup kazâ-yi düyûn ise tenfîz-i vesâyâ üzere mukaddem olmakla sülüsândan tenfîzi müteʿazzir olarak kâbil değil ise de sülüs-i bâkî deynden sâlim olmakla sülüs bedelinde verese için çalışmak üzere deynden sâlim olan sülüs ile alıp âzâd etmekle hem vasiyyet infâz olunur ve hem de kazâ-yi düyûn hâsıl olur, denir ise de ânifen işâret olunduğu üzere kâdînin terekede tasarrufu verese için maslahat ve menfaʿatle mukayyed olup beyân olunan vechile tasarrufda ise verese için maslahat mefkûde olmakla ol vechile tasarrufu nâfiz olmaz ise de vasî mûsî makâmına kâim olarak nefâz-ı tasarrufu nazar ve maslahatla mukayyed olmadığından velâyet-i hâssa vilâyet-i âmmeden akvâ bulunduğundan onun tarafından ol vechile tasarruf olunsa nâfiz olur.

وفي قضاء الولوالجيّة: رجل أوصى إلى رجل، وأمره أن يتصدّق من ماله على فقراء بلدة كذا بمائة دينار، وكان الوصيّ بعيدًا من تلك البلدة، وله بتلك البلدة غريم له عليه الدّراهم، ولم يجد إلى تلك البلدة سبيلًا، فأمر القاضي الغريم بصرف ما عليه

من الدّراهم إلى الفقراء، فالدّين باق عليه، وهو متطوّع في ذلك، ووصيّة الميّت قائمة. وبهذا علم أنّ أمر القاضي لا ينفذ إلّا إذا وافق الشّرع.

1571. Mes'ele: **[820]** *Velvâliciyye*'nin kitâb-ı kadâda beyânına göre meselâ İstanbul'da bulunan bir kimse Bağdat'ta bulunan fukarâya kendi mâlından yüz altın tasadduk eylemesini diğer bir kimseye emrederek onu tenfîz-i vasiyyete vasî ta'yîn edip hâlbuki vasi-yi mezkûr Mekke veya Medine gibi fukarânın bulunduğu beldeye uzakta bulunarak infâz-ı vasiyyete çare bulamayıp velâkin fukarânın bulunduğu Bağdat ve sâir beldede medyûnu bulunup da belde-i mezkûrenin kâdîsı vasiyyete ve medyûnun deynine vâkıf olarak velâyet-i âmmesine binâen medyûn-i mezkûre zimmetinde bulunan deynden vasiyyet olunan mikdârı ol beldenin fukarâsına tasaddukla emredip de ol kimse de hasbe'l-emr tasadduk eylese kâdî-yi mezkûrun tasaddukla emri deyn-i mezkûru müstahikkin gayrısına temlîki mütazammin olup bu ise bâtıl olarak kâdînin bu vechile tasarrufu nazar ve maslahattan hâlî olmakla nâfiz olmayacağından medyûnun tasadduku kendi tarafından teberru' olarak zimmetinden deyn sâkıt olmayıp vasiyyet de bâkiye kalır. İşte hükm-i mes'eleden şer'-i şerîfe muvâfık olmadıkça hükm-i hâkimin nâfiz olmadığı anlaşıldı. 2046. mes'elede dahi gelecektir.

وصرّح في الذّخيرة والولوالجيّة وغيرهما بأنّ القاضي إذا قرّر فرّاشًا للمسجد بغير شرط الواقف لم يحلّ للقاضي ذلك، ولم يحلّ للفرّاش تناول المعلوم. وبه علم حرمة إحداث الوظائف بالأوقاف بالطّريق الأولى؛ لأنّ المسجد مع احتياجه للفرّاش لم يجز تقريره لإمكان استئجار فرّاش بلا تقرير، فتقرير غيره من الوظائف لا يحلّ بالأولى. وبه علم أيضًا حرمة إحداث المرتّبات بالأوقاف بالأولى.

1572. Mes'ele: *Zahîre* ve *Velvâliciyye* ve başkalarının kütüb-i fıkhiyyede tasrîh ve beyânlarına ve 3545. mes'elede beyân olunacağına göre bi'l-istîcâr emr-i ferrâşın îfâsı mümkün olmakla şart-ı vâkıfa muvâfık olmadıkça kâdînin mescide ferrâş takrîri helâl olmayacağı gibi ferrâş-i mezkûre de ferrâşet bedeli olarak alacağı vazîfeyi tenâvül harâm olup helâl olmaz. İşte hükm-i mes'eleden kâdî için evkâfda vezâyif ihdâsının hurmeti evleviyyetle sâbit olur. Zîrâ mescidin **[821]** ferrâşa ihtiyacıyla berâber bilâ-takrîr istîcâr ile vazîfe-i ferrâşın imkân-ı îfâsına binâen ferrâş takrîri câiz olmayınca adem-i ihtiyâc hâlinde vezâyif takrîrinin adem-i hill ve adem-i cevâzı beyândan müstağnîdir.

1573. Mes'ele: 198. mes'elede beyân olunduğu üzere vakıf ayn-ı memlûkeyi temlîkden habs ile menfaʿatini cihetlere tasadduktan ibâret olmakla vakf olunacak şey vâkıfın milki olmasını îcâb edeceğinden vakf olunan arâzî ve emlâk-ı sâire vâkıfın milki olarak usûl-i meşrûʿasına tevfikan vakf edilerek evkâf-ı sahîhadan olmakla böyle olan emlâk-ı mevkûfenin gerek rakabesi ve gerekse sâir bi'l-cümle hukûk-i tasarufiyyesi cânib-i vakfa âid olarak şart-ı vâkıf nass-ı Şâriʿ hükmünde olmakla şart-ı vâkıf her ne ise ol vechile amel edilerek şart-ı vâkıfa riʿâyet lâzım olup onun hilâfında hâkimin hüküm ve tasarrufu nâfiz olmaz. Ammâ vakf olunan arâzî ve akâr ve emlâk-ı sâire rakabesi beytü'l-mâle âid olan emlâk-ı emîriyyeden olursa vâkıfın milki olmadığı cihetle vakf-ı mezkûr sahîh olmayıp emlâk-ı emîriyyeden bi'l-ifrâz selâtîn-i izâm ve bizzât izn-i sultân ile umerâ ve sâirenin vakf eylemiş oldukları arâzî ve emlâk-ı sâirenin vakfıyyeti gibi rakabesi beytü'l-mâle âid olan emlâk-ı emiriyyeden bir mikdârının gallesini taraf-ı saltanattan bir cihete tahsîs edilmiş olsa tahsîsât kabîlinden olup evkâf-ı sahîhadan olmadığı cihetle bu kabîlden olan mevkûfâtın rakabesi beytü'l-mâle âid olarak vâkıfın hakkı teʿalluk etmeyip emlâk-ı emîriyyeyi sarf gibi olmakla vâkıfın şartına riʿâyet lâzım olmayarak maslahat-ı meşrûʿaya binâen emr-i sultân ile tegayyur ve tebdîl ve tezyîd ve tenkîs ile tasarrufât câize ve nâfize ise de vâkıfın taʿyîn ettiği mesârif hadd-i zâtında mesârif-i beytü'l-mâlden ise tegayyur olunamaz. Binâenaleyh her ne kadar evkâf-ı sahîhada şart-ı vâkıfa muvâfık olmadıkça ihdâs-ı vezâyif câiz olmaz ise de **[822]** tahsîsât kabîlinden olan evkâfda hasbe'l-îcâb ihdâs câiz olabilir.

İhdâs-ı Vezâyif ile İhdâs-ı Mürettebât Beyninde Fark

1574. Mes'ele: İhdâs-ı vezâyif hizmet bedelinde vazîfe vermek ihdâs-ı mürettebât ise bilâ-hizmet salâh-ı hâl ve ilim ve fakr hâllerine binâen beytü'l-mâlden müstahik infâk olan kimselere sadaka nevʿinden maʿişet vermektir ki zâten beytü'l-mâlden infâka müstahik olarak rakabesi beytü'l-mâle âid olarak tahsîsât kabîlinden verilen vazîfeye müstahik olmakla bu misillu mürettebâtın cevâz-ı ihdâsı cây-ı nazar olmamak îcâb eder. Zîrâ mahalline sarf edilmiş demektir.

İstitrâd

1575. Mes'ele: Memâlik-i Osmaniyye'de bulunan evkâf iki kısım olup biri evkâf-ı mazbûta diğeri evkâf-ı mülhakadır. Evkâf-ı mazbûta da iki

kısım olup biri tevliyet ve idâresi, hazîne-i evkâfdan mazbût olup kâffe-i mesâlihi doğrudan doğruya hazîne-i mezkûreden idâre olunup beyân olunan selâtîn ve umerâ evkâfının ekserisi bu kabîldendir. Diğeri tevliyeti, meşrûtun lehi uhdesinde olup yalnız idâresi, hazîne-yi mezkûreden mazbût olup kâffe-i mesâlihi hazîne tarafından idâre olunan evkâfdır. Evkâf-ı mülhaka da Evkâf Nezâretinin nezâret ve indimâm maʿlûmatıyla mütevellîleri tarafından idâre olunan evkâfdır.

وقد سئلت عن تقرير القاضي المرتّبات بالأوقاف فأجبت بأنّه إن كان من وقف مشروط للفقراء فالتقرير صحيح لكنّه ليس بلازم، وللنّاظر الصّرف إلى غيره، وقطع الأوّل إلّا إذا حكم القاضي بعدم تقرير غيره؛ فحينئذ يلزم. وهي في أوقاف الخصّاف وغيره، وإن لم يكن من وقف الفقراء لم يصحّ ولم يحلّ، وكذا إن كان من وقف الفقراء، وقرّره لمن يملك نصابًا.

1576. Mes'ele: Evkâfda kâdînin mürettebât takrîrinde sıhhat ve adem-i sıhhati mes'elesi hakkında vârid olan suâle **[823]** vakf-ı mezkûr fukrâya meşrût olup da müstahik olan fukarâya takrîr olunmuş ise masraf ve mahalline sarf olunarak vâkıfın maksadının husûlüne binâen sahîh olur ise de gayr-ı lâzım olmakla baʿde'l-muhâseme başkasına adem-i takrîr ile hüküm olunmadıkça vakfın nâzırı ol mürettebâtı kâdînin takrîr ettiği kimseden katʿ edip başka ehline sarf edebilir ise de baʿde'l-muhâkeme ol kimseden başkasına adem-i takrîr ile hükm eylemiş ise hükm-i hâkimle te'yid ederek lâzım olup ondan alıp başkasına sarf edemez.

Ber-vech-i beyân mes'ele Hassâf ve başkasının *Kitâb-ı Evkâf*larında mezkûr olup vakf-ı mezkûr fukarâya meşrût değil ise kâdînin takrîri sahîh ve helâl olmayacağı gibi takrîr olunan kimse vakf-ı mezkûre mahall olmadığından takrîr olunan mürettebâtı tenâvülü helâl olmaz. Binâenaleyh duâgûluk emsâli fukarâya vakf olunan vazîfeleri nisâba mâlik olan ağniyâya takrîri ve onların tenâvülünün adem-i hilli beyândan müstağnîdir. Zîrâ fukarânın vakfından nisâba mâlik olan ağniyâya mürettebât takrîri harâm olduğu gibi onların tenâvülleri de harâmdır.

ثمّ سئلت: لو قرّر من فائض وقف سكت الواقف عن مصرف فائضه فهل يصحّ؟ فأجبت بأنّه لا يصحّ أيضًا لما في التّتارخانيّة: إنّ فائض الوقف لا يصرف للفقراء،

وإنّما يشتري به المتولّي مستغلّا. وصرّح في البزّازيّة وتبعه في الدّرر والغرر بأنّه لا يصرف فائض وقف لوقف آخر اتّحد، واقفهما أو اختلف.

1577. Mes'ele: Vâkıf tarafından mahall-i sarf meskûtün anh bırakılarak beyân olunmayan vakfın galle ve zevâyattan kâdînin mürettebât takrîrinin sıhhat ve adem-i sıhhatinden vârid olan suâlden ber-vech-i âtî *Tâtârhâniyye*'den menkûl ve *Bezzâziyye*'de musarrah ve *Dürer ve Gurer*'de ittibâʿ olunan mes'elenin hükmüne binâen mes'ele-i sâbıkda beyân olunduğu vechile fukarâya meşrût olan vakıfda şart-ı vâkıfa muvâfık olmadıkça mürettebât **[824]** sahîh olmadığı gibi zevâid-i vakıfdan takrîri de sahîh değildir, diyerek cevâb verdim. Zîrâ *Tâtârhâniyye*'de beyân olunduğuna göre bir vakfın galle ve fâizinin fazlası fukarâya sarf olunmayıp belki mütevellî tarafından hıfz edilerek izn-i hâkimle vakıf için zirâat ve gars-ı eşcâr gibi bir cihet-i tasrîf ile istifâde olunacak arâzî alınır.

Tenbîh

1578. Mes'ele: Müstegallât ve müsakkafât; müstegallât beyân olunduğu üzere zirâat ve gars-ı eşcâr gibi bir cihet-i tasrîf ile istifâde olunan arâzî olup, müsakkafât da üzerinde ebniye bulunan veya ebniye ihdâsına mahsûs olan mahaller olup, vakf için olan müsakkafât ve müstegallât iki kısımdır. Biri taraf-ı vakfdan icâre-i vâhide ile îcâr olunan müsakkafât ve müstegallâttır ki üç seneden ziyâde olmamak üzere müddet-i muʿayyene ve ücret-i maʿlûme ile taraf-ı vakfan îcâr olunur. Diğeri icâreteyne merbût olan müsakkafât ve müstegallâttır ki icâre-i muʿaccele ve aded-i sinîn ve şuhûr beyân olunmaksızın senevî veya şehrî icâre-i mü'eccele ile taraf-ı vakfa îcâr olunur.

1579. Mes'ele: *Bezzâziyye*'de beyân olunup *Dürer* ve *Gurer*'de kabûl olunarak ittibâʿ olunduğuna göre gerek vâkıflar müttahid ve gerekse muhtelif olsun bir vakfın fazla gallesi diğer vakfa sarf olunmaz.

Binâenaleyh bir kimse meselâ iki mescid veya bir mescidle bir medrese veya iki kimseden biri bir mescid, diğeri diğer mescid veya biri medrese, diğeri mekteb yaptırıp da her birine ayrı ayrı vakıflar taʿyîn edip baʿdehu bunlardan biri muhtâc-ı taʿmîr olup galle-i vakfı kifâyet eylemese diğerinin gallesinden sarf olunmaz, demek olup lâkin Hamevî'nin bazı fuzâladan naklen *Dürer*'den mefhûm olan, bir kimse iki mescid veya iki medrese

binâ edip her birisine ayrı ayrı îrâdlar vakfetmek gibi vâkıfla nev'-i masraf ittihâd ederse birinin fazla-i gallesinden diğerine sarf câiz olup ammâ biri bir mescid diğeri diğer mescid binâ etmek gibi vâkıflar veya bir kimse bir mescid ile bir medrese yaptırmak gibi masrafları muhtelif olursa **[825]** birinin vakfından diğerine sarf câiz değildir diyerek ba'de'l-beyân *Dürer*'in aynen ibâresini nakl edip *Tahkîku'l-Bâhir*'in ibâre-i *Bezzâziyye* olmak üzere naklinden müstefâd olan da vâkıfın maksadı vakfın ihyâsı olmakla vâkıfla mahall-i vakf olan cihet-i sarf müttahid oldukda hasbe'l-ihtiyâc mahalle ahâlîsinin sulehâsının tasvîbleri ile hâkim için birinin fazla-i vakfından diğerinin ihtiyâcına sarf câiz olup vâkıflar muhtelif olursa şart-ı vâkıfa göre amel îcâb eder. Binâen alâ hazâ musannifin ifâdesi ile menkûlün anhların müfâdları beynindeki fark beyândan müstağnîdir.

وكتبنا في شرح الكنز من كتاب القضاء أنّ من القضاء الباطل القضاء بخلاف شرط الواقف؛ لأنّ مخالفته كمخالفة النّصّ.

1580. Mes'ele: Musannifin *Şerh-i Kenz*'in kitâb-ı kazâsında beyânından nakline göre kazânın bâtıl olan kısımlarından birisi şart-ı vâkıfa muhâlif olan kazâlarıdır. Zîrâ 1573. mes'elede beyân olunduğu üzere rakabesi vâkıfa âid olarak şerâit-i sıhhati câmi' olan evkâf-ı sahîhada, şart-ı vâkıf nass-ı Şâri' hükmünde olup nass-ı Şâri'a muhâlif olan hüküm bâtıl olduğu gibi şart-ı vâkıfa muhâlif olan hükümler de bâtıl olur.

Binâenaleyh hükm-i mes'ele evkâf-ı sahîhaya göre olup rakabesi beytü'l-mâle âid olarak tahsîsât kabîlinden olan evkâf-ı selâtîn ve umerâda şart-ı vâkıf hükm-i mezkûrden hâricdir. Zîrâ beytü'l-mâl mesâlih-i müslimîn için olmakla beytü'l-mâlde istihkâkı bulunan mahalle şart-ı vâkıfın hilâfına olarak taraf-ı hâkimden takrîr olunan mürettebâttan tenâvül helâl olduğu beyân olunmuştu.

وفي الملتقط: القاضي إذا زوّج الصّغيرة من غير كفء لم يجز. فعلم أنّ فعله مقيّد بالمصلحة، ولهذا صرّحوا بأنّ الحائط إذا مال إلى الطّريق فأشهدوا واحدًا على مالكها ثم أبرأه القاضي لم يصحّ، كما في التهذيب، وكذا لا يصحّ تأجيل القاضي؛ لأن الحق ليس له كذا في جامع الفصولين.

1581. Mes'ele: 1569. mes'elede beyân olunduğu üzere raʿiyye ve tebaʿa üzerinde hâkimin tasarrufları onların **[826]** menfaʿat ve maslahatlarıyla mukayyed olarak menfaʿat-i âmmeye mukayyed ise sahîh ve nâfiz olup değilse gayr-ı sahîh olacağından *Mültekat*'ın beyânına göre hâkimin sağîreyi kuf'unün gayrıya veya mehr-i mislinden noksânla tezvîci, onlar hakkında gayr-ı nâfiʿ olduğundan câiz olmaz. İşte hâkimin umûr-i âmmede hüküm ve tasarrufunun sıhhati, menâfiʿ-i âmme ile mukayyed olup gayr-i nâfiʿ olarak muzır olduğu sûrette sahîh ve nâfiz olmadığı hükm-i mes'eleden de müstefâd olup anlaşılmıştır.

1582. Mes'ele: Hükm-i mes'eleye binâen fukahânın tasrîhlerine göre bir kimsenin duvarı tarîk-i âmme mâil-i inhidâm olup da bir kimse tarafından mezkûr duvarın hedmiyle melhûz olan zararın izâlesi hakkında sâhibine ihtâr ve işhâdla tekaddümde bulunup baʿdehu hâkim veya tekaddüm eden şahıs tarafından mezkûr duvarın hedmiyle zararın izâlesi husûsunda sâhibine lüzûm-i şerʿîsinden ziyâde mühlet verilirse veya külliyyen ibkâsıyla hükm olunarak ruhsat verilirse, *Câmiʿü'l-Fusûleyn*'nin beyânına göre hak kendilerine âid olmadığından bu vechile imhâl veya hüküm ve ruhsatta âmme hakkında maslahat ve menfaʿat bulunmayıp belki mazarrat melhûz olmakla hiçbirisi sahîh olmayacağından her ne kadar kendisine verilmiş olan mühlet munkazî olsa bile hedmiyle izâlesine kâfî vaktin mürûrundan sonra yıkılarak bir kimsenin malını itlâf eylese *Tehzîb*'in beyânına göre duvar sâhibi dâmin olup verilmiş olan imhâl ve ruhsat, hilâf-ı meşrûʿ olarak gayr-ı sahîh olmakla duvar sâhibini damândan berî kılamaz.

[ALTINCI KÂİDE: HADLER ŞÜBHE İLE DÜŞER]

el-Kâidetü's-Sâdise

القاعدة السّادسة: «الحدود تدرأ بالشّبهات»

وهو حديث رواه الأسيوطيّ معزيًّا إلى ابن عديّ من حديث ابن عبّاس رضي الله تعالى عنهما وأخرج ابن ماجه من حديث أبي هريرة رضي الله تعالى عنه: «ادفعوا الحدود ما استطعتم»، وأخرج التّرمذيّ، والحاكم من حديث عائشة رضي الله تعالى عنها: «ادرءوا الحدود عن المسلمين ما استطعتم فإن وجدتم للمسلمين مخرجًا فخلّوا سبيلهم، فإنّ الإمام لأن يخطئ في العفو خير من أن يخطئ في العقوبة»

1583. Mes'ele: **[827]** Fenn-i evvelin nev'-i sânîsinin müştemil olduğu kavâ'id-i fıkhiyyeden altıncı kâide 40. mes'elede işâret olunduğu üzere الحدود تدرأ بالشّبهات kâidesi olup kâide-i mezkûreden İmâm Suyûtî'nin İbn Adiyy'e nisbetle rivâyetine göre İbn Abbâs hazretlerinden rivâyet buyurulan ehâdîs-i nebeviyyeden olup şübhe ile hudûd-i şer'iyyenin icrâsı terk ve te'hîr olunur demektir. 227. mes'elede beyân olunduğu üzere hudûd "had"din cem'i olup had lugatte zecr ve men' ma'nâsına olup şer'de hurmet-i zinâ ve sirkat ve kazf ve şürb-i hamr ve riddeden men' ve zecr ile muhâfaza-i nesl ve neseb ve emvâl ve ırz ve nâmus ve akıl ve dîn için Kitâb ve sünnet ve icmâ'-ı ümmetle sâbite olan ukûbât-ı mukadderedir ki hadd-i zinâ ve hadd-i sirkat ve hadd-i kazf ve hadd-i şürb-i hamr ve hadd-i ridde gibi hudûd-i şer'iyyeden ibâret olup *Misbâh*'ın beyânına göre der' de def' ma'nâsına olmakla sübûtlarında şübhe vukû'unda hudûd-i mezkûre def' ve terk olunur, demek olmakla hudûd-i mezkûrenin lüzûm-i icrâsı edille-i kat'iyye ile sübûtuna mütevakkıf olup zann ve şübhe ile icrâ olunamaz demektir. Beraet-i zimmetin asâleti de hükm-i mezkûru mü'eyyiddir. Zîrâ asıl olarak yakînen sâbit olan beraet şek ve şübhe ile zâile olmaz.

1584. Mes'ele: Bu bâbda vârid olan ehâdîs-i nebeviyyeden biri dahi İbn Mâce hazretlerinin Ebû Hüreyre radıyallâhu te'âlâ anhu hazretlerinin hadîslerinden ihrâc buyurdukları [1](ادرؤا الحدود ما استطعتم) hadîs-i şerîfi olup mümkün ve muktedir olduğunuz derece hudûd-i şer'iyyenin icrâsıyla hükümde ta'cîl etmeyip tahkîk-i hakîkat için şübhe ile te'hîr ve te'ennîde bulununuz, demektir.

İmâm Tirmizî ve Hâkim hazerâtının Ümmü'l-mü'minîn Hazret-i Âişe-i Sıddıka radıyallâhu anha hazretlerinden ihrâclarına göre (ادرؤا الحدود عن المسلمين ما استطعتم فإن وجدتم للمسلمين مخرجًا فخلّوا سبيلهم فإن الإمام لأن يخطئ في العفو خير من أن يخطئ في العقوبة)[2] buyurmuştur ki müstahikk-i hadd iddi'â olunan müslimînden mümkün mertebe icrâ-yı haddi te'hîre çalışınız ıskât-ı had îcâb eder bir çare ve emâreye vâkıf olur iseniz hemen tahliye-i sebîl ediniz. Zîrâ ikâme-i hudûda me'mûr olan kimsenin ıskât-ı hadd ile vâki' olan

1 "Gücünüz yettiğince şüpheler sebebiyle hadleri uygulamayınız." İbn Mâce, "Hudûd", 5; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 57, r. 15922; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 511, r. 28493.

2 "Gücünüz yettiğince şüpheler sebebiyle hadleri düşürünüz. Şayet müslümanlar için bir çıkış yolu bulursanız onlara yol verin, çünkü imamın affetmede hata etmesi cezalandırmada hata etmesinden daha hayırlıdır."

ukûdda hatâsı ikâme-i hadd ile icrâ olunacak ukûbâtta **[828]** hatâsından hayırlıdır demektir.

وأخرج الطّبرانيّ عن ابن مسعود رضي الله تعالى عنه موقوفًا «ادرءوا الحدود والقتل عن عباد الله ما استطعتم» وفي فتح القدير: أجمع فقهاء الأمصار على أنّ الحدود تدرأ بالشّبهات، والحديث المرويّ في ذلك متّفق عليه، وتلقّته الأمّة بالقبول.

1585. Mes'ele: İmâm Taberânî'nin İbn Mesʿûd hazretlerinden mevkûfen ihrâclarına göre ادرءوا الحدود والقتل عن عباد الله ما استطعتم buyurmuştur ki gerek müslim ve gerek gayr-ı müslim ibâdullâhdan muktedir olduğunuz derece sübûtunda tedkîk ve te'ennî ile hudûd ve katli defʿe çalışınız demek olup *Fethü'l-Kadîr*'in beyânına göre sübûtunda vâkiʿ olan şübühâtla defʿ-i hudûd ve ukûbâtın lüzûmu hakkında şarken ve garben ulemâ-yi emsâr ve fukahâ-yi aʿsâr icmâʿ ve ittifâk edip bu bâbda ber-vech-i bâlâ vârid olan ehâdîs-i nebeviyye telakkî bi'l-kabûl buyurularak muktezâlarıyla amelde icmâʿ ve ittifâk eylemişlerdir. Binâenaleyh ehâdîs-i şerîfe-i mezkûre hey'et-i mecmûʿası iʿtibârıyla hadd-i tevâtüre vâsıl olmuş demek olmakla muktezâsıyla amelin vücûbu cây-ı nazar değildir.

Şübhe

والشّبهة ما يشبه الثّابت، وليس بثابت، وأصحابنا رحمهم الله قسّموها إلى شبهة في الفعل، وتسمّى شبهة الاشتباه، وإلى شبهة في المحلّ؛ فالأولى تتحقّق في حقّ من اشتبه عليه الحلّ والحرمة فظنّ غير الدليل دليلًا فلا بدّ من الظّنّ، وإلّا فلا شبهة أصلًا كظنّه حلّ وطء جارية زوجته أو أبيه أو أمّه أو جدّه، وإن علا، ووطء المطلّقة ثلاثًا في العدّة أو بائنًا على مال، والمختلعة أو أمّ الولد إذا أعتقها، وهي في العدّة،، ووطء العبد جارية مولاه، والمرتهن في حقّ المرهونة في رواية، ومستعير الرّهن كالمرتهن. ففي هذه المواضع لا حدّ إذا قال: ظننت أنّها تحلّ لي، ولو قال: علمت أنّها حرام عليّ وجب الحدّ.

1586. Mes'ele: [829] Hudûd-i şerʿiyyenin lüzûm-i icrâsına mâniʿ olan şübhe, nefsü'l-emrde gayr-ı sâbit olduğu hâlde sâbite benzeyen şeyler olarak eimme-i Hanefiyye fiilde şübhe ile mahalde şübhe olmak üzere iki kısma taksîm edip fiilde şübheye "şübhe-i iştibâh" tesmiye olunur ki bir şeyin hilline delîl olmayan şeyi delîl zannederek kendisine hill ile hurmet müştebeh olan kimse hakkında tahakkuk eder. Meselâ;

[1-] Zevcesinin veya âbâ ve ümmehâtı gibi usûl ve fürûʿunun mallarıyla intifâʿın kendisine hilline kıyâs ederek onların câriyelerini,

2- İddet dâhilinde talâk-ı selâse ile mutallakanın,

3- Mâl bedelinde bâinen mutallakanın,

4- Muhtaliʿanın,

5- Âzâd edip iddette bulunan ümm-i veledin vat'ları gibi her ne kadar katʿiyyen harâm iseler de eser-i firâş olan iddetin bekâsı vat'larının hilline şübhe îrâs ederek vat'larının delîl-i zannı,

6- Kölesi efendisinin malıyla intifâʿına kıyâsen câriyesinin vat'ıyla dahi intifâʿın hillini iʿtikâd ederek,

7- Bir rivâyette mürtehinin merhûne olan câriyenin vat'ıyla da intifâʿın hilli zann eylemesi gibi müştebeh olan kimseler haklarında mahallin milkden hâlî olarak vat'ı sebebiyle lâzım gelen hadd-i zinânın der'i ve sukûtunda hill-i vat'a delîl olmayan şeyler ile intifâʿı delîl zanneylemesi zandan lâzım olup hükm-i mezkûrde müstaʿîr-i rehn, mürtehin gibi olarak böyle şübhede bulunmayan kimse hakkında mahall-i milkden hâlî olmakla asla şübhe bulunmaz.

Hattâ "İşlemiş olduğum fiil-i menhînin bana harâm olduğunu bilir idim." demiş olsa şu yedi mahallin cümlesinde adem-i iştibâha binâen vukû bulan vat'lar zinâ olmakla ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ﴾[1] muktezâsınca hadd-i zinâ lâzım gelir ise de "Helâl zannıyla işledim." diyecek olursa kâide-i mezkûre muktezâsınca hadd sâkıt olur. Zîrâ cümlesinde ve zannın hillini îcâb ederek delîl olan milk-i mütʿa bulunmadığından vâkiʿ olan vat'lar hakîkatte zinâ olarak mûcib-i had ise de âdeten tarafeynin rızâlarıyla mallarıyla intifâʿın hill ve cevâzına kıyâsıyla vat'ıları da intifâʿıyla hilli zannıyla hâsıl olan **[830]** şübhe iştibâhla maʿzûr görülerek hadd sâkıt olur.

Zann-ı Hilde İhtilâfın Hükmü

ولو ادّعى أحدهما الظّنّ والآخر لم يدّع، لا حدّ عليهما حتّى يقرّا جميعًا بعلمهما بالحرمة

1587. Mes'ele: Vâtı' ile mavtû'anın ikisi de mevâziʿ-i mezkûrede vâkiʿ olan vat'ların helâl zannında bulunurlar ise katʿiyyen şübhe-i zanla hadd-i zinâ münderi' ve mündefiʿ olup ve bilakis, ikisi de hurmeti ikrâr ve itirâfda

1 "Zina eden kadın ile zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurun." Nur, 24/2.

bulunurlar ise katʿiyyen hadd vâcib olup biri helâl zannında bulunduğunu iddiʿâ edip diğeri iddiʿâda bulunmaz ise harâm olduğunu bildiklerini müttefikan iʿtirâf etmedikçe hadd-i zinâ mündefiʿdir. Zîrâ *Muhît*'ten naklen Hamevî'nin beyânına göre bir tarafdan vat' fiilinin hillinde zanla şübhe temekkün ve takrîr edince taraf-ı âhara da sirâyet edeceğinden ehâdîs-i şerîfe-i mezkûre muktezâlarınca her ikisinden had münderi' olur.

1588. Mes'ele: İmâm-ı Aʿzam hazretlerinden bir rivâyette bâliğ olan recülün sabiyyeyi vat'ına kıyâsen mevtû'anın helâl zannıyla vâtı'dan hadd-i zinâ sâkıt olmaz. Zîrâ mevtû'a tâbiʿ olmakla tâbiʿden haddin sukûtu, asıl olan vâtı'-ı metbûʿdan sukûtunu îcâb eylemez buyurmuş ise de bu makâmda mevtû'adan haddin sukûtu şübhe iʿtibâriyle olup fiil-i vat'ın ittihâdına binâen şübhenin vâtı'a sirâyeti derkâr olmakla zâhir olan mevtû'anın şübhesiyle beyân olunduğu vechile her ikisinden haddin sukûtudur. Ammâ bâliğin sabiyyeyi vat'ı bunun hilâfına olarak kıyâs mea'l-fârıktır. Zîrâ sabiyyeden haddin sukûtu siğarına binâen adem-i ehliyyeti iʿtibâriyle olup şübhe iʿtibârıyla olmadığından şübhenin bâliğa sirâyeti kâbil olmayarak vücûb-i had yalnız bâliğa ve sukûtu sabiyyeye kasr olunmuştur. **[831]**

Hükmü'ş-Şübhe fi'l-Mahal

والشّبهة في المحلّ في ستّة مواضع: جارية ابنه، والمطلّقة طلاقًا بائنًا بالكنايات، والجارية المبيعة إذا وطئها البائع قبل تسليمها إلى المشتري، والمجعولة مهرًا إذا وطئها الزّوج قبل تسليمها إلى الزّوجة، والمشتركة بين الواطئ وغيره، والمرهونة إذا وطئها المرتهن في رواية كتاب الرّهن، وعلمت أنّها ليست بالمختارة ففي هذه المواضع لا يجب الحدّ، وإن قال: علمت أنّها عليّ حرام؛ لأنّ المانع هو الشّبهة في نفس الحكم.

1589. Mes'ele: Hudûd-i şerʿiyyenin vücûb-i icrâsını münderi'e olan şübhenin kısm-ı sânîsi, mâniʿden katʿü'n-nazar zât-ı delîle nazar ile hurmeti bâkî bulunan delîlin kâim olduğu mahalde şübhe olup şübhe-i hükmiyye tesmiye olunarak altı mevziʿdedir ki hadd-i şerʿinin vücûb-i icrâsını menʿ eder.

[1-] Mevâziʿ-i mezkûreden biri evlâd ve ahfâdı gibi fürûʿun gayr-ı mevtû'a bulunan câriyeleri ve kezâ başkasıyla müşterek olan câriyelerdir ki أنت ومالك لإبيك kavl-i şerîfi[1] mezbûrelerin mülkiyeti üzerine kâim delîl olup

1 İbn Mâce, "Ticârât", 64, r. 2291, 2292; Ahmed b. Hanbel, XI, 503, r. 6902; Sanânî, *Musannef*, IX, 130, r. 16628.

her ne kadar kendisiyle hakîkat-i mülkiyet sâbite değil ise de şübhe-i mülkiyet sâbite olarak hurmeti nâfîye olmakla kendisiyle hadd-i zinâ mündefiʿ olarak sâkıt olur.

Fethü'l-Kadîr'in beyânına göre mezbûreler evlâd ve ahfâdının mevtû'aları olsalar hurmet-i musâherenin sübûtuyla ezhar kavl üzere hadd-i şerʿî vâcib olur.

2- أنت خلية وبريئة emsâli elfâz-ı kinâye ile mübâne olan mutallaka olup bâinen talâkla fi'l-hâl hall-i vatı' ve hall-i nazar gibi kayd-i nikâhın zevâliyle hurmet hâsıla olmakla tecdîd-i akd olunmadıkça vat'ı harâm olmağın hadd îcâb eder ise de lâkin bazı sahâbenin الكنايات رواجع kavillerine binâen talâk-ı mezkûrun ricʿî olmasına kâil olup ricʿat ise iddet zarfında milk-i nikâhın bekâ ve idâmesini talebden ibâret olmakla milk-i mutʿanın sübûtuyla şübhe îrâs ederek hadd mündefiʿ olur. Ammâ talâk-ı ricʿî ile mutallakayı iddet zarfında vat'ı ricʿat olmakla câiz olarak helâldir. Ammâ أنت طالق بائن gibi **[832]** elfâz-ı sarîha ile bâinen mevtû'ayı iddet zarfında nikâh tecdîd olunmadıkça vat'ın hurmetinde ihtilâf olmadığı cihetle şübheden âzâde olarak hadd lâzımdır.

1590. Mes'ele: 3- Satılmış olan câriyeyi müşterîye kable't-teslîm satan kimsenin vat'ı olup beyʿ ile satanın milkinin zevâline binâen harâm olmakla hadd îcâb eder ise de kable't-teslîm yed-i tasarrufunda bâkiye olarak telef olsa beyʿin intifâsıyla akdin inkâzı milkin bekâsına delîl olarak şübhe-i milk îrâs etmekle hadd mündefiʿ olur.

Dürr-i Muhtâr'da beyân olunduğuna göre dâr-ı islâmda vat'ı ya mehr veya hadden hâli olmaz ise de bu mes'elede beyân olunduğu vechile bâyiʿin yed-i damânında bulunmak şübhesiyle hadd sâkıt olduğu gibi mehir de sâkıt olup, yalnız mezbûre bikr ise müşterî muhayyer olup diler ise bekâret bedelini semenden tenzîl ile câriyeyi kabûl eder, diler ise reddeder. Bikr değil ise hiyâr olmadığı gibi semenden bir şey de tenzîl olunmaz.

1591. Mes'ele: 4- Mehir tesmiye olunan câriyeyi zevcesine kable't-teslîm zevcin vat'ı olup kable't-teslîm zevcin tasarrufu bâkî olduğu gibi mehir mal mukâbilinde mâl olmayarak sıla kabîlinden olması zevcin bekâ-i milkine delîl olarak şübhe-i milk îrâs etmekle hadd sâkıt olur.

1592. Mes'ele: 5-Vâtı' ile başkası beyninde müşterek olan câriyeye her ne kadar başkasının hakkı teʿalluk ederek şerîkeynden her birine vat'ı harâm olarak hadd îcâb eder ise de lâkin vâtı' olan şerîkin hissesinde hakîkaten ve şerʿan milkinin sübûtu şübhe-i hill îrâs ederek hadd sâkıt olur.

1593. Mes'ele: 6-Kitâb-ı rehnin rivâyetinde mürtehinin merhûne olan câriyeyi vat'ıdır. Her ne kadar akd-i rehn milk-i mutʿa ifâde etmeyeceği cihetle vat'ı harâm olarak hadd îcâb eder ise de lâkin mezbûrenin helâki hâlinde onunla deynin istîfâsının delâletiyle fi'l-hâl sebeb-i milk münʿakid olmakla bâyiʿ için hiyâr-ı şart ile iştirâ olunmuş hükmünde olarak târi' olan şübhe-i milke mürtehinden hadd-i zinâ sâkıt **[833]** olur, denilmiş ise de 1586. mes'elede şübhe-i iştibâhda "fi rivâyetin" diyerek sîga-i tenkîr ile îrâdından anlaşıldığı üzere kitâb-ı rehnin beyân olunan bu rivâyeti gayr-ı muhtâr olup İbn Hümâm'ın *Fethü'l-Kadîr*'de beyânına göre rivâyet-i muhtâre kitâb-ı hudûdun rivâyeti olarak mürtehinin merhûneyi vat'ındaki şübhenin fiilde şübhe olarak kısm-ı evvelden olup mahalde şübhe olarak kısm-i sânîden olmamasıdır. Zîrâ akd-i rehn hiçbir vechile milk-i mutʿa ifâde etmeyeceği cihetle akd-i rehnin kıyâmı mahalde şübhe îrâs eylemeyip belki akd-i icârede olduğu gibi fiil-i vatı'da şübhe-i hill ifâde ederek şübhenin kısm-ı evvelinden olarak şübhe-i iştibâh olması lâzım gelir.

Binâenaleyh müste'cirin câriye-yi me'cûreyi vat'ı gibi hadd-i şerʿî îcâb eder ise de merhûne bedelinde râhinde bulunan matlûbuna mâlik olması merhûnede milk-i mutʿaya sebeb olmak gibi bir şübhe îrâs ederek mürtehin helâl zannıyla vat' ettim diyerek mevziʿ-i iştibâhda hill iddiʿâsında bulunursa şübhe-i mezkûre ile hadd sâkıt olur.

1594. Mes'ele: İşte ber-vech-i bâlâ beyân olunan şu altı mahalde vâkiʿ olan vat'lar her ne kadar harâm olarak hadd-i zinâ îcâb eder ise de vâkiʿ olan şübhe-i mahalle binâen her ne kadar vâtı' harâm olduğunu muʿterif olsa dahi hadd lâzım gelmez. Zîrâ lüzûm-i hadde mâniʿ olan şübhe, fiil-i vatı'da olmayıp belki nefs-i hükümde olmakla ıskât-ı hadde vâtı'ın hill ve hurmeti bilip bilmemesine iʿtibâr yoktur.

ويدخل في النوع الثّاني: وطء جارية عبده المأذون المديون، ومكاتبه، ووطء البائع الجارية المبيعة بعد القبض في البيع الفاسد.

1595. Mes'ele: Me'zûn-i medyûn olan ve mukâteb bulunan kölelerin câriyelerinin rakabelerine mâlik olmak şübhesine binâen efendilerinin vat'ı ve bey'-i fâsidde müşterî kabz etmeden ve *Bahr*'ın beyânına göre velev ba'de'l-kabz bâyi'in satmış, **[834]** me'zûn ve medyûn olan abdinin almış olduğu câriyeyi ve mukâtebeti ve bâyi'in bey'-i fâsidde bey' eylemiş olduğu câriyeyi ba'de'l-kabz vat'ında şübhe-i mahalde dâhil olarak hadd sâkıt olur. Zîrâ işâret olunduğu üzere köleler her ne kadar hasbe'l-izn ve hasbe'l-kitâbet câriyelere yeden mâlik iseler de efendileri de rakabelerine mâlik olduğu gibi bey'-i fâsidle satılmış olan câriyede dahi kable't-teslîm vâtı'ın milki bâkî olup ba'de'l-teslîmde akd-i mezkûrun fesâdına binâen feshi lâzım olmakla hakk-ı temellükü bâkî değildir.

والّتي فيها الخيار للمشتري وجاريته.

1596. Mes'ele: Gerek bâyi' ve gerek müşterî için hiyâr ile satılmış olan câriyeyi bâyi'in vat'ı da şübhe-i mahalde dâhildir. Zîrâ hiyâr-ı bâyi'a göre milki bâkî olup müşterînin hiyârı milkinde duhûle mâni' olmakla mezbûre bi'l-külliyye müşterînin milkinde dâhile olmadığı gibi bâyi'in milkinden de hârice değildir. Binâenaleyh musannifin hükm-i mezkûrde hıyârı müşterîye tahsîs kayd-ı ihtirâzî olmayıp iktifâ kabîlindendir. Zîrâ beyân olunduğu üzere hıyâr müşterî-yi mezbûrenin milkinde duhûlüne mâni' olarak bâyi'in milkinden adem-i hurûcunu iktizâ ettiği gibi bâyi'in hiyârı da milkinin zevâline mâni' olmakla hakk-ı temellükünün bekâsını îcâb eyledi.

الّتي هي أخته رضاعا وجاريته قبل الاستبراء، والزّوجة المحرّمة بالردة أو بالمطاوعة لابنه أو بجماعه لأمّها، انتهى ما في فتح القدير.

1597. Mes'ele: Radâ'an hemşiresi bulunan câriyeyi ve gerek iştirâ ve gerek sâir vechile mâlik olduğu câriyeyi kable'l-istibrâ vatı'ları ve gerek kendi oğluna vat'ı da mutâva'a ve gerekse vâlidesini vatı'la kendisine hurmet-i musâhere ile harâm olan zevcesini vatı'ları da şübhe-i mahal olan nev'-i sânîde dâhil olarak haddin sukûtu lâzım gelir. İşte *Fethü'l-Kadîr*'in beyânı buraya kadar olup İmâm-ı A'zam hazretlerine göre bu makâmda bir de şübhe-i sâlise vardır ki şübhe-i akd tesmiye olunup mes'ele-yi âtiyede beyân olunacaktır.

وهنا شبهة ثالثة عند أبي حنيفة -رحمه الله-، وهي: شبهة العقد فلا حدّ إذا وطئ محرّمة بعد العقد عليها، وإن كان عالمًا بالحرمة فلا حدّ على من وطئ امرأةً تزوّجها بلا شهود أو بغير إذن مولاها أو مولاه. وقالا: يحدّ في وطء محرّمة المعقود عليها، إذا قال علمت أنّها حرام، والفتوى على قولهما كما في الخلاصة.

1598. Mes'ele: Ânifen işâret olunduğu üzere inde'l-İmâm bu makâmda üçüncü derecede bir şübhe daha vârdır ki **[835]** şübhe-i akd ve şübhe-i nikâh tesmiye olunup gerek müebbeden ve gerekse muvakkaten harâm olarak gayr-i sahîh olan nikâhlar ile menkûhaları vat'ı üzerine lâzım kılan hadler de şübhe-i nikâhla sâkıt olacağından beynlerinde karâbet-i nesebiyye veya radâʿiyye veya sıhriyye bulunarak müebbeden veya 211. mes'elede beyân olunan sâir şerâit-i sıhhattan biri bulunmayarak nikâh-ı fâsidle menkûhayı vat'ları harâm olduğunu bilse dahi şübhe-i akde binâen vâtıʿa hadd-i zinâ icrâ olunmaz ise de siyâseten 230. mes'elede beyân olunan envâʿ-ı taʿzîrin eşeddiyle taʿzîr olunur.

1599. Mes'ele: Ânifen beyân olunduğu üzere inde'l-İmâm her ne kadar akd-i nikâh bâtıl veya fâsid olarak vat'ın harâm olduğunu mukırr ve muʿterif olsa dahî, şübhe-i akdle hadd-i zinâ mündefiʿ olmakla bilâ-şuhûd veya gerek kendisi ve gerekse zevcesi sağîr ve sağîre ve mecnûn ve mecnûne veya maʿtûh ve maʿtûhe ve memlûk ve memlûke gibi muhtâc-ı velâyet olarak sıhhat-i nikâhları izn-i velîye mütevakkıf iken bilâ-izin menkûhayı vat'la hadd ikâme olunmaz ise de inde'l-İmâmeyn menkûha-i mezbûrelerin hurmet-i vat'larını muʿterif olursa vâtıʿa hadd lâzım gelip *Hulâsa*'nın beyânına göre fetvâ da haddin lüzûmuyla İmâmeyn hazerâtının kavillerinedir.

1600. Mes'ele: *Hulâsa*'dan naklen *Tevfîku'l-İlâh*'ın beyânına göre bir kimse mehârimini tezevvüc edip de dâhil olsa inde'l-İmâmeyn hadd lâzım gelip mehir îcâb eylemez ve inde'l-İmâm şübhe-i akde binâen hadd sâkıt olup akdin fesâdına binâen mehr-i müsemmâ ile mehr-i mislin ekalli lâzım gelir. Zîrâ *Dürr-i Muhtâr*'da beyân olunduğuna göre milk-i yemînin gayrı dâr-ı islâmda vat'ı hadd-i şerʿî veya mehirden hâlî olamaz. Yalnız iki mes'ele şu hükümden müstesnâdır.

Biri; bir sağîr, velînin izni olmayarak bir mer'eyi tezevvüc edip de mezbûrenin rızâsıyla duhûlden sonra velîsi nikâh-ı mezkûru reddeylese sabâvetine

binâen zevcine hadd lâzım gelmeyeceği gibi velîsinin izni olmadıkça nikâhının adem-i nüfûzunu bildiği hâlde nefsini tezvîcle hakkının butlânına râzı olduğundan zevce için de mehir lâzım gelmez.

İkincisi de **[836]** 1590, 1595. mes'elelerde beyân olunduğu üzere câriyesini baʿde'l-beyʿ ve kable't-teslîm bâyiʿin vat'ı olup yed-i damânında bulunarak şübhe-i mahalle binâen ne had ve ne de mehir lâzım gelmez.

Yalnız bikr ise müşterî muhayyer olup bekâret bedelini semen-i mebiʿden sâkıt olur. *Hulâsatü'l-Muhtâreyn* nâm eserimizde beyân olunduğu üzere İbn Âbidîn hükm-i mezkûrdan müstesnâ olan mes'eleleri 1655. mes'elede beyân olunacağı üzere sekiz mes'eleye iblâğ eylemiştir. Ârzû buyuran zevâtı-ı kirâm mürâcaʿat buyursun.

ومن الشّبهة وطء امرأة اختلف في صحّة نكاحها.

1601. Mes'ele: İskât-ı haddi îcâb eden şübhe-i akdden biri de hacda ihrâma giren muhrim ve muhrimenin nikâhları gibi sıhhatinde ihtilâf olunan nikâhları olup inde'l-Hanefî ihrâm hill ve vat'a mâniʿ ise de sıhhat-i akde mâniʿ olmadığından hâl-i ihrâmda akd-i nikâh sahîh olup inde'ş-Şâfiʿî gayr-i sahîh olarak ihtilâfî olduğu gibi zinâdan gebe olan kadının nikâhı da inde'l-İmâmeyn sahîh olup Ebû Yûsuf'a göre gayr-i sahîh olarak ihtilâfî olmakla adem-i sıhhatine kâil olanlara göre vatı'ları bi'l-ittifâk harâm ise de şübhe-i akde binâen hadd-i şerʿî sâkıttır.

ومنها: شرب الخمر للتّداوي وإن كان المعتمد تحريمه.

1602. Mes'ele: Şübhe-i mezkûreden biri de المشقة تجلب التيسير kâidesinin îzâhında 975. mes'elede beyân olunduğu üzere (إن الله لم يجعل شفاءكم فيما حرم عليكم)[1] muktezâsı üzere her ne kadar kavl-i muʿtemedde hamr ve dem emsâli harâmlar ile tedâvinin harâm olması ise de الأمور بمقاصدها muktezâsınca tedâvi kasdıyla şürb-i hamr da şübhe-i mezkûre cümlesinden olarak hadd-i şürb sâkıttır.

ومنها: أنّه لا يجوز التّوكيل باستيفاء الحدود.

1 "Allah'ın size haram kıldığı şeylerde şifanızı aramayınız." Buhârî, "Eşribe", 15; Sanânî, *el-Musannef*, IX, 250, r. 17097; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, X, 8, r. 19679.

1603. Mes'ele: İstîfâ-yi hudûd ve kezâ kısâs için tevkîlin adem-i cevâzı da şübhe-i mezkûre cümlesinden olarak tevkîlde şübhe-i akd bulunmakla sâkıt olurlar. Zîrâ istîfâ-yi hudûd için başkasını **[837]** kendi makâmına ikâmede nevʿ-i şübheye binâen müvekkilin gaybetinde vekîlin hudûd ve kısâs istîfâsı câiz değildir.

واختلف في التّوكيل بإثباتها.

1604. Mes'ele: Hadd-i sirkat ve hadd-i kazf gibi hukûk-i ibâddan olan hudûdu isbâta tevkîlin cevâzında ihtilâf olunup inde'l-İmâm tevkîlin cevâzına ve Ebû Yûsuf'a göre istîfâlarına tevkîl câiz olmadığı gibi isbâtlarına da adem-i cevâzına kâil olunup İmâm Muhammed hazretleri bir rivâyette İmâm-ı Aʿzam'la, diğer rivâyette Ebû Yûsuf'la birlikte olarak onun kavli muzdarib ise de ezhar olan İmâm-ı Aʿzam'la müttefik olmasıdır. Şu kadar var ki Zeylaʿî'nin kitâb-ı vekâlede beyânına göre İmâm Muhammed hazretleri min gayr-i özr velâ rızâ hasm tecvîz edip İmâm-ı Aʿzam hazretleri ise ancak biriyle tecvîz buyurur. Bazı fukahânın beyânlarına göre beyne'l-İmâmeyn bu vechile hilâf, müvekkilin hâl-i gaybetinde olup hâl-i huzûrunda ise bi'l-icmâʿ câizdir.

1605. Mes'ele: Musannifin واختلف في التّوكيل بإثباتها diyerek kelâmının zâhir ıtlâkı hadd-i zinâ ve hadd-i şürb ve hadd-i riddenin isbâtlarına da tevkîlin sıhhati muhtelefün fih olmasını işʿâr ediyor. Hâlbuki bunları isbâta tevkîl bi'l-ittfâk sahîh değildir. Zîrâ 41. mes'elede beyân olunduğu üzere bunlar sırf hukuk-i Bârî'den veya hakk-ı Bârî gâlib olarak Zeylaʿî'nin beyânına göre isbâtları için beyyine alâ vechi'l-hisbe kâime olarak cânî ecnebî olursa isbâtları için tevkîl câiz olmayıp hadd-i sirkatle hadd-i kazf hakk-i ibâda teʿalluk ettiklerinden isbâtları için tevkîl câiz olabilir. Zîrâ hadd-i sirkatin isbâtında müvekkilin maksadı isbât-ı mâl olup katʿ-ı yedi isbât olmadığı gibi hadd-i kazfin isbâtında maksadı da müvekkilin nefsinden âr zinâyı defʿdir.

Binâenaleyh İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre isbâtlarına tevkîlin cevâzı ve Ebû Yûsuf'a göre adem-i cevâzıyla ihtilâfları **[838]** hadd-i sirkat ve hadd-i kazf ve hadd-i zinâ ve hadd-i şürb-i hamr ve hadd-i ridde gibi hudûd-i şerʿiyyenin bi'l-cümle envâʿına şâmil olmayıp belki Kâdîhân ve Zeylaʿî'nin tasrîhleri vechile beyân olunduğu üzere hadd-i sirkat ve hadd-i kazf gibi hukûk-i abde teʿalluk edenlere mahsûstur.

Hudûd Hakkında Şehâdet Gayr-ı Makbûl

وممّا بني على أنّها تدرأ بها أنّها لا تثبت بشهادة النّساء، ولا بكتاب القاضي إلى القاضي، ولا بالشّهادة على الشّهادة.

1606. Mes'ele: Şehâdet-i nisâ ve kitâbü'l-kâdî ilâ'l-kâdî ve şehâde ale'ş-şehâdelerde şübhe-i târi'e ile adem-i isbâtta şübühât-ı mezkûre ile sâkıta olan hudûd üzerine mebnî olan ahkâm cümlesindendir. Zîrâ iki kadının bir recül makâmına kâim olarak ondan bedel oldukları ve kitâbü'l-kâdî ila'l-kâdî ile şehâdet ale'ş-şehâdedeki bedeliyyetlerde mûcib-i şübhe olarak şübhe ile münderi'e ve mündefi'a olmakla hudûd-i mezkûre bunlar ile de sâbite olmazlar. Şu kadar var ki onlar ile bir de recül şehâdet ederse hukûk-i mâliyyeden olmakla sirkatte damân-ı mâl îcâb eder ise de hadd-ı sirkat îcâb eylemez.

Hükm-i Mütekâdim

ولا تقبل الشّهادة بحدّ متقادم سوى حد القذف إلّا إذا كان لبعدهم عن الإمام.

1607. Mes'ele: Şübhe ile indirâ'-ı hudud kâidesi üzerine binâ kılınan mesâil cümlesinden biri de 1641. mes'elede beyân olunacağı üzerine huzûrunda şehâdet edecek imâm veya nâibi bulunan hâkimden uzakta bulunmak veya maraz veya havf-i tarîk gibi îfâ-yı şehâdete mâni' bir özr-i şer'î yok iken hadd-i kazfin gayrı vukû'u mervî olan cinâyât-ı kadîmeye şehâdette te'hîr-i şehâdet şâhidler hakkında bâ'is-i töhmet veya fısk olması şübhelerine binâen kabûl olunmaz. Ammâ hadd-i kazfa şehâdette sebk-i da'vâ şart olup şehâdetin te'hîri adem-i da'vâya mebnî olarak mûcib-i töhmet ve fısk olmayacağından sebeb-i haddin kıdemi veya şehâdetin te'hîri kabûle mâni' olmaz.

Mikdâr-ı Tekâdüm

1608. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere te'hîr-i şehâdet, dâ'î-i töhmet ve fısk olması şübhesiyle kabûl-i şehâdete mâni' olan tekâdümün haddini ta'yînde ihtilâf olunup *Tahkîku'l-Bâhir*'in beyânına göre inde'l-İmâmeyn bir ay ile **[839]** başkasının beyânına göre inde'l-ba'z İmâm Muhammed'in *Câmi'ü's-Sağîr*'de işâretine binâen altı ay ile takdîr edip bir ay ile takdîri İmâm Muhammed'in kavli olmak üzere meşâyih-i müte'ahhirîn ihtiyâr edip tashîh eylemişler.

İmâm-ı Aʿzam hazretleri muhtâc-ı takdîr olup hakkında nass vârid olmayan husûsda mübtelâ ve muhtâc olanların re'yine ihâle eylemek meslek-i mahsûs olmakla bu bâbda dahi tekâdüm-i mezkûrun mikdârını taʿyîn her asırda takdîriyle hükme muhtâc olan hâkimlerin re'ylerine tefvîz ve ihâle buyurmuşlardır.

Hadd-i şürbde tekâdüm inde'l-İmâmeyn zevâl-i rîhle mukadder olup İmâm Muhammed bunda bir ay ile tahdîdine kâil olmuştur.

Tekâdümle Maksad

1609. Mes'ele: Bu makâmda hudûdun tekâdümünden maksad 1607. mes'elede işâret olunduğu üzere zinâ ve sirkat ve şürb-i hamr ve ridde gibi sebeb-i had olan maʿsiyet ve cinâyetlerin tekâdümü zamân-ı vukûʿlarının olup yoksa nefs-i hudûdun tekâdümü değildir. Zîrâ meşhûdün bih esbâb-i mezkûre olup üzerine teferruʿ edecek olan hudûd değildir. Binâenaleyh tekâdümün hudûda izâfesi semâdan buğday ve altın yağıyor gibi müsebbibe izâfe ile mecâz-ı aklîdir.

1610. Mes'ele: 43. mes'elede beyân ve ânifen işâret olunduğu üzere hadd-i kazfde hakk-ı Bârî ile hakk-ı abd ictimâʿ edip tekâdüm eylese hakk-ı abd olan defʿ-i âdî izâleye mâniʿ olmayacağı gibi ... mes'elede beyân olunduğu üzere hukûk-i ibâda şehâdetin sıhhatiyle kabûlünde sebk-i daʿvâ şart olarak şâhidlerin şehâdeti te'hîrleri sebk-i daʿvâya intizârdan nâşî olmağa haml olunarak töhmet ve fıska niyyet edilmeyerek mürûr eden kazfi isbâtta muahharen vâkiʿ olan şehâdetleri kabûl olunarak muktezâsıyla hüküm ve amel olunur.

Hükm-i İkrâr ve Yemîn

ولا يصحّ إقرار السكران بالحدود الخالصة إلّا أنّه يضمّن المال، ولا يستحلف فيها؛ لأنّه لرجاء النّكول، وفيه شبهة حتّى إذا أنكر القاذف ترك من غير يمين.

1611. Mes'ele: **[840]** Hadd-i zinâ, hadd-i şürb-i hamr, haddı-i ridde gibi hukûk-i hâlisede sekrânın ikrârlarının adem-i sıhhati de şübhe ile indirâ-i hudûd cümlesinden olarak sekrlerinden ayılıp da ikrâr etmedikçe hâl-i sekrlerindeki ikrârlarıyla hudûd-i mezkûre ikâme ve icrâ olunmaz.

Zîrâ sekr ikrârdan rücûʿa delîl olarak dâʿî-yi şübhedir. Lâkin kısâs ve hadd-i kazf ve hadd-i sirkat gibi hukûk-i ibâda teʿalluk edenleri ikrâr veya sebeb-i hadd olan katl-i nefs ve cerh ve kazf ve sirkat gibi maʿsiyet ve cinâyete mübâşeretle sekrden ayıldıktan sonra muktezâları bulunan hudûd-i lâzimenin icrâsı lâzım gelir.

1612. Mes'ele: Hâl-i sekrde ikrârın adem-i kabûlünü hukûk-i hâlise ile takyîd ve tahsîs ederek sekrânın hudûd ile riddenin gayrı cemîʿ-i efʿâl ve akvâlinde ayık hükmünde olduğuna işâret buyurulmuştur.

1613. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile her ne kadar sekrânın hâl-i sekrinde hudûd îcâb eden meʿâsî ve cinâyeti ikrârı ikâme-i hudûd hakkında gayr-ı sahîh olarak makbûl değil ise de gerek tekâdüm sûretinde ve gerekse mahzûr olan hamr emsâliyle sekr hâlinde sirkati ikrârı hakk-ı abde teʿalluk etmekle tasdîk olunarak mâl-ı mesrûkun damânını müstelzimdir.

Tahkîku'l-Bâhir'in beyânına göre hâl-i sekrde beyân olunan ahkâm işâret olunduğu vechile şarâb gibi harâm olan şeyler ile sekre mahsûs olup arpa ve buğday ve şeker ve bal gibi mubâh olarak helâl olan şeylerden ittihâz olunan müskirât-ı tâhire ile sekr, iğmâ hükmünde olarak *Tavzîh* ve başkalarında beyân olunduğu üzere bi'l-cümle tasarrufâtın sıhhatine mâniʿ olarak bunlar ile hâl-i sekrde vâkiʿ olan talâk ve itâkı bile sahîh olmazlar.

1614. Mes'ele: Kendi hakkında zinâ ve sirkat veya kazf veya şürb-i hamr iddiʿâsında bulunan kimse inkârda bulunur ise ikâme-i had için bi'l-ittifâk yemîn teklîf olunmaz. Zîrâ münkirin inkârında kâzib olması me'mûl olup kizbe yemîn ise harâm olup 1131. mes'ede beyân olundu gibi ... mes'elede dahi beyân olunacağı üzere harâm gibi işlenmesi harâm olan şeyin işlenmesi de harâm olmakla inde'l-İmâm **[841]** münkire yemîn teklîfi ile maksad yemînden nükûle taʿrîz olup nükûl ise dâʿî-yi şübhedir. Onun için kâzif kazfi inkâr ederse bilâ-tahlîf terk ve tahlîye edilir.

İmâmeyn hazerâtına göre de yemînden nükûl inkârında kizbine delîl olarak nefsini tekzîbini ikrâr olup her ne kadar zinâ ve sirkat ve kazf emsâli meʿâsîde ikrâr cârî ise de lâkin nefsinde sükût olarak dâʿî-yi şübhe olmakla hudûd-i mezkûre gibi şübhe ile mündefiʿa ve münderi'e olan hâlâtta huccet olamaz.

1615. Mes'ele: Her ne kadar beyân olunduğu üzere icrâ-yı hudûd için tahlîf olunmaz ise de mâl ve sâir hak daʿvâsını mütazammin olursa nükûl ederek izhâr-ı hak ümîdiyle istihlâf olunur. Binâenaleyh her ne kadar hadd-i sirkati icrâ için sârik tahlîf olunmaz ise de iddiʿâ olunan mâl-i mesrûk zimmetinde bulunmadığına tahlîf olunur.

1616. Mes'ele: "Eğer zinâ edersem âzâd ol veya boş ol." diyerek kölesinin ıtkını veya zevcesinin talâkını zinâ irtikâbına taʿlîk edip de köle veya zevce tarafından zinânın vukûʿuyla şartın tahakkuku iddiʿâ olunup bi'l-beyyine isbâtta âciz olarak inkâr ederse onların talebi üzerine nükûl ederek izhâr-ı hak ümidiyle tahlîf olunup nükûl ederse hadd-i zinâ sâbit olmaz ise de matlûb olan talâk veya itâkın sübûtuyla hüküm olunur.

1617. Mes'ele: Bu makâmda *Tahkîku'l-Bâhir*'in beyânına göre istihlâf yaʿnî münkire yemîn teklîfi üç vecih üzere olup; vech-i evvel: hudûd ve liʿânda olduğu gibi bi'l-ittifâk istihlâfın adem-i cevâzı, vech-i sânî: emvâl ve kısâs gibi hukûk-i ibâdda bi'l-ittifâk cevâzı, vech-i sâlis de nikâh, rikk ve gınâ ve îlâ ve velâ ve ricʿat ve nesebde inde'l-İmâm adem-i istihlâfı, inde'l-İmâmeyn istihlâfıyla **[842]** ve zevce, doğurduğu çocuğun nesebini zevcinden ve câriye, efendisinden olduğunu iddiʿâ edip de zevc zevcesinin, efendi câriyesinin iddiʿâsını inkârda bulunsa inde'l-İmâm adem-i istihlâfı ve inde'l-İmâmeyn cevâz-ı istihlâfla ihtilâfîdir.

Hükmü'l-Kefâle

ولا تصحّ الكفالة بالحدود والقصاص، ولو برهن القاذف برجلين أو رجل، وامرأتين على قرار المقذوف بالزّنا فلا حدّ عليه، فلو برهن بثلاثة على الزّنا حدّ، وحدّوا.

1618. Mes'ele: Nefs-i hudûd ve kısâsa kefâlet sahîha değildir. Zîrâ kefâletin sıhhatinde mekfûlün bihin makdûrü't-teslîm olması şart olup hâlbuki hudûd ve kısâsın kefîlden istîfâsı müteʿazzir olarak makdûrü't-teslîm değillerdir. Ammâ kendisine had veya kısâs lâzım gelen kimseyi îcâbı hâlinde bi'l-ihdâr teslîm makdûr olarak kefîlden istîfâsı mümkün olmakla ihdâr ve teslîme kefâlet câizedir.

1619. Mes'ele: Bir kadın hakkında kazfde bulunup da kazfini baʿde'l-ikrâr daʿvâsında sıdkını isbât için makzûfenin zinâyı ikrârı üzerine iki

er veya bir er ile iki avratın şehâdetleriyle müddeʿâsını isbât eylese makzûfenin ikrârıyla müddeʿâsının sübûtuna binâen kâzife had lâzım gelmez ise de makzûfenin zinâyı ikrârına binâen had lâzım gelir ise de inkârı rücûʿ olup hâlbuki hudûd-i hâlisede ikrârdan rücûʿ sahîh olmakla her ne kadar dört şâhid ile isbât eylemiş olsa bile zânîye had lâzım gelmeyeceği cihetle *Dürer*'de lüzûmuyla kavl gayr-ı sahîhtir.

1620. Mes'ele: Kâzif makzûfa hakkında isnâd ve iddiʿâ ettiği zinâyı isbât için üç erin şehâdetiyle isbât ve işhâdda bulunsa nisâb-ı şehâdet hâsıl olmadığından isnâd ettiği zinânın adem-i sübûtuna binâen gerek müddeʿî ve gerek şâhidler kâzif olmakla cümlesine hadd-i kazf lâzım gelir. Zîrâ isbât-ı zinâda nisâb-ı şehâdet şurût-i lâzimesi câmiʿ olarak dört erdir. **[843]**

Hükm-i Sirkat-i Usûl ve Fürûʿ

ولا قطع بسرقة مال أصله، وإن علا، وفرعه وإن سفل، وأحد الزّوجين وسيّده وعبده، ومن بيت مأذون بدخوله، ولا فيما كان أصله مباحًا كما علمت تفاريعه في كتاب السرقة.

1621. Mes'ele: Âbâ ve ecdâd ve ceddât gibi usûlün malını mekân-ı muhrezden sirkatle evlâd ve ahfâd gibi fürûʿun ve evlâd ve ahfâdı gibi fürûʿun malını sirkatle usûlün ellerini katʿla hadd-i sirkat ikâme ve icrâ olunmaz. Zîrâ [1](أنت ومالك لأبيك) muktezâsı üzere usûl ile fürûʿ beyninde mâlikiyyet şübhesi lüzûm-i hadde mâniʿdir.

1622. Mes'ele: Zevceyn beyninde dahi şübhe-i mâlikiyyete binâen yekdiğerinin malını sirkatle والعبد وما يملكه كان لمالكه muktezâsınca me'zûn olan memlûk ve memlûkesinin malını sirkatle seyyide ve seyyidin malını sirkatle memlûk ve memlûkesine ve mescid ve hamâm gibi umûm için veya karâbet-i nesebe veya sıhriyyetle zev-i rahim-i mahremin dârı gibi duhûlüne me'zûn olduğu dârdan her ne kadar gayrın malı olsa dahi sirkatle ve kütüb-i fıkhiyyenin kitâb-ı sirkatinde tefrîʿleri anlaşıldığı üzere hudâ-yi nâbit ot ve sayd ve balık emsâli aslı mubâh olan şeyleri sirkatle hadd-i sirkat olarak katʿ-ı yed lâzım gelmez. Zîrâ asıllarının ibâhası muhrezlere dahi şübhe-i ibâha îrâs edeceğinden had sâkıttır.

1 İbn Mâce, "Ticârât", 64, r. 2291, 2292; Ahmed b. Hanbel, XI, 503, r. 6902; Sanânî, *Musannef*, IX, 130, r. 16628.

ويسقط القطع بدعواه كون المسروق ملكه، وإن لم يثبت، وهو اللّص الظريف.

1623. Mes'ele: (ادرؤا الحدود بالشبهات ما استطعتم) muktezâsı üzere şübhe ile hudûdun indifâ' ve indirâsına binâen her ne kadar mesrûk sârikin milki olduğu sâbit olmasa dahi ikrârı veya beyyine ile sirkatin sübûtundan sonra mesrûkun kendi malı olduğu da'vâsıyla sârikin elini kat'la hadd-i sirkat sâkıt olur. Zîrâ da'vâsıyla sâbit olan şübhe-i milk, kat'-ı yed ile haddin icrâ ve ikâmesine mâni'dir. **[844]** Onun için "akıllı hırsız ev sahibini bastırır" meseli muktezâsınca îcâbı hâlinde böyle da'vâda bulunarak hadd-i sirkatten halâs olan sârika lıss-ı zarîf denir.

İmâm Şâfi'î hazretleri her sârik böyle da'vâda bulunarak hadd-i sirkat kapısının lüzûm-i seddine binâen böyle iddi'âda bulunsa dahi ba'de's-sübût lüzûm-i kat'ına kâil olmuş ise de inde'l-Hanefî ehâdîs-i şerîfe muktezâsınca şübhe haddi dâri' olup *Bahr*'in kat' ve adem-i kat' bâbında beyânına göre ba'de'l-ikrâr rücû'un sıhhati delâletiyle mücerred da'vâ ile hâsıl olan şübhe ile hudûd sâkıttır.

İsbîcâbî'den naklen Hamevî'nin beyânına göre bu bâbda asıl olan her ne zamân şübhe iddi'âsında bulunup isbât için ikâme-i beyyinede bulunursa had sâkıt olacağı gibi mücerred da'vâ ile de sâkıt olur. Had îcâb edip etmeyeni beyân bâbında *Bahr*'in beyânına göre yalnız sirkate icbâr ve ikrâh olunduğunu bi'l-beyyine isbât etmedikçe mücerred icbâr ve ikrâh iddi'âsıyla had sâkıt olmaz.

وكذا إذا ادّعى أن الموطوءة زوجته، ولم يعلم ذلك.

1624. Mes'ele: Kâide-i mezkûreye binâen vâtı' mevtû'a kendi zevcesi olduğunu iddi'âda bulunsa her ne kadar zevcesi olduğu ma'lûm olmasa dahi hasbe'l-iddi'â hâsıl olan şübhe-i akd ile hadd-i zinâ sâkıt olur.

Tenbîh: [Mütercimin Sözü Diğer Konularda Olduğu Gibi Hadlerde de Kabûl Edilir]

تنبيه: يقبل قول المترجم في الحدود كغيرها؛ فإن قيل: وجب أن لا يقبل؛ لأنّ عبارة المترجم بدل عن عبارة العجميّ، والحدود لا تثبت بالأبدال؛ ألا ترى أنّه لا تثبت بالشّهادة على الشّهادة، وكتاب القاضي إلى القاضي؟ أجيب بأنّ كلام المترجم ليس

ببدل عن كلام الأعجميّ لكنّ القاضي لا يعرف لسانه، ولا يقف عليه، وهذا الرّجل المترجم يعرفه، ويقف عليه، فكانت عبارته كعبارة ذلك الرّجل، لا بطريق البدل بل بطريق الأصالة؛ لأنّه يصار إلى التّرجمة عند العجز عن معرفة كلامه كالشّهادة يصار إليها عند عدم الإقرار؛ كذا في شرح الأدب للصّدر الشّهيد من الثّامن والثّلاثين.

1625. Mes'ele: **[845]** Mütercim dahrece bâbından ism-i fâil olarak terceme eden kimse demek olup, terceme ise bir lisânı lisân-ı âhara nakl etmekten ibâret olmakla mütercim ve tercümân bir lisânı lisân-ı âhara nakl ile ifâde eden kimse demek olup Şeyheyn hazerâtına göre ve inde'l-İmâm basîr olduğu hâlde yemîn ve ukûd ve yemînden nükûl ve deyn ve ayn ikrârında bir mütercimin kavli muʿteber olarak muktezâsıyla hüküm ve amel olunacağı gibi hudûd ve kısâsın isbâtında dahi muʿteberdir. İmâm Muhammed hazretlerine göre nisâb-ı şehâdeti hâiz olmak için iki olması lâzım olup ahvet olan da bu ise de musannifin sîga-ı ifrâdla îrâdı kavl-i Şeyheynin ihtiyârını ifâde eder.

Binâenaleyh hâkim tarafeyni muhâsimeynden birinin veya her ikisinin veya şâhidlerin lisânlarına vâkıf olmaz ise tercümân vâsıtasıyla muhâkeme ve istişhâdda mütercimin kavlini kabûl ederek onun muktezâsıyla hüküm ve amel eder. 4682. mes'elede gelecektir.

1626. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile hudûd şübhe ile münderi' olup mütercimin ibâresi ise aʿcemînin ibâresinden bedel olarak şübhe olup hudûd ise 1606. mes'elede beyân olunduğu üzere şehâdete-i nisâ ve kitâbü'l-kâdî ile'l-kâdî ve şehâdet ale'ş-şehâdet ile sâbite olmadığı gibi ibâre-i tercümânla da adem-i sübûtu lâzım gelir. Zîrâ hasbe'l-ibdâl dâʿî-yi şübhedir. Onun için hudûd ibdâl ile sâbite olmayacağından adem-i kabûlü lâzım gelir denir ise mütercimin kelâmı aʿcemînin kelâmından bedel olmayıp belki onun ibâresinin aynı olup lâkin kâdî aʿcemînin lisânını bilip vâkıf olamadığından Sadr-ı Şehîd'in *Şerh-i Edeb*'in otuz sekizinci faslında beyânına göre ikrârdan acz hâlinde şehâdete sayrûret olunduğu gibi aʿcemînin kelâmını fehmden acze binâen mütercimin kelâmına mürâcaʿat olunup onun kelâmı ise hasbe'l-maʿnâ aʿcemînin kelâmının aynı gibi olarak tercümesi kitâbü'l-kâdî ile'l-kâdî ve şehâde ale'ş-şehâde gibi ibdâl tarîkiyle olmayıp belki bi-tarîki'l-asâle olarak mütercimin sözü mütercemün anhu olan aʿcemînin sözü gibidir diye cevâb verilir. **[846]**

Binâenaleyh hâkim lisânını bilmediği bir müddeʿînin daʿvâsını veya şâhidlerin şehâdetlerini tercümân vâsıtasıyla vâkıf oldukda tercümânın ifâdesini müddeʿî veya şâhidlerin bizzât ifâdeleri gibi kabûl ederek onun muktezâsıyla hükmünün sıhhati cây-ı tereddüd değildir.

Tenbîh: [Had Gibi Kısas da Şübhe ile Düşer]

تنبيه: القصاص كالحدود في الدفع بالشّبهة فلا يثبت إلّا بما تثبت به الحدود، وممّا فرّع عليه أنّه لو ذبح نائمًا فقال ذبحته وهو ميّت فلا قصاص، ووجبت الدّية، كما في العمدة.

1627. Mes'ele: Şübhe ile mündefiʿa ve sâkıta olmakta kısâs, hudûd-i şerʿiyye gibidir. Binâenaleyh kısâs da ancak hudûd kendisiyle sâbite olan berâhîn-i katʿiyye ile sâbit olup edille-i zanniyye ile sâbit olmayıp şübhe ile sâkıt olur. Kısâsın hakîkatı ve esbâbı ve şurût ve hükmü 276. mes'elede ve ahkâm-ı hudûd ve teʿâzîr 227. mes'elede beyân olunmuştur. Mürâcaʿat buyurulsun.

1628. Mes'ele: *Tevfîku'l-İlâh* ve *Tahkîku'l-Bâhir*'in beyânlarına göre musannifin "şübhe ile mündefiʿ olmakda kısâs, hudûd gibidir" kavli *Hidâye*'nin âhirinde mesâil-i şettâda beyânına muhâlifdir. Zîrâ *Hidâye*'nin beyânına göre had ile kısâs beyninde fark karîn-i şübhe olan beyânla had sâbit olmayıp kısâsın sâbit olmasıdır. Zîrâ bir kimse hakkında vat'-ı harâma şehâdet etseler had lâzım gelmez.

Ammâ "قتل فلان" diyerek katl-i mutlaka şehâdet etseler veya ikrâr eyleseler her ne kadar şehâdet ve ikrârda teʿammüd lafzı bulunmasa bile kısâsı lâzım gelir. Zîrâ kısâs câbir olarak meşrûʿ buyurulmakla kendisinde ivaziyye maʿnâsı bulunduğundan hukûk-i ibâddan olan sâir muʿâvazât gibi şübhe ile sübûtu câiz olur.

Ammâ 68. mes'elede beyân olunduğu üzere Cenâb-ı Hakk'a mahsûs olan hudûd-i hâlise katl ve zinâ ve kazf ve sirkat ve şürb-i hamr ve irtidâd emsâli cinâyât ve meʿâsîden zecr ve menʿ ile nüfûsu ve ensâb ve nâmûs ve akıl ve dini te'mîn **[847]** ile âlemi fesâddan muhâfaza için zevâcir ve mevâniʿ olarak meşrûʿ buyurulup kendisinde asla ivaziyyet maʿnâsı bulunmadığından adem-i hâcete binâen hadîs-i şerîf-i mezkûr muktezâsınca şübhe ile sâkıta olarak sâbite olmazlar.

Binâenaleyh bu makâmda münâsib olan kısâs hudûd gibidir. Lâkin ber-vech-i âtî beyân olunacak sekiz mes'elede yekdiğerine muhâliflerdir demek îcâb eder idi. Zîrâ mesâil-i âtîye-yi sebʿanın beşinci mes'elesinde musannif rahimehullâh hazretleri kendileri de tasrîh buyuracaklardır.

1629. Mes'ele: Şübhe ile indifâʿda kısâsın hudûd gibi olması üzerine tefrîʿ olunan mesâilden biri, bir kimse uykuda bulunan bir adamı boğazlayıp da "Meyyit iken boğazladım." iddiʿâsında bulunsa sözünde sâdık olmak ihtimâliyle hâsıl olan şübheye binâen kısâs sâkıt olup *Umde*'de beyân olunduğu üzere diyet lâzım gelir. Lâkin bu vechile hüküm 1628. mes'elede *Hidâye*'den menkûle muvâfık görünmüyor.

Hükm-i Cinnet

ومنها: لو جنّ القاتل بعد الحكم عليه بالقصاص فإنّه ينقلب ديةً. ولا قصاص بقتل من قال اقتلني فقتله، واختلف في وجوب الدّية، والأصحّ عدمه.

1630. Mes'ele: Fürûʿ-i mezkûreden biri dahi kâtil kısâsla mahkûm oldukdan sonra tecennün eylese kısâs diyete münkalib olarak cinnetle kısâs sâkıt olup diyet lâzım gelir. Zîrâ eser-i cinnetle katl eylemesi muhtemel olup mecnûn ise gayr-ı mükellef olmakla hâsıl olan şübhe ile kısâs mündefiʿ olur. *Muʿînü'l-Müftî*'den naklen Hamevî'nin beyânına göre baʿde'l-katl kable'l-hükm tecennün edip de hâdis olan cünûn-i mutbik ise kısâs sâkıt olup, değil ise gayr-ı sâkıttır. *Tahkîku'l-Bâhir*'in beyânına göre baʿde'l-hükm velî-yi maktûle teslîm olunmadan akdem tecennün ederse yine istihsânen kısâs sâkıt olur.

1631. Mes'ele: "Beni katl eyle" diyerek nefsini katl ile emreden kimseyi hasbe'l-emr katleden me'mûra dahi katl sebebiyle kısâs lâzım gelmez. Zîrâ katlini taleb ile hâsıl olan ibâha şübhesiyle kısâs sâkıt olup me'mûre diyetin lüzûmunda İmâm-ı Aʿzam **[848]** hazretlerinden iki rivâyet vâride olarak ihtilâf olunup *Tecrîd*'den naklen *Bezzâziyye*'nin beyânına göre esahh olan diyetin adem-i vücûbudur ki Ebû Yusûf ile İmâm Muhammed'in kavilleridir. *Ümdetü'l-Müftî* ve *Muhtasar-ı Muhît*'den naklen *Şerh-i Manzûme*'de vücûb-i diyet cezm olunmuş.

ولا قصاص إذا قال اقتل عبدي أو أخي أو ابني أو أبي لكن لا شيء في العبد، وتجب الدّية في غيره، واستثنى في خزانة المفتين ما إذا قال: اقتل ابني، وهو صغير فإنّه يجب القصاص، وتمامه في البزّازيّة.

1632. Mes'ele: Kölesini veya kardeşini veya oğlunu veya pederini katl ile emr edip de me'mûr onları katletse kısâs lâzım gelmez. Lâkin köle âmirin malı olup malın ismeti sâhibinin hakkı olarak kendisi için sâbit olmakla emvâl-i sâiresi gibi izniyle ismeti ıskât câiz olduğundan hasbe'l-emr kölesini katl ile kısâs lâzım gelmediği gibi diyet de lâzım gelmez ise de diğerleri haklarında hakk-ı mâlikiyyeti bulunmadığından kıyâs olan İmâm Züfer'in dediği gibi kısâsın da vâcib olması ise de şübhe-i emr ile inde'l-Hanefî kısâs sâkıt olarak hederden muhâfaza için diyet vâcibe olur. Zîrâ demleri maʿsûm olmakla heder olunmaz.

1633. Mes'ele: *Hizânetü'l-Müftîn*'de "bir kimse diğerine sağır olan oğlunu katl ile emr edip de me'mûr onu katl eylese kâtile kısâsın vâcib olması" mes'elesini hükm-i mezkûrden istisnâ edip hükm-i mes'elenin tamâmı *Bezzâziyye*'de mezkûr olmakla îzâhât-ı zâide ârzû edene mürâcaʿatı tavsiye olunur.

وينبغي أن لا قصاص بقتل من لا يعلم أنّه محقون الدّم على التّأييد أو لا.

1634. Mes'ele: Müste'men gibi ebeden demi maʿsûm olup olmadığı maʿlûm olmayan kimseyi katlde lâyık olan kısâsın adem-i lüzûmudur. Zîrâ müste'men dâr-ı islâmda bulunduğu müddetçe demi maʿsûm ise de dâr-ı harbe iltihâk ederse mubâh olmakla kâtile kısâsın ikâme ve icrâsına şübhe târî olur. Binâen alâ hazâ zimmînin de iltihâkı me'mûl olmakla mü'ebbeden deminin maʿsûm olup olmadığı maʿlûm olmayacağından lâyık olan onun kâtiline de kısâsın adem-i lüzûmudur, denir ise de zimmî hakkında ihtimâl-i mezkûr lâ an-delîlin nâşî olmakla **[849]** kıyâs meʿal-fârıkdır. Ve illâ müslimin de irtidâda veya dâr-ı harbe iltihâka ihtimâlleri muʿteber olarak medâr-ı hükm olsa bâb-ı kısâsın insidâdıyla hayât ve emvâl ve aʿrâz ve ukûl ve dinin muhâfazasına ümniyyet kalmayıp bunun butlânı ise beyândan müstağnîdir. Ammâ müste'mende asıl olan iltihâk olup adem-i iltihâkı hilâf-ı asıldır. Zîrâ bekâsı sıfât-ı ârızadan olup sıfât-ı ârızada asıl olan ise ademdir.

وفي الخانيّة: ثلاثة قتلوا رجلًا عمدًا ثمّ شهدوا بعد التوبة أنّ الولي عفا عنه قال الحسن: لا تقبل شهادتهم إلّا أن يقول اثنان منهم عفا عنّا، وهذا الواحد، ففي هذا الوجه قال أبو يوسف رحمه الله: تقبل في حقّ الواحد، وقال الحسن: أقبل في حقّ الكلّ. وكتبنا مسألة العفو في شرح الكنز من الدّعوى عند قوله: وقيل لخصمه أعطه كفيلًا، فليراجع.

1635. Mes'ele: *Hâniyye*'nin beyânına göre üç kişi amden bir adamı katledip ondan sonra baʿde't-tevbe velî-yi maktûl bizi kısâstan affetti diyerek şehâdet etseler defʿ-i mazarrat ve celb-i menfaʿat dâʿiyesine binâen bir kimsenin kendi haklarında şehâdetleri kabûl olunmayacağından onlardan ikisi bizden ve şu bir adamdan affetti demedikçe Hasan-ı Basrî hazretlerinin beyânına göre hiçbiri hakkında şehâdetleri kabûl olunmayıp bizim ile şu adamdan affetti diyerek şehâdet ettikleri sûrette Ebû Yûsuf hazretlerine göre o birisi hakkında şehâdetleri kabûl olunup Hasan-ı Basrî hazretleri ise bu vechile şehâdette cümlesinin hakkında kabûl ederim buyurmuş.

Gerek Muhaşşî İzmirî ve gerek Hamevî, "*Hâniyye*'ye mürâcaʿat ettik ise de mes'eleyi bulamadık." diyorlar ise de adem-i vicdân adem-i vücûdu müstelzim olmamakla musannife ithâm lâzım gelmez. İhtimâl ki onların aradıkları mahallin gayrısında beyân edilmiştir veyâhûd musannifin nüshasında bulunup onların nüshalarında kalem-i nâsihden sâkıt olabilir. Kable't-tevbe şehâdet etseler idi amden katl ile katllerine binâen hiçbir vechile şehâdetleri kabûl olunmazdı. Zîrâ şehâdetin kabûlünde şâhidlerin âdil olması şarttır.

1636. Mes'ele: Musannifin beyânına göre *Kenz*'in kitâb-ı daʿvâdan وقيل لخصمه أعطه كفيلًا kavlini şerh indinde kısâsdan afv mes'elesi yazılmış olmakla mürâcaʿat buyurulsun denir, mürâcaʿat olunduğuna göre mes'ele-i mezkûre **[850]** kâtil velî-yi maktûlün kendisinden kısâsı affettiğine beyyine-i hazrası bulunduğunu iddiʿâda bulunur ise üç gün mühletle te'cîl olunup müddet mürûr edip de beyyinesini irâe edemez veya beyyine-i gâibesi bulunduğunu iddiʿâ ederse hukûk-i emvâle kıyâsen kısâsın icrâsıyla hüküm olunup istihsânen emr-i demi istiʿzâmen beyyinesini ihdâr için te'cîl olunur.

وكتبت في الفوائد أنّ القصاص كالحدود إلّا في سبع مسائل:

الأولى: يجوز القضاء بعلمه في القصاص دون الحدود كما في الخلاصة.

1637. Mes'ele: Musannif-i allâme rahimehullâh hazretleri *Fevâid*'de yazdım ki yedi mes'elenin mâʿadâsında hükm-i kısâs hükm-i hudûd gibi olup lâkin yedi mes'ele ittihâd-ı hükümden müstesnâ olarak hükm-i kısâs hükm-i hudûda muhâliftir, buyurup yedi mes'eleden biri *Hulâsa*'da beyân olunduğuna göre kâdînin hâl-i kazâda hükm-i mes'eleye hâdis olan ilmiyle kısâsda hükmü câiz olup hudûdda ise gayr-ı câizdir. Ammâ hâl-i kazâdan akdem hâsıl olan ilmiyle hudûdda câiz olmadığı gibi kısâsda da câiz değildir.

1638. Mes'ele: Musannifin zâhir ıtlâkı her ne kadar hudûdun cümlesine şâmil ise de bu makâmda hâl-i kazâda hâsıl olan ilmiyle hüküm câiz olmayan hudûd ile maksad, hadd-i zinâ ve hadd-i şürb-i hamr ve hadd-i ridde gibi Cenâb-ı Hakk'a mahsûs olan hudûd-i hâlisedir. Zîrâ bir şey mutlâk olarak zikr olunursa ferd-i kâmiline masrûf olmakla hudûd-i hâlise gibi ferd-i kâmile sarf olunarak hadd-i kazfe şâmil olmaz. Zîrâ hadd-i kazfde hakk-ı abd bulunmakla kâsırdır denir ise de 43. mes'elede beyân olunduğu üzere hadd-i kazfde hakk-ı Bârî hakk-ı abd üzere gâlib olduğundan makzûfenin affı ile hadd-i kazf sâkıt olmaz. *Hulâsa*'nın beyânına göre ilm-i kâdî ile hükmün cevâzında hadd-i kazfde kısâs gibi ise de beyne'l-kudât zuhûr-i fesâda binâen el-yevm fetvâ ale'l-ıtlâk ilm-i kâdî ile hükmün adem-i cevâzınadır. **[851]**

الثّانية: الحدود لا تورث والقصاص يورث.

1639. Mes'ele: Mesâil-i müstesnânın ikincisi hudûdda irs cereyân eylemez ise de kısâsda cârîdir. Binâenaleyh kable'l-had makzûfe vefât ederse veresesi hadd-i kazfin icrâsını iddiʿâ eyleseler mesmûʿ olmaz ise de maktûlün vârisleri icrâ ettirebilirler. Lâkin fenn-i fevâidin kitâb-ı ferâizinde beyân olunacağına göre veresenin kısâsı icrâya istihkâkları İmâmeyn hazerâtının dedikleri gibi bi-tarîki'l-irs veya İmâm-ı Aʿzam hazretlerinin buyurdukları gibi ibtidâen sübûtu tarîkiyle olması ihtilâfîdir. Binâenaleyh musannifin kelâmından müstefâd olan gibi hükm-i mes'ele ittifâkî değildir.

الثّالثة: لا يصحّ العفو في الحدود، ولو كان حدّ القذف بخلاف القصاص.

1640. Mes'ele: Üçüncü mes'ele, 227. mes'elede beyân olunduğu üzere makâm-ı kazâya kable'l-vusûl afv ve terkiyle şefâʿat câize ise de katʿ-ı yed ile mahkûm olan Mahzumiyye hakkında şefâʿatte bulunan Üsâme b. Zeyd'e

hitâben (أتشفع في حد من حدود الله)[1] hadîs-i şerîfiyle vâkiʿ olan inkâra binâen baʿde'l-vusûl terk-i vâcible affını taleb ve şefâʿat câize değildir. Zîrâ hukûk-i Bârî bulunduğundan her ne kadar hadd-i kazf olsa dahi hudûdun affı sahîh olmaz ise de 44. mes'elede beyân olunduğu üzere kısâsda hakk-ı abd gâlib olduğundan evliyâ-i maktûlün istîfâları câiz olduğu gibi 287. mes'elede beyân olunduğu üzere bi'l-icmâʿ kısâsdan afv ve diyet gibi ivaz malı ile iʿtiyâz da sahîh olur. Zîrâ nefs-i abdde Cenâb-ı Hakk'ın hakk-ı istibsârı bulunduğu gibi abdin de hakk-ı istîfâsı vardır.

الرّابعة: التّقادم لا يمنع من الشّهادة بالقتل بخلاف الحدود سوى حدّ القذف.

1641. Mes'ele: Dördüncü mes'ele, kısâsda tekâdüm-i zamân katle şehâdeti menʿ eylemez ise de 1607. mes'elede beyân olunduğu ve 1644. mes'elede beyân olunacağı üzere hadd-i kazfin mâʿadâsında şehâdet-i hisbe kâfiye olarak sebk-i daʿvâ şart olmadığından bilâ-özr te'hîr-i şehâdetle fısk töhmetine binâen tekâdüm-i zamân hudûdda şehâdetin kabûlüne mâniʿdir. **[852]** Ammâ hadd-i kazfde hakk-ı ibâda binâen şehâdetin kabûlünde sebk-i daʿvâ şart olmakla te'hîr-i şehâdet daʿvânın adem-i sebkine haml olunarak şâhidler te'hîr-i şehâdetle fıska nisbetle ithâm olunmayacaklarından kısâs gibi tekâdüm-i zamân şehâdetin kabûlüne mâniʿ değildir.

الخامسة: يثبت بالإشارة، والكتابة من الأخرس بخلاف الحدود كما في الهداية من مسائل شتّى.

1642. Mes'ele: Beşinci mes'ele, *Hidâye*'nin mesâil-i şettâsında beyân olunduğuna göre dilsizin işâret-i mahsûsası ve kitâbetiyle hükm-i kısâs sâbit olup hudûd sâbite olmaz. Zîrâ dilsizlere işâret-i maʿhûdesi ve kitâbetiyle zinâ veya sirkat veya kazfde bulunduğu ikrâr eylese had icrâ olunmaz. Kitâbetle ikrâr, lisânla ikrâr gibi olup bir kimsenin kendi ikrârını yazmak üzere emretmesi de hükmen ikrâr olmakla nikâh ve talâk ve ıtk ve beyʿ ve şirâ ve kısâs emsâli ahkâmda dilsizin işâret-i maʿhûde ve kitâbet-i mersûmesi nâtıkın lisânıyla ikrâr ve ibâresi gibi ise de (ادروا الحدود بالشبهات) muktezâsınca hudûd-i mezkûre şübhe ile sâkıta olup dilsizin gerek işâreti ve gerekse kitâbeti şübheden sâlim olmayacağından zinâ ve sirkat ve kazf ve

---

1 "Allahu Teâlâ'nın had (ceza)lerinden bir haddinin (uygulanmaması için) şefaatçi mi olayım?" Buhârî, "Hudûd", 13, r. 6788; Müslim, "Hudûd", 8.

şürb-i hamr gibi had iktizâ eden bir şeyi işâret veya kitâbetiyle ikrârı üzerine hadd-i şerʿî icrâ olunamaz.

السّادسة: لا تجوز الشّفاعة في الحدود، وتجوز في القصاص.

1643. Mes'ele: Kısâsın hudûd gibi olması hükmünden müstesnâ olan altıncı mes'ele 227., 1640. mes'elelerde beyân olunduğu üzere kısâsın afv ile ıskâtı hakkında şefâʿat câize ise de huzûr-i hükkâm baʿde'l-huzûr terk-i hudûd hakkında şefâʿat vâcibe olan ikâme-i haddin terkini taleb olmakla gayr-ı câizedir. Ammâ huzûr-i hükkâma kable'l-huzûr vücûb-i had sâbit olmadan afv ile şefâʿat câizedir. Zîrâ mâniʿ-i şerʿî bulunmadıkça اشفعوا تؤجروا ويقضي الله على لسان نبيه ما شاء[1] muktezâsı üzere defʿ-i zulümle iʿâne-i müslim **[853]** olmakla ﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ﴾[2] mûcebince şurûʿdur.

Şerh-i Müslim'de İmâm Nevevî'den naklen Hamevî'nin beyânına göre her ne kadar affı şefâʿat olunan kimse şerîr kimse değil ise huzûr-i hükkâma kable'l-vusûl hudûdun ıskâtıyla şefâʿati ekser-i ulemâ tecvîz eylemişler ise de baʿde'l-vusûl şefâʿatin hurmeti mücmaʿun aleyhdir. Zîrâ terk-i vâcibi talebdir. Ammâ şerîr olarak ebnâ-i cinsine ezâ veren kimseden ise ﴿وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾[3] muktezâsınca ne kable'l-vusûl ve ne de baʿde'l-vusûl câize değildir. Ammâ had ve kefâret îcâb etmeyen meʿâsîde bulunanlardan gerek kable'l-vusûl ve gerekse baʿde'l-vusûl vâcib olan taʿzîrin terkiyle şefâʿat câize olarak şerîr değil ise müstehabdır.

السّابعة: الحدود سوى حدّ القذف، لا تتوقّف على الدّعوى بخلاف القصاص لا بدّ فيه من الدّعوى، والله سبحانه وتعالى أعلم.

1644. Mes'ele: Kısâsın hudûd gibi olmasından müstesnâ olan yedinci mes'ele 1641. mes'elede beyân olunduğu üzere hadd-i kazfden maʿadâ hadd-i sirkat ve hadd-i zinâ ve hadd-i şürb ve hadd-i ridde hukûk-i Bârî'den olarak sübûtlarında şehâdet-i hisbe kâfiye olarak sebk-i daʿvâya mütevakkıfa değiller ise de 288. mes'elede beyân olunduğu üzere kısâsın icrâsında muʿteber olan şurûtun muktezâsı olarak icrâsında velî-yi maktûl tarafından taleb edilerek daʿvâ lâzımdır. *Tahkîku'l-Bâhir* ve *Tevfîku'l-İlâh*'ın beyânlarına göre müddeʿâ aleyhin inkârıyla berâber hudûdda ikrâra şehâdet kabûl

1 Şefaat edin ki karşılığını bulasınız. Allah peygamberi dili üzere dilediği hükmü verir.
2 "İyilik ve takvâ hususunda yardımlaşın." Mâide, 5/2.
3 "Günah ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın." Mâide, 5/2.

olunmadığı hâlde kısâsda kabûlü ve 1614. mes'elede beyân olunduğu üzere hadd-i sirkatin gayrıda tahlîf cârî olmadığı hâlde kısâsda cârî olmakla mesâil-i muhâlife dokuza bâliğ olur.

1645. Mes'ele: Daʿvâ-yı Zeylaʿî'den naklen *Tahkîku'l-Bâhir*'in beyânına göre kısâsda kâtil yemîn ederse sebîli tahliye olunup yemînden nükûl ederse cinâyet-i mâ dune'n-nefsde yaʿnî aʿzâ ve etrâfda ise kısâs icrâ olunup cinâyet katl-i amd ise ya ikrâr veya yemîn edene kadar habs olunur. **[854]**

Tenbîh

تنبيه: التعزير يثبت مع الشّبهة ولذا قالوا يثبت بما يثبت به المال، ويجري فيه الحلف، ويقضى فيه بالنّكول.

Hükm-i Taʿzîr

1646. Mes'ele: Taʿzîrin maʿnâ-yı lugavî ve şerʿîsi 230. mes'elede beyân olunup cihet-i sübûtuna gelince taʿzîr şübhe ile de sâbit olur. Onun için fukahâ-yi izâmın beyânlarına göre taʿzîr beyyine ve ikrâr ve nükûl gibi kendileriyle hukûk-i mâliyye sâbit olan her şey ile sâbit olup isbâtında hilfde cârî olarak yemînden nükûl ile ikâme ve icrâsıyla hükm olunur.

Hükm-i Keffârât

والكفّارات: تثبت معها أيضًا إلّا كفّارة الفطرة في رمضان فإنّها تسقط، ولذا لا تجب مع النّسيان والخطأ، وبإفساد صوم مختلف في صحّته كما علم في محلّه.

1647. Mes'ele: Ramazânda kefâret-i savmdan başka kefâret-i yemîn ve kefâret-i zıhâr ve kefâret-i katl ve kefâret-i cinâyât-ı hac gibi bi'l-cümle kefâretler şübhe ile sâbite olup 53. mes'elede beyân olunduğu üzere kefâret-i savm-ı Ramazân şübhe ile sâkıta olur. Binâenaleyh daha gece zannıyla ekl olunup da baʿde'l-fecr ekl olunduğu veya baʿde'l-gurûb zannıyla iftâr olunup da daha gurûb etmediği zâhir olmakla kefâret lâzım gelmez. Onun için kütüb-i fıkhiyyede beyân olunduğu üzere (رفع عن أمتي الخطأ والنسيان)[1] muktezâsınca nisyânen veya hatâen iftâr ile ve sıhhatinde ihtilâf olunan savmları iftâr ve ifsâd ile kefâret lâzım gelmez. Binâenaleyh sâim olduğunu

1 "Ümmetimden hata ve unutma(nın hükmü) kaldırılmıştır." Fettenî, *Tezkire*, I, 91; İbn Adî, el-Kâmil, III, 209, r. 479; Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, II, 253; Ali el-Müttaki, *Kenzü'l-Ummâl*, IV, 233, r. 10307; Zeyleî, *Nasbu'r-Râye*, II, 64.

nisyânen iftâr ile ve mazmaza eder iken hatâen boğazına su kaçmakla kefâret lâzım gelmediği gibi nisyânen iftâr ile kazâ da lâzım gelmez ise de bozuldu zannıyla kasden yiyip içer ise hem kazâ hem de kefâret lâzım gelir.

Hükm-i Fidye

وأمّا الفدية: فهل تسقطها؟ لم أرها الآن.

1648. Mes'ele: Şübhe ile savmı ifsâd veya fevt ederek kazâsı lâzım gelip de kable'l-kazâ vefât ederse lâzım gelen **[855]** fidyeyi de şübhe-i mezkûre ıskât edip etmeyeceğine dâir ile'l-ân hükm-i sarîh görmedim, buyuruluyor ise de sâhib-i *Kenz*'in «ويطعم وليهما» أي: ولي المسافر والمريض ve ويطعم وليهما لكل يوم كالفطرة بوصيته kavlinin şerhinde musannifin ويطعم ولي من مات وعليه قضاء رمضان bedelinde لكان أشمل لأن هذا الحكم لا يخص بالمريض dese والمسافر ولا من أفطر بعذر بل يدخل فيه من أفطر عمدا ووجب عليه القضاء kavli şübhe ile fidye-i mezkûrenin adem-i sukûtuna delâlet edeceğinden bu makâmda izhâr-ı iştibâha mahal olmasa gerektir.

ومن العجب أنّ الشّافعيّة شرطوا في الشّبهة أن تكون قويّةً، قالوا: فلو قتل مسلم ذمّيًّا فقتله وليّ الذّمّيّ فإنّه لا يقتل به، وإن كان موافقًا لرأي أبي حنيفة رحمه الله، ومن شرب النّبيذ يحدّ، ولا يراعى خلاف أبي حنيفة رحمه الله.

1649. Mes'ele: Eimme-i Şâfiʿiyye hudûdu ıskât eden şübheyi kavî olmakla takyîd ve tahsîs ederek bir müslim amden bir zimmîyi katl eylese inde'l-Hanefî müslim-i kâtil zimmî-yi maktûl bedelinde kısâs olunup inde'ş-Şâfiʿî katl olunmaz ise de maktûl olan zimmînin velîsi müslim-i mezkûru katl eylese Ebû Hanîfe'nin kavline kıyâsen hakkını istîfâ ettiğinden velî-yi mezkûr katl olunmayıp İmâm Şâfiʿî'nin kavline kıyâsen lâyık olan katl olunmak iken Ebû Hanîfe'nin re'yine muvâfakatla adem-i katline kâil olduğu hâlde nebîz içen kimseye hadd-i şürbün lüzûmuyla kavilleri cây-ı istiğrâbdır. Zîrâ inde'l-Hanefî, bir müslim amden bir zimmîyi katl ederse maktûl hasbe'z-zimmet maʿsûmü'd-dem olmakla onun bedelinde müslim-i mezkûr kısâs olunarak katl olunur ise de inde'ş-Şâfiʿî zimmî bedelinde müslim katl olunmaz iken zimmî-yi maktûlün velîsi kâtil olan müslimi katl eylese Ebû Hanîfe'nin kavline kıyâs olan velî-yi mezkûrun adem-i katlidir. Zîrâ hakkını istîfâ eylemiştir. Kavl-i Şâfiʿî'ye kıyâsen lâyık olan katlidir. Zîrâ onlara göre velî-yi mezkûr müslim-i mezbûreyi bi-gayr-i hakkin katl eylemiştir.

Binâenaleyh Ebû Hanîfe'nin adem-i katl ile ıskât-ı kısâs şübhesine **[856]** binâen ıskât-ı kısâsda Ebû Hanîfe re'yine muvâfakatla adem-i katline kâil olarak kısâs ıskât edip de nebîz-i temr Ebû Hanîfe indinde mubâh olarak şürbüyle had lâzım değil iken onun re'yine muvâfakat ve riʿâyet etmeyerek İmâm Muhammed'in dediği gibi hadd-i şürbün lüzûmuna kâil olarak katl mes'elesinde riʿâyet ve muvâfakat ve şürb mes'elesinde adem-i riʿâyet ve adem-i muvâfakat fark bilâ-fârık olmakla mûcib-i teʿaccüb addolunmuş ise de … mes'elede beyân olunduğu üzere emr-i dem emr-i mühim olmasıyla hükm-i kısâs hükm-i hadde kıyâs olunamayacağı mâniʿ-i istiğrâb olsa gerektir. Bazı nüshalarda lânın sukûtuyla فإنه يقتل vâkiʿ olması kalem-i nâsihden لا'nın ıskâtı sehve mebnîdir.

[YEDİNCİ KÂİDE: HÜR İNSÂN ÜZERİNDE ZİLYEDLİK OLUŞTURULAMAZ]

el-Kâidetü's-Sâbiʿa

القاعدة السّابعة: «الحرّ لا يدخل تحت اليد» فلا يضمن بالغصب، ولو صبيًّا فلو غصب صبيًّا فمات في يده فجأةً أو بحمّى لم يضمّن، ولا يرد ما لو مات بصاعقة أو بنهشة حيّة أو بنقله إلى أرض مسبعة أو إلى مكان الصّواعق أو إلى مكان يغلب فيه الحمّى، والأمراض؛ فإنّ ديته على عاقلة الغاصب؛ لأنّه ضمان إتلاف لا ضمان غصب، والحرّ يضمن بالإتلاف، والعبد يضمن بهما والمكاتب كالحرّ لا يضمن بالغصب، ولو صغيرًا، وتمامه في شرح الزيلعيّ قبيل باب القسامة.

1650. Mes'ele: Gerek aslî ve gerek ârızî hür gerek yed-i milk ve gerek yed-i gasb ve yed-i milkde gerek yed-i rakabe ve gerekse yed-i menfaʿat olsun hiç bir kimsenin taht-ı yedinde dâhil olmaz.

Binâenaleyh hür her ne kadar sabî olsa dahi gasbla gâsıba damân lâzım gelmeyeceğinden bilâ-teʿaddi gâsıbın yedinde fec'eten veya hummâ ile vefât etse mağsûbun diyetini dâmin olmaz. Şu kadar var ki 1662. mes'elede beyân olunacağı üzere zevc ve zevcenin yedinde bulunan eşyâ zevcin yedinde dâhil olmakla istisnâsı lâzım gelerek kâide-i mezkûrenin ekseriye olması îcâb eder. Binâenaleyh asl-ı kâide الحر لا يدخل تحت اليد إلا لزوجة وما في يدها demek takdîrinde olur.

1651. Mes'ele: Dâr-ı İslâm'da asıl olan hürriyyettir. Binâenaleyh bir kimse aslen hür olduğunu iddiʿâ ederse başkası rıkkıyyetini iddiʿâ ederek isbât etmedikçe bilâ-beyyine söz hürriyyetini iddiʿâ edenin ise de rıkkıyyetini iddiʿâ eden bulunur ise **[857]** daʿvâ-yı rıkkıyyeti defʿ için bi'l-beyyine hürriyyetini isbâta muhtâcdır. Onun için *Tahkîku'l-Bâhir*'in fukahâdan naklen beyânlarına göre dört mes'elenin mâʿadâsında nâs bilâ-beyyine ahrâr olup mesâil-i mezkûreden biri makzûf, kâzif üzerine hadd-i kazf talebinde bulunup da kâzif, onun rıkkıyyetine binâen haddin adem-i lüzûmu iddiʿâsında bulunur ise makzûf bi'l-beyyine hürriyyetini isbâta muhtâc olur. Zîrâ hürriyyet asıl olarak zâhir ise de zâhir, defʿa huccet olup istihkâk ve isbâta huccet olamayacağından matlûbu olan hadd icrâ olunamaz. Binâenaleyh bi'l-beyyine hürriyyetini isbât lâzım gelir.

1652. Mes'ele: Muhtâc-ı isbât olan ikinci mes'ele aʿzâsından biri kesilen kimse hürriyyetine binâen kısâs daʿvâsında bulundukta bi'l-beyyine hürriyyetini isbât veya ilm-i kâdî lâhik olmadıkça hürriyyet iddiʿâsı tasdîk olunmaz. Itkı üzerine beyyine ikâme ederse hasm-ı hâzır üzerine ikâme olunmakla her ne kadar mevlâsı gâib olsa dahi ıtk beyyinesi kabûl olunur.

1653. Mes'ele: Üçüncü mes'ele, meşhûdün aleyh şâhidlerin rıkkıyyetlerini beyân edip onlar hür olduklarını iddiʿâ eyleseler bilâ-beyyine hürriyyet daʿvâları tasdîk olunmaz.

1654. Mes'ele: Dördüncü mes'ele cânî, kendisinin hür olup diyet âkilesi üzerine lâzım geleceğini iddiʿâ edip de âkilesi, kendisinin abd olarak rıkkıyyetini iddiʿâ ederler ise cânî bilâ-beyyine hürriyyet iddiʿâsında tasdîk olunmaz. İmâdî'nin *Erbaʿîn*'inde hükm-i mes'ele bu vechile takrîr olunmuştur.

1655. Mes'ele: Hür taht-ı yedde dâhil olmadığından 1650. mes'elede işâret olunduğu üzere hür olan sabî gasb edip de yed-i gasbında iken fec'eten veya ısıtması [sıtma] gâlib olan mahalle nakl edilmeyerek hummâ ile vefât eylese gâsıba damân-ı gasb lâzım gelmez. Binâenaleyh sabî-yi mağsûba sâʿika isâbet eder veya yılan veya akrep sokar veya yırtıcı hayvanlar bulunan mahalle veya sâʿikalı mahalle veya hummâ ve ısıtma ve emrâz-ı sâiresi **[858]** gâlib olan mahalle nakl edip de bunlardan biriyle telef olursa bu misillü mahallere nakl velîlerinin yed-i muhâfazasını tefvît olarak tesebbüben katl ile

taʿdiyede bulunduğundan gâsıbın âkilesi üzerine diyetin lüzûmuyla hürrün taht-ı yedde adem-i duhûlü reddolunmaz. Zîrâ gâsıbın üzerine lâzım gelen diyet damân-ı itlâf olup damân-ı gasb değildir. Hürriyyetin mâniʿ olduğu damân ise damân-ı gasb olup damân-ı itlâf olmadığından müsbet menfîye muğâyir değildir. Zîrâ hür ancak damân-ı itlâf ile abd hem damân-ı itlâf ve hem de damân-ı gasbla mazmûndur. Mükâteb, yeden hür olmakla her ne kadar sağîr olsa dahi ahrâr gibi gasbla mazmûn değildir. Zîrâ mükâteb-i sağîr kebîre mülhak olarak hürr-i bâliğ gibi mevlâsı onun izni olmadıkça tezvîc edemez. Hâlbuki sabî-yi hürrü velîsi velâyet-i icbâr ile bilâ-izn tezvîc eder. Bu bahsin tamâmı bâb-ı kasâmenin kabîlinde Zeylaʿî'de mezkûrdur.

Hükm-i Ümmi'l-Veled

وأمّ الولد كالحرّ ولم أر الآن حكم ما إذا، وطئ حرّةً بشبهة فأحبلها، وماتت بالولادة، وينبغي عدم وجوب ديتها بخلاف ما إذا كانت أمة.

1656. Mes'ele: Taht-ı yedde adem-i duhûl hükmünde ümm-i veled hürre gibi ise de bir hürre şübhe ile vat' olunarak gebe kalıp da vilâdet sebebiyle vefât ederse ila'l-ân hükmünü görmedim ise de hürrenin taht-ı yedde adem-i duhûlüne binâen lâyık olan diyetin adem-i vücûbu olup bu hükümde eme hürrenin hilâfınadır. Zîrâ ânifen beyân olunduğu üzere hürre taht-ı yedde dâhile olmayıp mevtu'a eme ise inde'l-İmâm kıymeti mazmûn olup inde'l-İmâmeyn kable't-teslîm vefât ederse hüküm yine İmâm-ı Aʿzam hazretlerinin kavli gibi ise de baʿde't-teslîm vefât ederse ancak noksân-ı kıymeti mazmûndur.

Ammâ hürre bilâ-şübhe vat' olunup da hâmil olarak vilâdetle telef olursa taht-ı yede dâhil olmadığından hadden başka bir şey lâzım gelmeyeceği gibi neseb de sâbit olmaz. Zîrâ (الولد للفراش)[1] muktezâsınca neseb firâşa tâbiʿ olup zinâda ise firâş mefkûd olmakla bilâ-daʿva neseb sâbit olmaz. **[859]**

1657. Mes'ele: Musannifin bir hürre şübhe ile vat' olunarak gebe kalıp da vilâdet sebebiyle vefât ederse ilâ'l-ân hükmünü görmedim, kavline cevâben Hamevî'nin beyânına göre hükm-i mes'ele kitâb-ı gasbdan *Muhtâr*'da mezkûr olup fukahânın beyânlarına göre câriye-yi mağsûbe ile zinâ edip de gebe kalarak hâl-i nifâsda vefât etse yevm-i ulûkdaki kıymetini dâmin olup hürre tazmîn olunmaz.

1 Buhârî, "Büyû", 3, r. 2053; Müslim, "Radâ'", 17.

İmâmeyn hazerâtına göre câriye de tazmîn olunmaz mes'elesi hükm-i mes'elede sarîh olup kütüb-i Hanefiyyede meşhûredir. Yalnız şu kadar fark vardır ki musannif hükm-i mes'eleyi şübhe ile vat'da tasvîr buyurup *Muhtâr*'da ise gasbla vat'da tasvîr olunmakla musannifin beyân ettiği mes'elenin hükmü mes'ele-i *Muhtâr*'ın ibâresinden me'hûz olup aynı değildir. Lâkin her iki mes'elede sebeb-i vefât zinâ ise de şübhe-i milk haddi muskıt olup gasbda ise şübhe-i milk mefkûd olmakla hadd-i zinâ îcâb eder.

Fürûʿ-i Kâide

ومن فروع القاعدة: لو طاوعته حرّة على الزّنا فلا مهر لها كما في الخانيّة.

1658. Mes'ele: Kâide-i mezkûrenin ferʿlerinden biri şübhe iddiʿâsında bulunarak hürre-i bâliğa ihtiyârıyla zinâya mutâvaʿat ve inkiyâdda bulunsa *Hâniyye*'nin beyânına göre mehrin adem-i lüzûmuyla gerek vâtı' ve gerek mevtû'a bihe hadd-i zinâ lâzım gelir. Ammâ şübhe-i nikâh iddiʿâsında bulunurlar ise şübhe ile her ikisinden had sâkıt olup 1600. mes'elede beyân olunduğu üzere dâr-ı İslâmda vat' ya had veya mehrden hâlî olmayacağından şübhe ile had sâkıt olunca vâtı' üzerine mevtû'anın ukru ve mevtû'aya iddet lâzım gelip ihtiyâten bilâ-daʿvet firâş iddiʿâsına binâen neseb de sâbit olur. Şübhe iddiʿâsında bulunarak cebren vat' olunsa yalnız vâtı'a hadd-i zinâ lâzım gelip mehr îcâb eylemez. **[860]**

Hükmü's-Sabî ve'l-Eme

ولو كان الواطئ صبيًّا فلا حدّ ولا مهر، وهذا ممّا يقال لنا: وطء خلا عن الحدّ والعقر، بخلاف ما إذا طاوعته أمة لكون المهر حقّ المولى.

1659. Mes'ele: Vâtı', sabî olup da mevtû'a da sabiyye ise sabâvetlerine binâen ikisine de had lâzım gelmez ise de sağîr kendi efʿâliyle muâheze olunup sabâvetine binâen sabînin izni sahîh olmayacağından vâtı' üzerine mehr lâzım gelir. Ve eğer mevtû'a bâliğa ise sabînin sabâvetine ve şübhe-i akde binâen ikisine de had lâzım gelmeyeceği gibi velîsinin izni olmayarak nikâhın adem-i nüfûzunu bildiği hâlde ihtiyârıyla mutâvaʿatına binâen hakkını ıskât ettiğinden mevtû'a bih mehrden lâzım gelmez ve bir de hudûd-i *Bezzâziyye* ve *Hâniyye*'de beyân olunduğuna göre bir kimse sabîye emrederek bir cinâyette bulunup da damânla mahkûm olsa velîsi âmire mürâcaʿat

edeceği gibi vâtı'-ı sabî üzerine mehr lâzım gelse velîsi bâliğa olan mevtû'aya mürâcaʿat ederek istirdâd edeceğinden sûret-i mezkûrede lüzûm-i mehr ile hüküm gayr-ı müfîd olur.

İşte bu vechile had ve mehrden hâlî olarak vat' mes'elesi dâr-ı İslâmda milk-i yemînin gayrı vat' ya had veya mehrden hâlî olmaz kâidesine nakz olarak biz Hanefîler için luğaz olarak hâtiki vat'dır ona ne had ve ne mehr îcâb eylemez diyerek îrâd olunur. *Dürr-i Muhtâr*'dan naklen 1600. mes'elede beyân olunduğu üzere had ve mehrden hâlî olan mes'ele *Dürr-i Muhtâr*'da ikiye ve İbn Âbidîn'de sekize iblâğ edilmiştir. İbn Âbidîn cild 2, 507'ye mürâcaʿat oluna.

1660. Mes'ele: Şübhe iddiʿâsında bulunarak zinâya mutâvaʿat ve inkiyâd eden mer'e-i bâliğa hürre olmayıp da câriye olsa taht-ı yedde dâhile olduğu gibi mehri rakabesine mâlik olan efendisinin olmakla sâkıt olmayarak vâtı'a mehr lâzım gelir. Zîrâ câriyenin vat'a izin ve icâzesi hakk-ı mevlâda sahîh olmayarak ıskât edemez.

Kâide-i Mezkûreden Hârice Olan Mesâil

وخرج عن هذه القاعدة قول أصحابنا رحمهم الله: إذا تنازع رجلان في امرأة، وكانت في بيت أحدهما أو دخل بها أحدهما فهو الأولى؛ لكونه دليلًا على سبق عقده. والأولى أن يقال: إنّ الزّوجة في يد الزّوج؛ لما قدّمناه؛ ولقولهم في باب التّخالف إنّ القول قوله فيما يصلح لهما معلّلين بأنّها في يد الزّوج فهي، وما في يدها في يده فيقال في أصل القاعدة: الحرّ لا يدخل تحت يد أحد إلّا الزّوجة فإنّها في يد زوجها، والله سبحانه تعالى أعلم.

1661. Mes'ele: Eimme-i Hanefiyyenin, iki kimse bir kadın hakkında nikâh iddiʿâsında bulunup isbât-i müddeʿâ için sebk-i akdlerine beyyineleri de bulunmayıp mezbûre, birinin hânesinde veya medhûlün bihâsı bulunursa kendisinin hânesinde veya medhûlün bihâsı bulunması akd-i nikâhın sebkatine delîl olmakla onun zevcesi olması evlâdır, kavilleri "Hür taht-ı yedde dâhil olmaz." kâidesinden hâricedir.

1662. Mes'ele: Mes'ele-i mezkûre kâide-i mezbûreye muhâlif olarak onun hükmünden hârice olduğunu izhârda evlâ olan 1650. mes'elede beyân olunduğu ve fukahânın bâb-ı tehâlüfde metâʿ-ı beyt gibi zevcine

sâlih olan eşyâda her birisi kendisinin olduğunu iddiʿâda bulunarak nizâʿ edip de isbât-ı müddeʿâ için beyyineleri bulunmaz ise zevce zevcin yedinde bulunmasıyla taʿlîl ederek eşyâ-yı mezkûrede söz, zevcin olmasıyla kavillerine binâen asıl kâideyi beyânda evlâ olan الحرّ لا يدخل تحت يد أحد إلّا الزّوجة فإنّها في يد زوجها demeleridir.

Binâenaleyh zevc ve zevcenin yedinde bulunan zevcin yedinde dâhil olarak kâide-i mezbûreden hâriclerdir, buyuruluyor ise de zâhir olan hükm-i mes'ele ile kâide-i mezkûre beyninde münâfât yoktur ki hârice olsun. Zîrâ hürrün taht-ı yedde adem-i duhûlünden mütebâdir olan gasb ve istimlâk tarîkiyle taht-ı istîlâya girmez yaʿnî rakabesi esbâb-ı istimlâkdan biriyle taht-ı temellüke dâhil olmaz demek olup zevc ise akd-i nikâhla zevcenin ancak menâfiʿ-i budʿu bulunan mutʿasına mâlik olup rakabe ve emvâline mâlik değildir ki taht-ı yedinde dâhile olarak kâide-i mezkûreden hârice olsun.

Meselâ bir müste'cir dârın menâfiʿ-i süknâsına mâlik olmakla dârın rakabesine mâlik olmadığı cihetle dâr-ı mezkûr taht-ı yedinde dâhil olmayacağı cihetle bir şeyin nefʿine mâlik olmadan evvel şeyin rakabesi onun taht-ı yedinde duhûlü lâzım gelmeyeceğini cây-ı nazar olmasa gerektir.

اعلم ثم رأيت في جامع الفصولين من التّاسع عشر ما نصّه: امرأة في دار رجل يدّعي أنها امرأته، وخارج يدّعيها، وهي تصدقه؛ فالقول لربّ الدّار، فقد صرح بأنّ اليد تثبت على الحرة بحفظ الدّار كما في المتاع.

1663. Mes'ele: Musannif-i allâme hürrün taht-ı yedde adem-i duhûlü kâidesinden hâric olan bilâ-beyyine bir mer'enin emr-i izdivâcında nizâʿ olundukda metâʿ-ı beyt gibi hangisinin hânesinde bulunur veya medhûlün bihâsı **[862]** olursa söz onun olarak onun menkûhası olması mes'elesini baʿde'l-beyân hükm-i mes'eleyi nass-ı fukahâ ile tansîs ve te'yîd için buyurur ki *Câmiʿü'l-Fusûleyn*'in on dokuzuncu faslında *Tahkîku'l-Bâhir*'in beyânına göre yirminci faslında hükm-i mes'eleyi امرأة في دار رجل يدّعي أنّها امرأته، و خارج يدّعيها، وهي تصدّقه؛ فالقول لربّ الدّار، ibâresiyle mansûs olarak gördüm ki metâʿ-ı dârda olduğu gibi hıfz-ı dâr sebebiyle zevce-i hürre üzerine yed-i zevcin sübûtunu musarrahdır. Zîrâ bir kimsenin dârında bulunup kendi zevcesi olduğunu iddiʿâ etmekde olduğu mer'e hakkında hâricde bulunan diğer kimse tarafından dahi mezbûre kendi menkûhası olduğu iddiʿâ olunarak nizâʿ edilip de mezbûre de hâricde bulunanın zevcesi olduğunu iddiʿâ ile onun iddiʿâsını tasdîk eylese bi-tarîki'l-istishâb söz zü'l-yed bulunan hâne sâhibinin olup mezbûrenin

tasdîkine iʿtibâr olunmaz demek olmakla hıfz-ı dâr sebebiyle mezbûre hâne sâhibinin taht-ı yedinde dâhil olduğunu ifâde eder.

Dürer'den naklen *Tahkîku'l-Bâhir*'in beyânına göre bir kadın hânesini kocasına hibe edip zevcle zevce metâʿlarıyla berâber birlikte hâne-i mezkûrda sâkin olsalar hibe sahîh olup zevc mevhûb olan hâneyi kâbız olarak hibe tamâm olur. Zîrâ gerek mer'e-yi mezkûre ve gerekse metâʿı zevcin yedinde olmakla teslîm sahîh olur. Mes'elenin zevce ve zevcin taht-ı yedinde dâhile olduğuna delâleti zâhire olmakla mes'ele-i mezkûrenin الحر لا يدخل تحت اليد kâidesinin hükmünden hârice olduğunu te'yîd eder.

[SEKİZİNCİ KÂİDE: AYNI CİNSTEN İKİ ŞEY BİR ARAYA GELİRSE VE MAKSADLARI DA FARKLI DEĞİLSE GENEL OLARAK BİRİ DİĞERİNE DÂHİL OLUR]

el-Kâidetü's-Sâmine

القاعدة الثّامنة: «إذا اجتمع أمران من جنس واحد، ولم يختلف مقصودهما دخل أحدهما في الآخر غالبًا»

فمن فروعها: إذا اجتمع حدث وجنابة، أو جنابة وحيض كفى الغسل الواحد.

1664. Mes'ele: Fenn-i evvelin nevʿ-i sânîsinin hâvî olduğu kâvâid-i fıkhiyyeden sekizinci kâide, mûcebi abdestten ibâret olan hades-i asgar ile muktezâsı gusül olan cünüblük veya inkıtâʿ-ı hayz veya nifâs gibi bir cinsden iki veya hades-i asgar ile cünüblük **[863]** ve inkıtâʿ-ı hayz veya nifâs gibi ikiden ziyâde emr ictimâʿ edip meselâ hadesten tahâretle cevâz-ı salât ve emsâli gibi onlardan maksûd olan hükümde ihtilâfda bulunmayarak ittihâd ederler ise ekseriya meselâ hades-i asgar veya muktezâsı bulunan abdest gibi asgar olan cünüblük veya inkıtâʿ-ı hayz veya nifâs veya muktezâları bulunan gusül gibi ekberde dâhil olarak ekberin izâle veya husûlüyle asgar da izâle veya hâsıl olarak bir sebeble maksad hâsıl olur.

Tahârete Müteʿallik Ferʿi

1665. Mes'ele: Îzâh olunduğu üzere kâide-i mezkûrenin fürûʿ-i cüz'iyyelerinden biri meselâ cevâz-ı salât ve mess-i Mushaf emsâli bilâ-tahâret

edâları câiz olmayan şeylerin cevâzına mâniʿ olmakla necâset-i hükmiyyeden ibâret olarak cins-i vâhidden mûcebi abdest olan hades-i asgar ile muktezâsı gusül olan cünüblük veya inkıtâʿ-ı hayz veya nifâs ictimâʿ eylese cümlesinden maksad izâle-i hadesle namâz ve emsâli câiz olarak münâcât-ı kibriyâ olan edâ-yı salâta istiʿdâdın husûlü olup hades-i asgar hades-i ekberde veya abdest gusülde dâhil olarak gusl-i vâhid cümlesinden kifâyet eder.

İhrâmda Ferʿi

ولو باشر المحرم فيما دون الفرج، ولزمته شاة، ثمّ جامع فمقتضاها الاكتفاء بموجب الجماع، ولم أره الآن صريحًا.

1666. Mes'ele: الحج عرفة muktezâsınca ibâdet-i mâliyye ve bedeniyyeyi câmiʿ olarak erkân-ı islâmiyyetten bulunan haccın rükn-i aʿzamı Arafât'ta vakfe olup gerek inzâl vâkiʿ olsun ve gerek vâkiʿ olmasın baʿde'l-vükûf ihrâmda bulunan hâcı mevziʿ-i neslin gayrısında mübâşerette bulunup da cinâyet-i ihrâm üzerine bir koyun kurbân kesmek lâzım gelip haccı fevt olmamış iken meclis-i mübâşerette mevziʿ-i neslden cimâʿda bulunsa baʿde'l-vukûf haccı fâsid olmayıp cezâ-yı cinâyet olmak üzere cimâʿ sebebiyle bir deve kurbân etmek îcâb edeceğinden kütüb-i fıkhiyyede sarîhan hükm-i mes'eleyi görmemiş isem de kâide-i mezkûrenin muktezâsı cinâyet-i suğrâ olan vat'ı veya muktezâsı bulunan zebh-i şât cinâyet-i kübrâ olan cimâʿ veya cezâsı bulunan deve de **[864]** dâhil olarak devenin kurbânıyla iktifâ olunmakdır.

Tevfîku'l-İlâh ve *Tahkîku'l-Bâhir*'in beyânlarına göre hükm-i mes'eleyi baʿde'l-vukûf vâkiʿ olan cinâyetle takyîd olunarak tasvîr kable'l-vukûf her iki cinâyetin muktezâları olarak cezâları bir koyun kurbân olmakla birini âharda idhâl tercîh bilâ-müraccihi istilzâm hikmetine mebnîdir denir ise de mes'ele-i sâbıkada cünüblük ile inkıtâʿ-ı hayz ve nifâsın ictimâʿları hâlinde lâzım gelen cins-i vâhidden ibâret olan gusül iken biriyle diğerinden iktifâ kabîlinden olur.

ومنها: لو قصّ المحرم أظفار يديه، ورجليه في مجلس واحد فإنّه يجب عليه دم واحد اتّفاقًا، وإن كان في مجالس فكذلك عند محمّد رحمه الله، وعلى قولهما يجب

لكلّ يد دم، ولكلّ رجل دم إذا وجد ذلك في كلّ مجلس حتّى يجب عليه أربعة دماء إذا وجد في كلّ مجلس قلم يد أو رجل فجعلناها جنايةً واحدةً معنًى لاتّحاد المقصود، وهو الارتفاق، فإذا اتّحد المجلس يعتبر المعنى، وإذا اختلف تعتبر جنايات لكونها أعضاءً متباينة.

1667. Mes'ele: Kâide-i mezkûrenin ferʿlerinden biri dahi ihrâmda bulunan muhrim, bir meclisde iki eli ile iki ayağının tırnaklarını kesmiş olsa ihrâm üzerine cinâyet-i vâhide addolunarak bi'l-ittifâk bir dem lâzım gelip her birini bir meclisde kesmiş olsa idi kefâret-i iftâr gibi İmâm Muhammed'e göre ukubâtın mebnâsı tedâhul üzerine olarak cümlesi en sonrakinde dâhil olarak sebeb-i vâhid addolunmakla yine bir dem lâzım gelir ise de Şeyhayn hazerâtına göre iki el ve iki ayakdan her biri bir uzv-i müstakil olmakla her birisi için birer demden dört dem lâzım gelir.

Zîrâ 64. mes'elede beyân olunduğu ve maʿzûre göre vücûbu delâletiyle her ne kadar bi'l-cümle keffârât hatâen katl ve nakz-ı yemîn ve zıhâr ve iftâr-ı savm-ı Ramazân ve cinâyet-i hac gibi maʿsiyet üzerine ukûbât olarak meşrûʿa ise de tahrîr-i rakabe ve itʿâm-ı taʿâm ve siyâm gibi hisâl-ı tâʿatle edâ olunmakla edâ-i ibâdet olup ibâdette asıl olan ise adem-i tedâhüldür.

Zîrâ ﴿وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ﴾[1] muktezâsınca mükellefden ibâdetin devâm ve teksîriyle teʿaddî matlûb olmakla el ve ayaklarının her birisini bir meclisde keserek teʿaddüd ederse cezâları da teʿaddüd ederek dört kurbân **[865]** vâcib olur.

Her ne kadar aʿzâ-yı erbaʿa-i mezkûreden her biri müstakillen birer uzuv olarak hakîkaten aʿzâ-yı mütebâyine iseler de irtifâk ve teysîrden ibâret olan maksûdun ittihâdına binâen hâl-i ihrâmda mecâlis-i erbaʿada aʿzâ-yı mezkûrenin tırnaklarının katʿları maʿnen cinâyet-i vâhide addedilerek meclis müttahid olur ise maʿnen ciheti iʿtibâr olunarak mecmûʿu cinâyet-i vâhide iʿtibâr olunup müteʿaddid olursa hakîkaten mütebâyine olmakla her birinin katʿlarını cinâyet-i vâhide addıyla ittihâd-ı meclis sûretinde maʿnâ ciheti iʿtibâr olunarak cezâ-yı vâhid ve teʿaddüd sûretinde hakîkatine nazar olunarak cezâ-yı müteʿaddid lâzım gelir.

1 "Kesin olan şey gelinceye kadar rabbine kulluk et." Hicr, 15/99.

وعلى هذا الاختلاف لو جامع مرّةً بعد أخرى مع امرأة واحدة أو نسوة إلّا أنّ مشايخنا رحمهم الله قالوا: في الجماع بعد الوقوف في المرّة الأولى: عليه بدنة، وفي المرّة الثّانية عليه شاة. كذا في المبسوط. وفي الخانيّة: فإن جامعها مرّةً أخرى في غير ذلك المجلس قبل الوقوف بعرفة، ولم يقصد به رفض الحجّة الفاسدة يلزمه دم آخر بالجماع الثّاني في قول أبي حنيفة وأبي يوسف رحمهما الله، ولو نوى بالجماع الثّاني رفض الحجّة الفاسدة لا يلزمه شيء بالجماع الثّاني.

1668. Mes'ele: *Mebsût*'un beyânına göre muhrimin ihrâmda gerek amden ve gerek nisyânen ve gerek mükrehen kable'l-vukûf bir mer'e ile merreten ba'de uhrâ veya nisâ-yı müte'addid ile ehad-i sebileynden mücâme'ati mes'elesi de ihrâmda a'zâ-yı erba'asının tırnaklarını meclis-i vâhidde veya mecâlis-i müte'addidde kat' husûsunda İmâm Muhammed ile Şeyhayn hazerâtının ihtilâfları üzere ise de lâkin *Mebsût*'ta îzâh olunduğuna göre meşâyih-i Hanefiyye cimâ' mes'elesinde tedâhulü i'tibâr etmedikleri gibi ihtilâf-ı mezkûrede ta'arruz etmeyerek ba'de'l-vükûf birinci defasında deve ve ikinci defasında bir koyun kurbânının lüzûmuna kâil olmuşlar ise de *Hâniyye*'nin beyânına göre hâl-i ihrâmda Arafât'ta kabe'l-vükûf mecâlis-i müte'addidde merreten ba'de uhrâ mücâme'atte bulunup da cimâ'la fâsid olan haccın terkini kasd eylemez ise Şeyhayn hazerâtına göre ikinci cimâ'la başka bir dem dahi lâzım gelip ikinci defa cimâ'la fâsid olan haccın terkini kasd eder ise cimâ-ı sânî ile hiçbir şey lâzım gelmez. **[866]**

Hükm-i Tahiyyeti'l-Mescid

ومنها: لو دخل المسجد، وصلّى الفرض أو الرّاتبة دخلت فيه التّحيّة، ولو طاف القادم عن فرض، ونذر دخل فيه طواف القدوم بخلاف ما لو طاف للإفاضة لايدخل فيه طواف الوداع؛ لأنّ كلًّا منهما مقصود ومقصودهما مختلف.

1669. Mes'ele: Kâide-i mezkûrenin fer'lerinden biri dahi ittihâd-i cins ve maksûda binâen mescide ba'de'd-duhûl gerek farz ve gerek sünnet-i râtibe kılınan her namâzda tahiyyet-i mescid dâhile olarak zimmet-i mükellefden sâkıt olduğu gibi Mekke-i Mükerreme'ye dâhil olan âfâkîlerin gerek farz olan tavâf-ı ziyâret ve gerek vâcib olarak eylemiş olduğu tavâf-ı menzûr de sünnet olan tavâf-ı kudûm da dâhil olarak onların edâlarıyla tavâf-ı kudûm da sâkıt olur.

Zîrâ cins-i vâhidden ibâret olan gerek tavâf-ı ziyâret veya tavâf-ı menzûr ile tavâf-ı kudûmdan maksad, Beyt-i Muʿazzamı taʿzîm olmakla ittihâd-ı cins ve ittihâd-ı maksada binâen gerek farz veya vâcible hâsıl olarak onlar ile mesnûn olan tavâf-ı kudûmdan iktifâ olunur ise de farz olarak tavâf-ı ziyâretten ibâret olan tavâf-ı ifâza ile maksad, edâsıyla zimmetten farzı ıskât olup tavâf-ı vedâʿla maksad ise Beyt-i Muʿazzama Cenâb-ı Hakk'ın hıfz ve himâyesine tevdîʿ olarak tavâf-ı ziyâret farz ve âfâkîlere tavâf-ı vedâʿ vâcib olarak her ikisi de maksûd bi'l-edâ olup kendilerinden maksûd muhtelif olmakla tavâf-ı vedâʿ tavâf-ı ziyârette dâhil olmayacağından tavâf-ı ziyâretin edâsıyla tavâf-ı vedâʿ sâkıt olmayarak her ikisini de edâ lâzım gelip tavâf-ı ziyâret rüknü olarak farz olmakla terkiyle hac fevt olup tavâf-ı vedâʿ vâcib olduğuna göre terkiyle hac fevt olmaz ise de dem lâzım, denilmek anlaşılıyor ise de delîl-i mezkûr gerek tavâf-ı ziyâret veya menzûr ile tavâf-ı kudûmda dahi cârîdir. Zîrâ tavâf-ı ziyâretle maksad, ıskât-ı farz ve tavâf-ı menzûr ile maksad, ıskât-ı vâcib olup tavâf-ı kudûmla maksad ise Beyt-i Muʿazzamı taʿzîm olmakla kendilerinden maksadlar muhteliflerdir.

Binâenaleyh adem-i duhûl ile adem-i sukût lâzım gelir. Tavâf-ı kudûm sünnet olarak nâfile olup nevâfil ise 386., 387., 472. mes'elelerde beyân olunduğu üzere gerek niyyet-i mutlaka ve gerek muhâlif ile câiz olarak tahiyyet-i mescid hükmündedir denilir ise de mes'ele-i âtîye muktezâsınca kıyâs meʿa'l-fârıkdır.

ولو دخل المسجد الحرام فصلّى فيه مع الجماعة لا تنوب عن تحيّة البيت؛ لاختلاف الجنس، ولو صلّى فريضته عقيب طواف ينبغي أن لا يكفيه عن ركعتي الطّواف، بخلاف تحيّة المسجد؛ لأنّ ركعتي الطواف واجبة، فلا تسقط بفعل غيرها بخلاف تحيّة المسجد.

1670. Mes'ele: **[867]** İhtilâf-ı cinse binâen Mescid-i Harâm'a baʿde'd-duhûl gerek cemâʿatle ve gerek münferiden kılınan namâzlarla tahiyyet-i Beyt olan tavâf-ı kudûm sâkıt olmaz. Zîrâ namâz iftitâh tekbîri ve kıyâm ve kırâat ve rükûʿ ve sücûd va kaʿde-i âhîre gibi erkân-ı maʿlûmeden ve tavâf ise Beyt-i Muʿazzam etrâfında yedi defa devr edip dolaşmaktan ibâret olarak muhtelifü'l-cinslerdir.

1671. Mes'ele: Her ne kadar erkân-ı maʿlûmeden ibâret olarak cinsen müttahid iseler de ihtilâf-ı maksada binâen lâyık olan tavâfın akîbinde kılınan farz namâzlar ile vâcib olan iki rekʿat tavâf namâzının adem-i sukûtudur. Ammâ tahiyyet-i mescid, salât-ı tavâfın hilâfına olarak mescide baʿde'd-duhûl kılınan her namâz ile sâkıt olur ise de iki rekʿat tavâf namâzı vâcib olarak gerek farz ve gerek nâfile kılınan başka namâzlar ile sâkıt olmayarak müstakillen edâsı lâzım olup tahiyyet-i mescid ise taʿzîm-i mescid için müstehab olarak matlûb olan taʿzîm ise her namâzla hâsıl olacağından gerek farz ve gerek tavâf-ı kudûm gibi vâcib veya nâfile her namâzla sâkıt olur.

Secde-i Tilâvetin Hükmü

ولو تلا آية سجدة فسجد سجدةً صلاتيّةً قبل أن يقرأ ثلاث آيات كفت عن التّلاوة؛ لحصول المقصود، وهو التّعظيم، وكذا لو ركع لها فورًا أجزأت قياسًا، وهذه من المواضع الّتي يعمل فيها بالقياس كما بيّنّاه في شرح المنار.

1672. Mes'ele: Namâzda secde âyetini tilâvet edip de ondan sonra üç âyet okumadan rükûʿla secde-i salâtı edâ eylese ittihâd-ı cins ve ittihâd-ı maksûda binâen secde-i salâtla matlûb olan tezellül ve ubûdiyyetle taʿzîm-i Bârî hâsıl olarak hükm-i kâide muktezâsınca secde-i tilâvet secde-i salâtiyyede dâhil olarak secde-i tilâvetten kifâyet eder. **[868]** Ve kezâ secde-i salâtiyyeye kıyâsen secde-i tilâvet secde-i tilâvet niyyetiyle ale'l-fevr edilen rükûʿla da sâkıt olur ise de secde âyetini baʿde't-tilâve üç âyet ve daha ziyâde tilâvetten sonra edilen rükûʿ veya secde-i salâtiyye ile secde-i tilâvet sâkıta olmayarak müstakillen edâsı lâzım gelir. Zîrâ secde âyetini baʿde't-tilâve ve kable's-sücûd üç âyet dahi tilâvet olunursa secde-i tilâvet zimmet-i mükellefde takviye ve takrîr ederek başkasının edâsı zımnında sâkıta olmaz.

1673. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere secde-i salâtiyye ve rükûʿ ile secde-i tilâvetin sukûtu mes'elesi musannif-i allâmenin *Şerhu Menâr*'da beyân buyurdukları vechile kıyâsla amel olunan mevâziʿ cümlesindendir.

Müctebâ'dan naklen *Tahkîku'l-Bâhir*'in beyânına göre secde âyetini tilâvet edip de secde bedelinde rükûʿ eylese kıyâsen kifâyet eder. Ammâ istihsânen kifâyet eylemez, denilmiş ise de ulemâ-yı Hanefiyyenin beyânlarına göre hükm-i mes'ele aksine olarak esahh olan istihsânen kifâyet edip kıyâsen adem-i kifâyesidir. Zîrâ rükûʿ sücûdun gayrı olmakla kıyâs olan, secde

bedelinde rükûʿun adem-i cevâzıdır. Lâkin İmâm Muhammed hazretleri gerek rükûʿ ve gerek sücûdla maksad, izhâr-ı tezellül ve ubudiyyetle taʿzîm-i Bârî'den ibâret olmakla kıyâs olan secde niyyetle rükûʿun cevâzı ise de istihsânda nefs-i secde ile edâ edilmektir, biz ise ancak kıyâsla amel ederiz buyurmuş.

Binâenaleyh hak olan musannif-i allâmenin dedikleri gibi secde bedelinde rükûʿun cevâzı kıyâsen olup istihsânen olmamasıdır. Hükm-i mes'elenin hall ve îzâhı ulemâ-yı usûl ıstılâhında kıyâs; bir aslın hükmünün illetinde ferʿi asla müsâvî kılmaktan ibâret olarak kıyâs-ı celî ve kıyâs-ı hafî olmak üzere iki kısım olup kıyâs-ı hafîye istihsân ismi tahsîs olunmuştur. Bu makâmda me'mûrün bih olan secde-i tilâveti me'mûrün bih olmayan rükûʿla ityân ve edânın adem-i te'diyesi emr-i celî olup edâsı emr-i hafî olmakla ulemâ-yı Hanefiyye rükûʿla secdenin cevâzı istihsânen olup kıyâsen olmamasına kâil olmuşlar ise de gerek rükûʿ ve gerek sücûddan maksad, izhâr-ı tezellül ile taʿzîm-i Bârî'yi iştimâlleri iʿtibâriyle beynlerinde münâsebetin zuhûruna binâen kıyâs olan, secde-i tilâvet secde-i salâtiyye ile edâ olunduğu gibi rükûʿla da edâsıdır. Onun için ﴿وَخَرَّ رَاكِعًا﴾[1] âyet-i celîlesinde **[869]** secdeden rükûʿla taʿbîr buyurularak ittihâd-ı maksada işâret buyurulmuştur. Zîrâ ﴿وَخَرَّ رَاكِعًا﴾ demek سجد ساقطا demek olmakla husûl-i maksûdda rükûʿu secdeye kıyâs kıyâs-ı celîdir.

Binâenaleyh akîb-i tilâvette secde niyyetiyle edilen rükûʿla secde-i tilâvetin sukûtu istihsân ile amel olup kıyâsla amel değildir kavli cây-ı nazardır.

Meclis-i Vâhidde Tekerrür-i Tilâvetin Hükmü

وكذا لو تلا آيةً، وكرّرها في مجلس واحد اكتفى بسجدة واحدة، ولو تعدّد السّهو في الصّلاة لم يتعدّد الجابر، بخلاف الجابر في الإحرام فإنّه يتعدّد بتعدّد الجناية إذا اختلف جنسها؛ لأنّ المقصود بسجود السّهو رغم أنف الشّيطان، وقد حصل بالسّجدتين آخر الصّلاة، والمقصود في الثّاني جبر هتك الحرمة، فلكلّ جبر، فاختلف المقصود.

1674. Mes'ele: Secde-i tilâvetin mükellefe sebeb-i vücûbu, 379. mes'elede beyân olunduğu üzere tilâvet-i sahîha ve ehlinden istimâʿ ve tâlîye

---

1 Sad, 38/24.

iktidâdan ibâret olup secde bazen namâzdan cüz' olarak ehl-i edâ veya kazâ vücûb-i salâta ehil olan mükellef olmakla gayr-ı mükellef olan gayr-ı müslim ve mecnûn-i mutbik ve hâyiz ve nüfesâ gibi gayr-ı mükelleflere ne tilâvet ve ne istimâʿ ve ne de iktidâ ile vâcibe olmaz ise de namâzla mükellef olanlara evkât-ı hamsede namâz gibi kıyâs olan, sebeb-i vücûbun tekerrürüyle vücûb-i secdenin tekerrürü ise de harec özrüne binâen ittihâd-ı âyet ve ittihâd-ı meclis şartıyla istihsânen secdenin mebnâsı tedâhul-i sebeb üzere olarak âyet-i vâhide her ne kadar meclis-i vâhidde mükerreren tilâvet veya istimâʿ olunsa dahi sebebler yekdiğerinden tedâhul ederek kâide-i mezkûre muktezâsınca sebebin ittihâdına binâen secde-i vâhide cümlesinden kifâyet ederek birisiyle iktifâ olunur ise de âyet-i vâhide mecâlis-i müteʿaddidede veya âyât-ı müteʿaddide meclis-i vâhid veya müteʿaddidde tilâvet veya istimâʿ olunursa ihtilâf sebebiyle vâcib de muhtelif olarak vücûb-i secde de tekerrür eder.

Tedâhul-i Sebeb - Tedâhul-i Hükm

1675. Mes'ele: İbâdette asıl olan tedâhul-i sebeb ve ukûbette asıl olan tedâhul-i hükümdür. Zîrâ sebeb-i vücûbun **[870]** vücûduyla vâcib olan ibâdeti terk nazar-ı şerʿde gayr-ı müstahsen olmakla lâyık olan tedâhulü sebebde iʿtibârdır.

Zîrâ bazıların dedikleri gibi tekmîl-i tilâvetleri secde-i vâhidenin vücûbuna sebeb kılıp da diğer secdelerin vücûbu secde-i mezkûrede tedâhul ederek secde-i vâhide ile iktifâ gibi hükümde tedâhul her ne kadar hudûd-i şerʿiyye gibi ukûbete mülâyim ise de ﴿وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ﴾[1] muktezâsınca tekerrür ve idâmesi matlûb olan ibâdete münâfîdir. Zîrâ ukûbet mükellefi maʿsiyetten zecr ile âmili ifsâdda muhâfaza için meşrûʿ kılınmakla 1679-1680. mes'elelerde beyân olunacağı üzere mükerreren vukûʿ bulan zinâ veya sirkat veya kazf gibi cinâyât üzerine ukûbet-i vâhide ile baʿdemâ ityânında inzicâr hâsıl olursa sebeb-i ukûbetin bekâsıyla berâber sâhib-i kerem diğerlerin cezâsını affeder ise de cinâyât-ı müteʿaddide üzerine hadd-ı şerʿînin ikâme ve icrâsından sonra tekrâr irtikâb ederse sebeb-i cezâ ve ukûbetin tahakkuku ve maksûd olan inzicârın adem-i husûlü zâhir olunca cezâ ve ukûbetin dahi tekrârı îcâb eder.

---

1 "Kesin olan şey gelinceye kadar rabbine kulluk et." Hicr, 15/99.

1676. Mes'ele: Âyet-i vâhideyi mecâlis-i müteʿaddidede veya âyât-ı müteʿaddideyi gerek mecâlis-i müteʿaddide ve gerek meclis-i vâhidde tilâvetle vücûb-i secdenin dahi tekerrür lüzûmuna binâen çulhanın direzi çözer iken gidip gelmesi ve ağacın bir dalından diğerine geçmesi ve nehir veya havuzda yüzmesi tâlî hakkında meclisin ve sâmiʿ hakkında tilâvetin teʿaddüd ve tekerrürü addolunarak vücûb-i secdenin de tekerrürü lâzım gelir.

1677. Mes'ele: İhtilâf-ı mekân sıhhat-i salâta mâniʿ olduğundan namâz mekânları cemʿ ederek mekân-ı vâhid hükmünde kılacağından hayvan üzerinde gider iken namâzda âyet-i vâhideyi mükerreren tekrâr eylese namâzda tâlînin meclis tebeddül etmeyerek vücûb-i secde tebeddül eylemez ise de yanında birlikte giden gayr-ı müsallînin meclisi tebeddül ederek namâzda tâlîye secde-i vâhide kâfiye ise de sâmiʿ-i mezkûre kâfî olmayarak ihtilâf-ı mekânla istimâʿ tekerrür ederek vücûb-i secde de tekerrür eder ve bi'l-aks âyet-i vâhideyi tilâvet eden tâlînin meclisi tebeddül edip de sâmiʿin meclisi tebeddül eylemese müftâ bih olan, sâmiʿa secdenin adem-i tekerrürüdür. **[871]**

Teʿaddüd-i Sehvle Secde-i Sehvin Hükmü

1678. Mes'ele: Namâzda vâcibât-ı asliyyeden biri amden terk olunursa ... mes'elede beyân olunduğu üzere كل صلاة اديت مع الكراهة التحريمية تجب اعادتها في الوقت muktezâsınca vakit içinde vücûben baʿde hurûci'l-vakt menduben iʿâdesi lâzım olup sehven terk olunursa terk-i vâcible hâsıl olan noksân secde-i sehvle cebr ve ikmâl olunarak namâz tamâm olup mükellefin zimmetinden vücûb sukût edeceğinden evkât-ı hamsenin tekerrürüyle vücûb-i salâtın tekerrürüne kıyâsen bir namâzda secde-i sehvi îcâb eden sehvin teʿaddüd ve tekerrürüyle câbir noksân olan secde-i sehvin de teʿaddüd ve tekerrürü lâzım gelmek iktizâ eder ise de hükm-i kâide muktezâsınca ittihâd-ı cins ve ittihâd-ı maksûda binâen المصغر لا يصغر makâmınca secde-i sehv teʿaddüd eylemez.

Hâl-i ihrâmda dikili elbise giyinmek ve saç ve sakal ve tırnak kesmek gibi mahzûrât-ı ihrâmdan lüzûm-i cezâya sebeb olan cins-i cinâyetin veya inde'l-İmâmeyn mahall-i cinâyetin teʿaddüdü ve ihtilâfıyla hâsıl olan noksânı câbir olan cezâ secde-i sehvin hilâfınadır. Zîrâ ihrâmda cins-i cinâyetin veya mahall-i cinâyetin teʿaddüd ve ihtilâfıyla cezâ da teʿaddüd ve tekerrür

eder. Zîrâ sehven terk-i vâcible cebr-i noksân için lâzım gelen secde-i sehvle maksad ihvâ ve iğlâl ederek terk-i vâcible noksân-ı salâtı îcâb eden sehve dâʿî olan şeytânın enf-i garridir ve istikbârını rağm ve kesr ile izlâl olup bu ise âhir-i salâtta iki defa secde ile hâsıl olarak sebeb-i vücûb olan sehvin teʿaddüd ve tekerrürüyle vâcib olan secdenin tekerrür ve teʿaddüdüne hâcet kalmayıp cinâyet-i ihrâmın cezâsıyla maksad ise hurmet-i ihrâmın hetkiyle hâsıl olan noksân ve kusuru icbâr ve ikmâl olmakla gerek cinsen ve gerek mahallen muhtelif olan her cinâyet için bir cezâ-yı câbir **[877]** lâzımdır. Zîrâ câbir olan cezâ ile maksûd muhtelifdir.

ولو زنى أو شرب أو سرق مرارًا كفى حدّ واحد سواء كان الأوّل موجبًا؛ لما أوجبه الثّاني أو لا فلو زنى بكرًا ثمّ ثيّبًا كفى الرّجم، ولو قذف مرارًا واحدًا أو جماعةً، في مجلس أو مجالس كفى حدّ واحد، بخلاف ما إذا زنى فحدّ ثمّ زنى فإنّه يحدّ ثانيًا، ولو زنى وشرب، وسرق أقيم الكلّ؛ لاختلاف الجنس.

1679. Mes'ele: 1675. mes'elede işâret olunduğu üzere bir kimse mükerreren zinâ veya şürb-i hamr veya sirkat gibi mûcib-i hadd-i cinâyette bulunsa gerek gayr-ı muhsana ile mükerreren zinâ veya mükerreren şürb-i hamr gibi cinâyet-i ûlâ cinâyet-i sâniyenin îcâb ettiği cezâyı mûcib olsun zîrâ gayr-ı muhsan ve muhsana ile vukûʿ bulan zinâların cümlesinin cezâsı ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ﴾[1] muktezâsınca yüz celde ve şürb-i hamrların cezâları beyninde fark olmayarak cümlesi birdir ve gerekse ibtidâen gayr-ı muhsana ve sâniyen muhsana ile zinâ gibi cinâyet-i sâniyenin îcâb ettiği cezâyı mûcibe olmayıp belki cinâyet-i ûlânın cezâsından ağlaz olsun her iki cinâyete cezâ olarak hadd-i vâhid kifâyet eder. Binâenaleyh ibtidâen bikr ile sâniyen seyyib ile zinâ edene recm ile cezâ, celdeden muğnî olarak kâfî ise de celde ile cezâ recm ile cezâdan muğnî olmayacağından celde ile iktifâ olunmayıp belki ictimâʿ hâlinde yalnız recmle cezâ îcâb eder.

1680. Mes'ele: Bir kimse bir kimseyi veya bir cemâʿati meclis-i vâhidde veya mecâlis-i müteʿaddidede gerek "Siz zânilersiniz." diyerek kelime-i vâhide ile ve gerekse kelimât-ı mükerrere ve müteʿaddide ile mükerreren kazf ve iftirâda bulunup da usûlen isbât edemese ittihâd-ı cins ve ittihâd-ı maksada binâen kâide-i mezkûre muktezâsınca cümlesi bedelinde hadd-i

1 "Zina eden kadın ile zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurun." Nur, 24/2.

vâhid kâfîdir. Binâenaleyh makzûf ve makzûfelerden birinin iddiʿâsı üzerine hadd-i şerʿî ikâme olundukdan sonra diğerleri de iddiʿâda bulunsalar tekrâr had ikâme olunmaz. Zîrâ 1675. mes'elede **[878]** beyân olunduğu üzere ukûbet ve cezâdan maksad cinâyetten menʿ ve inzicâr ile başkalarını mazarrattan muhâfaza olmakla ukûbet-i vâhide ile matlûb olan inzicâr ve imtinâʿ hâsıl olursa sebeblerin vücûduyla berâber ahkâm-ı lâzimeleri tedâhul ederek cezâ-yı vâhid cümlesine kifâyet eder. Amma bir kere cinâyetin cezâsı ikâme ve icrâ olundukdan sonra tekrâr cinâyette bulunursa gerek cinâyet-i ûlâ cinâyet-i sâniyenin cezâsını mûcib olsun ve gerek olmasın inzicârın adem-i husûlü zâhir olmakla tekrâr cinâyet-i sâniyenin mûcebiyle cezâ ve mucâzât îcâb eder. Binâenaleyh zinâ üzerine baʿde'l-celde tekrâr zinâda ve şürb-i hamr üzerine baʿde'l-cezâ tekrâr şürb-i hamrda bulunursa tekrâr hadd-i zinâ ve hadd-ı şürb ikâme olunur.

Cinâyât-ı Muhtelifenin Hükm-i İctimâʿları

1681. Mes'ele: Bir kimse zinâ ve sirkat ve şürb-i hamr gibi cinâyât-ı muhtelifede bulunsa cins-i cinâyetin ihtilâfına binâen hadd-i vâhid kifâyet etmeyip belki her birisinin muktezâlarıyla cümlesinin hadd-i şerʿîleri ikâme ve icrâ olunur. Beyân olunduğu üzere zinâ ve sirkat ve kazf ve şürb-i hamr gibi cinâyât-ı muhtelifede bulunarak hudûd-i muhtelifenin icrâsı lâzım gelse *Tahkîku'l-Bâhir* ve *Tevfîku'l-İlâh*'ın musannif-i allâmenin *Bahr*'inden naklen beyânlarına göre zânî gayr-ı muhsan ise ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ﴾[1] âyet-i celîleleriyle mansûs olduklarından ibtidâen hadd-i zinâ veya sirkat ve hadd-i kazfle bed' olunup icmâʿ-ı sahâbe ile sâbit olduğundan en sonra hadd-ı şürble hatm olunur ve eğer zânî muhsan ise recmle bed' olunarak diğerlerine mahal kalmaz.

Nehâr-ı Ramazânda Hükm-i Vat'

ولو وطئ في نهار رمضان مرارًا لم يلزم بالثّاني وما بعده شيء. ولو في يومين فإن كانا من رمضانين تعدّدت، وإلّا فإن كفّر للأوّل تعدّدت، وإلّا اتّحدت.

1682. Mes'ele: **[879]** Nehâr-ı Ramazân'da sâim iken mükerreren vat'da bulunsa eğer cümlesi yevm-i vâhidde ise ittihâd-ı cinse binâen kâide-i mezkûre muktezâsınca cümlesine bir gün kazâ ile kefâret-i vâhide kifâyet

1 Nur, 24/2.

edip hükümde tedâhul ederek ikinci ve sonraki vat'lar için gerek kazâ ve gerek kefâret îcâb eylemez ise de vat' iki günde vâkiʿ olup da ol iki gün iki ramazândan ise zâhir-i rivâyette Şeyhayn hazerâtına göre gerek kazâ ve gerek kefâret teʿaddüd edip İmâm Muhammed'den kefâret-i vâhidenin kifâyeti mervîdir. Ve eğer cümlesi bir ramazânda olup da mu'ahhar olan vat'lardan akdem tahrîr-i rakabe ile kefâret verilmiş ise 1675. mes'elede îzâh olunduğu üzere inzicârın adem-i husûlüne binâen kazâ ve kefâret teʿaddüd ederek baʿde'l-keffâre vâkiʿ olan için de tekrâr kazâ ve kefâret îcâb ederek kefârette teʿaddüd eder ise de ikinci vat'dan akdem olanlar için kefâret verilmemiş ise hüküm tedâhul ederek cümlesine kefâret-i vâhide kifâyet eder.

Cinâyet-i İhrâmın Hükmü

ولو قتل المحرم صيدًا في الحرم فعليه جزاء واحد للإحرام؛ لكونه أقوى، ولو لبس المحرم ثوبًا مطيّبًا فعليه فديتان؛ لاختلاف الجنس، ولذا قال الزّيلعيّ في قول الكنز (أو خضّب رأسه بحنّاء): هذا إذا كان مائعًا، وأمّا إذا كان ملبّدًا فعليه دمان: دم للطّيب، ودم لتغطية الرّأس.

1683. Mes'ele: Bir muhrim haremde saydı katl eylese hem ihrâma ve hem de hareme olarak cinâyet teʿaddüd eylemekle kıyâs olan, cezânın da tekrârı ise de istihsânen akvâ olduğundan cezâ-yı harem cezâ-yı ihrâmda dâhil olarak ihrâm cezâsıyla iktifâ olunur. Zîrâ ihrâm gerek harem ve gerek hâric-i haremde katl-i saydı tahrîm etmekle ihrâmın hurmeti haremin hurmetinden akvâ olduğundan cinâyet hem ihrâmda ve hem de haremde olarak teʿaddüdü hâlinde lâzım gelen cezâyı cinâyet-i ihrâma nisbet ve izâfe vâcibe olur.

1684. Mes'ele: Muhrim mutayyeb olarak dikili sevb giyinmiş olsa sevb-i mezkûrun dikili olması bir cinâyet ve mutayyeb olması diğer cinâyet olarak ihtilâf-ı cinslerine binâen biri diğerinde tedâhul etmeyerek hükm-i kâide muktezâsınca iki diyet lâzım gelir. **[880]** Onun için İmâm Zeylaʿî *Kenzü'd-Dekâik*'in أو خضّب رأسه بحنّاء kavlinde muhrimin başına kına koymasıyla bir cezânın lüzûmu koymuş olduğu kına sulu olarak cıvık olup başını setr etmediğine göre olup koymuş olduğu kına katı olarak saçı keçelenir ise biri kına ile tatayyub için diğeri kına ile başını setre binâen muhtelifü'l-cins olarak cinâyetin teʿaddüdüne binâen cezâ da teʿaddüd ederek iki dem lâzım gelir demiş.

Hacc-ı Kırân Üzerine Hükm-i Cinâyet

ويتعدّد الجزاء على القارن فيما على المفرد به دم؛ لكونه محرمًا بإحرامين عندنا، وقولهم: إلّا أن يتجاوز الميقات غير محرم. استثناء منقطع؛ لأنّه حالة المجاوزة لم يكن قارنًا

1685. Mes'ele: Yalnız hac niyyetiyle ihrâma giren müfrid bi'l-hacca dikili sevb giyinmek veya katl-i sayd gibi mahzûrât-ı ihrâmdan biriyle bir cezâ îcâb eden hâllerde hem hac ve hem de umre niyyetiyle ihrâma giren kârin bi'l-hacca biri ihrâm-ı hac diğeri ihrâm-ı umre üzerine olmak üzere cinâyet te'addüd etmekle iki cezâ lâzım gelir. Zîrâ ide'l-Hanefî ihrâmların müsâvâtına binâen birini diğerinde idhâl, tercîh bilâ-müraccih olmakla hükümde tedâhül gayr-ı kâbildir. Lâkin inde'ş-Şâfi'î ihrâmlardan biri diğerinde dâhil olarak tedâhül i'tibâriyle ihrâm-ı vâhidle muhrim olmakla cezâ olarak bir dem kifâyet eder.

1686. Mes'ele: Fukahânın ما يلزم على المفرد فيه دم فعلى القارن دمان إلا أن يتجاوز الميقات غير محرم ya'nî bilâ-ihrâm mîkâtı tecâvüzden başka müfrid bi'l-hacca bir dem lâzım gelen her cinâyette kârin bi'l-hacca iki dem lâzım gelir. Ammâ bilâ-ihrâm mîkâtı tecâvüz edip ba'dehu ihrâma girerse ona da müfrid bi'l-hacc gibi bir dem lâzım gelir diyerek bilâ-ihrâm mîkâtı tecâvüz eden kârin bi'l-haccın hükm-i cinâyetini iki dem lüzûmundan istisnâları istisnâ-yı munkatı'dır. Zîrâ bilâ-ihrâm hâl-i tecâvüzünde kârin bi'l-hacc değildir. Binâenaleyh hacc-ı müfrid gibi dem-i vâhid kâfîdir.

1687. Mes'ele: Bilâ-ihrâm mîkâtı tecâvüzü hükm-i mezkûrdan fukahânın istisnâları vücûh-i adîde ile cây-ı nazardır. Zîrâ sadr-ı kelâm muhrim hakkında olup bilâ-ihrâm mîkâtı tecâvüz eden beyân olunduğu üzere gayr-ı muhrim olmakla **[881]** musannif-i allâme istisnânın inkıtâ'ıyla tashîh-i kelâm buyurmuş ise de ol kimse bilâ-ihrâm mîkâtı tecâvüz edip de ba'dehu hac için ihrâma girip ba'dehu Harem'e dâhil oldukda umre için de ihrâma girerse *Nihâye* ve Zeyla'î'nin beyânlarına göre iki dem lâzım gelir. Hâlbuki bilâ-ihrâm mîkâtı mütecâvizdir. Sânîyen kârin bi'l-hac kable'l-imâm Arafât'tan ifâza ve avdette bulunursa bir dem veya Arafât'ta ba'de'l-vukûf sayd-ı Harem'i katl ve eşcârını kat'le *Ecnâs*'ın beyânına göre birer kıymetleri lâzım gelir. Sâlisen kable'z-zebh başını traşlayana bir dem lâzım gelerek

mesâil-i mezkûrenin cümlesinde dem-i vâhid lüzûmunda kârin bi'l-hac müfrid bi'l-hac gibi olmakla müfrid bi'l-hacca cezâ-yı vâhid îcâb eden her cinâyette kârin bi'l-hacca iki cezâ lüzûmundan istisnâyı bilâ-ihrâm mîkâtı tecâvüze kasr-ı kâsır olduğu gibi bazı fukahânın beyânlarına göre kârin bi'l-hacca cinâyet-i ihrâmla iki demin lüzûmu Arafât'ta vukûfdan evvel vâki' olan cinâyetlere mahsûs olup ba'de'l-vukûf cimâ'ın gayr-ı cinâyet üzerine dem-i vâhid lüzûmunda kârin bi'l-hac müfrid bi'l-hac gibidir.

Şübhe-i Milkle Tekerrür-i Vat'ın Hükmü

ولو تكرّر الوطء بشبهة واحدة، فإن كانت شبهة ملك لم يجب إلّا مهر واحد؛ لأنّ الثّاني صادف ملكه، وإن كانت شبهة اشتباه، وجب لكلّ وطء مهر؛ لأنّ كلّ وطء صادف ملك الغير، فالأوّل كوطء جارية ابنه أو مكاتبه، والمنكوحة فاسدًا، ومن الثّاني كوطء أحد الشّريكين الجارية المشتركة.

1688. Mes'ele: Şübhe-i vâhide ile vat'-ı mükerrer vâki' olup da şübhe-i mezkûre oğlunun veya mükâtebin câriyelerini veya nikâh-ı fâsidle menkûhasını vat' gibi şübhe-i milk ise cümlesi bedelinde ancak mehr-i vâhid îcâb eder. Zîrâ birinci vat'ından sonra tekerrür eden vat'lar milkine müsâdif olup câriye-i müşterekenin mâ'adâsında milkinde tasarruf-i ivaz iktizâ eylemez. *Hâniyye*'nin beyânına göre pederi oğlunun câriyesini mükerreren vat'la beyân olunduğu üzere şübhe-i milke binâen cümlesi bedelinde ancak bir mehir lâzım gelir. Zîrâ vat'ların cümlesi hakk-ı temellük şübhesinden ibâret olan şübhe-i vâhide ile vâki' olmuşlardır. Ammâ bi'l-aks oğlu pederinin câriyesini mükerreren **[882]** vat' edip de şübhe iddi'âsında bulunsa her vat'ı bedelinde mehir vâcib olur. Zîrâ mehir şübhe da'vâsı sebebiyle lâzım gelip şübhe iddi'âsında bulunsa idi mûcebi hadd-i zinâ idi. Binâenaleyh şübhe da'vâsı tekerrür edince lüzûm-i mehir de tekerrür eder. Ammâ pederi oğlunun câriyesini vat'la lüzûm-i mehir şübhe iddi'âsına muhtâc ve mütevakkıf değildir. Hulâsa-i kelâm şübhe-i milkde şübhe iddi'âsına muhtâc olunmadığından sebeb-i mehir şübhe-i temellükden ibâret olarak sebeb-i vâhid olmakla mehr-i vâhid lâzım gelip şübhe-i iştibâhda ise her vat'da ıskât-ı had için şübhe iddi'âsı lâzım olarak sebeb-i mehir olan şübhe tekerrür etmekle tekerrür-i vat'la müsebbib olan mehir de tekerrür eder.

Şübhe-i İştibâhın Hükmü

1689. Mes'ele: Tekerrür-i vâtı'a sebeb olan şübhe, şerîkinden birinin başkasıyla müşterek olan câriyesini vat' gibi şübhe-i iştibâh olup da veledini iddiʿâda bulunmaz ise gayrın milkine tesâdüf eden her vat' bedelinde nısf-ı mehr-i misl lâzım gelir. Zîrâ her vat'ın nısfı şerîki bulunan gayrın milkine musâdifdir. Binâenaleyh ıskât-ı had için her vat'da şübhe iddiʿâsı lâzım olarak şübhe ile vat' tekerrür edince tekerrür eden her vat' bedelinde nısf-ı mehir de tekerrür eder. Zîrâ 1259. mes'elede beyân olunduğu üzere dâr-ı islâmda milk-i yemînin gayrı vat' İbn Âbidîn'de beyân olunduğu üzere sekiz kadar mes'elenin gayrısında ya mehir veya vat'da hâlî olmayıp şübhe ile had sâkıt olmayınca mehrin lüzûmu zarûrîdir.

1690. Mes'ele: *Havâşî*'nin bu makâmda beyânlarına göre şübhe-i milkle tekerrür-i vat' sûretinde mehrin lüzûmu gayrın milkinin menfaʿati itlâfa mebnî olup mehr-i vâhidden ekserin adem-i lüzûmu ise şübhe ile had sâkıt olduğu gibi şübhe-i milkle ziyâdesinin de sukûtuna mebnîdir. Binâenaleyh şübhe-i milkle vat'-ı sânîde mehrin sukûtunu milkine tesâduf ile taʿlîl cây-ı nazardır. Zîrâ sebeb-i sukût olan milke hakîkaten milk kasd olunursa vat'ların cümlesinde hakîkaten milk oğlu ile mükâtebindir. Zîrâ oğlu bed'en ve rakabeten ve mükâteb de bed'en câriyesine mâlikdir. **[883]** Ve eğer şübhe-i milk kasd olunur ise vat'ların cümlesinde kendisi için şübhe-i milk sâbitedir. Evet câriye-i mezkûreyi istîlâd ederse oğlunun tasdîki şart olmayarak bedelini oğluna ve kezâ mükâtebine te'diye ve damânla bi-tarîki'l-istitâr vakt-i ulûkdan iʿtibâren câriyelere mâlik olarak mezbûre ümm-i veledi olup sonraki vat'lar hakîkaten milkine tesâduf ederek milkinde tasarruf-i ivaz îcâb etmeyeceğinden vatı'ları bedelinde mehir lâzım gelmez. Velâkin kelâm istîlâdda değildir. Vat'lar istîlâd kasdına mukârin olmayınca mehr lâzım gelip kıymetini damân îcâb eylemez. Ammâ mukâtebin câriyesini mükerreren vat' edip de istîlâd kasdında bulunursa mukâtebin tasdîkiyle veledin nesebi kendisinden sâbit olup hem kıymet ve hem de mehr lâzım gelip velâkin mezbûre ümm-i veled olmaz ve eğer mezbûreyi vat'la istîlâd eylemez ise yalnız mehr lâzım gelip kıymet îcâb eylemez.

Mukâtebe-i Müşterekeyi Mükerreren Vat'ın Hükmü

لو وطئ مكاتبةً مشتركةً مرارًا اتّحد في نصيبه لها، وتعدّد في نصيب شريكه، والكلّ لها ولا يتعدّد في الجارية المستحقّة، كذا في الظّهيريّة.

1691. Mes'ele: Başkasıyla müştereke olan mükâtebesini mükerreren vat' eylese vâtı'ın kendi hissesi hakkında mezbûre için nısf-ı mehr-i misl ittihâd eder ise de diğer şerîkinin hissesi için her bir vat'ı bedelinde nısf-ı mehr-i misl teʿaddüd edip mükâtebe olarak bed'en hürre olmakla lâzım gelen mehirlerin cümlesi mezkûrenin olup efendilerinin mehirde hakları yoktur. Zîrâ yalnız rakabesine mâlik olup bed'en mâlik olmadıklarından üç defa vat' ile vâtı'ın kendi nasîbi için cümle vat'lar bedelinde nısf-ı mehr-i misl lâzım gelip gayr-ı vâtıʿı bulunan şerîkinin nasîbi için de her bir vat' bedelinde nısf-ı mehr-i misl olarak mecmûʿ-i mehr dört nısfa bâliğ olarak cümlesi mezbûrenin hakkıdır. Ammâ mezbûre mükâtebe olmasa idi bed'en ve rakabeten onların memlûkesi olmakla العبد وما يملكه كان لمالكه muktezâsınca şerîkinin hissesi bedelinde lâzım gelen mehir hasbe't-temellük şerîkine âid olup kendi hissesi hakkında milkine musâdif olmakla mehir îcâb eylemez. **[884]**

1692. Mes'ele: Mükâtebe-i mezkûre başkasının memlûkesi olduğu iddiʿâ olunup usûlen isbât olunarak müstahik olsa *Zahîriyye*'nin beyânına göre vat'ların cümlesi bi-hasebi'z-zâhir milkden ibâret olan sebeb-i vâhid yaʿnî şübhe-i milk üzerine mebnî olmakla teʿaddüd-i vat'la mehir teʿaddüd eylemez. Binâenaleyh bir kimse mükerreren menkûhasını vat' edip de baʿdehu kable'l-vat' talâkına taʿlîkle yemîn edip de şartın vukûʿuyla mutallaka olduğu zâhir olsa şübhe-i milk üzerine vat' olunmakla vat'ın teʿaddüdüyle mehir teʿaddüd eylemez. Bu sûrette hükm-i mezkûr "Hatâsı zâhir olan zanna iʿtibâr yoktur." kâidesinden hâric olup mezbûre için vâtıʿına mehrin te'diye ve iʿtâsı lâzım gelir.

ومن زنى بأمة فقتلها لزمه الحدّ، والقيمة لاختلافهما، ولو زنى بحرّة فقتلها وجب الحدّ مع الدّية. ولو زنى بكبيرة فأفضاها، فإن كانت مطاوعةً من غير دعوى شبهة فعليهما الحدّ، ولا شيء في الإفضاء، ولا مهر لها لوجوب الحدّ، وإن كان مع دعوى شبهة فلا حدّ عليهما، ولا شيء في الإفضاء، ووجب العقر.

1693. Mes'ele: Bir kimse câriye ile zinâda bulunup da zinâ sebebiyle mezbûreyi katl eylese ihtilâf-ı sebebe binâen cinâyet-i zinâ bedelinde hadd-i zinâ ve cinâyet-i katl bedelinde kıymeti lâzım gelir. Ebû Yûsuf hazretlerinden bir rivâyette damân-ı kıymetin takrîri mezbûreyi temellüke sebeb

olarak şübhe-i milkle sâkıt olup yalnız itlâf sebebiyle kıymetini dâmin olur. Nitekim baʿde'z-zinâ iştirâ veya nikâh ederek milk-i yemîn veya milk-i mutʿa ile mâlik oldukda kable'l-istimlâk vukûʿ bulan vat'lar bedelinde had sâkıt olduğu ve sârika kable'l-katʿ mesrûkun kıymetini dâmin olarak mâlik olmakla hadd-i sirkatin sâkıt olduğu gibi.

1694. Mes'ele: Hürre ile zinâ edip de zinâ sebebiyle mezbûreyi katl eylese cins-i cinâyetin ihtilâfına binâen hükm-i cezâ tedâhul etmeyerek bi'l-icmâʿ zâniye zinâ için hadd-i zinâ ve katl için de diyet lâzım gelir. Zîrâ hürre damânla temellük edilerek taht-i yedde dâhile olmaz. Lâkin diyet-i lâzımenin zâniye veya âkilesine lüzûmunda **[885]** ihtilâf olunup *Fethü'l-Kadîr*'in beyânına göre nefs-i zâniye ve *İnâye*'nin beyânına göre âkilesi üzerine lâzım gelir.

1695. Mes'ele: Hürre-i bâliğa ile zinâda bulunup da ifdâ yaʿnî sebîleyni arasında bulunan hâileyi izâle ile önüyle arkasını birleştirse tarafeynden bir gûnâ şübhe-i milk bulunmayarak sebeb-i ifdâ olan vat'ı mezbûrenin rızâ ve itâʿatiyle vukûʿ bulmuş ise zinâ için her ikisine de had lâzım gelip mezbûrenin sebeb-i ifdâ olan zinâya rızâsına binâen ifdâ için hiçbir şey îcâb etmeyip had ile mehir ictimâʿ eylemeyeceğinden vat'ı bedelinde mehir de lâzım gelmez ise de vukûʿ bulan vat'ı şübhe-i milk daʿvâsıyla olursa şübhe ile her ikisinden hadd-i zinâ sâkıt olup rızâsına binâen ifdâ için damân da lâzım gelmeyip hadd ile mehir ictimâʿ etmedikleri gibi irtifâʿ da etmeyeceklerinden mezbûre için vâtıʿı üzerine ukr yaʿnî mehr lâzım gelir.

وإن كانت مكرهة من غير دعوى شبهة فعليه الحدّ دونها، ولا مهر لها فإن لم يستمسك بولها فعليه دية كاملة، وإلّا حدّ، وضمّن ثلث الدّية، وإن كان مع دعوى شبهة فلا حدّ عليهما، فإن كان البول يستمسك فعليه ثلث الدّية، ويجب المهر في ظاهر الرّواية. وإن لم يستمسك البول فعليه دية كاملة، ولا يجب المهر عندهما خلافًا لمحمّد رحمه الله.

1696. Mes'ele: Bâliğa-i mezbûre ile vâkiʿ olan vat'da şübhe-i milk iddiʿâsında bulunmayarak mezbûre vat'da mükrehe ise yalnız vâtı'a hadd-i zinâ lâzım gelip had ile mehrin adem-i ictimâʿına binâen mezbûre için mehir lâzım gelmez ise de mezbûre ifdâ sebebiyle bevlini tutamaz ise alâ vechi'l-kemâl cins-i menfaʿat fevt olmakla vâtıʿ üzerine mevtû'anın ifdâsı

bedelinde 298. mes'elede beyân olunduğu üzere diyet-i kâmile lâzım gelir. Ve eğer bevlini tutabilir ise cinâyet-i câife olmakla sülüs-i diyetini dâmin olup vâtı'a had lâzım gelir.

1697. Mes'ele: İkrâh veya vat' şübhe-i milk daʿvâsıyla olursa her ikisinden had sâkıt olup böyle şübhe-i milk ile vâkiʿ olan ifdâ sebebiyle mezbûre bevlini tutabilir ise Hazret-i İmâm'dan zâhir-i rivâyette vat'ı için mehir **[886]** ve ifdâ için sülüs-i diyet lâzım gelip bevlini tutamaz ise fevt-i menfaʿate binâen diyet-i kâmile îcâb edip inde'ş-Şeyhayn mehir lâzım gelmez. Zîrâ diyet-i kâmile cümle uzvun bedeli ve damânı olup mehir ise menfaʿat-i budʿun bedeli olmakla uzv-i vâhidde cüz'ün damânı külde dâhildir. İmâm Muhammed'e göre 1659. mes'elede beyân olunduğu üzere dâr-ı İslâm'da milk-i yemînin gayrı vat'ı had veya mehirden hâlî olmayacağından haddin sukûtuyla mehir lâzım gelir.

وإن كانت صغيرةً يجامع مثلها فهي كالكبيرة إلّا في حقّ سقوط الأرش، وإن كانت لا يجامع مثلها فإن كان يستمسك بولها فعليه ثلث الدّية، وكمال المهر، ولا حدّ عليه، وإلّا فالدّية فقط، كذا في شرح الزّيلعيّ من الحدود.

1698. Mes'ele: Müfdât-ı mezkûre sinnen ve bedenen onun emsâli mücâmeʿat olunabilen sağîre ise hâl-i rızâda diyet ifdânın sukûtundan mâʿadâ ahkâm-i mezkûrede kebîre gibi ise de mezbûrenin rızâ ve adem-i rızâsı muʿteber olmadığından vat'a rızâ ve itâʿatiyle ifdâ diyeti sâkıta olmayarak 698. mes'ele mûcebince diyet lâzım gelir. Ammâ mezbûre sinnen ve bedenen emsâli mücâmeʿat olunmayacak derece sağîre olup da ifdâ sebebiyle bevlini tutamayacak hâlde ise câyife olmakla ifdâ için sülüs-i diyet vat' için kemâl-i mehir lâzım gelip suğruna binâen gayr-ı müştehât olarak zinâ maʿnâsında kusûrun takarrur ve temekkününe binâen vâtı'a ve suğruna binâen mevtû'aya had lâzım gelmez. Ve eğer bevlini tutamayacak hâlde ise Şeyhayn hazerâtına göre mes'ele-i ânifede beyân olunduğu üzere yalnız diyet-i kâmile lâzım gelip İmâm Muhammed'e göre haddin sukûtuyla mehir lâzım geldiği *Şerh-i Zeylaʿî*'nin kitâb-ı hudûdunda mezkûrdur.

Teʿaddüd-i Cinâyetin Hükmü

وأمّا الجناية: إذا تعدّدت بقطع عضوه ثمّ قتله فإنّها لا تتداخل فيها إلّا إذا كان خطأين على واحد، ولم يتخلّلهما برء؛ وصورها ستّة عشر؛ لأنّه إذا قطع ثمّ قتل فإمّا

أن يكونا عمدين أو خطأين، أو أحدهما عمدًا، والآخر خطأً، وكلّ من الأربعة إمّا على واحد أو اثنين، وكلّ من الثّمانية: إمّا أن يكون الثّاني قبل البرء أو بعده، وقد أوضحناه في شرح المنار في بحث الأداء، والقضاء.

1699. Mes'ele: **[887]** Bir kimsenin evvelen bir uzvunu katʿ baʿdehu katl ile cinâyet teʿaddüd ederse gerek katʿ ve gerek katl, hatâ olarak şahs-ı vâhid üzerinde vâkiʿ olursa beynlerinde bür' ve iltiyâm tahallül etmedikçe hükümleri tedâhul etmeyerek her ikisinin de hüküm ve cezâları icrâ olunur, musannif-i allâmenin *Şerh-i Menâr*'ın edâ ve kazâ bahislerinde beyânına göre hükm-i mes'eleyi beyânda on altı kadar sûret tasavvur olunur ki îzâhı gerek katʿ-ı uzuv ve gerek katl veya her ikisi de hatâen veya amden veya katʿ hatâen, katl amden veya aksine olarak dört kısım hâsıl olup bunlardan ikincisi ya kable'l-bür' veya baʿde'l-bür' olmak üzere ikişer kısma münkasim olarak aksâm-ı hâsile sekize bâliğ olup aksâm-ı mezkûreden her biri de ya şahs-ı vâhid üzerinde vâkiʿ olup veyâhûd başka başka şahıslar üzerinde vâkiʿ olarak aksâm-ı hâsilenin mecmûʿu on altıya bâliğ olup birinin uzvunu katʿ diğerinin katl ederek evvelen katʿ, sâniyen katl cinâyetleri başka başka şahıslar üzerinde vâkiʿ olarak teʿaddüd ederse hiçbirinin hükmü diğerinde dâhil olmayarak mutlakan katʿ bedelinde diyet ve katl bedelinde kısâsla muâheze olunarak her birisinin hükümleri icrâ olunur. Zîrâ ihtilâf-ı mahalle binâen tedâhul gayr-ı kâbildir.

1700. Mes'ele: Evvelen katʿ sâniyen katl ile cinâyetler şahs-ı vâhid üzerinde îkâʿ olunarak teʿaddüd ederse katʿ ile katlden her birinin mûcebini icrâ veya birini icrâ ile diğerini ihdâr ile amel "cemʿleri mümkün oldukça iki cerâhetten birinin mûcebiyle iktifâ vâcib olması" kâide-i asliyyesi üzerine mebnî olup iki cinâyetten biri hatâen diğeri amden olarak ihtilâfı fiileyn ile cemʿleri kâbil olmaz ise gerek cinâyetler beyninde bür' ve iltiyâm tahallül etsin ve gerek tahallül eylemesin her birinin mûcebi icrâ ve istifâ olunur. Zîrâ bür' ve tahallül ettiği takdîre göre cinâyetlerin yekdiğerine sirâyetini kat' ve menʿ ederek gerek hatâ ve amdde ittihâd ve gerek ihtilâf etsinler cemʿleri mümkün olmadığında her birinin mûcebini icrâ zarûrî olup cinâyetler beynine bür' ve iltiyâm tahallül etmediği takdîre göre ikisi de hatâ olarak cinsen müttahid olurlar ise bi'l-icmâʿ hükümleri tedâhul ederek

birini icrâ ve istîfâ ile iktifâ olunup gerek katʿ ve gerek katl-i amd olarak cinsen müttahid olup da beynlerine bür' tahallül eylemez ise inde'l-İmâm velî muhayyer olup dilerse evvelen katʿ sâniyen katl taleb eder ve dilerse biriyle iktifâ eder ise de inde'l-İmâmeyn velî için hiyâr olmayıp belki yalnız mûceb-i katli talebe hakkı vardır. **[888]**

Hâl-i İddette Vat'ın Hükmü

والمعتدّة: إذا وطئت بشبهة، وجبت أخرى وتداخلتا، والمرئيّ منهما، سواء كان الواطئ صاحب العدّة الأولى أو غيره لحصول المقصود، وقد علمت ما احترزنا عنه بقولنا من جنس واحد، وبقولنا، ولم يختلف مقصودهما، وبقولنا غالبًا، والله الموفّق.

1701. Mes'ele: Meselâ bir kimse menkûhasını bâinen tatlîk edip de tecdîd-i nikâh etmeden kendisine helâl zannıyla iddet zarfında şübhe-i nikâhla vat' eylemek veya başkasının muʿteddesini iddeti munkadiye olmadan câiz zannıyla nikâh ile vat' gibi iddette bulunan bir kadını şübhe-i nikâhla vat' olunsa baʿde'l-vat' yeniden iddet lâzım olmakla sûret-i ûlâda olduğu gibi gerek vâtı' sâhib-i iddet olan zevc olsun ve gerekse sûret-i sâniyede olduğu gibi başkası bulunsun iddette maksûd olan berâet-i rahim iddet-i vâhide ile hâsıl olmakla iddetler tedâhul ederek kable'l-vat' görmüş olduğu hayız hürrede bâkî kalan iki hayız ve câriyede bir hayızla mahsûb olarak onunla lâzım olan hürre de üç câriyeye de iki hayızla iddet tamâm olur.

Kâide-i mezkûreyi beyânda إذا اجتمع أمران من جنس واحد ولم يختلف مقصودهما ve ولم يختلف مقصودهما ve kezâ من جنس واحد diyerek دخل أحدهما في الآخر غالبا غالبا kavillerimiz kuyûd-i ihtirâziyye olarak onlar ile ihtirâz ettiğimiz şeyler de maʿlûm olmuştur ki "من جنس واحد" kavliyle ibâdette tahiyye-i mescid ile tahiyye-i beyt ve cinâyette katʿ-ı uzuvla katl-i nefs gibi muhtelifü'l-cins olan efʿâl-i mükellefden ihtirâz olunmuştu. Zîrâ 1699. mes'elede beyân olunduğu vechile muhtelifü'l-cins olan efʿâl-i mükellefin hükümlerinde tedâhul cereyân eylemeyerek her birisinin hükümleri sâbit olur. ولم يختلف مقصودهما kavliyle de 1669. mes'elede beyân olunduğu üzere tavâf-ı vedâʿla tavâf-ı ifâzadan ihtirâz olunmuştu. Zîrâ bunlardan her birisi maksûd olup hâlbuki maksûdları muhtelifdir. Zîra tavâf-ı ifâza ile maksad, ıskât-ı farz ve tavâf-ı vedâʿla maksad, mufârekʿat üzerine izhâr-ı hüzn ve iştiyâktır. غالبا kavliyle

de ittihâd-ı cins ve ittihâd-ı maksadla berâber iki ramazanın iftârından her biri için lüzûm-i kefâretten ve mecâlis-i müteʿaddidede muhrimin elleri ve ayaklarının tırnaklarını katʿla her bir el ve her bir ayak için **[889]** Şeyhayn hazerâtına göre birer demden dört dem ve emsâlinin lüzûmundan ihtirâz olunmuştu. Hümân-ı Cenâb-ı Hak her husûsda tevfîkât-ı ilâhiyyesini refîk ve rehber buyursun.

[DOKUZUNCU KÂİDE: KELAMIN İʻMÂLİ, İMKÂN OLDUĞU SÜRECE, İHMALİNDEN EVLÂDIR. İʻMÂLİ MÜMKÜN OLMAZSA İHMÂL OLUNUR]

el-Kâidetü't-Tâsiʿa

القاعدة التّاسعة: «إعمال الكلام أولى من إهماله متى أمكن، فإن لم يمكن أهمل»

ولذا اتّفق أصحابنا في الأصول على أنّ الحقيقة إذا كانت متعذّرةً فإنّه يصار إلى المجاز فلو حلف لا يأكل من هذه النّخلة أو هذا الدّقيق حنث في الأوّل بأكل ما يخرج منها وبثمنها إن باعها، واشترى به مأكولًا، وفي الثّاني بما يتّخذ منه كالخبز، ولو أكل عين الشجرة، والدّقيق لم يحنث على الصحيح.

1702. Mes'ele: Fenn-i evvelin nevʻ-i sânîsinin müştemil olduğu kavâʿid-den dokuzuncu kâide 44. mes'elede işâret olunduğu üzere maʿnâ-yı hakîkî veya mecâzî veya kinevîsini irâde sahîh olarak bunlardan birine haml ile kelâmın iʿmâli mümkün oldukça maʿnâsız addolunarak ihdâr ile ihmâlin-den evlâdır. Zîrâ kelâmdan maksad, mütekellimin merâmını ifâde olup ehl-i belâgatça turuk-i ifâde ise îcâz ve itnâb ve müsâvât olduğu gibi ehl-i beyâna göre hakîkat ve mecâz ve kinâyeden ibâret olarak üç ise de 889. mes'elede beyân olunduğu üzere ehl-i usûle göre kinâye-i beyâniyyenin ba-zısı hakîkat ve bazısı mecâz olarak onlara göre edâ-yı maksadın tarîki hakî-katle mecâza münhasır olarak iki olmakla turuk-i ifâdeden biri ile ifâde-i merâm kâbil iken ihmâl ve ihdârı gayr-ı câizdir.

Amma maʿnâ-yı hakîkî delâlet-i istiʿmâl veya nefsinde lafzın delâle-ti ve siyâk-ı nazmın delâleti veya mütekellime râciʿ olan delâlet veya ma-hall-i kelâmın delâleti gibi umûr-i hamseden biriyle örfen veya şerʿan terk olunarak turuk-i mezkûreden biriyle ifâde-i merâm gayr-ı kâbil veya

bilâ-müraccih elfâz-ı müşterekeden olarak karîne-i muʿayyene bulunmaz ise mes'ele-i âtîyede beyân olunacağı üzere "İʿmâli kâbil olmayan kelâm ihmâl olunur." kâidesine tevfîkan amel olunur. Onun için usûl-i fıkıhda beyân buyurulduğu üzere eimme-i Hanefiyye bi'l-ittifâk 888. mes'elede beyân olunduğu vechile kelâmda asıl olan maʿnâ-yı hakîkî olmakla âkilden sâdır olan bir kelâmın maʿnâ-yı hakîkîsini irâde mümkün iken mecâza gidilmez ve maʿnâ-yı hakîkîsini irâde müteʿazzir veya şerʿan veya örfen maʿnâ-yı hakîkîsi metrûk ve mehcûr olarak münʿasir olursa maʿnâ-yı mecâzîye haml ile iʿmâline kâil olmuşlardır.

Binâenaleyh والله لا أكل من هذه النّخلة أو هذا الدّقيق diyerek hurma ağacına veya un maʿnâsına dakîke işâretle "Şu nahleden veya dakîkden yemeyeceğim." diye kasem billâh veya yer isem meselâ kölem âzad olsun diye taʿlîk-i ıtkla yemîn eder ise her ne kadar nefs-i ağaç veya dakîkden yemek nefsü'l-emirde mümkün ise de âdeten mehcûr olup âdeten mehcûr ise hakîkaten metrûk ve müteʿazzir hükmünde olmakla nefs-i ağaçdan veya undan yemekle hânis olmaz ise de evvelkinde ağacın meyvesinden veya meyvesi veya nefs-i ağaç satılıp da **[890]** bedelinde alınan me'kûlden ikincide ekmek gibi undan yapılan taʿâmdan yemekle hânis olarak kasem billâhda kefâret ve yemîn bi't-taʿlîkde ıtk-ı abd gibi cezâ-yı muʿallak lâzım gelir. Amma ânifen işâret olunduğu üzere şerʿan veya âdeten mehcûr olarak hakîkaten müteʿazzir hükmünde olmakla nefs-i ağacından veya dakîkden ekl eylese kavl-i sahîh üzere hânis olmaz.

Maʿnâ-yı Hakîkîyi İrâdeden Karîne-i Mâniʿa

والمهجور شرعًا أو عرفًا كالمتعذّر، وإن تعذّرت الحقيقة، والمجاز أو كان اللّفظ مشتركًا بلا مرجّح أهمل لعدم الإمكان، فالأوّل: قوله لامرأته المعروفة لأبيها: هذه بنتي؛ لم تحرّم بذلك أبدًا. والثّاني: لو أوصى لمواليه، وله معتق (بالكسر) ، ومعتق (بالفتح) بطلت، ولو لم يكن له معتق (بالكسر) ، وله موال أعتقهم، ولهم موال أعتقوهم انصرفت إلى مواليه؛ لأنّهم الحقيقة، ولا شيء لموالي مواليه؛ لأنّهم المجاز، ولا يجمع بينهما.

1703. Mes'ele: Şerʿan veya örfen mehcûr ve metrûk olan maʿnâyı irâde müteʿazzir hükmünde olup 888. mes'elede beyân olunduğu üzere kelâmda

asıl ve râcih olan, maʿnâ-yı hakîkî olmakla maʿnâ-yı hakîkîsini irâde mes'ele-i ânifede beyân olunduğu üzere hurma ve sâir kâbil-i ekl olmayan ağaca işâretle "Şu ağaçtan yemem." diye yemîn gibi hakîkaten müteʿazzir veya husûmete tevkîlde olduğu gibi şerʿan mehcûr ve metrûk veya "Mangalı yak." ve "Falânın hânesine ayağımı basmam." gibi âdeten mehcûr ve muteʿassir olursa bi-kadari'l-imkân kelâmın iʿmâli ihmâlinden evlâ olmakla evvelki misâlde mecâzen esmâr ve fevâidesine ikinci misâlde mutlakan redd veya kabûl ile hasma cevâba ve üçüncü misâlde mangalda bulunan kömüre ve dördüncü misâlde mutlakan hâneye duhûle haml olunarak iʿmâl olunup beyân olunan mevâniʿ emsâli bir mâniʿaya binâen maʿnâ-yı hakîkîsini irâde müteʿazzir veya muteʿassir olursa maʿnâ-yı mecâzîsine haml ile iʿmâl olunur ise de sinnen kendisinden büyük veya nesebi başkasından maʿrûf ve maʿlûm olan zevcesine işâretle bu benim kızım demek gibi maʿnâ-yı hakîkîsi olan isbât-ı neseb müteʿazzir olduğu gibi maʿnâ-yı mecâzîsi olabilecek hurmet maʿnâsını irâde dahi müteʿazzir olur veya hem köle âzâd eden efendi **[891]** ve hem de âzâd olunan köle maʿnâsına mevzûʿ olan "mevlâ" lafzı gibi bilâ-müraccih lafz-ı müşterek olarak iʿmâli kâbil olmaz ise ihmâl olunarak üzerine hiçbir hükm-i şerʿî terettüb eylemez.

Hulâsa-i kelâm, kelâmın iʿmâli kâbil olmayarak ihmâlini îcâb eden sebeb iki kısma münkasim olup biri gerek hakîkat ve gerek mecâz bir maʿnâya hamlin müteʿazzir olarak adem-i imkânı diğeri de bilâ-müraccih birden ziyâde maʿnâlar beyninde müşterek olmasıdır. Birincisi, beyân olunduğu vechile sinnen kendisinden büyük veya nesebi başkasından müteʿâref ve meşhûr olan zevcesine işâretle "Bu benim kızımdır." demiş olsa bu kelâmın iʿmâli kâbil olmadığından ihmâli lâzımdır. Zîrâ kelâm-ı mezkûrun maʿnâ-yı hakîkîsi onun kendisinden nesebini isbât olup hâlbuki mezbûrenin sinnen kendisinden büyük olması ve nesebinin başkasından sübûtu karîne-i mâniʿa olarak irâdesi müteʿazzir olduğu gibi zikr-i melzûm ve irâde-i lâzım tarîkiyle maʿnâ-yı mecâzî olacak hurmet maʿnâsını irâdede müteʿazzirdir. Zîrâ hurmet-i mezkûre ya ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ﴾[1] muktezâsınca zevcin kızı olarak sübût-i nesebin muktezâsı olan hurmet mü'ebbede olur veya kayd-i nikâhın refʿ ve izâlesi maʿnâsına talâk üzerine terettüb edecek hurmet

1 Nisa, 4/23.

olup muktezâ-yı neseb olan hurmet sıhhat-i nikâha mâniʿ olan hurmet olup sinnen büyük olması ve nesebinin başkasından sâbit olması bu maʿnâca hurmeti isbâta mâniʿdir ve kayd-i nikâhın refʿ ve izâlesi ile talâk maʿnâsına hurmette "Bu benim kızımdır." kelâmının levâzımından olmayıp belki münâfiyâtından olmakla isbâtı zevcin yed-i iktidârında bulunan hurmeti ifâdeye kelâm gayr-ı sâlih olup kelâmın kâbil-i müfâdı olacak hurmette zevcin vüsʿundan hâric olmakla "Bu benim kızımdır." demekle ne zevcesi boş olur ve ne de kendisine harâm olup kelâm-ı mezkûr ihmâl ve ihdâr olunarak hiçbir vechile zevcesi kendisine harâm olmaz.

1704. Mes'ele: İkinci misâle gelince kendisini âzâd eden efendisi maʿnâsına mevlâsı bulunduğu gibi kendisinin âzâd ettiği köle maʿnâsına da mevlâsı bulunan bir kimse "Falân malımı mevlâlarıma vasiyyet veya vakfettim." dese **[892]** 86. mes'elede beyân olunduğu üzere inde'l-Hanefî elfâz-ı müştereke umûmu gayr-ı kâbil olup karîne-i muʿayyene bulunmadıkça kelâm-ı mezkûrun iʿmâli kâbil olmayacağından ihmâl ve ibtâl olunur. Ammâ mûsî veya vâkıf hürrü'l-asl olarak kendisini âzâd eden maʿnâsına mevlâsı bulunmayıp da kendisinin âzâd ettiği köleleri de başkalarını âzâd ederek mevlâları ve mevlâlarının da mevlâları bulunsa gerek vasiyyet ve gerek vakıf ancak kendisinin âzâd ettiği kimselere masrûf olur. Zîrâ hakîkatte mevlâsı onlar olup onların âzâd ettikleri mecâzen mevlâsı olur. Hâlbuki kelâmın maʿnâ-yı hakîkîsini irâde mümkün iken mecâza haml olunmayacağı gibi maʿnâ-yı hakîkî ile mecâzî beynini cemʿ de câiz değildir.

Tefrîʿ

وممّا فرّعته على هذه القاعدة ما في الخانيّة: رجل له امرأتان فقال لإحداهما: أنت طالق أربعًا، فقالت الثّلاثة تكفيني، فقال الزّوج: أوقعت الزّيادة على فلانة، لا يقع على الأخرى شيء. وكذا لو قال الزّوج: الثّلاث لك، والباقي لصاحبتك، لا تطلق الأخرى (انتهى). لعدم إمكان العمل فأهمل؛ لأنّ الشّارع حكم ببطلان ما زاد فلا يمكن إيقاعه على أحد.

1705. Mes'ele: Ber-vech-i âtî mesâil, "Bir kelâmın iʿmâli mümkün olmaz ise ihmâl olunur." külliyyesi üzerine müferraʿ olup kâide-i mezkûre üzerine tefrîʿ ettiğim mesâilden birisi *Hâniyye*'nin beyânına göre iki zevcesi bulunan kimsenin onlardan birine hitâben أنت طالق أربعا yaʿnî "Sen dört

talâk boşsun." deyip mezbûre de "Bana üç talâk kifâyet eder." dedikde kocası "Dördüncü talâkı arkadaşına îkâ' ettim." dese arkadaşı bulunan zevce boş olmaz. Ve kezâ kocası "Talâkın üçü senin bâki kalan dördüncü talâk arkadaşınındır." demiş olsa yine kelâm-ı mezkûrun i'mâli gayr-ı kâbil olmakla ihmâl olunarak arkadaşı boş olmaz. Zîrâ şer'-i şerîf ﴿الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ﴾[1] muktezâsınca mezbûre hakkında talâkın üçten ziyâdesinin butlânıyla hükmetmekle hiçbir kimse üzerine îkâ'ı mümkün değildir. **[893]**

ومنها: حكاية الأستاذ الطّحاويّ حكاها في يتيمة الدّهر من الطّلاق.، ولو جمع بين من يقع الطّلاق عليها، ومن لا يقع، وقال: إحداكما طالق ففي الخانيّة: ولو جمع بين منكوحته، ورجل، وقال: إحداكما طالق لا يقع الطّلاق على امرأته في قول أبي حنيفة، رحمه الله وعن أبي يوسف رحمه الله أنّه يقع ولو جمع بين امرأته، وأجنبيّة، وقال: طلّقت إحداكما طلقت امرأته، ولو قال: إحداكما طالق، ولم ينو شيئًا، لا تطلق امرأته، وعن أبي يوسف ومحمّد رحمهما الله أنّها تطلق ولو جمع بين امرأته، وبين ما ليس محلًّا للطّلاق كالبهيمة، والحجر، وقال: إحداكما طالق طلقت امرأته في قول أبي حنيفة وأبي يوسف رحمهما الله، وقال محمّد لا تطلق، ولو جمع بين امرأته الحيّة، والميّتة، وقال: إحداكما طالق لا تطلق الحيّة (انتهى) ثمّ قال فيها: ولو جمع بين امرأتين إحداهما صحيحة النّكاح، والأخرى فاسدة النّكاح، وقال: إحداكما طالق لا تطلق صحيحة النّكاح كما لو جمع بين منكوحته وأجنبيّة، وقال: (إحداكما) طالق (انتهى).

1706. Mes'ele: "İ'mâli kâbil olmayan kelâm ihmâl olunur." külliyyesinin fer'lerinden biri de mes'ele-i talâkdan ber-vech-i âtî *Yetîmetü'd-Dehr*'de mervî olan Üstâz Ebû Cafer Tahâvî'nin hikâyesidir ki fukahâdan Ahmed ibn-i Ebi İmrân'a Rakka'da bir A'rabî gelip "Dört zevcemden biri talâkını taleb edip ben de 'elli talâk boş ol' dedim. O da cevâb olarak 'Bana üçüsü yeter.' demesi üzerine ben de 'Üçüsü senin, bâkîleri arkadaşlarının olsun.' dedim." diyerek hükm-i mes'eleden istifâdesi üzerine Kitâb ve Sünnet ve icmâ'da vâki' olmayan böyle bir mes'elenin hükmünü beyânda mütehayyir olarak üç kadını kendi kendime nasıl tahlîl ve tahrîm edeyim diyerek bilâ-cevâb redd ve def' eylemek istedim ise de taleb-i cevâbda ısrârı üzerine

1 "Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir." Bakara, 2/229.

iʿmâl-i fikr ve mülâhaza edip sen birinci mer'eyi elli talâka tatlîk ettiğinde mezbûreye ancak üç talâk vâkiʿ olup kırk yedisi hilâf-ı şerʿ olarak gayr-ı âmil olmakla mezbûre hakkında vâkiʿ olmayınca başkaları haklarında adem-i amelleri evleviyyetle sâbit olduğundan talâk talebinde bulunan hakkında îkâʿ ettiğin üç talâk vâkiʿ olarak mezbûre üç talâk boş olup diğerlerinin iʿmâli gayr-ı kâbil olarak ihmâl ve ihdâr olunacağından mezbûreden başkası boş olmaz diye cevâb verip savmış isem de mes'eleye vâkıf olan fukahâ-yı asr taraflarından bilâ-Kitâb velâ Sünnet velâ icmâʿ üç mer'enin vat'larını Aʿrâbî'ye nasıl tahlîl ettin diyerek vâkiʿ olan iʿtirâz ve mu'âheze üzerine Muhammed ibn-i Şücâʿ ve Ali er-Râzî gibi etrâfta bulunan fukahâ-yı zamâna aynı hâdiseyi nakl ve hikâye ile hükm-i mes'eleyi beyân hakkında tahrîren istiftâ edip onlar tarafından dahi vermiş olduğum fetvâ tasdîk olunarak imzâ **[894]** ile ol vechile fetvâ verdiler, diyerek hikâye buyurup musannif-i allâme de *Fetâvâ-yı Hâniyye*'den naklen kâide-i mezkûrenin fürûʿundan olarak hükm-i mes'eleyi müeyyid olmak üzere iddet dâhilinde bulunarak velev hükmen nikâh-ı sahîh ile menkûhası gibi talâka mahal olan kadınla başkası gibi mahal olmayan beynini îkâʿ-ı talâkda cemʿ ederek ikinizden biriniz boş olsun maʿnâsına إحداكما طالق dese ber-vech-i âtî *Fetâvâ-yı Hâniyye*'den beş mes'ele nakl buyuruyorlar:

1- Talâka mahal olan zevcesiyle mahal olmayan recül beynini îkâʿ-ı talâkda cemʿ ederek إحداكما طالق yaʿnî "İkinizden biriniz boşsunuz." dese İmâm-ı Aʿzam hazretlerinin kavlinde bilâ-niyyet zevcesi boş olmaz. Ebû Yûsuf'dan mervî olan boş olmuştur, zîrâ recül talâka mahal olmadığından behime ve hacer ve şecer hükümlerinden olarak mahalliyyeti hasebiyle mezbûre taʿyîn ederek talâk yalnız kendisine îkâʿ olunmuş demektir.

İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre talâkın adem-i vukûʿu recülün fi'l-cümle izâfe-i talâka mahal olmasına mebnîdir. Zîrâ zevcesine hitâben انا منك بائن diyerek ibâneyi kendisine muzâf kılarak mezbûrenin talâkına niyyet eylese talâk sahîh olup ibâne ise talâktır.

Binâenaleyh recül hakkında hükm-i talâk olan hurmet-i zevce sâbit olarak talâkla recülü vasıf câiz olunca îkâʿ-ı talâkda recülü zevceye damm ederek إحداكما طالق kavli min külli vechin lağv olmayarak behime ve hacer ve şecer hükmünde addedilemeyeceğinden hükm-i kelâmda şek îrâs edip

şek ile ise talâk vâkiʿ olmaz. Zîrâ kable'l-kelâm adem-i talâk yakînen sâbit olmakla şek ile yakîn zâil olmaz.

1707. Mes'ele: Mesâil-i hamseden

2- îkâʻ-ı talâkda menkûhasıyla ecnebî kadın beynini cemʿ ederek طلقت إحداكما diyerek mâzî sîgasıyla "Birinizi boşadım." dese zevcesi boş olur ise de

3- ism-i fâil sîgasıyla hiçbir şeye niyyet etmeyerek "إحداكما طالق" dese ecnebiyyenin zevcinden mutallak olmasını ihbâr olmak üzere iştirâk ve müzâhemesine binâen ârız olan şek ile yakînen sâbit olan kayd-ı nikâh zâil olmayarak zevcesi boş olmaz. Ammâ mâzî sîgasıyla "Birinizi boşadım." dedikte îkâʻ-ı talâkı nefsine nisbet ve izâfe ile başkasından ihbâra ihtimâl olmadığından mahall-i talâk olan zevcesi teʿayyün ederek boş olur. Ebû Yûsuf'la İmâm Muhammed'e göre zevcesi üzerine **[895]** îkâʻ-ı talâkın ruchânına binâen her iki sûrette zevcesi boş olduğu mervîdir.

1708. Mes'ele:

4- Menkûhası gibi nikâha mahal olanla behime ve hacer ve şecer gibi mahal olmayan beynini cemʿ ederek إحداكما طالق dese Şeyhayn hazerâtına göre menkûhası boş olup İmâm Muhammed'e göre boş olmaz. Zîrâ zevcesiyle behime veya hacer ve şecere sâlih olan vâhid-i muzâf eʿamm olarak vukûʿ-i talâk sâlih olmadığından kelâm-ı mezkûrun iʿmâli kâbil olmayarak ihmâl ve ihdâr olunmakla lağv olup talâk vâkiʿ olmaz.

Ammâ Şeyhayn hazerâtına göre menkûhasının boş olmasıyla hüküm beyân olunduğu üzere talâka adem-i mahalliyyete binâen kelâm-ı mezkûrun maʿnâ-yı hakîkîsi olan vâhid-i eʿammı irâde müteʿazzir olunca kelâmın iʿmâli ihmâlinden evlâ olmakla zikr-i âm ve irâde-i hâss tarîkiyle maʿnâ-yı mecâzîsi bulunan vâhid-i muʿayyen yaʿnî talâka mahal olan zevcesi kasd olunmakla vukûʿu zarûrîdir. Zîrâ muʿayyen-i mezkûr, kelâm-ı mezbûrun muhtemilâtından olup kelâmın muhtemiline niyyet ise amelde müessirdir. Onun için iki zevcelerine hitâben إحداكما طالق dese gayr-ı muʿayyen olarak birisi üzerine talâkın vukûʿuna binâen taʿyîne icbâr olunarak taʿyîn ettiği hakkında talâkın vukûʿuyla niyyetinde tasdîk olunur.

1709. Mes'ele:

5- Ber-hayât olan zevcesiyle vefât edeni cemʿ ederek إحداكما طالق dese vefât edenin talâkından ihbâr kasdına muhtemil olarak ber-hayât olanın

inşâî talâkını irâdeye târi' olan şek ile yakînen sâbit olan kayd-ı nikâh zâil olmayacağından sağ olan zevcesi boş olmaz, buyuruluyor ise de vefât eden zevce-i mutallaka ise tevcîh-i mezkûr kâbil-i kabûl olabilir ise de mesbûkatün bi't-talâk değil ise cây-ı nazardır.

1710. Mes'ele: *Hâniyye*'de ber-vechi mezkûr mesâil-i hamsi baʿde'l-beyân nikâhı sahîh olan zevcesiyle fâsid olan beynini cemʿ ederek "Biriniz boştur." demiş olsa menkûhasıyla ecnebiyye beynini cemʿ ederek bilâ-niyyet ism-i fâil sîgasıyla إحداكما طالق demiş gibi nikâhı sahîh olan zevcesi boş olmaz. Zîrâ evvelkinde ecnebiyyeyi ve ikincide nikâhı fâsid olanı irâde ihtimâli müzâhim olarak kelâmın iʿmâli gayr-ı kâbil olmakla ihmâl olunur. **[896]** Binâenaleyh *Hâniyye*'de mezkûre olan mesâil altıya bâliğ olur.

Hulâsa

وحاصله أنّه لو جمع بين امرأته، وغيرها، وقال إحداكما طالق لم يقع على امرأته في جميع الصّور، إلّا إذا جمع بينهما، وبين جدار أو بهيمة؛ لأنّ الجدار لما لم يكن أهلًا للطّلاق أعمل اللّفظ في امرأته بخلاف ما إذا كان المفهوم آدميًّا فإنّه صالح في الجملة، إلّا أنّه يشكل بالرّجل فإنّه لا يوصف بالطّلاق عليه، ولذا لو قال لها أنا منك طالق لغي، وقد يقال: إنّ الطّلاق لإزالة الوصلة، وهي مشتركة بينهما.

1711. Mes'ele: Ber-vech-i bâlâ *Hâniyye*'den menkûle olan mesâilin hulâsası îkâʿ-ı talâkda zevcesiyle başkası beynini cemʿ ederek "Biriniz tâlikdir." dese zevcesi gibi talâka mahal olan ile duvar ve behime gibi gayr-ı mahal beynini cemʿ etmedikçe inde'l-İmâm hiçbir sûrette zevcesi boş olmaz. Lâkin zevcesiyle duvar ve behâim gibi talâka sâlih olmayan bir şey beynini cemʿ ederek "Biriniz boştur." der ise bunların talâka adem-i mahalliyyetlerine binâen irâdeleri müteʿazzir olarak hakîkati üzere kelâmın iʿmâli mümkün olmayınca zikr-i âmm ve irâde-i hâss tarîkiyle mecâzen mahalliyyete binâen zevcesi taʿyîn ederek kelâmın iʿmâli mümkün olmakla ihmâl edilmeyerek mezbûrenin talâkıyla hükm olunur.

Ammâ îkâʿ-ı talâkda zevcesine meselâ recül gibi âdemî damm ve ilâve ile cemʿ edilerek vâhid-i âmdan mefhûm olan insân olursa hükm-i mezkûrun hilâfına olarak zevcesi boş olmaz. Zîrâ 1706. mes'elenin ikinci fıkrasında beyân olunduğu üzere âdemî fi'l-cümle talâkla ittisâfa sâlih olarak إحداكما طالق kelâmının gayr-ı mahal olan âdemîden ihbâra muhtemil olması

muʿayyen olarak zevcesinin boş olmasıyla iʿmâline mâniʿdir. Lâkin kitâb-ı nikâhda beyân ve 1706. mes'elede işâret olunduğu üzere kayd-ı nikâhın refʿ ve izâlesi maʿnâsına talâkın mahalli ve lev muʿtedde gibi hükmen nikâh-ı sahîh ile menkûha olan mer'e olmakla recül cidâr ve behâim gibi katʿiyyen talâka mahall olamayacağından talâkla ittisâfı gayr-ı kâbil olmakla hükm-i mezkûr müşkildir. Onun için zevcesine hitâben **[897]** أنا منك طالق dese kelâm-ı mezkûr lağv olarak ihmâl olunması lâzım gelir. Ammâ أنا منك بائن veya حرام kavli طالق kavlinin hilâfına olarak recül de mer'e gibi beynûnet ve hurmetle muttasıf olur. Zîrâ gerek beynûnet ve gerek hurmet umûr-i izâfiyyeden olmakla zevceyn beyninde vukû bulan beynûnet ve hurmetle her ikisi de muttasıf olarak zevce zevcinden bâin olarak harâm olduğu gibi bi'l-aks zevc de zevcesinden bâin olarak yekdiğerine harâm olurlar. Lâkin talâka mahalliyyet zevceye mahsûs olmakla zevc, talâka ehil olarak zevcesini tatlîk edebilir ise de zevce zevcini tatlîk edemez.

Binâenaleyh zevce ile duvâr ve behâim beynini cemʿ ederek إحداكما طالق dedikte gerek duvâr ve gerek behâimin bi'l-külliyye talâka mahalliyyetlerine binâen zevce talâk taʿyîn ederek îkâʿ-ı talâkıyla kelâmın iʿmâli hakkında cereyân eden delîl bi-aynihi recül ile zevcesini cemʿ ederek إحداكما طالق kavlinde dahi cârî olup hâlbuki hüküm mütehâlifdir diyerek İmâm-ı Aʿzam hazretlerinin bilâ-niyyet zevcenin adem-i talâkıyla kavli üzerine vârid olan işkâlden talâk kayd-ı nikâhın refʿiyle izâle-i vuslat olup izâle-i vuslat ise beynûnet ve hurmet gibi emr-i izâfî olarak recül ile mer'e beyninde müşterek olarak أنا طالق منك demek أنا بائن منك gibi olmakla recül de mer'e gibi fi'l-cümle talâkla muttasıf olarak cereyân-ı delîli menʿ ile işkâl-i mezkûrden cevâb verilebilir.

Tefrîʿ

وممّا فرعته على القاعدة قول الإمام الأعظم فيما إذا قال لعبده الأكبر سنًّا منه: هذا ابني فإنّه أعمله عتقًا مجازًا عن هذا حر، وهما أهملاه وقال في المنار من بحث الحروف من أو: وقالا إذا قال لعبده ودابته: هذا حر أو هذا: إنّه باطل؛ لأنّه اسم لأحدهما غير معيّن، وذلك غير محلّ للعتق، وعنده هو كذلك لكن على احتمال التّعيين حتّى لزمه التّعيين، كما في مسألة العبدين، والعمل بالمحتمل أولى من الإهدار، فجعل ما وضع لحقيقته مجازًا عما يحتمله، وإن استحالت حقيقته، وهما

ينكران الاستعارة عند استحالة الحكم (انتهى). قيّد بأو؛ لأنّه لو قال لعبده، ودابّته: أحدكما حر عتق بالإجماع كما في المحيط وبيّنّا الفرق في شرح المنار.

1712. Mes'ele: **[898]** Maʿnâ-yı hakîkî veya maʿnâ-yı mecâzîsine haml edilerek bi-kadri'l-imkân kelâmın iʿmâli ihmâlinden evlâ olması kâidesi üzerine tefrîʿ olunan mesâilden biri de sinnen kendisinden büyük olan kölesine işâretle "Bu benim oğlumdur." kelâmını zikr-i mezlûm irâde-i lâzım veya sebeb alâkasıyla "Bu hürdür." maʿnâsından mecâz kılarak iʿtâkıyla İmâm-ı Aʿzam hazretlerinin kelâm-ı mezkûru iʿmâliyle kavilleridir. Binâenaleyh inde'l-İmâm müşârün ileyh olan köle hürdür. Hâlbuki İmâmeyn hazerâtına göre kelâm-ı mezkûrun beyân olunduğu vechile iʿmâli kâbil olmayarak ihmâl olunmakla iʿtâkıyla hüküm olunmaz.

Menşe'-i Hilâf

1713. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere İmâm-ı Aʿzam hazretleri ile İmâmeyn beyninde hükm-i mes'elede ihtilâfın menşe'i bi'l-ittifâk mecâz hakîkatin halefi olup lâkin inde'l-İmâm halefiyyet kavâʿid-i Arabiyye üzere mübtedâ ve haber olarak kelâmın sahîh olmasıyla hakk-ı tekellümden ve İmâmeyn hazerâtına göre mecâzın sıhhatinde maʿnâ-yı hakîkînin irâdesi mümkün olarak hakk-ı hükümde olmasıyla ihtilâflarıdır. Zîrâ hakîkat maʿnâ-yı ma vudiʿa lehinde istiʿmâl olunan lafız veya lafzî vazʿ olunduğu maʿnâda istiʿmâlden ve mecâzda 1225. mes'elede beyân olunduğu üzere maʿnâ-yı hakîkîsini irâde müteʿazzir veya müteʿassir veya maʿnâ-yı hakîkîsi şerʿan veya aklen mehcûr ve metrûk olarak maʿnâ-yı mevzûʿ-i lehin gayrısında istiʿmâl olunan lafızdan veya ol vechile istiʿmâlden ibâret olarak gerek hakîkat ve gerek mecâz istiʿmâl etmek maʿnâsına maʿnâ-yı masdarî kasd olunursa mütekellimin ve istiʿmâl olunan lafız maʿnâsına maʿnâ-yı ismîleri kasd olunursa elfâzın vasfı olması iʿtibâriyle inde'l-İmâm halefiyyet hakk-ı tekellümde ve inde'l-İmâmeyn elfâzdan maksad ifâde-i hüküm olup bu ise elfâzın matlûb olan maʿnâya delâletinin sıhhatiyle ifâde-i hükmüne mütevakkıf olmakla halefiyyetin sıhhatinde mecâzda maʿnâ-yı hakîkînin imkânı şart olarak halefiyyet hâkimdedir.

Binâenaleyh nesebi maʿrûf olarak sinnen kendisinden küçük olan kölesine işâretle هذا ابني dese gerek kavâʿid-i Arabiyye cihetinden ve gerekse

sıhhat-ı maʿnâ iʿtibâriyle sahîh olup nesebinin maʿlûm olması karînesiyle maʿnâ-yı hakîkîsi bulunan isbât-ı nesebi irâde müteʿazzir olmakla bi'l-ittifâk هذا حر maʿnâsından mecâz olarak kölenin iʿtâkıyla **[899]** kelâm-ı mezkûr iʿmâl olunur ise de sinnen kendisinden büyük olursa inde'l-İmâm هذا ابني terkîbi kavâʿid-i Arabiyye cihetinden şerâit-i sıhhati câmiʿ olarak هذا mübtedâ ve ابني de haber olarak sahîh olmakla "هذا ابني", "هذا حر" den mecâz olarak kölenin iʿtâkıyla kelâm iʿmâl olunup köle âzâd olur. Zîrâ inde'l-İmâm sinnen kendisinden büyük olan köleye işâretle هذا ابني terkibi isbât-ı neseb için bünüvvet kasdıyla hakîkat olarak asıl ve hürriyyet kasdıyla mecâz olarak halef olup kavâʿid-i Arabiyye iʿtibâriyle asıl sahîh olup sinnen ekber veya nesebinin başkasından maʿlûm olmasının urûzuyla gayr-ı sahîh olmakla hîn-i tekellümden iʿtibâren lâzım-ı bünüvvet olan hürriyyet kasd olunarak inde'l-İmâm müteʿayyin olmakla kelâm-ı mezkûr hürriyyetten ikrâr addolunarak bilâ-niyyet âzâd olmasıyla hükm olunup İmâmeyn hazerâtına göre ise asıl hâricde bünüvvetin sübûtu ve halefde هذا ابني kavliyle hürriyyetin sübûtu olup hâlbuki sinnen ekber olan kölede asıl olan bünüvvetin sübûtu mümteniʿ olarak bi'z-zarûre kavl-i mezkûr ile hürriyyetten ikrâr addolunamayacağından hürriyyetin sübûtuyla kelâm-ı mezkûrun iʿmâli kâbil olmadığından ihmâli zarûrîdir. Zîrâ maʿnâ-yı hakîkî olan bünüvvetin sıhhati kabîl olmayınca hükmen halefiyyet tahakkuk edemeyerek kelâm-ı mezkûr lağv olup köle âzâd olmaz.

1714. Mes'ele: Usûl-i fıkıhdan *Menâr*'ın hurûf-i meʿânîden ehad-i emreyne mevzûʿ olan أو kelimesinin ahkâm-ı lâzimesini beyân bahsinde İmâmeyn hazerâtına göre bir kimse kölesiyle dâbbesine işâretle هذا حر أو هذا dese kelâm-ı mezkûrun iʿmâli kâbil olmayarak bâtıl olup köle âzâd olmaz. Zîrâ أو kelimesi lâ ale't-taʿyîn ehad-i emreyne mevzûʿ olmakla kelâm-ı mezkûr da mahall-i ıtk gayr-ı muʿayyen olarak köle ile dâbbeden birinin ismi olup gayr-ı muʿayyen olarak her birisinden eʿamdır. Eʿam ise şâmil olduğu ehassa sıdkı vâcib olup bu makâmda gayr-ı muʿayyen olan vâhid ise ıtka mahal olmadığından iʿtâka sâlih değildir. Her ne kadar emreynden muʿayyen olarak köle ıtka mahal ise de أو kelimesi lâ ale't-taʿyîn ehad-i emreyni ifâdeye mevzûʿ olmakla muʿayyen olarak emreynden birini ifâde edemeyerek iʿmâli kâbil olmayacağından ihmâl olunarak köle âzâd olmaz. **[1000]**

1715. Mes'ele: İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre de kezâlik أو kelimesi gayr-ı muʿayyen olarak ehad-i emreyne mevzûʿ olup mevzûʿ-i leh olan gayr-ı muʿayyen İmâmeyn hazretlerinin buyurdukları gibi iʿtâka mahal değil ise de velâkin İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre mecâzın hakîkatten halef olması hakk-ı tekellüm ve telaffuzda olmakla هذا حر أو هذا kelâmı sahîh olup mahall-i ıtk taʿyîne muhtemil olarak ikisinden birinin ismidir. Hattâ iki kölesine işâretle هذا حر أو هذا diyerek lâ-ale't-taʿyîn iki köleden birini ıtk mes'elesinde olduğu gibi kâile iʿtâkla maksadını taʿyîn lâzım olarak biri vefât ederse diğeri ıtka teʿayyün eder, adem-i vefât halinde hangisini âzâd ettiğini taʿyîne icbâr olunur.

Binâenaleyh sinnen kendisinden ekber olan kölesine işâretle هذا ابني kelâmında olduğu gibi maʿnâ-yı hakîkîsi ile amel müteʿazir olunca "bi-kadri'l-imkân kelâmın iʿmâli ihmâlinden evlâ olmakla" muhtemil ile amel ihmâl ve ihdâr ile ilgâdan evlâ olduğundan her ne kadar kölesiyle dâbbesine işâretle هذا حر أو هذا dedikte أو kelimesi lâ-ale't-taʿyîn ehad-i emreyne mevzûʿ olmakla mahall-i ıtk gayr-ı muʿayyen olarak maʿnâ-yı hakîkîsiyle amel müteʿazzir ise de muhtemilü't-taʿyîn olan köleden mecâz kılınarak hayy ile meyyite vasiyyet gibi هذا حر أو هذا diyerek köleye ilâve olunan dâbbenin zikri adem-i mahalliyyete binâen lağv olarak güya yalnız köleye işâretle هذا حر deyip dâbbenin zikrinden sükût edilmiş addolunarak inde'l-İmâm kölenin iʿtâkıyla kelâm-ı mezkûr iʿmâl olunur.

Ammâ İmâmeyn hazerâtına göre mecâzın hakîkatten halefiyyeti hükümde olmakla 1713. mes'elede beyân olunduğu üzere halefiyyetin sıhhatinde mecâz da maʿnâ-yı hakîkînin imkânı şart olarak adem-i imkânıyla hükmünün istihâlesi hâlinde muhtemilü't-taʿyîn olan vâhidden istiʿâre ile mecâzı inkâr ile kelâm-ı mezkûrun ihmâl ve ilgâsına kâil olarak kölenin adem-i ıtkıyla hüküm olunur.

Sâhib-i *Menâr*'ın kelâmı buraya kadar olup sâhib-i *Menâr* beyân olunduğu vechile kölesiyle dâbbesine işâretle هذا حر أو هذا kavlinde İmâmeyn hazerâtı tarafından butlânıyla hükm olunan abd ile dâbbenin cemʿ mes'elesini **[1001]** tasvîr ve beyânda lâ-ale't-taʿyîn ehad-i emreyne mevzûʿ olan أو kelimesiyle takyîd eyledi. Zîrâ أو kelimesiyle ibrâz etmeyip de terkîb-i izâfîyle ikisine hitâben أحدكما حر dese idi *Muhît*'te beyân olunduğu vechile bi'l-icmâʿ kölesi âzâd olurdu.

1716. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile abd ile dâbbeye işâretle هذا حر أو هذا kavlinde İmâmeyn hazerâtına göre iʿmâli kâbil olmayarak ihmâl ve butlânıyla hüküm olunup da yine ikisine hitâben أحدكما حر kavlinde ıtka mahal olan kölenin bi'l-icmâʿ ıtkıyla hükm olunarak iʿmâli beynindeki farkı musannif-i allâme *Şerh-i Menâr*'da beyân buyurup *Havâşi*'nin beyânlarına göre hâsılı fark هذا حر أو هذا kavlinde أو ehad-i emreyne mevzûʿ olmakla أو هذا kavli tahyîr olup أحدكما حر kavli ise îkâʿ-ı hürriyyetle cezmen hükümdür. Hürriyyet ise ıtkı kâbil olan abd üzerine îkâʿ olunup gayr-ı kâbil olan dâbbe üzerine îkâʿ sahîh olamayacağından kâbil-i ıtk olan abd îkâʿa taʿayyün eder ammâ tahyîr-i ıtk, kâbil ile gayr-ı kâbil beyninde sahîh olarak adem-i taʿyîne binâen îkâʿı mütazammin değildir.

Hükm-i Vakf

ومنها: لو وقف على أولاده، وليس له إلّا أولاد أولاد حمل عليهم صونًا للّفظ عن الإهمال عملًا بالمجاز، وكذا لو وقف على مواليه وليس له موال وإنّما له موال استحقّوا، كما في التّحرير.

1717. Mes'ele: Bi-kadari'l-imkân kelâmın iʿmâli ihmâlinden evlâ olup maʿnâ-yı hakîkî ve mecâzîsine hamli müteʿazzir olduğu gibi bilâ-müraccih müşterek olarak adem-i imkân hâlinde biz-zarûre ihmâl ve ilgâ kâidesinin ferʿlerinden biri de hîn-i vakıfda veled-i sulbîsi bulunmayıp ancak evlâdının evlâdı yaʿnî ahfâdı bulunan kimsenin evlâdına vakf mes'elesi olup evlâd lafzı sulbiyyede hakîkat ve ahfâd da mecâz olarak hîn-i vakıfda evlâd-ı sulbiyyesinin adem-i vücûduna binâen maʿnâ-yı hakîkîsini irâde müteʿazzir olmakla kelâm-ı mezkûru ihmâl ve ilgâdan muhâfaza için sebebiyyet alâkasıyla olan mecâzı **[1002]** bulunan ahfâda haml ile vakf-ı mezkûr onlara sarf olunup velâkin *Tahkîku'l-Bâhir*'in beyânına göre evlâd-ı benâtın istihkâk-ı vakıfda ahfâd-ı mezkûrede duhûllerinde ihtilâf olunup *Hulâsa*'dan naklen sahîh olan adem-i duhûlleridir. Zîrâ arâzîsini veledine vakf eylese galle-i vakf gerek zukûr ve gerek inâs müsâvî olarak veled-i sulbîsine masrûf olup evlâd-ı sulbiyyesinden kimsesi kalmaz ise fukarâya sarf olunup evlâd-ı evlâd gibi ahfâda sarf olunmaz. Ammâ hîn-i vakıfda veled-i sulbîsi bulunmayıp da veled-i ibni bulunursa galle-i vakf veled-i ibne mahsûs olup onun batnından sonra bulunanlar galle-i vakfa iştirâk edemezler.

Binâenaleyh veled-i sulbînin adem-i hâlinde veled-i ibn veled-i sulbîsi makâmına kâim olup zâhir-i rivâyette veled-i benât evlâd-ı ibnde dâhil olmaz, muhtâr olan da budur. بنونا بنو أبنائنا وبناتنا وأبنائهن أبناء الرجال اللأباعد nazmı hükm-i mes'ele üzere vârid olduğu zâhirdir.

Mevâlîye Hükm-i Vakf

1718. Mes'ele: 1703. mes'elede beyân olunduğu üzere mevlâ lafzı, köle âzâd eden mâlikle âzâd olunan memlûk beyninde müşterek ise de *Tahkîku'l-Bâhir*'in beyânına göre bizzât âzâd olunanda hakîkat ve âzâd olunanın âzâd ettiği gibi bi'l-vâsıta âzâd olunanlarda mecâz olup hakîkat mümkün iken mecâza gidilemeyeceği gibi maʿnâ-yı hakîkî ile mecâzı cemʿ de gayr-ı câiz olduğundan bizzât âzâd ettiği kölesi bulunmayıp da âzâd ettiğinin âzâd ettiği kimseler gibi mevlâsının mevlâları bulunan bir kimse mevlâlarına bir şey vakf eylese *Tahrîr*'in beyânına göre bizzât mevlâsının adem-i vücûduna binâen maʿnâ-yı hakîkîsini irâde müteʿazzir olmakla mecâzen mevlâsının mevlâlarına haml olunarak galle-i vakfa onlar müstahik olurlar. Zîrâ hükm-i kâideye tevfîkan maʿnâ-yı mecâzîsine haml ile iʿmâli kâbil iken vâkıfın kelâmı ihmâl olunmaz.

Hükm-i Kâideden Hâric Olan Kelâmın Hükmü

وليس منها: ما لو أتى بالشّرط والجواب بلا فاء، فإنّا لا نقول بالتّعليق لعدم إمكانه فيتنجّز ولا ينوي، خلافًا لما روي عن أبي يوسف رحمه الله، وكذا أنت طالق في مكة فيتنجز إلّا إذا أراد في دخولك مكّة فيدين، وإذا دخلت مكة تعليق.

1719. Mes'ele: **[1003]** إن دخلت الدار أنت طالق veya حر gibi bilâ-fâ îrâd olunan şart ve cevâb cümlesi bi-kadri'l-imkân iʿmâli kâbil olan kelâm ihmâl olunmaz, kâidesinin ferʿlerinden değildir. Zîrâ inde'l-Hanefî bilâ-fâ aksâm-ı îmândan olan taʿlîkin adem-i imkânına binâen kelâm-ı mezkûr taʿlîka haml olunarak şartın husûlü takdîrinde cezâ-yı muʿallakın lüzûmuyla hükm olunmaz. Zîrâ mazmûn-i cezâyı mazmûn-i şarta rabt eden fâ olup bulunmayınca Ebû Yûsuf'dan mervînin hilâfına bilâ-niyyet kazâ mazmûn-i cezâ olan talâk veya itâka müneccezen vâkiʿ olarak şartın zikri lağv olup أنت طالق veya أنت حر demiş olup bunlar ise tencîzdir. Lâkin *Bahr*'den naklen *Tahkîku'l-Bâhir*'in beyânına göre kelâm-ı mezkûr ile taʿlîka niyyet eylese diyâneten tasdîk olunarak kazâ-yı kâdîye mukârin olmaz ise beynehu ve

beynellâh muʿallak olur. Ebû Yûsuf'dan bir rivâyette ifâde ilgâdan evlâ olmakla إن دخلت الدار cümlesini yaʿnî mazmûn-i şartı ihmâl ve ilgâdan muhâfaza için mukadder fâ' mülâhaza olunarak taʿlîka haml olunup mazmûn-i cezâ olan talâka veya hürriyyetin vukûʿları mazmûn-i şart olan duhûl-i dârın vukûʿuna muʿallak olur.

1720. Mes'ele: أنت طالق في مكة kavlinde dahi في دخولك مكة demek kasd olunmadıkça "في مكة" kavli ilgâ olunarak أنت طالق demiş olmakla müneccez olarak fi'l-hâl talâkın vukûʿuyla hükm olunur ise de duhûl-i Mekke'de ikâʿı kasd olunursa diyâneten tasdîk olunarak talâkın vukûʿu duhûl-i Mekke'ye muʿallak olur ise de hilâf-ı zâhir olmakla kazâen tasdîk olunmayarak hâkime refʿ-i daʿvâ olunursa fi'l-hâl talâkın vukûʿuyla hükmeder.

1721. Mes'ele: Hakîkaten taʿlîkin vücûduna binâen أنت طالق إذا دخلت مكة kavli taʿlîk olup mazmûn-ı şart olan duhûl-i Mekke hâsıl olmadıkça mazmûn-ı şart olan vukûʿ-i talâk hâsıl olmayacağından Mekke'ye dâhile olmadıkça boş olmaz.

وقد جعل الإمام الأسيوطيّ من فروعها ما وقع في فتاوى السّبكيّ فنذكر كلامهما بالتّمام، ثمّ نذكر ما يسّره الله تعالى ممّا يناسب أصولنا.

قال السّبكيّ: لو أنّ رجلًا وقف عليه ثمّ على أولاده ثمّ على أولادهم ونسله وعقبه ذكرًا وأنثى للذّكر مثل حظّ الأنثيين. على أنّ من توفّي منهم عن ولد أو نسل عاد ما كان جاريًا عليه من ذلك على ولده ثمّ ولد ولده ثمّ على نسله على الفريضة، وعلى أنّ من توفّي عن غير نسل عاد ما كان جاريًا عليه على من كان في درجته من أهل الوقف المذكور؛ يقدّم الأقرب إليه فالأقرب. ويستوي الأخ الشّقيق والأخ من الأب. ومن مات من أهل الوقف قبل استحقاقه لشيء من منافع الوقف وترك ولدًا أو أسفل منه استحقّ ما كان استحقّه المتوفّى لو بقي حيًّا إلى أن يصير إليه شيء من منافع الوقف المذكور، وقام ولده في الاستحقاق مقام المتوفّى، فإذا انقرضوا فعلى الفقراء.

1722. Mes'ele: İmâm Suyûtî İmâm Sübkî'nin *Fetâvâ*'sında vâkiʿ olan ber-vech-i âtî mesâil-i vakfı kâide-i mezkûrenin ferʿlerinden kıldı, bi-inâyetihi teʿâlâ gerek Suyûtî ve gerek Sübkî'nin kelâmlarını bi't-tamâm zikr ve beyân edip baʿdehu usûl-i Hanefiyyeye münâsib olan ebhâsdan

Cenâb-ı Hakk'ın muvaffak ve müyesser buyurduğu mesâil ve mebâhisi de zikr ve beyân ederiz.

1723. Mes'ele: İmâm Sübkî *Fetâvâ*'sında buyurmuş ki, bir kimesne baʿdehu evlâdına baʿdehu evlâdının evlâd ve nesillerine vakf edip baʿdehu onlardan biri vefât edip veledi veya nesebi kalırsa onun vakıfdan olan hissesi veledine baʿdehu veledinin veledine baʿdehu alâ tarîki'l-farîza bunlara avdet eylemek ve onlardan biri bilâ-nesil vefât ederse onun hissesi vakf-ı mezkûrun ehlinden onun derecesinde bulunanlara verilmek şartıyla hîn-i vakıfda kelâmını ﴿لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ﴾[1] kaydıyla taʿkîb ve takyîd eylese el-akreb fe'l-akreb kâidesi üzere gerek li-ebeveyn ve gerek li-ebin birâderleri istihkâkda müsâvî olarak meteveffâya akreb olan diğerleri üzerine takdîm olunarak müteveffânın vakf-ı mezkûrdan hissesi kendisine akreb olana verilip menâfiʿ-i vakfdan bir şeye müstahik olmadan ehl-i vakfdan biri vefât edip bir veled veya veledinin veledini terk ederse, vefât etmeyip de yaşamış olsa idi hissesi geldiği vakit galle-i vakfdan kendisinin müstahik olacağı hisseye müstahik olarak vakf-ı mezkûrun gallesinden müteveffânın müstahik olacağı şeye istihkâkda evlâd ve ahfâdı müteveffânın makâmına kâim olup bi'l-cümle müteʿarriz olurlar ise vakf-ı mezkûrdan hisseleri muhtâc-ı sadaka olan fukarâya sarf olunmak gibi şurût-i hamse ile meşrût olarak bir şey vakf edip de **[1005]**

ولو توفّي الموقوف عليه وانتقل الوقف إلى ولديه؛ أحمد وعبد القادر، ثمّ توفّي عبد القادر، وترك ثلاثة أولاد وهم عليّ وعمرو ولطيفة وولدي ابنه محمّد المتوفّى حال حياة والده؛ وهما عبد الرّحمن وملكة، ثمّ توفّي عمرو عن غير نسل ثمّ توفّيت لطيفة وتركت بنتًا تسمّى فاطمة، ثمّ توفّي عليّ وترك بنتًا تسمّى زينب، ثمّ توفّيت فاطمة بنت لطيفة عن غير نسل. فإلى من ينتقل نصيب فاطمة المذكورة. فأجاب: الّذي ظهر لي الآن أنّ نصيب عبد القادر جميعه يقسّم من هذا الوقف على ستّين جزءًا لعبد الرّحمن منه اثنان وعشرون، ولملكة أحد عشر، ولزينب سبعة وعشرون. ولا يستمرّ هذا الحكم في أعقابهم، بل كلّ وقت بحسبه.

1724. Mes'ele: Mevkûfün aleyh vefât edip vakf-i mezkûr müteveffânın oğulları Ahmed ile Abdülkâdir'e intikâl edip baʿdehu Abdülkâdir de vefât edip oğlulları Ali ve Amr, kızı Latîfe ile hâl-i hayâtında vefât eden oğlu

1 Nisa, 4/11.

Muhammed'in oğlu Abdurrahman ile kızı Melike'yi terk edip baʿdehu Abdülkâdir'in ikinci oğlu Amr da bilâ-nesil vefât edip baʿdehu kızı Latîfe de vefât edip kızı Fâtıma'yı terk edip baʿdehu Abdülkâdir'in birinci oğlu Ali de vefât edip kızı Zeyneb'i bırakıp baʿdehu bilâ-nesil Abdülkâdir'in kızı Latîfe'nin kızı Fâtıma da vefât ederse mezbûre Fâtıma'nın vakf-ı mezkûrden hissesi kime intikâl eder, diye vârid olan suâl ve istiftâya şimdi bana zâhir olan vakf-ı mezkûrdan Abdülkâdir'in cümle hissesi altmış hisseye taksîm olunup ondan yirmi iki sehmi Abdülkâdir'in hafîdi Abdurrahman'a ve on bir sehmi hafîdesi Melike'ye diğer yedi hissesi Abdülkâdir'in oğlu Ali'nin kızı Zeyneb'e verilip bu vechile hükm-i taksîm bunların evlâd ve ahfâdlarına müstemir ve bâki kalmayıp belki baʿdema her vaktin muktezâsına göre müstahikler beyninde taksîm olunur diyerek cevâb vermiş bu sûrette asıl mes'ele altmış olur. Abdurrahmân: 22, Melîke: 11, Zeyneb: 27. Mes'ele: 60. **[1006]**

قال: وبيان ذلك أنّ عبد القادر لما توفي انتقل نصيبه إلى أولاده الثّلاثة وهم علي وعمرو ولطيفة، للذّكر مثل حظّ الأنثيين، لعلي خمساه، ولعمرو خمساه، وللطيفة خمسه. وهذا هو الظّاهر عندنا.

1725. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile vakf-ı mezkûru taksîmin esbâb-ı mûcibesini beyânda İmâm Sübkî rahimehullâh buyurur ki Abdülkâdir vefât ettikte vakf-ı mezkûrden hissesi şart-ı vâkıf üzere للذكر مثل حظ الأنثيين olarak üç evlâdı Ali ve Amr ve Latîfe'ye intikâl edip aded-i ru'ûs iʿtibâriyle mahrec-i mes'ele beş olup iki humus Ali'ye ve iki humus Amr'a ve bir humus da kızı Latîfe'ye taksîm olunmuştur. Zîrâ bir oğlan iki kız iʿtibâriyle aded-i ru'ûsları beşe bâliğ olmakla mahrec-i mes'ele beş olarak bu vechile taksîm bizim indimizde zâhirdir. Zîrâ beyne't-tabakât tertîbe riʿâyetle pederinin hayâtında vefât eden Muhammed'in evlâdı bulunan Abdurrahman ile kızı Melike ikinci tabakada bulunmakla onların vakıfdan hisseleri yoktur. **[1007]**

ويحتمل أن يقال يشاركهم عبد الرحمان وملكة ولدا محمّد المتوفّى في حياة أبيه، ونزلا منزلة أبيهما فيكون لهما السّبعان، ولعليّ السّبعان، ولعمرو السّبعان، وللطيفة السّبع. وهذا وإن كان محتملًا، فهو مرجوح عندنا لأنّ التّمكّن في مأخذه ثلاثة أمور:

إحداها: أنّ مقصود الواقف أن لا يحرم أحد من ذرّيّته. وهذا ضعيف لأنّ المقاصد إذا لم يدلّ عليها اللّفظ لا يعتبر.

1726. Mes'ele: Vakf-ı mezkûrun gallesini aded-i ru'ûs i'tibâriyle taksimde zâhir olan, beyân olunduğu vechile taksîm ise de vâkıfın وإن من مات عن ولد انتقل نصيبه إليه kavliyle amel ederek galle-i vakfa istihkâkda Abdülkâdir'in hayâtında vefât eden oğlu Muhammed'in oğlu Abdurrahman ile kızı Melike'yi pederleri Muhammed makâmına ikâme ederek Abdülkâdir'in oğlu Ali ve Amr ile kızı Latîfe'ye müşârik olmaları da muhtemel olup bu sûrette ehl-i vakfın aded-i ru'ûsları yedi olmakla mahrec-i mes'ele de yedi olarak aded-i ru'ûs i'tibâriyle ikişer subu' oğlu Ali ile Amr'a ve bir subu' kızı Latîfe'ye ve müsâvât üzere iki subu' da hayâtında vefât eden oğlu Muhammed'in oğlu Abdurrahman ile kızı Melike'ye intikâl eylemesi de her ne kadar muhtemel ise de lâkin bizim indimizde gayr-ı zâhir olarak mercûhdur. Zîrâ vefât eden Muhammed'in oğlu Abdurrahman ile kızı Melike'ye hisse-i vakfdan istihkâkda pederleri Muhammed menziline tenzîl ile Abdülkâdir'in hayâtta bulunan iki oğlu ile bir kızına şerîk kılarak mahrec-i mes'eleyi yediye iblâğda temekkün ve i'timâd umûr-i selâseden ibâret olup biri vâkıfın beyân olunan şurût-i hamse ile meşrût olarak ol kimseye vakfdan maksadı mevkûfün aleyh olan recülün zürriyetinden hiçbir kimseyi galle-i vakfdan mahrûm etmeyerek cümlesini hissedâr eylemek olup bu ise za'îf olarak galle-i vakfı beyân olunduğu vechile taksîmin sıhhatinde şâyân-ı i'timâd değildir. Zîrâ istihkâk-ı vakfda kelâm-ı vâkıfın medlûlü olmayan makâsıd-ı muhtemele i'tibâr yoktur. Zîrâ umûr-i bâtınadan olmakla i'tibârında delîl-i zâhire muhtâc olup vâkıfın kelâmında ise maksad-ı mezkûre delâlet eder bir lafız yoktur.

الثّاني: إدخالهم في الحكم وجعل التّرتيب بين كلّ أصل وفرعه لا بين الطّبقتين جميعًا، وهذا محتمل لكنّه خلاف الظّاهر. وقد كنت ملت إليه مرّةً في وقف للفظ اقتضاه فيه لست أعمّه في كلّ ترتيب.

1727. Mes'ele: Taksîm-i mezkûrun sıhhatinde medâr-ı i'timâd olan umûr-i selâseden ikincisi, galle-i vakfa istihkâkda ahfâdı evlâd hükmünde kılarak pederinin hayâtında vefât eden Muhammed'in oğlu Abdurrahman ile kızı Melike'ye pederleri Muhammed makâmına ikâme ederek

واقفك ثم على أولاده ثم على أولاد أولاده kavlinin muktezâsı olarak **[1008]** galle-i vakfa istihkâkda tertîbi her asıl ile onun fer'i beyninde kılıp bi'l-cümle tabakât beyninde adem-i i'tibâra mebnî olup fi'l-hakîka bu i'tibâr kelâm-ı vâkıfın muhtemeli ise de lâkin hilâf-ı zâhirdir. Vâkıfın böyle taksîm iktizâ eden kelâm-ı mezkûruna binâen bir kere ben de galle-i vakfı taksîmde tertîb-i mezkûre meyl eylemiş isem de lâkin ol vechile taksîmi her tertîbe ta'mîm edemediğimden bu makâmda ol vechile taksîm îcâb eylemez.

الثّالث: الاستناد إلى قول الواقف؛ أنّ من مات من أهل الوقف قبل استحقاقه بشيء قام ولده مقامه. وهذا أقوى لكن إنّما يتمّ لو صدق على المتوفّى في حياة والده أنّه من أهل الوقف.

1728. Mes'ele: Pederinin hayâtında vefât eden Muhammed'in oğlu Abdurrahman ile kızı Melike'nin istihkâk-ı vakfda me'hazinde medâr-ı i'timâd ve temekkün olan umûr-i selâseden üçüncüsü, vâkıfın ehl-i vakfdan biri kable'l-istihkâk vefât ederse onun evlâdı istihkâk-ı vakfda pederi makâmına kâim olur ma'nâsını ifâde eden ومن مات من أهل الوقف قبل استحقاقه بشيء من منافع الوقف وترك ولدا أو اسفل منه استحق ما كان استحقه المتوفى لو بقي حيا إلى أن يصير إليه بشيء من منافع الوقف المذكور وقام ولده في الاستحقاق مقام المتوفى kelâmına istinâd olup kelâm-ı mezkûr istihkâk-ı vakfa ahfâd-ı evlâd da idhâlde mu'ayyen olmakla şâyân-ı i'timâd ve istinâd olarak pek kavî ise de lâkin pederi Abdurrahman'ın hayâtında vefât eden Muhammed'in ehl-i vakfdan olduğuna sâdık olarak isbât edebilir ise tamâm olabilip hâlbuki mes'ele-yi âtiyede beyân olunacağı üzere kelâm-ı mezkûrun Muhammed'in ehl-i vakfdan olarak istihkâk-ı vakfda oğlu ile kızının kendi makâmına kıyâmlarını îcâb ve istilzâm edecek sûrette sıdkı gayr-ı zâhirdir.

وهذه مسألة كان قد وقع مثلها في الشّام قبل التّسعين وستّمائة. وطلبوا فيها نقلًا فلم يجدوه فأرسلوا إلى الدّيار المصريّة يسألون عنها ولا أدري ما أجابوهم، لكنّي رأيت بعد ذلك في كلام الأصحاب فيما إذا وقف على أولاده على أنّ من مات منهم انتقل نصيبه إلى أولاده، ومن مات ولا ولد له انتقل نصيبه إلى الباقين من أهل الوقف، فمات واحد عن ولده انتقل نصيبه إليه، فإذا مات آخر عن غير ولد انتقل نصيبه إلى أخيه وابن أخيه لأنّه صار من أهل الوقف. فهذا التّعليل يقتضي أنّه إنّما صار من أهل الوقف بعد موت والده فيقتضي أنّ ابن عبد القادر المتوفّى في حياة والده ليس من أهل الوقف وأنّه إنّما يصدق عليه اسم أهل الوقف إذا آل إليه الاستحقاق.

1729. Mes'ele: **[1009]** Ber-vech-i beyân mes'elenin ancak bir misli altı yüz doksan târîhinden akdem Şâm'da vâkiʿ olup hükm-i mes'elesini beyân husûsunda eimme-i fukahâdan bir nakil taleb olunup bulamayarak hükm-i mes'eleden suâl ve istiftâ için diyâr-ı Mısriyyeye sûret-i husûsiyyede kimseler göndermişlerdi. Fukahâ-i Mısriyye hükm-i mes'eleden ne yolda cevâbla fetvâ verdiklerini bilmiyor isem de târîh-i mezkûrden sonra bir kimse evlâdından biri vefât ederse galle-i vakfdan onun hissesi evlâdına intikâl edip ehl-i vakfdan bilâ-veled vefât edenin hissesi bâki kalan ehl-i vakfa intikâl eylemek şartıyla vakf edip de ehl-i vakfdan biri vefât edip bir veledi kalsa şart-ı vâkıf vechile vefât edenin hissesi veledine intikâl edip başka biri bilâ-veled vefât ettikte onun hissesi ehl-i vakfdan olmakla ber-vech-i şart hayâtta bulunan karındaşına intikâl eder mes'elesini ashâb-ı Hanefiyyenin kelâmında gördüm, ashâb-ı Hanefiyyenin böyle bilâ-veled vefât edenin vakfdan hissesinin karındaşına intikâlini karındaşının ehl-i vakfdan olmasıyla taʿlîlleleri vefâtıyla kendi hissesi birâderine intikâl edenin ehl-i vakfdan olması ancak pederinin vefâtında hayâtta bulunarak vefâtından sonra ehl-i vakfdan olmasını iktizâ eder. Zîrâ لأنه من أهل الوقف demeyip de صار من أهل الوقف diyerek bir hâlden diğer hâle intikâl ifâde eden صار kelimesiyle îrâd eylemesi hükm-i mezkûru iktizâ eder, bu vechile taʿlîl ise mes'ele-i sâbıkda vakfa kable'l-istihkâk vefât ettiğinden Abdülkâdir'in hâl-i hayâtında vefât eden oğlu Muhammed'in ehl-i vakfdan olmamasını iktizâ eder. Zîrâ ehl-i vakfdan olmak ismi ancak pederinden sonra vefât ederek galle-i vakfa istihkâkın kendisine intikâliyle sâdık olabilip müteveffâ ise pederinin hayâtında vefât etmekle hükm-i mes'ele bunun hilâfınadır. **[1010]**

قال: وممّا يتنبّه له أنّ بين أهل الوقف والموقوف عليه عمومًا وخصوصًا من وجه. فإذا وقف مثلًا على زيد ثمّ على عمرو ثمّ على أولاده فعمرو موقوف عليه في حياة زيد لأنّه معيّن قصده الواقف بخصوصه وسمّاه وعيّنه، وليس من أهل الوقف حتّى يوجد شرط استحقاقه، وهو موت زيد وأولاده إذا آل إليهم الاستحقاق، كلّ واحد منهم من أهل الوقف. ولا يقال في كلّ واحد إنّه موقوف عليه بخصوصه لأنّه لم يعيّنه الواقف، وإنّما الموقوف عليه جملة الأولاد كالفقراء.

1730. Mes'ele: İmâm Sübkî hazretleri buyururlar ki şâyân-ı tenbîh ve ihtârdır ki ehl-i vakf ile mevkûfün aleyh beyninde niseb-i erbaʿadan umûm ve husûs min-vechin bulunarak bir mâddede ictimâʿ ve tesâdüf edip iki mâddede iftirâk ederler. Meselâ Zeyd'e bir şey vakf olunup baʿdehu Amr'a baʿdehu Amr'ın evlâdına vakf edilse Zeyd hem mevkûfün aleyh ve hem de ehl-i vakfdan olarak ittihâd ve ictimâʿ edip vâkıf Zeyd'in hayâtında ömrü taʿyîn ettiğinden mevkûfün aleyh ise de ehl-i vakfdan değildir. Zîrâ "Zeyd'in vefâtından ibâret olan" vakfa istihkâkının şartı bulunmadıkça Amr ehl-i vakfdan addolunmaz. "Binâenaleyh mevkûfün aleyh ile ehl-i vakfdan olmak iftirâk ettiler." Zeyd'in vefâtıyla vakfa istihkâk kendilerine intikâl ettikte Amr'ın evlâdından her biri ehl-i vakfdan olup hâlbuki bunlardan her birini vâkıf bi-husûsihî taʿyîn etmediğinden mevkûfün aleyh denilmez. Zîrâ mevkûfün aleyh fukarâ gibi ancak cümle evlâdıdır. Binâenaleyh "ehl-i vakfdan olmak" tahakkuk ettiği hâlde "mevkûfün aleyh olmak" bulunmadığı cihetle bu da mâdde-i iftirâk olup Zeyd hem mevkûfün aleyh ve hem de ehl-i vakfdan olmakla mâdde-i ictimâʿdır.

Lâkin mevkûfün aleyh ile ehl-i vakfdan her biri yekdiğerinden min-vechin eʿamm ve min-vechin ehass olarak umûm ve husûs min-vechin ile beynlerini fark mevkûfün aleyh olmakda vâkıf tarafından taʿyîn ve ehl-i vakfdan olmakda vakfa istihkâkı iʿtibâra mebnîdir.

قال: فتبيّن بذلك أنّ ابن عبد القادر والد عبد الرّحمن لم يكن من أهل الوقف أصلًا ولا موقوفًا عليه، لأنّ الواقف لم ينصّ على اسمه.

1731. Mes'ele: Yine İmâm Sübkî buyurur ki ber-vech-i beyân mevkûfün aleyh ile ehl-i vakf beynindeki fark mezkûrden tebyîn edip anlaşıldı ki Abdülkâdir'in oğlu Abdurrahman ve Melike'nin pederleri bulunan Muhammed pederinin hayâtında vefât etmekle **[1011]** adem-i istihkâkına binâen pederinin hayâtında ve adem-i vücûduna binâen pederinin vefâtından sonra dahi ehl-i vakfdan olmadığı gibi vâkıf tarafından tahsîs ve tansîsle taʿyîn olunmadığından mevkûfün aleyh de değildir. Zîrâ vâkıf vakfı kendinin ismini zikrederek tansîs eylememiştir.

قال: وقد يقال: إنّ المتوفّى في حياة أبيه يستحقّ أنّه لو مات أبوه جرى عليه الوقف فينقل هذا الاستحقاق إلى أولاده. قال: وهذا قد كنت في وقت أبحثه ثمّ رجعت عنه.

1732. Mes'ele: Abdülkâdir'in hayâtında iken vefât eden oğlu Muhammed'in ehl-i vakfdan olmasını tevcîhde İmâm Sübkî'nin beyânına göre bazen ıstılâh-ı fukahâda pederinin hayâtında vefât eden kimsenin pederi kendi hayâtında iken vefât eylemiş olsa idi vakf kendisine intikâl ve cereyân ederek galle-i vakfa müstahik olacağından pederinin hayâtında iken kable'l-istihkâk vefât ederse evlâdı kendi makâmına kâim olarak pederinin vefâtıyla istihkâk-ı mezkûr kendi evlâdına intikâl edeceğinden pederinin hayâtında iken vefât eden Muhammed'in oğlu Abdurrahman ile kızı Melike büyük pederleri Abdülkâdir'in vefâtıyla pederleri makâmına kâim olarak ehl-i vakfdan olup vakf-ı mezkûrden istihkâk kendilerine intikâl eder deyip, yine Sübkî demiş ki işte bir vakitler ben bu tevcîhe kâil olarak hükm-i mes'eleyi beyânda bundan bahs ederek ihtiyâr eylemek istemiş idim velâkin ondan rücûʿ ettim, demiş me'mûl ki bu vechile tevcîhden bahsi 1729. mes'elede beyân olunan taʿlîle kable'l-ittilâʿ olup baʿde'l-ittilâʿ ondan rücûʿ eylemiştir. Zîrâ tevcîh-i mezkûre göre galle-i vakfa istihkâk bi'l-kuvve olup hâlbuki 1731. mes'elede beyân olunduğu üzere ehl-i vakfdan olmakda bi'l-fasl istihkâk lâzım olmakla pederi Abdülkâdir'in hayâtında vefât ederek oğlu Muhammed'in ehl-i vakfdan olmadığı gibi vâkıf tarafından tahsîs olunmadığından mevkûfün aleyh de değildir. **[1012]**

فإن قلت: قد قال الواقف إنّ من مات من أهل الوقف قبل استحقاقه لشيء فقد سمّاه من أهل الوقف، مع عدم استحقاق فيدلّ على أنّه أطلق أهل الوقف على من لم يصل إليه الوقف " فيدخل محمّد والد عبد الرّحمن وملكة في ذلك فيستحقّان. ونحن إنّما نرجع في الأوقاف إلى ما دلّ عليه لفظ واقفيها سواء وافق ذلك عرف الفقهاء أم لا.

قلت: لا نسلّم مخالفة ذلك لما قلناه، أمّا أوّلًا، فلأنّه لم يقل قبل استحقاقه وإنّما قال قبل استحقاقه لشيء، فيجوز أن يكون قد استحقّ شيئًا صار به من أهل الوقف ويترتّب استحقاقًا آخر فيموت قبله، فنصّ الواقف على أنّ ولده يقوم مقامه في ذلك الشّيء الّذي لم يصل إليه، ولو سلّمنا أنّه قال قبل استحقاقه، فيحتمل أن يقال: إنّ الموقوف عليه أو البطن الّذي بعده، وإن وصل إليه الاستحقاق، أعني أنّه صار من أهل الوقف، قد يتأخّر استحقاقه إمّا لأنّه مشروط بمدّة كقوله: في سنة كذا فيموت في

أثنائها أو ما أشبه ذلك. فيصحّ أن يقال: إنّ هذا من أهل الوقف، وإلى الآن ما استحقّ من الغلّة شيئًا إمّا لعدمها أو لعدم شرط الاستحقاق بمضيّ الزّمان أو غيره.

1733. Mes'ele: Vâkıf yaʿnî Abdülkâdir, hayâtında iken vefât edip galle-i vakfdan hiçbir şeye müstahik olmayan oğlu Muhammed'i ehl-i vakfdan add eyledi. Zîrâ dördüncü şartını beyânda إن من مات من أهل الوقف قبل استحقاقه لشيء kavliyle kable'l-istihkâk vefât edenlere ehl-i vakf tesmiye etti. Hâlbuki mevkûfün aleyh olup pederinin hayâtında vefât edenler galle-i vakfa müstahik değillerdir.

Binâenaleyh galle-i vakfdan kendisine hiçbir şey vâsıl olmayana ehl-i vakf ıtlâkına delâlet ederek Abdurrahman ile Melike'nin pederleri Muhammed, pederi Abdülkadir'in hayâtında vefât ederek galle-i vakfdan hiçbir şeye müstahik olmadığı hâlde şart-ı mezkûr muktezâsınca ehl-i vakfda dâhil olarak vefâtıyla onun müstahik olacağı menâfiʿ-i vakfa oğlu Abdurrahman ile kızı Melike müstahik olurlar. Hâlbuki biz gerek fukahânın örf ve ıstılâhına muvâfık **[1013]** olsun ve gerek muhâlif olsun sıhhat-i vakfla isbât hükmünde ancak vâkıfın kelâmının delâlet edip ifâde ettiği şeye nazar ve iʿtibâr ederiz.

Bu makâmda vâkıf-ı mezkûrun kelâmı ise galle-i vakfdan hiçbir şeye müstahik olmadan vefât edenin ehl-i vakfdan olarak vakf-ı mezkûrdan onun müstahik olacağı şeye istihkâkda evlâdı onun makâmına kâim olarak müstahik olacaklarını ifâde etmekle Abdülkâdir'in hayâtında iken vefât eden oğlu Muhammed'in kable'l-istihkâk ehl-i vakfdan olarak vefât etmekle şart-ı mezkûr muktezâsınca galle-i vakfa istihkâkda oğlu Abdurrahman ile kızı Melike'ye intikâl ederek müstahik olmaları lâzım gelir, der isek cevâb olarak ben de derim ki, vâkıf-ı mezkûrun kable'l-istihkâk vefât edene ehl-i vakf tesmiye ederek vâkıfın kelâm-ı mezkûru Muhammed'in ehl-i vakfdan olmamasıyla bizim kavlimize muhâlif olduğu vücûh-i adîde ile memnûʿ olarak müsellem değildir.

Evvelâ vâkıf-ı mezkûr إن من مات من أهل الوقف قبل استحقاقه لشيء diyerek şart-ı mezkûru beyânda قبل استحقاقه diyerek iktifâ etmediğine aslen adem-i istihkâk lâzım gelerek bizim kavlimize muhâlif olsun belki قبل استحقاقه لشيء deyip hâlbuki ehassın intifâsı eʿammın intifâsını müstelzim olmayacağından bir şeye adem-i istihkâkdan aslen müstahik olmaması lâzım gelmez olur ki

galle-i vakfdan bir şeye müstahik olarak ehl-i vakfdan olup başka bir şeye dahi mütekarrib ve müntazir iken kavle'l-istihkâk vefâtı câiz olmakla vâkıfın إن من مات من أهل الوقف قبل استحقاقه لشيء kavliyle maksadı ehl-i vakfdan vefât edenin evlâdı pederinin müntazir olarak kendisine vâsıl olmadan vefât ettiği şeyde pederi makâmına kâim olarak ol şeye istihkâklarını beyân olur.

1734. Mes'ele: Vâkıfın şart-ı vakfı beyânında إن من مات من أهل الوقف قبل استحقاقه لشيء kavlinde قبل استحقاقه deyip قبل استحقاقه لشيء من الأشياء maʿnâsına haml edilerek vâkıfın kable'l-istihkâk aslen demiş olmasını teslîm ederek mevkûfün aleyh veya ondan sonraki batında **[1015]** bulunup nevbet-i istihkâka müntazir olanların sıraları gelerek vakfa istihkâkları vâsıl olarak ehl-i vakfdan olsalar bile ya her sene galle-i vakfdan şu kadar şey denerek istihkâk-ı mezkûr bir müddet-i muʿayyene ile meşrût olup meselâ müstahikkine galle-i vakf sene nihâyetinde verilmekle meşrût olarak senenin hulûlüyle ibtidâsında istihkâk nevbeti kendisine intikâl ederek ehl-i vakf maʿdûd olur ise de vakt-ı gallenin husûlünden akdem vefât ederek her ne kadar onun hakkında, ehl-i vakıfdandır velâkin ya vakt-i gallenin te'hîriyle adem-i hulûlü veya adem-i galle veya mürûr-i zamânla istihkâkın adem-i şartına veya bunların emsâli bir mâniʿin menʿiyle ila'l-ân galle-i vakfdan hiçbir şeye müstahik olmadı, demek sahîh olmakla vâkıfın baʿde'l-istihkâk kable'l-vusûl vefât eden ehl-i vakfın veledi onun müntazir olduğu galleye istihkâkda pederi makâmına kâim olsun demesiyle pederinin hayâtında vefât ederek kendisine aslen istihkâk nevbeti erişmeyen Muhammed'in ehl-i vakfdan olması lâzım gelmez.

هذا حكم الوقف بعد موت عبد القادر، فلما توفي عمرو عن غير نسل انتقل نصيبه إلى إخوته عملًا بشرط الواقف لمن في درجته، فيصير نصيب عبد القادر كلّه بينهما أثلاثًا؛ لعلي الثلثان وللطيفة الثلث، ويستمرّ حرمان عبد الرحمن وملكة، فلما ماتت لطيفة انتقل نصيبها، وهو الثلث، إلى ابنتها فاطمة ولم ينتقل إلى عبد الرحمن وملكة شيء لوجود أولاد عبد القادر وهم يحجبونهما؛ لأنّهم أولاده، وقد قدّمهم على أولاد الأولاد الّذين هما منهم. ولما توفي عليّ بن عبد القادر وخلّف بنته زينب، احتمل أن يقال: نصيبه كلّه وهو ثلثا نصيب عبد القادر لها، عملًا بقول الواقف: من مات منهم عن ولد انتقل نصيبه لولده. وتبقى هي وبنت عمّتها مستوعبتين نصيب جدّهما؛ لزينب ثلثاه، ولفاطمة ثلثه. واحتمل أن يقال: إنّ نصيب عبد القادر كلّه يقسم على

الأولاد واحتمل أن يقال: إنّ نصيب عبد القادر كلّه يقسّم على أولاده الآن عملًا بقول الواقف، ثم على أولاده ثمّ على أولاد أولاده، فقد أثبت الجميع أولاد الأولاد استحقاقًا بعد الأولاد.

1735. Mes'ele: İşte ber-vech-i beyân hükm-i mes'ele 1724. mes'elede beyân olunduğu üzere mevkûfün aleyh vefât edip vakf-ı mezkûr oğlu Ahmed ile Abdülkâdir'e intikâl edip baʿdehu Abdülkâdir de vefât edip oğulları Ali ve Amr ve kızı Latîfe ile hâl-i hayâtında vefât eden Muhammed'in oğlu Abdurrahman ile kızı Melike'yi terk edip baʿdehu Abdülkâdir'in ikinci oğlu Amr da bilâ-nesil vefât edip baʿdehu Abdülkâdir'in kızı Latîfe de vefât edip kızı Fâtıma'yı bırakıp baʿdehu Abdülkâdir'in büyük oğlu Ali de vefât edip kızı Zeyneb'i bırakıp baʿdehu bilâ-nesil Abdülkâdir'in kızı Latîfe'nin kızı Fâtıma da vefât ederse bu Fâtıma'nın vakf-ı mezkûrdan hissesi kime intikâl eder diye vârid olan suâle cevâben cümlesinin büyük babaları Abdülkâdir'in vakf-ı mezkûrdan cümle hissesini altmış hisse iʿtibâriyle yirmi iki hissesini Abdurrahman'a ve on bir hissesini Melike'ye ve yirmi yedi hissesini Zeyneb'e verilmek üzere taksim Abdulkâdir'in vefâtından sonra olan vakfın hükmü olup onun evlâdından başkalarının vefâtından sonra **[1016]** hükmüne gelince vakta ki Abdülkâdir'in oğlu Ali ve Amr ile Latîfe'den ibâret olan üç evlâdından Amr bilâ-nesil vefât ettikde vâkıfın "Bilâ-nesil vefât edenin hisse-i vakfdan hissesi, batnen onun derecesinde bulunan ehl-i vakfa verilsin." diyerek beyân ettiği şartla amel için vefât eden Amr'ın galle-i vakfdan hissesi birâderi Ali ile hemşiresi Latîfe'ye intikâl ederek Abdülkâdir'in vakfdan bi'l-cümle hissesi li'z-zekeri mislu hazzi'l-ünseyeyn olarak iki sülüsü Ali'ye ve bir sülüsü Latîfe'ye olmak üzere eslâsen ikisine intikâl ederek pederinin hayâtında vefât eden Muhammed'in oğlu Abdurrahman ile kızı Melike'nin bu taksimde dahi galle-i vakfdan hirmânları müstemir olup baʿdehu Abdülkâdir'in kızı Latîfe de vefât ettikte onun hissesi bulunan sülüs şart-ı vâkıf muktezâsınca kızı Fâtıma'ya intikâl edip hâcib ve mâniʿ olan evlâd Abdülkâdir'in vücûdlarına binâen pederinin hayâtında vefât eden Muhammed'in oğlu Abdurrahman ile kızı Melike'ye hiçbir şey isâbet ve intikâl eylemez. Zîrâ onlar Abdulkâdir'in evlâdı olup Abdurrahman ile Melike ise evlâdının evlâdı olarak ahfâdı olup vâkıf ise ثم على أولاد أولادهم diyerek istihkâk-ı vakfda evlâdı takdîm ve ahfâdı te'hîr eylemiştir.

1736. Mes'ele: Vaktâ ki Abdülkâdir'in oğlu Ali de kızı Zeyneb'i terk ederek vefât ettikte vâkıfın من مات منهم عن ولد انتقل نصيبه لولده kavliyle amel için büyük pederleri Abdülkâdir'den intikâl eden sülüsân hissesi kızı Zeyneb'e intikâl eder demek de muhtemel olarak Zeynep pederi Ali'nin hissesi olan sülüsânla ve amcazâdesi Fâtıma da vâlidesi Latîfe'nin hissesi olan sülüsü alarak bu ikisi büyük pederleri Abdülkâdir'in mecmûʿ-i hissesi istîʿâb ve ihrâz eylemiş oldukları gibi vâkıf ثم على أولاده ثم على أولاد أولاده kavliyle amel edilerek Abdülkâdir'in mecmûʿ-i hissesi evlâd ve ahfâd mecmûʿası olarak el-ân mevcûd olan Abdurrahman ve Melike ve Zeynep ve Fâtıma beynlerinde taksîm olunur demek de muhtemeldir. Zîrâ evlâdın evlâdı da hükmen evlâddan maʿdûde olarak baʿde'l-evlâd evlâdın cümle evlâdına istihkâk isbât eylemiştir. **[1017]**

وإنما حجبنا عبد الرّحمن وملكة، وهما من أولاد الأولاد بالأولاد، فإذا انقرض الأولاد زال الحجب فيستحقّان ويقسم نصيب عبد القادر بين جميع أولاد أولاده، فلا يحصل لزينب جميع نصيب أبيها، وينقص ما كان بيد فاطمة بنت لطيفة. وهذا أمر اقتضاه النّزول الحادث بانقراض طبقة الأولاد المستفاد من شرط الواقف؛ إنّ أولاد الأولاد بعدهم فلا شك أنّ فيه مخالفة لظاهر قوله: أنّ من مات فنصيبه لولده، فإن ظاهره يقتضي أنّ نصيب علي لبنته زينب، واستمرار نصيب لطيفة لبنتها فاطمة، فخالفتاه بهذا العمل فيهما جميعًا، ولو لم نخالف ذلك لزمنا مخالفة قول الواقف: أنّ بعد الأولاد يكون لأولاد الأولاد، فظاهره يشمل الجميع. فهذان الظاهران تعارضا، وهو تعارض قويّ صعب ليس في هذا الوقف محل أصعب منه، وليس التّرجيح فيه بالهيّن بل هو محل نظر الفقيه.

1737. Mes'ele: Abdülkâdir'in oğlu Ali'nin vefâtından akdem vefât eden ehl-i vakflar zamânlarında ahfâddan bulunan Abdurrahman ile Melike'nin galle-i vakfa istihkâkdan menʿ ve hirmânları evlâddan olarak batn-ı evvelden bulunan Abdülkâdir'in oğlu Ali'nin vücûduna mebnî olup onun vefâtıyla batn-ı evvelden evlâd-ı Abdülkâdir'in inkırâzıyla mâniʿ zâil olarak Abdülkâdir'in ikinci batnında hafîd ve hafîdesi Abdurrahman ile Melike de sâir evlâd gibi galle-i vakfa müstahik olarak Abdülkâdir'in vakf-ı mezkûrdan bi'l-cümle hissesi bi'l-cümle ahfâdı beynlerinde taksîm olunarak Zeyneb'e büyük pederi Abdülkâdir'den pederi Ali'ye intikâl eden sülüsân hissesinin

cümlesi ve Fâtıma'ya da vâlidesi Latîfe'den intikâl eden sülüs-i hisse hâsıl olmayıp belki Fâtıma binti Latîfe'nin yedinde bulunan Abdülkâdir'den vâlidesine ve ondan kendisine intikâl eden sülüs-i hisse tankîs edilir. Zîrâ batn-ı evvelin inkırâzıyla Zeynep ile Fâtıma'nın hisselerinden amcazâdeleri Abdurrahman ibn Ali ile hemşiresi Melike de hissedâr olurlar.

İşte beyân olunduğu vechile Zeyneb ile Fatıma'nın hisselerine târi' olan noksân vâkıfın على من توفى منهم عن ولد أو نسل عاد ما كان جاريا عليه على من كان في درجته من أهل الوقف المذكور kavliyle **[1018]** zikrettiği şarttan müstefâd olan tabaka-i evlâdın inkırâzıyla galle-i vakfa istihkâkın evlâdın evlâdına nüzûlünün muktezâsıdır.

Şübhe yok ki galle-i vakfı böyle bi'l-cümle evlâd ve ahfâda taʿmîmen taksîm ederek Abdurrahman ile Melike'yi Zeybeb ile Fâtıma'ya teşrîkte zâhiren vâkıfın أن من مات فنصيبه لولده kavline muhâlefet vardır. Zîrâ kavl-i mezkûrun muktezâ-yı zâhiri evlâd-ı Abdülkâdir'den Ali'nin vefâtıyla vakfdan tekmîlen nasîbi kızı Zeyneb'e ve Latîfe'nin hissesi de kızı Fâtıma'ya intikâl ederek onların hisse-i vakflarının adem-i tenâkusudur. Biz ise Abdülkâdir'in bi'l-cümle hissesini ahfâd-ı mevcûdesi bulunan Abdurrahman ve Melike ve Zeyneb ve Fâtıma mecmûʿuna taksîm ederek kavl-i mezkûrun muktezâsına muhâlefette bulunduk, fakat bu muhâlefet zarûrîdir. Zîrâ kavl-i mezkûre muvâfakat için Abdurrahman ile Melike'yi istihkâkdan menʿ ederek Ali'nin hissesini kâmilen kızı Zeyneb'e ve Latîfe'nin hissesini de kızı Fâtıma'ya vermiş olsak vâkıfın vakfiyede ثم على أولاده ثم على أولادهم ونسله وعقبه ذكرا وأنثى للذكر مثل حظ الأنثيين diyerek şart-ı evveli ثم kelimesiyle îrâddan müstefâd olan baʿde'l-evlâd galle-i vakfın evlâd-ı evlâda olsun, kavline muhâlefet lâzım gelip galle-i vakfın evlâd-ı evlâda olmasının zâhiri ise cümle ahfâda şâmil olmasıdır.

1738. Mes'ele: Beyân olunan iki şartın muktezâ-yı zâhirleri yekdiğerine muʿârız olup şart-ı vâkıf ise nass-ı Şâriʿ hükmünde olarak riʿâyetin lüzûmuna binâen teʿâruz-i mezkûrun defʿi müşkil olmakla bu vakıfda bundan akvâ teʿâruz ve bundan esʿab mahal olmayarak bu iki zâhirden birini âhar üzerine tercîh kolay olmayıp belki mahall-i imʿân ve dikkat-i nazar-ı fakîh olmakla ber-vech-i âtî teʿâruz-i mezkûrun defʿine işâretle buyurur ki;

وخطر لي فيه أطرق: منها أنّ الشّرط المقتضي لاستحقاق أولاد الأولاد جميعهم متقدّم في كلام الواقف، والشّرط المقتضي لإخراجهم بقوله: من مات انتقل نصيبه لولده متأخّر، فالعمل بالمتقدّم أولى؛ لأنّ هذا ليس من باب النّسخ حتّى يقال: العمل بالمتأخّر أولى.

1739. Mes'ele: **[1019]** Ânifen beyân olunduğu üzere vakf-ı mezkûrun her iki şartından zâhir olan hükümler yekdiğerine muʿârız olarak birini âhar üzerine tercîh ile def'-i teʿâruz nazar-ı tedkîka muhtâc olup bu bâbda hâtırıma ber-vech-i âtî birkaç tarîk hutûr edip onlardan biri evlâd-ı vâkıfın cümlesinin galle-i vakfdan hissedâr olmalarını iktizâ eden şart على أن من توفي منهم عن ولد أو نسل عادما كان جاريا عليه من ذلك على ولده ثم ولد ولده ثم على نسله على الفريضة kavli olup bazısının galle-i vakfa istihkâkdan ihrâcını îcâb eden şart ise ومن مات انتقل نصيبه لولده kavli olup cümlesinin istihkâkını îcâb eden şart mukaddem olup bazısının ihrâcını iktizâ eden şart müte'ahhir olmakla mukaddem olan şartın muktezâsıyla amel ise müte'ahhirin muktezâsıyla amelden evlâ olmasıdır. Zîrâ bu vechile amel nesh bâbından değildir ki müte'ahhir ile amel, mukaddemle amelden evlâ olup da bazı evlâdın istihkâkdan ihrâcını iktizâ eylesin, zîrâ neshi musannifin âtide beyân edileceği vechile ancak lağv veya hatâen veya sehven sâdır olmakdan hâli olan edille-i şerʿiyyede olup bu makâmda kelâm ise şarttadır.

Tarîk-i Sânî

ومنها: أنّ ترتيب الطّبقات أصل، وذكر انتقال نصيب الوالد إلى ولده فرع وتفصيل لذلك الأصل، فكان التّمسّك بالأصل أولى.

1740. Mes'ele: Tarîk-i mezkûrden birisi dahi istihkâk-ı vakfda tabakât-ı müstahikkînin tertîbi asıl olup vâlidin nasîbinin velede intikâlini zikr ferʿ olarak asıl mezkûru tafsîl ile îzâh olup teʿâruz hâlinde muktezâ-yı asla temessük muktezâ-yı ferʿe temessükden olmasıdır. Bu makâmda ise tertîb-i tabakâtı ifâde eden şartın muktezâsı cümle evlâdının galle-i vakfdan hissedâr olmalarıdır. **[1020]**

ومنها: أنّ من صيغته عامّة بقوله: من مات وله ولد. صالح لكلّ فرد منهم ولمجموعهم، وإذا أريد مجموعهم كان انتقال نصيب مجموعهم إلى مجموع الأولاد

عن مقتضيات هذا الشّرط، فكان إعمالًا له من وجه مع إعمال الأوّل، وإن لم يعمل بذلك كان إلغاءً للأوّل عن كلّ وجه، وهو مرجوح.

1741. Mes'ele: Turuk-i mezkûreden biri dahi vâkıfın من مات وله ولد فنصيبه لولده kavlinde من elfâz-ı âmmeden olup evlâdından her ferde ve mecmû'una şümûle sâlih olup من lafzıyla mecmû'-i evlâd kasd olundukda mecmû'u-nun nasîbinin mecmû'-i evlâda intikâli şart-ı evvelin muktezâsı olduğu gibi bu şartın da muktezâsı olarak min-vechin şart-ı evveli i'mâli olduğu gibi min-cihetin de bu şartı i'mâl olup şart-ı evvel ile böyle min-vechin amel eylemez ise min küll-i vechin ilgâ olup hâlbuki kelâmın i'mâli ihmâl ve ilgâsından evlâ olmakla şart-ı evvel ile min-vechin ameli terk ile ihmâl ve ilgâ mercûhdur.

Tarîk-i Râbi'

ومنها: إذا تعارض الأمر بين إعطاء بعض الذّرّيّة وحرمانهم تعارضًا لا ترجيح فيه فالإعطاء أولى لأنّه لا شكّ أنّه أقرب إلى غرض الواقفين.

1742. Mes'ele: Turuk-i mezkûreden biri dahi galle-i vakfdan zürriyetin bazısına i'tâ ve bazısını hirmân beyninde dâir olarak birini âhar üzerine bilâ-müreccih bir emir te'âruz ederse bilâ-şek garaz-ı vâkıfa cümlesine i'tâ-nın bazısını men' ve hirmândan akreb ve evlâ olmasıdır. **[1021]**

Tarîk-i Hâmis

ومنها: أنّ استحقاق زينب لأقلّ الأمرين، وهو الّذي يخصّها، إذا شرّك بينها وبين بقيّة أولاد الأولاد محقّق، وكذا فاطمة. والزّائد على المحقّق في حقّها مشكوك فيه ومشكوك في استحقاق عبد الرّحمن وملكة له، فإذا لم يحصل ترجيح في التّعارض بين اللّفظين يقسّم بينهم، فيقسّم بين عبد الرّحمن وملكة وزينب وفاطمة. وهل يقسّم للرّجل؛ مثل حظّ الأنثيين، فيكون لعبد الرّحمن خمساه ولكلّ واحدة من الإناث خمسه، نظرًا إليهم دون أصولهم، أو ينظر إلى أصولهم فينزلون منزلتهم لو كانوا موجودين فيكون لفاطمة خمسه، ولزينب خمساه، ولعبد الرّحمن وملكة خمساه، فيه احتمال، وأنا إلى الثّاني أميل، حتّى لا يفضل فخذ على فخذ في المقدار بعد ثبوت الاستحقاق.

1743. Mes'ele: Turuk-i mezkûreden biri dahi Zeyneb'in ve kezâ Fâtıma'nın galle-i vakfda kendileri ile bakiyye-i evlâd olan Abdurrahman ile Melike beynlerinde teşrîk edildikleri hâlde kendilerine mahsûs olan sehmden ibâret olan ekall-i emreyne istihkâkları muhakkak olup Zeyneb ile Fâtıma haklarında muhakkak olan sehmleri üzerine zâid olan onlar haklarında meşkûkün fih olduğu gibi Abdurrahman ile Melike haklarında dahi meşkûkün fih olup bu şek ise mezkûr şartların muktezâsı bulunan zâhirlerin teʿâruzundan hâsıl olup lafzeyn beyninde teʿâruzda tercîh hâsıl olamayınca bi'z-zarûre Abdülkâdir'in hissesi bulunan vakf-ı mezkûrun bi'l-cümle evlâd-ı mevcûdeden ibâret olan Zeyneb ve Fâtıma ile Abdurrahman ve Melike beyninde taksîm îcâb eder ise de taksîm-i mezkûr li'z-zekeri mislu hazzi'l-ünseyeyn olarak usûllerinin dördünde mücerred kendilerine nazaran Abdurrahman'a iki humus Melike ve Zeyneb ve Fâtıma'dan her birine birer humus olarak mı taksim olunacak yoksa asılları nazar-ı iʿtibâra alınarak Abdurrahman ve Melike ve Zeyneb ve Fâtıma'yı hâl-i hayâtlarında asılları menziline tenzîl ederek Fâtıma'ya vâlidesi Latîfe'nin hissesi olan bir humus ve Zeyneb'e pederi Ali'nin hissesi bulunan iki humus ve Abdurrahman ile Melike'ye de pederleri Muhammed'in hissesi bulunan iki humus verilmek üzere taksîm olunarak Abdulkâdir'in vakf-ı mezkûrden hissesini mevcûd olan ahfâdı beyninde böyle iki vechile taksîme muhtemil olup cümlesinin vakfda istihkâklarının sübûtundan sonra mikdâr-ı istihkâklarında ahfâddan bazısının bazısı üzerine tafdîllerinden ihtirâzen ben ancak vech-i sânî ile taksîme daha ziyâde mâilim. Zîrâ **[1022]** vech-i evvel ile taksîm Muhammed'in fahzi baʿzı evlâdı bulunan Abdurrahman ile Melike'ye Ali'nin veledi bulunan Zeyneb ile Latîfe'nin veledi bulunan Fâtıma üzerlerine tafdîl iktizâ ediyor. Çünkü Abdülkâdir'in el-ân mevcûd olan ahfâdını iʿtibâr ederek her biri hissesini aldıkları takdîrde Abdurrahman ile hemşiresi Melike Abdülkâdir'in hissesi olarak birer humus alıp Ali'nin kızı Zeynep ile Latîfe'nin kızı Fâtıma nısfdan ziyâde almaları lâzım gelir. Zîrâ bunlara bâki kalan iki humustur. Hâlbuki bunlar bi'l-fasl vakfa müstahik olan evlâd olup Abdurrahman ile Melike ise pederleri Muhammed pederinin hayâtında iken vefât etmekle gayr-ı müstahik olan evlâddandır.

فلما توفّيت فاطمة عن غير نسل والباقون من أهل الوقف، زينب بنت خالها وعبد الرّحمن وملكة ولدا عمّها، وكلّهم في درجتها، وجب قسم نصيبها بينهم؛ لعبد

الرّحمن نصفه، ولملكة ربعه، ولزينب ربعه. ولا نقول: هنا ينظر إلى أصولهم لأنّ الانتقال من مساويهم ومن هو في درجتهم فكان اعتبارهم بأنفسهم أولى، فأجمع لعبد الرّحمن وملكة الخمسان حصلا لهما بموت عليّ ونصف وربع الخمس الّذي لفاطمة بينهما بالفريضة، فلعبد الرّحمن خمس، ونصف خمس، وثلث خمس، ولملكة ثلثا خمس، وربع خمس، واجتمع لزينب الخمسان بموت والدها، وربع خمس فاطمة، فاحتجنا إلى عدد يكون له خمس ولخمسه ثلث وربع وهو ستّون، فقسّمنا نصيب عبد القادر عليه لزينب خمساه، وربع خمسه، وهو سبعة وعشرون، ولعبد الرّحمن اثنان وعشرون وهو خمس ونصف خمس وثلث خمس. ولملكة أحد عشر وهي ثلثا خمس وربع خمس. فهذا ما ظهر لي ولا أشتهي لأحد من الفقهاء يقلّدني بل ينظر لنفسه. انتهى كلام السبكي رحمه الله تعالى بحمد الله.

1744. Mes'ele: Batn-ı evvelden Abdülkâdir evlâdına müteʿallik olan ahkâm-ı lâzımeyi baʿde'l-beyân batn-ı sânîden bulunanların **[1023]** ahkâm-ı vakflarını beyâna şuruʿla buyurur ki Abdülkâdir'in kızı Latîfe'nin kızı Fâtıma da bilâ-veled vefât ettikte onun hissesini usûle yaʿnî babalarına nazaran taksîme kâil olmadık. Zîrâ onun hissesinin amcazâdeleri Abdurrahman ve Melike ve hâlesi Zeyneb'e intikâli cümlesi batn-ı sânîden olarak derecede müsâvâtları iʿtibâriyle olmakla kendilerini iʿtibâr babalarını iʿtibârdan evlâdır.

Binâenaleyh vakf-ı mezkûrden Abdurrahman ile Melike'ye pederleri Ali'nin vefâtıyla onun hissesi olarak iki humus ve li'z-zekeri mislu hazzi'l-ünseyeyn olarak bilâ-veled vefât eden Fâtıma'nın hissesinden nısf-ı humus Abdurrahman'a ve rub'-i humus hemşiresi Melike'ye olarak Abdurrahman'a humus ve nısf ve sülüs-i humus ve Melike'ye sülüsân-i humus ile rub'-i humus ve Zeyneb'e pederinin vefâtıyla iki humus ve Fâtıma'nın hissesinden rub'-i humus hisse ictimâʿ etmekle kâbil-i kısmet olarak kendisi için humus ve humusu için de sülüs ve rubuʿ bulunan bir adede muhtâc olundu ki altmıştır. Zîrâ humusun mahreci bulunan hamseyi sülüsün mahreci bulunan selaseyi darble 5x3=15, 15x4= 60 hâsıl olup bu altmışın on iki sülüsü dörttür ve rubʿu üç olmakla Abdülkâdir'in vakf-ı mezkûrden hissesini bu altmış taksime iki humus olan yirmi dört ve humusun rubʿu bulunan üç hisse mecmûʿu olan yirmi yedi hisse hafîdesi Zeyneb'e ve humus ile nısf ve sülüs-i humusları mecmûʿu olan yirmi iki sehm hafîdi

Abdurrahman'a ve bunun nısfı bulunan on bir sehm Abdülkâdir'in hafîdesi ve Abdurrahman'ın hemşiresi Melike'ye isâbet ederek ber-vech-i bâlâ Abdülkâdir'in vakfını ahfâd-ı mevcûdesi beyninde bu vechile taksîm cezm ve yakîn üzere olmayıp belki zann ve tahmîn üzere zâhir olan hâle göre taksîm olmakla fukahâ-yı izâmdan başkalarının taklîdini ârzû etmeyip belki imʿân-ı nazar ve tedkîk-i efkâr ile izhâr-ı hakka inâyet ve ihtimâmlarını recâ ederim. Bi-hamdillâhi Teʿâla İmam Sübkî hazretlerinin vakf-ı mezkûr hakkında kelâmları karîn-i hitâm olup ber-vech-i âtî İmâm Suyûtî'nin kelâmı nakl ve beyân olunacaktır. **[1024]**

قلت: قائله الأسيوطيّ الّذي يظهر اختياره أوّلًا؛ دخول عبد الرّحمن وملكة بعد موت عبد القادر عملًا بقوله: ومن مات من أهل الوقف إلى آخره. وما ذكره السّبكيّ من أنّه لا يطلق عليه أنّه من أهل الوقف ممنوع. وما ذكره في تأويل قوله قبل استحقاقه خلاف الظّاهر من اللّفظ وخلاف المتبادر إلى الأفهام بل صريح كلام الواقف أنّه أراد بأهل الوقف الّذي مات قبل استحقاقه، الّذي لم يدخل في الاستحقاق بالكلّيّة ولكنّه بصدد أن يصير إليه. وقوله لشيء من منافع الوقف دليل قويّ لذلك، فإنّه نكرة في سياق الشّرط وفي سياق كلام معناه النّفي فيعمّ، لأنّ المعنى: ولم يستحقّ شيئًا من منافع الوقف. وهذا صريح في ردّ التّأويل الّذي قاله، ويؤيّده أيضًا قوله: استحقّ ما كان يستحقّه المتوفّى لو بقي حيًّا إلى أن يصير له شيء من منافع الوقف. فهذه الألفاظ كلّها صريحة في أنّه مات قبل الاستحقاق.

1745. Mes'ele: Musannif-i allâme İmâm Sübkî'nin vâkıfın من مات من أهل الوقف قبل استحقاقه لشيء من منافع الوقف وترك ولدا أو أسفل منه استحق ما كان يستحقه المتوفى لو بقي حيا إلى أن يصير إليه شيء من منافع الوقف المذكور وقام ولده في الاستحقاق مقام المتوفى ibâresinde vâkiʿ من أهل الوقف kelâmında mevkûfün aleyh ile ehl-i vakf beynini umûm min-vechin ile tefrîk ve قبل استحقاقه لشيء kelâmını te'vîl ederek ber-vech-i bâlâ îzâhâtını Allâme Suyûtî'nin redd ile beyânını ber-vech-i âtî hikâye ve îcâb eden îzâhâtla buyurur ki vâkıfın kelâm-ı mezkûruyla amel için ihtiyâra zâhir olan Abdülkâdir'in vefâtından sonra ibtidâen kısmette Abdurrahman ile Melike'nin duhûlleridir. İmâm Sübkî'nin Abdurrahman ile Melike'nin pederleri Muhammed, pederinin hayâtında vefât ederek galle-i vakfdan hiçbir şeye müstahik olmadığından ona ehl-i vakf ıtlâk olunmaz, sözü memnûʿ olduğu gibi vâkıfın قبل استحقاقه لشيء kelâmını te'vîlde قبل استحقاقه kavliyle iktifâ etmeyip de قبل استحقاقه لشيء demesiyle câizdir ki

kendisiyle ehl-i vakfdan olacak bir şeye müstahik olup başka bir şeye dahi istihkâka müntazır olarak kable'l-istihkâk vefât eder emsâli sözleri vâkıfın kelâmından gayr-ı zâhir ve ifhâma hilâf-ı mütebâdir olup belki kelâm-ı vâkıfın sarîhi ehl-i vakf ile bi'l-külliyye istihkâkda dâhil olmayıp velâkin kendisine intikâli sadrında bulunan şeye kable'l-istihkâk vefât eden kimseyi kasd eylemiştim, vâkıfın لشيء من منافع الوقف kavli kasd-ı mezkûre delîl-i kavî ve burhân-ı celîdir, der. Zîrâ vâkıfın من مات من أهل الوقف قبل استحقاقه لشيء kavli şart maʿnâsını **[1025]** mütazammin olup onun siyâkında vâkiʿ olan "şey" kelimesi siyâk-ı şartta ve maʿnâsı nefy olan kelâm siyâkında nekre olarak vâkiʿ olmakla umûm ifâde eder. Zîrâ kelâm-ı mezkûrun maʿnâsı ومن مات ولم يستحق شيئا من منافع الوقف demek olup bu ise Sübkî'nin iki şık üzere beyân ettiği te'vîli redde pek sarîhdir. Vâkıfın استحق ما كان يستحقه المتوفى لو بقي حيا إلى أن يصير إليه شيء من منافع الوقف المذكور kavli de redd-i mezkûru te'bîd eder. Zîrâ kelâm-ı mezkûrun zâhiri müteveffâ vakf-ı mezkûrun menâfiʿinden hiçbir şeye müstahik olup asla kendisine intikâl eylemediğine delâlet eder. Binâenaleyh elfâz-ı vâkıfın cümlesi kable'l-istihkâk vefâtta sarîhlerdir.

وأيضًا لو كان المراد ما قاله السبكيّ لاستغنى عنه بقوله أوّلًا على أنّ من مات عن ولد عاد ما كان جاريًا عليه على ولده فإنّه يغني عنه. ولا ينافي هذا اشتراطه التّرتيب في الطّبقات بثم؛ لأنّ ذلك عامّ خصصه هذا كما خصّصه أيضًا قوله على أنّ من مات عن ولد إلى آخره.

1746. Mes'ele: Ve kezâ vâkıfın ehl-i vakf ile maksadı Sübkî'nin dediği gibi "vâkıfın kable'l-istihkâka" demeyip de قبل استحقاقه لشيء demesinden müstefâd olan galle-i vakfdan bir şeye müstahik olarak ehl-i vakfdan olup başka bir şeye dahi muntazır olup da kable'l-istihkâk vefât eylemesi câiz olarak ilâ âhirihi olsa idi ibtidâen vâkıfın على أن من مات عن ولد عاد ما كان عليه جاريا على ولده kavliyle ondan müstağnî olurdu. Zîrâ vâkıfın bu kavli ومن مات من أهل الوقف قبل استحقاقه لشيء من منافع الوقف وترك ولدا أو اسفل منه استحق ما كان استحقه المتوفى لو بقي حيا إلى آخره kavlinden muğnîdir. Vâkıfın bu kavliyle maksadı aslen bir şeye müstahik olmadan vefât eden olması vâkıfın ثم على أولاده ثم على أولادهم ونسله diyerek ثم kelimesiyle tabakâtta tertîb iştirâtına münâfî değildir. Zîrâ vâkıfın ثم على أولاده ثم على أولادهم kavlinde ثم ile menâfiʿ-i vakfa istihkâk husûsunda beyne't-tabakât tertîb iştirâtı gerek an veledin ve gerek bilâ-veled veya baʿde veled **[1026]** menâfiʿ-i vakfdan bir şeye müstahik

على أن من مات عن ولد عاد ما كان جاريا عليه olmadan vefât edenlere âmm olup على ولده kavli ehl-i vakfdan baʿde'l-istihkâk an veledin vefât eden bulunmayan sûrete tahsîs ettiği gibi kable'l-istihkâk an veledin vefât eden bazı ehl-i vakfın kavli bulunmayan sûrette de tahsîs eder. Meselâ mevkûfün aleyh vefât edip Hasan ve Hüseyin ve Ahmed nâmında üç oğlu kalıp baʿdehu Hasan ve Hüseyin bilâ-veled vefât etse onların vakf-ı mezkûrden hisseleri Ahmed'e intikâl edip baʿdehu Ahmed de vefât edip birkaç veled bırakıp vakf-ı mezkûr onlara intikâl eylese sonraki iki şarta münâfât bulunmayarak şart-ı evvel iʿmâl edilmiş olur.

وأيضًا فإنّا إذا عملنا بعموم اشتراط التّرتيب لزم منه إلغاء هذا الكلام بالكلّيّة وأن لا يعمل في صورة؛ لأنّه على هذا التّقدير إنّما يستحقّ عبد الرّحمن وملكة لما استويا في الدّرجة أخذًا من قوله عاد على من في درجته، فبقي قوله: ومن مات قبل استحقاقه إلى آخره مهملًا لا يظهر له أثر في صورة، بخلاف ما إذا أعملناه وخصّصنا به عموم التّرتيب، فإنّ فيه إعمالًا للكلامين وجمعًا بينهما، وهذا أمر ينبغي أن يقطع به حينئذ. فنقول: لمّا مات عبد القادر قسّم نصيبه بين أولاده الثّلاثة وولدي ولده أسباعًا؛ ولعبد الرّحمن وملكة السّبعان أثلاثًا، فلمّا مات عمرو عن غير نسل انتقل نصيبه إلى أخويه وولدي أخيه ليصير نصيب عبد القادر كلّه بينهم، لعليّ خمسان، وللطيفة خمس، ولعبد الرّحمن وملكة خمسان أثلاثًا. ولمّا توفّيت لطيفة انتقل نصيبها بكماله لبنتها فاطمة. ولمّا مات عليّ انتقل نصيبه بكماله لبنته زينب. ولمّا توفّيت فاطمة بنت لطيفة والباقون في درجتها: زينب وعبد الرّحمن وملكة، قسّم نصيبها بينهم للذّكر مثل حظّ الأنثيين اعتبارًا بهم لا بأصولهم كما ذكره السّبكيّ، لعبد الرّحمن نصفه، ولكلّ بنت ربع. فاجتمع لعبد الرّحمن بموت عمرو خمس وثلث، وبموت فاطمة نصف خمس، ولملكة بموت عمرو ثلثا خمس، وبموت فاطمة ربع خمس، فيقسّم نصيب عبد القادر ستّين جزءًا لزينب سبعة وعشرون وهي خمسان وربع خمس، ولعبد الرّحمن اثنان وعشرون وهي خمس ونصف خمس وثلث خمس، ولملكة أحد عشر وهي ثلثا خمس وربع، فصحّ ما قاله السّبكيّ. لكنّ الفرق بعدم استحقاق عبد الرّحمن وملكة والجزم حينئذ بصحّة هذه القسمة. والسّبكيّ تردّد فيها وجعلها من باب قسمة المشكوك في استحقاقه ونحن لا نتردّد في ذلك.

1747. Mes'ele: Ve kezâ beyân olunan sûret-i mefrûzaya tahsîs olunmayarak erbâb-ı istihkâk beyninde iştirât tertîbinin umûmuyla amel eylemiş olsak ومن مات قبل استحقاقه لشيء من منافع الوقف kavlini ilgâ lâzım gelerek bununla aslen amel edilmemek lâzım gelir. Zîrâ iştirât-ı tertîbin umûmuyla amel takdîrinde vâkıfın عاد ما كان جاريا عليه على من كان في درجته kavlinden ahz ile Abdurrahman ile Melike ancak derecede diğerlerine müsâvâtlarına binâen istihkâkda dâhil olup ومن مات قبل استحقاقه لشيء من منافع الوقف hiçbir sûrette eseri zâhir olmayarak mühmel ve mülgâ olarak bâki kalmaları lâzım gelir. Hâlbuki hükm-i kâide muktezâsınca bi-kadri'l-imkân kelâmın i'mâli ihmâl ve ilgâsından evlâdır. Ammâ kâide-i mezkûre muktezâsınca ومن مات من أهل الوقف قبل استحقاقه لشيء kavlini i'mâl edip de bununla على أن من توفي منهم عن ولد أو نسل عاد ما كان جاريا عليه من ذلك على ولده ثم لولد ولده ثم على نسله ثم kavlinde kelimesiyle îrâdından müstefâd olan iştirât-ı tertîbin umûmunu tahsîs iştirâ ve tertîbin umûmuyla amel hilâfınadır. Zîrâ bu vechile amelde her iki şartla amel ederek bi-kadri'l-imkân beynlerini cem' edilmiş olmakla bu sûretle ameli ihtiyâr cezme lâyıktır.

1748. Mes'ele: İşte ihtiyâr-ı mezkûre binâen asıl mevkûfün aleyh olan Abdülkâdir vefât edip vakfdan hissesi üç evlâdı Ali ve Amr ve Latîfe ile hayâtında vefât eden oğlu Muhammed'in oğlu Abdurrahman ile kızı Melike beyninde esbâ'en taksîm olundukda pederleri Muhammed'in hissesi bulunan subu' Abdurrahman ile hemşiresi Melike beyninde li'z-zekeri mislu hazzi'l-ünseyeyn olmak üzere sülüsânı Abdurrahman'a ve sülüsü Melike'ye taksîm olunmakla Abdurrahman'a bir subu' ile bir sülüs-i subu' ve Melike'ye iki sülüs-i subu' hisse isâbet edip Abdülkâdir'in diğer iki oğlu **[1028]** Ali ile Amr ve müteveffâ Muhammed'den her birine ikişer subu' ve kızı Latîfe'ye bir subu' hisse isâbet edip mahrec-i mes'ele yedi olur. Ba'dehu Amr da bilâ-veled vefât ettikte onun hissesi bulunan iki subu' birâderi Ali ve hemşiresi Latîfe ile birâderzâdeleri Abdurrahman ile hemşiresi Melike'ye intikâl ederek Abdülkâdir'in cümle hissesi evlâdıyla ahfâdı beyninde taksîm olunup oğlu Ali'ye iki humus ve kızı Latîfe'ye bir humus ve hafîdi Abdurrahman ile hafîde Melike'ye li'z-zekeri mislu hazzi'l-ünseyeyn olarak eslâsen iki humus isâbet ederek mahrec-i mes'ele yediye ircâ' olunur. Çünkü Abdülkâdir'in mecmû'-i hissesi evvel emirde li'z-zekeri mislu hazzi'l-ünseyeyn olmak üzere üç oğlu ile bir kızına taksîm olunup üç oğlan

altı kız hükmünde olup bir de kızı Latîfe ile mecmû'-i ehl-i vakf yediye bâliğ olup evlâd-ı Abdülkâdir'den kızı Latîfe de vefât ettikte cümle hissesi kâmilen kızı Fâtıma'ya intikâl edip vakta ki Abdülkâdir oğlu Ali de vefât ettikte onun hissesi de kâmilen kızı Zeyneb'e intikâl edip ba'dehu Abdülkâdir'in kızı Latîfe'nin kızı Fâtıma da bilâ-veled vefât ettikte onun derecesinde bâki kalan ehl-i vakf Zeyneb ve Abdurrahman ile Melike'den ibâret olmakla kendileri i'tibâr olunup asılları i'tibâr olunmayarak li'z-zekeri mislu hazzi'l-ünseyeyn olmak üzere Sübkî'nin dediği gibi onun hissesi de Zeyneb ve Abdurrahman ile hemşiresi Melike beyninde taksîm olunarak nısfı Abdurrahman'a Zeyneb ile Melike'den her birine birer rubu' verilerek mahrec-i mes'ele dörtten olup Abdurrahman'a ceddi Abdülkâdir'den intikâl eden hisse ile amcası Amr'ın vefâtıyla humus ve sülüs ve halazâdesi Fâtıma'nın vefâtıyla nısf-ı humus ve Melike için de amcası Amr'ın vefâtıyla sülüsân-i humus ile halazâdesi Fâtıma'dan rubu'-i humus ictimâ' etmekle Abdülkâdir'in galle-i vakfdan mecmû'-i hissesi altmış cüz'e taksîm olunup iki humus ile bir rubu'dan ibâret olan yirmi yedi sehm hafîdesi Zeyneb'e ve humus ve nısf-ı humus ve sülüs-i humusdan ibâret olan yirmi iki sehm hafîdi Abdurrahman'a ve bunun nısfı olan on bir sehm hemşiresi Melike'ye verilerek İmâm Sübkî'nin taksîm husûsunda kelâmı sahîh olur ise de lâkin onun beyânıyla bizim **[1029]** ifâdemiz beyninde fark onun beyânına göre ibtidâen Abdurrahman ile Melike'nin adem-i istihkâkları bizim beyânımıza göre istihkâkları ve emr-i taksîmde bizim beyânımız ile onun ifâdesine göre farkda onun mütereddit olup Abdurrahman ile Melike'nin istihkâklarında kısmet meşkûke olup biz ise câzim olarak kısmet-ı mezkûrenin meczûme ve muhakkaka olmasıdır.

وسئل السبكي أيضًا عن رجل وقف وقفًا على حمزة ثمّ أولاده ثمّ أولادهم، وشرط أنّ من مات من أولاده انتقل نصيبه إلى الباقين من إخوته، ومن مات قبل استحقاقه لشيء من منافع الوقف وله ولد استحقّ ولده ما كان يستحقّه المتوفّى لو كان حيًّا، فمات حمزة وخلف ولدين وهما: عماد الدّين وخديجة. وولد ولد مات أبوه في حياة والده وهو نجم الدّين بن مؤيّد الدّين ابن حمزة فأخذ الولدان نصيبهما، وولد الولد نصيب الّذي لو كان أبوه حيًّا لأخذه، ثمّ ماتت خديجة. فهل يختصّ أخوها بالباقي أو يشاركه مع ولد أخيه نجم الدّين؟ فأجاب بأنّه تعارض فيه اللّفظان فيحتمل

المشاركة، ولكنّ الأرجح اختصاص الأخ ويرجّحه أنّ التّنصيص على الأخوّة وعلى الباقين منهم كالخاصّ وقوله: ومن مات قبل الاستحقاق كالعامّ فيقدّم الخاصّ على العامّ (انتهى).

Suâl-i Âhar

1749. Mes'ele: Mes'ele-i sâbıka gibi İmâm Sübkî'ye bir kimse dahi Hamza'ya baʿdehu evlâdına baʿdehu evlâdının evlâdına vakf edip Hamza'nın evlâdından biri vefât ederse vakf-ı mezkûrden onun hissesi bâki kalan karındaşlarına intikâl edip menâfiʿ-i vakfdan bir şeye müstahik olmadan biri vefât edip de veledi bulunur ise pederi hayâtta olsa idi onun menâfiʿ-i vakfdan müstahik olacağı hisseye veledinin müstahik olmalarını şart kılıp da mevkûfün aleyh olan Hamza vefât edip oğlu İmâdüddin ile kızı Hatice'yi ve hayâtında vefât eden oğlu Müeyyedüddin'in oğlu Necmüddin'i terk edip de oğlu İmâdüddin ile kızı Hatice vakf-ı mezkûrdan birer sülüs hisselerini alıp hafîdi bulunan Necmüddin de pederi makâmına kâim olarak hayâtta bulunsa idi onun müstahik olacağı sülüs **[1031]** hisseyi aldıktan sonra Hatice de vefât etse onun hissesi münhasıran birâderi İmâdüddin'e mi intikâl eder yoksa birâderzâdesi Necmüddin de pederi makâmına kâim olarak hayâtında bulunsa idi onun müstahik olacağı hisseye müstahik olarak amcası İmâdüddin'e iştirâk eder mi diye vârid olan suâle cevâben vâkıfın ومن مات من أولاده انتقل نصيبه إلى الباقين من إخوته kavli münhasıran birâderine intikâlini iktizâ edip ومن مات قبل استحقاقه لشيء من منافع الوقف وله ولد استحق ولده ما كان يستحق أبوه لو كان حيا kavlinin muktezâsı ise birâderzâdesinin vakfa istihkâkda amcasına iştirâki olmakla vâkıfın şartları yekdiğerine mütebâyin ve muteʿârız olarak biri iştirâk diğeri inhisâr iktizâ ederek hükm-i mes'ele her ikisine de muhtemel ise de lâkin ercah olan inhisârdır. Zîrâ ومن مات من أولاده انتقل نصيبه إلى الباقين من إخوته kavli istihkâkı ihveye ve onlardan bâki kalanlara tansîs etmekle hükmen hâs gibi olup ومن مات قبل استحقاقه kavli ise âmm gibi olup âmdan mâverâ-yı hâs irâdenin imkânına binâen hükm-i hâss âmm üzerine müraccah olarak takdîm olunur buyurmuş. Suyûtî'nin bu mes'eleyi nakilden maksadı mes'ele-i sâbıkada Abdurrahman'ın evlâd-ı Abdülkâdir'e iştirâklerinden beyân ettiği hükm-i mes'eleyi te'yîd olmalı. Zîrâ bu mes'elede kable'l-istihkâk vefât eden Müeyyedüddin'in oğlu Necmüddin, büyük pederi Hamza'nın bâki kalan oğlu İmâdüddin ile kızı Hatice'ye yaʿnî amcasıyla halasına istihkâk-ı vakfda iştirâk eyledi.

هذا آخر ما أورده الأسيوطي رحمه الله في هذه المسألة وأنا أذكر حاصل السّؤال وحاصل جواب السبكي، وحاصل ما خالف فيه الأسيوطيّ، ثمّ أذكر بعده ما عندي في ذلك، وإنّما أطلت فيها لكثرة وقوعها، وقد أفتيت فيها مرارًا. أمّا حاصل السّؤال: الواقف وقف على ذرّيّته مرتّبًا بين البطون بثمّ، للذّكر مثل حظّ الأنثيين، وشرط انتقال نصيب المتوفّى عن ولد إليه وعن غير ولد إلى من هو في درجته، وأنّ من مات قبل استحقاقه وله ولد، قام مقامه لو بقي حيًّا، فمات الواقف عن الولدين، ثمّ مات أحدهما عن ثلاثة وولدي ابن لم يستحقّ، ثمّ مات اثنان من الثّلاثة عن ولدين، ثمّ مات واحد عن غير نسل، ثمّ مات أحد الولدين عن غير نسل.

1750. Mes'ele: İşte mes'ele-i ânife Suyûtî'nin mes'ele-i vakfda Sübkî'nin te'vilâtla îzâhâtını red ve beyân için îrâd ettiği en sonraki mes'ele olup bi-inâyetihi Teʿâla ben de ibtidâen Sübkî'ye îrâd olunan suâl ve cevâbının **[1032]** baʿdehu bu bâbda Suyûtî'nin cevâb-ı Sübkî'ye muhâlefetinin hâsıllarını baʿde'l-beyân onların suâl ve cevâblarına müteʿallik olan kendi efkâr-ı mahsûsemi de zikr ve beyân ve bu sebîle hasbe'l-iktizâ vâkiʿ olan itâle-i makâle sebeb mesâil-i mezkûrenin kesret-i vukûʿuyla istiftâ ve iftânın kesret-i cereyânı olup mesâil-i mezkûre hakkında çend defalar ben de fetvâ vermiş idim.

Abdülkâdir vakfı hakkında İmâm Sübkî'ye vârid olan birinci suâlin hulâsası vâkıf sümme kelimesiyle mevkûfun aleyhin evlâd ve ahfâdı beyninde müretteben li'z-zekeri mislu hazzi'l-ünseyeyn taksîm olunmak üzere vakf edip an veledin vefât edenin menâfiʿ-i vakfdan hissesinin veledine ve bilâ-veled vefât edenin hissesini derecesinde bulunanlara intikâlini ve an veledin kable'l-istihkâk vefât edenlerin veledleri onlar makâmına kâim olarak hayâtında bulunsalar idi menâfiʿ-i vakfdan müstahik olacakları hisselere istihkâklarını şart edip baʿdehu vâkıf Ahmed ve Abdülkâdir nâmında iki oğlu bırakarak vefât edip baʿdehu Abdülkâdir de Ali ve Amr ve Latîfe nâmında iki oğul ve bir kızı ile hayâtında vefât edip menâfiʿ-i vakfda bir şeye müstahik olmayan oğlu Muhammed'in bir oğlu Abdurrahman ile bir kızı Melike'yi yaʿni iki oğlan bir kız olarak üç evlâdla bir oğlan ve bir kız olarak iki ahfâd bırakarak vefât edip baʿdehu Abdülkâdir'in oğlu Ali de kızı Zeyneb'i ve kızı Latîfe de kızı Fâtıma'yı bırakarak vefât edip baʿdehu Abdülkâdir'in diğer oğlu Amr da bilâ-veled vefât edip baʿdehu Latîfe'nin kızı

Fâtıma da bilâ-veled vefât ederse vakf-ı mezkûrun kime intikâl edeceğini suâl ile istiftâdan ibâret olup

وحاصل جواب السّبكيّ: أنّ ما خصّ المتوفّى وهو النّصف مقسوم بين أولاده الثّلاثة ولا شيء لولدي ابنه المتوفّى في حياته. ومن مات من الثّلاثة عن غير نسل ردّ نصيبه إلى إخوته فيكون النّصف بينهما. ومن مات عن ولد فنصيبه لولده ما دام أهل طبقة أبيه. ثمّ من مات بعدهم يقسّم نصيبه بين جميع أولاد الأولاد بالسّويّة، فيدخل ولد المتوفّى في حياة أبيه، فتنتقض القسمة بموت الطّبقة الثّانية ويزول الحجب عن ولدي المتوفّى في حياة أبيه عملًا بقوله، ثمّ على أولاد أولاده.

Bu vechile suâle Sübkî'nin hâsıl-ı cevâbı da vakf-ı mezkûrden müteveffâ Abdülkâdir'in hissesi olan nısf, oğulları Ali ve Amr ile kızı Latîfe beyninde taksîm olunup Abdülkâdir'in hayâtında vefât eden oğlu Muhammed'in oğlu Abdurrahman ile kızı Melike'ye vakf-ı mezkûrden hiçbir şey verilmeyip baʿdehu bilâ-veled vefât eden diğer oğlu Amr'ın hissesi birâderi Ali ile hemşiresi Latîfe'ye intikâl ederek Abdülkâdir'in **[1033]** vakf-ı mezkûrden bi'l-cümle hissesi bulunan nısf, iki karındaş beyninde taksîm olunup kızı Zeyneb'i bırakarak vefât eden Ali ve kızı Fâtıma'yı bırakarak vefât eden Latîfe gibi an veledin vefât edenin hisseleri de pederleri Abdülkâdir'in evlâdından yaʿnî tabaka-i evlâddan biri bulundukça kendi veledine verilip Abdülkâdir'in oğlu Ali gibi batn-ı evvelden en sonraya kalan vefât ederse onun hissesi yaʿnî Abdülkâdir'in bi'l-cümle vakf-ı mezkûrden hissesi ahfâda mecmûʿası beyninde adem-i hirmânda cümlesi müsâvî olarak taksîm olunup pederinin hayâtında vefât eden Muhammed'in evlâdı Abdurrahman ile Melike de menâfiʿ-i vakfa istihkâkda dâhil olarak tabaka-i sânîden birinin vefâtıyla tabaka-i ûlânın kısmeti tenâkus eder. Zîrâ vâkıfın ثم على أولاد أولاده kavlinin muktezâsı olarak batn-ı evvelin inkırâzıyla kable'l-inkırâz pederinin hayâtında vefât eden Muhammed'in oğlu Abdurrahman ile kızı Melike gibi kısmet-i ûlâda dâhil olmayanların menâfiʿ-i vakfa istihkâklarına mâniʿ ve hacbin zevâliyle kısmet-i sânîyede dâhil olarak hissedâr olmalarına binâen bunlara intikâl eden hisselerin pederleri müstahik olarak vefât edenlerin kısmetlerinden intikâs zarûrîdir.

وأنّه إنّما يعمل بقوله من مات عن ولد انتقل نصيبه إلى ولده ما دام البطن الأوّل، فمن مات من أهل البطن الأوّل انتقل نصيبه إلى ولده ويقسّم الرّبع على هذا، فإذا لم

يبق أحد من البطن الأوّل تنتقض القسمة وتكون بينهم بالسّويّة، فمن مات من أهل الثّاني عن ولد انتقل نصيبه إليه إلى أن ينقرض أهل تلك الطّبقة فتنتقض القسمة، ويقسّم بينهم بالسّويّة. وهكذا يفعل في كلّ بطن.

1751. Mes'ele: Ânifen beyân olunduğu üzere vâkıfın şart-ı vakfı beyânda ثم على أولاد أولاده kavliyle amel için batn-ı evlâdda menâfi'-i vakfdan istihkâkdan memnû' ve mahcûb iken batn-ı evlâdın inkırâzıyla pederinin hayâtında vefât eden Muhammed'in oğlu Abdurrahman ile kızı Melike'nin istihkâklarına mâni' ve hicâb zâil olarak batn-ı sânîde duhûl ile menâfi'-i vakfa müstahik olarak hissedâr oldukları gibi bir de **[1034]** Sübkî vâkıfın من مات عن ولد انتقل نصيبه لولده kavliyle ancak batn-ı evvel dâim oldukça amel edebilip batn-ı evvelden biri vefât ederse onun hissesi veledine intikâl edip batn-ı evvelden velev bir tanesi mevcûd oldukça galle-i vakf bu vechile taksîm olunup batn-ı evvel bi'l-külliyye munkariz olarak hiçbir ferd kalmaz ise batn-ı evvelde müteveffânın hissesi veledine verilmek üzere cereyân eden usûl-i kısmet munkadî olarak batn-ı sânîden biri an veledin vefât ederse bu tabakadan hiç kimse kalmayarak munkariz olana kadar müteveffânın galle-i vakfdan hissesi evlâdına intikâl edip inkırâz-ı tabaka ile kısmet-i sâbıka munkadî olarak efrâd-ı mevcûde beyninde ale's-seviyye taksîm olunmak üzere batnen ba'de batnin bu vechile icrâ-yı amel edilir. İmâm Sübkî'nin hâsıl-ı cevâbı da ber-vech-i mezkûr olup

وحاصل مخالفة الأسيوطيّ له في شيء واحد؛ وهو أنّ أولاد المتوفّى في حياة أبيه لا يحرمون مع بقاء الطّبقة الأولى وأنّهم يستحقّون معهم، ووافقه على انتقاض القسمة.

1752. Mes'ele: Hisse-i vakfın intikâlinde Suyûtî'nin Sübkî'ye muhâlefetinin hulâsası da bir şeyde olup o da Suyûtî'nin ihtiyâr ve usûlüne göre tabaka-i ûlâ efrâdının bekâsıyla berâber pederinin hayâtında vefât eden evlâdı menâfi'-i vakfdan mahrûm edilemeyip Sübkî'nin hilâfına olarak onlar da pederleri hayâtta olsalar idi vakfdan müstahik olacağı hisseye müstahik olmalarıdır. Ammâ batn tebeddül etmedikçe intikâd-ı kısmet husûsunda Sübkî'ye muvâfıklardır.

قلت: أمّا مخالفته في أولاد المتوفّى في حياة أبيه فواجبة، لما ذكره الأسيوطيّ، وأمّا قوله تنتقض القسمة بعد انقراض كلّ بطن؛ فقد أفتى به بعض علماء العصر وعزوا ذلك إلى الخصّاف، ولم يتنبّهوا لما صوّره الخصّاف وما صوّره السبكيّ. فأنا أذكر حاصل ما ذكره الخصّاف باختصار، وأبيّن ما بينهما من الفرق.

1753. Mes'ele: **[1035]** Musannif-i allâme mesâil-i mezkûrede beyân-ı Sübkî ile ifâde-i Suyûtî beynini muhâkeme için buyurur ki Sübkî'nin ihtiyâr ve beyânına göre 1735., 1737. mes'elede beyân olunduğu vechile pederinin hayâtında vefât edenlerin evlâdının menâfi'-i vakfa istihkâklarından hirmânlarında 1738. mes'elede beyân olunan tercîhe binâen Suyûtî'nin Sübkî'ye muhâlefeti vâcibedir. Ammâ Sübkî'nin hâsıl-ı cevâbında beyân olunduğu üzere her batnın inkırâzıyla kısmet-ı ûlânın intikâdıyla Sübkî'nin kavliyle bazı ulemâ-yı asr fetvâ verip nakd-ı mezkûr ile kavli Hassâf'a azv ve nisbet eylemişler. Hâlbuki Hassâf'la Sübkî'nin hükm-i mes'eleyi tasvîrlerine nazar-ı dikkatle tedkîkle mütenebbih olup vâkıf olamadıklarından bi-havlihi te'âlâ ben Hassâf'ın tasvîr-i mes'elede zikrettiği kelâmın hâsılını alâ tarîki'l-ihtisâr zikrederek tasvîr-i Sübkî ile tasvîr-i Suyûtî beynindeki farkı beyân edeceğim.

فذكر الخصّاف صورًا: الأولى: وقف على ذرّيّته بلا ترتيب بين البطون استحقّ الجميع بالسّويّة؛ الأعلى والأسفل، فتنتقض القسمة في كلّ سنة بحسب قلّتهم وكثرتهم.

1754. Mes'ele: Ber-vech-i âtî beyân olunacağı üzere Hassâf, bu makâmda dokuz kadar sûret zikredip sûver-i mezkûreden biri, bir kimse butûn-i ensâl beyninde bilâ-tertîb evlâd ve evlâd-ı evlâda bir şey vakf eylese evlâd ve ahfâdın cümlesi ale's-seviyye vakf-ı mezkûrun menâfi'ine müstahik olup ehl-i vakfdan bazıları vefâtı ve diğerlerin tevâlüd ve tenâsülüyle kıllet ve kesretleri hasebiyle her sene galle-i vakfın ehl-i vakf beyninde taksîmi müntakız olur. Zîrâ vakf-ı mezkûr aded-i ru'ûsa göre mevkûf olmakla onların tekallülüyle hisse-i menâfi' tezâyüd ve tekrâr ile tekallül eder.

es-Sûretü's-Sâniyyetu

الثّانية: وقف عليهم شارطًا تقديم البطن الأعلى ثمّ ولم يزد، فلا شيء لأهل البطن الثّاني ما دام واحد من الأعلى. ومن مات عن ولد فلا شيء لولده، ويستحقّ من مات أبوه قبل الاستحقاق مع أهل البطن الثّاني لا مع الأوّل لكونه منهم.

1755. Mes'ele: **[1036]** Sûret-i mezkûreden ikincisi; evlâdıma, baʿdehu evlâdımın evlâdına baʿdu batnen baʿde batnin el-akrebu fe'l-akreb tarîkiyle butûn-i mukaddimeyi müte'ahhire üzerine takdîm şartıyla evlâd ve ahfâdına vakf edip şurût-i mezkûre üzerine eğer onlardan biri an veledin vefât ederse nasîbi veledine demek gibi hiçbir şart ilâve edilmez ise batn-ı evvelden velev bir tanesi var iken batn-ı sânî ve sâlisde bulunanlar galle-i vakfdan hiçbir şeye müstahik olmaz, hattâ batn-ı evvelden biri an veledin vefât eylese batn-ı evvelden velev bir tane müstahik var iken onun veledine hiçbir şey verilmez ve kable'l-istihkâk pederi vefât eylese her ne kadar kendinden akdem bulunan batn ehliyle bir şey alamaz ise de kendi sınıfı ve mâ dûnuyla menâfiʿ-i vakfa müstahik olur. Zîrâ kendisi bu batn ehlinden olmakla onlar ile birlikte müstahik olur.

es-Sûretü's-Sâlise

الثّالثة: وقف على ولده وأولادهم ونسلهم، لا يدخل ولد من كان أبوه مات قبل الوقف، لكونه خصّص أولاد الموقوف عليه فخرج قبله.

1756. Mes'ele: Sûver-i mezkûreden üçüncüsü; evlâdına ve evlâdının evlâdına ve onların nesline vakf eylese, vâkıf-ı mezkûr istihkâk-ı vakfa mevkûfün aleyhlerin evlâdını tahsîs eylediğinden kable'l-vakf pederleri vefât edenler istihkâk-ı vakfda dâhil olmadıklarından onlar menâfiʿ-i vakfa müstahik olmazlar. Binâenaleyh kable'l-vakf vefât edenlerin evlâd ve ahfâdı vakf-ı mezkûrden hâricelerdir. Zîrâ peder veya vâlideleri kable'l-istihkâk vefât eylemişlerdir. **[1037]**

es-Sûretü'r-Râbiʿatu

الرّابعة: وقف على أولاده وأولاد أولاده وذرّيّته، على أن يبدأ بالبطن الأعلى ثمّ وثمّ. قلنا: لا شيء للبطن الثّاني ما دام واحد من الأعلى، فلو مات واحد عن البطن الثّاني وترك ولدًا مع وجود الأعلى ثمّ انقرض الأعلى فلا مشاركة له مع البطن الثّاني لأنّه من الثّالث، فإذا انقرض الثّاني شارك الثّالث.

1757. Mes'ele: Sûret-i mezkûreden dördüncüsü; batn-ı aʿlâdan başlamak şartıyla batnen baʿde batnin evlâdına, baʿdehu evlâdının evlâdına, baʿdehu onların batnen baʿde batnin zürriyetlerine vakf eylese batn-ı evvelden

bir kimse var iken batn-ı sânîden bulunanlar için menâfi'-i vakfdan hiçbir şey verilmez. Binâenaleyh batn-ı sânîden biri vefât edip batn-ı evvelden bulunanlar ile bir veledi kalıp da batn-ı evvel bi'l-külliyye munkarız olsa müteveffânın veledi galle-i vakfa istihkâkda batn-ı sânîye müşâreket edemez. Zîrâ kendisi batn-ı sâlistendir. Ammâ batn-ı sânî de munkarız olursa batn-ı sâlise müşâreket ederek onlar ile kendisi de ehl-i vakfdan olarak menâfi'-i vakfa müstahik olur.

es-Sûretü'l-Hâmise

الخامسة: وقف على أولاده وأولاد أولاده وذرّيّته ونسله ولم يرتّب، وشرط أنّ من مات عن ولد فنصيبه له، وحكمه قسمة الغلّة بين الولد وولد الولد بالسّويّة، فما أصاب المتوفّى كان لولده فيكون لهذا الولد سهمان؛ سهمه المجعولة معهم بالسّويّة وما انتقل إليه من والده.

1758. Mes'ele: Suver-i mezkûreden beşincisi; evlâdına, evlâdının evlâdına ve zürriyetine ve nesline vakf edip sümme ve sümme veya batnen ba'de batnin emsâliyle beyne'l-butûn tertîb şart edilmeyip yalnız onlardan biri an veledin vefât ederse vakf-ı mezkûrden nasîbi veledine verilmesi şart edilse bu vechile edilen vakfın hükmü galle-i vakfın evlâd ve ahfâd beyninde ale's-seviyye taksîm olunması olup **[1038]** müteveffâya vakf-ı mezkûrden isâbet eden hisse veledine verilir. Binâenaleyh müteveffânın veledi için galle-i vakfdan iki sehm isâbet edip biri pederinden irsen intikâl eden diğeri bulunduğu mevkûfün aleyhleriyle ale's-seviyye müstahik olarak taksîmden isâbet eden sehmdir.

es-Sûretü's-Sâdise

السّادسة: وقف على ولده لصلبه ذكرًا وأنثى وعلى أولاد الذّكور من ولده وأولاد أولادهم ونسلهم. وحكمه قسمة الغلّة بين ولده ذكرًا وأنثى وأولاد الذّكور ذكرًا وأنثى بالسّويّة، فيدخل أولاد بنات البنين، فلو قال بعده: يقدّم الأعلى ثمّ وثمّ؛ اختصّ ولده لصلبه ذكرًا وأنثى، فإذا انقرضوا صار لولد البنين دون أولاد البنات ثمّ لأولاد هؤلاء أبدًا.

1759. Mes'ele: Suver-i mezkûreden altıncısı zukûr ve inâs evlâd-ı sulbiyyesine, evlâd-ı zukûrunun evlâd ve ensâllerine vakf ile bunun da hükmü tertîb ve farîza ile meşrût olmadığından zukûr ve ünsâ evlâd-ı sulbiyyesiyle zukûr ve ünsâ evlâd-ı zukûrunun evlâdı beynlerinde galle-i vakf ale's-seviyye taksîm olunup zukûrdan bulunan evlâdının kızları da evlâd-ı zukûrdan olarak kısmette dâhile iseler de kızlarının evlâdı dâhile olmazlar. Zîrâ بنونا بنوا أبنائنا وبناتنا وأبنائهن أبناء الرجال الاباعد muktezâsınca evlâd-ı benât evlâd-ı ecnebîlerdir.

1760. Mes'ele: Vâkıf-ı mezkûr, zukûr ve ünsâ evlâd-ı sulbiyyeme ve evlâd-ı zukûruma evlâd ve ensâline dedikten sonra bi-kademi'l-aʿlâ sümme ve sümme demiş olsa idi vakf-ı mezkûr gerek zukûr ve gerek ünsâ evlâd-ı sulbüne münhasır olup evlâd-ı sulbiyyesi munkariz olduktan sonra batnen baʿde batnin ibdâen zukûr ve ünsâ evlâd-ı zukûra intikâl edip evlâd-ı benâta intikâl eylemez. **[1039]**

es-Sûretü's-Sâbiʿa

السّابعة: وقف على بناته وأولادهنّ وأولاد أولادهنّ. وحكمه أنّ الغلّة لبناته ونسلهنّ. فلو قال: يقدّم البطن الأعلى اتّبع، فإن شرط بعد انقراضهنّ ونسلهنّ لولده الذّكور ونسلهم اتّبع، فإن مات بعض ولده الذّكور عن أولاد وبقي البعض ولهم أولاد، وحكمه عند عدم التّرتيب أنّ الغلّة لهم سواء، فإن رتّب فالغلّة للباقين من ولده فإذا انقرضوا كانت لولد المتوفّى.

1761. Mes'ele: Suver-i mezkûreden yedincisi; kızlarına ve onların evlâdı ve evlâd-ı evlâdına vakf eylese bu vechile edilen vakfın hükmü de galle-i vakf kızlarına ve zukûr ve ünsâ ale's-seviyye kızlarının nesline verilmektir. Eğer vâkıf-ı mezkûr istihkâk husûsunda batn-ı aʿlânın takdîmini şart kılar ise şart-ı vâkıf nass-ı Şâriʿ hükmünde olmakla ittibâʿı lâzım olarak batn-ı evvelden ehl-i vakf var iken batn-ı sânîden bulunanlara verilemez.

Ve eğer kızları kızlarının nesilleri munkır oldukdan sonra galle-i vakfı evlâd-ı zukûruna ve onların nesillerine verilmesini şart kılar ise ona da ittibâʿ lâzım olmakla ol vechile amel olunup evlâd-ı benât munkariza olarak galle-i vakfa müstahik olan evlâd-ı zukûrdan bazıları an veledin vefât edip bazıları bâkî kalıp onların da evlâdı bulunur ise bu sûrette hükm-i

vakf "sümme ve sümme" diyerek batnen baʿde batnin verilmek üzere tertîb şart olmadıkça galle-i vakf bi'l-cümle evlâd-ı mevcûde beyninde ale's-seviyye taksîm olunup kızların inkırâzından sonra onların evlâdına baʿdehu bunların evlâdına diyerek batnen baʿde batnin verilmek üzere tertîb şart kılınmış ise şart-ı mezkûre de riʿâyet olunarak galle-i vakf onların evlâdından bâkî kalanlara verilip cümlesi munkariz oldukda vefât edenlerin evlâdına verilir. **[1040]**

es-Sûretü's-Sâmine

الثّامنة: وقف على ولده وولد ولده ونسلهم مرتّبًا شارطًا أنّ من مات عن ولد فنصيبه له وعن غير ولد فراجع إلى الوقف. وحكمه أنّ الغلّة للأعلى ثمّ وثمّ. فإن قسّمت سنين ثمّ مات بعضهم عن نسل. قال: تقسّم على عدد أولاد الواقف الموجودين يوم الوقف، وعلى أولاده الحادثين له بعده؛ فما أصاب الأحياء أخذوه وما أصاب الميّت كان لولده، وإنّما جعل لولد من مات حصّة أبيه مع وجود البطن الأعلى مع كون الواقف شرط تقديم الأعلى لكونه قال بعده أنّ من مات عن ولد فنصيبه له، وكذا لو مات الأعلى إلّا واحدًا فيجعل سهم الميّت لابنه وإن كان من البطن الثّالث مع وجود الأعلى.

1762. Mes'ele: Sûret-i mezkûreden sekizincisi; müretteben veledine, baʿdehu veledinin veledine baʿdehu onların nesillerine vakf edip an veledin vefât edenin hissesi veledine verilip bilâ-veled vefât edenin hissesi vakfa râciʿ olmasını şart kılsa bu vechile vakfın hükmü de şart-ı vâkıf vechile el-akdem fe'l-akdem kâidesine tevfîkan ber-vech-i tertîb galle-i vakf ibtidâen batn-ı evvele baʿdehu batn-ı sânîye baʿdehu batn-ı sâlise ve helümme cerren verilip birkaç seneler bu vechile taksîm olunup baʿdehu an veledin bazıları vefât eylese vâkıfın yevm-i vakfda mevcûd olan evlâdının aded-i ru'ûsleri ile baʿde'l-vakf tevellüd ederek hâdis olan evlâdının aded-i ru'ûslerine göre taksîm olunup hayâtta bulunanlara isâbet edeni onlar alıp vefât edenlere isâbet edeni de onların evlâdı alır, demiş.

1763. Mes'ele: Müretteben vâkıfın veledine, baʿdehu veledinin veledine baʿdehu onların nesillerine verilmek üzere meşrût olan vakfın muktezâsı batn-ı evvelden ehl-i vakf var iken batn-ı sânîden bulunanlara verilemeyeceğinden vefât edenin hissesi evlâdına verilmeyip belki kendi derecesinde

bulunanlara verilmek îcâb eder ise de lâkin vâkıfın muʿahharan إن مات عن ولد فنصيبه له diyerek ehl-i vakfdan vefât edenlerin hissesi **[1041]** kendilerinin evlâdına verilmesini şart kılıp şart-ı vâkıf ise nass-ı Şâriʿ hükmünde olarak riʿâyet-i lâzimeden olmağın ol vechile amel îcâb eylemiştir.

Ve kezâ batn-ı evvelden bulunanlar kâmilen vefât edip ancak bir kimse kalsa galle-i vakf yevm-i vakfda mevcûdun evlâdının adedine taksîm olacağından vefât edenlerin evlâdı var ise hisseleri evlâd-ı mevcûdelerine verilip eğer onlardan ancak bir tane kimse kalsa her ne kadar kalan kimse batn-ı sâlisden olsa dahi batn-ı aʿlânın vücûduyla berâber şart-ı sânî muktezâsınca vefât edenin cümle hissesi hayâtta kalana verilir.

Meselâ batn-ı evvelden biri an veledin vefât edip onun veledi de an veledin vefât etse ibtidâen vefât edenin hissesi oğluna bu da vefât ettikte bunun hissesi de bunun oğluna intikâl edeceğinden batn-ı evvelden bundan başka kimse bulunsa kendisi üçüncü batndan olup bundan evvel batn-ı sânîden kimseler bulunduğu hâlde batn-ı evvelden kimse kalmadığı cihetle cümlesinin hissesi buna intikâl eder.

ولو كان عدد البطن الأعلى عشرةً فمات اثنان بلا ولد ونسل، ثمّ مات آخران عن ولد لكلّ، ثمّ مات آخران عن غير ولد.

وحكمه أن تقسّم الغلّة على ستّة؛ على هؤلاء الأربعة وعلى الميّتين اللّذين تركا أولادًا فما أصاب الأربعة فهو لهم وما أصاب الميّتين كان لأولادهما، ولو مات واحد من العشرة عن ولد ثمّ مات ثمانية عن غير نسل، تقسّم على سهمين؛ سهم للحيّ وسهم للميّت يكون لأولاده، فلو قسمناها سنين بين الأعلى وهم عشرة ثمّ مات اثنان عن غير ولد ثمّ مات واحد عن أربعة أولاد وواحد عن أولاد ثمّ مات من الأربعة واحد وترك ولدًا ومات آخر عن غير ولد، تقسّم الغلّة على ثمانية. فما أصاب الأحياء أخذوه وما أصاب الموتى كان لأولادهم لكلّ سهم أبيه، ثمّ ينظر إلى ما أصاب الأربعة يقسّم أرباعًا فيردّ سهم من مات عن غير ولد إلى أصل الوقف فتعاد القسمة على ثمانية؛ فما أصاب والدهم قسّم بين الاثنين الباقيين وبين أخيهم الميّت الذي مات عن ولد أثلاثًا، فما أصاب الميّت كان لولده.

1764. Mes'ele: Sûret-i mezkûrede batn-ı aʿlânın adedi meselâ on olup bunlardan ikisi bilâ-veled ve nesil vefât edip baʿdehu ikisi dahi birer veled bırakarak vefât edip baʿdehu ikisi dahi bilâ-veled vefât ettikte vakf-ı mezkûrun hükmü galle-i vakf altı kimseye taksîm altı hisseden dördü hayâtta bulunan dört kimseye ikisi de birer evlâd bırakarak vefât edenlere isâbet edip hayâtta bulunanlara isâbet eden dört hisse onların olup vefât eden iki kimseye isâbet eden hisseler de onların veledlerine verilip batn-ı evvelden bulunan on kimseden biri dahi an veledin vefât edip **[1042]** baʿdehu sekizi dahi bilâ-nesil vefât eyleseler galle-i vakf iki sehme taksîm olunup bir sehmi hayâtta kalana diğer sehmi vefât edenin oğluna verilir.

1765. Mes'ele: Galle-i vakfı beyân olunduğu vechile batn-ı evvelden bulunan on kimseye birkaç seneler böyle taksîm edip baʿdehu onlardan ikisi bilâ-veled vefât edip baʿdehu biri dahi vefât edip dört evlâdı kalıp baʿdehu biri dahi an veledin vefât edip baʿdehu dört evlâddan biri dahi vefât edip bir veled bırakıp baʿdehu başka biri dahi bilâ-veled vefât eylese galle-i vakf sekiz kısma taksîm olunup hayâtta bulunan altı kimse kendilerine isâbet edenleri alıp an veledin vefât edenlere isâbet eden evlâdlarına verilip bunlardan her birine pederlerine isâbet eden sehm verilip baʿdehu müteveffânın bırakmış olduğu dört evlâda pederlerinden intikâl edecek sehmde nazar olunup pederlerine isâbet eden bir sehm dördü beyninde birer rubuʿ hisse olarak taksîm olunup vâkıfın ان من مات بلا ولد فنصيبه راجع إلى أصل الوقف şartıyla amel için bilâ-veled vefât edenin sehmi asl-ı vakfa redd ve ircâʿ olunarak yine kısmet sekize iʿâde olunarak pederlerine isâbet eden bâkî kalan iki kimse ile an veledin vefât eden beyninde eslâsen taksîm olunup her birine birer sülüs isâbet eder. Hayâtta kalanlar kendileri alıp meyyitin hissesi oğluna verilir.

فلو لم يمت أحد من البطن الأعلى ومات واحد من الثّاني عن ولد أو مات بعض الأعلى ثمّ من الثّاني رجل أو رجلان عن ولد، وحكمه أنّه لا شيء لولد من مات قبل أبيه ولا لأولاد من مات من الثّاني لعدم استحقاق الأب.

1766. Mes'ele: Sûret-i mezkûrede batn-ı aʿlâdan kimse vefât etmeyip de batn-ı sânîden biri an veledin vefât etse veyâhûd batn-ı aʿlâdan bazısı vefât edip baʿdehu batn-ı sânîden bir veya iki recül an veledin vefât [etse] **[1059]** bu sûrette vakf-ı mezkûrun hükmü batn-ı evvelden ehl-i vakfın bekâsıyla

pederlerinin adem-i istihkâklarına binâen pederinden akdem vefât edenler ile batn-ı sânîden vefât edenlere galle-i vakfdan hiçbir şey verilmez. Zîrâ evlâdın galle-i vakfa istihkâkları hasbe'l-verâse olmakla pederlerinin istihkâklarının fer'idir, pederleri ise kable'l-istihkâk vefât etmişlerdir.

ثمّ أعاد الإمام الخصّاف رحمه الله الصّورة الثّامنة من غير زيادة ولا نقص وفرّع أنّ البطن الأعلى لو كانوا عشرةً وكان لهم ابنان ماتا قبل الوقف وترك كلّ ولدًا، لا حقّ لهما ما دام واحد من الأعلى لأنّهما من البطن الثّاني فلا حقّ لهما حتّى ينقرض الأوّل.

1767. Mes'ele: Bundan sonra İmâm Hassâf sekizinci sûreti beyân-ı sâbık üzerine bilâ-ziyâde ve ondan bilâ-noksân ittihâd edip mes'ele-yi âtiyeyi onun üzerine tefrî' ederek batn-ı a'lâ on kimse olup vâkıfın kable'l-vakf iki oğlu vefât edip her birinin birer oğlu kalsa batn-ı a'lâdan velev bir tane mevcûd var iken onlara galle-i vakfdan verilmez. Zîrâ bunlar batn-ı sânîden olmakla batn-ı evvel bi'l-külliyye munkariz olmadıkça onların galle-i vakfa istihkâkları yoktur.

فلو مات العشرة وترك كلّ ولدًا أخذ كلّ نصيب أبيه ولا شيء لولد من مات قبل الواقف، وإن استووا في الطّبقة، فإن بقي منهم واحد قسّمت على عشرة فما أصاب الحيّ أخذه وما أصاب الموتى كان لأولادهم.

1768. Mes'ele: Batn-ı evvelden bulunan on kimse vefât edip her birisi birer evlâd terk etse her birisi irsen galle-i vakfdan pederinin sehmini alıp kable'l-vakf vefât edenin evlâdı her ne kadar onlara tabakada müsâvî olsa dahi galle-i vakfdan hiçbir şey isâbet eylemez. Zîrâ kable'l-vakf vefât edenlerin sehmleri ba'de'l-vakf hayâtta bulunanlara verilip onların vefâtlarıyla hasbe'l-verâse onların oğullarına intikâl eylemiştir. Ve eğer batn-ı evvelden bir kimse kalmış olsa galle-i vakf on kısma taksîm olunup hayâtta bulunan kendisine **[1060]** isâbet sehmi alıp mevtâya isâbet eden hisseleri de hasbe'l-verâse onların oğullarına intikâl eder.

فإن مات العاشر عن ولد انتقلت القسمة لانقراض البطن الأعلى ورجعت إلى البطن الثّاني، فينظر إلى أولاد العشرة وأولاد الميّت قبل الوقف فيقسم بالسّويّة بينهم، ولا يردّ نصيب من مات إلى ولده إلّا قبل انقراض البطن الأعلى فيقسم على عدد

البطن الأعلى فما أصاب الميّت كان لولده.

1769. Mes'ele: Eğer batn-ı evvelden kalmış olan o bir kimse de an veledin vefât ederse batn-ı evvelin bi'l-külliyye inkırâzına binâen kısmet-ı galle batn-ı sânîye intikâl ederek rücûʿ etmekle evlâd-ı aşere ile kable'l-vakf vefât edenlerin evlâdına nazar ve iʿtibâr olunarak galle-i vakf alâ tarîki'l-müsâvât cümlesi beyninde taksîm olunup batn-ı evvelin inkırâzından akdem vefât edenlerden başka vefât edenlerin hisseleri oğullarına reddolunmaz ise de kable'l-inkırâz vefât edenlerin hisseleri batn-ı evvelin aded-i ru'ûslerine taksîm olunup meyyite isâbet eden sehm onun veledine verilir.

فإذا انقرض البطن الأعلى نقضنا القسمة وجعلناها على عدد البطن الثّاني. ولم نعمل باشتراط انتقال نصيب الميّت إلى ولده هنا لكون الواقف قال على ولده وولد ولده، فلزم دخول أولاد من مات قبل الوقف فلزم نقض القسمة.

1770. Mes'ele: Batn-ı evvelden bulunan ehl-i vakf, bi'l-cümle munkariz oldukda kısmet-i galleyi nakz edip batn-ı sânînin adedine göre taksîm edip vâkıfın "veledine ve veledinin veledine" kavline binâen batn-ı evvelin inkırâzından sonra vefât edenlerin nasîblerini veledlerine intikâl şartıyla amel edilemeyerek kable'l-vakf vefât edenlerin evlâdının galle-i vakfa istihkâkda duhûlleri lâzım geldiğinden kısmet-i ûlâyı nakz lâzım geldi. **[1061]**

فلو لم يكن له ولد إلّا العشرة فماتوا واحدًا بعد واحد وكلّما مات ترك أولادًا حتّى مات العشرة؛ فمنهم من ترك خمسة أولاد، ومنهم من ترك ثلاثة أولاد، ومنهم من ترك ستّة أولاد، ومنهم من ترك واحدًا. أليس قلت فمن مات كان نصيبه لولده. فلمّا مات العاشر كيف تقسم الغلّة. قال: أنقض القسمة الأولى وأردّ ذلك إلى عدد البطن الثّاني فأنظر جماعتهم فأقسمها على عددهم. ويبطل قوله: من مات عن ولد انتقل نصيبه لولده، لأنّ الأمر يؤوّل إلى قوله وولد ولدي.

1771. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere kısmet-i ûlânın nakzı lâzım geldikte vâkıfın on kişiden başka evlâdı olmayıp ve kable'l-vakf vefât eylemiş evlâdı da bulunmayıp da on kişi de vâhiden baʿde vâhid birbiri arkalarında vefât edip her biri vefât ettikçe evlâd terk ederek, on kimsenin cümlesi vefât edip de onlardan bazıları beş ve bazıları üç ve bazıları altı ve bazıları da bir evlâd terk eylese, sûret-i mezkûrede vefât edenin galle-i vakfdan

hissesi evlâdının olur demediğimi, işte şimdi ehl-i vakfdan bulunan on kimsenin onuncusu da vefât ederek batn-ı evvelden kimse kalmadı galle-i vakfa ahfâd-ı mevcûde beyninde nasıl taksim olunacak diye vârid olan suâle cevâben kısmet-i ûlâyı nakz ederim, vakfı batn-ı sânîden bulunan ehl-i vakfın aded-i ru'ûslerine redd edip cemâʿatlerine nazar ederek galle-i vakf onların adedlerine taksîm ederim batn-ı evvelin inkırâzıyla galle-i vakfın taksîminde nazar ve iʿtibâr vâkıfın وولد ولدي kavliyle amele intikâl etmekle vâkıfın من مات انتقل نصيبه لولده kavli bâtıl olarak onun muktezâsıyla amel olunmaz buyurmuş.

وكذلك لو مات جميع ولد ولد الصّلب ولم يبق منهم أحد؛ فنظرنا إلى البطن الثّالث فوجدناهم ثمانية أنفس، وكذلك كلّ بطن يصير لهم فإنّما تقسّم على عددهم ويبطل ما كان قبل ذلك (انتهى).

1772. Mes'ele: **[1062]** Sûret-i ânife gibi vâkıfın evlâd-ı sulbiyyesinin cümle evlâdı vefât edip hiçbiri bâkî kalmasa batn-ı sâlise nazar edip onları da sekiz nufûstan ibâret bulsak ve kezâ kısmet-i galle kendilerine intikâl eden her batında böyle olsa cümlesinde galle-i vakf aded-i ru'ûslerine taksîm olunup bu batından akdem olan sûret-i taksîm bâtıl olarak batn-ı hâdırın muktezâ-yı adedine göre taksîmle amel olunur diyerek kelâm-ı Hassâf karîn-i hitâm ve vesîde-i intihâ olmuştur.

فأخذ بعض العصريّين من الصّورة الثّامنة وبيان حكمها أنّ الخصّاف قائل بنقض القسمة في مثل مسألة السّبكيّ ولم يتأمّل الفرق بين الصّورتين، فإنّ في مسألة السبكي؛ وقف على أولاده ثمّ أولادهم بكلمة ثمّ بين الطّبقتين. وفي مسألة الخصّاف وقف على ولده وولد ولده بالواو لا بثم، فصدر مسألة الخصّاف اقتضى اشتراك البطن الأعلى مع السّفلى، وصدر مسألة السّبكيّ اقتضى عدم الاشتراك. فالقول بنقض القسمة وعدمه مبنيّ على هذا. والدّليل عليه أنّ الخصّاف بعد ما قرّر نقض القسمة، كما ذكرناه، قال: فإن قلت: فلم كان هذا القول عندك معمول به وتركت قوله: كلّما حدث على أحد منهم الموت كان نصيبه مردودًا إلى ولده وولد ولده ونسله أبدًا ما تناسلوا. قلت من قبل: إنّا وجدنا بعضهم يدخل في الغلّة ويجب حقّه فيها بنفسه لا بأبيه فعملنا بذلك وقسّمنا الغلّة على عددهم (انتهى). فقد أفاد أنّ سبب نقضها دخول ولد الولد مع الولد بصدر الكلام، فإذا كان صدره لا يتناول ولد الولد مع الولد بل مخرج له فكيف يقال بنقض القسمة.

1773. Mes'ele: Musannif-i allâme ... mes'elede beyân olunan kelâm-ı Sübkî ile bu makâmda zikr olunan tasvîr-i Hassâf beynini fark etmeyerek mes'ele-i Sübkî'de olduğu gibi Hassâf'ın sûret-i sâmine ve hükmünden Hassâf'ın da Sübkî gibi sûret-i mezkûrede nakz-ı kısmete kâil olduğunu ahz ve iʿtibârlarındaki hatâlarını **[1063]** beyâna şurûʿla buyurur ki Hassâf'ın sekizinci sûret olmak üzere iʿâde ettiği ikinci sûretle hükmünden ahz ve istinbâtla hemasrımız bulunan bazı fukahâ Hassâf'ın dahi Sübkî'nin mes'elesinde olduğu gibi nakz-ı kısmete kâil olduğuna kâil oldular. Hâlbuki nakz-ı kısmetle Hassâf'ın zikrettiği sûretle Sübkî'nin beyân ettiği sûret beynindeki farkı teemmül ve mülâhaza edemediler.

Zîrâ mes'ele-i Sübkî'de galle-i vakfa istihkâkda tabakaları beynini zamânla terâhî ifâde eden ثم kelimesiyle vakf على أولاده ثم على أولاد أولادهم ثم diyerek batnen baʿde batnin müretteb olarak el-akdem fe'l-akdem kâidesi üzere îrâdla tasvîr olunup mes'ele-i Hassâf'da ise وقف على ولده وولد ولده diyerek mutlak cemʿ ifâde eden vav-ı âtıfa ile îrâd olunmakla mes'ele-i Hassâf'da sadr-ı kelâm galle-i vakfa istihkâkda batn-ı evvel ile batn-ı esfelin iştirâklerini iktizâ edip mes'ele-i Sübkî'nin sadr-ı kelâmı ise ثم kelimesinin muktezâsı olarak adem-i iştirâklerini iktizâ eder, kısmetin nakz ve adem-i nakzıyla kavl ise bu vechile farka mebnî olup isbâtına delîl de mes'ele-yi ânifede beyân ettiğimiz vechile Hassâf nakz-ı kısmeti baʿde't-takrîr eğer min nakz-i kısmetle kavl indinde maʿmûlün bih olup da niçin vâkıfın her ne zamân evlâd-ı vâkıfdan biri vefât ederse tenâsül ettikleri müddetçe vakfdan hisseleri veledlerine ve veledlerinin veledlerine ve nesillerine verilsin kavlini terk edersen diye itirâz veya istifsârda bulunur isen cevâben derim ki, vâkıf bu sözü daha söylemeden evvel evlâd-ı vâkıfdan bazısını galle-i vakfa istihkâkda dâhil olup pederinin medhali olmayıp belki tabaka-i müstahikkînde dâhil olarak bi-nefsihi galle-i vakfda hakkı vâcib olarak bulup evvelâ bu kavlin muktezâsıyla amel ederek galle-i vakfı aded-i ru'ûslerine göre taksîm edip baʿdehu ikinci kavlinin muktezâsıyla amele mahal kalmadı derim, demesiyle İmâm Hassâf ber-vech-i beyân, nakz-ı kısmete sebeb sadr-ı kelâmda veled-i veledin veledle birlikte **[1064]** duhûlü olduğunu ifâde edip vâkıfın sadr-ı kelâmı beyân olunduğu vechile veled ile veled-i velede şâmil olmayıp belki veledin vücûduyla istihkâkdan veled-i veledi mahrec olursa onu istihkâkda teşrîk için nakz-ı kısmetle nasıl kâil olunur.

فإن قلت: قد صدقت أنّ الخصّاف صوّرها بالواو ولكن ذكر بعده ما يفيد معنى ثمّ، وهو تقديم البطن الأعلى فاستويا. قلت نعم، لكن هو إخراج بعد الدّخول في الأوّل بخلاف التّعبير بثمّ من أوّل الكلام، فإنّ البطن الثّاني لم يدخل مع البطن الأوّل فكيف يصحّ أن يستدلّ بكلام الخصّاف على مسألة السّبكيّ رحمه الله مع أنّ السّبكيّ بنى القول بنقض القسمة على أنّ الواقف إذا ذكر شرطين متعارضين يعمل بأوّلهما. قال: وليس هذا من باب النّسخ حتّى يعمل بالمتأخّر.

1774. Mes'ele: Eğer sen tasdîk edelim ki Hassâf mes'ele-yi mezkûreyi veledine ve veledinin veledine diyerek maʿtûfla maʿtûfün aleyhin ya zâtta veya sıfâtta veya sübûtta mutlakan cemʿlerini ifâde eden و ile tasdîk ederek tabaka-i sânîyenin galle-i vakfda tabaka-i ûlâ ile iştirâkini ifâde eylesin velâkin و ile baʿde'd-tasdîr müretteben diyerek ثم kelimesinin müfâdını ifâde eden müretteben kelimesini de zikrederek vâvın ثم makâmında istiʿmâline işâretle tertîbinin lüzûmunu ifâde eyledi. Zîrâ gerek ثم ve gerek müretteben lafızlarının her ikisinin de maʿnâları batn-ı evveli istihkâkda takdîm olmakla Sübkî'nin beyânıyla Hassâf'ın beyânları batn-ı evvelin takdîmini ifâdede müsâvî olarak beynlerinde fark yoktur.

Binâenaleyh Sübkî gibi Hassâf da nakz-ı kısmete kâildir, der isek cevâbında ben de derim ki evet senin dediğin gibi Hassâf da mes'eleyi و ile baʿde'd-tasdîr müretteben kelimesiyle taʿkîb ederek ثم kelimesi gibi tertîb ifâde eden lafzı da zikr eyledi. Velâkin Hassâf'ın zikrettiği müretteben lafzı batn-ı esfeli batn-ı evvelde baʿde'd-duhûl ihrâc için olup vâkıfın وقفت على ولدي ثم ولد ولده diyerek **[1065]** ثم kelimesiyle ibtidâ-yı kelâmda tasdîri bunun hilâfınadır. Zîrâ ثم ile tasdîr sûretinde velev ibtidâ-yı emirde batn-ı sânî batn-ı evvel ile istihkâk-ı vakfdan hâriclerdir. Bu sûrette kelâm-ı Hassâf'la mes'ele-yi Sübkî'ye istidlâli nasıl sahîh olur. Bununla berâber Sübkî nakz-ı kısmetle kavlini vâkıf yekdiğerine muteʿârız iki şart zikrederse şart-ı evvel ile amel olunur kavline binâ edip, bu vechile amel ise şart-ı sânî şart-ı evveli nâsih olarak bâb-ı neshden olmasına mütevakkıftır. Hâlbuki şart bâb-ı neshden değildir ki şart-ı evvele muʿârız oldukda şart-ı sânî ile amel olunsun, demiş.

فإن كان هذا رأي السّبكيّ في الشّرطين، فلا كلام في عدم التّعويل عليه، وإن كان مذهب الشّافعيّ رحمه الله فهو مشكل على قولهم: أنّ شرط الواقف كنصّ الشّارع. فإنّه يقتضي العمل بالمتأخّر، وحيث كان مبنى كلام السّبكيّ على ذلك لم يصحّ القول به على مذهبنا؛ فإنّ مذهبنا العمل بالمتأخّر منهما.

1775. Mes'ele: Musannif-i allâme buyurur ki Allâme Sübkî'nin nakz-ı kısmetle kavli müteʿârızeyn olan şartlarda şart-ı evvel ile amel olunması kavline mebnî olması Sübkî'nin kendi re'yi ile şâyân-ı iʿtimâd olmadığında söz yok ise de şarteyn müteʿârız oldukda şart-ı evvel ile amel mezheb-i Şâfiʿî ise ulemâ-yı usûlun شرط الواقف كنص الشارع kavillerine binâen müşkildir. Zîrâ kavl-i mezkûrun muktezâsı şart-ı sânî ile ameldir. Zîrâ teʿâruz-i nusûsda nass-ı sânî ile amel olunmakla şart-ı vâkıf gibi nass-ı Şâriʿ hükmünde olan kelâmda dahi teʿâruz hâlinde şart-ı sânînin muktezâsıyla amel iktizâ eder. Nakz-ı kısmetle kelâm-ı Sübkî'nin mebnâsı bâb-ı neshden olmayarak şart-ı evvel ile amel olunduğu haysiyyette mezheb-i Hanefîde nakz-ı kısmetle sahîh olamaz. Zîrâ mezheb-i Hanefî şarteyn teʿâruz ettikte onlardan müte'ahhir olanla amel edilmelidir, bu ise şart-ı evvel ile amele münâfîdir. **[1066]**

İhtâr

1776. Mes'ele: Musannif-i allâmenin mes'ele-i ânifede vâkıf muteʿârızeyn olarak iki şart zikrederse bâb-ı neshden olmayarak şart-ı evvel ile amel olunur, sözü Sübkî'nin kendi re'yi ve ictihâdı ise şâyân-ı iʿtimâd olmadığında söz yoktur demesi fakîh Sübkî'nin uluvv-i makâm ve sumuvv-i mertebesini adem-i takdîre mebnîdir. Zîrâ müşârün ileyh hazretleri mertebe-i ictihâda bâliğ imâm-ı celîlü'ş-şân olmakla her vechile re'yi ve kelâmı şâyân-ı iʿtimâd ve sened-i sahîhdir.

Ve bir de bir kelâm cây-ı iʿtirâz oldukda ona iltifât ve iʿtibâr lâzım olup gerek meşhûr ve gerek gayr-ı meşhûr olsun kendisine iʿtimâd ve iltifât olunur, şarteyn-i muteʿârızeynden şart-ı evvel ile amel mezheb-i Şâfiʿî olduğuna göre ulemâ-yı usûlün شرط الواقف كنص الشارع kavilleri ile istişkâli de bir kere amel ile sâkıttır. Zîrâ kavl-i mezkûr ile maksad min külli vechin hükm-i amelde şart-ı vâkıf nass-ı Şâriʿ gibi demek değildir. Zîrâ her vechile kelâm-ı Şâriʿ kelâm-ı nâsa müşâbehetten münezzeh ve müteʿâlî olmakla ne

keyfiyyette şart-ı vâkıf nass-ı Şâriʿa muʿâdil addedilir, Şâriʿ Teʿâla hazretleri يفعل ما يشاء ويحكم ما يريد bir Allâmü'l-guyûb Kâdir-i Kayyum olup vâkıf ise mahlûkât-ı nâ mütenâhiyesinden bir aʿcez-i mahlûktur.

Binâenaleyh şart-ı vâkıf nass-ı Şâriʿ gibi demek ancak şerʿa muvâfık olan sûretlerde emr-i Şâriʿa lüzûm ve ittibâʿda teşbîh olup نصوص الواقف كنصوص الشارع kâidesinin tevcîh ve îzâhında Allâme Kâsım يعني في الفهم لا في وجوب العمل diyerek nusûs-i vâkıfın nusûs-i Şâriʿ gibi olması muktezâsıyla vücûb-i amelde olmayıp belki fehm-i maksad vâkıfda olduğunu beyânla tahsîs-i maksad buyurduğu gibi tahkîk olan vâkıf ve mûsî ve hâlif ve nâzir gibi her bir âkidin kelâmları lugat-i Arab ve ıstılâh-ı şerʿa gerek muvâfık ve gerek muhâlif bulunsun hitâb ve mükâlemede kendi örf ve âdetlerine ve mükâleme ettikleri lugatlerine mahmûl olup bir kimse hilâf-ı şerʿ **[1067]** olarak salât veya savm veya kırâat-i Kur'ân veya cihâd emsâli bir ibâdet şartıyla para vakf eylese bilâ-hilâf sahîh olmayacağından şart-ı vâkıfla ne keyfiyyette nass-ı Şâriʿ gibi olabilir, diyerek muzhir-i itâb ve iʿtirâz olunmuştur. Şart-ı vâkıf nass-ı Şâriʿ gibi demek nass-ı Şâriʿin hilâfına nass kâim olmadığı gibi şart-ı vâkıfın hilâfına şart olmaz demektir.

قال الإمام الخصّاف إنّه لو كتب في أوّل المكتوب بعد الوقف: لا يباع ولا يوهب وكتب في آخره: على أنّ لفلان بيع ذلك والاستبدال بثمنه، كان له الاستبدال. قال من قبل: إنّ الآخر ناسخ للأوّل ولو كان على عكسه امتنع بيعه (انتهى).

1777. Mes'ele: İmâm Hassâf'ın beyânına göre vâkıf baʿde'l-vakf vakıfnâmesinin ibtidâsında vakf-ı mezkûr beyʿ ve hibe olunmamakla meşrût olduğunu yazdıktan sonra âhirinde de falân kimse için îcâbı halinde vakf-ı mezkûru satıp parasıyla istibdâl câizdir, yazmış olsa şart-ı sânî şart-ı evvele muʿârız olarak ol kimse için ol vechile beyʿ ve istibdâl câiz olup âhir-i mektûbun evvelini nâsih olmasına kâil olan vakıfnâmenin ibtidâsında falân kimse için beyʿ ve istibdâl câiz deyip âhirinde لا يباع ولا يوهب diyerek iştirât-ı vakfı aks eylemiş olsa beyʿi mümteniʿ olur demiş.

Hulâsatü'l-Bahs

فالحاصل: أنّ الواقف إذا وقف على أولاده وأولاد أولاده، وعلى أولاد أولاد أولاده، وعلى ذرّيّته ونسله طبقةً بعد طبقة، وبطنًا بعد بطن، تحجب الطّبقة العليا

السّفلى على أنّ من مات عن ولد انتقل نصيبه إلى ولده ومن مات عن غير ولد انتقل نصيبه إلى من هو في درجته وذوي طبقته، وعلى أنّ من مات قبل دخوله في هذا الوقف واستحقاقه لشيء من منافعه وترك ولدًا أو ولد ولد أو أسفل من ذلك استحقّ ما كان يستحقّه أبوه لو كان حيًّا. هذه الصّورة كثيرة الوقوع بالقاهرة، لكنّ بعضهم يعبّر عنها بثمّ بين الطّبقات، وبعضهم بالواو، فإن كان بالواو يقسّم الوقف بين الطّبقة العليا وبين أولاد المتوفّى في حياة الواقف قبل دخوله؛ فلهم ما خصّ آباءهم لو كان حيًّا مع إخوته. فمن مات من أولاد الواقف وله ولد كان نصيبه لولده. ومن مات عن غير ولد كان نصيبه لإخوته، فيستمرّ الحال كذلك إلى انقراض البطن الأعلى. وهي مسألة الخصّاف الّتي قال فيها بنقض القسمة حيث ذكر بالواو، وقد علمته. وإن ذكر بثمّ، فمن مات عن ولد من أهل البطن الأوّل انتقل نصيبه إلى ولده، ويستمرّ له ولا ينقض أصلًا بعده.

Fezleke-i Bahs

1778. Mes'ele: **[1068]** Hulâsa-i kelâm vâkıf evlâdına ve evlâdının evlâdına ve evlâdının evlâdının evlâdına ve zürriyyetine ve nesline tabakaten baʿde tabakatin, batnen baʿde batnin vakf eylese tabaka-i ulyâda bulunanlar tabaka-i süflâda bulunanları galle-i vakfa istihkâkdan menʿ edip an veledin vefât edenin nasîbi veledine intikâl eder ve bilâ-veled vefât edenin nasîbi tabaka-i ûlâdan kendi tabakasında bulunan karındaşlarına verilip bu vakfa dâhil olup menâfiʿ-i vakfdan bir şeye müstahik olmadan vefât edip bir veled veya veled-i veled veya daha aşağı batndan evlâd bırakırsa pederi hayâtta kalsa idi menâfiʿ-i vakfdan müstahik olacağı hisseye müstahik olmak şartıyla vakf eylese bu sûretle vakıf, Mısr-ı Kâhire'de kesîrü'l-vukûʿdur.

Velâkin bazı vâkıflar tabakât-ı süflâyı tabakât-ı ulyâ üzerine tertîb ifâde eden ثم ile atf edip ve bazıları da mutlakan cemʿ ifâde eden و ile atfederler. Eğer vâkıf على ولدي وولد ولدي diyerek و ile atfederler ise و maʿtûfla maʿtûfün aleyhin cemʿini ifâde ettiğinden galle-i vakf tabaka-i ulyâ ile istihkâk-ı vakfa dâhil olmadan vâkıfın hayâtında vefât eden veled vâkıfın evlâdı beyninde taksîm olunup müteveffânın evlâdına hayâtta bulunsa idi galle-i vakfdan kardeşleriyle berâber müstahik olacağı hisse verilip evlâd-ı vâkıfdan biri vefât edip evlâdı bulunur ise vefât eden **[1069]** pederinin hissesi kendisine intikâl edip evlâd-ı vakfdan bilâ-veled vefât edenin hissesi kardeşlerine intikâl eylemek üzere bu

vechile galle-i vakfı taksîm batn-ı aʿlânın inkırâzına kadar müstemir olur, işte bu vechile sûret-i muʿâmele butûn-i evlâdın و ile atıf olunarak 1773. mes'elede beyân olunduğu vechile Hassâf'ın nakz-ı kısmete kâil olduğu mes'ele olup vâkıf butûn-i evlâdı على ولدي ثم على أولاده ثم على أولاد أولادهم diyerek mühletle terâhîye mevzûʿ olarak maʿtûfla maʿtûfün aleyh beyninde sübût-i hükümde tertîb ifâde eden ثم ile atfederse batn-ı evvel efrâdından vefât edenin galle-i vakfdan sehmi veledine intikâl eylemek üzere bu hâlde müstemir olup her ne kadar batn-ı evvel munkariz olsa dahi baʿde'l-batn kısmet-i mezkûre asla müntakız olmaz ki musannif-i allâmenin fehmine göre butûn-i evlâdı و ile atıfla ثم ile atıf beyninde hükm-i mes'elede fark yoktur.

ولو انقرض أهل البطن الأوّل، فإذا مات أحد ولدي الواقف عن ولد والآخر عن عشرة كان النّصف لولد من مات وله ولد والنّصف الآخر للعشرة، فإذا مات ابنا الواقف استمرّ النّصف للواحد والنّصف للعشرة، وإن استووا في الطّبقة؛ فقوله على أنّ من مات وله ولد مخصوص من ترتيب البطون فلا يراعى التّرتيب فيه.

1779. Mes'ele: Ehl-i vakfdan batn-ı evvel munkariz olup vâkıfın iki evlâdından biri bir veled diğeri on evlâd bırakarak vefât etseler galle-i vakfın nısfı birinin veled-i vâhidine nısf-ı diğeri de diğerinin on evlâdına yaʿnî vefât edenlerin galle-i vakfdan sehmleri hasbe'l-irs kendi evlâdlarına intikâl eder. **[1070]** Beyân olunduğu vechile vâkıfın iki evlâdı da vefât ettikte her ikisi de vâkıfın veledi olduklarından her ne kadar derece ve tabakada müsâvî olsalar dahi müteveffâdan birinin hissesi bulunan nısf kendisinin veled-i vâhidine diğerinin hissesi bulunan nısf-ı âhar da onun on evlâdına verilmek üzere nısfiyyetle taksîm müstemir olup ثم ile atıf olunduğu takdîre göre vâkıfın على أن من مات وله ولد مخصوص من ترتيب البطون yaʿnî ehl-i vakfdan biri vefât edip tertîb-i butûndan veled-i mahsûs bulunursa kavlinde zikr olunan tertîbe riʿâyet olunmayıp galle-i vakfdan hissesi bulunan vefât ettikte nihâyet butûna onun sehmi kendi veledine intikâl eder.

ثمّ من كان له شيء ينتقل إلى ولده، وهكذا إلى آخر البطون، حتّى لو قدّر أنّ الواقف مات عن ولدين ثمّ إنّ أحدهما مات عن عشرة أولاد، والثّاني عن ولد واحد، والولد خلف ولدًا واحدًا، وهكذا إلى البطن العاشر. ومن مات عن عشرة وخلف كلّ أولادًا حتّى وصلوا إلى المائة في البطن العاشر يعطى للواحد نصف الوقف والنّصف الآخر بين المائة، وإن استووا في الدّرجة.

1780. Mes'ele: Ânifen beyân olunduğu üzere vâkıf iki evlâd bırakarak vefâtı hâlinde galle-i vakf nısfiyyet üzere beynlerinde münkasim olup baʿdehu bunların vefâtları hâlinde ilâ ahiri'l-butûn her birinin hissesi kendi evlâdına intikâl edip derecede müsâvât halinde beyne'l-butûn tertîbe riʿâyet olunmayacağından vâkıfın iki evlâdından biri bir veled bırakarak vefât edip bu da bir veled bırakarak vefât ederek nihâyet onuncu batna kadar bu tarzda teselsül edip diğer veledi de onar evlâd bırakarak vefâtları teselsül ederek nihâyet onuncu batında birinin veledi ferd-i vâhide münhasır diğerinin evlâdının yüze bulûğu farz ve takdîr olunsa her ne kadar butûn-i mezkûre derecede müsâvî olsalar dahi asılları iʿtibâriyle hasbe'l-irs vakf-ı mezkûrun nısfı birinin veled-i vâhidine ve nısf-ı diğeri de diğerinin yüz evlâdına intikâl ederek galle-i vakf böyle nısfiyyet üzere taksîm olunup **[1071]** ahfâd-ı mevcûde beyninde aded-i ru'ûs iʿtibâriyle taksîm olunmaz. İşte bu vechile taksîm ثم ile atıf sûretinde kısmet-i vakfın adem-i intikâdının semeresidir.

İhtâr

ثمّ اعلم أنّ المراد من قولهم: تحجب الطّبقة العليا الطّبقة السّفلى؛ أنّه إن لم يشترط انتقال نصيب من مات لولده أنّ كلّ أصل يحجب فرعه وفرع غيره؛ فلا حقّ لأهل البطن الثّاني ما دام واحد من البطن الأوّل موجودًا، وإن اشترط الانتقال إلى الولد فالمراد أنّ الأصل يحجب فرع نفسه لا فرع غيره، لكن يقع في بعض كتب الأوقاف أنّهم يقولون: بطنًا بعد بطن، ثمّ يقولون: تحجب الطّبقة العليا السّفلى. ولا شكّ أنّه إذا جمع بين ثمّ وما ذكرناه، كان ما بعد ثمّ تأكيدًا لأنّ ترتيب الطّبقات مستفاد من ثمّ. كما أفاده الطّرسوسيّ في أنفع الوسائل.

1781. Mes'ele: Maʿlûm ola ki fukahânın vefât edenin vakfdan nasîbinin veledine intikâli şart kılınmaz ise ehl-i vakfdan tabaka-i ûlâ tabaka-i süflâyı galle-i vakfa istihkâkdan hâcib olarak menʿ eder kavilleriyle maksad ve murâdları her asıl istihkâk-ı vakfdan kendi ferʿiyle başkasının ferʿlerini menʿ ederek batn-ı evvelden velev bir şahıs sağ oldukça batn-ı sânîden bulunanların galle-i vakfda istihkâkları yok demektir.

Ve eğer vefât edenin galle-i vakfdan veledine intikâl ve iʿtâsı şart kılınır ise kavl-i mezkûr ile maksadları her asıl ancak kendi ferʿini menʿ edip başkasının ferʿini menʿ eylemez demektir. Hattâ ehl-i vakfdan biri vefât etse batn-ı evvelin vücûduyla berâber müteveffânın kendi hissesi batn-ı sânîden

bulunan veledine verilir. Velâkin bazı kütüb-i evkâfda vâkiʿ olduğuna göre vâkıflar şerâit-i vakıflarını beyânda batnen baʿde batnin diyerek istihkâk-ı vakfda tertîbi zikrettikten sonra tekrâr tabaka-i ulyâ tabaka-i suflâyı istihkâk-ı vakfdan menʿ ederler diyorlar ise de şübhe yok ki ikinci kavilleri evvelki kavillerini te'kîd olup te'sîs değildir. Zîrâ tabaka-i ulyânın tabaka-i suflâyı menʿi batnen baʿde batnin ve tabakaten baʿde tabakatin ve neslen baʿde neslin gibi taʿbîrlerin müfâdı olarak onlardan da müstefâddır. **[1072]** Zîrâ şek ve şübhe yoktur ki batnen baʿde batnin veya tabakaten baʿde tabakatin veya neslen baʿde neslin taʿbîrlerinden biriyle ثم لولده ثم لولد ولده diyerek ثم kelimesi ictimâʿ ettikte ثم kelimesinin mâ baʿdi sümmenin müfâdını te'kîddir. Zîrâ Allâme Tarsûsî'nin *Enfaʿü'l-Vesâil*'de beyânına göre tabakât-ı evlâd beyninde tertîb ثم kelimesinden müstefâddır.

İhtâr-ı Âhar

ثمّ اعلم أنّ العلّامة عبد البرّ بن الشّحنة نقل في شرح المنظومة عن فتاوى السّبكيّ واقعتين غير ما نقله الأسيوطيّ، وذكر أنّ بعضهم نسب السّبكيّ فيهما إلى التّناقض، وحكي عنه أنّه كتب بخطّه تحت جواب ابن القمّاح بشيء ثمّ تبيّن له خطأه فرجع عنه، وأطال في تقريره، ونظّم للواقعة أبياتًا. فمن رام زيادة الاطّلاع فليرجع إليه. ولم تزل العلماء في سائر الأعصار مختلفين في فهم شروط الواقفين إلّا من رحمه الله، والله الموفّق والميسّر لكلّ عسير.

1782. Mes'ele: Bundan sonra maʿlûm ola ki Allâme Abdülber İbn Şıhne *Şerh-i Manzûme*'de *Fetâvâ-yı Sübkî*'den Suyûtî'nin naklettiği mesâilden başka iki vakʿa nakledip buyurmuş ki bazı fukahâ İmâm Sübkî'yi o iki vakʿada tenâkuza nisbet edip ondan hikâye ederek müşârün ileyh Sübkî hazretleri İbn Kammâh'ın cevâbı altına kendi hatt-ı destiyle bir şey yazıp baʿdehu kendisine hatâsı zâhir olarak ondan rücûʿ ile takrîrinde itâle ederek vâkıʿayı nazmen ebyâtla beyân ve ifâde eylemiştir.

Mezkûr vâkıʿaların neden ibâret olduğuna daha ziyâde ittilâʿ ve vukûf ârzû eden zevât-ı kirâm nazm-ı mezkûre mürâcaʿat buyursun buyurulup daha ziyâde ittilâʿa bezl-i mukadderette kusûr edilmedi ise de nazm-ı mezkûru elde etmeyip muvaffak olamadığımız gibi bu bâbda îzâhâtta bulunan eslâfımız tarafından dahi bir nakle de muvaffak olamadığımızdan îzâhât-ı lâzımede hasbe'z-zarûre vâkiʿ olan kusûr-i zarûrîyyü's-sudûrun affı

erbâb-ı mutâlaʿadan mercûdur. **[1073]** Lâkin hasbe'l-imkân "Kelâmın iʿmâli ihmâlinden evladır." külliyyesi üzerine tefrîʿ olunan işbu vakf bahsinin bidâyetinden beri iltizâm buyurulan tatvîlâta nazaran hikâye olunan vakʿalarından ibâret ve neye müteʿallik ve ne yolda tenâkuz edildiğine işâret dahi olunmayarak mahalline havâlesi maksad-ı te'lîfe muvâfık olmasa gerektir.

1783. Mes'ele: Maʿlûm ola ki nevʿ-i insânın ahvâl ve efkârı efrâdının ihtilâfıyla muhtelef olarak nâ-mütenâhî olup her vâkıf vakfını kendi evlâd ve ahfâdının menfaʿat-ı müstakbelesini te'mîn maksadıyla muktezâ-yı fikr ve ahvâle göre takyîd ederek meşrût kılıp شرط الواقف كنص الشارع muktezâsınca şart-ı vâkıf ise nass-ı Şâriʿ gibi vâcibü'r-riʿâye olmakla aʿsâr-ı sâlifeden beri bi'l-umûm ulemâ-yı izâm ve fukahâ-i kirâm hazerâtı asren baʿde asrin vâkıfların şartlarını idrâkle maksadlarını taʿyîn ve icrâ husûsunda teşmîr-i sâka iʿtinâ ve ihtimâmlarına binâen ihtilâf edegelmişler ise de ancak mazhar-ı rahmetillâha ve inâyet-i sübhâniyye olanlar muvaffak olabilmişlerdir. Zîrâ her asîri teysîr ile hisse-i vuslat tevfîkât-i ilâhiyyenin refîk ve rehber olmasına menût ve mütevakkıftır. Veffekanallâhu fi'd-dîni ve'd-dünyâ limâ yuhibbu ve yerdâ.

Tenbîh: [Te'sîs, Te'kîdden Hayırlıdır]

تنبيه: يدخل في هذه القاعدة قولهم: «التّأسيس خير من التّأكيد»

فإذا دار اللّفظ بينهما تعيّن الحمل على التّأسيس ولذا قال أصحابنا رحمهم الله: لو قال لزوجته: أنت طالق طالق طالق طلقت ثلاثًا، فإن قال: أردت به التّأكيد صدّق ديانةً لا قضاءً. ذكره الزّيلعيّ في الكنايات.

1784. Mes'ele: Ber-vech-i îzâh beyân olunacak asıl ve ferʿlerin şâyân-ı intibâh olduklarına işâret için tenbîh unvânıyla tasdîr buyurmuşlardır. Ulemânın التّأسيس خير من التّأكيد ve الإفادة خير من الإعادة gibi fâide-i cedîde ifâde ederek müfâdın gayr-ı maʿnâ ifâdesinde bulunan kelâmları إعمال الكلام بقدر الإمكان أولى من إهماله **[1074]** kâidesinde dâhil olarak bir lafız ifâde-i müfâdla ifâde-i gayr-i müfâda muhtemil olarak te'kîd-i müfâdla te'sîs-i gayr-ı müfâd beyninde deverân ettikte kâide-i mezkûreye binâen te'sîse haml taʿyîn ederek onun muktezâsıyla infâz-ı amel ve hüküm olunur.

Defʿ-i Hâtıra

1785. Mes'ele: Kelâm-ı mezkûru te'kîde hamlde ihmâl yok ki adem-i haml sûretinde ihmâl ve ilgâ lâzım gelerek kâide-i mezkûrede dâhil olarak onun fürûʿundan bulunsun ve eğer te'kîde hamlde ihmâl bulunsa gerek Kitâb ve gerek Sünnette katʿiyyen adem-i vukûʿları lâzım gelirdi. Hâlbuki vâkiʿ bunun hilâfına olduğu beyândan müstağnî olmakla akvâl-i mezkûrenin kâide-i mezbûrede duhûlleri cây-ı nazardır, denir ise te'kîd ile te'sîs beyninde dâir olan lafız, asl-ı vazʿında müfâdın gayrısını müfîd iken ayn-ı müfâdı ifâdeye hasrederek te'kîde haml ile mukârin gayrısını ifâdesine nisbetle fi'l-cümle ihmâl bulunup bu maʿnâca ise muktezâ-yı belâgat olmakla elfâz-ı şerʿiyyede vukûʿuna münâfî olmayıp belki mü'eyyid olmakla kâide-i mezkûrede duhûllerine mâniʿ değildir, diye cevâb verilir.

Lâkin gerek التأسيس خير من التأكيد ve gerek الإفادة خير من الإعادة gibi maʿnâ-yı cedîde ifâde etmek için müfâdın gayrısı ifâdeye haml ile te'sîs ifâde-i müfâda haml ile te'kîdden hayırlıdır, gibi kelâmlar lafz-ı mezkûrun te'sîse hamlinin taʿyînini iktizâ etmeyip belki zâhir olarak haml-i mezkûrun rüchânını ifâde etmekle akvâl-i mezkûrenin kâide-i mezbûrede duhûllerini isbâtta evlâ olan bir lafz-ı te'kîd ile te'sîs ve ifâde ile iʿâde beyninde deverân ettikte akvâl-i mezkûreye binâen te'sîse haml taʿyîn eder bedelinde te'sîse haml evlâdır, demek daha münâsibdir. **[1075]**

1786. Mes'ele: Beyân olunduğu üzere te'kîd ile te'sîs beyninde dâir olan lafzı akvâl-i mezkûreye binâen te'sîse haml evlâ olduğundan ashâb-ı Hanefiyyenin ihtiyârlarına göre bir kimse medhûlün bihâ olan zevcesine hitâben أنت طالق طالق طالق dese son iki kere tâlik lafızları أنت طالق cümlesinde haber vâkiʿ olan tâlik lafzının müfâdı bulunan talâk-ı vâhid-i ricʿî vukûʿunu te'kîde muhtemil oldukları ikinci tâlik lafzına nazaran iddet zarfında hürrede talâk-ı ricʿînin talâk-ı ricʿîye luhûku ve câriyeye nazaran hurmet-i galîzanın husûlüyle talâk-ı bâinin talâk-ı ricʿîye luhûku ve üçüncü lafza nazaran yine hürreye nisbetle talâk-ı selâsenin vukûʿuyla hurmet-i galîza hâsıla olarak talâk-ı bâinin talâk-ı ricʿîye luhûku kabîlinden olarak te'sîse muhtemil olmakla te'kîd ile te'sîs beyninde التأسيس خير من التأكيد kâidesine tevfîkan te'sîse haml olunarak mezbûre üç talâk boş olup hurmet-i galîzanın husûlüne binâen iddeti munkadiye olup baʿdehu nikâh-ı sahîh-i nâfiz ile zevc-i âhara varıp bi'l-fiil beynlerinde mukârenet ve muʿâmele-i zevciyye vukûʿ bulup

baʿdehu ondan boşanıp tekrâr iddeti munkadiye olmadıkça tekrâr evvelki kocasına varamaz ki bu muʿâmeleye ıstılâh-ı şerʿde hulle denir.

1787. Mes'ele: Zeylaʿî'nin kinâye-i talâkda beyânına göre zevc-i mezkûr "Son iki kere tâlik tâlik lafızlarıyla evvelki tâlik lafzının müfâdı bulunan talâk-ı vâhid-i ricʿînin te'kîdini kasd ettim." dese lafzın muhtemeline niyyet olmakla diyâneten tasdîk olunarak hâkime mürâcaʿat olunmadıkça gerek tecdîd-i nikâh ve gerekse iddet zarfında bilâ-tecdîd gerek kavlen "Sen benim zevcemsin, ben seni boşamadım." gibi ricʿat kavline ve gerekse muʿâmele-i zevciyye ve mukâddimâtında bulunarak fiilen mücerred ricʿatle mâlik olduğu milk-i nikâhı ibkâ ve idâme edebilir ise de beyân olunduğu vechile te'kîde niyyeti umûr-i bâtınadan olup 292. mes'elede **[1076]** beyân olunduğu üzere umûr-i bâtınada hüküm, delîl-i zâhirine nisbet olunup bu makâmda delîl-i zâhir ise tâlik tâlik lafızları olup bunların medlûlu ise her biriyle bir talâkın vukûʿuyla hurmet-i galîzanın husûlüyle te'sîs olup te'kîd ise hilâf-ı zâhir olmakla kazâen tasdîk olunmayacağından zevce tarafından hâkime mürâcaʿat olunursa talâk-ı selâsenin vukûʿuyla hüküm olunur.

وفي الخلاصة: إذا حلف على أمر أن لا يفعله، ثمّ حلف في ذلك المجلس أو في مجلس آخر أن لا يفعل أبدا ثم فعله ان نوى يمينا مبتدأ أو التشديد أو لم ينو شيئًا فعليه كفّارة يمينين وإن نوى بالثّاني الأوّل فعليه كفّارة واحدة.

1788. Mes'ele: *Hulâsa*'nın beyânına göre bir kimse bir şeyi işlemeyeceğine ale'l-ıtlâk yemîn edip baʿdehu gerek ol meclisde ve gerek meclis-i âharda ol şeyi ebeden işlemeyeceğine te'bîd kaydıyla mukayyed olarak tekrâr yemîn edip de baʿdehu ol şeyi işleyerek mahlûfün aleyhin ityânla hânis oldukda eğer ikinci yemîniyle başka yemîne veya nefsine ol yemîn teşdîd ve tağlîze niyyet eder veya aslâ bir şeye niyyet eylememiş olsa her ikisi yemîn için birer kefâret lâzım gelip eğer mücerred evvelki yemîni te'kîde niyyet ederse lafzın muhtemeline niyyet olmakla diyâneten tasdîk olunarak kefâret-i vâhide kifâyet eder ise de hilâf-ı zâhir olmakla kazâen tasdîk olunmaz.

وفي التّجريد عن أبي حنيفة رحمه الله: إذا حلف بأيمان فعليه لكلّ يمين كفّارة، والمجلس والمجالس فيه سواء، ولو قال: عنيت بالثّاني الأوّل لم يستقم ذلك في اليمين بالله تعالى. ولو حلف بحجّة أو عمرة يستقيم.

1789. Mes'ele: **[1077]** İmâm-ı Aʿzam hazretlerinden naklen *Tecrîd*'in beyânına göre bir kimse gerek meclis-i vâhidde ve gerek mecâlis-i müteʿaddidede bir şeyi yapıp yapmayacağına müteʿaddid yemînler edip de hânis olsa zuhûruna binâen te'sîse haml olunarak her yemîn için birer kefâret lâzım gelip "Sonraki yemînler ile evvelkini te'kîde niyyet ettim." demiş olsa "Vallâhi veya billâhi şöyle yapacağım." veya "Yapmayacağım." diyerek yemîn billâhda bu sözüne iʿtibâr ve iʿtimâd olunmayarak her yemîn için kefâretin lüzûmuyla hüküm olunur ise de eğer şöyle yapar isem veya yapmaz isem bir hac veya umre borcum olsun diyerek mükerreren hac veya umreye yemîn edip de baʿde'l-hins sonrakiler ile te'kîde niyyet eylemiş idim dese diyâneten niyyetinde tasdîk olunur.

وفي الأصل أيضًا: لو قال: هو يهوديّ وهو نصرانيّ إن فعل كذا يمين واحدة. ولو قال: هو يهوديّ إن فعل كذا هو نصرانيّ إن فعل كذا، فهما يمينان.

1790. Mes'ele: Kütüb-i sâirede beyân olunduğu gibi İmâm Muhammed'in *Asl* nâm *Mebsût*'unda dahi beyân olunduğuna göre هو يهودي وهو نصراني إن فعل كذا yaʿnî ekser-i cehele-i nâsın husûsuyla tâife-i nisânın yaptıkları gibi nefsine nisbet ve izâfe ederek "Eğer şöyle yaparsam şöyle olayım." diyerek and içse mahlûfün aleyhin ittihâdına binâen yemîn vâhid olup şartın tekrârıyla هو يهودي إن فعل كذا وهو نصراني إن فعل كذا diyerek yemîn ederse mahlûfün aleyhin tekerrür ve teʿaddüdüne binâen iki defa yemîn eylemiş olup cezâ-yı muʿallakın tekerrürüne binâen kefâret-i lâzimesi de tekerrür eder.

وفي النّوازل: رجل قال لآخر: والله لا أكلّمه يومًا، والله لا أكلّمه شهرًا، والله لا أكلّمه سنةً. إن كلّمه بعد ساعة فعليه ثلاثة أيمان، وإن كلّمه بعد الغد فعليه يمينان، وإن كلّمه بعد شهر فعليه يمين واحدة، وإن كلّمه بعد سنة فلا شيء عليه (انتهى ما في الخلاصة).

1791. Mes'ele: **[1078]** Kütüb-i fetâvâdan *Nevâzil*'in beyânına göre birisi diğerine "Vallâhi falâna bir gün söylemeyeceğim, vallâhi falâna bir ay söylemeyeceğim, vallâhi falâna bir sene söylemeyeceğim." diyerek birincisinde bir gün, ikincisinde bir ay, üçüncüsünde bir sene bir kimseye söylememek üzere yemîn ettikte التأسيس خير من التأكيد muktezâsınca zuhûruna binâen te'sîse haml olunarak üç kere yemîn eylemiş olmakla bir sâʿat sonra söylemiş olsa hânis olmakla üç kefâret lâzım gelir. Zîrâ te'sîse haml olunarak yemînlerin üçü de munʿakid olmakla hânis olunca her birine lüzûm-i kefâreti zarûrîdir.

Ammâ bir gün sükût ederek birinci yemînde bâr olup, ertesi gün söylemiş olsa bilâ-tekellüm mürûr-i yevmle evvelki yemîninde bâr olup ikinci yemîne nazaran bir aydan evvel ve üçüncü yemîne nazaran bir sene evvel söylemiş olduğundan her ikisine göre hânis olmakla iki kefâret îcâb eder ve eğer bir ay sonra söylemiş olsa idi bilâ-kelâm mürûr-i yevm ve şehr ile evvelki ikisinde bâr olup bir seneden evvel söylerek üzerinde kalmış olan üçüncü yemînde hânis olmakla bir kefâret lâzım gelip bilâ-tekellüm bir sene mürûr ederek cümlesinde bâr olarak bir sene sonra söylemiş olsa hiçbir şey lâzım gelmez. Zîrâ bilâ-kelâm bir senenin mürûruyla yemînlerin üçünde de bâr olmakla hükümleri munkazi olmuştur ki *Hulâsa*'dan menkûl olan mesâil bunlardan ibârettir.

[ONUNCU KÂİDE: HARAC, DAMÂN MUKÂBİLİNDEDİR]

القاعدة العاشرة: «الخراج بالضّمان»

هو حديث صحيح رواه أحمد وأبو داود والتّرمذيّ والنّسائيّ وابن ماجه وابن حبّان من حديث عائشة رضي الله عنها، وفي بعض طرقه ذكر السّبب؛ وهو (أنّ رجلًا ابتاع عبدًا فأقام عنده ما شاء الله أن يقيم، ثمّ وجد به عيبًا فخاصمه إلى النّبيّ صلّى الله عليه وسلّم فردّه عليه فقال الرّجل: يا رسول الله قد استعمل غلامي. فقال: الخراج بالضّمان.)

1792. Mes'ele: **[1079]** Fenn-i evvelin nev'-i sânînin müştemil olduğu kâvâid-i fıkhiyyeden onuncu kâide الخراج بالضمان cümle-i celîlesi olup Ümmü'l-mü'minîn Hazret-i Aişe-i sıddıka radıyallâhu te'âlâ anha ve an ebeveyhâ hazretlerinden mervî olarak eimme-i muhaddisîn-i kirâm hazerâtından İmâm Ahmed ve Ebû Dâvûd ve İmâm Tirmizî ve Nesâî ve İbn Mâce ve İbn Hibbân hazerâtının rivâyet buyurdukları hadîs-i şerîf sahîh olup bazı tarîklerinde hadîs-i şerîf-i mezkûrun sebeb-i vurûdu zikr ve beyân buyrularak bir kimse diğerinden bir köle satın alıp alan kimsenin nezdinde ilâ mâşâallah kıyâmdan sonra bir ayb-ı kadîmi zuhûr ederek hiyâr-ı aybına binâen köleyi alan satana redd ve i'âde edip parasını geriye almak iddi'âsında bulunarak huzûr-i Hazret-i Peygamber'e ba'de'l-muhâseme müşterînin da'vâsı bi'l-beyyine sâbit olarak kölenin i'âdesiyle parasının lüzûm-i istirdâdıyla

hükm-i risâletpenâh-i şeref teʿalluk buyurulunca satan kimse "Ya Resûlullah aldığı günden beri benim kölemi hânesinde istihdâm eyledi." diyerek ücret-i hizmet talebinde bulundukta Hazret-i Peygamber الخراج بالضمان yaʿnî bir şeyin nefʿi ve fâidesi damân ve ziyânı bedelindedir, yaʿnî köle ölmüş olsa idi ziyânı müşterîye âid olacağından fâide hizmet, mazarrat telef mukâbilindedir, maʿnâsına hadîs-i şerîfleriyle cevâb-ı redd buyurmuşlar.

Harâcla Maksad

قال أبو عبيد: الخراج في هذا الحديث غلّة العبد؛ يشتريه الرّجل فيستعمله زمانًا ثمّ يعثر منه على عيب دلّسه البائع فيردّه ويأخذ جميع الثّمن ويفوز بغلّته كلّها؛ لأنّه كان في ضمانه، ولو هلك هلك من ماله (انتهى).

1793. Mes'ele: Musannif-i allâme hadîs-i şerîften ibâret olan kâide-i mezkûrenin tefsîrine mübâşeretle buyurur ki Ebû Ubeyd'in beyânına göre hadîs-i şerîfte zikr olunan harâc, müşterînin satın alıp bir zamânlar istiʿmâl ve istihdâm edip baʿdehu satanın gizleyip göstermemiş olduğu bir ayb-ı kadîmine vâkıf ve muttaliʿ olarak **[1080]** köleyi satana redd edip kâmilen parasını alarak bilâ-ücret kölenin galle ve menfaʿat-ı hizmetini ihrâzdan ibârettir. Zîrâ kable'r-red köle müşterînin bu damânında bulunup helâk olsa müşterînin kendi hesâbına helâk olarak malından helâk olup zarar ve ziyânı kendisine âid olacağından böyle melhûz olan zarar bedelinde kölenin menfaʿat-ı hizmeti de kendisine âid olmak, muktezâ-yı adl ve hakkaniyyettir. Binâenaleyh bir şey telef olduğu hâlde ziyânı her kime âid ise adem-i telef hâlinde dahi onun damânında olmakla nefʿi de ona âiddir. İşte hükm-i kâideye binâen hıyâr-ı aybla reddolunan hayvanı müşterînin istihdâm ve istiʿmâli bedelinde satan ücret alamaz. Zîrâ kable'r-redd telef olsa ziyânı müşterîye âid olmakla telef olmayarak menfaʿat-i istihdâm ve istiʿmâli de müşterîye âiddir.

***Fâik*'in Beyânına Göre Harâc**

وفي الفائق: كلّ ما خرج من شيء فهو خراجه؛ فخراج الشّجرة ثمره، وخراج الحيوان درّه ونسله (انتهى).

1794. Mes'ele: Kütüb-i lugatten *Keşşâf* allâmenin *Fâik* nâm kitâbında beyân olunduğuna göre bir şeyden hurûc edip hâsıl olan her şey onun

harâcı olmakla eşcârın harâcı esmâr ve meyveler ve sâir fâideler ve hayvanâtın harâcı sütü, yoğurdu, peyniri, yağı ve döl ve döşü gibi yavruları ve arâzî ve emlâk ve akârın îcâr ve hâsılâtı gibi milkinden hâsıl olan her türlü menâfiʿ ve fâidelerden ve damânda hayvanâtın mesârif-i infâka ve iʿâşesi ve emlâk ve akârın mesârif-i taʿmîriyyesi ve telef oldukda zarar ve ziyânı kendisine âid olması gibi mü'netten ibâret olmakla kölenin hizmeti kölenin harâcı olarak satanın kendi yedinde bulunarak damânı yaʿnî mü'net ve telefi hâlinde ziyânı kendisine olsa idi vâkıʿân harâc ve menfaʿatı da kendisine âid olur idi. **[1081]** Velâkin müşterînin yed-i damânında bulunarak her türlü mesârif ve mü'net ve mazarratı müşterîye âid olmakla onun bedelinde harâc ve menfaʿatı da müşterîye âid olarak satanın ücret talebine hakkı olmadığı derkârdır.

وذكر فخر الإسلام في أصوله أنّ هذا الحديث من جوامع الكلم، لا يجوز نقله بالمعنى. وقال أصحابنا رحمهم الله في باب خيار العيب: إنّ الزّيادة المنفصلة غير المتولّدة من الأصل لا تمنع الرّدّ بالعيب، كالكسب والغلّة، وتسلّم للمشتري ولا يضرّ حصولها له مجّانًا؛ لأنّها لم تكن جزءًا من المبيع فلم يملكها بالثّمن، وإنّما ملكها بالضّمان وبمثله يطيب الرّبح للحديث.

1795. Mes'ele: Fahrülislâm Pezdevî'nin *Usûl*'ünde beyânına göre hadîs-i şerîf-i mezkûr kalîlü'l-lafz kesîrü'l-meʿânî olan cevâmiʿü'l-kelimden olarak Hazret-i Peygamber sallallahu teʿâlâ aleyhi ve sellem Efendimiz'e mahsûs olup başkaları ol vechile ityân ve ifâdeden âciz olmakla nakl bi'l-maʿnâ gayr-ı câizdir. *Fethü'l-Kadîr*'in beyânına göre الغنم بالغرم kâidesi dahi hadîs-i şerîf-i mezkûr maʿnâsına olarak menfaʿat mukâbilinde bulunan her mazarrata câri-yi darb-ı mesel olmuştur ki iğtinâm ve intifâʿ damân ve edâ bedelinde demektir. Çünkü gaynın damm ve fethiyle gunm/ganm ve fethateynle ganem sefîne vezninde ganîme düşmandan iğtinâm ve bilâ-renc velâ meşakkatin bir şeye nâil olmak maʿnâlarına olduğu gibi gaynın fethiyle garem ve garâme de zimmetinde edâsı lâzım gelen şeyi ödemek maʿnâsınadır.

1796. Mes'ele: Bi'l-maʿnâ nakl-i hadîsin cevâzında ulemâ-yı hadîs ihtilâf edip bazıları [1](نضر الله امرأ سمع منا مقالة فوعاها فاداها كما سمعها) kavl-i şerîfle-

1 "Bizden bir sözü duyup da onu benimseyip ve duyduğu şekilde ifade eden kişinin Allah yüzünü ak etsin." Ebû Dâvûd, "İlim", 10, r. 3660; Tirmizî, "İlim", 7, r. 2657; İbn Mâce, "İftitâh", 18, r. 232.

riyle istidlâl ve istinâd ederek adem-i cevâzına kâil olmuş. Zîrâ elfâz-ı kalîle ile meʿâni-yi kesîreye hakkıyla ifâde ﴿وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ﴾[1] kuvve-i kudsiyyesiyle **[1082]** kesb-i imtiyâz ve şeref buyuran Hazret-i Peygamber'e mahsûs bir haslet-i celîle olup başkaları hakkıyla edâ ve ifâdesine kâdir değillerdir, deyip bazıları da ashâb-ı fadl ve kemâlden ehl ve erbâbına göre cevâzına kâil olup velâkin lisân-ı hüküm-tibyân Peygamber'den şeref-i sudûr ve zuhûr buyurulan elfâz-ı celîle ile nakl ve ifâdesine kâdir iken teberrük ve teyemmün için lafzen nakl ve rivâyet evlâdır. Velâkin maʿnâ-yı şerîfi mazbût olup da lafz-ı şerîfi munʿasir olursa hasbe'z-zarûre nakl bi'l-maʿnâ mücâzdır, denilmiş.

1796. Mes'ele: Usûl-i fıkh ve usûl-i hadîste beyân buyurulduğu üzere bu bâbda şerefvâr buyurulan ehâdîs-i nebeviyye birtakım aksâma münkasim olup muhkemâttan olanı âlim bi'l-luga olanlara nakli câiz olup zâhir olup da husûsa muhtemil âmm ve mecâza muhtemil hakîkat gibi gayra muhtemil ise yalnız müctehidîn-i izâm hazerâtı gibi erbâb-ı iktidâr ve istihrâca göre nakli câiz olup bilâ-müreccih müşterek veya mücmel veya müteşâbih veya cevâmiʿü'l-kelimden olursa nakl bi'l-maʿnânın adem-i cevâzı tercîh buyurulmuştur. Zîrâ meselâ müşterek te'vîle muhtemel ise de lâkin te'vîli gayra huccet olamaz ve mücmel ve müteşâbihi bi'l-maʿnâ nakl gayr-ı mümkin ve meʿâni-yi kesîreyi câmiʿa olan cevâmiʿ-i kelimden ise *Tavzîh*'de beyân olunduğu üzere Hazret-i Peygamber gibi te'yîdât-ı ilâhiyye ile mü'eyyed olmayan sâir beşerin ukûl-i kâsırası ihâtasından âciz ve kâsır olmakla hakkıyla maʿnâ-yı celîlesini ifâde ve beyânda hatâ ve galattan selâmet kâbil olamayacağından müşterek ve mücmel ve müteşâbih ve cevâmiʿü'l-kelimden olan ehâdîs-i nebeviyyeyi nakl bi'l-maʿnâ katʿiyyen gayr-ı câizdir.

1797. Mes'ele: Ashâb-ı Hanefiyye'nin hiyâr-ı ayb bâbında beyânlarına göre kesb ve galle gibi asl-ı mebîʿden mütevellid olmayan ziyâde-i munfasılanın hiyâr-ı aybla alınan şeyi satana redd edip parasını almaya mâniʿ değildir. **[1083]**

Binâenaleyh aybı zuhûr edene kadar alınan şeye istihdâm ve istiʿmâl ile intifâʿı aybının zuhûruyla satana redd edip parasını geri almaya mâniʿ olmaz.

1 "O arzusuna göre de konuşmaz. O(nun sözleri) vahiyle bildirilenden başkası değildir." Necm, 53/3-4.

Satılan Şeylerde Ziyâde-i Muttasıla ve Munfasıla

1798. Mes'ele: *Tevfîku'l-İlâh*'ın beyânına göre mebîʿde hâsıl olan ziyâde munfasıla ve muttasıla olarak iki nevʿ olup ziyâde-i muttasılada satılan hayvanda hâsıl olan semizlik ve semen gibi veya asl-ı mebîʿden mütevellid olarak mebîʿa tebaʿ-ı mahz vasıf olmakla hiyâr-ı aybla satana redde mâniʿ olmaz veya satın alınan sevbi boyamak gibi asl-ı mebîʿden gayr-ı mütevellid olarak redde mâniʿ olup ancak hâsıl olan ziyâdelik sebebiyle satana reddi müteʿazzir olmakla aybı bedelinde tankîs-i semenle rücûʿ eder. Zîrâ ziyâdeliğin asl-ı mebîʿden adem-i infikâkına binâen bi-dûni'z-ziyâde asl-ı mebîʿde fesh mümkün olmadığı gibi akid ziyâdelik üzerine vârid olmadığından ziyâde ile feshi de kâbil değildir. Zîrâ fesh ancak akdin vârid olduğu şeye vârid olur.

Binâenaleyh almış olduğu bir top kumaşı boyadıktan sonra ayb-ı kadîmi zuhûr etse sâhibine red ederek tekmîl-i parasını alamaz ise de ayb bedelinde paradan noksân verir.

Ziyâde-i Munfasıla

1799. Mes'ele: Ziyâde-i munfasıla da hayvanâta nazaran sütü ve yavruları ve eşcâra nazaran esmârı gibi ya asıldan mütevellid olup mebîʿi bâyiʿa redde mâniʿ olur. Zîrâ akid kendi üzerine vârid olmadığından kasden ve bizzât ziyâdede akdi fesh kâbil olmadığı gibi asıldan munfasıl olmakla asla tebeʿan de kâbil değildir. Ve kezâlik ribâya mü'eddî olacağından ziyâdenin dûnunda yalnız asılda fesîh de kâbil değildir. Zîrâ müşterî mebîʿi redle parasını aldığı hâlde ziyâde bilâ-ivaz milkinde kalır veyâhûd kesb gibi asıldan mütevellide olmayarak aybla mebîʿi red ve feshe mâniʿ değildir. Binâenaleyh gerek ziyâde-i muttasıla ve gerek munfasılanın asıldan **[1084]** tevellüd ve adem-i tevellüdleri iʿtibâriyle ikişer kısımlardır.

1800. Mes'ele: Ânifen beyân olunduğu üzere inde'l-Hanefî kesb ve galle gibi asl-ı mebîʿden mütevellid olmayan ziyâde-i munfasıla hiyâr-ı aybla mebîʿi redde mâniʿ olmadığından mebîʿi redle akid fesh olundukda ziyâde bilâ-ivaz olarak meccânen müşterîye verilip bu vechile meccânen ziyâdenin müşterîye husûlü mebîʿi bâyiʿa redde ziyân verilemeyeceğinden الخراج بالضمان muktezâsınca müşterîye tayyib olur. Zîrâ ziyâde-i mezkûre

menâfiʿ-i mebîʿden mütevellid olup menâfiʿ ise ayn-ı mebîʿden cüz'ü olmadığından müşterî ona semeniyle mâlik olmaz ki meccânen müşterîye husûlü ribâ olarak redde mazarr olsun belki müşterî ziyâde-i mezkûreye ancak damânı bedelinde mâlik olup hadîs-i şerîf-i mezkûr muktezâsı üzere damânla fâsiden mebîʿin parasında ribhin tayyib olması cây-ı nazar değildir.

Hadîs-i Şerîf-i Mezkûr Hakkında Vârid Olan Suâller

وهنا سؤالان لم أرهما لأصحابنا. رحمهم الله: **أحدهما**: لو كان الخراج في مقابلة الضّمان لكانت الزّوائد قبل القبض للبائع، تمّ العقد أو انفسخ، لكونه من ضمانه ولا قائل به. وأجيب بأنّ الخراج يعلّل قبل القبض بالملك وبعده به وبالضّمان معًا. واقتصر في الحديث على التّعليل بالضّمان لأنّه أظهر عند البائع وأقطع لطلبه واستبعاده أنّ الخراج للمشتري.

1801. Mes'ele: الخراج بالضمان kâidesinin muktezâsı makâmında iki sûal vârid olup Suyûtî'nin gayrı ashâb-ı Hanefîden îrâd ve teʿarruz edeni görmedim, suâl-i mezkûrden biri kâide-i mezkûre muktezâsınca bir şeyin naksı damânı bedelinde olsa idi gerek akid tamâm olsun ve gerekse münfesih bulunsun kable'l-kabz kabz-ı mebîʿ bâyiʿin damânında olmakla baʿde'l-akd ve kable'l-kabz hâsıl olan menâfiʿ-i zâidesi damânı bedelinde bâyiʿin olması lâzım gelirdi, hâlbuki bu lüzûmla hiç kâil olan yoktur, belki bi'l-ittifâk baʿde'l-akd ve kable'l-kabz **[1085]** mebîʿde hâsıl olan fevâid-i zâide müşterîye âiddir.

Bu suâle harâc kable'l-kabz yalnız milk ile, baʿde'l-kabz ise hem milk ve hem de damânla muʿallel olup hadîs-i şerîf-i mezkûrde ise bâyiʿin indinde zâhir ve bâyiʿin taleb ve harâcın müşterînin istibʿâdını aktaʿ olduğundan الخراج بسبب الضمان diyerek yalnız damânla taʿlîl üzere iktisâr buyurulmuştur, yaʿnî bir şeyin nefʿi kable'l-kabz yalnız milk mukâbelesinde olup baʿde'l-kabz ise hem milk ve hem de damân mukâbelesindedir. Binâenaleyh her ne kadar baʿde'l-akd ve kable'l-kabz mebîʿ bâyiʿin yed-i damânında ise de lâkin akd-i beyʿ sebebiyle milkinden çıkmakla milkinde değildir. Ammâ baʿde'l-kabz müşterînin hem milkinde ve hem de damânında olmakla bâyiʿi müşterîye kıyâs meʿa'l-fârıktır, diyerek cevâb verilmiştir.

Suâl-i Sânî

الثّاني: لو كانت الغلّة بالضّمان لزم أن تكون الزّوائد للغاصب، لأنّ ضمانه أشدّ من ضمان غيره. وبهذا احتجّ لأبي حنيفة رحمه الله في قوله أنّ الغاصب لا يضمن منافع الغصب. وأجيب بأنّه صلّى الله عليه وسلّم قضى بذلك في ضمان الملك وجعل الخراج لمن هو مالكه إذا تلف تلف على ملكه، وهو المشتري. والغاصب لا يملك المغصوب، وبأنّ الخراج هو المنافع جعلها لمن عليه الضّمان، ولا خلاف أنّ الغاصب لا يملك المغصوب، بل إذا أتلفها فالخلاف في ضمانها عليه فلا يتناول موضع الخلاف، ذكره الأسيوطيّ.

1802. Mes'ele: Suâl-i sânî bir şeyin galle ve nef'i damânı bedelinde olsa idi mâl-ı mağsûb gâsıbın yed-i damânında olup belki gâsıbın damânı başkasının damânından eşedd ve akvâ olmakla zevâid-i mağsûb gâsıbın damânı bedelinde milki olmak îcâb ederdi. Hattâ İmâm-ı A'zam hazretleri için İmâm Şâfi'î hazretlerinin hilâfına olarak gâsıb menâfi'-i mağsûbu dâmin olmaz, kavlinde الخراج بالضمان hadîs-i şerîfleriyle ihticâc ve istidlâl buyurmuş. Hâlbuki zevâid-i mezkûre mağsûbün minh olan mal sâhibinindir diye i'tirâz olunmuş ise de **[1086]** bu suâlden dahi evvela Resûl-i Ekrem *sallallâhu te'âlâ aleyhi vesellem* hazretleri damân-ı milkde harâc ve nef'in damân mukâbilinde olmasıyla hüküm ve kazâ buyurdular. Zîrâ mebî' müşterî yedinde telef oldukda ancak milki olduğundan dâmin olmakla الخراج بالضمان hadîs-i şerîfinin hulâsası الخراج بسبب ضمان الملك demek takdîrinde olarak Hazret-i Peygamber harâcı mebî' telef olduğu hâlde milkinde telef olan kimse için kılıp bu ma'nâca mâlik ise müşterî olup gâsıb ise mağsûba mâlik olmadığından gâsıbla hadîs-i şerîf-i mezkûrun muktezâsı üzere suâl vârid olmaz, diyerek cevâb verildiği gibi sâniyen dahi hadîs-i şerîfte harâc menâfi'-i mebî' olup Hazret-i Peygamber menâfi'-i mezkûreyi sebeb-i milk ile damânla mükellef olan müşterî için kılıp hâlbuki bilâ-hilâf gâsıb mağsûba mâlik olmayıp belki Suyûtî'nin beyânına göre inde'l-Hanefî gâsıb menâfi'-i mağsûbu itlâf ederse dâmin olup inde'ş-Şâfi'î ise gayr-ı dâmin olarak Hanefî ile Şâfi'î beyninde hilâf inde'l-Hanefî menâfi'-i mağsûbenin gâsıb üzerine vücûbu ve inde'ş-Şâfi'î adem-i vücûbunda olmakla الخراج بالضمان hadîs-i şerîfi mevzi'-i hilâfa şâmil değildir. Zîrâ mağsûb gâsıbın milki değildir. Binâenaleyh İmâm-ı A'zam hazretlerinin الغاصب لا يضمن منافع المغصوب

yaʿnî gâsıb menâfiʿ-i mağsûbu dâmin olmaz kavlinden maksad damân-ı menâfiʿin adem-i vücûbu olup bunu isbât için الخراج بالضمان[1] hadîs-i şerîfi ile ihticâc gayr-ı sahîhtir.

Hulâsa-i kelâm الخراج بالضمان hadîs-i şerîfinde بالضمان lafz-ı şerîfinde ال harf-i taʿrîfi ahde haml olunarak damândan damân-ı milk maʿnâsına damân-ı hâs kasd olunarak bir şeyin naksı ol şey, telef oldukda kimin milkinde telef olmak lâzım gelir ise ona âid olup mağsûb ise her ne kadar gâsıbın damânında ise de lâkin milkinde olmadığından الخراج بالضمان hadîs-i şerîfine gâsıb da cereyânıyla hükm-i müddeʿâ muhteliftir, diyerek menâfiʿ-i gasbla suâl vârid olmaz diyerek cevâb verilmiş ise de **[1087]** cevâb-ı sânî de cevâb-ı evvel gibi hadîs-i şerîfte damânı damân-ı milke haml ile tahsîse mebnî olmakla cevâb-ı âhar add olunmaz. Şu kadar var ki cevâb-ı evvelde damânı damân-ı milke tahsîs ile tasarruf damân cânibinde olup cevâb-ı sânîde ise ولا ملك للغاصب kavlinin delâlet ettiği gibi damânı yine damân-ı milke tahsîsle tasarrufu damân cânibinde takrîr ile berâber tasarruf hârici ayn-ı menâfiʿ kılarak harâc cânibindedir.

وقال أبو يوسف ومحمّد رحمهما الله فيما إذا دفع الأصيل الدّين إلى الكفيل قبل الأداء عنه، فربح الكفيل فيه وكان ممّا يتعيّن، أنّ الرّبح يطيب له، واستدلّ لهما في فتح القدير بالحديث؛ وقال الإمام يردّه على الأصيل في رواية، ويتصدّق به في رواية.

1803. Mes'ele: Ebû Yûsuf ile İmâm Muhammed hazretlerinden naklen fukahânın beyânlarına göre kefîl tarafından edâ olunmadan medyûn olan asîl tarafından dâine iʿtâ ile kazâ-yı deyn için kefîle meselâ on top kumaş emsâli emvâl-ı arûz gibi müteʿayyin bir mal verilip de kefîl de dâine kable'l-edâ ol mal ile ticârette bulunarak bir mikdâr kâr eylemiş olsa kefîl-i mezkûre kazanmış olduğu kârın tayyib olmasına kâil olup İbn Hümâm *Fethü'l-Kadîr*'de hükm-i mezkûre الخراج بالضمان hadîs-i şerîfiyle istidlâl eylemiş ise de İmâm-ı Aʿzam hazretleri bir rivâyette kefîlin kable'l-edâ medyûnun malıyla kazanmış olduğu kârın tayyib olmayıp belki hubsuna binâen asîl olan medyûna reddin lüzûmuna ve diğer rivâyette tasaddukuna kâil olup medyûnun kazâ-yı deyn için vermiş olduğu mal dirhem ve dinâr gibi gayr-ı muteʿayyin olsa bi'l-ittifâk ribh-i mezkûrun kefîl-i mezbûre tayyib olmasına kâil olduklarını beyân velâkin muteʿayyinde İmâmeyn hazerâtının

1 Ebû Dâvûd, "Büyû", 74, r. 3508-3510; Tirmizî, "Büyû", 53, r. 1285.

ribh-i mezkûrun tayyib ve İmâm-ı Aʿzam hazretlerinin habîs olmamasıyla ihtilâfları deyn-i mezkûru asîl olan medyûnun kazâsı hâlinde olup ammâ deyn-i mezkûr kefîl tarafından te'diye ve îfâ olunursa bi'l-icmâʿ tayyib olduğu *Tevfîku'l-İlâh*'da beyân olunmuştur. **[1088]**

وقالوا في البيع الفاسد إذا فسخ فإنّه يطيب للبائع ما ربح لا للمشتري. والحاصل أنّ الحنث إن كان لعدم الملك فإنّ الرّبح لا يطيب كما إذا ربح في المغصوب والأمانة، ولا فرق بين المتعيّن وغيره عندهما وعند أبي يوسف يطيب وإن كان الخبث لفساد الملك طاب فيما لا يتعيّن لا فيما يتعيّن، ذكره الزّيلعيّ في باب البيع الفاسد.

1804. Mes'ele: Fukahâ-ı izâm hazerâtının beyʿ-i fâsidde beyânlarına göre beyʿin fesâdına binâen akd-i beyʿ fesh olundukda semen-i mebîʿ ile edilmiş olan kâr bâyiʿa tayyib olup müşterîye tayyib olmaz.

Hulâsa-i kelâm Zeylaʿî'nin beyʿ-i fâsid bâbında beyân ve ifâdesine göre mezkûr kârın habâseti adem-i milke mebnî ise gâsıbın mâl-ı mağsûbda ve emînin emânette ticâretle ettikleri kârları gibi kefîle de kable'l-edâ eylemiş olduğu kâr her ne kadar inde'l-İmâmeyn gerek mutaʿeyyin ve gerek gayr-ı mutaʿeyyin bilâ-fark tayyib olmayıp Ebû Yûsuf'a göre gayr-ı mutaʿeyyinde tayyib olup mutaʿeyyinde tayyib olmaz ve eğer habâseti beyʿ-i fâsidde olduğu gibi fesâd-ı milke mebnî ise derâhim ve denânir gibi gayr-ı mutaʿeyyinde tayyib olup mutaʿeyyinde tayyib değildir.

Mesâil-i Hârice

قال الأسيوطيّ: خرجت عن هذا الأصل مسألة وهي ما لو أعتقت المرأة عبدًا فإنّ ولاءه يكون لابنها ولو جنى جنايةً خطأً فالعقل على عصبتها دونه. وقد يجيء مثله في بعض العصابات يعقل ولا يرث (انتهى). وأمّا منقول مشايخنا فيها فلم أره.

1805. Mes'ele: Suyûtî'nin beyânına göre الخراج بالضمان aslının muktezâsından bir mes'ele hârice olup mes'ele-i mezkûrede mer'e, bir köle veya câriye âzâd eylese onun velâsı mezbûrenin oğluna sâbit olup hâlbuki hatâen katl veya cerh gibi bir cinâyette bulunsa deyni pederinin kavminden bulunmakla âzâd eden mezbûrenin birâderleri gibi asabelerine lâzım gelip oğluna lâzım gelmez. Zîrâ Zübeyr b. Avvâm'ın vâlidesi Hazret-i Ali'nin pederi Ebû Tâlib'in hemşiresi Hazret-i Safiyye'nin âzâd ettiği câriyesi vefât ettikte müşârün ileyh Zübeyr hazretleri "Mezbûre benim vâlidemin mevlâsı olmakla vâlideme vâris

olduğum gibi mevlâsına da vârisim." deyip Hazret-i Ali radıyallâhu teʿâlâ anhu Efendimiz de "Halamın âzâdlısı olmakla mirâsına **[1089]** ben Zübeyr'den ehakkım. Zîrâ hatâen cinâyette bulunsa idi hasbe'l-asâbe pederime ve hemşiresine lâzım gelen akl yaʿnî diyet bana lâzım geleceğinden الخراج بالضمان muktezâsınca mîrâsı da benimdir." diyerek huzûr-i Hazret-i Osman'da murâfaʿa ve muhâkemede bulunduklarında Zeylaʿî'nin beyân ettiği vechile velânın Zübeyr'e ve aklın Hazret-i Ali'ye lüzûmuyla hükm eylemişlerdir. Hâlbuki الخراج بالضمان aslının muktezâsı mezbûrenin menfaʿati bulunan mirâsı da mazarratı bulunan diyet ve aklı kendisine lâzım gelen Hazret-i Ali'nin olmasıdır. Zîrâ nefʿ damân mukâbilindedir.

1806. Mes'ele: Yine Suyûtî'nin beyânına göre bazı asabâtta bir mes'ele gelir ki mes'ele-i mezkûrede muʿtakanın birâderi gibi hatâen cinâyette bulunduğu hâlde diyetini edâ kendisine lâzım geldiği hâlde mirâsına kendisini âzâd edenler gibi başkası vâris olup kendisi vâris olmaz. Zîrâ köle ve câriye haklarında velâca asabe, sebeb-i nesebiyye üzerine mukaddemdir. Musannif-i allâmenin beyânına göre bu mes'elede meşâyih-i Hanefîden bir nakl-i sarîh görülmemiş.

[ON BİRİNCİ KÂİDE: SUÂL CEVÂBDA İʿÂDE OLUNMUŞ ADDOLUNUR]

el-Kâidetü'l-Hâdiyete Aşere

القاعدة الحادية عشرة: «السّؤال معاد في الجواب»

قال البزّازيّ في فتاواه من آخر الوكالة وعن الثّاني لو قال: امرأة زيد طالق وعبده حرّ وعليه المشي إلى بيت الله تعالى الحرام إن دخل هذه الدّار. فقال زيد: نعم. كان زيد حالفًا بكلّه لأنّ الجواب يتضمّن إعادة ما في السّؤال، ولو قال: أجزت ذلك ولم يقل: نعم فهو لم يحلف على شيء ولو قال: أجزت ذلك على إن دخلت الدّار أو ألزمته نفسي إن دخلت لزم، وإن دخل قبل الإجازة لا يقع شيء إلى آخره.

1807. Mes'ele: Fenn-i evvelin nevʿ-i sânîsinde münderic olan kavâʿid-i fıkhiyyeden on birincisi السوال معاد في الجواب kâidesi olup sübût-i hükümde suâl ve hitâb cevâbda iʿâde olunmuş addolunur demek olup **[1090]** bir kimse tarafından îrâd olunup cevâb verilen kimse tarafından "neʿam" veya

"evet" diyerek tasdîk ve kabûl olunan suâlde her ne söylenmiş ise mucîb-i mezkûr suâl-i mezbûru tasdîk etmekle sübût-i hükümde ayniyyetle suâl-i mezkûru takrîr ederek tasdîk eylemiş olur. Meselâ bir kimse huzûr-i hâkimde diğerinden "Benim semen-i mebîʿden şu adamda bin kuruş hakkım var, versin." diye iddiʿâ edip de taraf-ı hâkimden müddeʿâ aleyhe hitâben "Sen ne dersin?" diye ol vechile suâl ettikte müddeʿâ aleyh de cevâben "evet" veya "vardır" dese müddeʿînin iddiʿâsını tasdîk eylemiş olmakla "Onun semen-i mebîʿden olarak benim zimmetimde bin kuruş hakkı vardır." diyerek müddeʿâ bihi ikrâr eylemiş olarak ikrârıyla mülzem ve muâheze olunur ise de mucîb-i mezkûr suâl-i mezbûru tasdîk etmeyip de belki reddeylerse suâlde her ne söylenmiş ise cümlesini iddiʿâ eylemiş olmaz.

1808. Mes'ele: Her ne kadar zâhir olan suâlin cevâbda iʿâdesi mutlak olarak vârid olmuş ise de lâkin hasbe'l-iktizâ mutlak olmayıp belki suâle cevâb olarak îrâd olunan kelâm cevâbın muhtâc olduğu mikdâra maksûr olup kuyûd-i zâideyi müştemil değilse kelâm-ı mezbûr suâl-i mezbûre maksûr olarak suâlin müştemil olduğu bi'l-cümle kuyûdun cevâbda iʿâdesini mütazammin olur ise de cevâbın muhtâc-ı ifâde olduğu mikdârdan fazla bulunur ise zâhir olan fazlanın maksad-ı âharı ifâde için ibtidâen kelâm olmasıdır. Şu kadar var ki mucîb-i mezkûr, "Kelâm-ı mezbûr ile de maksadım mesâil-i mezkûre cevâbdı." demiş olsa her ne kadar kelâmın muhtemeli olmakla diyâneten tasdîk olunur ise de hilâf-ı zâhir olmakla kazâen tasdîk olunmaz.

1809. Mes'ele: Ebû Yûsuf'dan naklen *Fetâvâ-i Bezzâziyye*'nin âhir-i vekâlede beyânına göre bir kimse "Eğer şu dâra girer isem Zeyd'in karısı boş ve kölesi âzâd olup Beytü'l-Harâm'a kadar mâşiyen gitmek üzerine vâcib olsun." deyip de Zeyd de "neʿam" veya "evet" diyerek kabûl ile hitâb-ı mezkûru tasdîk **[1091]** ederek cevâb verirse cevâb-ı mezkûr suâl-i mezbûrun bi'l-cümle müfâdını mütazammin olarak suâlin müfâdı cevâbda muʿâd ve muʿteber olmakla cümlesiyle yemîn etmiş olduğundan hânis oldukda cezâ-yı muʿallakın cümlesi lâzım gelir. Çünkü Zeyd'in "neʿam" veya "evet" diyerek taʿlîkât-ı mezkûreye cevâbı taʿlîkât-ı mezkûrenin cümlesini mütazammin olmakla güya امرأته طالق وعبدي حرّ وعليّ المشي إلى بيت الحرام إن دخلت هذه الدار demek mesâbesinde olmakla duhûl-i dâr ile mazmûn-ı şartın husûlüne

binâen mazmûn-i cezâ olan talâk-ı mer'e ve ıtk-ı abdin lüzûm-i husûlleri muktezâ-yı ta'lîkdir.

1810. Mes'ele: Beyân olunduğu vechile hitâb-ı mezkûru "ne'am" veya "evet" diyerek cevâbla tasdîk etmeyip de belki onların bedelinde أجزت ذلك demekle iktifâ eylese idi hiçbiri üzerine yemîn eylemiş olmayıp ammâ ألزمته نفسي إن دخلت الدار veya أجزت ذلك على إن دخلت الدار demiş olsa yemîn mun'akid olarak dâra duhûl ile mazmûn-ı şart tahakkuk ederse cezâ-yı mu'allaklar lâzım gelir ise de kâil-i mezkûr Zeyd'in zevcesi boş ve kölesi âzâd olsun dedikten sonra ألزمته نفسي veya أجزت ذلك على إن دخلت الدار demeden akdem dâr-ı mezkûre duhûl ile hiçbir şey lâzım gelmez. Zîrâ ahkâm-ı mezkûre suâlin cevâbda i'âdesi üzere tertîb edeceğinden icâze ile cevâbın vürûdundan sonra duhûlüne mütevakkıftır.

Tahkîku'l-Bâhir'in beyânına göre *Fetâvâ-yı Bezzâziyye*'de hükm-i mezkûru zîrâ yemîn-i müstakbelde şart iktizâ eder kavl-i mezkûr ise ancak inde'l-icâze yemîn olarak icâzeye iktisâr olunup şartına ba'de'l-icâze ri'âyet olunur diyerek ta'lîl edip mâlikin icâzesine mevkûf olan bey', yemînin hilâfına olarak vakt-i akidden i'tibâr olunup vakt-i icâzeden i'tibâr olunmaz, hatta ba'de'l-akd ve kable'l-icâze hâsıl olan zevâid-i mebî', akid kendisine muzâf olanın olur, demiş. **[1092]**

1811. Mes'ele: Bu bâbda yemîn ile bey'-i mezkûr beyninde fark; hükmü bir şeye mevkûf olan her tasarruf ol şeye mu'allak olur. Zîrâ mevkûfün aleyh olan şeyi vakt-ı vücûdundan i'tibâren sebeb kılmakta hükm-i sebebden tahallüf eder. Ammâ bey' ve emsâli gibi ta'lîka muhtemel olmayan her tasarrufu sebeb kılmak mu'allaka te'alluk eder.

Binâenaleyh tasarruf-i mezkûru vakt-i vücûdundan i'tibâren sebebe i'tibâr edip hükmünü vakt-i vücûdundan vakt-ı icâzeye müte'ahhir olarak i'tibâr ettin, imdi inde'l-icâze bi-tarîki'l-istitâr vakt-i akde isnâd olunur, ammâ yemîn gibi ta'lîke muhtemel olan tasarrufda ma'nâ-yı ta'lîk i'tibâr olunup güya icâzeye mu'allak olmakla hükmü vakt-i icâzeden i'tibâr olunur kâide-i ta'lîkin muktezâsı da budur. Kelâm-ı *Bezzâziyye* buraya kadardır.

وفيها من كتاب الطّلاق: قالت له أنا طالق. فقال نعم، تطلق. ولو قالت: طلّقني فقال: نعم. لا، وإن نوى.

1812. Mes'ele: Yine *Bezzâziyye*'nin kitâb-ı talâkında beyân olunduğuna göre karısı kocasına انا طالق deyip de kocası da "neʿam" veya "evet" diyerek cevâb verirse suâlin cevâbda iʿâdesine binâen "Evet, sen boşsun." demek takdîrinde olmakla mezbûr boş olur ise de karısı طلقني diye talâk isteyip de kocası "neʿam" veya "evet" dese her ne kadar cevâba niyyet eylese dahi karısı boş olmaz. Zîrâ bu sûrette "neʿam" veya "evet" demek "Evet, seni tatlîk edip boşayacağım." demek olarak vaad olup tencîz değildir. Hâlbuki vaad ile talâk vâkiʿ olmaz.

قيل له: ألست طلقت امرأتك. قال: بلى. طلقت لأنّه جواب الاستفهام بالإثبات، ولو قال: نعم. لا، لأنّه جواب الاستفهام بالنّفي، كأنّه قال: نعم ما طلّقت، (انتهى).

1813. Mes'ele: **[1093]** Bir kimseye "Sen zevceni boşamadın mı?" diye suâl olundukda cevâben "belâ" dese zevcesi boş olur. Zîrâ "belâ" lafzı isbât-ı nefiyle cevâba mevzûʿ olmakla talâkın adem-i îkâʿından vârid olan suâle isbât-ı îkâʿla cevâb olarak güya "Evet, boşadım." demiş olmakla talâk cevâbla vâkiʿ olur. Ammâ suâl-i mezkûre "neʿam" diyerek cevâb verse idi boş olmazdı. Zîrâ 1816. mes'elede beyân olunacağı üzere "neʿam" kelimesi siyâk-ı isbâtta vâkiʿ olursa isbâtı ve siyâk-ı nefiyde vâkiʿ olur nefyi takrîr ederek "Bırakmadın mı? diye nefiyle vârid olan istifhâma takrîr-i nefiyle cevâb olmakla "Evet, boşamadım." demiş olacağından boş olmaz. Eğer "Zevceni boşadın mı?" diye suâl olunup da "neʿam" diye cevâb verse idi "Evet, boşadım." demek olmakla boş olurdu. Onun için âlem-i ervâhda ﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ﴾[1] hitâbına ﴿بَلَىٰ﴾ diyenler "Evet, Rabbimizsin." demiş olduklarından tasdîk-i rububiyyetle müslümân olup "neʿam" diyenler ise "Evet, Rabbimiz değilsin." demiş olduklarından inkâr-ı rububiyyetle hâl-i küfürde kalmışlardır.

ومن كتاب الأيمان: قال فعلت كذا أمس. فقال: نعم. فقال السّائل: والله فقد فعلتها. فقال: نعم فهو حالف.

1814. Mes'ele: Yine *Bezzâziyye*'nin kitâb-ı eymânından nakl ederek buyurur ki فعلت أمس كذا yaʿnî "Dün şöyle yaptın." diyerek vârid olan hitâba "neʿam" diye tasdîkle cevâb verdikte sâil والله فقد فعلتها diyerek kasemle îrâd edip de yine "neʿam" dese müfâd-ı suâl cevâbda muʿâd olmakla "Vallahi

1 Araf, 7/172.

işledim." demiş olarak mucîb-i mezkûr işlediğine yemîn etmiş olup hilâf-ı vâkiʿ ise yemîn-i gamûs olmakla tâib ve müstağfir olmak îcâb eder.

وفي إقرار القنية قال لآخر: لي عليك كذا فادفعها إليّ فقال استهزاءً: نعم أحسنت. فهو إقرار عليه ويؤاخذ به.

1815. Mes'ele: **[1094]** *Kunye*'nin kitâb-ı ikrârında beyânına göre birisi diğerine "Benim sende meselâ bin kuruş alacağım var onu bana ver." deyip de muhâtab da istihzâ tarîkiyle نعم أحسنت yaʿnî "Evet ihsân ettin." diyerek tasdîkle cevâb verirse suâlin cevâbda iʿâdesine binâen cevâb-ı mezkûr "Evet senin bende bin kuruş matlûbun vardır." diyerek kendi aleyhine bin kuruş deyn ikrâr etmiş olmakla ikrârıyla muâheze ve mülzem olarak mukarrun bihi te'diyesiyle hüküm olunur.

Belâ veya Neʿam ile Cevâb Beyninde Fark

وقد ذكرنا الفرق بين نعم، وبلى، وما فرّع على ذلك في شرح المنار من فصل الأدلّة الفاسدة في شرح قوله: والعامّ إذا خرج مخرج الجزاء إلى آخره. فمن رام الاطّلاع فليرجع إليه.

1816. Mes'ele: Musannif-i allâme "evet" maʿnâsına hurûf-i tasdîkden olan "neʿam" kelimesiyle "belâ" beyninde farkı ve fark-ı mezkûr üzerine teferruʿ eden ahkâm-ı lâzimeyi *Menâr* şerhinin edille-i fâside faslında والعام إذا خرج مخرج الجواب kavlinin şerhinde zikr ve beyân eyledik, vukûf ve ittilâʿ ârzû buyuran zevât-ı gayret-sıfât mürâcaʿat buyursunlar, diyerek şerh-i mezkûre ihâle ile iktifâ buyurmuşlar.

Hamevî'nin beyânına göre fark-ı mezkûr neʿam kelimesinin mûcebi gerek menfî ve gerek müsbit ve gerek istifhâm ve gerek ihbâr-ı mâ kablini hâli üzere takrîr ve ibkâ ederek tasdîk olup meselâ قام زيد veya أقام زيد veya لم يقم زيد diyen kimseye cevâben "neʿam" denildikte hemzenin mâ baʿdini tahkîkle mâ kablindeki kelâmı tasdîk olmakla قام زيد veya أقام زيد suâline "neʿam" ile cevâbda "Evet, kâim oldu." demek olup لم يقم زيد suâline cevâbda "neʿam" demek "Evet, kâim olmadı." demek olur. Ammâ "belâ" kelimesinin mûcebi gerek ihbâr ve gerek istifhâm olsun nefiy ve istifhâmın mâ baʿdini îcâb ve isbâtla takrîrdir.

Binâenaleyh أقام زيد veya قام زيد veya لم يقم زيد kelâmına "belâ" diyerek cevâb verilse cümlesinde "Evet, kâimdir." demiş olur. Binâenaleyh ﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ﴾[1] hitâbına "belâ" diyerek cevâbın maʿnâsı 1813. mes'elede beyân olunduğu üzere "Evet, Rabbimizsin." diyerek rububiyyet-i ilâhiyyeyi tasdîk olup **[1095]** "neʿam" demiş olsa idi, "Evet, Rabbimiz değilsin." demek olmakla rubûbiyet-i ilâhiyyeyi inkâr îcâb eder ise de lâkin ahkâm-ı şerʿde muʿteber olan örf olmakla örf şerʿde ehaduhümâ âhârın makâmına kâim olur, diyerek hatm-ı kelâm buyurmuştur.

وفي يتيمة الدّهر في فتاوى أهل العصر: قالت لزوجها احلف عليّ، فقال أنت طالق ثلاثًا إن أخذت هذا الشّيء. فقال الزّوج أنت طالق ثلاثًا ولم يزد. هل يتضمّن الجواب إعادة ما في السّؤال فيكون تعليقًا أو يكون تنجيزًا. فقال: بل يكون تنجيزًا (انتهى).

1817. Mes'ele: Kütüb-i fetâvâdan *Yetîmetü'd-Dehr fî Fetâvâ-yı Ehli'l-Asr* nâm eserde beyân olunduğuna göre kadın kocasına hitâben احلف علي yaʿnî "Bana yemîn et." deyip baʿdehu nasıl yemîn istediğini tefsîr ve beyân ederek فقل أنت طالق ثلاثا إن أخذت هذا الشيء yaʿnî "Eğer şunu alırsan veya alır isem üç talâka boş ol de!" diyerek talâk-ı selâse tatlîkini müşârün ileyhi almaya taʿlîkle yemîn teklîf edip de kocası da cevâbında أنت طالق ثلاثا yaʿnî "Sen üç talâk boşsun." deyip إن أخذت هذا الشيء cümle-i şartiyyesini ziyâde eylemese أنت طالق ثلاثا diyerek cevâb suâlin müfâdı olan şey-i mezkûru almaya muʿallak olarak talâk-ı selâsenin îkâʿının iʿâdesini mütazammin olarak talâk-ı selâsenin îkâʿını ol şeyi almaya taʿlîk mi olur yoksa zevcin أنت طالق ثلاثا kavli ibtidâ-yı kelâm olarak fi'l-hâl üç talâkı îkâʿ ile tencîz mi olur, diye vârid olan suâl ve istiftâya belki tencîz olarak mezbûre fi'l-hâl üç talâk boş olur, diye cevâbla fetvâ verilmiş olmakla bu mes'ele mufâd-ı suâlin cevâbda iʿâdesi kâidesinden hârice olarak istisnâ olunmuş olur. Zîrâ mukteza-yı kâide talâk-ı selâsin îkâʿı ol şeyi almaya muʿallak olarak almadıkça talâk-ı selâsin adem-i vukûʿlarıdır. **[1096]**

1 "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" Araf, 7/172.

[ON İKİNCİ KÂİDE: SÂKİTE SÖZ İSNAD EDİLMEZ]

el-Kâidetü's-Sâniye Aşere

القاعدة الثّانية عشرة: «لا ينسب إلى ساكت قول»

فلو رأى أجنبيًّا يبيع ماله فسكت ولم ينهه لم يكن وكيلًا بسكوته، ولو رأى القاضي الصّبيّ أو المعتوه أو عبدهما يبيع ويشتري فسكت لا يكون إذنًا في التّجارة.

1819. Mes'ele: Nev'-i sânîde münderic olan kavâ'id-i fıkhiyyeden on ikinci kâide لا ينسب إلى ساكت قول kâidesi olarak sâkite bir söz isnâd olunmaz demek olup, velâkin 1834. mes'elede îzâh olunacağı vechile usûl-i fıkıhda beyân olunduğu üzere lede'l-hâce mütekellimin sükûtu rızâ ve izin olarak beyân olmakla kâide-i mezkûre mutlak olmayıp belki ma'raz-ı hâcetin gayrısında sâkite söz isnâd olunmaz demek olarak lede'l-hâce beyân olunacağı üzere otuz yedi kadar mesâilde hasbe'l-iktizâ sükûtun nutukla ikrâr ve beyân add olunmasına münâfî değildir. Zîrâ mesâil-i mezkûre kayd-ı mezkûr ile hükm-i kâideden hâricedir.

1820. Mes'ele: Kâide-i mezkûreye ebvâb-ı fıkhiyyeden bey' ve icâre ve gasb ve itlâf ve hacr ve izn ve da'vâ ve rehin ve hibe ve emânet ve i'âre ve şüf'a emsâli pek çok mesâil-i fıkhiyye te'alluk ederek ahkâm-ı lâzimeleri istinbât ve istihrâc olunur.

Meselâ bir kimse ecnebî bir adamın, malını âhara sattığını görüp de sükût ederek onu satmaktan men' eylemez ise sâkite söz isnâd olunmayacağından mücerred böyle sükûtuna binâen bâyi'-i mezkûr onun tarafından malını satmaya vekîl olmuş veya ona satmaya izin ve icâze vermiş add olunmayarak onun akdini fesh ederek malını istirdâd edebilir.

1821. Mes'ele: Ve kezâ kâide-i mezkûreye binâen beldenin hâkimi vasîsi bulunmayan bir sabî veya ma'tûhe veya bunların kölelerini alıp satarak ticârette görüp de men' etmeyerek sükût eylemesiyle onlara ticârete izin ve icâze vermiş add olunmaz. Zîrâ gayrın malında hakkı yoktur ki sükûtu izin ve icâze olarak hakkını ıskât olsun. **[1097]** Ammâ söyleyecek mahalde sükût ikrârdan ma'dûd olmakla bir sağîr-i mümeyyizi velîsi alışveriş yaparken görüp de iğmâz-ı aynla sükût ederse delâleti ticârete izin addolunur.

ولو رأى المرتهن الرّاهن يبيع الرّهن فسكت لا يبطل الرّهن ولا يكون رضًا في رواية، ولو رأى غيره يتلف ماله فسكت لا يكون إذنًا بإتلافه.

1822. Mes'ele: Mürtehin rehni satarken râhin görüp de sükût eylese bir rivâyette sükûtu rehni iptâl eylemez. Zîrâ sâkite söz isnâd olunmayacağından onun sükûtu bey'a izin ve rızâ addolunmaz.

Ammâ ânifen sadr-ı kelâmda işâret olunduğu üzere usûl-i fıkıhda beyân olunduğu vechile beyâna ihtiyâc mevzi'inde sükût, beyân-ı zarûretten ma'dûd olmakla Zeyla'î'den naklen Hamevî'nin beyânına göre diğer rivâyette sükûtu bey'a rızâ ve izin addolunarak rehni bâtıl olup Tahâvî'nin rivâyetiyle muhtâr olan da bu rivâyettir.

Binâenaleyh mürtehinin rehni bey'ini râhinin görüp de sükûtuyla rehin bâtıl olunca aksine olarak râhin satar iken mürtehin görüp de sükût ederse bey'a rızâ addolunarak yine rehni bâtıl olur.

Gasb ve İtlâfda Hükmü

1823. Mes'ele: Ecnebî bir kimsenin kendi malını gasb ve itlâf eder iken mal sâhibinin görüp de sükût eylemesi gasb ve itlâfa izin addolunmayarak tazmîn ettirebilir.

ولو رأى عبده يبيع عينًا من أعيان المالك فسكت لم يكن إذنًا، كذا ذكره الزّيلعيّ في المأذون.

1824. Mes'ele: Bâb-ı me'zûnde Zeyla'î'nin beyân ve ifâdesi vechile efendisi köle veya câriyesini **[1098]** a'yân-ı malından birini âhara satar iken görüp de sükût eylemesi hükm-i kâide muktezâsınca onlara bey'a rızâ ve izin addolunmayarak onların akidlerini fesh ile malını istirdâd edebilir. [İbn] Ebû Leylâ hükm-i mezkûrun hilâfınadır. 1854., 1856. mes'eleye bak.

ولو سكت عن وطئ أمته لم يسقط المهر وكذا عن قطع عضوه أخذًا من سكوته عند إتلاف ماله.

1825. Mes'ele: Câriyesini vat'dan efendisinin sükûtuyla menfa'at-ı bud'unun bedeli bulunan mehri sâkıt olmaz. Zîrâ 1659. mes'elede beyân olunduğu üzere milk-i yemînin gayrı dâr-ı İslâm'da istisnâ olunan mesâilin mâ'adâsında vat' ya hadd-i şer'î veya mehirden hâlî olamaz.

Binâenaleyh vat' akd-i nikâhla ise ﴿وَأُحِلَّ لَكُم مَا وَرَاءَ ذَٰلِكُمْ أَن تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُم﴾[1] muktezâsınca mehir nikâhdan infikâk eylemez. Ve eğer zinâ tarîkiyle ise hadd-i zinâ lâzım gelip had ile mehir ictimâʿ etmeyeceğinden mehir sâkıt olur. Şu kadar var ki 1660. mes'elede beyân olunduğu üzere şübhe-i milk emsâliyle had sâkıt olursa mehir lâzım gelip mehir ise hürrede mer'enin hakkı ve câriyede efendisinin hakkı olmakla hükm-i kâide muktezâsınca efendisinin sükûtu vat'a izinle mehrini vâtı'a tahlîl ve teberruʿ addolunmaz.

1826. Mes'ele: Ânifen 1823. mes'elede beyân olunduğu vechile bir kimsenin malını başkası gasb ve itlâf eder iken mal sâhibinin sükûtu onlara izin ve icâze olmayacağı mes'elesinden ahz ve istinbâtla aʿzâsından bir uzvûnu zulmen katʿda sükûtuyla da mûcib-i katʿ olan deyni sâkıt olmayarak mutâlebe edebilir. **[1099]**

رأى المالك رجلًا يبيع متاعه وهو حاضر ساكت لا يكون رضًا عندنا خلافًا لابن أبي ليلى.

1827. Mes'ele: Mal sâhibi başka bir adam malını satar iken görüp hâzır olduğu hâlde onu beyʿden menʿ etmeyerek sükût eylese [İbn] Ebû Leylâ'nın hilâfına inde'l-Hanefî mal sâhibinin adem-i menʿ ile sükûtu kâide-i mezkûre muktezâsınca onu beyʿa tevkîl veya izin ve icâze addolunmayarak akd-i mezkûru fesih ve ibtâl ile malını istirdâd eder.

ولو رأى قنّه يتزوّج فسكت ولم ينهه لا يصير إذنًا له في النّكاح.

1829. Mes'ele: Köle veya câriyesini tezevvüc eder iken görüp de onları tezevvücden menʿ etmeyerek sükût eylese kâide-i mezkûre muktezâsınca onun sükûtu onların akidlerine izin ve icâze addolunmayacağından nikâhları sahîh olmaz. Zîrâ kitâb-ı nikâhda beyân olunduğu üzere sağîr ve sağîre ve mecnûn ve mecnûne ve maʿtûh ve maʿtuha ve memlûk ve memlûke gibi muhtâc-ı velâyet olanların nikâhlarının sıhhatinde izn-i velî şart olup memlûk ve memlûkenin tezevvücleri mevlâ hakkında zarar-ı mahz olmakla akidlerinin sıhhat ve infâzında sarâhaten izn-i mevlâ lâzımdır.

ولو تزوّجت غير كفؤ، فسكوت الوليّ عن مطالبة التّفريق ليس برضًا، وإن طال ذلك، وكذا سكوت امرأة لعنّين ليس برضًا، ولو أقامت معه سنين، وهي في جامع الفصولين.

1 Nisâ, 4/24.

1830. Mes'ele: Kitâb-ı nikâhda beyân olunduğu üzere beyne'z-zevceyn te'mîn-i hüsn-i muʿâşeret için İmâm-ı Aʿzam hazretlerinden zâhir rivâyette ibtidâ-yi akidde akdin lüzûmunun ve ahvat olarak Hasan b. Ziyâd rivâyetinde akdin sıhhatinin şartı olarak neseb **[1100]** ve İslâm ve sanʿat ve hürriyyet ve diyânet ve mal gibi umûr-i sittede zevcenin zevceye veya her birinin yekdiğerine müsâvât ve mümâseletleri maʿnâsına küfüvvet şart olmakla hürre-i bâliğa velîsinin izni olmayarak küfüvvünü gayrıya kendisini tezvîc eder iken velîlerinin onu nikâhdan menʿ veya nikâhının feshiyle tefrîkini taleb ederek iʿtirâzdan sükûtları kâide-i mezkûre muktezâsınca akd-i mezkûre izin ve icâze olmayacağından haml zâhir olmadan her ne kadar sükûtları imtidâd eylese bile velev amcazâdesi gibi gayr-ı mahrem olsa dahi esahh-i kavlde bi-nefsihi asabeden bulunan velîleri hâkime mürâcaʿatla akd-i mezkûru fesh ettirip onu kocasından tefrîk ettirebilirler ise de hamlin zuhûruna kadar sükût edip iʿtirâzda bulunmamışlar ise gerek taʿlîm ve terbiye ve gerekse sâir husûsâtça veledin zıyâʿı havfına binâen hamlin zuhûrundan sonra iʿtirâzla tefrîk edilmez.

Hükm-i İnnîn

1831. Mes'ele: Hürre-i bâliğa her ne kadar sâkite olarak nice seneler zevciyle birlikte ikâmet ve muʿâşerette bulunsa dahi innîn zevcesinin taleb-i mufârakatta bulunmayarak sükûtu kâide-i mezkûre muktezâsınca akdine rızâ addolunmayarak mutâlebesi üzerine bir sene te'cîl ile müsâʿade edilip inniyyeti zâile olmadığı hâlde taraf-ı hâkimden tefrîk edilir. Mes'ele-i mezkûre *Câmiʿü'l-Fusûleyn*'de mezkûredir.

1832. Mes'ele: *Dürr-i Muhtâr*'ın beyânına göre innîn alet-i recüliyyesi bulunup da ihtiyârlık veya sihir gibi bir mâniʿe binâen muʿâmele-i zevciyyeden âciz olan erkek olup hükmü hürre-i bâliğa olan zevce tarafından mufârakat taleb olunduğu hâlde tedâvi ve fusûl-i ezmânın te'sîri ile inniyyeti zâile olarak muʿâmele-i zevciyyeye iktidârı me'mûl olmakla bir sene müddetle te'cîl olunup fâide hâsıla olmaz ise mezbûrenin daʿvâsı üzerine taraf-ı hâkimden beynleri tefrîka olunup tefrîk-i mezkûre sebeb-i zevc tarafından olmakla talâk olup fesih değildir. Ammâ aleti dibinden kesilerek maktûʿ ve mecbûb ise te'cîlinde fâide me'mûl olmadığından **[1101]** fi'l-hâl tefrîk ve tatlîkle hüküm olunur ise de *Bahr*'den naklen *Redd-i Muhtâr*'ın beyânına göre mezbûre sağîre ise rızâsı ihtimâline binâen gerek mecbûb ve gerek innînde bulûğuna intizâr olunur.

وفي عاريّة الخانيّة: الإعارة لا تثبت بالسّكوت.

1833. Mes'ele: *Hâniyye*'nin kitâb-ı iʿâresinde beyânına göre kâide-i mezkûre muktezâsınca sükûtla âriyet de sâbit olmaz. Binâenaleyh meselâ "Şu kitâbı veya hayvanı âriyet olarak bana ver." deyip de bilâ-cevâb sükût eylemiş iken almış olsa gâsıb olarak telefi hâlinde dâmin olur.

Kâide-i Mezkûreden Hârice Olan Mesâil

وخرجت عن هذه القاعدة مسائل كثيرة يكون السّكوت فيها كالنّطق:

الأولى: سكوت البكر عند استئمار وليّها قبل التّزويج وبعده.

1834. Mes'ele: Kâide-i mezkûrenin îzâhına bed' ederken 1819. mes'elede işâret olunduğu üzere "maʿraz-ı hâcette sükût beyândır" yaʿnî söylenecek yerde sükût lisânla nutuk gibi izin ve beyân hükmünde olarak sâkite söz isnâd olunmaz, kâidesini mukayyede bir kâide-i fıkhiyye olup muktezâsı bulunan ber-vech-i âtî otuz yedi kadar mesâil, kâide-i sâbıka-i mezkûrenin hükm ve müfâdından hâricedir. Mesâil-i mezkûreden biri, bikr-i bâliğaya velî-yi karîbi veya vekîli veya resûlü tarafından kable'l-akd ve baʿde'l-akd istîzân olunur veya gıyâbında tezvîc olunup da kendisine ihbâr olundukda mezbûrenin bilâ-redd ihtiyârıyla sükûtu akd-i mezkûre izin ve rızâsını beyândır. Çünkü meʿal-akl bulûğ ve iʿtâkla hakk-ı velâyet munkatıʿ olarak [1](الأيم أحق بنفسها من وليها) muktezâsınca hürre-i mükellefe nikâha icbâr olunmayıp belki sıhhat-i akdinde kendisinin izin ve rızâsı şart olmakla mesnûn olarak kendisinden isti'zân olundukda rızâsı seyyibin söylemesi ile bikrin ziyâde hicâbına binâen söylemesinden çekindiği **[1102]** velî-yi akrebine bilâ-redd sükûtuyla veya bilâ-istihzâ bükâ ve dıkhıyla anlaşılacağından sükûtu akde izin ve rızâsını nutkuyla beyân addolunup onun üzerine icrâ olunan akid sahîh ve nâfiz olur. Velâkin velî-yi akrebi bulunan pederi veya birâderleri var iken amca ve amcazâdeleri gibi velî-yi ebʿadın istizânına karşı sükûtu rızâ addolunmayıp belki seyyib-i bâliğa gibi kavlen veya mehir ve nafakayı taleb ve rızâsıyla zevcine temkîn-i nefs ve kendisine olunan tebrîk ve tehenniyyeti kabûl gibi fiilen rızâsı lâzımdır. *İbn Âbidîn*, 413.

1 "Dul kadın (nikahta) velisin (in iznin)den daha çok hak sahibidir." Müslim, "Nikâh", 66; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 26, r. 2098; Tirmizî, "Nikâh", 18, r. 1108.

1835. Mes'ele: *Dürr-i Muhtâr*'ın beyânına göre gerek kable'l-akd ve gerekse ba'de'l-akd istizânlara beyân olunduğu vechile sükûtun izin ve icâze olmasında zevcin kim olduğunu bilmesi şarttır.

الثّانية: سكوتها عند قبض مهرها. **الثّالثة**: سكوتها إذا بلغت بكرًا. **الرّابعة**: حلفت أن لا تتزوّج فزوّجها أبوها فسكتت حنثت.

1836. Mes'ele: Mesâil-i mezkûreden ikincisi, bikrin mehrini kabûlünde sükûtu olup pederi mehrini kabûl eder iken vâkıfa olduğu hâlde sükûtu lisânıyla akd-i mezkûre ve mehrini kabza izindir.

1837. Mes'ele: Üçüncüsü, pederi ve büyük pederinin gayrları tarafından akd olunan bikr-i sağîrenin hîn-i bulûğunda sükûtu olup hıyâr-ı bulûğun sükûtunda rızâsına nutukla beyân ve icâze addolunarak hiyâr-ı bulûğu sâkıt olup nikâhı nâfiz olur. Ammâ peder ve büyük pederi sû'-i ihtiyâr ile müştehir değiller ise her ne kadar sağîr ve sağîreyi küfüvlerinin gayrıya ve sağîreyi mehr-i misllerinden gabn-ı fâhişle noksân ve sağîreyi ziyâde ile akd eyleseler dahi nikâhı nâfiz ve lâzım olmakla kimsenin izin ve icâzesine tevakkuf etmediği gibi hiyâr-ı bulûğu da yoktur. Sû'-i ihtiyâr ile müştehir ve ma'rûf fâsık olup da küfüvlerinin gayrıya veya noksân-ı mehr ile veya sekrân olup da fâsık ve şerîr **[1103]** veya infâktan âciz fakîr ve denî kimselere tezvîc ederler ise sû'-i ihtiyârlarının zuhûruna binâen şefa'at-ı maznûneleri mu'ârız olamayarak bi'l-ittifâk akd-i nikâhları sahîh olmaz.

1838. Mes'ele: Dördüncüsü, bikr-i bâliğa adem-i tezvîce yemîn edip de pederi tezvîc ettikte sükût ederse lisânen rızâ ve icâzesiyle hânis olduğu gibi sükûtu da lisânıyla beyân ve izin addolunarak hânis olur. Zîrâ ânifen 1834. mes'elede beyân olunduğu üzere mezbûrenin nikâhının sıhhati kendisinin izin ve icâzesine mütevakkıf olmakla vukûfu halinde bilâ-redd sükûtu akde izin addolunur.

الخامسة: سكوت المتصدّق عليه قبول لا الموهوب له. **السّادسة**: سكوت المالك عند قبض الموهوب له أو المتصدّق عليه إذن. **السّابعة**: سكوت الوكيل قبول ويرتدّ بردّه.

1839. Mes'ele: Beşincisi, kendisine bir şey tasadduk olunan kimsenin sükûtu lisânıyla kabûl addolunur ise de mevhûbün lehin sükûtu kabûl addolunmaz. Zîrâ *Hulâsa*'nın beyânına göre vâhibin huzûrunda kabz

bulunmaz ise hibenin sıhhatinde kavlen kabûl lâzım olup kabz bulunursa kavlen kabûl bulunmasa dahi hibe sahîh olup bilâ-kabz mücerred "kabiltu" dese İmâm Muhammed'e göre kâbiz olur ise de Ebû Yûsuf'a göre kâbiz addolunmaz.

1840. Mes'ele: Altıncısı, mevhûbün lehin veya mütesaddakün aleyhin kabzı indinde mâlikin sükûtu izin olarak onunla hibe ve tasadduk tamâm olurlar.

1841. Mes'ele: Yedincisi, müvekkilin vekâleti tevfîz hâlinde vekîlin sükûtu olup kavlen kabûl olarak tevkîl olunduğu husûsda tasarrufu sahîh olup velâkin 4459. mes'elede beyân olunacağı üzere tarafeynden lâzım olmadığından reddle mürted olur. **[1104]**

الثّامنة: سكوت المقرّ له قبول ويرتدّ بردّه. **التّاسعة**: سكوت المفوّض إليه قبول للتّفويض وله ردّه. **العاشرة**: سكوت الموقوف عليه قبول ويرتدّ بردّه، وقيل لا.

1842. Mes'ele: Sekizincisi, kendisine bir şey ikrâr olundukda mukarrun lehin sükûtu ikrâr olunan şeye kabûl ile mukırrı ikrârında tasdîk olup fakat mukarrun lehin redd ve adem-i kabûlüyle ikrâr-ı mezkûr mürted olur. Zîrâ ikrârın sıhhati mukarrun lehin kabûlüne tevakkuf eylemez ise de onun reddiyle mürted olarak hükmü kalmaz.

1843. Mes'ele: Dokuzuncusu, mufavvazun ileyhin sükûtu tefvîzi kabûl olup zevcesine tefvîz-i talâkla "Emrin elinde olsun." diye tefvîz edip de mezbûre sükût ederse sükûtu tefvîz-i kabûl olmakla nefsini ihtiyârla tatlîk edebilip isterse adem-i tatlîkle tefvîzi reddedebilir.

1844. Mes'ele: Mevkûfün aleyhin sükûtu kendisine vakfı kabûl olup lâkin gayr-ı lâzım olmakla hîn-i vakfda sükût ederek baʿde'l-kabûl redd ile merdûd olup olmamasında ihtilâf olunarak *Bezzâziyye*'de Ensârî'nin beyânına göre redd ile merdûd olmayarak bâtıl olmaz ise de Hilâl'in beyânına göre bâtıl olup bu hal muʿayyen olarak bir şahsa vakfın cevâzına delâlet eder, demiş.

الحادية عشر: سكوت أحد المتبايعين في بيع التّلجئة، حين قال صاحبه قد بدا لي أن أجعله بيعًا صحيحًا. **الثّانية عشر**: سكوت المالك القديم حين قسمة ماله بين الغانمين رضًا.**الثّالثة عشر**: سكوت المشتري بالخيار حين رأى العبد يبيع ويشتري مسقط لخياره

1849. Mes'ele: On birincisi, hakîkaten alıp satmadıkları hâlde nazar-ı nâsda alıp satmak izhârıyla âkideynin muvâzaʿaları maʿnâsına beyʿ-i telci'ede âkideynden biri diğerine hitâben "Her ne kadar biz sırren adem-i akid ve zâhiren akid ile muvâzaʿaya karar vermiş isek de ben akd-i mezkûru hakîkaten **[1105]** akd-i sahîh kıldım." deyip de diğeri sükût ederek ondan sonra mübâyaʿada bulunsa onun sükûtu akd-i ciddiye rızâ olarak nutuk makâmına kâim olup ol vechile beyʿ-i mezkûr sahîh olur.

1850. Mes'ele: On ikincisi, gâibeyn beyninde sâhib-i kadîmin huzûrunda malı taksim olunur iken onun sükûtu kısmet-i mezkûreyi kabûle rızâ olarak nutuk makâmına kâimdir. Binâenaleyh bir müslimin köle veya câriyesi esîr edilip de mevlâsının huzûrunda ganâim-i sâire ile taksîm olunur iken sükût edip hakkını taleb eylemese taksîme rızâ ile hakkını ıskât eylemiş olur.

1851. Mes'ele: On üçüncü, mes'ele hıyâr ile müşterînin satın aldığı köle veya câriyesini alışveriş eder iken görüp de sükût eylese sükût-i mezkûr kabûlünü nutuk makâmına kâim olarak hıyârını ıskât ederek beyʿ-i mezkûr lâzım olur. Hükm-i mes'eleyi beyânda *Muʿînü'l-Hükkâm*'ın ifâdesine göre hıyâr-ı mezkûr müşterî için olmayıp da bâyiʿ için olsa idi sükûtu ile hıyârı bâtıl olmazdı.

الرّابعة عشر: سكوت البائع الّذي له حقّ حبس المبيع حين رأى المشتري قبض المبيع إذن بقبضه، صحيحًا كان البيع أو فاسدًا. **الخامسة عشر**: سكوت الشّفيع حين علم بالبيع مسقط للشّفعة. السّادسة عشر: سكوت المولى حين رأى عبده يبيع ويشتري إذن في التّجارة.

1852. Mes'ele: On dördüncüsü, satılan şeyin hakk-ı habsine mâlik olan bâyiʿin satılan şeyi müşterînin kabzını görüp de sükûtudur ki beyʿ-i mezkûr gerek sahîh ve gerek fâsid olsun müşterî için onu kabza rızâsıyla izindir. Zîrâ müşterî parasını kable'n-nakd bâyiʿin izni olmayarak satılıp alınan şeye kabz ile parasını istîfâ için sattığı şeyi el-ân müşterîden istirdâd edip parasını istîfâ lâzım olup velâkin mebîʿi kabz, vech-i mezkûr üzere olunca bâyiʿin sükûtu izin olarak parasını istîfâ için onu istirdâda hakkı olamaz. Bir rivâyette sükût-i mezkûr beyʿ-i fâsidde **[1106]** kabza izin ise de beyʿ-i sahîhde izin değildir.

1853. Mes'ele: On beşincisi, bey'a vâkıf olduğu hâlde şefî'in sükûtudur ki nutuk makâmına kâim rızâ olarak hakk-ı şüf'ası bâtıl olup sâkıt olur.

1854. Mes'ele: On altıncısı, kölesini alıp satar iken görüp de men'etmeyerek mevlâsının sükûtudur ki 3478. mes'elede beyân olunacağı üzere köle için lisânıyla ticârete izin hükmündedir. Hamevî'nin beyânına göre başkasının malını alıp satar iken görüp de sükût eder ise beyân olunduğu vechile sükûtu ticârete izin addolunur ise de efendinin kendi malını alıp satar iken görür ise *Bezzâziyye*'nin beyânına göre izin olmayarak kavlen izin vermedikçe mücerred sükûtuyla bey'i câiz olmaz. 1824. mes'ele de bunu mü'eyyiddir.

1855. Mes'ele: *Hidâye*'nin beyânına göre kölesinin tasarrufunu görüp de men' eylemez ise delâleten tasarrufuna izin olacağından nâsı ızrârdan vikâye için tasarrufuna râzı olmayan kimsenin kölesini tasarrufdan men' ile te'dîbi âdet-i câriyedir. Zîrâ onun kölesini tasarrufdan adem-i men'ine binâen kölenin ıtlâk ve i'tâkını zann ve i'tikâd ederek onun fiilini muktezâ-yı şer' veya muktezâ-yı örfe haml ederek onunla mübâye'âta girişeceklerinden ol hâlde efendisinin görüp de sükûtu huzûr-i Hazret-i Peygamberiyyede vukû' bulan hâli görüp de sükût buyurması ve şefî'in bey'a ve bikr-i bâliğanın akde vukûfları halinde sükûtları ve peder ve büyük pederin gayrıları tarafından akd olunan sağîrenin hîn-i bulûğuna sükûtları gibi olmakla ta'lîl edilerek sükût-i mezkûrun tasarruf ve ticârete izin olmasına kâil olup ammâ 1824. mes'elede beyân olunduğu üzere mâlikinin a'yân-ı milkinden birini satar iken efendisi görüp de sükût ederse sâkite söz isnâd olunmaz, kâidesine tevfîkan bey'a izin olmamasıyla kavl, Kâdîhân'ın olup ta'lîl-i mezkûr ile mu'allel ve müsbit olan kavl ise *Hidâye*'nin hilâfına olduğu gibi yirmi dokuzuncu mes'elede beyâna muhâliftir. **[1107]**

السّابعة عشر: لو حلف المولى؛ لا يأذن له فسكت حنث في ظاهر الرّواية. **الثّامنة عشر**: سكوت القنّ وانقياده عند بيعه أو رهنه أو دفعه بجناية إقرار برقّه إن كان يعقل، بخلاف سكوته عند إجارته أو عرضه للبيع أو تزويجه. **التّاسعة عشر**: لو حلف لا ينزل فلانًا في داره وهو نازل في داره فسكت حنث، لا لو قال له اخرج منها فأبى أن يخرج فسكت.

1856. Mes'ele: On yedincisi, kölesine adem-i izne yemîn edip de bey' ve şirâda gördükte bilâ-men' sükûtudur ki zâhir-i rivâyette lisânıyla izinden ma'dûd olarak hânis olup kefâret lâzım gelir. *Zahîriyye*'den naklen Hamevî'nin beyânına göre kölesine ticârete adem-i izne yemîn edip de alışverişte görüp de sükût eylese 1824. mes'elede beyân olunduğu üzere sükûtu izin olmayıp efendisi sükûtu sebebiyle hânis olmaz. Ve kezâ bikr, tezvîcine izin verilmemek üzere yemîn edip de akid için istizânda sükût eylese hânis olmaz, kavilleri zâhir-i rivâyetin hilâflarıdır. Zîrâ zâhir-i rivâyette her ikisi de izindir. Zîrâ 1855. mes'eleden anlaşıldığı üzere kölesinin mu'âmelesi hakkında efendisinin sükûtu izin olmasa nâs onun sükûtunu onun ıtlâk ve i'tâkına haml ile onunla mu'âmelâtta bulunarak mutazarrır olurlar. Hâlbuki zararın izâlesi lâzımdır. Ve kezâ bikrin fart-ı hayâ ve hicâbına binâen nazar-ı şer'de akde istîzânda sükûtu, lisânıyla izin ve icâzeden ma'dûd olarak lisânıyla icâzenin tasrîhiyle teklîf onun hakkında zarar olmakla izâlesi lâzımdır. Binâenaleyh bu bâbda onların sükûtlarının izin olması zarûrîdir.

1857. Mes'ele: On sekizincisi, köle ve câriyenin efendilerinin kendilerini bey'i veya terhîni veya cinâyetle reddi hâllerinde âkil ve âkile oldukları hâlde bilâ-def' inkıyâd ederek sükûtları rıkkıyyetlerini lisânlarıyla ikrâr add olunur, ammâ sabî ve mecnûnun noksân-ı akl özrüne binâen inkıyâdları ikrârlarına haml olunmaz. **[1108]**

1858. Mes'ele: Köle ve câriyenin âkil ve âkile oldukları hâlde îcâre ve bey'a ve tezvîce arzları halinde sükûtları da bey' ve terhîn ve cinâyetle redlerinin hilâfına olarak ikrâr-ı rıkkıyyetten ma'dûd değillerdir. Hükm-i mezkûrde rehinle icâre beyninde fark helâk hâlinde kendisiyle istîfâ-yı deyn mümkün olur sûrette rehin deyn bedelinde mahbûs hükmünde olmakla rehin hâlinde sükûtu rıkkıyyeti istilzâm eder ise de icârede böyle değildir. Zîrâ fuzûlî olarak îcâr olunur.

1859. Mes'ele: On dokuzuncusu, "Falân kimseyi hâneme kondurmayacağım." diye yemîn edip de ol kimsenin onun hânesine nüzûlü hâlinde hânis olacağından sükûtu izindir. Ammâ ba'de'n-nüzûl dârından çıkmasıyla emredip de ol kimse îbâ ve imtinâ' ederek çıkmaz ise sükûtu izin addolunmaz, binâenaleyh hânis de olmaz.

العشرون: سكوت الزّوج عند ولادة المرأة وتهنئته إقرار به فلا يملك نفيه. **الحادية والعشرون**: سكوت المولى عند ولادة أمّ ولده إقرار به. **الثّانية والعشرون**: السّكوت قبل البيع عند الإخبار بالعيب رضًا بالعيب، إن كان المخبر عدلًا، لا لو كان فاسقًا عنده، وعندهما هو رضًا ولو فاسقًا. **الثّالثة والعشرون**: سكوت البكر عند إخبارها بتزويج الوليّ على هذا الخلاف.

1860. Mes'ele: Yirminci mes'ele, zevcesinin vilâdeti hâlinde sükûtu ve zevcesini tebrîk ve tehniyeti, doğan çocuğun nesebi kendisinden sâbit olduğunu ikrâr olarak ba'dehu nesebini nefy edemez. Binâenaleyh nefy eylese li'ân lâzım gelir. Zîrâ zevc, zevcesinin veledini bir veya iki gün zarfında nesebini nefy ederse nesebi müntefî olup li'ân lâzım geldiği gibi bir iki gün sükût ederse firâşına tebe'an nesebi sâbit olarak nefy ederse yine li'ân lâzım gelir, veledin nesebi müntefî olmaz. **[1109]**

1861. Mes'ele: Yirmi birinci mes'ele, ümm-i veledinin vilâdeti hâlinde mevlâsının sükûtu, neseb-i veledin kendisinden sübûtunu ikrârdır. Lâkin *İmâdiyye*'den naklen Hamevî'nin beyânına göre sükût-i mezkûrun ikrâr-ı neseb olmasında bir veya iki gün sükûtun devâmıyla mukayyed olmakla adem-i devâm halinde ikrâr addolunmayacağı gibi mer'e-i mezbûreyi ümm-i veled olmasıyla takyîde nazaran mezbûre ümm-i veled olmadığı hâlde sükût-i mezkûr ikrâr addolunmaz.

1862. Mes'ele: Yirmi ikincisi, mebî'in aybı ihbâr olundukda muhbir adl ise müşterînin sükûtu kabûl addolunarak hıyârı sâkıt olup fâsık ise inde'l-İmâm rızâ değil ise de inde'l-İmâmeyn mutlakan rızâ olarak birisi diğerine "Şu şey ma'îbdir." dediğini işittiği hâlde onu iştirâya tâlib olması hilâf-ı mezkûr üzere aybıyla kabûlüne rızâdır.

1863. Mes'ele: Yirmi üçüncüsü, muhbirin adl ve fıskıyla ihtilâf husûsunda mes'ele-i ânife gibi bikre velîsi tarafından kendisinin tezvîci ihbâr olundukda ihbârıyla sükûtu inde'l-İmâm muhbirin adâleti şartıyla ve inde'l-İmâmeyn mutlakan akde rızâdır.

الرّابعة والعشرون: سكوته عند بيع زوجته أو قريبه عقارًا إقرار بأنّه ليس له، على ما أفتى به مشايخ سمرقند خلافًا لمشايخ بخارى، فينظر المفتي فيه. **الخامسة والعشرون**:

رآه يبيع أرضًا أو دارًا فتصرّف فيه المشتري زمانًا وهو ساكت تسقط دعواه. **السّادسة والعشرون**: أحد شريكي العنان قال للآخر إنّي أشتري هذه الأمة لنفسي خاصّةً. فسكت الشّريك لا تكون لهما.

1864. Mes'ele: Yirmi dördüncü mes'ele, tammâʿ-ı fâsideyi defʿ için meşâyih-i Buhârâ'nın hilâfına meşâyih-i Semerkand'ın müftâ bihleri olarak zevcesi veya başka akrabâsı bir akârı âhara satar iken görüp de sükûtu akâr-ı mezkûr kendisinin olmadığını ikrâr olup meşâyih-i Buhârâ'ya göre hükm-i mes'elede müftâ bih nazar olunup eğer müddeʿînin hîle ve telbîsiyle iştihârına binâen adem-i istimâʿı re'yinde bulunarak bâb-ı tezvîri sedd için sükût-i mezkûrun ikrâr **[1110]** olmasıyla iftâsı hasen olup *Bezzâziyye*'de mezkûr olan beyân olunduğu üzere zevcenin satar iken zevcin sükûtu olmayıp belki bilakis zevci satar iken zevcenin sükûtu ikrâr olmasıdır. Lâkin zâhir olan her iki sûrette hükm-i mes'elece fark olmayıp *Bezzâziyye*'de zevcesi huzûrunda zevci bir şey satar iken zevcesi sükût edip de baʿdehu ol şey kendisinin olduğunu iddiʿâda bulunsa daʿvâsı mesmûʿ olmaz, deyip Kâdîhân ise *Fetvâ*'sında zevce hakkında istimâʿı başkası hakkında adem-i istimâʿı ihtiyâr ederek hükm-i mes'eleyi tafsîl eylemiştir.

1865. Mes'ele: *Tahkîku'l-Bâhir*'in ifâdesine göre hükm-i mes'eleyi beyânda beyʿ ile takyîd ve tasvîrin muktezâsı zevceynden birinin huzûrunda diğeri bir şeyi iʿâre veya îcâr veya terhîn edip de diğeri sükût ederse bi'l-icmâʿ ol şey kendisinin olmadığına ikrâr sayılmaz. Zîrâ bunları sâkite söz isnâd olunmaz kâidesinden adem-i istisnâsı hükm-i kâidede duhûllerine delâlet edeceği gibi sükût-i mezkûrun beyʿde ikrâr olması hilâf-ı kıyâs olarak sâbit olmakla iʿâre ve icâre ve terhîn gibi başkalarına makîsün aleyh olamaz.

Ve bir de insân milkiyle kendisi istifâdeye tâlib olarak milkinden onun hurûcuna râzı olmayacağından başkasının onu âhara beyʿine iʿtirâz ederek kendi milki olduğunu beyânla iddiʿâ mahalli olmakla "Mevziʿ-i beyânda sükût, nutuk ile beyân sayılır." kâidesine tevfîkan hîn-i beyʿde sükûtu onun milki olmadığını lisânıyla ikrâr addolunur. Ammâ iʿâre ve icâre ve terhînde milkin bekâsına binâen bir dereceye kadar cây-ı iʿtirâz değildir.

1866. Mes'ele: Yirmi beşinci mes'ele, zevceyi veya karıyı bâğ ve bağçe ve arâzî veya hâne emsâli emlâk satar iken görüp de müşterî birkaç zamânda mebîʿde zirâʿat ve îcâr gibi tasarruf eder iken sükûtu, zevcin temellük daʿvâsını ıskât eder. *Havâşî*'nin beyânına göre zevce ile akârın beyʿlerinde temellük daʿvâsının sukûtunda hîn-i beyʿde sükûtu kâfî olup başkaları hakkında ise hem hîn-i beyʿde ve hem de hîn-i tasarrufunda sükûtu lâzımdır. **[1111]** Binâenaleyh müşterînin bir zamân tasarrufu kaydı mücerred ecnebîye nazaran olmakla kayd-ı mezkûrden katʿ-ı nazar bu mes'ele mes'ele-i sâbıkayı tekrârdan ibâret olur.

1867. Mes'ele: Yirmi altıncı mes'ele, şirket-i inânla şerîkeynden biri diğerine hitâben "Ben bu câriyeyi kendi nefsime alacağım." deyip de şerîki sükût ederse iştirâ olunan ol câriye, beynlerinde müştereke olmayıp belki yalnız olarak alanın olmakla şerîkin sükûtu teklîf-i mezkûre rızâ ile kabûldür. Ammâ şirket-i mezkûre şirket-i inân olmayıp da şirket-i mufâvaza olsa idi "neʿam" diye cevâb vermedikçe mücerred sükûtu rızâ addolunmaz.

السّابعة والعشرون: سكوت الموكّل حين قال له الوكيل بشراء معيّن: إنّي أريد شراءه لنفسي. فشراه كان له. **الثّامنة والعشرون**: سكوت وليّ الصّبيّ العاقل، إذا رآه يبيع ويشتري إذن. **التّاسعة والعشرون**: سكوته عند رؤية غيره يشقّ زقّه حتّى سال ما فيه رضًا.

1868. Mes'ele: Yirmi yedinci mes'ele, muʿayyen bir şeyin şirâsına vekîli müvekkiline "Bunu ben kendi nefsime almak isterim." deyip de baʿde'ş-şirâ müvekkilin sükûtu vekîlin talebine izin ile beyândır. Hükm-i mes'ele muʿayyen bir şeyin şirâsına vekîl ol şeyi kendi nefsine alamaz diyerek vârid olan akvâl-i fukahâya muğâyir ve mübâyin değildir. Zîrâ bu makâmda bu şeyi ben kendime almak isterim demesi onun şirâsında teklîf olunan vekâleti adem-i kabûl ile reddolarak onu iştirâsı hasbe'l-vekâle olmayıp hasbe'l-asâledir.

1869. Mes'ele: Yirmi sekizinci mes'ele, sabî-yi âkilin beyʿ ve şirâda bulunduğunu görüp de velînin sükûtu ticâretine izindir.

1870. Mes'ele: Yirmi dokuzuncu mes'ele, meselâ içinde bal veya pekmez emsâli dolu olan tulumunu başkası yırtıp itlâf eder iken görüp de bi'l-ihtiyâr sükûtu onu ol vechile itlâfa rızâ addolunarak damân iddiʿâsı mesmûʿ olmaz, demek olur ise de 1823. mes'elede beyân olunduğu üzere bir kimse

malını gasb veya itlâf eder iken görüp de sükût ederse sükûtu gasb ve itlâfa izin addolunmaz, ziyânını tazmîn ettirir, kelâmına muhâliftir. **[1112]**

الثّلاثون: سكوت الحالف لا يستخدم مملوكه إذا خدمه بلا أمره ولم ينهه حنث. هذه الثّلاثون في جامع الفصولين وغيره وزدت ثلاثًا، اثنتين من القنية:

الأولى: دفعت في تجهيزها لبنتها أشياء من أمتعة الأب وهو ساكت، فليس له الاسترداد. **الثّانية**: أنفقت الأمّ في جهازها ما هو معتاد فسكت الأب، لم تضمن الأمّ.

1871. Mes'ele: Otuzuncu mes'ele, memlûkünü adem-i istihdâma yemîn edip de bilâ-emr köle veya câriyesini hizmetlerinden men'etmeyerek sükût eden hâlifin sükûtu onlara hizmete izin ve emr olarak, yemînde hânis olup kasem billâhda kefâret, kasem bi't-ta'lîkde cezâ-yı mu'allaka lâzım gelir. İşte buraya kadar beyân olunan otuz mes'ele *Câmi'ü'l-Fusûleyn* ve sâir kütüb-i fıkhiyyede bu üslûb üzere mezkûr olup ben bu makâmda onlar üzerine üç mes'ele dahi ilâve ederek ziyâde eyledim. Onların ikisi *Kunye*'den menkûl olup onun da biri zevcinin malından zevcesi kızının cihâzına sarf edip de vâkıf olduğu hâlde zevcin sükûtu onun sarfına izin olarak istirdâd edemez. *Dürr-i Muhtâr*'da beyân olunduğuna göre kızını techîzde vâlidesi ve kezâ sağîrenin velîsi pederi gibilerdir.

1872. Mes'ele: Mesâil-i menkûleden ikincisi, kızın vâlidesi pederinin malından mu'tâd ve müte'âref mikdârı sarf edip de pederi sükût ederse sarfına izin olarak vâlidesine damân lâzım gelmez ise de mu'tâd üzere zâid olarak sarf ederse sükûtu izin ve rızâ addolunmayarak dâmine olur.

الثّالثة: باع جاريةً وعليها حليّ وقرطان، ولم يشترط ذلك للمشتري لكن سلّم المشتري الجارية وذهب بها والبائع ساكت، كان سكوته بمنزلة التّسليم، فكان الحليّ لها كذا في الظّهيريّة ثمّ زدت أخرى: القراءة على الشّيخ وهو ساكت تنزّل منزلة نطقه في الأصحّ. وأخرى على خلاف فيها: سكوت المدّعى عليه ولا عذر به إنكار. وقيل لا ويحبس، وهي في قضاء الخلاصة. فهي خمسة وثلاثون.

1873. Mes'ele: **[1113]** Ziyâde kılınan mesâil-i selâseden üçüncüsü, müşterî için "üzerinde bulunan her şey ile" diyerek şart edilmeyerek üzerinde hülliyyâtı ve iki kulağında küpeleri bulunan câriyeyi satıp da müşterî de ol hâlde mezbûreyi tesellüm ederek alıp gider iken bâyi'in sükûtu olup

Zahîriyye'nin beyânına göre mezbûreyi ziynetleriyle berâber teslîm menzilinde olarak üzerinde bulunan hülliy mezbûrenin olur.

1874. Mes'ele: Mesâil-i mezkûreden sonra kâide-i mukayyedenin fürûʿundan olmak üzere bir mes'ele dahi ziyâde eyledim ki o da tashîh-i hadîs için şeyh-i hadîs huzûrunda hadîs-i şerîf tilâvet olunur iken istimâʿ eden şeyhin sükûtu olup esahh-i kavilde tilâvet olunan hadîs-i şerîfin sıhhatini beyânda nutkuyla beyân menzilindedir.

1875. Mes'ele: Dördüncü bir mes'ele dahi ziyâde ettim ki hükmünü beyânda ihtilâf olunup o da bir kimseden bir şey daʿvâ olundukda hasmının daʿvâsını redd veya teslîme bir gûnâ mâniʿ ve özrü yok iken müddeʿâ aleyhin bi'l-ısrâr sükûtu olup hasmın müddeʿâsını lisânen inkâr addolunur. Ve kezâlik "İkrâr da etmem ve inkâr da etmem." diye cevâb verse bu cevâbı dahi inkâr addolunarak her iki sûrette البينة للمدعي واليمين على من أنكر muktezâsı üzere müddeʿîden daʿvâsını isbât için beyyine taleb olunup bi'l-beyyine isbât ederse muktezâsıyla hüküm olunur, isbâtından izhâr-ı acz ederse kendisinin talebi üzerine müddeʿâ aleyhe yemîn teklîf olunur, müddeʿâ aleyh yemîn eder veya müddeʿî yemîn taleb eylemez ise menʿ-i muhâkemeye karâr verilir, yemînden nükûl ederse müddeʿînin matlûbunu ilzâmla hüküm olunur. Muhtâr olan kavl de bu olup inde'l-baʿz sükût-i mezkûr inkâr addolunmayıp ya ikrâr veya lisânen inkâr edene kadar habs olunup ikrârı halinde ikrâr ile ilzâm ve mu'ahaze olunur ve inkârı halinde dahi ber-vech-i beyân muʿâmele olunur. Bu mes'ele *Hulâsa*'nın kitâb-ı kazâsından ahz olunmuştur. **[1114]**

1876. Mes'ele: *Hulâsa*'nın fasl-ı yemînde beyânına göre bir diğerinden iddiʿâda bulunup müddeʿâ aleyh "lâ" veya "neʿam" ile cevâb vermeyip sükûtunda ısrâr ederse ondan bir kefîl alınıp baʿdehu lisânında veya semʿinde ifâde ve istimâʿa mâniʿ bir özrü olup olmadığı komşularından tahkîk ve tedkîk olunup baʿde'd-tahkîk özürden sâlim olduğu haber verilir ise meclîs-i hükme bi'l-ihdâr tekrâr sükûtta ısrâr ederse sükûtu müddeʿînin daʿvâsını ikrâr addolunarak muktezâsıyla hüküm olunur, İmâm Serahsî'nin beyânına göre bu kavl İmâmeyn hazerâtının kavilleri olup Ebû Yûsuf'a göre beyân veya inkâr edene kadar habs olunur. Binâenaleyh sâkite söz isnâd olunmaz kâidesinden hârice olarak söz îcâb eden makâmda sükût ikrârdır, kâidesinin ferʿlerinden bulunan ber-vech-i beyân otuz beş olup.

ثمّ رأيت أخرى كتبتها في الشّرح من الشّهادات: سكوت المزكّي عند سؤاله عن الشّاهد تعديل. السّابعة والثّلاثون: سكوت الرّاهن عند قبض المرتهن العين المرهونة إذن، كما في القنية.

1877. Mes'ele: Ber-vech-i bâlâ otuz beş mes'eleyi ba'de'n-nakl onlardan başka bir mes'ele dahi bulup *Şerh-i Kenz*'in kitâb-ı şehâdesinde yazdım. Mes'ele-i mezkûre de isbât-ı müdde'â eden şâhidleri tezkiyede müzekkînin sükûtu onların şehâdete ehil âdil kimseler olduğuna beyânla ta'dîl addolunur.

Binâenaleyh mesâil-i mezkûre otuz altıya bâliğa olup ber-vech-i zîr beyân olunacak ba'zı mesâil dahi vardır.

1878. Mes'ele: Otuz yedincisi, mürtehin ayn-ı merhûneyi kabz indinde râhinin sükûtudur ki *Kunye*'nin beyânına göre sükût-i mezkûrde mürtehinin rehni kabza izindir, lede'l-hâce sükût lisânla nutuk hükmünde olarak îcâbına göre izin ve rızâ ve inkâr ve ikrâr olarak sâkite söz isnâd olunmaz kâidesini mukayyede olan veya kâide-i mezkûreyi ıtlâkı üzere ibkâ ile hükmünden müstesnâ olan mesâil ber-vech-i beyân otuz yediye münhasır olmayıp belki ber-vech-i âtî beyân olunacak birçok mesâil vardır ki cümlesinde sükût, nutuk ile beyân hükmünde olarak muktezâlarıyla amel îcâb eder, mesâil-i mezkûreden biri *Dürer*'in beyânına göre yemîn teklîf olundukda **[1115]** bilâ-özr sükûtudur ki şifâhen yemînden nükûl addolunarak müdde'înin iddi'â ettiği matlûbun ilzâmıyla hüküm olunur.

1879. Mes'ele: Otuz dokuzuncusu, râhinin rehni satar iken mürtehinin sükûtu olup Tahâvî'nin rivâyetine göre bey'a rızâ addolunur.

Kırkıncısı, nikâh-ı fuzûlîde tehniye edenlere karşı zevcin sükûtu nikâh-ı mezkûru kabûle rızâdır.

Kırk birincisi, vasî ta'yîn olunan kimse mûsînin hayâtında sükût edip de ba'de'l-vefât terekenin bazısını satıp deynini ödemek gibi tasarrufda bulunursa hayât-ı mûsîde sükûtu vasiyyeti kabûl addolunarak hasbe'l-vesâyâ tasarrufu nâfiz olur.

Kırk ikincisi, *Hâvî*'nin kitâb-ı eymânda beyânına göre "Düğüne gitmeye izin verir isem şöyle olsun." diye yemîn edip de gitmekte olduğu haber verildikte bilâ-sun' sükût ederse izin addolunarak hânis olur.

Kırk üçüncüsü, hürre-i bâliğa velînin izni olmayarak küfüvvünün gayrı kendisine tezvîc ettikte hamli zâhir olana kadar hakk-ı iʿtirâza mâlik olan velîlerin sükûtu olup delâleten akde rızâ ve izin olarak fehs ettiremez.

Tahkîku'l-Bâhir'de mesâil-i mezkûre altmış bire iblâğ olunur. İsbât-ı müddeʿâ için beyân olunanların kifâyesine binâen nakillerinden tayy-ı tomâr olunmuştur.

1880. Mes'ele: Lede'l-hâce sükût beyân addolunduğu gibi *Ferâid-i Behiyye*'nin beyânına göre إشارة القادر على النطق لا تعتبر إلا في مسائل muktezâsınca ifâde-i şifâhiyyeye kâdir olanın ber-vech-i âtî beyân olunacak mesâilin mâʿadâsında işâreti muʿtebere değildir.

Mesâil-i mezkûreden 1-İslâm, 2-küfür, 3-neseb, 4-iftâ, 5-rivâyet-i hadîsde şeyhin işâreti, 6-müslimin kâfire emânı, 7-zevcesine hatâen "enti tâlik hakezâ" diyerek üç parmağıyla aded-i talâka işâreti ile talâk-ı mübhemi tefsîr, 8-muhrimin sayda işâretleridir ki *Nûru'l-Ayn*'ın ifâdesine göre cümlesinde nutka kâdir iken bilâ-nutk işâreti nutkla beyân hükmünde olarak muktezâlarıyla hükm-i şerʿîleri icrâ olunur.

1881. Mes'ele: الإشارة تسقط التسمية والتوصيف muktezâsı üzere işâret-i hissiyye tesmiye ve tavsîfden akvâ olarak bunların iʿtibârını ıskât eder. Binâenaleyh biri umyâ diğeri basîre iki zevcesi olup da basîreye işâretle "Şu umyâ" veya umyâya işâretle "Şu basîre, boş olsun." dese müşârün ileyha boş olur. Ve kezâ biri Zeyneb diğeri Fâtıma iki zevcesi olan kimse Zeyneb'e işâretle "Şu Fâtıma" veya aksine olarak tatlîk eylese müşârün ileyha boş olur. Zîrâ hâzırda vasfın lağvi ve gâibde iʿtibârı kâide-i mukarrere-i fıkhiyyeden olmakla meclîs-i beyʿde hâzır olan kırana işâretle "Şu yağız atı şu kadar kuruşa sattım." dese îcâbı muʿteber olup "yağız" taʿbîri lağv olarak kabûl ile beyʿ munʿakid olur ise de meydânda bulunmayan bir kıranı yağız veya doru diye tavsîf, gayr-ı muʿteber olmakla hilâfı hâlinde beyʿ lâzım olarak munʿakid olmaz.

[ON ÜÇÜNCÜ KÂİDE: FARZ, NÂFİLEDEN DAHA FAZİLETLİDİR]

el-Kâidetü's-Sâlise Aşer

القاعدة الثّالثة عشرة: «الفرض أفضل من النّفل»

إلّا في مسائل: **الأولى**: إبراء المعسر مندوب، أفضل من إنظاره الواجب. **الثّانية**: الابتداء بالسّلام سنّة أفضل من ردّه الواجب. **الثّالثة**: الوضوء قبل الوقت مندوب، أفضل من الوضوء بعد الوقت وهو الفرض.

1882. Mes'ele: Efʿâl-i mükellefden meşrûʿ olanlar farz, vâcib, nâfile olarak merâtib-i selâse üzere müretteb olup farz, merâtib-i meşrûʿânın birinci mertebesinde bulunarak terki mûcib-i ikâb, nâfile ise merâtib-i meşrûʿâtın sonunda bulunarak her ne kadar tâʿat niyyetiyle edâsı bâʿis-i sevâb ise de terki üzerine mu'ahaze bile tertîb etmeyeceğinden 2245. mes'elede dahi îzâh olunacağı üzere üç mes'elenin mâʿâdasında ecr ve hasenât ve rızâ-yı Bârî'ye akreb olması husûsunda bi'l-umûm farzları edâ, nevâfili edâdan efdal olup *Münye*'den naklen *Kuhistânî*'de beyân olunduğuna göre teneffül ârzû edene evlâ olan onu nezr ederek edâsını nefsine vâcib kılıp baʿdehu edâ etmeli ise de velâkin mesâil-i mezkûrede ﴿وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ﴾[1] muktezâsınca nâfile ile iştigâl farzıyla iştigâlinden efdaldir. Mesâil-i mezkûreden biri muʿsiri deynden bi'l-külliyye ibrâ ederek tahlîs eylemek mendûb olduğu hâlde ﴿وَإِن كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ﴾[2] muktezâsınca hâl-i yüsrüne kadar terk-i mutâlebe ile vâcib olan imhâl ve müsâʿadeden efdaldir. Çünkü medyûn edâ-yı **[1117]** deynden âciz olarak hâl-i muzâyakada bulunursa âyet-i celîle-i mezkûre muktezâsınca zamân-ı yüsrüne te'hîr-i mutâlebe lâzım ise de ﴿يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾[3] ve (يسروا ولا تعسروا)[4] muktezâlarınca îrâ-yı matlûbla medyûnu bi'l-külliyye bâr-ı mutâlebeden tahlîs intizâr ve müsâʿade ile mendûb olan fi'l-cümle tahfîf ve teshîlden evlâdır.

1883. Mes'ele: Edâ-yı farzdan neflin efdal olması mesâilinden ikincisi bir müslim diğerine mulâkât ettikte ﴿وَإِذَا حُيِّيتُم بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا﴾[5] müfâdınca selâmla ibtidâ sünnet ve reddi vâcib iken ﴿وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِن رَّبِّكُمْ﴾[6] âyet-i celîlesi ve للبادي من الثواب عشرة وللراد واحد[7] hadîs-i şerîfi muktezâsınca izdiyâd-ı ecr cihetinden vâcib olan reddin sünnet olan ibtidâ bi's-selâm efdaldir.

1 "Rabbinizin mağfiretine mazhar olmak için yarışın!" Âl-i İmrân, 3/133.
2 "Eğer eli darda olan birisi borçlu ise eli genişleyene kadar beklemek gerekir." Bakara, 2/280.
3 "Allah sizin için kolaylık istiyor, güçlük çekmenizi istemiyor." Bakara, 2/185.
4 Kolaylaştırın zorlaştırmayın. Buhârî, "İlim", 11, r. 69; Müslim, "Cihâd", 6.
5 "Size bir selâm verildiğinde ya daha güzeli ile veya dengi ile karşılık verin." Nisâ, 4/86.
6 Âl-i İmrân, 3/133.
7 Mevsilî, *el-İhtiyâr*, IV, 164.

1884. Mes'ele: *İhtiyâr*'ın beyânına göre selâm veren müslime reddinden imtinâʿ ihânet olup ihânet-i müslim ise harâm olmakla terk-i harâm vâcib olduğundan selâm veren müslime iʿâde-i selâmla terk-i ihânet vâcib olacağından her müstahikke reddi kifâyet-i vâcib olarak işitenlerden birinin edâsıyla diğerlerinden vücûb sâkıt olur.

1885. Mes'ele: ﴿وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ﴾[1] muktezâsınca edâ-yı salât için kable'l-vakt abdest alıp namâza hazırlanmak sebeb-i mağfirete müsâraʿat olarak sünnet olup duhûl-i vakt ile edâ-yı salât kasd olunur veya vakit tazayyuk ederek edâ-yı salâtla teveccüh eden hitâb-ı ilâhiyyeye binâen hâl-i iktidârda abdest ve hâl-i aczde abdestin halefi olan teyemmüm farz iken kable'l-vücûb edâlarıyla ityânlarına müsâraʿat rızâ-yı Bârî talebine mübâderet olarak efdaldir.

1886. Mes'ele: ﴿إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللّٰهِ﴾[2] muktezâsınca kable'n-nidâ edâ-yı cumʿa için mescide saʿy sünnet iken baʿde'n-nidâ vâcib olan saʿyden efdal olmakla kâide-i mezkûreden **[1118]** istisnânın mesâil-i selâseye adem-i inhisârı müstefâd olur.

[ON DÖRDÜNCÜ KÂİDE: ALMASI MEMNÛʿ OLAN ŞEYİN, VERMESİ DAHİ MEMNÛʿ OLUR]

el-Kâidetü'r-Rabiʿa Aşer

القاعدة الرّابعة عشرة: «ما حرم أخذه حرم إعطاؤه»

كالرّبا ومهر البغيّ وحلوان الكاهن والرّشوة وأجرة النّائحة والزّامر، إلّا في مسائل الرّشوة لخوف على ماله أو نفسه أو ليسوّي أمره عند سلطان أو أمير إلّا للقاضي فإنّه يحرم الأخذ والإعطاء، كما بيّنّاه في شرح الكنز من القضاء وفكّ الأسير. وإعطاء شيء لمن يخاف هجوه. ولو خاف الوصيّ أن يستولي غاصب على المال فله أداء شيء ليخلّصه كما في الخلاصة.

1887. Mes'ele: Fenn-i evvelin nevʿ-i sânîsinin müştemil olduğu kavâʿid-i fıkhiyyenin on dördüncüsü ما حرم أخذه حرم اعطاؤه kâidesi olup fâiz ve ücret-i zinâ ve müneccim ve remmâl ve fala bakan kühneye verilen para vesâire ve

1 Âl-i İmrân, 3/133.
2 "Cuma günü namaz için çağrı yapıldığında Allah'ı anmaya koşun." Cumʿa, 62/9.

rüşvet ve cenâzehânesinde ve arkasından meyyitin mehâsinini taʿdâd ederek feryâd ve figanla ağlayan kimselere ve çalgı çalanlara verilen paraları bunların almaları memnûʿ olarak almaları harâm olduğu gibi bunlara vermek de memnûʿ olmakla verenlere de vermeleri harâmdır.

1888. Mes'ele: Alması harâm olanın vermesi de harâm olması kâidesi de külliyye olmayıp belki bazı istisnâları bulunarak alması harâm olduğu hâlde الضرورات تبيح المحظورات muktezâsınca hasbe'z-zarûre vermesine mesâğ-ı şerʿî bulunarak kâide-i mezkûrenin hükmünden hâriclerdir.

1889. Mes'ele: Hükm-i kâideden hâric olan mesâil, meselâ dağda hayduda tesâdüf ederek tahlîs-i nefs ve emvâl için rüşvet talebinde bulunduklarında vermediği hâlde nefsi veya malı tehlikede olması tahakkuk ettikte alması harâm olduğu hâlde matlûb olan malı verip nefsini ve malını tahlîs etmek câizdir.

Ve kezâ bazı cebâbireye müteʿallik mesâlih-i zarûriyyesi bulunup da onun tesviyesinde **[1119]** mecbûr ve muzdar kaldıkta hâcet zarûret menziline tenzîl olunarak alması onlara harâm olduğu hâlde defʿ-i zarûret için vermesi câiz ise de musannif-i allâmenin *Kenz* şerhinin kitâb-ı kazâsından naklen beyânına göre tesviye-i mesâlih ve tervîc-i merâm için kudât ve hükkâma hükm-i kâide muktezâsınca alması harâm olduğu gibi vermesi de harâmdır. Zîrâ kudât ve hükkâmın medâr-ı hükümleri şerʿ-i şerîf olmakla erbâb-ı mesâlih hukûk-i mâliyye ve sâiresinde emîn olarak iʿtâya mecbûr değillerdir.

1890. Mes'ele: Hükm-i kâideden müstesnâ olan mesâilden biri de kayd-i esârete giriftâr olanları tahlîs için alması harâm ise de vermesi câizdir. Ve biri dahi vermediği hâlde zemm ve hicv ederek nâmusunu hetk edip nefsinin izlâlinden havf eder ise أقطع لسانه muktezâsınca alması harâm olduğu hâlde ol kimsenin şerrini defʿ için vermesi câizdir.

1891. Mes'ele: Biri dahi *Hulâsa*'da beyân olunduğu üzere bir gâsıb bir sabî-yi yetîmin malına musallat ve müstevlî oldukda halâsından havf ederse alması harâm olduğu hâlde onun malından bir mikdârını gâsıba iʿtâ ile bakiyyesini kurtarmak için vermesi câizdir.

وهل يحلّ دفع الصّدقة لمن سأل ومعه قوت يومه؟ تردّد الأكمل في شرح المشارق فيه؛ فمقتضى أصل القاعدة الحرمة إلّا أن يقال: إنّ الصّدقة هنا هبة كالتّصدّق على الغنيّ.

1892. Mes'ele: Kût-i yevmiyyesine mâlik olan kimse tesâ'ül ederse ona tasaddukun hillinde *Şerh-i Meşârık*'de Ekmelüddin tereddüd eylemiş ise de öyle olan kimseye tesâ'ül harâm olarak alması harâm olmakla ﴿وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾[1] muktezâsınca alması harâm olanın vermesi de harâmdır kâidesinin muktezâsı harâm olması ise de ﴿وَأَمَّا ٱلسَّآئِلَ فَلَا تَنْهَرْ﴾[2] âyet-i celîlesi ve (للسائل حق ولو جاء على فرس)[3] hadîs-i şerîfinin zâhir-i ıtlâklarının cevâzına delâletleri dâʿi-yi tereddüd olarak böyle kimselere tasaddukun ağniyâya **[1120]** tasadduk gibi hibe olması cevâzını te'yîd eder.

Tenbîh: [İşlenmesi Memnûʿ Olan Şeyin, İstenmesi Dahi Memnûʿ Olur]

تنبيه: ويقرب من هذا قاعدة: «ما حرم فعله حرم طلبه»

إلّا في مسألتين: **الأولى:** ادّعى دعوى صادقةً فأنكر الغريم فله تحليفه. **الثّانية:** الجزية يجوز طلبها من الذمّي مع أنّه يحرم عليه إعطاؤها، لأنّه متمكّن من إزالة الكفر بالإسلام فإعطاؤه إيّاها إنّما هو لاستمراره على الكفر وهو حرام. والأولى منقولة عندنا. ولم أر الثّانية.

1893. Mes'ele: İki mes'elenin gayrı da işlenmesi memnûʿ olarak harâm olan şeyin istenmesi dahi memnûʿ olarak harâm olması kâidesi de alması harâm olanın vermesi de harâmdır, kâidesine mütekâribdir yaʿnî bir şeyin işlenmesi memnûʿ olarak harâm olduğu hâlde ol şeyin işlenip vücûda getirilmesini başkasından taleb eylemek ve ityân ve ihdâsına vâsıta olmak dahi memnûʿ olarak harâm olmakla zulm ve teʿaddî ve gasb ve itlâfda bulunmak ve rüşvet almak ve zinâ ve katl-i nefs ve yalan yere şehâdet ve yemîn eylemek gibi şerʿân memnûʿ olarak harâm olan şeyleri işlemek harâm olduğu gibi başkasına bunları işlemesini teklîfle taleb eylemesi de memnûʿ olarak harâm belki البادي أظلم ise de ber-vech-i âtî iki mes'ele hükm-i kâideden müstesnâdır.

1894. Mes'ele: Hükm-i kâideden müstesnâ olan iki mes'eleden biri, yalan yere yemîn eylemek şerʿan memnûʿ olarak katʿiyyen harâm olduğu hâlde kendisinin daʿvâ-yı sâdıkasını müddeʿâ aleyh inkâr edip de bi'l-beyyine isbâttan âciz olarak hukûkunun ziyâʿı lüzûmunda hukûkunu muhâfaza için

1 "Günah ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın." Mâide, 5/2.
2 "El açıp isteyeni de sakın boş çevirme!" Duha, 93/10.
3 Ebû Dâvûd, "Zekât", 33, r. 1665; Ahmed b. Hanbel, III, 254, r. 1730; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 37, r. 13204.

البينة للمدعي واليمين على من أنكر muktezâsınca münkir olan müddeʿâ aleyhden yemîn taleb edip istemesi câizdir. Hâlbuki daʿvâsının sıdkına binâen edeceği yemîn kâzib olup yemîn-i kâzib ise katʿiyyen harâm olmakla işlemesi katʿiyyen harâm olduğu hâlde münkir olan müddeʿâ aleyhin yemînden nükûluyla hakkın izhârı ümîdiyle hadîs-i şerîf-i mezkûr muktezâsınca istenmesi **[1121]** tecvîz olunmuştur. Binâenaleyh münkire yemîn teklîfinden maksad hakîkatte harâm olan yemîni ityân ve edâsı olmayıp belki … mes'elede beyân olunduğu üzere yemînden nükûluyla izhâr-ı hakka taʿrîzdir.

1895. Mes'ele: Hükm-i kâideden hârice olan ikinci mes'ele, zimmîye cizye vermesi harâm iken ondan onu istemek câizdir. Zîrâ cizyeyi taleb kabûl-i İslâm ve ihtidâ ile izâle-i küfre temekkün için olmakla cevâzı cây-ı endişe olmayıp iʿtâsı ise küfür üzerine nefsini temkîn ve takrîr ile idâme ve istimrârı için olup bu ise harâm olmakla iʿtâsı harâm olduğu hâlde taleb edip istenmesi helâl olarak câizdir. Hükm-i kâideden hârice olan şu iki mes'eleden birincisi eimme-i Hanefiyyeden menkûle olup ikincisi hakkında bir nakl-i sarîh görmemiş isem de beyân olunan delîllerin muktezâsı cevâzı olmakla istinbât olunmuştur.

1896. Mes'ele: Giyinmesi harâm olan elbisenin giydirilmesi de harâmdır ve içmesi harâm olan meşrûbârın içirilmesi de harâmdır ve ekli harâm olan şeyin itʿâmı da harâm olması mes'eleleri de kâide-i mezkûreye maʿnen mütekârib olarak sağîre elbise-yi zaruriyyeyi giydirmek ve başkalarına şarâb emsâli müskirâtı içirmek ve dem ve meyyite emsâli ekli harâm olan şeyleri itʿâm edip yedirmek de hükm-i kâide muktezâsınca harâmlardır.

[ON BEŞİNCİ KÂİDE: KİM Kİ BİR ŞEYİ VAKTİNDEN EVVEL İSTİ'CÂL EYLER İSE MAHRÛMİYYETLE MUÂTEB OLUR.]

el-Kâidetü'l-Hâmise Aşer

القاعدة الخامسة عشرة: «من استعجل الشّيء قبل أوانه عوقب بحرمانه»

ومن فروعها، حرمان القاتل مورثه عن الإرث.

1897. Mes'ele: Her kim vaktinden evvel bir şeyin husûlünü taleb ile istiʿcâlde bulunur ise ondan matlûb olan istifâde ve intifâʿdan mahrûm

olmakla mücâzât olunur, demek olmakla mûrisinin vefâtıyla mîrâsına istihkâk zamânından evvel husûlünü taleble mûrisini kâtilin mîrâsından hirmânı kâide-i mezkûrenin muktezâsı olarak onun ferʿlerindendir. Zîrâ evân-ı irs vârisin gerek amd veya şibh-i amd **[1122]** ve gerekse hatâen mûrisinin vefâtına sebebiyyeti bulunmayarak vefâtı zamânı olmakla mîrâsına bir an akdem nâil olmak emeliyle gerek amden veya şibh-i amd veya hatâen veya hatâ mecrâsına cârî olan suver-i katlden biriyle katl ederse 291. mes'elede beyân olunduğu üzere mîrâsından ve vasiyyetinden mahrûmiyetle mücâzât olunur.

Ammâ tesebbüben vâkiʿ olan katlde hakîkaten kâtil olmadığından mîrâsından hirmânla muʿâkab ve mücâzât olmaz. Binâenaleyh gayrın milkine kazmış olduğu kuyuya mûrisi düşüp de telef olsa her ne kadar diyetini edâ ile mu'âhaze olunur ise de mîrâsından mahrûm olmaz ve istihkâk-ı cezâda ehliyyet şart olmakla kâtil sabî ve mecnûn gibi gayr-ı mükellef bulunursa mîrâsdan mahrûm olmayacakları gibi nefsini katlden muhâfaza için müdâfaʿa-i nefsle veya hakkında lâhik olan hükm-i şerʿiyyenin icrâsı için kısâsen katl ile de mahrûm olmaz. Hükm-i kâide *Îzâhu'l-Hidâye* nâm eser-i âcizde hülle bahsinde dahi mezkûrdur.

1898. Mes'ele: İlm-i kelâmda beyân olunduğu üzere المقتول ميت بأجله mes'elesi muktezâsınca her maktûl ilm-i ezelîde kendisi için takdîr olunan vaktin hulûlüyle vefât etmekle vaktinden evvel taʿcîl bulunmayacağı cihetle kâtilin adem-i hirmânı lâzım gelmekle hükm-i kâidenin şümûlu yoktur ki onun fürûʿundan olsun denilir ise 292. mes'elede beyân olunduğu üzere bu misillü umûr-i bâtınada hüküm, delîl-i zâhire müstenid olmakla kâtil üzerine terettüb edecek bi'l-cümle ahkâm-ı lâzıme delîl-i zâhir olan fiil-i katle râciʿdir, kâtilin fiil-i ihtiyâriyyesini menhî ve memnûʿ olduğu cihete sarfıyla hâsıl olan maʿsiyetin muktezâsı da budur diye cevâb verilir, onun için zevc ve zevceden her biri yekdiğerini tevârüsten menʿ için maraz-ı mevtlerinde vâkiʿ olan talâk-ı fâr ve müfârekʿat-i fâra da vakt-i vefâtta mîrâsa ehliyyetleri şartıyla iddet zarfında vefâtlarıyla yekdiğerlerine vâris ve vârise olurlar. **[1123]**

ومنها: ما ذكره الطّحاويّ في مشكل الآثار أنّ المكاتب إذا كان له قدرة على الأداء فأخّره ليدوم له النّظر إلى سيّدته لم يجز له ذلك، لأنّه منع واجبًا عليه ليبقى ما يحرم

عليه إذا أدّاه، نقله عن السّبكيّ رحمه الله في شرح المنهاج، وقال: إنّه تخريج حسن لا يبعد من جهة الفقه (انتهى). ولم يظهر لي كونها من فروعها وإنّما هي من فروع ضدّها، وهو أنّه من أخّر الشّيء بعد أوانه، فليتأمّل في الحكم فإنّه لم يذكر إلّا عدم الجواز فلم يعاقب بحرمان شيء.

1899. Mes'ele: Kâide-i mezkûrenin fer'lerinden biri de İmâm Tahavî'nin *Müşkilü'l-Asâr*'da zikrettiği mes'eledir ki bedel-i kitâbeti edâ ile kayd-ı rıkkıyyetten halâsa kâdir olan köle seyyidesine hill-i nazarın idâmesi için bedel-i kitâbetin te'diyesini te'hîrin adem-i cevâzıdır. Zîrâ bedel-i kitâbeti edâ ettiği hâlde kendisine harâm olacak nazarın idâmesi için üzerine vâcib olan edâyı men' ediyor.

İmâm Sübkî *Şerhu Minhâc*'da bu vechile hükm-i mes'eleyi Tahâvî'den nakl ile cihet-i fıkıhdan gayr-ı ba'îd olarak vech-i mezkûr üzere hükm-i mes'elenin tahrîcini takdîr ve tahsîn eylemiş ise de musannif-i allâme mes'ele-i mezkûrenin kâide-i mezbûrenin fürû'undan olduğunun adem-i zuhûruna kâil olup Hamevî'nin beyânına göre Sübkî'den naklen Tahâvî'nin mükâteb-i mezkûr bedel-i kitâbeti te'diye ile âzâd olduğu hâlde harâm olması lâzım gelen nazarın bekâ ve idâmesi için demesinden müstefâd olan mükâteb-i mezkûrun bedel-i kitâbeti te'diye ederek âzâd olmadan seyyidesine nazarın helâl olarak cevâzı olup bu ise her ne kadar mezheb-i Şâfi'î'de câiz ise de mezheb-i Hanefî'de câiz değildir. Zîrâ Kenz'in kerâhiyede beyânına göre kölenin ba'de'l-ıtk ecnebî gibi seyyidesine nazarı harâm olduğu gibi kable'l-ıtk dahi harâmdır, onun için bazı fuzalâ mes'ele-i mezkûrenin kâide-i mezbûre üzerine tefrî'i mezheb-i Şâfi'î üzere cârî ise de mezheb-i Hanefî üzere gayr-ı cârîdir. Zîrâ mezheb-i Hanefî'de **[1124]** mer'enin kölesi hakk-ı nazarda ecnebî gibidir demiş.

1900. Mes'ele: Musannif-i allâmenin beyânına göre mes'ele-i mezkûre neyl-i maksad için vaktinden evvel ta'cîl olmayıp hilâf-ı mezhebde matlûb olan hill-i nazarın idâmesi için bedel-i kitâbetin te'diyesini vakt-i edâdan te'hîr olmakla mes'ele-i mezkûre kâide-i mezbûrenin fürû'undan olmayıp belki onun zıddı olarak من أخر الشيء بعد أوانه عوقب بحرمانه ya'nî bir şeyi vaktinden te'hîr eden ondan matlûb olan fâideden hirmânla mücâzât olur kâidesinin fer'i olmakla kâide-i mezkûre üzerine tefrî' ve hüküm cây-ı teemmüldür. Zîrâ Tahâvî mükâteb-i mezkûre hâl-i iktidârında

bedel-i kitâbeti te'hîr ile ancak nazarın adem-i cevâzını zikr edip yoksa bir şeyden hirmânına kâil olmamıştır.

Vech-i teemmül her ne kadar Tahâvî'nin ifâdesine göre mükâteb-i mezkûr te'hîr sebebiyle hiçbir şeyin hirmânıyla muʿâkab olmaz ise de lâkin te'hîr sebebiyle kazandığı bedeli zâyiʿ ederek urûz-i fukarâyla edâdan âciz olup başkasına satılarak seyyidesinin bulunduğu mahalle duhûlden mahrûm olmakla maʿrez-i hirmânda bulunarak bedel-i kitâbeti te'diye ile kesb-i hürriyyet edip seyyidesini izdivâc vaktinden akdem seyyidesinin bulunduğu mahalle duhûl maʿnâsına ibkâ-yı nazar için te'hîr-i bedel ile istiʿcâl ederek hirmân-ı izdivâcla muʿâkab ve mücâzât olmakla te'vîl edilirse kâide-i mezkûrenin fürûʿundan olabilmesine işârettir.

Talâk-ı Fârın Hükm-i Tefrîʿi

ومن فروعها: لو طلّقها ثلاثًا بلا رضا قاصدًا حرمانها من الإرث في مرض موته فإنّها ترثه.

1901. Mes'ele: Kâide-i mezkûrenin ferʿlerinden biri dahi vefât ederse zevcesini mirâsından mahrûme etmek kasdıyla mezbûrenin rızâsı olmayarak maraz-ı mevtinde talâk-ı selâse ile tatlîk edip de kesb-i sıhhat etmeden iddet zarfında vefât eylese 1887. mes'elede işâret olunduğu üzere mezbûre vârise **[1125]** olarak zevc-i mezkûr maksadına nâil olmakdan hirmânla muʿâkab ve mücâzât olmasıdır.

1902. Mes'ele: Mûsâ lehin mûsâ bihe nâil olmak için mûsîyi katli de kâide-i mezkûrenin ferʿlerindendir. Zîrâ vesâyâ-yı Zeylaʿî'de beyân olunduğuna göre kâtile vasiyyet câize olmayacağından vaktinden akdem katl ile neyl-i vasiyyete istiʿcâl ettiğinden vasiyyetten hirmânla muʿâkab ve mücâzât olunur.

Kâide-i Mezkûreden Hârice Olan Mesâil

وخرجت عنها مسائل: **الأولى**: لو قتلت أمّ الولد سيّدها عتقت ولا تحرم. **الثّانية**: لو قتل المدبّر سيّده عتق، ولكن يسعى في جميع قيمته، لأنّه لا وصيّة لقاتل. **الثّالثة**: لو قتل صاحب الدّين المديون حلّ دينه. **الرّابعة**: أمسك زوجته مسيئًا عشرتها لأجل إرثها ورثها.

1903. Mes'ele: Kâide-i mezkûreden bazı mesâil hârice olup onlardan birisi, ümm-i veledin efendisini katli mes'elesidir. Zîrâ iʿtâkını taʿcîl edip vaktinden evvel efendisini katl ile istiʿcâlde bulunduğu hâlde âzâd olarak maksadına nâil olup hirmânla muʿâkab ve mücâzât olmadı. Allâme-i Suyûtî'nin şeyhinden naklen Hamevî'nin beyânına göre kâide-i mezkûreye من استعجل شيئا قبل أوانه ولم تكن المصلحة في ثبوته عوقب بحرمانه ولم تكن المصلحة في ثبوته diyerek lafzı ilâve edilse istisnâya hâcet kalmayarak mesâil-i müstesneyâtın cümlesi hükm-i kâidede dâhile olarak kâide-i mezkûrenin külliyyeti muhâfaza olunur demiş.

1904. Mes'ele: Mesâil-i hâriceden ikincisi, neyl-i hürriyyet kasdıyla müdebberin efendisini katli mes'elesi olup vaktinden evvel efendisini katl ile istiʿcâl ettiği hâlde mahrûm olmayıp belki âzâd olarak maksadına nâil olup velâkin bi'l-mübâşere katlde meccânen âzâd olmayıp tekmîl-i kıymeti bedelinde çalışır. Zîrâ 193. mes'elede beyân olunduğu üzere katl vasiyyete mâniʿ olup tedbîr ise mâ baʿde mevte **[1126]** muzâf olmakla vasiyyet kabîlindendir.

1905. Mes'ele: Mesâil-i hâriceden üçüncüsü, dâinin medyûn-i mü'eccilini katli olup deyni mü'eccel olarak kendi hakkında gayr-ı nâfiʿ iken vaktinden evvel istiʿcâl ederek katlettiği hâlde muʿaccil olarak hirmânla muʿâkab olmayıp belki nâil-i maksad olmuştur.

1906. Mes'ele: Dördüncüsü, vefâtıyla malına vâris olmak garazıyla sû-i muʿâşeretine katlanarak boşamayıp da taht-ı nikâhında imsâk eylese vefâtında vâris olarak maksadına nâil olup hirmânla muʿâkab ve mücâzât olmaz.

الخامسة: أمسكها كذلك لأجل الخلع نفذ. **السّادسة**: شربت دواءً فحاضت لم تقض الصّلوات. **السّابعة**: باع مال الزّكاة قبل الحول فرارًا عنها، صحّ ولم تجب. **الثّامنة**: شرب شيئًا ليمرض قبل الفجر فأصبح مريضًا جاز له الفطر.

1907. Mes'ele: Beşincisi, sû-i muʿâşeretine sabr ve tahammül ederek bedel-i hulʿ ile bırakmak kasdıyla zevcesini nikâhında imsâk eylese hulʿu nâfiz olarak maksadına nâil olup hirmânla mücâzât olmaz. Yine bu iki mes'eleye kâide-i mezkûrenin şümûlü cây-ı nazardır. Zîrâ hiçbirisinde vaktinden akdem istiʿcâl olmayıp belki te'hîr bulunmakla istisnâları gayr-ı sahîhdir.

1908. Mes'ele: Altıncısı, hayızla terk-i salât kasdıyla ilâc istiʿmâl ederek hayız görse terk-i salâtla maksadına nâil olup hayzın husûlünü vaktinden akdem istiʿcâlde bulunduğu hâlde hayız sebebiyle terk ettiği namâzların kazâlarıyla mükellefe olarak maksadından hirmânla mücâzât ve muʿâkab olmamıştır.

1909. Mes'ele: Yedincisi, edâ-yı zekâttan firâr maksadıyla hâcet-i asliyyesinden fazla olup milk-i tâmla mâlik **[1127]** olarak hâiz-i nisâb olan malını kable'l-havl beyʿ veya hibe ile ıskât-ı zekâtına istiʿcâlde bulunsa sahîh olarak vücûb-i edânın sukûtuyla maksadına nâil olup hirmânla muʿâkab olmaz. Zîrâ malı bedelinde aldığı malın bundan sonra havli tamâm olmadıkça edâ-yı zekâtı lâzım gelmez.

1910. Mes'ele: Sekizincisi, nehâr-ı Ramazan'da terk-i savmla ibâha-i iftâr kasdıyla marîz olmak için kable'l-imsâk ilâc istiʿmâl ederek terk-i savmı mubâh kılacak sûrette hastalansa ﴿فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾ muktezâsınca kendisine iftâr mubâh olarak maksadına nâil olup ol günlerde edâsıyla mükellef olarak hirmânla muʿâkab olmaz. Lâkin mesâil-i mezkûrenin cümlesinde hâsıl olan makâsıdın hiçbiri sübûtunda karîn-i maslahat olmadığından 1903. mes'elede beyân olunan kayıt kâide-i mezkûreye ilâve olunarak takyîd olunsa cümlesi hükm-i kâidede dâhil olarak istisnâdan müstağnî olduğu cây-ı iştibâh değildir.

لطيفة: قال السّيوطيّ: رأيت لهذه القاعدة نظيرًا في العربيّة وهو أنّ اسم الفاعل يجوز أن ينعت بعد استيفاء معموله فإن نعت قبله امتنع عمله من أصله.

1911. Mes'ele: İmâm Suyûtî'nin ilm-i nahivde bir şeyin vaktinden akdem istiʿcâl eden ol şeyden hirmânla muʿâkab ve mücâzât olur kâidesinin nazîrini gördüm. Nazîr-i mezkûrde ism-i fâil fâil-i zâhirini refʿ ve mefʿûlün bihini nasb ederek maʿmûllerini baʿde'l-istifâ vasıflansa veya tasğîr olunsa amel-i sâbıkına zarar vermeyerek câiz olup istiʿcâl ederek kable'l-amel vasıflanmış veya musağğar olmuş olsa idi ameli mümteniʿ olarak amelden hirmânla muʿâkab ve mücâzât olurdu, demiş.

Yaʿnî ilm-i nahivde **[1128]** beyân olunduğu üzere fâil-i zâhirini refʿ ve mefʿûllerini nasb gibi iʿmâlde bunlara nisbet mefhûmunda muʿteber olarak bu vechile amelde asıl olan efʿâl olup ism-i fâil ve ism-i mefʿûlün bunlarda ameli ancak fiil-i muzâriʿe lafzen ve maʿnen ve istiʿmâlen müşâbehetlerine

mütevakkıf olmakla bu vechile amelleri duveyrib ve mudayrib gibi musağ-ğar ve dârib-i şedîd gibi mevsûf olmamalarıyla meşrûttur. Zîrâ musağğar ve mevsûf olmak, ismin hâsselerinden olmakla fiil-i muzâriʿe müşâbehetlerine mâniʿ olarak her ne kadar baʿde'l-amel tasğîr ve tavsîf amel-i sâbıklarına zarar vermez ise de tasğîr ve tavsîfde istiʿcâl ederek kable'l-amel vasıflansalar veya musağğar olsalar amelden hirmânla muʿâkab ve mücâzât olunurlar, demektir.

1912. Mes'ele: Bu makâmda bazıları من استعجل شيئا قبل اوانه عوقب بحرمانه kâidesinde بحرمانه zamîrini istiʿcâl olunan şeye ircâʿ ederek kâide-i mezkûre-nin muktezâsı istiʿcâl olunan şeyden hirmân olup hâlbuki meselâ جائني ضارب شديد denildikde istiʿcâl şiddetle ittisâfda olup hirmân ise amelde olmakla kâide-i mezkûrenin nazîri olduğu cây-ı nazardır, diyerek menʿ-i mümâse-letle iʿtirâzda bulunmuşlar ise de hirmânın aynı istiʿcâl olunan şeye mahsûs olduğunu menʿ ile cevâb vermiştir. Zîrâ 1897. mes'elede beyân olunduğu üzere bir an evvel mîrâsa nâil olmak emeliyle mûrisin katlinde taʿcîl eden kimse taʿcîl ettiği katlden hirmânla muʿâkab olmayıp belki taʿcîl-i katl ile kasd ettiği mîrâstan hirmânla muʿâkab olmuştur. Hâlbuki taʿcîl olunan katl olup hirmân ise neyl-i mîrâstadır. **[1129]**

[ON ALTINCI KÂİDE: VELÂYET-İ HÂSSA VELÂYET-İ ÂMMEDEN AKVÂDIR]

el-Kâidetü's-Sâdisetu Aşer

القاعدة السّادسة عشرة: «الولاية الخاصّة أقوى من الولاية العامّة»

ولهذا قالوا: إنّ القاضي لا يزوّج اليتيم واليتيمة إلّا عند عدم وليّ لهما في النّكاح، ولو ذا رحم محرم أو أمًّا أو معتقًا. وللوليّ الخاصّ استيفاء القصاص والصّلح والعفو مجّانًا، والإمام لا يملك العفو. ولا يعارضه ما قال في الكنز: ولأب المعتوه القود والصّلح لا العفو بقتل وليّه لأنّه فيما إذا قتل وليّ المعتوه كابنه.

1913. Mes'ele: Velâyet-i hâsse velâyet-i âmmeden akvâdır, demek olup velâyet lugatte vavın feth ve kesriyle bir şeye kudretle bi-re'sihi zâbıt ve mutasarrıf olmak ve muhabbet ve nusret maʿnâlarına olarak velî, zâbıt ve mutasarrıf ve muhib ve nâsır maʿnâlarına olduğu gibi örf-i nâsda ârif billâh olan ekâbir-i ümmet olup şerʿde gerek râzı olsun ve gerek olmasın

taht-ı velâyetlerinde bulunanlar üzerine infâz-ı emr ve tasarrufdan ibâret olarak velî de ol vechile tasarrufa mâlik olanlardır.

Esbâb-ı Sübûtu

1914. Mes'ele: Velâyetin esbâb-ı sübûtu;

1- Kerâbet-i nesebiyyedir ki asabâtla zevi'l-erhâma şâmildir.

2- Milkdir ki köle veya câriyeye mâlik olmak.

3- Velâdır ki iki kısım olup biri mevla'l-itâka olup köle veya câriye âzâd etmekle olur diğeri mevla'l-muvâlâttır ki mechûlü'n-neseb bir kimseden sudûr edecek cinâyeti dâmin olup vefâtında ona vâris olmak üzere mukâvele ile olur.

4- Emânettir ki emîrü'l-mü'minîn veya onun tarafından nasb ve taʿyîn olunan kudât ve hükkâmdır, emânetle sâbite olan velâyet-i âmme, diğerleri hâssedir.

1915. Mes'ele: Velâyet-i hâsse velâyet-i âmmeden akvâdır. Onun için fukahâ-i izâm hazerâtının beyânlarına göre muhtâc-ı velâyet olan sağîr ve sağîre yetîm ve yetîmenin akd-i nikâhlarına me'zûn olan kudât ve hükkâm her ne kadar zî-rahm-i mahrem veya vâlideleri veya bunları ıtk ve âzâd eden kimselerden olsalar dahi ancak velî-yi hâsseleri bulunmaz veya velîleri bulunup küfüvleri olarak tâlibleri zuhûr edip baʿdehu adem-i zuhûruyla maslahatlarının kuvvetinden havf olunduğu hâlde onların **[1130]** akidlerinden imtinâʿ ederek onların mutazarrir olmaları veya velî-yi hâsseleri sinni'l-ihtiyâr ve müttehemin nâmus ve âr olan fıskdan olarak onların menfaʿat ve maslahatlarını gözetmezler ise akd-i nikâhla tezvîc edebilirler. Binâenaleyh sağîr ve sağîre ve mecnûn ve mecnûne ve maʿtûh ve maʿtuha olarak muhtâc-ı velâyet olanların akd-i nikâhlarına sâlih velî-yi hâsselerinin izin ve rızâları yok iken velâyet-i âmmelerine binâen onların bunlar haklarında tasarrufları nâfiz olmaz.

1916. Mes'ele: Velâyet-i hâsse velâyet-i âmmeden akvâ olduğundan maktûlün velî-yi hâssı amden kâtilden kısâsını istîfâ ve mâl bedelinde sulha mâlik olup îcâbına göre meccânen affedebilir ise de velâyet-i âmmesi bulunan imâmü'l-mü'minîn ve nâibleri maktûlün velîsi bulunmaz ise kısâsla

sulha mâlik iseler de âmme için muhill-i maslahat olduğundan meccânen affa mâlik değillerdir. Zîrâ 1555. mes'elede beyân olunduğu üzere onların tebaʿa üzerinde tasarrufları menfaʿat ve maslahata menût ve mütevakkıf olup meccânen afda ise mazarrat var ise de maslahat gayr-ı melhûzdur.

1917. Mes'ele: Sâhib-i *Kenz*'in maʿtûhun pederi kısâsla sulha mâlik ise de velî, maʿtûhu katl bedelinde affa mâlik değildir, demesi maktûlün velî-yi hâss-ı meccânen affedebilir kelâmına muʿârız ve münâfi değildir. Zîrâ sâhib-i *Kenz*'in velî-yi maʿtûhu katl bedelinde affa mâlik değildir, demesi meselâ maʿtûhun oğlu gibi velîsi katl olunduğu hâlde olup bu hâlde ise maʿtûhun pederi maktûlün velîsi değildir ki muʿârız olsun. Zîrâ bu hâlde maʿtûhun pederi maktûlün velîsi olmayıp belki maktûlün velîsi bulunan maʿtûhun velîsi olup meccânen aff ise bilâ-ivaz ve lâ maslahat velîsi bulunduğu maʿtûhun hakkını ibtâl olmakla gayr-ı câizdir. **[1131]**

قال في الكنز: والقاضي كالأب والوصيّ يصالح فقط أي فلا يقتل ولا يعفو.

1918. Mes'ele: *Kenz*'in beyânına göre sahîh olan velâyet-i âmmeye mâlik olan kâdî, maktûlün pederi gibi kısâsla sulha mâlik ise de 1916. mes'elede beyân olunduğu üzere meccânen affa mâlik olmayıp velâyet-i hâsseye mâlik olan vasî ise ancak diyetten dûn olmamak şartıyla mal bedelinde sulha mâlik olup kâtili maktûl bedelinde kısâs ile meccânen kısâsdan affa mâlik değildir. Binâenaleyh kısâs hakkında kâdînin velâyet-i âmmesi vasînin velâyet-i hâssesinden akvâ olmakla hükm-i kâideden müstesnâdır.

Velâyetin Envâʿ ve Merâtibi Hakkında Zâbıt

ضابط: الوليّ قد يكون وليًا في المال والنّكاح وهو الأب والجدّ، وقد يكون وليًا في النّكاح فقط وهو سائر العصبات والأمّ وذوو الأرحام، وقد يكون في المال فقط وهو الوصيّ الأجنبيّ. وظاهر كلام المشايخ رحمهم الله أنّها مراتب:

الأولى: ولاية الأب والجدّ؛ وهي وصف ذاتيّ لهما، ونقل ابن السّبكيّ الإجماع على أنّهما لو عزلا أنفسهما لم ينعزلا

1919. Mes'ele: Velî-yi hâs ya hem nikâh ve hem de malda veya yalnız nikâhda veya yalnız malda velî olmak üzere üç nevʿ olup sağîr ve sağîre ve mecnûn ve mecnûne ve maʿtûh ve maʿtûha gibi muhtâc-ı velâyet olanların

hem mal hem de nikâhlarında velî peder ve büyük pederleri olup lâkin büyük pederin velâyeti velî-yi akrebi bulunan asıl pederin ademi hâlindedir. Yalnız nikâhda velî peder ve büyük peder ile berâber sâir asabât-ı nesebiyye ve sebebiyye ile zevi'l-erhâmdır. Yalnız malda velî ise vasî-yi ecnebîdir.

Merâtib-i Evliyâ

1920. Mes'ele: Meşâyih-i fukahânın zâhir kelâmları lüzûm ve adem-i lüzûm iʿtibâriyle evliyâ, merâtib üzere mürettebe **[1132]** olup birinci mertebede velî, peder ile büyük pederdir ki bunların velâyetleri bunlar için vasf-ı zâtî olup İbn Sübkî'nin nakl ve beyânına göre bunlar kendilerini velâyetten azl eyleseler bile bi'l-icmâʿ münʿazil olmazlar. Binâenaleyh ister ve istemez taht-ı velâyetlerinde bulunanlar haklarında tasarrufları nâfizdir.

الثّانية: السّفلى؛ وهي ولاية الوكيل؛ وهي غير لازمة فللموكّل عزله إن علم، وللوكيل عزل نفسه بعلم موكّله.

Mertebe-i Sâniye

1921. Mes'ele: Velâyetin ikinci mertebesi, tarafeynden asla lüzûm bulunmadığından merâtib-i velâyetin cümlesinden dûn olan velâyet-i süflâdır. Binâenaleyh bu kısmı ikinci derecede taʿdâd rütbesi iʿtibâriyle olmayıp belki mücerred merâtib-i velâyetin bidâyetiyle nihâyetini teshîl-i zabt içindir. Zîrâ bu derecede bulunan velâyet vekîlin müvekkiline velâyeti olup hiçbirisi hakkında lüzûm bulunmadığından gayrın hakkı teʿalluk etmedikçe her ne zamân müvekkil vekîlini vekâletten azleylese azline vukûf şartıyla vekîl vekâletinden münʿazil olarak hasbe'l-vekâle tasarrufu nâfiz olamayacağı gibi müvekkilin de vukûfu şartıyla vekîl de kendisini vekâletten azlederse münʿazil olarak ondan sonra hasbe'l-vekâle müvekkil için tasarrufu sahîh olmaz. Amma her iki sûrette kable'l-ilm vekâletin bekâsına binâen tasarrufu sahîh olur.

Mertebe-i Sâlise ve Râbiʿa

الثّالثة: الوصيّة وهي بينهما فلم يجز له أن يعزل نفسه. الرّابعة: ناظر الوقف. واختلف الشّيخان فجوّز الثّاني للواقف عزله بلا اشتراط، ومنعه الثّالث، واختلف التّصحيح والمعتمد في الأوقاف والقضاء قول الثّاني. وأمّا إذا عزل نفسه فإن أخرجه القاضي خرج كما في القنية.

1922. Mes'ele: **[1133]** Merâtib-i velâyetin üçüncüsü, velâyet-i vasiyyet olup hasbe'l-lüzûm mertebe-i ûlâ ile mertebe-i süflâ beyninde mütevassıt olarak baʿde'l-kabûl kendisini vesâyetten azledemez ise de kâdînin azliyle münʿazil olur. Binâenaleyh kendi tarafından lâzime olup taraf-ı âhardan gayr-ı lâzime olmakla her iki tarafdan lâzime olan mertebe-i ûlâ ile hiçbir taraftan lâzime olmayan mertebe beyninde mütevassıttır.

Mecelle'nin 974. maddesi muktezâsınca sağîrin malında tasarruf husûsunda ibtidâen velîsi pederi olup pederi fevt olursa hayâtında ihtiyâr edip nasb ve taʿyîn ettiği vasî-yi muhtârı, sâlisen vasî-yi muhtârı vefât ederse onun hâl-i hayâtında ihtiyâr edip taʿyîn ettiği vasî, râbiʿan cedd-i sahîhi bulunan usûlü, hâmisen bunun hayâtında intihâb edip taʿyîn ettiği vasî, sâdisen ol vasînin taʿyîn ettiği vasî, sâbiʿan hâkim veya onun nasb ve taʿyîn ettiği vasî-yi mensûbu olup sağîr ve sağîre ve mecnûn ve mecnûne ve maʿtûh ve maʿtûha gibi muhtâc-ı velâyet olanların nikâhları hakkında velîleri dahi kütüb-i fıkhiyyede beyân olunduğu üzere hürriyyet ve teklîf ve nikâh-ı müslime ve veled-i müslim hakkında islâmiyyet şartıyla irs ve hacb tertîbi üzere evvelâ asabe-i nesebiyye ve sebebiyyesi, sâniyen vâlidesi, sâlisen li-ebeveyn kız kardeşi, râbiʿan li-ebin kız kardeşi, hâmisen li-ümmin kız kardeşi, sâdisen zevi'l-erhâmı, sâbiʿan mevla'l-muvâlâtı olup bunlardan hiçbiri bulunmaz ise velâyet-i âmmesine binâen akde me'zûn olan kudâttır.

Binâenaleyh gerek malda ve gerek nikâhda hükm-i kâide muktezâsınca velâyet-i hâsse, velâyet-i âmmeden akvâ olmakla eytâmın vasîleri var iken mallarında hükkâmın tasarrufları nâfiz olmayacağı gibi velîleri var iken onların akd-i nikâhlarına da hükkâmın salâhiyyetleri yoktur. Şu kadar var ki onların velî-yi akrebi sağîreyi mehr-i misliyle küfvüne tezvîcden imtinâʿ edip de küfvün fevtinden havf olunur ise velâyet-i âmmelerine binâen bi'l-icmâʿ akde me'zûn olan hükkâm onları akd ederler. Zîrâ onların bu bâbda imtinâʿları sağîre hakkında zarar-ı mahzdır. *İbn Âbidîn*, 432.

Mertebe-i Râbiʿa

1923. Mes'ele: Dördüncü mertebe, nâzır-ı vakfın velâyeti olup vâkıfın onu azli husûsunda İmâm-ı Aʿzam hazretleriyle Ebû Yûsuf ihtilâf edip Ebû Yûsuf hazretleri şart-ı vâkıfa muhtâc olmayarak vâkıfın nâzırı nezâretten azlinin cevâzına kâil olup İmâm Muhammed hazretleri ise adem-i cevâzına

kâil olarak cevâzını men' eylemiş. Binâenaleyh İmâm Muhammed'e göre vâkıf tarafından nâzırın velâyeti lâzime ise de Ebû Yûsuf'a göre gayr-ı lâzimedir. Şu takrîre göre ihtilâf Şeyhayn beyninde olmayıp belki İmâmeyn beyninde olmakla kelâm-ı musannifin bidâyetiyle nihâyeti beyninde hilâf vardır, yahûd Şeyhaynla maksadları İmâmeyn hazerâtı olmalı.

1924. Mes'ele: Fukahâ-i izâm hazerâtı kavliyle tashîhinde ihtilâf eylemişler ise de evkâfla kazâda muʿtemed olan Ebû Yûsuf'un cevâz-ı azliyle kavlidir.

1925. Mes'ele: Mütevellî bulunan nâzır kendisini tevliyet ve nezâretten azlederse *Kunye*'nin beyânına göre kâdî ihrâc ederse nâzırlıktan çıkar. Zîrâ *Kunye*'de ifâde olunduğuna göre vâkıf tarafından nasb ve taʿyîn olunan mütevellî her ne kadar "Ben kendimi nezâret ve tevliyetten azlettim." dese bile taraf-ı kâdîden azledilmedikçe münʿazil olmaz. **[1134]**

وفي القنية: لا يملك القاضي التّصرّف في مال اليتيم مع وجود وصيّه، ولو كان منصوبه (انتهى). وفي فتاوى رشيد الدّين أنّ القاضي لا يملك عزل المقيم على الوقف إلّا عند ظهور الخيانة منه. وعلى هذا لا يملك القاضي التّصرّف في الوقف مع وجود ناظر ولو من قبله (انتهى)

1926. Mes'ele: Hükm-i kâide muktezâsınca vâkıfın velâyeti hasse ve kâdînın velâyeti âmme olup velâyet-i hâsse ise velâyet-i âmmeden akvâ olmakla hıyâneti zâhir olmadıkça vâkıf tarafından nasb ve taʿyîn olunan mütevellîyi hâkim azledemez.

1927. Mes'ele: *Kunye*'nin beyânına göre her ne kadar taraf-ı hâkimden nasb ve taʿyîn olunsa bile vasînin vücûdu halinde hâkim, mâl-ı yetîmde tasarrufa mâlik olamaz. Zîrâ hükm-i kâide muktezâsınca vasînin velâyet-i hâssesi kâdînin velâyet-i âmmesinden akvâdır.

1928. Mes'ele: Reşîdüddîn'in *Fetâvâ*'sında beyân olunduğuna göre velâyet-i hâssenin velâyet-i âmmeden akvâ olmasına binâen hiyâneti zâhir olmadıkça kâdî vakfın kayyımını azledemez. Binâen ala hâzâ, her ne kadar vakfın nâzırı taraf-ı hâkimden nasb ve taʿyîn olunsa dahi nâzırın vücûdu hâlinde hâkim, vakfda tasarrufa mâlik olamaz. Şu kadar var ki gerek mütevellî ve nâzır ve gerekse vasînin hıyânetleri sâbit olursa velâyet-i âmmesine

binâen onları azledip yerlerine adl ve kâfî kimseleri mütevellî ve nâzır ve vasî, nasb ve taʿyîn edebilir.

[ON YEDİNCİ KÂİDE: HATÂSI ZÂHİR OLAN ZANNA İʿTİBÂR YOKTUR]

el-Kâidetu's-Sâbiʿatu Aşer:

القاعدة السّابعة عشرة: «لا عبرة بالظّنّ البيّن خطؤه»

صرّح بها أصحابنا رحمهم الله في مواضع: منها: في باب قضاء الفوائت قالوا: لو ظنّ أنّ وقت الفجر ضاق فصلّى الفجر ثمّ تبيّن أنّه كان في الوقت سعة بطل الفجر؛ فإذا بطل ينظر، فإن كان في الوقت سعة يصلّي العشاء ثمّ يعيد الفجر، فإن لم يكن فيه سعة يعيد الفجر فقط وتمامه في شرح الزّيلعيّ.

1929. Mes'ele: **[1135]** Nefsü'l-emrde muhâlif olarak hatâsı zâhir olan zanna ibret ve iʿtibâr yoktur. Binâenaleyh onun üzerine binâ olunan şeyler de gayr-ı muʿteber olup eimme-i Hanefiyye bu kâideyi dahi ebvâb-ı fıkıhda mevâziʿ-i kesîresinde zikr ve tasrîh ederek muktezâsıyla hüküm ve amel eylemişlerdir.

Ebvâb-ı mezkûre cümlesinden olarak kazâ-yı fevâit bâbında ashâb-ı tertîbden bulunan kimse meselâ yatsı namâzını fevt edip de kable'l-kazâ hâtırında iken ancak salât-ı fecre kifâyet edecek kadar vakit kaldı zannıyla "dayyik vakitle tertîbin sukûtuna binâen" salât-ı fecri edâ edip de baʿde'l-edâ daha yatsı namâzı edâ edecek kadar vakitte vusʿat olduğu anlaşılarak dayyik vakit hakkındaki zannın hatâsı zâhir olsa kâide-i mezkûreye binâen hatâsı zâhir olan zann üzerine binâ kılınan hüküm gayr-ı muʿteber olmakla kılmış olduğu salât-ı fecr fâsid olup eğer vakitte vusʿat var ise ibtidâen salât-ı işâyı kazâ edip baʿdehu fecri iʿâde eder ve eğer her ikisini edâya vakit müsâʿid değil ise dayyik vakitle tertîbin sukûtuna binâen yalnız salât-ı fecri iʿâde edip vakt-i kerâhetin hurûcundan sonra salât-ı işâyı kazâ eder. Zîrâ fâiteyi ityân için vaktiyyeyi fevt hilâf-ı akl ve hikmettir. Bu vechile bahsin tamâmı *Şerh-i Zeylaʿî*'de mezkûr olmakla ârzû eden mürâcaʿat edebilir.

ومنها: لو ظنّ الماء نجسًا فتوضّأ به ثمّ تبيّن أنّه طاهر جاز وضوءه، كذا في الخلاصة.

ومنها لو ظنّ المدفوع إليه غير مصرف للزّكاة فدفع له ثمّ تبيّن أنّه مصرف أجزأه اتّفاقًا.

1930. Mes'ele: Mevâziʿ-i mezkûreden biri dahi muhtâc-ı tahâret olan kimse, bulduğu suyu cevâz-ı tahârete mâniʿ zannettiği hâlde onunla abdest alıp veya gusül ettikten sonra tâhir ve mutahhir olduğu anlaşılsa hatâsı zâhir olan zann hükm-i şerʿînin sübûtunda muʿteber olmadığından *Hulâsa*'nın beyânına göre **[1136]** ol su ile almış olduğu abdest ve etmiş olduğu gusül câiz olmakla onunla kılınan namâz sahîh olarak mükellefin zimmetinden vâcib sâkıt olur. 684. mes'eleye mürâcaʿat îcâb eder.

1931. Mes'ele: Mevâziʿ-i mezkûreden biri dahi 122.-134. mes'elelerde beyân olunduğu üzere zekâtın sıhhat-i edâsında ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللهِ وَابْنِ السَّبِيلِ﴾[1] âyet-i celîlesiyle taʿdâd buyurulan yedi sınıf kimseden birine vermek şart olduğundan sunûf-i mezkûreden hâric olarak zekâta masraf ve mahmel değil zann edilen kimseye zekâtı baʿde'l-iʿtâ sunûf-i mezkûreden olarak zekât verilmeye ehil olduğu zâhir olsa kâide-i mezkûre hükmünce hatâsının zuhûruna binâen vermiş olduğu zekâtı sahîh olarak bi'l-ittifâk zimmetten vâcib sâkıt olur.

Hükm-i Kâideden Hârice Olan Mesâil

وخرجت عن هذه القاعدة مسائل: الأولى: لو ظنّه مصرفًا للزّكاة فدفع له ثمّ تبيّن أنّه غنيّ أو ابنه أجزأه عندهما خلافًا لأبي يوسف رحمه الله، ولو تبيّن أنّه عبده أو مكاتبه أو حربيّ لم يجزه اتّفاقًا.

1932. Mes'ele: Ber-vech-i âtî mesâil, hükm-i kâideden hârice olup onlardan biri bir kimseyi âyet-i mezkûrede taʿdâd buyurulan sunûf-i sebʿadan olarak zekâta mahal zannıyla verilip de baʿde'l-edâ ol kimsenin ganî veya zekâtı veren kimsenin kendi oğlu olarak kendisine nazaran nâ-bi-mahallin olduğu zâhir olsa Ebû Yûsuf'un hilâfına inde'l-İmâmeyn câiz olarak zimmetinden vücûb-i zekât sâkıt olur.

Hâlbuki zannında hatâsının zuhûruna binâen mukteza-yı kâide Ebû Yûsuf'un dediği gibi adem-i cevâzı idi. İmâmeyn hazerâtının kavillerine göre vech-i cevâzı beyânında *Sahîh-i Buhârî*'den **[1137]** naklen Hamevî'nin beyânına göre ashâb-ı kirâmdan Maʿn b. Yezîd buyurmuş ki: Pederim

1 "Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, âzat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar." Tevbe, 9/60

Yezîd, malının zekâtını ehline iʿtâ için malından verip mescid-i saʿâdette bir kimsenin yanına bırakıp, ben de mescide gelip zekâtı ondan alıp pederime geldiğimde pederim kasemle, ben sana iʿtâ kasd etmedim diyerek iʿtirâzda bulunmakla Hazret-i Peygamber'e muhâsemede bulundum. Hazret-i Peygamber de (لك ما نويت يا يزيد ولك ما أخذت يا معن) buyurmakla (يا يزيد لك ما نويت ويا معن لك ما أخذت) kavl-i şerîfinin ıtlâkı ıskât-ı vâcibde kifâyesini ifâde eder ise de tâhir ve mutahhir zannıyla abdest alıp veya sevbinde cevâz-ı salâta mâniʿ necâsetle namâz kılıp da baʿde'l-edâ suyun necis olduğu ve sevbinde cevâz-ı salâta mâniʿ necâset bulunduğu zâhir olan kimse ve kezâ bir hâkim ictihâdıyla hüküm edip de baʿdehu hükmünün hilâf-ı nas olduğu ve kezâ bir kimseye olan deynini dâin zannıyla verip de baʿde'l-edâ ol kimse müstahikkin gayrı bulunduğu zâhir olan kimse gibi yakînen zannın hatâsı sâbit olmakla Ebû Yûsuf'a göre vermiş olduğu zekât sadaka-i nâfile olarak teberruʿ olup kabz ile tamâm olmakla istirdâd edemeyeceği gibi adem-i sıhhatine binâen zimmetinden vâcib de sâkıt olmaz. Ammâ zekât verdiği kimse kendisinin kölesiyle veya mükâtebi olduğu veya harbî bulunduğu zâhir olsa kâide-i mezkûre muktezâsınca bi'l-ittifâk câiz olmayarak zimmetinden vücûb sâkıt olmaz. Zîrâ العبد وما يملكه كان لمالكه muktezâsınca köle ve mükâtebe verilen kendisinindir.

1933. Mes'ele: ﴿لَا يَنْهَاكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُم مِّن دِيَارِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾[1] ve (تصدقوا على أهل الأديان كلها)[2] hadîs muktezâlarınca menzûrât ve kefârât ve nevâfil gibi sadakalar zimmîye vermek câiz ise de ﴿إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُم مِّن دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَن تَوَلَّوْهُمْ وَمَن يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾[3] muktezâsınca velev müste'men olsun ehl-i harb hadîs-i şerîfin umûmundan müstesnâ olarak onlara zekât verilmez, ve bir de Hazret-i Muʿâz'a hitâben **[1138]** خذها من أغنيائهم وردها في فقرائهم[4] muktezâsınca zekâtın masrafı zekâtın edâsıyla mükellef olanların fukarâsı olup gayr-ı müslim ise hakk-ı edâda fürûʿla mükellef

1 "llah, din konusunda sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlarla iyi ilişkiler içinde olmanızı ve onlara adaletli davranmanızı yasaklamaz. Allah adaletli olanları elbette sever." Mumtehine, 60/8.

2 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 401, r. 10398.

3 "Allah ancak, din konusunda sizinle savaşmış, sizi yurtlarınızdan çıkarmış ve çıkarılmanıza yardım etmiş olanlarla dostluk kurmanızı yasaklar. Kim onlarla dost olursa işte bunlar kendilerine yazık etmişlerdir." Mumtehine, 60/9.

4 "Zekatı zenginlerden alın fakirlere verin." Buhârî, "Zekât", 1, r. 1395; Müslim, "Îmân", 29, 31.

olmadıklarından zekâtın me'hazinden hâric oldukları gibi masrafından da hâriclerdir.

Lâkin sadakât-ı sâirede dahi müftâ bih olan adem-i cevâzla Ebû Yûsuf'un kavlidir. Binâenaleyh bazıları dedikleri gibi hükm-i mezkûrede zimmî de harbî gibidir.

الثّانية: لو صلّى في ثوب وعنده أنّه نجس فظهر أنّه طاهر أعاد. **الثّالثة**: لو صلّى وعنده أنّه محدث ثمّ ظهر أنّه متوضّئ. **الرّابعة**: صلّى الفرض وعنده أنّ الوقت لم يدخل فظهر أنّه كان قد دخل لم يجزه فيهما، وهي في فتح القدير من الصّلاة.

1934. Mes'ele: Kâide-i mezkûreden hârice olan mesâilden ikincisi, necis zannında bulunduğu sevb ile namâzı baʿde'l-edâ tâhir olduğu anlaşılarak zannın hatâsı zâhir olsa kâide-i mezkûrenin hilâfına kıldığı namâzı iʿâde eder, hükm-i kâide ise adem-i iʿâdesi idi. Zîrâ tâhir olduğu anlaşılarak necis olması zannının hatâsı zâhir olmakla adem-i iʿtibâr iktizâ eder.

1935. Mes'ele: Üçüncüsü, kendisini abdestsiz zannıyla namâzı baʿde'l-edâ abdestli olduğu zâhir olsa kılmış olduğu namâzın iʿâdesi lâzım gelip mukteza-yı kâide ise adem-i iʿâdesidir.

1936. Mes'ele: Dördüncüsü, daha vakit girmedi zannında bulunduğu hâlde salât-ı farz baʿde'l-edâ girmiş olduğu zâhir olsa muktezâ-yı kâide ol namâzın cevâzıyla zimmetten vücûbun sukûtu iken onun hilâfına olarak şu iki mes'elede sahîh olan adem-i cevâzlarıdır. Şu mesâil-i erbaʿadan dördüncüsü veya mesâil-i erbaʿa *Fethü'l-Kadîr*'in kitâb-ı salâtından menkûledir. **[1139]**

والثّالثة: تقتضي أن تحمل مسألة الخلاصة سابقًا على ما إذا لم يصلّ، أمّا إذا صلّى فإنّه يعيد.

1937. Mes'ele: Ber-vech-i bâlâ beyân olunan şu dört mes'eleden ikincisi, belki üçüncüsü dahi mes'eleler beynindeki münâfâtı defʿ için 1930. mes'elede *Hulâsa*'dan naklen beyân olunan necis zannıyla abdest veya gusül ile baʿdehu tahâreti anlaşılarak zannın hatâsı zâhir olmakla kâide-i mezkûre muktezâsınca onlar ile kılınan namâzın cevâzı mes'elesini tahâreti zâhir olmadan namâzı adem-i edâya haml iktizâ eder yaʿnî salât-ı mezkûrenin

cevâzıyla hüküm, abdest alınan suyun tahâreti anlaşıldıktan sonra kılındığına göre olup ammâ bu mes'elelerde olduğu gibi tahâreti zâhir olmadan necis zannında bulunduğu hâlde kılıp da suyunun tahâreti baʿde'l-edâ zâhir olsa hükm-i kâide muktezâsınca ol namâzı iʿâde eder. Binâenaleyh bu mes'elelerde adem-i cevâzıyla hüküm, mes'ele-i sâbıkada cevâzıyla hükme münâfî değildir.

Hükm-i Kâidede Dâhil Olan Mesâil ile Hârice Olanlar Beyninde Fark

ففي هذه المسائل الاعتبار لما ظنّه المكلّف لا لما في نفس الأمر، وعلى عكسه الاعتبار لما في نفس الأمر؛ فلو صلّى وعنده أنّ الثّوب طاهر أو أنّ الوقت قد دخل أو أنّه متوضّئ فبان خلافه أعاد.

1938. Mes'ele: Hükm-i kâidede dâhile olan mesâilde iʿtibâr mükellefin zannına olmayıp belki nefsü'l-emrde bulunduğu hâle olup hârice olanlarda ise aksine olmakla tâhir zannında bulunduğu sevble namâzı baʿde'l-edâ veya vakit girdi zannıyla veya kendisini abdestli zannıyla namâzı baʿde'l-edâ nefsü'l-emrde hilâfı zuhûr ederek zannın hatâsı zâhir olmakla hükm-i kâide muktezâsınca kılmış olduğu namâzların iʿâdeleri lâzım gelir. **[1140]**

وينبغي أنّه لو تزوّج امرأةً وعنده أنّها غير محلّ فتبيّن أنّها محلّ أو عكسه أن يكون الاعتبار لما في نفس الأمر.

1939. Mes'ele: Mevâniʿ-i şerʿiyye vücûduyla nikâha mahal değil zannında bulunduğu mer'eyi tezevvüc edip mahal veya mevâniʿ-i şerʿiyyeden hâliye olarak nikâha mahal zannıyla tezevvüc edip gayr-ı mahal bulunduğu zâhir olsa nikâh-ı mezkûrun cevâz ve adem-i cevâzıyla hükümde lâyık olan iʿtibâr hatâsı zâhir olan zanna olmayıp belki nefsü'l-emre olarak mahal değil zannıyla tezevvüc edip mahal olduğu zâhir olanın nikâhı sahîh olup mahal zannıyla nikâh edip mahal olmadığı zâhir olanın gayr-ı sahîh olmasıdır. Zîrâ hatâsı zâhir olan zann gayr-ı muʿteber olmakla onun üzerine binâ olunan hüküm de gayr-ı muʿteberdir.

وقالوا في الحدود: لو وطئ امرأةً وجدها على فراشه ظانًّا أنّها امرأته فإنّه يحدّ ولو كان أعمًى إلّا إذا ناداها فأجابته.

1940. Mes'ele: Hudûd-i şerʿiyyenin ahkâm-ı lâzimesini beyânda fukahânın beyânlarına göre isbât veya ıskât hükümde lâyık olan iʿtibârın hatâsı zâhir olan zanna olmayıp belki nefsü'l-emrde muvâfakat ve adem-i muvâfakatıyla kavle binâen yatağında bulunan ecnebiyyeyi zevcesi zannıyla vat' eylese *Hidâye*'den naklen Hamevî'nin beyânına göre zevcesinin ismiyle çağırıp da mezbûre "Ben senin zevcenim." diyerek kavlen cevâb vermedikçe her ne kadar vâtıʿ aʿmâ olsa bile hadd-i zinâ lâzım gelip *Binâye*'nin beyânına göre hîn-i nidâda "Ben senin zevcenim." diye cevâb vermeyip de belki başkasının mutlakan nidâsına cevâbı üzere zevcesi zannıyla mukâreneti bulunsa zannında hatâsına iʿtibâr olunmayarak nefsü'l-emre adem-i muvâfakatına binâen hadd sâkıt olmaz ise de "Ben zevcenim." diyerek cevâb üzerine zevcesi zannıyla mukârenette bulunsa *Îzâh*'ın beyânına göre şübhe-i nikâh hâsıl olarak vâtı'dan hadd sâkıt olur. Zîrâ mezbûrenin "Senin zevcenim." diyerek ihbârı **[1141]** vat'ın hilline delîl addolunarak hadde mâniʿdir.

ولو أقرّ بطلاق زوجته ظانًّا الوقوع بإفتاء المفتي فتبيّن عدمه لم يقع كما في القنية.

1941. Mes'ele: Zevceyn beyninde vukûʿ bulan bazı hâdiseye binâen bir müftînin iftâsı üzerine sahîhan talâk vâkiʿ olmuş zannıyla zevcesinin talâkını ikrâr edip de baʿdehu fetvâ-yı mezkûrun hilâfı olarak diğer fetvâ-yı sahîha ile talâkın adem-i vukûʿu zâhir olsa *Kunye*'nin beyânına göre kâide-i mezkûre hükmünce diyâneten talâk vâkiʿ olmaz ise de Hamevî'nin beyânına göre ikrârına binâen kazâen vâkiʿ olur.

ولو أكل ظنّه ليلًا فبان أنّه بعد الطّلوع قضى بلا تكفير، ولو ظنّ الغروب فأكل ثمّ تبيّن بقاء النّهار قضى.

1942. Mes'ele: Daha gece zannıyla sahûr yiyip de baʿde't-tulûʿ ekl olunduğu zâhir olsa nefsü'l-emre muhâlif olarak hatâsı zâhir olan zanna iʿtibâr olunmayarak savmın adem-i sıhhatine binâen kazâsı lâzım gelip şübhe-i leyle binâen kasd-ı iftârın adem-i sübûtuna binâen kefâret îcâb eylemez. Ve kezâ gurûb zannıyla iftâr edip de baʿdehu nehârın bekâsı zâhir olsa bilâ-tekfîrin kazâsıyla hükümde baʿde'l-fecr sahûr gibidir.

1943. Mes'ele: *Dürr-i Muhtâr*'da beyân olunduğuna göre gece zannıyla baʿde'l-imsâk sahûrda ıskât-ı kefârette şek kâfî ise de gurûb zannıyla kable'l-gurûb iftârda gayr-ı kâfîdir. Zîrâ tesahhurda asıl olan bekâ-yı leyl ve

iftârda asıl olan bekâ-yı nehâr olmakla şek ile zâil olmazlar ise de lâkin ihtimâl-i gurûb şübhesiyle kefâret sâkıta olur.

1944. Mes'ele: İki kimse gurûb-i şemse ve iki kimse de adem-i gurûba şehâdet ederek iftâr edilip de adem-i gurûb zâhir olsa yine yalnız kazâ lâzım gelip kefâret îcâb eylemez ise de iki kimse tulûʿ-i fecre **[1142]** ve iki kimse de adem-i tulûʿa şehâdet ederek baʿde'l-ekl tulûʿ zâhir olsa beyyinât isbât için olup nefye şehâdet makbûle olmayacağından adem-i tulûʿ ve adem-i gurûba şehâdetler tulûʿ ve gurûbun sübûtlarına şehâdetlere muʿârız olamayarak baʿde'l-fecr eklde savmın adem-i sıhhati ve kable'l-gurûb iftârda sûreten ve maʿnen iftâr bulunmakla hem kezâ ve hem de kefâret lâzım gelir.

وقالوا: لو رأوا سوادًا فظنّوه عدوًّا فصلّوا صلاة الخوف فبان خلافه لم تصحّ لأنّ شرطها حضور العدوّ.

1945. Mes'ele: Fukahâ-yı izâmın beyânlarına göre uzaktan bir karaltı görüp de düşmanı zannıyla namâzı salât-ı havf kılıp da baʿde'l-edâ hilâfı zâhir olarak nefsü'l-emrde muhâlif olarak hatâsı zâhir olan zanna iʿtibâr olunmayacağından kıldıkları namâz sahîh olmayıp usûlen iʿâdeleri lâzım gelir. Zîrâ salât-ı havfın sıhhatinde düşmanın huzûru şart olup şartın intifâsıyla meşrût da müntefî olur.

وقالوا: لو استناب المريض في حجّ الفرض ظانًّا أنّه لا يعيش ثمّ صحّ أداه بنفسه.

1946. Mes'ele: Hatâsı zâhir olan zann muʿteber olmadığından fukahâ-yı izâmın beyânlarına göre istitâʿat-i mâliyyesi bulunup yaşayacağına adem-i zannına binâen istitâʿat-i bedeniyyesini mefkûde zannıyla farîza-yı haccı zimmetten ıskât için bedel gönderip kendisinden edâ-yı hac ettirdikten sonra kesb-i âfiyet ederek bi'l-fiil edâ-yı hacca muktedir olsa hükm-i kâide muktezâsınca bedelin edâsıyla zimmetten farz olan hac sâkıt olmayarak bi-nefsihi edâsı lâzım gelir.

ولو ظنّ أنّ عليه دينًا فبان خلافه يرجع بما أدّى ولو خاطب امرأته بالطّلاق ظانًّا أنّها أجنبيّة فبان أنّها زوجته طلقت وكذا العتاق.

1947. Mes'ele: **[1143]** Hatâsı zâhir olan zanna iʿtibâr olmadığından bir kimse diğerine iştirâ veya icâre emsâli bir cihetten dolayı borcum var zannıyla baʿde'l-edâ borcu olmadığı zâhir olarak zannın hatâsı zâhir olsa كل ما أخذ بغير حق يسترد منه muktezâsınca vermiş olduğu parayı ondan istirdâd eder.

1948. Mes'ele: Hükm-i kâide muktezâsınca hatâsı zâhir olan zann üzerine binâ olunan hüküm gayr-ı muʿteber olmakla ecnebiyye zannıyla zevcesine hitâben أنت طالق diye hitâb edip de zevcesi olduğu zâhir olsa fi'l-hâl boş olur.

Ve kezâ başkası zannıyla köle veya câriyesine أنت حر diye hitâb edip de kendisinin köle veya câriyesi oldukları zâhir olsa âzâd olurlar. Zîrâ bunlar kayd-ı nikâh ve kayd-ı rıkkıyyetin izâlelerinde elfâz-ı sarîhadan olarak 244. mes'elede beyân olunduğu üzere hükm-i şerʿîlerinin sübûtunda maʿnâları makâmına kâim olarak hükm-i şerʿîleri ayn-ı kelâma teʿalluk ederek sübûtunda niyyete bile muhtâc değillerdir. [1](ثلاث جدهن جد و هزلهن جد النكاح والطلاق والعتاق) hadîs-i şerîfin muktezâsı da budur.

[ON SEKİZİNCİ KÂİDE: MÜTECEZZÎ OLMAYAN BİR ŞEYİN BAZINI ZİKRETMEK, KÜLLÜNÜ ZİKİR GİBİDİR]

el-Kâidetu's-Sâminetu Aşer:

القاعدة الثّامنة عشرة: «ذكر بعض ما لا يتجزّأ كذكر كلّه»

فإذا طلّق نصف تطليقة وقعت واحدة أو طلّق نصف المرأة طلقت.

1949. Mes'ele: Sübût-i hükümde taksîm ve tecziyeyi kâbil olmayan bir şeyin bazısını zikr küllünü zikr hükmünde olarak zevcesine hitâben "Nısf-ı talâkla seni tatlîk ettim." dese veya "Nısfını tatlîk ettim." dese talâk tecezzîyi kâbil olmadığından mezbûre bir talâkla boş olur. Hamevî ve *Tahkîku'l-Bâhir*'in bu makâmda beyânlarına göre mütecezzî olmayan bir şeyin bazısını zikrin cümlesini zikr gibi olması Ebû Yûsuf'a göre gerek îkâʿ ve gerek istifâde cârî ise de kavl-i muʿtemed üzere **[1144]** İmâm Muhammed'e göre istisnâda cârî değildir.

Binâenaleyh zevcesine hitâben أنت طالق ثلاثا إلا نصف واحدة dese İmâm Muhammed'e göre istisnâ sahîh olmayarak üç talâk vâkiʿ olur ise de Ebû Yûsuf'a göre iki talâk boş olur. Zîrâ Ebû Yûsuf'a göre istisnâda tatlîka mütecezzi'e olmadığından إلا واحدة demiş olur. Musannif-i allâmenin kelâmından zâhir

1 "Üç şey vardır ki ciddisi de şakası da ciddidir: Nikah, talak ve köle âzat etme." Ebû Dâvûd, "Talâk", 10, r. 2194; Tirmizî, "Talâk", 9, r. 1184; İbn Mâce, "Talâk", 13, r. 2039.

olan, Ebû Yûsuf'un kavli üzere îkâʿla istisnâda adem-i fark ise de muʿtemed olan İmâm Muhammed'in kavlidir.

1950. Mes'ele: *Hâniyye*'den naklen *Tahkîku'l-Bâhir*'in beyânına göre zevcesine hitâben أنت طالق واحدة إن شئت diyerek talâka vâhidi meşî'et tarîkiyle tefvîz edip de zevcesi شئت نصف واحدة dese hükm-i kâideden hârice olarak talâk vâkiʿ olmaz ve kezâ *Cevhere*'den naklen zevcesine hitâben أنت طالق نصفا وواحدة demiş olsa kavl-i sahîh üzere talâk-ı vâhid vâkiʿ olur muktezâ-yı kâide ise evvelkinde bir talâk ikincisinde iki talâkın vukûʿudur.

Ve kezâ vâkıʿâttan naklen لله علي أن أصلي ركعة veya نصف ركعة diyerek yarım rekʿat veya bir rekʿat namâz nezr etse İmâm Muhammed'e göre muhtâr olarak hiçbir şey lâzım gelmez ise de Ebû Yûsuf'a göre kâide-i mezkûre muktezâsınca iki rekʿat olarak edâsı lâzım gelip *Hulâsa*'nın beyânına göre hükm-i mes'elede sahîh olan Ebû Yûsuf'un kavlidir.

ومنها: العفو عن القصاص إذا عفا عن بعض القاتل كان عفوًا عن كلّه، وكذا إذا عفا بعض الأولياء سقط كلّه وانقلب نصيب الباقين مالًا.

1951. Mes'ele: Kâide-i mezkûrenin ferʿlerinden biri de kısâsdan aff olup evliyâ-i maktûl tarafından kâtil kısâsdan nısf veya sülüs emsâli bazı eczâsı aff olunsa tecezzîyi kâbil olmadığından bazısını zikr, küllünü zikr gibi olarak cümlesini aff eylemiş olmakla kısâs **[1145]** sâkıt olur.

Ve kezâ kâide-i mezkûre muktezâsınca evliyâ-i maktûlden velev bir tanesi kısâsdan kendi hissesini aff ile kâtil maktûlün kölesi değil ise kısâs tecezzîyi kâbil olmadığından sâkıt olup diğerlerin hisseleri deyne munkalib olur ammâ kâtil maktûlün kölesi olup da evliyâdan bazısı aff eylese diğerleri için bir şey lâzım gelmez.

Ve kezâ *Tahkîku'l-Bâhir*'in *Cevhere*'den naklen beyânına göre bir kimse iki kimseyi katl edip de maktûllere velîsi bir kimse olarak onlardan birinin kısâsını aff eylese hükm-i kâide muktezâsınca diğerlerinin bedelinde dahi kısâs sâkıt olur.

ومنها النّسك: إذا قال: أحرمت بنصف نسك كان محرمًا، ولم أره الآن صريحًا.

1952. Mes'ele: Kâide-i mezkûrenin ferʿlerinden biri dahi erkân-ı hacdan yarısını edâ niyyetiyle ihrâma girse kâbil-i tecezzî olmadığından hükm-i kâide muktezâsınca muhrim olarak hac ile umreden hangisine niyyetle ihrâma girmiş ise onu edâ lâzım gelir ise de ilâ'l-ân meşâyih-i fukahâdan sarîhan hükmünü görmedim buyurulur ise de *Zahîriyye*'den naklen *Tahkîku'l-Bâhir*'in beyânına göre لله علي صوم نصف يوم diyerek yarım gün savm nezir eylese sahîh olmaz ise de yarım rekʿat namâz nezr eylese İmâm Muhammed'e göre nezir sahîh olup nısf-ı hac nezr ederse sahîh olmaz diyor. Hâlbuki 1950. mes'elede vâkıʿâttan naklen rekʿat-ı vâhide veya nısf-ı rekʿat nezir eylese İmâm Muhammed'e göre muhtâr olarak hiçbir şey lâzım gelmeyip Ebû Yûsuf'a göre *Hulâsa*'dan naklen sahîh olan iki rekʿatın lüzûm-i edâsıdır, nısf-ı savm da böyledir.

وخرج عن القاعدة العتق عند أبي حنيفة رحمه الله فإنّه إذا أعتق بعض عبده لم يعتق كلّه، ولكن لم يدخل لأنّه ممّا يتجزّأ عنده، والكلام فيما لا يتجزّأ.

1953. Mes'ele: İmâm-ı Aʿzam hazretlerine göre ıtk, kâbil-i tecezzî olmakla kâide-i mezkûrede dâhil **[1146]** olmayarak bazısını ıtkla bi'l-külliyye muʿtak olmaz. Zîrâ kelâm, kâbil-i tecezzî olmayan şeyler hakkındadır. Binâenaleyh mes'ele-i mezkûrenin hükm-i kâideden hurûcuyla musannifin maksadı, adem-i duhûl ise de istidrâki cây-ı nazardır.

1954. Mes'ele: *Tahkîku'l-Bâhir*'in beyânına göre inde'l-İmâm muʿtakü'l-baʿz olan köle mükâteb hükmünde olup velâkin mükâteb, bedel-i kitâbeti edâdan âciz oldukda rıkkıyyete reddolunur ise de الساقط لا يعود muktezâsınca bazısı ıskât olunan rıkkıyyet avdet etmeyerek muʿtakü'l-baʿz olan köle rıkkıyyete reddolunmayarak bâkî kalan rıkkıyyeti bedelinde siʿâyetle bi'l-külliyye hür olabilir.

Zâbıt

ضابط: لا يزيد البعض على الكلّ إلّا في مسألة واحدة وهي إذا قال: أنت عليّ كظهر أمّي فإنّه صريح، ولو قال كأمّي، كان كنايةً.

1955. Mes'ele: Musannif-i allâmenin beyânına göre bir mes'elenin mâʿadâsında Hamevî'nin beyânına göre dört mes'elenin mâʿadâsında bazı, kül üzerine zâid olamaz. Musannif-i allâmenin beyânına göre bazı, küll üzerine zâid olan mes'elede zevcesine hitâben انت علي كظهر أمي yaʿnî "Sen

bana vâlidemin zahrı gibisin." dese zahr, ümden bazı olduğu hâlde zıhârda sarîh olarak 257. veya 259. mes'elede beyân olunduğu üzere hükm-i zıhârın sübûtunda niyyete muhtâc değil ise de أنت علي كأمي yaʿnî "Sen bana vâlidem gibisin." dese müşebbehün bih olan üm, küll olduğu hâlde kinâye olarak niyyete muhtâc olup 706. mes'elede beyân olunduğu üzere hükmünü taʿyîn, zevcesini vâlidesine teşbîhden maksadını taʿyîne mütevakkıf olup "Maksadım taʿzîm ve ihtirâmda vâlidem gibi demektir." der ise teşbîhle **[1147]** taʿzîm kasdı örfen şâyiʿ olmakla hiçbir şey lâzım gelmez.

Ammâ "Zıhâr kasd ettim." dese tasdîk olunarak kable'l-kefâret zevcesine mukâreneti ve mukaddemâtı harâm olur. Binâenaleyh sübût-i hükümde sarîh olan bazı mezkûr ki "zahr" kinâye olan külden ki "ümm" ziyâdedir. 706. mes'elede îzâhât-ı zâideye mürâcaʿat buyurulsun.

1956. Mes'ele: Hamevî'nin ziyâde ettiği üç mes'eleden biri[ncisi], *Muhît*'in beyânına göre bir kimse pederinin izniyle bir çocuğu sünnet edip de haşefesini katʿ eylese eğer çocuk ondan vefât eder ise sünnetçiye nısf-ı diyet lâzım gelip kesb-i ifâkat ederek yaşar ise haşefesini kestiği için tam diyet lâzım gelir. Çünkü *Şâhân*'dan naklen *Cevhere*'nin beyânına göre çocuğun telefine sebeb, katʿ-ı celde ile katʿ-ı haşefeden ibâret olarak iki fiil olup katʿ-ı celdede me'zûn ve katʿ-ı haşefede gayr-ı me'zûn olmakla kesb-i âfiyet ettiği takdîrde me'zûn fîh olduğu katʿ-ı celde كأن لم يكن hükmünde olarak bilâ-izin katʿ-ı haşefe için tamâm-ı diyet lâzım gelir. Ammâ vefât ettiği hâlde vefâtına sebeb olan iki fiilin birinde me'zûn olmakla onun hissesi diyetten sâkıt olarak yalnız bilâ-izin katʿ-ı haşefeye isâbet eden nısf-ı hisse lâzım gelir.

İkincisi, bir çocuk hîn-i vilâdetinde başı çıkar iken birisi kulağını kesip de çocuk vefât eylemez de yaşar ise nısf-ı diyet olan beş yüz dinar lâzım gelip bütün başını kesmiş olsa idi gurre lâzım gelirdi, gurre ise gerek oğlan ve gerek kız elli dinâra müsâvîdir.

Üçüncüsü, şişip dağılmadan kuyuya fare meytesi düşüp de sağlam olarak çıkarılır ise kuyuyu tathîr için yirmi kova suyun ihrâcı lâzım gelir iken dağılıp da yalnız mesela kuyruğu gibi bir uzvu düşmüş olsa suyun tamâmını çıkarmak lâzım gelir.

Binâenaleyh hükm-i kâideden **[1148]** istisnâ edilen mes'ele dörde bâliğ olup *Fethü'l-Kadîr*'den naklen Hamevî'nin ber-vech-i âtî dördüncü bir mes'ele dahi ziyâde edilerek mesâil-i müstesneyât beş olur. Mes'ele-i

mezkûrede iki parmağın katʿı iki ayb addolunduğu hâlde kefle berâber mecmûʿ-i esâbiʿin katʿı ise ayb-ı vâhid addolunmasıdır.

[ON DOKUZUNCU KÂİDE: MÜBÂŞİR İLE MÜTESEBBİB MÜCTEMİʿ OLDUKDA HÜKÜM FÂİLE MUZÂF KILINIR]

el-Kâidetü't-Tâsiʿa Aşer:

القاعدة التّاسعة عشرة: «إذا اجتمع المباشر والمتسبّب أضيف الحكم إلى المباشر»

فلا ضمان على حافر البئر تعدّيًا بما أتلف بإلقاء غيره ولا يضمن من دلّ سارقًا على مال إنسان فسرقه ولا سهم لمن دلّ على حصن في دار الحرب ولا ضمان على من قال تزوّجها فإنّها حرّة، فظهر بعد الولادة أنّها أمة، ولا ضمان على من دفع إلى صبيّ سكّينًا أو سلاحًا ليمسكه فقتل به نفسه.

1957. Mes'ele: Mübâşir yaʿnî bizzât fâil ile mütesebbib ictimâʿ ettiği hâlde 1978. mes'elede îzâh olunacağı üzere ol fiilin hükmü fâil-i mübâşire nisbet olunup mütesebbibe nisbet olunmaz, demek olup hükm-i kâideyi hakkıyla îzâh ber-vech-i âtî bazı mebâdi' temhîdine mütevakkıftır.

Şöyle ki bir hükmü nisbet ve izâfede asıl olan, ihdâsında mü'essir olduğu için fâiline muzâf olup fâiline nisbet ve izâfesi müteʿazzir olmadıkça başkasına nisbet olunmaz. Ammâ fâil-i mü'essirine nisbeti müteʿazzir olursa îcâbına göre hükme mufdî ve mü'eddî olup ihdâsında gayr-ı mü'essir bulunan sebebine bazen de şartına muzâf kılınır, hükmün sebebi de hükmün sübûtunda mü'essir olmayarak husûlüne mûsil olan şey olup hüküm kendisine nisbet olunursa illet maʿnâsını mütazammin olan sebeb olup aslen hüküm muzâf olmaz ise sebeb-i mahz ve sebeb-i hakîkî denir.

Meselâ bir kimse diğerinin malının bulunduğu mahalli sârika delâlet edip de sârik de ol malı sirkat eder ise sârik sirkat fiilinin ihdâsında fâil-i mü'essir olup delâlet eden kimse ise sebeb-i hakîkî ve sebeb-i mahz olmakla hükm-i sirkat olan katʿ-ı yed illetine yaʿnî fâil-i mübâşir olan sârikin sirkat fiiline nisbet olunup sebeb-i mahz ve sebeb-i hakîkî olan delâlete nisbet olunmaz. **[1149]**

Binâenaleyh işte hükm-i sirkatte mübâşir olan sârik ile mütesebbib olan delîl ictimâʿ etmekle kâide-i mezkûre muktezâsınca hükm-i sirkat olan katʿ-ı yed mübâşir olan sârika nisbet olunarak ona lâzım gelip mütesebbib olan delîle nisbet olunmayacağından onun eli kesilmez.

Binâenaleyh fâil-i mübâşir sârik-i mezkûr gibi kendi fiiliyle zarar ve ziyân arasına bir fiil-i ihtiyârî haylûlet etmeyerek bizzât kendisi işleyen kimse olup mütesebbib ise delîl-i sârik gibi sirkat-ı mahz olan fiili yaʿnî delâleti ile sirkat gibi zarar ve ziyân arasına sârikin fiili gibi fiil-i ihtiyârî haylûlet eden kimsedir.

1958. Mes'ele: Ânifen beyân olunduğu üzere bazen hüküm sebebe de nisbet olunur. Meselâ tavanda asılı olan kandilin ipini kesmek kandilin yere düşüp kırılmasına sebeb-i mufdî ve mûsil olmakla ipini kesen kimse bi'l-mübâşere ipini kesmiş ve tesebbüben kandili de kırmış olmakla kesen kimse ipin kesilmesine nazaran fâil-i mübâşir ve kandilin kırılmasına nisbetle mütesebbib olarak kesilen ipin damânı bi'l-mübâşere ve kandilin ziyânı tesebbüben kendisine lâzım gelmekle kandilin kırılması hükmü sebebine nisbet olunur.

1959. Mes'ele: Ânifen beyân olunduğu üzere asıl olarak hüküm fâil-i mübâşire ve hilâf-ı asıl olarak bazen de sebebe muzâf olduğu gibi illetine izâfesi müteʿazzir olursa bazen de şartına muzâf olur. Zîrâ 1979. mes'elede îzâh olunacağı üzere maʿlûlün illetine ve müsebbebin sebebe tevakkuf ettikleri gibi vücûd ve tahakkukunda meşrût da şarta tevakkuf etmekle illet tevakkufda şurût-i ilele teşbîh olunarak ona "kendisinde te'sîr gibi" illet maʿnâsı bulunan şart denir.

Meselâ içinde pekmez veya zeytinyağı dolu olan tulumu yarıp da içindekiler akıp telef olsa damânın illeti onların seyelân edip akması ve tulumu yarmak ise seyelânın husûlünün şartı olup seyelân ise Cenâb-ı Hakk'ın muktezâ-yı halkı olarak emr-i tabîʿî olmakla damânla hükmü illet olan seyelânlarına nisbet müteʿazzir olmakla şartı bulunan tulumu yarmağa nisbet olunarak onların damânıyla hüküm bi'l-mübâşere tulumu yarana nisbet olunur. Zîrâ ol kimse bi'l-mübâşere tulumu yarıp tesebbüben yağı itlâf eylemiştir. **[1150]**

İmdi tafsîlât-ı mezkûreden müstefâd olduğuna göre mübâşir ile maksad meselâ itlâf gibi bir fiili bizzât işleyen ve fâil-i mütesebbib ile maksad itlâfa sebeb olan kimse olup hüküm ile maksad da teʿammuden katle nisbetle kısâs ve hatâen katli vemâ dûne'n-nefs cinâyette diyet ve sirkatte katʿ-ı yed ve itlâfda damân gibi fiil üzerine terettüb eden şeyler olmakla katl veya cerh veya itlâf ve sirkat gibi bir fiili ihdâsda fâil-i mübâşir ile mütesebbib ictimâʿ ettiği hâlde ol fiilin hükmü bizzât fâil-i mübâşire nisbet olunup mütesebbib olan fâil mücbir olmadıkça ona muzâf kılınmaz.

Binâenaleyh bir kimse diğerini katl veya cerh veya malını itlâf veya sirkat ettikde "Ben onları falânın emriyle yaptım." demesiyle onların cezâ ve damânlarından biri olamaz. Ve ol kimseye rücûʿ da edemez. Zîrâ başkasının milkinde tasarruf bâtıl olduğu gibi tasarrufla emir de bâtıl olmakla bâtıl üzerine binâ kılınacak hüküm ve nisbet de bâtıl olarak mesmûʿ ve muʿteber olmaz.

Ammâ bunları icrâya sebeb olan âmir yaʿnî mütesebbib mücbir olur ise fâil-i mübâşir damândan berî olup damân, mütesebbib olan âmir-i mücbire lâzım gelir. Âmir-i mütesebbibin mücbir olması tehdîdini îkâʿa kâdir olarak fâile ikrâh-ı muʿteber-i mülcî ile icbâr eylemesiyle olur. Zîrâ tasarrufât-ı fiiliyyede ikrâh-ı gayr-ı mülcî muʿteber değildir.

Binâenaleyh bir kimse diğerini katl veya cerh veya malını itlâf etmek üzere bir kimseyi katl ile ikrâh ve icbâr edip de ol kimse de mükrehen bi'l-mecbûriyye onları işlese onların cezâ ve damânları böyle bi'l-mecbûriyye işleyen fâillerine lâzım gelmeyip belki icbâr ve ikrâh eden kimseye lâzım gelir.

1958. Mes'ele: Ânifen beyân olunduğu üzere bir hâdisede fâil-i mübâşir ile mütesebbib ictimâʿ ettikde hüküm, fâil-i mübâşire muzâf olacağından ol âmirin izni olmayarak birinin tarîk-i âmmede kazmış olduğu kuyuya başka birisi diğerinin hayvanını ilkâ ederek itlâf eylese onun damânı bi'l-mübâşere ilkâ edene lâzım gelip bilâ-izin kuyu kazan mütesebbibe lâzım gelmez.

Ammâ hayvan kendisi **[1151]** düşüp de telef olsa hükmün fâil-i mübâşir olan hayvana izâfesi müteʿazzir olmakla bilâ-izin tarîk-i âmmda kuyu kazmaya hakkı olmadığından teʿadîde bulunmuş olmakla damân, ol kuyu kazan mütesebbibe lâzım gelir.

Ammâ bir kimsenin kendi milkinde kazımış olduğu kuyuya düşüp de telef olsa kendi milkinde dilediği gibi tasarrufu câiz olup cevâz-ı şerʿî damâna münâfî olmakla hiçbir şey lâzım gelmez.

1959. Mes'ele: Bir kimsenin velâyetiyle sârik diğerinin malını sirkat eylese hükm-i kâide muktezâsınca damân ve cezâ, sârik-i mübâşire lâzım gelip delâlet eden mütesebbibe lâzım gelmez. Bir kimsenin katline ve sâir vechile itlâfa delâletin hükümleri de böyle olarak ukûbet, fâil-i mübâşire lâzım gelip mütesebbibe lâzım gelmez.

1960. Mes'ele: Dâr-ı harbde biri askerleri bir kalenin fethine delâlet edip de onlar feth eyleseler ellerine geçen ganâim bi'l-mübâşere feth edenlerin olup hükm-i kâide muktezâsınca ona delâlet eden mütesebbibin ganâimden hissesi yoktur.

1961. Mes'ele: Biri diğerine "Bu mer'e hürredir, tezevvüc et." deyip ol kimse de tezevvüc ederek baʿde'l-vilâde başkasının memlûkesi olduğu zâhir olsa "hürredir" diyerek tezevvüce sebeb olan mütesebbibe damân lâzım gelmez. 2755. mes'elede gelecektir. 1965. mes'eleye bak.

1962. Mes'ele: Muhâfaza ve imsâk etmek üzere bir sabîye bıçak ve sâir silâh verip de ol bıçak veya silâhla kendisini katl ve itlâf etse kâide-i mezkûre muktezâsınca bıçak veya silâhı verene damân lâzım gelmez. Zîrâ onları veren mütesebbib olup sabî ise fâil-i mübâşir olmakla ictimâʿları hâlinde damânla hüküm, mübâşire muzâf olur. **[1152]**

Hükm-i Kâideden Hârice Olan Mesâil

وخرجت عنها مسائل: منها: لو دلّ المودع السّارق على الوديعة فإنّه يضمن لترك الحفظ.

1963. Mes'ele: Mübâşir ile mütesebbibin ictimâʿı hâlinde hükm-i hâdisenin mübâşire muzâf olup mütesebbibe adem-i izâfesi hükmünden ber-vech-i âtî mesâil hâricedir. Mesâil-i mezkûreden birisi,

[1-] Mûdiʿ, sâriki vedîʿanın bulunduğu mahalle delâlet edip de vedîʿayı çaldırsa iltizâm ettiği muhâfazayı terk ile teʿaddîde bulunduğundan mesrûku delâlet eden mûdiʿ dâmin olur.

1964. Mes'ele: *Ferâid-i Behiyye fi'l-Kavâʿidi'l-Fıkhiyye*'de beyân olunduğuna göre لا ضمان على المبالغ في الحفظ kâidesi muktezâsınca bir şeyi hıfzda mübâlağa edene damân lâzım gelmeyeceğinden satmak için kendisine verilen malı baʿde'l-beyʿ parasını ziyândan muhâfaza için hayvanın semer veya palanının içine saklayıp da kervânla kondukları mahalde hayvanla berâber sirkat olunsa muhâfazada mübâlağasına binâen ona damân lâzım gelmez.

الثّانية: لو قال وليّ المرأة: تزوّجها فإنّها حرّة. **الثّالثة**: قال وكيلها ذلك فولدت ثمّ ظهر أنّها أمة الغير، رجع المغرور بقيمة الولد.

1965. Mes'ele: 2- Mer'enin velîsi birine "Bu mer'eyi tezevvüc et, zirâ hürredir." deyip de baʿde'l-vilâde câriye olduğu zâhir olsa mağrûr olan zevc mütesebbib olan velîye veledin kıymetiyle mürâcaʿat eder. 1961. mes'eleye bak.

1966. Mes'ele: 3- Mer'enin vekîli müvekkilesi bulunan kadın hakkında birine "Hürredir tezevvüc et." deyip de ol şart üzere tezevvüc edip de baʿde'l-vilâde başkasının câriyesi olduğu zâhir olsa yine mağrûr olan zevc, veledin kıymetini taleble hükm-i kâidenin hilâfına mütesebbib olan vekîle mürâcaʿat ederek tazmîn ettirir. Zîrâ her ne kadar gurûr rücûʿ iktizâ eylemez ise de velâkin bir şartla meşrût olarak hilâfında **[1153]** vâkiʿ olur ise îcâb eder. Hâlbuki gerek velî ve gerekse vekîlin tezvîcleri vasf-ı lâzım olarak hürriyyetle meşrût olarak vasf-ı hürriyyet illet menzilinde olmakla müstahik velede kıymetini damânla hükm-i illete muzâf olup fâil-i mübâşire nisbet olunmaz, ammâ velî ile vekîlin gayrısının tezvîci sebeb-i mahz olmakla damânla hüküm ona nisbet olunmaz.

الرّابعة: دلّ محرم حلالًا على صيد فقتله وجب الجزاء على الدّال بشرطه في محلّه لإزالة الأمن. قوله: بخلاف الدّلالة على صيد الحرم فإنّها لا توجب شيئًا لبقاء أمنه بالمكان بعدها.

1967. Mes'ele: Hac veya umre için ihrâmda bulunan muhrim, gayr-ı muhrim olan bir kimseyi hillde bulunan sayda delâlet edip de ol kimse sayd-ı mezkûru katletse akd-i ihrâmla iltizâm ettiği emniyyeti izâle ettiğinden şartına riʿâyetle iki ehl-i hibre tarafından ol mahalde takdîr ve tahmîn olunan kıymetlerinden ibâret olan cezâyı sayda mütesebbib olan muhrim-i

delîle lâzım gelir. Ammâ muhrime delâlet edip de katl eylese idi hükm-i cezâ her ikisine de muzâf olarak kâide-i mezkûrenin fer'lerinden olduğu zâhir olmaz.

1968. Mes'ele: *Tahkîku'l-Bâhir*'in beyânına göre beyân olunduğu vechile sayda delâlet eden muhrime cezânın lüzûmu beş şartla meşrût olup

1-Katlin delâletine ittisâl ve mukâreneti olup delâlet olunan kimse katl eylemez ise bir şey lâzım gelmez.

2- Delâlet olunan kimsenin kable'd-delâlet saydın bulunduğu mahalle adem-i vukûfu.

3- Delâletinde muhrimi tasdîki.

4- Delâlet olunan kimse sayd-ı mezkûru katl edene kadar muhrim-i mezkûrun ihrâmda bekâsı.

5- Ba'de'd-delâle sayd-ı mezkûrun bulunduğu mahalden adem-i infikâkı olup şurût-i mezkûreden biri fevt olursa delâlet eden muhrime cezâ lâzım gelmez.

1969. Mes'ele: Muhrim-i mezkûrun gayr-ı muhrimi sayd-ı hareme delâleti sayd-ı hille delâletinin hilâfına olarak hiçbir şey lâzım gelmez. Zîrâ ﴿وَمَن دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا﴾[1] muktezâsınca ba'de'd-delâle dahi mekân-ı mübârekin emniyyeti bâkiyedir. **[1154]** Hilde bulunan sayda muhrimin delâletinde cezânın lüzûmu beyân olunduğu vechile akd-i ihrâmla iltizâm ettiği emni sayddan izâlesi lüzûm-i cezâ ile damâna illet olmakla damânla hüküm illetine muzâf kılınmış idi. Sayd-ı haremde ise mekânın emniyyetinin bekâsına binâen hükm-i damâna illet addolunmaz.

1970. Mes'ele: Ânifen beyân olunduğu üzere muhrimin gayr-ı muhrimi sayd-ı hareme delâleti üzerine mekân-ı mübârekin bekâ-yı emniyyetine binâen izâle-i emniyyetle cezâ îcâb eylemez ise de velâkin ihrâm üzerine vukû' bulan cinâyetin damân ve cezâsı lâzımdır.

Zîrâ *Telvîh*'den naklen *Tevfîku'l-İlâh* ve *Tahkîku'l-Bâhir*'in beyânlarına göre gayr-ı muhrim sayd-ı hareme bir kimseyi delâlet edip de katletse onun delâleti sebeb-i mahz olmakla delâlet edene hüküm muzâf olmayarak

---

1 "Oraya giren emniyette olur." Âl-i İmrân, 3/97.

damân îcâb etmez. Zîrâ sayd-ı haremin taht-ı emniyyette mahfûz olması nâsdan hâli olarak buʿdiyyet sebebiyle olmayıp belki haremin sayd ve sâiresi ﴿وَمَن دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا﴾[1] fermân-ı İlâhî ile her türlü tasarruftan masûn ve mahfûz olarak dünyâ bâkî oldukça ismet ve emânetleri bâkî olarak saydına taʿarruz emvâl-i memlûke ve mevkûfeyi itlâf hükmünde olarak mazmûnlardır. Binâenaleyh gayr-ı muhrimin sayd-ı haremi katle delâletiyle katli üzerine lâzım gelen damân damân-ı mahal olarak cinâyetin teʿaddüdüyle teʿaddüd eylemez.

Ammâ ihrâm sebebiyle vâcib olan damânın hilâfına olarak muhrim sayd-ı hareme delâlette bulunsa damân ihrâm üzerine cinâyet sebebiyle lâzım gelip yoksa izâle-i emniyyet sebebiyle lâzım gelmez.

الخامسة: الإفتاء بتضمين السّاعي، وهو قول المتأخّرين لغلبة السّعاية.

1971. Mes'ele: Bir hâdise hakkında mübâşir ile mütesebbib ictimâʿ ettikde hükm-i hâdisenin fâil-i mübâşire muzâf olup mütesebbibe adem-i izâfesi kâidesinden hârice olan beşinci mes'ele, bigayr-i hakkin bir kimsenin aleyhinde siʿâyet ve jurnalda bulunarak ol kimseyi ızrâra sebeb oldukda her ne kadar muktezâ-yı kâide ol zararın damânıyla hüküm bi'l-mübâşere ızrâr edene muzâf olması ise de siʿâyet ve jurnalcılığın **[1155]** tekessür ve galebesine binâen müte'ahhirîn fukahânın البادي أظلم muktezâsınca damânın mütesebbibe lüzûmuyla iftâlarıdır.

1972. Mes'ele: Hamevî ve *Tahkiku'l-Bâhir*'in *Hulâsa*'dan naklen beyânlarına göre bir kimseyi pâdişâha jurnal ve ihbâr ederek ol kimseyi ızrâr üç hâlden hâlî olmayıp biri ol kimse kendisine ve keză devlet ve milletine mazarratta bulunup veya emr-i maʿrûfla irtikâb etmekte olduğu fısk ve fucûrdan imtinâʿ eylemez bir fâsık-ı şerîr olup pâdişâha ihbâr ile teşekkî edilmedikçe defʿi gayr-ı kâbil olmakla onun mazarratı defʿ ve izâle için olup da onun üzerine o makûle kimselerin mâllarını müsâdere ile te'dîb ve ızrâra sebeb olur ise mütesebbibe damân lâzım gelmez.

İkincisi, meselâ falân kimse define buldu diyerek ihbârâtta bulunup da kizbi zâhir oldukda kendisine jurnal edilerek ihbâr olunan sultân-ı âdil olup da böyle ihbârât ile asla kimseyi tecrîm eylemez veya bazen tecrîm eder ise de bazen tecrîm eylemez ise öyle ihbârât-ı kâzibede bulunan mütesebbibe yine damân lâzım gelmez.

---

1 Âl-i İmrân, 3/97.

Üçüncüsü, kimsenin haremine veya câriyesine muʿâmele-i nâ-meşrûʿada bulunmakta olduğunu tevehhüm ederek vâkiʿ zannıyla ihbârâtta bulunarak onun üzerine ol kimseyi tecrîm ederek ızrârda bulunduktan sonra ihbârında kizbi zâhir olsa Şeyhayn hazerâtına göre hükm-i kâide muktezâsınca mütesebbib olan muhbire damânla cezâ lâzım gelmez ise de müftâ bih olarak İmâm Muhammed'e göre damân lâzım gelip bu misillü ihbârâtla siʿâyet ve jurnalcılığın şuyûʿ ve kesretine binâen müte'ahhirîn fukahâ, İmâm Muhammed'in lüzûm-i damânla kavlini ihtiyâr ve tercîh eylemişlerdir. **[1156]**

1973. Mes'ele: Böyle bi-gayr-i hakkin başkasını jurnal ve ihbârda bulunarak ızrârına sebeb olan kimse vefât ettikte *Cevâhirü'l-Fetâvâ*'nın beyânına göre sahîh olan ihbârıyla mutazarrır olan kimse zararını onun terekesinden alabilir.

1974. Mes'ele: 231. mes'elede beyân olunduğu üzere (من رأى منكم منكرا فليغيره بيده فإن لم يستطع فبلسانه)[1] muktezâsınca hadd-ı şerʿî ve kısâs îcâb etmeyen maʿsiyetin cezâsı lüzûm-i taʿzîr olmakla siʿâyet-i kâzibe üzerine vâkiʿ olan zararını muhbir-i kâzibden baʿde't-tazmîn taʿzîrin lüzûmunda *Tenvîrü'l-Ebsâr* şerhi *Minehü'l-Gaffâr*'da tevakkuf olunmuş ise de Hamevî ve *Tahkîku'l-Bâhir*'de lüzûmu tercîh olunmuştur.

السّادسة: لو دفع إلى صبيّ سكّينًا ليمسكه له فوقع عليه فجرحته كان الضمان على الدّافع.

1075. Mes'ele: Hükm-i kâideden hârice olan altıncı mes'ele, kendisi için muhâfaza edip tutmak üzere bir sabîye bıçak verip de sabî-yi mezkûr ol bıçağın üzerine düşüp yaralansa bıçağı sabîye vermek fiiliyle cerh arasına fiil-i ihtiyârî haylûlet etmediğinden hükm-i damân, sebeb olan iʿtâya muzâf olarak bıçağı veren mütesebbibe damân lâzım gelir. Hâlbuki kâide-i mezkûrenin muktezâsı hükmün fâil-i mübâşir olan sabîye izâfesidir.

Fâide fî Hafri'l-Bi'r

فائدة: في حفر البئر قال الوليّ: سقط الميت. وقال الحافر: أسقط نفسه. فالقول للحافر، كذا في التّوضيح.

1 "Bir kötülük gördüğünüz zamân hemen müdahele ederek onu elinizle değiştiriniz, buna gücünüz yetmezse dilinizle değiştiriniz." Müslim, "Îmân", 78; Ebû Dâvûd, "Melâhim", 17, r. 4340; Tirmizî, "Fiten", 11, r. 2172.

1976. Mes'ele: Bir kimsenin ûlü'l-emrin izin ve icâzesi olmadıkça tarîk-i âmmda veya gayrın milkinde veya müşterek bir milkde kendiliğinden kuyu kazmaya hakkı olmadığından cevâz-ı şer'î olmadığı hâlde kazmış olduğu kuyuda birinin hayvanı telef olsa ol kuyuyu kazan te'addîde bulunduğundan **[1157]** kuyu kazana damân lâzım olmakla telef olan hayvan sâhibi bilâ-ihtiyâr düşüp telef olduğundan hâfire damân iddi'âsında bulunup kuyu kazan da ihtiyârıyla kendisi kendini attığından mütesebbibe damân lâzım gelmez, diyerek ihtilâf ve nizâ'da bulunsalar ol hayvanın kuyuya sukûtu telefin illeti ve kuyuyu kazmak şartı olup hâfir ise kuyuya sukûttan ibâret olan illetin izâfe-i hükme salâhiyyetini beyânla şart olan hafra izâfesinin kat'ı iddi'â ettiğinden istihsânen İmâm Muhammed'e göre söz kuyu kazanındır. Zîrâ *Tavdîh*'de beyân olunduğuna göre kuyuyu kazan da'vâsında asla mütemessiktir.

Tekmîl

تكميل: يضاف الحكم إلى حفر البئر وشقّ الزّقّ وقطع حبل القنديل وفتح باب القفص على قول محمّد رحمه الله، وعندهما؛ لا ضمان كحلّ قيد العبد، وتمامه في شرحنا على المنار، والله سبحانه وتعالى أعلم.

1978. Mes'ele: Bahs-i âtî mebâhis-i sebebi mükemmil ve mütemmim olup 1957. mes'elede îzâh olunduğu üzere kâide-i mezkûre muktezâsınca hâdisenin vukû'unda illet olan fâil-i mübâşir ile mütesebbibin ictimâ'ı hâlinde hüküm mübâşire muzâf olmakla bi'l-ittifâk damân bilâ-izin gayrın milkinde kuyu kazana ve tulumu yarıp içinde bulunanı itlâf edene ve kandilin ipini kesip kandili kırana İmâm Muhammed'e göre kapısını açıp da kuşu kaçırana lâzım gelir ise de Şeyhayn hazerâtına göre kölenin ayağını çözüp de kaçırana bi'l-ittifâk damân lâzım gelmediği gibi kafesin kapısını açıp kuşu ve ahuru açıp hayvanları kaçıranlara da damân lâzım gelmez. Zîrâ kölenin bağını çözüp de **[1158]** köle firâr ederse bi'l-ittifâk bağını çözüp kaçırana damân lâzım gelmez. Zîrâ onun bağını çözmek kölenin firârına illet ma'nâsını mütazammin şart olup şart ile hüküm ya'nî damân beynine fâil-i muhtâr olan kölenin fiil-i ihtiyârî bulunan firârı haylûlet etmekle hüküm illeti bulunan firâra izâfenin adem-i ta'azzürüne binâen şartı bulunan çözmeğe muzâf olmayıp belki firâra muzâf olmakla bağını çözüp firârına sebeb olana damân lâzım gelmez.

Menşe-i İhtilâf

1979. Mes'ele: 60. mes'elede beyân olunduğu üzere her fennin mevzûʿu kendisinde aʿrâz-ı zâtiyyesinden bahs olunan şeylerden ibâret olup ilm-i fıkıhda ise gerek ibâdât ve gerek muʿâmelât ve gerek ukûbât emsâli efʿâl-i mükellefin aʿrâz-ı zâtiyye ve ahkâm-ı şerʿiyyelerinden bahs olunmak, ilm-i fıkhın mevzûʿu fiil-i mükellef olup meselâ ecsâmın merkezi bulunan arza nüzûlü ve mâyiʿâtın semt-i esfele seyelânı ve İmâm Muhammed'e göre fiilü'l-acmâ cübârün -ubâr vezninde cübâr heder ve bâtıl ve beyhûde maʿnâlarınadır- muktezâsınca gayr-ı mükellef olan bi'l-umûm behâimin efʿâli gibi fıtrî olarak umûr-i tabîʿiyyeden olan şeyler, heder ve beyhûde olarak hükmün izâfesi müteʿazzir olmakla bilâ-izin gayrın milkinde kazılmış olan kuyuya ve yere düşüp telef olanın telefine illet mukteza-yı tabʿı olarak semt-i esfele nüzûlleri ve yarılan tulumun içinde bulunan mâyiʿâtın telefine illet onların cânib-i esfele meyl ederek seyelânları ve kapıları açılarak firâr eden hayvanların ziyâʿlarının illeti de onların karârları olup hakkı olmayan mahalde kuyu kazmak ve kadilin ipini kesmek ve tulumu yarmak ve kafesin ve ahurun kapılarını açmak ise illet maʿnâsını mütazammin şart olup bunlarda şart ile hüküm beyninde illiyyet ve sebebiyyete sâliha illet haylûlet etmediğinden 1959. mes'elede işâret olunduğu üzere bi'l-ittifâk bunlarda lüzûm-i damânla hüküm, kuyu kazmak ve tulumu yarmak ve ipini kesmek gibi **[1159]** sebeb ve illet maʿnâsını mütazammin olan şartlarına nisbet olunup kafes ile ahurun kapılarını feth husûsunda hüküm ile şart arasına haylûlet eden firâr gibi efʿâl-i behâim hakkında ihtilâf olunarak İmâm Muhammed'e göre fiilü'l-acmâ cübârün muktezâsınca efʿâl-i behâimde dahi onların fiilleri cübârlığı heder ve beyhûde olmakla hükmün nisbet ve izâfesine sâlih olmadığından damânla hüküm yine şartı bulunan fethe muzâf olarak damân kapılarını feth edip kaçıranlara lâzım gelip Şeyhayn hazerâtına göre behâimin fiilleri de efʿâl-i insâniyye gibi hükmün illeti olarak izâfesine sâlih olmakla kölenin bağını çözüp kaçırmak gibi damân îcâb eylemez. Zîrâ kölenin bağını çözmek sebebiyyet ve illiyyet maʿnâsını mütazammin şart olup bununla hüküm arasına kölenin fiil-i ihtiyârîsi bulunan firârı tahallül etmekle "lüzûm-i damânın illeti bulunan firâra" hükmün izâfesi müteʿazzir olmadığından

lüzûm-i damânla hüküm bi'l-ittifâk şart olan "bağını çözme"ye muzâf olmayıp belki illeti bulunan firâra nisbet olunarak çözene damân lâzım gelmediği gibi efʿâl-i behâimde dahi hüküm kendi fiillerine nisbet olunup kapılarını açarak firârlarına sebeb olanlara nisbet olunmaz. Binâenaleyh Şeyhayn hazerâtına göre kölenin bağını çözenler gibi kapıyı açıp hayvanları ve kafesi açıp kuşu kaçıranlara damânları lâzım gelmez.

1980. Mes'ele: Musannif-i allâme bahs-i sebebin tamâmı usûl-i fıkıhdan *Menâr* metni üzerine yazmış olduğumuz şerhde mezkûr olup ârzû buyuran zevât-ı kirâm mürâcaʿat buyursunlar, diyorlar. Usûlünü görmek müyesser olmadı ise de *Havâşî*'den naklen esnâ-yı îzâhda beyân olunmuştur.

وهذا آخر ما كتبناه وحرّرناه من النّوع الأوّل من الأشباه والنّظائر من القواعد الكلّيّة، وهو الفنّ المهمّ منها، وإلى هنا صارت خمسًا وعشرين قاعدةً كلّيّةً ويتلوه الفنّ الثّاني، فنّ الفوائد، إن شاء الله تعالى، والحمد لله وحده.

1981. Mes'ele: **[1160]** Musannif-i allâme buyurur ki işte *Eşbâh ve Nezâir* nâm bu eserimizin müştemil olduğu fenn-i evvelin bidâyetinden buraya kadar fenn-i mezkûrun nev'-i evvelinin müştemil olduğu aslu'l-usûl olarak 81. mes'elede beyân olunduğu üzere her birinin mahallinde beyân olunan edille-i şerʿiyyeden istinbât olunan لا ثواب إلا بالنية؛ الأمور بمقاصدها؛ اليقين لا يزول بالشك؛ المشقة تجلب التيسير؛ الضرر يزال؛ العادة محكمة kâide-i külliyyeleri ve bunlardan kavâʿid-i îmâniyye emsâli istinbât olunan sâir kavâʿid-i ferʿiyye ve fevâid ve davâbıt-ı mühimme ve fenn-i evvelin nev'-i sânîsinde zikr olunan on dokuz kavâʿid-i asliyye ve onlardan teferruʿ eden diğer kavâʿid ve davâbıt ve fevâid ve onlar üzerine terettüb ederek onların fürûʿ ve cüz'iyyâtından bulunan ve onların mukteżâ-yı hükümlerinden hârice olarak الأشياء تنكشف بأضدادها muktezâsınca kavâʿid-i mezkûreyi hakkıyla îzâh için îrâd olunan mesâilin âhiri olup 83. mes'elede beyân olunduğu üzere her iki nevʿi şâmil olan fenn-i evvel, kitâbın müştemil olduğu fünûn-i sâirenin en mühimleridir. Zîrâ fenn-i evvelin hâvî olduğu kavâʿid ve fevâidi ihâta eden fakîh, velev emr-i fetvâda derece-i ictihâda terakkî edebilir.

Fenn-i evvelin her iki nevʿinde îrâd olunan kavâʿid-i asliyye yirmi beşe bâliğ olup inşâallahu teʿâlâ fünûn-i sebʿadan kavâʿid unvânıyla îrâd olunan pek çok kavâʿid-i fıkhiyyeyi câmiʿ olan fenn-i sânî kavâʿid-i külliyyeyi câmiʿ olarak iki nevʿa münkasim olan fenn-i evveli taʿkîb edecektir.

Hayrü'n-nâs men yenfeʿü'n-nâs sırrına mazhariyyet ârzûsuyla bi-havlihi teʿâlâ lisân-i azbi'l-beyân-ı Osmânî üzere *Îzâhu'l-Eşbâh* nâm iş bu eser-i âcizi bugün sâhe-i sevâd-ı tesvîdden sahîfa-yı beydâ-yı îzâhda arz-ı endâm itmâm eylemiştir. 5 Kânun-i evvel 1325[18 Aralık 1909]. **[1161]**